

**Польща та Україна
у тридцятих–сорокових роках XX століття**

Невідомі документи з архівів спеціальних служб

Том 4

Частина перша

**Polska i Ukraina
w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku**

Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych

Tom 4

Część pierwsza

Державний архів Служби безпеки України
Архів Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща
Інститут національної пам'яті –
– Комісія з переслідування злочинів проти польського народу
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
Національної академії наук України

**Польща та Україна
у тридцятих–сорокових роках ХХ століття**

Невідомі документи з архівів спеціальних служб

Том 4

**ПОЛЯКИ І УКРАЇНЦІ
МІЖ ДВОМА
ТОТАЛІТАРНИМИ
СИСТЕМАМИ
1942–1945**

ЧАСТИНА ПЕРША

Варшава – Київ 2005

Instytut Pamięci Narodowej –
– Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji RP
Państwowe Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy
Instytut Badań Politycznych i Narodowościowych
Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Polska i Ukraina
w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku

Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych

Tom 4

POLACY I UKRAIŃCY
POMIĘDZY DWOMA
SYSTEMAMI
TOTALITARNYMI
1942–1945
CZĘŚĆ PIERWSZA

Warszawa – Kijów 2005

Редакційна колегія

Сергій Богунов
Малгожата Вінярчик-Коссаковська
Зузанна Гайовнічек
Бернадетта Гронек
Петро Кулаковський
Пйотр Мерецький
Володимир Пристайко
Олександр Пшенніков
Єнджей Тухольський
Юрій Шаповал

Наукова редакція

Гжегож Мотика
Юрій Шаповал

Упорядники

Бернадетта Гронек
Сергій Кокін
Петро Кулаковський
Марцін Маєвський
Володимир Пристайко
Олександр Пшенніков
Єнджей Тухольський
Ванда Худзік

Переклад

Іван Козловський

Коректори

Катерина Сень
Ванда Худзік

Обкладинка

Кшиштоф Сівец

Комп'ютерна верстка

ТОВ ТИРСА

ISBN 83-89078-77-5

© Всі права застережені
Державний архів Служби безпеки України
Архів Міністерства внутрішніх справ і Адміністрації Республіки Польща
Інститут національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів
проти польського народу
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
Національної академії наук України
Варшава 2005

Komitet redakcyjny

Serhij Bohunow
Zuzanna Gajowniczek
Bernadetta Groniek
Petro Kułakowski
Piotr Mierecki
Wołodymyr Prystajko
Ołeksandr Pszennikow
Jurij Szapował
Jędrzej Tucholski
Małgorzata Winiarczyk-Kossakowska

Opracowanie naukowe

Grzegorz Motyka
Jurij Szapował

Redakcja

Wanda Chudzik
Bernadetta Groniek
Serhij Kokin
Petro Kułakowski
Marcin Majewski
Wołodymyr Prystajko
Ołeksandr Pszennikow
Jędrzej Tucholski

Przekład

Iwan Kozłowski

Korekta

Wanda Chudzik
Katarzyna Seń

Okladka

Krzysztof Siwiec

Fotoskład

TYRSA Sp. z o.o.

ISBN 83-89078-77-5

© Copyright by
Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu
Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji RP
Państwowe Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy
Instytut Badań Politycznych i Narodowościowych
Narodowej Akademii Nauk Ukrainy
Warszawa 2005

ЗМІСТ

ВІД КОЛЕКТИВУ УПОРЯДНИКІВ	28
I. СТОСУНКИ АК – УПА НА ФОНІ ПОЛІТИКИ ОКУПАНТІВ	62
№ 1 Обвинувальний акт стосовно Еріха Коха від 5 лютого 1955 р.	64
№ 2 Доповідна записка народного комісара держбезпеки УРСР Сергія Савченка від 5 липня 1943 р. про стосунки між українськими націоналістами і поляками	88
№ 3 Витяг із „Вісника української інформаційної служби ОУН” від 1942 р.	110
№ 4 Депеша ген. Стефана Ровецького від квітня 1943 р. в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні стосовно подій 1942–1943 рр.	112
№ 5 Інформація НКДБ УРСР від червня 1944 р. на тему УПА, її генезису, структури і діяльності	146
№ 6 Власноручна нотатка Збігнева Камінського „Дона” від 26 лютого 1958 р. стосовно Служби безпеки ОУН	180
№ 7 Зізнання Збігнева Камінського „Дона” від 28 листопада 1955 р. у справі Миколи Лебеда	192
№ 8 Витяг із оперативного повідомлення НКДБ УРСР від 23 листопада 1944 р. стосовно першої військової конференції ОУН, що відбулася в жовтні 1942 р.	204
№ 9 Витяг із протоколу допиту Василя Пчелянського від 9 серпня 1944 р. у справі подій на Західній Україні в 1941–1943 рр.	214
№ 10 Витяг із протоколу допиту Михайла Степаняка від 25 серпня 1944 р. стосовно третьої конференції ОУН, що відбулася в лютому 1943 р.	220
№ 11 Депеша ген. Тадеуша Коморовського в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні від 19 серпня 1943 р. стосовно ситуації на Волині і в Галичині	234
№ 12 Витяг із протоколу допиту Михайла Степаняка від 30 серпня 1944 р. у справі переговорів ОУН з польським підпіллям	240
№ 13 Витяг із протоколу допиту Олександра Луцького від 11 вересня 1945 р. стосовно переговорів ОУН з польським підпіллям	276

SPIS TREŚCI

OD KOMITETU REDAKCYJNEGO	29
I. RELACJE AK – UPA NA TLE POLITYKI OKUPANTÓW	63
Nr 1 Akt oskarżenia przeciwko Erichowi Kochowi z 5 lutego 1955 r.	65
Nr 2 Raport ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRS Siergieja Sawczenki z 5 lipca 1943 r. dotyczący stosunków między nacjonalistami ukraińskimi a Polakami	89
Nr 3 Wyciąg z „Wisnyka Ukrajinskoji Informacijnoji Służby OUN” z 1942 r.	111
Nr 4 Depesza gen. Stefana Roweckiego z kwietnia 1943 r. do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie dotycząca wypadków z lat 1942–1943	113
Nr 5 Informacja NKGB USRS z czerwca 1944 r. dotycząca UPA, jej genezy, struktury i działań	147
Nr 6 Własnoręczna notatka Zbigniewa Kamińskiego „Dona” z 26 lutego 1958 r. dotycząca Służby Bezpieczeństwa OUN	181
Nr 7 Zeznanie Zbigniewa Kamińskiego „Dona” z 28 listopada 1955 r. w sprawie Mykoły Łebedia	193
Nr 8 Wyciąg z meldunku operacyjnego NKGB USRS z 23 listopada 1944 r. dotyczącego pierwszej konferencji wojskowej OUN odbytej w październiku 1942 r.	205
Nr 9 Wyciąg z protokołu przesłuchania Wasyla Pczelańskiego z 9 sierpnia 1944 r. dotyczącego wydarzeń na Zachodniej Ukrainie w latach 1941–1943	215
Nr 10 Fragmenty protokołu przesłuchania Mychajła Stepaniaka z 25 sierpnia 1944 r. dotyczące trzeciej konferencji OUN odbytej w lutym 1943 r.	221
Nr 11 Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie z 19 sierpnia 1943 r. dotycząca sytuacji na Wołyniu i w Galicji	235
Nr 12 Fragment protokołu przesłuchania Mychajła Stepaniaka z 30 sierpnia 1944 r. dotyczący rozmów OUN z polskim podziemiem	241
Nr 13 Fragment protokołu przesłuchania Ołeksandra Łuckiego z 11 września 1945 r. dotyczący rozmów OUN z polskim podziemiem	277

№ 14	Лист командира Округу АК Львів Делегатові Уряду на Польщу від 6 вересня 1943 р. у справі переговорів з митрополитом Андреем Шептицьким	282
№ 15	Протокол переговорів делегацій польського і українського підпілля від 28 лютого 1944 р.	284
№ 16	Протокол переговорів Делегатури Уряду з Верховною Радою від 8 березня 1944 р.	294
№ 17	Депеша ген. Тадеуша Коморовського від 1 березня 1944 р. в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні у справі ситуації в східних воєводствах РП у 1943–1944 рр.	306
№ 18	Витяг із протоколу допиту Василя Охримовича від 27 грудня 1952 р. про конференції ОУН	324
№ 19	Інструктивний лист керівництва ОУН від 13 березня 1944 р.	330
№ 20	Вказівка оунівського керівника „Незламного” від 15 березня 1944 р. всім станичним	332
№ 21	Витяг із протоколу допиту Михайла Полевого від 13 січня 1946 р.	336
№ 22	Нотатка „З роздумів старшого за віком члена ОУН” від 4 травня 1944 р.	342
№ 23	Витяг із депеші Командувача АК в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні від 21 червня 1944 р.	346
№ 24	Повідомлення народного комісара внутрішніх справ УРСР Василя Рясного народному комісарові внутрішніх справ СРСР Лаврентію Берії від листопада 1944 р. у справі арешту Ірини Стадник-Шлемко	348
№ 25	Лист начальника 1 Управління МДБ УРСР заступникові начальника 2 Відділу МДБ УРСР від 20 лютого 1947 р. стосовно спроб співробітництва УПА (ОУН-Б) з АК (ДР)	352
№ 26	Лист заступника коменданта АК „Богуміла” до делегата УПА від 7 квітня 1945 р. у справі двостороннього порозуміння	358
№ 27	Доповідна записка від травня 1945 р. начальника ОКР „СМЕРШ” Львівського військового округу Михайла Попереки начальникові ГУКР НКО СРСР „СМЕРШ” Вікторові Абакумову про діяльність Армії Крайової і Делегатури Уряду в 1944–1945 рр.	362

Nr 14 Pismo dowódcy Okręgu AK Lwów do Delegata Rządu na Kraj z 6 września 1943 r. w sprawie rozmów z metropolitą Andrzejem Szeptyckim.....	283
Nr 15 Protokół rozmów delegacji polskiego i ukraińskiego podziemia z 28 lutego 1944 r.	285
Nr 16 Protokół rozmów Delegatury Rządu z Werchowną Radą z 8 marca 1944 r.	295
Nr 17 Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego z 1 marca 1944 r. do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie w sprawie sytuacji we wschodnich województwach RP w latach 1943–1944	307
Nr 18 Fragment protokołu przesłuchania Wasyla Ochrymowycza z 27 grudnia 1952 r. o konferencji OUN	325
Nr 19 Instrukcja kierownictwa OUN z 13 marca 1944 r.	331
Nr 20 Wytyczne kierownika OUN „Nezlomnego” z 15 marca 1944 r. skierowane do stanicznych	333
Nr 21 Fragment protokołu przesłuchania Mychajła Polewoja z 13 stycznia 1946 r.	337
Nr 22 Notatka „Z rozważań starszego wiekiem członka OUN” z 4 maja 1944 r.	343
Nr 23 Fragmenty depeszy Dowódcy AK do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie z 21 czerwca 1944 r.	347
Nr 24 Meldunek ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Wasilija Riasnoja dla ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS Ławrientija Berii z listopada 1944 r. w sprawie aresztowania Iryny Stadnyk-Szłemko	349
Nr 25 Pismo naczelnika 1 Zarządu MGB USRS do zastępcy naczelnika 2 Oddziału MGB USRS z 20 lutego 1947 r. dotyczące prób współdziałania UPA (OUN-B) z AK (DR)	353
Nr 26 List zastępcy komendanta AK „Bogumiła” do delegata UPA z 7 kwietnia 1945 r. w sprawie porozumienia obu stron	359
Nr 27 Raport z maja 1945 r. naczelnika OKR „SMIERSZ” Lwowskiego Okręgu Wojskowego Michaiła Popierieki dla naczelnika GUKR NKO ZSRS „SMIERSZ” Wiktora Abakumowa o działaniach Armii Krajowej i Delegatury Rządu w latach 1944–1945	363
II. NA WOŁYNIU	387
Nr 28 Relacja Tadeusza Karpety z 28 marca 1985 r. dotycząca akcji odwetowej Kedywu AK we Włodzimierzu Wołyńskim w styczniu 1943 r.	389

II. НА ВОЛИНІ	386
№ 28 Спогади Тадеуша Карпети від 28 березня 1985 р. про відплатну акцію Кедиву АК у Володимир-Волинському у січні 1943 р.	388
№ 29 Депеша ген. Тадеуша Коморовського в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні від 4 травня 1943 р. у справі подій на Волині	392
№ 30 Витяг із протоколу допиту Степана Янішевського від 3 листопада 1948 р.	396
№ 31 Витяг із протоколу допиту Степана Редеші від 21 серпня 1944 р.	406
№ 32 Спогади кс. Юзефа Кучинського про події в Дедеркалах у 1943 р.	418
№ 33 Спогади Зенобіуша, Леонарда і Тадеуша Яніцьких про події в Пшебражі в 1943 р.	422
№ 34 Витяг із протоколу очної ставки Льва Яськевича зі Степаном Журиком від 17 вересня 1949 р.	434
№ 35 Витяг із протоколу допиту Льва Яськевича від 28 вересня 1949 р.	438
№ 36 Витяг із протоколу допиту Юрія Стельмашука від 28 лютого 1945 р.	442
№ 37 Витяг із протоколу допиту Олекси Кирилюка від 27 червня 1944 р.	446
№ 38 Витяг із протоколу допиту Петра Василенка від 15 травня 1944 р.	454
№ 39 Витяг із протоколу допиту Стефана Пашковського від 26 лютого 1944 р.	458
№ 40 Витяг із протоколу допиту Миколи Ковальчука від 15 лютого 1944 р.	462
№ 41 Обвинувальний висновок стосовно Григорія Бортника від 23 вересня 1944 р.	466
№ 42 Витяг із протоколу про візит митрополита Полікарпа до генерал-комісара Волині-Поділля Гайнріха Шене від 8 травня 1943 р.	474
№ 43 Витяг із протоколу допиту Адама Демчука від 28 квітня 1950 р.	482
№ 44 Спогади Мечислава Кобилецького про події в Яновій Долині у 1943 р.	488
№ 45 Звернення Головної команди УПА до українського народу, датоване червнем 1943 р.	500

Nr 29 Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie z 4 maja 1943 r. dotycząca wydarzeń na Wołyniu	393
Nr 30 Fragmenty protokołu przesłuchania Stepana Janiszewskiego z 3 listopada 1948 r.	397
Nr 31 Fragmenty protokołu przesłuchania Stepana Redeszy z 21 sierpnia 1944 r.	407
Nr 32 Relacja ks. Józefa Kuczyńskiego dotycząca wydarzeń w Dederkałach w 1943 r.	419
Nr 33 Relacja Zenobiusza, Leonarda i Tadeusza Janickich dotycząca wypadków w Przebrażu w 1943 r.	423
Nr 34 Fragmenty protokołu konfrontacji Lwa Jaśkewycza ze Stepanem Żurykiem z 17 września 1949 r.	435
Nr 35 Fragment protokołu przesłuchania Lwa Jaśkewycza z 28 września 1949 r.	439
Nr 36 Wyciąg z protokołu przesłuchania Jurija Stelmaszczuka z 28 lutego 1945 r.	443
Nr 37 Fragmenty protokołu przesłuchania Ołeksy Kyryluka z 27 czerwca 1944 r.	447
Nr 38 Fragment protokołu przesłuchania Petra Wasylenki z 15 maja 1944 r.	455
Nr 39 Fragment protokołu przesłuchania Stefana Paszkowskiego z 26 lutego 1944 r.	459
Nr 40 Fragmenty protokołu przesłuchania Nikołaja Kowalczuka z 15 lutego 1944 r.	463
Nr 41 Wniosek oskarżający Hryhorija Bortnyka z 23 września 1944 r.	467
Nr 42 Fragmenty protokołu wizyty metropolity Polikarpa u komisarza generalnego Wołynia i Podola Heinricha Schöne z 8 maja 1943 r.	475
Nr 43 Fragmenty protokołu przesłuchania Adama Demczuka z 28 kwietnia 1950 r.	483
Nr 44 Relacja Mieczysława Kobyłeckiego dotycząca wypadków w Janowej Dolinie w 1943 r.	489
Nr 45 Odezwa Komendy Głównej UPA z czerwca 1943 r. do narodu ukraińskiego	501
Nr 46 Protokół przesłuchania Ołeksandra Liwara z 15 kwietnia 1944 r.	507
Nr 47 Zarządzenie Wołyńskiego Okręgowego Delegata Rządu RP z 5 czerwca 1943 r.	511
Nr 48 Meldunek „Sobola” do „Stema” z 3 sierpnia 1943 r.	517

№ 46	Протокол допиту Олександра Лівара від 15 квітня 1944 р. ...	506
№ 47	Розпорядження Волинського окружного делегата Уряду РП від 5 червня 1943 р.	510
№ 48	Донесення „Соболя” „Стемові” від 3 серпня 1943 р.	516
№ 49	Донесення „Соболя” „Орканові” від 31 липня 1943 р.	518
№ 50	Витяг із протоколу допиту Василя Горбатюка від 6 січня 1945 р.	520
№ 51	Витяг із протоколу допиту Антона Андрощука від 6 січня 1945 р.	524
№ 52	Протокол допиту Антона Бенеша від 6 липня 1944 р.	530
№ 53	Витяг із протоколу допиту Григорія Петрова від 8 липня 1944 р.	534
№ 54	Витяг із протоколу допиту Степана Тарасюка від 8 травня 1944 р.	538
№ 55	Звернення штабу загону УПА „Січ” від 17 липня 1943 р. до польського населення	544
№ 56	Витяг із протоколу першого допиту Івана Гриня від 1 березня 1951 р.	548
№ 57	Спогади Зигмунта Станського про події в Порицьку/ Павлівці в 1943 р.	552
№ 58	Протокол другого допиту Івана Гриня від 1 березня 1951 р.	562
№ 59	Довідка Павлівської сільської ради про події 1943 р.	566
№ 60	Протокол допиту Марії Козловської від 10 квітня 1944 р.	568
№ 61	Витяг із протоколу допиту Кароля Калетинського від 11 квітня 1944 р.	572
№ 62	Витяг із протоколу допиту Юхима Орлюка від 26 липня 1944 р.	580
№ 63	Витяг із протоколу допиту Юзефа Гачинського від 26 липня 1944 р.	590
№ 64	Протокол допиту Михайла Фіщука від 28 липня 1944 р.	596
№ 65	Витяг із протоколу допиту Миколи Недбали від 1–2 серпня 1944 р.	602
№ 66	Протокол допиту Володимира Дубинчука від 6 серпня 1951 р.	606
№ 67	Витяг із протоколу судового засідання ВТ Прикарпатського ВО в справі Василя Огородніщука та інших від 27–28 вересня 1951 р.	612
№ 68	Вирок ВТ Прикарпатського ВО в справі Василя Огородні- щука та інших від 27–28 вересня 1951 р.	632

Nr 49 Meldunek „Sobola” do „Orkana” z 31 lipca 1943 r.	519
Nr 50 Fragmenty protokołu przesłuchania Wasyla Horbatiuka z 6 stycznia 1945 r.	521
Nr 51 Fragmenty protokołu przesłuchania Antona Androszczuka z 6 stycznia 1945 r.	525
Nr 52 Protokół przesłuchania Antona Benesza z 6 lipca 1944 r.	531
Nr 53 Fragment protokołu przesłuchania Hryhorija Petrowa z 8 lipca 1944 r.	535
Nr 54 Fragment protokołu przesłuchania Stepana Tarasiuka z 8 maja 1944 r.	539
Nr 55 Odezwa sztabu pułku (zagonu) UPA „Sicz” z 17 lipca 1943 r. skierowana do Polaków	545
Nr 56 Fragment protokołu pierwszego przesłuchania Iwana Hrynia z 1 marca 1951 r.	549
Nr 57 Relacja Zygmunta Stańskiego dotycząca wypadków w Porycku/Pawłówce w 1943 r.	553
Nr 58 Protokół drugiego przesłuchania Iwana Hrynia z 1 marca 1951 r.	563
Nr 59 Notatka sporządzona przez Radę Wiejską w Pawłówce dotycząca wydarzeń 1943 r.	567
Nr 60 Protokół przesłuchania Marii Kozłowskiej z 10 kwietnia 1944 r.	569
Nr 61 Fragment protokołu przesłuchania Karola Kaletyńskiego z 11 kwietnia 1944 r.	573
Nr 62 Fragment protokołu przesłuchania Juchyma Orluka z 26 lipca 1944 r.	581
Nr 63 Fragmenty protokołu przesłuchania Józefa Gaczyńskiego z 26 lipca 1944 r.	591
Nr 64 Protokół przesłuchania Mychajła Fiszczuka z 28 lipca 1944 r.	597
Nr 65 Fragment protokołu przesłuchania Mykoły Nedbały z 1–2 sierpnia 1944 r.	603
Nr 66 Protokół przesłuchania Wołodymyra Dubynczuka z 6 sierpnia 1951 r.	607
Nr 67 Fragmenty protokołu posiedzenia sądownego WT Przykarpackiego OW w sprawie Wasyla Ohorodniszczuka i innych z 27–28 września 1951 r.	613
Nr 68 Wyrok WT Przykarpackiego OW w sprawie Wasyla Ohorod- niszczuka i innych z 27–28 września 1951 r.	633
Nr 69 Fragmenty protokołu przesłuchania Karola Holby z 9 czerwca 1944 r.	649

№ 69	Витяг із протоколу допиту Кароля Гольби від 9 червня 1944 р.	648
№ 70	Агентурне донесення „Лиса” від 10 квітня 1956 р. на тему діяльності Шуцманшафтсбатальйону 202	654
№ 71	Протокол допиту Броніслава Стемпняка від 22 березня 1946 р.	662
№ 72	Спеціальне повідомлення Тимофія Строкача народному комісарові держбезпеки УРСР Сергієві Савченкові від 6 листопада 1943 р. про польське підпілля	666
№ 73	Витяг із протоколу допиту Григорія Пришляка від 12 лютого 1945 р.	672
№ 74	Протокол допиту Луціана Шота від 15 лютого 1945 р.	682
№ 75	Витяг із протоколу допиту Мечислава Мацьонжека від 15 квітня 1944 р.	688
№ 76	Спогади Владислава Коханського „Бомби” від жовтня 1970 р.	700
№ 77	Протокол допиту Євтуха Лозовицького від 28 листопада 1979 р.	716
№ 78	Спогади Івана Мучака про події на Волині в жовтні 1943 р., записані у 1996 та 2002 рр.	722
№ 79	Донесення „Донського”, коменданта запілля УПА любомльського району від 24 листопада 1943 р. про ситуацію в районі	726
№ 80	Довідка 4 Управління НКДБ УРСР від 25 листопада 1943 р. про польську акцію проти українців	730
№ 81	Протокол головного судового засідання в справі Пйотра Кучинського від 26 квітня 1963 р.	732
№ 82	Спогади Олександра Скіпальського про події на Волині в 1943 р., записані в 2004 р.	756
№ 83	Протокол допиту Павла Глезмана від 6 березня 1944 р.	760
№ 84	Витяг із протоколу допиту Івана Юркевича від 16 квітня 1944 р.	766
№ 85	Спогади Марії Блясяк про події кінця 1943 р. в Луцьку	774
№ 86	Таємний наказ № 4 коменданта ПКБ „Нового” від грудня 1943 р.	776
№ 87	Звернення Корпусу оборони Волині до поляків від 1943 р.	782
№ 88	Витяг із протоколу допиту Катерини Валюх від 2 січня 1945 р.	786
№ 89	Протокол допиту Івана Хаїнського від 13 січня 1945 р.	796

Nr 70 Doniesienie agenturalne „Lisa” z 10 kwietnia 1956 r. na temat działań Schutzmannschaftsбатаillon 202	655
Nr 71 Protokół przesłuchania Bronisława Stępniaaka z 22 marca 1946 r.	663
Nr 72 Meldunek specjalny Timofieja Strokacza dla ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRS Siergieja Sawczenki z 6 listopada 1943 r. dotyczący polskiego podziemia	667
Nr 73 Fragmenty protokołu przesłuchania Hryhorija Prysłaka z 12 lutego 1945 r.	673
Nr 74 Protokół przesłuchania Lucjana Szota z 15 lutego 1945 r.	683
Nr 75 Fragmenty protokołu przesłuchania Mieczysława Maciążka z 15 kwietnia 1944 r.	689
Nr 76 Relacja Władysława Kochańskiego „Bomby” z października 1970 r.	701
Nr 77 Protokół przesłuchania Jewtucha Łozowyckiego z 28 listopada 1979 r.	717
Nr 78 Relacje Iwana Muczaka dotyczące wydarzeń na Wołyniu w październiku 1943 r., spisane w latach 1996 i 2002	723
Nr 79 Meldunek „Donśkiego”, komendanta odwodów rejonu lubomelskiego UPA, z 24 listopada 1943 r. o sytuacji w terenie	727
Nr 80 Informacja 4 Zarządu NKGB USRS z 25 listopada 1943 r. dotycząca akcji polskiej przeciwko Ukraińcom	731
Nr 81 Protokół rozprawy głównej w sprawie Piotra Kuczyńskiego z 26 kwietnia 1963 r.	733
Nr 82 Relacja Ołeksandra Skipałskiego dotycząca wydarzeń na Wołyniu w 1943 r., sporządzona w 2004 r.	757
Nr 83 Protokół przesłuchania Pawła Hlezmana z 6 marca 1944 r.	761
Nr 84 Fragmenty protokołu przesłuchania Jana Jurkiewicza z 16 kwietnia 1944 r.	767
Nr 85 Relacja Marii Błasiak dotycząca wydarzeń pod koniec 1943 r. w Łucku	775
Nr 86 Tajny rozkaz nr 4 komendanta PKB „Nowego” z grudnia 1943 r.	777
Nr 87 Odezwa Korpusu Obrony Wołynia z 1943 r. skierowana do Polaków	783
Nr 88 Fragmenty protokołu przesłuchania Katarzyny Waluch z 2 stycznia 1945 r.	787
Nr 89 Protokół przesłuchania Jana Chaińskiego z 13 stycznia 1945 r.	797
Nr 90 Fragmenty protokołu przesłuchania Stanisława Wawrzyckiego z 6–7 stycznia 1945 r.	801

№ 90	Витяг із протоколу допиту Станіслава Вавжицького від 6–7 січня 1945 р.	800
№ 91	Спеціальне повідомлення Якова Серебрянського народному комісарові держбезпеки УРСР Сергієві Савченкові від 20 січня 1944 р.	806
№ 92	Повідомлення народного комісара внутрішніх справ УРСР Василя Рясного Микиті Хрущову від 25 лютого 1944 р.	810
№ 93	Витяг із повідомлення народного комісара внутрішніх справ УРСР Василя Рясного заступникові народного комісара внутрішніх справ СРСР Василеві Чернишову від 2 березня 1944 р. про структуру УПА	814
№ 94	Довідка 4 Управління НКДБ УРСР від 25 березня 1944 р. про польське підпілля	818
№ 95	Витяг із доповідної записки начальника УНКДБ Рівненської області Федора Цветухіна народному комісарові держбезпеки УРСР Сергієві Савченкові від 9 квітня 1944 р. про польське підпілля	826
№ 96	Спогади Віри Алексеєвої про події в селі Запілля у березні 1944 р., записані в 1996 р.	832
№ 97	Протокол допиту Федота Десятничука від 12 січня 1959 р.	836
№ 98	Довідка Старозагорівської сільської ради від 24 січня 1959 р. в справі поляків з Горохівки	846
№ 99	Протокол допиту Ростислава Закревського від 2 лютого 1959 р.	850
№ 100	Витяг із протоколу допиту Степана Недбайла від 10 березня 1959 р.	856
№ 101	Витяг із протоколу допиту Прокопа Люблюка від 18 березня 1959 р.	862
№ 102	Протокол огляду місцевості в Новому Загорові від 20 квітня 1959 р.	866
№ 103	Постанова про пред'явлення обвинувачення Федотові Десятничуку від 22 квітня 1959 р.	870
III. В ГАЛИЧИНІ		882
№ 104	Протокол допиту Регіни Крохмаль від 3 березня 1949 р.	884
№ 105	Витяг із суспільно-політичного огляду ОУН від 30 липня 1943 р. про ситуацію на Львівщині	890
№ 106	Витяг із протоколу допиту Федора Вознюка від 23 травня 1944 р.	892

Nr 91	Meldunek specjalny Jakowa Sieriebrianskiego dla ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRS Siergieja Sawczenki z 20 stycznia 1944 r.	807
Nr 92	Informacja ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Wasilija Riasnoja dla Nikity Chruszczowa z 25 lutego 1944 r. .	811
Nr 93	Fragmety pisma ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Wasilija Riasnoja do zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS Wasilija Czernyszowa z 2 marca 1944 r. dotyczące struktury UPA	815
Nr 94	Informacja 4 Zarządu NKGB USRS z 25 marca 1944 r. dotycząca polskiego podziemia	819
Nr 95	Fragment raportu naczelnika UNKGB obwodu rówieńskiego Fiodora Cwietuchina dla ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRS Siergieja Sawczenki z 9 kwietnia 1944 r. w sprawie polskiego podziemia	827
Nr 96	Relacja Wiry Aleksiejewej dotycząca wydarzeń we wsi Zapole w marcu 1944 r., spisana w 1996 r.	833
Nr 97	Protokół przesłuchania Fedota Desiatniczuka z 12 stycznia 1959 r.	837
Nr 98	Notatka Rady Wiejskiej w Zahorowie Starym z 24 stycznia 1959 r. w sprawie Polaków z Horochówki	847
Nr 99	Protokół przesłuchania Rostysława Zakrewskiego z 2 lutego 1959 r.	851
Nr 100	Fragmety protokołu przesłuchania Stepana Niedbajły z 10 marca 1959 r.	857
Nr 101	Fragmety protokołu przesłuchania Prokopa Lubluka z 18 marca 1959 r.	863
Nr 102	Protokół wizji lokalnej w Nowym Zahorowie z 20 kwietnia 1959 r.	867
Nr 103	Postanowienie o przedłożeniu zarzutów Fedotowi Desiatniczukowi z 22 kwietnia 1959 r.	871
III. W GALICJI		883
Nr 104	Protokół przesłuchania Reginy Krochmal z 3 marca 1949 r.	885
Nr 105	Fragment przeglądu społeczno-politycznego OUN z Lwowskiego z 30 lipca 1943 r.	891
Nr 106	Fragmety protokołu przesłuchania Fedira Wozniuka z 23 maja 1944 r.	893
Nr 107	Fragment przeglądu społeczno-politycznego OUN z 29 sierpnia 1943 r. z Lwowskiego	899

№ 107	Витяг із суспільно-політичного огляду ОУН від 29 серпня 1943 р. про ситуацію на Львівщині	898
№ 108	Витяг із політичного звіту ОУН від 30 липня 1943 р. про ситуацію на Стрийщині	902
№ 109	Витяг із політичного звіту ОУН від 27 серпня 1943 р. про ситуацію в районі Перемишля	906
№ 110	Донесення коменданта ЗВ Львів НКЗВ від 28 серпня 1943 р. про диверсійні акції	912
№ 111	Рапорт пароха тисьменицької парафії польському підпіллю	914
№ 112	Витяг із політичного звіту ОУН від 10 вересня 1943 р. про ситуацію на Львівщині	916
№ 113	Витяг із документу ОУН від лютого 1944 р. про ситуацію на Тернопільщині наприкінці 1943 р.	932
№ 114	Витяг із суспільно-політичного огляду ОУН від 25 вересня 1943 р. про ситуацію на Станіславщині	940
№ 115	Витяг із політичного звіту ОУН від 30 вересня 1943 р. про становище у Львові.....	946
№ 116	Витяг із суспільно-політичного звіту ОУН від 25 жовтня 1943 р. про становище на Львівщині	952
№ 117	Витяг із політичного звіту ОУН (Стрийщина, Дрогобиччина) від жовтня 1943 р.	958
№ 118	Витяг із протоколу допиту Фердинанда Маліновського від 21–22 вересня 1944 р.	960
№ 119	Комунікат „Оборонців українського народу” від 1 січня 1944 р.	968
№ 120	Протокол СБ ОУН від 30 січня 1944 р. у справі нападу на українців села Соколів	970
№ 121	Витяг із огляду ОУН від 28 лютого 1944 р. про становище на Перемишльщині	972
№ 122	Звіт українського підпілля від 9 лютого 1944 р. про антипольські акції	974
№ 123	Витяг із агентурної справи НКДБ УРСР „Звірі” про події в Гуті Пеняцькій	976
№ 124	Протокол допиту СБ ОУН Збігнева Шелінського від 2 березня 1944 р.	982
№ 125	Протоколи окружного референта СБ ОУН від 8 березня 1944 р. про ліквідацію польських колоній в районі Калуша	986
№ 126	Надзвичайний звіт курінного УПА від 14 березня 1944 р. про події в Підкамені	990

Nr 108	Fragment sprawozdania politycznego OUN z 30 lipca 1943 r. dotyczącego sytuacji w rejonie Stryja.....	903
Nr 109	Fragmenty sprawozdania politycznego OUN z 27 sierpnia 1943 r. dotyczącego sytuacji w rejonie Przemyśla.....	907
Nr 110	Meldunek komendanta ZW Lwów dla NKZW z 28 sierpnia 1943 r. w sprawie akcji dywersyjnej	913
Nr 111	Raport proboszcza parafii w Tyśmienicy dla polskiego podziemia	915
Nr 112	Fragment sprawozdania politycznego OUN (Lwowskie) z 10 września 1943 r.	917
Nr 113	Fragmenty dokumentu OUN z lutego 1944 r. dotyczącego sytuacji w Tarnopolskiem pod koniec 1943 r.	933
Nr 114	Fragment przeglądu społeczno-politycznego OUN (Stanisławowskie) z 25 września 1943 r.	941
Nr 115	Fragmenty sprawozdania politycznego OUN z 30 września 1943 r. – Lwów	947
Nr 116	Fragment sprawozdania społeczno-politycznego OUN (Lwowskie) z 25 października 1943 r.	953
Nr 117	Fragment sprawozdania politycznego OUN (Stryjskie, Drohobyckie) z października 1943 r.	959
Nr 118	Fragmenty protokołu przesłuchania Ferdynanda Malinowskiego z 21–22 września 1944 r.	961
Nr 119	Komunikat „Obrońców Narodu Ukraińskiego” z 1 stycznia 1944 r.	969
Nr 120	Protokół SB OUN z 30 stycznia 1944 r. w sprawie napadu na Ukraińców ze wsi Sokołów	971
Nr 121	Fragment przeglądu OUN z 28 lutego 1944 r. – rejon przemyski	973
Nr 122	Sprawozdanie ukraińskiego podziemia z 9 lutego 1944 r. dotyczące akcji antypolskich	975
Nr 123	Wyciąg ze sprawy agenturalnej NKGB USRS „Zwiery” dotyczący wydarzeń w Hucie Pieniackiej	977
Nr 124	Protokół przesłuchania przez SB OUN Zbigniewa Szelińskiego z 2 marca 1944 r.	983
Nr 125	Protokoły okręgowego referenta SB OUN z 8 marca 1944 r. dotyczące likwidacji polskich kolonii w rejonie Kałusza	987
Nr 126	Nadzwyczajny meldunek kurenego UPA z 14 marca 1944 r. w sprawie wydarzeń w Podkamieniu	991
Nr 127	Fragment protokołu przesłuchania D. Pałamarczuka z 2 sierpnia 1944 r.	995

№ 127	Витяг із протоколу допиту Д. Паламарчука від 2 серпня 1944 р.	994
№ 128	Протокол головного судового засідання від 24 травня 1945 р. у справі Антона Торанського	998
№ 129	Протокол допиту Томаша Іловського від 7 липня 1948 р. ...	1006
№ 130	Протокол допиту СБ ОУН Францішека Духевича від 17 березня 1944 р.	1010
№ 131	Протоколи українського підпілля від 12 квітня 1944 р. про антипольські акції на Станіславщині	1012
№ 132	Протокол СБ ОУН від 16 квітня 1944 р. у справі взаємодії поляків і угорців під час антиукраїнських акцій	1016
№ 133	Повідомлення підрозділу УПА від 14 червня 1944 р. про бої з німцями і поляками	1018
№ 134	Протоколи українського підпілля від 6 травня 1944 р. про антипольські акції у Дрогобицькій області	1026
№ 135	Протокол українського підпілля від 12 травня 1944 р. про антипольські акції	1032
№ 136	Звіт українського підпілля від травня 1944 р. про антипольські акції	1034
№ 137	Протокол допиту Юзефа Бісса від 8 червня 1945 р.	1044
№ 138	Оскарження Головної військової прокуратури від 8 вересня 1945 р. вироку ГВС у Ряшеві в справі Юзефа Бісса і Здзіслава Жиповського	1050
№ 139	Інформація українського підпілля від 14 червня 1944 р. про антипольські акції в районі Стрия.....	1058
№ 140	„Відомості зі Східних Земель” № 6 (витяг)	1060
№ 141	„Відомості зі Східних Земель” № 8 (витяг)	1070
№ 142	Відозва УНС до поляків з Рави Руської від 1944 р.	1082
№ 143	Витяг із політичного звіту ОУН від 4 липня 1944 р. (Золочівщина)	1084
№ 144	Переклад протоколу переговорів командира підрозділу УПА „Гонти” з німецьким командуванням від березня 1944 р.	1092
№ 145	Інформація від 8 квітня 1944 р. про переговори командира УПА „Орла” з німцями	1098
№ 146	Витяг із інформації від 21 квітня 1944 р. про переговори командира з’єднання УПА з німцями	1104
№ 147	Витяг із інформації станіславського Крайсгауптамта губернаторові Дистрикту Галичина від 7 травня 1944 р. ...	1110
№ 148	Витяг із листа Йоахіма Нерінга командирові групи УПА „Хмелеві” від 19 травня 1944 р.	1116

Nr 128	Protokół rozprawy głównej z 24 maja 1945 r. w sprawie Antoniego Torañskiego	999
Nr 129	Protokół przesłuchania Tomasza Hłowskiego z 7 lipca 1948 r. .	1007
Nr 130	Protokół przesłuchania przez SB OUN Franciszka Duchewicza z 17 marca 1944 r.	1011
Nr 131	Protokoły podziemia ukraińskiego z 12 kwietnia 1944 r. dotyczące antypolskich akcji w Stanisławowskiem	1013
Nr 132	Protokół SB OUN z 16 kwietnia 1944 r. w sprawie współdziałania Polaków i Węgrów podczas akcji antyukraińskich	1017
Nr 133	Informacja ukraińskiego podziemia z 14 czerwca 1944 r. dotycząca walk z Niemcami i Polakami	1019
Nr 134	Protokoły ukraińskiego podziemia z 6 maja 1944 r. w sprawie antypolskich akcji w obwodzie drohobyckim	1027
Nr 135	Protokół ukraińskiego podziemia z 12 maja 1944 r. w sprawie akcji antypolskich	1033
Nr 136	Sprawozdanie ukraińskiego podziemia z maja 1944 r. dotyczące akcji antypolskich	1035
Nr 137	Protokół przesłuchania Józefa Bissa z 8 czerwca 1945 r.	1045
Nr 138	Zażalenie Naczelnej Prokuratury Wojskowej z 8 września 1945 r. na wyrok WSG w Rzeszowie w sprawie Józefa Bissa i Zdzisława Żypowskiego	1051
Nr 139	Informacja ukraińskiego podziemia z 14 czerwca 1944 r. dotycząca antypolskich akcji w rejonie Stryja	1059
Nr 140	„Wiadomości z Ziemi Wschodnich” nr 6 (fragment)	1061
Nr 141	„Wiadomości z Ziemi Wschodnich” nr 8 (fragment)	1071
Nr 142	Odezwa UNS z 1944 r. do Polaków z Rawy Ruskiej	1083
Nr 143	Fragment sprawozdania politycznego OUN z 4 lipca 1944 r. (Złoczowskie)	1085
Nr 144	Tłumaczenie protokołu rozmów dowódcy pododdziału UPA „Gonty” z dowództwem niemieckim z marca 1944 r.	1093
Nr 145	Informacja z 8 kwietnia 1944 r. dotycząca rozmów dowódcy UPA „Orla” z Niemcami	1099
Nr 146	Fragment informacji z 21 kwietnia 1944 r. dotyczący rozmów dowódcy zgrupowania UPA z Niemcami	1105
Nr 147	Fragmenty informacji stanisławowskiego Kreishauptamtu dla gubernatora Dystryktu Galizien z 7 maja 1944 r.	1111
Nr 148	Fragment pisma Joachima Nehringa do dowódcy grupy UPA „Chmilla” z 19 maja 1944 r.	1117
Nr 149	Nadzwyczajne sprawozdanie OUN z 4 lipca 1944 r. dotyczące wypadków w Szolomyi.....	1121

№ 149 Надзвичайний звіт ОУН від 4 липня 1944 р. про події в Шоломії	1120
№ 150 Протокол допиту Тадеуша Бонковського від 9 березня 1945 р.	1122
№ 151 Витяг із політичного звіту ОУН від 15 серпня 1944 р. про ситуацію на Золочівщині	1148
№ 152 Витяг із протоколу допиту Івана Місюги від 16 вересня 1946 р.	1152
№ 153 Витяг із протоколу допиту Івана Місюги від 20 листопада 1946 р.	1156
№ 154 Витяг із акту комісії з розслідування терористичних акцій ОУН-УПА у Великомоствіському районі від 9 квітня 1946 р.	1160
№ 155 Протокол допиту Яна Високінського від 17 серпня 1946 р.	1164
№ 156 Спеціальне повідомлення начальника РВ НКДБ в Тереховлі начальника УНКДБ Тернопільської області від 5 вересня 1944 р.	1172
№ 157 Спеціальне повідомлення начальника Скала-Подільського РВ НКДБ начальника УНКДБ Тернопільської області від 20 вересня 1944 р.	1178
№ 158 Повідомлення начальника Скала-Подільського РВ НКДБ начальника УНКДБ Тернопільської області від 20 вересня 1944 р.	1182
№ 159 Спеціальне повідомлення начальника Велико-Борківського РВ НКДБ начальника УНКДБ Тернопільської області від 25 вересня 1944 р.	1184
№ 160 Витяг із протоколу допиту Богдана Пічуги від 1 грудня 1944 р.	1186
№ 161 Повідомлення українського підпілля від листопада 1944 р. про події в селі Красне та інших	1192
№ 162 Спеціальне повідомлення начальника Струсівського РВ НКДБ начальника УНКДБ Тернопільської області від 27 листопада 1944 р.	1196
№ 163 Витяг із оперативного повідомлення № 129 начальника внутрішніх військ НКВС Українського округу ген. Марченка заступникові народного комісара внутрішніх справ УРСР Тимофіїві Строкачеві від 26 грудня 1944 р.	1200

Nr 150	Protokół przesłuchania Tadeusza Bąkowskiego z 9 marca 1945 r.	1123
Nr 151	Fragment sprawozdania politycznego OUN z 15 sierpnia 1944 r. dotyczący sytuacji w Złoczowskiem.....	1149
Nr 152	Fragmenty protokołu przesłuchania Iwana Misiuhy z 16 września 1946 r.	1153
Nr 153	Fragment protokołu przesłuchania Iwana Misiuhy z 20 listopada 1946 r.	1157
Nr 154	Fragmenty protokołu komisji badającej akty terroru OUN i UPA w rejonie Mosty Wielkie z 9 kwietnia 1946 r.	1161
Nr 155	Protokół przesłuchania Jana Wysokińskiego z 17 sierpnia 1946 r.	1165
Nr 156	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Trembowli dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 5 września 1944 r.	1173
Nr 157	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Skale dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 20 września 1944 r.	1179
Nr 158	Meldunek naczelnika RO NKGB w Skale dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 20 września 1944 r.	1183
Nr 159	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Borkach Wielkich dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 25 września 1944 r.	1185
Nr 160	Fragmenty protokołu przesłuchania Bohdana Piczuhy z 1 grudnia 1944 r.	1187
Nr 161	Meldunek podziemia ukraińskiego z listopada 1944 r. dotyczący wydarzeń we wsi Krasne i innych	1193
Nr 162	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Strusowie dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 27 listopada 1944 r.	1197
Nr 163	Fragment meldunku operacyjnego nr 129 naczelnika wojsk wewnętrznych NKWD Okręgu Ukraińskiego gen. Marczenki dla zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Timofieja Strokacza z 26 grudnia 1944 r.	1201
Nr 164	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Hłuboczku Wielkim dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 6 stycznia 1945 r.	1205
Nr 165	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Grzymałowie dla zastępcy naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 2 stycznia 1945 r.	1209

№ 164	Спеціальне повідомлення начальника Великоглубовецького РВ НКДБ начальникові УНКДБ Тернопільської області від 6 січня 1945 р.	1204
№ 165	Спеціальне повідомлення начальника Гримайлівського РВ НКДБ заступникові начальника УНКДБ Тернопільської області від 2 січня 1945 р.	1208
№ 166	Витяг із спеціального повідомлення начальника Борщівського РВ НКДБ начальникові УНКДБ Тернопільської області від 16 січня 1945 р.	1212
№ 167	Довідка Виконавчого комітету Баришської сільської ради від березня 1951 р. про терористичний акт ОУН і УПА	1214
№ 168	Довідка начальника Коропецького РВ МДБ від 9 березня 1951 р. про терористичні акти УПА в 1945 р.	1220
№ 169	Рапорт заступника начальника Збаразького РВ НКДБ начальникові УНКДБ Тернопільської області від 19 лютого 1945 р. про терористичні акти УПА	1226
№ 170	Спеціальне повідомлення начальника Скала-Подільського РВ НКДБ начальникові УНКДБ Тернопільської області від 28 лютого 1945 р.	1230
№ 171	Спеціальне повідомлення начальника Коропецького РВ НКДБ начальникові УНКДБ Тернопільської області від 21 березня 1945 р.	1234
№ 172	Довідка Виконавчого комітету Шумської районної ради від 10 вересня 1949 р. про знищення польських сіл	1238
IV. НА ЗЕМЛЯХ ХОЛМЩИНИ І ГРУБЕШІВЩИНИ		1240
№ 173	Лист голови УЦК Володимира Кубійовича генеральному губернаторові Гансові Франкові від 25 лютого 1943 р.	1242
№ 174	Витяг із бюлетеню ОУН (червень–липень 1942 р.) про події на Холмщині	1258
№ 175	Витяг із огляду підпілля ОУН про суспільно-політичні відносини весною 1943 р.	1272
№ 176	Сентенція вироку від 29 січня 1972 р. у справі Теодора Дака	1282
№ 177	Попередження української Самооборони від 11 березня 1944 р. польському населенню	1300
№ 178	Свідчення Захара Теревки від 10 березня 1944 р. про події в селі Ласків	1302
№ 179	Свідчення Петра Данилюка від березня 1944 р. про події в селі М'яке	1306

Nr 166	Fragment meldunku specjalnego naczelnika RO NKGB w Borszczowie dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 16 stycznia 1945 r.	1213
Nr 167	Notatka Komitetu Wykonawczego Rady Wiejskiej w Baryszu z marca 1951 r. dotycząca aktu terrorystycznego OUN i UPA	1215
Nr 168	Notatka naczelnika RO MGB w Koropcu z 9 marca 1951 r. w sprawie aktów terroru UPA w 1945 r.	1221
Nr 169	Raport zastępcy naczelnika RO NKGB w Zbarażu dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 19 lutego 1945 r. dotyczący aktów terroru UPA	1227
Nr 170	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Skale dla na- czelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 28 lutego 1945 r.	1231
Nr 171	Meldunek specjalny naczelnika RO NKGB w Koropcu dla naczelnika UNKGB obwodu tarnopolskiego z 21 marca 1945 r.	1235
Nr 172	Notatka Komitetu Wykonawczego Rady Rejonowej w Szumsku z 10 września 1949 r. dotycząca zniszczenia polskich wsi przez UPA	1239
IV. NA ZIEMI CHEŁMSKIEJ I W HRUBIESZOWSKIEM		1241
Nr 173	Pismo kierownika UCK Wołodymyra Kubijowycza do generalnego gubernatora Hansa Franka z 25 lutego 1943 r.	1243
Nr 174	Fragment biuletynu OUN z czerwca–lipca 1942 r. dotyczący wydarzeń w Chełmskiem	1259
Nr 175	Fragment sporządzonego przez podziemie OUN przeglądu stosunków społeczno-politycznych wiosną 1943 r.	1273
Nr 176	Sentencja wyroku z 29 stycznia 1972 r. w sprawie Teodora Daka	1283
Nr 177	Ostrzeżenie ukraińskiej samoobrony z 11 marca 1944 r. skierowane do ludności polskiej	1301
Nr 178	Relacja Zachara Terebki z 10 marca 1944 r. w sprawie wypadków we wsi Łasków	1303
Nr 179	Relacja Petra Danyłuka z marca 1944 r. z wypadków we wsi Miętkie	1307
Nr 180	Relacja Panasa Kuzmuka z marca 1944 r. dotycząca akcji antyukraińskiej we wsi Terebiń	1309
Nr 181	Informacja KW MO w Lublinie z 12 grudnia 1968 r. udzielona Julianowi Stankiewiczowi w sprawie zabójstwa uciekinierów z Wołynia	1311

№ 180 Свідчення Панаса Кузмука від березня 1944 р. про антиукраїнську акцію в селі Терєбінь	1308
№ 181 Довідка про вбивства біженців з Волині, видана ВК ГМ у Любліні Юліанові Станкевичу 12 грудня 1968 р.....	1310
№ 182 Витяг із суспільно-політичного огляду ОУН від 30 березня 1944 р. про ситуацію на Холмщині	1316
№ 183 Свідчення Анастасії Шуфель від 21 квітня 1944 р. про антиукраїнську акцію в Сагрині	1324
№ 184 Свідчення Данила Кузьми від квітня 1944 р. про антиукраїнську акцію	1328
№ 185 Протокол додаткового допиту Василя Малажинського від 6 березня 1967 р.	1332
№ 186 Звернення Холмської ради від 30 квітня 1944 р.	1340
№ 187 Протокол допиту Мирослава Онишкевича від 20 травня 1948 р.	1352
№ 188 Список українських сіл Грубешівщини, знищених польським підпіллям станом на 5 травня 1944 р.	1366
№ 189 Витяг із протоколу допиту солдата АК Констати Короля від 4 червня 1944 р.	1370
№ 190 Протокол допиту Францішека Ізерського від 15 травня 1944 р.	1384
№ 191 Витяг із документу ОУН від 4 липня 1944 р. про ситуацію в Белзькому і Грубешівському районах	1390
№ 192 Витяг із інформації ОУН від липня 1945 р. про ситуацію на Холмщині	1394
№ 193 Протокол допиту Ольги Левицької від 23 липня 1946 р. ...	1416
№ 194 Лист заступника воєводського коменданта ГМ в Ряшеві від 5 листопада 1963 р. у справі Михайла Мойсака	1420
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	1437
ПОКАЖЧИК ПРИЗВИЩ І ПСЕВДОНІМІВ	1469
ПОКАЖЧИК НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ	1501

Nr 182	Fragment przeglądu społeczno-politycznego OUN z 30 marca 1944 r. dotyczącego Ziemi Chełmskiej	1317
Nr 183	Relacja Anastazji Szufel z 21 kwietnia 1944 r. w sprawie antyukraińskiej akcji w Sahryniu	1325
Nr 184	Relacja Danyła Kuźmy z kwietnia 1944 r. dotycząca akcji antyukraińskiej	1329
Nr 185	Protokół dodatkowego przesłuchania Wasyla Małazeńskiego z 6 marca 1967 r.	1333
Nr 186	Memoriał Rady Chełmskiej z 30 kwietnia 1944 r.	1341
Nr 187	Protokół przesłuchania Mirosława Onyszkiewicza z 20 maja 1948 r.	1353
Nr 188	Lista ukraińskich wsi w Hrubieszowskim zniszczonych przez polskie podziemie. Stan na 5 maja 1944 r.	1367
Nr 189	Fragment protokołu przesłuchania pochwyconego przez SB OUN żołnierza AK Konstantego Korola z 4 czerwca 1944 r. .	1371
Nr 190	Protokół przesłuchania Franciszka Izerskiego przez SB OUN z 15 maja 1944 r.	1385
Nr 191	Fragment dokumentu OUN z 4 lipca 1944 r. dotyczący sytuacji w regionie bełskim i hrubieszowskim	1391
Nr 192	Fragment informacji OUN z lipca 1945 r. w sprawie sytuacji w regionie chełmskim	1395
Nr 193	Protokół przesłuchania Olgi Lewickiej z 23 lipca 1946 r.	1417
Nr 194	Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie z 5 listopada 1963 r. w sprawie Mychajła Mojsaka	1421
	WYKAZ SKRÓTÓW	1425
	INDEKS NAZWISK I PSEUDONIMÓW	1449
	INDEKS MIEJSCOWOŚCI	1489

ВІД КОЛЕКТИВУ УПОРЯДНИКІВ

Друга світова війна та перші повоєнні роки були в історії польсько-українських відносин особливим періодом. Кривавий конфлікт, що розгорівся тоді, глибоко врізався в колективну пам'ять обох народів і кожне нагадування про нього по нинішній день викликає жваву, емоційну реакцію. Вплив на це, зокрема, має той факт, що як поляки, так і українці лише від недавнього часу можуть висловлювати власну думку, бо раніше порушення цієї тематики було або заборонене, або підпорядковане суворому ідеологічному тлумаченню.

Пропонований четвертий том із серії *Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб* стосується, власне, цієї проблематики. Особливу увагу в томі присвячено подіям на Волині, які мали місце у 1943 році. В польській та українській історіографії і публіцистиці ці події подаються по-різному, часто абсолютно протилежно. Підтверджують це вже самі визначення, які використовують автори. Описуючи ситуацію на Волині в 1943 році, польські автори частіше говорять про „масові вбивства”, „знищення”, „геноцид” або „антипольську акцію ОУН і УПА”. У свою чергу, українські автори пишуть про „волинську трагедію”, „трагедію Волині”, „польсько-український конфлікт”, „обопільні криваві вбивства”.

Ми не ставили собі за мету подолання всіх цих розбіжностей. Однак, ми вважаємо, що максимальному наближенню до історичної правди, сприяє виявлення і публікація архівних матеріалів, які дотепер не були доступними. Ця тема є надто важливою для поляків і українців, щоб приховувати будь-які пов'язані з нею документи. Віримо: ніщо так не служить Правді, Прощенню і Поєднанню, як повна відкритість. Таку відкритість у липні 2003 року задекларували Президенти Республіки Польща і України. Того самого року Папа Римський Іван Павло II у спеціальному Посланні до народів Польщі та України висловив свою позицію з приводу необхідності історичного примирення між українським та польським народами, закликав до добросусідства, необхідності обопільного визнання помилок минулого та глибокого каяття за вчинене колись.

Поза сумнівом, створенню фундаменту кращого майбутнього, добросусідства й польсько-української дружби сприятимуть і неупереджені історичні дослідження, спроби створення спільної інтерпретації складних подій.

OD KOMITETU REDAKCYJNEGO

Druga wojna światowa oraz pierwsze lata powojenne były w historii stosunków polsko-ukraińskich okresem szczególnym. Krwawy konflikt, który rozgorzał wówczas głęboko wrył się w pamięć zbiorową obydwu narodów i każde o nim przypomnienie wywołuje po dziś dzień żywe, emocjonalne reakcje. Wpływ na to ma przede wszystkim fakt, że zarówno Polacy, jak i Ukraińcy dopiero od niedawna mogą mówić własnym głosem, a wcześniej poruszanie tej problematyki było albo zakazane, albo podlegało surowej ideologicznej wykładni.

Przedstawiany czwarty tom serii *Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych* dotyczy tej właśnie problematyki. Szczególnie wiele miejsca poświęcono w nim wydarzeniom na Wołyniu w 1943 r. W polskiej i ukraińskiej historiografii i publicystyce wydarzenia te są przedstawiane w różny, często skrajnie odmienny sposób. Mówią o tym same określenia używane przez autorów. Opisując sytuację na Wołyniu w 1943 r. polscy autorzy mówią częściej o „masowych rzeziach”, „eksterminacji”, „ludobójstwie” czy „antypolskiej akcji OUN i UPA”. Z kolei ukraińscy raczej o „wołyńskiej tragedii”, „tragedii Wołynia”, „konflikcie polsko-ukraińskim”, „obopólnych krwawych rzeziach”.

Naszym celem nie jest rozstrzygnięcie tych rozbieżności. Uważamy jednak, że nic tak nie służy zbliżeniu się do historycznej prawdy, jak ujawnienie i opublikowanie wszystkich dotąd niedostępnych materiałów archiwalnych. Jest to zbyt ważny dla Polaków i Ukraińców temat, by ukrywać jakiegokolwiek dotyczące go dokumenty. Wierzymy: nic tak nie służy Prawdzie, Przebaczeniu i Pojednaniu jak pełna otwartość. Taką otwartość zadeklarowali w lipcu 2003 r. prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy. W tym samym roku papież Jan Paweł II w specjalnym Posłaniu do narodów Polski i Ukrainy wyraził swoje stanowisko w sprawie konieczności historycznego pojednania między polskim i ukraińskim narodem, wezwał do dobrych stosunków sąsiedzkich, konieczności obopólnego przyznania się do błędów przeszłości oraz głębokiej skruchy za uczynione zło.

Niewątpliwie, tworzeniu takiego fundamentu będą również sprzyjać obiektywne rozprawy historyczne oraz próby stworzenia wspólnej interpretacji skomplikowanych wydarzeń.

Literatura na ten temat jest niezwykle bogata. Najważniejszą pracą na temat relacji polsko-ukraińskich jest książka Ryszarda Torzeckiego, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie*

На тему польсько-українських відносин написано досить багато. Найважливішою публікацією є книжка Ришарда Тожецького *Поляки і українці. Українське питання в роки Другої світової війни на території II Речі Посполитої*, Варшава 1993. Її автор із великим знанням справи змалював тодішню ситуацію. Синтетичний нарис, що стосується тогочасних подій, написав Анджей Леон Сова, *Польсько-українські відносини 1939–1947*, Краків 1998. Ситуацію на Волині змальовує книжка Владислава та Еви Семашків, *Геноцид українських націоналістів щодо польського населення Волині у 1939–1945 роках* – тт. 1–2, Варшава 2000. Ця книга – надзвичайно важлива в документальній частині – одночасно слабша в своїй аналітичній частині¹. Дослідником, який вже багато років займається волинською проблематикою, є професор Владислав Філяр. Варто згадати такі його роботи: „*Бужа*” на Волині. *З історії 27 Волинської дивізії піхоти Армії Крайової. Воєнно-історичне дослідження*, Варшава 1997; *Знищення польського населення на Волині під час Другої світової війни*, Варшава 1999; *Волинь 1939–1944. Знищення чи польсько-українська боротьба. Воєнно-історичне дослідження змагань на Волині в обороні польськості, віри і людської гідності*, Торунь 2003. За його редакцією також було видано збірник статей *Перед акцією „Вісла” була Волинь*, Варшава 2000.

Велике значення має багаторічний цикл польсько-українських семінарів Польща – Україна: важкі питання – т. 1–9, Варшава 1996–2002. Варто теж згадати монографії ветеранів 27-ї Волинської дивізії піхоти АК: Міхала Фіялки, *27 Волинська дивізія піхоти АК*, Варшава 1986 та Юзефа Туровського, *Заграв. Бої 27 Волинської дивізії АК*, Варшава 1990. Про АК на Волині писав також Вінценти Романовський, *СЗБ-АК на Волині, 1939–1944*, Люблін 1993. Волинській самообороні присвятив свої дослідження Адам Перетяткович, *Польська самооборона в районі Луцька*, Катовіце 1995 та *Волинська самооборона в басейні річки Горинь*, Катовіце 1997. Діяльність Армії Крайової у Східній Галичині показано в низці робіт Єжи Венгерського: *У Львівській Армії Крайовій*, Варшава 1989; *Армія Крайова на захід від Львова*, Краків 1994; *Армія Крайова на південно-східних передпіллях Львова*, Криспінів 1994; *Львівське національне і католицьке підпілля, 1939–1946*, Краків 1994; *Армія Крайова в Станіславському і Тернопільському округах*, Краків 1996; *Армія Крайова в нафтовому басейні та на Самбірщині*, Краків 1993; *Армія Крайова – лісові загони 19 піхотного полку*, Краків 1993.

Про події у Східній Галичині важливу інформацію можна знайти в книжках Гжегожа Мазура, *Покуття в роки Другої світової війни*, Краків 1994, Гжегожа Грицюка, *Поляки у Львові. Повсякденне життя*,

II Rzeczypospolitej, Warszawa 1993. Jej autor z dużą znajomością przedmiotu zarysował obraz ówczesnej sytuacji. Syntetyczny szkic dotyczący tamtych wydarzeń napisał Andrzej Leon Sowa, *Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947*, Kraków 1998. Sytuację na Wołyniu pokazuje książka Władysława i Ewy Siemaszków, *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*, t. 1–2, Warszawa 2000. Książka ta – w warstwie dokumentalnej niezwykle ważna – jest jednocześnie słabsza w części analitycznej¹. Badaczem od lat zajmującym się problematyką wołyńską jest prof. Władysław Filar. Warto tu wymienić następujące jego prace: „*Burza*” na Wołyniu. *Z dziejów 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej. Studium historyczno-wojskowe*, Warszawa 1997; *Eksterminacja ludności polskiej na Wołyniu w drugiej wojnie światowej*, Warszawa 1999; *Wołyń 1939–1944. Eksterminacja czy walki polsko-ukraińskie. Studium historyczno-wojskowe zmagania na Wołyniu w obronie polskości, wiary i godności ludzkiej*, Toruń 2003. Pod jego redakcją wydano także zbiór artykułów: *Przed akcją „Wisła” był Wołyń*, Warszawa 2000.

Duże znaczenie ma wieloletni cykl polsko-ukraińskich seminariów „Polska – Ukraina: trudne pytania”, t. 1–9, Warszawa 1996–2002. Warto też wspomnieć o monografiach 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty AK napisanych przez byłych żołnierzy tej jednostki: Michała Fijałki, *27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK*, Warszawa 1986 oraz Józefa Turowskiego, *Požoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK*, Warszawa 1990. O AK na Wołyniu pisał także Wincenty Romanowski, *ZWZ-AK na Wołyniu 1939–1944*, Lublin 1993. Na temat wołyńskiej samoobrony patrz: Adam Peretiatkowicz, *Polska samoobrona w okolicach Łucka*, Katowice 1995, oraz *Wołyńska samoobrona w dorzeczu Horynia*, Katowice 1997. Działalność Armii Krajowej w Galicji Wschodniej przybliży szereg kolejnych prac Jerzego Węgierskiego, *W lwowskiej Armii Krajowej*, Warszawa 1989; *Armia Krajowa na zachód od Lwowa*, Kraków 1994; *Armia Krajowa na południowo-wschodnich przedpolach Lwowa*, Kryspinów 1994; *Lwowska konspiracja narodowa i katolicka 1939–1946*, Kraków 1994; *Armia Krajowa w okręgach Stanisławów i Tarnopol*, Kraków 1996; *Armia Krajowa w Zagłębiu Naftowym i na Samborszczyźnie*, Kraków 1993; *Armia Krajowa – oddziały leśne 19 pułku piechoty*, Kraków 1993.

Na temat wydarzeń w Galicji Wschodniej ważne informacje przynoszą także prace: Grzegorza Mazura, *Pokucie w latach drugiej wojny światowej*, Kraków 1994 oraz Grzegorza Hryciuka, *Polacy we Lwowie. Życie codzienne*, Warszawa 2000 i „*Kumityt*”. *Polski Komitet Opiekuńczy Lwów Miasto w latach 1941–1944*, Toruń 2001. Cenne dokumenty zostały opublikowane w zbiorze *Archiwum Adama Bienia (1942–1944)*, oprac. Jan Brzeski, Adam Roliński, Kraków 2001 oraz w pracy Lucyny Kulińskiej, *Dzieje Komitetu Ziemi Wschodnich na tle losów ludności polskich kresów w latach*

Варшава 2000 та „Кумітит”. *Польський опікунський комітет Львів – місто в 1941–1944 роках*, Торунь 2001. Цінні документи опубліковані в збірнику *Архів Адама Бєня (1942–1944)*, упорядниками якого є Ян Бжеський, Адам Ролінський, Краків 2001, а також в роботі Люцини Кулінської, *Історія Комітету східних земель на тлі долі населення польських „кресів” у 1943–1947 роках* – тт. 1–2 – Краків 2002. Слід також згадати збірник статей *Антипольська акція ОУН-УПА, 1943–1944. Факти та інтерпретації* за редакцією Гжегожа Мотики та Даріуша Лібйонки, Варшава 2002. Подіям на Люблінщині та Холмщині присвятили свої роботи Зигмунт Маньковський, *Між Віслою і Бугом. Дослідження політики окупантів та ставлення суспільства*, Люблін 1978, та Гжегож Мотика, *Так було в Бєщадах. Польсько-українська боротьба, 1943–1948*, Варшава 1999, та інші. Це лише частина величезної кількості виданої на цю тему літератури у Польщі.

Останніми роками в Україні виник без перебільшення величезний масив публікацій про польсько-українські взаємини під час Другої світової війни. Для українського суспільства основним підсумком стало те, що трагічні волинські події, власне, перестали бути таємницею в сучасній Україні.

Значних зусиль у дослідженні цих складних колізій доклав Ігор Ільюшин (*Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні*, Київ 2001; Його ж, *Волинська трагедія 1943–1944 рр.*, Київ 2003 та ін.).

Низка документальних публікацій належить Володимирі Сергійчуку (*Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни*, Київ 2003; Його ж, *Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації*, Київ 2003).

Дослідження, складовою частиною якого стали інтерв'ю з очевидцями подій на Волині у 1943 році, підготував Микола Жулинський (*Поминаймо в скорботі, але не в гніві. Українсько-польський конфлікт на Волині 1943–1944 рр.* – Луцьк 2003).

У 2003 році вийшов друком спеціальний випуск незалежного культурологічного журналу „І”, що видається у Львові. У ньому вміщено розвідки польських і українських науковців, дослідників з інших країн, а також документальні матеріали про польсько-українські взаємини під час і після Другої світової війни (*Волинь 1943. Боротьба за землю*, „І. Незалежний культурологічний часопис” 2003, № 28).

Величезну – без перебільшення – роботу було здійснено українськими періодичними виданнями, які прагнули донести до громад-

1943–1947, t. 1–2, Kraków 2002. Warto też wspomnieć zbiór artykułów: *Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretacje*, red. Grzegorz Motyka, Dariusz Libionka, Warszawa 2002. Na temat wydarzeń na Lubelszczyźnie patrz np. Zygmunt Mańkowski, *Między Wisłą a Bugiem. Studium o polityce okupanta i postawach społeczeństwa*, Lublin 1978 oraz Grzegorz Motyka, *Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948*, Warszawa 1999 i inne. To jedynie część ogromnej literatury, która ukazała się na ten temat w Polsce.

Na Ukrainie w ostatnich latach powstał prawdziwy ogrom publikacji na temat stosunków polsko-ukraińskich w czasie drugiej wojny światowej. Dzięki temu, tragiczne wołyńskie wydarzenia wreszcie przestały być tajemnicą dla społeczeństwa współczesnej Ukrainy.

Ogromny wysiłek w zbadanie tego skomplikowanego konfliktu włożył Ihor Iljuszyn (*Konfrontacja UPA i AK (Armii Krajowej) w latach drugiej wojny światowej na tle działalności polskiego podziemia na Zachodniej Ukrainie*, Kijów 2001; również jego: *Tragedia wołyńska: lata 1943–1944*, Kijów 2003 i inne).

Szereg dokumentalnych publikacji jest dziełem Wołodymyra Serhijczuka (*Tragedia Wołynia. Przyczyny i przebieg polsko-ukraińskiego konfliktu w latach drugiej wojny światowej*, Kijów 2003; również jego: *Polacy na Wołyniu w latach drugiej wojny światowej. Dokumenty z ukraińskich archiwów a polskie publikacje*, Kijów 2003).

Rozprawę, której częścią składową są wywiady z naocznymi świadkami wydarzeń na Wołyniu w 1943 roku przygotował Mykoła Żułyński (*Wspominajmy w żalu, ale nie w gniewie. Ukraińsko-polski konflikt na Wołyniu, lata 1943–1944*, Łuck 2003).

W 2003 roku ukazał się w druku numer specjalny wydawanego we Lwowie niezależnego kulturologicznego magazynu „Ji”. W tym periodyku zostały umieszczone badania polskich i ukraińskich naukowców, badaczy z innych krajów oraz dokumenty na temat stosunków polsko-ukraińskich w czasie i po drugiej wojnie światowej (*Wołyń 1943. Bitwa o ziemię* [w:] „Ji. Niezależny Magazyn Kulturologiczny” 2003, nr 28).

Bardzo wiele wysiłku w przybliżenie prawdy o wydarzeniach na Wołyniu własnemu społeczeństwu włożyła ukraińska prasa. Przede wszystkim dotyczy to publikacji w gazecie „Dzerkało Tyżnia” (Kost’ Bondarenko, *Tragedia Wołynia: spojrzenie przez dziesięciolecie*, „Dzerkało Tyżnia”, 15–21 lutego 2003; Myrośław Popowycz, *To powinno stać się pokutą przed własnym sumieniem*, tamże; Wołodymyr Pawliw, *Czas zbierać kamienie*, tamże).

Znaczny oddźwięk społeczny wywołały publikacje w gazecie „Deń” (Serhij Machun, *„Biała plama” Wołynia. Ukraińcy i Polacy powinni zrobić jeszcze jeden krok do pojednania z przeszłością*, „Deń”, 18 lutego 2003;

ськості України правду про волинські події. Насамперед це стосується публікацій у газеті „Дзеркало тижня” (див.: Кость Бондаренко, *Трагедія Волині: погляд через десятиліття*, „Дзеркало тижня” 2003 – 15–21 лютого 2003; Мирослав Попович, *Це повинно бути спокутуванням гріхів перед власним сумлінням*, Там само; Володимир Павлів, *Час збирати каміння*, Там само).

Значний суспільний резонанс викликали публікації у газеті „День” (див.: Сергій Махун, *„Біла пляма” Волині. Українцям і полякам належить зробити ще один крок до примирення з минулим*, „День” 2003 – 18 лютого; Юрій Шаповал, *Чи подолано „волинський синдром?”*, Там само; Ярослав Ісаєвич, *1943 рік у пам’яті поляків і українців*, „День” 2003 – 15 березня; Тарас Гунчак, *Втрачена можливість. Поляки та українці під час Другої світової війни*, „День” 2003 – 29 березня; Віктор Медведчук, *Волинь – наш спільний біль*, „День” 2003 – 2 квітня; Ігор Ільюшин, *Волинська трагедія: пошук правди. Роздуми українського історика на сторінках книги польських авторів*, „День” 2003 – 3 квітня; *Волинь: каяття чи взаємне вибачення*, „День” 2003 – 12 квітня; Володимир Трофимович, *Примирення не можна приурочити до певної дати*, „День” 2003 – 16 квітня; Сергій Махун, *Трагедія на Волині 1943–1944 рр.: пошук балансу інтересів триває*, Там само; Валентина Гошовська, *„Пам’ятати минуле заради майбутнього”. До 60-ї річниці трагічних подій на Волині у 1943–1944 рр.*, „День” 2003 – 22 квітня; *Волинь 1943/1944: національна гідність – це правда для себе і своїх нащадків*, „День” 2003 – 7 травня; *Волинь 1943/1944: Україна і Польща повинні відзначати ті дати, що нас об’єднують*, „День” 2003 – 16 травня; *Дві правди. Як позбутися стереотипів „чорно-білого” бачення історії?*, „День” 2003 – 8 липня; Віктор Зам’ятін, *Волинь: за крок до примирення*, „День” 2003 – 10 липня; О. Карпець, *Волинь-43: анатомія деструктивності*, „День” 2003 – 11 липня; Ярослав Царук, *Волинська трагедія: свідчення очевидців*, „День” 2003 – 12 липня).

Цією самою газетою у 2004 році видано книгу *Війни і мир, або Українці-поляки: брати/вороги, сусіди*, в якій є спеціальний матеріал, присвячений волинським подіям (Юрій Шаповал, *Потенціал взаєморозуміння та історичний простір ненависті. Роздуми над нововіднайденими документами про польсько-українські взаємини під час Другої світової війни, Війни і мир, або Українці-поляки: брати/вороги, сусіди*, Київ 2004, с. 298–315).

Інші періодичні видання в Україні також присвятили подіям на Волині спеціальні публікації (див.: Володимир Литвин, *Тисяча років сусідства і взаємодії*, „Голос України” 2002 – 12 листопада; Іван Патриляк, *Волинь-1943. До 60-річчя трагедії*, „Урядовий кур’єр” 2003

Jurij Szapował, *Czy został przewyciężony „wołyński syndrom”?*, tamże, 15 marca 2003; Jarosław Isajewycz, *1943 rok w pamięci Polaków i Ukraińców*, tamże; Taras Hunczak, *Utracona możliwość. Polacy i Ukraińcy w czasie drugiej wojny światowej*, tamże, 29 marca 2003; Wiktor Medwedczuk, *Wołyń – nasz wspólny ból*, tamże, 2 kwietnia 2003; Ihor Iljuszyn, *Wołyńska tragedia: poszukiwania prawdy. Rozważania ukraińskiego historyka na stronach książki polskich autorów*, tamże, 3 kwietnia 2003; *Wołyń: pokuta czy wzajemne przebaczenie*, tamże, 12 kwietnia 2003; Wołodymyr Trofymowycz, *Pojednania nie można dopasować do pewnej daty*, tamże, 16 kwietnia 2003; Serhij Machun, *Tragedia Wołynia, lata 1943–1944: trwa poszukiwanie równowagi interesów*, tamże; Wałentyna Hoszowska, *„Pamiętać przeszłość dla przyszłości”. W 60 rocznicę tragicznych wydarzeń na Wołyniu w latach 1943–1944*, tamże, 22 kwietnia 2003; *Wołyń 1943/1944: narodowa дума – prawda dla siebie i dla swoich potomków*, tamże, 7 maja 2003; *Wołyń 1943/1944: Ukraina i Polska powinny obchodzić te daty, które nas łączą*, tamże, 16 maja 2003; *Dwie prawdy. Jak pozbyć się stereotypów „czarno-białego” spojrzenia na historię*, tamże, 8 lipca 2003; Wiktor Zamjatin, *Wołyń: o jeden krok od pojednania*, tamże, 10 lipca 2003; O. Karpeć, *Wołyń’43: anatomia destrukcji*, tamże, 11 lipca 2003; Jarosław Caruk, *Wołyńska tragedia: świadectwa naocznych świadków*, tamże, 12 lipca 2003).

Ta sama gazeta w 2004 roku wydała książkę *Wojny i pokój, czyli Ukraińcy – Polacy: bracia/wrogowie, sąsiedzi*, w której jest materiał poświęcony wydarzeniom wołyńskim (Jurij Szapował, *Potencjał wzajemnego porozumienia oraz obszar historycznej nienawiści. Rozmyślenia nad odnalezionymi dokumentami na temat polsko-ukraińskich stosunków w czasie drugiej wojny światowej* [w:] *Wojny i pokój, czyli Ukraińcy – Polacy: bracia/wrogowie, sąsiedzi*, Kijów 2004, s. 298–315).

Inne pisma periodyczne na Ukrainie również poświęciły wydarzeniom na Wołyniu specjalne publikacje (Wołodymyr Łytwyn, *Tysiąc lat sąsiedztwa i współdziałania*, „Hołos Ukrainy”, 12 listopada 2002; Iwan Patrylak, *Wołyń’1943. W 60 lecie tragedii*, „Uriadowyj Kurjer”, 25 marca 2003; A. Dubyna, *Tragedia wołyńska*, „Stolicznyje nowosti”, 2–8 lipca 2003; Borys Kozłowskiy, *Modlimy się w żalu czy prowadzimy porachunki? Rozważania w związku z obchodami złowieszczonego „jubileuszu” tragedii wołyńskiej*, „Wysokyj Zamok”, 10 lipca 2003, i inne).

*

* *

Jak już wspomnieliśmy, historiografia polska i ukraińska różnie patrzy na to, co się stało na Wołyniu w 1943 roku. Zdaniem polskich histo-

– 25 березня; А. Дубина, *Волинская трагедия*, „Столичные новости” 2003 – 2–8 июля; Борис Козловський, *Поминаємо в скорботі чи зводимо порохунки? Думки з приводу відзначення зловісного „ювілею” волинської трагедії*, „Високий замок” 2003 – 10 липня, та ін.).

*
* * *

Як ми вже згадували, польська і українська історіографія по-різному підходять до того, що відбувалося на Волині у 1943 році. На думку польських істориків, відповідальність за тодішні криваві події лягає насамперед на бандерівську фракцію ОУН і пов’язану з нею УПА. Українські дослідники, як правило, схиляються до висновку, що немає однозначної й переконливої відповіді на питання, хто перший розпочав кровопролиття. Вони підкреслюють, що події Другої світової війни не слід виривати з контексту усєї історії польсько-українських стосунків.

Головною причиною тогочасних непорозумінь була суперечка про кордони. Частина українських політичних кіл протягом усього періоду II Речі Посполитої прагнула створення незалежної держави, яка територіально охоплювала б землі, що поляки вважали своїми.

У кордонах Польщі в 1918–1939 роках опинилися понад 5 мільйонів українців, які становили 16% загальної кількості громадян польської держави. Однак на землях їх компактного проживання часто – зокрема на Волині – саме вони були реальною більшістю. Багато українців вважали, що повинна постати українська незалежна держава, а тому включення до складу Польщі сприйняли як окупацію.

У II Речі Посполитій українське питання поза всяким сумнівом було однією з найважливіших проблем, що її довелося розв’язувати відродженій польській державі. Всі польські політичні угруповання були одностайні стосовно того, що східні землі II РП слід міцно „зв’язати” з Польщею, що вимагало переконання у цьому принаймні частини українського населення. Передбачалося два шляхи реалізації цих планів: державна або національна асиміляція.

Прихильники першого шляху (пілсудчики, ліберальна інтелігенція, ППС і ДС) висловлювалися за гарантування національним меншинам усіх громадянських прав та культурної автономії. ППС навіть виступала за надання українцям територіальної автономії. Передбачалося, що в результаті цих заходів серед української меншості зростатиме почуття прив’язаності до польської держави. Цю концепцію часто супроводжували „прометеїстські” плани розгрому СРСР

ryków, odpowiedzialność za ówczesne krwawe wydarzenia spada przede wszystkim na frakcję banderowską OUN i związaną z nią UPA. Ukraińscy badacze z reguły skłaniają się do wniosku, że nie ma jednoznacznej i przekonującej odpowiedzi na pytanie, kto pierwszy zapoczątkował przelew krwi. Podkreślają oni, że nie wolno wydarzeń okresu drugiej wojny światowej wyrywać z kontekstu całej historii stosunków polsko-ukraińskich.

Główną przyczyną ówczesnych nieporozumień był spór o granice. Część ukraińskich środowisk politycznych przez cały okres II Rzeczypospolitej dążyła do utworzenia niepodległego państwa, które swoim zasięgiem terytorialnym objęłoby ziemie uważane przez Polaków za własne.

W granicach Polski w latach 1918–1939 znalazło się ponad 5 mln. Ukraińców. Stanowili oni 16% wszystkich obywateli państwa polskiego. Jednak na ziemiach przez nich zamieszkiwanych często – szczególnie na Wołyniu – to oni byli rzeczywistą większością. Wielu Ukraińców uważało, że powinno powstać niepodległe państwo ukraińskie i włączenie do Polski przyjęło jako okupację.

W II Rzeczypospolitej kwestia ukraińska niewątpliwie była jednym z najważniejszych problemów, z jakimi przyszło borykać się odrodzonej polskiej państwowości. Wszystkie polskie ugrupowania polityczne były zgodne co do tego, że ziemie wschodnie II RP należy na trwałe związać z Polską. By tak się stało, należało przekonać do tej idei przynajmniej część ich ukraińskich mieszkańców. Widziano dwa sposoby realizacji tych planów: poprzez asymilację państwową lub narodową.

Zwolennicy pierwszego z tych sposobów (piłsudczycy, liberalna inteligencja, PPS i SD) opowiadali się za zagwarantowaniem mniejszościom narodowym pełni praw obywatelskich i poszanowaniem ich autonomii kulturalnej. PPS postulowała nawet nadanie Ukraińcom autonomii terytorialnej. Zakładano, że w efekcie wśród mniejszości będzie wzrastać poczucie związku z państwem polskim. Koncepcji tej towarzyszyły często „prometejskie” plany rozbicia ZSRS na państwa narodowe. W tym celu wspierano (choć w sposób ukryty) ukraińskie dążenia do utworzenia niepodległego państwa na terenach przedwojennej USRS poprzez pomaganie emigracji petlurowskiej. W porozumieniu z emigracyjnym rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej, w Wojsku Polskim służyła grupa ukraińskich oficerów tzw. kontraktowych, którzy w wypadku wybuchu wojny z ZSRS mieli utworzyć korpus oficerski odrodzonej armii URL². Gorącymi zwolennikami polityki asymilacji państwowej byli m. in. Józef Piłsudski, Henryk Józewski i Tadeusz Hołówko.

Drugie stanowisko, tj. program asymilacji narodowej zakładało całkowite podporządkowanie mniejszości polskiej dominacji. W tak „skrojonym”

і поділу його на національні держави. З цією метою, допомагаючи петлюрівській еміграції, поляки підтримували (хоча й приховано) прагнення українців до створення самостійної держави на території довоєнної УСРР/УРСР. Для цього, за домовленістю з еміграційним урядом Української Народної Республіки, в Польській Армії служила група українських офіцерів так званих контрактників, які у випадку війни з СРСР мали становити кістяк офіцерського корпусу відродженої армії УНР². Палкими прихильниками політики державної асиміляції були з-поміж інших Юзеф Пілсудський, Генрик Юзефський, Тадеуш Голушко.

Друга стратегія, себто програма національної асиміляції, передбачала повне підпорядкування меншин польському домінуванню. У „скроєній” таким чином державі поляки мали відігравати чільну роль і лише вони могли бути повноправними громадянами. Особи інших національностей, у тому числі й українці, поступово, шляхом адміністративного тиску, мали бути полонізовані. Прихильниками цієї ідеї були народні демократи, християнські демократи і значна частина ПСЛ. Вони дуже часто вважали, що український народ не існує, що це є штучне утворення, яке виникло в результаті німецьких інтриг. Отже, згідно з цією концепцією, на „кресах” поряд із поляками та євреями, жили не українці, а „русини”, які прихильно ставилися до Польщі.

Конституція II РП гарантувала рівні права всім громадянам, незалежно від їхньої національності. Однак, на практиці права національних меншин – особливо, коли при владі перебували прихильники національної асиміляції – часто порушувалися. У першій половині двадцятих років гострою проблемою стало ненадання територіальної автономії Східній Галичині. Національні меншини сприймали це як порушення їх конституційних прав. Не поліпшувало ситуацію і зволікання з відкриттям українського університету у Львові. До того ж, за законами 1924 року, більшість шкіл Західної України було переведено на польську мову викладання, що серйозно обмежило українське шкільництво у цьому регіоні. Чинилися перешкоди кар’єрі української інтелігенції. Особливе обурення викликала справа надання землі польським осадникам.

Однак, незалежно від цього, в II РП розвивалося українське суспільно-культурне і політичне життя. Представники меншини мали у парламенті свою парламентську фракцію. Численні політичні діячі – українці прагнули отримати політичним шляхом, якомога кращі умови для українського громадського життя. Найважливішим представником цього напрямку було Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО)³.

państwie Polacy mieli odgrywać czołową rolę i jedynie oni mogli być pełnoprawnymi obywatelami. Osoby innej narodowości, w tym Ukraińcy, mieli zostać stopniowo, poprzez naciski administracyjne spolonizowani. Zwolennikami tej opcji byli narodowi demokraci, chrześcijańscy demokraci i znaczna część PSL-u. Bardzo często uważali oni, że naród ukraiński nie istnieje, że jest to twór sztuczny, powstały wskutek niemieckich intryg. Na kresach obok Polaków i Żydów żyli zatem, według tego poglądu, nie Ukraińcy, lecz „Rusini” przychylnie odnoszący się do Polski.

Konstytucja II RP gwarantowała wszystkim obywatelom, niezależnie od ich narodowości, równe prawa. W praktyce jednak prawa mniejszości narodowych – szczególnie, gdy u sterów władzy znajdowali się zwolennicy asymilacji narodowej – były często łamane. W pierwszej połowie lat dwudziestych poważnym problemem była odmowa nadania Galicji Wschodniej autonomii terytorialnej. Mniejszości narodowe postrzegały to jak naruszenie ich konstytucyjnych praw. Nie polepszało sytuacji odwołanie się do ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie. Poza tym, zgodnie z ustawą z 1924 roku, w większości szkół Zachodniej Ukrainy wprowadzono polski język nauczania, co mocno ograniczyło ukraińskie szkolnictwo w tym regionie. Ograniczono możliwości kariery ukraińskiej inteligencji. Szczególne oburzenie wywołała sprawa nadawania ziemi polskim osadnikom.

Niezależnie jednak od tego w II RP rozwijało się ukraińskie życie społeczno-kulturalne i polityczne. Przedstawiciele mniejszości posiadali w parlamencie klub poselski. Liczni działacze polityczni – Ukraińcy – dążyli do uzyskania na drodze politycznej jak najlepszych warunków dla ukraińskiego życia społecznego. Najważniejszym przedstawicielem tego nurtu było Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO)³.

Trzeba nadmienić, iż „kwestia ukraińska” w Polsce była umiejętnie wykorzystywana przez komunistyczne, prosowieckie siły, w pierwszej kolejności przez KPZU.

Wreszcie ważną część ukraińskiego politycznego spektrum stanowiły organizacje nacjonalistyczne, z których najważniejszą była powstała w 1929 roku Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN). Dążyła ona do utworzenia niepodległego i zjednoczonego państwa ukraińskiego na drodze bezwzględnej walki zbrojnej. Członkowie OUN – wyznający ideologię tzw. integralnego nacjonalizmu – byli zwolennikami permanentnej rewolucji odrzucającej każdy kompromis. Stąd niejednokrotnie uważali za szkodników sprawy narodowej tych Ukraińców, którzy dążyli do porozumienia z Polakami. Zwolennikami OUN była głównie ukraińska młodzież, która za swoich wrogów uważała ówczesnych „okupantów” Ukrainy – przede wszystkim ZSRS i Polskę. W praktyce OUN swój główny impet kierowała przeciwko Polsce, organizując m. in. zamachy terrorystyczne.

Окремо слід підкреслити те, що „українське питання” в Польщі досить вміло використовувалось комуністичними, прорадянськими силами, в першу чергу КПЗУ.

І нарешті важливу частину політичного спектру становили націоналістичні організації, серед яких найвпливовішою була, створена у 1929 році, Організація Українських Націоналістів (ОУН). Вона ставила за мету створення незалежної і соборної української держави шляхом нещадної збройної боротьби. Члени ОУН, які сповідували ідеологію „інтегрального націоналізму”, були прихильниками перманентної революції, що не передбачала жодних компромісів. Тому вони беззастережно вважали ворогами української справи тих українців, які прагнули домовитися з поляками. Прихильником ОУН була переважно українська молодь, яка своїми ворогами вважала тодішніх „окупантів” України – СРСР і Польщу. На практиці ОУН спрямовувала свої головні зусилля проти Польщі, зокрема, організуючи терористичні акти. У свою чергу, на такі дії ОУН польська влада застосувала принцип колективної відповідальності, переслідуючи всіх українців, незалежно від того, були вони симпатиками націоналістів чи ні. Особливо помітно це було у 1930 році під час так званої пацифікації⁴.

Особливого загострення взаємні непорозуміння набрали після смерті маршала Юзефа Пілсудського у 1935 році. Політика польської влади почала схилитися до національної асиміляції. Планувалося поступово, з використанням адміністративного тиску, добитися полонізації українців. Відбувалися різні акції „зміцнення польськості” на кшталт знищення „непотрібних” церков на Люблінщині й навернення силою на католицизм православних на Волині. На практиці українська меншина була перетворена у громадян другої категорії. Це, як слушно зауважує Ришард Тожецький, призвело „до консолідації національного руху українців та до збільшення націоналістичних настроїв, що було серйозним провісником відплати”⁵.

Незважаючи на це, в умовах наближення війни, Національний комітет УНДО 24 серпня 1939 року виступив із багатозначною декларацією: „Напруження в сучасних міжнародних відносинах досягло свого піку і загрожує спалахом збройного конфлікту. [...] Українське громадянство повинно зберігати спокій та рівновагу духу, навіть у найважчі моменти. [...] Не слід легковажно наражатися на жертви [...] В даний момент не бачимо жодної сторонньої сили, яка б прямувала до розв’язання українського питання. У зв’язку з цим пропаганда, яка каже нам очікувати на допомогу з-зовні, не відповідає українським національним інтересам. [...] Ми тавруємо всілякі спроби втягнення нашого суспільства в будь-які диверсійні акції, як діяльність іноземних

Władze ze swej strony zastosowały zasadę odpowiedzialności zbiorowej za działalność OUN, poddając policyjnym restrykcjom wszystkich Ukraińców bez względu na to, czy sympatyzowali z nacjonalistami, czy nie. Szczególnie było to widoczne w 1930 roku w czasie tzw. pacyfikacji⁴.

Wzajemne nieporozumienia szczególnie narastały po śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego w 1935 roku. Polityka polskich władz zaczęła wówczas zmierzać wyraźnie w stronę asymilacji narodowej. Zamierzano stopniowo, poprzez administracyjne naciski, doprowadzić do polonizacji Ukraińców. Miały miejsce różne akcje „wzmacniania polskości” w rodzaju niszczenia „niepotrzebnych” cerkwi na Lubelszczyźnie i nawracania siłą prawosławnych na katolicyzm na Wołyniu. W praktyce mniejszość ukraińska stała się obywatelami drugiej kategorii. Doprowadziło to, jak słusznie zauważa Ryszard Torzecki: „do konsolidacji ruchu narodowego Ukraińców i do spotęgowania nastrojów nacjonalistycznych, kryjących w sobie groźną zapowiedź odwetu”⁵.

Pomimo to w obliczu zbliżającej się wojny Komitet Narodowy UNDO złożył 24 sierpnia 1939 roku wiele mówiącą deklarację: „Napężenie w obecnych stosunkach międzynarodowych osiągnęło swój szczyt i grozi wybuchem zbrojnego konfliktu. [...] Społeczeństwo ukraińskie powinno zachować spokój i równowagę ducha, nawet w najcięższych chwilach. [...] Nie należy narażać się lekkomyślnie na ofiary. [...] W obecnej chwili nie widzimy żadnej postronnej potęgi, która by zmierzała do rozwiązania ukraińskiej sprawy. Z tych względów propaganda, która nakazuje nam czekać na pomoc z zewnątrz, nie jest zgodna z ukraińską narodową racją stanu. [...] Piętnujemy rozmaite próby wciągnięcia naszego społeczeństwa w jakąkolwiek akcję dywersyjną, jako działalność obcych agentur i przestrzegamy przed nimi ukraińskie społeczeństwo, a zwłaszcza naszą młodzież. [...] Nie spuszczać z oka narodowo-politycznych dążeń ukraińskiego narodu do stania się całkowicie równym i pełnoprawnym członkiem w kole europejskich narodów i nie rezygnując z politycznej walki o pełnię praw ukraińskiego narodu w Polsce, Komitet Narodowy stwierdza, że w tę historyczną dla ukraińskiego i polskiego narodu chwilę wchodzimy, niestety, z nie wyrównanym politycznym rachunkiem i że teraz polsko-ukraińskie stosunki nie z naszej winy zaostrzają się z dniem każdym. Komitet Narodowy wierzy, że historyczna konieczność doprowadzi w obopólnym interesie obydwu narodów do wyrównania politycznych różnic pomiędzy nimi”⁶.

Deklarację o podobnej treści złożył też rząd URL, metropolita Andrzej Szeptycki, a już po wybuchu wojny wiceprzewodniczący UNDO, wicemarszałek Sejmu RP Wasyl Mudryj oraz przedstawiciel wołyńskich Ukraińców Stepan Skrypnyk⁷.

агентур і застерігаємо від них українське суспільство, а особливо нашу молодь. [...] Не випускаючи з очей національно-політичних прагнень українського народу стати абсолютно рівним і повноправним членом сім'ї європейських народів та не відмовляючись від політичної боротьби за повноту прав українського народу в Польщі, Національний комітет підтверджує, що в цей історичний для українського і польського народу момент вступаємо, на жаль, не вирівнявши політичних рахунків та, що тепер польсько-українські відносини загострюються з кожним днем не з нашої вини. Національний комітет вірить, що історична необхідність приведе обидва народи у взаємному інтересі до вирівняння політичних відмінностей між ними⁶.

Декларації подібного змісту видали теж уряд УНР, митрополит Андрей Шептицький, після початку війни заступник голови УНДО, віце-маршал Сейму РП Василь Мудрий, а також представник волинських українців Степан Скрипник⁷.

*
* * *

Польські воїни української національності під час польської кампанії 1939 року добре виконали свій воїнський обов'язок. Воювали, зокрема, під Мокрою, на Помор'ї й над Бзурою. За підрахунками професора Владислава Резмера, серед майже 1 млн воїнів ВП було від 106 314 до 111 910 українців. З них у боях загинуло 7834 особи, а понад 15 тис. були поранені⁸. За хоробрість українці неодноразово отримували відзнаки. Наприклад, Павло Шандрук отримав найвищу польську військову нагороду хрест Віртуті Мілітарі.

Натомість на боці німців був легіон полковника Романа Сушка чисельністю 600 осіб, який не взяв участі у боях. Українці з націоналістичними поглядами розраховували на допомогу німців, оскільки сподівалися, що на території Східної Галичини і Волині постане щось на зразок протекторату, в якому до українців у найгіршому випадку будуть ставитися так, як напередодні Першої світової війни в Австро-Угорській імперії. Дезертирство з армії почалося щойно після 10 вересня. Дезертири втікали зі зброєю і досить часто створювали великі групи. Приблизно у той же час почалися різного роду диверсії й напади, які здійснювали українці. Організаторами цих дій часто були комуністи, у багатьох акціях брали участь члени ОУН. Частина нападів, особливо тих, що мали характер пограбувань, була вчинена різного роду маргінальними елементами. Всього диверсійні акції мали місце у двадцяти повітах Західної України⁹. Польські історики

*
* * *

Żołnierze polscy narodowości ukraińskiej w trakcie kampanii polskiej 1939 roku dobrze wypełnili swój żołnierski obowiązek. Walczyli m. in. pod Mokrą, na Pomorzu i nad Bzurą. Jak wynika z ustaleń prof. Władysława Rezmera, wśród ok. 1 mln. żołnierzy WP było od 106 314 do 111 910 Ukraińców. Spośród nich w walkach zginęło według szacunków 7834, a ponad 15 tys. zostało rannych⁸. Za dzielną postawę Ukraińcy niejednokrotnie otrzymywali odznaczenia, np. Pawło Szandruk otrzymał najwyższe wojskowe odznaczenie – krzyż *Virtuti Militari*.

Po stronie niemieckiej znajdował się natomiast 600-osobowy legion pułkownika Romana Suszki, lecz nie wziął on udziału w walkach. Ukraińcy o nacjonalistycznych zapatrywaniach liczyli na pomoc Niemców, gdyż mieli nadzieję, że z Galicji Wschodniej i Wołynia powstanie coś w rodzaju protektoratu, w którym Ukraińcy w najgorszym wypadku będą traktowani tak, jak przed I wojną światową w monarchii Austro-Węgierskiej. Dezerterze z wojska zaczęły się dopiero po 10 września. Dezerterzy uciekali z bronią i niejednokrotnie tworzyli większe grupy. W tym też mniej więcej czasie zaczęło dochodzić do różnego rodzaju dywersji i napadów przeprowadzanych przez Ukraińców. Organizatorami tego typu działań byli często komuniści, w wielu akcjach niewątpliwie brali udział działacze OUN. Część napadów, szczególnie mających charakter rabunkowy, była dziełem marginesu społecznego. W sumie, akcje dywersyjne miały miejsce w 20 powiatach Zachodniej Ukrainy⁹. Niemniej polscy historycy są zgodni, że ruch ten nie przyjął form masowych, akcje dywersyjne nie były ze sobą skoordynowane i wojsko łatwo je tłumilo¹⁰.

Polacy i Ukraińcy znaleźli się w czasie II wojny światowej w odmiennej sytuacji politycznej. Dla Polaków zarówno Niemcy, jak i Sowieci byli okupantami, z którymi należało walczyć. Zwolennicy opcji prokomunistycznej czy też proniemieckiej stanowili znikomą mniejszość. Nawet po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej ZSRS był dla Polaków „sojusznikiem naszych sojuszników”. Z polskiej perspektywy kwestia ukraińska w Galicji Wschodniej i na Wołyniu była wewnętrzną sprawą Rzeczypospolitej. Polacy nie byli zainteresowani wywołaniem otwartego konfliktu z Ukraińcami uznając, że osłabia to pozycję Polski wobec głównych przeciwników – III Rzeszy i ZSRS. W polskim środowisku politycznym ścierały się dwie koncepcje postępowania z Ukraińcami, będące prostym przedłużeniem przedwojennych podziałów.

одноставні в тому, що цей рух не набрав масових форм, диверсійні акції не були скоординовані, а війська легко їх придушували¹⁰.

Поляки і українці під час Другої світової війни опинилися в різних політичних ситуаціях. Для поляків як німці, так і радянці, були окупантами, з якими слід було воювати. Прихильники прокомуністичного або пронимецького курсу становили абсолютну меншість. Навіть після початку німецько-радянської війни СРСР був для поляків не більше, ніж „союзником наших союзників”. З польської точки зору, „українське питання” у Східній Галичині й на Волині було внутрішньою справою Речі Посполитої. Поляки не були зацікавлені в розпалюванні відкритого конфлікту з українцями, вважаючи, що це послаблює позиції Польщі відносно її головних ворогів – III Рейху і СРСР. В польських політичних колах протистояли дві концепції поведінки щодо українців, які були продовженням довоєнних підходів.

Українське суспільство на початок Другої світової війни не було монолітним. Відтак і ставлення до поляків і Польщі в різних частинах тогочасної УРСР не було однаковим. Частина людей, наприклад, схвально сприймала заяви Вячеслава Молотова у вересні 1939 року на сесії Верховної Ради СРСР проти польської держави, яка, за його словами, впала під ударами німецької, а потім і Червоної Армії. Хоча це були протиправні заяви. Були люди, які вважали, що Сталін і Гітлер здійснили акт злочинної змови. Окрема тема – сприйняття тих подій українцями Західної України. Вхідження Червоної Армії восени 1939 року у Західну Україну і Західну Білорусію у частини місцевого населення викликало ілюзії на поліпшення становища. Не варто перебільшувати значення цього тимчасового оптимізму. Він швидко розвіявся перед реаліями репресивної політики комуністичного режиму.

Керівництву ОУН здавалося, що використовуючи допомогу нацистів, можна побудувати незалежну Українську державу. Втім, і ці сподівання не витримали іспиту часу. Вже після 30 червня 1941 року, тобто після невдалої і придушеної німцями спроби українських націоналістів-бандерівців проголосити у Львові відродження крайового правління Української держави, стало зрозуміло: „партнери” із Заходу (як „брати” зі Сходу) не дозволять реалізувати ідеали українського самостійницького руху. Певний час українські націоналісти намагались маневрувати. Однак кінець-кінцем бандерівці перейшли на нелегальне становище, почали створювати підпільні і збройні структури. Восени 1942 року почалося формування УПА, що мала на меті збройними методами боротись за незалежну Україну з усіма ворогами одночасно, незважаючи на те, які це може мати наслідки.

Ukraińskie społeczeństwo na początku drugiej wojny światowej nie było jednolite, co oznacza, że stosunek do Polski i Polaków w różnych częściach ówczesnej USRS nie był jednakowy. Na przykład, część ludzi na posiedzeniu Rady Najwyższej ZSRS we wrześniu 1939 roku z aprobatą przyjęła oświadczenia Wiaczesława Mołotowa (mimo że były one niezgodne z prawem) wymierzone przeciwko państwu polskiemu. Według jego słów, państwo polskie upadło pod uderzeniem armii niemieckiej, a potem też Armii Czerwonej. Byli też ludzie, którzy uważali, że Stalin i Hitler dokonali zbrodniczej zmywy. Oddzielnym tematem jest to, jak te wydarzenia zostały odebrane przez Ukraińców Zachodniej Ukrainy. Wkroczenie Armii Czerwonej jesienią 1939 roku na Zachodnią Ukrainę i Zachodnią Białoruś u części ludności wywołało iluzję polepszenia sytuacji. Nie warto wyolbrzymiać znaczenia tego tymczasowego optymizmu. Szybko rozwiązał się wobec realiów represyjnej polityki reżimu komunistycznego.

Kierownictwu OUN wydawało się, że wykorzystując pomoc nazistów, można zbudować niepodległe ukraińskie państwo. Jednak i te nadzieje nie wytrzymały próby czasu. Już po 30 czerwca 1941 roku, to znaczy po nieudanej i zdławionej przez Niemców próbie proklamacji we Lwowie odnowienia przez ukraińskich nacjonalistów-banderowców ukraińskiej państwowości, stało się zrozumiałe: „partnerzy” z Zachodu (jak i „bracia” ze Wschodu) nie pozwolą na realizację ideałów ukraińskiego ruchu niepodległościowego. Przez pewien czas ukraińscy nacjonaści próbowali manewrować. Jednak w końcu banderowcy przeszli do podziemia, zaczęli tworzyć struktury konspiracyjne i zbrojne. Jesienią 1942 roku rozpoczęło się formowanie struktur Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), która miała na celu walczyć zbrojnie o niepodległą Ukrainę, ze wszystkimi wrogami jednocześnie – bez względu na związane z tym konsekwencje.

Pomiędzy Polakami i Ukraińcami dochodziło do różnych prób porozumienia. Prowadzono liczne rozmowy. Polacy proponowali Ukraińcom, by ci poparli polskie dążenia, obiecując w zamian w przyszłym państwie pełne równouprawnienie dla mniejszości ukraińskiej. Było to dla Ukraińców nie do przyjęcia. Strony nie miały sobie nic do zaproponowania. Potwierdzają to też opublikowane w tym tomie dokumenty, np. zeznania szefa Krajowego Prowidu OUN na ZUZ („Galicja”) Mychajła Stepaniaka („Serhija”).

Do zawarcia lokalnych porozumień doszło dopiero w 1945 roku na ziemiach dzisiejszej Polski. W efekcie porozumień w Siedliskach (29 kwietnia 1945 roku) oraz w Rudzie Różanieckiej (21 maja 1945 roku) obydwie strony zobowiązały się do zawieszenia broni, unikania niepotrzebnego przelewu krwi i współpracy w walce z NKWD i UB. W lubelskim okręgu żołnierze AK-WiN byli nawet zwolennikami współpracy militarnej przeciwko

Між поляками та українцями були різні спроби порозуміння. Велася численні переговори. Поляки пропонували українцям, щоб вони підтримали польські прагнення, обіцяючи за це українській меншині у майбутній польській державі повне рівноправ'я. Українці не могли цього прийняти. Сторони не мали що запропонувати одна одній. Це підтверджують і надруковані у цьому томі документи. Наприклад, свідчення керівника Крайового Проводу ОУН на ЗУЗ („Галичина”) Михайла Степаняка („Сергія”).

Досягнути певних домовленостей на місцях вдалося лише у 1945 році на землях нинішньої Польщі. В результаті домовленостей в Сідлиськах (29 квітня 1945 року) та в Руді Ружанецькій (21 травня 1945 року) обидві сторони зобов'язалися дотримуватися перемир'я, уникати непотрібного проливання крові та співпрацювати у боротьбі з НКВС і УБ. У Люблінському окрузі воїни АК-ВіН виступили навіть прихильниками військового співробітництва проти комуністів. В результаті було проведено принаймі дві спільні збройні операції, під час яких було захоплено залізничну станцію у Вербковичах і місто Грубешів. Організація ВіН чинила також опір виселенню українців.

*
* *
*

На думку багатьох українських істориків, операція УПА на Волині була наслідком антиукраїнських дій польського підпілля на Холмщині, які хронологічно мали місце раніше. З цією тезою не погоджуються польські історики. На їхню думку, польсько-український конфлікт у цьому регіоні був перш за все наслідком переселенської акції, яку проводили німці у 1942–1943 роках на Замоїщині. Німці планували виселити звідти поляків й поселити замість них німецьких колоністів. Під час акції виселення в деяких польських селах німці поселяли українців (які також були примусово виселені) таким чином, щоб ці села становили свого роду „оборонний вал” для захисту німецьких колоністів від ударів польських партизанів. Ця провокація була здійснена абсолютно успішно, оскільки поляки фактично частину ударів спрямували проти українського населення.

Опубліковані в томі документи (наприклад, лист Володимира Кубійовича до Ганса Франка) розширюють наші знання на цю тему. Виявляється, що репресії стосовно українського населення мали місце також на межі 1941–1942 років. Здійснювали їх німці в ході операції по боротьбі із стихійним радянським партизанським рухом, а також

komunistom. W efekcie przeprowadzono co najmniej dwie wspólne akcje zbrojne opanowując stację kolejową w Werbkowicach oraz garnizon Hrubieszów. WiN sprzeciwiał się także wysiedleniom Ukraińców.

*
* *

Zdaniem wielu ukraińskich historyków, operacja UPA na Wołyniu była konsekwencją wcześniejszych antyukraińskich poczynań polskiego podziemia na Chełmszczyźnie. Z opinią tą nie zgadzają się polscy historycy. Ich zdaniem, konflikt polsko-ukraiński w tym regionie był przede wszystkim efektem niemieckiej akcji wysiedleńczej prowadzonej w latach 1942–1943 na Zamojszczyźnie. Niemcy planowali wysiedlenie stamtąd Polaków i osiedlenie na ich miejsce niemieckich osadników. W trakcie akcji w niektórych wysiedlonych wsiach polskie hitlerowcy osadzali Ukraińców (też zresztą przymusowo wysiedlonych) w taki sposób, by wioski zamieszkiwane przez nich utworzyły swoisty „wał obronny” zabezpieczający niemieckich kolonistów przed uderzeniami polskiej partyzantki. Prowokacja ta odniosła pełny sukces. Polacy faktycznie bowiem część uderzeń skierowali przeciwko ludności ukraińskiej.

Publikowane w tomie dokumenty (m. in. list Wołodymyra Kubijowycza do Hansa Franka) poszerzają naszą wiedzę na ten temat. Okazuje się, że represje wobec ludności ukraińskiej miały miejsce także na przełomie lat 1941 i 1942. Prowadzili je Niemcy w trakcie akcji zwalczania żywiłowo powstającej partyzantki sowieckiej oraz poszukiwania chroniących się przed zagładą Żydów. Akcje pacyfikacyjne dotyczyły jednak w podobny sposób tak Ukraińców, jak i Polaków. Hitlerowcy prowadzili je w taki sposób, by Polacy byli przekonani o współodpowiedzialności za nie Ukraińców, zaś Ukraińcy doszukiwali się w nich polskiej odpowiedzialności.

Dotykamy tu ważnego problemu, a mianowicie współodpowiedzialności Niemców i Sowietów za ówczesny konflikt polsko-ukraiński. W kołach kierowniczych III Rzeszy po zajęciu Ukrainy w 1941 r. wygrała opcja bezwzględnego postępowania z Ukraińcami. Stało się tak z woli samego Adolfa Hitlera, który był zwolennikiem brutalnej polityki okupacyjnej. Władzę w Reichskommissariat Ukraine Hitler powierzył Erichowi Kochowi, który od samego początku zaczął stosować zasadę brutalnej siły. Podobną politykę prowadził on również na ziemiach polskich włączonych do III Rzeszy. Wszelki odruch oporu ludności był bezwzględnie tłumiony. Na czynnych nacjonalistów, szczególnie tych związanych z OUN-B posypały się represje.

розшуку євреїв, які рятувалися від знищення. Однак, від репресивних акцій страждали не лише українці, а й поляки. Гітлерівці проводили їх у такий спосіб, щоб поляки були переконані у співвідповідальності за ці акції українців. Натомість українці дошукувалися в них відповідальності поляків.

Тепер торкнемося ще однієї важливої проблеми, а саме співвідповідальності за тогочасний польсько-український конфлікт німецької і радянської сторін. У правлячих колах III Рейху після окупації України в 1941 році запанувала концепція нещадного ставлення до українців. Сталося так за розпорядженням самого Адольфа Гітлера, який був прихильником жорсткої окупаційної політики. Керівництво Рейхскомісаріатом Україна Гітлер довірив Еріхові Коху, який з самого початку став застосовувати принцип брутальної сили. Подібну політику він проводив також на польських землях, що були включені до III Рейху. Будь-який прояв опору населення жорстко придушувався. Почалися репресії проти активних націоналістів, особливо тих, що були зв'язані з ОУН-Б.

На всій окупованій території німці намагалися використовувати поляків проти українців, а українців проти поляків. Німці були зацікавлені не стільки в тому, щоб одні та інші воювали між собою чи винищували одне одного (такий хаос міг викликати дезорганізацію в тилу), скільки в тому, щоб одні пильно стежили за іншими. Сьомого листопада 1942 року на конференції працівників адміністрації в Генерал-губернаторстві оберштурмбанфюрер СС Альфред Кольф зазначав: „Якщо йдеться про поляків, то німці прийшли сюди як вороги, поляки використовують будь-яку можливість, щоби відновити незалежність. [...] Звідси висновок, що стосовно поляків слід використовувати більше засобів примусу; вони не давали б того, що дають, якби не тиск, який на них чиниться. [...] Якщо йдеться про українців, то слід зауважити, що вони розчарувалися, бо сподівалися від німців чогось іншого. [...] Наслідки цього ми бачимо – виникло певне опозиційне ставлення, однак відмінне від ставлення поляків, оскільки ще не до кінця зникло бажання співробітництва з Німеччиною”¹¹.

Треба визнати, що німці вміло експлуатували надії українців. Не йдучи на жодні політичні поступки українцям, вони зуміли майстерно використати їхні сподівання у власних цілях. Набирали їх до різного роду допоміжних і поліцейських формувань, з них було створено навіть фронтові підрозділи, найбільш відомим з яких є дивізія СС „Галичина”. Трагічно, що деякі українці, які служили в таких підрозділах, дали себе використати німцям для проведення кривавих каральних акцій.

Na całym okupowanym obszarze Niemcy starali się wykorzystywać Polaków przeciwko Ukraińcom, zaś Ukraińców przeciw Polakom. Nie chodziło im bynajmniej o to, by jedni i drudzy wzajemnie ze sobą walczyli czy się mordowali (taki chaos zdeorganizowałby zaplecze frontu), lecz nawzajem siebie pilnowali. Siódmego listopada 1942 roku na konferencji pracowników administracji w Generalnym Gubernatorstwie SS Obersturmbannführer Alfred Kolf stwierdził: „Jeśli o Polaków chodzi, Niemcy przyszli tu jako wrogowie, Polacy wyzyskują więc wszelkie możliwości, aby odzyskać wolność. [...] Wniosek stąd, że w stosunku do Polaków należy stosować więcej środków przymusu; nie dawaliby oni z siebie tego, co dają, gdyby nie nacisk na nich wywierany. [...] Jeśli o Ukraińców chodzi, to trzeba stwierdzić, że doznali oni rozczarowania i oczekiwali czego innego po Niemcach. [...] Skutki tego są widoczne – zrodziło się pewne opozycyjne nastawienie, jednak różne niż u Polaków, gdyż nie zniknęła jeszcze całkowicie chęć do współpracy z Niemcami”¹¹.

Trzeba przyznać, że Niemcy umiejętnie wykorzystywali ukraińskie nadzieje. Nie dając Ukraińcom żadnych koncesji politycznych, potrafili zresztą nie wykorzystać je we własnym interesie. Bez większych oporów przyjmowano Ukraińców do różnego rodzaju formacji pomocniczych i policyjnych, utworzono z nich nawet oddziały frontowe, z których najbardziej znanym jest dywizja SS „Galizien”. Tragiczne, iż niektórzy Ukraińcy służący w takich oddziałach dali się wykorzystać Niemcom do krwawych pacyfikacji.

Na początku 1943 roku na Wołyniu UPA rozpoczęła zakrojone na szeroką skalę akcje partyzanckie. Niemiecka administracja na miejsce policjantów ukraińskich, którzy zdezerterowali do UPA, zaczęła powoływać Polaków. Polską policję tworzący z ludności miejscowej (1500–2000 osób). Z GG ściągnięto Schutzmannschaftsbatallion 202 złożony z Polaków oraz różne jednostki policyjne, w których służyli Volksdeutsche z Wielkopolski i Śląska. Wszystkie te oddziały wykorzystano do brutalnych akcji przeciwpartyzanckich i pacyfikacyjnych. Niemcom rzezie ludności polskiej były nie na rękę, gdyż dezorganizowały zaplecze frontu, dlatego przymknęli też oczy na polskie samoobrony, niekiedy sami nawet dostarczali im uzbrojenie. Nie wolno jednak zapominać, że hitlerowcy na Wołyniu prowadzili jednoczesną walkę z podziemiem polskim i ukraińskim. Latem 1943 roku dokonali wielu aresztowań wśród polskich konspiratorów w miastach. Część schwytanych wówczas osób po kilku miesiącach rozstrzelano.

Przeniesienie działań OUN i UPA do Galicji Wschodniej sprawiło, że Niemcy w odpowiedzi również w tym regionie przystąpili do masowych represji przeciwko Ukraińcom. Nie przybrały one aż tak skrajnych form, jak na Wołyniu. Niezależnie od represji Niemcy w związku ze zbliżaniem się frontu zaczęli być zainteresowani nawiązaniem kontaktów z ukraiń-

На початку 1943 року УПА розпочала на Волині широкомасштабні партизанські акції. Замість українських поліцейських, які дезертирували в УПА, німецька адміністрація почала набирати поляків. Польську поліцію створювали з місцевого населення (1500–2000 осіб). З Генерал-губернаторства було переведено 202-й шуцманшафтбатальйон, що складався з поляків та різні поліцейські частини, в яких служили фольксдойчі з Великопольщі та Сілезії. Всі ці підрозділи було використано для brutальних антипартизанських і каральних акцій. Німцям були невігідні вбивства польського населення, оскільки це вело до дезорганізації в німецькому тилу. Тому вони дивилися крізь пальці на польську самооборону, часом самі забезпечували її зброєю. Однак, не слід забувати, що гітлерівці на Волині вели одночасну боротьбу з польським та українським підпіллями. Влітку 1943 року було здійснено низку арештів серед польських підпільників у містах. Частину схоплених тоді осіб через кілька місяців було розстріляно.

Переміщення діяльності ОУН і УПА у Східну Галичину спричинило те, що німці й у цьому регіоні розпочали масові репресії проти українців. Щоправда, вони не набрали таких крайніх форм, як на Волині. Незалежно від репресій, у зв'язку з наближенням фронту, німці були зацікавлені у встановленні контактів з українським підпіллям. На початку 1944 року відбулися німецько-українські переговори на тему можливого співробітництва. Ці переговори велися паралельно з Вермахтом і поліцією безпеки. В їх ході було порушено питання, що стосувалося польського населення.

Як впливає з доступних матеріалів, німці були проти знищення польського населення, але на місцях не лише дивилися на це крізь пальці, а й навіть співдіяли в його проведенні. Неформальних домовленостей між УПА і німцями було досягнуто в той момент, коли під контролем останніх залишалися лише клаптики населених українцями земель. В обмін за зброю і набої УПА мала проводити диверсійну і розвідницьку діяльність проти СРСР¹².

Початок німецько-радянської війни показав, наскільки сильно полякам і українцям набрид комунізм, який вони відчували в 1939–1941 роках. Неприязнь населення утруднювала створення радянських партизанських загонів. У зв'язку з цим, перші групи парашутистів, які закинули на Волинь і в Східну Галичину, були ліквідовані німцями.

Регулярні радянські партизанські загопи з'явилися на Волині восени 1942 року. Прибули вони переважно зі Східної України і Білорусі. Спочатку вони шукали союзника в кожному, хто міг допомогти їм у боротьбі з німцями. Тому налагоджували контакти й вели переговори як з поляками, так і з українцями. Водночас вони вважали своїми

skim podziemiem. Na początku 1944 roku doszło do niemiecko-ukraińskich rozmów na temat ewentualnej współpracy. Prowadzono je równoległe z Wehrmachtem i policją bezpieczeństwa. W ich trakcie poruszano także kwestie dotyczące ludności polskiej.

Jak wynika z dostępnych materiałów, Niemcy byli przeciwni rzeziom polskiej ludności, lecz w lokalnych przypadkach nie tylko przymykali na nie oczy, ale wręcz współdziałali w ich przeprowadzeniu. Do zawarcia nieformalnych układów pomiędzy UPA a Niemcami doszło dopiero w momencie, gdy w niemieckich rękach znajdowały się już jedynie skrawki ziem zamieszkiwanych przez Ukraińców. W zamian za broń i amunicję UPA miała prowadzić działania dywersyjne i wywiadowcze przeciwko ZSRS¹².

Wybuch wojny niemiecko-sowieckiej pokazał, jak bardzo Polacy i Ukraińcy mieli dość komunizmu, który poznali w latach 1939–1941. Niechęć ludności utrudniała tworzenie sowieckich oddziałów partyzanckich. Pierwsze sowieckie grupy spadochronowe przerzucane na Wołyń i do Galicji Wschodniej właśnie z tego powodu szybko były likwidowane przez Niemców.

Regularne sowieckie oddziały partyzanckie pojawiły się na Wołyniu jesienią 1942 roku. Przybyły one przeważnie ze wschodniej Ukrainy i Białorusi. Sowietci początkowo szukali sojusznika w każdym, kto tylko mógł im pomóc w walce z Niemcami. Nawiązywali więc kontakty i prowadzili rozmowy zarówno z Polakami, jak i Ukraińcami. Jednocześnie uważali za swoich wrogów zarówno polskich, jak i ukraińskich „nacjonalistów” i zbierali na ich temat materiały wywiadowcze. Partyzantka sowiecka sporządzała np. spisy osób wspierających Niemców, ZWZ-AK czy OUN i UPA dla późniejszego wykorzystania przez NKWD.

W końcu lutego 1943 roku I sekretarz KC KP(b)B Pantelejmon Ponomarienko nakazał partyzantce prowadzić działania na rzecz włączenia Zachodniej Białorusi w skład ZSRS. W efekcie w kwietniu–maju zaczęto napadać na polskich konspiratorów na Nowogródczyźnie. W następnych miesiącach na tych terenach doszło do swoistej polsko-sowieckiej wojny partyzanckiej¹³.

Inaczej rzecz się przedstawiała na Wołyniu. Po rozpoczęciu przez UPA antypolskiej akcji, pod ochroną Sowietów udały się tysiące Polaków. Pozwoliło to im rozbudować polską partyzantkę komunistyczną. Ludzi w niej przebywających poddawano ideologicznej obróbce. W jednym z polskich meldunków tak oceniano sytuację: „Polaków chętnie partyzanci przyjmują do siebie, a opiekę nad nimi roztacza politruk. Natomiast mordowani są bezlitośnie ci Polacy, których uważa się za tzw. «nacjonalistów Sikorskiego». Do tych ostatnich zalicza się całą inteligencję”¹⁴.

ворогами як польських, так і українських „націоналістів” й збирали про них розвідницькі матеріали. Радянські партизани склали, наприклад, списки осіб, які підтримували німців, СЗБ-АК або ОУН і УПА, з метою їх використання в майбутньому органами НКВС.

Наприкінці лютого 1943 року перший секретар ЦК КП(б) Білорусі Пантелеймон Пономаренко наказав партизанам здійснити заходи з метою включення Західної Білорусі до складу СРСР. В результаті у квітні–травні розпочалися напади на польських підпільників на Новогродщині. В наступні місяці на цих землях дійшло до своєїрідної польсько-радянської партизанської війни¹³.

На Волині справи виглядали інакше. Після того як УПА розпочала антипольську акцію, тисячі поляків попросили про охорону з боку радянських партизанів. Це дозволило останнім розбудувати польський комуністичний партизанський рух. Людей, що знаходилися під його охороною, піддавали ідеологічній обробці. В одному з польських доносів ситуація оцінювалась так: „Партизани охоче приймають поляків до себе, а опікується ними політрук. Натомість безжалісно вбивають тих поляків, яких вважають т. зв. «націоналістами Сікорського». До останніх відносять всю інтелігенцію”¹⁴.

У Східній Галичині радянські партизани з’явилися влітку 1943 року під час рейду з’єднання Сидора Ковпака. Він створив плацдарм для діяльності інших загонів, але радянські сили в цьому регіоні не були потужними. Можливості маневру обмежували не лише німці, а й неприязнь місцевого населення та діяльність УПА.

Однією з проблем, що впродовж багатьох років не дає спокою дослідникам, є питання, чи це не радянські партизани призвели до польсько-українських зіткнень? Поза сумнівом, радянська сторона була зацікавлена в тому, щоб викликати польсько-український конфлікт. Важливо також й те, що оскільки вона визнавала своїм ворогом „польських і українських націоналістів”, то як одні, так і інші, поставали ворогами, яких належало знешкодити, краще всього за допомогою інших. Проблема полягає у тому, що до цього часу не знайдено доказів на підтвердження гіпотези про радянську інспірацію.

*

* *

Перейдемо тепер до питання про польсько-український конфлікт в 1943–1945 роках. На думку польських авторів, обидві сторони все-рйоз рахувалися з можливістю повторення ситуації, яка мала місце у 1918 році, тобто – поразки як Німеччини, так і Росії, та вибухом

W Galicji Wschodniej partyzantka sowiecka pojawiła się latem 1943 roku w czasie rajdu zgrupowania Sidora Kowpaka. Otworzył on możliwości działania innym oddziałom, lecz siły sowieckie w tym rejonie były słabe. Możliwości manewru ograniczali nie tylko Niemcy, lecz również niechęć miejscowej ludności oraz działania UPA.

Jednym z problemów, który od lat nurtuje uporczywie badaczy, jest to, czy Sowieci doprowadzili do wywołania walk polsko-ukraińskich? Niewątpliwie Sowieci byli zainteresowani w wywołaniu konfliktu polsko-ukraińskiego. Co istotne, skoro uznawali oni za nieprzyjaciela „nacjonalistów polskich i ukraińskich”, to jedni i drudzy byli z ich punktu widzenia wrogami, których należało unieszkodliwić, najlepiej przy pomocy innych. Problem polega na tym, że jak do tej pory nie znaleziono dowodów potwierdzających hipotezę sowieckiej inspiracji.

*
* *

Przejdźmy teraz do problemu konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1943–1945. Zdaniem polskich autorów, obydwie strony poważnie liczyły się z możliwością powtórzenia się roku 1918, tj. klęski zarówno Niemiec, jak i Rosji, i wybuchem kolejnej wojny polsko-ukraińskiej. W polskiej historiografii istnieje przekonanie, że kierownictwo OUN-B podjęło decyzję o usunięciu (a na Wołyniu nawet o wymordowaniu) wszystkich Polaków zamieszkujących sporne ziemie po to, aby uzyskać przed ewentualnymi rozmowami pokojowymi teren czysty etnicznie.

Fakt podjęcia takiej decyzji, a następnie przeprowadzenia operacji przez OUN i UPA nie może budzić dzisiaj wątpliwości, chociaż zdaniem historyków ukraińskich nie znajduje to odzwierciedlenia w dokumentach. Prologiem antypolskiej czystki było wymordowanie w lutym 1943 roku ludności we wsi Parośle. W marcu tego samego roku takie akcje były kontynuowane na północno-wschodnim Wołyniu. Apogeum antypolskich akcji na Wołyniu miało miejsce w lipcu 1943 roku.

Czarnym dniem był 11 lipca 1943 roku, kiedy to zaatakowano i zniszczono wraz z ludnością cywilną jednocześnie co najmniej 99 miejscowości, m. in. Poryck/Pawłówka, gdzie w lipcu 2003 roku spotkali się prezydenci Polski i Ukrainy na uroczystościach żałobnych.

Antypolska akcja w Galicji Wschodniej rozpoczęła się w lutym–kwietniu 1944 roku i do czerwca ogarnęła wszystkie powiaty w tym regionie. Ukraińcy dążyli do utworzenia silnych baz w Karpatach, otoczenia Lwowa i zablokowania korytarzy łączących Lwów z Lublinem i Przemyśłem,

чергової польсько-української війни. У польській історіографії утвердилася думка про те, що керівництво ОУН-Б ухвалило рішення про вигнання (а на Волині навіть про знищення) всіх поляків, які проживали на спірних землях, щоби напередодні можливих мирних переговорів мати етнічно чисту територію.

Факт прийняття такого рішення, а згодом проведення ОУН і УПА акції на Волині не викликає нині сумнівів, хоч документальні підтвердження щодо цього відсутні. Прологом антипольської чистки було знищення села Парослі у лютому 1943 року. У березні того самого року ці дії були продовжені на Північно-Східній Волині. Свого апогею антипольські акції на Волині досягли у липні 1943 року.

Чорним днем стало 11 липня 1943 року, коли було знищено щонайменше 99 населених пунктів, а серед них Порицьк/Павлівка, де у липні 2003 року зустрілися президенти Польщі і України на скорботних заходах.

Антипольська акція у Східній Галичині розпочалася в лютому–квітні 1944 року й до червня охопила всі повіти цього регіону. Українці прагнули створити сильні бази в Карпатах, оточити Львів і заблокувати коридори, що з'єднували Львів із Люблінном та Перемишлем, якими АК планувала надсилати допомогу. Загони УПА неодноразово знищували села з усіма мешканцями.

На Холмщині в березні 1944 року загони АК розпочали наступ, спаливши понад двадцять українських сіл. У наступні дні сюди прийшло кілька куренів УПА з Волині і Східної Галичини, які в свою чергу розпочали антипольську чистку. Повстав регулярний польсько-український фронт завдовжки понад 100 км з кількакілометровою нейтральною смугою.

На думку українських істориків, події 1942 року на Холмщині стали „детонатором” усіх подальших подій і не варто виокремлювати питання про те, хто почав насильство першим. Справа не в сумнівному пріоритеті, а в тому, що умови війни стимулювали обопільне насильство. У сучасній українській історіографії висвітлено те, яку роль відіграли Берлін і Москва в конфлікті поляків і українців. Показано, зокрема, що після того, як німецьку поліцію на Волині і у Поліссі залишило близько 5000 українців, які пішли в ліси, німці набрали нових поліцаїв, переважно з місцевих поляків. Партизанський комісар Семен Руднев констатував у своєму щоденнику, що німці створили польську поліцію не стільки для захисту польського населення, скільки для „боротьби з націоналістами та червоними партизанами”¹⁵.

Німці використовували антипольські акції УПА для передислокації на Волинь польських жандармських частин з Генерал-губерна-

którymi AK planowała wysłanie odsieczy. Oddziały UPA niejednokrotnie niszczyły wsie z całą ludnością.

Na Chełmszczyźnie w marcu 1944 roku oddziały AK podjęły partyzancką ofensywę paląc ponad dwadzieścia ukraińskich wsi. W następnych dniach wkroczyło tam kilka kurení UPA z Wołynia i Galicji Wschodniej, które z kolei rozpoczęły czystkę antypolską. Powstał regularny front polsko-ukraiński o długości ponad 100 km z kilkukilometrową strefą niczyją.

Zdaniem ukraińskich historyków, wydarzenia 1942 roku na Chełmszczyźnie stały się „detonatorem” wszystkich następnych wydarzeń i nie należy wyodrębniać pytania, kto pierwszy rozpoczął stosować przemoc. Rzecz nie w wątpliwym priorytecie, a w tym, że same warunki wojny stymulowały obopólną przemoc. We współczesnej historiografii ukraińskiej ujawniono, jaką rolę odegrały Berlin i Moskwa w konflikcie Polaków i Ukraińców. Pokazano, że zwłaszcza po tym, jak niemiecką policję na Wołyniu i Polesiu porzuciło około 5000 Ukraińców, którzy poszli do lasów, Niemcy zwerbowali nowych policjantów, przeważnie spośród miejscowych Polaków. Partyzancki komisarz Semen Rudniew w swoim dzienniku konstatował, że Niemcy stworzyli polską policję nie tyle dla obrony polskiej ludności, co dla „walki z nacjonalistami i czerwonymi partyzantami”¹⁵.

Niemcy wykorzystywali antypolskie akcje UPA do dyslokacji na Wołyń polskich jednostek policyjnych z GG w celu włączenia ich do działań przeciwko UPA i miejscowej ludności ukraińskiej. Jednak Polacy byli nie tylko w policji, ale też w innych strukturach. Na przykład, w Łucku na czele wszystkich niemieckich urzędów administracyjnych stali Polacy.

Zdaniem ukraińskich badaczy, to wszystko stało się motywem przewodnim dla rozpoczęcia i kontynuacji antypolskiej akcji na Wołyniu w latach 1943–1944. Kierownictwa ukraińskiego ruchu politycznego nie mogło nie zaniepokoić to, że miejscowi Polacy, pragnąc zapewnić sobie warunki do zachowania wpływów na tych ziemiach, starali się wszelkimi sposobami przedostać się do administracyjnego, gospodarczego i handlowego aparatu okupacyjnej władzy. Właśnie taką sytuację odnotowały dobrze zorientowane sowieckie grupy zwiadowczo-dywersyjne, niemieccy funkcjonariusze oraz przedstawiciele miejscowej ukraińskiej społeczności wiosną–latem 1943 roku.

Co do przyjęcia przez kierownictwo OUN i UPA decyzji o rozpoczęciu antypolskiej akcji, ukraińscy badacze wskazują na to, że dotąd nie znaleziono tekstu takiego rozkazu ani wiarygodnych dokumentalnych potwierdzeń jego istnienia.

торства з метою залучення їх до дій проти УПА і проти місцевого українського населення. Поляки були не лише в поліції, а й в інших структурах. Наприклад, у Луцьку всі німецькі адміністративні заклади очолювали поляки.

На думку українських дослідників, все це стало головним мотивом для започаткування і продовження антипольської акції на Волині у 1943–1944 роках, адже керівників ОУН і УПА не могло не насторожити те, що місцеві поляки, всіляко намагаючись проникнути в адміністративний, господарський і торговельний апарат окупаційної влади, прагнули тим самим забезпечити умови для збереження свого впливу на цих землях. Саме таку ситуацію навесні–влітку 1943 року зафіксували добре обізнані радянські розвідувально-диверсійні групи, німецькі функціонери і представники місцевої української громади.

Щодо прийняття керівництвом ОУН і УПА рішення про початок антипольської акції, українські дослідники вказують на те, що дотепер не знайдено тексту цього рішення або достеменних документальних підтверджень про його наявність.

На думку польських дослідників, в 1943–1947 роках на всіх землях, охоплених конфліктом, було вбито 80–100 тис. поляків і 15–20 тис. українців. Найбільше (50–60 тис.) поляків загинуло на Волині. За польськими підрахунками, у цьому регіоні загинуло 2–3 тис. українців.

На думку українських істориків, масштаби польсько-українського протистояння ще належить встановити, оскільки існує величезна розбіжність у цифрах жертв. Упродовж 2003 року у публікаціях в Україні наводились такі дані. Польські жертви: від 18 до 80 тис.; українські жертви: близько від 18 до 100 тис. Жодна з цифр, як підкреслюють українські дослідники, не є остаточною і достеменно доведеною. До того ж багато поляків залишали Волинь. Через це встановити, хто загинув під час насильства, а хто емігрував, практично неможливо.

*
* *

Вміщені у пропонованій Вашій увазі книзі документи походять переважно із фондів Державного архіву Служби безпеки України, а також Бюро надання доступу та архівізації документів Інституту національної пам'яті.

Як і попередні томи спільної видавничої серії, четвертий том підготовлений двома мовами – українською і польською. При цьому в українській його частині російськомовні документи публікуються

Zdaniem polskich badaczy w latach 1943–1947 na wszystkich ziemiach ogarniętych konfliktem zostało zabitych 80–100 tys. Polaków i 15–20 tys. Ukraińców. Najwięcej Polaków, bo aż 50–60 tys. zginęło na Wołyniu. Ukraińców zginęło w tym regionie, wg polskich szacunków, 2–3 tys.

Zdaniem ukraińskich historyków, należy dopiero zbadać skalę konfliktu polsko-ukraińskiego, ponieważ istnieje ogromna rozbieżność w podawanych liczbach ofiar. W publikacjach wydawanych na Ukrainie w 2003 roku były podawane następujące dane: od 18 do 80 tys. polskich ofiar i od 18 do 100 tys. ofiar ukraińskich. Żadna z tych liczb, jak podkreślają ukraińscy naukowcy, nie jest ostateczna i wiarygodnie dowiedziona. Poza tym wielu Polaków wyjechało z Wołynia. Z tego powodu praktycznie niemożliwe jest ustalenie, kto z nich stał się ofiarą przemocy, a kto wyjechał.

*
* *

Przedstawione w książce dokumenty pochodzą z zasobu Państwowego Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej.

Podobnie jak w tomach poprzednich wspólnej serii wydawniczej, tom czwarty jest dwujęzyczny: ukraińsko-polski, przy czym w części ukraińskiej dokumenty w języku rosyjskim nie są tłumaczone. W publikowanych materiałach zachowano częściowo styl i pisownię z epoki. Oczywiście błędy ortograficzne, stylistyczne oraz literówki zostały poprawione. Niekiedy starano się też uwspółcześić pisownię. Nazwy miejscowości zostały zwerfykowane i poprawione w tekście według zasad pisowni przyjętych przez Tadeusza Bystrzyckiego w *Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*¹⁶. Niektóre terminy, zwłaszcza ówczesnie stosowane skróty i pochodzące z języka rosyjskiego terminy, wyróżniono kursywą, zaś drukowany tekst formularzy – czcionką pogrubioną. Ingerencje redakcji umieszczono w nawiasach kwadratowych.

Numeracja dokumentów, tytuły i przypisy pochodzą od redakcji, jak również wykaz skrótów, indeks nazwisk i pseudonimów oraz indeks miejscowości.

*
* *

Na zakończenie podkreślmy, że naszym zdaniem dobrym sąsiedzkiem stosunkom polsko-ukraińskim nie zaszkodzi ujawnienie nawet najbardziej bolesnych faktów z naszej wspólnej przeszłości. Zdajemy sobie sprawę, że

мовою оригіналу. В опублікованих матеріалах частково збережено стиль і орфографію оригіналу. Явні орфографічні, стилістичні помилки та опечатки виправлено. В окремих випадках упорядники намагалися осучаснити правопис. Помилкові назви місцевостей виділено відповідними примітками. Деякі терміни, зокрема вживані тоді скорочення і терміни російськомовного походження, виділені курсивом, а друкований текст бланків – жирним шрифтом. Редакційні втручання виділені квадратними дужками.

Нумерація документів, назви і примітки до них, а також список скорочень, покажчик імен і псевдонімів та покажчик населених пунктів підготовлені упорядниками.

*
* * *

На завершення підкреслимо, що з нашої точки зору добросусідським польсько-українським відносинам не зашкодить оприлюднення навіть найбільш болючих фактів з нашого минулого. Розуміємо, що підготовлений нами том може стати предметом бурхливих дискусій. Порушена тема викликає надто багато емоцій, щоб цього вдалося уникнути. Однак, хочемо підкреслити, що ми керувалися не цими намірами. Нашою метою було відкриття доступу до матеріалів про ці трагічні події. Це конче необхідно, щоб очистити історичну пам'ять поляків і українців.

Ми переконані, що у з'ясуванні історичної правди потрібен конструктивний діалог польської і української сторін, спільні зусилля дослідників, які повинні і далі працювати, використовуючи всі можливі джерела з метою реконструкції подій минулого. Лише це допоможе формуванню правдивої колективної пам'яті про одну з найдраматичніших сторінок спільної історії поляків і українців під час Другої світової війни.

Варшава – Київ, квітень 2005 року

Примітки

¹ Див. рецензію на цю роботу: Grzegorz Mazur, *Recenzja książki W. Siemaszko, E. Siemaszko, Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*, „Kwartalnik Historyczny” nr 1/2003; Grzegorz Motyka, *Rany Wołynia*, „Zeszyty Historyczne” nr 138, Paryż 2001; Jan Pisuliński, *Recenzja książki W. Siemaszko, E. Siemaszko, Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*, „Pamięć i Sprawiedliwość” nr 2/2002.

przygotowany przez nas tom może wywołać wiele kontrowersji. Podnoszony temat zbyt dużo wywołuje emocji, by tak się nie stało. Chcemy jednak podkreślić, że nie takie przyświecały nam intencje. Naszym celem jest udostępnienie materiałów o tych tragicznych wydarzeniach. Jest to niezwykle potrzebne, aby oczyścić historyczną pamięć Polaków i Ukraińców.

Jesteśmy przekonani, że do ustalenia prawdy historycznej potrzeba konstruktywnego dialogu strony polskiej i ukraińskiej, wspólnego wysiłku badaczy. W celu rekonstrukcji wydarzeń przeszłości, powinni oni nadal pracować wykorzystując wszystkie możliwe źródła. Tylko to pozwoli na stworzenie wspólnej pamięci o jednej z najbardziej dramatycznych kart w historii Polaków i Ukraińców z okresu drugiej wojny światowej.

Warszawa – Kijów, kwiecień 2005 r.

Przypisy

¹ Patrz recenzje tej pracy: Grzegorz Mazur, *Recenzja książki W. Siemaszko, E. Siemaszko, Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*, „Kwartalnik Historyczny” nr 1/2003; Grzegorz Motyka, *Rany Wołynia*, „Zeszyty Historyczne” nr 138, Paryż 2001; Jan Pisuliński, *Recenzja książki W. Siemaszko, E. Siemaszko, Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*, „Pamięć i Sprawiedliwość” nr 2/2002.

² Na ten temat patrz m. in.: Andrzej Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979; Eugeniusz Koko, *W nadziei na zgodę. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918–1939)*, Gdańsk 1995; Jerzy Holzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974; Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989; Mirosława Papierzyńska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*, Warszawa 1989; Jan Jacek Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie 1919–1924*, Kraków 2000.

³ Na ten temat patrz: Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989; Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945*, Warszawa 1972; Mirosława Papierzyńska-Turek, *Między tradycją...*; Jan Jacek Bruski, *Petlurowcy...*

⁴ Patrz m. in.: Grzegorz Mazur, *Problem pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r.*, „Zeszyty Historyczne” nr 135, Paryż 2001. Na temat międzynarodowych oddźwięków pacyfikacji patrz: Andrzej A. Zięba, *Ukraińcy w Kanadzie wobec Polaków i Polski (1914–1939)*, Kraków 1998.

⁵ Ryszard Torzecki, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993.

⁶ Instytut Polski im. gen. W. Sikorskiego w Londynie (IPMS), A 9V/8a.

⁷ Iwan Kedryn-Rudnyćkyj, *Żyttia – podiji – ludy. Spomyny i komentari*, New York 1976.

⁸ Waldemar Rezmer, *Stanowisko i udział Ukraińców w niemiecko-polskiej kampanii 1939 r.* [w:] „Polska – Ukraina: trudne pytania”, t. IV, Materiały IV międzynarodowego seminarium historycznego „Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej, Warszawa, 8–10 października 1998 r.”, Warszawa 1999.

² На цю тему дивись м. ін.: Andrzej Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979; Eugeniusz Koko, *W nadziei na zgodę. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918–1939)*, Gdańsk 1995; Jerzy Holzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974; Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989; Mirosława Papierzyńska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*, Warszawa 1989; Jan Jacek Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie 1919–1924*, Kraków 2000.

³ На цю тему див.: Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989; Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945*, Warszawa 1972; Mirosława Papierzyńska-Turek, *Między tradycją...*; Jan Jacek Bruski, *Petlurowcy...*

⁴ Див. м. ін.: Grzegorz Mazur, *Problem pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r.*, „Zeszyty Historyczne” nr 135, Paryż 2001. На тему міжнародних відгуків на пацифікацію див.: Andrzej A. Zięba, *Ukraińcy w Kanadzie wobec Polaków i Polski (1914–1939)*, Kraków 1998.

⁵ Ryszard Torzecki, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993.

⁶ Instytut Polski im. gen. W. Sikorskiego w Londynie (IPMS), A 9V/8a.

⁷ Іван Кедрин-Рудницький, *Життя – події – люди. Спомини і коментарі*, Нью-Йорк 1976.

⁸ Waldemar Rezmer, *Stanowisko i udział Ukraińców w niemiecko-polskiej kompanii 1939 r.* [w:] „Polska – Ukraina: trudne pytania”, t. IV, Materiały IV międzynarodowego seminarium historycznego „Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej, Warszawa, 8–10 października 1998 r.”, Warszawa 1999.

⁹ Анатолій Русначенко, *Українсько-польське промисляння в роки другої світової війни*, „Сучасність” – № 10, с. 90.

¹⁰ Ryszard Torzecki, *Polacy...*; Waldemar Rezmer, *Stanowisko i udział Ukraińców...*

¹¹ За: Mściśław Wróblewski, *Służba Budowlana (Baudienst) w Generalnym Gubernatorstwie 1940–1945*, Warszawa 1984, s. 207.

¹² Ryszard Torzecki, *Polacy...*, s. 244.

¹³ Zygmunt Boradyn, *Stosunki Armii Krajowej z partyzantką sowiecką na Nowogródzczyźnie [w:] Z dziejów Armii Krajowej na Nowogródzczyźnie i Wileńszczyźnie (1941–1945)*. *Studia*, red. Andrzej Chmielarz, Warszawa 1997.

¹⁴ Studium Polski Podziemnej (SPP), MSW, 263/II, Wydział Społeczny, Sprawozdania sytuacyjne z ziem polskich, s. 34–35.

¹⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф. 63, оп. 1, спр. 85, арк. 37.

⁹ Anatolij Rusnaczenko, *Ukraińsko-polskie protystojannia w roky druhoji switowoji wojny*, „Suczasnist” nr 10, s. 90.

¹⁰ Ryszard Torzecki, *Polacy...*; Waldemar Rezmer, *Stanowisko i udział Ukraińców...* .

¹¹ Za: Mścisław Wróblewski, *Służba Budowlana (Baudienst) w Generalnym Gubernatorstwie 1940–1945*, Warszawa 1984, s. 207.

¹² Ryszard Torzecki, *Polacy...*, s. 244.

¹³ Zygmunt Boradyn, *Stosunki Armii Krajowej z partyzantką sowiecką na Nowogródzczyźnie [w:] Z dziejów Armii Krajowej na Nowogródzczyźnie i Wileńszczyźnie (1941–1945). Studia*, red. Andrzej Chmielarz, Warszawa 1997.

¹⁴ Studium Polski Podziemnej (SPP), MSW, 263/II, Wydział Społeczny, Sprawozdania sytuacyjne z ziem polskich, s. 34–35.

¹⁵ Centralne Państwowe Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy (CPA OSU), zesp. 63, op. 1, spr. 85, k. 37.

¹⁶ *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych*, oprac. Komitet Redakcyjny pod kier. Tadeusza Bystrzyckiego, Przemyśl–Warszawa, brw.

I

СТОСУНКИ АК – УПА НА ФОНІ ПОЛІТИКИ ОКУПАНТІВ

I

RELACJE AK – UPA NA TLE POLITYKI OKUPANTÓW

1

Обвинувальний акт стосовно Еріха Коха від 5 лютого 1955 р.

Генеральна прокуратура
[...]
№ Сл. Спр. I. С. 45/51

Варшава, ^{a-5-a} лютого 1955 року
Арешт

Обвинувальний висновок

з обвинувачення: Еріха Коха¹ – обвинуваченого за ст. 1, 2 і 4 Декрету від 31 VIII 1944 р. (Вісник Законів № 69/46 ст. 377)

Обвинувачую:

^бЕріха Коха^б, сина Адольфа і Альбіни, уродженої Матенс, ^б19 VI 1896^б р. н., що народився в Ельберсфельді (Німеччина – Надрейня), національність і громадянство німецьке, одруженого, бездітного, торгівця за освітою, тимчасово службовця залізниці, з 1921 р. діяча НСДАП² (№ квитка 90), відзначеного золотою партійною відзнакою, колишнього: ^вгауляйтера Східної Пруссії і т. зв. Цехановського округу, надпрезидента провінції Східна Пруссія і приєднаного до неї пізніше т. зв. цехановського округу, керівника цивільного правління округу Білосток (1941 р.), уповноваженого Гімmlера³ у справах зміцнення німецькості (1940 р.), ^вкомісара Рейху на Україні (1941 р.), екстрадованого 10 січня 1950 р. англійськими військовими окупаційними властями у Німеччині, арештованого к[олишнім] прокурором ВНТ⁴ 28 I 1950 р.

в тому, що:

I. в період з ^б1928^б по квітень 1945 р. на території Східної Пруссії, а також приєднаної до неї в жовтні 1939 р. частині території Речі Посполитої (Цехановський округ) – виконував функції гауляйтера – керівника провінції в рамках злочинного керівництва гітлерівської націонал-соціалістичної партії (НСДАП),

II. в цій самій ролі, а також як ^бнадпрезидент^б, а згодом керівник цивільної адміністрації ^ббілостоцького^б округу – очолюючи гітлерівську адміністрацію Східної Пруссії і окупованої частини території Речі Посполитої ^бпорушував елементарні – правові і моральні принципи співжиття людей^б і перевищуючи повноваження, визнані за військовими окупантами на підставі діючого міжнародного права – з власної ініціативи або ж на реалізацію отримуваних директив державних органів влади III Рейху і керівництва НСДАП – шляхом

1

Akt oskarżenia przeciwko Erichowi Kochowi z 5 lutego 1955 r.

Generalna Prokuratura
[...]
Nr D.Śl. I. S. 45/51

Warszawa, dnia ^{a-5-a} lutego 1955 roku

Areszt

Akt oskarżenia

przeciwko: Erichowi Kochowi¹ – oskarżonemu z art. 1, 2 i 4 Dekretu z dnia 31 VIII 1944 r. (Dz. U. Nr 69/46, poz. 377).

Oskarżam:

^bEricha Kocha^b, syna Adolfa i Albiny z domu Mathens, urodz[onego] ^b19 VI 1896^b r. w Elbersfeld (Niemcy – Nadrenia), narodowości i obywatelstwa niemieckiego, żonatego, bezdzietnego, z wykształcenia handlowca, przejściowo urzędnika kolejowego, od 1921 r. działacza NSDAP² (nr legitymacji 90), wyróżnionego złotą odznaką partyjną, byłego: ^cgauleitera Prus Wschodnich i t. zw. okręgu ciechanowskiego, nadprezydenta prowincji Prusy Wschodnie i następnie dołączonego do niej t. zw. okręgu ciechanowskiego, szefa zarządu cywilnego okręgu Białystok (1941 r.), pełnomocnika Himmlera³ dla spraw umocnienia niemieckiej (1940 r.), ^ckomisarza Rzeszy na Ukrainę (1941 r.), ekstradowanego w dniu 10 stycznia 1950 r. przez wojskowe brytyjskie władze okupacyjne w Niemczech, aresztowanego przez b[yłego] Prokuratora NTN⁴ w dn. 28 I 1950 r.

o to, że:

I. w okresie od ^b1928^b r. do kwietnia 1945 r. na terenie Prus Wschodnich oraz dołączonej do nich w październiku 1939 r. części terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (okręg ciechanowski) – sprawował funkcję gauleitera – kierownika prowincji w ramach zbrodniczego kierownictwa hitlerowskiej narodowo-socjalistycznej partii (NSDAP),

II. w tym samym charakterze oraz jako ^bnadprezydent^b, a następnie szef administracji cywilnej okręgu ^bbiałostockiego^b – stojąc na czele hitlerowskiej administracji Prus Wschodnich i okupowanej części terytorium Rzeczypospolitej Polskiej ^błamał elementarne – prawne i moralne zasady współżycia ludności^b i przekraczając uprawnienia przyznane wojskowemu okupantowi na mocy obowiązującego prawa międzynarodowego – z własnej inicjatywy bądź też w urzeczywistnieniu przestępczych wskazań władz państwowych III Rzeszy i władz NSDAP – przez planowanie,

планування, підготовки, організації, розпалювання і надання допомоги ⁶здійснював злочини проти людства, військові злочини і злочини проти миру⁶ – які полягали в:

а) підготовці Східної Пруссії в політичному, економічному, військовому та адміністративному відношенні до агресивної війни проти Польщі,

б) масових і індивідуальних вбивствах або ⁶знищенні в таборах осіб,⁶ яких гітлерівський режим вважав перешкодою для зміцнення фашизму в Рейху, а також гітлерівського панування в окупованих країнах, зокрема членів прогресивних політичних угруповань, як робітничих і селянських діячів, так і прогресивної інтелігенції,

в) знущанні і переслідуванні з політичних, національних і расових причин осіб з числа цивільного населення і військовополонених шляхом: нанесення тілесних ушкоджень, а також спричинення втрати здоров'я досить часто із смертельними наслідками, заключення в концтаборах і тюрмах, масового виселення, дуже часто супроводжуваного спаленням домів, до т. зв. Генеральної Губернії⁵, на робітничі роботи на території Рейху або до ізольованих житлових кварталів (гетто),

г) суспільній і культурній деградації до ролі рабів осіб ⁷не⁷ німецької національності, а особливо поляків, євреїв і радянських громадян,

г) знищенні науки, культури і релігійних установ на окупованих територіях шляхом повної ліквідації системи науки, польської преси, кіно, театру, шляхом знищення бібліотек і читалень, пограбування музеїв і колекцій, пам'ятників і пам'яток, шляхом онімечення назв населених пунктів і заборони польської мови, закриття і знищення костелів та заборони відправи богослужінь польською мовою,

д) грабежі і нищенні публічного майна, зокрема культурних надбань, які вивозились до Рейху, а також у систематичній економічній експлуатації окупованих територій,

е) накладанні арештів і конфіскації приватного майна осіб, визнаних, у зв'язку з їх прогресивними поглядами, ворогами III Рейху, а також осіб польської і єврейської національностей – чим реалізував завдання гітлерівського імперіалізму.

Ці діяння мають склад злочинів:

описаних в пункті I	за ст. 4 § 1 і 3 літ. а,
– « – в пункті II літ. б, в	за ст. 1 пункт 1 літ. а,
– « – в пункті II літ. а, г, г, д, е	за ст. 2

przygotowywanie, organizowanie, podżeganie i udzielanie pomocy ^bpopełniał zbrodnie przeciw ludzkości, zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko pokojowi^b, polegające na:

a) przygotowywaniu na odcinku politycznym, gospodarczym, wojskowym i administracyjnym Prus Wschodnich do wojny zaczepnej przeciwko Polsce,

b) masowych i indywidualnych zabójstwach lub ^beksterminacji w obozach osób,^b uważanych przez reżim hitlerowski za przeszkodę w ugruntowaniu faszystowskiego władztwa w krajach okupowanych, a zwłaszcza członków postępowych ugrupowań politycznych, działaczy robotniczych i ludowych jak również postępowej inteligencji,

c) znęcaniu się i prześladowaniu ze względów politycznych, narodowościowych i rasowych osób spośród ludności cywilnej i jeńców wojennych przez: zadawanie uszkodzeń ciała oraz powodowanie rozstroju zdrowia wielokrotnie ze skutkiem śmiertelnym, osadzanie w obozach koncentracyjnych i więzieniach, masowe wysiedlanie – połączone częstokroć ze spalaniem domostw – do t. zw. Generalnej Guberni⁵, do niewolniczej pracy na teren Rzeszy, albo do zamkniętych dzielnic mieszkaniowych (geth),

d) społecznej i kulturalnej degradacji do roli niewolników osób narodowości ^dnie-^dniemieckiej, a szczególnie Polaków, Żydów i obywateli radzieckich,

e) niszczeniu nauki, kultury i instytucji religijnych na okupowanych terytoriach przez całkowite zlikwidowanie systemu nauki, polskiej prasy, filmu, teatru, przez zniszczenie bibliotek i czytelni, grabież muzeów i zbiorów, pomników i zabytków, przez zniemczanie nazw miejscowości i usuwanie języka polskiego, zamykanie i burzenie kościołów i zakaz odprawiania nabożeństw w języku polskim,

f) grabieży i niszczeniu mienia publicznego, zwłaszcza mienia kulturalnego, wywożonego do Rzeszy oraz na systematycznej eksploatacji ekonomicznej terenów okupowanych,

g) zajęciu i konfiskacie mienia prywatnego osób uznanych z powodu ich postępowych poglądów za wrogów III Rzeszy oraz osób narodowości polskiej i żydowskiej – przez co realizował zadania imperializmu hitlerowskiego.

Czyny te stanowią zbrodnie:

Opisane w punkcie I	z art. 4 § 1 i 3 lit. a,
– „ – w punkcie II lit. b, c	z art. 1 pkt 1 lit. a,
– „ – w punkcie II lit. a, d, e, f, g	z art. 2

Dekretu z dnia 31 VIII 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością

Декрету від 31 VIII 1944 р. про міру покарання для фашистсько-гітлерівських злочинців, винних у вбивствах і знущаннях над цивільним населенням і полоненими, а також для зрадників Польського народу (Вісник Законів № 69/46, ст. 377).

На підставі ст. 17 § 1 пункт 3 і ст. 20 § 2 к.п.к. ця справа підлягає розглядові Воєводським судом для ст[оличного] міста Варшави.

[...]

VI

Внаслідок зрадницького несподіваного нападу на Радянський Союз гітлерівській Німеччині вдалося тимчасово окупувати територію Української Радянської Соціалістичної Республіки.

^гVI, стор. 1569^г Відповідно до плану гітлерівського уряду, Україна мала бути перетворена в ^бнімецьку колонію і заселена німцями,^б а український народ мав бути ^бприречений на знищення і вічне рабство.^б

З перших днів вторгнення на територію Української РСР гітлерівські загарбники ^бзгідно з розпорядженням злочинного уряду і командування німецької армії,^б брутально порушуючи визнані міжнародним правом ^бпринципи і звичаї ведення війни,^б систематично ^бзнищували і знущалися над радянським цивільним населенням^б, над жінками, дітьми і стариками, а також над радянськими військовополоненими. Німецькі загарбники організували сітку таборів для радянського цивільного населення і радянських військовополонених, де в'язні масово знищувалися шляхом моріння голодом і непосильної праці, катувань і розстрілів.

З метою знищення військовополонених і цивільних радянських громадян гітлерівці винайшли спеціальні герметично закриті ^бавтомобілі „душогубки”^б, в яких душили людей ^ботруйним газом, розстрілювали дітей^б в присутності їхніх батьків і матерів – або кидали їх живцем до ям разом із розстріляними батьками, спалювали радянських громадян живцем, виколювали очі, вкручували руки, катували за допомогою розпеченого заліза, цькували собаками.

^бНімецькі грабіжники вибили на території Української РСР понад 4 мільйони радянських громадян.^б

Використовуючи криваве насилля окупанти масово вивозили радянських людей ^бна рабські роботи^б до Німеччини. Кількість громадян, вивезених з УРСР до Німеччини, становить більше 2 мільйони осіб, з яких багато загинуло від голоду, непосильної праці або були знищені в німецьких таборах. Одночасно гітлерівські загарбники

cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. nr 69/46, poz. 377).

Na zasadzie art. 17 § 1 pkt 3 i art. 20 § 2 k.p.k. sprawa niniejsza podlega rozpoznaniu przez Sąd Wojewódzki dla miasta st. Warszawy.

[...]

VI

Wskutek zdradzieckiej nagłej napaści na Związek Radziecki udało się hitlerowskim Niemcom okupować czasowo terytorium Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

^eVI, str. 1569^e Zgodnie z planem rządu hitlerowskiego, Ukraina miała być zamieniona w ^bkolonię niemiecką i zaludniona przez Niemców^b, a naród ukraiński miał być ^bskazany na zagładę i wieczną niewolę.^b

Od pierwszych dni wkroczenia na terytorium Ukraińskiej S.R.R., najeźdźcy hitlerowscy ^bzgodnie z poleceniem rozbójniczego rządu i dowództwa armii niemieckiej^b, gwałcąc brutalnie uznane przez prawo międzynarodowe ^bzasady i zwyczaje prowadzenia wojny^b, systematycznie ^btępiłi i znęcali się nad cywilną ludnością radziecką,^b nad kobietami, dziećmi i starcami oraz nad radzieckimi jeńcami wojennymi. Najeźdźcy niemieccy zorganizowali sieć obozów dla radzieckiej ludności cywilnej i radzieckich jeńców wojennych, w których więźniowie byli masowo tępieni przez głodzenie i pracę ponad siły, katowanie i rozstrzeliwanie.

Hitlerowcy wynaleźli w celu zagłady jeńców wojennych i cywilnych obywateli radzieckich specjalne hermetycznie zamknięte ^bsamochody „duszogubki”^b, w których dusili ludzi ^bgazem trującym, rozstrzeliwali dzieci^b w obecności ojców i matek – albo wrzucali je żywcem do jam wraz z rozstrzelanymi rodzicami, żywcem palili obywateli radzieckich, wykłuwali oczy, wykręcali ręce, poddawali torturom przy pomocy rozżarzonego żelaza, szczuli psami.

^bGrabieżcy niemieccy wymordowali na terytorium Ukraińskiej S.R.R. ponad 4 miliony obywateli radzieckich.^b

Przy użyciu krwawego gwałtu okupanci wprowadzili masowo ludzi radzieckich ^bdo niewolniczej pracy^b do Niemiec. Liczba uprowadzonych z U.S.R.R. do Niemiec obywateli przewyższa 2 miliony ludzi, spośród których wielu zginęło z głodu, pracy ponad siły lub zgłodzonych zostało w obozach niemieckich. Jednocześnie najeźdźcy hitlerowscy palili radzieckie miasta i wsie, niszczyli przedsiębiorstwa przemysłowe, kopalnie, elektrownie i wywozili ich urządzenia i sprzęt do Niemiec. Niszczycy i grabili sowchozy, kolchozy, niszczyli i wywozili do Niemiec dobra kulturalne i inne bogactwa narodu ukraińskiego, niszczyli cerkwie, klasztory, domy modlitwy.

палили радянські міста і села, нищили промислові підприємства, шахти, електростанції і вивозили їх устаткування і обладнання до Німеччини. Нищили і грабували радгоспи, колгоспи, знищували і вивозили до Німеччини культурні надбання та інші багатства українського народу, руйнували церкви, монастирі, доми молитви.

Гітлерівські загарбники спалили, зруйнували і пограбували тисячі закладів культури, ⁶-647-⁶ житлових будинків. В колгоспах і у місцевого населення забрали силою понад 12 мільйонів тонн сільськогосподарської продукції, викрали 2 мільйони 800 тисяч коней, понад 7 мільйонів штук рогатої худоби, близько 15 мільйонів штук свиней.

Німці забрали від селян все продовольство, прирікаючи їх на голод. Тих селян, які не справилися із накладеними завищеними податками і поставками, розстрілювали або кидали в концтабори, а цілі села повністю спалювали. Гітлерівці завдали Україні матеріальних збитків на суму 285 мільярдів рублів.

[†]VI, стор. 1569.[†] На всій окупованій території, німецько-фашистські окупанти намагалися ввести рабсько-панщинний режим, ліквідувати державність і українську культуру.

З розробленого Розенбергом⁶ і затвердженого Гітлером ⁶-статуту про адміністрацію окупованих східних територій⁶, який був включений ⁶-Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі внесений до списку ⁶-доказів впливає, що „під загальним керівництвом міністра Рейху для окупованих східних територій за діяльність цивільної адміністрації відповідали комісари Рейху. Комісар Рейху як найвищий представник Рейху, керує на підпорядкованій йому території діяльністю всієї адміністрації і контролює її, Комісарові Рейху підлягає адміністративний штаб. Підлеглими Комісарові Рейху інстанціями є генеральні, головні та обласні комісари, Комісарові Рейху підлягає особисто і безпосередньо вищий керівник СС і поліції.⁶ Комісари Рейху, генеральні, головні та обласні (міські) комісари є єдиними, крім військових установ, органами влади Рейху на окупованих східних територіях. Поряд з ними не можуть бути створені інші органи влади Рейху. Вони вирішують всі питання, які стосуються управління підпорядкованими їм територіями, та всі питання, пов'язані з організацією і діяльністю адміністративних органів з поліцією включно, а також здійснюють нагляд за місцевими установами і організаціями та населенням”⁶.

На цій підставі ⁶-обвинувачений Кох – як рейхскомісар України мав верховну, необмежену владу на території окупованої України⁶ – повністю використовуючи свій „досвід” гітлерівського гауляйтера Східної Пруссії і надпрезидента цієї провінції.

Najeźdźcy hitlerowscy spalili, zniszczyli i ograbili tysiące instytucji kulturalnych, ^{b-647^b} budynków mieszkalnych. W kołchozach i u ludności miejscowej zabrali przemocą ponad 12 milionów ton produktów rolniczych, uprowadzili 2 miliony 800 tysięcy koni, ponad 7 milionów sztuk bydła rogatego, około 15 milionów sztuk nierogacizny.

Niemcy zabrali chłopom całą żywność, skazując ich na głód, a tych chłopów, którzy nie wywiązali się z nałożonych nadmiernych podatków i dostaw, rozstrzeliwali wzgl[ędnie] zamykali w obozach koncentracyjnych, a całe wsie palili do szczytu. Hitlerowcy wyrządzili Ukrainie szkody materialne na sumę 285 miliardów rubli.

^{c-VI str. 1569^c} Na całym okupowanym terytorium niemiecko-faszystowscy okupanci usiłowali wprowadzić reżim niewolniczo-pańszczyźniany, wytepić państwowość i kulturę ukraińską.

Z opracowanego przez Rosenberga⁶ i zatwierdzonego przez Hitlera ^b-statutu o administracji okupowanych wschodnich obszarów^b, który został przez ^b-Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze zaliczony w poczet ^c-dowodów wynika, że „pod ogólnym kierownictwem ministra Rzeszy dla okupowanych wschodnich obszarów odpowiedzialni za całość administracji cywilnej byli komisarze Rzeszy. Komisarz Rzeszy, jako najwyższy przedstawiciel Rzeszy, kieruje na podległym mu obszarze działalnością całej administracji i kontroluje ją, Komisarzowi Rzeszy podlega sztab administracyjny. Instancjami podległymi Komisarzowi Rzeszy są komisarze generalni, główni i obwodowi, Komisarzowi Rzeszy podlega osobiście i bezpośrednio wyższy dowódca SS i policji.^b Komisarze Rzeszy, komisarze generalni, główni i obwodowi (miejscy) są jedynymi, poza instytucjami wojskowymi, władzami Rzeszy na okupowanych wschodnich obszarach. Obok nich nie mogą być powołane żadne inne władze Rzeszy. Oni rozstrzygają wszelkie zagadnienia dotyczące administracji podległych im obszarów oraz wszelkie sprawy związane z organizacją i działalnością władz administracyjnych z policją włącznie, jak również sprawują nadzór nad miejscowymi instytucjami oraz ludnością^c”.

Na tej więc podstawie ^b-oskarżony Koch – jako reichskomisarz Ukrainy posiadał zwierzchnią, nieograniczoną władzę na terenie okupowanej Ukrainy^b – stosując w pełni swoje „doświadczenie” hitlerowskiego gauleitera Prus Wschodnich i nadprezydenta tej prowincji.

^c„Nawet zbrodniarze hitlerowscy charakteryzowali Kocha jako pozbawionego w stosunku do ludzi nawet równych mu stanowiskiem, wszelkich skrupułów, a jeśli to było konieczne dla osiągnięcia jego osobistych korzyści i celów – kroczył po trupach.”^c

Cała polityka i działalność komisarza Rzeszy na Ukrainie, oskarżonego Ericha Kocha, cieszącego się osobistym i nieograniczonym zaufaniem

^вНавіть гітлерівські злочинці характеризували Коха як позбавленого в ставленні до навіть рівних йому за становищем людей, будь-яких вагань, а якщо це було необхідно для досягнення його особистої вигоди і мети – йшов по трупах.^в

Вся політика і діяльність комісара Рейху на Україні обвинуваченого Еріха Коха, який користувався особистим і необмеженим довір'ям Гітлера, зводилася до ^бпоневолення і знищення українського народу, пограбування^б і вивезення до Німеччини матеріальних і культурних цінностей та колонізації країни.

^аЦя політика велася з використанням спеціальних звірських методів з огляду на особливий, до абсурду брутальний характер, який виявляв Еріх Кох у своїй діяльності на Україні.

Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі в вирок установив:

^в„... з представлених документів випливає, що масові вбивства і звірства на Сході чинилися не лише з метою придушення руху опору і опору німецьким окупаційним військам. У Польщі і в Радянському Союзі ці злочини становили лише частину плану, який полягав у намірі позбутися всього місцевого населення шляхом знищення і депортації з метою колонізації очищених територій”.^в

В цьому сенсі висловився Гітлер в „Майн Кампф”. Цей план був також абсолютно чітко сформульований Гімmlером у липні 1942 р. так:

^в„В наших завданнях не береться до уваги германізація Сходу в тому розумінні, як це розуміли колись, тобто германізація, базована на навчанні місцевого населення німецької мови і німецьких прав. Ми хочемо досягнути того, щоб на Сході проживали виключно люди чистої німецької крові”.^в

^бВ серпні 1942 р. один із підлеглих Розенберга^б окреслив сформульовану ще раніше ^бБорманом⁷, ^бполітику стосовно східних земель так:

^в„Слов'яни повинні на нас працювати. Коли не будуть нам більше потрібні – можуть вмерти. Збільшення кількості слов'янського населення небажане”.^в

Ці винищувальні плани ^бГітлера, Гімmlера, Бормана і інших фашистських керівників^б втілював в життя ^бЕріх Кох.^б На одній із конференцій ^б28 окружних комісарів України^б в середині ^бсерпня 1943 р.^б – скликаній Кохом – ^бпіднімалося питання опору місцевого населення під час примусової мобілізації на роботи до Німеччини.^б

У зв'язку з цим ^бобвинувачений Кох говорив про необхідність застосування суворих репресій^б проти населення і про те, щоб не ва-

Hitlera, sprowadzała się do ^bujarzmienia i zagłady narodu ukraińskiego, grabieży^b i wywożenia do Niemiec dóbr materialnych i kulturalnych i kolonizacji kraju.

^fPolityka ta była prowadzona przy stosowaniu specjalnie bestialskich metod, ze względu na szczególnie, do absurdu brutalny charakter, który okazywał Erich Koch w działalności swej na Ukrainie.

Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze w wyroku ustalił:

^c„... z przedstawionych dokumentów wynika, że masowe mordy i bestialstwa na Wschodzie były popełniane nie tylko w celu zdławienia ruchu oporu i sprzeciwu w stosunku ^ddo^d okupacyjnych wojsk niemieckich. W Polsce i Związku Radzieckim zbrodnie te stanowiły tylko część planu, polegającego na zamiarze pozbycia się całej miejscowej ludności drogą wytipienia i deportacji w tym celu, aby skolonizować opróżnione tereny”.^c

W tym sensie wypowiedział się Hitler w „Mein Kampf”. Plan ten został również zupełnie wyraźnie sformułowany przez Himmlera w lipcu 1942 r. w sposób następujący:

^c„W zadaniach naszych nie jest brana w rachubę germanizacja Wschodu w tym sensie, jak to rozumiano dawniej, t. j. germanizacja polegająca na nauczaniu miejscowej ludności języka niemieckiego oraz niemieckich praw. My chcemy dopiąć do tego, by na Wschodzie mieszkali wyłącznie ludzie czystej krwi niemieckiej”.^c

^bW sierpniu 1942 r. jeden z podwładnych Rosenberga^b w następujący sposób streścił politykę w stosunku do terenów wschodnich, sformułowaną już dawniej przez ^bBormana⁷.^b:

^c„Słowianie muszą na nas pracować. Kiedy nie będą nam więcej potrzebni – mogą umrzeć. Zwiększenie się ludności słowiańskiej jest niepożądane”.^c

Te eksterminacyjne plany ^bHitlera, Himmlera, Bormana i innych przywódców faszystowskich^b wprowadzał w życie ^bErich Koch.^b Na jednej z konferencji ^b28 komisarzy okręgowych Ukrainy^b, która odbyła się w połowie ^bsierpnia 1943^b r. – zwołanej przez Kocha – ^bporuszona była sprawa oporu ludności miejscowej przy przymusowej mobilizacji na roboty do Niemiec.^b

W związku z tym ^boskarżony Koch mówił o konieczności zastosowania surowszych represji^b przeciwko ludności i nie zawahania się nawet przed ^bzlikwidowaniem kilku tysięcy niewygodnych ludzi. Oświadczył, że powziął decyzję wysłania na roboty do Niemiec maksymalnej ilości zdolnych do pracy mieszkańców z rejonów północnej Ukrainy i całkowitego zgładzenia pozostałej ludności^b w tych rejonach, gdyż działało w nich kilka nieuchwytnych oddziałów partyzanckich, a stosowane dotychczas

гатися навіть коли треба буде ^бліквідувати кілька тисяч невігідних осіб. Заявив, що прийняв рішення вислати на роботи до Німеччини максимальну кількість придатного до роботи населення з районів північної України і повного знищення решти населення^б в тих районах, оскільки там діяло кілька невловимих партизанських загонів, а застосовувані до цього часу стосовно населення репресивні заходи – ^бспалювання сіл, масові розстріли^б і знищення населення не дали бажаних результатів. Знищення якомога більшої кількості радянських громадян буде тільки на користь Німеччині, оскільки це ослаблює Росію. ^вНа цій конференції Кох також заявив, що слід викачати з України все продовольство і вислати його до Німеччини і німецької армії. Виконуючи це завдання – говорив Кох – не треба зважати на методи боротьби, мобілізувати весь апарат поліції, жандармерії, СС і інші каральні органи. ^бКраще повісити на 100 осіб забагато, ніж на одну замало, головне виконати розпорядження.^б Такого роду розпорядження і вказівки неодноразово давав Кох підлеглим комісарам та іншим службовцям під час нарад ^бу формі інструкцій і наказів – і розпоряджень.^{-б,-в}

Нотатка з однієї з таких нарад, яка відбулася ^бу Рівному в серпні 1942 р.,^б була представлена Міжнародному військовому трибуналові у Нюрнберзі і внесена до списку доказів. В цьому документі ^бполітична точка зору і завдання Еріха Коха як Комісара Рейху на Україні^б – сформульована так:

„Немає ніякої вільної України. Мета нашої турботи полягає у тому, що українці повинні працювати на Німеччину, а не у тому, що ми маємо зробити цей народ щасливим. Україна повинна постачати те, чого не вистачає Німеччині, це завдання має бути виконане, не зважаючи на жертви... ^бФюрер вимагає від України 3 мільйонів тонн зерна і воно мусить бути поставлене...”.

В результаті та на виконання наказів і розпоряджень Еріха Коха селянам масово конфіскували сільськогосподарську продукцію, примусово вивозили до Німеччини все придатне до роботи населення, засуджуючи до смертної кари тих, хто відмовлявся,^б закривали школи, дітей шкільного віку змушували до роботи, конфіскували населенню меблі.

Жорстокість обв[инуваченого] Коха і очолюваної ним адміністрації викликала, аж ніяк не з гуманних міркувань, застереження навіть з боку деяких співробітників Розенберга і військового командування. На Нюрнберзькому процесі фігурував як один із документальних доказів, адресований Розенбергові, рапорт міністра у відставці Рікке від 30 березня 1943 р. У цьому листі Рікке повідомляв, що неодноразово

wobec ludności środki represyjne –^b palenie wsi, masowe rozstrzeliwanie^b i zgładzanie mieszkańców nie dały zadawalających wyników. Zgładzenie jak największej ilości obywateli radzieckich wyjdzie tylko na korzyść Niemiec, ponieważ osłabia to Rosję. ^cNa konferencji tej Koch oświadczył również, że należy z Ukrainy wypompować całą żywność i wysłać ją do Niemiec i armii niemieckiej. Wypełniając te zadania – mówił Koch – nie należy się liczyć z metodami walki, zmobilizować cały aparat policji, żandarmerii, SS i inne organy karne. ^bLepiej powiesić 100 ludzi za dużo, niż o jednego za mało, byle tylko wykonać polecenia.^b Tego rodzaju polecenia i wskazówki udzielał Koch niejednokrotnie podwładnym komisarzom oraz innym urzędnikom podczas przeprowadzanych narad ^bw formie instrukcji i rozkazów – i rozporządzeń.^{b, c}

Notatka z jednej z takich narad, która się odbyła ^bw Równem w sierpniu 1942 r.,^b została przedstawiona Międzynarodowemu Trybunałowi Wojskowemu w Norymberdze i zaliczona w poczet dowodów. W dokumencie tym – sformułowany jest ^bpolityczny punkt widzenia i zadania Ericha Kocha jako Komisarza Rzeszy na Ukrainę^b – w sposób następujący:

„Nie ma żadnej wolnej Ukrainy. Cel naszej troski tkwi w tym, że Ukraińcy winni pracować dla Niemiec, nie zaś w tym, żebyśmy mieli uczynić ten naród szczęśliwym. Ukraina musi dostarczyć to, czego brak Niemcom, zadanie to musi być osiągnięte bez względu na ofiary... ^bFührer zażądał od Ukrainy 3 milionów ton zboża i musi być ono dostarczone...”

W wyniku i w wykonaniu rozkazów i zarządzeń Ericha Kocha masowo konfiskowano chłopom produkty rolne, wywożono przymusowo do Niemiec całą zdolną do pracy ludność, skazując na karę śmierci uchylających się^b, zamykano szkoły, powoływano dzieci w wieku szkolnym do robót, konfiskowano ludności meble.

Okrucieństwo osk[arżonego] Kocha i kierowanej przez niego administracji wywołało, bynajmniej nie ze względów humanitarnych, sprzeciwy nawet ze strony niektórych współpracowników Rosenberga i dowództwa wojskowego. W procesie norymberskim figurował jako jeden z dowodów dokumentarnych raport ministra w stanie spoczynku Rikke, adresowany do Rosenberga z dnia 30 marca 1943 r. W piśmie tym Rikke informował, że Koch wielokrotnie w jego obecności nazywał ludność Ukrainy ^b„helotami”^b, którymi można rządzić jedynie przy pomocy „bata i piernika”; w piśmie zaś do kierowników ^durzędów^d pracy Rzeszy w listopadzie 1942 r. Koch oświadczył, że Ukraina „stanowi jedynie obiekt eksploatacji, że musi ona opłacić wojnę i że ^bludność musi być w odpowiednim stopniu – jako naród niższego gatunku – wykorzystana przy rozwiązywaniu problemów związanych z wojną, gdyby ją trzeba było nawet chwycić na łańcuszek”^b.

у його присутності Кох називав населення України ^б„ілотами”^б, якими можна управляти лише за допомогою „батога і прянника”; натомість у листі до керівників ^г„управлінь”^г праці Рейху в листопаді 1942 р. Кох підкреслив, що Україна „є лише об’єктом експлуатації, що вона мусить оплатити війну, а її ^бнаселення у відповідній мірі – як народ нижчого сорту – мусить бути використане для розв’язання проблем, пов’язаних з війною, навіть якщо його треба було ловити на лассо”^б.

Під час допиту 6 травня 1950 р. колишній відповідальний службовець Міністерства закордонних справ гітлерівської Німеччини – ^бГерман Штрекер^б дав такі показання про звірячу жорстокість Коха:

^в„Вся політика і діяльність комісара Рейху на Україні – Еріха Коха, який користувався особистим і необмеженим довір’ям Гітлера, зводилась до поневолення і знищення українського народу, пограбування і вивезення до Німеччини матеріальних і культурних цінностей”^в.

^бШтрекер дав показання,^б що в „Німецькому міністерстві Сходу” деякі люди ^бпередбачали можливість катастрофічних наслідків такої політики Коха, ^воднак реалізований ним на Україні курс мав абсолютну підтримку Гітлера і відповідав його директивам, а Кох особисто весь час аж до кінця війни користувався повним довір’ям Гітлера.^{б, в}

Про підпорядкування обвинуваченому Кохові всіх ^бкаральних органів та його відповідальність за всі злочини, скоєні на окупованих територіях України також давав показання допитаний 4 квітня 1950 р. ^вколишній старший військовий радник Коха – полковник Еріх Пуфф. Він підкреслив, що серед відділів штабу Коха був спеціальний відділ у справах керівництва поліції СС і що на Україні проводились масові розстріли радянських громадян з відома та за згодою Коха.^{б, в}

Таким чином, створена і очолювана Кохом „адміністрація” за допомогою поліції, СС, жандармерії та інших каральних органів на всій окупованій території України і Криму грабувала і знущалася, вбивала, руйнувала і знищувала.

^вУ самій лишень резиденції Коха – ^бмісті Рівному^б – після втечі окупантів виявлено понад ^б102 000 трупів, розстріляних і закатованих^б фашистами радянських громадян – мужчин, жінок, стариків, дітей та радянських військовополонених. Це було встановлено ^бв формі акту і повідомлення Державної надзвичайної комісії, яка провела розслідування в справі злочинів, вчинених німецько-фашистськими загарбниками в Рівному і Рівненській області.^{б, в}

Про жахливі злочини, які під керівництвом Коха мали місце на цій території дали показання багато свідків, допитаних в березні 1950 р.

O zwierzęcym okrucieństwie Kocha zeznał w toku przesłuchania w dniu 6 maja 1950 r. były odpowiedzialny urzędnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych hitlerowskich Niemiec – ^bHerman Strecker^b w sposób następujący:

^c„Cała polityka i działalność komisarza Rzeszy na Ukrainie – Ericha Kocha, cieszącego się osobistym i nieograniczonym zaufaniem Hitlera sprowadzała się do ujarzemia i zagłady narodu ukraińskiego, grabieży i wywiezienia do Niemiec dóbr materialnych i kulturalnych”.^c

^bStrecker zeznał,^b że w „Niemieckim Ministerstwie Wschodu” niektórzy ludzie ^bdoceniali możliwość katastrofalnych następstw takiej polityki Kocha, ^cjednakże kurs realizowany przez niego na Ukrainie zyskiwał całkowite uznanie Hitlera i odpowiadał jego wytycznym, Koch zaś osobiście przez cały czas aż do końca wojny cieszył się pełnym zaufaniem Hitlera.^{b, -c}

O podporządkowaniu oskarżonemu Kochowi wszystkich ^bwładz karnych i jego odpowiedzialności za wszystkie zbrodnie popełnione na okupowanych terenach Ukrainy zeznał również przesłuchany dnia 4 kwietnia 1950 r. ^cbyły starszy doradca wojskowy Kocha – pułkownik Erich Puff. Stwierdził on, że wśród wydziałów sztabu Kocha znajdował się specjalny wydział do spraw kierownictwa policji SS i że na Ukrainie dokonywane były masowe rozstrzeliwania obywateli radzieckich za wiedzą i aprobatą Kocha.^{b, -c}

W ten sposób stworzona i kierowana przez Kocha „administracja” z pomocą policji, SS, żandarmerii i innych organów karnych na całym okupowanym obszarze Ukrainy i Krymu grabiła i znęcała się, zabijała, burzyła i niszczyła.

^cW samej tylko siedzibie Kocha – ^bmieście Równem^b – po ucieczce okupantów odkryto ponad ^b102 000 zwłok rozstrzelanych i zamęczonych^b przez faszystów obywateli radzieckich – mężczyzn, kobiet, starców, dzieci oraz radzieckich jeńców wojennych. Zostało to ustalone ^bw formie aktu i komunikatu Państwowej Komisji Nadzwyczajnej, która przeprowadziła dochodzenia w sprawie zbrodni popełnionych przez najeźdźców niemiecko-faszystowskich w Równem i obwodzie rówieńskim.^{b, -c}

O potwornych zbrodniach, które miały miejsce na tym obszarze pod kierownictwem Kocha złożyło zeznania wielu świadków, przesłuchanych w marcu 1950 r.

Zbrodnie te miały miejsce również na terenie ^bKijowa, Charkowa, Nikołajewa, Symferopola, Eupatorii, Sewastopola, Kercza, Melitopola i w wielu innych miejscowościach.^b

^{c, -b}Erich Koch^b nie tylko bezlitośnie wcielał w życie ^brozkaz Rosenberga z dnia 17 lutego 1942 r.,^b na podstawie którego można było stosować

Ці злочини мали місце також на території ⁶Києва, Харкова, Миколаєва, Сімферополя, Євпаторії, Севастополя, Керчі, Мелітополя і в багатьох інших населених пунктах.⁻⁶

^в, ⁶Еріх Кох⁶ не лише безжалісно втілював у життя ⁶наказ Розенберга від 17 лютого 1942 р.,⁻⁶ на підставі якого можна було застосовувати ⁶смертну кару⁶ до населення окупованих територій за ⁶будь-який вияв невдоволення щодо окупантів,⁻⁶ але також своїми розпорядженнями та наказами значно розширив можливості застосування смертної ^Гкари^Г на територіях, якими він управляв.⁻⁸

⁶25 червня 1942 р. Кох видав розпорядження про обов'язкове отримання дозволу на забій худоби.⁻⁶ За порушення цього розпорядження встановлювалась ⁶смертна кара.⁻⁶

⁶13 квітня 1942 р. видав циркуляр для всіх генеральних і окружних комісарів, в якому наказував застосовувати смертну кару за будь-яку допомогу, надану військовополоненим.⁻⁶ У червні 1942 р. Кох спільно з військовим керівництвом оголосив, що будуть каратися смертю не тільки ті, хто надасть яку-небудь допомогу військовополоненим, „саботажникам і бродягам”, але також і ті, хто не донесе про це окупантам. Смертна кара була встановлена також за недоставку сільськогосподарської продукції.

14 жовтня 1941 р. Кох спільно з військовим командуванням видав ⁶„попередження”,⁻⁶ що пошкодження або недбале ставлення до засобів зв'язку буде каратися смертю, а якщо винний не буде виявлений ⁶„покаране буде населення адміністративного округу, в якому виявлено пошкодження [лінії] зв'язку”.⁻⁶

30 липня 1942 р. було видане розпорядження ⁶„Про охорону сільськогосподарської продукції”, яке уповноважувало до застосування смертної кари, між іншим, за подання неправдивої інформації про наявну худобу і продовольство.⁻⁶

Наказом від ⁶12 вересня 1942 р.⁻⁶ Кох встановив смертну кару за ⁶порушення трудової повинності.⁻⁶ В наказі Коха від ⁶27 лютого 1943 р.⁻⁶ „Про розпорядження стосовно проведення весняної посівної кампанії” також рекомендувалося застосування смертної кари.

Всі ці ⁶накази і розпорядження давали „привід” для систематичного і планового знищення радянських громадян.⁻⁶ Якщо навіть таких „причин” бракувало – рафіновані в [організації] провокацій гітлерівці ⁶створювали „привід”.⁻⁶

На підставі документів встановлено, що ⁶22 жовтня 1941 р. в Києві оголошено про розстріл, у покарання за саботаж, 100 мешканців, 2 листопада 1941 р. розстріляно 300 мешканців, 29 листопада 1941 р. розстріляно 400 мешканців.⁻⁶

^b-karę śmierci^b wobec ludności obszarów okupowanych za ^bjakikolwiek przejaw niezadowolenia w stosunku do okupantów,^b lecz również przez swoje zarządzenia, rozporządzenia i rozkazy znacznie rozszerzył możliwości stosowania ^d-kary^d śmierci na zarządzanych przez siebie terenach.^c

Dnia ^b25 czerwca 1942 r. Koch wydał rozporządzenie o obowiązku uzyskiwania zezwolenia na ubój bydła.^b Za naruszenie tego rozporządzenia ustalona była ^b-kara śmierci.^b

^bDnia 13 kwietnia 1942 r. wydał okólnik do wszystkich generalnych i okręgowych komisarzy, w którym nakazywał stosować karę śmierci za wszelką pomoc okazywaną jeńcom wojennym.^b W czerwcu 1942 r. Koch wspólnie z dowództwem wojskowym ogłosił, że śmiercią karani będą nie tylko ci, którzy okażą jakąkolwiek pomoc jeńcom wojennym, „sabotażystom i włóczęgom”, lecz także i ci, którzy nie doniosą o tym okupantom. Kara śmierci ustanowiona była również za niedostawienie produktów rolnych.

Dnia 14 października 1941 r. Koch wspólnie z dowództwem wojskowym wydał ^b„ostrzeżenie”^b, że uszkodzenie lub niedbałe obchodzenie się ze środkami łączności karane jest śmiercią, a jeśli sprawca nie zostanie wykryty ^b„karę poniesie ludność okręgu administracyjnego, w którym stwierdzono uszkodzenie łączności”^b.

Dnia 30 lipca 1942 r. wydane zostało rozporządzenie ^b„O ochronie produkcji rolnej”, które upoważniało do stosowania kary śmierci między innymi za złożenie fałszywych danych o posiadanym bydło i produktach.^b

Rozkazem z dnia ^b12 września 1942 r.^b Koch ustanowił karę śmierci za ^bnaruszenie obowiązku pracy.^b W rozkazie Kocha z ^b27 lutego 1943 r.^b „O zarządzeniach w sprawie przeprowadzenia wiosennej kampanii siewnej” zalecało się również stosowanie kary śmierci.

Wszystkie te ^brozkazy i rozporządzenia dawały „powód” do systematycznego i planowego wyniszczenia obywateli radzieckich.^b Jeżeli nawet takich „powodów” zabrakło – wyrafinowani w prowokacjach hitlerowcy ^bstwarzali „powód”.^b

Na podstawie dokumentów ustalono, że dnia ^b22 października 1941 r. ogłoszono w Kijowie, iż jako represję za sabotaż rozstrzelano 100 mieszkańców, 2 listopada 1941 r. rozstrzelano 300 mieszkańców, 29 listopada 1941 r. rozstrzelano 400 mieszkańców.^b

W ten sposób okupanci mordowali zupełnie niewinnych obywateli radzieckich. Szeroko był również stosowany system zakładników, których pod byle jakim pozorem mordowano.

Spośród bardzo licznych i najcięższych zbrodni masowego wyniszczenia ludzi radzieckich należy odnotować jeszcze jedną krwawą masakrę ludności rejonu cumańskiego w obwodzie wołyńskim.

Таким чином окупанти вбивали абсолютно невинних радянських громадян. Широко застосовувалася також система заручників, яких вбивали під будь-яким приводом.

Серед численних і найтяжчих злочинів масового знищення радянських людей слід згадати ще одну криваву бойню населення в Цуманському районі Волинської області.

В цьому районі були великі мисливські території. Заволодівши цим господарством, обвинувачений Еріх Кох з метою створення собі найзручніших умов для полювання – ⁶наприкінці 1942 р.⁶ наказав ⁶виселити всіх мешканців сіл Сільно, Гродище, Клубочин та ін., а будинки і господарські будівлі зруйнувати.⁶ Під виглядом боротьби з партизанами розстріляно або спалено живцем сотні мужчин, жінок, стариків і дітей. Криваві бійні повторювалися також протягом 1943 р. В період окупації ⁸ ⁶жертвою злочинної діяльності Еріха Коха впало багато тисяч мешканців Цуманського району. Вищезгадане було встановлено на підставі показів багатьох свідків. Злочини Коха в Цуманському районі обурили навіть такого ката, як Розенберг, який у квітні 1943 р. просив Гімлера провести спеціальне розслідування, описуючи деталі злочинів, вчинених Кохом у Цуманському районі. Цей документ від 2 квітня 1943 р. та доданий до нього рапорт головної лісової групи були внесені Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі до списку доказів, а допитаний з цього приводу Розенберг підтвердив наведені у них факти.⁸

Весною 1942 р. рейхскомісар України Еріх Кох розробив план примусової мобілізації і вивезення населення з окупованих гітлерівцями радянських територій до Німеччини. Цей план був надісланий у всі області з роз'ясненням, що з метою його виконання слід застосовувати будь-які засоби примусу.⁶

Грабування державного і суспільного майна та ⁶приватної власності⁶ громадян здійснювалося під безпосереднім керівництвом Еріха Коха. На виконання його наказів в населення відбирали все продовольство, прирікаючи на голод і злидні.

Гітлерівські загарбники з особливим завзяттям нищили українську культуру. Вищі навчальні заклади були закриті, викладацький склад середніх шкіл і профтехучилищ був підданий „чистці”, обладнання університетів і шкіл було розкрадене і знищене. Навіть тоді, коли Розенберг, маючи на увазі спеціальну мету, дозволив ⁶створити у Києві 3 вищі навчальні заклади, Кох не виконав цього розпорядження. Гітлерівці пограбували і зруйнували у Києві одну із старовинних пам'яток культури Києво-Печерську лавру.⁶

W rejonie tym istniały wielkie tereny łowieckie. Po zawładnięciu tym gospodarstwem oskarżony Erich Koch w celu stworzenia sobie jak najdogodniejszych warunków dla polowania – rozkazał^b w końcu 1942 r. wysiedlić wszystkich mieszkańców wsi Silno, Grodziszcze, Kłuboczyn i inn[ych], a domy i budynki gospodarcze zburzyć.^b Pod pozorem walki z partyzantami rozstrzelano lub spalono żywcem setki mężczyzn, kobiet, starców i dzieci. Krwawe masakry powtarzały się również w ciągu 1943 r. W okresie okupacji^c,^b ofiarą zbrodniczej działalności Ericha Kocha padło wiele tysięcy mieszkańców rejonu cumańskiego. Powyższe ustalone zostało na podstawie zeznań wielu świadków. Zbrodnie Kocha w rejonie cumańskim oburzyły nawet takiego kata jak Rosenberg, który w kwietniu 1943 r. prosił Himmlera o przeprowadzenie specjalnego śledztwa, opisując szczegóły zbrodni dokonanych w rejonie cumańskim przez Kocha. Dokument ten z dnia 2 kwietnia 1943 r. oraz załączony do niego raport głównej grupy leśnej zostały zaliczone przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze w poczet dowodów, a przesłuchany na te okoliczności Rosenberg potwierdził przytoczone w nich fakty.^c

Na wiosnę 1942 r. reichskomisarz Ukrainy Erich Koch opracował plan przymusowej mobilizacji i wywiezienia ludności z terenów radzieckich okupowanych przez hitlerowców na roboty do Niemiec. Plan ów został rozesyłany do poszczególnych obwodów z wyjaśnieniem, że w celu wykonania go należy stosować wszelkie środki przymusu.^b

Grabież państwowego i społecznego mienia oraz^b prywatnej własności^b obywateli dokonywana była pod bezpośrednim kierownictwem Ericha Kocha. Na skutek jego rozkazów ludności odbierano całą żywność, skazując mieszkańców na głód i nędzę.

Zaborcy hitlerowscy ze szczególną zjadłością niszczyli kulturę ukraińską. Wyższe zakłady naukowe zostały zamknięte, skład wykładowców szkół średnich i zawodowych poddany został „czystce”, urządzenia instytucji, uniwersytetów i szkół zostały zrabowane i zniszczone. Nawet wtedy, kiedy Rosenberg, mając na uwadze specjalne cele, zezwolił na^b utworzenie w Kijowie 3 wyższych zakładów naukowych, Koch nie wykonał tego zarządzenia. Hitlerowcy obrabowali i zburzyli w Kijowie jeden ze starszych pomników kultury Kijowa – Peczerską Ławrę.^b

Erich Koch nie tylko obrabowywał muzea dla hitlerowskiej Rzeszy, ale rabował również osobiście dla siebie.

^cZ meldunku „naczelnika 4 politycznej grupy kierowniczej Ministerstwa Rzeszy dla obszarów wschodnich” z dnia 14 września 1944 r. wynika, że „Reichskomisarz Ukrainy wywiezione^b z Kijowa i Charkowa^b obrazy i dzieła sztuki umieścił^b w Prusach Wschodnich.^b Mowa tu jest o 65 skrzyniach, których zawartość opisana jest dokładnie w załączniku⁸.

Еріх Кох грабував музеї не лише для гітлерівського Рейху, але грабував також особисто для себе.

^вЗ рапорту „начальника 4 політичної управлінської групи Міністерства Рейху для східних територій” від 14 вересня 1944 р. випливає, що „вивезені ^бз Києва і Харкова ^б картини і твори мистецтва Рейхскомісар України розмістив ^бу Східній Пруссії. ^бЙдеться тут про 65 ящиків, вміст яких детально описаний у додатку⁸. Що стосується наступних 20 ящиків, 57 папок і 1 згортка гравюр, їх інвентаризація ^бне проведена ^бще до цього часу. Все це майно складається ^бз найцінніших творів мистецтва, вивезених з українських громадських сховищ, які навіть за поверховою оцінкою є варті кілька мільйонів”^{б, в}

Таким чином Еріх Кох як Рейхскомісар Рейху на Україні – ^борганізовував і втілював у життя на тимчасово окупованій території Української РСР і Криму такі злочини:

звіряче переслідування, терзання і масове знищення радянських цивільних громадян^б і військовополонених,

^бмасове вивезення до Німеччини цивільного населення^б з метою його використання в рабських умовах,

масове руйнування і знищення міст і сіл,

знищення шкіл і лікарень, театрів і музеїв, історичних пам’яток і будівель релігійного культу,

знищення і пограбування промисловості і сільського господарства,

систематичне грабування державної, суспільної і приватної власності.

VII

Сила-силенна злочинів, вчинених обвинуваченим Кохом, ^бза його рекомендацією або за його інспірацією, ставлять його в ряд найгірших злочинців людства.

До 1949 р. обвинувачений Кох переховувався від органів правосуддя на території Західної Німеччини.^б Якщо б був схоплений раніше, поза сумнівом, разом із головними лідерами злочинної гітлерівської зграї опинився б на лаві підсудних на Нюрнберзькому процесі.

Цей факт не дивував би в 1945–46 роках обвинуваченого Еріха Коха, злочинця, який на своєму сумлінні має ^бсотні тисяч і мільйони вбитих за його вказівкою і за його інспірацією поляків, євреїв, а найбільше українців і радянських людей, в тому числі жінок, стариків і дітей.^б

[...]

Co się tyczy dalszych 20 skrzyń, 57 teczek i 1 zwiłki sztychów, to inwentaryzacja ich dotychczas ^bnie została dokonana.^b Całe to mienie składa się ^bz najwartościowszych dzieł sztuki, wywiezionych z ukraińskich skarbców publicznych, które nawet przy powierzchownej ocenie przedstawiają wartość kilku milionów”^{-b, -c}

W ten sposób Erich Koch jako Reichskomisarz Rzeszy na Ukrainę – ^borganizował i wprowadzał w życie na okupowanym przejściowo terenie Ukraińskiej S.R.R. i Krymu następujące zbrodnie:

bestialskie prześladowanie, dręczenie i masowe mordowanie radzieckich obywateli^b cywilnych i jeńców wojennych,
^bmasowe uprowadzenie do Niemiec ludności cywilnej^b w celu wykorzystywania jej w niewolniczych warunkach,
masowe burzenie i niszczenie miast i wsi,
niszczenie szkół i szpitali, teatrów i muzeów, pomników historycznych i gmachów kultu religijnego,
zniszczenie i obrabowanie przemysłu i gospodarstwa rolnego,
systematyczny rabunek państwowej, społecznej i prywatnej własności.

VII

Ogrom zbrodni dokonanych przez oskarżonego Kocha, ^bna jego polecenie lub z jego inspiracji, stawia go w rzędzie najohydniejszych zbrodniarzy ludzkości.

Oskarżony Koch ukrywał się do 1949 r. przed organami wymiaru sprawiedliwości na terenie Niemiec Zachodnich.^b Gdyby został schwytany wcześniej, zasiadłby niewątpliwie na ławie oskarżonych w procesie norymberskim razem z głównymi przywódcami zbrodniczej szajki hitlerowskiej.

Faktowi temu nie dziwiłby się w latach 1945–46 oskarżony Erich Koch, zbrodniarz, mający na swym sumieniu ^bsetki tysięcy i miliony pomordowanych z jego polecenia i z jego inspiracji Polaków, Żydów, a najwięcej Ukraińców i ludzi radzieckich, w tym kobiet, starców i dzieci.^b

[...]

Obecnie oskarżony Koch, były gauleiter i nadprezydent, szef zarządu cywilnego i reichskomisarz nie przyznaje się w toku śledztwa, wbrew oczywistym dowodom, do popełnienia zarzucanych mu zbrodni.

Twierdzi, że na każdym z zajmowanych stanowisk zarówno w Prusach Wschodnich, jak i w krajach zagarniętych zajmował się wyłącznie działalnością gospodarczą. Nic nie wiedział o położeniu i losie Żydów, nawet na podległych mu terenach.

Нині обвинувачений Кох, колишній гауляйтер і надпрезидент, керівник цивільної адміністрації і рейхскомісар, всупереч очевидним доказам, в ході слідства не визнає себе винним у скоєнні інкримінованих йому злочинів.

Твердить, що на кожній з посад, які він займав, як у Східній Пруссії, так і в окупованих країнах займався виключно господарською діяльністю. Нічого не знав про становище і долю євреїв, навіть на підпорядкованих йому територіях.

Однак зібрані в ході слідства докази від свідків і документальні докази образно змальовують і підтверджують як його власну ^бзлочинну діяльність, так і діяльність його підлеглих, за яку несе цілковиту відповідальність.^{-б}

Заступник прокурора
Воєводської прокуратури
(—) Альфонс Лехманн

Ал/хм

ІНП, СВВВ 742, арк. 2–55.

Оригінал, машинопис.

У документі вписано від руки: IV К. 44/55.

Примітки

- ^{а-а} Вписано від руки.
- ^{б-б} Підкреслено від руки.
- ^{в-в} Фрагмент тексту зазначений вертикальною рисою на полях.
- ^{г-г} Дописано від руки.
- ^{ґ-ґ} Вписано на полях.
- ^д На полях біля абзацу нерозбірлива позначка.

¹ Кох Еріх (1896–1987), діяч НСДАП; з 1928 гауляйтер Сх. Пруссії, одночасно, з 1933, надпрезидент Сх. Пруссії; з 1939 керівник адміністрації Цеханівської регенції, з 1941 керівник цивільного управління Округу Білосток; у 1941–1944 Комісар Рейху на Україні; наприкінці сорокових років затриманий англійцями на території Зах. Німеччини і виданий польським властям; судовий процес над ним, який тривав у Воєводському суді у Варшаві з 20 жовтня 1958 до 5 березня 1959, закінчився засудженням Е. Коха до смертної кари (вирок від 9 березня 1959). Однак, виконання вироку багато разів відкладалося; помер у в'язниці в Барчеві.

² НСДАП – Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини, створена А. Дрекслером у 1920, в 1921 партію очолив Гітлер; у 1930 представники НСДАП пройшли до Рейхстагу, де з 1932 партія мала найбільше мандатів; наприкінці війни партія нараховувала в своїх рядах понад 8 млн. членів; на Нюрнберзькому процесі визнана злочинною організацією.

Zebrane jednak w toku śledztwa dowody od świadków i dowody dokumentarne obrazują i potwierdzają zarówno jego własną^b zbrodniczą działalność, jak i działalność jego podwładnych, za którą ponosi pełną odpowiedzialność.^b

Wiceprokurator
Prokuratury Wojewódzkiej
(—) Alfons Lehmann

Al/hm

IPN, SWWW 742, k. 2–55.

Oryginał, maszynopis.

Na dokumencie odręczna adnotacja: IV K. 44/55.

Przypisy

- a-^a Wpisano odręcznie.
- b-^b Podkreślono odręcznie.
- c-^c Odręcznie zakreślono na marginesie.
- d-^d Dopisano odręcznie.
- e-^e Wpisano na marginesie.
- f Przy akapicie na marginesie nieczytelna parafka.

¹ Koch Erich (1896–1987), działacz NSDAP, od 1928 gauleiter Prus Wsch., jednocześnie od 1933 nadprezydent Prus Wsch.; od 1939 szef administracji rejencji ciechanowskiej, od 1941 szef zarządu cywilnego Okręgu Białystok; w l. 1941–1944 komisarz Rzeszy na Ukrainę; ujęty przez Brytyjczyków pod koniec lat czterdziestych na terenie Niemiec Zach. i wydany władzom polskim; sądzony przez Sąd Wojewódzki w Warszawie od 20 października 1958 do 5 marca 1959, skazany wyrokiem z 9 marca 1959 na karę śmierci, którą wielokrotnie odrażano; zm. w więzieniu w Barczewie.

² NSDAP – Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników, utworzona w 1920 przez A. Drexlera, w 1921 kierownictwo partii objął Hitler; w 1930 jej przedstawiciele znaleźli się w Reichstagu, w 1932 posiadała najwięcej mandatów; pod koniec wojny liczyła ponad 8 mln. członków; w procesie norymberskim uznana za organizację przestępczą.

³ Himmler Heinrich (1900–1945), jeden z najbliższych współpracowników Hitlera, Reichsführer SS, od 1929 dca SS, od 1936 minister spraw wewnętrznych; dca armii rezerwowej i GA „Wisła”; w 1945 prowadził rozmowy z aliantami; pozbawiony wszelkich stanowisk przez Hitlera; w maju 1945 ujęty przez Brytyjczyków, popełnił samobójstwo.

⁴ NTN – Najwyższy Trybunał Narodowy. Powołany 22 stycznia 1946 w celu osądzenia przestępstw popełnionych przez hitlerowców w czasie agresji na Polskę i jej okupacji.

⁵ Generalne Gubernatorstwo (niem. Generalgouvernement) – okupacyjna niemiecka jednostka administracyjna, w skład której wchodziły ziemie centralnej i pld.-wsch. Polski. Istniało od 12 października 1939 i obejmowało tereny przedwojennych województw: części warszawskiego, kieleckiego, łódzkiego, lwowskiego oraz krakowskiego, a także całe woj. lubelskie. W 1941 przyłączono pozostałą część woj. lwowskiego oraz województwa tarnopolskie i stanisławowskie. GG było dla III Rzeszy bazą surowcową i żywnościową oraz źródłem taniej siły roboczej; stosując bezwzględny terror, Niemcy prowadzili wielostronną

³ Гімлер Генріх (1900–1945), один із найближчих співробітників Гітлера, рейхсфюрер СС; з 1929 командуючий СС, з 1936 міністр внутрішніх справ; командувач резервної армії і ГА „Вісла”; в 1945 вів переговори із союзниками; звільнений Гітлером з усіх посад; у травні 1945 затриманий англійцями, вчинив самогубство.

⁴ ВНТ – Верховний національний трибунал; створений 22 січня 1946 з метою покарання гітлерівців за злочини, вчинені ними під час агресії на Польщу та її окупації.

⁵ Генеральне Губернаторство (нім. Generalgouvernement) – німецька окупаційна адміністративна одиниця, до складу якої входили землі Центральної і Пд.-Сх. Польщі. Існувало з 12 жовтня 1939 і охоплювало частину території довоєнних Варшавського, Келецького, Лодзького, Львівського і Краківського воєводств, а також всю територію Люблінського воєводства. У 1941 приєднано решту території Львівського воєводства, а також Тернопільське і Станіславське воєводства. ГГ було сировинною і продовольчою базою III Рейху та джерелом дешевої робочої сили; використовуючи жорстокий терор, німці проводили широкопланову акцію знищення польського і екстермінації єврейського населення, яке проживало в ГГ, що було одним із районів Європи, де найактивніше діяв Рух опору та військово підпілля.

⁶ Розенберг Альфред (1893–1946), політик, ідеолог нацизму; з 1941 міністр у справах окупованих східних земель, критично ставився до веденої Е. Кохом в Україні політики; засуджений МВТ у Нюрнберзі до смертної кари і страчений.

⁷ Борман Мартін (1900 р. н.), один із найближчих співробітників Гітлера; з 1941 керівник партійної канцелярії; пропав у травні 1945 в Берліні, МВТ у Нюрнберзі заочно засуджений до смертної кари.

⁸ Не публікується.

akcję niszczenia ludności polskiej i wyniszczania ludności żydowskiej zamieszkałej na tym obszarze, będącym jednym z najaktywniejszych w Europie terenów ruchu oporu i konspiracji wojskowej.

⁶ Rosenberg Alfred (1893–1946), polityk, ideolog nazizmu, od 1941 minister ds. okupowanych terenów wschodnich, krytycznie odnosił się do polityki prowadzonej przez E. Kocho na Ukrainie; sądzony w procesie norymberskim, skazany przez MTW na śmierć i stracony.

⁷ Bormann Martin (ur. 1900), jeden z najbliższych współpracowników Hitlera; szef kancelarii partyjnej od 1941; zginął w maju 1945 w Berlinie, w procesie norymberskim skazany zaocznie przez MTW na śmierć.

⁸ Nie publikuje się.

**Доповідна записка народного комісара держбезпеки УРСР
Сергія Савченка від 5 липня 1943 р. про стосунки
між українськими націоналістами і поляками**

Совершенно секретно

Разослано:
тов. Хрущеву¹
 » Меркулову²
 » Коротченко³
 » Судоплатову⁴
 » Фитину⁵
 » Строкачу⁶
 » Решетову
 » Цветухину⁷
 » Медведеву⁸

Докладная записка
об отношениях между украинскими националистами и поляками
на оккупированной противником территории Западной Украины
и Генерал-Губернаторства

На протяжении всей истории существования Польши, Украина, как территория всегда являлась объектом ее политических и экономических вождедений, а украинцы – народом, который должен был выполнять роль хлопов у польских панов и магнатов.

От этих традиционных вождедений польские правящие круги не отказались и до сих пор.

Такое отношение Польши к Украине порождало глубокую национальную ненависть украинцев к полякам, на которой воспитывались целые поколения, и которая являлась основным двигателем в освободительной борьбе украинского народа против Польши.

Украинские националистические элементы, объединенные в разные политические партии, организации и группы и особенно УВО⁹-ОУН, на протяжении всего периода своего существования стремились воспитывать украинские массы в националистическом духе, используя веками сложившуюся национальную ненависть к полякам.

**Raport ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRS
Siergieja Sawczenki z 5 lipca 1943 r. dotyczący stosunków
między nacjonalistami ukraińskimi a Polakami**

Ścisłe tajne

Rozesłano:

- tow. Chruszczow¹
- || Mierkułow²
- || Korotczenko³
- || Sudopłatow⁴
- || Fitin⁵
- || Strokacz⁶
- || Rieszetow
- || Cwietuchin⁷
- || Miedwiediew⁸

Raport

o stosunkach między nacjonalistami ukraińskimi a Polakami
na okupowanym przez wroga terytorium Zachodniej Ukrainy
i Generalnego Gubernatorstwa

W całej historii Polski, terytorium Ukrainy zawsze było obiektem jej dążeń politycznych i ekonomicznych, a Ukraińcy – narodem, który miał spełniać rolę poddanego polskich panów i magnatów.

Polskie koła rządzące dotychczas nie zrezygnowały z tych dążeń.

Taki stosunek Polski do Ukrainy wywoływał głęboką nienawiść narodową Ukraińców do Polaków, na której wychowano całe pokolenia. Nienawiść ta była głównym motorem walk wyzwolenicznych narodu ukraińskiego przeciwko Polsce.

Ukraińskie elementy nacjonalistyczne, zrzeszone w rozmaitych partiach politycznych, organizacjach i grupach, szczególnie w UWO⁹-OUN, w ciągu całego okresu swego istnienia dążyły do wytworzenia w masach ukraińskich ducha nacjonalizmu, wykorzystując kształtowaną przez wieki nienawiść narodową do Polaków.

Znajdująca się w konspiracji „Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów” (OUN), była przez Polaków surowo prześladowana za aktywną, skierowaną przeciwko nim działalność terrorystyczną.

„Организация Украинских Националистов” (ОУН), находясь в подполье, жестоко преследовалась поляками за активную террористическую деятельность, направленную против них.

Колониальная политика, проводившаяся польским правительством по отношению к украинцам Западных областей, обостряла национальную рознь между украинцами и поляками.

Достаточно сослаться хотя бы на открытый террор польского правительства против украинцев в 1930–31 г.г., известный под именем „пацификации”, повлекший за собой ряд ответных убийств украинским населением представителей польской общественности и властей и вынудивший ОУН организовать ряд террористических актов (убийство директора департамента министерства иностранных дел ^а-ГОЛУВКО^{10, -а}, министра внутренних дел ^а-ПЕРАЦКОГО^{11, -а}).

В 1939 году, после разгрома Польши фашистской Германией, гитлеровцы прибрали к своим рукам украинских националистов, бежавших с освобожденной территории Западной Украины, предоставили им всевозможные привилегии и широко использовали их для борьбы с поляками в Генерал-Губернаторстве. Одновременно с этим, готовясь к войне с СССР, немцы начали активно использовать их в качестве шпионов, диверсантов и террористов, обещая в награду за это „самостоятельную” украинскую державу.

Как показал ход дальнейших политических событий, со времени возникновения советско-германской войны, гитлеровцы не только не выполнили своих обещаний перед украинскими националистами, а наоборот, систематически и планомерно приступили к физическому уничтожению тех из них, кто активно добивался от немцев выполнения ими данных обещаний, как например, группа ОУН ^а-БАНДЕРЫ^{12, -а}.

В своей борьбе с украинскими националистами, немцы на этот раз начали использовать те польские элементы, которые охотно шли на сотрудничество с ними против украинцев, представляя им в награду за это различные привилегии в виде должностей в административном и хозяйственном аппарате, беспрепятственной торговой деятельности и т. д.

Такая политика немецких захватчиков резко обострила отношения между украинцами и поляками, которые к концу 1942 года и началу 1943 года в ряде мест стали физически уничтожать друг друга.

Используя ненависть украинского народа к полякам, за порабощение в прошлом, соглашательство и предательство в настоящее время, ОУН и особенно бандеровцы, стремятся повсеместно стать во главе борьбы украинцев с поляками.

Prowadzona przez polski rząd polityka kolonialna wobec Ukraińców z zachodnich obwodów Ukrainy zaostrzała konflikty narodowościowe między Ukraińcami a Polakami.

Wystarczy odwołać się choćby do jawnego terroru rządu polskiego przeciwko Ukraińcom w latach 1930–31, znanego pod nazwą „pacyfikacji”, która spowodowała szereg odwetowych zabójstw przedstawicieli społeczności polskiej i władz przez ludność ukraińską oraz zmusiła OUN do zorganizowania wielu aktów terroru (zabójstwo dyrektora departamentu ministerstwa spraw zagranicznych ^aHOŁÓWKI^{10,-a} czy ministra spraw wewnętrznych ^aPIERACKIEGO^{11,-a}).

W 1939 roku, po rozbiciu Polski przez faszystowskie Niemcy, hitlerowcy „wzięli pod swe skrzydła” nacjonalistów ukraińskich, którzy uciekli z wyzwolonego terytorium Zachodniej Ukrainy, dali im wszelkie możliwe przywileje oraz często posługiwali się nimi w walce z Polakami w Generalnym Gubernatorstwie. Szykując się jednocześnie do wojny z ZSRS, Niemcy zaczęli aktywnie wykorzystywać [nacjonalistów ukraińskich] jako szpiegów, dywersantów i terrorystów, obiecując w nagrodę „niepodległe” państwo ukraińskie.

Rozwój dalszych wydarzeń politycznych wykazał, że od momentu wybuchu wojny sowiecko-niemieckiej, hitlerowcy nie tylko nie dotrzymali swoich obietnic danych nacjonalistom ukraińskim, a przeciwnie, systematycznie i planowo przystąpili do likwidacji tych, którzy uporczywie domagali się od Niemców spełnienia obietnic, jak na przykład grupa OUN ^aBANDERY^{12,-a}.

Tym razem Niemcy zaczęli wykorzystywać w walce z nacjonalistami ukraińskimi te polskie elementy, które chętnie współpracowały z nimi przeciwko Ukraińcom, dając im w nagrodę różne przywileje w postaci stanowisk w aparacie administracyjnym i gospodarczym, swobodną działalność handlową itd.

Taka polityka niemieckiego najeźdźcy gwałtownie zaostrzyła stosunki pomiędzy Ukraińcami a Polakami, którzy pod koniec 1942 i na początku 1943 roku w wielu miejscowościach zaczęli zabijać się nawzajem.

Wykorzystując nienawiść narodu ukraińskiego do Polaków za ciemnienie w przeszłości oraz ugodowość i zdradę w obecnych czasach, OUN, a szczególnie banderowcy, wszędzie dążą do przewodzenia walce Ukraińców z Polakami.

Polacy z kolei mszczą się na nacjonalistach ukraińskich za czynny udział w rozgromieniu Polski wspólnie z Niemcami oraz za terror przeciwko ludności polskiej.

Nacjonałści ukraińscy – znajdujący się w konspiracji członkowie OUN, tzw. „banderowcy”, w przeciwieństwie do działających legalnie

Поляки, со своей стороны, мстят украинским националистам за активное участие в разгроме Польши совместно с немцами, и террор против польского населения.

Украинские националисты – члены ОУН, т. н. „бандеровцы”, находящиеся в подполье, в противовес легально существующим и находящимся на услугах германской разведки сторонникам ^aМЕЛЬНИКА^{13, -a}, проводят в настоящее время антинемецкие и антипольские акции через созданные ими вооруженные отряды.

Мы располагаем документом, составленным бандеровским руководством ОУН, под названием „Краткий обзор политического, общественного, культурного и экономического положения на «ЗУЗ» [Західно-Українські Землі] за 1942 год”. В этом документе пространно освещается вся сложность проблемы польско-украинских отношений.

В условиях настоящего времени польский вопрос расценивается украинскими националистами в указанном документе, как наиболее важный и принципиальный. Так, например, в документе говорится:

„Польский вопрос на Западно-Украинских Землях является особо важной проблемой в области администрации, транспорта, связи, финансов и экономической жизни”.

Украинские националисты обосновывают значимость польского вопроса и роль самих поляков следующими факторами:

„В польских руках находится недвижимое имущество. Польские элементы засели в разных учреждениях, государственных предприятиях, финансовых институциях, что часто дает им возможность направлять всю тяжесть германской экономической и финансовой политики на украинскую общественность.

Этим самым они намного облегчают положение поляков и даже находят возможным кое-что для себя приобрести”.

Давая оценку польским элементам, как явно соглашательским, украинские националисты пишут:

„Поляки на Западно-Украинских Землях, особенно во Львове, в своих отношениях к немцам проводят мирную политику, показывают себя примерными, лояльными гражданами, не выставляя никаких требований или претензий. Они хотят «только» работать.

Есть такие, которым удалось занять неплохие посты в органах власти.

В течение короткого срока, зимой и весной (имеется в виду 1941–42 г.г.), польские элементы захватили важнейшие посты, как говорят – «работать, чтобы жить”.

Подобная деятельность польских элементов против украинской националистической общественности распространена, как на терри-

i będących na usługach wywiadu niemieckiego zwolenników ^aMELNYKA^{13,-a}, prowadzą obecnie akcje antyniemieckie i antypolskie, tworząc zbrojne oddziały.

Dysponujemy sporządzonym przez kierownictwo banderowskie OUN dokumentem pod tytułem „Krótki przegląd sytuacji politycznej, społecznej, kulturalnej i gospodarczej na «ZUZ» [Zachodnio-Ukraińskie Ziemie] za rok 1942”. W dokumencie tym wyczerpująco wyjaśnia się złożoność zagadnienia stosunków polsko-ukraińskich.

W powyższym dokumencie sprawa polska w obecnych warunkach oceniana jest przez nacjonalistów ukraińskich jako najważniejsza i zasadnicza. W dokumencie mówi się na przykład:

„Sprawa polska na Ziemiach Zachodnio-Ukraińskich stanowi szczególnie ważne zagadnienie w dziedzinie administracji, transportu, łączności, finansów oraz życia gospodarczego”.

Nacjonałiści ukraińscy uzasadniają wagę sprawy polskiej oraz rolę Polaków następującymi czynnikami:

„W polskich rękach znajdują się nieruchomości. Polacy zasiadają w różnych instytucjach, przedsiębiorstwach państwowych, instytucjach finansowych, co często daje im możliwość obarczania społeczeństwa ukraińskiego całym ciężarem niemieckiej polityki gospodarczej i finansowej.

W ten sposób ułatwiają życie Polakom, a nawet mają możliwości wykorzystania sytuacji dla siebie”.

Oceniając polskie elementy jako wyraźnie ugodowe, nacjonałiści ukraińscy piszą:

„Polacy na Ziemiach Zachodnio-Ukraińskich, szczególnie we Lwowie, prowadzą wobec Niemców pokojową politykę, dają się poznać jako przykładni, lojalni obywatele, nie wysuwają żadnych roszczeń i nie zgłaszają żadnych pretensji. Chcą «tylko» pracować.

Są tacy, którym udało się objąć niezłe stanowiska w organach władzy.

W ciągu krótkiego czasu, zimą i wiosną (mowa o latach 1941–42), polskie elementy zagarnęły najważniejsze stanowiska, jak mówią – «[chcą] pracować, żeby żyć”.

Podobna działalność elementów polskich przeciwko narodowi ukraińskiemu prowadzona jest zarówno na terytorium zachodnich obwodów Ukrainy, jak i na terenach Generalnego Gubernatorstwa.

Taka polityka Polaków wywołuje oburzenie i nienawiść ze strony nacjonalistów ukraińskich.

Nacjonałiści ukraińscy przytaczają następujące charakterystyczne fakty, potwierdzające antyukraińską działalność Polaków:

„Polacy rzucają cień na stosunki niemiecko-ukraińskie, w którym chowają się i prowadzą działalność.

тории Западных областей Украины, так и на территории Генерал-Губернаторства.

Такая политика поляков вызывает со стороны украинских националистов возмущение и ненависть.

Из наиболее характерных фактов, подтверждающих противукраинскую деятельность поляков, украинские националисты проводят следующие:

„Поляки бросают тень на украинско-немецкие взаимоотношения, под которыми они прячутся и действуют.

Если от поляков зависит овладение позициями в экономической, государственной или административной жизни, откуда украинцы должны быть изгнаны, то они это могли сделать в такой форме, которая бы не носила характера борьбы против украинцев.

Следует особо подчеркнуть, что польские элементы относятся враждебно к украинцам там, где они чувствуют крепкую почву под ногами и где невозможно их уличить в этом.

В городах, особенно во Львове, польские управляющие домов, совместно с польским «Бюро труда», составили большие списки на женщин, т. н. неработающих, в основном украинок, и те были в принудительном порядке отправлены в Германию...”.

„... Поляки стараются спровоцировать украинцев на антигерманскую деятельность, а потом обвиняют украинцев в проведении такой работы.

В с. Добрянца, Перемышлянского уезда, поляки написали в сельское управление в Перемышль анонимное письмо о том, что они не поехали в Германию только потому, что им мешают украинцы. Одновременно также сообщили фамилии нескольких украинцев.

В г. Калуше арестован ^аЧИЖЕВСКИЙ^а, по донесению поляка ^аОКОНСКОГО^а, который не спускает глаз со всех служащих товарищества, в котором он работает ездовым”.

Особенно озлобляет украинцев, по мнению украинских националистов, „экономический пресс”, который поляки используют для упрочнения собственного положения, а именно:

„Львов получает товары из Варшавы, которыми снабжаются польские предприятия, представительства польских торговых и транспортных фирм, с их огромными штатами служащих.

Сюда все чаще прибывают разные польские служащие, инженеры, канцелярские работники, которые стремятся устроиться в Галиции, особенно во Львове”.

Украинские националисты, разоблачая предательскую роль поляков против украинской националистической общественности, приводят в подтверждение своего вывода и такие факты:

Jeśli zdobycie pozycji w życiu gospodarczym, państwowym lub administracyjnym, z którego Ukraińcy mają być wyłączeni, zależy od Polaków, to mogliby zrobić to w sposób nie mający charakteru walki przeciwko Ukraińcom.

Należy szczególnie podkreślić, że polskie elementy wykazują wrogi stosunek do Ukraińców tam, gdzie czują się pewnie i gdzie nie można im tego udowodnić.

W miastach, szczególnie we Lwowie, polscy administratorzy domów wspólnie z polskim «Biurem Pracy» sporządzili duże spisy tzw. niepracujących kobiet, głównie Ukrainek, które przymusowo zostały wysłane do Niemiec...”.

„... Polacy starają się popychać Ukraińców do działalności antyniemieckiej, a później oskarżają ich o prowadzenie takiej roboty.

We w[si] Dobrzanica powiat przemysłański Polacy napisali do zarządu wsi w Przemyślu anonimowy list [w którym podali], iż nie pojechali do Niemiec tylko dlatego, że przeszkodzili im Ukraińcy. Jednocześnie podali nazwiska kilku Ukraińców.

W m. Kałusz został aresztowany ^a-CZYŻEWŃSKYJ^a. Zadenuncjował go Polak ^aOKOŃSKI^a, który nie spuszcza oczu ze wszystkich urzędników spółki, gdzie pracuje jako furman”.

Zdaniem ukraińskich nacjonalistów, gniew Ukraińców wywołuje szczególnie „nacisk ekonomiczny”, który Polacy wykorzystują dla umocnienia własnej pozycji, a mianowicie:

„Lwów otrzymuje towary z Warszawy, w które są zaopatrywane polskie przedsiębiorstwa, przedstawicielstwa polskich firm handlowych i transportowych, w tym ogromna liczba urzędników etatowych.

Przyjeżdżają tu coraz częściej rozmaici polscy urzędnicy, inżynierowie, pracownicy biurowi, którzy pragną urządzić się w Galicji, szczególnie we Lwowie”.

Demaskując zdradziecką rolę Polaków wobec narodu ukraińskiego, nacjonałiści ukraińscy na potwierdzenie własnych słów przytaczają następujące fakty:

„Polskie grupy konspiracyjne nie biorą masowego udziału w działaniach dywersyjnych. Kryją swoje zamiary i prawdziwe cele oraz kierują uwagę i czujność Niemców na Ukraińców, przerzucając na nich w ten sposób całą odpowiedzialność za walkę przeciwko reżimowi i ładowi”.

Dalej na ten temat napisano:

„W poszczególnych przypadkach Polacy przedstawiają Ukraińców jako ludzi niezdolnych, nieprofesjonalistów. Gdy podobne dowody nie są przekonywujące, wtedy pojawiają się tajne materiały (lub fakty) organów niemieckiej policji, obojętnie jaką drogą zdobyte – prowokacji lub inną,

„Польские подпольные группы не принимают массового участия в диверсионных действиях. Они маскируют свои планы, действительные цели и направляют внимание и бдительность немцев на украинцев, перелагая тем самым на них всю тяжесть ответственности за борьбу против режима и порядка”.

И дальше об этом же пишется:

„В отдельных случаях поляки представляют украинцев неспособными людьми, без деловых качеств. Когда же подобные мотивы малосостоятельны, тогда появляется секретный материал (либо факты) органов немецкой полиции, безразлично каким путем приобретенный – провокаторским или другим, но этим уничтожают людей, якобы, не как украинцев, а как преступников, бандитов, злодеев, служащих НКВД, подпольных коммунистов, фактических сторонников ^аБАНДЕРЫ^а, т. е. врагов германского государства.

Поляки «выкапывают», а немцы расследуют.

Ясно, что внешне речь идет о тяжелых преступлениях, носящих уголовный характер, а фактически речь идет о ликвидации украинского националистического движения”.

Со стороны поляков имели место случаи и террористических проявлений по отношению к украинцам.

„9 августа 1942 года поляк ^аКУШНИР^а Юзеф из с. Журавцы, возле Перемышля, выстрелом из винтовки убил студента ВОВЧИШИНА Ивана (КУШНИР до сегодняшнего дня не уволен с работы).

27 августа в 17 час. в с. Чертория¹⁴, вблизи Тарнополя, произошел несчастный случай – 18 человек ранено, среди которых 6 тяжело раненых. На грузовике, принадлежащем Тарнопольскому Городскому Управлению, ученики и ученицы одной из гимназий ехали на концерт в Микулинец. Шофером был поляк”.

Украинские националисты приводят такие факты, когда польские элементы в процессе повседневного общения с украинцами, в оскорбительной форме попирают их национальные чувства, применяя при этом физическое воздействие.

Так, в документ пишется:

„Поляки, управляющие недвижимым имуществом, их помощники, железнодорожные охранники и им подобные, дают чувствовать силу своих кулаков украинским селянам”.

„При каждой возможности, а такую возможность легко найти, они приговаривают «Вот тебе твоя Украина»”.

Об активной противоукраинской деятельности поляков, работающих в созданной немцами „польской полиции”, украинские националисты говорят:

ale na podstawie tego niszczą ludzi, rzekomo nie jako Ukraińców, a jako złoczyńców, bandytów, złodziei, funkcjonariuszy NKWD, konspiratorów – komunistów lub faktycznych zwolenników ^aBANDERY^a, tj. wrogów państwa niemieckiego.

Polacy «wynajdują», a Niemcy prowadzą dochodzenia.

Jest jasne, że pozornie chodzi o ciężkie zbrodnie o charakterze kryminalnym, a faktycznie o likwidację ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego”.

Miało również miejsce stosowanie przez Polaków terroru wobec Ukraińców.

„9 sierpnia 1942 roku Polak ^aKUSZNIR^a Józef ze w[si] Żurawica koło Przemyśla zastrzelił z karabinu studenta WOWCZYSZYNA Iwana (do dzisiaj KUSZNIR nie został zwolniony z pracy).

27 sierpnia o godz. 17 we w[si] Czartorja w pobliżu Tarnopola zdarzył się nieszczęśliwy wypadek – 18 osób zostało rannych, w tym 6 ciężko. Uczniowie pewnego gimnazjum jechali na koncert do Mikuliniec ciężarówką należąca do Tarnopolskiego Zarządu Miejskiego. Kierowcą był Polak”.

Nacjonaści ukraińscy przytaczają również fakty, gdy elementy polskie w trakcie codziennego obcowania z Ukraińcami w obraźliwy sposób deprecją ich godność narodową, stosując przy tym przymus fizyczny.

W dokumencie czytamy:

„Polacy zarządzający nieruchomościami, ich pomocnicy, wartownicy kolejowi i im podobni dają ukraińskim chłopom odczuć siłę swoich pięści”.

„Przy każdej okazji, a taką okazję łatwo jest znaleźć, przymawiają: «Oto masz swoją Ukrainę»”.

O aktywnej antyukraińskiej działalności Polaków, pracujących w utworzonej przez Niemców „polskiej policji”, nacjonaści ukraińscy mówią:

„Polska policja podjudza Niemców przeciwko Ukraińcom. Rezultaty są znane – ludzie są aresztowani i rozstrzeliwani. Wsie Tarnawatka i Majdan Sopocki zostały zniszczone.

We wsi Kundki [?] bandyci uprowadzili nauczyciela – Ukraińca i wywieźli go ze wszystkimi rzeczami. Co się z nim stało – nie wiadomo. Mówi się, że porywają dzieci.

We wsi Mołodzhatycze został zastrzelony starosta, który jechał do pracy. Po pogrzebie policja otoczyła wieś Berestki i rozstrzelała 7 Ukraińców, rzekomo związanych z bandytami.

Jest to nagonka «polskiej policji» na Ukraińców”.

Ta antyukraińska działalność Polaków ułatwia Niemcom prowadzenie walki przeciwko najbardziej agresywnej części nacjonalistów ukraińskich (banderowcom) przy minimalnym wykorzystaniu sił własnych.

„Польская полиция подстрекает немцев против украинцев. Результаты известны – люди арестовываются и расстреливаются. Села Тарноватка и Майдан-Стоцкий уничтожены.

В селе Кундки бандиты похитили учителя – украинца и увезли его со всеми вещами. Что произошло с ним – неизвестно. Рассказывают, что похищают детей.

В селе Молодатице застрелен сельский староста, ехавший на работу. После похороны полиция оцепила село Берестя и расстреляла 7 украинцев, якобы, состоявших в союзе с бандитами.

Это является травлей «польской полиции» против украинцев”.

Такая деятельность поляков против украинцев дает возможность немцам вести борьбу против наиболее агрессивной части украинских националистов (бандеровцев) с наименьшей затратой своих собственных сил.

Оценивая это положение, бандеровцы дают такой анализ немецко-польским отношениям:

„Такая тактика поляков создала отношение доверия к ним со стороны германской администрации в Галиции.

Генерал-губернатор ^аФРАНК^{15, а} открыто заявил, что он доволен лояльным поведением поляков и отношением их к немецким властям.

Немцы понимают, что опираясь на поляков, они не смогут сделать многого. Но они знают, что поляки помогают им, если не полностью, то хотя бы частично, дезорганизуя попытки украинцев вести борьбу против их колониальной политики”.

Такое положение подтверждается также и другим документом – дополнением к меморандуму украинских националистов из лагеря ОУН, поданным на имя Рейхскомиссара Восточных областей ^аРО-ЗЕНБЕРГА^а, подписанным известным членом ОУН – ^аАНДРИЕВСКИМ^{16, а}.

В меморандуме писалось:

„Внимательные наблюдатели немецко-украинских взаимоотношений утверждают, что такое впечатление возникает в определенной степени, в результате привлечения к сотрудничеству с немецкими учреждениями чужонациональных или враждебно-настроенных к украинцам элементов (поляков на западно-украинских землях и русских на восточно-украинских землях и даже евреев, как это, например, имело место в хозяйственном учреждении в Вербе).

Деятельность и влияние этих элементов препятствует наладить немецко-украинские отношения в положительном направлении и вместо успокоительного влияния создают между украинцами и немцами напряженность”.

Analizując zaistniałą sytuację, banderowcy dają następującą ocenę stosunków niemiecko-polskich:

„Dzięki takiej taktyce Polacy wkradli się w łaski niemieckiej administracji w Galicji.

Generalny gubernator ^aFRANK^{14,-a}” otwarcie oświadczył, że jest zadowolony z lojalności Polaków oraz ich stosunku do władz niemieckich.

Niemcy zdają sobie sprawę, że opierając się na Polakach, nie będą w stanie wiele zrobić. Ale wiedzą, że Polacy pomagają im, jeśli nie całkowicie, to choćby częściowo, poprzez dezorganizowanie [podejmowanych przez] Ukraińców prób walki przeciwko ich polityce kolonialnej”.

Potwierdzenie opisanej powyżej sytuacji [znajdujemy] również w innym dokumencie – uzupełnieniu memorandum nacjonalistów ukraińskich z obozu OUN, złożonym komisarzowi Rzeszy ds. obwodów wschodnich ^aROSENBERGOWI^a, podpisanym przez znanego członka OUN ^aANDRIJEWŚKIEGO^{15,-a}.

W memorandum napisano:

„Uważni obserwatorzy stosunków niemiecko-ukraińskich twierdzą, że takie wrażenie odnosi się do pewnego stopnia wskutek przyciągania do współpracy z instytucjami niemieckimi ludzi obcej narodowości lub wrogo nastawionych do Ukraińców (Polaków na ziemiach zachodnio-ukraińskich, Rosjan na wschodnio-ukraińskich, a nawet Żydów, jak to miało miejsce na przykład w urzędzie gospodarczym w Werbie).

Działalność i wpływ owych elementów utrudnia nawiązywanie dobrych stosunków niemiecko-ukraińskich, a zamiast uspakajać, wywołują napięcia pomiędzy Niemcami i Ukraińcami”.

Poza wyżej przedstawionymi faktami, które ewidentnie wykazują jawnie wrogi stosunek i zdraziecką rolę części Polaków, należy również podkreślić, że nacjonałiści ukraińscy przedstawiają masom walkę Polaków przeciwko nim jako współpracę z działającymi rzekomo razem z nimi „bandami bolszewików”.

W „Krótkim przeglądzie sytuacji politycznej, społecznej, kulturalnej i gospodarczej na «ZUZ»” przytacza się w tej sprawie następujące fakty:

„Komuna zawarła sojusz z Polakami. Od wiosny błakają się bandy polsko-bolszewickie.

Ruch dywersyjny band polsko-bolszewickich rozszerzył się z Polesia i Chełmskiego na Bełż – Sokal, Rawę Ruską i w głąb Galicji, na tereny rejonów: Przemyśl (w[ieś] Jarke [?]), Drohobycz (Zdana Tuga [?]), Stryj, Rohatyn – Brzeżany, Złoczów – Brody.

W Chełmskiem dywersja polsko-bolszewicka skierowana jest głównie przeciwko naszym ludziom (członkom i sympatykom), czyli przeciwko świadomym i aktywnym obywatelom ukraińskim, spośród których zostali

Кроме изложенных выше фактов, наглядно характеризующих явно враждебное отношение и предательскую роль некоторой части поляков, необходимо также отметить, что украинские националисты преподносят массам борьбу польских элементов против них, как содружество поляков с „большевистскими бандами”, действующими, якобы, совместно с ними.

В „Кратком обзоре политического, общественного, культурного и экономического положения на «ЗУЗ»” об этом приводятся следующие факты:

„Коммуна находится в союзе с поляками. С весны бродят польско-большевистские банды.

Диверсионное движение польско-большевистских банд распространилось из Полесья и Холмщины на Белз – Сокаль, Рава-Русскую и в глубь Галиции, на территорию районов: Перемышля (с. Ярке), Дрогобыча (Ждана Туга), Стрий, Рогатин – Бережаны, Злочев – Броды.

На Холмщине польско-большевистские диверсии направлены, главным образом, против наших людей (членов и сочувствующих), в основном, против сознательных и активных украинских граждан, из которых убиты: крестьянин ^аБОЙКО^а из дер. Людрин, Грубешовского уезда, староста дер. Молодечно и др.

Банды нападают днем и ночью группами по 2–3 человека. На территории Перемышлянского района нападают на украинские «потребительные общества» и полицию. В других районах нападают на отдельных граждан.

Банды продолжают свою деятельность и даже ведут бои, жертвами которых падают невинные украинцы. Так было, например, в с. Париницах. Эти села¹⁷ немцы сожгли и много крестьян расстреляли”.

В связи с этими фактами, украинские националисты приходят к такому выводу:

„Все вместе взятое дает основание определить, что мы, вероятно, имеем дело с широко распространенной польско-большевистской работой.

Распоряжение о чрезвычайном положении подтверждают трудности, царящие на Западно-Украинских землях”.

„У одного из пойманных партизан – поляков вновь найден приказ руководства нелегальной организации по вопросу регистрации бывших солдат польской армии и мобилизации материальных и технических средств.

Это показывает, что имеются планы нелегальной подготовки к большим боям и вооруженным действиям.

zabici: chłop ^a BOJKO^a ze w[si] Ludryn [?] powiat hrubieszowski, starosta w[si] Mołodeczno i in.

Bandy napadają w dzień i w nocy w grupach po 2–3 osoby. Na terenie rejonu przemysłańskiego napadają na ukraińskie «stowarzyszenia spożywców» i policję. W innych rejonach napadają na poszczególnych obywateli.

Bandy kontynuują swoją działalność i nawet prowadzą walki, ofiarami których padają niewinni Ukraińcy. Tak było, na przykład, we w[si] Pariniszczu [?]. Te wieś¹⁶ Niemcy spalili i wielu chłopów rozstrzelali”.

W związku z powyższymi faktami nacjonaści ukraińscy dochodzą do następującego wniosku:

„Wszystko to daje podstawy do twierdzenia, że mamy prawdopodobnie do czynienia z szeroko zakrojoną akcją polsko-bolszewicką.

Rozporządzenie o stanie wyjątkowym potwierdza trudności, jakie panują na ziemiach zachodnio-ukraińskich”.

„U jednego ze złapanych partyzantów – Polaków znaleziono rozkaz kierownictwa organizacji konspiracyjnej w sprawie rejestracji byłych żołnierzy Wojska Polskiego oraz mobilizacji środków materialnych i technicznych.

Świadczy to o tym, że istnieją plany nielegalnych przygotowań do walk i działań zbrojnych na szeroką skalę.

Daje się zauważyć, że wewnątrz [konspiracji] jest prowadzona działalność organizacyjna”.

Zasadnicze plany polskich elementów na Zachodniej Ukrainie nacjonaści ukraińscy tak oceniają:

„Podstawowe plany Polaków na ZUZ są już jasne. Polacy dążą do utworzenia na ZUZ bazy rewolucyjno-politycznej dla walki z Ukraińcami.

Taka sytuacja na ZUZ powoduje napięcia polityczne w stosunkach polsko-ukraińskich. Poza próbami szybkiej polonizacji ZUZ podejmowanymi przez Niemców [!], istnieje jeszcze jedno niebezpieczeństwo, które dotychczas nie było brane pod uwagę – to Polacy. Aczkolwiek na pierwszy rzut oka wydawało się, że to zagrożenie idzie z Krakowa, w rzeczywistości okazało się, że z Warszawy”.

„... Nic dziwnego więc, że wśród Ukraińców kształtują się następujące nastroje – «Co to teraz za robota, lepiej pozwoliliby nam ‘pohulać’ przez parę godzin, bo nie da się dłużej wytrzymać...»”.

Na podstawie powyższych faktów można dojść do wniosku, że nacjonaści ukraińscy w pewnej mierze prawidłowo oceniają sytuację, działalność i politykę elementów polskich na terenie Zachodniej Ukrainy.

Wkręcając się różnymi sposobami do aparatu państwowego, administracyjnego i handlowego władz niemieckich, Polacy już teraz starają się

Чувствуется, что внутри проводится организационная работа”.

Основные планы польских элементов в Западной Украине украинские националисты оценивают так:

„Основные планы поляков на ЗУЗ уже ясны. Поляки стремятся создать на ЗУЗ революционные политические базы для борьбы с украинцами.

Такое положение на ЗУЗ создает в польско-украинских отношениях политическую напряженность. Кроме всех попыток немцев быстрого ополячения ЗУЗ [!], существует еще одна опасность, до сих пор не учитываемая – это поляки. И хотя, на первый взгляд, казалось, что эта угроза идет из Кракова, в действительности получилось, что из Варшавы”.

„... Поэтому неудивительно, когда оформляются такие настроения среди украинцев – «что это теперь за работа, лучше дали бы нам погулять пару часов, так как выдержать больше нельзя...»”.

На основе изложенных фактов, можно прийти к выводу, что украинские националисты, в известной мере, правильно оценивают положение, деятельность и политическую линию польских элементов на территории Западной Украины.

Поляки, разными путями проникая в государственный, административный и торговый аппарат немецких властей, пытаются уже теперь создать для себя плацдарм, при наличии которого они смогли бы сохранить свое превалирующее влияние в Западной Украине, после разгрома гитлеровской Германии.

Не исключена возможность, что такая политическая линия проводится поляками по указаниям своего подпольного центра, пытающегося, таким образом, обеспечить себя на будущее.

Положение поляков в Западной Украине отличается от положения поляков, проживающих на территории коренной Польши.

Сами украинские националисты признают эту разницу и указывают на Холмщину и Люблин – места, где особенно пострадали поляки от террора немецких захватчиков.

Немецкие оккупанты, используя поляков в Западной Украине против украинских националистов, в то же время беспощадно расправляются с ними в Генерал-Губернаторстве, для чего частично используют против поляков тех же украинских националистов.

„Настроение поляков во многих населенных пунктах пессимистическое. Оно вызвано многочисленными арестами среди польского населения Генерал-Губернаторства.

Во Львове, Кринице и других городах поляки также арестовывались, но в меньшем количестве”.

utworzyć dla siebie bazę wypadową, dzięki której byliby w stanie zachować swój dominujący wpływ w Zachodniej Ukrainie po rozbiciu hitlerowskich Niemiec.

Nie jest wykluczona możliwość, że taką linię polityczną Polacy prowadzą według wytycznych swoich władz konspiracyjnych, które usiłują w ten sposób zabezpieczyć się na przyszłość.

Sytuacja Polaków w Zachodniej Ukrainie różni się od sytuacji Polaków, zamieszkałych na terenach rdzennej Polski.

Sami nacjonałiści ukraińscy widzą tę różnicę i wskazują na Chełmskie oraz Lublin – tereny, na których Polacy szczególnie ucierpieli od terroru niemieckich najeźdźców.

Wykorzystując Polaków w Zachodniej Ukrainie przeciwko nacjonalistom ukraińskim, niemieccy najeźdźcy w tym samym czasie bezwzględnie rozprawiają się z nimi w Generalnym Gubernatorstwie i wykorzystują w tym celu częściowo nacjonalistów ukraińskich.

„Nastroje Polaków w wielu miejscowościach są pesymistyczne. Spowodowały to liczne aresztowania wśród ludności polskiej w Generalnym Gubernatorstwie.

We Lwowie, Krynicy i innych miastach również aresztowano Polaków, lecz w mniejszych ilościach”.

„26.8.42 r. wszyscy Polacy z [...] Szkockiej zostali aresztowani. Aresztowano również Polaków w Urzędzie Skarbowym. Mają miejsce wypadki zwalniania Polaków z pracy (Kałusz, Kołomyja)”.

„We wrześniu–październiku 1942 roku w różnych miastach Polski odbywały się zbrojne powstania Polaków, zdławione przez ukraińskich kozaków i policję”.

Liczne informacje, które otrzymaliśmy z różnych źródeł, świadczą o tym, że znaczna część ludności polskiej na terytorium byłej Polski przychylnie odnosi się do obywateli sowieckich i pomaga im na wszelkie sposoby. Daje się zauważyć również taki sam ich stosunek do naszych oddziałów partyzanckich.

Dlatego nic dziwnego, że nacjonałiści ukraińscy, powołując się na istnienie oddziałów partyzanckich i przedstawiając je jako „bandy polsko-bolszewickie”, dążą do skierowania ludności ukraińskiej przeciw „bolszewickiej Moskwie”.

Żywiąc wyjątkową nienawiść do Polaków, w wielu miejscowościach nacjonałiści ukraińscy, szczególnie banderowcy, mordują Polaków począwszy od 1942 roku do dzisiaj.

Na podstawie otrzymanych z okupowanych terenów informacji Ukraiński Sztab Ruchu Partyzanckiego w kwietniu 1943 roku przekazywał:

„26.8.42 г. все поляки из [...] Шкотской, были арестованы. Также в Скарбовом Уряде поляки были арестованы. Имеют место случаи, когда поляки увольняются с работы (Калуш, Коломия)”.

„В сентябре–октябре месяцах 1942 года, в разных городах Польши, были вооруженные восстания поляков, подавленные силами украинских казаков и полиции”.

Многочисленные факты, полученные нами от различных источников, свидетельствуют о том, что значительная часть польского населения на территории бывшей Польши благожелательно относится к советским гражданам и всячески помогает им. Такое же отношение с их стороны отмечается и к нашим партизанским отрядам.

Поэтому неудивительно, когда украинские националисты, ссылаясь на существование партизанских отрядов и пытаясь представить их, как „польско-большевистские банды”, стремятся направить украинское население против „большевистской Москвы”.

Будучи чрезвычайно озлоблены против поляков, украинские националисты, особенно бандеровцы, начиная с 1942 года и до настоящего времени, во многих местах, уничтожают поляков.

Украинский штаб партизанского движения, на основе данных, полученных с оккупированной территории, в апреле месяце 1943 года ориентировал:

„Обращают на себя внимание разногласия между поляками и украинскими националистами по вопросу влияния на Западную Украину”.

„Украинские националисты проводят массовый террор против польского населения.

В селах Владимирецкого и Высоцкого районов, в Степань, Деражне, Рафаловичи и др. сожжено 200 дворов и поголовно вырезано их польское население, вплоть до стариков и детей.

Мужчины-поляки тысячами со своими семьями скрываются в лесах.

В районных центрах Людвиполь, Костополь и др. местах Ровенской области, концентрируются вооруженные украинские националистические группы. (Руководит ими один из главарей – известный под псевдонимом „Тарас БУЛЬБА”¹⁸).

Они уничтожают польское население.

Бандеровцы, дислоцирующиеся в Луцком районе, проводят ту же политику. Поляки бегут в г.г. Ровно, Краков.

Немцы используют обстановку, берут поляков в полицию для борьбы с украинскими националистами и партизанами”.

„Dają się zauważyć rozbieżności między Polakami a nacjonalistami ukraińskimi w kwestii oddziaływania na Zachodnią Ukrainę”.

„Ukraińscy nacjonaści masowo stosują terror wobec ludności polskiej.

We wsiach rejonów włodzimierskiego i wysockiego, w Stepaniu, Derażnem, Rafałowiczach [?] i in. spalono 200 gospodarstw oraz wyrżnięto do nogi ludność polską łącznie ze starcami i dziećmi.

Tysiące mężczyzn – Polaków wraz z rodzinami ukrywa się w lasach.

W ośrodkach rejonowych Ludwipol, Kostopol i in[nych] miejscowościach obwodu rówieńskiego koncentrują się uzbrojone ukraińskie grupy nacjonalistyczne. (Kieruje nimi jeden z przywódców – znany pod pseudonimem «Taras BULBA»¹⁷).

Mordują one ludność polską.

Banderowcy ulokowani w rejonie łuckim realizują tę samą politykę. Polacy uciekają do m[iast] Równe i Kraków.

Niemcy wykorzystują sytuację i przyjmują do policji Polaków, żeby walczyli z nacjonalistami i partyzantką”.

W poszukiwaniu wyjścia z zaistniałej sytuacji, nie licząc wiele na ochronę Niemców, Polacy przysyłali do naszych partyzanckich oddziałów delegacje miejscowej ludności [z prośbą] o pomoc oraz z propozycjami zakwaterowania w ich wsiach.

Z dokumentu, zdobytego przez nas w lutym 1943 roku w byłym pomieszczeniu charkowskiego gestapo, dowiedzieliśmy się, że Polacy stworzyli konspiracyjną organizację „Obróńców Polskich” w celu obrony życia i praw ludności polskiej.

Owa organizacja znacznie rozszerzyła swoje wpływy wśród młodzieży polskiej.

[Uwaga]

Uważając, że stosunki między Polakami a Ukraińcami na terenach Zachodniej Ukrainy i Generalnego Gubernatorstwa mają dla nas duże znaczenie polityczne, uważnie obserwujemy ich dalszy rozwój.

Ludowy komisarz bezpieczeństwa państwowego USRS
Komisarz bezpieczeństwa państwowego
SAWCZENKO¹⁸

„b-5-b” lipca 1943 r.

nr b-88/gb-b

m. Kałacz

obwodu woroneskiego

В поисках выхода из создавшегося положения, мало рассчитывая на защиту немцев, поляки присылали делегации от местного населения в наши партизанские отряды за помощью и приглашением размещаться в их селах.

Из документа, добытого нами в бывшем здании Харьковского гестапо в феврале м[еся]це 1943 года, известно, что поляками создана подпольная польская организация „Оборонцев польских”, для защиты жизни и прав польского населения.

Влияние этой организации широко распространено среди польской молодежи.

Выписка

Исходя из того, что отношения между украинцами и поляками на территории Западной Украины и Генерал-Губернаторства приобретают для нас серьезное политическое значение, нами внимательно изучается дальнейшее их развитие.

Народный комиссар государственной безопасности УССР
Комиссар государственной безопасности
САВЧЕНКО¹⁹

„6-5-6” июля 1943 г.

№ 6-88/ГБ-6

г. Калач

Воронежской области

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 14–32.

Копія, машинопис.

З лівого боку вгорі резолюція: т. [...]. В лит[ерное] дело по польской линии. 13.7.43 г.

Підпис нерозбірливий.

Примітки

^{а-а} Підкреслено від руки.

^{б-б} Вписано від руки.

¹ Хрущов Микита Сергійович (1894–1971), партійний і державний діяч; з 1939 член Політбюро ЦК ВКП(б)–КПРС; у 1938–1949 І секретар ЦК КП(б)У; в 1944–1947 голова РНК (з 1946 Рада Міністрів) УРСР; у 1953–1964 І секретар ЦК КПРС.

² Меркулов Всеволод Миколайович (1895 р. н.), комісар державної безпеки 3 рангу; у 1938–1943 І заступник народного комісара внутрішніх справ СРСР, одночасно, до 1941, начальник ГУДБ НКВС СРСР; у 1941 і в 1943–1946 народний комісар (міністр) державної безпеки СРСР; розстріляний разом із Берією в грудні 1953.

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 14–32.

Kopia, maszynopis.

W lewym górnym rogu dekretycja: t. [...]. Do sprawy spec[jalnej] dotyczącej „kierunku polskiego” 13.7.43 r. i nieczytelny podpis.

Przypisy

a- -a Podkreślono odręcznie.

b- -b Wpisano odręcznie.

¹ Chruszczow Nikita Siergiejewicz (1894–1971), działacz partyjny i państwowy; od 1939 w BP KC WKP(b)-KPZS; w l. 1938–1949 I sekretarz KC KP(b)U; w l. 1944–1947 przewodniczący RKL (od 1946 Rady Ministrów) USRS; w l. 1953–1964 I sekretarz KC KPZS.

² Mierkułow Wsiewołod Nikołajewicz (ur. 1895), komisarz bezp. państw. 3 rangi; w l. 1938–1943 I zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS, jednocześnie do 1941 naczelnik GUGB NKWD ZSRS; w 1941 i w l. 1943–1946 ludowy komisarz (minister) bezpieczeństwa państwowego ZSRS; rozstrzelany wraz z Berią w grudniu 1953.

³ Korotczenko Diemian (1894–1969), w l. 1938–1939 przewodniczący RKL USRS, w l. 1939–1947 sekretarz KC KP(b)U, w l. 1947–1954 przewodniczący Rady Ministrów USRS.

⁴ Sudopłatow Paweł Andriejewicz (1907–1996), mjr bezp. państw., w l. 1942–1945 naczelnik 4 Zarządu NKWD-NKGB ZSRS, następnie naczelnik kolejno Oddz. „F”, „S” i „DR” NKWD-MGB ZSRS; aresztowany w 1953 wraz z Berią (gen. lej. –1945).

⁵ Fitin Paweł M. (1907–1971), w l. 1939–1945 naczelnik kolejno 5 Oddz. GUGB NKWD ZSRS, 1 Zarządu NKGB-NKWD ZSRS (gen. mjr).

⁶ Strokacz Timofiej (1903–1963), w l. 1941–1946 zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS, w l. 1942–1945 naczelnik Ukraińskiego Sztabu Ruchu Partyzanckiego, od 1946 do 1956 minister spraw wewnętrznych USRS (gen. lej. – 1944).

⁷ Cwietuchin Fiodor Andriejewicz (ur. 1904), w l. 1939–1940 naczelnik 1 Oddziału Specjalnego (URO) NKWD USRS, w 1941 naczelnik 2 Oddziału NKGB USRS; w l. 1943–1947 naczelnik UNKGB-UMGB obwołu rówieńskiego (płk bezp. państw. – 1944).

⁸ Miedwiediew Dmitrij Nikołajewicz (1898–1954), płk bezp. państw., Bohater Związku Sowieckiego; dca specjalnego oddziału partyzanckiego NKWD na Wołyniu.

⁹ UWO – Ukraińska Organizacja Wojskowa, utworzona w 1920 głównie przez oficerów Strzelców Siczowych i UHA; stawiała sobie za cel walkę o ukraińską państwowość; Naczelnej Komendzie UWO przewodził J. Konowalec; UWO przeprowadziła w Polsce szereg zamachów terrorystycznych m. in. na J. Piłsudskiego.

¹⁰ Hołówko Tadeusz (1889–1931), działacz polityczny, publicysta, rzecznik współpracy polsko-ukraińskiej, naczelnik Wydz. Wschodniego MSZ; od 1930 poseł na Sejm RP, przewodniczący klubu poselskiego BBWR; zginął w wyniku zamachu OUN.

¹¹ Pieracki Bronisław (ur. 1895), płk, działacz polityczny, w l. 1931–1934 minister spraw wewnętrznych; zamordowany 15 czerwca 1934 przez członka OUN H. Macejkę; pośmiertnie awansowany na gen. bryg.

¹² Bandera Stepan (ur. 1909), od 1933 prowidyk krajowej egzekutywy OUN, po zamachu na Pierackiego skazany na karę śmierci zamienioną na dożywotnie więzienie; uwolniony w 1939; od 1940 przywódca OUN-B; w l. 1941–1944 więziony przez Niemców w Sachsenhausen; po wojnie w Niemczech Zachodnich kierował ZCz OUN; zamordowany w 1959 przez agenta KGB.

³ Коротченко Дем'ян (1894–1969), у 1938–1939 голова РНК УРСР, в 1939–1947 секретар ЦК КП(б)У, в 1947–1954 голова Ради Міністрів УРСР.

⁴ Судоплатов Павло Андрійович (1907–1996), майор держбезпеки; в 1942–1945 начальник 4 Управління НКВС-НКДБ СРСР, згодом начальник послідовно Відділу „Ф”, „С” і „ДР” НКВС-МДБ СРСР; заарештований у 1953 разом із Берією (ген.-лейт. – 1945).

⁵ Фігін Павло М. (1907–1971), у 1939–1945 начальник послідовно 5 Відділу ГУДБ НКВС СРСР, 1 Управління НКДБ-НКВС СРСР (ген.-майор).

⁶ Строкач Тимофій (1903–1963), у 1941–1946 заступник народного комісара внутрішніх справ УРСР, у 1942–1945 начальник Українського штабу партизанського руху, з 1946 до 1956 міністр внутрішніх справ УРСР (ген.-лейт. – 1944).

⁷ Цветухін Федір Андрійович (1904 р. н.), у 1939–1940 начальник 1 Спеціального відділу (УРО) НКВС УРСР, в 1941 начальник 2 Відділу НКВС УРСР; в 1943–1947 начальник УНКДБ-УМДБ Рівненської області (полковник держбезпеки – 1944).

⁸ Медведєв Дмитро Миколайович (1898–1954), полковник держбезпеки, Герой Радянського Союзу; командир спеціального партизанського загону НКВС на Волині.

⁹ УВО – Українська Військова Організація, створена в 1920 головним чином офіцерами Січових Стрільців і УГА; ставила за мету боротьбу за українську державність; лідером Головного командування УВО був Є. Коновалець; УВО провела у Польщі ряд терористичних актів, у т. ч. замах на Ю. Пілсудського.

¹⁰ Голувко Тадеуш (1889–1931), політичний діяч, публіцист, глашатай польсько-української співпраці, начальник Східного відділу МЗС; з 1930 депутат Сейму РП, голова парламентської фракції ББВР; загинув у результаті замаху ОУН.

¹¹ Перацький Броніслав (1895 р. н.), полковник, політичний діяч; у 1931–1934 міністр внутрішніх справ; вбитий 15 червня 1934 членом ОУН Г. Мацейком; посмертно присвоєно звання генерала бригади.

¹² Бандера Степан (1909 р. н.), з 1933 провідник Крайового Проводу ОУН, після замаху на Перацького засуджений до смертної кари, замінені довічним ув'язненням; звільнений у 1939; з 1940 лідер ОУН-Б; в 1941–1944 ув'язнений німцями в концтаборі Заксенхаузен; після війни – у Західній Німеччині, керував ЗЧ ОУН; вбитий агентом КДБ у 1959.

¹³ Мельник Андрій (1890–1964), полк. Армії УНР; з 1921 в УВО, близький співробітник Є. Коновальця, після смерті останнього Провідник ОУН, з 1940 лідер ОУН-М; в 1944 кинутий німцями до концтабору у Заксенхаузен, після війни – на еміграції.

¹⁴ Так у тексті; правильно: Чорторія, перейменовано в село Миролобівка.

¹⁵ Франк Ганс (1900–1946), кандидат юридичних наук, член НСДАП і СА; з 1930 депутат Рейхстагу, з 1935 міністр Рейху без портфеля; в 1939–1945 генерал-губернатор польських земель у складі ГГ; в квітні 1945 потрапив у американський полон; засуджений МВТ у Нюрнберзі до смертної кари і страчений.

¹⁶ Андрієвський Дмитро (1892–1976), інженер, публіцист, діяч ОУН; у 1928 член Проводу Українських Націоналістів, з 1940 в ОУН-М; після війни – на еміграції у Зах. Німеччині.

¹⁷ Так у тексті.

¹⁸ Боровець Тарас (1908–1981), псевдо „Бульба”; організатор Поліської Січі, пізніше УПА (УНРА); в 1943–1944 в німецькому ув'язненні, в 1945 в УНА; після війни – на еміграції.

¹⁹ Савченко Сергій Романович (1904–1966), у 1941–1943 заступник народного комісара внутрішніх справ УРСР; у 1943–1949 народний комісар державної безпеки, міністр державної безпеки УРСР, згодом 1-й заступник голови Інформаційного комітету при МЗС СРСР.

¹³ Melnyk Andrij (1890–1964), płk armii URL; od 1921 w UWO, bliski współpracownik J. Konowalca, po jego śmierci przewodnik OUN, od 1940 przywódca OUN-M; w 1944 uwięziony przez Niemców w Sachsenhausen, po wojnie na emigracji.

¹⁴ Frank Hans (1900–1946), dr praw, członek NSDAP i SA, od 1930 poseł do Reichstagu, od 1935 minister Rzeszy bez teki; w l. 1939–1945 gubernator generalny ziem polskich tworzących GG; w kwietniu 1945 dostał się do niewoli amerykańskiej; sądzony przez MTW w Norymberdze, skazany na karę śmierci i stracony.

¹⁵ Andrijewskij Dmytro (1892–1976), inż., publicysta, działacz OUN; w 1928 członek Prowidu Ukraińskich Nacjonalistów, od 1940 w OUN-M; po wojnie na emigracji w Niemczech Zach.

¹⁶ Tak w tekście.

¹⁷ Borowец Taras (1908–1981), ps. „Bulba”, twórca Syczy Poleskiej, później UPA (UNRA); w l. 1943–1944 więziony przez Niemców, w 1945 w UNA; po wojnie na emigracji.

¹⁸ Sawczenko Siergiej Romanowicz (1904–1966), w l. 1941–1943 zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS; w l. 1943–1949 ludowy komisarz bezpieczeństwa państwowego, minister bezpieczeństwa państwowego USRS, następnie I zca przewodniczącego Komitetu Informacyjnego przy MSZ ZSRS.

**Витяг із „Вісника української інформаційної служби ОУН”
від 1942 р.**

[...]

**III. Огляд життя на північно-західних українських землях
(за місяць квітень–травень 1942 р.)**

В останнім часі дуже міцно посилили свою роботу в терені північно-західних укр[аїнських] земель поляки і комуністи.

Поляки:

Польські організації діють на цілому просторі півн[очі] ЗУЗ зменталізовані однак в різних теренах під різними назвами: Легійон Смерці, Бяли Ожел, Польска Організація Неподлеглосці, Польска Організація Терористична, Баталійон Семпув, Польонія – це все стрічається в цілому терені. Їх спільна політична програма „Неподлегла Польска”. Це їх об’єднує.

Всі діють проти Українців. Ми для них найбільші вороги, може більші, як німці.

До жидів і москалів ставляться прихильно. Видне значне співділання. На Великдень були розкидані польські летючки протинімецькі і протиукраїнські.

[...]

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 376, т. 21, арк. 44, 46 зв.
Оригінал, машинопис.*

3

Wyciąg z „Wisnyka Ukrajinškoji Informacijnoji Służby OUN” z 1942 r.

[...]

III. Przegląd wydarzeń na północno-zachodnich ziemiach ukraińskich (za kwiecień–maj 1942 r.)

W ostatnich czasach na obszarze północno-zachodnich ziem ukr[aińskich] Polacy i komuniści gwałtownie nasilili swoją działalność.

Polacy:

Polskie organizacje działają na całym obszarze półn[ocnym] ZUZ. Występują jednak na różnych terenach pod różnymi nazwami: Legion Śmierci, Orzeł Biały, Polska Organizacja Niepodległości, Polska Organizacja Terrorystyczna, Batalion Sępów, Polonia – spotyka się je wszystkie na całym obszarze. Ich wspólny program polityczny to „Niepodległa Polska”. To je łączy.

Wszyscy działają przeciwko Ukraińcom. Jesteśmy dla nich największym wrogiem, może nawet większym od Niemców.

Do Żydów i Moskali odnoszą się przychylnie. Daje się zauważyć ściśle współdziałanie. W czasie Wielkanocy zostały rozrzucone polskie ulotki o treści antyniemieckiej i antyukraińskiej.

[...]

*PA SBU, F. 13, spr. 376, t. 21, k. 44, 46 a.
Oryginał, maszynopis.*

**Депеша ген. Стефана Ровецького від квітня 1943 р.
в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні
стосовно подій 1942–1943 рр.**

Пошта Каліні¹ Т. 16 Б/У
Через Веру
Квітень 1943

О. VI Реєстр. № 3917/43
отрим[ано] 5 VIII 1943

Рапорт № 187

I. Українське питання

А. Політика окупанта

Реальна дійсність зруйнувала міф про позитивні якості українського народу, прищеплений німцям їх власною пропагандою.

Незабаром після вступу на українські землі, німці відкрито і всюди почали виявляти зневагу до невинного і корумпованого українського елемента, але до літа 1942 – офіційна німецька політика все ще розраховувала на можливе здобуття українського новобранця для боротьби з СРСР ціною політичних поступок. Звідси згадка про українців у промові Гітлера 26 IV 42, повідомлення про бої українських підрозділів на фронті і посилення призову, можливості якого оцінювалися на 2 мільйони новобранців. Однак остаточно перемогла концепція ставлення до українців як до предмету колоніальної експлуатації.

Після відновлення наступальних операцій, українське питання стихло і нині участь українців у „монолітному фронті Європи” зводиться головним чином до вербування з галичан легіону в силі дивізії, а отже такого, що має репрезентативний характер. Розпочалися постійні репресії проти угруповань, метою яких було здобуття незалежності.

Проте система управління і потреби пропаганди схиляють німців до невеличких, переважно удаваних, поступок українцям, яких використовують у службах охорони громадського порядку (справних у стягуванні контингентів, підводить у боротьбі з диверсантами) на найнижчих рівнях адміністрації, і перш за все для послаблення справжніх ворогів Німеччини – СРСР і польського народу.

У випадку поразки, німці намагатимуться використати український елемент з метою дезорганізації та створення труднощів, перш за все Польщі.

**Depesza gen. Stefana Roweckiego z kwietnia 1943 r.
do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie
dotycząca wypadków z lat 1942–1943**

Poczta Kaliny¹ T. 16 B/V
Przez Werę
Kwiecień 1943

O. VI L. dz. 3917/43
otrzym[ano] 5 VIII 1943

Meldunek nr 187

I. Sprawa ukraińska

A. Polityka okupanta

Zetknięcie się z rzeczywistością obaliło mit o zaletach narodu ukraińskiego, zaszczerpiony Niemcom przez własną propagandę.

Wkrótce po wkroczeniu na ziemie ukraińskie, Niemcy otwarcie i powszechnie zaczęli dawać wyraz pogardzie do niesprawnego i skorumpowanego elementu ukraińskiego, ale do lata 1942 – oficjalna polityka niemiecka wciąż jeszcze liczyła na ewentualne pozyskanie rekruta ukraińskiego do walki z ZSRR za cenę koncesji politycznych. Stąd wzmianka o Ukraińcach w mowie Hitlera 26 IV 42, wiadomości o walkach oddziałów ukraińskich na froncie i wzmoczenie zaciągu, którego możliwości szacowano na 2 miliony rekruta. Ostatecznie zwyciężyła jednak koncepcja traktowania Ukraińców jako przedmiotu eksploatacji kolonialnej.

Ze wznowieniem działań ofensywnych sprawa ukraińska umilkła i dziś udział Ukraińców w „jednolitym froncie Europy” ogranicza się głównie do rekrutowania z Galicjan legionu w sile dywizji, a więc mającego charakter reprezentacyjny. Rozpoczęto stałe represje przeciw ugrupowanym niepodległościowcom.

Niemniej system rządzenia i potrzeby propagandy skłaniają Niemców do drobnych, pozornych przeważnie, koncesyj dla Ukraińców, których użyto do służby porządkowej (sprawna w ściąganiu kontyngentów, zawodzi w zwalczaniu dywersantów) na najniższych szczeblach administracji, a przede wszystkim do osłabiania istotnych wrogów Niemiec – ZSRR i Narodu Polskiego.

W wypadku klęski, dążeniem Niemców będzie wyzyskanie elementu ukraińskiego dla wprowadzenia dezorganizacji i wywołania trudności przede wszystkim dla Polski.

W szczegółach, inaczej kształtuje się polityka niemiecka w GG, inaczej w Reichskomisariacie.

Якщо розглядати деталі, то інакше формується німецька політика в Генеральному Губернаторстві, інакше у Рейхскомісаріаті.

Генеральне Губернаторство

Ліквідація створеного ОУН українського уряду, а також включення дистрикту Галичина до ГГ, позбавляючи Україну найбільш активного національного елемента, спрямувала одночасно його енергію на боротьбу з поляками, що мало послабити національно згуртований характер ГГ. Зараз розпочалося також переслідування українського національно-визвольного руху, яке в останній місяць носило систематичний і масовий характер.

Виключність українців установлена в період радянської окупації, яка посилилась в період зміни окупації, не була на руку окупантам. Переконавшись у нечесності українського службовця і торговця, німці допустили польських спеціалістів на державну службу (податкова адміністрація, пошта, залізниця) і на посадах, які вимагали технічної підготовки, скасували монополію української кооперації, а українців піддали суворому контролю. Однак українці надалі залишаються привілейованими і треба рахуватися з тим, що оплотом в комунальній адміністрації, а у майбутньому, в міру підготовки, будуть заміняти також поляків, тим більше, що відкриті у Львові вищі професійні навчальні заклади будуть доступні лише для них, бо полякам не дозволили мати середні навчальні заклади.

Рейхскомісаріат України

Початково становище пострадянських українських земель провіщало проголошення буферної української держави; однак у жовтні 1941 Гітлер прийняв рішення про безпосереднє перейняття управління Україною німцями. В листопаді 1941 створено Рейхскомісаріат і в міру перейняття цивільною владою адміністрації від війська, ліквідовано українське самоврядування на рівні областей і повітів.

Коли у Прибалтійських країнах було збережено власні центральні управління – *Landeseigeneverwaltung einheimischer Bevoelkerung*, на Україні збережено тубільну адміністрацію від рівня району в низ, а Рейхскомісар чітко заявив, що призначенням населення є „невтомна праця” на німців взамін за толерантне ставлення до релігійної практики і право на „щасливе життя”.

Окупанти не мають наміру сприяти культурному розвитку населення.

Generalne Gubernatorstwo

Likwidacja wyłonionego przez OUN rządu ukraińskiego oraz wcielenie dystryktu Galicji do GG, pozbawiając Ukrainę najbardziej aktywnego narodowo składnika, skierowało równocześnie jego prężność na walkę z Polakami, co miało osłabić zwarty narodowościowo charakter GG. Zaraz też zaczęło się prześladowanie ukraińskiego ruchu niepodległościowego, które w ostatnim miesiącu przyjęło charakter systematyczny i masowy.

Wyłączność ukraińska ustalona za okupacji sowieckiej i spotęgowana w okresie zmiany okupacji, nie była na rękę okupantowi. Stwierdziwszy nieuczciwość urzędnika i handlowca ukraińskiego, Niemcy dopuścili fachowców polskich do służby państwowej (urzędy skarbowe, poczta, koleje) i na stanowiskach wymagających przygotowania technicznego, uchylili monopol spółdzielczości ukraińskiej, a Ukraińców poddali ścisłej kontroli. Ukraińcy są jednak nadal uprzywilejowani i trzeba się liczyć z tym, iż ostaną się w administracji komunalnej, a w przyszłości, w miarę szkolenia się, będą zastępować i Polaków, tym bardziej, iż wyższe szkolnictwo zawodowe otwarte we Lwowie będzie dostępne tylko dla nich, bo Polakom odmówiono szkolnictwa średniego.

Reichskomisariat Ukrainy

Początkowo położenie ukraińskich ziem posowieckich zapowiadało ogłoszenie buforowego państwa ukraińskiego; w październiku 1941 Hitler zdecydował jednak bezpośrednie przejęcie przez Niemców eksploatacji kraju. W listopadzie 1941 powstał Reichskomisariat i w miarę przejmowania przez władze cywilne administracji od wojska, likwidowano ukraińskie samorzady obłasti i powiatów.

Gdy w krajach nadbałtyckich zachowano własne zarządy centralne – Landeseigeneverwaltung einheimischer Bevoelkerung, na Ukrainie zachowano tubylną administrację od szczybla rejonu w dół, a Reichskomisarz jasno [się] wyraził, iż przeznaczeniem ludności jest „niestrudzona praca” dla Niemców w zamian za tolerancję praktyk religijnych i prawo do „szczęśliwego życia”.

Rozwój kulturalny ludności nie leży w intencjach okupanta.

Jednym z pierwszych zarządzeń Reichskomisarza była likwidacja samodzielnej prasy ukraińskiej, zamknięcie szkół na okres zimowy 1941/42, wreszcie zaś ustalono zasadniczy poziom ogólnego wykształcenia na 4 klasy szkoły elementarnej, na których ma się opierać ewentualnie dalsze szkolnictwo zawodowe.

Одним із перших розпоряджень Рейхскомісара була ліквідована самостійна українська преса, закрито школи на зимовий період 1941/42, врешті визначено також основний рівень загальної освіти – 4 класи початкової школи, на яких повинна базуватися можлива дальша професійна освіта.

Професійна освіта, з вищою включно, функціонувала безперервно, щоби швидко підготувати фахівців для невідкладних потреб військової промисловості. Щоб не допустити пробудження національної свідомості приглушеної радянським пануванням, позбавлено можливості проникнення на територію Рейхскомісаріату діячів з Галичини і еміграції. У свою чергу молоді з Рейхскомісаріату не дозволялося виїжджати на навчання на Захід.

З економічної і соціальної точки зору українським землям має бути повернуто роль постачальника сировини і сільськогосподарських продуктів, цим разом для потреб німецької економіки.

Промисловий розвиток досягнутий за останні 20 років має бути скасований, працівники промисловості повинні повернутися на село; однак, від літа 1941 почалося масове вивезення до Німеччини. Нині рекрутський набір не щадить представників жодних професій, а охоплює також людей, які працюють.

В майбутньому український народ знову повинен стати пасивною селянською масою, фізичною силою для обробітку землі, найвище для ремісничої праці, завжди під керівництвом німців.

У зв'язку з браком сільськогосподарських машин, механізовані колгоспи замінено „сільськогосподарськими товариствами”, які відрізнялися від колгоспів відсутністю техніки і назвою.

Надіючись на збільшення виробництва з осені 1942, невелику кількість існуючих зразкових товариств ділять на індивідуальні господарства в межах сільськогосподарських товариств. Нині все виробництво і торгівля охоплені системою німецьких товариств, які спираючись на сітку української псевдокооперації, на нижчих рівнях приймають на роботу українських працівників.

В межах Рейхскомісаріату найдошкульнішою кривди заподіяно польським землям, перш за все Волині. Це, одне з найбагатших воєводств Речі Посполитої, яке успішно пережило радянський період і літню кампанію 1941, німці остаточно уніфікували з тими землями, які 20 років перебували в умовах радянської економіки і були сильно знищені війною. Тому що німці зберегли тут також націоналізацію маєтків і раціоналізацію селянського господарства, при чому було ліквідовано надлишок худоби і коней. Торгівлю, яка відроджувалась у містах – знищили. Останнім часом, на початку квітня 1943, розпо-

Szkolnictwo zawodowe, aż do wyższego włącznie, działało bez przerwy, aby szybko dostarczyć fachowców na doraźne potrzeby gospodarki wojennej. Aby nie dopuścić do budzenia świadomości narodowej przytłumionej przez panowanie sowieckie, odcięto możliwość penetracji do Reichskomisariatu działaczom z Galicji i emigracji. Nie dozwolono też młodzieży z Reichskomisariatu wyjazdów na studia na Zachodzie.

Pod względem gospodarczym i społecznym ma być przywrócona ziemiom ukraińskim rola dostawcy surowców i produktów rolnych, tym razem na potrzeby gospodarki niemieckiej.

Rozwój przemysłowy ostatnich lat 20-tu ma być cofnięty, robotnik przemysłowy ma wracać na rolę; od lata 1941 jednak masowo zaczęto wywozić do Niemiec. Obecnie branka nie oszczędza żadnego zawodu, a obejmuje też ludzi zatrudnionych.

Na przyszłość naród ukraiński ma stać się znów bierną masą chłopską, siłą fizyczną do uprawy roli, co najwyżej do pracy rzemieślniczej, zawsze pod kierunkiem Niemiec.

Z braku maszyn rolniczych, zmechanizowane kołchozy zastąpiono „spółnotami rolnymi” różniącymi się od nich brakiem mechanizacji i nazwą.

W nadziei podniesienia produkcji od jesieni 1942, nieliczne wzorowe spółnoty są dzielone na indywidualne gospodarstwa w ramach towarzystw rolniczych. Dziś już cała produkcja i handel ujęty jest w system niemieckich towarzystw, które opierając się na sieci ukraińskiej pseudospółdzielczości, na niższych stanowiskach zatrudniają pracowników ukraińskich.

W granicach Reichskomisariatu najdotkliwiej pokrzywdzone są ziemie polskie, przede wszystkim Wołyń. To, jedno z najbogatszych województw Rzeczypospolitej, które obronną ręką przetrwało epizod sowiecki i kampanię lata 1941, Niemcy ostatecznie ujednolicił z tymi ziemiami, które za sobą miały 20 lat gospodarki sowieckiej i ciężkie zniszczenia wojenne. Niemcy bowiem zachowali też tu upaństwowienie majątków i racjonalizację gospodarki chłopskiej, przy czym likwidowali nadwyżkę bydła i koni. Odradzający się po miastach handel zniszczyli – ostatnio, w początkach kwietnia 1943, wszczęto masowe represje względem policji ukraińskiej, jako odpowiedź na powszechną jej dezercję do lasów. Jedynymi koncesjami dla Ukraińców jest powoływanie w okręgach Reichskomisariatu miejscowych komitetów samopomocy, przeznaczonych do pełnienia opieki sanitarnej oraz wszczęcie na jesieni 1942 radykalnej ukrainizacji Polesia, gdzie dotąd przeważnie ostała się administracja polska.

чалися масові репресії щодо української поліції, у відповідь на її загальний перехід до лісу. Єдиними поступками для українців є створення в округах Рейхскомісаріату місцевих комітетів самопомоги, призначених надавати санітарну допомогу, а також розпочата восени 1942 радикальна українізація Полісся, де дотепер залишалася переважно польська адміністрація.

Б. Політичне життя і настрої

Війна, що затягнулася, щораз болючіше торкається українців, загальне переконання в неминучості поразки німців, з якою пов'язали свою долю найбільш активні українські кола, безнадійні перспективи у випадку перемоги німців – це все справляє сильний вплив на емоційне українське громадянство, яке керується почуттями. Щораз частішим явищем є глибокий песимізм, ухилення від будь-якої національної роботи, туга за старими добрими часами, які були до вересня 1939 року чи в інших колах і сторонах – за часами, які були до 22 VI 41.

Радянська пропаганда знаходить сприятливий ґрунт у тих сторонах, де почуття неперервності радянської влади підтримують радянські партизани і на землях, які зазнали голоду.

Прорадянські настрої, що абсолютно закономірно мають характер набагато конкретніший, ніж туга за добрими польськими часами не підкріплюється нашою плановою пропагандою.

Генеральне Губернаторство

Падіння настроїв українців поглиблюється на Холмщині і Підляшші після дезертирства поселених тут напередодні війни радянських націоналістів. Де-не-де селяни знову почали віддавати дітей в польські школи, українські установи завмирають. Винятком з цього є більш витривалий, підтримуваний з-зовні холмський осередок.

Зменшення українських впливів спостерігається також на Лемківщині, де відриваються старорусини.

На Засянні спостерігається скасування українських активів у порівнянні з 1940–41 р.

На корінних українських землях, особливо в середовищі молодшої генерації, задавлені антипольські настрої, підтримувані керівниками українськими колами, яким сприяють німці, ці настрої є поживою для віри у якесь політичне чудо, яке наприкінці війни викличе появу незалежної України. Виключною офіційною українською репрезентацією в ГГ є Український Центральний Комітет², до якого, за нака-

B. Nastroje i życie polityczne

Przewlekająca się wojna coraz dotkliwiej dotyka Ukraińców, powszechne przeświadczenie o nieuniknionej klęsce niemieckiej, z którą związały swój los aktywniejsze czynniki ukraińskie, beznadziejne perspektywy w razie zwycięstwa niemieckiego – wszystko to wywiera mocny wpływ na nastrojowe, kierujące się uczuciem, społeczeństwo ukraińskie. Coraz częstszym zjawiskiem jest głęboki pesymizm, uchylanie się od jakiegokolwiek pracy narodowej, tęsknota do dawnych dobrych czasów sprzed września 39, czy też w innych kołach i stronach – do czasów sprzed 22 VI 41.

Propaganda sowiecka znajduje sprzyjające podłoże w tych zwłaszcza stronach, gdzie poczucie ciągłości władz sowieckich utrzymuje partyzantka i na ziemiach nawiedzonych głodem.

Nastroje prosowieckie z natury rzeczy mają charakter o wiele konkretniejszy niż tęsknota do dobrych czasów polskich nie podsycana naszą planową propagandą.

Generalne Gubernatorstwo

Załamaniem się nastrojów ukraińskich pogłębia się na Chełmszczyźnie i Podlasiu po dezercji osiedlonych tu przed wojną sowieckich nacjonalistów. Miejscami znów chłopcy zaczynają posyłać dzieci do polskich szkół, instytucje ukraińskie zamierają. Wyjątek tu stanowi odporniejszy, mocniej z zewnątrz zasilony ośrodek chełmski.

Spadek wpływów ukraińskich obserwuje się też na Łemkowszczyźnie, gdzie odrywają się Starorusini.

Na Posaniu zaznacza się cofanie ukraińskiego stanu posiadania w stosunku do r. 1940–41.

Na rdzennych ziemiach ukraińskich, zwłaszcza w młodszej generacji, zadawnione nastroje antypolskie, podtrzymywane przez kierownicze elementy ukraińskie, popierane przez Niemców, stanowią pożywkę dla wiary w jakiś cud polityczny, który w końcu wojny wyczaruje niepodległość Ukrainy. Wyłączną oficjalną reprezentacją ukraińską w GG jest Ukraiński Centralny Komitet², do którego, na rozkaz okupanta, 1 III 42, przyłączono lwowski Ukraiński Komitet Krajowy, likwidując samodzielność tej placówki, stanowiącej początkowo reprezentację powściągliwie wobec Niemców nastrojonych grup społecznych czynnika galicyjskiego.

Teraz Ukraiński Centralny Komitet, na zasadach autorytatywnych zorganizowany, centralizuje w swych komórkach terytorialnych i zawodowych całe życie legalne ukraińskie. Najobiektywniejszymi pracownikami ukraińskimi są działacze OUN, znani z przedwojennej pracy konspiracyj-

зом окупантів, 1 III 42, приєднано львівський Український крайовий комітет, ліквідувавши самостійність цього пункту, який початково репрезентував стримано настроєних щодо німців суспільних груп галицького елементу.

Тепер Український Центральний Комітет, організований за принципом авторитету, централізує в своїх територіальних і професійних осередках все легальне українське життя. Найбільш об'єктивними українськими працівниками є діячі ОУН, відомі з довоєнного підпілля, які належать до обох нинішніх течій. Легальну українську програму формулює легальна українська преса, стримуючи мрії про незалежність молодшого покоління, вказуючи краще майбутнє народу в межах нового німецького устрою, коли зникнуть труднощі воєнного періоду.

Під іншими пропагандистськими лозунгами Українського Центрального Комітету можуть підписатися також його члени-незалежники – бандерівці.

Ця пропаганда, зокрема песимізм, який виснажував суспільність, вказуючи прогрес, досягнутий в галузі освіти, економічну експансію, досягнуту за рахунок поляків і євреїв, підкреслює значення української комунальної адміністрації, накреслює подальші можливості.

Явна програма націоналізації України має на меті використання періоду німецької окупації для послаблення польського елементу, щоби за сприятливої кон'юнктури повністю опанувати ситуацію і зробити неможливим для нас повторення 1918 р., коли краще організовані, держачи ключові посади, ми змогли протривати на цих землях аж до приходу допомоги з корінної Польщі.

Якщо внутрішня політика загалом формувалась однорідно, то закордонна орієнтація українських незалежників кілька разів вагалася між боротьбою і співробітництвом з німцями.

Дії німців напередодні літньої кампанії 1942 р. збудили надії, що за рекрутів вдасться виторгувати не лише самоврядування, яке мають країни Прибалтики, а повну самостійність і об'єднання українських земель, з Львовом і Одесою включно.

Прийшло нове розчарування в Рейху і восени нова хвиля ще більш відвертих виливань душі перед поляками (Кубійович³, Біляк, Горбовий⁴). Ці переговори не дали позитивного кроку вперед, обмежившись, головним чином, підкресленням антинімецьких настроїв. Задавнена нехоть до поляків велить українським співрозмовникам шукати викрутів від єдиної реальної можливості – безпосереднього порозуміння з нами. Хотіли б, увійшовши до слов'янської федерації на рівних правах з чехами, використовувати її внутрішні протиріччя,

nej, przynależni do obu dzisiejszych odłamów. Jawny program polityczny formułuje jawna prasa ukraińska, powściągając marzenia niepodległościowe młodszego pokolenia i wskazując lepszą przyszłość narodu w ramach niemieckiego nowego ładu, gdy ustaną trudności okresu wojennego.

Pod innymi hasłami propagandowymi Ukraińskiego Centralnego Komitetu mogą podpisać się też jego członkowie niepodległościowcy – banderowcy.

Propaganda ta zwalcza pesymizm trawiący społeczeństwo, wskazując na postęp dokonany już w dziedzinie szkolnictwa, na ekspansję gospodarczą dokonaną kosztem Polaków i Żydów, podkreśla znaczenie ukraińskiej administracji komunalnej, wytycza dalsze możliwości.

Jawny program nacjonalizacji Ukrainy zmierza do wyzyskania okresu okupacji niemieckiej [dla] osłabienia żywiołu polskiego, by przy sprzyjającej koniunkturze całkowicie opanować położenie i uniemożliwić nam powtórzenie 1918 r., kiedy to lepiej zorganizowani, trzymając kluczowe stanowiska, zdołaliśmy dotrwać na tych ziemiach, aż do nadejścia pomocy z rdzennej Polski.

O ile polityka wewnętrzna kształtowała się na ogół jednolicie, to orientacja zagraniczna niepodległościowców ukraińskich parokrotnie wahała się między walką i niemiecką współpracą.

Posunięcia Niemców w przeddzień kampanii letniej 1942 r. wzbudziły nadzieje, że za rekruta da się wytargować nie tylko samorząd, jaki mają kraje nadbałtyckie, ale pełną samodzielność i zjednoczenie ziem ukraińskich z Lwowem i Odessą.

Nastąpiło nowe rozczarowanie do Rzeszy i jesienią nowa fala jeszcze bardziej wylewnych wynurzeń przed Polakami (Kubijowycz³, Bilak, Horbowyj⁴). Rozmowy te nie dały pozytywnego kroku naprzód, ograniczając się głównie do podkreślenia nastrojów antyniemieckich. Zadawniona niechęć do Polaków każe rozmówcom ukraińskim szukać wybiegów od jedynej realnej możliwości – bezpośredniego porozumienia się z nami. Chcieliby, wszedłszy do federacji słowiańskiej na równej stopie z Czechami, wygrywać jej wewnętrzne przeciwieństwa, aby uniknąć ściślejszego związania z Polakami. Politykę swoją opierają na fikcji istnienia wielkiego czterdziestomilionowego uświadomionego narodu. Mają nadzieję, iż zdecydowany zbrojny opór wyprowadzi ich cało zanim zjednoczenie i niepodległość ochroni przed niebezpieczeństwem sowieckim i polskim. Łudzą się też możliwością pozyskania opinii anglosasów dla idei niepodległej Ukrainy, czy to „wielkiej”, czy tylko „zachodniej”. Stosunek do Polaków cechuje nieufność i niewiara w dotrzymanie obietnic. Wysuwane przez Polaków hasło: „Za Naszą Wolność i Waszą” traktują jako frazes pokrywający zaborczość. Jako

щоб уникнути більш близького зв'язку з поляками. Свою політику базують на фікції існування великого сорокамільйонного свідомого народу. Мають надію, що рішучий збройний опір дозволить їм уціліти, поки об'єднання і незалежність захистять їх від радянської і польської небезпеки. Тішать себе також можливістю здобуття підтримки ідеї незалежної України серед англосаксів, або „великої”, або тільки „західної”. Ставлення до поляків характеризується підозріливістю і недовір'ям у дотримання обіцянок. Висунутий поляками лозунг: „За Нашу і Вашу Свободу” розглядають як фразу, яка прикриває загарбницький характер. Як спробу зійти на реальний ґрунт, слід згадати кількаразово висунуту Кубійовичем під час переговорів з поляками ідею ліквідації спору шляхом обміну польським і українським населенням вздовж лінії Верхнього Бугу, Гнилої Липи і Опору, внаслідок чого з нашого боку мали б залишитися Львів і Нафтовий Басейн.

Кубійович, який нині зовсім непопулярний серед власного громадянства, при інших нагодах хотів би пересунути цю лінію на Сян. Щойно останнім часом, під впливом масових (з кінця VI 42) німецьких репресій проти керівних бандерівських кіл, поширюється розуміння необхідності перемир'я з поляками, щоб полегшити боротьбу з головними ворогами: Німеччиною і Росією.

Бандерівці посилити боротьбу з німцями (між іншим, наказ про дезертирування солдатам з українського легіону) і заявили про бажання офіційних зобов'язуючих переговорів з нами.

Відколи розбилися, започатковані в VII 42, спроби примирення бандерівців з мельниківцями, навколо перших зосередилися всі молодші активніші елементи. Мельниківці перестали бути важливим елементом.

Найсильнішою базою бандерівського руху є легальні українські молодіжні організації, які, поряд з українською міліцією, пожежною охороною, „службою Вітчизні” становлять справжній кістяк українських збройних сил, який сіткою територіальних осередків щільно покриває дистрикт Галичину, які мають вплив на маси аж по дистрикт ГГ і поза його кордони. Ця організація вросла в ґрунт і належним чином законспірована. Отже, не слід розраховувати на можливість її розбиття шляхом звичайно хаотичних німецьких репресій, навіть таких великих, як у грудні [минулого] і січні цього року. Ця організація має підтримку мас.

Другим центром впливу на українську суспільність ГГ є нині католицько-консервативне угруповання, яке спирається на найбільш важливого авторитета – Митрополита Шептицького⁵ і на церковний апарат. На початку німецької окупації він впливав примирливо на ан-

próbę zejścia na grunt realny wypada wspomnieć parokrotnie wysuwany przez Kubijowycza w rozmowach z Polakami pomysł likwidacji sporu drogą wymiany ludności polskiej i ukraińskiej wzdłuż linii Górnego Bugu, Gniłej Lipy i Oporu, przez co po naszej stronie miałyby zostać Lwów i Zagłębie Naftowe.

Kubijowycz zupełnie dziś niepopularny we własnym społeczeństwie, przy innych okazjach chciałby linię tę przesunąć na San. Dopiero w ostatnich czasach, pod wpływem masowych od końca VI 42 represji niemieckich w kierowniczych kołach banderowskich, szerzy się zrozumienie konieczności zawieszenia broni z Polakami, by ułatwić walkę z głównymi wrogami: Niemcami i Rosją.

Banderowcy zaostrzyli walkę z Niemcami (między innymi polecenie dezercji żołnierzy legionu ukraińskiego) i zgłosili chęć oficjalnych wiążących rozmów z nami.

Odkąd rozbiły się, zaczęte w VII 42, próby pogodzenia Banderowców z Melnykowcami, pierwsi skupili wszystkie młodsze aktywniejsze elementy. Melnykowcy przestali być istotnym czynnikiem.

Najsilniejszym oparciem ruchu banderowskiego są legalne organizacje młodzieży ukraińskiej i stanowią one obok policji ukraińskiej, straży ogniowej, „służby ojczyźnianej” – właściwy zrąb ukraińskiej siły zbrojnej, siecią terytorialnych komórek szczególnie pokrywającej dystrykt Galicji, a sięgają do mas aż do dystryktu GG i poza jej granice. Jest to organizacja wrosnięta w grunt, należycie zakonspirowana tak, iż nie należy liczyć się z możliwością rozbicia jej przez chaotyczne zazwyczaj represje niemieckie, nawet tak znaczne jak w grudniu i styczniu br. Organizacja ta ma poparcie mas.

Drugim ośrodkiem wpływów na społeczeństwo ukraińskie w GG jest dziś ugrupowanie katolicko-konserwatywne oparte o autorytet najbardziej ważki – Metropolitę Szeptyckiego⁵ i o aparat kościelny. Na początku okupacji niemieckiej oddziaływał on pojednawczo na antypolskie nastroje ludności i zachował powściągliwą postawę wobec hitleryzmu. Czynniki te, zaniepokojone o przyszłość duchową narodu, już teraz widzą przyszłość narodu ukraińskiego we współpracy z Polską.

Pozostałość dawnego UNDO⁶ i innych ugrupowań ugodowych rekrutowanych z miejscowych i najświeższej emigracji z Wołynia, objęci określeniem: „Kanadyjczyków”, za człowieka sztandarowego uważają Wasyla Mudrego⁷. Nie obserwowano dotąd ich działalności organizacyjnej, szerszych wpływów ani prób nawiązania rozmów z Polską. Ilościowo natomiast bardzo liczni są oportuniści, którzy już dziś szukają asekuracji u Polaków na przyszłość.

типольські настрої населення і зберіг стримане ставлення стосовно гітлеризму. Ці елементи, занепокоєні духовним майбутнім народу, вже тепер бачать майбутнє українського народу у співробітництві з Польщею.

Залишки колишнього УНДО⁶ та інших угодовських угруповань, які склалися з місцевих елементів і найсвіжішої еміграції з Волині, яких називали „канадцями”, вважають своєю головною постаттю Василя Мудрого⁷. До цього часу не спостерігається їх організаційної діяльності, ширшого впливу ані спроб проведення переговорів з Польщею. Натомість кількісно дуже численними є опортуністи, які вже нині перестраховуються перед поляками на майбутнє.

Рейхскомісаріат

На пострадянській Україні населення виховане більшовицькою школою і знищене німцями – чекає повернення колишньої влади. Відносно мало є людей, які у нинішніх умовах відчують певне послаблення тиску; після отримання повідомлення про наближення радянського наступу масово втекли на захід. Небагатьом вдалося завойовувати націоналістичні впливи ОУН, які насилу проникають з Заходу. Інакше ситуація виглядає на Волині, де заможне селянство за часів Польщі переживало період найбільшого, який тут пам’ятають, добробуту. Тут найсильнішою є туга за добрими польськими часами, але також впливи ОУН і комунізму, які тут укоренилися. Тамтешні українські діячі, коли була вирішена доля Галичини, мріяли про те, щоб відігравати роль зародка великої української держави під німецькою опікою, про казкову кар’єру на вихолощеній від активних одиниць пострадянській Україні.

Створення Рейхскомісаріату принесло розчарування. Залишились тут лише посади в комунальній адміністрації з необхідністю вислугуватися за рахунок населення. Найбільш амбітний серед діячів волинської партії Скрипник⁸ скомпрометував себе як редактор реп-тильної газети „Волинь”, пробуючи виграти для національної справи єдину можливість, яку давала програмна декларація Рейхскомісара – „свободу релігії”. Він планував на базі православної церкви створити націоналістичну організацію, яка об’єднувала б всі землі Рейхскомісаріату. За допомогою єдиного ієрарха-українця архієпископа случького Полікарпа Сікорського⁹, восени 1941 р. він спричинився до розколу в церкві та створення української автокефальної церкви, на єпископа якої він сам був висвячений у травні 1942 р. Кола єпископів-росіян Рейхскомісаріату об’єдналися в „автономну церкву” на

Reichskomisariat

Na Ukrainie posowieckiej ludność urobiona w szkole bolszewickiej i wyniszczona przez Niemców – czeka powrotu dawnej władzy. Stosunkowo nieliczne są jednostki, które w dzisiejszych warunkach odczuwają pewne rozluźnienie ucisku; na wieść o zbliżającej się ofensywie sowieckiej uciekły masowo na zachód. Niewielu zdołało pozyskać przenikające z trudem z zachodu wpływy nacjonalistyczne OUN. Inaczej jest na Wołyniu, gdzie zamożne chłopstwo za czasów polskich przeżywało najwyższy dobrobyt, jaki tu pamiętają. Jest tu najsilniejsza tęsknota za dobrymi czasami polskimi, ale i zakorzenione wpływy OUN i komunizmu. Tamtejsi działacze ukraińscy, po przesądzeniu losu Galicji, marzyli o odegraniu roli zaczynu wielkiego państwa ukraińskiego pod opieką niemiecką, o bajecznych karierach na wyjąłowanej z aktywnych jednostek Ukrainie posowieckiej.

Utworzenie Reichskomisariatu przyniosło zawód. Pozostały tu tylko posady w administracji komunalnej z obowiązkiem wysługiwania się kosztem ludności. Z ambitniejszych działaczy wołyńskiego stronnictwa Skrypnyk⁸ skompromitował się jako redaktor gadzinowego pisma „Wołyń”, próbując wygrać dla sprawy narodowej jedyną możliwość, jaką pozostała deklaracja programowa Reichskomisarza – „wolność religii”. Zamierzał on z cerkwi prawosławnej stworzyć organizację nacjonalistyczną, łączącą wszystkie ziemie Reichskomisariatu. Z pomocą jedyne go hierarchy Ukraińca arcybiskupa słuckiego Polikarpa Sikorskiego⁹, wywołał on jesienią 1941 r. rozłam w cerkwi i utworzenie ukraińskiej cerkwi autokefalicznej, w której sam w maju 1942 r. dał się wykonsekrować na biskupa. Ogół biskupów Reichskomisariatu Rosjan zgrupowanych w „cerkwi autonomicznej” na Ukrainie podlega kanonicznie patriarchatowi moskiewskiemu, na Wołyniu zachował wpływ na przygniatającą większość wiernych. Ukraińska cerkiew autokefalna szukała więc zwolenników głównie na ziemiach posowieckich.

Istnienie zwalczających się cerkwi nacjonalistycznej i zachowującej więź z Moskwą nie było na rękę okupantom, toteż w październiku 1942 r. musiało dojść do ugody, przy czym kanonicznym zwierzchnikiem nowej „cerkwi autokefalicznej na Ukrainie” (okręgi geograficznie nienarodowe) został Rosjanin metropolita GG Dionizy¹⁰. W Synodzie faktycznie rządzącym cerkwią przewagę zdobyli Rosjanie z dawnej cerkwi „autonomicznej”. Ambitny biskup Mścisław Skrypnyk¹¹ ostał się początkowo na niższej posadzie sekretarza synodu, a w początkach rb. odsunięto go całkowicie od wpływów. Ostatnia możliwość polityki ukraińskiej w Reichskomisariacie upadła, choć faktycznie rozłam cerkwi trwa nadal.

Україні і канонічно підпорядковані московському патріархатові, на Волині зберегли вплив на абсолютну більшість вірних. Отже, Українська автокефальна церква шукала прихильників головним чином на пострадянських землях.

Існування двох воюючих між собою церков – націоналістичної церкви і церкви, яка зберігала зв'язок з Москвою, не було на руку окупантам. Тому в жовтні 1942 р. вони змушені були порозумітися, при чому канонічним предстоятелем нової „автокефальної церкви на Україні” (географічні, а не національні округи) став росіянин, митрополит Генерального Губернаторства Діонізій¹⁰. В Синоді, який фактично керував церквою перевагу здобули росіяни з колишньої „автономної” церкви. Амбітний єпископ Мстислав Скрипник¹¹ спочатку залишався на найнижчій посаді секретаря Синоду, а на початку цього року його повністю позбавлено впливу. Остання можливість української політики в Рейхскомісаріаті не вдалася, хоча фактично розкол в церкві триває даліше.

В цій ситуації на Волині, коли одні діячі колишнього волинського „об'єднання” (ВУО¹²), пронимецького, скомпрометували себе, інші ухилилися від роботи або навіть переховуються у Львові чи Варшаві, поширився вплив ОУН, підкріпленої напливом елемента з ГГ. Вона не є тут настільки породиста, як в дистрикті Галичина, але не має жодної політичної противаги. Базована на суспільності ідеологічна діяльність поль[ської] селянської партії охопила останнім часом також українців і має єдину дотепер пропольську таємну газету; природньо не може бути активним масовим рухом, але у переломний період може відіграти позитивну роль, подібно, як деякі члени колишнього ВУО. Натомість майже вся українська молодь, розпалена націоналістичною агітацією, хоче незалежної України, є антинімецькою, антирадянською, антипольською.

Бандерівці опанували місцеву українську поліцію.

Коли на початку цього року включення невеликих підрозділів української поліції до німецької армії дало підстави для побоювань щодо загального прихованого призову до німецького війська, почалися спочатку окремі втечі до лісу. Від 19 березня вони набрали характеру масового руху, який охопив Луцький, Дубненський та Горохівський повіти. Ще не відомо, чи це є наслідком організаційного наказу бандерівців.

У зв'язку з тим, що великі райони цілковито залишилися без служби безпеки, зростає кількість вбивств поляків, німців і українців, які чинить молодь з лісу. Однак дотепер немає підстав приписувати вину за антипольську акцію бандерівській організації, яка, можливо, не

W tym położeniu na Wołyniu, gdy jedni działacze dawnego wołyńskiego „objednania” (WUO¹²) proniemieckiego skompromitowali się, inni uchylili się od pracy czy nawet schronili się do Lwowa czy Warszawy, do głosu doszło OUN zasilone napływem elementu z GG. Nie jest ono tu tak rasowe jak w dystrykcie Galicji, ale nie ma też żadnej przeciwwagi politycznej. Oparta na społeczeństwie ideologiczna działalność pol[skich] Ludowców ogarnęła ostatnio też jednostki ukraińskie i rozporządza jedynym dotąd propolskim tajnym pismem ukraińskim; z natury rzeczy nie może być aktywnym ruchem masowym, ale w okresie przełomu może odegrać rolę pozytywną, podobnie jak niektórzy członkowie dawnego WUO, a natomiast cała niemal młodzież ukraińska rozagitowana przez nacjonalizm chce niezależnej Ukrainy, jest antyniemiecka, antysowiecka, antypolska.

Banderowcy opanowali miejscową policję ukraińską.

Gdy na początku rb. wcielenie drobnych oddziałów policji ukraińskiej do wojska niemieckiego dało podstawę do obaw przed ogólnym utajonym poborem do wojska niemieckiego, zaczęły się początkowo jednostkowe ucieczki do lasów. Od 19 marca przybrały one charakter ruchu masowego, obejmującego powiaty: łucki, dubieński, horochowski. Nie wiadomo jeszcze, czy jest to następstwem organizacyjnego rozkazu banderowskiego.

Wobec całkowitego ogołocenia dużych obszarów ze służby bezpieczeństwa, mnożą się morderstwa Polaków, Niemców i Ukraińców dokonywane przez młodzież z lasu. Nie ma jednak dotąd podstaw do przypisywania winy akcji antypolskiej organizacji banderowskiej, która może nie panuje nad tendencjami anarchicznymi skierowanymi przede wszystkim przeciw administracji majątków.

Niepokojące jest też położenie na Polesiu, gdzie z poparciem Niemców rozszerzyła się antypolska ukraińska agitacja nacjonalna.

C. Polacy na ziemiach ukraińskich

Za okupacji sowieckiej, a następnie wskutek terroru i ucisku administracji ukraińsko-niemieckiej, żywioł polski uległ wydatnemu osłabieniu. Na obszarze Reichskomisariatu w granicach polskich ubytek Polaków w końcu 1941 r. wynosił 16 procent stanu z 1931 r. W dystrykcie Galicji spis z VIII 42 r. ujawnił zaledwie 955 821 Polaków (niewiele ponad 21% ludności), a więc wykazał straty niemal dwukrotnie wyższe przy ogromnym wzroście odsetka ukraińskiego.

Położenie gospodarcze Polaków, zwłaszcza w 1-szym okresie po opanowaniu całego aparatu administracyjnego przez Ukraińców, było bardzo ciężkie, tym bardziej, że sowiecka nacjonalizacja pozbawiła ich większej

панує над анархічними тенденціями спрямованими перш за все проти адміністрації маєтків.

Тривожною є також ситуація на Поліссі, де при підтримці німців, поширилася антипольська українська національна агітація.

В. Поляки на українських землях

В період радянської окупації, а згодом в результаті терору і тиску українсько-німецької адміністрації, польський елемент значно послабився. На території Рейхскомісаріату в кордонах Польщі збитки поляків наприкінці 1941 р. склали 16 відсотків в порівнянні з 1931 р. в дистрикті Галичина перепис VIII 42 р. виявив заледве 955 821 поляків (трохи більше 21% населення), а отже виявив втрати майже у два рази більші при величезному зростанні відсотка українців.

Економічне становище поляків, зокрема в 1-й період після опанування українцями всього адміністративного апарату, було дуже важке, тим більше, що радянська націоналізація позбавила їх більшої частини власності в селі, нерухомого майна у містах, підприємств промисловості і торгівлі, як приватних, так і кооперативних.

Однак всупереч українським присікуванням, підприємливість і професійна підготовка поляків дозволили їм сяк-так забезпечити існування у Львові, при чому швидко призвичаїлися до вживання української мови в установах.

Становище поляків у провінції буває набагато гірше. Заробіток буває практично неможливий і відчувається нужда. Трапляються згвалтування, кривдження під час розділу сільськогосподарських контингентів, як правило з'являються злісні визначення поляків на роботи до Німеччини. Тому нехтї місцевого польського населення до українців, яка базувалася до війни на почутті культурної вищості і розпалювана побоюваннями вищої пружності розвитку цього не бюрократизованого народу. У період війни ця нехтї стала загальною і раптовою ненавистю, яка вимагала не лише відшкодування втрат, а й довоєнних активів. Не є рідкістю детальні проекти екстермінації українців у Галичині або виселення до СРСР. У Львові оживають давні образи до Варшави і побоювання, що для миру з українцями пожертвують інтересами окраїнної меншості. Говорять, що залежність від центральних загальнопольських кіл може принести надломлення і дезертирство польського міського елементу. Отже існує суперечність між основними постулатами державного інтересу: мирної пацифікації України і збереження сильної польської меншості на східних землях. Однак, серед місцевого громадянства поволі починають поси-

własności wiejskiej, nieruchomości miejskich, zakładów pracy i handlu tak prywatnego, jak i spółdzielczego.

Jednak wbrew ukraińskim szykanom, przedsiębiorczość i fachowe przygotowanie Polaków pozwoliły im we Lwowie jako tako zabezpieczyć egzystencję, przy czym szybko przyzwyczaili się do używania języka ukraińskiego w urzędach.

Położenie Polaków na prowincji bywa o wiele gorsze. Zarobek bywa zupełnie uniemożliwiony i daje się odczuwać nędza. Zdarzają się akty gwałtu, krzywdzenia przy rozdziale kontyngentów rolniczych, z reguły występuje złośliwe wyznaczanie Polaków na roboty do Niemiec. Toteż niechęć miejscowej ludności polskiej do Ukraińców, oparta przed wojną na poczuciu wyższości kulturalnej i podsycana obawami przed większą prężnością rozwoju tego nie zbiurokratyzowanego narodu, w okresie wojny stała się nienawiścią powszechną i gwałtowną, żądną nie tylko powetowania strat, ale i rozszerzenia przedwojennego stanu posiadania. Nie są odosobnione szczegółowe projekty eksterminacji Ukraińców w Galicji lub wysiedlenia do ZSRR. Odżywają we Lwowie dawne urazy do Warszawy i obawa, że dla spokoju z Ukraińcami będą poświęcone interesy mniejszości kresowej. Mówi się więc, że zależność od czynników centralnych ogólnopolskich może przynieść załamanie i dezercję miejskiego żywiołu polskiego. Jest więc sprzeczność podstawowych postulatów racji stanu: pokojowego spacyfikowania Ukrainy i utrzymania silnej mniejszości polskiej na ziemiach wschodnich. Z wolną jednak zaczynają się mnożyć głosy wśród społeczeństwa miejscowego, świadczące o zrozumieniu potrzeby i możliwości polityki szukającej dróg porozumienia i ugody. Nie mogą przebrzmieć też bez echa coraz liczniejsze ostatnio głosy pojednawcze publicystyki polskiej.

Konkluzje

Zrozumienie konieczności kompromisu polsko-ukraińskiego jest jeszcze po obu stronach słabe. Ukraińcy nadal wykorzystują koniunkturę do tworzenia faktów dokonanych: wzmacniają swój stan posiadania kosztem Polaków. Po stronie polskiej przeważa chęć odwetu za doznane krzywdy i chęć usunięcia w odpowiedniej chwili aktywności żywiołu ukraińskiego, aby już na zawsze pozbyć się niebezpieczeństwa.

Postawa Ukraińców na ziemiach Rzeczypospolitej niewątpliwie będzie zależeć od stanu Rosji w chwili załamania się Niemiec. W tym wypadku trzeba się liczyć z 3-ma możliwościami:

1) Jeśliby Rosja była wewnątrz silnie osłabiona, Ukraińcy zapewne próbowaliby stworzenia wielkiej, niepodległej Ukrainy. Do tego niezbed-

люватися голоси, які свідчать про розуміння потреби і можливостей політики, яка шукає шляхів порозуміння і угоди. Не можуть також залишатися без відгуку щораз численніші останнім часом заклики польської публіцистики до поєднання.

Висновки

Зрозуміння необхідності польсько-українського компромісу по обидва боки є ще слабким. Українці надалі використовують кон'юнктуру для творення dokonаних фактів: зміцнюють свої активи за рахунок поляків. З польського боку переважає бажання відплати за зазначені образи і бажання усунення у відповідний момент активності українського елемента, щоб вже назавжди позбутися небезпеки.

Позиція українців на землях Речі Посполитої поза сумнівом залежатиме від ситуації Росії у момент краху Німеччини. У цьому випадку треба рахуватися з трьома можливостями:

1) Якщо б Росія була внутрішньо сильно ослаблена, українці напевно пробували б створити велику, незалежну Україну. Для цього їм була б необхідна прихильність англосаксів, умовою якої мусила б бути угода з поляками, можлива лише за поступливості в питанні західного кордону України.

2) Якщо б СРСР залишився наддержавою-переможцем з існуючою формою устрою, то це перекреслило б надії на незалежність Наддніпрянської України, створило б загрозу для південно-східних земель Речі Посполитої, будучи одночасно найбільш далеко просунутою загрозою для політичних прагнень українців. Оптимальним виходом для західних українців, які прагнуть зв'язати українське життя з західно-європейськими формами буття, був би пошук вирішення проблеми Західної України в межах Речі Посполитої. В обох цих випадках є серйозні перспективи розумного польсько-українського компромісу, базованого на принципі залишення в кордонах Речі Посполитої 4-х рай[онів] південно-східних воєводств. Є ще третя, найважча для нас, можливість:

3) В результаті знищення війною і еволюційних процесів, може дійти до демократизації Росії і уподібнення її ладу до федеративних форм майбутньої Центрально-Східної Європи. У цьому випадку могло б дійти до висунення Росією конкурентних для нас незалежницьких лозунгів і принципу об'єднання в кордонах федерації Східної Європи всіх українських земель. Цього типу лозунги напевно могли б прихилити до себе частину української [громадської] думки, яка шукає політичних шляхів для свого народу.

na byłąby im przychylność Anglosasów, której warunkiem musiałaby być ugoda z Polakami, możliwa tylko przy ustępliwości w sprawie granicy zachodniej Ukrainy.

2) Ostanie się ZSRR jako mocarstwa zwycięskiego w obecnych formach ustrojowych przekreślałoby nadzieje na niepodległość Ukrainy Nadnieprzańskiej, stwarzałoby zagrożenie dla ziem południowo-wschodnich Rzeczypospolitej, będąc również najdalej posuniętym zagrożeniem politycznych dążeń ukraińskich. Optymalnym wyjściem dla Ukraińców zachodnich, dążących do związania życia ukraińskiego z zachodnio-europejskimi formami bytu, byłoby szukanie rozwiązania sprawy Ukrainy zachodniej w obrębie Rzeczypospolitej. W obu tych wypadkach są poważne widoki na rozsądny kompromis polsko-ukraiński, oparty o zasadę utrzymania w granicach Rzeczypospolitej, 4-ch rej[onów] województw południowo-wschodnich. Jest jeszcze 3-cia, najtrudniejsza dla nas możliwość:

3) W wyniku wyniszczenia wojną i procesów ewolucyjnych, może dojść do demokratyzacji Rosji i ustrojowego upodobnienia jej do federacyjnych form przyszłej Europy Środkowo-Zachodniej. W tym wypadku mogłoby dojść do wysunięcia przez Rosję konkurencyjnych dla nas haseł wolnościowych i zasady zjednoczenia w granicach federacji Wschodniej Europy wszystkich ziem ukraińskich. Hasła tego rodzaju mogłyby zapewne pociągnąć dużą część opinii ukraińskiej, poszukującej dróg politycznych dla swego narodu.

[...]

Podjęcie propagandy na ziemiach wschodnich wśród Ukraińców, Białorusinów, Litwinów oraz w społeczeństwie polskim

Celem ułatwienia objęcia województw wschodnich, konieczne jest już dziś propagandowe oddziaływanie na nastroje tamtejszej ludności, szczególnie zaś nastroje Ukraińców, Białorusinów i Litwinów.

Propaganda ta musi podważyć agitację nieprzyjaciela, przychylnie usposobić ludność miejscową do Polski i wyrwać nacjonalistycznym przywódcom tych narodów szeroką podstawę społeczną dla ich zamiarów realizowania swoich maksymalistycznych programów drogą faktów dokonanych.

Mimo braku zarządzeń w tej dziedzinie, akcję propagandową zmuszony byłem rozpocząć, opierając się w ogólnych zarysach na deklaracji państwowej Rządu Polskiego oraz innych enuncjacjach oficjalnych i na przemówieniu Prezydenta Rzeczypospolitej na trzecią rocznicę wojny.

[...]

Початок пропаганди на східних землях
серед українців, білорусів, литовців,
а також серед польського громадянства

З метою полегшення вступу у володіння східними воєводствами вже нині необхідний пропагандистський вплив на настрої тамтешнього населення, особливо ж на настрої українців, білорусів і литовців.

Ця пропаганда мусить підірвати агітацію противника, прихильно настроїти місцеве населення щодо Польщі і вирвати націоналістичним лідерам цих народів широку суспільну базу для їхніх намірів реалізації своїх максималістських програм шляхом доконаних фактів.

Незважаючи на відсутність розпоряджень у цій сфері, я був змушений розпочати пропагандистську акцію, базуючи, в загальних рисах, на жовтневій декларації Польського уряду, а також інших офіційних політичних заявах і на промові Президента Речі Посполитої з нагоди третьої річниці війни.

Директиви щодо пропагандистської акції узгодив з Головним Делегатом Уряду.

Ця акція базуватиметься на таких принципах:

А. Щодо українців

I. Яким має бути ставлення українців до Німеччини, СРСР і Польщі?

а) Нинішня війна принесла повне банкрутство надій деяких кіл українського суспільства (ОУН) на допомогу німців в створенні власної [української] держави.

б) Виявила небезпеку, яка загрожує політичному життю і справжній свободі українського народу в кордонах СРСР – ця небезпека зростала б безсумнівно з бігом часу, подібно, як це мало місце на території УРСР у 1921–1939 роках, довівши до цілковитого знищення справжніх українських національно-визвольних сил.

в) Створила умови для кращого розвитку відносин в межах Польщі, ніж це мало місце в 1920–1939 роках. Використання всіх цих можливостей залежить у більшій мірі від позиції українського громадянства.

II. Безнадійність збройної боротьби з поляками, яка

а) веде до політичної поразки, бо Польща ані не зречеться земель, ані не залишить свого населення у східних воєводствах, а також до

Wytyczne dla akcji propagandy uzgodniłem z Głównym Delegatem Rządu.

Akcja ta opiera się na następujących zasadach:

A. W stosunku do Ukraińców

I. Jakim ma być stosunek Ukraińców do Niemców, ZSRR i Polski?

a) Wojna obecna przyniosła pełne bankructwo nadziei niektórych kół społeczeństwa ukraińskiego (OUN) na pomoc Niemców przy realizowaniu własnego państwa.

b) Uzewnętrzniła niebezpieczeństwo grożące życiu politycznemu i istotnej swobodzie narodu ukraińskiego w ramach ZSRR – niebezpieczeństwo to wzrastałoby niewątpliwie z biegiem czasu, podobnie, jak to miało miejsce na terenach USRR w latach 1921–1939, doprowadzając do całkowitego wyniszczenia istotnych niezależnych sił ukraińskich.

c) Stworzyła warunki lepszego ułożenia stosunków w ramach Polski, niżeli miało to miejsce w latach 1920–1939. Wyzyskanie tych możliwości zależy w wielkiej mierze od postawy społeczeństwa ukraińskiego.

II. Beznadziejność walki zbrojnej z Polakami, która

a) prowadzi do klęski politycznej, bo Polska nie wyrzeknie się ani ziem, ani nie opuści swej ludności w województwach wschodnich, oraz do

b) klęski politycznej, bo Polska – sprzymierzeniec Anglii i Ameryki będzie miała mocną pozycję w momencie zakończenia wojny. Stąd Ukraińcy nie mogą liczyć na pomoc ani na sympatie demokracji zachodnich, nawet w tych ramach, w jakich to miało miejsce w 1919 r. Zasada drobnych samodzielnych państw niezdolnych do utrzymania się przy życiu – zbankrutowała;

c) mogłaby stać się pretekstem do zagrażającej Ukraińcom całkowitą zagładą interwencji sowieckiej.

III. Szkodliwość obecnej walki Ukraińców z polskością:

a) Walka ta leży wyłącznie w interesie niemieckiego okupanta i ułatwia mu akcję narzucenia niewolnictwa, wyzysku gospodarczego i wyniszczenia terrorem zarówno Ukraińców, jak i Polaków.

b) Wywołuje zanik sympatii i oparcia politycznego Ukraińców wśród demokracji zachodnich.

c) Potęguje wyniszczenie gospodarcze kraju.

d) Osłabia możliwość ocalenia przed ponownym wtargnięciem Sowieców.

e) Potęguje zadrażnienia ukraińsko-polskie i utrudnia osiągnięcie pomyslnych, pozytywnych rozstrzygnięć w przyszłości.

б) політичної поразки, оскільки Польща – союзник Англії і Америки матиме міцні позиції у момент закінчення війни. Тому українці не можуть розраховувати на допомогу чи на симпатії західних демократій, навіть у тих межах, в яких це мало місце у 1919 р. Принцип малих самостійних держав неспроможних удержатися – збанкрутував;

в) могла б стати приводом до радянської інтервенції, яка загрожує українцям цілковитим знищенням.

III. Шкідливість нинішньої боротьби українців з польським характером земель:

а) Ця боротьба вигідна виключно німецьким окупантам і полегшує їм акцію поневолення, економічної експлуатації і знищення терором як українців, так і поляків.

б) Спричинює зникнення симпатій і політичної опори українців серед західних демократій.

в) Збільшує економічне знищення країни.

г) Послаблює можливості порятунку від повторного вторгнення Рад.

г) Збільшує польсько-українські суперечності і утруднює досягнення прихильних, позитивних рішень у майбутньому.

д) Спричинює деморалізацію українського громадянства, особливо поліції, кіл службовців і молоді.

е) Наражає на відплатні репресії після війни.

IV. Оцінка минулого.

а) Буйний націоналізм, як польський, так і український, був однією із причин суперечностей, які призводили до актів насильств і терору з одного і з другого боків.

б) Конфліктний стан національно-політичних стосунків відображався на всіх ділянках життя країни, оскільки:

1) опізнював і гальмував процес оздоровлення економічного життя країни, в сфері перебудови структури сільського господарства, урбанізації і т. д.,

2) створював причини практичних утруднень українцям у сфері використання можливості висунення, особливо в сфері допуску українців до кар'єри службовця,

3) гальмував нормальний розвиток життя самоврядування та вів до обмежень у освітній, церковній галузях і т. д.

в) Однак, незважаючи на цього типу обставини, які утруднювали і опізнювали нормальний розвиток країни, слід підкреслити, що загальні умови національного буття українського народу в межах поль-

- f) Wywołuje demoralizację społeczeństwa ukraińskiego, szczególnie policji, kół urzędniczych i młodzieży.
- g) Naraża na odwetowe represje po wojnie.

IV. Ocena przeszłości.

a) Wybujały nacjonalizm, zarówno polski, jak i ukraiński, był jedną z przyczyn zadrażeń, powodujących akty gwałtu i terroru z jednej i z drugiej strony.

b) Zadrażniony stan stosunków narodowo-politycznych odbijał się na wszystkich polach życia kraju, gdyż:

- 1) opóźniał i tamował proces uzdrowienia życia gospodarczego kraju, w zakresie przebudowy struktury rolnej, urbanizacji etc.,
- 2) stwarzał podłoże praktycznych utrudnień dla Ukraińców w zakresie korzystania z możliwości awansu społecznego, w szczególności w zakresie dopuszczenia ich do kariery urzędniczej,
- 3) tamował normalny rozwój życia samorządu oraz prowadził do ograniczeń w zakresie szkoły, kościoła etc.

c) Mimo jednak tego rodzaju okoliczności, które utrudniały i opóźniały normalny rozwój kraju, stwierdzić trzeba, iż ogólne warunki bytu narodowego ludności ukraińskiej w ramach państwa polskiego dawały szereg wartości pozytywnych, które dopiero po doświadczeniach wojennych dają się należycie ocenić – jak:

- 1) podstawowy zakres swobody życia politycznego, społecznego i kulturalnego, w postaci możliwości rozwoju własnych organizacji, szkolnictwa, instytucji kulturalnych, gospodarczych i społecznych,
- 2) zasadnicze warunki bezpieczeństwa życia i mienia jednostki,
- 3) poszanowanie własności swobodnego rozporządzania rezultatami własnej pracy, jak również własnym czasem, nie stosowanie zasady pracy przymusowej etc.,
- 4) w rezultacie, jedynie w granicach państwa polskiego społeczeństwo ukraińskie mogło stosunkowo swobodnie nie tylko rozwijać własne instytucje społeczne, kulturalne i gospodarcze, lecz również spotęgować uświadomienie narodowe i wyrobienie polityczne najszerzych mas własnego narodu, stanowiące podstawy dla dalej idących ukraińskich możliwości,
- 5) w interesie przyszłości stosunków polsko-ukraińskich oraz lepszego ułożenia warunków bytu narodowego Ukraińców w przyszłej Polsce, istnieje konieczność zajęcia już obecnie przez społeczeństwo ukraińskie, w szczególności przez jego przywódców, wyraźnego stanowiska w kierunku:
 - a. – chęci istotnego ułożenia stosunków z Polską,

ської держави давали ряд позитивних цінностей, які щойно після воєнних випробувань можна належним чином оцінити – як:

- 1) основну сферу свободи політичного, громадського і культурного життя, у вигляді можливості розвитку власних організацій, шкільної справи, культурних, господарських і громадських установ,
- 2) основні умови безпеки життя і майна людини,
- 3) пошанування права вільно розпоряджатися результатами власної праці, а також власним часом, невикористання принципу примусових робіт і т. д.,
- 4) в результаті, лише в кордонах польської держави українська суспільність могла б відносно вільно не лише розвивати власні громадські, культурні і господарські установи, але також підняти національну свідомість і політичне вироблення якомога ширших мас власного народу, які становлять основу розвитку можливостей українців,
- 5) в інтересах майбутнього польсько-українських стосунків та кращого організації умов національного буття українців у майбутній Польщі, існує необхідність, щоб вже тепер українська суспільність, особливо її лідери, зайняли чітку позицію в напрямку:
 - а. – бажання справжнього врегулювання відносин з Польщею,
 - б. – засудження проявів насилля стосовно польського населення,
 - в. – співробітництва з польськими колами в дусі спільного усунення і розрядки ворожих тенденцій і настроїв.

V. Питання майбутнього.

Безсумнівно помилки минулого частково були спричинені негативним ставленням української суспільності, частково перемогою в Польщі останнього періоду націоналістичних тенденцій та принципу авторитарного правління.

В майбутній демократичній Польщі розвиток українських проблем відбуватиметься відповідно до програмної декларації Польського уряду по лінії:

- 1) відречення польської сторони від тенденцій денаціоналізації і скривдження українського елемента,
- 2) зречення української сторони методу терору,
- 3) гарантування українцям свободи політичної думки, школи, церкви, організацій і т. п.,

- b. – potępienia przejawów gwałtu w stosunku do ludności polskiej,
- c. – współdziałania z czynnikami polskimi w duchu wspólnego usuwania i rozładowywania wzajemnie wrogich tendencji i nastrojów.

V. Zagadnienie przyszłości.

Niewątpliwie błędy przeszłości wynikały częściowo z negatywnej postawy społeczeństwa ukraińskiego, częściowo ze zwycięstwa w Polsce ubiegłego okresu tendencji nacjonalistycznych oraz zasady rządów autorytatywnych.

W przyszłej demokratycznej Polsce rozwój zagadnień ukraińskich będzie iść zgodnie z deklaracją programową Rządu Polskiego po linii:

- 1) wyrzeczenia się ze strony polskiej tendencji wynaradawiania i upośledzenia elementu ukraińskiego,
- 2) wyrzeczenia się ze strony ukraińskiej metody terroru,
- 3) zapewnienia Ukraińcom swobody myśli politycznej, szkoły, kościoła, organizacji etc.,
- 4) nowe stanowisko formalne Ukraińców w granicach Rzeczypospolitej powinno znaleźć wyraz w jej ustroju, zgodnie z ogólną tendencją do oparcia struktury państwowej na szerokiej samorządności.

[...]

D. W stosunku do ludności polskiej ziem wschodnich i południowych

1) Polska nie wyrzeknie się żadnych ziem z granic 1939 r., gdyż ziemie te są niezbędne dla zachowania Państwa.

2) Polska nie dopuści do krzywdy miejscowej ludności polskiej, bo jej istnienie w pierwszym rzędzie jest warunkiem utrzymania tych ziem przy Polsce. Prawa ludności polskiej na przyszłość muszą być zagwarantowane.

3) Zbrodnie okresu wojennego przeciw ludności polskiej będą ukarane.

4) Konieczność szukania porozumienia z miejscową ludnością nie-polską jest naturalnym nakazem interesu państwowego, jednym z podstawowych warunków pomyślnego rozstrzygnięcia sprawy terenów o ludności mieszanej.

Z walk narodowościowych na tych terenach skorzystać mogą w pewnym okresie Sowiety, uzyskując podstawę do interwencji.

5) Polska przysła, posiadająca nowe rozległe tereny swej narodowej ekspansji na zachodzie, będzie tym mocniej zainteresowana w pokojowym

4) нова формальна ситуація українців в кордонах Речі Посполитої повинна знайти відображення у її устрої, згідно із загальною тенденцією державної структури, заснованої на широкій самоврядності.

[...]

Г. Щодо польського населення східних і південних земель

1) Польща не зречеться жодних земель, які були в її кордонах в 1939 р., оскільки ці землі є необхідні для збереження Держави.

2) Польща не дозволить заподіяння шкоди місцевому польському населенню, бо її існування у першу чергу є умовою залишення цих земель за Польщею. Права польського населення на майбутнє мають бути гарантовані.

3) Злочини воєнного періоду проти польського населення будуть покарані.

4) Необхідність пошуку порозуміння з місцевим непольським населенням є природнім наказом державного інтересу, однією з головних умов благополучного вирішення питання територій з мішаним населенням.

Національну боротьбу на цих землях в певний період можуть використати Ради як привід для інтервенції.

5) Майбутня Польща, яка володітиме новими просторами територіями своєї національної експансії на заході, буде тим міцніше зацікавленою мирним співіснуванням всього свого населення східних і південних земель, а завданням польського елемента цих земель є полегшення Державі її завдань як в момент воєнного перелому, так і у майбутньому.

6) Польський елемент на окраїнних землях не може не брати до уваги надзвичайно важливої для інтересів польської Держави передумови, що крім найактивніших нині і найбільш помітних антипольських елементів з числа місцевого населення – існують також широкі маси цього населення, позиція яких у момент чергового прояву польської сили може відіграти особливо важливу роль.

7) Розширення сфери свободи самоврядування окремих районів може бути корисним також і для місцевого польського населення, збільшуючи його вплив на структуру місцевих відносин.

8) Оздоровлення професійної структури непольського населення, особливо допуск її у деякі галузі державної служби і т. п., може бути вигідним також польському населенню даного району, оздоровлюючи сукупність відносин, а одночасно охороняючи цей район від зубожін-

współzyciu całej swej ludności ziem wschodnich i południowych, a zadaniem elementu polskiego tych ziem jest ułatwić Państwu jego zadania zarówno w momencie wojennego przełomu, jak i w przyszłości.

6) Element polski na ziemiach kresowych nie może tracić z oczu niezmiernie dla interesów Państwa ważnej przesłanki, że poza najaktywniejszymi dziś i najwidoczniejszymi antypolskimi elementami miejscowej ludności niepolskiej – istnieją również szerokie masy tej ludności, których postawa w momencie ponownego ujawnienia siły polskiej może odegrać szczególnie ważną rolę.

7) Rozszerzenie zakresu swobody samorządowej poszczególnych terenów może być korzystne również i dla miejscowej ludności polskiej, zwiększając jej wpływ na układ stosunków lokalnych.

8) Uzdrawienie struktury zawodowej ludności niepolskiej, w szczególności dopuszczenie jej do niektórych dziedzin służby państwowej etc., może leżeć również w interesie polskiej ludności danego terenu, uzdrawiając całość stosunków, a równocześnie chroniąc ten teren od zubożenia przez jednostkowe wyczerpanie sił polskich przez zawody urzędnicze.

Środkami działania w zakresie propagowania powyższych zasad będą:

A. W odniesieniu do Polaków:

1. przyczynianie się, w porozumieniu z Gł[ównym] Delegatem Rządu, do jak najszerzego pogłębiania poglądów na zagadnienia narodowościowe,
2. zasilanie materiałem propagandowym, zgodnie z pktem 1-ym, prasy tajnej polskiej zarówno stołecznej, jak kresowej.

B. W odniesieniu do niepolских grup narodowych:

1. instrukcje dla prowadzących z naszego ramienia rozmowy półurzędowe i prywatne,
2. inspirowane głosy tajnej prasy polskiej, czytowane przez poszczególne grupy narodowe,
3. wydawnictwa ulotne czy to firmowane przez pewne ośrodki polskie lub bezimiennie w języku zarówno polskim, jak też w języku poszczególnych grup narodowych,
4. współdziałanie w powołaniu do życia prasy ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej, zdolnej do propagowania tezy o konieczności porozumienia z Polską, wypowiadającej się przeciwko wszelkim formom współdziałania z Niemcami czy ZSRR.

Przedstawiając powyższy plan działania podkreślam, że dla powodzenia podjętej w Kraju propagandy, miałyby niezmiernie znaczenie poparcie jej przez odpowiednią akcję radiową i prasową z Zachodu, czy to przez wypowiedzi oficjalnych i półoficjalnych czynników polskich, czy też przez wywoływanie odpowiednich enuncjacji prasowych angielskich i amerykańskich oraz w innych państwach sojusznicznych i neutralnych w duchu:

ня у зв'язку із вичерпанням польських людських ресурсів на посадах службовців.

Засобами впливу у сфері пропаганди вищевказаних принципів будуть:

А. Стосовно поляків:

1. спричинитися, у порозумінні з Г[оловним] делегатом Уряду, до якомога ширшого поглиблення знань з національних питань,

2. забезпечення пропагандистськими матеріалами, згідно з пунктом 1-м, таємної польської преси як столичної, так і українної.

Б. Стосовно непольських національних груп:

1. інструкції для тих, хто вестиме від нашого імені напівофіційні і приватні переговори,

2. інспірація виступів польської таємної преси, яку читають окремі національні групи,

3. видання листівок, за підписом певних польських осередків або без підпису як польською мовою, так і мовами окремих національних груп,

4. взаємодія у створенні української, білоруської і литовської преси, здатної пропагувати тезу про необхідність порозуміння з Польщею, яка б також виступала проти будь-яких форм співробітництва з Німеччиною чи СРСР.

Представляючи вищенаведений план заходів підкреслюю, що для успіху розпочатої в Країні пропаганди, надзвичайне значення мала б її підтримка відповідною акцією на радіо і в пресі з Заходу або у виступах офіційних і напівофіційних польських представників, або шляхом оголошення відповідних декларацій в англійській і американській пресі, а також в інших союзних і нейтральних державах в душі:

- 1) підкреслення принципу непорушності наших кордонів 1939 р., а також наших прав на землі, які знаходилися у цих кордонах;
- 2) доведення небезпеки, яку несе всій Європі, а особливо Центральній Європі послаблення Польщі і зміцнення російсько-радянського імперіалізму шляхом порушення рівноваги між системою центрально-європейської федерації і СРСР у разі включення східних земель Речі Посполитої і Литви до СРСР,
- 3) доведення культурних, суспільних і економічних відмінностей, які виникли протягом 20-річчя по обидва боки кордону 1939 р., доведення, що система російського правління взагалі і особливо авторитарна система радянського правління, вестиме не до розвитку, а до стирання культурної окремішності цих земель, які з давніх давен належать до світу західної культури;

- 1) podkreślania zasady nienaruszalności granicy naszej z 1939 r. oraz naszego prawa do ziem objętych tą granicą;
- 2) wykazywanie niebezpieczeństwa płynącego dla całej Europy, a w szczególności dla Europy Środkowej z osłabienia Polski i wzmocnienia imperializmu rosyjsko-sowieckiego przez naruszenie równowagi między układem federacji środkowoeuropejskiej a ZSRR w razie włączenia ziem wschodnich Rzeczypospolitej i Litwy do ZSRR,
- 3) wykazywanie różnic kulturalnych, społecznych i gospodarczych wytworzonych w ciągu 20-lecia po obu stronach granicy 1939 r., wykazywanie, że system rządów rosyjskich w ogóle, a system autorytarny rządów sowieckich w szczególności, prowadziłyby nie do rozwoju, lecz zatarcia odrębności kulturalnej tych ziem, od dawna należących do świata kultury zachodniej; wykazywanie niebezpieczeństwa istnienia odrębnego państwa ukraińskiego czy białoruskiego (zachodnich) między Polską a ZSRR.

Realizacja koncepcji tego rodzaju byłaby spotęgowaniem błędów polityki wersalskiej, tworzeniem organizmów niezdolnych do trwałego istnienia i będących zarzewiem niepokoju europejskiego.

5. Rozwiewanie nadziei przywódców ukraińskich czy białoruskich na pomoc demokracji zachodnich w kierunku rozbijania Rzeczypospolitej czy też (w stosunku do przywódców politycznych Litwy) na pomoc w realizacji imperialistyczno-zaborczych programów kosztem Polski.

6. Systematyczne przestrzeganie przed skutkami wyzyskiwania warunków obecnego okresu dla akcji skierowanych przeciwko interesom państwowym czy ludności polskiej.

7. Wskazywanie, iż najprostsza i najskuteczniejsza droga do europejskiej wspólnoty demokratycznej dla narodów skompromitowanych przez współpracę przywódców z imperialistycznymi i totalistycznymi Niemcami – prowadzi przez ugodę i współpracę z demokratyczną Polską.

Pożądanym byłoby powzięcie bardziej sprecyzowanych uchwał Rządu lub Rady Narodowej co do sposobu rozwiązań spraw narodowościowych w Polsce.

W razie niemożności powzięcia już teraz tego rodzaju wiążących uchwał, konieczne jest poinformowanie Kraju o politycznych tendencjach w zakresie powyższych zagadnień.

Wysoce pożądanym byłoby też wyjaśnienie istotnego stanowiska czynników czeskich we wszystkich przedstawionych tu sprawach.

W rozmowach z przedstawicielami poszczególnych grup narodowościowych, w szczególności z Białorusinami, wyczuwa się, że liczą oni poważnie na poparcie ich dążeń przez Czechy przeciwko Polsce.

доказування небезпеки існування окремої української або білоруської (західних) держав між Польщею і СРСР.

Реалізація такого типу концепції була би поглибленням помилок версальської політики, створенням організмів нездатних до тривалого існування, які є вогнищем європейського неспокою.

5. Розвіювання надії українських чи білоруських лідерів на допомогу західних демократій у напрямку поділу Речі Посполитої або ж (щодо політичних лідерів Литви) на допомогу в реалізації імперіалістично-загарбницьких програм за рахунок Польщі.

6. Систематичне застереження про наслідки використання умов нинішнього періоду для акцій, спрямованих проти державних інтересів або польського населення.

7. Показування, що найпростішим і найбільш ефективним шляхом до європейської демократичної співдружності для народів, які компрометували себе співпрацею своїх лідерів з імперіалістичною і тоталітарною Німеччиною – лежить через договір і співробітництво з демократичною Польщею.

Бажаним було б прийняття більш точних рішень Уряду або Національної ради щодо способу вирішення національного питання в Польщі.

У разі неможливості прийняття цього типу зобов'язуючих рішень, вже зараз необхідно поінформувати Країну про політичні тенденції у сфері вищевикладених проблем.

Дуже бажаним було б також роз'яснення дуже суттєвої позиції чеських кіл щодо представлених тут справ.

В ході переговорів з представниками окремих національних груп, особливо з білорусами, відчувається, що вони серйозно розраховують на підтримку їхніх прагнень Чехією проти Польщі.

По-суті чехи могли б мати серйозний вплив на настрої цих груп, особливо на настрої білорусів і литовців.

Було б бажано звернути увагу чеських офіційних кіл на певні аналогії, які є між негативними і позитивними можливостями чехів і відносно настроїв на землях польського Сходу й еventуально може польської сторони стосовно майбутнього вирішення проблем в Словаччині.

Підкреслюючи ще раз, що загальним прагненням розпочатої мною пропаганди є тенденція паціфікації суперечностей і підготовка легших умов повернення поляків на свої східні і південні землі, а також неможливість продовження нашої пасивної позиції на цих землях, прошу Вас, пане Генерале, підтримати вищенаведені заходи (або надіслати мені додаткові інструкції), а також розпорядитися що-

W istocie Czesi mogliby mieć poważny wpływ na nastroje tych grup, w szczególności na nastroje Białorusinów i Litwinów.

Byłoby wskazaniem zwrócenie uwagi oficjalnych czynników czeskich na pewne analogie zachodzące między negatywnymi i pozytywnymi możliwościami czeskimi i w odniesieniu do nastrojów na terenie polskiego wschodu, a ewentualnie może strony polskiej w odniesieniu do przyszłego układu spraw na Słowacji.

Podkreślając raz jeszcze, że ogólnym dążeniem podjętej przeze mnie propagandy jest tendencja pacyfikacji zadrażeń i przygotowania łatwiejszych warunków powrotu Polaków na swe ziemie południowe i wschodnie oraz niemożności utrzymywania dalej naszej biernej postawy na tych ziemiach, proszę Pana Generała o zaakceptowanie powyższej akcji (względnie o podanie mi dodatkowych instrukcji), jak również o zarządzenie wzmocnienia analogicznej akcji propagandowej w krajach anglosaskich i innych.

Uwaga ogólna: Momenty propagandy antysowieckiej nie będą miały charakteru angażującego oficjalne czynniki polskie.

Publikuje się za: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, T. VI, Londyn 1989, s. 314–332.

Przypisy

¹ Rowecki Stefan (1895–1944), ps. „Rakoń”, „Grabica”, „Grot”, „Inżynier”, „Kalina”, płk dypl.; w kampanii wrześniowej 1939 dca Warszawskiej BPanc-Mot, od października 1939 szef sztabu i zca Dcy Głównego SZP, potem kmdt ZWZ na okupację niemiecką i Dca AK; aresztowany przez Niemców w 1943, zamordowany w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen (gen. dyw. – 1944).

² Ukraiński Centralny Komitet, działał od listopada 1939, formalnie utworzony w maju 1940 za zgodą Niemców i kontrolowany przez nich, istniał do 1945 w Krakowie.

³ Kubijowycz Wołodmyr (1900–1985), dr hab., antropogeograf, pracownik UJ, od 1940 przewodniczący UCK w Krakowie, m. in. zabiegał u H. Franka o rozwiązanie problemu polsko-ukraińskiego na zasadach kantonalnych, po wojnie na emigracji.

⁴ Horbowyj Wołodmyr (1898–1984), adwokat, obrońca w procesach UWO i OUN w II RP; związany z OUN-M; od 1941 współkierował UNK; w 1945 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa, sądzony i skazany na 25 lat ITŁ.

⁵ Szeptycki Andrzej (1865–1944), abp, metropolita lwowski (grekokatolicki); wspierał ideę niepodległości Ukrainy; w czasie II wojny światowej w swoich wystąpieniach i listach pasterskich wypowiadał się przeciwko stosowaniu przemocy.

⁶ Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO) – ukraińska partia polityczna założona w 1925, której celem było utworzenie niepodległego państwa ukraińskiego; początkowo w opozycji do rządu, po ugodzie z 1935 ograniczyła się do postulatów autonomii ukraińskiej w Polsce.

⁷ Mudryj Wasyl (1893–1966), ukraiński działacz polityczny, redaktor naczelny dziennika „Diło”, w l. 1935–1939 prezes UNDO i wicemarszałek Sejmu RP; po 1945 na emigracji.

до посилення аналогічної пропагандистської акції в англосаксонських і інших країнах.

Загальне зауваження: Аспекти антирадянської пропаганди носимуть характер, який не втягуватиме офіційні польські кола.

Публікується за: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, Т. VI, Londyn 1989, s. 314–332.

Примітки

¹ Ровецький Стефан (1895–1944), псевдо „Раконь”, „Грабіца”, „Грот”, „Інженер”, „Каліна”, дипл. полк.; під час вересневої кампанії 1939 командир Варшавської танкової моторизованої бригади, з жовтня 1939 начальник штабу і заступник Головнокомандувача СПП, потім командувач СЗБ на окупованій німцями території та Головнокомандувач АК. Заарештований німцями у 1943, вбитий у концтаборі в Заксенхаузен (ген. див. – 1944).

² Український Центральний Комітет, діяв з листопада 1939, формально створений у травні 1940 за згодою німців і був контрольований ними, діяв у Кракові до 1945.

³ Кубійович Володимир (1900–1985), доктор наук, антропогеограф, співробітник ЯУ; з 1940 голова УЦК в Кракові, м. ін. перед Г. Франком клопотався у справі вирішення польсько-українського питання на кантональних принципах, після війни – на еміграції.

⁴ Горбовий Володимир (1898–1984), адвокат, захисник на процесах УВО і ОУН в ІІ РП; зв'язаний з ОУН-М; з 1941 співголова УНК; в 1945 заарештований радянськими органами держбезпеки, засуджений судом до 25 років ВТТ.

⁵ Шептицький Андрей (1865–1944), архієпископ, митрополит Львівський (греко-католицький); підтримував ідею незалежності України; під час Другої світової війни у своїх виступах та душпастирських посланнях висловлювався проти використання насилля.

⁶ Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) – українська політична партія, створена у 1925; її метою було створення незалежної української держави; спочатку в опозиції до уряду, після угоди 1935 обмежило свої вимоги до постулатів української автономії в Польщі.

⁷ Мудрий Василь (1893–1966), український політичний діяч, головний редактор щоденника „Діло”; в 1935–1939 голова УНДО і віце-маршал Сейму РП; після 1945 на еміграції.

⁸ Скрипник Степан (1898–1993), офіцер армії УНР, політичний діяч; у 1930–1939 депутат Сейму РП; у березні 1939 виключений з ВУО; в 1942 висвячений на православного єпископа (Української автокефальної православної Церкви).

⁹ Сікорський Полікарп (1875–1953), світське ім'я Петро, з грудня 1941 тимчасовий адміністратор Української автокефальної православної Церкви в Україні, з травня 1942 митрополит; після війни – на еміграції.

¹⁰ Діонізій (1876–1960), в 1923–1945 митрополит Православної церкви (з 1939 Української автокефальної Церкви) у Польщі.

¹¹ Правильно: Степан Скрипник.

¹² Волинське українське об'єднання (ВУО) – українська проурядова політична партія, створена у 1931 колишніми співробітниками С. Петлюри – депутатами і сенаторами ББВР; повстала з ініціативи воєводи Г. Юзефського у рамках т. зв. волинської політики, намагалась пропагувати польсько-українське співробітництво; у 1935 нараховувала бл. 6 тис. членів.

⁸ Skrypnyk Stepan (1898–1993), oficer armii URL, działacz polityczny; w l. 1930–1939 poseł na Sejm RP; w marcu 1939 usunięty z WUO; w 1942 wyświęcony na biskupa prawosławnego (Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej).

⁹ Polikarp Sikorski (1875–1953), imię świeckie Piotr, od grudnia 1941 tymczasowy administrator Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej na Ukrainie, od maja 1942 metropolita; po wojnie na emigracji.

¹⁰ Dionizy (1876–1960), w l. 1923–1945 metropolita cerkwi prawosławnej (od 1939 Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi) w Polsce.

¹¹ Właśc. Stepan Skrypnyk.

¹² Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie (WUO) – ukraińska prorządowa partia polityczna założona w 1931 przez byłych współpracowników S. Petlury – posłów i senatorów BBWR. Powstała z inicjatywy wojewody H. Józewskiego w ramach tzw. polityki wołyńskiej, starała się propagować współpracę polsko-ukraińską. W 1935 liczyła ok. 6 tys. członków.

5

Інформація НКДБ УРСР від червня 1944 р. на тему УПА, її генезису, структури і діяльності

Совершенно секретно

Утверждаю:
Нарком госбезопасности УССР
Комиссар госбезопасности 3 ранга
(САВЧЕНКО)
„ ” июня 1944 года

Ориентировка о возникновении и деятельности „Украинской повстанческой армии” (УПА)

При этом, в порядке ориентировки для руководства в оперативной работе по украинским националистам, сообщая данные о возникновении и деятельности „Украинской Повстанческой Армии” (УПА).

Как установлено, на территории Ровенской, Волынской, Тарнопольской, Житомирской, Винницкой, Каменец-Подольской и др. областей и, особенно на Волыни и Подолии, существуют и активно действуют многочисленные вооруженные банды украинских националистов – бандеровцев, объединенные в так называемую „Украинскую повстанческую армию” (УПА).

УПА составляет вооруженную силу Организации Украинских Националистов (ОУН) бандеровского направления и является наиболее активной ее частью.

1. Возникновение УПА

С началом отечественной войны буржуазные, мелкобуржуазные и кулацкие элементы Западной Украины, объединенные в различные украинские националистические организации, стали передовым отрядом немецких ландскнехтов и приняли участие в вооруженной борьбе с СССР на стороне фашистской Германии.

Позиция этих элементов в условиях отечественной войны определилась двумя основными фактами: резкой социально-политической враждебностью по отношению к СССР с одной стороны и, с другой – верой в победу фашистской Германии, которая обещала им преподнести украинскую „самостоятельную” державу.

5

Informacja NKGB USRS z czerwca 1944 r. dotycząca UPA, jej genezy, struktury i działań

Ściśle tajne

Zatwierdzam:

Narkom bezpieczeństwa państw[owego] USRS
Komisarz bezpieczeństwa państw[owego] 3 rangi
(SAWCZENKO)
„ ” czerwca 1944 roku

Informacja
o powstaniu i działalności
„Ukraińskiej Powstańczej Armii” (UPA)

W celu zorientowania kierownictwa w pracy operacyjnej dotyczącej rozpracowania ukraińskich nacjonalistów, podaję informacje o powstaniu i działalności „Ukraińskiej Powstańczej Armii” (UPA).

Jak ustalono, na terytorium obwodów rówieńskiego, wołyńskiego, tarnopolskiego, żytomierskiego, winnickiego, kamienieckiego i in[nych], a szczególnie na Wołyniu i Podolu, istnieją i aktywnie działają liczne zbrojne bandy ukraińskich nacjonalistów – banderowców, zjednoczone w tak zwanej „Ukraińskiej Powstańczej Armii” (UPA).

UPA stanowi zbrojną siłę Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) nurtu banderowskiego i jest jego najbardziej aktywną częścią.

1. Powstanie UPA

Od początku wojny ojczyźnianej burżuazyjne, drobnomieszczańskie i kułackie elementy Zachodniej Ukrainy, zjednoczone w rozmaitych ukraińskich organizacjach nacjonalistycznych, stały się czołową siłą niemieckich Landsknechtów i wzięły udział w zbrojnej walce przeciwko ZSRS po stronie faszystowskich Niemiec.

Pozycję tych elementów w warunkach wojny ojczyźnianej wyznaczyły dwa zasadnicze czynniki: z jednej strony – silna wrogość społeczno-polityczna wobec ZSRS, z drugiej – wiara w zwycięstwo faszystowskich Niemiec, które obiecały im ukraińskie „niepodległe” państwo.

Jednym z wyrazicieli takich oczekiwań była „organizacja nacjonalistów” OUN.

Utworzona swego czasu przez niemiecki wywiad i przezeń przygotowana do konspiracyjnej i dywersyjno-terrorystycznej walki przeciwko ZSRS,

Одной из выразительниц таких чаяний являлась „организация националистов” ОУН.

Созданная в свое время германской разведкой и воспитанная ею для подпольной и диверсионно-террористической борьбы против СССР, ОУН и в целом стала главным рычагом мобилизации враждебных СССР элементов, с целью использования их в интересах Германии.

Однако, вскоре после начала войны, немцы достаточно ясно показали, что никакой „самостоятельной” Украинской державы, хотя бы даже Квислинговского типа, они не намерены были преподнести украинским националистам, а наоборот, проводя резко выраженную колониальную политику на оккупированной территории Украины, начали разлагать и репрессировать, вплоть до физического уничтожения, всех националистических экстремистов, которые в той или иной форме напоминали о „самостоятельности” Украины.

В результате этой борьбы с украинскими экстремистскими элементами, различные националистические формирования и группы были разложены, их участники стали на путь активного пособничества немцам, как, например, группировавшиеся вокруг УЦК, а значительная часть националистов из так называемой молодой генерации, сгруппированной в бандеровском крыле ОУН, стала в оппозицию к немцам и перешла в подполье.

Несмотря на жесткие репрессии со стороны немцев, ОУН бандеровского направления не только не была разложена, но значительно увеличила свои ряды, организовав к началу 1943 года почти повсеместно на Украине свои подпольные ячейки и боевые группы.

Питательной средой для подполья ОУН бандеровского направления явилась сохранившаяся мелко-буржуазная и кулацкая стихия в западных областях Украины и осколки разгромленных нами в свое время националистических формирований в восточных областях Украины.

Кроме того, в условиях всевозрастающей ненависти широких масс населения к оккупантам, ОУН бандеровского направления, умело используя эту ненависть, увлекла за собой частично и социально близкие нам элементы.

В дальнейшем, продолжая небезуспешно играть на этой ненависти, бандеровцы приступили к организации своей вооруженной силы и создали т. н. „украинскую повстанческую армию”, объявив ее „одиноко-суверенною владою на звильненных землях Украины”, а ОУН в связи с „новыми” задачами в отличие от мельниковского течения, переименовали в „Организацию украинских националистов само-

OUN stała się główną dźwignią mobilizacji elementów wrogich ZSRS w celu ich wykorzystania w interesie Niemiec.

Niebawem jednak, po rozpoczęciu wojny, Niemcy dosyć wyraźnie pokazali, że nie zamierzają darować ukraińskim nacjonalistom żadnego „niepodległego” państwa ukraińskiego, choćby nawet typu quislingowskiego. Przeciwnie, prowadząc na okupowanym terytorium Ukrainy ewidentną politykę kolonialną, zaczęli demoralizować i represjonować, doprowadzając do likwidacji wszystkich nacjonalistycznych ekstremistów, którzy w takiej czy innej formie przypominali o „niepodległości” Ukrainy.

W rezultacie walki z ukraińskim elementem ekstremistycznym, różne nacjonalistyczne formacje i grupy uległy demoralizacji. Ich członkowie, na przykład skupieni wokół UCK, zaczęli aktywnie pomagać Niemcom. Znaczna zaś część nacjonalistów z tak zwanej młodej generacji, zgrupowana w banderowskim skrzydle OUN, stanęła w opozycji wobec Niemców i zesłała w podziemie.

Mimo surowych represji ze strony Niemców, [przedstawiciele] kierunku banderowskiego OUN nie tylko nie ulegli demoralizacji, lecz znacznie powiększyli swoje szeregi, organizując na początku 1943 roku prawie wszędzie na Ukrainie swoje konspiracyjne komórki i grupy bojowe.

Bazę zasilającą dla konspiracji skrzydła banderowskiego OUN stanowił żywioł drobnomieszczański i kułacki w zachodnich obwodach Ukrainy oraz resztki rozbitych przez nas w swoim czasie formacji nacjonalistycznych we wschodnich obwodach Ukrainy.

Poza tym, w warunkach stale narastającej nienawiści szerokich mas ludności do okupantów, skrzydło banderowskie OUN, umiejętnie wykorzystując ową nienawiść, częściowo pociągnęła za sobą również bliskie nam elementy.

Następnie, grając z powodzeniem na tej nienawiści, banderowcy przystąpili do organizowania własnej siły zbrojnej i utworzyli tzw. „Ukraińską Powstańczą Armię”, ogłaszając ją „jedyną suwerenną władzą na wyzwolonych ziemiach Ukrainy”, a OUN, zgodnie z „nowymi” wyzwaniem, w przeciwieństwie do nurtu melnykowskiego, przemianowali na „Organizację Ukraińskich Nacjonalistów Niepodległościowców-Państwowców” – OUN-SD, która postawiła sobie za cel walkę o „Niepodległe Zjednoczone Państwo Ukraińskie” – USSD.

Na podstawie zdobytych z różnych źródeł informacji oraz materiałów dokumentalnych, historia powstania i działalności UPA wygląda następująco:

30 czerwca 1941 roku Stepan BANDERA na własną rękę powołał we Lwowie „Ukraiński ^aRząd^a Narodowy”, który proklamował utwo-

стейников-державников” – ОУНСД, которая ставила своей задачей – бороться за „Украинскую самостийную соборную державу” – УССД.

Подробно история возникновения и деятельности УПА, на основании добытых из разных источников данных и документальных материалов, представляется в таком виде:

30 июня 1941 года Степан БАНДЕРА явочным порядком созвал во Львове „Украинское национальное ^аправительство^а, которое провозгласило создание украинского государства и опубликовало по этому поводу специальную декларацию.

Во главе украинского национального „правительства” БАНДЕРА поставил своего заместителя по ОУН Ярослава СТЕЦЬКО¹.

Одновременно БАНДЕРА приступил к формированию так называемой „украинской национальной армии”.

Однако, немцы предложили БАНДЕРЕ распустить сформированное „правительство” и аннулировать опубликованную декларацию. БАНДЕРА отказался выполнить это требование, после чего немцы арестовали БАНДЕРУ, СТЕЦЬКО и других активных участников ОУН и этим положили конец существованию „украинского правительства”.

Всем немецким оккупационным властям на Украине 19 ноября 1941 г. была разослана директива, предписывающая не допускать в органы самоуправления и полиции сторонников бандеровского движения, а 25 ноября 1941 года немцы издали приказ об уничтожении их.

Вследствие начавшихся со стороны немцев массовых репрессий в отношении бандеровцев, последние перешли на нелегальное положение и повели активную работу по созданию подпольных оуновских организаций и боевых вооруженных групп „бойвок”.

^бВ течение 1942 года бандеровцы провели большую работу по созданию широкой сети подпольных вооруженных боевых групп на территории Западной Украины.

^вВ марте 1943 года^в на базе этих боевых групп бандеровским „Проводом” ОУН началось формирование так называемой „Украинской повстанческой армии” (УПА), во главе которой вначале был поставлен некто „ЮРКО”² (оуновская кличка), а в мае 1943 г. некий Клим САВУР³, со званием „Главнокомандующего УПА”.^б

О Климе САВУР нам известно, что он имеет еще один псевдоним „ОХРИМА”, настоящая его фамилия ШУХЕВИЧ⁴, 30 лет, уроженец Галиции, сын или племянник Львовского адвоката.

Формирование УПА бандеровцами проводилось под лозунгом необходимости борьбы с немецкими оккупантами и советскими партизанами.

rzenie państwa ukraińskiego oraz opublikował specjalną deklarację w tej sprawie.

Na szefa ukraińskiego narodowego „rządu” BANDERA wyznaczył swego zastępcę z OUN Jarosława STEĆKĘ¹.

Jednocześnie BANDERA przystąpił do formowania tak zwanej „Ukraińskiej Narodowej Armii”.

Jednak Niemcy polecieli BANDERZE, by rozwiązał sformowany „rząd” i anulował opublikowaną deklarację. BANDERA odmówił wykonania tego żądania, po czym Niemcy aresztowali BANDERĘ, STEĆKĘ oraz innych aktywnych działaczy OUN, położywszy kres istnieniu „ukraińskiego rządu”.

19 listopada 1941 r. do wszystkich okupacyjnych władz na Ukrainie została rozesłana dyrektywa, nakazująca nie dopuszczać do organów samorządowych i policji zwolenników ruchu banderowskiego, a 25 listopada 1941 roku Niemcy wydali rozkaz o ich likwidacji.

Na skutek rozpoczętych przez Niemców masowych represji wobec banderowców, zesłali oni do podziemia i rozpoczęli aktywną pracę, tworząc ounowskie organizacje konspiracyjne oraz „bojówki” – zbrojne grupy bojowe.

^bW ciągu 1942 roku banderowcy wykonali ogromną pracę, tworząc szeroką siatkę podziemnych zbrojnych grup bojowych na terytorium Zachodniej Ukrainy.

^cW marcu 1943 roku^c na bazie tych grup bojowych banderowski „Prowid” OUN rozpoczął formowanie tak zwanej „Ukraińskiej Powstańczej Armii” (UPA). Początkowo na jej dowódcę został wyznaczony niejaki „JURKO”² (pseudonim ounowski), a w maju 1943 r. niejaki Kłym SAWUR³, w randze „Głównodowodzącego UPA”^b.

O Kłymie SAWURZE jest nam wiadomo, że ma on jeszcze jeden pseudonim „OCHRYM”. Jego prawdziwe nazwisko SZUCHEWYCZ⁴, 30 lat, urodzony w Galicji, syn lub krewny lwowskiego adwokata.

Banderowcy utworzyli UPA pod hasłem konieczności walki z niemieckim okupantem i partyzantką sowiecką.

Prawdziwe zaś przyczyny formowania UPA leżą nie tyle w konieczności zbrojnej walki z niemieckim okupantem, co w dążeniu – grając na nienawiści ludności do okupantów – do wzmocnienia swoich wpływów wśród ludności ukraińskiej zachodnich obwodów Ukrainy i poprowadzenia walki z ruchem partyzanckim, który rozwinął się na terytorium Wołynia i Polesia zimą 1942–43 r. oraz utworzenia w ten sposób zbrojnego oparcia dla OUN.

[Żeby potwierdzić], że tak właśnie było, wystarczy zajrzeć do takiego dokumentu, jakim jest czołowa gazeta banderowska „O Nie-

Истинные же причины формирования УПА кроются не столько в необходимости вооруженной борьбы с немецкими оккупантами, сколько в стремлении – играя на ненависти населения к оккупантам, усилить свое влияние среди украинского населения западных областей Украины и повести борьбу с развернувшимся зимой 1942–43 г.г. партизанским движением на территории Волыни и Полесья и таким образом создать вооруженную опору для ОУН.

Что это именно так, достаточно обратиться к такому документу, как бандеровская руководящая газета „За самостийну Украину” от 24.10.43 г., где в статье „Как зародилась УПА”, указывается:

„... Уже через год после немецкой оккупации, население Украины было доведено до крайности гитлеровским режимом. Аресты и расстрелы передовых людей, ловля и вывоз молодежи в Германию на явную смерть, поджоги сел, экономический гнет и непосильные рабские работы – это прелести немецкой оккупации. Население поняло, что только организованным вооруженным отпором можно сохранить свое имущество от полного грабежа...

... Этот вопрос стал на повестку дня еще и потому, что большевистские банды зимой 1942–43 г. продвинулись со своих Белорусских баз далеко на Юг, не встречая на своем пути никакого сопротивления со стороны немцев, красные банды захватили Берестейщину, Ковельщину, Пинщину, Кобринщину, Сарненщину, Костопольщину, частично Житомирщину, Луччину, Ровенщину и Кременетчину.

Украинские крестьяне, чтобы защитить свою жизнь от бешенных гитлеровских собак и кровожадных энкеведистов из большевистских банд, чтобы сохранить свое добро от грабежа, достали запрятанное оружие и организовали первые вооруженные отряды самообороны украинской повстанческой армии...”.

2. Программные положения УПА

ОУН и УПА на страницах своих нелегальных изданий, а равно в листовках и воззваниях, широко распространяют „программные” положения и установки УПА, существо которых сводится к:

„Политическая борьба” украинского народа за украинскую державу вошла в новую фазу. Это обусловлено ростом внутренних сил украинского народа и внешней политической обстановкой. Проявлением организационной борьбы за украинскую державу является „Украинская повстанческая армия” (УПА).

УПА, защищая украинский народ от террора оккупантов, создает вооруженную силу, которая закрепит завоевания украинской наци-

podległą Ukrainę” z 24.10.43 r., gdzie w artykule „Jak powstała UPA”, wyjaśniono

„... Już po roku niemieckiej okupacji ludność Ukrainy została doprowadzona przez reżim hitlerowski do ostateczności. Aresztowanie i rozstrzelanie wybitnych ludzi, łapanki i wywózki młodzieży na pewną śmierć do Niemiec, palenie wsi, ucisk ekonomiczny i niewolnicza praca ponad siły – to są uroki okupacji niemieckiej. Ludność zrozumiała, że tylko poprzez zorganizowany opór zbrojny można uratować swoje mienie od całkowitej grabieży...

... Kwestia ta stała się na porządku dziennym również dlatego, że zimą 1942–43 r. bolszewickie bandy posunęły się daleko na południe ze swoich białoruskich baz. Nie napotkawszy na swojej drodze żadnego oporu ze strony Niemców, czerwone bandy opanowały okolice Beresteczka, Kowła, Pińska, Kobrynia, Sarn, Kostopola, a częściowo okolice Żytomierza, Łucka, Równego i Krzemieńca.

Żeby uchronić się przed wściekłymi hitlerowskimi psami i krwiożerczymi enkawudzistami z bolszewickich band, żeby uchronić swój majątek przed rabunkiem, ukraińscy chłopcy wyjęli ukrytą broń i zorganizowali pierwsze zbrojne oddziały samoobrony Ukraińskiej Powstańczej Armii...”

2. Tezy programowe UPA

OUN i UPA na łamach swoich wydawnictw konspiracyjnych, a także w ulotkach i proklamacjach, szeroko rozpowszechniają tezy „programowe” i wytyczne UPA, istota których sprowadza się do:

„Walka polityczna” narodu ukraińskiego o państwo ukraińskie wkroczyła w nową fazę. Spowodowane to zostało wzrostem sił wewnętrznych narodu ukraińskiego oraz zewnętrzną sytuacją polityczną. Przejawem zorganizowanej walki o państwo ukraińskie jest „Ukraińska Powstańcza Armia” (UPA).

UPA stanowi zbrojną siłę, która, chroniąc naród ukraiński przed terrorem okupantów, utrwali zdobycze ukraińskiej rewolucji narodowej oraz, po przekształceniu się w ukraińską ludową armię, stanie w obronie USSR przed wrogami zewnętrznymi.

UPA to siła zbrojna narodu ukraińskiego. Walka w jej szeregach jest zaszczytnym obowiązkiem każdego obywatela Ukrainy.

UPA walczy:

O niepodległe, zjednoczone państwo ukraińskie na ukraińskiej ziemi.

O nowy, sprawiedliwy ustrój i porządek na Ukrainie bez panów, ziemian, kapitalistów i bolszewickich komisarzy.

ональной революции и, претворившись в украинскую народную армию, станет на защиту УССД против внешних врагов.

УПА – это вооруженная сила украинского народа, вести борьбу в рядах УПА – это почетная обязанность каждого гражданина Украины.

УПА – борется:

За самостоятельную соборную украинскую державу на украинской земле.

За новое, справедливое устройство и порядок на Украине без панов, помещиков, капиталистов и большевистских комиссаров.

За новое, справедливое международное устройство и порядок в мире, установленные на основе уважения прав каждого народа и его независимости всестороннего развития в собственных государственных формах.

Против немецких и московских империалистических захватчиков, которые стремятся к порабощению и уничтожению украинского народа.

Против империалистов, как источников войны и порабощения народов.

Большевистских парашютистов УПА считает передовым отрядом московских империалистов и уничтожает их наравне с немецкими грабительскими бандами.

„Сегодня УПА – не партизанщина. Это зародыш будущей украинской вооруженной силы, это будущая украинская народная армия, которая уже теперь обогащается всеми родами оружия, обученными рядовыми и командными кадрами.

УПА борется против империалистов, которые порабощают один народ другим, и поэтому ведет беспощадную борьбу как с гитлеровской Германией, так и большевистской Москвой. Эти два империалиста дерутся между собой за то, кому из них политически и экономически господствовать на Украине.

Признавая право каждого народа иметь собственное национальное государство на своей собственной территории, УПА призывает все угнетенные народы Европы и Азии к совместной борьбе с московскими и немецким империалистами...”.

(Бюллетень политиздата УПА „До зброи” № 1 за июль 1943 г. и газета ОУН „За самостийну Україну” за 24.10.43 г.)

Наряду с этими положениями, в августе 1943 г. ОУН на своем т. н. „3 Чрезвычайном Сборе” разработала конкретные пункты „програм-

O nowy, sprawiedliwy ustrój i porządek międzynarodowy, opierający się na zasadach poszanowania praw każdego narodu oraz jego niezależnego wszechstronnego rozwoju w ramach własnego ustroju państwowego.

Przeciwko niemieckim i moskiewskim najeźdźcom imperialistycznym, którzy dążą do ujarznienia i eksterminacji narodu ukraińskiego.

Przeciwko imperialistom, którzy wszczynają wojny i [dążą do] ujarznienia narodów.

Bolszewickich spadochroniarzy UPA uważa za czołówkę moskiewskich imperialistów i likwiduje ich na równi z niemieckimi bandami rabunkowymi.

„Obecnie UPA to nie żywiol. Jest to załęczek przyszłej ukraińskiej zbrojnej siły, jest to przyszła ukraińska ludowa armia, która już teraz zaopatruje się we wszystkie rodzaje broni oraz [rekrutuje] wyszkolonych szeregowców i kadre dowódczą.

UPA walczy przeciwko imperialistom, którzy ujarzniają jeden naród po drugim i dlatego prowadzi bezwzględna walkę zarówno z hitlerowskimi Niemcami, jak też z bolszewicką Moskwą. Ci dwaj imperialiści walczą ze sobą o polityczne i ekonomiczne panowanie na Ukrainie.

Uznając prawo każdego narodu do własnego państwa narodowego na swoim własnym terytorium, UPA wzywa wszystkie ujarzmione narody Europy i Azji do wspólnej walki przeciwko moskiewskim i niemieckim imperialistom...”.

(Biuletyn wydawnictwa pol[itycznego] UPA „Do Broni”
nr 1 za lipiec 1943 r.
i gazeta OUN „O Niepodległą Ukrainę” z 24.10.43 r.).

Jednocześnie z owymi tezami, w sierpniu 1943 r. OUN na swoim tzw. „3 Nadzwyczajnym Zebraniu” opracowała poszczególne punkty „programu” i zaprezentowała w sposób demagogiczny wiele z tego, co jest zawarte w ustawach oraz w praktyce sowieckiej rzeczywistości.

Na przykład: w swoim programie ounowcy obiecują oddanie chłopom z zachodnich obwodów Ukrainy wszystkich ziem obszarnczych, klasztornych i cerkiewnych, robotnikom – ustanowienie ośmiogodzinnego dnia pracy, kobietom – równouprawnienie i polepszenie [warunków] pracy, rodzicom – ochronę macierzyństwa i pomoc materialną na utrzymanie dzieci, młodzieży – obowiązkowe wykształcenie średnie oraz wolny wstęp na wyższe uczelnie wraz ze stypendiami dla studentów, starcom – „opiekę”, chorym – bezpłatną pomoc lekarską, a wszystkim w ogóle – wolność słowa, myśli, poglądów politycznych, wiary itd.

Wszystkie te skradzione „nowe” tezy, dawno wprowadzone przez władzę sowiecką, banderowcy wplekli w swoje stare, wyświechtane hasła na-

мы”, в которых демагогически преподносит многое из того, что содержится в законах и в практике советской действительности.

Так, например: в своей программе оуновцы обещают передать крестьянам западных областей Украины все помещичьи, монастырские и церковные земли, рабочим – установить восьмичасовой рабочий день, женщинам – равноправие и облегчение труда, родителям – охрану материнства и материальную помощь на содержание детей, молодежи – обязательное среднее образование и свободный доступ в высшие учебные заведения с обеспечением студентов стипендиями, старикам – „призрение”, больным – бесплатную медицинскую помощь, всем вместе взятым – свободу слова, мысли, убеждений, веры и т. д.

Все эти краденные „новые” положения, давно узаконенные Советской властью, бандеровцы вплели в свои старые, затасканные националистические лозунги и пропагандируют их, как начертания общественного строя пресловутой „новой” Украины.

Главное командование УПА, как об этом мы указывали выше, объявило себя „найвышей и единственно-суверенною владою на звильнених землях Украины”, проводит не только боевые операции, но и реализовывает в захваченных ею районах „программные” положения ОУН, а равно организует административную систему „власти”. Так, 18 августа 1943 года главное командование УПА издало распоряжение по земельному вопросу, суть которого сводится к следующему:

1. Все земли, с их водами, надземными и подземными богатствами Украины составляют ценности украинского народа.

2. На всех землях Украины, освобожденных украинской повстанческой армией от московских большевиков и немцев:

а) ликвидируется насильственная колхозная система, установленная большевиками и вводится частичная крестьянская собственность;

б) все земли больших землевладельцев (фольварков) и земли быв[ших] польских колонистов переходят во владение украинских крестьян.

3. Раздел колхозов и совхозов, фольварков, хозяйств быв[ших] польских колонистов на частную собственность между единоличными, безземельными и малоземельными хозяйствами доканчивают местные общественные управы, утвержденные УПА, и земельные комиссии, избранные общественными собраниями.

4. Нормой надела для единоличных частных хозяйств должно быть такое количество земли, которое, с одной стороны давало бы возможность вести вполне самоокупаемое хозяйство, с другой сто-

cyjnalistyczne i propagują jako zarys ustroju społecznego sławetnej „nowej” Ukrainy.

Główne dowództwo UPA, które, jak to wyjaśniliśmy wyżej, ogłosiło się „najwyższą i jedyną suwerenną władzą na wyzwolonych ziemiach Ukrainy”, prowadzi nie tylko operacje bojowe, ale też realizuje w opanowanych przez nią rejonach tezy „programowe” OUN i jednocześnie organizuje administracyjny system „władzy”. I tak, 18 sierpnia 1943 roku główne dowództwo UPA wydało rozporządzenie w kwestii agrarnej, istota którego sprowadza się do następujących [tez]:

1. Wszystkie ziemie Ukrainy, z ich wodami, naziemnymi i podziemnymi bogactwami stanowią dobro narodu ukraińskiego.

2. Na wszystkich ziemiach Ukrainy, wyzwolonych przez Ukraińską Powstańczą Armię od moskiewskich bolszewików i Niemców:

a) znosi się ustanowiony przez bolszewików przymusowy ustrój kołchozowy oraz wprowadza się częściową własność chłopską;

b) wszystkie ziemie wielkich właścicieli ziemskich (folwarki) oraz ziemie był[ych] polskich kolonistów przechodzą na własność ukraińskich chłopów.

3. Podziału kołchozów i sowchozów, folwarków i gospodarstw był[ych] polskich kolonistów między gospodarstwa indywidualne, bezrolne i mało-rolne [i przekazania ich na] własność prywatną dokonują miejscowe urzędy społeczne zatwierdzane przez UPA oraz komisje gruntowe, wybierane na zebraniach społeczności.

4. Za normę nadziału dla indywidualnych gospodarstw rolnych przyjmując taką ilość ziemi, która z jednej strony dałaby możliwość prowadzenia całkowicie opłacalnego gospodarstwa, z drugiej zaś strony – mogłaby być uprawiana samodzielnie przez daną rodzinę.

5. Jeśli większość kołchoźników nie życzy sobie podziału kołchozu na prywatne indywidualne gospodarstwa rolne, to dla takich kołchoźników system kołchozowy pozostaje, lecz nie z urzędu, a na prawach spółdzielczych. Taki kołchoz jest wyłącznie własnością członków danego kołchozu.

6. Państwowe ośrodki maszynowe (MTS) stanowią dobro społeczne danego rejonu i obsługują ten rejon na zasadach spółdzielczych.

7. Prywatne ziemie chłopów narodowości ukraińskiej i innych narodowości, którzy zginęli w czasie działań wojennych lub zostali zakatowani przez bolszewików, Niemców czy Polaków – są przekazywane do użytkowania ich krewnym do 4 pokolenia, a jeżeli takich nie ma – biedniejszym chłopom z danej miejscowości.

8. Ziemia, jako największe dobro narodu ukraińskiego, nie może leżeć odłogiem, a powinna być uprawiana i obsiana. Dbają o to urzędy gospodarcze, które odpowiadają za swoją działalność przed UPA.

роны, которое могло бы быть обработано собственным трудом данной семьи.

5. Если большинство колхозников не желает раздела колхоза на частные единоличные хозяйства, то колхозникам колхозная система оставляется не на деле, но на артельных началах. Такой колхоз является исключительно собственностью членов данного колхоза.

6. Машинотракторные станции (МТС) составляют общественную ценность данного района, который обслуживают на артельных началах.

7. Частные земли крестьян украинской и иной национальности, которые погибли за время военных действий или были замучены большевиками, немцами или поляками, – отдаются в пользование их родственникам до 4-го колена, а если таковых не имеется – беднейшим крестьянам данной местности.

8. Земля, как наибольшая ценность украинского народа, не смеет пустовать, а должна быть обработана и засеяна. Об этом беспокоятся хозяйственные управы, которые за свою деятельность отвечают перед УПА.

9. Все леса и воды составляют общую собственность украинского народа. Пользование лесами и водами устанавливает общественное управление. Лесное хозяйство ведет дирекция лесов, назначенная УПА.

На основании этого распоряжения, в некоторых районах Ровенской области, в частности в Костопольском районе, уполномоченные земельной референтуры УПА произвели надел землей крестьян, о чем составлялся специальный акт.

Распоряжением главного командования УПА с 1 сентября 1943 года было установлено административное устройство Украины, предусматривающее: деление территории Украины в административном отношении на села, район[ы] (округа) и области, создание на этих территориях соответствующих административных органов власти, порядок выборности и подчинения, а также объем и функции этих органов.

3. Практические задачи УПА

По агентурным данным, по показаниям захваченных активных участников УПА и документам, установлено, что в качестве практических задач в настоящее время УПА ставит перед собой и активно проводит в жизнь следующее:

1. Вооруженная борьба с партизанами и Красной армией, на случай ее продвижения по территории Западной Украины.

2. Подготовка и оставление в тылу Красной армии на освобожденной от оккупантов территории вооруженных банд для диверсионной,

9. Wszystkie lasy i wody stanowią własność społeczną narodu ukraińskiego. [Zasady] użytkowania lasów i wód ustala urząd społeczny. Gospodarkę leśną prowadzi dyrekcja lasów, mianowana przez UPA.

Na podstawie tego rozporządzenia w niektórych rejonach obwodu rówieńskiego, głównie w rejonie kostopolskim, pełnomocnicy referatu rolnego UPA nadzielili ziemią chłopów, co zostało spisane w specjalnym protokole.

Rozporządzeniem dowództwa głównego UPA z 1 września 1943 roku został ustanowiony ustrój administracyjny Ukrainy, przewidujący: administracyjny podział terytorium Ukrainy na wsie, rejony (okręgi) i obwody, utworzenie na tych terenach odpowiednich organów władzy administracyjnej, zasady wybierania i [wzajemnych] zależności oraz zakres [kompetencji] i funkcje tych organów.

3. Prawdziwe cele UPA

Na podstawie danych agenturalnych i zeznań wziętych do niewoli aktywnych członków UPA oraz dokumentów ustalono, że obecnie UPA stawia sobie jako konkretne cele oraz energicznie wciela w życie, co następuje:

1. Zbrojną walkę z partyzantami i Armią Czerwoną, w miarę jej przemieszczania się przez terytorium Zachodniej Ukrainy.

2. Wyszkolenie i pozostawienie na tyłach Armii Czerwonej, na wyzwolonym od okupanta terytorium, zbrojnych band w celu prowadzenia działań dywersyjnych, terrorystycznych i powstańczych, organizowania napadów i likwidowania organów partyjnych i administracyjnych, niszczenia kołchozów, napadania na mniejsze jednostki Armii Czerwonej i zdobywania jej taborów.

3. Przygotowanie kadr ounowców do wcielenia ich w szeregi Armii Czerwonej, organów NKWD, NKGB, milicji oraz aparatu partyjnego i administracyjnego z zadaniem prowadzenia działań terrorystycznych wobec dowództwa Armii Czerwonej, aktywu partyjnego i administracyjnego oraz funkcjonariuszy NKWD, NKGB i milicji.

4. Przygotowanie i organizowanie zbrojnego powstania przeciwko władzy sowieckiej oraz utworzenie w tym celu tajnych baz z żywnością, paszą, odzieżą, obuwiem, bronią i amunicją.

5. Udaremnienie mobilizacji ludności do Armii Czerwonej poprzez prowadzenie propagandy nacjonalistycznej oraz przymusowe uprowadzanie całej młodzieży do lasów. Pokrzyżowanie wszystkich naszych przedsięwzięć w wyzwolonych rejonach.

Dane agenturalne, zeznania aresztowanych oraz inne źródła potwierdzają energiczne działania UPA w związku z przygotowaniem zbrojnego

террористической и повстанческой деятельности, организации налетов и уничтожение партийных и советских органов, разгрома колхозов, нападение на мелкие подразделения Красной армии и захвата ее обозов.

3. Подготовка кадров оуновцев для внедрения в ряды Красной армии, органы НКВД, НКГБ, милиции и советско-партийный аппарат, с задачей террора над командным составом Красной армии, партийным и советским активом и работниками НКВД, НКГБ и милиции.

4. Подготовка и организация вооруженного восстания против Советской власти, создание тайных баз продовольствия, фуража, одежды, обуви, вооружения и боеприпасов для этих целей.

5. Срыв мобилизации населения в Красную армию путем националистической пропаганды и насильственного увода всей молодежи в леса. Срыв всех мероприятий, проводимых нами в освобожденных районах.

Агентурными данными, показаниями арестованных и рядом других источников подтверждается активная деятельность УПА по подготовке вооруженного „восстания” на освобожденной от оккупантов территории Украины против Советской власти.

Для этой цели УПА создаются в лесах тайные базы продовольствия, фуража, одежды, обуви, оружия и боеприпасов, строятся землянки.

На освобожденной территории Ровенской области зафиксирован ряд террористических банд УПА, совершенных над бойцами и командирами Красной армии и местными советскими активистами.

На оккупированной еще [немцами] территории Западной Украины банды УПА ведут активную вооруженную борьбу с советскими партизанами.

4. Структура УПА

Во главе „Украинской повстанческой армии” стоит главное командование УПА и его штаб.

Из добытых материалов известно, что в составе штаба УПА имеются отделы: оперативный, политический, боевой подготовки, связи, санитарный и хозяйственный.

Кроме того, при главном командовании УПА имеется отдел так называемой „Службы безопасности”.

„Украинская повстанческая армия” состоит из четырех групп – Северной (называемой еще Полесской), Южной, Восточной и Запад-

„powstania” przeciwko władzy sowieckiej na wyzwolonym od okupantów terytorium Ukrainy.

W tym celu UPA tworzy w lasach tajne bazy z żywnością, paszą, odzieżą, obuwiem, bronią i amunicją oraz buduje ziemianki.

Na wyzwolonym terytorium obwodu rówieńskiego odnotowano szereg aktów terroru dokonanych przez bandy UPA wobec żołnierzy i dowódców Armii Czerwonej i miejscowych aktywistów sowieckich.

Na okupowanym jeszcze [przez Niemców] terytorium Zachodniej Ukrainy bandy UPA prowadzą czynną walkę zbrojną z partyzantką sowiecką.

4. Struktura UPA

Na czele „Ukraińskiej Powstańczej Armii” stoi główne dowództwo UPA i jego sztab.

Ze zdobytych materiałów wiadomo, że w skład sztabu UPA wchodzi [następujące] wydziały: operacyjny, polityczny, szkolenia bojowego, łączności, sanitarny i gospodarczy.

Poza tym przy głównym dowództwie UPA istnieje wydział tak zwanej „Służby Bezpieczeństwa”.

„Ukraińska Powstańcza Armia” składa się z czterech grup – północnej (zwanej również poleską), południowej, wschodniej i zachodniej oraz dzieli się odpowiednio na cztery okręgi: rówieński, kowelski, krzemieniecki i żytomierski.

Wiadomo, że grupą północną dowodzi „DUBOWYJ”⁵ (pseudonim ounowski).

„DUBOWYJ” – lat 35, pochodzi ze w[si] Tajkury rejonu zdołbunowskiego obwodu rówieńskiego.

Szefem sztabu grupy północnej jest według jednych informacji „BORYSTEN”⁶, według innych – petlurowski pułkownik STUPNYČKYJ, a „BORYSTEN” podobno został mianowany zast[ępcą] sze[fa] sztabu UPA.

STUPNYČKYJ (pseudonim ounowski „HONCZARENKO”), pochodzi z obwodu połtawskiego. W okresie wojny domowej służył w armii PETLURY⁸, następnie brał udział w zimowym rajdzie TIUTIUNNYKA⁹. Do 1939 r. mieszkał we w[si] Koleśniki rejonu hoszczańskiego obwodu rówieńskiego, pracował jako inspektor plantacji buraków cukrowych z ramienia cukrowni babińskiej. W 1939 roku, podczas przyłączenia zachodnich obwodów Ukrainy do Związku Sowieckiego, STUPNYČKYJ wraz z synem Jurijem uciekł do Niemiec. Jego żona w 1940 r. została wysłana przez nasze organa na Syberię.

ной, а также соответственно делится на четыре округа: Ровенский, Ковельский, Кременецкий и Житомирский.

Известно, что Северной группой командует „ДУБОВОЙ”⁵ (оуновская кличка).

„ДУБОВОЙ” – 35 лет, родом из с. Танкур⁶, Здолбуновского района, Ровенской области.

Начальником штаба Северной группы является по одним данным „БЕРЕСТЕНЬ”⁷, по другим – петлюровский полковник СТУПНИЦКИЙ⁸, а „БЕРЕСТЕНЬ”, якобы, назначен зам[естителем] нач[альника] штаба УПА.

СТУПНИЦКИЙ (оуновская кличка „ГОНЧАРЕНКО”), родом из Полтавской области. В годы гражданской войны служил в армии ПЕТЛЮРЫ⁹, а позже принимал участие в зимнем рейде ТЮТЮННИКА¹⁰. До 1939 г. проживал в с. Колесники, Гошанского района, Ровенской области, работал инспектором плантации сахарной свеклы от Бабинского сахарного завода. В 1939 году во время присоединения западных областей Украины к Советскому Союзу, СТУПНИЦКИЙ с сыном Юрием бежал в Германию. Жена его в 1940 г. нашими органами выслана в Сибирь.

В 1943 г. в беседе с нашим источником, СТУПНИЦКИЙ высказывал свое разочарование националистической деятельностью, заявив, что вооруженное выступление в борьбе за „самостоятельность” Украины приведет только к уничтожению народа. В апреле 1943 г. СТУПНИЦКИЙ уходил из УПА, некоторое время скрывался, но „Служба безпеки” под угрозой физического уничтожения, заставила его вернуться в УПА.

Южной группой УПА командует „ЭНЕЙ”¹¹ (оуновская кличка).

Об „ЭНЕЙ” известно, что родом он из Фастова, Киевской области, в годы гражданской войны в районе урочища Холодного Яра, Кировоградской области, руководил бандой, майор Красной армии, во время отечественной войны попал в плен к немцам.

Восточной группой УПА командовал до января 1944 г. некий „ТКАЧЕНКО Николай Михайлович” (оуновская кличка „ДОРОШ”), 1923 года рождения, уроженец хутора Большой Студинец, Костопольского района, Ровенской области. О командовании Западной группы УПА сведений не имеем.

Помимо деления на Северную, Южную и Восточную группы, УПА делится на следующие подразделения: куринь, сотня, чета и рой.

Куринь, или „виддил” (соответствует батальону), численность в 400–500 чел. Куринь состоит из 3-х стрелковых сотен, взвода тя-

W 1943 r. podczas rozmowy z naszym informatorem, STUPNYČKYJ wyrażał swoje rozczarowanie działalnością nacjonalistyczną i oświadczył, że wystąpienie zbrojne w walce o „niepodległość” Ukrainy doprowadzi jedynie do zniszczenia narodu. W kwietniu 1943 r. STUPNYČKYJ odszedł z UPA, przez pewien czas ukrywał się, ale „Służba Bezpieczeństwa”, grożąc mu śmiercią, zmusiła do powrotu do UPA.

Południową grupą UPA dowodzi „ENEJ”¹⁰ (pseudonim ounowski).

O „ENEJU” wiadomo, że pochodzi z Fastowa obwodu kijowskiego, w okresie wojny domowej kierował bandą w rejonie uroczyska Chłodny Jar obwodu kirowogradzkiego, major Armii Czerwonej, w czasie wojny ojczyźnianej dostał się do niewoli niemieckiej.

Wschodnią grupą UPA do stycznia 1944 r. dowodził niejaki „TKACZENKO Mykoła s. Mychajła” (pseudonim ounowski „DOROSZ”), urodzony w 1923 roku w chutorze Wielki Studyniec rejonu kostopolskiego obwodu rówieńskiego. Informacją o dowództwie Zachodniej grupy UPA nie dysponujemy.

Oprócz podziału na grupy północną, południową i wschodnią, UPA dzieli się na następujące pododdziały: kureń, sotnia, czota i rój.

Kureń albo „oddział” (odpowiednik batalionu), liczebność 400–500 lu[dzi]. Kureń składa się z 3 sotni strzelców, plutonu ciężkich karabinów maszynowych, plutonu dział przeciwpancernych, plutonu zwiadu sztabowego, plutonu zaopatrzenia, drużyny żandarmerii polowej i drużyny sanitarnej. Na czele kurenia stoi dowódca (kurenni), jego zastępca i szef sztabu.

Sotnia (odpowiednik kompanii), liczebność 100–200 ludzi. Sotnia składa się z 3 plutonów strzelców, drużyny zaopatrzenia i instruktorów san[itarnych].

Czota (odpowiednik plutonu), liczebność od 20 do 40 ludzi. Czota składa się z 3 drużyn strzelców.

Rój (odpowiednik drużyny), liczebność od 10 do 13 ludzi.

Wydział, tak zwana „Służba Bezpieczeństwa” (SB), jest wydziałem agenturalno-wywiadowczym. Wydziałem tym kieruje bezpośrednio dowodzący UPA Kłym SAWUR.

Filie wydziału „Służby Bezpieczeństwa” znajdują się we wszystkich pododdziałach UPA i są zazwyczaj kierowane przez dowódców tych pododdziałów.

Na podstawie informacji agenturalnych i zeznań wziętych do niewoli i zlikwidowanych przez grupy oper[acyjne] NKGB USRS agentów „Służby Bezpieczeństwa” UPA ustalono, że „Służba Bezpieczeństwa” prowadzi działalność [polegającą na]:

желых пулеметов, взводов противотанковых орудий, взвода штабной разведки, взвода снабжения, отделения полевой жандармерии и санитарного отделения. Во главе куриня стоит командир (куринной), его заместитель и начальник штаба.

Сотня (соответствует роте), численностью в 100–200 человек. Сотня состоит из 3-х стрелковых взводов, отделения снабжения и санитарных инструкторов.

Чета (соответствует взводу), численностью от 20 до 40 человек. Чета состоит из 3-х стрелковых отделений.

Рой (соответствует отделению), численностью от 10 до 13 человек.

Отдел, так называемая „Служба безпеки” (служба безопасности) СБ является агентурно-разведывательным отделом. Отделом этим непосредственно руководит командующий УПА Клим САВУР.

Филиалы отдела „Службы безпеки” имеются во всех подразделениях УПА, которые, как правило, возглавляются командирами этих же подразделений.

Агентурными данными и показаниями захваченной и ликвидированной опергруппами НКГБ УССР агентуры „Службы безпеки” УПА установлено, что „Служба безпеки” ведет работу:

1. По предотвращению проникновения в ряды УПА агентуры наших органов и ее ликвидации.

2. По внедрению своей агентуры и партизанские отряды с разведывательными целями и для совершения террористических актов против командного состава партизанских отрядов и разложения партизан.

3. По подготовке агентуры для внедрения в органы НКВД, милиции и др. органы Советской власти на освобожденной от противника территории Украины, с целью террористической и диверсионной деятельности.

4. По составлению так называемых „Черных листов”, списков на коммунистов, комсомольцев и советский актив, намечаем[ых] к ликвидации при приходе Красной армии.

5. По оставлению на освобожденной от оккупантов территории Украины в тылу Красной армии группы „Службы безпеки” с террористическими заданиями.

По следственным делам вскрытой и ликвидированной агентуры „Службы безпеки” УПА, а также через другие источники установлено, что оставляемой в нашем тылу агентуре отдела „Службы безпеки” УПА дают задания вести разведку и диверсионную работу, совершать террористические акты над советско-партийным активом и работниками НКГБ и НКВД, уничтожать низовые органы Совет-

1. Zapobieganiu przenikania w szeregi UPA agentury naszych organów oraz jej likwidacji.

2. Włączaniu własnej agentury do oddziałów partyzanckich w celach wywiadowczych oraz dla przeprowadzenia aktów terroru wobec dowództwa oddziałów partyzanckich i demoralizacji partyzantów.

3. Przygotowywaniu agentury w celu przeniknięcia do organów NKWD, milicji oraz in[nych] organów władzy sowieckiej na wyzwolonym od wroga terytorium Ukrainy i prowadzenia przez nią działalności terrorystycznej i dywersyjnej.

4. Sporządzaniu tak zwanych „czarnych list”, spisów komunistów, komsomolców i aktywistów sowieckich, przewidzianych do likwidacji w chwili wkroczenia Armii Czerwonej.

5. Pozostawianiu na wyzwolonym od okupantów terytorium Ukrainy, na tyłach Armii Czerwonej, grupy „Służby Bezpieczeństwa” z zadaniem przeprowadzania działań terrorystycznych.

Ze spraw śledczych wykrytej i zlikwidowanej agentury „Służby Bezpieczeństwa” UPA oraz z innych źródeł wynika, że pozostawiana na naszych tyłach agentura wydziału „Służby Bezpieczeństwa” UPA otrzymuje zadania prowadzenia zwiadu i działalności dywersyjnej, dokonywania aktów terroru wobec aktywu partyjnego i administracyjnego oraz funkcjonariuszy NKGB i NKWD, likwidacji niższych organów władzy sowieckiej, wykrycia i likwidacji osób pomagających w odbudowie władzy sowieckiej oraz agentury organów NKWD-NKGB.

W rejonach korzeckim i sarnieńskim obwodu rówieńskiego już zostały odnotowane wypadki uprowadzenia i likwidacji naszych agentów.

Wiadomo również, że organa „Służby Bezpieczeństwa” istnieją też w terenowych organizacjach ukraińskich nacjonalistów – banderowców przy krajowych, obwodowych, okręgowych i nadrejonowych egzekutywach OUN i są kierowane przez komendantów prowadzących tę samą działalność, co wydziały „Służby Bezpieczeństwa” przy UPA.

Działalność terenowych organów „Służby Bezpieczeństwa” OUN oraz tych przy UPA jest taka sama i pokrywa się.

5. Nabór do UPA

Podstawowy trzon dowództwa i szeregowców UPA stanowią kadry ounowskiej konspiracji składającej się z inteligencji miejskiej i wiejskiej oraz z ciągnącej za nią kułackiej młodzieży.

Naborem do UPA, zarówno dowództwa, jak i szeregowców, zajmują się referaty do spraw wojskowych krajowych, obwodowych, okręgowych, nadrejonowych i rejonowych egzekutyw OUN. Kadra dowódcza, począwszy

ской власти, выявлять и уничтожать лиц, помогающих восстановлению Советской власти, и агентуру органов НКВД-НКГБ.

В Корецком и Сарненском районах Ровенской области уже отмечены случаи увода и уничтожения нашей агентуры.

Известно также, что органы „Службы безпеки” имеются и в территориальных организациях украинских националистов – бандеровцев при Краевых, областных, окружных, надрайонных и районных экзекутивах ОУН, возглавляемые комендантами, ведущими ту же работу, что и отделы „Службы безпеки” при УПА.

Работа территориальных органов „Службы безпеки” ОУН и этих при УПА тесно переплетается и контактируется.

5. Комплектование УПА

Основное ядро командного и рядового состава УПА составляют кадры оуновских нелегалов из числа городской и сельской интеллигенции и идущей за ней кулацкой молодежи.

Комплектованием УПА, как командным, так и рядовым составом занимаются референтуры по военным делам краевых, областных, окружных, надрайонных и районных экзекутив ОУН. Командный состав от командиров сотен и выше назначается краевыми экзекутивами ОУН из активных оуновцев, преимущественно галичан. Назначать на командные должности УПА волынцев экзекутивы ОУН зачастую избегают, считая их менее надежными.

При главном командовании УПА имеются офицерские школы по подготовке командных кадров. Срок обучения в них для офицеров – 4 и подофицеров – 2 месяца.

В частности установлено, что в лесах Стыдинского¹² и Степаньского районов (вблизи Костополя Ровенской области) находилась офицерская школа, возглавляемая бывшим полковником царской армии ГОНЧАРЕНКО, и инженерно-саперная школа, под начальством некоего „ГОРНОСТАЯ” (оуновская кличка).

Кроме того, по требующим проверки данным, подготовка командных кадров для УПА проводится украинскими националистами при помощи англичан в Канаде, где организованы летние и другие школы.

Кроме оуновских нелегалов, составляющих основной костяк УПА, ОУН широко использовала для пополнения рядов УПА созданную немцам[и] в начале оккупации Украины так называемую украинскую полицию.

Известно, что бандеровцы в практике своей работы уделяли большое внимание насыщению местной украинской полиции своими на-

od dowódcy sotni w górę, mianowana jest przez krajowe egzekutywy OUN spośród aktywnych ounowców, przeważnie Galicjan. Egzekutywy OUN często unikają mianowania na stanowiska dowódców UPA Wołyniaków, uważając ich za mniej pewnych.

Przy głównym dowództwie UPA są oficerskie szkoły dla kadry dowódców. Okres szkolenia w tych szkołach – 4 miesiące dla oficerów i 2 miesiące dla podoficerów.

W szczególności ustalono, że w lasach rejonów stydyńskiego¹¹ i stepańskiego (w pobliżu Kostopola obwodu rówieńskiego) znajdowała się szkoła oficerska, na czele której stał były pułkownik armii carskiej HONCZARENKO oraz szkoła inżynieryjno-saperska pod zwierzchnictwem niejakiego „HORNOSTAJA” (pseudonim ounowski).

Poza tym, według wymagających sprawdzenia informacji, szkolenie przez ukraińskich nacjonalistów kadry dowódców dla UPA odbywa się przy pomocy Anglików w Kanadzie, gdzie zostały zorganizowane szkoły pilotażu i inne.

Poza działaczami ounowskiego podziemia, będącymi podstawowym trzonem UPA, OUN szeroko wykorzystywała dla uzupełnienia szeregów UPA tak zwaną ukraińską policję, utworzoną przez Niemców na początku okupacji Ukrainy.

Wiadomo, że banderowcy w swej działalności ogromną wagę przywiązywali do ulokowania w miejscowej ukraińskiej policji swoich nacjonalistycznych kadr, które w czasie formowania UPA na rozkaz OUN zdezerterowały z policji wraz z posiadaną bronią i wstąpiły do UPA. Takie fakty były odnotowane głównie na Wołyniu i Polesiu.

Ounowcy wciągnęli również do UPA poważną liczbę osób ze środowisk młodzieży miejskiej i wiejskiej, która uciekała do lasów, ukrywając się przed wywózkami na roboty do Niemiec, a także spośród uwolnionych i zbiegłych z niemieckich obozów był[ych] sowieckich jeńców wojennych.

Przy naborze do UPA banderowcy zwracają szczególną uwagę na znalezienie i wciągnięcie do UPA wszystkich Ukraińców, którzy wcześniej służyli w formacjach lotniczych i jednostkach pancernych Wojska Polskiego.

Dla uzupełnienia szeregów UPA, we wrześniu 1943 r. główne dowództwo UPA w zdobytych przez nią rejonach Wołynia i Polesia przeprowadziło „mobilizację” zamieszkałych tam mężczyzn i uprowadziło ich do lasów do band UPA.

W związku z tym, że w wielu miejscowościach duża część ludności usiłowała uchylić się od „mobilizacji”, ounowcy stosowali środki terroru wobec rodzin i krewnych uchylających się.

ционалистическими кадрами, которые при формировании УПА, по указанию ОУН, бежали из полиции с имевшимся у них оружием и вступили в УПА. Такие факты, в частности, были зарегистрированы на Волыни и Полесье.

Оуновцы также привлекли в УПА значительное число лиц из среды городской и сельской молодежи, бежавшей в леса и скрывающейся от вывоза на работу в Германию, а равно и из числа освобожденных и бежавших из немецких лагерей быв[ших] советских военнопленных.

Особое внимание при комплектовании УПА бандеровцы уделяют выявлению и привлечению в УПА всех украинцев, ранее служивших в авиационных и танковых частях польской армии.

Для пополнения рядов УПА в сентябре 1943 г. главным командованием УПА в захваченных ею районах Волыни и Полесья была проведена „мобилизация” мужского населения и увод его в леса в банды УПА.

Вследствие того, что в ряде мест значительная часть населения пыталась уклониться от „мобилизации”, оуновцы применяли террористические меры к семьям и родственникам уклоняющихся.

Таким образом, бандеровцам удалось насильно втянуть в УПА значительное число украинского, преимущественно, сельского населения, из социально близкой нам прослойки.

При проведении „мобилизации”, особое внимание обращалось на увод в леса, в банды УПА интеллигенции – учителей, врачей, акушеров и т. д.

По добытым данным и показаниям захваченных участников УПА, в некоторых подразделениях УПА и, особенно в подразделениях Северной группы УПА, „мобилизованные” составляют 60%.

„Мобилизованная” часть личного состава УПА в боевых столкновениях является неустойчивой. Большинство лиц из этой категории стремится при удобном случае бежать из УПА.

За последнее время, в связи с продвижением Красной армии в западные области Украины, отмечаются частые случаи дезертирства из УПА, главным образом, лиц из числа социально близкой нам прослойки насильно вовлеченных в УПА, а также быв. военнопленных, выходцев из восточных областей Украины.

Часть дезертирующих из УПА одиночками, группами и целыми подразделениями переходят с оружием к партизанам, а часть уходит в леса и, оставаясь на освобожденной территории, продолжает скрываться в лесах, боясь репрессий со стороны органов Советской власти.

W ten sposób banderowcom udało się siłą wciągnąć do UPA poważną liczbę ludności ukraińskiej, głównie wiejskiej, z bliskiej nam pod względem społecznym warstwy.

Podczas przeprowadzenia „mobilizacji” szczególną uwagę zwracano na uprowadzenie do lasów, do band UPA inteligencji – nauczycieli, lekarzy, akuszerów itd.

Według zdobytych informacji i zeznań wziętych do niewoli członków UPA, w poszczególnych pododdziałach UPA, a przede wszystkim w pododdziałach północnej grupy UPA, liczba „zmobilizowanych” wynosi 60%.

„Zmobilizowana” część składu osobowego UPA podczas starć zbrojnych jest chwiejna. Większość ludzi tej kategorii stara się przy dogodnej okazji dezercerować z UPA.

Ostatnimi czasy, w związku z wkroczeniem Armii Czerwonej do zachodnich obwodów Ukrainy, odnotowujemy częste wypadki dezercji z UPA. Wśród dezercerów są głównie siłą wciągnięci do UPA ludzie należący do bliskiej nam pod względem społecznym warstwy oraz by[li] jeńcy wojenni wywodzący się ze wschodnich obwodów Ukrainy.

Część dezercerujących z UPA pojedynczo, grupami oraz całymi pododdziałami przechodzi z bronią w ręku do partyzantów, a część udaje się do lasów i, pozostając na wyzwolonym terytorium, w dalszym ciągu ukrywa się w lasach, w obawie przed represjami ze strony organów władzy sowieckiej.

Uzbrojenie UPA składa się głównie z rosyjskich karabinów, automatów, znikomej liczby moździerzy i dział przeciwpancernych.

UPA odczuwa poważne braki w amunicji i granatach, zapas pocisków do dział przeciwpancernych jest także bardzo mały; w związku z tym, żeby oszczędzać amunicję, UPA z reguły likwiduje wzięte do niewoli pojedyncze osoby i mniejsze grupy wrogów nożami, siekierami, przez powieszenie itd.

6. Kontakty UPA z innymi formacjami antysowieckimi

Wiadomo, że Niemcy w latach 1942–43 pod hasłem „walki z bolszewicką Moskwą o niepodległość narodową” energicznie formowali z jeńców wojennych Armii Czerwonej narodowości Kaukazu i Azji Środkowej tak zwane „ochotnicze bataliony narodowe”¹².

UPA skorzystała z tego przedsięwzięcia Niemców i w celu przeciągnięcia tych formacji antysowieckich na swoją stronę oraz popularyzacji swojego „programu” w 1943 r. wydała cały szereg nielegalnych ulotek i odezw do Rosjan, Ormian, Gruzinów, Uzbeków, Kazachów, Turkmenów, Tadży-

Вооружение УПА в основном состоит из русских винтовок, автоматов, незначительного количества минометов и противотанковых пушек.

В патронах и гранатах УПА ощущает острый недостаток. Запас снарядов к противотанковым пушкам очень незначительный, в силу чего, в целях экономии боеприпасов, УПА, как правило, захваченных одиночек и мелкие группы своих противников уничтожает ножами, топорами, путем повешения и т. д.

6. Связь УПА с другими антисоветскими формированиями

Известно, что немцы в 1942–43 г.г. под лозунгом „борьбы с большевистской Москвой за национальную независимость” активно формировали так называемые „Добровольческие национальные батальоны”¹³ из числа военнопленных Красной армии народностей Кавказа и Средней Азии.

УПА воспользовалась этим мероприятием немцев и в целях привлечь эти антисоветские формирования на свою сторону, а также в целях популяризации своей „программы”, в 1943 г. выпустила целый ряд нелегальных листовок и обращений к русским, армянам, грузинам, узбекам, казахам, туркменам, таджикам, башкирам, татарам и др. народам Кавказа, Средней Азии, Урала и Сибири.

Листовки и обращения УПА содержали в себе призывы к участникам указанных национальных формирований о совместной борьбе против „Москвы” и „Берлина” за национальную независимость и к переходу в ряды УПА.

На страницах своей нелегальной печати бандеровцы широко пишут о том, что УПА установила деловую связь с другими националистическими антисоветскими вооруженными формированиями и, что некоторые из них борются уже в рядах УПА.

Так, в газете „За самостийную Украину” от 24.10.43 г. по этому вопросу сообщалось:

„... УПА провела на украинских землях пропагандистскую работу среди национальных батальонов, которые в силу разных причин оказались при немецких войсках. Политическая работа УПА дала серьезные результаты. Многие восприняли идею общей борьбы всех угнетенных народов с империалистами. При УПА уже организовались национальные отряды грузинов, узбеков, армян, азербайджанцев, татар и других народов, которые плечом к плечу вместе с украинцами борются за лучшую долю своих отчизн”.

ków, Baszkirów, Tatarów i in[nych] narodów Kaukazu, Azji Środkowej, Uralu i Syberii.

Ulotki i odezwy UPA wzywały uczestników owych formacji narodowych do wspólnej walki przeciwko Moskwie i Berlinowi o niepodległość narodową oraz do przejścia w szeregi UPA.

Na łamach nielegalnej prasy banderowcy szeroko piszą o tym, że UPA nawiązała poważne kontakty z innymi nacjonalistycznymi antysowieckimi formacjami zbrojnymi oraz że niektóre z nich już walczą w szeregach UPA.

Na przykład w gazecie „O Niepodległą Ukrainę” z 24.10.43 r. podawano w tej sprawie do wiadomości:

„... UPA przeprowadziła na ukraińskich ziemiach pracę propagandową wśród batalionów narodowych, które z różnych przyczyn znalazły się w składzie wojsk niemieckich. Praca polityczna UPA dała poważne rezultaty. Wielu zrozumiało ideę wspólnej walki wszystkich ujarzmionych narodów z imperialistami. Przy UPA już zorganizowały się oddziały narodowe Gruzinów, Uzbeków, Ormian, Azerów, Tatarów i innych narodów, które ramię w ramię z Ukraińcami walczą o lepsze losy swoich ojczyzn”.

W tym samym numerze gazety banderowcy informują o odbytej we wrześniu 1943 r. naradzie przedstawicieli „Ukraińskiej Powstańczej Armii” i „azerbejdżańskich zbrojnych oddziałów” w sprawie wspólnej walki przeciwko władzy sowieckiej i hitlerowskiemu Niemcom.

Na naradzie tej na czele przedstawicieli UPA stał dowódca „ENEJ” (znany nam jako dowodzący południową grupą UPA), a na czele przedstawicieli „azerbejdżańskich zbrojnych oddziałów” – dowódca CZAJLI.

Na naradzie omówiono i podjęto decyzje w następujących sprawach:

1. polityczny kierunek w walce z imperialistami;
2. miejsce narodowej armii Azerbejdżanu w „Ukraińskiej Powstańczej Armii”;
3. kwestie związane z „walką wyzwolenczą Azerów w ich ojczyźnie”.

Dane agenturalne potwierdzają obecność w szeregach UPA formacji uzbeckich.

We wrześniu 1943 roku dowództwo UPA próbowało przeciągnąć na swoją stronę partyzancki oddział Czechosłowaków, składający się z dezertersów z armii niemieckiej, pod dowództwem czeskiego oficera – kapitana REPKINA, który działał w składzie zgrupowania partyzanckiego generała-majora t. SABUROWA¹³.

Poza tym, według danych agenturalnych, banderowcy utrzymują kontakty z serbskimi i czarnogórskimi oddziałami powstańczymi i mają przy nich swoich przedstawicieli. Nacjonałści serbscy, czarnogórscy i czescy odnoszą się ze współczuciem do ukraińskich nacjonalistów.

В том же номере газеты бандеровцы сообщат о состоявшемся в сентябре 1943 г. совещании представителей – „Украинской повстанческой армии” и „Азербайджанских вооруженных отрядов” – по вопросу совместной борьбы против Советской власти и гитлеровской Германии.

На этом совещании представителей от УПА возглавлял командир „ЭНЕЙ” (известный нам, как командующий Южной группой УПА), а представителей от „Азербайджанских вооруженных отрядов” возглавлял командир ЧАЙЛИ.

На совещании обсуждались и приняты решения по следующим вопросам:

1. политическое направление в борьбе с империалистами;
2. место национальной армии Азербайджана при „Украинской повстанческой армии”;
3. вопросы, связанные с „освободительной борьбой азербайджанцев на их родине”.

Агентурными данными подтверждается наличие в рядах УПА узбекских формирований.

В сентябре 1943 года командование УПА пыталось привлечь на свою сторону партизанский отряд чехословаков, из числа дезертировавших из немецкой армии, под командованием чешского офицера – капитана РЕПКИНА, действовавший в составе партизанского соединения генерал-майора т. САБУРОВА¹⁴.

Кроме того, по агентурным данным, бандеровцы поддерживают связь с сербскими и черногорскими повстанческими отрядами, имея при них своих представителей. Сербские, черногорские и чешские националисты сочувственно относятся к украинским националистам.

Все это бандеровцы преподносят как „международные” связи „Одиноко-суверенной влады”, носителем которой являются банды УПА.

[7.] Связь УПА с немцами

Ряд агентурных данных, поступивших за последнее время, свидетельствует о том, что УПА вступает в контакт с немцами в борьбе против Красной армии и партизан.

„10–12.1.44 г. в Камень-Каширске состоялись переговоры представителей отрядов УПА, действовавших в Камень-Каширском районе с начальником немецкого гарнизона.

На переговорах участвовали со стороны немцев: начальник гарнизона, начальник гестапо и гебитскомиссар; со стороны УПА – оуновцы –

Wszystko to banderowcy przedstawiają jako kontakty „międzynarodowe” „jedynej suwerennej władzy”, którą reprezentują bandy UPA.

[7.] Kontakty z Niemcami

Wiele danych agenturalnych, które wpłynęły w ostatnim czasie, świadczy o tym, że walcząc przeciwko Armii Czerwonej i partyzantom, UPA nawiązuje kontakty z Niemcami.

„10–12.1.44 r. w Kamieniu Koszyrskim odbyły się rozmowy przedstawicieli działających w rejonie koszyrskim oddziałów UPA z dowódcą niemieckiego garnizonu.

W rozmowach brali udział ze strony niemieckiej: dowódca garnizonu, szef Gestapo i komisarz okręgu; ze strony UPA – ounowcy DEMJANENKO i ROMANIUK z m. Lubieszów obwodu wołyńskiego oraz 12 innych przedstawicieli garnizonu UPA wsi Jeziorko, Pniewno, Paleszcza [?].

W rezultacie tych rozmów zostało osiągnięte porozumienie, na mocy którego Niemcy przekazują UPA miasto Kamień Koszyrski oraz broń, amunicję, zapasy żywności i paszy znajdujące się w mieście.

Za to UPA powinna przerzucić dla Niemców most na rz[ec]e Turia pod wsią Niesuchożeże i całymi siłami bronić m. Kamień Koszyrski przed partyzantami i Armią Czerwoną.

13.1.44 r. Niemcy przekazali UPA miasto, 30 karabinów, 2 skrzynki nabojęw, 200 par bielizny, 30 kompletów umundurowania, 4 worki cukru oraz wszystkie zapasy żywności i paszy.

Po nadejściu jednostek Armii Czerwonej na terytorium zachodnich obwodów Ukrainy, nie odnotowujemy żadnych wypadków zbrojnych starć band UPA z Niemcami”.

[8.] Dyslokacja band UPA

W rezultacie agenturalnego rozpracowania i obserwacji działalności UPA ustalono, że bandy wchodzące w skład grupy północnej UPA, działają w rejonach: aleksandryjskim, wysockim, dąbrowickim, hoszczańskim, włodzimierzeckim, rafałowskim, sarneńskim, rówieńskim, klesowskim, stepańskim, klewańskim, bereźnieńskim, kostopolskim, ludwipolskim, korzeckim, międzyrzeckim i deraźnieńskim obwodu rówieńskiego oraz lubaczowskim, koszyrskim, kowelskim, włodzimierskim, horochowskim, maniewickim, cumańskim i kołkowskim obwodu wołyńskiego.

Bandy, wchodzące w skład grupy południowej UPA, działają w południowych rejonach obwodu rówieńskiego i północnych rejonach obwo-

ДЕМЬЯНЕНКО и РОМАНИЮК из г. Любешево Волынской области и 12 других представителей от гарнизона УПА сел Езерки, Плевно, Палеша.

В результате этих переговоров было достигнуто соглашение, по которому немцы передают УПА город Камень-Каширский и оружие, боеприпасы, запасы продовольствия и фуража, имеющегося в городе.

УПА за это должно построить через р. Турия у села Несухостье мост для немцев и всеми силами оборонять г. Камень-Каширский от партизан и Красной армии.

13.1.44 г. немцы передали УПА город, 30 винтовок, 2 ящика патронов, 200 пар белья, 30 комплектов обмундирования, 4 мешка сахара и все запасы продовольствия и фуража.

С приходом частей Красной армии на территории Западных областей Украины, совершенно не отмечаются случаи вооруженных столкновений банд УПА с немцами”.

[8.] Дислокация банд УПА

В результате агентурной разработки и наблюдения за деятельностью УПА установлено, что банды, входящие в Северную группу УПА, действуют в Александрийском, Высоцком, Домбровицком, Гощанском, Володымерецком, Рафаловском, Сарненском, Ровенском, Клевовском, Степаньском, Клеваньском, Березовском¹⁵, Костопольском, Людвипольском, Корецком, Межиричском, Деражнянском районах Ровенской области, Любешовском, Камень-Каширском, Ковельском, Владимир-Волынском, Гороховском, Меновичском¹⁶, Цуманьском, Колковском районах Волынской области.

Банды, входящие в Южную группу УПА, действуют в Южных районах Ровенской области и Северных районах Тернопольской области. Штаб Южной группы УПА дислоцируется в районе Кременец, Тернопольской области.

Банды, входящие в Восточную группу УПА, действуют в Оленском¹⁷, Коростеньском, Новоград-Волынском, Городницком, Малинском, Радомышльском, Белоцерковском, Бердичевском районах Житомирской области; Хмельницком районе Винницкой области, Александровском, Каменском, Чигиринском и Каменке-Шевченковском районах Кировоградской области.

[9.] „Украинская народная самооборона”¹⁸ (УНС)

Установлено, что украинскими националистами – бандеровцами на территории Галиции (Дрогобычской, Львовской, Станиславской

du tarnopolskiego. Sztab grupy południowej UPA ulokował się w rejonie krzemienieckim obwodu tarnopolskiego.

Bandy, wchodzące w skład grupy wschodniej UPA, działają w rejonach: olewskim, korosteńskim, nowogrodzkim, horodnickim, malińskim, radomyszańskim, białocerkiewskim, berdyczowskim obwodu żytomierskiego; chmielnickim obwodu winnickiego; aleksandrowskim [?], kamieńskim, czyhyryńskim i kamień-szewczenkowskim obwodu kirowogradzkiego.

[9.] „Ukraińska Samoobrona Narodowa”¹⁴ (UNS)

Ustalono, że ukraińscy nacjonaści – banderowcy utworzyli na terytorium Galicji (w obwodach drohobyckim, lwowskim, stanisławskim i tarnopolskim) organizację wojskową – tak zwaną „Ukraińską Samoobronę Narodową” (UNS).

Główne przyczyny utworzenia na terytorium Galicji drugiej organizacji wojskowej, jak piszą w swoich ulotkach banderowcy, były rzekomo następujące:

- a) narastający terror i rozbój niemieckich okupantów, skierowany przeciwko ludności ukraińskiej;
- b) najazd bolszewickich band na ukraińskie ziemie oraz
- c) terror wobec Ukraińców stosowany przez polskich patriotów.

Należy więc uwzględnić, że na terytorium zachodnich i wschodnich prawobrzeżnych obwodów Ukrainy działają dwie niezależne ounowskie organizacje wojskowe kierunku banderowskiego: „Ukraińska Powstańcza Armia” – UPA, która działa na terytorium obwodów rówieńskiego, wołyńskiego, tarnopolskiego, żytomierskiego, winnickiego i kirowogradzkiego oraz „Ukraińska Samoobrona Narodowa” – UNS, [która] działa na terytorium Galicji Wschodniej – w obwodach lwowskim, drohobyckim i stanisławskim.

Naczelnik 4 Zarządu NKGB USRS
Podpułkownik bezpieczeństwa państw[owego]
(SIDOROW)

Za zgodność:

^d-Zgodne z oryginałem:^d (—)

*PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 39, k. 260–277.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

и Тарнопольской областей) создана военная организация – так называемая „Украинская народная самооборона” (УНС).

Основными причинами, давшими повод к созданию на территории Галиции второй военной организации, как об этом пишут в своих листовках бандеровцы, якобы, явились:

а) нарастающий террор и грабеж немецких оккупантов, направленные против украинского населения;

б) нашествие большевистских банд на украинской земле и

в) проводимый по отношению к украинцам террор со стороны польских патриотов.

Таким образом, следует считать, что на территории Западных и Восточных правобережных областей Украины действуют две самостоятельные оуновские бандеровского направления военные организации: „Украинская повстанческая армия” – УПА, которая действует на территории Ровенской, Волынской, Тарнопольской, Житомирской, Винницкой и Кировоградской областей и „Украинская народная самооборона” – УНС, [которая] действует на территории Восточной Галиции – Львовской, Дрогобычской и Станиславской областей.

Начальник 4 Управления НКГБ УССР
Подполковник госбезопасности
(СИДОРОВ)

Верно:

ГКопия верна:Г (—)

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 39, арк. 260–277.

Завірена копія, машинопис.

Примітки

^{а-а} У тексті документу помилково: *государство*.

^{б-б} Текст відзначений на лівому полі від руки вертикальною рисою.

^{в-в} Підкреслено від руки.

^{г-г} Вписано від руки.

¹ Стецько Ярослав (1912–1986), український політик, з 1940 в ОУН-Б; у червні 1941 планувався на прем'єра, проголошеного ОУН-Б у Львові українського уряду; заарештований німцями і ув'язнений в концентраційному таборі Заксенхаузен, звільнений у 1944; після війни – на еміграції.

² Можливо, Юрій Рибак, псевдо „Юрко”, комендант тилу ВО „Заграва”.

³ Клячківський Дмитро (1911–1945), псевдо „Клим Савур”, „Охрим”, „Панас Мосур”, діяч ОУН; засуджений на „Процесі 59” до смертної кари, замінені 10 роками

Przypisy

- a -a Było: *państwo*.
- b -b Fragment zaznaczony na lewym marginesie pionową linią.
- c -c Podkreślono odręcznie.
- d -d Wpisano odręcznie.

¹ Stećko Jarosław (1912–1986), polityk ukraiński, od 1940 w OUN-B; w czerwcu 1941 wyznaczony na premiera rządu ukraińskiego proklamowanego we Lwowie przez OUN-B; aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen, zwolniony w 1944; po wojnie na emigracji.

² Być może Jurij Rybak, ps. „Jurko”, kmdt tyłów OW „Zahrawa”.

³ Klaczkowski Dmytro (1911–1945), ps. „Kłym Sawur”, „Ochrym”, „Panas Mosur”; działacz OUN; skazany w „Procesie 59” na karę śmierci, zamienioną na 10 lat więzienia; zbiegł po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej; w l. 1942–1945 prowidnyk OUN-B na Wołyniu, organizator i pierwszy dca UPA (UPA-Północ); kierował antypolską akcją UPA na Wołyniu; zginął w walce z wojskami NKWD.

⁴ Niewątpliwie pomyłka. „Kłym Sawur”, „Ochrym” to Klaczkowski, a Szuchewycz to „Taras Czuprynka”.

⁵ Łytwynczuk Iwan (ur. 1917), ps. „Dubowyj”; działacz OUN, prowidnyk okręgu sarneńskiego OUN, organizator pierwszych oddziałów partyzanckich UPA; w l. 1943–1944 dca OW „Zahrawa”; w l. 1945–1949 dca UPA-Północ; zginął na przełomie 1951/1952 otoczony przez funkcjonariuszy MGB.

⁶ Koryneć Dmytro, ps. „Borysten”, „Hryć”; działacz OUN, organizator kursów wojskowych OUN na Wołyniu; do 1943 szef sztabu OW „Zahrawa”; w 1944 śmiertelnie ranny w starciu z NKWD.

⁷ Stupnyćkyj Leonid (ur. 1892), ps. „Honczarenko”; płk armii URL, w 1940 aresztowany przez NKWD, w czerwcu 1941 wydostał się z więzienia; od marca 1943 w UPA; w l. 1943–1944 szef sztabu UPA-Północ; zginął w walce z wojskami NKWD w lipcu 1944 (gen. chor.).

⁸ Petlura Semen (1879–1926), Gł. Ataman wojsk URL, ukraiński działacz niepodległościowy; od 1919 członek Dyrektoriatu; od 1921 na emigracji we Francji; zamordowany przez agenta sowieckiego.

⁹ Tiutiunnyk Jurko (1891–1929), gen. chor. armii URL; przed 1919 członek Ukraińskiej Centralnej Rady; uczestnik tzw. I i II przemarszów zimowych; od 1923 mieszkał w USRS; pod koniec lat dwudziestych aresztowany i rozstrzelany prawdopodobnie w Moskwie.

¹⁰ Olijnyk Petro (1909–1946), ps. „Enej”; w 1941 w jednej z grup marszowych OUN-B; w 1942 obwodowy prowidnyk OUN-B w Dniepropietrowsku, w l. 1943–1945 dca OW „Bohun”; zginął w walce z NKWD.

¹¹ Rejonu stydyńskiego nie było. Zapewne mowa o lesie stydyńskim.

¹² Do UPA dezertowały różne pododdziały pomocnicze (cudzoziemskie) w służbie niemieckiej, np. we wrześniu 1943 Azerowie. W skład OW „Turiv” po 1943 wchodził np. Legion Azjatów i Uzbeków. W sumie utworzono prawdopodobnie kilkanaście cudzoziemskich oddziałów UPA, jednak po wkroczeniu Armii Czerwonej część z nich zdezerterowała, a część została rozstrzelana przez SB OUN.

¹³ Saburow Aleksandr M. (1908–1974), płk; w l. 1942–1944 dowódca sowieckiego zgrupowania partyzanckiego na Wołyniu; następnie m. in. do 1954 naczelnik Zarządu służby MPWO USRS, w l. 1954–1957 naczelnik GUPO MWD ZSRS (gen. mjr).

¹⁴ Ukrajńska Narodna Samooborona (Ukraińska Samoobrona Narodowa) – formacja zbrojna utworzona w 1943 przez OUN-B w Galicji Wschodniej w związku z karpackim

ув'язнення, втік після початку німецько-радянської війни; у 1942–1945 провідник ОУН-Б на Волині, організатор і перший командир УПА (УПА-Північ); керував антипольською акцією УПА на Волині; загинув у боротьбі з військами НКВС.

⁴ Поза сумнівом, помилка. „Клим Савур”, „Охрим” – це Клячківський, а Шухевич – це „Тарас Чупринка”.

⁵ Литвинчук Іван (1917 р. н.), псевдо „Дубовий”, діяч ОУН; провідник Сарненського округу ОУН, організатор перших партизанських загонів УПА; у 1943–1944 командир ВО „Заграва”; у 1945–1949 командир УПА-Північ, загинув на рубежі 1951/1952, будучи оточеним співробітниками МДБ.

⁶ Так у тексті; ймовірно с. Тайкури.

⁷ Коринець Дмитро, псевдо „Борисфен”, „Гриць”, діяч ОУН, організатор військових курсів ОУН на Волині; до 1943 начальник штабу ВО „Заграва”; у 1944 смертельно поранений під час зіткнення з НКВС.

⁸ Ступницький Леонід (1892 р. н.), псевдо „Гончаренко”, полковник Армії УНР; у 1940 заарештований НКВС, у червні 1941 вирвався з в'язниці; з березня 1943 в УПА; у 1943–1944 начальник штабу УПА-Північ; загинув у бою з військами НКВС у липні 1944 (генерал-хорунжий).

⁹ Петлюра Симон (1879–1926), Головний Отаман військ УНР, діяч українського національно-визвольного руху; з 1919 член Директорії; з 1921 на еміграції у Франції; вбитий радянським агентом.

¹⁰ Тютюнник Юрко (1891–1929), генерал-хорунжий Армії УНР; до 1919 р. член Української Центральної Ради; учасник т. зв. I і II зимового походів; з 1923 проживав в УРСР; наприкінці 20-х років заарештований і розстріляний (правдоподібно у Москві).

¹¹ Олійник Петро (1909–1946), псевдо „Еней”; в 1941 в одній з маршових груп ОУН-Б; у 1942 обласний провідник ОУН-Б у Дніпропетровську, в 1943–1945 командир ВО „Богун”; загинув у боротьбі з НКВС.

¹² Стинського району не було, йдеться про стидинський ліс.

¹³ До УПА дезертирували різні допоміжні підрозділи (іноземні), які перебували на службі в німців, наприклад, у вересні 1943 – азербайджанці. Після 1943 до складу ВО „Турів” входив, наприклад, Легіон азіатів і узбеків. Всього, правдоподібно, було створено кільканадцять іноземних підрозділів УПА, однак, після вступу Червоної Армії частина з них дезертирувала, а частину розстріляла СБ ОУН.

¹⁴ Сабуров Олександр М. (1908–1974), полк.; у 1942–1944 командир радянського партизанського з'єднання на Волині; згодом, м. ін., до 1954 начальник Управління служби МППО УРСР, в 1954–1957 начальник ГУПО МВС СРСР (ген.-майор).

¹⁵ Так у тексті; правильно: Березнівський район.

¹⁶ Так у тексті; правильно: Маневецький район.

¹⁷ Так у тексті; правильно: Олевський район.

¹⁸ Українська народна самооборона (УНС) – військове збройне формування створене у 1943 в Східній Галичині ОУН-Б, у зв'язку з карпатським рейдом радянського партизанського з'єднання С. Ковпака; першим командиром УНС був О. Луцький; у серпні 1943 після III Збору ОУН були створені дві групи УНС: Карпатська (Станіславська, Дрогобицька і Чернівецька обл.) під командуванням О. Гасина та Львівська (Львівська і Тернопільська обл.) під командуванням В. Сидора; на рубежі 1943 і 1944 загоони УНС переформовано в УПА.

rajdem sowieckiego zgrupowania partyzanckiego S. Kowpaka. Pierwszym dcą UNS był O. Łucyj. Po III Zjeździe OUN w sierpniu 1943 utworzono dwie grupy UNS: karpacką (obw. stanisławski, drohobycki i czerniowiecki) dowodzoną przez O. Hasyna oraz lwowską (obw. lwowski i tarnopolski) dowodzoną przez W. Sydora. Na przełomie 1943 i 1944 oddziały UNS przeformowano w UPA.

**Власноручна нотатка Збігнева Камінського „Дона”
від 26 лютого 1958 р. стосовно Служби безпеки ОУН**

Цілком таємне
В[арша]ва, 26 II 58

Нотатка.

Роль і діяльність Служби безпеки на фоні ОУН і УПА¹

^aПеред розколом контррозвідницька діяльність в ОУН була прихована під вивіскою військової референтури та її розвідницького осередка.^a Служба безпеки (СБ) як організаційний елемент оборони (контррозвідка), набула ширшого значення як у своїй діяльності, так і в організаційній структурі, щойно після ^aрозколу в ОУН у 1940 р.^a Головним творцем, організатором та ідеологом СБ ^aбув Арсенич Дмитро, псевдо „Михайло”² (як референт СБ і член Проводу ОУН на РЗ [?], загинув у 1947 р. на території Радянського Союзу), а теперішнім і більш рафінованим СБ-істом поряд з Арсеничем був Микола Лебедь, псевдо „Ярополк”, „Рубан”³.^a Сама назва СБ (Служба безпеки) виникла і походить з ^a1940-х^a років, організаційна структура і діяльність реф[ерентури] СБ була заснована на ^aанглійському, гітлерівському і частково на радянському, як класичних і найбільш відповідних для українського середовища,^a зразках. Служба безпеки була чисто організаційною референтурою і власністю ОУН-Б, ^aїї члени проникали, як члени ОУН, у всі референтури ОУН-Б, а крім того, в законспірованій формі, в інші українські політичні і громадські середовища, за допомогою яких ОУН-Б інфільтрувала їх^a діяльність або ж інспірувала ті чи інші кроки, які мали на меті спонукати відгук їхніх прихильників і позитивне ставлення до діяльності. В завдання новоствореної референтури СБ, яку з 1941 р. очолив Микола Лебедь, псевдо ^a„Ярополк”, „Рубан” (оскільки Арсенич був призначений для роботи на території Східної України)^a входила контррозвідницька діяльність стосовно ОУН-Б і українського середовища. Щодо зовнішньої її діяльності, то остання обмежувалась ^aдо політичної і економічної розвідки^a. Розвідницька діяльність у військовій галузі велася військовою референтурою і такий відповідний осередок був створений ще ^aв період існування УВО, а після 1928 р. – ОУН. Тоді до завдань вже існуючого осередка військової розвідки входила також контррозвідницька діяльність, оскільки вона була потрібна для [ведення] терористично-бойової діяльності.^a

6

Własnoręczna notatka Zbigniewa Kamińskiego „Dona” z 26 lutego 1958 r. dotycząca Służby Bezpieczeństwa OUN

Ścisłe tajne
W[arsza]wa, 26 II 58

Notatka.

Rola i działalność Służby Bezpieczeństwa na tle OUN i UPA¹

^aW przedrozłamowej OUN działalność kontrwywiadowcza ukryta była za referenturą wojskową i jej komórką wywiadowczą.^a Służba Bezpieczeństwa (S.B.) jako organizacyjny czynnik obrony (kontrwywiad), nabrała szerszego znaczenia zarówno w działalności swej, jak też w strukturze organizacyjnej dopiero po powstałym ^aw 1940 r. w rozłamie w OUN-ie.^a Głównym twórcą, organizatorem i ideologiem S.B. ^abył Arsenycz Dmytro ps. „Mychajło”²² (jako ref[erent] S.B. i członek prowidu OUN na R.Z. [?] zginął w 1947 r. na terenie Związku Radzieckiego), a mniejszym i bardziej wyrafinowanym S.B-istą obok Arsenyca, pozostawał Mykoła Łebed’ ps. „Jaropek”, „Ruban”²³.^a Sama nazwa S.B. (Służba Bezpeky) powstała i pochodzi z lat ^a1940-ch,^a system organizacyjno-działalnościowy ref[erentury] S.B. oparty został na wzorach ^aangielskim, hitlerowskim i częściowo na radzieckim, jako wzorcach klasycznych najbardziej odpowiadających środowisku ukraińskiemu.^a Służba Bezpieczeństwa była to czysto organizacyjna referentura i własność OUN-B., ^ajej członkowie przenikali, jako równocześnie członkowie OUN, do wszystkich referentur O.U.N.-B, a oprócz tego w formie zakonspirowanej do innych ukraińskich środowisk politycznych i społecznych, za pomocą których OUN-B infiltrowała ich^a działalność lub też inspirowała takie czy inne pociągnięcia, które miały za cel oderwanie ich zwolenników i nastawić pozytywnie do działalności O.U.N. Do zadań nowopowstałej referentury S.B, którą szkolił od 1941 r. Mykoła Łebed’ ps. ^a„Jaropek” „Ruban” (gdyż Arsenycz został przeznaczony do pracy na terenach wschodniej Ukrainy),^a należała działalność kontrwywiadowcza w stosunku do O.U.N.-B i środowiska ukraińskiego, a w stosunku [do] zewnętrznej jej działalności ograniczała się ^ado wywiadu politycznego i ekonomicznego.^a Działalność wywiadowcza z dziedziny wojskowej prowadzona była przez referenturę wojskową, i taka odpowiednia komórka utworzona została jeszcze ^aw okresie istnienia U.W.O., a po 1928 r. O.U.N. Wówczas w skład istniejącej już komórki wojskowo-wywiadowczej wchodziła również akcja kontrwywiadu, gdyż potrzebna ona była w działalności terrorystyczno-bojowej.^a

⁶Для роботи в новоствореній референтурі СБ були визначені найбільш активні, ідейні і з сильними ідейними переконаннями члени, з яких було створене головне ядро. Відповідно до вертикалі організаційної структури ОУН-Б, ^aбула створена місцева сітка,^a діяльність якої була контрольована виключно тільки членами, які входили до складу цієї референтури на відповідному рівні.⁶ ^aНачальник, який стояв на відповідному^a організаційному рівні, входив до складу того проводу, на рівні якого він знаходився. Так, наприклад, кущовий провідник СБ ^aвходив до складу кущового проводу ОУН.^a Часто траплялися випадки, що ^aпровідник СБ на якомусь рівні займав^a ще й інші посади в організації. Причини цього були різні, але найчастіше йшлося про маскування [його] справжньої діяльності. Отже, все вищенаведене можна звести до спільного знаменника, що організаційна сітка СБ була організацією в організації.

⁶Не завжди оперативна діяльність, яку вела СБ доводилась до кінця, тобто до стадії остаточного припинення веденої кимось діяльності. Маю на увазі антикомуністичну діяльність в період гітлерівської окупації (діяльність СБ в еміграції буде розглянута в іншому місці). Там, де це було можливе, і не грали ролі жодні перешкоди, СБ проводило ліквідаційні акції власними силами. Наприклад: ^aліквідація аківської школи підпрапорщиків у Львові⁶ в 1943 р., яка була ліквідована шляхом закидання зв'язками гранат приміщень, в яких відбувалися заняття, ліквідація польського підпілля на місцях. Візьмімо, [для прикладу] хоча б ліквідацію банд Бульби і його „штабу”, жертвами якої стали, м. ін., старий член ОУН, а у той час політичний керівник Бульби-Боровця, Іван Мітрєнга⁴ і дружина Бульби-Боровця⁵. Або ліквідацію законспірованих комуністичних осередків на окупованій гітлерівцями території України чи також ліквідацію члена Комуністичної партії Угорщини, який діяв під прізвищем Белла (певні фрагменти, які стосуються ліквідації Белли можна знайти у книжці Євгена Дмитрика, тобто Мирона Матвієйка, виданій в Західній Німеччині у 1951 р.^a Назви книжки вже не пам'ятаю, це є збірка його новел). ^aРяд актів ліквідації, зокрема [членів] комуністичної партії, здійснених гестапо, були виконані на підставі матеріалів, які надала СБ. Багато членів СБ в період гітлерівської окупації мали нагоду і поступили на „роботу” в допоміжну поліцію (українська поліція) в апараті^a Кримінальної поліції або ж в саме гестапо.⁶ Ці люди, щоби, з одного боку добре замаскуватися і увійти якомога глибше в гітлерівські таємниці, а з другого боку, щоби витягнути заарештованих гітлерівцями членів ОУН-Б (так стояло, наприклад, питання про звільнення ^aув'язнених членів ОУН-Б таких, як Ярослав Старух⁶ псевдо „Стяг”, „Ярлан”, майбутній

^bDo działalności w nowoutworzonej referenturze S.B. wydzieleni zostali z OUN-B najbardziej aktywni, ideowi i posiadający silną ideologiczną podstawę członkowie, z których powstało główne jądro i odpowiednio do pionu szczeblowego struktury organizacyjnej OUN-B ^autworzona została siatka terenowa, ^a działalność której kontrolowana była tylko i wyłącznie przez członków wchodzących w skład tej referentury na odgórnych szczeblach. ^b ^aZwierzchnik stojący na odpowiednim ^a szczeblu organizacyjnym wchodził w skład tego prowidu na szczeblu, [na] którym się znajdował. Tak np. kuszczowy prowidyk S.B. ^awchodził w skład kuszczowego prowidu O.U.N.: ^a Często zdarzały się wypadki, że ^aprowidyk S.B. na jakimś szczeblu ^a zajmował jeszcze i inne stanowiska w organizacji; motywy ku temu były różne, lecz najczęściej chodziło o zakonspirowanie prawdziwej działalności. Tak więc wszystko, co zostało wyżej nakreślone, można sprowadzić do jednego mianownika – że organizacyjna siatka S.B. tworzyła organizację w organizacji.

^bNie zawsze działalność operacyjna prowadzona przez S.B. była doprowadzana do końca, tj. do stadium końcowej likwidacji działalności przez kogoś prowadzonej. Mam na myśli działalność antykomunistyczną w okresie hitlerowskiej okupacji (działalność S.B. na emigracji będzie rozpatrzona w innym miejscu). Tam gdzie było to możliwe i nie wchodziły w grę żadne przeszkody akcją likwidacyjną S.B. przeprowadzało we własnym zakresie, jak np. ^alikwidacja akowskiej podchorążówki na terenie Lwowa ^b w 1943 r., która została zlikwidowana przez wrzucenie wiązek granatów do pomieszczenia, gdzie odbywały się wykłady – likwidacja na terenie polskiego podziemia czy chociażby wziąć likwidację band bulbowskiich i ich „sztabu”, gdzie ofiarami padli m. in. dawny członek OUN-u, a wówczas polityczny kierownik Bulby-Borowcia, Iwan Mitrenga⁴ i żona Bulby-Borowcia⁵. Lub likwidacja zakonspirowanych komórek komunistycznych na terenach Ukrainy znajdującej się pod hitlerowską okupacją czy też likwidacja członka Komunistycznej Partii Węgier, występującego pod nazwiskiem Belli (pewne fragmenty dotyczące likwidacji Belli można znaleźć w książce Jewhena Dmytryka, tj. Myrona Matwijejka wydanej w Niemczech Zachodnich w 1951 r.: ^a Tytułu obecnie nie pamiętam, jest to zbiór nowel napisanych przez niego). ^aSzereg aktów likwidacji, zwłaszcza [członków] Komunistycznej Partii, dokonanych przez Gestapo, zostało wykonanych na podstawie dostarczonych przez S.B. materiałów. Wielu członków S.B. w okresie hitlerowskiej okupacji miało okazję i wstąpiło do „pracy” w policji porządkowej (ukraińska policja) w aparacie ^a policji kryminalnej bądź też do owego Gestapo. ^bLudzie ci, aby z jednej strony dobrze się zabezpieczyć i wejść jak najdalej w hitlerowskie tajemnice, a z drugiej strony, aby dostać od hitlerowców zaaresztowanych członków OUN-B (tak miała

провідник Закерзонського краю, Дмитро Грицай, псевдонім „генерал Перебийніс”^{7,-a} майбутній „начальник штабу УПА”) підсували тенденційно гітлерівським чинникам виявлені і опрацьовані в референтурі СБ матеріали на осіб, якими цікавились гітлерівці. Таким чином жертвами стали ряд осіб, у більшості випадків українці; особливо такими акціями в період гітлерівської окупації славився Львів. Виявлені матеріали⁶, залежно від місцевої ситуації, а також можливостей місцевої сітки СБ, одні були опрацьовані ґрунтовно, але більшість з них була на досить низькому рівні. Принаймні таке переконання панувало серед членів СБ в еміґрації. Впровадження до оперативного опрацювання підозрюваних осіб, не дало результатів з огляду на ситуацію і через деякий час, від нього відмовились. В менш важливих справах матеріали збирали і опрацьовували на всіх рівнях. Натомість важливіші справи відправляли на „гору”, а на місцях могли тільки обмежитися до нагляду, але й цим мусив керувати хтось з вищого рівня. Здібніші члени СБ вели оперативну роботу в більшості випадків самостійно і ⁶-мали „право” ліквідації, коли вважали це слушним. У зв’язку з цим була низка зловживань, які виникали на фоні особистої ненависті до когось і бажання помсти, але це аж ніяк не мало нічого спільного з „інтересами організації”. В період гітлерівської окупації референтура СБ була фінансово незалежною, фінанси походили головним чином з ліквідаційних акцій. Частина надходила до каси організації, натомість решта залишалася для внутрішнього використання. Самофінансування референтури СБ теж не призвело до нічого доброго, оскільки фінансові засоби часто розтринькувались на марні і приватні витрати, що викликало протиріччя між членами організаційної сітки і СБ, оскільки останні вважали себе чимось кращим⁶ і привілейованими членами ОУН-Б. Була також низка випадків, коли члени СБ увійшли до цієї референтури тільки з метою власної наживи, а коли нажили немалого маєтку під час ліквідації ⁶-(просто це був чистий грабунок, який не мав нічого спільного з діяльністю ОУН-Б)-⁶ в кінцевий період німецької окупації втікали якнайдалі на Захід, не сповіщаючи нікого про свої наміри. ⁶-Такі випадки траплялися від кінця 1943 р. Аналогічна ситуація склалася у Західній Німеччині в таборах УНРРА-ІРО⁸ з українським населенням.⁶

В період гітлерівської окупації діяльність СБ розвивалася у двох напрямках. Перший стосувався формування реф[ерентури] СБ у систематичному розвитку місцевої організаційної сітки, яка набувала великих розмірів [паралельно] з розвитком УПА в кінцевій фазі гітлерівської окупації і після визволення України Радянською Армією. ^a-А другий напрямок діяльності СБ – це поглиблення співпраці з оку-

się np. sprawa z wypuszczeniem ^a„uwięzionych członków OUN-B jak Jarosław Staruch⁶ ps. „Stiah”, „Jarlan” późniejszy prowidnyk Zakerzońskiego Kraju; Dmytro Hrycaj ps. „gen. Perebyjnis”^{7-a} późniejszy „szef sztabu U.P.A.”), podsuwali tendencyjnie hitlerowskim czynnikom materiały dotyczące zainteresowanych hitlerowcami osób, które zostały rozpracowane i były w posiadaniu ref[erentury] S.B. Tą drogą ofiarami padło szereg ludzi, w większości wypadków Ukraińców; osobiście z podobnych akcji słynął Lwów w okresie hitlerowskiej okupacji. Rozpracowane materiały^b w zależności od lokalnej sytuacji, jak też i zdolności terenowej siatki S.B., jedne były gruntownie opracowane, lecz większość z nich stała na dość niskim poziomie, takie przynajmniej panowało przekonanie na emigracji wśród członków S.B. Wprowadzenie do operacyjnego rozpoznania podejrzanych osób, nie zdało, ze względu na sytuację, egzaminu i po jakimś czasie zostało zarzucone. W mniej ważniejszych sprawach gromadzono materiały i rozpracowywano na poszczególnych szczeblach, natomiast sprawy poważniejsze odsyłano w „górze”, a teren mógł się jedynie ograniczać do inwigilacji, lecz i tym musiał ktoś z wyższego szczebla kierować. Zdolniejsi członkowie S.B. pracę operacyjną w większości wypadków prowadzili samodzielnie i ^bposiadali „prawo” likwidacji, skoro tylko uznawali to za słuszne. Stąd też powstało szereg nadużyć powstających w szczególności na podstawie osobistej nienawiści do kogoś i chęci zemsty, i w żadnym wypadku nie miało to nic wspólnego z „dobrem organizacji”. W okresie hitlerowskiej okupacji referentura S.B. finansowo była samowystarczalna, finanse pochodziły w głównej mierze z akcji likwidacyjnych, z których część odchodziła do kasy organizacyjnej, natomiast reszta pozostawała do użytku wewnętrznego. Samofinansowanie się ref[erentury] S.B. też nie doprowadzało do dobrego, ponieważ środki finansowe roztrwano często na marne i prywatne wydatki, co wywoływało antagonizm między członkami siatki organizacyjnej i S.B., ponieważ drudzy mieli siebie za coś lepszego^b i uprzywilejowanego członka O.U.N.-B. Zdarzył się też szereg wypadków, że członkowie S.B. weszli do tej referentury tylko z chęci osobistego zysku, i dorobiwszy się niemałej fortuny podczas likwidacji ^b(po prostu był to czysty rabunek nie mający nic wspólnego z działalnością OUN-B)^b w końcowym okresie hitlerowskiej okupacji uciekali jak najdalej na Zachód, nie zgłaszając nikomu o swych zamiarach, ^btakie wypadki spotykane były od końca 1943 r., analogiczna sytuacja wytworzyła się w Niemczech Zachodnich w obozach UNRRA-IRO⁸ z ukraińską ludnością.^b

W okresie hitlerowskiej okupacji działalność S.B. rozwijała się w dwóch kierunkach – pierwszy dotyczył kształtowania się ref[erentury] S.B. w systematycznym rozwijaniu terenowej siatki organizacyjnej, która szerszych rozmiarów nabierała z rozwojem U.P.A. w końcowej fazie hi-

пантами, частина цих членів СБ на кінцевому етапі гітлерівської окупації залишилась на місцях, переходячи до збройного підпілля „ОУН-УПА”, натомість друга частина разом з окупантами втекла на Захід, щоби пізніше відновити свою діяльність.^а Якщо у першому випадку можна було б говорити щось про „глибокий патріотизм” цих людей, то у другому випадку аж ніяк про це не можна говорити, оскільки^а це були люди, позбавлені будь-яких почуттів, організаційної етики і моральності, їх можна [назвати] ідеологічно й політично безхребетними.^а Пишучи про це в жодному випадку не керуюсь тенденційністю, навпаки – пишу про об’єктивні факти.^а Найбільш ганебним наказом в СБ був наказ № 1⁹, виданий Миколою Лебедем псевдо „Ярополк”, „Рубан”, від III до IV Великих Зборів ОУН виконуючим обов’язки провідника ОУН-Б і реф[ерентом] СБ. Цей наказ стосувався проведення масової ліквідації польського населення, яке проживало на території Західної України, а дещо пізніше, тобто наприкінці 1943 р. він був поширений на банди УПА.^а Масштабів і наслідків [застосування] цього наказу, у зв’язку з відсутністю відповідних документів, ширше описувати не буду. Обмежуся лише ствердженням факту, що^а жертвами [реалізації] цього наказу стало багато осіб польської національності.^а В своїй ідеологічній суті [цей наказ] базувався на глибокому крайньому шовінізмі, який ніби то мав бути відплатною акцією за політику польських санаційних урядів (пацифікація, колонізація і т. п.). До сьогоднішнього дня „провідники” ОУН-Б у своїй зовнішній діяльності на Заході неодноразово зустрічаються із закидами на цю тему.^а Після IV Великого Збору ОУН, у червні 1944 р., референтом СБ і членом проводу ОУН на РЗ став^б Арсенич псевдо „Михайло”.^а Він одразу розпочав інший напрямок діяльності, засуджуючи діяльність Миколи Лебеда псевдо „Рубан”. Напрямок діяльності [з] масової ліквідації^а був змінений щойно в 1945 р.^а Його головною метою і наміром, поряд з приготуванням до нової ситуації ОУН-УПА (Західна Україна була вже тоді визволена Радянською Армією і як висловлювалися в ОУН-івсько-УПА-івському середовищі – була це зміна гітлерівської окупації на більшовицьку) був вишкіл багатьох членів СБ на референтів різних рівнів для боротьби з радянською, польською, чехословацькою, угорською і румунською контррозвідками (підготовка залежала від території, однак найбільший акцент робився на радянській контррозвідці). В [умовах] пристосування до нової ситуації найнижчим осередком, в якому перебував^а референт СБ був район,^б а далі вгору – надрайон, округ, край.^а Важливіші справи пересилалися на гору, разом із затриманими людьми. Районний реф[ерент] СБ, який входив до складу т. зв. РО (районний осередок, тобто провід) на

tlerskiej okupacji i po wyzwoleniu Ukrainy przez Armię Radziecką, ^a a drugi kierunek działalności S.B. jest to zasiedzenie we współpracy z okupantem, część tych członków S.B. w końcowym etapie hitlerowskiej okupacji pozostała na miejscu przechodząc do zbrojnego podziemia „OUN-UPA”, natomiast druga część wraz z okupantem uciekła na Zachód, by w późniejszym okresie odnowić swą działalność. ^a Jeśli w pierwszym wypadku można by było mówić coś o „głębokim patriotyzmie” tych ludzi, to w drugim wypadku w żadnej mierze mówić o tym nie można, gdyż ^a są to ludzie pozbawieni wszelkich uczuć, organizacyjnej etyki i moralności, a nawet ideologiczno-politycznego kręgosłupa. ^a Jeśli piszę o tym, to w żadnym wypadku nie kieruję się tendencyjnością – przeciwnie, piszę o faktach obiektywnie. ^a Najbardziej haniebnym rozkazem w S.B. był rozkaz nr 1⁹ wydany przez pełniącego obowiązki od III do IV Wielkich Zborów OUN prowidyka OUN-B i ref[erenta] S.B. Mykołę Łebedia ps. „Jaropełk”, „Ruban”. Rozkaz ten dotyczył przeprowadzenia masowych likwidacji ludności polskiej zamieszkującej na terenie Zachodniej Ukrainy. W późniejszym nieco okresie, tj. pod koniec 1943 r. został on rozszerzony na bandy U.P.A. ^a O rozmiarach i skutkach tego rozkazu, z powodu braku odpowiednich dokumentów, obszerniej opisywać nie będę, ograniczam się jedynie do stwierdzenia faktu iż ^a ofiarami tego rozkazu padło wiele osób narodowości polskiej ^a i oparty w owej ideologicznej treści był na głębokim skrajnym szowinizmie, który rzekomo miał być akcją [rewanżową] za politykę polskich rządów sanacyjnych (pacyfikacja, kolonizacja itp.). Do dzisiejszego dnia „przywódcy” OUN-u (B) w swej działalności zewnętrznej na Zachodzie niejednokrotnie spotykają się z zarzutami na ten temat. ^a Po IV Wielkim Zborze OUN w czerwcu 1944 r. referentem S.B. i członkiem prowidu OUN na R.Z. został ^b Arsenycz ps. „Mychajło”. ^a Zaraz rozpoczął on inny kierunek działalności, potępiając działalność Mykoły Łebedia ps. „Ruban”; kierunek działalności [dotyczący] masowej likwidacji Polaków uległ dopiero ^a zmianie w 1945 r. ^a Jego głównym celem i zamiarem było, aby z przystosowaniem do nowej sytuacji dla O.U.N.-U.P.A. (Zachodnia Ukraina została już wówczas wyzwolona przez Armię Radziecką i, jak się wyrażano w środowisku OUN-UPA, była to zmiana okupacji z hitlerowskiej na bolszewicką) wyszkolić wielu członków S.B. na referentów poszczególnych szczebli do walki z radzieckim i polskim, czechosłowackim, węgierskim i rumuńskim kontrwywiadami (szkolenie zależało od terenu, główny nacisk kładziono jednak na kontrwywiad radziecki). Przystosowując do nowej sytuacji najniższą komórkę, w której znajdował się ^a referent S.B., był rejon ^b, a dalej w górę nadrejon, okręg, kraj. ^a Ważniejsze sprawy odsyłane były w górę, wraz z zatrzymanymi ludźmi. Rejonowy ref[erent] S.B., który wchodził w skład tzw. R.O. (*rajonowyj oseredok*, tj. prowid)

нижчому рівні, тобто в кущах мав т. зв. розвідників, в завдання яких входила виключно оперативна діяльність, слідча діяльність велась тільки і виключно реф[ерентурою] СБ. Починаючи від району на всіх рівнях в гору ^абула БСБ (Боївка^а Служби безпеки). До неї входили люди без жодної підготовки в галузі контррозвідницької роботи. Навчання членів БСБ могли вести реф[еренти] СБ, якщо вважали це за доцільне. БСБ складалася з групи близько 15 осіб, на чолі якої стояв комендант БСБ, безпосередньо підпорядкований реф[ерентові] СБ на рівні, на якому знаходилася БСБ і він безпосередньо керував виконанням дорученого реф[ерентом] СБ завдання. ^аМайже всі реф[еренти] СБ мали „право ліквідації”^а і могли використовувати його виключно в разі якоїсь небезпеки (облава, наскок, втеча і т. п.), натомість, якщо у районі панував спокій, всі справи підлягали розглядові т. зв. революційного повстанського польового суду, склад якого визначав наприклад районний провідник (якщо справа розглядалася на рівні району), а в ролі обвинувача виступав реф[ерент] СБ. Найчастіше справи розглядалися у лісі на пеньку. При кожній БСБ існувала ліквідаційна група у складі 3–4 осіб. Якщо справа велася на рівні району, то протоколи переписувалися у чотирьох екземплярах, які розподілялися так: 1 копія залишалася на місці, 2, 3, 4 з поштою пересилалися на гору тобто до надрайону, з тим, що 3 і 4 копії були призначені для округу і краю.

[...]

ІНП, 0192/354, т. 1, арк. 309–312.
Оригінал, рукопис.

Примітки

^{а-а} Підкреслено від руки.

^{б-б} Фрагмент тексту позначений вертикальною рисою на полях.

¹ Автор записки – Камінський Збігнев (1928–1983), псевдо „Дон”, „Донський”, „Левчук”, в ОУН з 1942; з 1946 в СБ ОУН 4 району I Округу ОУН; у 1947–1951 – на еміграції в Німеччині, співпрацює з ЗЧ ОУН; у травні 1951 пройшов розвідпідготовку, організовану англійською розвідкою; у червні 1951 перебрався на територію ПНР, увійшов до складу провокаційної сітки ОУН, створеної агентом УБ „Зенона”; заарештований 2 квітня 1954; у липні 1955 ВГС у Варшаві засуджений до смертної кари, заміненої згодом довічним ув’язненням; звільнений у лютому 1967.

² Арсенич Микола (1910–1947), псевдо „Дмитро”, „Григор”; діяч ОУН-Б, член Центрального Проводу ОУН-Б, з 1941 комендант СБ ОУН, старався розширити її компетенції; загинув у бою з військами МВС.

na niższym szczeblu, tj. w kuszczach posiadał tzw. *rozwidczykiw* – wywiadowców, do zadań których należała wyłącznie działalność operacyjna; działalność śledcza prowadzona była tylko i wyłącznie przez ref[erenturę] S.B. Poczynając od rejonu, na każdym szczeblu w górę ^aznajdowała się B.S.B. (Bojiwka /bojówka/^a Służby Bezpieczeństwa), do niej wchodziłi ludzie bez żadnego przeszkolenia w pracy kontrwywiadowczej – szkolenie członków B.S.B. mogli przeprowadzać ref[erenci] S.B., jeśli uważali to za stosowne. B.S.B. składała się z grupy około 15 ludzi, na czele której stał komendant B.S.B. bezpośrednio podporządkowany ref[erentowi] S.B. na szczeblu, [na] którym znajdowała się B.S.B. i on bezpośrednio kierował wykonaniem zleconej czynności przez ref[erenta] S.B. ^aPrawie wszyscy ref[erenci] S.B. mieli „prawo likwidacji”^a i mogli korzystać z niego wyłącznie w razie jakiegoś niebezpieczeństwa (obława, naskok, ucieczka itp.), natomiast jeśli w terenie panował spokój, wszelkie sprawy były poddawane do rozpatrzenia przez tzw. rewolucyjny powstańczy sąd polowy, którego skład wyznaczał np. rejonowy prowidyk (jeśli sprawa rozpatrywana była na szczeblu rejonu), a rolę oskarżyciela obejmował ref[erent] S.B. Sprawy najczęściej rozpatrywane były w lesie na pieńku. Przy każdej B.S.B. znajdowała się grupa likwidacyjna w składzie 3–4 ludzi. Jeśli sprawa była prowadzona na szczeblu rejonu, to protokoły przepisywane były w 4 egzemplarzach, a rozdzielnik był następujący: 1. kopia pozostawała na miejscu, 2, 3, 4 z pocztą odsyłane były do góry, tj. do nadrejonu z przeznaczeniem 3 i 4 kopii dla okręgu i kraju.

[...]

IPN, 0192/354, t. 1, k. 309–312.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

^{b-b} Fragment zaznaczony na marginesie pionową kreską.

¹ Autor notatki, Kamiński Zbigniew (1928–1983), ps. „Don”, „Donśkyj”, „Łewczuk”, w OUN od 1942; od 1946 w SB OUN 4 rejonu I Okręgu OUN; w l. 1947–1951 na emigracji w Niemczech, współpracuje z ZCz OUN; w maju 1951 odbył przeszkolenie wywiadowcze zorganizowane przez brytyjski wywiad; w czerwcu 1951 przedostał się do PRL, wszedł w skład prowokacyjnej siatki OUN utworzonej przez agenta UB „Zenona”; aresztowany 2 kwietnia 1954; w lipcu 1955 skazany na karę śmierci przez WSG w Warszawie, zamienioną następnie na dożywocie; zwolniony w lutym 1967.

² Arsenycz Mykoła (1910–1947), ps. „Dmytro”, „Hryhor”; działacz OUN-B, członek Centralnego Prowidu OUN-B, od 1941 kmtd SB OUN, starał się powiększyć jej kompetencje; zginął w walce z wojskami MWD.

³ Лебедь Микола (1909–1998), псевдо „Ярополк”, „Максим Рубан”, діяч ОУН; в 1936 засуджений до смертної кари за організацію вбивства міністра Перацького; з 1940 II заступник провідника ОУН-Б і комендант СБ; після арешту С. Бандери в. о. провідника ОУН-Б; в 1943 змушений залишити цю посаду – референт закордонних справ Проводу ОУН; з 1944 секретар закордонних справ УГВР; після війни – на еміграції, був в опозиції до С. Бандери.

⁴ Правильно: Мітринга (Мітрінга) Іван (1909 р. н.), публіцист, член ОУН; спочатку в ОУН-Б, у 1942 створив УНДП і перейшов до УПА Т. Боровця; вбитий УПА (ОУН-Б) в серпні 1943.

⁵ Очевидно йдеться про Анну Боровець, яка була схоплена УПА в серпні 1943 і після тортур вбита СБ ОУН.

⁶ Старух Ярослав (1910 р. н.), псевдо „Стяг”, діяч ОУН; з 1940 референт пропаганди Проводу ОУН-Б; заарештований німцями у Львові у грудні 1942, правдоподібно, відбитий; в 1943–1944 при радіостанції „Самостійна Україна”; з 1945 крайовий провідник ОУН в Польщі; загинув 17 жовтня 1947 в районі Любачева.

⁷ Грицай Дмитро (1907 р. н.), псевдо „ген. Перебийніс”, у 1933–1934 військовий референт Крайового Проводу ОУН; з 1940 в ОУН-Б; з 1944 начальник Головного штабу УПА (ген.-хор. УПА), заарештований в 1945 чехословацькими органами безпеки; покінчив життя самогубством у в’язниці.

⁸ Йдеться про табори для Переміщених осіб (Displaced Persons). Вони були призначені для біженців, переселенців та всіх осіб (населення Центрально-Східної Європи), які опинилися в Німеччині головним чином у результаті вивезення на т. зв. „роботи”. Після війни частина цих осіб не висловила бажання повернутися на свою батьківщину. Ці табори у 1945–1947 були у віданні Управління Об’єднаних Націй у справах допомоги і реабілітації (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), що повстала у 1943, а згодом, до початку 50-х років, створеної у 1946, Міжнародної організації біженців (International Refugee Organisation).

⁹ В ДА СБУ і БНД та АД ІНП документів не знайдено.

³ Łebed' Mykoła (1909–1998), ps. „Jaropełk”, „Maksym Ruban”, działacz OUN; w 1936 skazany na karę śmierci za zorganizowanie zabójstwa ministra Pierackiego; od 1940 II zca prowidyka OUN-B i kmdt SB; po aresztowaniu S. Bandery p. o. prowidyka OUN-B; w 1943 zmuszony do ustąpienia – kierownik referatu spraw zagranicznych OUN; od 1944 sekretarz spraw zagranicznych UHWR; po wojnie na emigracji, pozostawał w opozycji wobec S. Bandery.

⁴ Właśc.: Mitrynga (Mitranga) Iwan (ur. 1909), publicysta, członek OUN; początkowo w OUN-B, w 1942 założył UNDP i przeszedł do UPA T. Borowcia; zamordowany w sierpniu 1943 przez UPA (OUN-B).

⁵ Zapewne chodzi o Annę Borowець, schwytaną przez UPA w sierpniu 1943 i po torturach zamordowaną przez SB OUN.

⁶ Staruch Jarosław (ur. 1910), ps. „Stiah”; działacz OUN; od 1940 referent propagandy Prowidu OUN-B; aresztowany przez Niemców w grudniu 1942 we Lwowie, prawdopodobnie odbity; w l. 1943–1944 przy radiostacji „Samostijna Ukraina”; od 1945 krajowy prowidyk OUN na Polskę; zginął 17 października 1947 w rej. Lubaczowa.

⁷ Hrycaj Dmytro (ur. 1907), ps. „gen. Perebyjnis”; w l. 1933–1934 referent wojskowy Krajowej Egzekutywy OUN; od 1940 w OUN-B; od 1944 szef Sztabu Głównego UPA (gen. chor. UPA), aresztowany w 1945 przez czechosłowackie organy bezpieczeństwa; popełnił samobójstwo w więzieniu.

⁸ Chodzi o obozy Displaced Persons. Były one przeznaczone dla uchodźców, przesiedleńców i wszystkich osób (ludność Europy Środkowo-Wschodniej), które znalazły się w Niemczech głównie podczas wywożenia na tzw. „roboty”. Po wojnie część z tych osób nie wyraziła chęci powrotu do swoich ojczyzn. Obozy te w l. 1945–1947 podlegały powstałej w 1943 United Nations Relief and Rehabilitation Administration, a następnie do początku lat pięćdziesiątych utworzonej w 1946 International Refugee Organisation.

⁹ Dokumentu nie odnaleziono w PA SBU ani w BUiAD IPN.

**Зізнання Збігнева Камінського „Дона” від 28 листопада 1955 р.
у справі Миколи Лебеда**

Варшава, ^{а-28-а} листопада 1955 р.
Цілком таємно
Екз. № ^{а-3-а}

Справа:
Микола Лебедь
пс. „Ярополк”, „Рубан”

Микола Лебедь псевдо „Ярополк” родом з Західної України. Хоча я і знав, яке було його соціальне походження і місце народження, але в даний момент точно сказати не можу. Тепер його вік – близько 50-и років. Його „політична” діяльність розпочинається досить рано, оскільки вже після закінчення Першої світової війни в рядах т. зв. УВО (Українська Військова Організація – попередниця ОУН), а також на території Галичини бере участь у молодіжних (студентських) націоналістичних організаціях до 1928 р. Будучи членом ОУВО [?], був одним з тих, хто входив до складу бойової групи (виконувала ^{а-замахи-а}).

Микола Лебедь, теперішній псевдонім „Ярополк” (під цим псевдонімом діє від гітлерівської окупації), стає відомим, коли у 1932 р. пробує вчинити замах в радянському посольстві на одного з працівників цього посольства. Після невдалого замаху (був поранений працівник посольства, прізвище я забув) був затриманий гранатовою поліцією і кинутий на кілька років до в’язниці. Оскільки він був членом ОУН, яка діяла до 1939 р. на території Польщі, після II Великого Збору ОУН (Краків 1940 р.) приєднується до групи ОУН-Б, на чолі якої стоїть його добрий знайомий і колега С. Бандера.

Підкреслюю при цьому, з метою детального в’яснення, що на II Великому Зборі, Краків 1940 р., відбувся розкол ОУН на ОУН-Б і ОУН-М. Для того, щоб відрізнитися, ОУН-Б мала різні назви, а саме: ОУНсд (самостійників ^{а-державників-а}), ОУН-р (ОУН-революційна); а ОУН-М спочатку мала стару назву, щойно після 1945 р. в еміграції в Західній Німеччині додали собі до „ОУН” літеру „С”, що означало ОУН-солідаристів.

Після II Великого Збору ОУН – в Кракові у 1940 р. М. Лебедь входить до т. зв. „Проводу ОУН-Б” як керівник референтури СБ і залишається ним протягом всього періоду гітлерівської окупації, аж до

**Zeznanie Zbigniewa Kamińskiego „Dona” z 28 listopada 1955 r.
w sprawie Mykoły Łebedia**

Warszawa, dnia ^a-28^a listopada 1955 r.

Ścisłe tajne

Egz. nr ^a-3^a

Sprawa:

Mykoła Łebed' (^a-Микола Лебед'^a)

ps. „Jaropełk”, „Ruban”

Mykoła Łebed' ps. „Jaropełk” pochodzi z Zachodniej Ukrainy. Pochodzenia społecznego jak też miejsca pochodzenia, aczkolwiek wiedziałem, w obecnej chwili podać dokładnie nie mogę. Dzisiaj jest w wieku około lat 50-ciu. Działalność jego „polityczna” zaczyna się dosyć wcześnie, bo zaraz po pierwszej wojnie światowej w szeregach t. zw. UWO (Ukraińska Wojskowa Orhanizacja – Ukraińska Wojskowa Organizacja – poprzedniczka OUN), jak też na terenie Galicji bierze udział w młodzieżowych (studentckich) organizacjach nacjonalistycznych do 1928 r. Będąc członkiem OUWO [?] wchodzi w skład grupy bojowej (wykonującej ^a-atentaty^a).

Mykoła Łebed', obecny pseudonim „Jaropełk” (pod takim występuje już od czasu hitlerowskiej okupacji), nabiera rozgłosu, kiedy to w 1932 r. próbuje dokonać zamachu w poselstwie radzieckim na jednego z urzędników tego poselstwa. Po nieudanym zamachu (ranny został pracownik poselstwa, zapomniałem nazwisko) zostaje przez policję granatową ujęty i zasądzony na kilka lat więzienia. Ponieważ był on członkiem OUN działającej do 1939 r. na terenie Polski, po II Wielkim Zborze OUN (Kraków 1940 r.) przyłącza się do grupy OUN-B, na czele której stoi jego dobry znajomy i kolega S. Bandera.

Zaznaczam przy tym dla dokładnego wyjaśnienia, że na II Wielkim Zborze, Kraków 1940 r., doszło do rozłamu na OUN-B i OUN-M. Dla odróżnienia OUN-B miała różne nazwy tak więc – OUN sd (samostijnykiw ^a-derżawnikiw^a), OUN-r (OUN-rewolucyjna), a OUN-M początkowo miała starą nazwę, dopiero po 1945 r. na emigracji w Niemczech Zachodnich dodali sobie do „OUN” literę „S” co oznaczało OUN-solidarystów.

Po II Wielkim Zborze OUN – w Krakowie w 1940 r., M. Łebed' wchodzi do t. zw. „Prowidu OUN-B” jako kierownik referentury S.B. i jest nim przez cały czas hitlerowskiej okupacji, aż do czasu „oddelegowania” go do pracy w Z.P. ^a-UHWR^a na stanowisko t. zw. „generalnego sekretarza Z.P. ^a-UHWR^a”.

моменту „делегування” його для роботи в ЗП ^аУГВР^а на посаду т. зв. „Генерального секретаря ЗП УГВР”.

Після нападу гітлерівського Рейху на Радянський Союз у 1941 р. і арешту гітлерівцями С. Бандери і Я. ^аСтецька^а, Микола Лебедь тимчасово бере на себе загальне керівництво ОУН-Б. Така ситуація тривала до III Великого Збору ОУН-Б у 1941/42 р. Вже в той час між М. Лебедем і Р. Шухевичем прийшло до непорозуміння. На III Великому Зборі ОУН-Б, оскільки не було відомо, яка подальша доля С. Бандери, Я. Стецька, з метою уникнення ^а„фюрерства”^а і гарантування ОУН-Б т. зв. „демократизації”, III Великий Збір створив т. зв. „Бюро Проводу ОУН” у складі трьох осіб – Р. Шухевич псевдо „Тарас”, Дмитро Маївський псевдо „Косар”¹ і Зенон М... . М. Лебедь надалі входив до т. зв. „Проводу ОУН” як „провідник” СБ, але, як роз’яснював М. Фриз псевдо „Вернигора”, Миколу Лебеда було загнано до книжок, щоби краще ознайомився з ідеологією націоналізму.

Зміна членів т. зв. „Бюро Проводу” відбулася на IV Великому Зборі у червні 1944 р., оскільки вже у цей період була відома доля С. Бандери і Я. Стецька.

М. Лебедь псевдо „Ярополк” як керівник СБ, що входив до т. зв. „Проводу ОУН” діяв на найвищому рівні, оскільки в той період, тобто в період гітлерівської окупації, на території Радянського Союзу в теперішній УРСР було кілька „крайових проводів” (вони охоплювали обмежені адміністративно великі округи), які у свою чергу були підпорядковані т. зв. „Проводові ОУН-Б” („Провід ОУН-Б” – після II Великого Збору 1940 р. в Кракові був продовженням т. зв. ПУН – Проводу Укр[аїнських] Націоналістів і тепер він надалі продовжує існувати в ОУН-М).

Як керівник СБ у 1942 р. видає наказ безпощадного знищення групи „^аОтамана” Бульби”, яка діяла на території Полісся і Волині. Під час цієї ліквідації загинула дружина Бульби-Боровця, його „політичний” керівник, давній член ОУН Іван Мітренга. ^бУ 1943 р. видає горезвісний і ганебний „Наказ ^ачисто^а – I” (наказ № 1) про масову ліквідацію польського населення спочатку на Поліссі і на Волині, а пізніше ця „акція” перекинулася й на інші території. Це є гіркі, але правдиві факти.^б

Під час гітлерівської окупації конфлікт між Р. Шухевичем, який після III Великого Збору ОУН став на чолі ОУН-Б, і Миколою Лебедем доходив з кожним разом до більших сутичок. Протягом певного часу М. Лебедь як керівний член ОУН був тимчасово відсторонений від виконання своїх обов’язків керівника СБ.

Po napaści hitlerowskiej Rzeszy na Związek Radziecki w 1941 r. i aresztowaniu przez hitlerowców S. Bandery i J. ^aSteckiego – Mykoła Łebed' obejmuje chwilowo kierownictwo ogólne nad OUN-B. Stan ten trwa do III Wielkiego Zboru OUN-B [w] 1941/42 r. Już w tym czasie między M. Łebediem a R. Szuchewyczem dochodzi do nieporozumień. Na III Wielkim Zborze OUN-B, ponieważ nie wiadomo, jakie były dalsze losy S. Bandery i J. Steckiego, w celu uniknięcia t. zw. ^a„führerstwa”^a i zapewnienia OUN-B t. zw. „demokratyzacji”, zostaje przez III Wielki Zbór powołane do życia t. zw. „Biuro Prowidu OUN” w składzie trzech osób: R. Szuchewycz ps. „Taras”, Dmytro Majiwskij ps. „Kosar”¹ i Zenon M... M. Łebed' wchodzi nadal do t. zw. „Prowidu OUN” jako „prowidnyk” S.B., lecz, [jak] wyjaśniał M. Fryz ps. „Wernyhora”, Łebedia Mykołę zagnano do ksiązek, ażeby lepiej zapoznał się z ideologią nacjonalizmu.

Skład członków t. zw. „Biura Prowidu” uległ zmianie na IV Wielkim Zborze w czerwcu 1944 r., ponieważ już w tym czasie wiadano o losach S. Bandery i J. Steckiego.

M. Łebed' ps. „Jaropek”, jako kierownik S.B. wchodzący do t. zw. „Prowidu OUN”, działał na szczeblu najwyższym, ponieważ w tym czasie, a była to hitlerowska okupacja na terenie Związku Radzieckiego, w dzisiejszej USRR było kilka „prowidów krajowych” (obejmowały one ograniczane administracyjnie większe okręgi), które z kolei podlegały pod t. zw. „Prowid OUN-B” (Prowid OUN-B po II Wielkim Zborze OUN w Krakowie [w] 1940 r. jest przedłużeniem t. zw. P.U.N.-u – Prowid Ukr[aińskich] Nacjonalistów i dzisiaj nadal istnieje on w OUN-M).

Jako kierownik S.B., w 1942 r. wydaje rozkaz bezwzględnej likwidacji grupy „^aAtamana^a Bulby” działającej w okolicach Polesia i Wołynia. W czasie tej likwidacji ginie żona Bulby-Borowcia, jego kierownik „polityczny”, dawny członek OUN Iwan Mitrenga. ^bW 1943 r. wydaje osławiony i haniebny „Nakaz ^aczysto^a – I” (rozkaz numer 1) dotyczący masowej likwidacji ludności polskiej w początkach na Polesiu i Wołyniu, a później „akcja” ta przerzuca się i na inne tereny. Są to gorzkie fakty, ale prawdziwe.^b

Podczas hitlerowskiej okupacji konflikty między R. Szuchewyczem, który po III Wielkim Zborze OUN objął kierownictwo nad OUN-B, a Mykołą Łebediem [doprowadzają] do coraz to większych starć. Przez jakiś nawet czas M. Łebed' jako członek kierownictwa OUN zostaje zawieszony w swoich czynnościach kierownika S.B.

Po IV Wielkim Zborze OUN w czerwcu 1944 r. i po utworzeniu t. zw. UHW Rady i jej ekspozytury zewnętrznej, M. Łebed' ps. „Jaropek” zostaje wysłany jako „generalny sekretarz” Z.P. UHWR za granicę. Jak twierdzą wodzireje Z.Cz. OUN, powołując się na dokumenty – pocz-

Після IV Великого Збору ОУН в червні 1944 р. і після створення т. зв. УГВ Ради і її зовнішньої експозитури М. Лебеда псевдо „Ярополк” як „генерального секретаря” ЗП УГВР висилають за кордон. За твердженням проводирів ЗЧ ОУН, покликають на документи – організаційну кореспонденцію від Р. Шухевича псевдо „Тарас”, „ген. Т. Чупринка” і „Р. Лозовий” після 1945 р. – вислання М. Лебеда за кордон як „генерального секретаря” ЗП УГВР мало на меті, щоб Р. Шухевич позбувся М. Лебеда псевдо „Ярополк” з Радянського Союзу, а за кордоном підпорядкувати його С. Бандері, до якого М. Лебедь відчував повагу і симпатію. Це є тільки інтерпретація ЗЧ ОУН і я не можу цього трактувати серйозно, оскільки вони могли це використувати як тактичний маневр у боротьбі з М. Лебедем і „опозиційною групою”, на чолі якої власне він стоїть.

Вже після II Великого Збору ОУН у 1940 р. в Кракові М. Лебедь як керівник СБ, що входив до складу т. зв. „Проводу ОУН” налагоджує контакти з гітлерівським Абвером і поряд із С. Бандерою, М. Сидором псевдо „Шелест”², О. Гасином псевдо „Лицар”³, Р. Шухевича псевдо „ген. Т. Чупринка” є одним із найактивніших співорганізаторів т. зв. „Легіону (два батальйони в- „Роланд” і „Шметерлінг”^{24, -в})”, який було створено за погодженням з Абвером у Дуклі в 1940 р. і бере участь в нападі гітлерівців на Радянський Союз у червні 1941 р.

Поряд із М. Сидором псевдо „Шелест”, М. Лебедь є одним із тих, хто займався вербуванням людей до вищезгаданого „Легіону”.

Крім псевдоніму „Ярополк”, М. Лебедь, у період гітлерівської окупації, діє під псевдонімом „Рубан”. Вже як „генеральний секретар” ЗП УГВР М. Лебедь у 1944 р. спільно з гітлерівським Абвером організовує поблизу Криниці (Ряшівське в[оєводство]) з різних співпрацюючих з окупантами елементів, переважно з українських поліцейських, які втікали під натиском Червоної Армії, батальйон УПА, який мав бути висланий в тил Радянської армії. Командиром цього батальйону був колишній офіцер т. зв. „Легіону” в 1941 р. майор „Бригідер”, який тепер діє під прізвищем „Врублевський Степан”. Батальйон цієї т. зв. „німецької УПА” не був висланий, а був розбитий Радянською армією у 1945 р., недобитки з цього батальйону, в т. ч. й майор „Бригідер”, опинилися в Західній Німеччині. З території, яка ще не була окупована гітлерівцями, М. Лебедь повітряним шляхом німецьким літаком як свого „уповноваженого” висилає в тил Радянської армії (територія Західної України) до Р. Шухевича, Юрка Лопатинського⁵ і Левицького, відомого в еміграції як „Селек” (брат Левицького Бориса⁶ з лівого крила ^а-УРДП^а), котрі повернулися до Західної Німеччини вже після розгрому гітлерівського Рейху, в грудні 1945 р. У цей самий час

tę organizacyjną od R. Szuchewycza ps. „Taras”, „gen. T. Czuprynka” i „R. Łozowyj” po 1945 r., wysłanie M. Łebedia za granicę jako „generalnego sekretarza” Z.P. UHWR miało na celu pozbycie się przez R. Szuchewycza M. Łebedia ps. „Jaropełk” ze Związku Radzieckiego, a za granicą podporządkowanie go S. Banderze, do którego M. Łebed’ czuł respekt i przywiązanie. Jest to tylko interpretacja Z.Cz. OUN i tego nie mogą poważnie traktować, ponieważ mogli oni używać tego jako taktycznego manewru w walce z M. Łebediem i „grupą opozycyjną”, na czele której właśnie on stoi.

Już po II Wielkim Zborze OUN w 1940 r. w Krakowie M. Łebed’ jako kierownik S.B. wchodzący w skład t. zw. „Prowidu OUN” nawiązuje stosunek z hitlerowską Abwehrą i jest jednym z aktywniejszych współorganizatorów t. zw. „Legionu (dwa bataliony – „Rolland” i Schmeterling”^{2,-c}) obok S. Bandery, M. Sydora ps. „Szelest”³, O. Hasyna ps. „Łycar”⁴, R. Szuchewycza ps. „gen. T. Czuprynka”, który to powstaje w porozumieniu z Abwehrą w Dukli w 1940 r. i bierze udział w napaści hitlerowców na Związek Radziecki w czerwcu 1941 r.

Obok M. Sydora ps. „Szelest”, M. Łebed’ zajmował się werbunkiem ludzi do wspomnianego już wyżej „Legionu”.

Oprócz pseudonimu „Jaropełk” M. Łebed’ w okresie hitlerowskiej okupacji występuje pod pseudonimem „Ruban” (^aРубан^a). Już jako „generalny sekretarz” Z.P. UHWR M. Łebed’ w 1944 r. wspólnie z hitlerowską Abwehrą organizuje w okolicach Krynicy (woj. rzeszowskie) z różnych uciekających [pod] naporem Armii Czerwonej elementów współpracujących z okupantem, przeważnie z ukr[aińskich] policjantów, batalion UPA, który miał zostać wysłany na tyły Armii Radzieckiej. Dowódcą tego batalionu był były oficer t. zw. „Legionu” z 1941 r. mjr „Brygider” występujący dzisiaj pod nazwiskiem „Wróblewskyj Stepan”. Batalion tej t. zw. „niemieckiej UPA” nie został wysłany, lecz przez Armię Radziecką w 1945 r. rozbity; rozbitki z tego batalionu, a w tej liczbie i mjr „Brygider” znalazły się w Niemczech Zachodnich. Z terenów znajdujących się jeszcze pod hitlerowską okupacją M. Łebed’ drogą powietrzną niemieckim samolotem jako owego „upoważnionego” wysłał na tyły Armii Radzieckiej (tereny zachodniej Ukrainy) do R. Szuchewycza – Jurka Łopatynskiego⁵ i Łewyckiego znanego na emigracji jako „Siełek” (brat Łewyckiego Borysa⁶ z lewego skrzydła ^aURDP^a), którzy do Niemiec Zachodnich wracają już po rozgromieniu Rzeszy hitlerowskiej w grudniu 1945 r. W tym też czasie Z.P. UHWR wspólnie z hitlerowską Abwehrą (wszystko to kierowane jest przez M. Łebedia ps. „Ruban” i „Jaropełk”) [lokuje] osoby z indywidualnym zadaniem dywersji i sabotażu na tyłach Armii Radzieckiej, m. in. na terenie nadrejonu „Beskyd” znajdowało się dwóch takich osobników, a to

ЗП УГВР спільно з гітлерівським Абвером (цим всім керує М. Лебедь псевдо „Рубан” і „Ярополк”) [засилає] людей з індивідуальним завданням диверсій і саботажу в тилу Радянської Армії. М. ін. на території надрайону „Бескид” перебувало дві такі особи під псевдонімами „Наливайко” і „Ярема”⁷. Обидва під час гітлерівської окупації були в поліції у Львові, родом також були зі Львова.

Восени 1944 р. т. зв. „генеральний секретар ЗП УГВР” за погодженням з Абвером закидає багато зброї на Підкарпаття приблизно у трикутнику „Загір’я – Хирів – Самбір – Дрогобич – Турка”. Цю зброю скидалося на територію вже визволену Червоною Армією. Про ці справи також мовчать як у ЗП УГВР, так і в ЗЧ ОУН.

Виїхавши у 1944 р. з польських земель, М. Лебедь спільно із священником Іваном Гриньохом⁸ та іншими „делегатами ОУН до ЗП УГВР”, на території Чехословаччини і ГГ вступають у контакт з власівцями, а точніше кажучи з т. зв. ^аУВВ (Українським Визволенням Військом)⁹.^а Це були підрозділи гітлерівської армії, набрані з українців – к[олишніх] червоноармійців з німецького полону, які підпорядковувалися командуванню Власова¹⁰ – відповідником УВВ у росіян була РОА – Русская освободительная армия¹¹. Вступає також у контакт з діючою на території Чехословаччини (проти партизанів) дивізією СС Галичина¹² (II дивізія під назвою УНА – Українська національна армія¹³, якою командував ген. Шандрук¹⁴).

Дозволю собі згадати про факт, що М. Лебедь був одним із тих, хто протягом 1942–44 років, ще на території Галичини і Волині, виносив безапеляційні вирокі смерті тим членам ОУН-УПА, стосовно яких велися розслідування за звинуваченням у співробітництві з окупантами.

У зв’язку з тим було видано кілька смертних вироків. Про ці справи Микола Лебедь досить детально пише у виданій в Західній Німеччині книжці під назвою „УПА”¹⁵. На підставі документів М. Лебедь намагається довести, що т. зв. УПА не була пов’язана жодною співпрацею з гітлерівцями, що насправді є брехнею, оскільки сам М. Лебедь псевдо „Ярополк”, „Рубан” мав досить широкі контакти з гітлерівським Абвером, доказом чого є звільнення з концтаборів С. Бандери, Я. Стецька, Ф. Ленкавського і ряду інших членів ОУН.

[...]

23 [!] XI 1955 р.

З. Камінський

[...]

Вик[онав] ЦХ, надр[уковано] 3 екз.

ps. „Naływajko” i ps. „Jarema”⁷, obaj podczas hitlerowskiej okupacji byli w policji na terenie Lwowa, rodem też pochodzili ze Lwowa.

Jesienią 1944 r. t. zw. „generalny sekretarz Z.P. UHWR” w porozumieniu z Abwehrą dokonuje większych zrzutów na Podkarpaciu, mniej więcej w trójkącie „Zagórz – Chyrów – Sambor – Drohobycz – Turka. Zrzuty te dokonane zostały już na terenach wyzwolonych przez Armię Radziecką i o tych sprawach zarówno w Z.P. UHWR, jak też w Z.Cz. OUN milczą.

Po opuszczeniu ziem polskich w 1944 r. M. Łebed’ wspólnie z ks. Iwanem Hryniochem⁸ i innymi „delegatami OUN do Z.P. UHWR”, na terenie Czechosłowacji i G.G. wchodzi w kontakty z własowcami, a ściślej biorąc z t. zw. UWW (УВВ – Українське Визволене Військо) – Ukraińskie Wyzwolone Wojsko⁹; były to formacje w [składzie] hitlerowskiej armii rekrutujące się z Ukraińców – b[yłych] czerwonoarmistów z niemieckiej niewoli. Formacje te podlegały komendzie [gen.] Własowa¹⁰ – odpowiednikiem U.W.W. u Rosjan była R.O.A. (Ruskaja Oswobodit[i]elnaja Armia)¹¹, nadto działała na terenie Czechosłowacji (przeciw partyzantce) S.S.-Galizien¹² ([2] Dywizja pod nazwą U.N.A. – Ukraińska Nacjonalna Armia¹³, której dowódcą był gen. Szandruk¹⁴).

Pozwolę sobie przypomnieć o fakcie, że M. Łebed’ był jednym z tych ludzi na przestrzeni lat 1942–44 jeszcze na terenie Galicji i Wołyń, który wydawał bezapelacyjne wyroki śmierci na tych członków OUN-UPA, wobec których zostały wszczęte dochodzenia o współpracę z okupantem.

W związku z tym zostało wydanych kilka wyroków śmierci. O sprawach tych dosyć dokładnie Mykoła Łebed’ pisze w wydanej w Niemczech zachodnich książce pod tytułem „UPA” (а-УПА-а)¹⁵. Na podstawie dokumentów M. Łebed’ stara się udowodnić, że t. zw. UPA nie wiązały żadne więzy współpracy z hitlerowcami, co w rzeczywistości jest kłamstwem, ponieważ sam M. Łebed’ ps. „Jaropełk” , „Ruban” miał dosyć rozległe kontakty z hitlerowską Abwehrą, czego dowodem jest wypuszczenie z obozów koncentracyjnych S. Bandery, J. Stećki, F. Łenkawskiego i szeregu innych członków OUN-u.

[...]

23 [!] XI 1955 r.

Z. Kamiński

[...]

Wyk[onał] CH, odb[ito] 3 egz.

IPN, 0192/354, t. 1, k. 100–109.
Kopia, maszynopis.

Примітки

- ^{а-а} Вписано від руки.
^{б-б} Фрагмент тексту зазначений вертикальною рисою на полях.
^{в-в} Підкреслено від руки.

¹ Маївський Дмитро, псевдо „Косар”, „Тарас”, один із провідних діячів ОУН-Б, член ЦП ОУН; у 1943–1944 член Бюро Проводу ОУН-Б; в 1945 висланий як делегат підпілля на Захід, загинув на кордоні Чехословаччини і американської зони окупації Німеччини.

² Сидор Василь, пс. „Шелест”, діяч ОУН; у 1941 в батальйоні „Нахтігаль”, у 1942 командир роти 201 батальйону поліції, у 1943– начальник штабу УПА на Волині; у 1944–1949 командир УПА-Захід; загинув у боротьбі з військами МВС.

³ Гасин Олекса (1907–1949), псевдо „Лицар”; член УВО, ОУН; в 1943–1945 заступник начальника штабу УПА; у 1945–1949 начальник штабу УПА; загинув у Львові під час спроби арешту.

⁴ Незрозуміле формулювання. Очевидно йшлося про батальйони „Роланд” і „Нахтігаль”. Обидва батальйони були вишколені Абвером і мали німецьких командирів.

⁵ Лопатинський Юрій (1906–1982), пс. „Калина”, підполковник УПА; член УВО, згодом ОУН; в 1941 у батальйоні „Нахтігаль”; в 1943–1944 в'язень концтабору в Заксенхаузен, звільнений у грудні 1944 і закинутий на парашуті як зв'язковий Бандери до Шухевича; у 1945 вів переговори з польським підпіллям на Люблінщині; з кінця 1945 на еміграції.

⁶ Левицький Борис (1915–1984), журналіст, публіцист і політичний діяч; після 1940 в ОУН-Б, з 1942 в УНДП, після війни на еміграції, м. ін., експерт німецької СДП у справах СРСР.

⁷ Можливо Семенюк Никон, псевдо „Ярема”; командир полку (загону) ім. Богуна у ВО „Заграва”.

⁸ Гриньох Іван (1907–1994), греко-католицький священник, душпастир студентів; член ОУН-Б; з 1944 заступник голови УГВР; з 1945 у Німеччині, в опозиції до С. Бандери – агент ОСС/ЦРУ „Х”; після війни на еміграції.

⁹ Українське визвольне військо (УВВ), допоміжні формування при Вермахті, створені у 1942 з українців і населення, що проживало на Україні; УВВ було зв'язане з петлюрівським рухом; у 1945 частина загонів УВВ підпорядковується ген. Шандрукові (УНА).

¹⁰ Власов Андрій Андрійович (1900 р. н.), генерал-лейтенант; у 1941 командувач 37 Армії, згодом 20 Армії; з березня до квітня 1942– заступник командувача Волховського фронту, одночасно, з квітня, командувач 2 Ударної армії; з 13 липня 1942 в німецькому полоні; в 1942–1945 лідер російського визвольного руху; 12 травня 1945 переданий американцями в СРСР; 1 серпня засуджений до смертної кари.

¹¹ Російська визвольна армія (РОА), неформальна назва військових підрозділів КОНР, створюваних III Рейхом з 1945 з числа колишніх російських військовополонених; командиром був генерал А. Власов, голова КОНР, у травні 1945 600 і 650 дп (1 і 2 дп РОА) підтримали антинімецьке повстання у Празі.

¹² СС „Галичина” (14 гренадерська дивізія Ваффен СС „Галичина”), створена німцями в 1943 р. в ГГ тактична група з українців, що проживали в Галичині, викорис-

Przypisy

- a-a Wpisano odręcznie.
b-b Fragment zaznaczony na marginesie pionową kreską.
c-c Podkreślono odręcznie.

¹ Majiwskij Dmytro, ps. „Kosar”, „Taras”; jeden z czołowych działaczy OUN-B, członek CP OUN, w l. 1943–1944 członek Biura Prowidu OUN-B; w 1945 wysłany jako delegat podziemia na Zachód, zginął na granicy Czechosłowacji i amerykańskiej strefy okupacyjnej Niemiec.

² Stwierdzenie niejasne. Zapewne chodziło o batalion „Rolland” i „Nachtigall”. Oba bataliony zostały wyszkolone przez Abwehrę i posiadały niemieckie dowództwo.

³ Sydor Wasyl, ps. „Szelest”, działacz OUN; w 1941 w batalionie „Nachtigall”, w 1942 dca kompanii w 201 batalionie policji, w 1943 – szef sztabu UPA na Wołyniu; w l. 1944–1949 dca UPA-Zachód; zginął w walce z wojskami MWD.

⁴ Hasyn Oleksa (1907–1949), ps. „Łycar”; członek UW, OUN; w l. 1943–1945 zca szefa sztabu UPA; w l. 1945–1949 szef sztabu UPA; zginął we Lwowie w czasie próby aresztowania.

⁵ Łopatynskij Jurij (1906–1982), ps. „Kałyna”, ppłk UPA; członek UW, potem OUN; w 1941 w batalionie „Nachtigall”; w l. 1943–1944 więzień obozu w Sachsenhausen, zwolniony w grudniu 1944 i zrzucony na spadochronie jako łącznik Bandery do Szuchewycza; w 1945 prowadził rozmowy z polskim podziemiem na Lubelszczyźnie; od końca 1945 na emigracji.

⁶ Lewyckij Borys (1915–1984), dziennikarz, publicysta i działacz polityczny; po 1940 w OUN-B, od 1942 w UNDP, po wojnie na emigracji, m. in. ekspert niemieckiej SPD do spraw ZSRS.

⁷ Być może Semeniuk Nykon, ps. „Jarema”; dca pułku (zagonu) im. Bohuna w OW „Zahrawa”.

⁸ Hrynioch Iwan (1907–1994), ks. greckokatolicki, duszpasterz akademicki; członek OUN-B; od 1944 wiceprzewodniczący UHWR; od 1945 w Niemczech w opozycji do S. Bandery – agent OSS/CIA „X”; po wojnie na emigracji.

⁹ Właśc. Ukraińskie Wojsko Wyzwoleńcze (UWW), formacje pomocnicze u boku Wehrmachtu tworzone od 1942 z Ukraińców i ludności zamieszkującej Ukrainę; UWW było związane z ruchem petlurowskim; w 1945 część oddziałów UWW podporządkowała się gen. Szandrukowi (UNA).

¹⁰ Własow Andriej Andriejewicz (ur. 1900), gen. lejtn.; w 1941 dca 37 Armii, potem 20 Armii; od marca do kwietnia 1942 zca dcy Frontu Wołchowskiego, jednocześnie od kwietnia dca 2 Armii Uderzeniowej; od 13 lipca 1942 w niemieckiej niewoli; w l. 1942–1945 przywódca Rosyjskiego Ruchu Wyzwoleńczego; 12 maja 1945 ujęty przez Amerykanów i przekazany do ZSRS; 1 sierpnia 1946 skazany na śmierć.

¹¹ Rosyjska Armia Wyzwoleńcza (ROA), nieformalna nazwa oddziałów wojskowych KONR tworzonych u boku III Rzeszy od początku 1945 z byłych jeńców rosyjskich; dca był gen. A. Własow, przewodniczący KONR, w maju 1945 600 i 650 DP (1 i 2 DP ROA) wsparły antyniemieckie powstanie w Pradze.

¹² SS „Galizien” (14 Dywizja Grenadierów Waffen SS „Galizien”), związek taktyczny utworzony w 1943 przez Niemców w GG z Ukraińców zamieszkujących Galicję, użyty na froncie wschodnim, pod Brodami, gdzie został rozбит; potem działał na Słowacji. Od początku 1945 znajdował się w Słowenii, później walczył w Austrii; w okresie kwiecień–maj został formalnie przemianowany na 1 Dywizję UNA.

тана на східному фронті під Бродами, де була розбита; потім діяла у Словаччині. Від початку 1945 перебувала у Словенії, пізніше воювала у Австрії; у квітні–травні була формально переіменована в 1 Дивізію УНА.

¹³ Інформація помилкова, йдеться про 1 Дивізію УНА. Натомість 2 Дивізія УНА, тактична група створена навесні 1945, на базі 2 Протитанкової бригади „Вільна Україна”; практично не була до кінця сформована. На командира дивізії було визначено полковника П. Дяченка. Українська національна армія (УНА) – створена в квітні 1945 при III Рейху, командиром був ген. П. Шандрук; складалася з двох дивізій (1, 2 дивізії УНА).

¹⁴ Шандрук Павло (1889–1979), генерал-хорунжий Армії УНР, дипл. підполк., по контракту у ВП; у ВП в 1928–1939; під час вересневої кампанії 1939 заступник командира 29 бп, згодом її командир; під час окупації директор кінотеатру в Скерневіцах; в 1945 організатор і командир УНА; після війни на еміграції.

¹⁵ Йдеться про роботу М. Лебеда „УПА”, видану в 1946 у Зах. Німеччині.

¹³ Informacja nieścisła, chodzi o 1 Dywizję UNA. Natomiast 2 Dywizja UNA był to związek taktyczny utworzony na wiosnę 1945, powstały na bazie 2 Brygady Przeciwpancernej „Wolna Ukraina”; praktycznie nie został do końca zorganizowany. Na dcę dywizji przeznaczony został płk P. Diaczenko. Ukraińska Armia Narodowa (UNA) – utworzona w kwietniu 1945 u boku III Rzeszy, dcą był gen. P. Szandruk; składała się z dwóch dywizji (1, 2 dywizja UNA).

¹⁴ Szandruk Pawło (1889–1979), gen. chor. armii URL, ppłk dypl. kontrakt. WP; w WP w l. 1928–1939; w kampanii wrześniowej 1939 zca dcy 29 BP, następnie jej dca; podczas okupacji kierownik kina w Skierniewicach; w 1945 organizator i dca UNA; po wojnie na emigracji.

¹⁵ Chodzi o pracę M. Łebedia, „UPA”, wydaną w 1946 w Niemczech Zach.

**Витяг із оперативного повідомлення НКДБ УРСР
від 23 листопада 1944 р.
стосовно першої військової конференції ОУН,
що відбулася в жовтні 1942 р.**

Копия
Сов. секретно
Экз[емпляр] единственный

Из оперативного сообщения

23.XI-44 г.

Ниже привожу по памяти содержание выступлений присутствовавших на состоявшейся в октябре месяце 1942 г. в гор. Львове первой военной конференции ОУН и сущность ее постановлений.

На конференции присутствовали:

1. Проводник ОУН „ОРЕСТ” – Николай Лебедь.
2. Военный референт при проводе ОУН – „ДУБ”.
3. Офицер для специальных поручений при военном референте ОУН „ЛЕГЕНДА Евгений” – КЛИМОВ Иван¹.
4. Краевой военный референт ОУН края „Запад”, „ВОВК” – ПАВЛИШИН Лука².
5. Краевой военный референт ОУН края „Север” „СОМ” – ИВАХИВ Василий³.

Примечание: Представителя от края „Восток” не было, т.к. ОУН там только начинала работу и вести военную подготовку не имела возможности.

Конференцию открыл проводник ОУН „ОРЕСТ” – ЛЕБЕДЬ Николай, который заявил, что данную конференцию он созвал по настоянию военных референтов ОУН.

Конференция такого рода созывается впервые, т.к. до настоящего времени никто не обращал особого внимания на военную работу ОУН.

Сейчас идет мировая война и уже для всех стало очевидным, что немцы войну проиграют. Они, как самая большая в мире сила милитаризма, действуя молниеносно – пришли в тупик, хотя дошли до Ленинграда, Москвы и Сталинграда.

[...]

8

Wyciąg z meldunku operacyjnego NKGB USRS z 23 listopada 1944 r. dotyczącego pierwszej konferencji wojskowej OUN odbytej w październiku 1942 r.

Kopia
Śc[iśle] tajne
Egz[emplarz] pojedynczy

Z meldunku operacyjnego

23 XI 44 r.

Niżej przytaczam z pamięci treść wystąpień obecnych na odbytej w październiku 1942 r. w mieś[cie] Lwowie pierwszej wojskowej konferencji OUN oraz sens jej uchwał.

Na konferencji byli obecni:

1. Prowidnyk OUN „OREST” – Mykoła ŁEBED’.
2. Referent wojskowy przy Prowidzie OUN – „DUB”.
3. Oficer do zadań specjalnych przy referencie wojskowym OUN „ŁEHENDA Jewhen” – KŁYMIW Iwan¹.
4. Krajowy referent wojskowy OUN kraju „Zachód”, „WOWK” – PAWŁYSZYN Łuka².
5. Krajowy referent wojskowy OUN kraju „Północ” „SOM” – IWA-CHIW Wasyl³.

Uwaga: Przedstawiciela kraju „Wschód” nie było, ponieważ OUN dopiero rozpoczynała tam swoją działalność i nie miała możliwości prowadzenia przygotowań do [działań] wojennych.

Konferencję otworzył prowidnyk OUN „OREST” – ŁEBED’ Mykoła, który oświadczył, że zwołał tę konferencję wskutek nalegań wojskowych referentów OUN.

Konferencja tego rodzaju została zwołana po raz pierwszy, ponieważ do tego czasu nikt nie zwracał szczególnej uwagi na wojskową pracę OUN.

Obecnie toczy się wojna światowa i dla wszystkich jest już oczywiste, że Niemcy ją przegrają. Choć stanowią największą w świecie potęgę militarną, działając błyskawicznie, znaleźli się w ślepych zaułku mimo, że doszli do Leningradu, Moskwy i Stalingradu.

[...]

Выступление проводника ОУН – „ОРЕСТ” – ЛЕБЕДЬ

„ОРЕСТ” благодарит инициаторов первой военной конференции ОУН, т.к. на ней он узнал много нового и увидел, что военный референт „Запада” начал серьезную работу в части военной подготовки и много достиг, хотя ему в этом встречалось много препятствий. Он призывает военных референтов не бояться трудностей, а со своей стороны примет меры к их устранению. Одновременно дает указание военным референтам составить подробные тезисы, на которые будет опираться в будущем военная работа ОУН, а он просмотрит и утвердит.

После этого проводник ОУН – „ОРЕСТ” – ЛЕБЕДЬ Николай уходит с конференции.

Военный референт провода ОУН „ДУБ” предлагает присутствующим на конференции здесь во Львове, а если встретятся препятствия, то где-нибудь на селе приступить к составлению тезисов, которые должны выяснить все военно-политические вопросы нашей борьбы.

Комиссия в составе: 1. „ЛЕГЕНДЫ” – КЛИМОВА Ивана, 2. „ВОВК” – ПАВЛИШИНА и 3. „СОМА” – ИВАХОВА Василия приступила к составлению тезисов (программы), над чем проработала около двух месяцев.

[...]

Требования военного командования к проводу оун по вопросу заграничного сектора

Главное Командование Украинских Вооруженных Сил ставит перед проводом ОУН такие требования:

1. В связи с тем, что Англия и Америка, безусловно выиграют войну, необходимо через членов ОУН и симпатиков, имеющих влияние организовать представительства в тех краях, которые будут проводить всеми способами агитацию за „Самостоятельную Украину”. Главным аргументом должно быть то, что „самостоятельная Украина” является главным фактором, который будет ослаблять Россию, а тем самым Россия не сможет конкурировать в Азии с англичанами и американцами. Равная Украина станет заборщиком английских фабричных товаров.

2. В Америке проводить агитацию среди украинских эмигрантов, которые имеют свои представительства в парламентах штатов и союзном парламенте.

3. Польше через своих пропагандистов обратить внимание, что их смертельным врагом есть немцы, которые постепенно колонизируют

Wystąpienie prowidnyka OUN „ORESTA” – ŁEBEDIA

„OREST” dziękuje inicjatorom pierwszej konferencji wojskowej OUN, gdyż dowiedział się na niej wielu nowych [rzeczy] i zobaczył, że referent ds. wojskowych „Zachodu” rozpoczął poważne prace w zakresie szkolenia wojskowego i ma na tym polu duże osiągnięcia, mimo że musiał pokonać wiele przeszkód. Wzywa referentów ds. wojskowych, by nie bali się trudności, a on ze swojej strony podejmie środki w celu ich pokonania. Jednocześnie daje referentom ds. wojskowych wytyczne w sprawie ułożenia szczegółowych tez, na których w przyszłości opierać się będzie praca wojskowa OUN. Tezy te on sam przejrzy i zatwierdzi.

Następnie prowidnyk OUN „OREST” – ŁEBED’ Mykoła opuszcza konferencję.

Referent ds. wojskowych Prowidu OUN „DUB” proponuje obecnym, by na konferencji – tu we Lwowie lub, w razie trudności, gdzieś na wsi – przystąpili do pracy nad tezami, które powinny wyjaśnić wszystkie kwestie wojskowo-polityczne naszej walki.

Komisja w składzie: 1. „ŁEHENDA” – KŁYMIW Iwan, 2. „WOWK” – PAWŁYSZYN i 3. „SOM” – IWACHIW Wasyl przystąpiła do ułożenia tez (programu), nad czym pracowała przez prawie dwa miesiące.

[...]

Żądania dowództwa wojskowego wobec Prowidu OUN w sprawie sektora zagranicznego

Naczelne Dowództwo Ukraińskich Sił Zbrojnych wysuwa wobec Prowidu OUN następujące żądania:

1. W związku z tym, że Anglia i Ameryka niewątpliwie wygrają wojnę, trzeba z pomocą wpływowych członków OUN oraz jej sympatyków zorganizować w tych krajach przedstawicielstwa, które na wszelkie sposoby będą prowadzić agitację na rzecz „Niepodległej Ukrainy”. Podstawowym argumentem powinno być to, że „Niepodległa Ukraina” jest głównym czynnikiem osłabiającym Rosję. W ten sposób Rosja nie będzie w stanie konkurować z Anglikami i Amerykanami w Azji. Ukraina posiadająca te same prawa, co inne państwa, zostanie nabywcą angielskich towarów.

2. Prowadzić agitację wśród ukraińskich emigrantów w Ameryce, którzy mają swoje przedstawicielstwa w parlamentach [poszczególnych] stanów oraz w parlamencie federalnym.

3. Przez swoich propagandystów zwrócić uwagę Polaków, że ich śmiertelnym wrogiem są Niemcy, którzy stopniowo kolonizują polskie ziemie.

их земли. Обещать полякам Галицию и Волынь, чтобы этим ослабить их чин на восток. Указывать полякам на смертельную угрозу для них и украинцев от восточных и западных соседей. В результате поляки не будут страшным врагом, так как будучи заняты борьбой с немцами, которые уже колонизировали их земли по Лодзь (Лицманштадт).

[...]

Организация внутренней безопасности

Главная военная команда требует от краевых военных команд:

С началом военных действий за „самостийность” ликвидировать за всякую цену вопрос национальных меньшинств. А чтобы этот вопрос ликвидировать – нужно нацменов – врагов народа – уничтожить.

1. Русских нацменов вообще нужно оставить в покое, потому что они на Украине сжились с народом и не представляют никакой угрозы. Они вместе с украинским народом (главным образом крестьяне) переживают всякие политические события. Русских же активистов, борющихся против украинцев, необходимо уничтожать, предварительно взяв их всех на учет, главным образом в маленьких городах, т.к. они являются врагами украинцев.

2. Евреев не следует уничтожать, но выселить их с Украины, дав им возможность кое-что вывезти из имущества. Считаться с ними нужно, потому что они имеют большое влияние в Англии и Америке.

3. Поляков всех выселить, дав им возможность взять с собой, что они хотят, так как их также будут защищать Англия и Америка. Тех же, которые не захотят выезжать – уничтожать. Активнейших врагов и среди них всех членов против[о]украинских организаций уничтожить в день перед объявлением мобилизации. На учет они будут взяты заблаговременно районными и уездными военными командами. Уничтожением будет заниматься жандармерия и в отдельных случаях „СБ”. Использовать для этого бойцов армии запрещается.

4. Мадьяр, чехов и румын не трогать, помня про ликвидацию Западного фронта.

5. Других нацменов СССР не трогать. Армян трактовать так же, как и евреев, учитывая, что они – преданные люди России.

О военнопленных

С военнопленными нужно обращаться по-человечески, т. к. это есть живая пропаганда. Лучше всех обращаться с испанцами, бельгийцами, голландцами и французами, служившими в немецкой ар-

Obiecać Polakom Galicję i Wołyń, żeby w ten sposób osłabić ich parcie na Wschód. Wskazywać Polakom na śmiertelne zagrożenie ze strony ich wschodnich i zachodnich sąsiadów zarówno dla nich, jak i dla Ukraińców. Na skutek tego Polacy, zajęci walką z Niemcami, którzy już skolonizowali polskie ziemie do Łodzi (Litzmanstadt), nie będą tak zajadłym wrogiem [Ukraińców].

[...]

Organizacja bezpieczeństwa wewnętrznego

Główna komenda wojskowa domaga się od krajowych komend wojskowych:

Z rozpoczęciem działań wojennych o „niepodległość”, za wszelką cenę rozstrzygnąć kwestię mniejszości narodowych. Ażeby problem ten rozstrzygnąć – trzeba przedstawicieli mniejszości narodowych – wrogów ludu – zlikwidować.

1. Przedstawiciele rosyjskiej mniejszości narodowej w ogóle należy zostawić w spokoju, ponieważ żyli się oni z ludnością na Ukrainie i nie stanowią żadnego zagrożenia. Wspólnie z narodem ukraińskim (głównie chłopami) przeżywają wszelkie wydarzenia polityczne. Natomiast rosyjskich aktywistów, walczących przeciwko Ukraińcom, należy likwidować po uprzednim wciągnięciu do ewidencji, głównie w małych miasteczkach, ponieważ są wrogami Ukraińców.

2. Żydów nie należy likwidować, lecz wysiedlić z Ukrainy, dając im możliwość wywiezienia czegoś ze swoich rzeczy. Z nimi trzeba się liczyć, ponieważ mają wielkie wpływy w Anglii i Ameryce.

3. Wszystkich Polaków wysiedlić, dając możliwość zabrania ze sobą tego, co chcą, ponieważ w ich obronie również staną Anglia i Ameryka. Tych, którzy nie będą chcieli wyjechać – likwidować. Bardziej zagorzałych wrogów, wśród nich wszystkich członków organizacji antyukraińskich, zlikwidować na dzień przed obwieszczeniem mobilizacji. Zostaną oni zawczasu wciągnięci do ewidencji przez rejonowe i powiatowe komendy wojskowe. Likwidacją zajmować się będzie żandarmeria, a w szczególnych wypadkach „SB”. Zabrania się wykorzystywania do tego żołnierzy armii.

4. Węgrów, Czechów i Rumunów nie ruszać, pamiętając o likwidacji frontu zachodniego.

5. Przedstawiciele innych mniejszości narodowych ZSRS nie ruszać. Ormian traktować tak samo jak Żydów, pamiętając, że są oni ludźmi wiernymi Rosji.

мии и быстро их освободить. Будучи освобождены, они сделают для Украины больше, чем тысячи пропагандистов.

Особое внимание обращать на русских и евреев. Политруков и евреев уничтожать. Офицеров отделять от рядовых. Рядовых раз- агитировать против коммунизма. Использовать на работах и по воз- можности хорошо кормить и одевать, т.к. от этого будет только поль- за для государства. До конца войны ни одного пленного русского не освобождать.

Если мадьяры, чехи и румыны будут нейтральными в войне, то их отпускать домой с предварительной агитацией их на пользу „Само- стийной Украины”.

Нацменов СССР всех, за исключением армян, освобождать также с предварительной агитацией за „самостийну державу”, а всех жела- ющих остаться на службе в украинской армии – принимать.

[...]

По вопросу безопасности в командовании армии

Безопасность всех отделов армии и военных команд в довоенный период проводит: начальник разведки, имеющейся при всех террито- риальных военных командах, который может использовать для этого жандармерию. В военный период могут уничтожать вражеский эле- мент и войсковые отделы, в довоенный – только жандармерия или разведка может передавать это органам „СБ”.

Все военные команды, начиная от станичных, должны уже в бли- жайшее время составить списки враждебного нам элемента, чужого населения и враждебно настроенных к ОУН украинцев.

Особое внимание обращать на агентов и доносчиков немецких и прислужников польских. Станичные и районные военные комен- данты представляют список врагов уездным военным комендантам, которые при помощи взвода жандармерии осуществляют плановое уничтожение. Есть указания, чтобы это сделать за день до начала мо- билизации. Уничтожение следует производить в строгой тайне и дей- ствительных врагов. Результаты скрывать как можно скорее, чтобы не оставлять следов.

Уездный начальник разведки может поручить это дело „СБ” или низшим войсковым командам, но делать это в исключительных слу- чаях, главным образом тогда, когда уже будет общая мобилизация. Помнить, что враг не будет спать, а будет противиться, когда ориен- тируется, поэтому списки нужно составлять в строгой тайне и про них может знать только уездный военный комендант, его заместитель

O jeńcach wojennych

Jeńców wojennych należy traktować po ludzku, ponieważ stanowią oni żywą propagandę. Najlepiej traktować Hiszpanów, Belgów, Holendrów i Francuzów, służących w wojsku niemieckim, i szybko ich uwalniać. Po uwolnieniu zrobią oni więcej dla Ukrainy, niż tysiące propagandystów.

Szczególne uwagę zwracać na Rosjan i Żydów. Politruków i Żydów – likwidować. Oficerów oddzielać od szeregowców. Szeregowców agitować przeciwko komunizmowi. Wykorzystywać ich do pracy oraz, w miarę możliwości, dobrze żywić i ubierać, ponieważ przyniesie to same korzyści państwu. Do zakończenia wojny żadnego jeńca narodowości rosyjskiej nie uwalniać.

Jeśli Węgrzy, Czesi i Rumuni będą przestrzegać neutralności w wojnie, to puszczać ich do domu po przeprowadzeniu wśród nich agitacji na rzecz „Niepodległej Ukrainy”.

Przedstawiciele wszystkich mniejszości narodowych ZSRS, z wyjątkiem Ormian, również uwalniać po przeprowadzeniu agitacji na rzecz „Niepodległego Państwa”, a wszystkich chętnych do pozostania w służbie armii ukraińskiej – przyjmować.

[...]

W sprawie bezpieczeństwa dowództwa armii

Bezpieczeństwo wszystkich oddziałów armii i dowództwa wojskowego przed rozpoczęciem działań zbrojnych zapewnia szef wywiadu działającego przy wszystkich terenowych komendach wojskowych i może wykorzystywać do tego celu żandarmerię. W okresie działań zbrojnych likwidacją wrogiego elementu mogą zajmować się również oddziały wojskowe, a przed rozpoczęciem działań zbrojnych – może zlecić to organom „SB” tylko żandarmeria lub wywiad.

Wszystkie komendy wojskowe, od stacyjnych począwszy, powinny już w najbliższym czasie sporządzić spisy wrogiego nam elementu, ludzi obcych oraz Ukraińców wrogo nastawionych do OUN.

Szczególne uwagę zwracać należy na niemieckich agentów i donosicieli oraz polskich sługusów. Stancyjni i rejonowi komendanci wojskowi przedstawiają listę wrogów powiatowym komendantom wojskowym, którzy przy pomocy plutonu żandarmerii przeprowadzają planową likwidację. Są wytyczne, żeby przeprowadzić to na dzień przed rozpoczęciem mobilizacji. Likwidacji należy dokonywać w ścisłej tajemnicy przed prawdziwymi wrogami. Rezultaty ukrywać jak najszybciej, żeby nie pozostawiać śladów.

и шеф разведки. На вражеский элемент не только составляют списки, но постоянно строго за ним следить.

[...]

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 5, арк. 21–38.

Копія, машинопис.

Примітки

¹ Климів Іван (1909–1942), псевдо „Легенда”, член ОУН; в 1940–1941 крайовий провідник ОУН на ЗУЗ; заарештований гестапо в 1942, помер під час слідства.

² Павлишин Лука, псевдо „Вовк”, діяч ОУН-Б, один із організаторів УПА.

³ Івахів Василь, псевдо „Сонар”, „Сом”, поручник; в 1942 військовий референт ОУН-Б на Волині; в 1943 начальник штабу УПА-Північ; загинув у травні 1943 в бою з німцями.

Szef powiatowego wywiadu może zlecić tę sprawę „SB” lub komendom wojskowym niższego szczebla. Może to zrobić w wyjątkowych sytuacjach, głównie wtedy, gdy mobilizacja powszechna będzie w toku. Pamiętać należy, że wróg nie śpi i, po zorientowaniu się [w sytuacji], będzie przeciwdziałać. Dlatego spisy należy sporządzać w ścisłej tajemnicy – wiedzieć o nich może tylko powiatowy komendant wojskowy, jego zastępca oraz szef wywiadu. Należy nie tylko sporządzać listy wrogiego elementu, lecz poddawać go stałej i dokładnej obserwacji.

[...]

*PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 5, k. 21–38.
Kopia, maszynopis.*

Przypisy

¹ Kłymiw Iwan (1909–1942), ps. „Łehenda”, członek OUN; w l. 1940–1941 krajowy prowidnyk OUN na ZUZ; aresztowany w 1942 przez Gestapo, zmarł w czasie śledztwa.

² Pawłyszyn Łuka, ps. „Wowk”, działacz OUN-B, jeden z organizatorów UPA.

³ Iwachiw Wasyl, ps. „Sonar”, „Som”, por.; w 1942 referent wojskowy OUN-B na Wołyniu; w 1943 szef sztabu UPA-Północ; zginął w maju 1943 w walce z Niemcami.

**Витяг із протоколу допиту Василя Пчелянського
від 9 серпня 1944 р. у справі подій на Західній Україні
в 1941–1943 рр.**

Выписка из протокола допроса

ПЧЕЛЯНСКОГО Василя Анисимовича,
1921 года рождения, участника УПА

Вопрос: Дайте показания об известной Вам деятельности украинских националистов.

Ответ: В момент вероломного нападения гитлеровской Германии на СССР ОУН организовало специальные украинские легионы, которые вместе с немцами вели наступление на СССР. Одновременно оккупируя районы западной Украины, ОУН в этих районах проводила большую агитационную работу за воссоздание „Самостоятельной Украины”, издевалась над оставшимся советским активом и, как правило, члены ОУН сразу же при занятии районов немцами становились у последних на руководящую работу в райуправах и карательных органах. Как пример: командир сотни куреня „Левадного” под псевдонимом „ЧЕРНОТА” был первое время на занятой немцами территории Ровенской области комендантом полиции города Корец, одним из активных шуцманов.

Надрайонный комендант СБ по псевдо „СЛУЧ” – МЕЛЬНИК Кирилла, житель села Щекичино¹ Межеричского района, был при немцах комендантом районной полиции местечка Межеричи². Одновременно члены ОУН широко использовались немцами по выброске их в виде парашютистов и агентов гестапо, которые связывались с оставшим[ися] на советской территории членами ОУН, находящимися в подполье, и проводили свою шпионско-диверсионную работу. Чтоб завоевать больше авторитета у ОУН и полностью склонить их на свою сторону, немцы, заняв Львов 30 июня 1941 г., на большом митинге, где присутствовало очень много членов ОУН (бандеровцев), где был также парад украинских легионов, и здесь же, на этом [м]итинге, была провозглашена во всеуслышание „Самостоятельная Украина”, с этого дня каждый год ОУН день 30 июня считает днем провозглашения „Самостоятельной Украины”, проводя большой праздник в этот день. В честь этого праздника 30 июня сего года

**Wyciąg z protokołu przesłuchania Wasyla Pczelanśkiego
z 9 sierpnia 1944 r. dotyczącego wydarzeń na Zachodniej Ukrainie
w latach 1941–1943**

Wyciąg z protokołu przesłuchania

PCZELANŚKIEGO Wasyla s. Anisima
urodzonego w 1921 roku, członka UPA

Pytanie: Złóżcie zeznania o tym, co wiecie na temat działalności ukraińskich nacjonalistów.

Odpowiedź: W momencie zdradzieckiej napaści Niemiec hitlerowskich na ZSRS OUN organizowała specjalne ukraińskie legiony, które razem z Niemcami prowadziły ataki na ZSRS. Jednocześnie, okupując regiony Zachodniej Ukrainy, OUN prowadziła tam intensywną agitację za odrodzeniem „Niepodległej Ukrainy”, znęcała się nad sowieckim aktywem, który pozostał, i z reguły członkowie OUN natychmiast po opanowaniu rejonów przez Niemców zajmowali kierownicze stanowiska w zarządach rej[onowych] i organach porządkowych. Na przykład dowódca sotni kurenia „Łewadnego” pod pseudonimem „CZERNOTA” był od początku na okupowanym przez Niemców terytorium obwodu rówieńskiego komendantem policji miasta Korzec, jednym z aktywniejszych Schutzmanów.

Nadrejonowy komendant SB pod pseudonimem „SŁUCZ” – MEL-NYK Kyryło, mieszkaniec wsi Szczekiczyn rejonu międzyrzeckiego, był za Niemców komendantem policji rejonowej miasteczka Międzyrzec. Jednocześnie członkowie OUN byli powszechnie wykorzystywani przez Niemców, zrzucani na spadochronach na terytorium sowieckie oraz jako agenci Gestapo kontaktowali się z pozostałymi tam, zakonspirowanymi członkami OUN i prowadzili działalność szpiegowsko-dywersyjną. Żeby cieszyć się większym autorytetem w OUN oraz całkowicie przeciągnąć ją na swoją stronę, po zajęciu Lwowa przez Niemców 30 czerwca 1941 r., na wielkim wiecu, gdzie było obecnych wielu członków OUN (banderowców) i gdzie zorganizowano również defiladę ukraińskich legionów, na tymże wiecu została proklamowana wszem i wobec „Niepodległa Ukraina”. Od tego dnia każdego roku OUN obchodzi 30 czerwca jako wielkie święto – dzień Niepodległej Ukrainy. Z okazji tego święta 30 czerwca tegoż roku bandyci, w celu uczczenia go, ostrzelali miasteczko Międzyrzec.

Dysponując takim atutem, Niemcy całkowicie przeciągnęli na swoją stronę OUN, a jej członkowie zaczęli aktywnie pomagać Niemcom

бандиты с целью того, чтобы отметить свой праздник, обстреляли местечко Межеричи.

Имея этот козырь, немцы склонили на свою сторону полностью ОУН и его члены стали активно помогать немцам, устанавливая свой так называемый новый порядок (в Европе, во временно оккупированных районах западной Украины). Когда немцы продвинулись уже до Днепра и был уже оккупирован Киев, они решили раз и навсегда покончить с бандеровцами, так как они свою роль уже сыграли, для этой цели и с целью немедленного изъятия членов ОУН немцы сняли с фронта украинские легионы, разоружили их и всех членов отправили в специально созданные для них концлагеря. Гестапо в начале августа месяца 1941 года арестовало руководителя ОУН Степана БАНДЕРУ. Причем здесь уместно заметить, что арест БАНДЕРЫ был задуман немцами и осуществлен на почве спора БАНДЕРЫ с МЕЛЬНИКОМ, причем БАНДЕРА был сторонником полной „Самостоятельной Украины”, МЕЛЬНИК же, наоборот, был сторонником автономии Украины, но под общим руководством Германии. Сразу же после ареста БАНДЕРЫ оуновцы всюду были убраны с руководящих постов райуправ и райполиции, а оставшая[ся] преданная часть оуновцев, бывших на стороне МЕЛЬНИКА, надели на себя маску мельниковцев и продолжали быть слугами немецких оккупантов. Оставшие[ся] бандеровцы на свободе глубоко уходят в подполье и продолжают свою националистическую работу. Находясь глубоко в подполье, оуновцы организуют подпольные кадры, рассылают их по назначенным районам, собирают и готовят оружие, амундацию, продукты, одежду, уничтожают [не]надежных им людей, держат связь с пассивными шуцманами, втягивают их на свою сторону и этим спасают свои кадры от преследования немцев, ибо шуцманы при арестах по указанию немцев скрывают оуновцев, крадут у немцев одежду, оружие, амундацию и прочее хозяйство и передают все это оуновцам.

Немцы, видя измену в шуцманах, с начала 1942 года начинают их убирать с постов из карательных органов и уничтожать последних, в это же самое время оуновцы создают так званую „самооборону”, в каждом селе организуется боевка, которая вооружается, днем члены этой боевки работают в своем хозяйстве, а ночью, вооружившись, производят налеты на маслозаводы, магазины, райуправы, обирают их, крадут писчие машинки, деньги, ценные материалы, продовольствие и прочее. Все это награбленное хоронят для будущего. С января месяца 1943 года оуновцы делают налеты на немецкие гарнизоны с целью захвата у последних оружия и боеприпасов, причем [эти] на-

w ustanawianiu tak zwanego nowego porządku (w Europie, w tymczasowo okupowanych rejonach Zachodniej Ukrainy). Gdy Niemcy doszli już do Dniepru i zaczęli okupować Kijów, postanowili raz na zawsze skończyć z banderowcami, gdyż ci spełnili już swoje zadanie. Z tego powodu oraz w celu natychmiastowego pozbycia się członków OUN Niemcy zabrali z frontu ukraińskie legiony, rozbroili je i wszystkich członków odstawili do specjalnie dla nich utworzonych obozów konc[entracyjnych]. Na początku sierpnia 1941 roku Gestapo aresztowało dowódcę OUN Stepana BANDERĘ. Należy tu nadmienić, że aresztowanie BANDERY było zaplanowane przez Niemców i przeprowadzone na gruncie sporu BANDERY z MELNYKIEM, przy czym BANDERA był zwolennikiem w pełni „Niepodległej Ukrainy”. Natomiast MELNYK, przeciwnie, był zwolennikiem autonomii Ukrainy pod ogólnym przewodnictwem Niemiec. Natychmiast po aresztowaniu BANDERY ounowcy wszędzie zostali usunięci z kierowniczych stanowisk rej[onowych] zarządów i rej[onowej] policji, a pozostali ounowcy, będący wiernymi stronnikami MELNYKA, przybrali [oficjalnie] maskę melnykowców i pozostali na służbie niemieckich okupantów. Pozostali na wolności banderowcy przechodzą do konspiracji i kontynuują swoją działalność nacjonalistyczną. Będąc w głębokim podziemiu, ounowcy organizują konspiracyjne kadry, wysyłają je w wyznaczone rejony, gromadzą i przygotowują broń, amunicję, żywność i odzież oraz likwidują [nie]pewnych ludzi. Utrzymują także kontakty z biernymi Schutzmanami, przeciągają ich na swoją stronę i w ten sposób ratują swoje kadry przed prześladowaniami Niemców, ponieważ Schutzmani podczas aresztowań przeprowadzanych na polecenie Niemców chronią ounowców, kradną Niemcom odzież, broń, amunicję i inne oporządzenie oraz przekazują to wszystko ounowcom.

Niemcy, widząc zdradę Schutzmanów, z początkiem 1942 roku rozpoczynają usuwanie ich ze stanowisk w organach porządkowych oraz likwidowanie ich. W tym samym czasie ounowcy tworzą tak zwaną „samoobronę”. W każdej wsi organizowana jest bojówka zaopatrywana w broń. W ciągu dnia członkowie takiej bojówki pracują w swoim gospodarstwie, a nocą, uzbroiwszy się, napadają na maślarnie, sklepy, zarządy rej[onowe], okradają je, zabierają maszyny do pisania, pieniądze, wartościowe przedmioty, prowiant i inne [rzeczy]. Wszystko, co zrabowali, przechowują na potem. Od stycznia 1943 roku ounowcy napadają na niemieckie garnizony w celu zdobycia w nich broni i amunicji, przy czym podczas tych napadów udają czerwonych partyzantów, żeby chronić swoje kadry w razie niemieckich represji. Jednocześnie ounowcy zaczynają stosować terror wobec ludności polskiej i jeńców oraz likwidują tych Ukraińców, którzy pracują dla Niemców, przy czym akty terroru ounowców dokonywane na ludności pol-

леты [проводятся] под маской красных партизан с тем, чтобы сохранить свои кадры, если немцы будут проводить репрессивные меры. В это же самое время оуновцы переходят к террору над польским населением, пленными, а также уничтожают украинцев, которые работают на немцев, причем террор оуновцев над польским населением проводится исключительно варварским способом, уничтожают полностью польские колонии, убивают все население колонии, сжигают дотла села, забирают все имущество у поляков и этим организуют свое снабжение продовольствием и одеждой. Террор над поляками оуновцы оправдывали тем, что раньше, в панской Польше, якобы, поляки также издевались над украинским населением, поэтому чтобы отомстить полякам за кровь своих братьев украинцев, они то же самое делают сейчас над польским населением.

[...]

Больше добавить к своим показаниям ничего не могу.

Допрос окончен в 23-20. 9.8.1944 года.

Показания с моих слов записаны верно, мною полностью прочитаны, в чем и расписываюсь:

ПЧЕЛЯНСКИЙ

Допросил:

Начальник Межиреченского РО НКВД
Гвардии старший лейтенант госбезопасности
ПРЕСНОВ

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 4, арк. 77–89.
Копія, машинопис.*

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Щекичин.

² Так у тексті; правильно: Межиріч.

skiej przeprowadzane są w sposób wyjątkowo barbarzyński. Niszczą [oni] całkowicie polskie kolonie, zabijają wszystkich mieszkańców kolonii, palą do szczętu wsie, zabierają Polakom cały dobytek i w ten sposób zaopatrują się w prowiant i odzież. Terror wobec Polaków ounowcy usprawiedliwiali tym, że wcześniej, w pańskiej Polsce, Polacy też rzekomo znęcali się nad ludnością ukraińską. Żeby więc zemścić się na Polakach za krew swych braci Ukraińców, oni robią teraz to samo z ludnością polską
[...]

Nic więcej nie mogę dodać do swoich zeznań.

Przesłuchanie zakończono 9.8.1944 roku o [godzinie] 23-20.

Zeznania zostały spisane z moich słów wiernie i przeczytane przeze mnie w całości, co potwierdzam podpisem:

PCZELANŚKYJ

Przesłuchał:

Naczelnik Międzyrzeckiego RO NKWD

Starszy lejtenant gwardii bezpieczeństwa państw[owego]

PRIESNOW

PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 4, k. 77–89.

Kopia, maszynopis.

**Витяг із протоколу допиту Михайла Степаняка
від 25 серпня 1944 р. стосовно третьої конференції ОУН,
що відбулася в лютому 1943 р.**

Протокол допроса
обвиняемого СТЕПАНЯКА¹ Михаила Дмитриевича²
от 25 августа 1944 года

СТЕПАНЯК Михаил Дмитриевич, 1905 года рождения, уроженец с. Дзвонич Солотвинского района Станиславской области, проживал в гор. Львове, украинец, беспартийный, гражданин СССР, с высшим юридическим образованием, из крестьян-середняков, бывший помощник адвоката, впоследствии без определенных занятий.

Вопрос: В чем заключалась ваша практическая оуновская деятельность?

Ответ: Со времени моего вступления в ОУН, в апреле–мае 1940 года, я занимался следующей оуновской деятельностью:

Летом 1940 года, по заданию Краевого „Провода” ОУН, я составил проект „Организации органов государственной власти” так называемой „Самостоятельной Украины”, который был утвержден в моей редакции, принят к практическому осуществлению и в первое время войны Германии с СССР, согласно моему проекту, организовывались украинские националистические государственные органы власти.

[...]

С конца 1941 года я являлся членом Центрального „Провода” ОУН, принимал участие в заседаниях „Провода”, делал доклады в Краевом „Проводе” ЗУЗ, на собраниях областных проводников ЗУЗ и выполнял ряд заданий по поручению проводника ОУН „МАКСИМА РУБАНА”.

В 1942–1943 гг. вел переговоры с деятелями различных партий и организаций, не входящих в состав ОУН или не признававших бандеровского течения.

В середине 1942 года вел переговоры с представителями польских подпольных организаций – так называемой „Демократической леви-

**Fragmety protokołu przesłuchania Mychajła Stepaniaka
z 25 sierpnia 1944 r. dotyczące trzeciej konferencji OUN
odbytej w lutym 1943 r.**

Protokół przesłuchania
oskarżonego STEPANIAKA Mychajła¹ s. Dmytra
z 25 sierpnia 1944 roku

STEPANIAK Mychajło s. Dmytra, urodzony w 1905 roku we w[si] Dźwiniacz rejonu sołotwińskiego obwodu stanisławskiego, mieszkał w mieś[cie] Lwowie, Ukrainiec, bezpartyjny, obywatel ZSRS, wyższe wykształcenie prawnicze, z chłopów-średniaków, były pomocnik adwokata, następnie bez stałego zajęcia.

Pytanie: Na czym polegała w praktyce Wasza działalność ounowska?

Odpowiedź: Od momentu mojego wstąpienia do OUN, w kwietniu–maju 1940 roku, zajmowałem się następującą działalnością ounowską:

Latem 1940 roku, z polecenia Krajowego „Prowidu” OUN, ułożyłem projekt „Organizacji organów władzy państwowej” tak zwanej „Niepodległej Ukrainy” (moja redakcja [projektu] została zatwierdzona) przyjęty do realizacji i w pierwszym okresie wojny Niemiec z ZSRS ukraińskie narodowe organa władzy państwowej były organizowane według mojego projektu.

[...]

Od końca 1941 roku byłem członkiem Centralnego „Prowidu” OUN, brałem udział w posiedzeniach „Prowidu”, wygłaszałem referaty na Krajowym „Prowidzie” ZUZ, na zebraniach obwodowych prowidnyków ZUZ oraz wykonywałem szereg zadań na zlecenie prowidnyka OUN „MAKSYMA RUBANA”.

W l. 1942–1943 prowadziłem rozmowy z działaczami różnych partii i organizacji, które nie wchodziły w skład OUN lub nie uznawały nurtu banderowskiego.

W połowie 1942 roku prowadziłem pertraktacje z przedstawicielami polskich organizacji konspiracyjnych – tak zwanej „lewicy demokratycznej”, a na jesieni 1943 roku – z przedstawicielami „londyńskiego polskiego rządu emigracyjnego”.

цы” и осенью 1943 года – с представителями „Лондонского эмигрантского польского правительства”.

В июле 1944 года был участником двух конференций, на которых было принято решение о создании вместо ОУН новой организации, так называемой НВРО – „Народно-Вызвольной Революционной Организации”.

[...]

На 2-й конференции ОУН рассматривался также вопрос о взаимоотношениях с поляками и пришли к решению, что необходимо:

1. Создать союз так называемых „Угнетенных народов СССР”;
2. Договориться с поляками о совместной борьбе против СССР или, в худшем случае, добиться их нейтралитета в борьбе ОУН против Советского Союза.

[...]

Вопрос: Дайте подробные показания о 3-й конференции ОУН.

Ответ: 3-я конференция ОУН состоялась в феврале м-це 1943 года в селе Теребеже³ или Валуйки, вблизи г. Олесько Львовской области, в квартире крестьянина, фамилии которого не помню.

Участниками конференции являлись:

1. ЛЕБЕДЬ Николай – „МАКСИМ РУБАН”;
2. ШУХЕВИЧ Роман – „ТУР”;
3. ОХРИМОВИЧ Василий – „БАР”⁴;
4. „ГАРМАШ” – „ВЛАДИМИР”;
5. „КОСАР”, „ТАРАС”;
6. „МАТЛА” – „ДНИПРОВЫЙ”⁵;
7. „ПЕТРО”⁶;
8. Я – СТЕПАНЯК – „СЕРГЕЙ”.

Руководил этой конференцией также „МАКСИМ РУБАН”. Докладчиком был я – СТЕПАНЯК.

Основное содержание конференции сводилось к следующему:

1. оценка международного положения;
2. оценка внутреннего положения;
3. оценка тактики ОУН, исходя из изменения международного и внутреннего положения на Украине.

В прениях участвовали все представители конференции.

В своем докладе я охарактеризовал международную обстановку и какое может оказать влияние на деятельность ОУН победа тех или иных государств и в связи с этим какова должна быть позиция ОУН.

W lipcu 1944 roku byłem uczestnikiem dwóch konferencji, na których została podjęta decyzja o utworzeniu w miejsce OUN nowej organizacji, tak zwanej NWRO – „Narodowo-Wyzwoleńczej Rewolucyjnej Organizacji”.

[...]

Na 2 konferencji OUN rozpatrywano także sprawę stosunków z Polakami. Podjęto decyzję o konieczności:

1. Stworzenia sojuszu tak zwanych „uciskanych narodów ZSRS”.
2. Zawarcia z Polakami porozumienia o wspólnej walce przeciwko ZSRS lub, w najgorszym wypadku, zapewnienia sobie ich neutralności w walce OUN przeciwko Związkowi Sowieckiemu.

[...]

Pytanie: Złóżcie dokładne zeznania o 3 konferencji OUN.

Odpowiedź: 3 konferencja OUN odbyła się w lutym 1943 roku we wsi Terebiż lub Wałujki w pobliżu m. Olesko obwodu lwowskiego, w mieszkaniu chłopca, którego nazwiska nie pamiętam.

Uczestnikami konferencji byli:

1. ŁEBED’ Mykoła – „MAKSYM RUBAN”;
2. SZUCHEWYCZ Roman – „TUR”;
3. OCHRYMOWYCZ Wasyl – „BAR”²;
4. „HARMASZ” – „WOŁODYMYR”;
5. „KOSAR”, „TARAS”;
6. „MATŁA” – „DNIPROWYJ”³;
7. „PETRO”⁴;
8. Ja – STEPANIAK – „SERHIJ”.

Konferencji przewodził również „MAKSYM RUBAN”. Referentem byłem ja – STEPANIAK.

Główna treść konferencji sprowadzała się do spraw następujących:

1. ocena sytuacji międzynarodowej;
2. ocena sytuacji wewnętrznej;
3. ocena taktyki OUN, w związku ze zmianami sytuacji międzynarodowej oraz wewnętrznej na Ukrainie.

W debatach brali udział wszyscy uczestnicy konferencji.

W swoim referacie scharakteryzowałem sytuację międzynarodową oraz [omówiłem,] jaki wpływ może mieć zwycięstwo tych czy innych państw i jakie w związku z tym powinno być stanowisko OUN.

Wyjaśniłem, że ZSRS z wojny wyjdzie prawdopodobnie jako zwycięzca, ale ponieważ wciąż pozostaje on głównym wrogiem „ukraińskiej niepodległości”, o którą walczy OUN, organizacja powinna zrobić wszystko, co konieczne jest dla skutecznej walki przeciwko ZSRS.

Я указал, что в ходе войны СССР вырисовывается как победитель, но так как СССР продолжает оставаться основным врагом „украинской самостоятельности“, за которую борется ОУН, организация должна сделать все, что необходимо для успешной борьбы против СССР.

Я говорил, что в СССР существует украинское правительство, что СССР ведет тяжелую войну и в связи с этим во мнении украинских масс и внешнего мира СССР выступает как единственная сила, защищающая Украину от немецкого рабства. Поэтому необходимы такие факторы, которые бы говорили, что украинская проблема в СССР не разрешена и, что украинский народ недоволен политикой СССР в отношении Украины.

С другой стороны, ОУН заинтересована, чтобы показать СССР как „агрессора, угнетателя украинского народа“.

Учитывая, что немцы, хотя еще находятся на Украине, фактически же войну на востоке проиграли и, следовательно, на Украину должны прийти большевики, – я делал анализ, что если это так, какие могут быть факторы, которые бы показали силу украинского „самостоятельного“ движения, руководимого ОУН и, с другой стороны, показали бы СССР, что и без его помощи Украина может быть освобождена от немцев, а Советский Союз при этом положении, идя на Украину, выглядел бы, как империалист.

Я сделал вывод, что таким фактором может быть только восстание на Украине и захват власти без помощи Красной Армии восставшими под руководством ОУН.

Я рекомендовал, при удаче восстания, немедленно создать „Украинское правительство“ или что-либо подобное. Отмечал, что следует учесть наличие противоречий между интересами Англии и Америки, с одной стороны, и СССР – с другой. Я указывал, что рано или поздно, эти противоречия должны привести к серьезному конфликту, тем более, что союзники заинтересованы, чтобы Советская власть не извлекала никаких политических выгод из победы над Германией.

Я говорил, что если бы восстание дало положительные результаты, Англия и Америка не только вынуждены были бы считаться с наличием крупных антисоветских сил внутри страны, но этот фактор ускорил бы столкновение между СССР и ее нынешними союзниками, так как Англия и Америка имели бы возможность оправдаться перед своими народами о причине поворота своей политики в сторону враждебности к СССР, ориентируя их на то, что народы СССР живут, якобы, в кабале, и СССР проявляет в отношении их элементы агрессии, не дает им возможности лично решать свою судьбу.

Mówiłem, że w ZSRS istnieje ukraiński rząd, że ZSRS prowadzi ciężką wojnę i w związku z tym świat zewnętrzny oraz ukraińskie masy przekonane są, iż ZSRS jest jedyną siłą, która broni Ukrainę przed niemiecką niewolą. Dlatego potrzebne są dowody świadczące o tym, że sprawa ukraińska w ZSRS nie została rozwiązana oraz że naród ukraiński jest niezadowolony z polityki ZSRS wobec Ukrainy.

Tak więc, w interesie OUN leży ujawnienie ZSRS jako „agresora i gnębiiciela narodu ukraińskiego”.

Biorąc pod uwagę, że Niemcy, aczkolwiek są jeszcze na Ukrainie, faktycznie już wojnę przegrali i na Ukrainę przyjdą bolszewicy – przeprowadziłem analizę, że jeśli tak [się stanie, to] jakie czynniki mogłyby pokazać siłę ukraińskiego „niepodległego” ruchu kierowanego przez OUN, a z drugiej strony udowodnić ZSRS, że bez jego pomocy Ukraina też może wyzwolić się od Niemców. W tej sytuacji ZSRS, idąc na Ukrainę, zostałby uznany za imperialistę.

Wysnułem wniosek, że takim czynnikiem może być tylko powstanie na Ukrainie oraz zdobycie władzy przez powstańców pod przywództwem OUN, bez pomocy Armii Czerwonej.

Zalecałem, żeby w przypadku pomyślnego zakończenia powstania niezwłocznie utworzyć „ukraiński rząd” lub coś w tym rodzaju. Zwracałem uwagę, że należy uwzględnić istniejące sprzeczności między Anglią i Ameryką z jednej strony, a ZSRS – z drugiej. Wskazywałem, że wcześniej lub później sprzeczności te doprowadzą do poważnego konfliktu, tym bardziej, że sojusznicy są zainteresowani, żeby władza sowiecka nie wyciągnęła żadnych korzyści politycznych ze zwycięstwa nad Niemcami.

Mówiłem, że jeśli powstanie powiedzie się, Anglia i Ameryka będą zmuszone liczyć się z istnieniem dużych sił antysowieckich wewnątrz kraju. Ponadto czynnik ten przyspieszy też starcie między ZSRS a jego obecnymi sojusznikami, ponieważ Anglia i Ameryka mogłyby usprawiedliwić przed swoimi narodami zmianę polityki wobec ZSRS na wroga tłumacząc, że narody ZSRS żyją w niewoli i ZSRS przejawia wobec nich agresję, nie dając im możliwości decydowania o własnym losie.

Jakie siły mogły wzniecić powstanie? Sądziłem, że skoro na Ukrainie poza OUN są również inne formacje nacjonalistyczne, jak UNDO, USRP⁵, UNR-owcy⁶ i inne, o wiele słabsze niż OUN, jednak mające wpływ na pewną ilość swych zwolenników, należałoby zjednoczyć nasze wysiłki, utworzyć wspólne kierownictwo, które stanęłoby na czele wszystkich nurtów oraz miałyby wystarczający wpływ na soldateskę, która nie chce wstąpić do OUN. Szczególnie dotyczyło to starych specjalistów wojskowych – UNR-owców.

Какие силы, по моему мнению, могли поднять восстание? Я полагал, что поскольку на Украине, кроме ОУН, имеются и другие националистические формирования, как УНДО, УСРП⁷, УНРовцы⁸ и другие, которые значительно слабее ОУН, но все же имеют под своим влиянием некоторое количество единомышленников, следовало бы объединить свои усилия, создать общее руководство, которое бы возглавляло все течения и имело бы достаточное влияние на военщину, не желавшую идти в ОУН. Особенно это касалось старых военных специалистов – УНРовцев.

Кроме того, я докладывал о том, что создание такого общего представительства разных националистических формирований необходимо еще и потому, что перед украинским народом и внешним миром можно было бы продемонстрировать единство и консолидацию сил Украины и облегчить этим связь с Англией, Америкой и другими государствами в борьбе против СССР, поскольку ОУН создала о себе неприятное впечатление, как фашистская организация, находившаяся под влиянием немцев.

Я также предлагал создать „Украинский военный комитет”, который руководил бы военной стороной восстания и обосновывал, что войсковая референтура ОУН с такого масштаба работой не справится.

Все делегаты с данным мною анализом и предложенными мероприятиями согласились, что имело свое отражение в резолюции конференции.

Однако, под влиянием члена Центрального „Провода”, впоследствии члена бюро „Провода” – ШУХЕВИЧА – „ТУР”, намеченный курс на этой конференции был отклонен, а политика организации в вопросах вооруженной борьбы пошла по линии, практически осуществлявшейся уже на Волыни „КЛИМОМ САВУРОМ”, как командиром УПА, т. е. борьбы против красных партизан и поляков.

[...]

На „3-м надзвычайном вельком зборе” усугубилось положение „РУБАНА” в связи с такими обстоятельствами.

„РУБАН” не только не запротестовал против наименования конференции конгрессом, т. е. „Вельким збором”, а даже дал согласие на такое переименование, хотя, в нарушение устава⁹, не были приглашены все областные руководители ОУН, отсутствовал ряд краевых проводников, вместо других были лишь их представители, что по уставу является нарушением.

„РУБАН” отказался от своего права отчитаться перед конгрессом о проделанной под его руководством работе, он также отказался

Twierdziłem ponadto, że utworzenie takiej wspólnej reprezentacji różnych formacji nacjonalistycznych niezbędne jest również dla zademonstrowania jedności i konsolidacji sił Ukrainy przed narodem ukraińskim oraz światem zewnętrznym. Mogłoby to ułatwić stosunki z Anglią, Ameryką oraz innymi państwami w walce przeciwko ZSRS, ponieważ OUN „zapracowała sobie” na złą opinię organizacji faszystowskiej, znajdującej się pod wpływem Niemców.

Proponowałem również utworzenie „Ukraińskiego Komitetu Wojskowego”, który kierowałby działaniami wojennymi powstania i uzasadniałem, że referat wojskowy OUN nie poradzi sobie z pracą na tak wielką skalę.

Wszyscy delegaci zgodzili się z przedstawioną przeze mnie analizą oraz proponowanymi przedsięwzięciami, co znalazło odzwierciedlenie w rezolucji konferencji.

Jednak, pod wpływem członka Centralnego „Prowidu”, później członka biura „Prowidu” – SZUCHEWYCZA – „TURA”, wytyczony na konferencji kurs został odrzucony, a polityka organizacji w sprawach walki zbrojnej sprowadziła się do praktycznie realizowanej już na Wołyniu przez „KŁYMA SAWURA” jako dowódcę UPA walki przeciwko czerwonej partyzantce i Polakom.

[...]

Na „3 Nadzwyczajnym Wielkim Zebraniu” pogorszyła się sytuacja „RUBANA” w następujących okolicznościach.

„RUBAN” nie tylko nie zaprotestował przeciwko nazwaniu konferencji kongresem, tzn. „Wielkim Zebraniem”, a nawet zgodził się na takie przemianowanie mimo, iż został naruszony statut, [tzn.] nie zostali zaproszeni wszyscy obwodowi dowódcy OUN, było nieobecnych wielu zwierzchników krajowych, zamiast innych przyszli tylko ich zastępcy, co według statutu jest naruszeniem.

„RUBAN” zrezygnował ze swojego prawa złożenia przed kongresem sprawozdania z prowadzonej pod jego kierownictwem działalności. Zrezygnował również z zażądania od kongresu rozpatrzenia sprawy prawidłowości jego odsunięcia od kierownictwa OUN. Wytworzyła się taka sytuacja, że najbardziej wpływowi członkowie OUN z różnych powodów stanęli w opozycji do „RUBANA”, poza pretensjami do niego jako kierownika.

„OCHRYM” przed „Nadzwyczajnym Wielkim Zebraniem” zaczął jednoczyć rozproszone zbrojne grupy na terenie swojego kraju w jednolitą siłę wojskową, poszerzając swój wpływ nie tylko w swoim kraju, ale i w innych. W ten sposób faktycznie dowodził wszystkimi siłami zbrojnymi-

потребовать от конгресса рассмотрения вопроса о правильности его устранения от руководства ОУН, обстановка же сложилась такая, что наиболее влиятельные руководители ОУН по разным причинам стали в оппозицию к „РУБАНАУ”, помимо претензий к нему, как к руководителю.

„ОХРИМ” к моменту „Надзвичайного велького збора” на территории своего края стал объединять разрозненные военные группы в единую военную силу, распространив свое влияние не только по своему краю, но и по другим краям. Таким образом, он фактически возглавил все вооруженные силы ОУН, после чего объявил о создании УПА и себя, как главнокомандующего, под кличкой „КЛИМ САВУР”.

Тогда же он издал первый приказ, в котором указал, что наивысшей суверенной властью Украины является командование УПА, и фактически подчинил ОУН, на территории которой действовала УПА, командованию последней.

Поскольку это были самочинные действия со стороны „ОХРИМА” – „КЛИМА САВУРА”, „МАКСИМ РУБАН” посылал к нему своих представителей для выяснения положения на месте, вводя своих представителей в руководство УПА, чтобы УПА не выходила из-под влияния Центрального „Провода”.

„КЛИМ САВУР” отправил обратно посланных „РУБАНОМ” людей и, таким образом, перестал подчиняться Центральному „Проводу”, мотивируя это тем, что Центральный „провод” сам остался в стороне, и ему, „КЛИМУ САВУРУ”, пришлось возглавить и собрать вооруженные силы, стихийно возникшие, перешедшие в некоторых случаях к активным выступлениям против немцев, что угрожало использованием этих сил красными партизанами.

„МАКСИМУ РУБАНАУ” так и не удалось договориться с „КЛИМОМ САВУРОМ” и он решил привлечь последнего к ответственности, что стало известно „КЛИМУ САВУРУ” и настроило его против „РУБАНА”.

Когда он посылал на конгресс своих представителей – „ГАЛИНУ”¹⁰ и „ГОРБЕНКО”, он им дал указания выступать против „РУБАНА” в пользу ШУХЕВИЧА и других избранных в бюро.

[...]

Вопрос: Где и когда состоялся „3-й Надзвичайный велький збор”?

Ответ: „3-й Надзвичайный велький збор” состоялся в августе 1943 года на хуторах, расположенных в 2–3 километрах от села Слобода-Золота¹¹ Козовского района Тернопольской области.

mi OUN, po czym ogłosił utworzenie UPA, a siebie [mianował] głównodowodzącym, pod pseudonimem „KŁYM SAWUR”.

Wtedy też wydał pierwszy rozkaz, w którym oznajmił, że najwyższą suwerenną władzą Ukrainy jest dowództwo UPA i faktycznie podporządkował OUN tam, gdzie działała UPA, dowództwu tej ostatniej.

Ponieważ były to samowolne działania ze strony „OCHRYMA” – „KŁYMA SAWURA”, „MAKSYM RUBAN” wysyłał do niego swoich przedstawicieli w celu wyjaśnienia sytuacji na miejscu, włączenia do kierownictwa UPA swoich przedstawicieli, żeby UPA nie wychodziła spod wpływu Centralnego „Prowidu”.

„KŁYM SAWUR” odesłał z powrotem przysłanych przez „RUBANA” ludzi i w ten sposób przestał podlegać Centralnemu „Prowidowi”, uzasadniając to tym, że Centralny „Prowid” sam pozostał na uboczu i on – „KŁYM SAWUR” musi stanąć na czele i zjednoczyć siły zbrojne, które powstały spontanicznie i w poszczególnych wypadkach zaczęły czynnie występować przeciwko Niemcom, co groziło wykorzystaniem tych sił przez czerwoną partyzantkę.

Tak więc „MAKSYMOWI RUBANOWI” nie udało się porozumieć się z „KŁYMEM SAWUREM” i postanowił pociągnąć go do odpowiedzialności; dowiedział się o tym „KŁYM SAWUR” i to jeszcze bardziej nastawiło go przeciwko „RUBANOWI”.

Gdy wysyłał na kongres swoich przedstawicieli – „HAŁYNEŃ” i „HORBENKE”, dał im jako wytyczne – występowanie przeciwko „RUBANOWI” na korzyść SZUCHEWYCZA oraz innych wybranych do biura.

[...]

Pytanie: Gdzie i kiedy odbyło się „3 Nadzwyczajne Wielkie Zebranie?”

Odpowiedź: „3 Nadzwyczajne Wielkie Zebranie” odbyło się w sierpniu 1943 roku w chutorach, w odległości 2–3 kilometrów od wsi Słoboda Żłota rejonu kozowskiego, w obwodzie tarnopolskim.

Pytanie: Kto był uczestnikiem „3 Nadzwyczajnego Wielkiego Zebrania”?

Odpowiedź: Na podstawie starego statutu, zatwierdzonego przez „2 Wielkie Zebranie”, w „Wielkim Zebraniu” powinni brać udział: członkowie Centralnego „Prowidu”, członkowie „Wielkiej Rady”, czynni przywódcy krajowi oraz obwodowi.

[...]

Pytanie: Do czego sprowadzały się dyskusje w sprawie UPA i „KŁYMA SAWURA”?

Вопрос: Кто был участником „3-го Надзвычайного велького збора”?

Ответ: На основании старого устава, утвержденного „2-м Вельким збором”, в „Вельком зборе” должны принимать участие: члены Центрального „Провода”, члены „Велькой Рады”, действующие краевые и областные проводники.

[...]

Вопрос: К чему сводились дискуссии об УПА и „КЛИМЕ САВУРЕ”?

Ответ: В основном, дискуссия по этому вопросу была вокруг практической деятельности УПА под руководством „КЛИМА САВУРА”, проводившего массовое уничтожение польского населения и о роли УПА в создании „Украинского самостоятельного государства”.

В защиту деятельности „КЛИМА САВУРА” в отношении поляков выступали особо резко „ГОРБЕНКО”, „ГАЛИНА”, „ИВАНИВ” и ШУХЕВИЧ. С критикой выступали я и „РУБАН”.

Поскольку в защиту „КЛИМА САВУРА” выступало все бюро „Провода”, „Велький збор” оправдал действия „КЛИМА САВУРА”, хотя в официальных решениях конгресса это не было отражено.

Все защищавшие на конгрессе „КЛИМА САВУРА”, защищали также тезис, что УПА является основным средством борьбы за „Украинскую державу”, что имело отражение в решениях збора.

Были противники такого определения, считавшие, что УПА скомпрометирована своими бандитскими действиями против польского населения и, что она основным средством борьбы за „самостоятельность Украины”, даже из этих соображений, являться не может.

Эти лица, к которым относятся „РУБАН” и я, высказывались, что основным средством борьбы за „самостоятельную Украину” должна являться политическая деятельность, т.е. политическая, а не военная организация.

[...]

Протокол записан с моих слов верно, мне прочитан и в правильности изложенного расписываюсь:

СТЕПАНЯК

Допросил:

Начальник Следственного отделения ОББ НКВД УССР
Майор государственной безопасности
СПИВАКОВСКИЙ

Odpowiedź: Dyskusja w tej sprawie toczyła się głównie na temat działalności praktycznej UPA pod kierownictwem „KŁYMA SAWURA”, który masowo likwidował ludność polską oraz na temat roli UPA w tworzeniu „ukraińskiego niepodległego państwa”.

W obronie postępowania „KŁYMA SAWURA” z Polakami wypowiadali się szczególnie energicznie „HORBENKO”, „HAŁYNA”, „IWANIW” oraz SZUCHEWYCZ. Z krytyką wystąpiłem ja i „RUBAN”.

Ponieważ całe biuro „Prowidu” wystąpiło w obronie „KŁYMA SAWURA”, „Wielkie Zebranie” usprawiedliwiło jego działania, choć w oficjalnych uchwałach kongresu nie zostało to odzwierciedlone.

Wszyscy, którzy wystąpili w obronie „KŁYMA SAWURA”, bronili również tezy, że UPA stanowi główny ośrodek walki o „państwo ukraińskie”, co potwierdziły uchwały zebrania.

Byli [również] przeciwnicy tego określenia, którzy uważali, że UPA została skompromitowana przez swoje bandyckie działania przeciwko ludności polskiej i nie może stać się głównym ośrodkiem walki o „niepodległość Ukrainy”, choćby i z tych względów.

Te osoby, do których należeliśmy „RUBAN” i ja, wypowiadały się, że główną metodą walki o „Niepodległą Ukrainę” powinna być działalność polityczna, to znaczy organizacja polityczna, a nie wojskowa.

[...]

Protokół został spisany z moich słów wiernie, przeczytany mi i wierny zapis potwierdzam podpisem:

STEPANIAK

Przesłuchał:

Naczelnik Oddziału Śledczego OBB NKWD USRS
Major bezpieczeństwa państwowego
SPIWAKOWSKIJ

Za zgodność:

^aReferent grupy przy Przewodniczącym KGB przy SM USRS
Podpułkownik (—) Kirpiczenko

Uwaga: oryginał protokołu przesłuchania znajduje się w sprawie agencjonalnej „Berłoga”

tom 1, str. 121^a

*PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 1, k. 21–59.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

Верно:

^a-референт группы при Председателе КГБ при СМ УССР
Подполковник (—) Кирпиченко

Справка: подлинник протокола допроса хранится в агентурном деле „Берлога”

том 1, стр. 121.^{-a}

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 1, арк. 21–59.
Завірена копія, машинопис.

Примітки

^{a-a} Дописано від руки.

¹ У документі прізвище Степаняка російською мовою дається: *Стэпаняк*.

² Степаняк Михайло (1905 р. н.), псевдо „Лекс”, „Сергій”; діяч КПЗУ, з 1939 в ОУН; в 1941–1943 провідник ОУН-Б на ЗУЗ (Галичина); в 1942–1943 член ЦП ОУН, учасник переговорів з польським підпіллям; схоплений радянськими органами безпеки у липні 1944; засуджений до смертної кари, яку було замінено 25 роками ВТТ; звільнений у 1961.

³ Так у тексті; правильно: Теребежі.

⁴ Охримович Василь (1914 р. н.), псевдо „Грузин”, „Бар”, „Кузьма”; член ЦП ОУН-Б; з 1944 член УГВР, з 1946 на еміграції; в 1951 закинутий американцями на парашуті на територію УРСР; заарештований радянськими органами безпеки; у травні 1954 ВТ Київського Військового округу засуджений до смертної кари і розстріляний.

⁵ Матла Зіновій (1910–1993), псевдо „Дніпровий”, член ОУН; в 1941 командир південної похідної групи ОУН, в 1942–1943 член ЦП ОУН-Б; з 1943 в'язень концтабору в Заксенхаузен; після війни на еміграції в опозиції до С. Бандери.

⁶ Правдоподібно, йдеться про Романа Кравчука (1912–1951), псевдо „Петро”; члена ЦП ОУН, керівника організаційного реферату ЦП ОУН в 1942–1951; крайового провідника ОУН на ЗУЗ (Галичина) в 1943–1951; загинув у бою з радянськими органами безпеки.

⁷ Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) – створена у 1926 українська політична партія (соціалістична), виникла в результаті об'єднання Українсько-Руської радикальної партії і частини Української партії соціалістів-революціонерів; співпрацювала з ППС.

⁸ Йдеться про прихильників Української Народної Республіки, головним чином офіцерів армії Петлюри.

⁹ У документі: *статута*.

¹⁰ Бусел Яків (1910–1945), псевдо „Галина”, референт пропаганди ОУН-Б на Волині, член крайового проводу ОУН-Б Волинь – Полісся; заступник командира УПА-Північ „Клима Савура”; загинув в бою з НКВС.

¹¹ Так у тексті; правильно: Золота Слобода.

Przypisy

^{a-a} Dopisano odręcznie.

¹ Stepaniak Mychajło (ur. 1905), ps. „Łeks”, „Serhij”; działacz KPZU, od 1939 w OUN; w l. 1941–1943 prowidnyk OUN-B na ZUZ (Galicja); w l. 1942–1943 członek CP OUN, uczestnik rozmów z polskim podziemiem; schwytyany w lipcu 1944 przez sowieckie organy bezpieczeństwa; skazany na karę śmierci, zamienioną na 25 lat ITŁ; zwolniony w 1961.

² Ochrymowycz Wasyl (ur. 1914), ps. „Gruzin”, „Bar”, „Kuźma”; członek CP OUN-B; od 1944 członek UHWR, od 1946 na emigracji; w 1951 zrzucony na spadochronie przez Amerykanów do USRS; aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa; w maju 1954 skazany przez WT Kijowskiego Okręgu Wojskowego na śmierć i rozstrzelany.

³ Matła Zinowij (1910–1993), ps. „Dniprowyj”, członek OUN; w 1941 dca południowej grupy marszowej OUN, w l. 1942–1943 członek CP OUN-B; od 1943 więziony w KL Sachsenhausen; po wojnie na emigracji w opozycji do S. Bandery.

⁴ Prawdopodobnie chodzi o Romana Krawczuka (1912–1951), ps. „Petro”; członka CP OUN, w l. 1942–1951 kierownika referatu organizacyjnego CP OUN; w l. 1943–1951 krajowego prowidnyka OUN na ZUZ (Galicja); Krawczuk zginął w walce z sowieckimi organami bezpieczeństwa.

⁵ Ukraińska Partia Socjalistyczno-Radykalna (USRP) – założona w 1926 ukraińska partia polityczna (socjalistyczna) powstała z połączenia Ukraińsko-Ruskiej Partii Radykalnej i części Ukraińskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów; współpracowała z PPS.

⁶ Chodzi o zwolenników Ukraińskiej Republiki Ludowej, głównie oficerów armii Petlury.

⁷ Buseł Jakiw (1910–1945), ps. „Hałyna”, referent propagandy OUN-B na Wołyniu, członek krajowego prowidu OUN-B Wołyń – Polesie; zca d-cy UPA-Północ „Kłyma Sawura”; zginął w walce z NKWD.

**Депеша ген. Тадеуша Коморовського
в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні
від 19 серпня 1943 р. стосовно ситуації на Волині і в Галичині**

Ванда через Берно
19 серпня 1943 р.

О. VI Реєстр. № 108/таємн/44
7 січня 1944 р.

Становище на Волині та у Східній Малопольщі

Волинь. За звітний період від березня до травня жертвами різанини стали три тисячі вбитих – п'ять тисяч вивезено до Рейху. Польська оборона полягала в зосередженні людей у більших містах та спільних діях з партизанами із зовні. Німці не контролюють території. [Іхня] реакція зводиться до паління сіл і [видання] відозв, а також [видачі] розпоряджень, які посилювали стан роз'ярння.

Після короткого затишшя у червні, різанина перекинулася з північного сходу Волині на південь, який нами слабше організований. Скупчені у містечках біженці були змушені зголошуватися на виїзд до Рейху або були вербовані в поліцію, яка, після того, як була використана в репресіях проти українців, сама виїхала до Німеччини. Німці перекинули також батальйон поліції з Ген[ерал-]губ[ернаторства], що надає чинним звірствам характеру польської помсти. Нашою оборонною базою в Дубнівському [районі] є Панська Долина. В західних повітах відносно спокійно, між іншим, завдяки допомозі пропольських українців.

Від липня воєнна і цивільна оборона зосереджена в руках Коменданта Округу, одночасно посилюється натиск банд. 11 і 12 липня вирізано 60 польських сіл у Горохівському і Володимир-Волинському районах. Наприкінці липня у зв'язку із закінченням боєприпасів впала Гута Степанська, яка оборонялася від березня. Оборонці пробиваються в район Ківерців і в Антонівку. На охопленій різаниною території, всі поляки втекли до містечок. З більших міст до Німеччини вивезено 35 тис. осіб. Ті, хто живе ближче до кордону, втікають до Ген[ерал-]Губернаторства.

Організація різанини досить часто спирається на місцевий апарат ОУН, нижні ланки якої опановані радянськими диверсантами. Їй слід приписати також відозву від 18 травня, яка звалює відповідальність за події на Польщу і використання послуг німців, а також оповіщає про посилення різанини. Націоналістичне керівництво не контролює низів.

11

Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie z 19 sierpnia 1943 r. dotycząca sytuacji na Wołyniu i w Galicji

Wanda przez Berno
Dnia 19 sierpnia 1943 r.

O. VI L. dz. 108/tjn/44
dnia 7 stycznia 1944 r.

Położenie na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej

Wołyń. W okresie sprawozdawczym od marca do maja ofiarą rzezi padło trzy tysiące zabitych – pięć tysięcy wywieziono do Rzeszy. Obrona polska polegała na skupieniu ludności w większych miastach i na współdziałaniu partyzantki z zewnątrz. Niemcy nie panują nad terenem, reakcja ogranicza się do palenia wsi i do odezów oraz do zarządzeń wzmagających stan rozjątrzenia.

Po krótkim przyciszeniu się w czerwcu, rzezie przerzuciły się z północnego wschodu Wołynia na słabiej przez nas zorganizowane południe. Stłoczeni w miasteczkach uciekinierzy musieli zgłaszać się na wyjazd do Rzeszy lub byli werbowani do użytej do represji na Ukraińców policji, która sama potem wyjechała do Niemiec. Niemcy sprowadzili też baon policji z Gen[eralnego] Gub[ernatorstwa], co popełnianym bestialstwom nadaje charakter zemsty polskiej. Naszą bazą obronną w Dubieńskim stała się Pańska Dolina. W zachodnich powiatach względny spokój między innymi dzięki pomocy propolskich Ukraińców.

Od lipca nastąpiło scentralizowanie obrony wojskowej i cywilnej przez Komendanta Okręgu, jednocześnie wzmógł się napór band. 11 i 12 lipca wycięto 60 wsi polskich w Horochowskim i Włodzimierskim. W końcu lipca wobec wyczerpania amunicji padła Huta Stepańska broniąca się od marca. obrońcy przebijają się do rejonu Kiwerc i do Antonówki. Na obszarze objętym rzezią, wszyscy Polacy zbiegli do miasteczek. Z większych miast wywieziono do Niemiec 35 tys. ludzi. Bliżsi kordonu uciekają do Gen[eralnej] Guberni.

Organizacja rzezi opiera się niejednokrotnie na lokalnym aparacie OUN opanowanym od dołu przez dywersantów sowieckich. Jej też przypisać należy odezwę z 18 maja zrzucającą odpowiedzialność za wypadki na Polskę i wysługiwanie się Niemcami i zapowiadającą wzmożenie rzezi. Przywódcy nacjonalistyczni nie panują nad dołami. Bulba, podobno Roman Szuchewycz¹, dowódca banderowskiego legionu 1941 szukał w czerwcu br. porozumienia z wołyńskim delegatem okręgowym, wypierając się

Бульба, здається Роман Шухевич¹, командир бандерівського легіону 1941 намагався, у червні цього року, домовитися з волинським окружним делегатом, відпираючись від різанини, подібно як львівське керівництво бандерівців. Ради в офіційних відозвах виступають у ролі арбітра, щоби поляків, які дійшли до згоди з українцями кинути в антинімецький партизанський рух.

Східна Малопольща. Урочисто розпочатий 28 квітня набір в дивізію ЗСБ [?] Галичина дав станом на сьогоднішній день 21 тис. новобранців. 18 липня офіцерів і сержантів вивезено на перепідготовку до Чехії. Призов рядових передбачено на осінь. Стимульовані пропагандою і прикладом Волині новобранці робляться небезпечним для поляків елементом. Волинська анархія проникає на територію Малопольщі. Велика група партизанів перейшла Збруч 27 липня. Партизани оповіщають полякам опіку „вашої Василевської”². В українських масах наростають антипольські настрої. Протидія представників духовенства безрезультатна. Кількість вбивств зростає. Утікачі, які масово напливають з Волині, поширюють паніку серед поляків. Під неї підпала частина населення. Представник Польщі 27 липня був прихильно прийнятий вікарієм Бучком³, дійшов до Шептицького, який на початку серпня закликав вірних до християнського спокою. Відозву до молоді подібного змісту оголосили представники українського наукового, культурного і господарського світу, нарешті 3-го липня УЦК, безсумнівно за схваленням німців, які побоюються анархії в Галичині.

Від березня, з ініціативи бандерівців, тривають переговори інформаційного характеру з нами, про узгодження і співробітництво. Контакти надіслано Уповноваженому Уряду. Вступом до переговорів є декларація КРП від 30 липня. Є спроби контакту бандерівців з УНДО і створення спільного фронту свідомих українських кіл з огляду на загрозу анархії.

Лавіна⁴ 1432

Публікується за: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, Т. III, Londyn 1976, s. 58–60.

Примітки

¹ Так у тексті; без сумніву переплутано двох осіб – Боровця й Шухевича.

rzezi podobnie, jak lwowska centrala banderowców. Sowiety w oficjalnych odezwach przybierają rolę arbitra, by pogodzonych z Ukraińcami Polaków rzucić do partyzantki antyniemieckiej.

Małopolska Wschodnia. Zainaugurowany 28 kwietnia zaciąg dywizji ZSB [?] Galizien dał dotąd 21 tys. rekruta. 18 lipca wywieziono oficerów i podoficerów na przeszkolenie do Czech. Wcielenie szeregowców przewidziane jesienią. Rekruci podnieceni propagandą i przykładem Wołynia stają się elementem groźnym dla Polaków. Anarchia Wołynia przenika teren Małopolski. Duża grupa partyzantów przeszła Zbrucz 27 lipca. Partyzanci zapowiadają Polakom opiekę „waszej Wasilewskiej”². W masach ukraińskich wzrastają nastroje antypolskie. Przeciwdziałają jednostki spośród duchowieństwa bez skutku. Morderstwa mnożą się. Zbiegowie masowo napływający z Wołynia szerzą panikę wśród Polaków. Ulega jej część ludności. Przedstawiciel Polski 27 lipca przychylnie był przyjęty przez sufragana Buczkę³, dotarł do Szeptyckiego, który w początku sierpnia wezwał wiernych do chrześcijańskiego spokoju. Podobnej treści odezwę do młodzieży ogłosił ukraiński świat naukowy, kulturalny i gospodarczy, wreszcie 3-go lipca UCK, niewątpliwie za aprobatą Niemców, którzy boją się anarchii w Galicji.

Od marca, z inicjatywy banderowców, trwają rozmowy informacyjne z nami o uzgodnienie i współdziałanie. Kontakty przekazano Pełnomocnikowi Rządu. Wstępem do rozmów ma być deklaracja KRP z 30 lipca. Istnieją próby kontaktu Banderowców z UNDO i utworzenie wspólnego frontu świadomych czynników ukraińskich wobec niebezpieczeństwa anarchii.

Lawina⁴ 1432

Publikuje się za: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, T. III, Londyn 1976, s. 58–60.

Przypisy

¹ Tak w tekście. Niewątpliwie pomyłono dwie osoby – Borowcica i Szuchewycza.

² Wasilewska Wanda (1905–1964), pisarka, działaczka komunistyczna; do 1937 w PPS; w l. 1940–1964 deputowana do Rady Najwyższej ZSRS; w l. 1943–1946 przewodnicząca ZG ZPP; w 1944 wiceprzewodnicząca PKWN; po 1945 pozostała w ZSRS.

³ Buczek Iwan (1891–1974), od 1935 bp sufragan lwowski (grekokatolicki), od 1942 przebywał w Watykanie; od 1945 apostolski wizytator Ukraińców – grekokatolików w Niemczech.

⁴ Komorowski Tadeusz (1895–1966), ps. „Bór”, generał, polityk, olimpijczyk; w l. 1928–1938 dca 9 pułku ułanów, w l. 1938–1939 komendant CWK; w kampanii wrześniowej 1939

² Василевська Ванда (1905–1964), письменниця, комуністичний діяч; до 1937 в ППС; у 1940–1964 депутат Верховної Ради СРСР; в 1943–1946 голова ГП Союзу польських патріотів; у 1944 заступник голови ПКНВ; після 1945 залишилася в СРСР.

³ Бучко Іван (1891–1974), з 1935 єпископ вікарій Львівської єпархії (греко-католицької), з 1942 перебував у Ватикані; з 1945 інспектор апостольської столиці для українців – греко-католиків у Німеччині.

⁴ Коморовський Тадеуш (1895–1966), псевдо „Бур”, генерал, політик, олімпієць; в 1928–1938 командир 9 полку уланів, в 1938–1939 комендант ЦВК; під час вересневої кампанії 1939 командир відтинку оборони р. Вісла: Гора Кальварія – Демблін, згодом заступник командира комбінованої КБ, потім в підпіллі СЗБ-АК: з 1941 заст. командувача, з липня 1943 командувач АК; учасник Варшавського повстання 1944, 30 вересня 1944 номінально призначений Головнокомандувачем ПЗС, після капітуляції повстання до травня 1945 в німецькому полоні, потім на еміграції; в 1945–1946 виконував обов’язки Верховного головнокомандувача, в 1947–1949 прем’єр-міністр Уряду РП на еміграції (ген. див. – 1944).

dca odcinka obrony rz. Wisły: Góra Kalwaria – Dęblin, potem zca dcy kombinowanej BK, następnie w konspiracji ZWZ-AK: od 1941 zca Kmdta Gł., od lipca 1943 Kmdt Gł./Dca AK; uczestnik powstania warszawskiego 1944, 30 września 1944 nominalnie mianowany NW PSZ, po kapitulacji powstania do maja 1945 w niewoli niemieckiej, potem na emigracji; w l. 1945–1946 sprawował obowiązki NW, w l. 1947–1949 premier Rządu RP na uchodźstwie (gen. dyw. – 1944).

**Витяг із протоколу допиту Михайла Степаняка
від 30 серпня 1944 р. у справі переговорів ОУН
з польським підпіллям**

Копия

Протокол допроса
обвиняемого Степаняка Михаила Дмитриевича
от 30 августа 1944 года

[...]

Вопрос: Дайте подробные показания о содержании переговоров ОУН с поляками?

Ответ: В середине 1942 года с „РУБАНОМ” связался священник греко-католической церкви – КЛАДОЧНЫЙ, проживавший периодически в гг. Львове и Варшаве.

КЛАДОЧНЫЙ имел широкие связи с бандеровцами, так как в прошлом был в Польше священником по „обслуживанию” политических заключенных греко-католиков, т.е. украинских националистов.

У него были связи и среди поляков.

КЛАДОЧНЫЙ передал „РУБАНОУ”, что некоторые подпольные польские круги хотят договориться с ОУН о совместной борьбе и спросил, как к этому отнесется ОУН.

„РУБАН” поручил КЛАДОЧНОМУ заявить полякам о согласии ОУН на переговоры и выделил меня и МАТЛУ – „ДНИПРОВОВОГО” для проведения этих переговоров.

Первая встреча с поляками, устроенная КЛАДОЧНЫМ, произошла в гор. Львове, по улице, насколько помню, Белинского № 6, в квартире стариков, где, очевидно, жил КЛАДОЧНЫЙ.

С польской стороны явились два делегата и сообщили, что они представители „Польской демократической левицы”, указали группы, которые объединяет „демократическая левица”, но я их не помню, так как они не были широко распространены в Польше.

Эти представители при первой беседе со мной и МАТЛОЙ заявили, что им известно, что ОУН является антидемократической националистической организацией, которая, однако, сейчас переходит на антинемецкие позиции.

„Демократическая левица” относится сочувственно к „освободительным усилиям украинского народа” и считает, что польско-

**Fragment protokołu przesłuchania Mychajła Stepaniaka
z 30 sierpnia 1944 r. dotyczący rozmów OUN
z polskim podziemiem**

Kopia

Protokół przesłuchania
oskarżonego Stepaniaka Mychajła s. Dmytra
z 30 sierpnia 1944 roku

[...]

Pytanie: Złóżcie szczegółowe zeznania o treści rozmów OUN z Polakami.

Odpowiedź: W połowie 1942 roku z „RUBANEM” skontaktował się duchowny cerkwi grekokatolickiej – KŁADOCZNYJ, mieszkający okresowo w m. Lwowie i Warszawie.

KŁADOCZNYJ miał szerokie kontakty z banderowcami, ponieważ przedtem był w Polsce duchownym „obsługującym” politycznych więźniów grekokatolików, tzn. ukraińskich nacjonalistów.

Miał także kontakty wśród Polaków.

KŁADOCZNYJ przekazał „RUBANOWI”, że niektóre polskie koła konspiracyjne chcą porozumieć się z OUN w sprawie wspólnej walki i zapytał, jak do tego odniesie się OUN.

„RUBAN” polecił KŁADOCZNYMU, by oznajmił Polakom o zgodzie OUN na rozmowy oraz wyznaczył mnie i MATŁĘ – „DNIPROWEGO” do prowadzenia tych rozmów.

Pierwsze spotkanie z Polakami zorganizowane przez KŁADOCZNYGO odbyło się w mieś[cie] Lwowie przy ulicy, o ile pamiętam, Bielińskiego nr 6, w mieszkaniu starszych ludzi, gdzie prawdopodobnie mieszkał KŁADOCZNYJ.

Ze strony polskiej przybyło dwóch delegatów, którzy oświadczyli, że są przedstawicielami „polskiej lewicy demokratycznej”, wymienili grupy wchodzące w skład „lewicy demokratycznej”, lecz nie pamiętam ich, ponieważ nie były one szeroko znane w Polsce.

Przedstawiciele ci podczas pierwszej rozmowy ze mną i z MATŁĄ oświadczyli, że im wiadomo, iż OUN jest antydemokratyczną nacjonalistyczną organizacją, która jednak przechodzi teraz na pozycje antyniemieckie.

-украинская вражда входит в интересы общих врагов польского и украинского народов.

„Демократическая левиза” уверена, что украинцы убедились в том, что Германия является врагом, а не другом украинского народа и что поэтому существуют все условия для налаживания польско-украинских дружественных отношений и сотрудничества.

В частности, как подчеркнули они, речь идет о совместной вооруженной борьбе против гитлеровской Германии. Об этом они хотели договориться с ОУН, независимо от идеологических расхождений, существующих между этими двумя формированиями.

Я ответил, что провод ОУН считает дальнейшую польско-украинскую вражду, исходя из интересов обоих народов, нежелательной и признает необходимость польско-украинского взаимопонимания.

Мы, однако, уполномочены проводом узнать предварительные условия „Демократической левизы”, после чего дадим ответ по существу сделанного предложения о совместной борьбе, мы указали, что доложим проводу о сделанном предложении и договорились об очередной встрече в той же квартире.

„РУБАН” согласился на ведение дальнейших переговоров, в зависимости от условий, которые поставят поляки.

Через неделю произошла вторая встреча с поляками, во время которой мы подтвердили предыдущее наше заявление об отрицательном отношении ОУН к польско-украинской вражде, положительном отношении к польско-украинскому взаимопониманию.

Мы узнали, что провод ОУН считает Германию и СССР общими врагами украинского и польского народов и что существование Польши, как самостоятельного государства, входит в интересы Украины и, наоборот, Польша заинтересована в существовании „Самостоятельного украинского государства”.

Мы доказывали, что СССР, являясь „империалистическим” государством и изгнав немцев из Украины, разгромив движение „самостийников”, будет стремиться к подчинению себе Польши, что приведет к утере Польшей самостоятельности.

Этим мы обосновывали общность интересов поляков и ОУН вести совместную антисоветскую борьбу.

Польское взаимопонимание и сотрудничество с „украинцами” может существовать и даст положительные результаты только тогда, когда каждый из этих народов не будет посягать на территорию другого народа, и когда в политике Польши и Украины будут исключены элементы империализма.

Украинский народ и, в частности, ОУН не посягали и не посягают на польские земли, чего нельзя сказать про поляков.

„Lewica demokratyczna” odnosi się przychylnie do „wysiłków wyzwolenicznych narodu ukraińskiego” oraz uważa, że konflikt polsko-ukraiński leży w interesie wspólnych wrogów narodów polskiego i ukraińskiego.

„Lewica demokratyczna” wierzy, iż Ukraińcy przekonali się, że Niemcy nie są przyjacielem, lecz wrogiem narodu ukraińskiego; istnieją więc wszelkie warunki dla nawiązania przyjacielskich stosunków polsko-ukraińskich i współpracy.

W szczególności, jak podkreślili, chodzi o wspólną walkę zbrojną przeciwko Niemcom hitlerowskim. W tej kwestii chcą porozumieć się z OUN, niezależnie od rozbieżności ideologicznych istniejących pomiędzy tymi dwiema formacjami.

Odpowiedziałem, że prowid OUN, mając na względzie interesy obu narodów, uważa dalszą wrogość polsko-ukraińską za niepożądaną oraz uznaje potrzebę polsko-ukraińskiego porozumienia.

Jednak mamy pełnomocnictwa od prowidu, żeby zorientować się we wstępnych warunkach „lewicy demokratycznej”, po czym damy odpowiedź w sprawie wysuniętej propozycji wspólnej walki. Oświadczyliśmy, że poinformujemy prowid o wysuniętej propozycji oraz umówiliśmy się na kolejne spotkanie w tym samym mieszkaniu.

„RUBAN” zgodził się na prowadzenie dalszych rozmów w zależności od warunków, które postawią Polacy.

Po tygodniu odbyło się drugie spotkanie z Polakami, podczas którego potwierdziliśmy nasze poprzednie oświadczenie o negatywnym nastawieniu OUN do polsko-ukraińskiej wrogości i pozytywnym stosunku do polsko-ukraińskiego porozumienia.

Dowiedzieliśmy się, że prowid OUN uważa Niemcy i ZSRS za wspólnych wrogów narodów polskiego i ukraińskiego oraz że istnienie Polski jako niepodległego państwa leży w interesie Ukrainy i odwrotnie, Polska jest zainteresowana istnieniem „niepodległego państwa ukraińskiego”.

Udowadnialiśmy, że ZSRS, jako państwo „imperialistyczne”, po wypędzeniu Niemców z Ukrainy i rozbiciu ruchu „niepodległościowców” będzie dążyć do podporządkowania sobie Polski, co doprowadzi do utraty przez Polskę niepodległości.

Tym uzasadnialiśmy wspólnotę interesów Polaków i OUN w prowadzeniu wspólnej walki antysowieckiej.

Wzajemne zrozumienie i współpraca Polaków z Ukraińcami może istnieć i dać pozytywne rezultaty tylko wtedy, gdy każdy z tych narodów nie będzie rościć pretensji do terytorium drugiego narodu, i gdy z polityki Polski i Ukrainy zostaną wyeliminowane elementy imperializmu.

Naród ukraiński, a w szczególności OUN, nie dokonywał i nie dokonuje zamachu na polskie ziemie, czego nie można powiedzieć o Polakach.

Кроме того, мы заявили, что польские делегаты представляют только небольшую часть польского народа, в то время, как ООН представляет „весь украинский народ”.

Общеизвестно, что польские политические партии впоследствии нарушают свои договоры и постоянно вмешиваются во внутренние украинские дела.

В связи с этим, мы обратились к польским делегатам для дополнительного выяснения таких вопросов:

1. Согласна ли польская сторона признать Германию и СССР общими врагами украинского и польского народов?

2. Согласны ли поляки с взглядом, что для прочного существования „самостоятельной Польши” необходимо существование „самостоятельной Украины”?

3. Каково отношение поляков к западно-украинским землям?

4. Каково их отношение к Прибалтийским государствам, в частности, в вопросе „самостоятельности” Литвы. Их отношение к „самостоятельности” Белоруссии?

5. Могут ли поляки взять на себя обязательство привлечь для участия в договоре другие польские политические формирования, кроме тех, которые они представляют?

6. Признает ли наш договор с ними Лондонское польское эмиграционное правительство?

7. Чем они могут гарантировать невмешательство поляков в украинские дела?

Делегаты „Демократической левицы” на наши вопросы дали следующие ответы:

1. „Демократическая левица” полностью согласна с определением ООН по первым двум вопросам о том, что Германия и СССР – общие враги „самостоятельности” Украины и Польши, и, что поляки считают взаимно необходимым создать Польшу и Украину, как „самостоятельные государства”.

2. Относительно территории Западной Украины, так как эти земли они считают смешанными населением, вопрос должен быть разрешен после войны.

3. Против „самостоятельности” Прибалтийских государств они не возражают, кроме как в отношении Литвы, с которой у поляков свои счеты; по их заявлению, литовцы, якобы пошли на службу к немцам, издевались и уничтожали польское население в гор. Вильно и на периферии.

С созданием „самостоятельной” Белоруссии они согласны.

4. Поскольку с другими политическими формированиями Польши у них идеологические расхождения, они не могут привлечь их для совместного участия в договоре.

Oświadczaliśmy ponadto, że polscy delegaci reprezentują tylko niewielką część narodu polskiego, podczas gdy OUN jest przedstawicielem „całego narodu ukraińskiego”.

Jest rzeczą ogólnie znaną, że polskie partie polityczne później łamią swoje umowy i stale ingerują w ukraińskie sprawy wewnętrzne.

W związku z tym, zwróciliśmy się do polskich delegatów w celu dodatkowego wyjaśnienia następujących problemów:

1. Czy strona polska zgadza się na uznanie Niemiec i ZSRS za wspólnych wrogów narodów polskiego i ukraińskiego?

2. Czy Polacy podzielają pogląd, że dla trwałego istnienia „niepodległej Polski” niezbędne jest istnienie „niepodległej Ukrainy”?

3. Jaki jest stosunek Polaków do zachodnich ziem ukraińskich?

4. Jaki jest ich stosunek do państw bałtyckich, w szczególności do „niepodległości” Litwy. Ich stosunek do „niepodległości” Białorusi?

5. Czy Polacy mogą podjąć się nakłonienia do uczestnictwa w [zawarciu] umowy innych polskich formacji politycznych, poza tymi, które reprezentują?

6. Czy naszą umowę z nimi uzna londyński polski rząd emigracyjny?

7. W jaki sposób mogą zagwarantować, że Polacy nie będą się wtrącać do spraw ukraińskich?

Delegaci „lewicy demokratycznej” na nasze pytania dali następujące odpowiedzi:

1. „Lewica demokratyczna” całkowicie zgadza się z OUN w pierwszych dwóch kwestiach, tzn. że Niemcy i ZSRS – to wspólni wrogowie „niepodległości” Ukrainy i Polski oraz że Polacy również uważają za konieczne utworzenie Polski i Ukrainy jako „niepodległych państw”.

2. Jeśli chodzi o terytorium Zachodniej Ukrainy, ponieważ uważają te ziemie [za zamieszkałe] przez ludność mieszaną, sprawa powinna zostać rozstrzygnięta po wojnie.

3. Nie wyrażają sprzeciwu wobec „niepodległości” państw bałtyckich, poza Litwą, z którą Polacy mają swoje porachunki: według ich oświadczenia, Litwini rzekomo współpracowali z Niemcami, pastwili się i mordowali polską ludność w mieś[cie] Wilnie i na prowincji.

Zgadniają się na utworzenie „niepodległej” Białorusi.

4. Ponieważ istnieją rozbieżności ideologiczne między nimi a innymi ugrupowaniami politycznymi Polski, nie mogą wciągnąć ich do współuczestnictwa w umowie.

5. Mają nadzieję, że londyński „rząd polski” uzna umowę, ponieważ na jej podstawie będzie rozwijać się wspólna walka.

Jednocześnie oznajmili, że mogą podjąć się znacznie ważniejszego i mogącego mieć istotne następstwa zadania, a mianowicie:

5. Они надеются, что лондонское „Польское правительство” признает договор, поскольку на почве этого договора будет разворачиваться совместная борьба.

В то же время они заявили, что могут на себя взять гораздо более широкое и важное своими последствиями обязательство, а именно:

Когда с ОУН будет договорено о совместной вооруженной борьбе против немцев и такая борьба будет на практике осуществляться, то „украинский народ” будет признан Англией, как дружественный народ, ведущий борьбу против Германии, и в связи с этим представители „Украинского народа” будут допущены на мировую конференцию, где им обеспечат постоянное место.

Кроме того, ОУН получит из-за границы крупную финансовую помощь.

При соглашении они могут перебросить официальных представителей ОУН за границу для непосредственной связи с английскими и другими закордонными кругами.

6. По вопросу гарантий о невмешательстве поляков в украинские дела, они могут взять на себя официальные обязательства.

Сейчас у них есть только пожелание, чтобы ОУН отказалась от поддержки греко-католической церкви. Мотивов к этому они никаких не представили.

Учитывая заявление польских делегатов, что они не могут привлечь для участия в договоре другие политические формирования, кроме тех, которых они представляют, и что они высказали только надежду о признании лондонским „Польским правительством” договора, когда совместная борьба будет осуществляться на практике, мы заявили, что должны их – эти заявления, доложить проводу и получить дополнительные инструкции.

Когда мы доложили „РУБАНУ” о результатах переговоров, „РУБАН”, стремившийся к договору с польскими правыми организациями и, в первую очередь, с фашистскими, как например, ОНР – „Обуз Народово-Радикальны”¹, т. е. „Табор народно-радикальный”, высказал свое отрицательное отношение к договору с „Демократической левицей”, тем более, что они не имели полномочий даже лондонского „эмигрантского польского правительства”.

Я сделал вывод, что „РУБАН”, очевидно, отказывается от такого договора по причине нежелания вести вооруженную борьбу против Германии.

С другой стороны, я и МАТЛА, исходя из заявлений польских делегатов, сделали вывод, что никакой „Демократической левицы” они возможно не представляют, а являются представителями английской разведки.

Kiedy zostanie osiągnięte porozumienie z OUN o wspólnej walce przeciwko Niemcom i walka ta będzie rzeczywiście realizowana, to „naród ukraiński” zostanie uznany przez Anglię za naród zaprzyjaźniony, walczący z Niemcami. W związku z tym przedstawiciele „narodu ukraińskiego” zostaną dopuszczeni na konferencję pokojową, gdzie będą mieli zapewnione stałe miejsce.

Poza tym OUN otrzyma z zagranicy wielką pomoc finansową.

Jeśli porozumienie zostanie zawarte, mogą przerzucić oficjalnych przedstawicieli OUN za granicę dla bezpośredniej łączności z angielskimi i innymi sferami zagranicznymi.

6. W sprawie gwarancji nie mieszania się Polaków w sprawy ukraińskie, mogą wziąć na siebie oficjalne zobowiązania.

Mają tylko życzenie, żeby OUN przestała popierać cerkiew greckokatolicką. Żadnych powodów tego nie przedstawili.

Biorąc pod uwagę oświadczenie polskich delegatów, że nie mogą włączyć do umowy innych ugrupowań politycznych poza tymi, które reprezentują, i że wyrazili tylko nadzieję w sprawie uznania umowy przez londyński „rząd polski”, gdy już dojdzie do wspólnej walki, oświadczyliśmy, że powinniśmy je (te oświadczenia) zreferować prowidowi i otrzymać dodatkowe instrukcje.

Gdy przedstawiliśmy „RUBANOWI” rezultaty rozmów, „RUBAN”, który dążył do porozumienia z polskimi pravicowymi organizacjami, i przede wszystkim z faszystowskimi, jak na przykład ONR – „Obóz Narodowo-Radykalny”¹, wyraził swój negatywny stosunek do porozumienia z „lewicą demokratyczną”, tym bardziej, że nie mieli oni nawet pełnomocnictw londyńskiego „emigracyjnego rządu polskiego”.

Doszedłem do wniosku, że „RUBAN” prawdopodobnie odchodzi od idei porozumienia z powodu niechęci do walki przeciwko Niemcom.

Z drugiej strony, na podstawie oświadczeń polskich delegatów, doszliśmy razem z MATŁĄ do wniosku, że być może oni żadnej „lewicy demokratycznej” nie reprezentują, a są tylko przedstawicielami angielskiego wywiadu.

Niejednokrotnie pytałem ich, jakie polskie formacje wchodziły w skład „lewicy demokratycznej”, ponieważ wymieniane przez nich grupy były zupełnie mi nieznane przed wojną, chociaż orientowałem się we wszystkich nurtach politycznych w Polsce.

Tłumaczyli mi kilkakrotnie, jakie formacje wchodziły w skład „lewicy demokratycznej”, ale widzieli moje wątpliwości i przy kolejnej, trzeciej rozmowie był obecny znany w Polsce, również i nam, były polski wojewoda – ziemianin PIOTR – hrabia DUNIN-BORKOWSKI².

Я их неоднократно переспрашивал, какие польские формирования входят в „Демократическую левицу”, так как называвшиеся ими группы мне до войны были совершенно неизвестны, хотя я и знал все политические течения в Польше.

Они мне несколько раз объяснили, какие формирования входят в „Демократическую левицу”, но видели мои сомнения и при очередной третьей беседе, которая тоже вскоре состоялась, во время наших переговоров присутствовал известный в Польше, в том числе и нам, бывший польский воевода – помещик ПЕТРО – граф ДУНИН-БОРКОВСКИЙ².

Он был, кроме того, известен, как сторонник польско-украинского соглашения в период существования Польши.

Его присутствием делегаты подчеркивали, что представляют польские „авторитетные круги”.

Имея установку „РУБАНА”, мы при третьей встрече заявили, что:

1. Западно-украинские земли считаем чисто украинскими, а не смешанными.

2. Их заявление о неподдержке греко-католической церкви оуновцами есть уже элементы вмешательства во внутренние дела Украины.

3. Мы не можем с ними продолжать переговоры, если они не могут привлечь другие польские формирования и не могут получить полномочия от лондонского „Польского правительства”.

Они подтвердили, что действительно не могут обеспечить наших требований, хотя они полагают, что в будущем сумели бы привлечь и другие формирования, а возможно также получить полномочия лондонского „польского правительства”.

На этом мы переговоры прервали.

Следует отметить, что оба делегата, через некоторое время, после окончания переговоров с нами, были арестованы немцами и вместе с ними ряд польских политических „деятелей” и расстреляны, однако ДУНИН-БОРКОВСКИЙ не был арестован.

Впоследствии мне стало известно от „РУБАНА”, МАТЛА и делегатов „польского эмиграционного правительства” в Лондоне, с которыми мне пришлось говорить, что всех немцам выдал КЛАДОЧНЫЙ, которого польская разведка разыскивает, чтобы уничтожить, но он бежал в Германию и там поступил в СС дивизию „Галичина”.

Через месяц–два, в конце лета 1942 года, я узнал от ЛЕВИЦКОГО Бориса, что мне подтвердил „РУБАН” об имевших место в г. Варшаве переговорах представителя ОУН, впоследствии члена центрального провода „ИВАНИВ” с представителями делегатуры края лондонского „польского представительства”.

Чем кончились эти переговоры и содержание их мне неизвестно.

Poza tym był on znany jako zwolennik porozumienia polsko-ukraińskiego w okresie istnienia Polski.

Dzięki jego obecności delegaci zaakcentowali, że reprezentują polskie „sfery miarodajne”.

Mając wytyczne „RUBANA”, podczas trzeciego spotkania oświadczyliśmy, że:

1. Zachodnie ziemie ukraińskie uważamy za czysto ukraińskie, a nie mieszane.

2. Naleganie [Polaków] na wstrzymanie poparcia dla cerkwi greckokatolickiej przez ounowców już jest elementem ingerencji w wewnętrzne sprawy Ukrainy.

3. Nie możemy kontynuować z nimi rozmów, jeżeli nie są oni w stanie przyciągnąć innych polskich ugrupowań i nie mogą otrzymać pełnomocnictw od londyńskiego „rządu polskiego”.

Potwierdzili, że rzeczywiście nie mogą spełnić naszych żądań, aczkolwiek mają nadzieję, że w przyszłości potrafiliby przyciągnąć również inne formacje, a może nawet otrzymać pełnomocnictwa londyńskiego „rządu polskiego”.

Na tym rozmowy zostały przerwane.

Warto zauważyć, że po jakimś czasie od zakończenia rozmów z nami, obaj delegaci wraz z wieloma polskimi „działaczami” politycznymi zostali aresztowani przez Niemców i rozstrzelani. Jednak DUNINA-BORKOWSKIEGO nie aresztowano.

Później dowiedziałem się od „RUBANA”, MATŁY oraz delegatów „polskiego rządu emigracyjnego” w Londynie, z którymi przyszło mi rozmawiać, iż wydał ich Niemcom KŁADOCZNYJ, którego poszukuje polski wywiad w celu likwidacji, lecz on uciekł do Niemiec i tam wstąpił do dywizji SS „Galizien”.

Po miesiącu lub dwóch, pod koniec lata 1942 roku, dowiedziałem się od ŁEWYCKIEGO Borysa, co potwierdził „RUBAN”, o rozmowach przedstawiciela OUN, późniejszego członka Centralnego Prowidu „IWANIWA” z przedstawicielami delegatury na kraj londyńskiego „rządu polskiego”, które miały miejsce w m. Warszawie.

Czym zakończyły się te rozmowy oraz jaka była ich treść – nie wiem.

W sierpniu 1943 roku przez krajowy prowid „ZUZ”, od referenta finansowego „UŁASA” dowiedzieliśmy się, że z Centralnym Prowidem chcą skontaktować się polskie organizacje podziemne.

Sprawa ta wynikła na posiedzeniu prowidu i złożyłem wniosek o przystąpienie do rozmów i wyjaśnienie, jakie ugrupowania i na jakich warunkach mają zamiar z nami rozmawiać.

В августе месяце 1943 года, через краевой провод „ЗУЗ” – финансового референта „УЛАСА” стало известно, что с центральным проводом хотят связаться польские подпольные организации.

Этот вопрос возник на заседании провода и я внес предложение вступить в переговоры и выяснить, какие круги с нами имеют ввиду говорить и на каких условиях.

Предложение было принято, я был уполномочен проводом вести переговоры с ними.

В начале сентября 1943 года я зашел на конспиративную квартиру ОУН в гор. Львове, по ул. Жовтисской, № 23, владельцем которой являлся Мартын. Там я застал „УЛАСА”.

Когда я ему сказал, что получил полномочия провода на переговоры с поляками, он мне предложил прийти на второй–третий день и по приходе дал мне адрес и пароль для встречи, где я действительно встретился с двумя польскими делегатами.

Вопрос: Назовите адрес и пароль, по которому Вы связались с польскими делегатами?

Ответ: „УЛАС” мне дал адрес в г. Львове по улице, насколько помню, Павликовского, она является продолжением на гору улицы Зеленой, дом № 10, квартира доктора медицины РАКОВСКОГО.

Пароль, приблизительно, такой: „Я пришел по делу больного скарлатиной ребенка”.

Его ответ был также, приблизительно, такой: „Не на скарлатину, а на дизентерию”.

Был также обусловлен час явки.

Я точно в назначенный час пришел, меня встретил доктор РАКОВСКИЙ, мы обменялись паролями, после чего он меня ввел в свою квартиру, где уже находились указанные делегаты.

После взаимного приветствия и знакомства, во время которого мы не называли друг другу себя, я только заявил, что я являюсь представителем от ОУН, а они, что представляют подпольные военные организации Польши.

Я потребовал уточнить, кем они уполномочены для переговоров и какие военные круги они представляют, и получил ответ, что они имеют полномочия коменданта так называемых „Сил збройных краю”, т.е. вооруженных сил края, подчиненных лондонскому „польскому эмигрантскому правительству”, и действуют с ведома и согласия уполномоченного „правительства” по краю – „делегата жонду на край”.

В процессе переговоров они заявили следующее:

„ОУН является организацией, которая все время занимала противопольскую, т. е. враждебную ей позицию”.

В связи с тем, что ОУН является на сегодняшний день наиболее мощной украинской „политической” организацией, активно действу-

Propozycja została przyjęta, a ja zostałem upoważniony przez prowid do pertraktacji z nimi.

Na początku września 1943 roku wstąpiłem do lokalu konspiracyjnego OUN w mieście Lwowie, przy ul. Żółkiewskiego nr 23, którego właścicielem był Martyn. Zastąpiłem tam „UŁASA”.

Gdy poinformowałem go, że otrzymałem pełnomocnictwa prowidu do pertraktacji z Polakami, zaproponował, żebym przyszedł na drugi lub trzeci dzień. Po przyjeździe podał mi adres i hasło na spotkanie, gdzie faktycznie spotkałem się z dwoma polskimi delegatami.

Pytanie: Podajcie adres i hasło, dzięki któremu skontaktowaliście się z polskimi delegatami.

Odpowiedź: „UŁAS” podał mi adres w m. Lwowie przy ulicy, o ile pamiętam, Pawlikowskiego. Jest ona dalszym ciągiem w górę ulicy Zielonej, dom nr 10, mieszkanie doktora medycyny RAKOWSKIEGO.

Hasło było w przybliżeniu następujące: „Przyszedłem w sprawie dziecka chorego na płonicę”.

Jego odpowiedź, również w przybliżeniu, była taka: „Nie na płonicę, a na dyzenterię”.

Był też wyznaczony czas spotkania.

Przyszedłem dokładnie o wyznaczonym czasie, spotkał mnie doktor RAKOWSKI, wymieniliśmy hasła, po czym zaprowadził mnie on do swojego mieszkania, w którym byli już wspomniani delegaci.

Po wzajemnym powitaniu i zapoznaniu się nie przedstawiliśmy się sobie, tylko oświadczyłem, że jestem przedstawicielem OUN, a oni, że reprezentują podziemne organizacje wojskowe Polski.

Zażądałem sprecyzowania, przez kogo zostali oni upoważnieni do pertraktacji i jakie sfery wojskowe reprezentują. Otrzymałem odpowiedź, że mają pełnomocnictwa od komendanta tak zwanych „Sił Zbrojnych [w] Kraju”, tzn. sił zbrojnych kraju podporządkowanych londyńskiemu „polskiemu rządowi emigracyjnemu” i działają za zgodą pełnomocnika „rządu” na kraj – „delegata rządu na kraj”.

W trakcie rozmów oświadczyli, co następuje:

„OUN jest organizacją, która przez cały czas zajmowała antypolską, tzn. wrogą jej pozycję”.

W związku z tym, że OUN jest dziś najpotężniejszą ukraińską organizacją „polityczną” prężnie działającą, która coraz bardziej odchodzi od proniemieckiej orientacji, chcieliby oni, jako przedstawiciele polskich sfer wojskowych, porozumieć się z OUN o polsko-ukraińskiej współpracy w kwestiach wojskowych.

Biorąc pod uwagę, że sprawa ta jest związana z wieloma zagadnieniami politycznymi, są upoważnieni do rozwiązywania zagadnień zarówno

ющей, которая все больше отходит от пронемецкой ориентации, они, как представители польских военных кругов, хотели бы договориться с ОУН о польско-украинском сотрудничестве и военных вопросах.

Учитывая, что этот вопрос связан с рядом политических вопросов, они уполномочены решать и военные, и политические проблемы, касающиеся настоящих и будущих польско-украинских взаимоотношений.

Они заявили, что большая часть польских политических и военных кругов считают, что в политике польского правительства на протяжении 20 лет в отношении украинцев было сделано очень много ошибок.

Много ошибок было допущено также украинцами в отношении Польши.

Поляки сейчас не хотят повторять ошибок и нужно надеяться, что и в среде украинцев произошла некоторая смена взглядов на польско-украинский вопрос.

Сейчас и украинцы, и поляки оказались под ударами одного и того же врага – немцев.

Существуют большие возможности, чтобы сдвинуть с мертвой точки польско-украинские взаимоотношения.

Кроме того, СССР является известным врагом „Самостоятельности Украины”, а поляки далеки от того, чтобы рассматривать СССР как друга Польши.

Я им указал, что уполномочен на ведение предварительных переговоров, что доложу их предложению Проводу, после чего дам ответ.

Тогда же был затронут вопрос, чем каждая из сторон может подтвердить, что она представляет ту организацию, о которой говорит.

Они предложили и я согласился этот вопрос разрешить таким порядком:

В официальном журнале ОУН „Идея и чин” и официальном органе поляков „Сил збройних краю” – „Бюллетене”²³ будут помещены статьи, в которых каждая сторона укажет на ненормальность положения в украинско-польских отношениях, а также, что каждая сторона в прошлом допустила ряд ошибок во взаимоотношениях, что настоящее время требует радикальных изменений во взаимоотношениях в направлении дружбы и сотрудничества.

Мы договорились согласовать содержание статей, что позже и сделали, однако, они впоследствии спохватились и заявили, что исходя из международной обстановки они не могут такой статьи напечатать и мы решили, что подтвердить о наших полномочиях должны общеизвестные „авторитеты” с каждой стороны, когда будем подписывать протокол, и тогда же объявим свои настоящие фамилии.

Вторая и третья встречи происходили на той же квартире доктора РАКОВСКОГО в течение сентября месяца 1943 года.

wojskowych, jak i politycznych, dotyczących obecnych i przyszłych stosunków polsko-ukraińskich.

Oświadczyli, że większa część polskich sfer politycznych i wojskowych uważa, iż w ciągu 20 lat w polityce polskiego rządu wobec Ukraińców zostało popełnionych bardzo dużo błędów.

Sporo błędów zostało też popełnionych przez Ukraińców względem Polski.

Polacy obecnie nie chcą powtarzać błędów i należy spodziewać się, że w środowisku Ukraińców również nastąpiła pewna zmiana poglądów na sprawę polsko-ukraińską.

Dziś i Ukraińcy, i Polacy stali się celem tego samego wroga – Niemców.

Istnieją duże możliwości, by sprawa stosunków polsko-ukraińskich ruszyła z miejsca.

Poza tym ZSRS jest znanym przeciwnikiem „niepodległości Ukrainy”, a Polacy są dalecy od tego, by uważać ZSRS za przyjaciela Polski.

Powiedziałem im, że zostałem upoważniony do wstępnych pertraktacji i że przedstawię ich propozycje Prowidowi, po czym dam odpowiedź.

Wówczas też zostało postawione pytanie, w jaki sposób każda ze stron może udowodnić, że reprezentuje tę organizację, o której mówi.

Oni zaproponowali, a ja zgodziłem się, by rozwiązać tę sprawę w następujący sposób:

W oficjalnym czasopiśmie OUN „Idea i Czyn” oraz w oficjalnym organie Polaków „Polskich Sił Zbrojnych [w] Kraju” – „Biuletyn”³ zostaną zamieszczone artykuły, w których każda ze stron wskaże na brak unormowań w stosunkach polsko-ukraińskich, że każda ze stron w przeszłości popełniła szereg błędów we wzajemnych stosunkach oraz że obecna chwila wymaga radykalnych zmian w kierunku przyjaźni i współpracy.

Umówiliśmy się, że uzgodnimy treść artykułów, co później uczyniliśmy. Jednak oni po jakimś czasie rozmyślili się i oznajmili, że ze względu na sytuację międzynarodową nie mogą takiego artykułu opublikować. Postanowiliśmy więc, że nasze pełnomocnictwa potwierdzą ogólnie znane „autorytety” z każdej strony, gdy będziemy podpisywać protokół; wtedy też podamy swoje prawdziwe nazwiska.

Drugie i trzecie spotkania odbyły się w tym samym mieszkaniu doktora RAKOWSKIEGO we wrześniu 1943 roku.

Na drugim spotkaniu wytłumaczyłem polskim delegatom poglądy OUN w sprawie stosunków polsko-ukraińskich, podając treść analogiczną do tej, jaką przekazałem przedstawicielom „polskiej lewicy demokratycznej”.

Postawiłem polskim delegatom pytania o następującej treści:

При второй встрече я разъяснил польским делегатам взгляды ОУН в отношении польско-украинских отношений, по содержанию аналогичные тому, что я заявлял представителям „Польской демократической левицы”.

Я поставил польским делегатам вопросы такого характера:

1. Каково отношение польских военных и правительственных кругов по вопросу „государственной самостоятельности Украины”?

2. Каково отношение этих кругов к западно-украинским землям?

3. Какую позицию займет Польша к СССР, когда Красная Армия, изгоняя немцев с территории СССР, не остановится ни на старой польско-советской границе, ни на новой и будет продвигаться на запад по польской территории?

4. Готово ли будет польское „правительство” признать „общеукраинское” политическое представительство, если оно будет создано и войти с ним в официальные отношения?

На поставленные вопросы польские делегаты дали такие ответы:

1. Польские официальные военные и правительственные круги относятся положительно к созданию „Самостоятельной Украины”.

2. Относительно западно-украинских земель, то польское „правительство” и польское население в целом, отстаивают довоенные границы Польши на востоке, очевидно, с признанием в Польше за украинцами широких прав.

В чем будут заключаться эти права они не могут сейчас сказать, но одновременно ставят меня в известность, что в „Польской Раде народовой”, т. е. „Польском национальном совете”, находящемся в Лондоне, до сего времени имеются 4 свободных места, а в „Польском правительстве в Лондоне” свободны места одного министра и одного „подсекретаря стану”, т. е. заместителя министра.

3. В отношении позиции Польши к Советскому Союзу и к „общеукраинскому представительству” они смогут дать ответ только после выяснения этого вопроса в польском „правительстве” в Лондоне.

Во время этих переговоров и последующих, которые происходили в г. Львове и в других квартирах, адресов которых я сейчас не помню, мы обсуждали частично вышеизложенные вопросы и ряд новых.

Эти переговоры сводились к следующему:

По поводу западно-украинских земель я заявил, что эти земли должны принадлежать Украине, по таким причинам:

1. Это вековые украинские земли, в которых население, в подавляющем большинстве украинское, и если даже исходить из атлантической хартии, на которую Польша ссылается, то на эти земли надо признать право на воссоединение с основными украинскими землями.

1. Jaki jest stosunek polskich sfer wojskowych i kręgów rządowych w sprawie „państwowej niepodległości Ukrainy”?

2. Jaki jest stosunek tych kręgów do zachodnich ziem ukraińskich?

3. Jak ustosunkuje się Polska do ZSRS, gdy Armia Czerwona, wypierając Niemców z terytorium ZSRS, nie zatrzyma się na dawnej granicy polsko-sowieckiej ani na nowej, lecz będzie posuwać się na zachód po polskim terytorium?

4. Czy polski „rząd” będzie gotów uznać „ogólnoukraińską” polityczną reprezentację, jeśli taka zostanie utworzona oraz nawiązać z nią oficjalne stosunki?

Na postawione pytania polscy delegaci dali następujące odpowiedzi:

1. Polskie oficjalne sfery wojskowe i rządowe odnoszą się pozytywnie do [idei] utworzenia „niepodległej Ukrainy”.

2. W sprawie zachodnich ziem ukraińskich polski „rząd” i polska ludność na ogół bronią przedwojennej granicy Polski na wschodzie, oczywiście, z przyznaniem Ukraińcom w Polsce szerokich praw.

Na czym będą polegać owe prawa, nie mogą teraz powiedzieć, ale jednocześnie informują mnie, że w „Polskiej Radzie Narodowej” w Londynie dotychczas są 4 wolne miejsca, a w „polskim rządzie w Londynie” są nie obsadzone stanowiska jednego ministra i jednego „podsekretarza stanu”, tzn. zastępcy ministra.

3. Jeśli chodzi o stosunek Polski do Związku Sowieckiego i do „ogólnoukraińskiej reprezentacji”, będą mogli dać odpowiedź dopiero po uzgodnieniu tej sprawy z polskim „rządem” w Londynie.

W trakcie tych i następných rozmów, które odbywały się w m. Lwowie w innych mieszkaniach, których adresów teraz nie pamiętam, omawialiśmy częściowo wyżej przedstawione zagadnienia oraz szereg nowych.

Rozmowy te sprowadzały się do spraw następujących:

W sprawie zachodnich ziem ukraińskich oświadczyłem, że powinny one należeć do Ukrainy z następujących powodów:

1. Są to dawne ziemie ukraińskie, na których [żyje] ludność w przytłaczającej większości ukraińska, i jeśli nawet weźmie się pod uwagę Kartę Atlantycką, do której Polska odwołuje się, to [mieszkańcom] tych ziem trzeba przyznać prawo do zjednoczenia z głównym terytorium ukraińskim.

2. Bez zachodnich ziem ukraińskich w składzie „niepodległego państwa”, państwo takie nie mogłoby istnieć.

3. ZSRS prowadzi politykę scalania ziem ukraińskich w ramach zjednoczonej Ukraińskiej Republiki Sowieckiej. Mając to na względzie, wyrażenie zgody na podział Ukrainy i włączenie części jej terenów do Polski

2. Без западно-украинских земель в составе украинского „Самостоятельного государства” не может быть прочного существования такого государства.

3. СССР ведет политику воссоединения украинских земель в рамках единой Украинской Советской республики, исходя из этого согласиться на раздел Украины и включение в состав Польши части ее – это значило бы поставить себя в глазах населения, особенно Восточной Украины, как агентуру польского „империализма”.

4. Дружественные взаимоотношения между польским и украинским народами и будущим польским и украинским государствами, могут существовать только тогда, когда никто из них не будет посягать на территорию друг друга, когда будут учтены их этнографические особенности при установлении государственных границ.

Я указал, что до сего времени на пути положительного разрешения польско-украинских взаимоотношений стояли претензии польского империализма, в отношении Украины и на сегодняшний день носителями этого империализма продолжают оставаться польские официальные „правительственные круги” и их пресса.

Дабы можно было говорить о политическом и военном сотрудничестве, необходимо, чтобы Польша официально отказалась от посягательства на украинские земли, т.е. ясно и открыто отреклась от западно-украинских земель и признала их за Украиной.

Я указал, что такая декларация польских официальных кругов создаст необходимую атмосферу в пользу польско-украинских отношений и приведет к прекращению существующей борьбы между „поляками и украинцами”.

Одним из условий я ставил также прекращение кампании против украинцев со стороны польской официальной и неофициальной прессы.

Вокруг этих вопросов развернулась наибольшая дискуссия.

Позиция польских делегатов в этих вопросах неоднократно изменялась.

Вначале поляки занимали твердую позицию, категорически отстаивая свои претензии на Западную Украину, что мотивировали следующим:

1. Несмотря на оккупацию немцами польской территории, Польша не перестала существовать как субъект международного права, тогда как „Самостоятельная” Украина существует, в лучшем случае, как объект.

Отречься от Западной Украины в этих условиях значило бы оставить ее СССР, так как на международной арене СССР в единственном лице выступает как освободитель Украины.

2. Общее мнение польской общественности относительно Западной Украины таково, что каждое польское правительство, которое отказа-

oznaczałoby przedstawienie siebie w oczach ludności, głównie we Wschodniej Ukrainie, jako agentury polskiego „imperializmu”.

4. Przyjazne stosunki pomiędzy narodami polskim i ukraińskim, a w przyszłości między państwami polskim i ukraińskim, mogą istnieć tylko wtedy, jeśli żadne z nich nie będzie dążyć do zabrania terytorium drugiego, i jeśli przy ustalaniu granic państwowych zostanie uwzględniony skład etniczny [tych ziem].

Zwróciłem uwagę na to, że dotychczas przeszkodą dla poprawnych stosunków polsko-ukraińskich były roszczenia polskiego imperializmu. Również i dzisiaj polskie oficjalne „sfery rządowe” oraz ich prasa przejawiają skłonności imperialistyczne wobec Ukrainy.

Ażeby można było rozmawiać o współpracy politycznej i wojskowej, konieczne jest, by Polska oficjalnie wyrzekła się roszczeń do ziem ukraińskich, tzn. wyraźnie i otwarcie zrezygnowała z zachodnich ziem ukraińskich i przyznała je Ukrainie.

Podkreśliłem, że taka deklaracja polskich sfer oficjalnych wytworzy atmosferę sprzyjającą polepszeniu stosunków polsko-ukraińskich i doprowadzi do zakończenia walki pomiędzy „Polakami i Ukraińcami”.

Uznałem też za jeden z warunków zaprzestanie kampanii przeciwko Ukraińcom ze strony polskiej prasy oficjalnej i nieoficjalnej.

Wokół tych kwestii rozgorzała największa dyskusja.

Stanowisko polskich delegatów w tych sprawach kilkakrotnie zmieniano się.

Początkowo Polacy zajmowali twarde stanowisko, kategorycznie broniąc swoich praw do Zachodniej Ukrainy, podając następujące przyczyny:

1. Pomimo okupacji przez Niemców polskiego terytorium, Polska nie przestała istnieć jako podmiot prawa międzynarodowego, podczas gdy „niepodległa” Ukraina może istnieć w najlepszym wypadku jako przedmiot.

Wyrzeczenie się Zachodniej Ukrainy w tych warunkach oznaczałoby pozostawienie jej ZSRS, ponieważ na arenie międzynarodowej ZSRS występuje jako jedyny wyzwoliciel Ukrainy.

2. Powszechnie panująca opinia polskiej społeczności w sprawie Zachodniej Ukrainy jest taka, że każdy polski rząd, który wyrzekłby się Zachodniej Ukrainy, zostałby pod naciskiem polskich mas „pobity na głowę” natychmiast po pojawieniu się informacji o tym.

3. Postulaty Polski w sprawie Zachodniej Ukrainy oraz „jej obrona przed roszczeniami ZSRS” – odpowiadają również interesom „narodu ukraińskiego”.

Ponieważ trzeba liczyć się z możliwością wypędzenia Niemców przez Związek Sowiecki ze Wschodniej Ukrainy, to w sytuacji, gdy ostatecznym

лось бы от Западной Украины, было бы под нажимом польских масс „разбито наголову” сразу же после появления сообщения об этом.

3. Требования Польши в вопросах Западной Украины и „защита ее от притязаний СССР” – отвечает также интересам „украинского народа”.

Поскольку надо считаться с возможностью изгнания немцев Советским Союзом из Восточной Украины, в том случае, если победителем, в конце концов, останется СССР, при наличии в руках Польши Западной Украины, она может являться плацдармом для дальнейшей борьбы за „Самостоятельную Украину”.

Исходя из древних традиций существования Галицко-Волынского государства, можно будет полагать о возникновении проблемы у украинских националистов в создании такого государства, но это никогда не осуществится, так как Западная Украина может входить в состав Польши или СССР, поэтому в интересах украинских „самостийников” бороться за оставление этой территории за Польшей.

Я ответил, что „польское правительство” не может ссылаться на настроения польского населения о включении Западной Украины в состав Польши, так как эти настроения разжигает само „польское правительство”, заявление об этом делегатов можно рассматривать, что руководит польской политикой не „польское правительство”, а какая-то неуловимая сила, называемая „настроением общественности”.

Исходя из заявления польских делегатов, можно опасаться, что любой заключенный с ними договор может быть расторгнут со ссылкой на „настроения” населения.

Я указал, что совместная польско-украинская борьба против СССР возможна только в том случае, когда Польша признает создание „Самостоятельной Украины”, с включением всех территорий населенных украинцами.

Сейчас не стоит вопрос, каков будет характер взаимоотношений и взаимосвязь Польши с „Самостоятельной Украиной” после создания этих государств, так как первоочередной задачей является добиться захвата власти.

Следует считаться и с тем, что СССР еще не вышел победителем из войны и что преждевременно обсуждать проблемы плацдарма дальнейшей борьбы против СССР.

Учитывая заявление делегатов, что „польское правительство”, отказываясь от Западной Украины – этим закрепит ее за СССР, и что поэтому они такой декларации, даже при их согласии оставить ее за „Самостоятельной Украиной”, не могут провозгласить, я предложил изложить ее в секретном документе.

Польские делегаты сослались на необходимость связаться с делегатурой польского эмигрантского „правительства” в Лондоне по краю, находящейся в гор. Варшаве, для информирования о твердо

zwycięzcą zostanie ZSRS, Zachodnia Ukraina, będąc w granicach Polski, może stać się bazą wypadową dla dalszej walki o „Niepodległą Ukrainę”.

Powołując się na dawne tradycje istnienia Księstwa Halicko-Włodzimerskiego, można przypuszczać, że nacjonałiści ukraińscy będą mieli problem z utworzeniem takiego państwa i że nie będzie można zrealizować tego, ponieważ Zachodnia Ukraina może należeć tylko do Polski albo do ZSRS. Tak więc w interesie ukraińskich „niepodległościowców” leży walka o pozostawienie tego terytorium przy Polsce.

Odpowiedziałem, że „polski rząd” nie może odwoływać się do nastrojów ludności polskiej w sprawie włączenia Zachodniej Ukrainy do Polski, ponieważ on sam wywołuje te nastroje. Z oświadczenia delegatów w tej sprawie można wysnuć wniosek, że polską polityką kieruje nie „polski rząd”, a jakaś nieuchwytna siła, zwana „nastrojem społeczeństwa”.

Słuchając wywodów polskich delegatów, można obawiać się, że każde podpisane z nimi porozumienie może zostać rozwiązane przez powołanie się na „nastroje” ludności.

Zwróciłem uwagę, że wspólna polsko-ukraińska walka przeciwko ZSRS jest możliwa tylko wtedy, gdy Polska uzna utworzenie „Niepodległej Ukrainy”, z włączeniem wszystkich terytoriów zamieszkałych przez Ukraińców.

Obecnie problem nie leży w tym, jaki będzie charakter wzajemnych stosunków oraz związków Polski z „Niepodległą Ukrainą” po utworzeniu tych państw, ponieważ podstawowym zadaniem jest przejęcie władzy.

Należy uwzględnić to, że ZSRS jeszcze nie zwyciężył w tej wojnie i że za wcześnie jest na omawianie zagadnienia bazy wypadowej do dalszej walki przeciwko ZSRS.

Biorąc pod uwagę oświadczenie delegatów, że „polski rząd”, rezygnując z Zachodniej Ukrainy, odda ją w ręce ZSRS, oraz to, że gdyby nawet wyrazili zgodę na pozostawienie jej przy „Niepodległej Ukrainie”, nie mogą takiej deklaracji ogłosić, zaproponowałem zamieszczenie jej w tajnym dokumencie.

Polscy delegaci zakomunikowali, że muszą skontaktować się z delegaturą na kraj polskiego emigracyjnego „rządu” w Londynie, znajdującej się w mieś[cie] Warszawie, żeby poinformować ją o twardym stanowisku OUN w sprawie Zachodniej Ukrainy oraz propozycjach tajnej deklaracji, która przyznawałaby to terytorium „Niepodległej Ukrainie”. Na tym przerwaliśmy rozmowy.

Po jakimś czasie odbyły się kolejne spotkania, podczas których polscy delegaci odpowiedzieli na szereg wcześniej nierozstrzygniętych kwestii, ponieważ otrzymali odpowiedzi z Londynu i Warszawy:

занятой ОУН позиции в отношении Западной Украины и предложениях о секретной декларации, с признанием этой территории за „Самостоятельной Украиной”, мы на этом прервали переговоры.

Через некоторое время состоялись очередные встречи, во время которых польские делегаты дали ответы на ряд ранее неразрешенных вопросов, поскольку получили ответы из Лондона и из Варшавы:

1. „Польское правительство” горячо приветствует „общеукраинское правительство”, если оно уже существует.

2. Об отношении поляков к СССР, когда Красная Армия перейдет старую польско-советскую границу, реку Буг и будет продвигаться дальше в Польшу, ответ „польское правительство” в Лондоне даст позже, так как этот вопрос изучается.

3. Об изложении секретной декларации с признанием Западной Украины за „Самостоятельным украинским государством” они ответили, что и секретная декларация об этом может попасть в руки СССР и может быть использована против „польского правительства”.

Этим они по сути признали готовность отказаться от Западной Украины на случай заключения с ними договора о совместной борьбе против немцев и СССР.

Из последующих переговоров мне стало ясно, что речь шла только о совместной борьбе против СССР, а не против немцев.

Это я заключил из таких заявлений польских делегатов:

1. СССР и немцы в этой войне должны взаимно ослабить друг друга. В интересах „Польши и Украины”, чтобы эта борьба длилась до полного взаимоуничтожения основных сил обеих сторон.

2. На немцев не следует смотреть как на врага, против которого требуется затрата основных сил, немцы под давлением Красной Армии оставят Украину и Польшу.

Поэтому фактически основным врагом „Польши и Украины” является Советский Союз.

По мнению польских делегатов, такой же точки зрения придерживаются и другие закордонные круги.

Не говоря прямо об этих кругах, они мне стали задавать вопросы, этим делая прямые намеки, что союзники СССР, якобы, тоже заинтересованы в ослаблении СССР, однако считаются с фактом возможности усиления Советского Союза в результате победы в этой войне.

Содержание этих вопросов такое:

1. Чем объяснить, что союзники СССР, высадив крупные силы в Италии, гораздо большие, чем это требуется для такой операции, применяют только незначительную часть этих сил и заведомо продвигаются очень медленно?

1. „Rząd polski” gorąco wita „ogólnoukraiński rząd”, jeśli taki już istnieje.

2. Odpowiedzi w sprawie stosunku Polaków do ZSRS, gdy Armia Czerwona przekroczy starą granicę polsko-sowiecką, [następnie] rzekę Bug i będzie posuwać się dalej w głąb Polski, „rząd polski” w Londynie udzieli później, ponieważ ta sprawa jest rozpatrywana.

3. Co do tajnej deklaracji przyznającej Zachodnią Ukrainę „Niepodległemu Państwu Ukraińskiemu” odpowiedzieli, że tajna deklaracja również może trafić do rąk ZSRS i zostać wykorzystana przeciwko „polskiemu rządowi”.

Tym samym w istocie uznali oni gotowość wyrzeczenia się Zachodniej Ukrainy na wypadek podpisania z nimi umowy o wspólnej walce przeciwko Niemcom i ZSRS.

Podczas następnych rozmów zrozumiałem, że chodziło tylko o wspólną walkę przeciwko ZSRS, ale nie przeciwko Niemcom.

Wywnioskowałem to z następujących deklaracji delegatów polskich:

1. ZSRS i Niemcy powinny się wzajemnie osłabiać w tej wojnie. W interesie „Polski i Ukrainy” leży, by walka ta trwała do całkowitego wyniszczenia głównych sił obydwu stron.

2. Niemców nie należy uważać za wroga, przeciwko któremu potrzeba kierować główne siły. Niemcy wycofają się z Ukrainy i z Polski pod naciskiem Armii Czerwonej.

W rzeczywistości więc głównym wrogiem „Polski i Ukrainy” jest Związek Sowiecki.

Według polskich delegatów, taki sam punkt widzenia przedstawiają również inne kręgi zagraniczne.

Nie mówiąc wprost o tych kręgach, zaczęli oni zadawać mi pytania, dając do zrozumienia, że sojusznicy ZSRS jakoby również są zainteresowani osłabieniem ZSRS, jednak liczą się z faktem, iż Związek Sowiecki wzmocni się w razie zwycięstwa w tej wojnie.

Treść tych pytań była następująca:

1. Czym wytłumaczyć, że sojusznicy ZSRS, po wysadzeniu ogromnych sił we Włoszech, znacznie większych niż jest to potrzebne przy takiej operacji, wykorzystują tylko nieznaczną część tych sił i w sposób widoczny posuwają się bardzo powoli.

2. Czym wytłumaczyć koncentrację wielkich sił sojuszników ZSRS na Bliskim Wschodzie: w Iranie, Syrii i innych miejscach oraz obecność w Syrii i Palestynie armii polskiej?

3. Czy widziałem najnowszy amerykański atlas [!] [podający dane] o skali produkcji sprzętu wojskowego i broni, tempie jej wzrostu i planach jej zwiększenia. Czy istnieje potrzeba produkowania tak ogromnej ilości broni tylko do walki z Niemcami i innymi krajami osi?

2. Чем объяснить концентрацию крупных сил союзников СССР на Ближнем Востоке: в Иране, Сирии и других местах и наличия в Сирии или Палестине польской армии?

3. Видел ли я американский атлас последнего времени о масштабах выпуска продукции военных материалов и вооружения, темпах роста и планах расширения выпуска этой продукции. Есть ли необходимость изготовить такое колоссальное количество вооружения только для борьбы с Германией и другими странами оси?

В дальнейших переговорах, когда поляки заявили, что секретную декларацию об их отказе от претензий на Западную Украину они не могут представить из-за боязни их разоблачения, я пошел на компромисс и предложил напечатать в их прессе официальное заявление „польского правительства”, в котором, не касаясь прямо Западной Украины, было бы указано, что „польское правительство” признает необходимым поддерживать дружественные отношения с украинцами, относится положительно к „освободительным устремлениям украинского народа” и не посягает ни на какие украинские земли.

Польские делегаты приняли это предложение, пообещав согласовать со мной отработанную редакцию указанного заявления.

Действительно, при очередной встрече они мне зачитали часть содержания этого заявления, которое они успели обсудить.

Заявление в польской прессе не было опубликовано и на мой вопрос делегатам, почему они его не публикуют и почему не согласовывают вторую часть заявления, они ответили, что не могут и этого сделать по таким соображениям.

1. Опубликовав заявление, они этим морально разоружили бы польскую общественность и, не имея еще договора с нами, оказались бы в невыгодном положении тогда, когда возникла бы необходимость бороться за эти земли с украинскими националистами.

2. По мнению польских правительственных кругов, опубликование заявления могло бы привести к осложнению польско-советских взаимоотношений.

По их мнению, создавшуюся ситуацию и польско-украинские отношения следует рассматривать в двух направлениях:

1. В том случае, когда СССР, в результате различных причин, развалится или в худшем случае расшатается и ослабнет настолько, что создадутся условия для создания „Украинского самостоятельного государства”, то польско-украинские взаимоотношения следует поставить в плоскости взаимопонимания и сотрудничества двух „самостоятельных” государств – польского и украинского.

Границы между этими государствами должны будут окончательно установить правительства этих государств.

Podczas dalszych pertraktacji, gdy Polacy oświadczyli, że tajnej deklaracji w sprawie ich rezygnacji z roszczeń do Zachodniej Ukrainy nie mogą podpisać, obawiając się wykrycia, poszedłem na kompromis i zaproponowałem, by wydrukowano w ich prasie oficjalne oświadczenie „rządu polskiego”, w którym, bez poruszania bezpośrednio sprawy Zachodniej Ukrainy, powiadomiono by, że „rząd polski” uznaje konieczność utrzymywania przyjacielskich stosunków z Ukraińcami, pozytywnie ustosunkowuje się do „wyzwoleńczych dążeń narodu ukraińskiego” oraz nie zgłasza pretensji do żadnych ziem ukraińskich.

Polscy delegaci przyjęli tę propozycję, obiecując uzgodnić ze mną tekst wspomnianego oświadczenia.

I rzeczywiście, przy następnym spotkaniu odczytali mi część tego oświadczenia, którą zdążyli omówić.

Oświadczenie w polskiej prasie nie zostało opublikowane. Zapytałem delegatów, dlaczego go nie publikują i nie uzgadniają drugiej części oświadczenia. Odpowiedzieli, że tego również nie mogą zrobić z następujących powodów.

1. Opublikowane oświadczenie osłabiłoby morale społeczeństwa polskiego, a ponadto, nie mając jeszcze umowy z nami, [rząd polski] znalazłby się w trudnej sytuacji wówczas, gdyby doszło do walk o te ziemie z nacjonalistami ukraińskimi.

2. Zdaniem polskich sfer rządowych, publikacja oświadczenia mogłaby doprowadzić do pogorszenia się stosunków polsko-sowieckich.

Powstała sytuację i stosunki polsko-ukraińskie należy rozpatrywać, ich zdaniem, w dwóch kierunkach:

1. W sytuacji, gdy ZSRS z różnych przyczyn rozpadnie się lub, w gorszym wypadku, podupadnie i stanie się słaby na tyle, że powstaną warunki dla utworzenia „Ukraińskiego Niepodległego Państwa”, stosunki polsko-ukraińskie będą układać się na płaszczyźnie wzajemnego zrozumienia i współpracy dwóch „niepodległych” państw – polskiego i ukraińskiego.

Granice między tymi dwoma państwami powinny ostatecznie ustalić rządy obu państw.

2. W wypadku, gdy ZSRS wyjdzie z wojny jako zwycięzca i będzie dysponować realną siłą wojskową, a „Niepodległej Ukrainy” nie uda się utworzyć, wtedy stosunki polsko-ukraińskie trzeba będzie rozpatrywać na płaszczyźnie wzajemnego zrozumienia i współpracy państwa polskiego z „narodem” ukraińskim w ramach państwa polskiego.

Oznaczało to przyłączenie Zachodniej Ukrainy do Polski.

Polscy delegaci zaproponowali w związku z wyżej przedstawionymi wariantami, aby rozpocząć pertraktacje i sporządzić dwie umowy, mając na względzie pierwszy i drugi wariant.

2. В том случае, когда СССР выйдет из войны победителем и будет представлять реальную военную силу и „Самостоятельной Украины” создать не удастся, тогда польско-украинские отношения надо будет поставить в плоскости взаимопонимания и сотрудничества польского государства с украинским „народом” в рамках польского государства.

Это означало включение в состав Польши Западной Украины.

Польские делегаты предложили в разрезе вышеизложенных вариантов приступить к переговорам и составить два договора, исходя из первого и другого вариантов.

Я отклонил эти предложения, указав, что их принятие свело бы борьбу ООН к роли защитника старых восточных границ Польши.

Я говорил, что если считаться с условиями первого варианта, что можно будет вооруженной силой добиться создания „Самостоятельной Украины” и Польши в результате развала или ослабления Советской власти, то тогда можно будет найти общий язык между нашими двумя сторонами.

В противном случае ООН, согласно их предложения, должна бороться не за свои интересы, а за интересы Польши, с чем ООН не согласится.

Я понял, что польская „дипломатия” решила заручиться документом второго варианта, в котором ООН заявила бы о своем стремлении, чтобы Западная Украина вошла в состав Польши, а не СССР, и этот документ использовать в дипломатических целях, показав Англии и Америке, что не только поляки, но и украинское население Западной Украины является сторонником включения этой территории в состав Польши.

Первый вариант их предложения, хотя и предусматривал совместную вооруженную борьбу их единомышленников и ООН против Советского Союза, но и там, ставя вопрос о Западной Украине открытым, они себе оставляли путь для включения Западной Украины в состав Польши, имея на руках документ второго варианта.

Когда переговоры с польскими делегатами приняли острую форму, я просил „РУБАНА” дать мне в помощь еще одного представителя от ООН и начиная с третьей беседы, на квартире РАКОВСКОГО, со мною участвовал в переговорах назначенный „РУБАНОМ” ГРИНЕХ.

ГРИНЕХ, по кличке „ДИБРОВА”, доктор теологии, бывший священник греко-католической церкви в г. Львове, до установления Советской власти на Западной Украине. После этого эмигрант, капеллан так называемого „Украинского легиона” в гор. Кракове. При немецкой оккупации – работник отдела пропаганды централь-

Odrzuciłem te propozycje wskazując, że ich przyjęcie sprowadziłoby OUN i jej walkę do roli obrońcy dawnych wschodnich granic Polski.

Powiedziałem, że jeśli pojawią się warunki pierwszego wariantu i będzie można zbrojną siłą osiągnąć powstanie „Niepodległej Ukrainy” i Polski w wyniku rozpadu lub osłabienia władzy sowieckiej, to wtedy obie strony będą mogły znaleźć wspólny język.

W przeciwnym wypadku OUN, zgodnie z propozycją [Polaków], będzie walczyć nie o własne interesy, a o interesy Polski, na co OUN nie zgodzi się.

Zrozumiałem, że polska „dyplomacja” postanowiła zapewnić sobie dokument drugiego wariantu, w którym OUN zgodziłaby się na wcielenie Zachodniej Ukrainy do Polski, a nie do ZSRS. Następnie wykorzystałaby ten dokument w celach dyplomatycznych, zademonstrowawszy Anglii i Ameryce, że nie tylko Polacy, ale również ukraińska ludność Zachodniej Ukrainy chce przyłączenia tego terytorium do Polski.

Pierwszy wariant ich propozycji co prawda przewidywał wspólną walkę zbrojną ich zwolenników i OUN przeciwko Związkowi Sowieckiemu. Ale [Polacy], nie rozstrzygając definitywnie kwestii Zachodniej Ukrainy, zostawiali sobie furtkę do włączenia jej do Polski, mając w rękach dokument drugiego wariantu.

Gdy pertraktacje z polskimi delegatami zaczęły przybierać ostry ton, poprosiłem „RUBANA”, by dał mi do pomocy jeszcze jednego przedstawiciela OUN i, począwszy od trzeciej rozmowy, w mieszkaniu RAKOWSKIEGO w pertraktacjach uczestniczył wraz ze mną powołany przez „RUBANA” HRYNIOCH.

HRYNIOCH, pseudonim „DIBROWA”, doktor teologii, przed ustanowieniem władzy sowieckiej na Zachodniej Ukrainie duchowny cerkwi grekokatolickiej w m. Lwowie. Następnie emigrant, kapelan tak zwanego „Ukraińskiego Legionu” w mieś[cie] Krakowie. W czasie okupacji niemieckiej pracownik oddziału propagandy Centralnego Prowidu OUN. Mieszkał w mieś[cie] Lwowie przy ulicy Tarnowskiego, dom nr 34.

Należy podkreślić, że rozmowy z delegatami polskimi w różnym czasie dotyczyły jeszcze następujących tematów:

1. Delegaci polscy zgodzili się z moim oświadczeniem, że przytłaczająca większość ludności na terytorium Zachodniej Ukrainy – to ludność ukraińska i dlatego OUN ma prawo domagać się tego terytorium, ale

ного провода ОУН. Жил в гор. Львове, на улице Тарнавского, дом № 34.

Следует указать, что переговоры с польскими делегатами в разное время охватывали еще и такие темы:

1. Когда польские делегаты согласились с моим заявлением, что преобладающее количество населения на территории Западной Украины – украинское и поэтому ОУН вправе претендовать на эту территорию, они в то же время сделали оговорку, что в гор. Львове [имеется] преобладающее количество населения польского и они на таком же праве претендуют, чтобы гор. Львов оставить в составе Польши.

Я им доказывал бессмысленность такого предложения, поскольку населенные пункты вокруг гор. Львова, на расстоянии десятков километров населены в преобладающем количестве украинцами и это значило бы организовать на территории „Самостоятельной Украины” польский оазис.

Они согласились и этот вопрос больше не поднимали.

2. Когда мы согласовали текст статей, намеченных для опубликования в польской и оуновской официальных прессах об улучшении польско-украинских взаимоотношений, что с другой стороны должно было являться подтверждением руководства обеих сторон, что мы полномочны вести переговоры, польские делегаты представили проект статьи, содержание которой меня поразило.

Вместо того, чтобы указать, что поляки не претендуют на территорию Западной Украины, там было, приблизительно, так сформулировано:

„Между украинцами и поляками не должно быть споров, будет ли Каменец-Подольск[ий] принадлежать украинцам, а Здолбунов полякам”.

Я спросил, причем тут Каменец-Подольск[ий], неужели они и на него претендуют, они в равной мере могли бы тогда претендовать и на Харьков, тогда делегаты мне разъяснили следующее:

Когда 17 сентября 1939 года СССР ввел свои войска в Западную Украину и Западную Белоруссию, на основании договора с Германией, союзники Польши – Англия и Франция заключили с правительством СИКОРСКОГО⁴ тайный договор, по которому, якобы, в качестве удовлетворения Польши за „враждебную вылазку СССР против Польши”, после окончания войны она должна была получить Каменец-Подольск[ий] и Проскуров, со всеми прилегающими районами.

Этим они хотели подчеркнуть, что в случае заключения ОУН договора с ними, они не будут настаивать на договоре Англии, Франции и Польши в части передачи им Каменец-Подольска и Проскурова с районами, но отстаивают свои границы до 1939 года.

jednocześnie zastrzegli, że w mieś[cie] Lwowie [jest] zdecydowana większość ludności polskiej i oni na tej samej podstawie domagają się pozostawienia mias[ta] Lwowa w Polsce.

Wykazałem im bezsensowność takiej propozycji, ponieważ miejscowości wokół mias[ta] Lwowa na przestrzeni dziesiątków kilometrów zamieszkałe są w przytłaczającej większości przez Ukraińców. Oznaczałoby to zorganizowanie polskiej oazy na terytorium „Niepodległej Ukrainy”.

Oni zgodzili się i tego problemu więcej nie podnosili.

2. Gdy uzgadnialiśmy teksty artykułów przewidzianych do publikacji w polskiej i ounowskiej prasie oficjalnej na temat polepszenia stosunków polsko-ukraińskich, co jednocześnie miało być potwierdzeniem kierownictw obu stron, że jesteśmy upoważnieni do pertraktacji, polscy delegaci przedłożyli projekt artykułu, którego treść mnie zdumiała.

Zamiast oświadczenia, że Polacy nie roszczą pretensji do terytorium Zachodniej Ukrainy, były tam w przybliżeniu takie sformułowania:

„Pomiędzy Ukraińcami a Polakami nie powinno być sporów, czy będzie Kamieniec Podolski należeć do Ukraińców, a Zdołbunów do Polaków”.

Zapytałem, co tu ma do rzeczy Kamieniec Podolski. Czyżby oni i do niego pretendowali? Mogliby wtedy w równej mierze zgłaszać pretensje do Charkowa. Wówczas delegaci wytłumaczyli mi sprawę następująco:

Gdy 17 września 1939 roku ZSRS, na podstawie układu z Niemcami, wprowadził swoje wojska na Zachodnią Ukrainę i Zachodnią Białoruś, wtedy sojusznicy Polski – Anglia i Francja – podpisały z rządem SIKORSKIEGO⁴ tajną umowę, według której Polska miałaby jakoby otrzymać po zakończeniu wojny, w charakterze zadośćuczynienia „za wrogi wypad ZSRS przeciwko Polsce”, Kamieniec Podolski i Proskurów ze wszystkimi przyległymi rejonami.

W ten sposób [Polacy] chcieli podkreślić, że w razie podpisania umowy z OUN nie będą nalegać na realizację porozumienia Anglii, Francji i Polski w części [dotyczącej] przekazania im Kamieńca Podolskiego i Proskurowa z [przyległymi] rejonami, lecz bronić swoich granic sprzed 1939 roku.

3. W poruszanej przez Polaków kwestii działań terrorystycznych OUN i UPA przeciwko Polakom, ja z kolei zaprzeczyłem, że jest to sprawka OUN i UPA, jednocześnie obwiniłem Polaków o działania terrorystyczne przeciwko Ukraińcom.

Umówiliśmy się, że wydamy wspólne oświadczenie w prasie potępiające taką działalność. Prowid OUN z kolei miał podkreślić, że czyny te nie są dziełem OUN i UPA, że naród ukraiński z działalnością terrorystyczną nie ma nic wspólnego i w końcu wezwać do zaprzestania wzajemnego mordowania się Polaków i Ukraińców.

3. По поднятому поляками вопросу о террористических действиях ОУН и УПА в отношении поляков, я в свою очередь возразил, что это не дело рук ОУН и УПА, в то же время обвинил поляков в террористической деятельности против украинцев.

Мы договорились дать общие заявления в прессе о том, что мы осуждаем такую деятельность. Провод ОУН в свою очередь должен был указать, что такие поступки не являются делом рук ОУН и УПА, что украинский народ с такой террористической деятельностью не имеет ничего общего и практически прекратит взаимоуничтожение поляков и украинцев.

4. На поставленный мною вопрос об отношении польского „правительства” к созданию „самостоятельных” Белоруссии и Литвы, я в последующих беседах от польских делегатов получил ответ, что в отношении Белоруссии и они ничего не могут ответить, но в том случае, если Литва не выделится в „самостоятельное государство”, они будут претендовать на включение ее в состав Польши, если же Литва будет „самостоятельна”, они никаких препятствий Литве создавать не будут.

5. После неоднократных настаиваний на получении ответа, как же отнесется польское „правительство” в Лондоне к Красной Армии на случай ее наступления против немцев на территорию Западной Украины и Польши, я в конце концов получил ответ, что от польского „правительства” таких указаний еще нет, их ожидают в ближайшее время, но что личное пожелание делегатов – бороться против Красной Армии плечом к плечу с украинскими националистами в защиту польских границ до 1939 года.

Учитывая наличие ряда неразрешенных до конца вопросов с поляками, мы договорились составить протокол о содержании переговоров, что касается неразрешенных вопросов, то их разрешить на очередных переговорах, в которых со стороны украинских националистов, помимо представителей ОУН, будут участвовать представители „общеевропейского комитета”, о создании которого вновь возникал вопрос, а с польской стороны – представители объединенных четырех польских партий: „Н.Д.-ков”⁵, „Христианских демократов”⁶, „ППС”⁷ и „Строничтво людового”⁸ или как оно называлось „Пшедставительства народового”, т. е. „национального представительства”.

Когда я доложил „РУБАНУ”, занимавшему тогда пост „руководителя иностранного отдела” центрального провода ОУН, о результатах переговоров с поляками он в свою очередь доложил об этом центральному проводу, на заседании которого я не присутствовал, ШУХЕВИЧ – „ТУР” очень резко осудил результаты моей работы по переговорам.

Он высказался о том, что согласие ОУН сделать заявление об осуждении террористических актов против поляков и о прекращении

4. Na postawione przeze mnie pytanie w sprawie stanowiska „rządu” polskiego co do utworzenia „niepodległych” Białorusi i Litwy, podczas następných rozmów otrzymałem od polskich delegatów odpowiedź, że w sprawie Białorusi nic nie mogą powiedzieć, ale jeśli Litwa nie zorganizuje się w „niepodległe państwo”, [Polacy] będą starać się o włączenie jej do Polski, natomiast jeśli Litwa stanie się „niepodległym [państwem]”, to żadnych przeszkód stwarzać jej nie będą.

5. Po wielokrotnych naleganiach na odpowiedź, jak ustosunkuje się „rząd” polski w Londynie do Armii Czerwonej w wypadku jej ofensywy przeciwko Niemcom na terytorium Zachodniej Ukrainy i Polski, otrzymałem w końcu informację, że nie ma jeszcze wytycznych od „rządu” polskiego, lecz oczekują ich w najbliższym czasie. Ale osobistym życzeniem delegatów jest walczyć przeciwko Armii Czerwonej ramię w ramię z nacjonalistami ukraińskimi w obronie polskich granic sprzed 1939 roku.

Biorąc pod uwagę szereg nierozstrzygniętych do końca spraw z Polakami, umówiliśmy się, że sporządzimy protokół o treści rozmów. Co się tyczy nierozstrzygniętych kwestii, to załatwimy je w czasie kolejnych rozmów, w których ze strony ukraińskich nacjonalistów, poza przedstawicielami OUN, będą uczestniczyć przedstawiciele „ogólnoukraińskiego komitetu”, którego sprawa utworzenia znowu się pojawiła, a z polskiej strony – przedstawiciele zjednoczonych czterech polskich partii: „ND-ków”⁵, „Chrześcijańskich Demokratów”⁶, „PPS”⁷ i „Stronnictwa Ludowego”⁸ lub, jak je zwano, – „Przedstawicielstwa Narodowego”.

Kiedy rezultaty pertraktacji z Polakami przedstawiłem „RUBANOWI” zajmującemu wtedy stanowisko „kierownika oddziału zagranicznego” Centralnego Prowidu OUN, a on z kolei zameldował o tym Centralnemu Prowidowi, na którego posiedzeniu nie byłem obecny, SZUCHEWYCZ – „TUR” bardzo ostro potępił wyniki mojej pracy związanej z pertraktacjami.

Powiedział on, że zgoda OUN na wydanie oświadczenia potępiającego akty terrorystyczne przeciwko Polakom oraz o ich zaprzestaniu działa na szkodę „ukraińskim interesom narodowym”. Dlatego na jego wniosek zostałem odsunięty od dalszych rozmów z Polakami, a na moje miejsce został powołany inżynier WRECIONA Jewhen⁹.

WRECIONA Jewhen, lat 38, wzrost i budowa ciała przeciętne, brunet, nosi okulary, wyemigrował z Polski w l. 1937–1938, był komendantem policji na Ukrainie Zakarpackiej w okresie istnienia tam „rządu” WOŁOSZYNA¹⁰. Za okupacji niemieckiej miał firmę handlową w m. Lwowie. Mieszkał przy

такой деятельности, есть вредительство по отношению „украинских национальных интересов”, поэтому, по его предложению я был отстранен от дальнейших переговоров с поляками, а вместо меня назначен инженер – ВРЕЦЬОНА Евгений⁹.

ВРЕЦЬОНА Евгений, лет 38, среднего роста и телосложения, брюнет, носит очки, эмигрировал из Польши в 1937–1938 г.г., был комендантом полиции в Закарпатской Украине во время существования там „правительства” ВОЛОШИНА¹⁰. При немцах имел торговое предприятие в г. Львове. Жил по ул. Яцка № 14. Во второй половине 1943 года работал в закордонном отделе ОУН у „РУБАНА”.

Вопрос: Чем же закончились переговоры ОУН с представителями „Польского эмиграционного правительства в Лондоне”?

Ответ: Официальными данными об этом я не располагаю. Я интересовался этим вопросом, тем более, что знал о заинтересованности мадьяр в заключении соглашения ОУН с поляками. Я в апреле месяце 1944 года спросил „ЛЕМИША”¹¹, что ему об этом известно. Он мне ответил, что переговоры не привели к заключению договора, но причин не объяснил.

Вопрос: Что вам известно о заинтересованности мадьяр в заключении договора между ОУН и поляками?

Ответ: Осенью 1943 года, когда я вел переговоры с представителями польского „правительства” в Лондоне, незадолго до моего отстранения от переговоров, начались переговоры между ОУН с одной стороны и мадьярскими военными кругами с другой – о военном и политическом сотрудничестве.

Во время этих переговоров мадьяры предложили представителям ОУН ВРЕЦЬОНЕ и „ИВАНИВУ”, ведшим переговоры в гор. Львове и ВРЕЦЬОНЕ и ГРИНЕХЕ, ведшим после этого переговоры в Будапеште, свое посредничество в переговорах между поляками и ОУН.

Они заявили, что придадут большое значение такому договору и уверены, что их посредничество даст положительные результаты.

Представители ОУН ответили, что такие переговоры ведутся, но в связи с большими претензиями поляков, с ними трудно договориться.

Мадьяры предложили связать ОУН с такими официальными польскими кругами, т.е. „правительственными”, с которыми ОУН сможет договориться.

ul. [Św.] Jacka nr 14. W drugiej połowie 1943 roku pracował w zagranicznym oddziale OUN u „RUBANA”.

Pytanie: Czym zakończyły się rozmowy OUN z przedstawicielami „polskiego rządu emigracyjnego w Londynie”?

Odpowiedź: Oficjalnymi danymi na ten temat nie dysponuję. Ciekawił mnie ten problem tym bardziej, że wiedziałem o zainteresowaniu Węgrów podpisaniem porozumienia OUN z Polakami. W kwietniu 1944 roku zapytałem „ŁEMISZA”¹¹, co mu o tym wiadomo. Odpowiedział mi, że rozmowy nie doprowadziły do podpisania porozumienia, ale przyczyn nie wyjaśnił.

Pytanie: Co wam wiadomo o zainteresowaniu Węgrów podpisaniem umowy między OUN a Polakami?

Odpowiedź: Jesienią 1943 roku, gdy prowadziłem pertraktacje z przedstawicielami polskiego „rządu” w Londynie, na krótko przed moim odsunięciem od rozmów, rozpoczęły się rozmowy OUN z jednej strony i węgierskich kręgów wojskowych z drugiej – o współpracy wojskowej i politycznej.

W czasie tych rozmów Węgrzy zaproponowali przedstawicielom OUN WRECIONIE i „IWANIWOWI”, którzy prowadzili rozmowy w mieście Lwowie oraz WRECIONIE i HRYNIOCHOWI, którzy później prowadzili rozmowy w Budapeszcie, swoje pośrednictwo w pertraktacjach między Polakami a OUN.

Oświadczyli oni, że przywiązują wielką wagę do tego porozumienia i są przekonani, że ich pośrednictwo będzie miało pozytywne skutki.

Przedstawiciele OUN odpowiedzieli, że takie rozmowy są prowadzone, lecz w związku z wygórowanymi żądaniami Polaków ciężko się z nimi porozumieć.

Węgrzy zaproponowali, że skontaktują OUN z takimi polskimi sferami oficjalnymi, tzn. „rządowymi”, z którymi OUN będzie mogła się porozumieć.

Jak mi przekazał WRECIONA – on, „IWANIW” i HRYNIOCH odrzucili pośrednictwo Węgrów, tłumacząc to oczekiwaniem na rezultaty już prowadzonych rozmów.

Wyjaśniając mi przyczynę zainteresowania Węgrów podpisaniem porozumienia pomiędzy OUN a Polakami, WRECIONA powiedział, że Węgrzy mają na myśli jednoczenie sił antysowieckich w związku z bezpośrednim zagrożeniem ze strony ZSRS, który rozwinął pomyślne natarcie na frontach.

[...]

Как мне передавал ВРЕЦЬОНА, он, „ИВАНИВ” и ГРИНЕХ отклонили посредничество мадьяр, сославшись на то, что они подождут результатов ведущихся переговоров.

Характеризуя мне причину заинтересованности мадьяр в заключении договора между ОУН и поляками, ВРЕЦЬОНА указал, что мадьяры имеют ввиду ликвидировать разрозненность антисоветских сил в связи с непосредственной угрозой со стороны СССР, развернувшего успешное наступление на фронтах.

[...]

Протокол написан с моих слов верно, мне прочитан, в правильности изложенного расписываюсь:

СТЕПАНЯК

Допросил:

Начальник следственного отделения ОББ НКВД УССР
Майор госбезопасности
СПИВАКОВСКИЙ

Верно: [...]

^aПодполковник (—) Кирпиченко^a

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 38, арк. 122–198.

Завірена копія, машинопис.

Примітки

^{a-a} Дописано від руки.

¹ Національно-радикальний табір „Фаланга” (ОНР-Фаланга) – політична організація, створена у 1935 в результаті розколу в ОНР; вимагала запровадження тоталітарного режиму; діяла нелегально.

² Борковський-Дунін Пйотр (1890–1949), граф, консерватор; в 1927–1928 львівський воєвода, згодом до 1929 познанський воєвода; прихильник польсько-українського співробітництва; у 1947–1949 консул в Римі.

³ „Інформаційний бюлетень” – підпільний тижневик, заснований восени 1939, видавався БІП – органом ГК СПП, потім ГК СЗБ-АК; до 1944 видавався у Варшаві (в період повстання щоденно), потім у Кракові.

⁴ Сікорський Владислав (1881–1943), політик, діяч національно-визвольного руху, ген. див.; з 1921 на високих постах – начальник Генерального штабу ВП, прем’єр-міністр, міністр внутрішніх справ і воєнний міністр; під час вересневої кампанії 1939 без призначення; з 28 вересня 1939 командував ВП у Франції, одночасно прем’єр уряду РП та воєнний міністр, а з листопада 1939 Верховний головнокомандувач і Генеральний інспектор Збройних Сил. У липні 1941 підписав договір про відновлення дипломатичних

Protokół został spisany z moich słów wiernie, odczytany mi, co potwierdzam podpisem:

STEPANIAK

Przesłuchał:

Naczelnik Oddziału Śledczego OBB NKWD USRS

Major bezpieczeństwa państw[owego]

SPIWAKOWSKIJ

Za zgodność: [...]

^a-Podpułkownik (—) Kirpiczenko^a

PA SBU. F. 13, spr. 372, t. 38, k. 122–198.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Przypisy

^a-^a Dopisano odręcznie.

¹ Obóz Narodowo-Radykalny „Falanga” (ONR-Falanga) – organizacja polityczna utworzona w 1935 na skutek rozłamu w ONR; postulowała wprowadzenie rządów totalitarnych; działała nielegalnie.

² Borkowski-Dunin Piotr (1890–1949), hr., konserwatysta; w l. 1927–1928 wojewoda łwowski, następnie do 1929 wojewoda poznański; zwolennik współpracy polsko-ukraińskiej; w l. 1947–1949 konsul w Rzymie.

³ „Biuletyn Informacyjny” – tygodnik konspiracyjny założony jesienią 1939, wydawany przez BIP, organ DG SZP, następnie KG ZWZ-AK; do 1944 wydawany w Warszawie (w czasie powstania dziennik), potem w Krakowie.

⁴ Sikorski Władysław (1881–1943), polityk, działacz niepodległościowy, gen. dyw.; od 1921 na wysokich stanowiskach – szef Szt. Gen. WP, premier, minister spraw wewn. i minister spraw wojsk. Podczas kampanii wrześniowej 1939 bez przydziału; od 28 września 1939 dca WP we Francji, jednocześnie premier rządu RP oraz minister spraw wojsk., a od listopada 1939 NW i generalny inspektor sił zbrojnych. W lipcu 1941 podpisał układ o wznowieniu stosunków dyplomatycznych z ZSRS i utworzeniu AP w ZSRS. Zginął w katastrofie lotniczej w Gibraltarze (gen. broni – 1940).

⁵ Narodowa Demokracja – endecja – nurt polityczny kształtujący się od końca XIX w. na ziemiach polskich, stawiający interes narodu polskiego jako najwyższą miarę wartości politycznych. W 1928 zostało utworzone SN – partia polityczna wysuwająca hasła budowy państwa w oparciu o żywioł polski i katolicki, opowiadała się za korporacjonizmem i krytykowała gospodarkę wolnorynkową; przed 1939 w opozycji do rządu.

⁶ Chodzi tu o chadeków, współtworzących od 1937 Stronnictwo Pracy – partię polityczną powstałą z połączenia Narodowej Partii Robotniczej, Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji, Związku Hallerczyków, grupy z Polskiej Partii Narodowo-Radykalnej i grupy umiarkowanych działaczy SN.

⁷ Polska Partia Socjalistyczna – partia robotnicza utworzona w 1892 w Paryżu; głosiła hasła wyzwolenia narodowego i społecznego – reprezentowała nurt niepodległościowy

відносин із СРСР та створення ПА в СРСР; загинув у авіакатастрофі над Гібралтаром (ген. броні – 1940).

⁵ Національна демократія – ендеція – політична течія, що формувалася на польських землях з кінця XIX ст., найвищим мірилом політичних цінностей вважала інтереси польського народу; у 1928 створено Національну партію (СН) – політичну партію, яка висувала гасла будівництва держави, спираючись на польський і католицький елемент, виступала за корпоративізм і критикувала вільну ринкову економіку; до 1939 в опозиції до уряду.

⁶ Тут ідеться про хадеків, які від 1937 беруть участь у Партії праці (СП) – політичній партії, яка повстала в результаті об'єднання Національної робітничої партії (НПР), Польської християнсько-демократичної партії (ПСХД), Союзу галерчиків, групи Польської національно-радикальної партії (ППНР) і групи поміркованих діячів СН.

⁷ Польська соціалістична партія (ППС) – робітничка партія, створена у 1892 в Парижі; проголошувала лозунги національного і соціального визволення – представляла національно-визвольний напрямок польського соціалізму; на польських землях діяла з 1893; після 1919 була реформістською партією, виступала за систему парламентської демократії; з кінця 1926 в опозиції.

⁸ Селянська партія (СЛ) – селянська політична партія, створена у 1931 в результаті об'єднання ПСЛ „П'яст”, ПСЛ „Визволення” і Селянської партії (Стронніцтва хлопского), висловлювалася за проведення аграрної реформи без компенсацій; до 1939 в опозиції.

⁹ Врецьона Євген (1905–1975), інж. хімік, журналіст; діяч УВО, згодом ОУН; один із організаторів УПА; з 1944 член УГВР; після війни – на еміграції.

¹⁰ Волошин Августин (1874 р. н.), священник, кандидат наук, у 1938–1939 міністр у справах Закарпатської Русі; 14 березня 1939 проголошений президентом Закарпатської України; після збройної інтервенції угорців перебував у Празі, був ректором УВУ; заарештований 5 червня 1945 (затриманий 15 травня 1945) співробітниками ГУКР „Смерш” НК СРСР; помер 19 липня 1945 у Бутирках – в'язниці НКВС СРСР.

¹¹ Правдоподібно, Кук Василь (1913 р. н.), псевдо „Леміш”, член ЦП ОУН; в 1943–1949 крайовий провідник ОСУЗ; в 1944–1949 командир УПА-Південь; після смерті Шухевича призначений командувачем УПА і керівником ЦП ОУН; схоплений радянськими органами безпеки у 1954; в ув'язненні до 1960.

socjalizmu polskiego; na ziemiach polskich działała od 1893; po 1919 była partią reformistyczną, opowiadała się za systemem demokracji parlamentarnej; od końca 1926 w opozycji.

⁸ Stronictwo Ludowe – chłopska partia polityczna utworzona w 1931 w wyniku zjednoczenia PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” i Stronictwa Chłopskiego; opowiadała się za reformą rolną bez odszkodowań; przed 1939 w opozycji.

⁹ Wreciona Jewhen (1905–1975), inż. chemik, dziennikarz; działacz UWO, następnie OUN; jeden z organizatorów UPA; od 1944 członek UHWR; po wojnie na emigracji.

¹⁰ Wołoszyn Augustyn (ur. 1874), ks., dr; w l. 1938–1939 minister ds. Rusi Zakarpackiej; 14 marca 1939 ogłoszono go prezydentem Rusi Zakarpackiej; po zbrojnej interwencji węgierskiej przebywał w Pradze, był rektorem UWU; aresztowany 5 czerwca 1945 (zatrzymany 15 maja 1945) przez funkcjonariuszy GUKR „Smiersz” NKWD ZSRS; zm. 19 lipca 1945 w więzieniu NKWD ZSRS Butyrki.

¹¹ Prawdopodobnie Kuk Wasyl (ur. 1913), ps. „Łemisz”, członek CP OUN; w l. 1943–1949 krajowy przewodnik OSUZ; w l. 1944–1949 dca UPA-Południe; po śmierci Szuchewycza mianowany dca UPA i kierownikiem CP OUN; schwytany przez sowieckie organy bezpieczeństwa w 1954; więziony do 1960.

**Витяг із протоколу допиту Олександра Луцького
від 11 вересня 1945 р. стосовно переговорів ОУН
з польським підпіллям**

Копія
Стенограмма

Протокол допроса
обвиняемого ЛУЦКОГО Александра Андреевича¹

11 сентября 1945 года
г. Киев

[...]

Вопрос: А что Вам известно о переговорах ОУН с польским националистическим подпольем?

Ответ: О переговорах ОУН с польским националистическим подпольем мне известно из информации на заседании Главного „Провода” ОУН члена „Провода” СТЕПАНЯКА („СЕРГЕЯ”), который вел эти переговоры от имени ОУН.

Переговоры начались по инициативе поляков еще в 1942 году и длились до октября 1943 года, когда „СЕРГЕЙ” информировал Главный „Провод” о ходе их.

Поляки, приступая к переговорам, имели в виду:

1. Добиться соглашения о прекращении борьбы между польским и украинским националистическим подпольем, а по существу – выиграть время и отвести от себя удар УПА.

2. Объединить усилия „АК” и УПА против Советской власти и против немцев, хотя практически против немцев они борьбы не вели, а даже, наоборот, сотрудничали с ними.

3. Прощупать настроение ОУН и украинского населения Западной Украины на случай плебисцита после войны.

Главный „Провод” ОУН с[о] своей стороны имел в виду в результате переговоров добиться:

1. Через польское подполье установить связь с польским эмигрантским правительством в Лондоне и через него с правительством Англии.

Это была основная цель переговоров с поляками, тщательно маскируемая перед последними.

**Fragment protokołu przesłuchania Ołeksandra Łuckiego
z 11 września 1945 r. dotyczący rozmów OUN
z polskim podziemiem**

Kopia
Stenogram

Protokół przesłuchania
oskarżonego Łuckiego Ołeksandra¹ s. Andrija

11 września 1945 roku
m. Kijów

[...]

Pytanie: Co Wam wiadomo o rozmowach OUN z polskim podziemiem nacjonalistycznym?

Odpowiedź: O rozmowach OUN z polskim podziemiem nacjonalistycznym wiadomo mi z informacji [podanej] na posiedzeniu Głównego „Prowidu” OUN przez członka „Prowidu” STEPANIAKA („SERHIJA”), który prowadził te rozmowy w imieniu OUN.

Rozmowy rozpoczęły się z inicjatywy Polaków jeszcze w 1942 roku i trwały do października 1943 roku, kiedy to „SERHIJ” informował Główny „Prowid” o ich przebiegu.

Przystępując do rozmów Polacy liczyli na:

1. Wyjednanie umowy o zaprzestaniu walki pomiędzy polskim a ukraińskim podziemiem nacjonalistycznym, a w rzeczywistości – zyskanie na czasie i uniknięcie uderzenia UPA.

2. Zjednoczenie sił „AK” i UPA przeciwko władzy sowieckiej i Niemcom, aczkolwiek przeciwko Niemcom faktycznie walki nie prowadzili, a nawet wręcz przeciwnie, współpracowali z nimi.

3. Zorientowanie się w nastrojach OUN i ukraińskiej ludności Zachodniej Ukrainy na wypadek plebiscytu po wojnie.

Główny „Prowid” OUN z kolei miał nadzieję, że w wyniku rozmów osiągnie:

1. Nawiązanie za pośrednictwem polskiego podziemia kontaktów z polskim rządem emigracyjnym w Londynie, a poprzez niego z rządem Anglii.

To był główny cel rozmów z Polakami, skrupulatnie przed nimi maskowany.

2. Добиться от польского эмигрантского правительства официального отказа от притязаний на Западную Украину, признания „Самостийной Украины” и признания ОУН единственным законным представителем на ее управление.

3. Добиться некоторой военно-технической помощи, рассчитывая на то, что поляки получают таковую от Англии.

4. Прекратить борьбу между ОУН и „АК” и направить силы этих формирований против Красной Армии.

Из информации „СЕРГЕЯ” было видно, что польские делегаты, соглашаясь в основном с последними двумя требованиями ОУН, под благовидным предлогом отказывались признать права Украины на Западную Украину, считая ее польскими землями.

Неразрешение этого вопроса затянуло переговоры, а впоследствии они были прерваны вообще.

Вопрос: Представители какого именно подполья вели переговоры с польской стороны?

Ответ: Точно не помню, но мне кажется, что это были представители „АК” – армии крайовой, или представители „делегатуры жонду”, или те и другие вместе.

Во всяком случае, польские делегаты защищали интересы польского эмигрантского правительства в Лондоне.

Кто персонально участвовал в переговорах от поляков, я не знаю.

Вопрос: А от ОУН?

Ответ: От Главного „Провода” ОУН переговоры вел „СЕРГЕЙ” и еще кто-то, но кто именно, не знаю.

Вопрос: Где именно велись эти переговоры?

Ответ: Переговоры велись в гор. Львове. Знаю, что поляки приглашали наших представителей в Варшаву, но продолжались ли там переговоры, я не знаю.

Вопрос: Как относился Главный „Провод” к переговорам с поляками?

Ответ: Большинство членов Главного „Провода”, в том числе и „СЕРГЕЙ”, считали, что эти переговоры ни к чему не приведут, так как требование ОУН признать территорию Западной Украины за „Самостийной Украиной” неприемлемо для поляков и последние только ведут игру, т. е. оттягивают время с тем, чтобы собрать силы для борьбы с УПА и уничтожения украинского населения, как это случилось на Волыни и Холмщине.

Тем не менее, Главный „Провод” ОУН стоял за продолжение переговоров с тем, что в ближайшее время прийти к окончательным

2. Uzyskanie oficjalnej rezygnacji polskiego rządu emigracyjnego z roszczeń do Zachodniej Ukrainy, uznanie „Niepodległej Ukrainy” oraz uznanie OUN za jedyne prawowitego przedstawiciela [ukraińskiej] władzy.

3. Uzyskanie jakiejś pomocy wojskowo-technicznej, licząc na to, że Polacy otrzymują taką od Anglii.

4. Zaprzestanie walk pomiędzy OUN i „AK” oraz skierowanie sił tych formacji przeciwko Armii Czerwonej.

Z informacji „SERHIJA” wynikało, że polscy delegaci, zgadzając się w zasadzie z dwoma ostatnimi postulatami OUN, pod stosownym pretekstem odmawiali uznania prawa Ukrainy do Zachodniej Ukrainy, uważając ziemie te za polskie.

Brak rozstrzygnięcia tej kwestii spowodował przeciąganie się rozmów, a po pewnym czasie w ogóle je zerwano.

Pytanie: Jaki [nurt] podziemia reprezentowali prowadzący rozmowy przedstawiciele polskiej strony?

Odpowiedź: Nie pamiętam dokładnie, ale wydaje mi się, że byli to przedstawiciele „AK” – Armii Krajowej albo „Delegatury Rządu”, a może jedni i drudzy.

W każdym razie polscy delegaci bronili interesów polskiego rządu emigracyjnego w Londynie.

Nie wiem, kto personalnie ze strony Polaków uczestniczył w rozmowach.

Pytanie: A ze strony OUN?

Odpowiedź: Ze strony Głównego „Prowidu” OUN rozmowy prowadził „SERHIJ” oraz jeszcze ktoś, ale kto konkretnie – nie wiem.

Pytanie: Gdzie dokładnie odbywały się rozmowy?

Odpowiedź: Rozmowy odbywały się w mieś[cie] Lwowie. Wiadomo mi, że Polacy zaprosili naszych przedstawicieli do Warszawy, ale nie wiem, czy rozmowy były tam kontynuowane.

Pytanie: Jaki był stosunek Głównego „Prowidu” do rozmów z Polakami?

Odpowiedź: Większość członków Głównego „Prowidu”, między innymi także „SERHIJ”, uważała, że rozmowy te do niczego nie doprowadzą, ponieważ żądanie OUN przyznania terytorium Zachodniej Ukrainy „Niepodległej Ukrainie” było nie do przyjęcia dla Polaków i że oni tylko prowadzą grę, tzn. chcą zyskać na czasie, aby zebrać siły do walki z UPA i likwidacji ludności ukraińskiej, jak to się stało na Wołyniu i w Chełmskiem.

Tym niemniej, Główny „Prowid” OUN opowiadał się za kontynuacją rozmów, ale zastrzegając, żeby w najbliższym czasie dojść do ostatecznych rezultatów: albo je przerwać, albo podpisać wyraźnie określone porozumienie.

результатам: или их прервать, или же заключить определенное соглашение.

Как мне потом стало известно, переговоры с поляками были прерваны.

Допрос велся 11 сентября с 11 до 16 час. и с 22 час. до 1 часа.

Протокол допроса записан с моих слов верно, мной прочитан, в чем и расписываюсь:

Верно: [...]

Подполковник МАХОВ

^aПодполковник (—) Кирпиченко^a

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 38, арк. 299–317.

Завірена копія, машинопис.

Примітки

^a -^a Вписано від руки.

¹ Луцький Олександр (1910 р. н.), псевдо „Андрієнко”, „Богун”, „Богдан”; в 1937–1939 окружний провідник ОУН на Станіславщині; з 1940 в ОУН-Б, учасник II Збору ОУН в Кракові; у 1941 командир взводу в батальйоні „Нахтігаль”, а згодом у 201 батальйоні Шуцманшафту; з 1943 командир УНС, а потім УПА в Східній Галичині; схоплений радянськими органами безпеки у січні 1945; засуджений до смертної кари.

Jak się potem dowiedziałem, rozmowy z Polakami zostały przerwane.

Przesłuchanie odbyło się 11 września od godz. 11 do 16 oraz od godz. 22 do 1.

Protokół z moich słów został spisany wiernie i przeczytany przeze mnie, co potwierdzam podpisem:

Za zgodność: [...]
Podpułkownik MACHOW

^aPodpułkownik Kirpiczenko^a

*PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 38, k. 299–317.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

Przypisy

^{a-a} Wpisano odręcznie.

¹ Łucyj Ołeksandr (ur. w 1910), ps. „Andrijenko”, „Bohun”, „Bohdan”; w l. 1937–1939 okręgowy prowidyk OUN w Stanisławowskim; od 1940 w OUN-B, uczestnik II Zjazdu OUN w Krakowie; w 1941 dca plutonu w batalionie „Nachtigall”, a później w 201 batalionie Schutzmannschaft; od 1943 dca UNS, a potem UPA w Galicji Wschodniej; ujęty przez sowieckie organy bezpieczeństwa w styczniu 1945; skazany na karę śmierci.

**Лист командира Округу АК Львів Делегатові Уряду на Польщу
від 6 вересня 1943 р. у справі переговорів з митрополитом
Андрєєм Шептицьким**

6/9.1943 р.

Панові
Уповноваженому Уряду РП в Польщі

15.8.43 р. ксьондз Щепан, від імені К.З.В. Львів, провів розмову з митрополитом Шептицьким.

Спираючись на думку всієї польської громадськості, ксьондз Щепан висловив упевненість, що за події, які нині відбуваються на території Східної Малополющі несе відповідальність греко-католицьке духовенство та, що поляки мають почуття жалю до митрополита з приводу його ставлення до подій, а також з приводу того, що він не протиставився цій злочинній акції, яка ведеться стосовно поляків.

Митрополит Шептицький висловив жаль з приводу такого стану справ, тим не менше підкреслив, що поляки завдали українцям надто багато кривд у період польської державності, щоб тепер він міг запобігти цій акції. Навіть, якщо він особисто й хотів би виступити проти цієї акції, він мусить рахуватися з іншими чинниками, які мають вплив на таке, а не інше його ставлення до цієї справи.

Комендант
Збройного Визволення:
за коменданта: Новіна

Референдарій:
(—) Пом'ян

*ІНП, МБП 605, арк. 2.
Копія, машинопис.*

**Pismo dowódcy Okręgu AK Lwów do Delegata Rządu na Kraj
z 6 września 1943 r. w sprawie rozmów z metropolitą
Andrzejem Szeptyckim**

Dn. 6/9.1943 r.

Do Pana
Pełnomocnika Rządu R.P. na Kraj

W dniu 15.8.43 r. ks. Szczepan w imieniu K.Z.W. Lwów przeprowadził rozmowę z metropolitą Szeptyckim.

Ks. Szczepan wyraził przekonanie, oparte na opinii całego społeczeństwa polskiego, że winę za wypadki, które się obecnie rozgrywają na terenie Małopolski Wschodniej, ponosi duchowieństwo gre[c]kokatolickie, i że Polacy czują żal do Metropolity za jego ustosunkowanie się do wypadków, jak również za brak zdecydowanego z jego strony przeciwstawienia się zbrodniczej akcji prowadzonej w stosunku do Polaków.

Metropolita Szeptycki wyraził ubolewanie z powodu tego stanu rzeczy, niemniej stwierdził, że Polacy zbyt dużo wyrządzili krzywd Ukraińcom w okresie państwowości polskiej, aby on mógł teraz tej akcji zapobiec, a nawet gdyby osobiście chciał się jej przeciwstawić, musi się liczyć z innymi czynnikami, które wpływają na takie, a nie inne ustosunkowanie się jego do tej sprawy.

Komendant
Zbrojnego Wyzwolenia
w/z Nowina

Referendarz
(—) Pomian

*IPN, MBP 605, k. 2.
Kopia, maszynopis.*

**Протокол переговорів делегацій польського і українського
підпілля від 28 лютого 1944 р.**

Протокол засідання від 28 ІІ 44

Збори розпочалися о год. 11.00, а закінчилися о год. 13.00. Польську сторону представляли три представники, укр[аїнську] сторону один (другий не прибув у зв'язку з хворобою).

На початку польська сторона констатувала, що збільшення вбивств польського населення, здійснюваних українцями, набирає страхітливих розмірів. Це змушує польські власті видавати певні оборонні розпорядження. З укр[аїнського] боку слід було б зробити все, щоб опанувати ситуацію. Поляки мають на цих землях серйозну силу і застосування ними відплати може призвести до обопільної різанини. Така громадянська війна була б жалюгідна, тим більше, що спільні вороги мали би з неї лише користь. Тому польська сторона вважає створення комісії „Приборкання району” дуже терміноюю і важливою. Робота цієї комісії і її досягнення можуть вплинути на весь комплекс польсько-укр[аїнських] стосунків.

^аУкраїнська^а сторона констатувала, що в погіршенні ситуації винні не лише укр[аїнці]. Є докази, які підтверджують, що і поляки вбивають українців. Укр[аїнська] сторона підкреслює, що не каже оправдовувати укр[аїнську] сторону або звинувачувати поляків, але щоб підкреслити, що приборкання вимагає обопільних зусиль. Справу комісії також вважає дуже терміноюю. Для її прискорення пропонує не створювати комісії з нових членів, які знову довго шукатимуть спільну мову, а попросту, щоб обидві сторони у дотеперішньому складі взяли на себе її обов'язки.

Польська сторона вважає цю думку слушною. Підкреслює тільки, що члени комісії повинні мати безпосередній зв'язок не лише з політичними колами своїх організацій, але й з керівними військовими чинниками. Отримавши відповідь, що укр[аїнські] делегати такий зв'язок мають, пропонує відкрити перше засідання „Комісії приборкання району” з таким порядком дискусії:

- а) аналіз причин хвилі вбивств,
- б) принципи діяльності „Комісії приборкання району”.

Укр[аїнська] сторона висловлює свою згоду і польська сторона приступає до представлення своєї точки зору: частина вбивств, здійснюваних українцями є поза сумнівом спонтанна і впливає з не-

**Protokół rozmów delegacji polskiego i ukraińskiego podziemia
z 28 lutego 1944 r.**

Protokół posiedzenia z dnia 28 II 44

Zebranie rozpoczęło się o godz. 11.00, a zakończyło o godz. 13.00. Strona polska była reprezentowana przez trzech przedstawicieli, strona ukr[aińska] przez 1, (drugi z powodu choroby nie przybył).

Na wstępie strona polska stwierdziła, że nasilenie morderstw dokonywanych przez Ukr[aińców] na ludności polskiej przybiera zastraszające rozmiary. To zmusza władze polskie do podjęcia pewnych zarządzeń obronnych. Należałoby ze strony ukr[aińskiej] uczynić wszystko, aby opanować położenie. Polacy mają na tych ziemiach poważną siłę i zastosowanie przez nich odwetu łatwo doprowadzi do obopólnej rzezi. Taka wojna domowa byłaby pożałowania godna, tym bardziej, iż wspólni wrogowie ciągnęliby z niej tylko korzyści. Dlatego też strona polska uważa sprawę utworzenia komisji „Uspokojenia Terenu” za bardzo pilną i ważną. Prace tej komisji i jej osiągnięcia mogą wpłynąć na całokształt stosunków polsko-ukr[aińskich].

Strona ^aukraińska^a stwierdza, iż pogarszające się położenie nie jest tylko winą Ukr[aińców]. Istnieją dowody stwierdzające, że i Polacy mordują Ukraińców. Strona ukr[aińska] zaznacza, iż nie mówi tego, by usprawiedliwiać Ukr[aińców] czy oskarżać Polaków, lecz by podkreślić, że uspokojenie wymaga obopólnych wysiłków. Sprawę komisji uważa również za bardzo pilną. Dla jej przyspieszenia proponuje nie tworzyć komisji z nowych członków, którzy znów długo by szukali wspólnego języka, a po prostu obie strony w dotychczasowym składzie przyjęłyby jej obowiązki na siebie.

Strona polska uważa tę myśl za słuszną. Zaznacza tylko, że członkowie komisji powinni mieć bezpośrednią łączność nie tylko z kołami politycznymi swoich organizacji, ale również z kierowniczymi czynnikami wojskowymi. Po otrzymaniu odpowiedzi, że ukr[aińscy] delegaci taką łączność mają, proponują, by otworzyć pierwsze posiedzenie „Komisji Uspokojenia Terenu” z następującym porządkiem dyskusji:

- a) analiza przyczyn fali mordów,
- b) zasady działania „Komisji Uspokojenia Terenu”

Strona ukr[aińska] wyraża zgodę i strona polska przystępuje do naświetlenia swojego punktu widzenia: część mordów dokonywanych przez Ukr[aińców] jest niewątpliwie spontaniczna i wynika z nienawiści, jaka

нависті, яка існує в цьому районі, а також із загальної деморалізації і відносної безкарності, характерної для періоду війни. Однак величезна більшість організовується і є керована. Не знаємо, хто цим керує, але знаємо, хто може бути зацікавлений послабленням польського елемента на цих землях. Зацікавленими можуть бути перш за все більшовики, але до цього часу не підтверджено їх виступів у цьому напрямку. Зацікавленими можуть бути німці, але також не підтверджено, що вони до цього заохочували інакше, ніж своєю пасивністю щодо здійснюваних злочинів. Зацікавленими зрештою можуть бути українські націоналістичні організації. Проте їх інтерес є короткотерміновим й полягає у здобутті популярності серед мас. Тому нам не хочеться вірити в те, що серйозні українські чинники докладали рук до цієї злочинної акції. Нам не хочеться вірити, не зважаючи на опубліковані в газеті „За самостійну Україну” (жовтень 1943) статті про виникнення УПА. Як з цього випливає, ми не бачимо руки, яка керує, а вважаємо, що її виявлення є необхідне для того, щоб протипоставитися загрози громадянської війни. Існує лише дивний збіг обставин, який нас непокоїть. УПА є армією ОУН. Її діяльність на Волині є добре відома. В другій половині грудня її загони появилися в нашому районі, просуваючись в напрямку Карпат. Від моменту їх появи хвиля терору дуже піднялася і до нині утримується на цьому страхітливому рівні.

У відповідь на ці висновки, укр[аїнська] сторона констатувала, що погоджується з точкою зору щодо зацікавленості вбивствами поляків більшовиків. Однак українці також не мали підтвердження їхніх акцій у цьому напрямку, крім спорадичних випадків діяльності радянських банд під виглядом УПА на Волині. Зацікавленість німців також не підлягає сумніву. Укр[аїнська] сторона має дані, які підтверджують, що німці перебувають у постійному побоюванні якогось укр[аїнсько]-польського порозуміння. Крім цього, укр[аїнська] сторона вважає, що німці сприяють зростанню хвилі вбивств не лише своєю пасивністю. Роблять це, перш за все своєю політикою, яка, наприклад, на території Грубешівщини і Холмщини фаворизує українців, тим самим виставляючи їх на поталу поляків, а на Волині, вводячи польські каральні загони з метою пацифікації укр[аїнців], спрямувала ненависть укр[аїнців] проти польського населення.

Якщо йдеться про зацікавлення ліквідацією польського елемента укр[аїнців], слід підтвердити, що такого інтересу немає. Тільки дурна людина може думати, що шляхом вбивства навіть кількох сотень тисяч поляків вирішиться українсько-польське питання. Навпаки, в національному інтересі укр[аїнців] лежить співпраця з поляками

istnieje na tym terenie, oraz z ogólnej demoralizacji i względnej bezkarności cechującej okres wojenny. Ogromna większość jest jednak zorganizowana i kierowana. Nie wiemy, kto tym kieruje, wiemy jednak, kto może mieć interes w osłabieniu elementu polskiego na tych ziemiach. Interes mogą mieć przede wszystkim bolszewicy, lecz dotąd nie stwierdziliśmy ich wystąpień w tym kierunku. Interes mogą mieć Niemcy, lecz również nie stwierdziliśmy, by do tego zachęcali inaczej niż swoją biernością wobec dokonywanych zbrodni. Interes wreszcie mogą mieć ukr[aińskie] organizacje nacjonalistyczne, ale interes na krótką tylko metę, polegający na zyskaniu popularności wśród mas. Dlatego też nie chcemy wierzyć, by poważne czynniki ukr[aińskie] przykładały rękę do tej zbrodniczej akcji. Nie chcemy wierzyć pomimo artykułów ogłoszonych w piśmie „Za Samostijnju Ukrainu” (październik 1943) o powstaniu U.P.A. Jak z całości wynika, nie widzimy dokładnie ręki kierującej, a sądzymy, że jej rozpoznanie jest konieczne dla przeciwstawienia się grożącej wojnie domowej. Istnieje tylko dziwny zbieg okoliczności, który nas niepokoi. U.P.A. jest wojskiem O.U.N. Jej działalność na Wołyniu jest dobrze znana. W drugiej połowie grudnia jej oddziały pojawiły się na naszym terenie, kierując się ku Karpatom. Z chwilą ich ukazania się fala terroru gwałtownie podskoczyła i do dnia dzisiejszego utrzymuje swój zastraszający poziom.

W odpowiedzi na te wywody strona ukr[aińska] stwierdza, iż zgadza się z poglądem o interesie, jaki mogą mieć bolszewicy w mordowaniu Polaków. Ukraińcy jednak również nie stwierdzili ich akcji w tym kierunku, poza sporadycznymi wypadkami działania band sowieckich na Wołyniu pod przykrywką U.P.A. Interes niemiecki również nie ulega wątpliwości. Strona ukr[aińska] posiada dane, by stwierdzić, że Niemcy żyją w ciągłej obawie jakiegoś porozumienia ukr[aińsko]-polskiego. Poza tym strona ukr[aińska] uważa, że Niemcy nie tylko swoją biernością przyczyniają się do wzrastania fali mordów. Robią to przede wszystkim swoją polityką, która n.p. w Hrubieszowskim i Chełmskim faworyzuje Ukraińców, wydając ich tym samym na łup Polaków, a na Wołyniu wprowadzając polskie karne oddziały w celu pacyfikowania Ukr[aińców], co skierowuje nienawiść ukr[aińską] przeciw ludności polskiej.

Jeśli chodzi o interes Ukr[aińców] w likwidowaniu elementu polskiego, to trzeba stwierdzić, że taki interes nie istnieje. Tylko głupi człowiek może myśleć, że przez zabicie nawet kilkuset tysięcy Polaków rozwiąże się problem ukr[aińsko]-polski. Narodowy interes ukr[aiński], odwrotnie, każe współpracować z Polakami i strona ukr[aińska] uroczyście stwierdza, że żadne czynniki O.U.N nie kierują ani nie popierają w jakiegokolwiek formie zbrodniczej akcji mordowania Polaków.

і укр[аїнська] сторона урочисто підтверджує, що жодні чинники ОУН не керують ані у будь-якій формі не підтримують злочинної акції вбивства поляків.

Польська сторона приймає ці урочисті запевнення й зі свого боку запевняє, що жодні чинники СЗБ¹ у будь-якій формі не підтримують акції вбивства українців.

Укр[аїнська] сторона, продовжуючи свої висновки підкреслює, що ОУН навпаки старається опанувати хвилю злочинів. Це підтверджує факт розстрілу ОУН у Бродівському повіті члена ОУН за вбивство польки. Укр[аїнська] сторона готова надати дані, які дозволять польській стороні підтвердити цей факт. Однак, польська сторона повинна зрозуміти труднощі, з якими бореться ОУН. Ці труднощі спричинені низкою факторів:

а) Перш за все, неоднорідного погляду укр[аїнського] суспільства. Частина зусиль укр[аїнців] спрямована на співпрацю з німцями і немає жодної можливості домовитися з представниками цього напрямку.

б) Німецька політика, яка старається поглибити суперечності серед укр[аїнців]. Останнім часом німці стягують підрозділи дивізії „СС Галичина” в цей район з метою боротьби з бандами в тилу. А цими бандами є загони ОУН. Це є тяжка проблема, яка мусить бути вирішена, щоб не дійшло до братовбивчої війни.

в) Зростання ненависті до поляків спричинене їх хисткою позицією щодо окупантів на Волині. Загони УПА постійно зустрічалися із співпрацею польського населення з радянськими десантами і були змушені, після неодноразових попереджень, робити відповідні висновки. Загони УПА також мали справу з польськими каральними загонами на німецькій службі. Це призводило до помсти польському населенню. Призвело це також до сумного наслідку – УПА почала дивитись на все польське, як на щось вороже. Однак слід зрозуміти, що це уявлення з'явилося на підставі багатьох прикрих випробувань. Також треба зрозуміти, що відповідальним чинником тепер тяжко швидко опанувати ці настрої серед укр[аїнських] партизанських загонів, які в силу обставин, не мають дисциплінованості регулярної армії.

г) Врешті психозом страху, який охопив не тільки польське, а й укр[аїнське] суспільство. Серед українців ходять тривожні чутки про темпи озброєння поляків, про якісь масові вбивства, які поляки мають намір провести і т. п. До цієї категорії слід віднести плітки, які ходять серед українців про наміри поляків у момент, коли більшовицька окупація охопить цей район.

Ходять чутки, що поляки будуть видавати в руки більшовиків весь укр[аїнський] націоналістичний елемент. З подібних дурниць можуть

Strona polska przyjmuje to uroczyste zapewnienie i ze swej strony zapewnia, że żadne czynniki Z.W.Z.¹ nie popierają w jakiegokolwiek formie akcji mordowania Ukraińców.

Strona ukr[aińska] w dalszym ciągu swych wywodów stwierdza, że O.U.N, odwrotnie, stara się opanować falę zbrodni. Może za tym świadczyć fakt rozstrzelania przez O.U.N. w powiecie Brody członka O.U.N. za zamordowanie Polki. Strona ukr[aińska] jest gotowa służyć danymi, które pozwolą stronie polskiej stwierdzić ten fakt. Strona polska powinna jednak zrozumieć trudności, z jakimi walczy O.U.N. Trudności te wynikają z szeregu czynników:

a) Przede wszystkim z niejednolitego poglądu w społeczeństwie ukr[aińskim]. Część wysiłków Ukr[aińców] skierowuje się ku współpracy z Niemcami i nie istnieje żadna możliwość porozumienia się z przedstawicielami tego kierunku.

b) Z polityki niemieckiej, która stara się pogłębić rozdziewki wśród Ukr[aińców]. Ostatnio np. ściągają Niemcy oddziały dywizji „SS Galicja” na ten teren dla zwalczania band na zapleczu. A tymi bandami są oddziały O.U.N. Jest to ciężki problem, który musi być rozwiązany, by nie doprowadzić do bratobójczej walki.

c) Ze wzrostu nienawiści do Polaków z powodu ich chwiejnej postawy wobec okupanta na Wołyniu. Oddziały U.P.A. spotykały się stale ze współpracą ludności polskiej z desantami sowieckimi i były zmuszone, po wielokrotnym ostrzeżeniu, do wyciągania z tego konsekwencji. Oddziały U.P.A. również miały do czynienia z polskimi oddziałami karnymi w służbie niemieckiej. Powodowało to zemstę na ludności polskiej. Spowodowało to również smutną konsekwencję, że U.P.A. poczęła patrzeć na wszystko, co polskie, jako na coś wrogiego. Trzeba jednak zrozumieć, że to pojęcie urosło na podstawie wielu przykrych doświadczeń. I trzeba zrozumieć, że czynnikiem odpowiedzialnym trudno jest obecnie szybko opanować te nastroje wśród ukr[aińskich] oddziałów partyzanckich, które siłą rzeczy nie posiadają karności wojska regularnego.

d) Wreszcie z psychozy strachu, jaki ogarnął nie tylko społeczeństwo polskie, ale i ukr[aińskie]. Wśród Ukraińców krążą alarmujące pogłoski o tempie zbrojenia się Polaków, o jakichś masowych mordach, jakie Polacy zamierzają przeprowadzić i t.p. Do tej kategorii należy doliczyć plotki krążące wśród Ukraińców o zamiarach Polaków z chwilą, gdy okupacja bolszewicka obejmie ten teren.

Chodzą pogłoski, że Polacy będą wydawali w ręce bolszewickie cały element nacjonalistyczny ukr[aiński]. Z podobnych bzdur mogą zrodzić się hasła tak szalone, jak np. „Lepiej by Polaków w ogóle tu nie było, gdy przyjdą bolszewicy”. Jeśli chodzi o oddziały U.P.A, to otrzymały one rozkaz

виникнути такі безумні лозунги, як наприклад „Краще, щоб поляків взагалі не було, коли прийдуть більшовики”. Якщо йдеться про загони УПА, то вони отримали наказ залишитися на Волині. Збільшення вбивств не може мати нічого спільного з їх переходом в Карпати, оскільки такого переходу нема.

Польська сторона з задоволенням приймає ці пояснення. Питає ще, що укр[аїнській] стороні відомо про наказ УПА, перехоплений німцями 12 II під Бережанами. Укр[аїнська] сторона заявляє, що нічого про це не знає і тому не може заперечувати. Польська сторона підтверджує, що розуміє труднощі укр[аїнців], але вбачає в них тільки на один привід більше для швидшої і енергійнішої діяльності, якщо є намір досягнути приборкання. У зв'язку з цим пропонує, щоб:

а) Розпочати постійний обмін всією наявною інформацією про здійснювані вбивства, цю інформацію спільно обговорювати і висвітлювати. В разі потреби проводити розслідування, про результати яких взаємно себе повідомляти.

б) Установити, які компетенції „Комісії приборкання району” – ведення заспокійливої пропаганди – внесення пропозицій для видання відповідних військових наказів – і нагляд за їх виданням – внесення пропозицій для проведення репресій стосовно власних елементів, які ухиляються від виконання наказів і надалі ведуть злочинну акцію.

в) Заспокійливу пропаганду вести всюди і на всій території.

г) Військові накази і репресії проводити всіма силами в певному вибраному повіті. Сторони виберуть: укр[аїнська] сильний укр[аїнський] повіт (Бережани, Підгайці і т. п.) – польська сторона сильний польський повіт (у тернопільському) і проведуть в них повне приборкання. Щойно звідси акція приборкання буде поширена на інші райони.

Укр[аїнська] сторона погодилася з польськими пропозиціями та обіцяє доповісти про них і отримати згоду.

Польська сторона підкреслила, що було б доцільно, щоб члени комісії отримали повноваження приймати рішення на місці, оскільки доповіді затягують справи.

Укр[аїнська] сторона обіцяє цим зайнятися.

Польська сторона порушує невирішені до цього часу питання, констатує, що протоколи переговорів будуть підписані на наступному засіданні, а відповідь на листа до Представника Уряду надійде протягом тижня. Потім запитує: чи і коли буде вручена декларація Верховної Ради.

Укр[аїнська] сторона підтверджує, що декларація буде вручена напевно, однак терміну не може вказати. В усякому випадку раніше буде публічно оголошено про створення „Української Верховної Ради”.

pozostania na Wołyniu. Nasilenie morderstw nie może mieć nic wspólnego z ich przemarszem w Karpaty, gdyż takiego przemarszu nie ma.

Strona polska przyjmuje te wyjaśnienia z zadowoleniem. Zapytuje jeszcze, co stronie ukr[aińskiej] wiadomo o rozkazie U.P.A. przechwyconym 12 II pod Brzeżanami przez Niemców. Strona ukr[aińska] oświadcza, że nic o tym nie wie i dlatego przeczyć nie może. Strona polska stwierdza, że rozumie trudności Ukr[aińców], ale widzi w nich tylko jeden powód więcej do szybkiego i energicznego działania, jeśli się zamierza osiągnąć uspokojenie. Wobec tego proponuje, by:

a) Rozpocząć stałą wymianę wszelkich posiadanych informacji o dokonywanych mordach, informacje te wspólnie omawiać i naświetlać, w razie potrzeby przeprowadzać dochodzenia, których wyniki wzajemnie sobie komunikować.

b) Ustalić, jakie kompetencje [posiada] „Komisja Uspokojenia Terenu” – prowadzenie propagandy uspokajającej – stawianie wniosków dla wydawania odpowiednich zarządzeń wojskowych i czuwanie nad ich wydaniem – stawianie wniosków dla przeprowadzenia represji na własnych elementach wyłamujących się spod zarządzeń i prowadzących nadal zbrodniczą akcję.

c) Propagandę uspokajającą prowadzić powszechnie i na całym terenie.

d) Zarządzenia wojskowe i represje przeprowadzić całym wysiłkiem na pewnym obranym powiecie. Strony wybierają: ukr[aińska] silny ukr[aiński] powiat (Brzeżany, Podhajce i t.p.) – strona polska silny polski powiat (w [województwie] tarnopolskim) i przeprowadzą w nich pełne uspokojenie. Stamtąd dopiero akcja uspokajająca zostanie rozszerzona na dalsze tereny.

Strona ukr[aińska] zgadza się z polskimi propozycjami i obiecuje zreferować i osiągnąć zgodę na nie.

Strona polska zaznacza, iż wydaje się celowe, by członkowie komisji otrzymali uprawnienia decydowania na miejscu, gdyż referowanie przedłuża sprawę.

Strona ukr[aińska] obiecuje zająć się tym.

Strona polska porusza sprawę dotąd nie załatwioną stwierdzając, że protokoły rozmów będą podpisane na następnym posiedzeniu, a odpowiedź na list do Delegata Rządu nastąpi w ciągu tygodnia. Następnie zapytuje: czy i kiedy będzie doręczona Deklaracja Werchownej Rady.

Strona ukr[aińska] stwierdza, że deklaracja będzie doręczona na pewno, jednak terminu nie można podać. W każdym razie przed tym nastąpi publiczne ogłoszenie o utworzeniu „Ukraińskiej Werchownej Rady”.

Na tym posiedzenie zakończono i ustalono datę i miejsce następnego spotkania.

На цьому засіданні закінчилося і було визначено дату й місце наступної зустрічі.

*ІНП, Кр. 075/9, т. 1, арк. 269–271.
Копія, машинопис.*

Примітки

^{a-a} Дописано над перекресленим словом.

¹ Союз збройної боротьби (СЗБ) – підпільна військова організація створена 13 листопада 1939 генералом Сікорським. Завданням СЗБ була підтримка патріотичних настроїв в суспільстві, організація активного опору терорів окупантів, а також підготовка загального збройного повстання. СЗБ перейняв структури СПП – організації, створеної на рубежі вересня і жовтня 1939 генералом М. Токажевським-Карашевичем; діяв на території обох зон окупації – німецької і радянської; територію країни було поділено на шість регіонів: № 1 Варшава, № 2 Білосток, № 3 Львів, № 4 Краків, № 5 Познань і № 6 Торунь. Оскільки ця система себе не виправдала, було призначено комендантів обох зон окупації: німецької – дипломованого полковника С. Ровецького та радянської – генерала Токажевського-Карашевича. До червня 1940 ГК СЗБ перебувало у Парижі, потім в окупованій Варшаві. Головнокомандувачем був генерал К. Соснковський, а з 30 червня 1940 генерал Ровецький. 14 лютого 1942 наказом генерала Сікорського СЗБ переіменовано в АК.

Przypisy

^{a-a} Dopisano nad skreślonym słowem.

¹ Związek Walki Zbrojnej (ZWZ) – konspiracyjna organizacja wojskowa powołana 13 listopada 1939 przez gen. Sikorskiego. Zadaniem ZWZ było podtrzymywanie nastrojów patriotycznych w społeczeństwie, organizowanie czynnego oporu wobec terroru okupantów oraz przygotowanie powszechnego powstania zbrojnego. ZWZ przejął struktury utworzonej na przełomie września i października 1939 przez gen. M. Tokarzewskiego-Karaszewicza SZP; działał na terenie obydwu okupacji – niemieckiej i sowieckiej; kraj podzielono na sześć obszarów: nr 1 Warszawa, nr 2 Białystok, nr 3 Lwów, nr 4 Kraków, nr 5 Poznań i nr 6 Toruń. Ponieważ system ten nie sprawdzał się, ustanowiono komendantów poszczególnych okupacji: niemieckiej, płk. dypl. S. Roweckiego i sowieckiej, gen. Tokarzewskiego-Karaszewicza. KG ZWZ do czerwca 1940 znajdowała się w Paryżu, następnie w okupowanej Warszawie. Kmdtem Głównym był gen. K. Sosnkowski, a od 30 czerwca 1940 gen. Rowecki. 14 lutego 1942 rozkazem gen. Sikorskiego ZWZ przemianowano na AK.

**Протокол переговорів Делегатури Уряду з Верховною Радою
від 8 березня 1944 р.**

Збори відбулися в середу 8 III 1944 год. 15.00 і тривали до год. 17.30.

На початку взяв слово представник КРП.

Загальна позиція КРП коротко подана у реченні: польський народ з радістю вітатиме постання незалежної укр[аїнської] держави. Вітатиме з радістю з принципових причин, оскільки поляки надто довго боролися за власну незалежність, щоб не розуміти і недооцінювати прагнення інших народів у цьому напрямку. Привітає з радістю також з політичних міркувань, оскільки постання незалежної укр[аїнської] держави полегшило б долю, яка тяжіє над поляками з точки зору їх геополітичного положення. Полегшило б перш за все тому, що у нас не викликає жодних сумнівів, що укр[аїнська] держава матиме багато антиросійських рис. Існує багато форм об'єднання держав і, поза сумнівом, укр[аїнська] і польська держави знайшли б форму дружнього співіснування і співпраці, яка б їм найбільше підходила.

Однак шляхи, які ведуть до незалежності можуть бути різними. Важко скласти собі думку стосовно шляхів, які має намір обрати укр[аїнський] народ, оскільки уявлення про це поділені. Різні також в залежності від території проживання українців. Різні також і серед укр[аїнських] еміграційних кіл.

Першою місією Делегата є довідатися, яка лінія домінує серед українців тепер, яка б дозволила думати, що українська незалежність є реальною. Йдеться також про аналіз, чи і на скільки можливою є спільна лінія поведінки.

Польська позиція зрозуміла: перебуваємо в стані війни з Німеччиною, позиція настільки однастайна, що німці навіть не пробували шукати порозуміння. Дещо інакше справа виглядає для українців. Тому польська сторона хотіла би знати, як українці уявляють собі: що може принести дальший хід війни і якою, в зв'язку з цим, буде лінія поведінки українського народу.

Потім взяв слово представник Верховної Ради:

Так складається в даний момент, що не можемо представляти цілісної думки всього укр[аїнського] народу, оскільки він перебуває під окупацією і не має можливості чітко і ясно виявити свою волю. Однак ситуація, в якій знаходиться після падіння своєї власної, хоча й короткотривалої державності, всі дальші антирадянські кроки, а тепер

**Protokół rozmów Delegatury Rządu z Verchowną Radą
z 8 marca 1944 r.**

Zebranie odbyło się w środę dnia 8 III 1944 godz. 15.00 i trwało do godz. 17.30.

Na wstępie zabrał głos delegat K.R.P.

Ogólne stanowisko K.R.P. streszcza się w zdaniu: naród polski z radością powita powstanie niepodległego państwa ukr[aińskiego]. Z radością powita ze względów zasadniczych, gdyż Polacy zbyt długo walczyli o własną niepodległość, by nie rozumieć i nie doceniać dążeń innych narodów w tym kierunku. Z radością również powita ze względów politycznych, gdyż powstanie niepodległego państwa ukr[aińskiego] ulżyłoby doli ciężającej na Polakach ze względu na geopolityczne położenie. Ulżyłoby przede wszystkim dlatego, że nie ulega dla nas wątpliwości, iż państwo ukr[aińskie] posiadać będzie dużo cech antyrosyjskich. Istnieje wiele form zjednoczenia państw i niewątpliwie państwo ukr[aińskie] i polskie znalazłyby formy przyjacielskiego współżycia i współpracy, która by im najlepiej odpowiadała.

Jednak drogi wiodące do niepodległości mogą być różne. Trudno wyrobić sobie zdanie o drogach, jakie zamierza obrać naród ukr[aiński], gdyż pojęcia o tym są podzielone. Różne także w zależności od terenu, na którym żyją Ukraińcy. Różne także i wśród kół emigracji ukr[aińskiej].

Pierwszą misją Delegata jest dowiedzieć się, jaka obecnie wśród Ukraińców linia dominuje, która by pozwalała sądzić, że uzyskanie niepodległości jest realne. Chodzi też o analizę, czy i o ile jest możliwa wspólna linia postępowania.

Stanowisko polskie jest jasne: jesteśmy w wojnie z Niemcami, stanowisko tak jednolite, że Niemcy nie próbowali nawet szukać porozumienia. Nieco odmiennie wygląda sprawa dla Ukraińców i dlatego strona polska chciałaby wiedzieć, jak Ukraińcy wyobrażają sobie: co dalszy przebieg wojny może przynieść i jaka wobec tego będzie linia postępowania narodu ukraińskiego.

Z kolei zabrał głos przedstawiciel Verchownej Rady:

Tak się w tej chwili układa, że nie możemy wyrażać pełnego poglądu całego narodu ukr[aińskiego], gdyż znajduje się on pod okupacją i nie ma możliwości ujawnienia jasno i wyraźnie swojej woli. Jednak, sytuacja w jakiej się znajduje od upadku własnej, acz krótkotrwałej państwowości, wszystkie kolejne odruchy przeciwsowieckie, a obecnie przeciw okupantowi

проти окупанта – все рівно проти якого – чітко і ясно свідчать, що волею українського народу є: свобода, об'єднання народу і його незалежність. Радянський терор в період найжорстокішої неволі не зміг зламати волі до відбудови незалежної України. Не зважаючи на свою часом удавану покірність, народ тільки чекає нагоди, щоб піднятися на боротьбу і вибороти цю свободу. Я сам з Наддніпрянщини і кажучи це я повністю переконаний, що так є насправді. Укр[аїнський] народ розуміє, що історичною нагодою для відбудови держави є саме ця війна. Можу сміливо й відкрито сказати – укр[аїнський] народ, всупереч всіляким історичним упередженням, вважав і вважає, що здійснення ідеалу незалежності можливе і збудеться тільки спираючись на Польщу. Був період, коли укр[аїнський] народ покладав всі надії на доброзичливе ставлення до Німеччини. Але швидко наступило „протвереження”. Це „протвереження” наказувало повернутися на наш справжній шлях – спиратись на Польщу. Це бажання спертися на Польщу не є результатом симпатії. Здаємо собі справу, що є ціла низка невирішених питань і то дуже принципових (територіальне питання), але також ясно здаємо собі справу, що опертя на Польщу дає і дасть обидвом сторонам великі вигоди, з огляду на які місцеві проблеми питання стають другорядними. Знаємо також і ставимо питання прямо: прийшов наш час: бути або не бути. Чи можемо нині відмовитись від наших – відносно спірних територій? Ясно, що це неможливо. Ідея об'єднання є настільки сильна, що часто чути – краще яка-небудь тільки б об'єднана. Не можемо нині від нічого відмовлятися, не можемо сказати, що віддаємо території. Хочемо злагоди, хочемо співпраці – на платформі взаємної поваги боротьби за свободу. Ця платформа є прийнятна для всіх, територіальні питання повинні відпасти. Масам цього сказати не можна, це слід відкласти. Хочемо і можемо піти на всілякі компроміси, бо знаємо, що з Польщею краще, в тисячу разів краще, ніж з ким завгодно. Проведення принципових переговорів, врегулювання польсько-укр[аїнських] проблем, закриє раз і назавжди всі причини сварки та саму сварку. Хочемо злагоди, хочемо в цих переговорах, що розпочалися, вбачати цей найправильніший шлях, який усуває всякі упередження. Тому ми з радістю довідалися, що ці переговори виходять на відповідний шлях.

Потім бере слово другий делегат і, в якійсь мірі на доповнення, заявляє: ми є єдиними представниками волі всього укр[аїнського] народу, оскільки:

1) Представляємо волю і прагнення всього укр[аїнського] народу на захід від Волги.

– obojętnie przeciw któremu – świadczą dobitnie i jasno, że wolą narodu ukraińskiego są: wolność, zjednoczenie narodu i jego niepodległość. Terror sowiecki w czasie okrutnej niewoli nie zdołał złamać woli odbudowy niepodległej Ukrainy. Mimo czasami pozornej uległości, naród czeka tylko na sposobność, w której stanie do walki i tę wolność wywalczy. Jestem sam z Naddnieprza i jeżeli to mówię, mam najpełniejsze przekonanie, iż tak jest w rzeczywistości. Naród ukr[aiński] zdaje sobie z tego sprawę, że okazją dziejową do odbudowy państwa jest właśnie ta wojna. Mogę powiedzieć śmiało i otwarcie – naród ukr[aiński] wbrew wszelkim uprzedzeniom historycznym uważał i uważa, iż ziszczenie ideału niepodległościowego może [nastąpić] i nastąpi tylko w oparciu o Polskę. Był okres, w którym wszystkie nadzieje pokładał naród ukr[aiński] na dobro-życliwym stosunku do Niemiec. Lecz otrzeźwienie przyszło szybko. To otrzeźwienie kazało wrócić na nasz właściwy szlak – oparcie się o Polskę. Ta chęć oparcia się o Polskę nie jest wynikiem sentymentu. Zdajemy sobie sprawę, iż jest cały szereg spraw nie załatwionych i to bardzo zasadniczych (kwestia terenów), lecz również zdajemy sobie sprawę jasno z tego, że oparcie się o Polskę daje i da obu stronom wielkie korzyści, wobec których sprawy terenowe stają się drugorzędnymi. Wiemy również i stawiamy sprawę prosto: nadszedł dla nas moment: być albo nie być. Czy możemy dziś rezygnować z naszych – względnie spornych – terytoriów? Jasne, że jest to niemożliwe. Idea zjednoczenia jest tak silna, iż często się słyszy, iż lepiej jakakolwiek byle zjednoczona. Nie możemy z niczego dziś rezygnować, nie możemy powiedzieć, że odstępujemy tereny. Chcemy zgody, chcemy współpracy – na platformie wzajemnego poszanowania walk o wolność. Ta platforma jest do przyjęcia dla wszystkich, sprawy terenowe muszą odpaść. Masom tego powiedzieć nie można, to musi być odłożone. Chcemy i możemy pójść na wszelki kompromis, bo wiemy, że z Polską lepiej, po tysiącokroć lepiej, niż z kimkolwiek. Przeprowadzenie rozmów zasadniczych, uregulowanie spraw polsko-ukr[aińskich] zamknęłoby raz na zawsze wszystkie przyczyny kłótni i kłótnię samą. Chcemy zgody, chcemy w tych podjętych rozmowach upatrywać tę najwłaściwszą drogę, która usuwa wszelkie uprzedzenia. Dlatego z radością dowiedzieliśmy się, że rozmowy te wchodzą na odpowiednią drogę.

Następnie zabiera głos drugi delegat i niejako w uzupełnieniu, oświadcza: Jesteśmy jedynymi reprezentantami woli całego narodu ukr[aińskiego], gdyż:

1) Reprezentujemy wolę i pragnienie całego narodu ukr[aińskiego] od Wołgi na zachód.

2) Jesteśmy jedynymi przedstawicielami aktywnymi – aktywnych sił narodu, który ze swoich żądań: wolności, zjednoczenia i niepodległości nie zrezygnował.

2) Ми є єдиними активними представниками прихованих сил народу, який не відмовився від своїх вимог: свободи об'єднання і незалежності.

3) Ми є єдиним і найсильнішим, незалежним від нікого укр[аїнським] національним рухом і це дає нам право виступати від імені всього укр[аїнського] народу.

Для обґрунтування скажемо, що зрештою вже сказав мій попередник на тему нашої ідеї, тому не обґрунтовуватиму далі. Якщо хтось сприймав наші акти інакше, як демонстрацію волі нашого народу, то можемо підтвердити, що наш акт у 1941 році не відбувся за згодою Німеччини, але всупереч волі німців, як і ціла низка інших актів, які ми здійснювали з 1919 року на тих чи інших землях. Ми є національно незалежним рухом і саме ця незалежність дозволила нам розпочати розмови саме в той час, коли ми протипоставилися поступливості щодо німецької окупації. Ми розпочали переговори з представниками поль[ського] народу і цим виявили всю нашу незалежність і активність. Є ясно, що шлях цих переговорів є твердий і тяжкий головним чином завдяки тому, що все, що між нами зростало, було наповнене недовір'ям і ненавистю. Однак, ми визнали, що настав момент відповідний для початку переговорів, момент – коли ставлення до рад (Росії) природно змінилося. Ми одностайно прийняли дві альтернативи, які знайшли своє віддзеркалення в протоколі переговорів. Ми визнали їх раціональними і слухними. Розуміємо важку ситуацію польського уряду у вищезгаданій справі. Знаємо і розуміємо, що укр[аїнське] питання ще не дозріло, але що воно визріє, оскільки ми переконані, що результатом цієї війни буде падіння большевії або таке її ослаблення, що козир польсько-укр[аїнської] співпраці за конференційним столом буде одним із найсильніших... Здаємо собі також справу, що немає повної незалежності Польщі без вільної України – і навпаки. Цілковитим підтвердженням наших поглядів є Ризький мир. Для поляків все ще існує комуністично-російська проблема. Для нас вона існує і існуватиме постійно лишень як проблема російського імперіалізму, незважаючи на забарвлення. Ми завжди битимемо в цей імперіалізм, поки його не розвалимо. Нам ясно, що ми належимо до Європи і проти всієї московської системи будемо виступати спільно з іншими народами, які залишаються у московській неволі. Здаємо собі справу, що існування вільної України залежить від незалежної Польщі. Здаємо собі справу, що упорядкування цієї частини Європи може і повинна здійснити Польща або в союзі держав, або у федерації народів Центральної і Східної [Європи]. Знаємо і цінуємо роль Польщі як союзника, але знаємо, що як суб'єкт у даний момент вона ще

3) Jesteśmy jedynym i najsilniejszym, niezależnym od nikogo ruchem narodowym ukr[aińskim] i w tym leży nasz mandat przemawiania imieniem narodu ukr[aińskiego].

Dla uzasadnienia powiemy, co zresztą powiedział już mój poprzednik na temat naszej idei, dlatego też nie będę dalej uzasadniał. Jeżeli ktoś nasze akty inaczej osądzał, niż manifestację woli naszego narodu, to możemy stwierdzić, że akt nasz z 1941 r. nie odbył się za zgodą Niemiec, ale wbrew ich woli, jak i cały szereg innych aktów, które podejmowaliśmy od roku 1919 na tych czy innych ziemiach. Jesteśmy ruchem narodowo niezależnym i ta właśnie niezależność zezwoliła nam na podjęcie rozmów i to właśnie w tym czasie, w którym przeciwstawiliśmy się uległości przeciw okupacji niemieckiej. Podjęliśmy rozmowy z przedstawicielami narodu pol[skiego] i tym ujawniliśmy całą naszą niezależność i aktywizm. Jasnym jest, iż drogi tych rozmów są twarde i ciężkie, głównie dzięki temu, iż wszystko co między nami narastało, przepojone było nieufnością i nienawiścią. Uznaliśmy jednak, że nadszedł właściwy czas do podjęcia rozmów, czas – w którym stosunek do Sowietów (Rosji) uległ z natury rzeczy zmianie. Przyjęliśmy w pełnej zgodzie dwie alternatywy, które znalazły swoje odzwierciedlenie w protokole rozmów. Uznaliśmy je jako racjonalne i słuszne. Rozumiemy trudną [sytuację] rządu polskiego w powyższej sprawie. Wiemy i rozumiemy, że zagadnienie ukr[aińskie] jeszcze nie dojrzało, ale że ono dojrzeje, gdyż jesteśmy przekonani, że wynikiem tej wojny będzie upadek bolszewii, albo takie jej osłabienie, że atut współpracy polsko-ukr[aińskiej] [przy] stole konferencyjnym będzie jednym z najsilniejszych... Zdajemy sobie również sprawę, że nie ma pełnej niepodległości Polski bez wolnej Ukrainy – i odwrotnie. Pogląd nasz ma pełne uzasadnienie w pokoju ryskim. Dla Polaków ciągle jeszcze istnieje zagadnienie komunistyczno-rosyjskie. Dla nas ono istnieje i istnieć będzie stale, tylko jako zagadnienie imperializmu rosyjskiego bez względu na barwę. My w ten imperializm zawsze będziemy bili, dopóki go nie rozwalimy. Dla nas jasnym jest, iż należymy do Europy i cały system Moskwy będziemy zwalczać wspólnie z innymi narodami, pozostającymi w niewoli moskiewskiej. Zdajemy sobie sprawę, że istnienie wolnej Ukrainy jest uzależnione od niepodległej Polski. Zdajemy sobie sprawę, że uporządkowanie tej części Europy może i musi przeprowadzić Polska, czy to w sojuszu, związku państw, czy federacji środkowo-wschodnich narodów. Wiemy i doceniamy rolę Polski, jako alianta, ale wiemy, że podmiotowość jej w tej chwili jest jeszcze fikcją – nie znaczy to, żebyśmy zaprzeczali jej podmiotowości, czy coś innego, wiemy jednak, że ta podmiotowość tak długo w tym koncercie nie istnieje, dopóki Rosja jest silną, dopóki Rosji tej nie przeciwstawią się realne koncepcje i siły. Na razie zagadnienie Ukrainy jest zagadnieniem

є фікцією – це не означає, що ми заперечуємо проти її суб'єктності або чогось іншого. Однак, знаємо, що ця суб'єктність у цьому концерті не існує, поки Росія є сильною, поки цій Росії не протипоставлені реальні концепції і сили. Поки що проблема України є проблемою виключно Сталіна – йдеться про те, що ця проблема повинна стати проблемою Європи, сусіда Польщі і Союзників.

Нині хочемо [обговорювати] справу з Вами так, якби Ви не були суб'єктом міжнародного права, оскільки це і нам, і вам полегшить [розв'язання] ціл[ої] низки питань. Мусимо тепер, хоча б загально і паралельно, зафіксувати умову відповідно до двох варіантів, які ми прийняли. Мусимо вирішити цілу низку дрібних питань, які приготують два народи до великих справ.

Далі бере слово третій делегат, який роз'яснює цілу низку питань, піднятих у вступному виступі п[ана] Делегата. Ставлення укр[аїнського] народу до німецьких і радянських наскрізь негативне і прошу не сприймати як співпрацю укр[аїнського] народу УЦК. Ми його не засуджуємо, бо вважаємо, що не все, що робив комітет є погане. Адже зумів уберегти деякі ділянки нашого культурного надбання та розширити їх. Це зовсім не перешкоджає тому, що ми всіма засобами виступаємо і будемо виступати проти будь-якої співпраці з ворогом. Звісно, що така співпраця чи таке підпорядкування є неймовірне для поляків і це зрозуміло: 1) Поляки є повністю політично зрілим народом і не підуть на співпрацю з жодним окупантом. 2) Польський народ не мусить здобувати жодних інститутів, оскільки вони існують у польському народі, [а] укр[аїнський] народ їх не має.

Ставлення укр[аїнського] народу до німців – вороже, до Москви – було, є і завжди буде вороже... Підкреслюю – діяльність Кубійовича вважаємо життєвою необхідністю, хоча в жодному випадку не викликає якоїсь симпатії укр[аїнського] народу. З Радами або Росією не можемо примиритися в жодному випадку, оскільки в будь-якому випадку цілі цих двох народів завжди будуть суперечні. Розуміємо, що в даний момент Польща незацікавлена у загостренні стосунків з Радами. Однак, ситуація може повністю змінитися у випадку окупації всієї Польщі. В результаті цього виникне інша ситуація й можливо знову у двох варіантах: 1) Польща розпочинає боротьбу, вступає на шлях революції; 2) Польща і Україна входять в радянську сферу, співпраця двох народів, які діють з метою здобуття повної незалежності. Тому домовитися щодо створення хоча б загальних рамок є історичною необхідністю. Треба цю низку питань, таких як військове співробітництво, неперешкоджання один одному, а скоріше полегшення різних заходів, вирішити, побороти упередження, оминаючи

ściśle Stalina – idzie o to, że zagadnienie to musi się stać zagadnieniem Europy, sąsiada Polski i Aliantów.

Dziś chcemy tak [postawić] sprawę z Panami, jak gdybyście nie byli podmiotem prawa narodów, bo to nam i wam ułatwi cały szereg spraw. Musimy obecnie bodaj ramowo i równolegle zafiksować umowę według dwóch wariantów, które przyjęliśmy. Musimy załatwić cały szereg drobnych spraw, które przygotowują dwa narody do rzeczy wielkich.

Dalej zabiera głos trzeci delegat, wyjaśniając szereg spraw, które poruszane były we wstępnym przemówieniu p. Delegata. Stanowisko narodu ukr[aińskiego] jest na wskroś negatywne do okupantów niemieckich i sowieckich i proszę nie brać za współpracę narodu ukr[aińskiego] w UCK. My go nie potępimy, uważamy bowiem, że nie wszystko, co komitet robił, jest złe. Potrafił bowiem zabezpieczyć niektóre dziedziny naszego dorobku kulturalnego i potrafił je rozszerzyć, co wcale nie przeszkadza, że wszystkimi środkami zwalczamy i zwalczać będziemy wszelkie objawy współpracy z wrogiem. Naturalnym jest, iż podobna współpraca czy podobne podporządkowanie się jest nie do pomyślenia u Polaków, ale to jest jasne. 1) Polacy są narodem już w pełni dojrzałym politycznie i z żadnym okupantem nie pójdą na współpracę. 2) Naród polski nie potrzebuje zdobywać żadnych instytucji, gdyż one istnieją w narodzie polskim, naród ukr[aiński] ich nie posiada.

Stosunek narodu ukr[aińskiego] do Niemców jest wrogi – do Moskwy był, jest i będzie zawsze wrogi... Podkreślałem – istnienie Kubijowycza uważamy za konieczność życiową, chociaż w żadnym wypadku nie budzi żadnej sympatii w narodzie ukr[aińskim]. Z Sowietami czy Rosją nie możemy w żadnym wypadku pogodzić się, gdyż w każdym wypadku cele tych dwóch narodów będą zawsze sprzeczne. Rozumiemy, iż w tej chwili nie leży w interesie Polski zaognianie stosunków z Sowietami. Sytuacja może się jednak całkowicie zmienić na wypadek okupacji całej Polski. Wskutek tego zjawia się inna sytuacja i to możliwie znowu w dwóch wariantach... 1) Polska podejmuje walkę, przechodzi na drogę rewolucji. 2) Polska i Ukraina wchodzi w [strefę radziecką], współpraca dwu narodów działających dla pełnej niepodległości. Dlatego dogadać się, stworzyć bodaj ogólne ramy jest dziejową koniecznością. Trzeba owe szeregi spraw, jak współpraca wojskowa, nie przeszkadzanie sobie, a raczej ułatwianie rozmaitych pociągnięć, załatwić, uprzedzenia zwalczyć, pomijając wszystkie sprawy terytorialne (zrozumiałym jest dla nas całkowicie, że Rząd Polski musi stać twardo na stanowisku nienaruszalności traktatu ryskiego).

Odnosnie do sprawy deklaracji oświadcza: deklaracja zostanie na pewno wydana w odpowiednim czasie. Będzie ona podstawą do podniesienia sprawy ukr[aińskiej] na forum międzynarodowym. Będzie to zrobione

всі територіальні питання (нам цілком зрозуміло, що Польський уряд мусить твердо стояти на позиції непорушності Ризького договору).

Щодо питання декларації заявляє: Декларація напевно буде видана у відповідний момент. Вона буде основою для порушення укр[аїнського] питання на міжнародній арені. Це буде зроблено у відповідний момент. Тоді стане добрим інструментом. Пригадує приклад п[ана] делегата, що навіть найкращий аргумент, використаний у невідповідний момент, може виявитися мало вагомим. А малий і дрібний може набути вагомої вартості. Тому вважає, що декларація з'явиться у відповідний момент. Цінуємо вартість декларації – якщо б вона появилася вже тепер, то могла б служити аргументом у польській політиці. Ми цього не хочемо. У відповідний момент буде ефективною не лише в польсько-рад[янському] розіграші, зокрема стосовно східного кордону – але – що важливо – принциповим козирем в розіграші проблеми упорядкування Центрально-Східної Європи. Запевняємо, що відзначатиметься акцентами дружби і співпраці, а також тісного зв'язку двох великих народів Європи – польського і укр[аїнського].

П[ан] делегат бере слово для роз'яснення окремих питань.

Часто тягнемо за собою справи минулого, що абсолютно непотрібно. Можемо сміливо підкреслити, що йде до раз у раз більшої демократизації, на перше місце раз у раз сильніше виступають чинники, які представляють працю. Цей процес йде раз у раз швидше і надіємося, що він виключить поняття, [що] „лях це пан”. Поняття, яке ще існує в малих групах, що Україна є штучним утворенням, є поняттям відсталим. Воно стосується минулого.

Знову ж, якщо йдеться про настрої серед укр[аїнської] еміграції в Сполучених Штатах, вони є скоріше пробільшовицькі. Мало розуміння є серед англосаксів, що може бути інша Україна, ніж Україна Корнійчука! В цьому суть труднощів. Як виглядає, наприклад, питання українського повстання? Як може виглядати спільна акція? Ми не можемо забувати, що Польща завжди є суб'єктом міжнародного права і ще не може стати на шлях конфлікту з Росією.

В декларації „четвірки” поряд з реченням, що з радістю вітатимемо постання незалежної укр[аїнської] держави було й інше речення, що зв'яже нас спільно пролита кров. Отже, польська кров не є тією, що стоїть на перешкоді українцям. Проте, українці часто займалися політикою, яка могла сприйматися як пронімецька. Створюють дивізію СС, яка воює на боці Німеччини. Такого роду факти залишають якийсь осадок в польському зрозумінні, з яким, однак, треба рахуватися.

Нарешті, торкаючись ще місцевих справ – здійснювані українцями, можливо, що неосудними елементами, вбивства дуже шкодять

w odpowiednim czasie. Stanie się wówczas dobrym instrumentem. Przypomina przykład p. Delegata, iż nawet najlepszy argument użyty w czasie niewłaściwym, może okazać się mało ważnym. A mały i drobny może nabrać walorów wielkiej wagi. Uważa zatem, iż deklaracja ukaże się we właściwym czasie. Doceniamy walor deklaracji – gdyby się ona już obecnie ukazała, mogłaby służyć jako argument w polityce polskiej. My tego nie chcemy. W odpowiednim czasie będzie nie tylko skutecznym [argumentem] w rozgrywce polsko-sow[ieckiej] zwłaszcza [w sprawie] granic wschodnich – ale – co ważniejsze – zasadniczym atutem w rozgrywce o zagadnienia uporządkowania Europy środkowo-wschodniej. Zapewniamy, iż będzie nacechowana akcentami przyjaźni i współpracy oraz ścisłego związku dwóch wielkich narodów Europy, polskiego i ukr[aińskiego].

P. Delegat zabiera głos dla wyjaśnienia pewnych spraw.

Ciągniemy ze sobą często rzeczy przeszłości, zupełnie niepotrzebnie. Możemy śmiało podkreślić, że idzie ku coraz większej demokratyzacji, na czoło wysuwają się coraz silniej czynniki reprezentujące pracę. Ten proces posuwa się coraz szybciej i mamy nadzieję, iż on wyeliminuje owo pojęcie „Lach to pan”. Pojęcie pokutujące jeszcze wśród drobnych grup, że Ukraina jest sztucznym tworem, jest [przejawem zacofania]. Należy on do przeszłości.

Jeśli znowuż chodzi o nastroje wśród emigracji ukr[aińskiej] w Stanach Zjednoczonych, są [one] raczej pro-bolszewickie. Mało jest zrozumienia wśród Anglosasów, że może być inna Ukraina niż Kornijczuka! I tutaj leży sedno trudności. Jak przedstawia się n.p. kwestie powstania ukraińskiego? Jak może wyglądać wspólna akcja? Nie wolno nam zapominać, że Polska jest zawsze podmiotem prawa w rozumieniu międzynarodowym i nie może jeszcze wejść na drogę konfliktu z Rosją.

W deklaracji „czwórki” obok zdania, iż z radością powitamy powstanie niepodległego państwa ukr[aińskiego], było i drugie zdanie, że wiąże nas wspólnie przelana krew. Zatem krew polska nie jest tą, która staje na przeszkodzie Ukraińcom. Tymczasem Ukraińcy często uprawiali politykę, która mogła wyglądać na filogermanską. Tworzą dywizję SS, która walczy przy boku Niemiec. Tego rodzaju fakty pozostawiają pewien osad w rozumieniu polskim, z którym jednak liczyć się należy.

Wreszcie, by potrącić jeno o sprawy miejscowe – mordy dokonywane przez Ukraińców, być może że przez elementy niepoczytalne, bardzo szkodzą sprawie porozumienia. Uspokojenie w tym względzie będzie nie tylko ważną pomocą w powyższej zasadniczej sprawie, ale będzie również miarą wpływów na teren.

справі порозуміння. Приборкання цього становитиме не лише важливу допомогу в вищезгаданій принциповій справі, але також буде мірилом впливів на місцях.

П[ан] делегат запевняє, що дальші переговори будуть вестися або тут на місці, або ж у столиці. Проведені до цього часу схвалені. Дотеперішній склад уповноважений до їх продовження.

ІНП, Кр. 075/9, т. 1, арк. 265–268.

Копія, машинопис.

P. Delegat zapewnia, iż rozmowy dalsze będą prowadzone bądź na gruncie tutejszym lub też [w] stolicy. Dotychczas podjęte są akceptowane. Dotychczasowy skład jest upoważniony do ich kontynuowania.

IPN, Kr. 075/9, t. 1, k. 265–268.

Kopia, maszynopis.

**Депеша ген. Тадеуша Коморовського від 1 березня 1944 р.
в Штаб Верховного головнокомандувача ПЗС у Лондоні
у справі ситуації в східних воєводствах РП
у 1943–1944 рр.**

Пошта
1 березня 1944 р.

О. VI Реєстр. № 6874/таємн./44
16 серпня 1944 р.

Організаційний рапорт № 240
за період від 1 IX 1943 до 29 II 1944

Верховний Головнокомандувач
Представляю організаційний рапорт за період IX 43 – 29 II 44 вслід за організаційним рапортом 220. Перелік криптонімів і пояснення таблиць надсилаю окремою депешою.

[...]

III. Східні Землі

1. Крім Загальних труднощів, які впливають з важких умов окупації, в східних Округах значно зросли труднощі, про які я рапортував Реєстр. № 220 від 1 IX 43 (розділ Б, пункт II), а саме

- а) ворожа, збройна українська акція проти польського населення,
- б) посилення діяльності радянських партизанів.

Примітка а). Збройні виступи українських банд, які мали місце у минулому півріччі на Волині, охопили тепер весь Регіон Львів, а ініціативу перейняли організовані, добре озброєні і підтримувані німцями загони УПА. Багато польських сіл, селищ і маєтків спалено, майно пограбовано, населення знищено. Організована нашими окружними командами акція самооборони польського населення, до певної міри стримала ці українські виступи, однак на перешкоді стоїть катастрофічна нестача озброєння.

Детальний опис представлено в розд. Г, 11, III. Регіон Східна Малопольща.

[...]

**Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego z 1 marca 1944 r.
do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie
w sprawie sytuacji we wschodnich województwach RP
w latach 1943–1944**

Pocztą
Dnia 1 marca 1944 r.

O. VI L. dz. 6874/tjn/44
Dnia 16 sierpnia 1944 r.

Meldunek organizacyjny nr 240
za okres od 1 IX 1943 do 29 II 1944

Naczelnny Wódz

Przedstawiam meldunek organizacyjny za czas IX 43 – 29 II 44 w ślad za meldunkiem organizacyjnym 220. Wykaz kryptonimów i objaśnień tabel przesyłam osobną pocztą.

[...]

III. Tereny Wschodnie

1. Poza ogólnymi trudnościami wynikającymi z ciężkich warunków okupacji, wzmożyły się znacznie w Okręgach wschodnich trudności, o których meldowałem, L. 220 z dn. 1 IX 43 (rozd. B, pkt. II), a mianowicie

- a) wroga, zbrojna akcja ukraińska przeciwko ludności polskiej,
- b) nasilenie działalności partyzantki sowieckiej.

Ad. a) Zbrojne wystąpienia band ukraińskich, które były w ubiegłym półroczu na Wołyniu, przeniosły się teraz na cały Obszar Lwowa, a inicjatywę przejęły zorganizowane, dobrze uzbrojone i wspomagane przez Niemców oddziały UPA. Wiele wsi polskich, osiedli i majątków zostało spalonych, dobytek zrabowany, ludność wymordowana. Organizowana przez nasze komendy okręgowe akcja samoobrony ludności polskiej, powstrzymała w pewnym zakresie te wystąpienia ukraińskie, na przeszkodzie staje jednak katastrofalny brak uzbrojenia.

Szczegółowy opis podaję w rozdz. H, 11, III. Obszar Małopolska Wschodnia.

[...]

РОЗДІЛ Г
Командування Регіонів і Округів
[...]

11. Регіон III – Східна Малопольща
1. Організаційна ситуація

У зв'язку із спокійною поведінкою українського населення щодо поляків, на відміну від масової різанини на Волині, Східна Малопольща була настроєна на вирішення української проблеми шляхом розрядження існуючих антагонізмів. В цьому підтримували її кроки Проводу УОН [!], яка шукала порозуміння з нами. З огляду на початок української кривавої акції проти поляків, Сх[ідна] Малопольща розпочала організацію самооборони – дивись далі пункт 2а.

Район є досить сильним з точки зору проведення диверсій, а слабкий з точки зору організації партизанського руху. Д[уже] погано з озброєнням. Незважаючи на труднощі з отриманням на місці сировини і відсутність спеціалістів, Східна Малопольща виробляє ручні гранати, пляшки із запалювальною сумішшю, дорожні шипи і т. ін.

Втрати в результаті провалів в сек[торі] контррозвідки. У жовтні 1943 р. заарештовано начальника штабу дипломованого підполковника піхоти Кораба¹ з дружиною. Обоє розстріляно² на початку грудня 1943 р.

а) Округ Львів. Найслабшим пунктом у продовженні підготовчих робіт до остаточної битви є стан озброєння – розпачливо низький. Наприкінці лютого цього року розпочали організацію самооборони польського населення від кривавої акції українців і грабіжницьких банд.

б) Округ Тернопіль. Значні організаційні успіхи. Загони підготовлені до бойових завдань, які будуть на них покладені під час повстання. Розпочали організацію самооборони.

в) Округ Станіслав після розгрому конспірації навесні минулого року відбудував організаційну сітку Округу, заміщено Командування округу, трьох Інспекторатів рай[онів] і 10-ти областей. У зв'язку з відсутністю командних кадрів, велику кількість командних і керівних посад були змушені замінити не до кінця кваліфікованими силами. Сітка конспіративного і бойового зв'язку в стадії організації.

Розподіляється на місця близько 1000 екз. Бюлетнів³. Розпочали організацію самооборони польського населення.

ROZDZIAŁ H
Komendy Obszarów i Okręgów
[...]

11. Obszar III – Małopolska Wschodnia
1. Stan organizacyjny

Wobec spokojnego zachowania się ludności ukraińskiej w stosunku do Polaków, w przeciwieństwie do masowej rzezi na Wołyniu, Małopolska Wschodnia była nastawiona na rozwiązanie zagadnienia ukraińskiego przez rozładowanie istniejących antagonizmów. W tym podtrzymywały ją kroki Prowidu UON [!], poszukującego możliwości porozumienia się z nami. Wobec rozpoczęcia krwawej akcji ukraińskiej przeciwko Polakom, przystąpiła Małopolska Wsch[odnia] do zorganizowania samoobrony – patrz dalej pkt 2a.

Obszar jest dość mocny dywersyjnie, a słaby partyzancko. Z uzbrojeniem b[ardzo] źle. Mimo trudności uzyskania na miejscu surowców i braku fachowców, Małopolska Wschodnia produkuje granaty ręczne, butelki zapalające, kolce drogowe i inne.

Straty w wyniku wspaniałego odwrotu kontrwywiadu. Aresztowani zostali w październiku 1943 szef sztabu ppłk dypl. piech. Korab¹ z żoną. Oboje rozstrzelani² w początku grudnia 1943 r.

a) Okręg Lwów. W rozwinięciu prac przygotowawczych do walki ostatecznej najsłabszy punkt stanowi stan uzbrojenia – rozpaczliwie niski. W końcu lutego br. przystąpiono do organizacji samoobrony ludności polskiej przed krwawą akcją Ukraińców i bandami rabunkowymi.

b) Okręg Tarnopol. Osiągnięcia organizacyjne znaczne. Oddziały przeszkolono do oczekujących je zadań bojowych w powstaniu. Przystąpiono do organizacji samoobrony.

c) Okręg Stanisławów po rozbiciu pracy wiosną ub. roku odbudował sieć organizacyjną Okręgu, obsadzono na nowo Komendę Okręgu, trzech Inspektoratów rej[onowych] i 10-ciu Obwodów. Z braku kadry dowódczej, dużą ilość stanowisk dowódczych i kierowniczych musiano obsadzić siłami bez pełnych kwalifikacji. Sieć łączności konspiracyjnej i bojowej w organizacji.

Rozprowadza się w teren ok. 1000 egz. Biuletynów³. Przystąpiono do organizacji samoobrony ludności polskiej.

2. Поточна ситуація Регіону III

За останній тиждень звітного періоду ситуацію на території Регіону ускладнили такі факти:

- а) збройний виступ українців проти польського населення,
- б) посилена діяльність радянських партизанів.

Примітка а) 1. У зв'язку із вступом радянської армії на територію Округу Волинь і поступового просування фронту на південь, в Регіон Східної Малополющі почали напливати українські збройні банди, які в попередній період діяли в рай[оні] Волинь. Цей момент використали українці, настроєні перш за все на боротьбу з поляками, які спільно з загонами Української Повстанчої Армії, т. зв. УПА, розпочали збройну акцію проти польського населення.

Найбільше зростання вбивств помічено на території Округу Тернопіль та в пів[нічно]-сх[ідній] частині Округу Львів. Збройні банди і загони УПА, кількістю по кілька сотень [осіб], напали на польські села, вбиваючи і знищуючи всіх мешканців – чоловіків, жінок і дітей. Таким чином прагнуть екстермінувати польський елемент на цих територіях.

Для змалювання українських злочинів наведу дані про кількість вбитих у рай[оні] Тернопіль: VIII [19]43 – 45; IX [19]43 – 61; X [19]43 – 93; XI [19]43 – 127; XII [19]43 – 309; I [19]44 – 466; цифри за лютий будуть у кілька разів більші. Тільки в областях: Перемишляни, Рогатин від 20–25 II було 13 нападів з вбивствами, а кількість жертв становить понад 300.

18 II у Фірлейові в Обл[асті] Рогатин вбито 89 осіб, у тому числі 30 жінок і 30 дітей.

2. Українська антипольська акція є на руку нашим ворогам – як німцям, так і німецьким комуністам, які сподіваються, що таким чином буде зламано опір польського населення і воно буде доведене до такого стану, що добровільно прийме опіку німців. Вони хотіли б також знищити польський елемент руками українців. Комуністи вбачають для себе в цій акції великий пропагандистський козир, що на цій території навіть у період війни не було мирного співіснування поляків з українцями, що свідчить про негативне ставлення населення цих земель до Польщі і промовляє на користь від'єднання цих польських територій.

3. Щоби протидіяти винищувальній українській акції, Командування Регіону віддало наказ про негайну організацію на всій території самооборони і проведення пацифікаційної контракції. Видано детальні розпорядження для Округу, а через листівки і усну пропаганду

2. Sytuacja bieżąca Obszaru III

W ostatnim tygodniu okresu sprawozdawczego sytuację na terenie Obszaru skomplikowały fakty:

- a) zbrojne wystąpienie Ukraińców przeciwko ludności polskiej,
- b) wzmożona działalność partyzantki sowieckiej.

Ad a) 1. Wobec wkroczenia armii sowieckiej na teren Okręgu Wołyń i stopniowego przesuwania się frontu ku południowi, na Obszar Małopolski Wschodniej napływać zaczęły ukraińskie bandy zbrojne, działające w poprzednim okresie w rej[onie] Wołyń. Moment ten wykorzystany został przez Ukraińców nastawionych przede wszystkim na walkę z Polakami i wspólnie z oddziałami Ukraińskiej Armii Powstańczej, tzw. UPA, rozpoczęli akcję zbrojną przeciwko ludności polskiej.

Największe nasilenie mordów było na terenie Okręgu Tarnopol i w północno-wschodniej części Okręgu Lwów. Zbrojne bandy i oddziały UPA, liczące po kilkaset [ludzi], napadały na wsie polskie mordując i wyniszczając całą ludność – mężczyzn, kobiety i dzieci. Dążą w ten sposób do eksterminacji żywiołu polskiego z tych terenów.

Dla zobrazowania zbrodni ukraińskich przytaczam z rej[onu] Tarnopol ilość zamordowanych: VIII [19]43 – 45; IX [19]43 – 61; X [19]43 – 93; XI [19]43 – 127; XII [19]43 – 309; I [19]44 – 466; cyfry z lutego będą kilkakrotnie wyższe. W samych Obwodach: Przemyślany, Rohatyn od 20–25 II było 13 napadów morderczych, a liczba ofiar wynosi ponad 300.

Dnia 18 II w Firlejowie w Obw[odzie] Rohatyn zamordowano 89 osób, w tym 30 kobiet i 30 dzieci.

2. Ukraińska akcja przeciwko-polska jest na rękę naszym wrogom zarówno Niemcom, jak i komunistom niemieckim, oczekującym w ten sposób złamania oporu ludności polskiej i doprowadzenia do dobrowolnego przyjęcia jej pod niemiecką opiekę. Po myśli ich jest też wyniszczenie elementu polskiego rękami Ukraińców. Komuniści widzą w tej akcji dla siebie duży atut propagandowy, iż nawet w okresie wojny nie mogło być zgodnego współżycia na tych terenach między Polakami a Ukraińcami, co przemawia za niechęcią ludności tych terenów do Polski i za koniecznością oderwania tych terenów polskich.

3. Aby przeciwdziałać wyniszczającej akcji ukraińskiej, Komenda Obszaru nakazała natychmiastowe podjęcie na całym terenie samoobrony i kontrakcji pacyfikacyjnej. Wydano szczegółowe zarządzenia dla Okręgu, a drogą ulotek i ustnej propagandy pouczono ludność polską, jak się zachowywać. Akcja samoobrony organizowana jest na wzór prowadzonej w ub[iegłym] półroczu, podobnej na terenie Okręgu Wołyń. Ludność polska osiedli mniejszych ma być zgrupowana w większych skupiskach,

польському населенню роз'яснено, як воно себе повинно поводити. Акція самооборони організована за зразком тієї, яка була проведена в мин[улому] півріччі, подібної [акції] на території Округу Волинь. Польське населення менших поселень має бути зосереджене у більших зборищах, які становитимуть оборонні бази. У випадку більшого зростання вбивств наказано здійснювати відплатні акції проти українських поселень. Дотеперішня акція самооборони дає певні результати. Відбулося багато кривавих боїв, в ході яких нападники зазнали великих втрат. Серйозною перешкодою для нашої акції є катастрофічно мала кількість зброї, а перш за все боєприпасів.

4. Акція самооборони досить часто паралізується ворогом. Німці в принципі не лише активно не виступають проти українців, а часто після проведеної поляками успішної оборони, вступають до загрожених польських осередків, проводять обшуки, забирають зброю та заарештовують чоловіків.

В останні дні лютого такі факти мали місце в Карчунку – заарештовано понад 170 чоловіків. У Беньові (Золочівський повіт) проведено обшук – забрали 2 поранених поляків. Тростянець Зборівського повіту – проведено обшук і схоплено три особи. У Майдані Великому Золочівського повіту – оточили село і забрали 140 поляків.

Мали також місце активні виступи заг[онів] української дивізії СС „Галичина”, у зв'язку з якими акція наших невеликих загонів самооборони є безрезультатною. Поява дивізії СС викликала паніку серед поляків.

Примітка б) Близькість радянського фронту все більше підсилює активність радянських партизанів і більшовицької пропаганди. На території Округу Тернопіль вже мав місце випадок вербування радянськими партизанами кільканадцяти наших людей: 20 II прибув до [...] Голобів більший загін радянських партизан. Після розкватування організовано мітинг з метою вербування добровольців. В результаті зголосилося 14 наших людей з лісової охорони, т. зв. Forstschutz, які прибули з Бродів і 19 з території Волині, які раніше належали до [тамтешньої] польської міліції.

[...]

13. Округ Волинь. 18 II 44 прийняв командування гр. Оліва⁴, дипломований майор сапер. Гр. Любоня⁵ перевів у Головне командування з огляду на його затяжний конфлікт з Делегатом Уряду і його органами на місцях.

1. Як рапортував – рапорт 220 розділ Г, пункт 20 II – за перший місяць звітного періоду вся робота була спрямована на:

stanowiących bazy obronne. W wypadku większego nasilenia mordów nakazano stosować odwet akcji pacyfikacyjnej przeciwko osiedlom ukraińskim. Dotychczasowa akcja samoobrony daje pewne rezultaty. Stoczono wiele krwawych walk przy dużych stratach dla napastników. Poważną trudnością w naszej akcji jest katastrofalnie mała ilość broni, a przede wszystkim amunicji.

4. Akcja samoobrony paraliżowana jest niejednokrotnie przez npl. Niemcy w zasadzie nie tylko nie interweniują czynnie przeciwko Ukraińcom, ale często po stoczonej przez Polaków skutecznej obronie, wkraczając do zagrożonych ośrodków polskich rewidują, zabierają broń i aresztują mężczyzn.

W ostatnich dniach lutego fakty takie miały miejsce w Karczunku – aresztowano ponad 170 mężczyzn. W Bieniowie (pow. Złoczów) przeprowadzono rewizję i zabrano 2 rannych Polaków. Trościaniec pow. Zborów – dokonano rewizji i wzięto 3-ch ludzi. W Majdanie Wielkim pow. Złoczów – otoczono wieś i zabrano 140 Polaków.

Miały również miejsce czynne wystąpienia oddz[iałów] ukraińskiej dywizji SS „Hałyczyna”, wobec których akcja naszych niewielkich oddziałów samoobrony jest bezskuteczna. Pojawienie się dywizji SS wywołało panikę wśród Polaków,

Ad b). Bliskość frontu sowieckiego wzmacnia coraz bardziej aktywną działalność partyzantki sowieckiej i propagandy bolszewickiej. Na terenie Okręgu Tarnopol miał już miejsce wypadek zwerbowania przez partyzantkę sowiecką kilkunastu naszych ludzi: 20 II przybył do [...] Hołobów większy oddział partyzantów sowieckich. Po zakwaterowaniu urządzono meeting dla zwerbowania ochotników. Wynikiem było zgłoszenie się 14 naszych ludzi ze straży leśnej, tzw. Forstschutzu, przybyłych z Brodów i 19 należących dawniej do polskiej milicji z terenu Wołynia.

[...]

13. Okręg Wołyń. 18 II 44 komendę objął ob. Oliwa⁴, mjr dypl. sap. ob. Lubonia⁵ przeniósł do KG ze względu na trwały jego konflikt z Delegatem Rządu i jego organami w terenie.

1. Jak meldowałem – raport 220 rozdz. H, pkt 20 II – w pierwszym miesiącu okresu sprawozdawczego cała praca skierowana była na:

a) zorganizowanie i prowadzenie samoobrony wobec wrogich elementów ukraińskich,

b) tworzenie silnych oddziałów partyzanckich, stanowiących ruchomy, pełnodyspozycyjny element bojowy, wspierający od zewnątrz skupiska samoobrony, a stanowiący jednocześnie przeciwwagę rozrzuconym po całym terenie oddziałom partyzantki sowieckiej,

а) організацію і ведення самооборони проти ворожих українських елементів,

б) створення сильних партизанських загонів, які б були рухомим, повністю диспозиційним бойовим елементом, який би підтримував з-зовні зборища самооборони, і одночасно був противагою розкиданим по всій території загонам радянських партизанів,

в) створення підпільних бойових загонів у більших містах і зборищах для майбутніх завдань по захисту і по [операції] Буря,

г) розбудова і підтримання зв'язку між окремими осередками і партизанськими загонами з Командуванням Волинь,

г) організація достатньої кількості пунктів прийому, скиненої на парашутах зброї і спорядження.

Примітка а) Проведена інтенсивна акція самооборони дала в I половині звітного періоду позитивні результати. Ворожа діяльність українських банд, а перш за все загонів УПА, дещо вщухла. Завдяки енергійному і організованому ставленню людей та акції самооборони – не допущено знищення польського елемента в Окрузі Волинь, що створило базу для виконання основних бойових завдань Округу.

Примітка б) Зборища самооборони як такі, що були прив'язані до місця, не могли виконувати роль повністю диспозиційного елемента, підпорядкованого командуванню Округу. Вони легко піддавалися ворожим впливам, які проникали з-зовні – швидко виявлялися німцями, радянцями або навіть українцями, а тому наражалися на відносно легку ліквідацію. Протистояти цьому могли лишень окремі, відносно добре озброєні партизанські загони, які становили головну диспозиційну силу Командування округу. Крім підтримки самооборони, прагненням Коменданта округу було очищення певних лісових територій від УПА і забезпечення, таким чином, операційної бази в районі Облaсті Ківерці, Інспекторату Ковель, Облaсті Володимир[-Волинський]. Загальний стан партизанських загонів, створених в районах окремих районних Інспекторатів, становив у першій фазі близько 1000 осіб с'як-так озброєних.

Примітка в) Загальна кількість учасників підпільних загонів в більших міських осередках становила близько 3000–4000 осіб, які були частково задіяні в самообороні, але майже зовсім не озброєні. Крім нестачі озброєння, великою перешкодою для створення підпільних загонів, як і партизанських загонів, був брак командних кадрів, який, з огляду на обмежені можливості, я міг лише у незначній мірі зміцнити людьми з ГК.

Примітка г) З огляду на безпеку підпільних осередків і загонів, треба було створити окрему сітку зв'язку і забезпечення партизан-

- c) tworzenie konspiracyjnych oddziałów bojowych w większych miastach i skupiskach dla przyszłych zadań osłonowych i Burzy,
- d) rozbudowę i utrzymanie łączności pomiędzy poszczególnymi ośrodkami i oddziałami partyzanckimi a Komendą Wołyń,
- e) zorganizowanie dostatecznej ilości placówek odbioru zrzutów.

Ad a) Prowadzona intensywnie akcja samoobrony dała w I połowie okresu sprawozdawczego pozytywne rezultaty. Wroga działalność band ukraińskich, a przede wszystkim oddziałów UPA, nieco przycichła. Dzięki energicznej i zorganizowanej postawie ludności i akcji samoobrony – nie dopuszczono do zagłady elementu polskiego w Okręgu Wołyń, dając tym samym podstawy do wykonania zasadniczych bojowych zadań Okręgu.

Ad b) Skupiska samoobrony, jako umiejscowione, nie mogły stanowić pełnodyspozycyjnego elementu w ręku komendy Okręgu, a podatne były do łatwego przenikania z zewnątrz wrogich wpływów – szybko rozpoznanych przez Niemców, Sowieców czy nawet Ukraińców i tym samym narażone były na względnie łatwą likwidację. Przeciwdziałać temu mogły tylko luźne oddziały partyzanckie względnie dobrze uzbrojone, stanowiące podstawową siłę dyspozycyjną Komendy Okręgu. Obok wsparcia samoobrony, dążeniem Kmdta Okręgu było oczyszczenie z UPA pewnych terenów leśnych i uzyskanie w ten sposób podstawy operacyjnej w rejonie Obwodu Kiwerce, Inspektoratu Kowel, Obwodu Włodzimierz. Ogólny stan oddziałów partyzanckich, utworzonych w rejonie poszczególnych Inspektoratów rejonowych, wyniósł w pierwszej fazie ok. 1000 ludzi jako tako uzbrojonych.

Ad c) Ogólny stan oddziałów konspiracyjnych w większych ośrodkach miejskich wynosił ok. 3000–4000 ludzi, częściowo zaangażowanych w samoobronie, a prawie zupełnie nieuzbrojonych. Obok braku uzbrojenia, dużą przeszkodą w tworzeniu oddziałów konspiracyjnych, jak i oddziałów partyzanckich był brak kadry dowódczej, którą ze względu na ograniczone możliwości – w niewielkim tylko stopniu mogłem zasilić z KG.

Ad d) Ze względu na bezpieczeństwo komórek i oddziałów konspiracyjnych, zbudowaną być musiała osobna sieć łączności i zaopatrzenia oddziałów partyzanckich, nie łącząca się z ogólną siecią organizacyjną Okręgu.

Ad e) Wobec prowadzonych od połowy listopada 1943 walk na terenie Okręgu, zasilanie oddziałów w broń i amunicję staje się zagadnieniem podstawowym. Czynione zakupy na miejscu i zdobyta w walce nie rozwiązuje sytuacji, a z zapasów KG przydzielić mogą tylko bardzo drobne ilości. Jedynym ratunkiem w tej sytuacji mogły być tylko zrzuty, toteż w przewidywaniu masowych zrzutów, placówki odbiorcze były gotowe i czuwały na przyjęcie lotów. Niezrealizowanie przez Centralę zapowiadanych

ських загонів, яка б не була зв'язана із загальною організаційною сіткою Округу.

Примітка г) У зв'язку з боротьбою, яка триває на території Округу від середини листопада 1943 року, забезпечення загонів зброєю і боєприпасами стає головною проблемою. Закуплена на місці і здобута під час боїв не вирішують справи, а з запасів ГК може виділити лише дуже незначну кількість. Єдиним порятунком у цій ситуації могли бути лише масові скинення зброї і боєприпасів на парашутах, пункти прийому були готові до прийняття літаків і чергували. Нереалізованість Центром обіцяних скинень зброї і боєприпасів для ГК викликало у воюючих загонах стан депресії, яку ще більше посилили факти масових скинень зброї і боєприпасів, здійснювані радянськими літаками для радянських партизанських загонів і помітного дозброювання УПА німцями.

2. В період свят Різдва Христового на всій території Волині розпочалася нова хвиля збройної акції українців проти зборищ поляків. Сильні загони УПА, озброєні автоматичною зброєю і гарматами, несподівано вдарили по наших оборонних базах. Українські загони підтримувала велика кількість місцевої української черні, озброєної сокирами, вилами й косами. Незважаючи на елемент несподіванки, викликаний одягненими в німецьку форму українськими загонами, наші бази в рай[онах] Ковель, Рівне, Луцьк билися хоробро і оборонялися, завдаючи українцям серйозних втрат вбитими і пораненими, а також в техніці та у військовому майні.

3. У зв'язку з акцією загонів УПА, а також з огляду на приближення німецько-радянського фронту, гр. Любонь прийняв рішення про мобілізацію своїх загонів. Мобілізовані сили становили: в Ковельському рай[оні] 3 батальйони в силі бл. 1200 солдатів отримали назву 50 полку піхоти. В Луцькому рай[оні] – Володимир[-Волинський] – бл. 600 солдатів організовано в роти як 24 і 23 полки піхоти. В Рівненському рай[оні] – партизанські загони під командуванням гр. Бомби⁶, бл. 200 осіб, до яких мав приєднатися партизанський загін із Здолбунова, також в силі 200 мобілізованих солдатів як 45 полк піхоти. Решта загонів залишилися в самообороні. Мобілізовані загони були призначені [для]:

– очищення від УПА території лісів і боліт між залізничною лінією Сх[ідна] Малопольща – Ковель – Дорогуськ та шосе Луцьк – Володимир[-Волинський] – Устилуг, з метою отримання оперативної бази для [виконання] завдань [передбачених операцією] Буря на об'єктах комунікації,

zrzutów dla KG wytworzyło w oddziałach walczących stan depresji spotęgowanej jeszcze faktami masowych zrzutów sowieckich dla ich oddziałów partyzanckich i wydatnym dozbrajaniem UPA przez Niemców.

2. W okresie świąt Bożego Narodzenia nastąpiła na całym terenie Wołyń nowa fala zbrojnej akcji Ukraińców przeciwko skupiskom polskim. Silne oddziały UPA, uzbrojone w broń maszynową i działa, uderzyły niespodziewanie na nasze bazy obronne. Oddziały ukraińskie wspomagane były przez duże ilości miejscowego motłochu ukraińskiego uzbrojonego w siekiery, widły i kosy. Mimo zaskoczenia zamaskowanego umundurowanymi oddziałami ukraińskimi w mundury niemieckie, bazy nasze w rej[onach] Kowel, Równe, Łuck walczyły dzielnie i broniły się, zadając Ukraińcom poważne straty w zabitych i rannych oraz w sprzęcie i materiale wojennym.

3. Wobec akcji oddziałów UPA i z uwagi na zbliżający się front niemiecko-sowiecki, ob. Luboń zdecydował mobilizację swoich oddziałów. Zmobilizowane siły wynosiły: w rej[onie] Kowel 3 baony o łącznej sile ok. 1200 żołnierzy otrzymały nazwę 50 p.p. W rej[onie] Łuck – Włodzimierz ok. 600 żołnierzy zorganizowanych w kompanie jako 24 i 23 p.p. W rej[onie] Równe – oddziały partyzanckie pod dowództwem ob. Bomby⁶ ok. 200 ludzi, do których miał dołączyć oddział partyzancki ze Zdołbunowa też w sile ok. 200 żołnierzy zmobilizowanych jako 45 p.p. Inne oddziały pozostawały w samoobronie. Zmobilizowane oddziały przeznaczone były [do]:

- oczyszczenia z UPA terenu lasów i mokradeł między linią kolejową Małopolska Wsch[odnia] – Kowel – Dorohusk a szosą Łuck – Włodzimierz – Uściług, w celu uzyskania podstawy operacyjnej do zadań Burzy na obiekty komunikacyjne,

- zapewnienia i utrzymania przemarszu własnym siłom zbrojnym w rej[onie] Łuck – Równe – Dubno do bazy operacyjnej Wołyń.

Wszystkie nasze oddziały uzbrojone są w stopniu daleko odbiegającym od potrzeb chwili i uzbrojenia npla.

4. Oddziały partyzantki sowieckiej początkowo zachowywały się biernie w stosunku do naszych oddziałów, usiłowały nawet nawiązać z partyzantką polską pewne stosunki w celu:

- określenia rejonów zakwaterowania i kierowania działalnością dywersyjną,

- ustalenia haseł rozpoznawczych, by nie utrudniać sobie wzajemnie walki ze wspólnym wrogiem – Niemcami.

Ze strony Sowietów były to jednak tylko pozory, gdyż w rzeczywistości dążyli do zlikwidowania naszych oddziałów. W terenie kilkakrotnie miało miejsce podstępne zwabianie d-ców naszych oddziałów partyzanckich do ich miejsc zakwaterowania, rzekomo do przeprowadzenia rozmów, które

– забезпечення і удержання переходу власних збройних сил у рай[оні] Луцьк – Рівне – Дубно до оперативної бази Волинь.

Озброєння всіх наших загонів значно гірше, ніж цього вимагає ситуація і [значно гірше за] озброєння противника.

4. Загони радянських партизанів щодо наших загонів спочатку поводитись спокійно, навіть намагалися налагодити з польськими партизанами певні контакти з метою:

– визначення районів розквартирування і керівництва диверсійною роботою,

– установа паролів, щоб не утруднювати собі взаємно боротьби зі спільним ворогом – німцями.

Однак радянці робили тільки вигляд, оскільки насправді прагнули ліквідації наших загонів. На місцях кілька разів мали місце випадки підступного принаджування командирів наших партизанських загонів в місця розквартирування [радянських партизанських загонів], ніби то для проведення переговорів, які закінчувалися розстрілом наших офіцерів. Таким чином ліквідовано 6 XI 43 командира партизанського загону гр. Джазгу⁷ із супроводжуючими його 20 солдатами, 20 XII командира партизанського загону гр. Бомбу і двох його офіцерів⁸.

5. Від моменту вступу радянської армії на територію Волині, коменданти наших гарнізонів в рай[онних] Інсп[екторатах] Луцьк, Здолбунів, Рівне, Костопіль, Дубно, вийшли з підпілля і розкрили себе перед радянським командуванням.

Від 15 I 44 Збройні Сили Волині розпочали нарощувати постійні бої з відступаючими німцями. Повстанські загони зосередилися і вели бої вздовж ліній сполучення Рівне – Ковель – Буг і Луцьк – Буг, сила яких наростала в міру концентрації руху на захід. Внаслідок [діяльності] сильних і добре озброєних німцями українських банд, наші невеликі партизанські загони ведуть важкі бої на два фронти, виконуючи завдання охорони населення. Після того, як регулярна радянська армія вийшла на лінію Стир, всі повстанські загони з рай[онів] Сарн, Рівного, Дубна, Ковеля, Володимир-Волинського сконцентрувалися на оперативному просторі Стир – лінії сполучення Ковель – Буг і Луцьк – Володимир-Волинський – Буг.

З 16 II 44 повстанські загони увійшли в контакт з регулярною радянською армією, а з німцями вели такі бої:

13 II 44 на північ від Володимира-Волинського під селами Дубники – 3, Карчунок повстанський загін II/23 полку піхоти вів бій з німецьким і українським підрозділами (оборона польського села), німці втратили кільканадцять вбитими і пораненими, а також 2 станкові кулемети і віз боєприпасів. Свідками бою були партизани радянського

w rezultacie kończyły się rozstrzelaniem naszych oficerów. Tak zlikwidowano 6 XI 43 d-cę oddziału partyzanckiego ob. Drzazgę⁷ z towarzyszącymi mu 20 żołnierzami, 20 XII d-cę oddziału partyzanckiego ob. Bombę i dwóch jego oficerów⁸.

5. Z chwilą wkroczenia armii sowieckiej na teren Wołynia komendanci naszych garnizonów w Insp[ektoratach] rej[onowych] Łuck, Zdołbunów, Równe, Kostopol, Dubno ujawnili się wobec d-ców sowieckich.

Od 15 I 44 Siły Zbrojne Wołynia rozpoczęły nasilenie stałej walki z cofającymi się Niemcami. Oddziały powstańcze skupiły się w walce wzdłuż linii komunikacyjnych Równe – Kowel – Bug i Łuck – Bug wzrastając w siłę w miarę [koncentrowania] się ruchu [w kierunku] na zachód. Wskutek silnych i dobrze uzbrojonych przez Niemców band ukraińskich, drobne własne oddziały partyzanckie staczały trudną walkę na dwie strony, wypełniając zadanie ochrony ludności. Po dojściu regularnej armii sowieckiej do linii Styru, wszystkie oddziały powstańcze z rej[onów] Sarny, Równe, Dubno, Kowel, Włodzimierz skupiły się w obszarze operacyjnym Styr – linie komunikacyjne Kowel – Bug i Łuck – Włodzimierz – Bug.

Od 16 II 44 oddziały powstańcze były w kontakcie z regularną armią sowiecką, a z Niemcami toczyły następujące walki:

13 II 44 na płn. od Włodzimierza pod wsiami Dubniki – 3, Karczunek oddział powstańczy II/23 p.p. stoczył walkę z oddziałem niemieckim i ukraińskim (obrona wsi polskiej), Niemcy stracili kilkunastu zabitych i rannych i 2 ckm oraz wóz amunicji. Świadcami walki był oddział partyzantów sowieckich. Bolszewicy byli zaskoczeni dobrą postawą bojową d-ców i szeregowych naszych oddziałów (meld. 128, nr 500 z 24 II 44).

W dniu 20/21 II pod Dąbrową koło Hołobów – 2 plutony III/23 p.p. stoczyły dwie walki z oddziałami niemieckimi, które były w styczności z bolszewikami. Niemcy wycofali się ze stratami (meld[unek] 128, nr 500 z 24 II 44).

Dnia 23 II – II/23 p.p. stoczył walkę z Niemcami w rej[onie] [...] Niemcy rzucili przeciwko nam 1 pułk Węgrów, 1 batalion Wehrmachtu i kilkuset ludzi z ukraińskiej dywizji SS. Uzbrojenie npla: sam[ochód] panc[erny], 2 działa 75 mm, kilka miotaczy 120 mm. W toku akcji dowódcy naszych oddziałów udało się porozumieć z Węgrami, którzy zaprzestali walki, gdyż informowani byli przez Niemców, że mają się bić z bandami ukraińskimi. Wojsko nasze biło się dzielnie. Niemcy i Ukraińcy zostali wyparci do miasta. Straty nasze: 2 zabitych, 6 rannych; straty npla: 18 zabitych i rannych, rozbity samochód pancerny, zdobyto kilka kb i amunicję do miotacza. Akcji przyglądała się partyzantka sowiecka (meld. 128, nr 513 z 24 II 44).

W pierwszym momencie stosunek regularnych oddziałów sowieckich do polskich oddziałów samoobrony był poprawny i z napotkanymi naszymi

партизанського загону. Для більшовиків були несподіванкою добрі бойові дії командирів і рядових наших загонів (рап. 128, № 500 від 24 II 44).

20/21 II під Домбровою коло Голубів – 2 взводи III/23 полку піхоти провели два бої з німецькими підрозділами, які протистояли більшовикам. Німці відступили зазнавши втрат (рап. 128, № 500 від 24 II 44).

23 II – II/23 полк піхоти вів бої з німцями в рай[оні] [...]. Німці кинули проти нас 1 полк угорців, 1 батальйон Вермахту і кілька сотень осіб з української дивізії СС. Озброєння противника: броневт[омобіль], дві 75 мм гармати, кілька 120 мм мінометів. В ході операції командирів наших загонів вдалося домовитися з угорцями, які припинили бій, оскільки були поінформовані німцями, що мають воювати з українськими бандами. Наше військо билось хоробро. Німців і українців було загнано до міста. Наші втрати: 2 вбитих, 6 поранених; втрати ворога: 18 вбитих і поранених, підбитий броневтомобіль. Ми здобули кілька гвинтівків і боеприпаси до міномета. За операцією спостерігали радянські партизани (рап. 128, № 513 від 24 II 44).

Спочатку ставлення регулярних радянських підрозділів до польських загонів самооборони було добре і при зустрічі з нашими загонами до боїв не доходило. Але вже наступні появи більшовиків свідчили, що вони мають намір роззброїти наші загони або ж включити їх до [складу] радянської армії.

Гр. Оліва видав наказ, щоб у випадку намагання радянців роззброїти або включити [наші загони в склад своїх військ] – наші загони з боями пробивалися за Буг.

Відповідно до прогнозів, в останні дні лютого більшовики розпочали ліквідацію наших гарнізонних підрозділів на контрольованій ними території. Вже роззброєні наші пункти в Рожищах, Пшебражі, при чому командирів і частину людей розстріляно. Зроблено також спробу роззброїти пункт в Домброві коло Голобів, однак наші загони зайняли рішучу позицію і відмовилися скласти зброю, на певний час захистили себе. Їх подальша доля була вирішена після оголошення загальної мобілізації всіх чоловіків віком 18–55 років.

Командувач Збройними Силами в Польщі
Лавіна

Публікується за: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, Т. III, Лондон 1976, s. 297–352.

oddziałami do starć nie dochodziło. Jednak już następne wynurzenia bolszewików wykazywały, iż myślą oni nasze oddziały rozbroić, względnie wcielić do armii sowieckiej.

Ob. Oliwa zarządził, by w wypadku usiłowania przez Sowiety rozbrojenia lub wcielenia – oddziały nasze przebijają się w walce za Bug.

Zgodnie z przewidywaniami, w ostatnich dniach lutego bolszewicy rozpoczęli likwidację naszych oddziałów garnizonowych na terenie przez siebie opanowanym. Rozbrojono już naszą placówkę w Rożyszcach, Przebrażu, przy czym d-ców i część ludzi rozstrzelano. Usiłowano również rozbroić placówkę w Dąbrowie koło Hołobów, oddziały nasze jednak przez zdecydowaną postawę i odmowę złożenia broni obroniły się chwilowo. Dalszy ich los został przesądzony przez ogłoszenie powszechnej mobilizacji od 18–55 lat dla wszystkich mężczyzn.

Komendant Sił Zbrojnych w Kraju
Lawina

Publikuje się za: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, T. III, Londyn 1976, s. 297–352.

Przypisy

¹ Wojciechowski Tadeusz (1908–1944), ps. „Korab”, mjr dypl. piech.; w kampanii wrześniowej 1939 of. operacyjny 20 DP; w l. 1942–1943 p. o. szefa sztabu i szef sztabu komendy Obszaru AK Lwów; aresztowany 4 października 1943 przez Niemców, rozstrzelany 14 stycznia 1944.

² Żona Wojciechowskiego – Janina Grabska-Treterowa (1908–1957) nie została rozstrzelana. Chodzi o Danutę Dowmont ps. „Jolanta”, która w momencie aresztowania, a także śledztwa, podawała się za żonę „Koraba” i pod nazwiskiem Wojciechowska została zamordowana.

³ Chodzi o „Biuletyn Informacyjny”.

⁴ Kiwerski Jan (1910–1944), ps. „Oliwa”; w kampanii wrześniowej 1939 of. operacyjny 33 DPRez.; w ZWZ-AK od 1940; od końca 1942 dca Oddziałów Dyspozycyjnych Kedywu KG AK; od końca 1943 szef sztabu Komendy Okręgu AK Wołyń, następnie od lutego 1944 kmtd okręgu i dca 27 DP AK; poległ w m. Dobry Kraj (ppłk dypl. – 1944).

⁵ Bąbiński Kazimierz (1895–1970), ps. „Luboń”, płk; w kampanii wrześniowej 1939 dca 5 ppLeg; w SZP-ZWZ-AK od końca 1939; w l. 1942–1944 kmtd Okręgu ZWZ-AK Wołyń i do lutego 1944 dca 27 DP AK, następnie inspektor KG AK; aresztowany przez UB pod koniec 1945, zwolniony i ponownie aresztowany w 1947, więziony do 1953.

⁶ Kochański Władysław (1918–1980), ps. „Bomba”, „Wujek”, kpt.; w kampanii wrześniowej 1939 w 53 pp, internowany na Węgrzech, po ucieczce przedostał się do Francji, gdzie służył w 10 pp 4 DP (PSZ), następnie do W. Brytanii – służył w 1 BS, potem 1 SBSpad; skok na spadochronie do Polski z 1 na 2 października 1942; od lutego 1943 w Kedywie Okręgu AK Wołyń, następnie dca OP „Bomby”; 20 grudnia 1943 porwany przez sowieckich partyzantów i przewieziony do Moskwy; do Polski powrócił w końcu 1956.

Примітки

¹ Войцеховський Тадеуш (1908–1944), псевдо „Кораб”, дипломований майор піхоти; під час вересневої кампанії 1939 оперативний офіцер 20 ДП; в 1942–1943 в. о. начальника штабу і начальник штабу командування Району АК Львів; заарештований німцями 4 жовтня 1943, розстріляний 14 січня 1944.

² Дружина Войцеховського – Яніна Грабська-Третерова (1908–1957) – не була розстріляна. Йдеться про Дануту Довмонт, псевдо „Йоланта”, яка в момент арешту, а також під час слідства видавала себе за жінку „Кораба” і була вбита під прізвищем Войцеховська.

³ Йдеться про Інформаційний бюлетень.

⁴ Ківерський Ян (1910–1944), псевдо „Оліва”; під час вересневої кампанії 1939 оперативний офіцер 33 ДПРез.; з 1940 у СЗБ-АК; з кінця 1942 командир диспозиційних загонів Кедиву ГК АК; з кінця 1943 начальник штабу Кедиву Командування округу АК Волинь, згодом, з лютого 1944 комендант округу і командир 27 ДП АК; загинув у м. Добрий Край (дипломований підполковник – 1944).

⁵ Бомбінський Казімеж (1895–1970), псевдо „Любонь”, полк.; під час вересневої кампанії 1939 командир 5 ппЛег.; з кінця 1939 у СПП-СЗБ-АК; в 1942–1944 комендант Округу СЗБ-АК Волинь і до лютого 1944 командир 27 ДП АК, згодом інспектор ГК АК; заарештований УБ наприкінці 1945, звільнений і знову заарештований в 1947, в ув’язненні до 1953.

⁶ Коханський Владислав (1918–1980), псевдо „Бомба”, „Вуск”, капітан; під час вересневої кампанії 1939 в 53 пп, інтернований до Угорщини, після втечі перебрався до Франції, де служив у 10 пп 4 ДП (ПЗС), потім до Великобританії – служив в 1 БС, згодом 1 СПДБ; з 1 на 2 жовтня 1942 закинутий на територію Польщі на парашуті; з лютого 1943 в Кедиві Округу АК Волинь, згодом командир ПЗ „Бомби”; 20 грудня 1943 викрадений радянськими партизанами й перевезений до Москви; до Польщі повернувся наприкінці 1956.

⁷ Рерутко Ян Канти (1918 р. н.), псевдо „Джазга”, поручник; під час вересневої кампанії 1939 у ЗЦ 20 ДП, потім у 179 ппрез.; в 1943 командир ПЗ АК „Луна”; 6 листопада „Джазга” лише з „Пйонтим” і „Слонем” поїхав на переговори з радянцями; тіло „Джазги” і двох супроводжуючих його солдатів АК, знайдено 7 листопада 1943 в районі Германівки.

⁸ Так у тексті; „Бомбу” не було вбито.

⁷ Rerutko Jan Kanty (ur. 1918), ps. „Drzazga”, por.; w kampanii wrześniowej 1939 w OZ 20 DP, potem w 179 ppres.; w 1943 dca OP AK „Łuna”; 6 listopada „Drzazga” udał się na rozmowy z Sowiecami tylko z „Piątym” i „Słoniem”; ciało „Drzazgi” i dwóch towarzyszących mu żołnierzy AK odnaleziono 7 listopada 1943 w rej. Hermanówki.

⁸ Tak w tekście. „Bomba” nie został zgładzony.

**Витяг із протоколу допиту Василя Охримовича
від 27 грудня 1952 р. про конференції ОУН**

Копия
Сов. секретно
Экз[емпляр] единственный

Протокол допроса
обвиняемого ОХРИМОВИЧА Василя Остаповича
от 27 декабря 1952 г., гор. Львов

Допрос начат в 12 ч. 30 мин.

Вопрос: Что из себя представляли конференции ОУН, проходившие в октябре и декабре 1943 года?

Ответ: Первая конференция ОУН, состоявшаяся в октябре 1943 г., проводилась нами – украинскими националистами на окраине гор. Львова по улице Лычаковской, на одной из конспиративных квартир. Хозяев данной конспиративной квартиры и номер дома я не знаю.

На конференции присутствовали – ШУХЕВИЧ Роман, „МАИВСКИЙ”¹, кличка „КОСАРЬ”, ЛЕБЕДЬ Николай, кличка „РУБАН”, РЕБЕТ Дарья, кличка „ОРЛАН”², ПРОКИП Мирослав – „ВЛАДИМИР”³, СТЕПАНЯК – „Сергей”, ЛУЦКИЙ – „АНДРИЕНКО” и я – ОХРИМОВИЧ. Кто еще присутствовал из оуновцев на данной конференции, уже не помню.

Конференция разбирала следующие вопросы повестки дня:

1. Отчеты референтов Центрального „провода” ОУН.
2. Деятельность Волынского краевого „провода” ОУН.
3. О переговорах с поляками и мельниковцами.

Вопрос: Кто выступал на данной конференции и какие были приняты конференцией решения?

Ответ: Первым на конференции выступал ШУХЕВИЧ, который охарактеризовал общее состояние деятельности ОУН, а также остановился и на УПА, отразив вопросы военной подготовки кадров и обеспечении УПА оружием и продовольствием.

Здесь же ШУХЕВИЧ предложил начать УПА выступления против немцев, чтобы ее участников закалить и подготовить непосредственно в боях, а затем уже с подготовленной т. н. „украинской повстанческой

**Fragment protokołu przesłuchania Wasyla Ochrymowycza
z 27 grudnia 1952 r. o konferencji OUN**

Kopia
Śc[isłe] tajne
Egz[emplarz] pojedynczy

Protokół przesłuchania
oskarżonego OCHRYMOWYCZA Wasyla s. Ostapa
z 27 grudnia 1952 r., mias[to] Lwów

Przesłuchanie rozpoczęło o g[odzinie] 12 min[ut] 30

Pytanie: Jak wyglądały konferencje OUN, które odbyły się w październiku i grudniu 1943 roku?

Odpowiedź: Pierwszą konferencję, która odbyła się w październiku 1943 r., przeprowadziliśmy my – nacjonałiści ukraińscy – na peryferiach mias[ta] Lwowa przy ulicy Łyczakowskiej, w jednym z lokali konspiracyjnych. Gospodarzy tego lokalu konspiracyjnego oraz numeru domu nie znam.

Na konferencji byli obecni – SZUCHEWYCZ Roman, „MAJIWŚKYJ” pseudonim „KOSAR”, ŁEBED’ Mykoła, pseudonim „RUBAN”, REBET Daria pseudonim „ORŁAN”¹, PROKOP Myrosław – „WOŁODYMYR”², STEPANIAK – „SERHIJ”, ŁUCKYJ – „ANDRIJENKO” oraz ja – OCHRYMOWYCZ. Kto jeszcze z ounowców był obecny na tej konferencji, już nie pamiętam.

Konferencja rozpatrywała następujące problemy porządku dziennego:

1. Sprawozdania referentów Centralnego „Prowidu” OUN.
2. Działalność wołyńskiego krajowego „prowidu” OUN.
3. Pertraktacje z Polakami i melnykowcami.

Pytanie: Kto występował na tej konferencji oraz jakie uchwały powzięto?

Odpowiedź: Jako pierwszy na konferencji wystąpił Roman SZUCHEWYCZ, który scharakteryzował ogólną sytuację działalności OUN. Zatrzymał się też przy UPA, omawiając sprawy przygotowania wojskowego kadry, zaopatrzenia UPA w broń i apro wizacji.

W tym miejscu SZUCHEWYCZ zaproponował rozpoczęcie przez UPA akcji przeciwko Niemcom w celu zahartowania i wyszkolenia bezpośrednio w bojach jej członków, a potem z wyszkoloną już tzw. „Ukraińską

армией”, начать выступления против частей Советской Армии изгнавшей гитлеровцев с территории западных областей УССР.

Как руководитель краевого „провода” ОУН на „ЗУЗ” – „Западно-Украинские Земли”, я также выступал на данной конференции, дав краткий анализ проделанной работы краевым „проводом” ОУН.

Кто еще выступал на конференции из присутствовавших украинских националистов, я не помню.

Конференция приняла следующие решения:

1. Продолжать укреплять отделы УПА, а также заниматься заготовкой продовольствия путем конфискации немецких поместий и производить заготовку и сбор оружия, предназначенного для нового пополнения УПА.

2. Предложить мельниковцам, чтобы они приняли тактику открытого выступления против немцев, для поддержания ОУН в ее борьбе за „самостоятельную Украину”.

Этот вопрос о переговорах с мельниковцами был поручен члену Центрального „провода” ОУН ВОЛОШИНУ, кличка „ПАВЛЕНКО”²⁴, которого я упустил назвать присутствовавшим на конференции.

3. В отношении поляков конференция выработала меморандум, в котором указывалось, чтобы все польские подпольные группы, действовавшие на территории Украины, не проводили самовольно выступлений против немцев, а также прекратили какие бы то ни было выступления против украинского населения.

Данный меморандум должен был передать полякам также ВОЛОШИН.

На этом деятельность конференции была закончена⁵.

[...]

Допрос окончен в 16 час. 15 мин.

Показания с моих слов записаны верно и мною лично прочитаны:

В. ОХРИМОВИЧ

Допросил:

Начальник отделения следчасти МГБ УССР

Майор госбезопасности

ПТИЧКИН

Справка: Подлинник протокола допроса находится в следственном деле № 149912 по обвинению ОХРИМОВИЧА В. О.

Powstańczą Armią”, rozpocząć walkę przeciwko oddziałom armii sowieckiej, która wypierała hitlerowców z terenów zachodnich obwodów USRS.

Także ja, jako szef krajowego „prowidu” OUN na „ZUZ” – „Ziemie Zachodnio-Ukraińskie”, wystąpiłem na tej konferencji. Przedstawiłem krótką analizę pracy wykonanej przez krajowy „prowid” OUN.

Kto jeszcze z obecnych na konferencji ukraińskich nacjonalistów występował, nie pamiętam.

Konferencja powzięła następujące uchwały:

1. Kontynuować wzmocnienie oddziałów UPA, a także zająć się apro wizacją w drodze konfiskaty niemieckich posiadłości oraz gromadzić i zbierać broń przeznaczoną dla nowych uzupełnień UPA.

2. Nakłonić melnykowców, żeby przyjęli taktykę otwartego wystąpienia przeciwko Niemcom w celu wsparcia OUN w jej walce o „niepodległą Ukrainę”.

Sprawa pertraktacji z melnykowcami została powierzona członkowi Centralnego „Prowidu” OUN WOŁOSZYNOWI pseudonim „PAWŁEN-KO”³, którego zapomniałem wymienić wśród obecnych na konferencji.

3. Jeśli chodzi o Polaków, konferencja opracowała memorandum, w którym wzywało się wszystkie działające na terytorium Ukrainy polskie grupy podziemne, by nie prowadziły samowolnie akcji przeciwko Niemcom, a także zaprzestały jakichkolwiek akcji przeciwko ludności ukraińskiej.

To memorandum miał przekazać Polakom również WOŁOSZYN.

Na tym konferencja zakończyła się⁴.

[...]

Przesłuchanie zakończono o godz. 16 min[ut] 15.

Zeznania zostały zapisane z moich słów wiernie i przeczytane przeze mnie osobiście:

W. OCHRYMOWYCZ

Przesłuchał:

Naczelnik Wydziału Jednostki Śled[czej] MGB USRS
Major bezpieczeństwa państw[owego]
PTICZKIN

Informacja: Oryginał protokołu przesłuchania znajduje się w aktach sprawy śledczej nr 149912 z oskarżenia OCHRYMOWYCZA W. O.

Za zgodność:

Верно:

ПОДПОЛКОВНИК ^{a-(—)}-^a МАХОВ

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 16, арк. 298–302.

Завірена копія, машинопис.

Примітки

^{a-a} Замість Махова розписався референт групи при голові КДБ при РМ УРСР підполковник Кірпіченко.

¹ Правильно: Маевский (рос. мовою).

² Ребет Дарія, дівоче прізвище Цісик (1913–1992), псевдо „Орлан”, дружина Льва Ребета; з 1941 член Проводу ОУН-Б; з 1944 член Президії УГВР; після війни – на еміграції.

³ Прокоп Мирослав (1913–2002), псевдо „Володимир”, діяч ОУН; в 1942–1944 референт пропаганди ЦП ОУН і редактор органу „Ідея і чин”; з 1944 в президії УГВР; після війни – на еміграції.

⁴ Волошин Ростислав (1911–1944), псевдо „Павленко”, діяч ОУН; організатор УПА на Волині, в 1942–1943 інтендант УПА на Волині, з 1943 член Бюро Проводу ОУН-Б, загинув у бою з радянськими органами безпеки.

⁵ В наступній частині допиту, 27 грудня 1952, Охримович дав показання на тему II і III конференцій ОУН, які відбулися в грудні 1943 і березні 1944.

podpułkownik ^{a-}(—)^{-a} MACHOW

PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 16, k. 298–302.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Przypisy

^{a--a} Zamiast Machowa podpisał referent grupy przy d-cy KDB przy SM USRS podpułkownik Kirpiczenko.

¹ Rebet Daria z d. Cisyk (1913–1992), ps. „Orlan”, żona Lwa Rebeta; od 1941 członkini Prowidu OUN-B; od 1944 członkini prezydium UHWR; po wojnie na emigracji.

² Prokop Myrosław (1913–2002), ps. „Wołodymyr”, działacz OUN; w l. 1942–1944 referent propagandy CP OUN i redaktor organu „Ideja i Czyn”; od 1944 w prezydium UHWR; po wojnie na emigracji.

³ Wołoszyn Rostysław (1911–1944), ps. „Pawlenko”, działacz OUN; organizator UPA na Wołyniu, kwatermistrz UPA na Wołyniu 1942–1943, od 1943 członek Biura Prowidu OUN-B, zginął w walce z sowieckimi organami bezpieczeństwa.

⁴ W dalszej części przesłuchania z 27 grudnia 1952 Ochrymowycz złożył zeznania nt. II i III konferencji OUN, które odbyły się w grudniu 1943 i marcu 1944.

Инструктивный лист керівництва ОУН від 13 березня 1944 р.

Копия
Перевод с украинского

Слава Украине!

Героям Слава!

Друже _____

Приказывается приступить к суровой ликвидации всех враждебных нам элементов, сексотов, резидентов (конфиндентов) всяких национальностей, будь это украинцы, сексоты, или поляки, или все пленные восточники. В частности приказывается – ликвидировать всех восточников на нашей территории. Все восточники, если они не являются агентами – разведчиками, то с прибытием большевиков перейдут на их сторону с данными про нас материалами. Обращаю внимание, что восточников, находящихся в рядах ОУН, не ликвидировать, пусть они копают землянки (крыивки) и прячутся.

Строго приказываю – все ответные акции в отношении поляков прекратить, строго воспрещается стрелять или убивать поляков. Уничтожать лишь тех поляков, которые были или есть сексотами. За нарушение этого приказа в отношении поляков, виновные будут караться смертной казнью.

Этот приказ издало главное руководство ОУН. Издано дня 6.ІІІ-1944 года.

[...]

Это указание, по использованию, уничтожить. Хорошо приготовиться против большевистской оккупации.

Ставка. 13 ІІІ-1944 г.

Руководство _____

Перевел: майор МИШУРА
26.05-44 г.Верно: зам. нач. отдела
Майор (—) СТРЕЛЬНИКОВ*ДА СБУ, Ф. 71, оп. 9, спр. 22, т. 3, арк. 341.
Завірена копія, машинопис.*

19

Instrukcja kierownictwa OUN z 13 marca 1944 r.

Kopia
Tłumaczenie z ukraińskiego

Sława Ukrainie!

Bohaterom Sława!

Druhu _____

Rozkazuje się przystąpić do bezwzględnej likwidacji wszystkich wrogich nam elementów, donosicieli, rezydentów (konfidentów) różnych narodowości, czy to Ukraińców, kapusiów, Polaków, czy też wszystkich wziętych do niewoli „wschodniaków”. W szczególności rozkazuje się – likwidować na naszym terytorium wszystkich „wschodniaków”. O ile nie są oni agentami – zwiadowcami, to z nadejściem bolszewików przejdą na ich stronę z materiałami na nasz temat. Zaznaczam też, żeby „wschodniaków” przebywających w szeregach OUN nie likwidować, niech kopią ziemianki (kryjówki) i ukrywają się.

Bezwzględnie rozkazuję – zaprzestać wszelkich akcji odwetowych wobec Polaków; surowo zabrania się rozstrzelania lub zabijania Polaków. Likwidować tylko tych Polaków, którzy byli lub są donosicielami. Za łamanie tego rozkazu w odniesieniu do Polaków, winni będą karani śmiercią.

Rozkaz wydało główne kierownictwo OUN. Wydano dnia 6 III 1944 roku.

[...]

Dyrektywę tę, po wykorzystaniu, zniszczyć. Dobrze przygotować się przeciwko okupacji bolszewickiej.

Kwatera. 13 III 1944 r.

Kierownictwo _____

Przetłumaczył: major MISZURA
26.05-44 r.

Za zgodność: zast[ępc]a nacz[elnika]
Major (—) STRIELNIKOW

*PA SBU, F. 71, op. 9, spr. 22, t. 3, k. 341.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

**Вказівка оунівського керівника „Незламного”
від 15 березня 1944 р. всім станичним**

Копия
Перевод с украинского

„Согласно приложению Инструкции” О.Р.К.П.
Поручение № 6/44

Всем станичным: „Побольше амуниции, вооружения, полевого
и технического снаряжения”
„Не терять времени и условий”
[...]

Боевым и карательным органам к сведению:

1. Большевики направили в немецкий тыл большие отряды красных партизан, которые очень сильно вооружены и организованы, по своей работе экстерриториальны (^ане ограничивают себя террором, настроениями масс и т. д.^а), они склонны мстить населению (с. Новица, гл. доклад по Львовщине). Поэтому следует обходить и не вступать в бой с большими отрядами партизан. Вступать в бои с малыми группам при уверенности в полном успехе. Бои в населенных пунктах не принимать. Делать засады в скрытых местах около населенных пунктов.

2. Соответствующие удары проводить также по немцам, немедленно после совершения немцами террористических актов, где они расстреливают украинское население или арестованных (Мирное, Лида). Если необходимо ударить по немцам, так ударить сильно. ^аВермахтов^а не трогать.

3. Напоминаю, что после ответных акций в отношении поляков строго придерживаться указаний № 8/44.

За невыполнение настоящего поручения виновники караются смертной казнью.

[...]

Внимание. Настоящее указание строго конспирировать, по использовании – уничтожить.

Слава Украине.

**Wytyczne kierownika OUN „Nezlomnego” z 15 marca 1944 r.
skierowane do stanicznych**

Kopia
Tłumaczenie z ukraińskiego

„Zgodnie z załącznikiem do Instrukcji” ORKP
Polecenie nr 6/44

Do wszystkich stanicznych: „Więcej amunicji, broni,
wyposażenia polowego i technicznego”.
„Nie tracić czasu i okazji”
[...]

Do wiadomości organów bojowych i porządkowych:

1. Bolszewicy skierowali na niemieckie tyły wielkie oddziały czerwonych partyzantów, którzy są bardzo dobrze uzbrojeni i zorganizowani, w swoich działaniach są eksterytorialni ^a-(nie ograniczają się do terroru, nastroju mas itd.)^a, przejawiają tendencje do brania odwetu na ludności (w[ieś] Nowica, patrz sprawozdanie o Lwowskiem). Dlatego należy omijać wielkie oddziały partyzantów i nie wdawać się z nimi w walki. Staczać bitwy z małymi grupami, gdy istnieje pewność całkowitego zwycięstwa. Unikać walk na terenach zamieszkałych. Urządzać zasadzki w miejscach ukrytych w pobliżu tych terenów.

2. Atakować skutecznie także Niemców, natychmiast po dokonaniu przez nich aktów terroru tam, gdzie rozstrzeliwują oni ludność ukraińską lub aresztowanych (Mirnoje [?], Lida [?]). Jeśli zajdzie potrzeba uderzenia na Niemców, to ma być ono silne. Wehrmachtowców nie ruszać.

3. Przypominam, że po akcjach odwetowych wobec Polaków [należy] bezwzględnie przestrzegać wytycznych nr 8/44.

Za niewykonanie powyższego polecenia winni karani będą śmiercią.
[...]

Uwaga. Niniejsze polecenie zachować w ścisłej tajemnicy, po wykorzystaniu – zniszczyć.

Sława Ukrainie.

Ставка. 15.III-1944 г.

Руководство: „Незломный”

ДА СБУ, Ф. 71, оп. 9, спр. 22, т. 3, арк. 337–339.

Копія, машинопис.

Примітки

^a - ^a Так у тексті.

Miejsce postoj, 15 III 1944 r.

Kierownictwo: „Nezlomnyj”

PA SBU, F. 71. op. 9, spr. 22, t. 3, k. 337–339.

Kopia, maszynopis.

Przypisy

^{a--a} Tak w tekście.

**Витяг із протоколу допиту Михайла Полевого
від 13 січня 1946 р.**

Копия с копии

Протокол допроса
1946 года, января 13 дня, город Чортков

Сего числа был допрошен:

ПОЛЕВОЙ Михаил Николаевич, 1911 года рождения, уроженец с. Лесники Бережанского р-на Тернопольской области, по национальности украинец, образование среднее, семейное положение – жена и четверо детей – проживают в г. Бережанах.

О содержании ст. 89 УК УССР предупрежден.

[...]

Вопрос: Что вам известно о связях ОУН с „АК“?

Ответ: Еще летом в 1943 году „ДАНИЛО” мне рассказал, что в момент нападения фашистской Германии на СССР Центральный провод ОУН с командованием „АК” [!] заключили договор о нейтралитете и совместной борьбе против СССР. До конца 1942 г. этот договор тщательно выполнялся.

В конце 1942 года, как я уже указывал, на Волыни начали организовываться отряды под названием „бульбовцы”. На подавление отрядов „бульбовцев” немцы стали бросать полицию из Польши и полицию Волыни, которые в основном состояли из поляков.

Одновременно немцы стали выдавать оружие польскому мужскому населению, проживающему на Волыни. Это обстоятельство вызвало ответные репрессии со стороны „бульбовцев”, к которым стихийно примкнули отряды УПА.

Был такой случай, когда польская полиция в одном из населенных пунктов Волыни или Полесья согнала в церковь 370 чел. местных украинцев и запалили эту церковь, где погибли мужчины, женщины и дети.

В связи с этим фактом Центральным проводом ОУН на Волыни была дана директива уничтожить за каждого украинца убитого десять поляков.

**Fragment protokołu przesłuchania Mychajła Polewoja
z 13 stycznia 1946 r.**

Kopia z kopii

Protokół przesłuchania
dnia 13 stycznia, 1946 roku, miasto Czortków

W tym dniu został przesłuchany:

POLEWOJ Mychajło s. Mykoły, urodzony w 1911 roku we w[si] Leśniki rejonu brzeżańskiego w obwodzie tarnopolskim, narodowości ukraińskiej, wykształcenie średnie, stan cywilny – żona i czworo dzieci – mieszkają w m. Brzeżanach.

O treści art. 89 KK USRS uprzedzony.

[...]

Pytanie: Co Wam wiadomo o kontaktach OUN z AK?

Odpowiedź: Jeszcze latem w 1943 roku „DANYŁO” powiedział mi, że z chwilą napadu faszystowskich Niemiec na ZSRS Centralny Prowid OUN zawarł z dowództwem „AK” [!] umowę o neutralności i wspólnej walce przeciwko ZSRS. Do końca 1942 r. umowy tej skrupulatnie przestrzegano.

W końcu 1942 roku, jak już mówiłem, na Wołyniu zaczęły organizować się oddziały pod nazwą „bulbowcy”. Przeciwko oddziałom „bulbowców” Niemcy rzucili policję z Polski oraz policję [z] Wołynia, składającą się głównie z Polaków.

Jednocześnie Niemcy zaczęli wydawać broń mężczyznom narodowości polskiej, zamieszkałym na Wołyniu. Ta okoliczność wywołała odwetowe represje ze strony „bulbowców”, do których spontanicznie przyłączyły się oddziały UPA.

Był taki wypadek, że polska policja w jednej z miejscowości Wołynia lub Polesia spędziła do cerkwi 370 [udzi] – miejscowych Ukraińców i podpaliła tę cerkiew, w której zginęli mężczyźni, kobiety i dzieci.

W związku z tym faktem Centralny Prowid OUN na Wołyniu wydał dyrektywę, żeby za każdego zabitego Ukraińca zabić dziesięciu Polaków.

W listopadzie 1943 roku we wsi Markowa rejonu monasterzyskiego polska bojówka „AK” zabiła dwóch członków OUN, następnej nocy w tej samej wsi bojówka UPA zabiła 24 Polaków.

В ноябре месяце 1943 года в с. Марково¹ Монастырисского района польская боевка „АК” убила двух членов ОУН, на вторую ночь в этом же селе боевка УПА убила 24 поляка.

В декабре месяце этого же года польская боевка „АК” в селе Быщи² Бережанского района убила трех человек членов ОУН, в ответ на это боевка УПА в этом же селе убила 70 человек поляков.

Аналогичные факты имели место во многих селах западной Украины.

В конце 1943 года Центральный провод ОУН издал директивное указание, в котором говорилось, что договор о нейтралитете между ОУН и „АК”, якобы, нарушен поляками. В этом документе указывалось, чтобы к полякам применялись самые жестокие репрессивные меры, чтобы польские вооруженные группы разоружались и ликвидировались.

Эта драка между ОУН и „АК” продолжалась до прихода Красной Армии.

Осенью 1944 года, когда началась регистрация польского населения, желающего выехать в Польшу, согласно договору между советским правительством и демократическим правительством Польши, Центральный провод ОУН спустил новую директиву, в которой говорилось о прекращении репрессий против поляков, в особенности указывалось, чтобы не трогать тех поляков, которые не желают выезжать в Польшу, и чтобы не выдавать тех поляков, которые скрывают свою польскую национальность. Уничтожать и репрессировать только те польские семьи, члены которых состояли в истребительных батальонах³ либо были связаны с органами НКВД.

Несмотря на такие указания Центрального провода ОУН, какой-то отдел УПА поджег польские дома в селе Рогачин-Мисто Бережанского района. В связи с этим я задал вопрос „ДАНИЛО” – „разве прервались переговоры Центрального провода ОУН с командованием АК?”. „ДАНИЛО” мне ответил, что в селе Рогачин-Мисто польские дома подпалены по указанию „ПЕТРО” потому, что в этом селе поляки организовывали крепкий истребительный батальон.

[...]

Протокол допроса с моих слов записан правильно и мне прочитан:

ПОЛЕВОЙ

Допросили:

Начальник ОББ УНКВД Т/о

Подполковник МАТВЕЕВ

W grudniu tego samego roku polska bojówka „AK” we wsi Buszcze rejonu brzeżańskiego zabiła trzech członków OUN; w odpowiedzi na to bojówka UPA w tej samej wsi zabiła 70 Polaków.

Analogiczne fakty miały miejsce w wielu wsiach Zachodniej Ukrainy.

Pod koniec 1943 roku Centralny Prowid OUN wydał dyrektywę, w której podano do wiadomości, że umowa o neutralności pomiędzy OUN i „AK” została podobno naruszona przez Polaków. W dokumencie tym polecono stosować wobec Polaków najbardziej bezwzględne środki represyjne oraz rozbijać i likwidować polskie grupy zbrojne.

Ta bijatyka pomiędzy OUN i „AK” trwała do nadejścia Armii Czerwonej.

Na jesieni 1944 roku, gdy zaczęła się rejestracja ludności polskiej reflektującej na wyjazd do Polski, zgodnie z umową między rządem sowieckim a demokratycznym rządem Polski, Centralny Prowid OUN wydał nową dyrektywę, w której szczególnie podkreślano, żeby nie ruszać tych Polaków, którzy nie chcą wyjeżdżać do Polski i nie wydawać tych Polaków, którzy ukrywają polską narodowość. Likwidować i poddawać represjom tylko te polskie rodziny, których członkowie byli w *istriebitielnych batalionach*¹ lub byli związani z organami NKWD.

Mimo tych wskazówek Centralnego Prowidu OUN, któryś z oddziałów UPA podpalił polskie domy we wsi Rohaczyn – Miasto rejonu brzeżańskiego. W związku z tym zadałem „DANYŁOWI” pytanie – „Czyżby zostały przerwane rozmowy Centralnego Prowidu OUN z dowództwem AK?”. „DANYŁO” odpowiedział mi, że we wsi Rohaczyn – Miasto polskie domy zostały podpalone na polecenie „PETRA” dlatego, że w tej wsi Polacy organizowali silny *istriebitielnyj batalion*.

[...]

Protokół przesłuchania został spisany z moich słów wiernie i przeczytany mi:

POLEWOJ

Przesłuchali:

Naczelnik OBB NKWD T/o

Podpułkownik MATWIEJEW

St[arszy] oficer oper[acyjny] OBB UNKWD

Lejtenant OWZARIENKO

Ст. оперуповноважений ОББ УНКВД
Лейтенант ОВЧАРЕНКО

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 4, арк. 230–238.
Копія, машинопис.*

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Маркова.

² Так у тексті; правильно: Біще.

³ Винищувальні батальйони (ІБ) – допоміжні загони НКВС СРСР, що створювалися з числа мешканців конкретного району з метою боротьби з УПА та охорони сіл і містечок від операцій українського підпілля.

PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 4, k. 230–238.
Kopia, maszynopis.

Przypisy

¹ *Istribitielnyje bataliony* – bataliony niszczyielskie, oddziały pomocnicze NKWD ZSRS tworzone z mieszkańców danego terenu w celu zwalczania UPA i ochrony wsi i miasteczek przed akcjami podziemia ukraińskiego.

**Нотатка „3 роздумів старшого за віком члена ОУН”
від 4 травня 1944 р.**

3 роздумів старшого за віком члена [ОУН]
(передані в формі листа)

1. Справа протипольських акцій.

На його думку акції, які ведуться зараз проти поляків, ведуть до загибелі не поляків, а таки самих українців. Подібно як німці протижидівськими акціями не розв'язали жидівської квестії в Європі – а навпаки наставили ворожо проти себе цілий світ – так акції такі, які ведуться в Галичині не доведуть до бажаної цілі, а навпаки.

Вигнати на захід мазурів, кольоністів, яких на наші землі спровадив польський уряд, випечи огнем і залізом якщо не хочуть піти добровільно – це добре. Знищити провідників, які криються по містах чи чисто польських селах; за напади на наших людей, яких вони допускаються назначити як відплату кілька чи кільканадцять польських голів і виконання точно придержуватися – це слухне. За нищення наших людей на Холмщині вислати тамтуди сильну боївку – хай б'ється з польською боївкою. Уряджувати тут відповідні акції на поляках і то не рівні – бо вони вбивають наших священників, учителів, адвокатів, війтів, мужів довір'я і т. п., а тут вбивають бідноту, яка в політичному житті ніколи участі не брала – це забава в „цю-цю-бабку”. Убивати людей тільки тому, що вони є римокатоликами і то без огляду чи то вони жінки, чи діти, чи старці, а позваляти, щоб боездатний польський елемент, насичений ненавистю до всього, що українське, громадився по містах – це безглуздя. З таких акцій оповідав впрост дантейські сцени.

На його думку завернути з дороги ще час. Що до цього часу діялося звалити на рахунок німців, більшовицької партизанки – війни і т. п.

2. Справа східняків.

Правда, що східняків багато лишилося в Галичині, чи навіть дісталося до організації як провокатори чи навіть агенти НКВД, багато тепер зраджує перед приходом більшовиків, щоб рятувати власне життя, ще гірше буде, як прийдуть більшовики. Та через те не можна узагальнювати справи, і всіх східняків, які є на наших землях частувати „сирівцем”.

**Notatka „Z rozważań starszego wiekiem członka OUN”
z 4 maja 1944 r.**

Z rozważań starszego wiekiem członka [OUN]
(przekazano listem)

1. Sprawa antypolskich akcji.

Jego zdaniem akcje, które teraz są przeprowadzane przeciwko Polakom, prowadzą ku zagładzie nie Polaków, a samych Ukraińców. Podobnie jak Niemcy antyżydowskimi akcjami nie rozwiązaali kwestii żydowskiej w Europie – lecz przeciwnie, nastawili przeciwko sobie cały świat – tak akcje przeprowadzane w Galicji nie doprowadzą do pożądanego celu, a odwrotnie.

Wypędzić na zachód Mazurów, kolonistów, których na nasze ziemie sprowadził polski rząd, wypiec ogniem i żelazem, jeżeli nie chcą odejść dobrowolnie – to dobrze. Zniszczyć przywódców, którzy ukrywają się w miastach lub w czysto polskich wsiach; za przeprowadzane przez nich napady na naszych ludzi wyznaczyć kilka czy kilkanaście polskich głów, żeby odpłacić, i wykonania ściśle przestrzegać – to jest słuszne. Za mordowanie naszych ludzi na Chełmszczyźnie wysłać tam silną bojówkę – niech walczy z polską bojówką. Przeprowadzić tutaj odpowiednie akcje na Polakach i to nie na równi – bo oni zabijają naszych kapłanów, nauczycieli, adwokatów, wójtów, mężów zaufania i t.p., a tutaj zabijają biedotę, która w życiu politycznym nigdy nie brała udziału – to zabawa w „ciuciubabkę”. Zabijać ludzi tylko dlatego, że są oni wyznania rzymskokatolickiego i to bez względu na to, czy to są kobiety, czy dzieci, czy starcy, a pozwalać, żeby zdolny do walki polski element, nasycony nienawiścią do wszystkiego co ukraińskie, gromadził się w miastach to – obłąd. Z takich akcji opisywał wprost dantejskie sceny.

Jego zdaniem jest jeszcze czas, by zejść z tej drogi. To co się działo do tej pory – zwalić na Niemców, bolszewicką partyzantkę, wojnę i t.p.

2. Sprawa „wschodniaków”.

Prawda, że sporo zostało ich w Galicji czy nawet dostało się do organizacji jako prowokatorzy albo nawet agenci NKWD, sporo dopuszcza się zdrady teraz, przed nadejściem bolszewików, żeby ratować własne życie. Jeszcze gorzej będzie, jak przyjdą bolszewicy. Ale przez to nie można uogólniać sprawy i wszystkich „wschodniaków”, którzy są na naszych ziemiach, częstować „ołowiem”.

При так поставленій справі напевно впаде більше вартісних одиниць, як винуватців. Жах прямо, щоб українці, які впродовж 25 років крились від кулі енкаведиста чи підземелля ЧК [!], які збереглися від вивозу на Сибір чи Соловки – гинули тепер від сирівця галицького брата. Та не вся суть в тім, що згинуть вартісні одиниці, але це поглибить пропасть, яка є на границі між Галичиною і Східними областями. Україна то не Галичина.

На його думку така політика творить ворогів не тільки за кордоном, але і внутрі Українського Народу, як це бачимо зараз в Німеччині.

Справа для нього болюча не тільки як для громадянина, українця, але як батька, який дав трьох синів на службу справі, яка веде до згуби цілого Українського Народу.

Оце його думки – говорив і плакав.

4 V 44

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 273.

Копія, машинопис.

Przy takim podejściu do sprawy na pewno zginie więcej wartościowych jednostek jako winowajcy. To po prostu straszne, że Ukraińcy, którzy przez 25 lat ukrywali się od kuli enkawudysty czy podziemia Czecha [!], którzy uratowali się przed wywózką na Syberię lub Sołówki – mieli umierać teraz od kuli galicyjskiego brata. Ale cała istota rzeczy polega nie na tym, że zginą wartościowe jednostki. To pogłębi przepaść, jaka istnieje na granicy między Galicją a obwodami wschodnimi. Ukraina to nie Galicja.

Jego zdaniem taka polityka przysparza wrogów nie tylko za granicą, ale również wewnątrz narodu ukraińskiego, jak to widzimy teraz w Niemczech.

Sprawa jest dla niego bolesna nie tylko jako obywatela, Ukraińca, lecz jako dla ojca, który dał trzech synów na służbę sprawie prowadzącej do zagłady całego Narodu Ukraińskiego.

Takie są jego rozważania – mówił i płakał.

4 V 44

PA SBU, F. 13, spr. 376, t. 34, k. 273.

Kopia, maszynopis.

**Витяг із депеші Командувача АК в Штаб Верховного
головакомандувача ПЗС у Лондоні від 21 червня 1944 р.**

Депеша-шифр/VV¹/999

Мева де Ванда 46 то В 008
21 червня 1944 р.

О. VI Реєстр. № 5142/таємн./44
Прийнято 25 і 26 червня 1944 р.
Прочитано 26 і 27 червня 1944 р.

Оперативне зведення № 14
від 21 червня 1944 р.

[...]

г) УПА

Серйозніші бандитські напади УПА відмічено на Грубешівщині і в смузі верхньої течії Дністра, спорадичні на всій території. Наші запобіжні і відплатні акції стають щораз більше ефективними. Німці проводять широкомасштабну акцію проти УПА в лісах Біберка – Перемишляни.

[...]

є) Власні

У Малопольщі 21 травня наш загін, на який в районі Любачева напав сильний український загін, який співробітничав з німцями, провів переможний бій з противником, вибивши його з контрольованих ним лісів і завдавши важких втрат під час переслідування. Противник залишив на полі бою бл. 30 вбитих.

[...]

Лавіна 1190/2

Публікується за: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, Т. III, Londyn 1976, s. 487–488.

Примітки

¹ VV – депеша дуже термінова.

**Fragmenty depezy Dowódcy AK do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ
w Londynie z 21 czerwca 1944 r.**

Depesza-szyfr/VV¹/999

Mewa de Wanda 46 to W 008
Dnia 21 czerwca 1944 r.

O. VI L. dz. 5142/tjn/44
Przyjęto 25 i 26 czerwca 1944 r.
Odczytano 26 i 27 czerwca 1944 r.

Meldunek sytuacyjny nr 14
z dnia 21 czerwca 1944 r.

[...]

d) UPA

Poważniejsze napady bandyckie UPA notujemy w Hrubieszowskim i w pasie górnego Dniestru, sporadyczne na całym terenie. Własna akcja zapobiegawcza i odwetowa jest coraz bardziej skuteczna. Niemcy przeprowadzają szeroką akcję oczyszczającą przeciw UPA w lasach Bóbrka – Przemyślany.

[...]

f) Własne

W Małopolsce 21 maja nasz oddział, napadnięty w rejonie Lubaczowa przez silny oddział ukraiński współdziałający z Niemcami, stoczył zwycięską walkę z nplem, wypierając go z zajmowanych przez niego lasów i zadając w pościgu dotkliwe straty. Npl zostawił na polu walki ok. 30 zabitych.

[...]

Lawina 1190/2

Publikuje się za: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, T. III, Londyn 1976, s. 487–488.*

Przypisy

¹ VV – depesza b. pilna.

**Повідомлення народного комісара внутрішніх справ УРСР
Василя Рясного народному комісарові внутрішніх справ СРСР
Лаврентію Берії від листопада 1944 р.
у справі арешту Ірини Стадник-Шлемко**

Сов. секретно

Народному комиссару внутренних дел Союза ССР
Генеральному комиссару государственной безопасности
товарищу БЕРИЯ Л. П.¹

г. Москва

Сообщение

В октябре месяце 1944 года УНКВД по Станиславской области арестована член Станиславского областного провода ОУН, референт по работе среди женщин

СТАДНИК-ШЛЕМКО Ирина Андреевна, 1913 года рождения, уроженка м. Николаева Львовской области, жительница с. Пидгирок² Калушского района Станиславской области, украинка, беспартийная, учительница.

При личном обыске у СТАДНИК-ШЛЕМКО был обнаружен и изъят ряд заслуживающих внимания оуновских документов директивного характера, в частности, директива о создании УГВР („Украинского Главного Освободительного [!] Совета”).

На допросе СТАДНИК-ШЛЕМКО показала, что указанные документы ею получены накануне задержания лично от областного проводника ОУН „РОБЕРТА”³.

Из показаний СТАДНИК-ШЛЕМКО и указанной выше директивы видно, что в настоящий момент происходит объединение всех националистических антисоветских сил в Западных областях Украины (бандеровцев, мельниковцев, УПА и др.) под лозунгом „создания единого фронта борьбы украинских националистов под руководством УГВР против Советской власти”.

В этой же директиве предлагается резко изменить отношение украинских националистов к полякам, проживающим на территории Западной Украины.

**Meldunek ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS
Wasilija Riasnoja dla ludowego komisarza spraw wewnętrznych
ZSRS Ławrientija Berii z listopada 1944 r.
w sprawie aresztowania Iryny Stadnyk-Szlemko**

Śc[isłe] tajne

Ludowy komisarz spraw wewnętrznych Związku SRS
Komisarz generalny bezpieczeństwa państwowego
Towarzysz BERIA Ł. P.¹

m. Moskwa

Meldunek

W październiku 1944 roku przez UNKWD obwodu stanisławskiego została aresztowana członkini stanisławskiego obwodowego prowidu OUN, referent ds. działalności wśród kobiet

STADNYK-SZŁEMKO Iryna c. Andrija, urodzona w 1913 roku w m. Mikołajów obwodu lwowskiego, mieszkanka w[si] Podhorki rejonu kałuskiego w obwodzie stanisławskim, Ukrainka, bezpartyjna, nauczycielka.

W czasie rewizji osobistej u STADNYK-SZŁEMKO zostało ujawnionych i skonfiskowanych wiele godnych uwagi ounowskich dokumentów zawierających dyrektywy, w szczególności dyrektywa o utworzeniu UHWR („Ukraińskiej Głównej Rady Wyzwoleńczej [!]”).

Na przesłuchaniu STADNYK-SZŁEMKO zeznała, że wymienione dokumenty otrzymała osobiście od obwodowego prowidnyka OUN „ROBERTA”² na dzień przed aresztowaniem.

Z zeznań STADNYK-SZŁEMKO oraz wyżej wymienionej dyrektywy wynika, że obecnie odbywa się jednocześnie wszystkich nacjonalistycznych antysowieckich sił w zachodnich obwodach Ukrainy (banderowców, melnykowców, UPA i in.) pod hasłem „tworzenia wspólnego frontu walki ukraińskich nacjonalistów pod kierownictwem UHWR przeciwko władzy sowieckiej”.

W tej samej dyrektywie proponuje się radykalnie zmienić stosunek ukraińskich nacjonalistów do Polaków zamieszkałych na terytorium Zachodniej Ukrainy.

Если до сих пор действовала установка ОУН на уничтожение поляков как колонизаторов, то теперь ставится вопрос о контактировании усилий ОУН и польских националистов для совместной борьбы против Советской власти и „недопущения советизации Польши”.

Приложение⁴: копия протокола допроса СТАДНИК-ШЛЕМКО И. А.

Народный комиссар внутренних дел УССР
Комиссар государственной безопасности 3 ранга
РЯСНОЙ⁵

*ДА СБУ, Ф. 65, спр. С-9079, т. 4 (додаток), арк. 12–13.
Копія, машинопис.*

Примітки

¹ Берія Лаврентій Павлович (1899 р. н.), з 1938 народний комісар внутрішніх справ СРСР; з 1941 заст. голови РНК СРСР; в 1941–1945 заступник голови ДКО; в 1953 I-й заст. голови Ради Міністрів СРСР і міністр внутрішніх справ СРСР; страчений 23 грудня 1953 (маршал Радянського Союзу – 1945).

² Так у тексті; правильно: Підгірки (*укр.*).

³ Правдоподібно, Мельник Ярослав (1919 р. н.), псевдо „Роберт”; провідник ОУН-Б – Карпати; застрілений солдатами внутрішніх військ МВС 26 вересня 1946.

⁴ Додаток не публікується.

⁵ Рясний Василь С. (1904–1995), в 1943–1946 заступник народного комісара внутрішніх справ УРСР, з 1946 до 1947 I-й заст. народного комісара внутрішніх справ СРСР, в 1947–1952 заступник міністра внутрішніх справ СРСР (генерал-лейтенант – 1946).

Jeśli do tej pory obowiązywały wytyczne OUN, żeby likwidować Polaków jako kolonizatorów, to teraz podnoszona jest kwestia łączenia wyśiłków OUN i polskich nacjonalistów w celu wspólnej walki przeciwko władzy sowieckiej oraz „niedopuszczenia do sowietyzacji Polski”.

Załącznik³: kopia protokołu przesłuchania STADNYK-SZŁEMKO I. A.

Ludowy komisarz spraw wewnętrznych USRS
Komisarz bezpieczeństwa państwowego 3 rangi
RIASNOJ⁴

*PA SBU, F. 65, spr. S-9079, t. 4 (załącznik), k. 12–13.
Kopia, maszynopis.*

Przypisy

¹ Beria Ławrientij Pawłowicz (ur. 1899), od 1938 ludowy komisarz spraw wewnętrznych ZSRS; od 1941 zca przewodniczącego RKL ZSRS; w l. 1941–1945 zca przewodniczącego GKO; w 1953 I zca przewodniczącego Rady Ministrów ZSRS i minister spraw wewnętrznych ZSRS; stracony 23 grudnia 1953 (Marsz. Zw. Sow. – 1945).

² Prawdopodobnie Melnyk Jarosław (ur. 1919), ps. „Robert”; prowidnyk OUN-B – Karpaty; zastrzelony przez żołnierzy wojsk wewnętrznych MWD 26 września 1946.

³ Załącznika nie publikuje się.

⁴ Riasnoj Wasilij S. (1904–1995), w l. 1943–1946 zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS, od 1946 do 1947 I zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS, w l. 1947–1952 wiceminister spraw wewnętrznych ZSRS (gen. lejtn. – 1946).

**Лист начальника 1 Управління МДБ УРСР заступникові
начальника 2 Відділу МДБ УРСР від 20 лютого 1947 р.
стосовно спроб співробітництва УПА (ОУН-Б) з АК (ДР)**

Совершенно секретно
Серия „К”
Экз. № а-3-а

Зам. начальника Отдела 2-Н МГБ УССР
Майору
тов. ШОРУБАЛКА

По имеющимся у нас данным, в конце 1943 года Центральный Провод ОУН для активизации борьбы против СССР поставил задачу добиться привлечения на свою сторону других антисоветских сил, в частности, возник вопрос о заключении договора по этому вопросу между УПА и польской Армией Крайовой – АК.

Вскоре после этого во Львове состоялись по этому вопросу переговоры между представителями обеих сторон. От имени главного командования УПА переговоры вел член Центрального Провода ОУН – ГРИНЬОХ Иван (псевдоним „ДОКТОР ОРЛИВ”). Польскую делегацию АК возглавлял некто ОСТРОВСКИЙ¹.

Обе делегации заключили письменное соглашение о прекращении внутренней борьбы между УПА и АК и взаимном сотрудничестве.

Представители АК признали право действий УПА на западно-украинских землях и согласились: действующие на территории Галиции и Волыни восточнее рек Буг и Сян отряды АК, подчинить главному штабу УПА. Представители УПА, в свою очередь, обязались подчинить командованию АК отряды УПА, действующие западнее рек Буг и Сян.

Вследствие военных событий, к осени 1944 г. практически была осуществлена только первая часть соглашения.

Зимой 1944–1945 гг. представители отдельных отрядов АК по своей инициативе искали и входили в контакт с отрядами УПА, как на территории западной Украины, так и Польши.

⁶В апреле 1945 года Центральный Провод ОУН направил на Холмщину своего представителя – члена Провода – СТАРУХ Ярослава (имеющего псевдонимы „СИНИЙ”, „ЛАВ”, „ВОЛЬТ”), назначив его руководителем ОУН в Польше и уполномочив вести переговоры с АК о сотрудничестве.⁶

**Pismo naczelnika 1 Zarządu MGB USRS do zastępcy naczelnika
2 Oddziału MGB USRS z 20 lutego 1947 r. dotyczące prób
współdziałania UPA (OUN-B) z AK (DR)**

Ścisłe tajne
Seria „K”
Egz. nr ^a3-^a

Zast[ępc]a Naczelnika Oddziału 2-N MGB USRS
Major
Tow. SZORUBAŁKA

Według posiadanych przez nas informacji, pod koniec 1943 roku Centralny Prowid OUN w celu wzmoczenia walki przeciwko ZSRS polecił, by podjęto starania o przeciągnięcie na swoją stronę innych sił antysowieckich, a mianowicie pojawiła się kwestia zawarcia porozumienia w tej sprawie pomiędzy UPA a polską Armią Krajową – AK.

Niedługo po tym we Lwowie odbyły się rozmowy w tej sprawie przedstawicieli obu stron. W imieniu dowództwa głównego UPA rozmowy prowadził członek Centralnego Prowidu OUN – HRYNIOCH Iwan (pseudonim „DOKTOR ORŁYW”). Na czele polskiej delegacji AK stał niejaki OSTROWSKI¹.

Obie delegacje zawarły na piśmie porozumienie o zaprzestaniu walk wewnętrznych między UPA i AK oraz o wzajemnej współpracy.

Przedstawiciele AK przyznali UPA prawo do działań na ziemiach zachodnio-ukraińskich oraz wyrazili zgodę na podporządkowanie głównemu sztabowi UPA oddziałów AK operujących na terenie Galicji i Wołynia na wschód od rzek Bug i San. Przedstawiciele UPA z kolei zobowiązali się podporządkować dowództwu AK oddziały UPA działające na zachód od rzek Bug i San.

Na skutek wydarzeń wojennych, do jesieni 1944 r. w rzeczywistości została zrealizowana tylko pierwsza część porozumienia.

Zimą 1944–1945 przedstawiciele poszczególnych oddziałów AK z własnej inicjatywy szukali i nawiązywali kontakty z oddziałami UPA, zarówno na terytorium Zachodniej Ukrainy, jak i Polski.

^bW kwietniu 1945 roku Centralny Prowid OUN skierował na Chełmszczyznę swojego przedstawiciela – członka Prowidu – STARUCHA Jarosława (posiadającego pseudonimy: „SYNIJ”, „ŁAW”, „WOLT”), mianując go przywódcą OUN w Polsce oraz upoważniając do prowadzenia rozmów o współpracy z AK.^b

В помощь СТАРУХУ по осуществлению связи с АК член Центрального Провода ОУН „ТАРАС” – МАЕВСКИЙ Дмитрий, направил видных оуновцев ЛОПАТИНСКОГО Юрия (псевдонимы „КАЛИНА”, „ШЕЖК”) и ГОРБОВОГО Владимира.

В сентябре 1945 года, после состоявшейся в Болеховском районе конференции членов областных Проводов ОУН Карпатского края, нам стало известно, что СТАРУХ успешно провел работу по налаживанию контакта с польским антисоветским подпольем, действующем на территории Польши.

Между УПА и АК было достигнуто соглашение о сотрудничестве и взаимопомощи², осуществлено взаимодействие между отрядами УПА и АК, налажен обмен информационными и пропагандистскими материалами.

Кроме того, передислоцировавшиеся на территорию Польши отряды АК со Станиславской области передали часть имевшегося у них оружия отрядам УПА.

Данные о контакте Центрального Провода ОУН бандеровцев с представителями АК в Польше и координировании действий банд УПА с АК, косвенно подтверждаются и другими имеющимися у нас материалами.

Нам известно, что Центральный Провод ОУН за кордоном в октябре 1945 г. через СТАРУХА, ГОРБОВОГО и ЛОПАТИНСКОГО установили контакт с руководством АК на территории Польши.

Этот факт подтверждается тем, что в конце 1946 г. крупное соединение УПА, руководимое членом Карпатского краевого Провода ОУН – ПРИШЛЯК Евгением („ЧЕРНОТА”)³, по договоренности с АК и ВиН ушло на территорию Польши для проведения совместных акций против демократического правительства.

Надо полагать, что эти мероприятия проводились в связи с подготовкой к выборам в польский сейм.

В августе 1945 года член Центрального Провода ОУН „ОРЛИВ” заявлял, что близкие к лондонскому „правительству” и корпусу АНДЕРСА⁴ польские эмигрантские круги в Баварии, имея перепроверенные данные о совместных действиях АК и УПА на территории Польши, начали искать установления контактов с Центральным Проводом ОУН-бандеровцев.

„ОРЛИВ” также указал, что ему удалось наладить контакт и начать вести переговоры с польскими руководящими кругами в Аугсбурге о контактировании работы.

Непосредственно с генералом АНДЕРСОМ такие переговоры вел в конце 1945 г. известный националистический деятель Василий МУДРЫЙ.

Do pomocy STARUCHOWI w nawiązywaniu kontaktów z AK członek Centralnego Prowidu OUN „TARAS” – MAJIWŃKYJ Dmytro skierował znaczniejszych ounowców ŁOPATYŃSKIEGO Jurija (pseudonimy: „KALYNA”, „SZEŻK”) i HORBOWEGO Wołodymyra.

We wrześniu 1945 roku, po odbytej w rejonie bolechowskim konferencji członków obwodowych prowidów OUN kraju karpackiego, dowiedzieliśmy się, że STARUCHOWI udało się nawiązać kontakty z polską konspiracją antysowiecką, działającą na terytorium Polski.

Pomiędzy UPA i AK osiągnięto porozumienie o współpracy i wzajemnej pomocy², zrealizowano faktyczne współdziałanie między oddziałami UPA i AK oraz zorganizowano wymianę materiałów informacyjnych i propagandowych.

Poza tym oddziały AK, które translokowały się z obwodu stanisławskiego na terytorium Polski, przekazały część posiadanej przez siebie broni oddziałom UPA.

Informacje o kontaktach Centralnego Prowidu OUN-banderowców z przedstawicielami AK w Polsce i o koordynowaniu działań band UPA z AK potwierdzają pośrednio również i inne posiadane przez nas materiały.

Wiadomo nam, że w październiku 1945 r. Centralny Prowid OUN za granicą przez STARUCHA, HORBOWEGO i ŁOPATYŃSKIEGO nawiązał kontakty z dowództwem AK na terytorium Polski.

Fakt ten znalazł potwierdzenie w tym, że pod koniec 1946 r. wielkie zgrupowanie UPA pod dowództwem członka karpackiego krajowego prowidu OUN – PRYSZLAKA Jewhena („CZERNOTA”)³, zgodnie z umową z AK i WiN, udało się na terytorium Polski w celu przeprowadzania wspólnych akcji przeciwko demokratycznemu rządowi.

Należy przypuszczać, że akcje te były przeprowadzane w związku z przygotowaniem do wyborów do polskiego sejmu.

W sierpniu 1945 roku członek Centralnego Prowidu OUN „ORŁYW” oświadczył, że bliskie „rządowi” londyńskiemu i korpusowi ANDERSA⁴ polskie koła emigracyjne w Bawarii, dysponując sprawdzonymi danymi o wspólnych działaniach AK i UPA na terytorium Polski, zaczęły szukać kontaktów z Centralnym Prowidem OUN-banderowców.

„ORŁYW” podał również, że udało mu się nawiązać kontakt i rozpocząć rozmowy z polskimi kręgami kierowniczymi w Augsburgu o koordynowaniu działalności.

Pod koniec 1945 r. znany działacz nacjonalistyczny Wasyl MUDRYJ prowadził takie rozmowy bezpośrednio z generałem ANDERSEM.

Poruszając to zagadnienie, Stepan BANDERA w listopadzie 1945 roku informował Romana SZUCHEWYCZA:

Касаясь данного вопроса, Степан БАНДЕРА в ноябре 1945 года сообщил Роману ШУХЕВИЧУ:

„... Теперь поляки выступили с предложением договориться с нами. Начались различные вступительные переговоры... Инициатива исходит из кругов АНДЕРСА... Необходимо договориться с ним. Нужно сказать, что из разговоров с поляками кое-что выйдет...”.

По заявлению „ОРЛИВА”, Центральный Провод ОУН-бандеровцев придает большое значение налаживанию связи с антисоветскими формированиями польской эмиграции, рассчитывая через последнюю установить тесные связи с английскими правительственными кругами.

Дальнейшее изучение этого вопроса продолжаем.

Начальник 1 Управления МГБ УССР
Полковник (—) ПОГРЕБНОЙ

„^{a-20-a}” февраля 1947 г.

№ ^{a-1}/439^a

гор. Киев

ДА СБУ, Ф. 65, спр. С-9079, т. 3, арк. 382–385.

Копія, машинопис.

На документі резолюція: т.т. Быков, Елизаров, Атаманюк. Для сведения Вам и о/составу, 24 II 47 г. Підпис нерозбірливий.

Примітки

^{a-а} Вписано від руки.

^{б-б} Текст на лівому полі зазначений фігурною дужкою.

¹ Островський Адам (1911–1977), псевдо „Томаш Недзеля”, юрист; з 1943 в ППС-ВРН, з березня 1944 Окружний Делегат Уряду (Львів), 31 липня 1944 заарештований співробітниками УНКДБ по Львівській області, допитуваний, погодився на співпрацю з ПКНВ, звільнений; потім заступник керівника МГА (ПКНВ), з лютого до березня 1945 державний секретар в МГА, згодом краківський воєвода; в 1945–1950 посол у Стокгольмі і Римі.

² Домовленості досягнуто 18 травня 1945 р.

³ Пришляк Євген (1913–1987), псевдо „Чернота”, член ОУН; учасник т. зв. похідних груп, в 1944 комендант СБ ОУН в Дрогобицькій обл., в 1949–1950 референт СБ „Львівського краю”, в 1950–1952 провідник ОУН в Львівській області, схоплений, засуджений до смертної кари, яку було замінено 25 роками ВТТ; звільнений в 1977.

⁴ Андерс Владислав (1892–1970), ген. див.; під час вересневої кампанії 1939 командир Новогородської БК, потім ОГКав.; з кінця вересня в радянському полоні; 22 грудня 1939 заарештований НКВС; звільнений 4 серпня 1941; з серпня 1941 командувач ПА в СРСР; в 1942–1943 командувач ПАС, згодом під час італійської кампанії – командир II Корпусу; в 1946–1954 Верховний головнокомандувач і Генеральний інспектор ПЗС (ген. броне – 1954).

„... Teraz Polacy wystąpili z propozycją porozumienia się z nami. Rozpoczęły się różne rozmowy wstępne... Inicjatywa wychodzi z kręgów ANDERSA... Konieczne jest dojście z nim do porozumienia. Należy przypuszczać, że z rozmów z Polakami może coś wyjść...”

Według oświadczenia „ORŁYWA”, Centralny Prowid OUN-banderowców przywiązuje dużą wagę do nawiązania kontaktów z antysowieckimi formacjami polskiej emigracji, spodziewając się za jej pośrednictwem nawiązać bliższe stosunki z angielskimi sferami rządowymi.

Kontynuujemy dalsze badanie tej kwestii.

Naczelnik 1 Zarządu MGB USRS
Pułkownik (—) POGRIEBNOJ

„^{a-20-a}” lutego 1947 r.

Nr ^{a-1}/1/439^a

mias[to] Kijów

PA SBU, F. 65, spr. S-9079, t. 3, k. 382–385.

Kopia, maszynopis.

Na dokumencie adnotacja: tow. tow. Bykow, Jelizarow, Atamaniuk. Do wiadomości Waszej i składu o[sobowego]. 24 II 47 r. i nieczytelny podpis.

Przypisy

^{a- a} Wpisano odręcznie.

^{b- b} Fragment tekstu zaznaczony klamrą na lewym marginesie.

¹ Ostrowski Adam (1911–1977), ps. „Tomasz Niedziela”, prawnik; od 1943 w PPS-WRN, od marca 1944 Okręgowy Delegat Rządu (Lwów), aresztowany 31 lipca 1944 przez funkcjonariuszy UNKGB obwodu lwowskiego, przesłuchiwany, zgodził się na podjęcie współpracy z PKWN, zwolniony; potem zca kierownika RAP (PKWN), od lutego do marca 1945 podsekretarz stanu w MAP, następnie wojewoda krakowski; w l. 1945–1950 ambasador kolejno w Sztokholmie i Rzymie.

² Porozumienie osiągnięto 18 maja 1945.

³ Pryszlak Jewhen (1913–1987), ps. „Czernota”, członek OUN; uczestnik tzw. grup marszowych, w 1944 kmdt SB OUN w obw. drohobyckim, w l. 1949–1950 referent SB „kraju lwowskiego”, w l. 1950–1952 prowidnyk OUN w Lwowskiem, schwytany, skazany na karę śmierci zamienioną na 25 lat ITŁ; zwolniony w 1977.

⁴ Anders Władysław (1892–1970), gen. dyw.; w kampanii wrześniowej 1939 dca Nowogródzkiej BK, potem GOKaw; od końca września w niewoli sowieckiej; 22 grudnia 1939 aresztowany przez NKWD; zwolniony 4 sierpnia 1941; od sierpnia 1941 dca AP w ZSRS; w l. 1942–1943 dca APW, następnie dca II Korpusu w kampanii włoskiej; w l. 1946–1954 NW i Generalny Inspektor PSZ (gen. broni – 1954).

**Лист заступника коменданта АК „Богуміла” до делегата УПА
від 7 квітня 1945 р. у справі двостороннього порозуміння**

Копія
Перевод с польского
Львов, 7.4.1945 г.

Уважаемый Господин Делегат УПА

Чрезмерно рад Вашему письму: вопрос, о котором Вы пишете, предоставляет собой большой интерес как для Вас, так и для нас. Польско-Украинское соглашение является неотложным делом на сегодня и завтра, на будущее двух наших народов.

Не будем смотреть на наши и Ваши ошибки, вернее пусть не озлобляют они нас, а учат.

Наше положение одинаковое, мы имели и имеем общих врагов, как нас, так и Вас одинаково били когда-то и бьют сейчас Германия и Россия – исконные враги Польши и Украины. И сегодня – о, ирония судьбы – когда оба эти могущества сражаются, мы вместо радоваться или хотя бы затаив дыхание ожидать, в порыве заблуждений ведем борьбу. Зачем „Куи боно” – ради чьего добра. Только не для своего. Ибо эти могущества и так распадутся, а нам останутся раны, слезы, могилы, нарекания и суд истории.

Наша судьба, наши действия, жизнь наша – неразлучные как мать с детьми, братья с сестрами, мужья с женами, наконец, как кладбище и курганы, где покоится прах наших предков, отсюда – судьба наша является только для примирения на основании христианской справедливости.

Кроме наших ошибок (Вы смотрите на наши с Вашей точки зрения – мы на Ваши с нашей точки зрения) мы имеем и плюсы.

1. Действительно, вы имеете достойный восхищения героизм в борьбе с большевиками, неутомимые, несмотря на тысячные потери Ваших солдат, жен, детей, имущества, не дрогнули в борьбе с врагом, вы не знаете капитуляции, приостановления, отступления – умираете и боретесь. Ваших подвигов не сосчитать. Ваш героизм в партизанской борьбе с большевиками всех удивляет. Ваша организация, не считая изменников (где их только нет, среди 12 апостолов и то один нашелся), является прекрасной.

**List zastępcy komendanta AK „Bogumiła” do delegata UPA
z 7 kwietnia 1945 r. w sprawie porozumienia obu stron**

Kopia
Tłumaczenie z polskiego
Lwów, 7.4.1945 r.

Szanowny Panie Delegacie UPA

Jestem bardzo rad, że otrzymałem Pański list: sprawa, o której piszecie, jest niezwykle interesująca zarówno dla Was, jak i dla nas. Porozumienie polsko-ukraińskie jest pilną sprawą na dziś i na jutro, dla przyszłości obydwu naszych narodów.

Nie będziemy zwracać uwagi na nasze i Wasze błędy, właściwie mówiąc, niechaj nie napelniają nas one gniewem, a uczą.

Jesteśmy w takiej samej sytuacji, mieliśmy i mamy wspólnych wrogów; zarówno nas, jak i Was jednakowo bili kiedyś i biją teraz Niemcy i Rosja – odwieczni wrogowie Polski i Ukrainy. Dzisiaj jednak – o ironio losu – gdy obie te potęgi walczą ze sobą, my zamiast cieszyć się lub chociażby wstrzymawszy oddech oczekiwać – w porywie błędów prowadzimy walkę. Po co, „cui bono”, dla czyjego dobra? Tylko nie dla swojego. Bowiem te potęgi i tak rozpadną się, a nam pozostaną rany, łzy, groby, narzekania oraz osąd historii.

Nasz los, nasze działania, nasze życie – są nierozłączne jak matka z dziećmi, bracia z siostrami, mężowie z żonami, w końcu, jak cmentarze i kurhany, gdzie spoczywają prochy naszych przodków, stąd – przeznaczeniem naszym jest tylko pojednanie na zasadzie sprawiedliwości chrześcijańskiej.

Poza naszymi błędami (Wy patrzycie na nasze z Waszego punktu widzenia – my na Wasze z naszego punktu widzenia) mamy również plusy.

1. Rzeczywiście, wykazujecie się godnym podziwu bohaterstwem w walce z bolszewikami, wytrwaliście, mimo tysięcznych strat Waszych żołnierzy, żon, dzieci, mienia, nie ugięliście się w walce z wrogiem, nie znacie kapitulacji, zatrzymania, cofania się – umieracie i walczyacie. Waszych czynów nie da się zliczyć. Wasze bohaterstwo w walce partyzantkiej z bolszewikami wzbudza podziw wszystkich. Wasza organizacja, nie biorąc pod uwagę zdrajców (gdzie ich nie ma, nawet wśród 12 apostołów znalazł się jeden), jest wspaniała.

Вашим плюсом является и то, что Вы имеете за собой значительный процент советских украинцев.

2. Как один из важнейших моментов, мы имеем факт, что с самого начала избрали один путь в политике. С 1.9.39 г. мы стали на сторону союзников и с самого начала верили в падение Германии и Советской России. Кроме того, скажу, мнение Англии и Америки, несмотря на позорные неблагоприятные и результаты состоявшихся конференций, целиком на нашей стороне, а впрочем, Вы знаете радиоизвестия.

3. Кроме Ваших и наших ошибок, кроме Ваших и наших плюсов, мы имеем еще одну общую цель – завоевание себе независимости, свободного Отечества, вдохновленного идеей Христа, стало быть братства, сотрудничества и вечного соседского согласия, только бы не опираться на которого-нибудь из наших врагов, ибо это принесет нам поражение, а рассчитывать на самих себя, как и на понимающих, справедливых и культурных соседей, а прежде всего, на Бога, который своим могуществом регулирует нашей жизнью.

Но разве это не символ? Пока дошло до взаимопонимания и соглашения, кровь, совместно пролитая 8.3.45 г. от враждебной большевистской пули, Ваших и наших партизан – солдат, на этой старинной, вместе обитаемой земле, закрепила ее и кровь эта сегодня вызывает нас завершить дело.

Слава – скажу по-Вашему – Вашим и нашим героям. Мы завершим дело.

Кончаю, присоединяю самые сердечные братские поздравления для Вас, господин Виктор, а также для Ваших близких соратников.

БОГУМИЛ
Заместитель коменданта АК (Армии Краевой)

Переводчик 2 Упр. Министерства Госбезопасности УССР
Лейтенант (—) ЦИХОНСКАЯ

*ДА СБУ, Ф. 65, спр. С-9079, т. 3, арк. 90–91.
Копія, машинопис.*

Waszym plusem jest również to, że macie po swojej stronie spory odsetek sowieckich Ukraińców.

2. Jednym z ważniejszych dla nas wydarzeń i faktów jest, że od samego początku prowadzimy jednolitą politykę. Od 1.9.39 r. stanęliśmy po stronie sojuszników oraz od samego początku wierzyliśmy w upadek Niemiec i Rosji Sowieckiej. Poza tym dodam, że opinie Anglii i Ameryki, mimo pozornie niepomyślnych rezultatów odbytych konferencji, całkowicie nam sprzyjają, a zresztą Wy znacie wiadomości radiowe.

3. Poza Waszymi i naszymi błędami, poza Waszymi i naszymi plusami, mamy jeszcze jeden wspólny cel – wywalczyć sobie niepodległość, niepodległą Ojczyznę, natchnioną ideą Chrystusa, to znaczy braterstwa, współpracy oraz wiecznej sąsiedzkiej zgody, ażeby tylko nie opierać się na którymkolwiek z naszych wrogów, gdyż przyniesie to nam klęskę, i liczyć tylko na siebie, jak też na wyrozumiałych, sprawiedliwych i kulturalnych sąsiadów, a przede wszystkim na Boga, który w swojej potędze kieruje naszym życiem.

Czyż to nie symbol? Zanim doszło do wzajemnego zrozumienia i zgody, wspólnie przelana 8.3.45 r. krew Waszych i naszych partyzantów od wrogiej bolszewickiej kuli – na tej prastarej, wspólnie zamieszkałej ziemi utrwaliła [tę zgodę] i krew ta dzisiaj wzywa nas, byśmy dokończyli dzieła.

Sława – powiem po Waszemu – Waszym i naszym bohaterom. Doprowadzimy sprawę do końca.

Kończąc, przesyłam najserdeczniejsze braterskie pozdrowienia dla Pana, Panie Wiktorze oraz dla Waszych bliskich towarzyszy broni.

BOGUMIŁ

Zastępca komendanta AK (Armii Krajowej)

Tłumacz 2 Zarz[ądu] Ministerstwa Bezpieczeństwa Państw[owego] USRS
Lejtenant (—) CICHONSKAJA

PA SBU, F. 65, spr. S-9079, t. 3, k. 90–91.

Kopia, maszynopis.

**Доповідна записка від травня 1945 р. начальника
ОКР „СМЕРШ” Львівського військового округу
Михайла Попереки начальникові ГУКР НКО СРСР „СМЕРШ”
Вікторові Абакумову про діяльність Армії Крайової
і Делегатури Уряду в 1944–1945 рр.**

Совершенно секретно

Начальнику Главного Управления Контрразведки
НКО СССР „СМЕРШ”¹
Комиссару госбезопасности 2 ранга
Товарищу АБАКУМОВУ²
гор. Москва

^aДокладная записка^a

О деятельности польской подпольной организации „Армия Крайова”
на территории Львовского Военного Округа

В августе месяце 1944 года с освобождением города Львова частями Красной Армии, органами контрразведки „СМЕРШ” был арестован руководящий состав Львовского обшара польской подпольной организации „Армия Крайова”.

Допросом арестованных было установлено, что организация „Армия Крайова” является широко разветвленной, довольно значительной по количественному составу участников, подпольной, глубоко законспирированной военной организацией, действовавшей по указанию польского Лондонского эмигрантского правительства.

Возникновение организации относится к 1939 году, в связи с немецко-польской войной и оккупацией Польши Германией, носившей тогда наименование „Звензек-Вальке-Збройне” – „Зет-Ву-Зет” – Союз вооруженной борьбы.

Организация в то время ставила задачу – вооруженная борьба с немецкими оккупантами и с Советским Союзом.

В дальнейшем эта организация стала называться – „Польске-Звензки-Повстанчи”³ – „Пэ-Зэт-Пэ” – „польские союзы повстанцев”.

В 1941 году генерал СИКОРСКИЙ издал приказ о создании польской подпольной организации „Армия Крайова”, которая и была создана на базе организации „Польске-Звензки-Повстанчи”⁴.

**Raport z maja 1945 r. naczelnika OKR „SMIERSZ”
Lwowskiego Okręgu Wojskowego Michajła Popierieki
dla naczelnika GUKR NKO ZSRS „SMIERSZ”
Wiktora Abakumowa o działaniach Armii Krajowej
i Delegatury Rządu w latach 1944–1945**

Ścisłe tajne

Naczelnik Zarządu Głównego Kontrwywiadu
NKO ZSRS „SMIERSZ”¹
Komisarz bezpieczeństwa państw[owego] 2 rangi
Towarzysz ABAKUMOW²
mias[to] Moskwa

^a-Raport^a

O działalności polskiej organizacji konspiracyjnej „Armia Krajowa”
na obszarze Lwowskiego Okręgu Wojskowego

W sierpniu 1944 roku, z chwilą wyzwolenia miasta Lwowa przez jednostki Armii Czerwonej, organa kontrwywiadu „SMIERSZ” aresztowały kierownictwo Lwowskiego Obszaru polskiej organizacji konspiracyjnej „Armia Krajowa”.

Na podstawie przesłuchania aresztowanych ustalono, że organizacja „Armia Krajowa” jest szeroko rozgałęzioną, dość dużą pod względem ilościowym członków, podziemną, głęboko zakonspirowaną organizacją wojskową, działającą według wytycznych polskiego londyńskiego rządu emigracyjnego.

Powstanie organizacji datuje się od 1939 roku, kiedy to w związku z wojną polsko-niemiecką i okupacją Polski przez Niemcy powstał „Związek Walki Zbrojnej” – „Zet-Wu-Zet”.

W owym czasie organizacja stawiała sobie za cel – zbrojną walkę z niemieckim okupantem i Związkiem Sowieckim.

Później organizacja ta nazywała się „Polskie Związki Powstańcze”³ – „Pe-Zet-Pe”.

W 1941 roku generał SIKORSKI wydał rozkaz utworzenia polskiej organizacji konspiracyjnej „Armia Krajowa”, która powstała na bazie organizacji „Polskie Związki Powstańcze”⁴.

W 1942 roku Komenda Główna „Armii Krajowej” na rozkaz generała SIKORSKIEGO wydała polecenie, by połączyć „Armię Krajową” z innymi

В 1942 году главная комендатура „Армии Крайовой”, по приказу генерала СИКОРСКОГО дала указание объединить „Армию Крайову” с другими подпольными польскими националистическими организациями, действовавшими на территории бывшей Польши.

В этот период произошло объединение „Армии Крайовой” с „НОВ” – „Народове отдива войскова”⁵, „БХ” (батальоны холопские⁶ – крестьянская организация), ППС и другими организациями.

В 1943 году по указанию Лондонского эмигрантского правительства „АК” объединяется с организацией НЗС – „Народове сила збройна” – „национальные вооруженные силы”⁷.

В результате объединения указанных подпольных организаций, действовавших на территории бывшей Польши, была создана военная подпольная организация – „Армия Крайова”.

Основная задача организации „Армия Крайова” – вооруженная борьба с немецкими захватчиками и Советским Союзом за восстановление Польши в границах 1939 года, отторжение от СССР Западной Украины и [Западной] Белоруссии.

Основные направления в деятельности „АК” сводились к следующему:

1. Увеличение состава организации на территории ее действия.
2. Соблюдать строгую конспирацию, избегая провалов и арестов.
3. Сохранение личного состава организации, подготовка к вооруженному выступлению после соответствующих указаний.
4. Организация пассивного сопротивления немецким оккупантам всего общества.
5. Приобретение оружия всеми возможными способами (нападение на склады, эшелоны, нападение на мелкие группы солдат, покупка у солдат и населения).

6. Идеологическое воспитание членов организации в духе верности польскому эмигрантскому правительству в Лондоне.

Являясь глубоко законспирированной подпольной организацией, „Армия Крайова” имела следующую структуру:

Руководящим центром организации являлся главный штаб („Коменде Глувный”) „Армии Крайовой” в Варшаве.

На периферии имелись „обшары” (область), примерно 10: Варшавский, Львовский, Виленский, Познаньский и другие. В состав обшара входили „окренги” (округа) в количестве от 3 до 5. Округа объединяли от 4 до 6 инспекторатов, которые в свою очередь объединяли „обводы” или дельницы (в городах) в количестве от 2 до 5. Обводы или дельницы разбивались на районы от 4 до 6 в каждом „обводе” или дельнице. Район объединял от 4 до 12 плутонов (взводов). В состав

polskimi nacjonalistycznymi organizacjami konspiracyjnymi, które działały na terytorium byłej Polski.

W tym okresie odbyło się zjednoczenie „Armii Krajowej” z „NOW” – „Narodowe Oddziały Wojskowe”⁵, „BCh” (Bataliony Chłopskie⁶ – organizacja chłopów), PPS oraz innymi organizacjami.

W 1943 roku na polecenie londyńskiego rządu emigracyjnego „AK” połączyła się z organizacją NSZ – „Narodowe Siły Zbrojne”⁷.

W wyniku połączenia wymienionych organizacji podziemnych działających na terytorium byłej Polski, powstała konspiracyjna organizacja wojskowa – „Armia Krajowa”.

Głównym celem organizacji „Armia Krajowa” [była] zbrojna walka z niemieckim okupantem i Związkiem Sowieckim o przywrócenie Polski w granicach z 1939 roku, oderwanie od ZSRS Zachodniej Ukrainy i [Zachodniej] Białorusi.

Podstawowe kierunki działalności „AK” sprowadzały się do następujących [spraw]:

1. Zwiększenie liczby członków organizacji na terenie jej działania.
2. Surowe przestrzeganie zasad konspiracji, by uniknąć wsyp i aresztowań.
3. Ochrona członków organizacji, przygotowanie do wystąpienia zbrojnego po otrzymaniu stosownych wytycznych.
4. Organizowanie biernego oporu całego społeczeństwa przeciwko niemieckiemu okupantowi.
5. Gromadzenie broni na wszelkie możliwe sposoby (napady na magazyny, transporty, napady na mniejsze grupy żołnierzy, kupno broni od żołnierzy i ludności).
6. Wychowanie ideologiczne członków organizacji w duchu wierności polskiemu rządowi emigracyjnemu w Londynie.

Będąc głęboko zakonspirowaną, organizacja podziemna „Armia Krajowa” miała następującą strukturę:

Ośrodkiem kierowniczym organizacji był sztab główny (Komenda Główna) „Armii Krajowej” w Warszawie.

Ponadto w skład struktury wchodziły obszary, mniej więcej 10: warszawski, lwowski, wileński, poznański i inne. W skład obszaru wchodziły okręgi w liczbie od 3 do 5. Okręgi obejmowały od 4 do 6 inspektoratów, które z kolei składały się z obwodów lub dzielnic (w miastach) w liczbie od 2 do 5. Obwody lub dzielnice dzieliły się na rejony – od 4 do 6 w każdym obwodzie lub dzielnicy. Rejon obejmował od 4 do 12 plutonów. W skład każdego plutonu wchodziło 3 drużyny (sekcje). Skład osobowy drużyn – od 10 do 18 osób każda.

каждого „плютона” (взвода) входило три дружины (отделения) с личным составом 10–18 человек в каждой дружине.

Главный штаб „АК” в Варшаве был непосредственно подчинен Лондонскому эмигрантскому правительству, от которого и получал директивы и указания. Во главе обшара стоял комендант, который руководил всей деятельностью организации на территории обшара.

Комендант обшара был подчинен „Главному штабу”, но также имел непосредственную связь и с Лондоном (по радио).

Финансировалась „АК” Лондонским эмигрантским правительством, довольно крупными денежными средствами, например: Львовский обшар в первые месяцы 1944 года получал ежемесячно для нужд организации 2–3 миллиона злотых.

Снабжение радиотехникой и оружием в значительной степени шло также по указанию Лондонского эмигрантского правительства и сбрасывалось с самолетов на парашютах в районы, о которых сообщалось по радио.

Львовский или Юго-Восточный „обшар” „АК” действовал на территории Львовского Военного Округа.

В состав Львовского обшара входили округа: Львовский, Станиславский, Тернопольский и инспектораты: Стрийский, Дрогобычский, Рава-Русский, Каменка-Струмиловский, Бубарский.

В гор. Львове имелось пять дельниц: „Север”, „Запад”, „Юг”, „Восток” и „Центр”.

Во главе обшара стоял комендант, который руководил всей деятельностью „АК” на территории Львовского обшара.

В составе обшара имелся штаб, как оперативный центр, и девять отделов, которые выполняли определенные функции.

I Отдел – организационный:

осуществлял:

- а) организация и учет личного состава и вооружения;
- б) организация вспомогательной службы женщин („Войскова Служба Кобет” – „Бу-Эс-Ка”);
- в) работа по опеке над арестованными членами организации, содержащимися в тюрьме, и их родными, находящимися на свободе („Опека вензенне”);
- г) легализация – изготовление фальшивых документов для участников организации;
- д) перемещение личного состава, выдвижение, аттестация, присвоение званий.

Komenda Główna „AK” w Warszawie podlegała bezpośrednio londyńskiemu rządowi emigracyjnemu, od którego otrzymywała dyrektywy i wytyczne. Na czele obszaru stał komendant, który kierował całą działalnością organizacji na terenie obszaru.

Komendant obszaru podlegał Komendzie Głównej, ale również miał bezpośrednią łączność (radiową) z Londynem.

„AK” była finansowana przez londyński rząd emigracyjny. Były to dość duże środki finansowe. Na przykład Obszar Lwowski w pierwszych miesiącach 1944 roku otrzymywał na potrzeby organizacji 2–3 miliony złotych miesięcznie.

Zaopatrzenie w aparaturę radiową i broń w znacznym stopniu odbywało się według wytycznych londyńskiego rządu emigracyjnego. Były to zrzuty lotnicze na rejony, o których zawiadamiano drogą radiową.

Lwowski lub Południowo-Wschodni Obszar „AK” działał na terenie Lwowskiego Okręgu Wojskowego.

W skład Obszaru Lwowskiego wchodziły okręgi: lwowski, stanisławowski, tarnopolski oraz inspektoraty: stryjski, drohobycki, rawski, kamionecki, bobrecki.

W mieście Lwowie istniało pięć dzielnic: „Północ”, „Zachód”, „Południe”, „Wschód” i „Centrum”.

Na czele obszaru stał komendant, który kierował całą działalnością „AK” na terenie Obszaru Lwowskiego.

W strukturze obszaru znajdował się sztab stanowiący ośrodek operacyjny oraz dziewięć oddziałów, które pełniły określone funkcje.

I Oddział – organizacyjny.

Zajmował się:

- a) organizacją i ewidencją składu osobowego i uzbrojenia;
- b) organizacją pomocniczej służby kobiet („Wojskowa Służba Kobiet” – „Wu-Es-Ka”);
- c) opieką nad aresztowanymi członkami organizacji, znajdującymi się w więzieniu, i nad ich krewnymi na wolności („Opieka Więzienna”);
- d) legalizacją – sporządzaniem fałszywych dokumentów dla członków organizacji;
- e) zmianami kadrowymi, awansowaniem, kwalifikowaniem i nadawaniem stopni.

II Oddział – wywiad.

Oddział prowadził na terenie obszaru pracę wywiadowczą i kontrwywiadowczą. Był podzielony na dwa podwydziały:

1. „WW” – „Wywiad Wojskowy” i

II Отдел – разведка:

Отдел проводил на территории обшара разведывательную и контрразведывательную работу и разделялся на два подотдела:

1. „ВВ” – „Вывед войсковый” – разведка военная, и
2. „КВ” – „Контр вывед” – контрразведка.

„Вывед войсковый” имел пять отделений, сотрудники которых занимались сбором и систематизацией получаемых сведений.

1 отделение – транспорт. Сбор и систематизация разведывательных данных о железнодорожном, автомобильном транспорте.

2 отделение – авиация. Сбор данных о авиачастях, гарнизонах, противовоздушной обороне.

3 отделение – украинские националисты. В этом отделении собирались данные об „ОУН”, „УПА” и намечались мероприятия по работе против украинских националистов.

4 отделение – госпиталя. Организация разведки и сбор сведений о силах противника, воинских частях через раненых, находящихся в госпитале.

5 отделение – коммунистические организации. В задачу этого отделения входило – изучение работы партийных и советских органов, партизанского движения, органов Советской разведки и контрразведки.

„КВ” – Контрразведка имела четыре самостоятельных отделений, пять „комурок” (групп), научное бюро, картотеку, архив, канцелярию и кассу.

1 отделение занималось организацией агентурной сети и сбором материалов о работе немецких карательных полицейских и разведывательных органов (гестапо, СД, органов военной разведки), организаций украинских националистов и украинской полиции, и о работе органов НКВД, НКГБ и „СМЕРШ”.

2 отделение имело группу инвигилиции (наружное наблюдение) и группу ликвидации.

Отделение вело наружное наблюдение за работниками и агентурой немецких разведывательных и карательных органов, а также за участниками „ОУН”, и приводило в исполнение приговора над лицами, заподозренными в связях с немцами, советской контрразведкой и вообще лиц[ами], неугодными „АК”.

3 отделение имело три группы:

- а) агентурная сеть,
- б) группу инвигилиций,
- в) группу ликвидаций.

Отделение выполняло функции, аналогичные первому и второму отделениям.

2. „KW” – „Kontrwywiad”.

„Wywiad wojskowy” miał pięć sekcji, których pracownicy zajmowali się zbieraniem wiadomości i ich systematyzowaniem.

1 sekcja – transport. Zbieranie i systematyzacja danych wywiadowczych o transporcie kolejowym i samochodowym.

2 sekcja – lotnictwo. Zbieranie danych o formacjach lotniczych, garnizonach, obronie przeciwlotniczej.

3 sekcja – ukraińscy nacjonałiści. W tej sekcji zbierano dane o „OUN”, „UPA” oraz planowano przedsięwzięcia skierowane przeciwko ukraińskim nacjonalistom.

4 sekcja – szpitale. Organizacja wywiadu i zdobywanie wiadomości o siłach przeciwnika i jednostkach wojskowych od rannych, znajdujących się w szpitalach.

5 sekcja – organizacje komunistyczne. Zadaniem tej sekcji było badanie pracy organów partyjnych i administracyjnych, ruchu partyzanckiego, organów sowieckiego wywiadu i kontrwywiadu.

„KW” – Kontrwywiad posiadał cztery samodzielne sekcje, pięć „komórek” (grup), biuro naukowe, kartotekę, archiwum, kancelarię i kasę.

1 sekcja zajmowała się organizacją sieci agenturalnej oraz zbieraniem materiałów o pracy porządkowych niemieckich organów policyjnych i organów wywiadowczych (Gestapo, SD, organów wywiadu wojskowego), Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i ukraińskiej policji, o pracy organów NKWD, NKGB i „SMIERSZ”.

2 sekcja miała grupę inwigilacyjną (obserwacja zewnętrzna) i grupę likwidacyjną.

Sekcja prowadziła zewnętrzną obserwację pracowników i agentury niemieckich organów wywiadowczych i porządkowych oraz członków „OUN”, a także wykonywała wyroki na osobach posądzanych o związki z Niemcami, sowieckim kontrwywiadem lub w ogóle na os[obach] niewiarogodnych dla „AK”.

3 sekcja liczyła trzy grupy:

- a) siatka agenturalna,
- b) grupa inwigilacyjna,
- c) grupa likwidacyjna.

Sekcja sprawowała funkcje analogiczne do sekcji pierwszej i drugiej.

4 sekcja zajmowała się pracą agenturalną i liczyła dwie grupy.

Wchodzące w skład kontrwywiadu „komórki” (grupy) wykonywały następujące zadania:

Komórka legalizacji zajmowała się sporządzeniem fałszywych dokumentów dla członków organizacji pracujących w kontrwywiadzie, załatwiała członkom organizacji meldunki itd.

4 отделение занималось агентурной работой и имело две группы. Входящие в состав контрразведки „комурки” (группы) выполняли следующие функции:

Комурка легализации занималась изготовлением фиктивных документов для участников организаций, работающих в контрразведке, устраивала прописку членов организации и т. д.

Комурка ликвидации приводила в исполнение вынесенные смертные приговора, уничтожая лиц, заподозренных в связях с немецкими разведывательными органами и советской разведкой и контрразведкой.

Комурка тюремная собирала сведения о судьбе арестованных участников организации, порядке и условиях содержания их в тюрьмах, организовывала передачу, пересылала письма.

Комурка-почта ведет конспиративную связь между всеми отделениями отдела контрразведки „обшара”.

III Отдел – оперативный:

занимался разработкой и составлением оперативных планов боевых операций.

IV Отдел – квартирмейстерский (хозяйственный):

В круг деятельности входило:

- а) вооружение организаций и обеспечение боеприпасами,
- б) обеспечение обмундированием и одеждой,
- в) обеспечение продовольствием,
- г) расквартирование.

V Отдел – связи:

Отдел подразделяется на два подотдела:

- а) связь конспиративная,
- б) связь оперативная.

Конспиративная связь руководила всей конспиративной почтой организации.

Оперативная связь была подготовлена на случай восстания.

VI Отдел – пропаганды:

- а) прием радиосообщений из Лондона, Варшавы, Москвы и др. городов, обработка этих материалов;
- б) подпольная пресса и литература;
- в) пропаганда;
- г) распространение газет, издаваемых „обшара” („Бюллетень Земли Червинской”, „Жолнеж польски” и др.) и получаемых из Варшавы.

Komórka likwidacyjna wykonywała wydane wyroki śmierci, likwidując osoby, posądzane o kontakty z niemieckimi organami wywiadowczymi oraz z sowieckim wywiadem i kontrwywiadem.

Komórka więzienna zbierała dane o losach aresztowanych członków organizacji, podstawach ich przetrzymywania w więzieniach i warunkach, organizowała dla nich paczki oraz przekazywała listy.

Komórka-poczta zapewniała konspiracyjną łączność pomiędzy wszystkimi sekcjami podwydziału kontrwywiadu Obszaru [Lwowskiego].

III Oddział – operacyjny:

Zajmował się opracowaniem i układaniem planów operacyjnych działań bojowych.

IV Oddział – kwatermistrzowski (gospodarczy):

Do zakresu jego obowiązków należało:

- a) uzbrojenie organizacji i zaopatrzenie w amunicję,
- b) zaopatrzenie w mundury i odzież,
- c) zaopatrzenie w żywność,
- d) zakwaterowanie.

V Oddział – łączności:

Oddział dzielił się na dwa pododdziały:

- a) łączność konspiracyjna,
- b) łączność operacyjna.

Łączność konspiracyjna kierowała całą korespondencją konspiracyjną organizacji.

Łączność operacyjna była przygotowana na wypadek powstania.

VI Oddział – propagandy:

- a) odbiór komunikatów radiowych z Londynu, Warszawy, Moskwy i in-[nych] miast, opracowanie tych materiałów;
- b) podziemna prasa i literatura;
- c) propaganda;
- d) rozpowszechnianie gazet wydawanych przez „Obszar [Lwowski]” („Biuletyn Ziemi Czerwieńskiej”, „Żołnierz Polski” i in.) oraz otrzymywanych z Warszawy.

VII [Oddział] – finansowy.

Organizował zbieranie i podział pieniędzy na potrzeby organizacji, odbiór pieniędzy z Warszawy przez spec[jalnych] kurierów, wydawanie środków finansowych i prowadzenie sprawozdawczości.

VII – финансовый.

Ведал сбором и распределением денег на нужды организации, получение[м] денег из Варшавы через спец. курьеров, расходованием денежных средств и ведение[м] отчетности.

VIII – диверсионный – „Кедыв” (команда диверсии).

Готовил кадры диверсантов, разрабатывал планы намечаемых диверсий, проводил обучение работников отдела саперным и инженерным работам.

IX Отдел – гражданский.

Отдел занимался подготовкой органов гражданской администрации и правительственных учреждений, обеспечивающих порядок и безопасность. Обеспечивал подготовку старост⁸ на каждый населенный пункт, район, воеводство. Также обеспечивал создание органов суда, жандармерии, полиции и всей системы безопасности.

Перечисленные отделы руководили деятельностью всей организации на территории юго-восточного (Львовского) „обшара”.

Аналогично „обшара” строилась структура „окренгов”. В инспекторатах отделов не было. Руководящий состав обшара, округов и инспекторатов в основном был подобран из лиц, имеющих военное образование и служивших в польской армии. Каждый вступивший в организацию принимал присягу на верность организации и получал псевдоним. „Обшар”, округ, отделы были зашифрованы и имели свои крептонимы. В целях более глубокой конспирации псевдонимы и крептонимы менялись.

Параллельно „АК” существовала самостоятельная организация так называемая „делегатура Жонда” – „Панствова служба цивильна” („ПСЦ”) – гражданская администрация Лондонского эмигрантского правительства на территории бывшей Польши. На территории „обшар” „АК” этой организацией руководил „делегат Жонда” (правительства), который назначал своих уполномоченных на местах.

Эта организация была создана по указанию Лондонского правительства на базе девятых отделов „обшар” „АК”.

В задачу „делегатуры Жонда” входило:

1. Подготовка административных и политических кадров для захвата гражданской власти в период вооруженного восстания.

2. Организация боевых подразделений „стражи самофондовой”, корпуса безопасности, разведки и контрразведки, снабжение их оружием и боеприпасами.

VIII [Oddział] – dywersyjny: „Kedyw” (Kierownictwo Dywersji).

Szkolił kadry dywersantów, opracowywał plany przewidywanych dywersji, prowadził szkolenie pracowników Oddziału z zakresu prac saperkich i inżynierskich.

IX Oddział – cywilny.

Oddział zajmował się szkoleniem organów administracji cywilnej i instytucji rządowych, zapewniających porządek i bezpieczeństwo. Szkolił starostów⁸ dla każdej miejscowości, rejonu i województwa. Zapewniał również tworzenie organów sądowych, żandarmerii, policji i całego systemu bezpieczeństwa.

Wymienione oddziały kierowały działalnością całej organizacji na terenie Południowo-Wschodniego (Lwowskiego) Obszaru.

Analogicznie do struktury obszaru wyglądała struktura okręgów. W inspektoratach oddziałów nie było. Kierownictwo Obszaru, okręgów i inspektoratów było dobrane z grona osób, które miały wykształcenie wojskowe i służyły w Wojsku Polskim. Każdy wstępujący do organizacji składał przysięgę na wierność organizacji i otrzymywał pseudonim. Obszar, okręg i oddziały były zaszyfrowane i miały swoje kryptonimy. W celu głębszego zakonspirowania pseudonimy i kryptonimy były zmieniane.

Równoległe z „AK” istniała samodzielna organizacja tak zwana „Delegatura Rządu” – „Państwowa Służba Cywilna” („PSC”) – cywilna administracja londyńskiego rządu emigracyjnego na terytorium byłej Polski. Na terenie obszarów „AK” ową organizacją kierował „Delegat Rządu”, który mianował swoich pełnomocników w terenie.

Organizacja ta została utworzona na polecenie londyńskiego rządu emigracyjnego na bazie dziewięciu oddziałów obszarów „AK”.

Zadaniem „Delegatury Rządu” było:

1. Szkolenie kadr administracyjnych i politycznych w celu przejęcia władzy w okresie powstania zbrojnego.

2. Organizacja oddziałów bojowych „straży samorządowej”, korpusu bezpieczeństwa, wywiadu i kontrwywiadu, zaopatrzenie ich w broń i amunicję.

W skład „Delegatury Rządu” wchodziła przedstawiciele różnych partii – PPS, „Stronnictwa Ludowego”, „Stronnictwa Narodowego”, „Partii Pracy”⁹ i in.

Przy „Delegaturze Rządu” utworzono „Radę Polską”¹⁰ z przedstawicielami różnych partii.

„Rada Polska” omawiała zasadnicze kwestie [dotyczące] działalności organizacji, opracowywała wspólną linię polityczną wszystkich partii

В „делегатуру Жонда” входили представители различных партий – ППС, „Страництво людове”, „Страництво Народове”, „партия пра-ци”⁹ и др.

При „делегатуре Жонда” была создана „Рада Польска”¹⁰ из пред-ставителей различных партий.

„Рада Польска” обсуждала принципиальные вопросы работы ор-ганизации, вырабатывало общую линию поведения всех политпар-тий в борьбе против немецких захватчиков и Советского Союза за создание Польши в границах 1939 года.

В состав „делегатуры Жонда” входило тринадцать отделов, основ-ными из которых были:

1. Отдел общей администрации, ведавший подпольной рабо-той на периферии, расстановкой кадров (делегатов) на периферии, вопросами перемещения и выдвижения работников „делегатуры Жонда”.

2. Второй отдел – „двуйка” – отдел разведки и контрразведки.

3. Отдел гражданского сопротивления – „Вельки Подземны”, куда входили:

а) разведка,

б) суд,

в) прокуратура.

Работа отделов „делегатуры Жонда” направлялась через бюро – канцелярию, возглавляемую директором, который подчинялся не-посредственно „делегату Жонда”.

„Делегат Жонда” подчинялся Лондонскому эмигрантскому прави-тельству и „делегату Жонда” в Варшаве, имевшего титул вице-пре-мьер-министра.

Львовская „делегатура Жонда”, как и остальные, существовала на средства, отпущенные Лондонским правительством. Месячный бюджет Львовской „делегатуры Жонда” выражался в сумме 500–600 тысяч злотых, а с момента освобождения частями Красной Армии За-падной Украины, увеличили до 900 тысяч злотых.

„Делегататура Жонда” располагала техническими средствами, име-ла склады оружия, типографии и т.д.

Как „АК”, так и „делегатура Жонда” имела одну общую задачу – „борьба с Советским Союзом за воссоздание Польши в границах 1939 года” и имела тесный контакт в своей практической деятельности.

Для координации действий между „АК” и „делегатурой Жонда” был создан „Военный Совет” из представителей различных партий, где и решались вопросы совместных выступлений против Советской власти.

w walce przeciwko okupantom niemieckim i Związkowi Sowieckiemu o odbudowę Polski w granicach z 1939 roku.

W skład „Delegatury Rządu” wchodziło trzynaście wydziałów, spośród których najważniejsze to:

1. Wydział administracji ogólnej, kierujący pracą konspiracyjną w terenie, przydzielaniem kadr (delegatów) w terenie, sprawami przeniesienia i awansowania pracowników „delegatury Rządu”.

2. Wydział drugi – „dwójka” – wydział wywiadu i kontrwywiadu.

3. Wydział oporu społecznego – „Walki Cywilnej”, na który składały się:

a) wywiad,

b) sąd,

c) prokuratura.

Pracą wydziałów „Delegatury Rządu” kierowało biuro – kancelaria, na czele której stał dyrektor podlegający bezpośrednio „Delegatowi Rządu”.

„Delegat Rządu” podlegał londyńskiemu rządowi emigracyjnemu i „Delegatowi Rządu” w Warszawie, który posiadał tytuł wicepremiera.

Lwowska „Delegatura Rządu”, jak też pozostałe, funkcjonowała dzięki środkom asygnowanym przez rząd londyński. Budżet miesięczny lwowskiej „Delegatury Rządu” wynosił 500–600 tysięcy złotych, a z chwilą wyzwolenia Zachodniej Ukrainy przez jednostki Armii Czerwonej został powiększony do 900 tysięcy złotych.

„Delegatura Rządu” dysponowała środkami technicznymi, miała magazyny broni, drukarnie itd.

Zarówno „AK”, jak i „Delegatura Rządu” miały jedno wspólne zadanie – „walkę ze Związkiem Sowieckim o przywrócenie Polski w granicach z 1939 roku” i w praktyce ściśle współdziałały.

Dla koordynacji działań „AK” i „Delegatury Rządu”, z przedstawicieli różnych partii została utworzona „Rada Wojskowa” i właśnie tam były rozstrzygane kwestie wspólnych wystąpień przeciwko władzy sowieckiej.

W trakcie śledztwa ustalono, że przez cały okres swojego istnienia „AK” nie prowadziła czynnej walki z niemieckimi najeźdźcami. Z nadzieją zaś Armii Czerwonej organizacja rozwinęła aktywną działalność wywrotową.

Utworzone przez „AK” tzw. „oddziały partyzanckie” do walki z okupantem niemieckim zachowywały się biernie, aktów dywersji prawie nie prowadzono.

Wypadki dywersji i zabójstw różnych przedstawicieli władz niemieckich lub organów porządkowych, jakie miały miejsce, były tylko odpowiedzią na wzmożenie represji przeciwko członkom „AK” ze strony Niemców.

Как установлено следствием, активной борьбы с немецкими захватчиками организация „АК” за все время своего существования не проводила. С приходом же Красной Армии организация развернула активную подрывную деятельность.

Созданные „АК” т. н. „партизанские отряды” для борьбы с немецкими оккупантами бездействовали, диверсионных актов почти не проводилось.

Имевшие место случаи диверсии и убийства отдельных представителей немецких властей или карательных органов являлись лишь ответом на усиленные репрессии на участников „АК” со стороны немцев.

В августе месяце 1943 года главным штабом „АК” комендантам „обшар” была дана устная инструкция: не вести активных действий против немцев и не препятствовать в их войне на Востоке. Эта инструкция обосновывалась тем, что не в интересах эмигрантского правительства в Лондоне поддерживать Советы в этой войне. Нужно ждать, когда Германия и Советский Союз истощат свои резервы в войне, а „АК” сохранит силы.

В сентябре 1943 года главным штабом „АК” в Варшаве был разработан план действий организации „АК” по всей бывшей Польше и разослан в „обшары”, которые должны были его довести до округов.

План должен был проводиться в жизнь по приказу из Варшавы и сигналу из Лондона, который должна была дать английская ширококвещательная радиостанция „Би-Би-Си”.

Этот план был разработан на случай освобождения частями Красной Армии территории Львовского „обшара” и заключался в следующем:

Организация „АК”, находящаяся на территории центральной Польши (территория так называемого генерал-губернаторства), должна была поднять вооруженное восстание и захватить эти районы в свои руки.

Организации „АК”, находящиеся на восточных территориях бывшей Польши, в том числе и Львовский „обшар”, должны были обеспечить это восстание разрушением немецких коммуникаций и не дать возможность немцам снять свои части с фронта для подавления восстания. В районах Западной Польши выступление „АК” также должно было сопровождаться разрушением коммуникаций.

Восстание преследовало цель: освободить Польшу от немцев силами „АК” и провозгласить на территории Польши власть Лондонского эмигрантского правительства.

W sierpniu 1943 roku Komenda Główna „AK” udzieliła komendantom obszarów ustnej instrukcji: nie prowadzić czynnych działań przeciwko Niemcom oraz nie przeszkadzać im w prowadzeniu wojny na Wschodzie. Wydanie tej instrukcji było spowodowane tym, że wsparcie Sowietów w tej wojnie nie leży w interesie rządu emigracyjnego w Londynie. Trzeba czekać, aż Niemcy i Związek Sowiecki wyczerpią swoje rezerwy w wojnie. „AK” zaś zachowa siły.

We wrześniu 1943 roku Komenda Główna „AK” w Warszawie opracowała plan działań organizacji „AK” na całym terytorium byłej Polski. Plan ten został rozesłany do obszarów, które z kolei miały przekazać go okręgom.

Plan miał być wcielany w życie na rozkaz z Warszawy oraz na sygnał z Londynu, dany przez szeroko odbieraną angielską stację radiową „BBC”.

Plan ten został opracowany na wypadek wyzwolenia terenów Obszaru Lwowskiego przez jednostki Armii Czerwonej.

Znajdująca się na terenach centralnej Polski (obszar tak zwanego Generalnego Gubernatorstwa) organizacja „AK” miała wywołać powstanie zbrojne i przejąć te rejony w swoje ręce.

Organizacje „AK”, znajdujące się na wschodnich terytoriach byłej Polski, w tym też Obszar Lwowski, miały wspomóc to powstanie poprzez zniszczenie niemieckiej komunikacji oraz uniemożliwienie Niemcom wycofania swoich jednostek z frontu w celu zdławienia powstania. W rejonach Zachodniej Polski wystąpieniu „AK” również miało towarzyszyć niszczenie sieci komunikacyjnej.

Celem powstania było wyzwolenie Polski od Niemców siłami „AK” i ogłoszenie władzy londyńskiego rządu emigracyjnego na terytorium Polski.

W październiku 1943 roku z Komendy Głównej „AK” otrzymano dyrektywę, w której podano, że w czasie nadejścia jednostek Armii Czerwonej Obszar Lwowski „AK”, zgodnie z wymienionym wyżej planem, powinien własnymi siłami uderzyć na niemiecką komunikację, wykorzystując do tego specjalnie wyszkolone zbrojne oddziały dywersyjne. Reszta członków organizacji po nadejściu jednostek Armii Czerwonej miała pozostać w podziemiu.

W maju 1944 roku wymieniona wyżej dyrektywa została nieco zmodyfikowana. Wydano polecenie, by wystąpić całymi siłami „AK” i dokonać nie tylko dywersji na niemieckiej komunikacji, ale też uderzyć na niemieckie tyły. Tym razem przewidziano, że z nadejściem Armii Czerwonej wszyscy członkowie „AK” wyjdą z podziemia. W związku z tym planem wydano ustną dyrektywę, by organizacja „AK” i „Delegatura

В октябре 1943 года из главного штаба „АК” была получена директива, в которой говорилось, что при подходе частей Красной Армии Львовский „обшар” „АК”, в соответствии с указанным планом, должен своими силами ударить по коммуникациям немцев, используя для этого специально подготовленные вооруженные диверсионные отряды, остальной состав организации с приходом частей Красной Армии должен был остаться в подполье.

В мае 1944 года указанная директива несколько изменилась и было дано указание выступать всеми силами „АК” и действовать не только диверсиями на коммуникациях немцев, но и ударами по немецким тылам. В этом случае предполагалось с приходом частей Красной Армии всем участникам „АК” выйти из подполья. Согласно этому плану имелось устное указание, что организация „АК” и „делегатура Жонда” должны были дожидаться вступления в гор. Львов авангардных частей Красной Армии и лишь после этого вывести свои вооруженные отряды, демонстрируя этим вооруженное восстание в городе.

IX отдел Львовского „обшара” имел подготовленных людей для захвата почты, телеграфа и других учреждений и имели план захвата гражданского управления города.

В результате выполнения указанного плана, уже после освобождения города Львова частями Красной Армии, в ней должна была быть искусственно провозглашена власть польского эмигрантского правительства, а части Красной Армии должны были быть встречены „Армией Крайова” как польским войском, подчиненным Лондонскому эмигрантскому правительству.

Командование „АК” и представитель гражданской администрации „Делегат Жонда” должны были заявить, что они встречают Красную Армию как союзника и намерены вместе с Красной Армией „бить” немцев и дальше, подчиняясь своему командованию и правительству в Лондоне.

В середине июля 1944 года командование Львовского „обшара” получило из главного штаба „АК” директиву за подписью коменданта „Сил збройных в краю” – генерала КОМАРОВСКОГО („БУР”), в которой указывал: „Оцениваем, что Советы стремятся к перевороту в Польше, чтобы в результате его включить Польшу, как 17-ю республику, в состав СССР. Нельзя указать вам точно способов, как вы должны поступать.

Помните, что Советы – наш партнер и наш враг. Партнер в борьбе с немцами. Враг из-за своих территориальных притязаний. Друг – в вопросах военных и враг – в вопросах политических. Только на

Rządu” czekały na wkroczenie do mias[ta] Lwowa czołówki Armii Czerwonej i dopiero wtedy wyprowadziły swoje zbrojne oddziały, demonstrując w ten sposób zbrojne powstanie w mieście.

IX Oddział Obszaru Lwowskiego miał ludzi przygotowanych do zdobycia poczty, telegrafu i innych instytucji oraz plan przechwycenia cywilnej administracji miasta.

Wymieniony wyżej plan zakładał, że już po wyzwoleniu miasta Lwowa przez jednostki Armii Czerwonej, w mieście miała być samozwańczo ogłoszona władza polskiego rządu emigracyjnego, a jednostki Armii Czerwonej miały być powitane przez „Armię Krajową” – Wojsko Polskie podlegające londyńskiemu rządowi emigracyjnemu.

Dowództwo „AK” i przedstawiciel administracji cywilnej – „Delegat Rządu” mieli oświadczyć, że witają Armię Czerwoną jako sojusznika i zamierzają wraz z nią w dalszym ciągu „bić” Niemców, podporządkowując się swojemu dowództwu i rządowi w Londynie.

W połowie lipca 1944 roku dowództwo Obszaru Lwowskiego otrzymało z Komendy Głównej „AK” dyrektywę podpisaną przez komendanta „Sił Zbrojnych w Kraju” generała KOMOROWSKIEGO („BÓR”), w której wyjaśniał: „Z oceny sytuacji wynika, że Sowiety dążą do przewrotu w Polsce i w jego następstwie do przyłączenia Polski jako 17 republiki do ZSRS. Nie możemy podać wam dokładnie sposobu, jak powinniście postępować.

Pamiętajcie, że Sowiety są naszym partnerem i naszym wrogiem. Partnerem w walce przeciwko Niemcom. Wrogiem przez swoje roszczenia terytorialne. [Są naszym] przyjacielem w sprawach wojennych i wrogiem w kwestiach politycznych. Mając tylko to na względzie, znajdziecie sposób właściwego postępowania z Sowietami.

Kategorycznie zabraniamy jakiegokolwiek współpracy z BERLINGIEM¹¹. Macie przygotować się na silną presję i wykazać wielką odwagę”.

Sygnal rządu londyńskiego do wykonania wymienionego wyżej planu nie został dany.

„AK” nie udzieliło żadnej pomocy jednostkom Armii Czerwonej, mimo że we Lwowie w tym czasie było około 6000 członków „AK”, w tym około 4000 uzbrojonych. Ogólna zaś liczba członków „AK” w Obszarze Lwowskim wynosiła 20 000 ludzi.

W międzyczasie „AK” we Lwowie wydała odezwę do członków „AK” i ludności polskiej miasta o rzekomym zbrojnym powstaniu we Lwowie i pomocy [jakiej] „AK” [udziela] jednostkom Armii Czerwonej. Do Warszawy i Londynu drogą radiową zostały wysłane raporty o powstaniu i krwawych walkach, które „AK” rzekomo prowadziła na ulicach Lwowa.

этой платформе вы найдете надлежащую форму поведения с Советами.

Категорически запрещаем какое-либо сотрудничество с БЕРЛИН-ГОМ¹¹. Вы должны приготовиться перенести сильный нажим и показать большую отвагу”.

Сигнала о выполнении указанного плана от Лондонского правительства не поступало.

Никакой помощи частям Красной Армии со стороны „АК” оказано не было, несмотря на то, что во Львове к этому моменту насчитывалось около 6000 участников „АК”, из них около 4000 вооруженных, а общее количество участников „АК” по Львовскому „обшару” достигало 20 000 человек.

Между тем, „АК” во Львове выпустила воззвание к участникам „АК” и польскому населению города о, якобы, вооруженном восстании во Львове и помощи „АК” частям Красной Армии. В Варшаву и Лондон по радио были посланы рапорта о восстании и кровопролитных боях, которые, якобы, „АК” вела на улицах Львова.

В июне 1944 года из Варшавы спецкурьер привез особо секретную инструкцию о создании новой глубоко законспирированной организации вопреки официальному распоряжению о выходе „АК” из подполья.

После освобождения территории Западной Украины Красной Армией, в результате ареста руководящего состава Львовского „обшара” „АК” и других участников организаций „АК”, некоторый период времени активной практической деятельности „АК” не проявляла, т.к. периферийные органы не имели указаний от вышестоящих инстанций и контакт с руководством „обшара” был нарушен. Примерно в октябре 1944 года Львовский „обшар” „АК” стал проявлять активность. В этом месяце во Львове состоялось совещание комендантов инспекторатов, на котором были даны указания о подборе и назначении новых комендантов „обводов” и руководящего состава низовых организаций.

В ноябре 1944 года отделы пропаганды округов начали печатать антисоветские листовки от имени „ОУН” и „УПА”, с целью отвлечения внимания советских разведывательных органов от „АК”, вызвать усиленные репрессии против „ОУН” и „УПА” со стороны советских органов и тем обострить борьбу украинских националистов против Советской власти.

В это же время имели место попытки установки контакта руководства организации „АК” с представителями „ОУН” с целью объединения борьбы против Советской власти.

W czerwcu 1944 roku spec[jalny] kurier przywiózł z Warszawy ściśle tajną instrukcję o utworzeniu nowej głęboko zakonspirowanej organizacji, pomimo oficjalnego rozkazu o ujawnieniu „AK”.

Po wyzwoleniu terenów Zachodniej Ukrainy przez Armię Czerwoną, w wyniku aresztowania kierownictwa Obszaru Lwowskiego „AK” i innych członków organizacji „AK”, przez pewien czas „AK” nie wykazywała praktycznie większej aktywności, ponieważ [jej] terenowe organy nie miały wytycznych od wyższych instancji oraz łączność z kierownictwem Obszaru została przerwana. Mniej więcej w październiku 1944 roku Obszar Lwowski „AK” zaczął wykazywać aktywność. W tym miesiącu we Lwowie odbyła się narada komendantów Inspektoratów, na której dano wytyczne o doborze i mianowaniu nowych komendantów obwodów oraz kierownictwa niższych szczebli organizacji.

W listopadzie 1944 roku wydziały propagandy okręgów zaczęły drukować antysowieckie ulotki w imieniu „OUN” i „UPA”, żeby odwrócić uwagę sowieckich organów wywiadowczych od „AK” i spowodować nasilenie represji przeciwko „OUN” i „UPA” ze strony organów sowieckich, co miałyby zaostriżyć walkę ukraińskich nacjonalistów przeciwko władzy sowieckiej.

Jednocześnie kierownictwo organizacji „AK” podjęło próby nawiązania kontaktu z przedstawicielami „OUN” w celu połączenia się w walce przeciwko władzy sowieckiej.

Podkreślić należy, że w związku z represjami ze strony organów władzy sowieckiej liczebność „AK” uległa poważnemu zmniejszeniu, ponieważ część członków organizacji została aresztowana, inni zaś w obawie przed represjami wyjechali do Polski.

Organizacja „głębiej” zesłała do podziemia oraz przeszła do bardziej energicznych i ostrzejszych form walki – dywersji i terroru.

Zostały utworzone specjalne grupy likwidacyjne, których zadaniem było dokonywanie aktów dywersji i terroru, które to akty były dokonywane z polecenia kierownictwa Obszaru i okręgów. Na wypadek masowego zbrojnego wystąpienia tworzono tzw. oddziały leśne, które były zaopatrywane w broń oraz przechodziły szkolenie wojskowe.

Według posiadanych materiałów agenturalnych i śledczych, od października 1944 roku Obszar Lwowski „AK” przeprowadził szereg działań dywersyjnych i terrorystycznych.

[...]

Naczelnik Oddziału Kontrwywiadu „SMIERSZ”
Lwowskiego Okręgu Wojskowego
Generał-major POPIERIEKA¹²

Необходимо отметить, что в связи с репрессиями со стороны органов Советской власти, количественный состав „АК” значительно сократился, т. к. часть участников организации была арестована, а другая часть выехала в Польшу, боясь репрессий.

Организация глубже ушла в подполье и перешла к более активным и острым формам борьбы – диверсии и террору.

Были созданы специальные ликвидационные группы, в задачу которых входило проведение в жизнь диверсионных и террористических актов, которые совершались по указанию руководства „обшара” и округов и т. н. лесные отряды, которые снабжались оружием, проходили воинскую подготовку и создавались на случай массового вооруженного выступления.

По имеющимся у нас агентурным и следственным материалам, с октября месяца 1944 года Львовским „обшаром” „АК” было проведено ряд диверсионных и террористических актов.

[...]

Начальник отдела контрразведки „СМЕРШ”
Львовского Военного Округа
Генерал-майор ПОПЕРЕКА¹²

„_____” ^бмая 1945 года

№ _____

гор. Львов

ил.

ДА СБУ, Ф. 71, оп. 4, пор. 8, т. 2, арк. 30–35 зв.

Копія, машинопис.

На лівому верхньому полі резолюція: МБ. Отпечатать в адреса: тов. Хрущеву и Грушецкому. 15/V-45, підпис нерозбірливий; зверху по центру друга резолюція: Маш[инистке]. Ср[очно] напечатать 5 экз[емпляров]. 19/X-45, підпис нерозбірливий.

Примітки

^{а-а} Обведено від руки і зверху написано: *Справка.*

^{б-б} Виправлено з: *апреля.*

¹ „Смерш” (рос. „Смерть шпигунам”) існував в 1943–1946; у квітні 1943, з метою покращення контррозвідницької роботи у тилу воюючої радянської армії, на базі особливих відділів (ОВ) НКВС СРСР створено Головне управління контррозвідки „Смерш” Народного комісаріату оборони СРСР.

² Абакумов Віктор Семенович (1908–1954), в 1941–1943 заступник народного комісара внутрішніх справ СРСР і начальник Управління ОВ НКВС СРСР; в 1943–1946

„^a ^b maja^b 1945 roku
Nr _____
mias[to] Lwów
il.

PA SBU, F. 71, op. 4, por. 8, t. 2, k. 30–35 a.

Kopia, maszynopis.

Na lewym marginesie u góry dekretacja: MB. Przepisać dla: tow. Chruszczowa i Gruszeckiego. 15/V-45 i nieczytelny podpis; u góry na środku inna dekretacja: Masz[ynistka]. Pilnie przepisać w 5 egz[emplarzach]. 19/X-45 i nieczytelny podpis.

Przypisy

^a-^a Odręcznie zakreślono i nadpisano: *Informacja*.

^b-^b Poprawiono z: *kwietnia*.

¹ „Smiersz” (z ros. „Smiert’ szpionam”, tzn. „Śmierć szpiegom”) istniał w l. 1943–1946. W kwietniu 1943, mając na względzie polepszenie ochrony kontrwywiadowczej walczącej armii sowieckiej, na bazie oddziałów specjalnych (OO) NKWD ZSRS utworzono Główny Zarząd Kontrwywiadu „Smiersz” Ludowego Komisariatu Obrony ZSRS.

² Abakumow Wiktor Siemionowicz (1908–1954), w l. 1941–1943 zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS i naczelnik Zarządu OO NKWD ZSRS; w l. 1943–1946 naczelnik GUKR „Smiersz” NKO ZSRS, w 1945 jednocześnie pełnomocnik NKWD ZSRS przy 3 Froncie Białoruskim; w l. 1946–1951 minister bezpieczeństwa państwowego ZSRS; aresztowany w lipcu 1951, wyrokiem Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego z 19 grudnia 1954 skazany na śmierć.

³ Właśc. PZP – Polski Związek Powstańcy, krypt. AK.

⁴ Informacja niejasna. Armia Krajowa została utworzona w lutym 1942 na bazie ZWZ.

⁵ Właśc. Narodowa Organizacja Wojskowa (NOW) – konspiracyjna organizacja Stronnictwa Narodowego, założona w październiku 1939; w l. 1942–1943 część NOW scaliła się z AK, natomiast część weszła w skład NSZ; w listopadzie 1944 oddziały AK-NOW weszły w skład NZW.

⁶ Bataliony Chłopskie (BCh) – konspiracyjna organizacja wojskowa Stronnictwa Ludowego utworzona w sierpniu 1940 początkowo pod nazwą Straż Chłopska; w maju 1943 Komenda Główna podpisała umowę scaleniową z AK; do lipca 1944 większość oddziałów taktycznych scaliło się z AK, natomiast terytorialnych weszło w skład PKB lub utworzyło LSB; niektóre oddziały nie podporządkowały się rozkazom i działały poza AK lub przeszły do AL.

⁷ Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) – podziemna organizacja zbrojna utworzona we wrześniu 1942 na bazie Związku Jaszczurczego i Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW); NSZ wysuwał teorię dwóch wrogów – Niemiec i ZSRS, w 1944 część NSZ scaliła się z AK, a w 1945 z NZW. Ostatnie oddziały partyzanckie NSZ na terenie Polski zostały rozbite przez komunistyczne organa bezpieczeństwa pod koniec 1947, chociaż niewielkie grupy działały jeszcze w latach pięćdziesiątych.

⁸ Powinno być: starostów, a także wójtów i wojewodów.

⁹ Chodzi o Stronnictwo Pracy.

¹⁰ Tak w tekście.

начальник ГУКР „Смерш” НКО СРСР, в 1945 одночасно уповноважений НКВС СРСР при 3 Білоруському фронті; в 1946–1951 міністр державної безпеки СРСР; заарештований у липні 1951, вироком Колегії Верховного військового суду від 19 грудня 1954 засуджений до смертної кари.

³ Правильно, ПЗП (*поль.*) – Польський повстанський союз, умовна назва АК.

⁴ Незрозуміла інформація. Армія Крайова була створена в лютому 1942 на базі СЗБ.

⁵ Правильно Національна військова організація (*поль.* НОВ), підпільна організація Національної партії (СН), створена у жовтні 1939; в 1942–1943 частина НОВ об'єдналася з АК, частина ж увійшла до складу НСЗ; у листопаді 1944 загони АК-НОВ увійшли до складу НЗВ.

⁶ Батальйони хлопске (*поль.* БХ – Селянські батальйони) – підпільна військова організація Селянської партії (СЛ), створена в серпні 1940, спочатку під назвою „Страж хлопська” (Селянська сторожа); у травні 1943 головне командування підписало угоду про об'єднання з АК; до липня 1944 більшість тактичних загонів об'єдналася з АК, натомість більшість територіальних загонів увійшла до складу ПКБ або утворила ЛСБ; деякі загони не підпорядкувалися наказам і діяли поза АК або перейшли до АЛ.

⁷ „Народове сілі збройне” (*поль.* НСЗ – Національні збройні сили) – підпільна збройна організація, створена у вересні 1942 на базі Союзу Ящірок і Національної військової організації (НОВ); НСЗ висували теорію двох ворогів – Німеччини та СРСР, в 1944 частина НСЗ об'єдналася з АК, а в 1945 з НЗВ. Останні партизанські загони НСЗ на території Польщі були розбиті комуністичними органами безпеки наприкінці 1947, хоча невеликі групи діяли ще в 50-х роках.

⁸ Повинно бути: старост, а також вйтів і воєвод.

⁹ Йдеться про Стронніцтво праці (СП), що в перекладі на українську або російську мову звучить: Партія праці.

¹⁰ Так у тексті.

¹¹ Берлінг Зигмунт (1896–1980), ген. див.; до липня 1939 командир 4 легіонерського піхотного полку, згодом у відставці; в 1940–1941 перебував на виллі „щастя” (НКВС) в Малахівці під Москвою; в 1941–1942 начальник штабу 5 ДП армії генерала Андерса, потім командир евакуаційної бази у Красноводську; дезертирував і залишився в СРСР; в 1943–1944 командувач послідовно 1 ДП ім. Т. Костюшко, 1 Корпусу ПЗС в СРСР, 1 Армії ВП; в 1949–1953 комендант АГШ.

¹² , Михайло С. (1910 р. н.), в 1944–1946 начальник ОКР „Смерш” ЛВО; в 1946–1952 заступник міністра державної безпеки УРСР.

¹¹ Berling Zygmunt (1896–1980), gen. dyw.; do lipca 1939 dca 4 ppLeg, następnie w st. spocz.; w l. 1940–1941 przebywał w willi „szczęścia” (NKWD) w Małachowce pod Moskwą; w l. 1941–1942 szef sztabu 5 DP armii gen. Andersa, potem dca bazy ewakuacyjnej w Krasnowodzku; zdezerterował i pozostał w ZSRS; w l. 1943–1944 dca kolejno 1 DP im. T. Kościuszki, 1 Korpusu PSZ w ZSRS, 1 Armii WP; w l. 1949–1953 kmdt ASG.

¹² Popierieka Michał S. (ur. 1910), w l. 1944–1946 naczelnik OKR „Smiersz” LOW; w l. 1946–1952 wiceminister bezpieczeństwa państwowego USRS.

II

НА ВОЛИНІ

II

NA WOŁYNIU

Спогади Тадеуша Карпета від 28 березня 1985 р. про відплатну акцію Кедиву АК у Володимир-Волинському у січні 1943 р.

Камінь-Кор[олівський], 1985.03.28

У зв'язку з листом від 1985.02.16¹, повідомляю, що мені відомий факт вбивства двох сімей у Володимир-Вол[инському].

Дати не пам'ятаю. ^aУ січні 1943 р. ^aу Володимир-Вол[инському] місцеві українські націоналісти з тієї ж вулиці вбили ввечері дві ^aпольські сім'ї, у тому числі дитину у колисці. ^aСкільки всього осіб вбито і їхніх прізвищ, я не в стані повідомити.

Цю справу добре знає пан ^aЯн Кубальський², ^aякий тоді був комендантом Володимир-Вол[инського].

Через невеликий проміжок часу після цього вбивства, я отримав від п[ана] Яна Кубальського рекомендацію провести на цій вулиці відплатну акцію, метою якої було запобігти дальшим вбивствам, здійснюваним українськими націоналістами.

Диверсійну акцію я розпочав негайно. До неї я підключив „Святло” і „Хмуру” – прізвищ не пам'ятаю. Акція вдалася дуже добре. Дальших вбивств польського населення у Володимирі не було.

Мушу підкреслити, що вулиця Льотніча простягалася на близько 1,5 км. Починалася від вул. Ковельської, тобто від центру міста, а закінчувалася біля цегелень. Поблизу тих цегелень здійснено вбивство. На цій вулиці проживали лишень кілька польських сімей. Українці, які проживали на цій вулиці були видатними націоналістами. Велика їх кількість була в українській поліції та у німецькій жандармерії, ходили в мундирах німецьких жандармів. У такому співвідношенні проведення диверсії було ризикованим і небезпечним, але здійсненне.

Підкреслюю, що після здійсненого вбивства, яке знайшло широкий відгук у Володимир-Вол[инському], німці проявили повну байдужість.

Шлю сердечні вітання
(—) Тадеуш Карпета³
[...]

ІНП, 27 ВДП АК, IV/57, арк. 165.

Оригінал, машинопис.

**Relacja Tadeusza Karpety z 28 marca 1985 r. dotycząca akcji
odwetowej Kedywu AK we Włodzimierzu Wołyńskim w styczniu 1943 r.**

Kamień Kr[ólewski] 1985.03.28

W związku z pismem [z dnia] 1985.02.16.¹ uprzejmie zawiadamiam, że jest mi znany fakt wymordowania dwóch rodzin we Włodzimierzu Woł[yńskim].

Daty nie pamiętam, w miesiącu ^astyczniu 1943 r.^a we Włodzimierzu Woł[yńskim] miejscowi nacjonałiści ukraińscy z tejże ulicy wymordowali wieczorem dwie ^arodziny polskie, w tym dziecko w kołysce.^a Ile łącznie osób wymordowano i ich nazwisk nie jestem w stanie podać.

Sprawa ta jest dobrze znana Panu ^aJanowi Kubalskiemu²,^a wówczas był komendantem miasta Włodzimierz Woł[yński].

W krótkim czasie po tym mordzie dostałem od P. Jana Kubalskiego polecenie wszczęcia na tej ulicy odwetu, którego celem było zapobieżenie dalszym mordom przez nacjonalistów ukraińskich.

Akcję dywersyjną rozpocząłem natychmiast, do której włączyłem „Światłę” i „Chmurę” – nazwisk nie pamiętam. Akcja udała się bardzo dobrze. Dalszych mordów ludności polskiej we Włodzimierzu nie było.

Muszę zaznaczyć, że ulica Lotnicza ciągnęła się na długość około 1,5 km. Swój początek miała od ul. Kowelskiej, t.j. centrum miasta, a kończyła się przy cegielniach. W pobliżu tych cegielni dokonano mordu. Przy tej ulicy zamieszkiwało zaledwie kilka rodzin polskich. Ukraińcy zamieszkali przy tej ulicy byli wybitnymi nacjonalistami. Duża ich ilość była w policji ukraińskiej i w niemieckiej żandarmerii, chodzili w mundurach żandar-mów niemieckich. W takim układzie przeprowadzanie dywersji było ryzy-kowne i niebezpieczne, lecz wykonalne.

Zaznaczam, że po dokonanym mordzie, który we Włodzimierzu Woł[yńskim] odbił się głośnym echem, Niemcy w tym przypadku zachowali całkowitą obojętność.

Przesyłam serdeczne pozdrowienia

(—) Tadeusz Karpeta³

[...]

IPN, 27 WDP AK, IV/57, k. 165.

Oryginał, maszynopis.

Примітки

^{a- a} Підкреслено від руки.

¹ З ініціативи Правління ветеранської організації колишніх воїнів 27 Волинської дивізії АК в 70-х – на початку 80-х років серед членів організації та їх родин проводилось збирання спогадів про події 1941–1944 на Волині. Згодом вони були передані на зберігання до Архіву Головної комісії вивчення злочинів гітлерівців у Польщі, нині зберігаються в БНД та АД ІНП.

² Кубальський Ян, псевдо „Грот”, підпоручник; з 1941 офіцер для спеціальних доручень Володимир-Волинського Округу СЗБ-АК, зав. аптекою у Володимир-Волинському по колишній вул. Конституції 17 березня; з січня до травня 1944 – комендант міста (поручник).

³ Карпета Тадеуш, псевдо „Кукулка”, з 1943 в ліквідаційному підрозділі АК; заарештований гестапо 1 березня 1944, вивезений до табору праці у Любліні; після втечі знов в АК.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

¹ Z inicjatywy Zarządu Środowiska Żołnierzy 27 Wołyńskiej Dywizji AK w I. siedemdziesiątych i początku lat osiemdziesiątych wśród członków środowiska i ich rodzin rozpoczęto zbieranie relacji dotyczących wydarzeń lat 1941–1944 na Wołyniu. Zostały one następnie zdeponowane w Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, obecnie są przechowywane w BUiAD IPN.

² Kubalski Jan, ps. „Grot”, ppor., od 1941 oficer do specjalnych zleceń Obwodu ZWZ-AK Włodzimierz Wołyński, kierownik apteki we Włodzimierzu przy dawnej ul. Konstytucji 17 Marca; w okresie od stycznia do maja 1944 komendant miasta (por.).

³ Karpeta Tadeusz, ps. „Kukułka”, od 1943 w komórce likwidacyjnej AK; aresztowany 1 marca 1944 przez Gestapo, wywieziony do obozu pracy w Lublinie; po ucieczce nadal w AK.

**Депеша ген. Тадеуша Коморовського в Штаб Верховного
головнокомандувача ПЗС у Лондоні від 4 травня 1943 р.
у справі подій на Волині**

Радіограма

Ванда 6
4 травня 1943 р.

О. VI Реєстр. № 2366/43
Прийнято 12 травня 1943 р.
Прочитано 15 травня 1943 р.

Становище на Волині

У березні цього року Волинь опанувала анархія, яку започаткувала наприкінці лютого антирадянська діяльність бандита Бульби Боровця в Сарненському повіті; поширилась на Костопільський і досягнула в кількісному відношенні 4 тисяч. Спрямована була головним чином проти поляків: лісників і осадників. Кількість вбитих, за [попередніми] оцінками, становить 800.

Польське населення головним чином врятувалося втечею до Сарн, Костополя, Янової Долини й Луцька.

Під натиском німців, бульбівці відійшли у ліси, де посилювалась боротьба з радянськими партизанами.

19–25 березня відбулася втеча зі зброєю до лісу укр[аїнського] Schutzmannlandesdienst і Bahnschutz¹ – всього близько 6 тисяч. Хвиля втеч йшла зі сходу: останньою 14 IV залишила Матвіїв українська школа поліції.

Служба безпеки перестала існувати. Посилені німецькі гарнізони охороняють лише залізницю і адміністративні центри.

Бульбівці дезертирують з поліції, а селяни по ночах нападають на державні маєтки і польських осадників. Вбито понад 200 поляків.

Досі зберігається спокій в західних повітах.

Німці практично взагалі не намагаються опанувати анархії. Прокламаціями закликали дезертирів повернутися до 25 квітня, обіцяючи не карати їх, поляків закликали йти в поліцію – реакція негативна.

Первинну паніку поляки опанували. Дітей розмістили у більших поселеннях. Люди придатні до праці і оборони продовжують весняно-польові роботи.

Комендант Окр[угу] організовує самооборону; у відозві до українців висловив бажання жити у злагоді, попередивши одночасно, що у разі повторення, [будуть] репресивні вбивства.

**Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego do Sztabu
Naczelnego Wodza PSZ w Londynie z 4 maja 1943 r.
dotycząca wydarzeń na Wołyniu**

Radiogram

Wanda 6
Dnia 4 maja 1943 r.

O. VI L. dz. 2366/43
Przyjęto 12 maja 1943 r.
Odczytano 15 maja 1943 r.

Położenie na Wołyniu

W marcu br. opanowała Wołyń anarchia rozpoczęta w końcu lutego działalnością nacjonalistyczną antysowiecką bandyty Bulby Borowcia w powiecie sarneńskim; rozszerzyła się na kostopolski osiągając liczebność 4 tysięcy. Zwrócona była głównie przeciwko Polakom: służbie leśnej i osadnikom. Zamordowanych szacuje się na 800.

Ludność polska przeważnie schroniła się do Sarn, Kostopola, Janowej Doliny i Łucka.

Pod naciskiem Niemców, bulbowcy cofnęli się do lasów, gdzie wzmożły się walki z partyzantami sowieckimi.

Dnia 19–25 marca nastąpiła ucieczka z bronią do lasu ukr[aińskiego] Schutzmännlandesdienstu i Bahnschutzu¹ – razem do 6 tysięcy. Fala ucieczki szła od wschodu: ostatnia 14 IV porzuciła Maciejów ukraińska szkoła policyjna.

Służba bezpieczeństwa przestała istnieć. Wzmacniane garnizony niemieckie strzegą tylko kolei i ośrodków administracyjnych.

Bulbowcy dezertują z policji i chłopci nocami napadają [na] majątki państwowe i polskich osadników. Zamordowano ponad 200 Polaków.

Dotąd trwa spokój w powiatach zachodnich.

Niemcy prawie wcale nie próbują opanować anarchii. Proklamacjami wezwali zbiegów do powrotu do dnia 25 kwietnia, obiecując bezkarność, do Polaków apelowali o wstępowanie do policji – reakcja negatywna.

Pierwotną panikę Polacy opanowali. Dzieci umieścili w większych osiedlach. Ludzie zdolni do pracy i obrony zostają przy wiosennych pracach polnych.

Komendant Okr[ęgu] organizuje samoobronę; w odezwie do Ukraińców oświadczył chęć zgodnego współżycia, jednocześnie zapowiedział w razie powtórzenia mord represyjny.

Wołyńska inteligencja ukraińska odżegnuje się od akcji, nazywając ją wybrykiem młodzieży.

Українська інтелігенція Волині відхрещується від акції, називаючи її вибриком молоді.

Причини волинської акції вивчаю.

Німецька версія приписує заворушення бандерівцям, організаційна сітка яких була загрожена планованим роззброєнням української поліції.

Безсумнівним видається вплив радянської пропаганди, яка наполегливо підштовхує до передчасного повстання національні елементи окупованих країн.

Каліна 693

Публікується за: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, Т. III, Londyn 1976, s. 4–5.

Примітки

¹ Баншуц – німецька мілітаризована залізнична охорона.

Przyczyny wołyńskiej akcji badam.

Wersja niemiecka przypisuje ruchawkę banderowcom, których sieć organizacyjna była zagrożona przewidywanym rozbrojeniem policji ukraińskiej.

Niewątpliwy wydaje się wpływ propagandy sowieckiej, usilnie pchającej do przedwczesnego powstania elementy narodowe krajów okupowanych.

Kalina 693

Publikuje się za: *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, T. III, Londyn 1976, s. 4–5.

Przypisy

¹ Bahnschutz – niemiecka zmilitaryzowana straż ochrony kolei.

**Витяг із протоколу допиту Степана Янішевського
від 3 листопада 1948 р.**

Копия

Протокол допроса
арестованного ЯНИШЕВСКОГО Степана Павловича¹
от 3 ноября 1948 года

ЯНИШЕВСКИЙ С. П., 1914 года рождения, уроженец с. Витвица Болеховского района Станиславской области, украинец, гр-н СССР, со средним образованием, до ареста находился на нелегальном положении.

Вопрос: Во время проведения операции против оуновцев в Совпенском лесу, Сосновского района, Ровенской области, вы оказали вооруженное сопротивление, но были ранены и арестованы.

Следствию известно о вашей роли в оуновском подполье и поэтому вам лучше сразу же рассказать всю правду о своей антисоветской деятельности и выдать своих сообщников.

Ответ: Для меня понятно, что органам следствия многое известно обо мне. При мне к тому же были обнаружены документы, свидетельствующие о моей активной антисоветской националистической деятельности, и для меня ясно, что скрыть что-либо я навряд ли смогу. Поэтому я готов давать правдивые показания.

[...]

Вопрос: Следовательно, в то время, когда Советская Армия изгоняла немецко-фашистские войска из территории Украины, освобождая украинский народ от фашистского ярма, оуновские бандиты, в том числе и вы, вели борьбу против Советской Армии и помогали немцам.

Вы это признаете?

Ответ: Да, это так. Препятствуя Советской Армии в ее борьбе против немцев, участники оуновского подполья явились предателями украинского народа и своей деятельностью помогали только немцам.

В то время я считал, что, ослабляя Советскую Армию и в целом Советский Союз, оуновцы помогут англо-американцам в их будущей

**Fragmety protokołu przesłuchania Stepana Janiszewskiego
z 3 listopada 1948 r.**

Kopia

Protokół przesłuchania
aresztowanego JANISZEWSKIEGO Stepana¹ s. Pawła
z 3 listopada 1948 roku

JANISZEWSKIYJ S. P., urodzony w 1914 roku we w[si] Witwica rejonu bolechowskiego obwodu stanisławskiego, Ukrainiec, ob[ywate]l ZSRS, z wykształceniem średnim, przed aresztowaniem działał w konspiracji.

Pytanie: Podczas operacji przeciwko ounowcom w lesie sołpieńskim rejonu sosnowskiego obwodu rówieńskiego stawialiście zbrojny opór, ale zostaliście ranni i aresztowani.

Śledztwu wiadomo o waszej roli w podziemiu ounowskim, a więc lepiej dla Was będzie, jeśli od razu powiecie całą prawdę o swojej działalności antysowieckiej oraz wydacie swoich współników.

Odpowiedź: Rozumiem, że organa śledcze sporo o mnie wiedzą. Znalaziono przy mnie na dodatek dokumenty, potwierdzające moją aktywną nacjonalistyczną działalność antysowiecką. Jest więc dla mnie jasne, że raczej mi się nie uda ukryć czegokolwiek. Dlatego jestem gotów złożyć zeznania zgodne z prawdą.

[...]

Pytanie: Tak więc, wtedy, gdy Armia Sowiecka wypędzała wojska niemiecko-faszystowskie z terytorium Ukrainy i uwalniała naród ukraiński od jarzma faszystowskiego, bandyci ounowscy, w tym także i Wy, walczyliście przeciwko Armii Sowieckiej i pomagaliście Niemcom.

Czy przyznajecie się do tego?

Odpowiedź: Tak, zgadza się. Przeszkadzając Armii Sowieckiej w walce przeciwko Niemcom, członkowie podziemia ounowskiego stali się zdrajcami narodu ukraińskiego, a swoją działalnością pomagali tylko Niemcom.

Sądziłem wówczas, że osłabiając Armię Sowiecką i Związek Sowiecki w ogóle, ounowcy pomogą Angl[ikom] i Amerykanom w ich przyszłej

войне против СССР, а они, в свою очередь, помогут нам в создании „самостийной Украины”. Я верил, что „самостийна Украина” может быть создана только при помощи США и Англии.

Вопрос: О ваших планах и расчетах на англо-американских империалистов вы еще будете допрашиваться, а сейчас показывайте о своей антисоветской бандитско-террористической деятельности.

Ответ: Отряды УПА, а также руководимая мною „СБ” еще в период предшествующий освобождению советскими войсками Ровенской области принимали непосредственное участие в боях против советских партизан и убивали мирных жителей, помогающих или сочувствующих советской власти.

Помню, что осенью 1943 года „ДУБОВОЙ” направил в северные районы Ровенской и южные районы Пинской областей несколько бандотрядов УПА с целью борьбы против действующих там советских партизан, которые пользовались поддержкой местного населения. Вместе с этими отрядами он послал группы оуновцев, в которые были включены сотрудники „СБ” с заданием создать там местные организации ОУН и ослабить тем самым влияние советских партизан.

Руководимая мною „СБ” принимала активное участие в массовом истреблении польского населения, в уничтожении и поджогах польских селений. Во время этой так называемой протипольской акции было сожжено много сел и зверски замучено большое количество польского населения.

Вопрос: По чьему указанию совершалась эта бандитская расправа над польским населением?

Ответ: Такое указание исходило от главного „Провода” ОУН и „Провода” на „ПЗУЗе”. Одним из инициаторов и самым активным организатором расправы над польским населением был „ДУБОВОЙ”, который неоднократно хвастался своими „заслугами” в истреблении поляков.

В Степанском районе Ровенской области, где расправой над польским населением руководил лично „ДУБОВОЙ”, было наибольшее количество жертв и сожженных польских домов.

Вопрос: Не меньше „ДУБОВОГО” вы тоже повинны в этих кровавых делах?

Ответ: Не стану этого отрицать. Ведя борьбу против советских партизан, убивая жителей, помогающих или сочувствующих советской власти и, наконец, истребляя польское население, „СБ” выполняла мои указания. Встречаясь с референтами „СБ” районных и надрайонных „Проводов” ОУН, я лично инструктировал их, как нужно вести антисоветскую работу.

wojnie przeciwko ZSRS, a ci z kolei pomogą nam w utworzeniu „Niepodległej Ukrainy”. Wierzyłem, że „niepodległa Ukraina” może powstać tylko przy pomocy USA i Anglii.

Pytanie: W sprawie Waszych planów oparcia się na angiel[skich] i amerykańskich imperialistach jeszcze będziecie przesłuchiвани, a teraz mówcie o swojej antysowieckiej działalności bandycko-terrorystycznej.

Odpowiedź: Oddziały UPA oraz kierowana przeze mnie „SB” jeszcze w okresie poprzedzającym wyzwolenie obwodu rówieńskiego przez wojska sowieckie brały bezpośredni udział w walkach przeciwko partyzantce sowieckiej oraz mordowały spokojnych mieszkańców, którzy pomagali lub sympatyzowali z władzą sowiecką.

Pamiętam, że jesienią 1943 roku „DUBOWYJ” skierował w północne rejony obwodu rówieńskiego oraz w południowe rejony obwodu pińskiego kilka band[yckich] oddziałów UPA, żeby walczyły z operującą tam partyzantką sowiecką, cieszącą się poparciem ludności miejscowej. Razem z tymi oddziałami skierował on tam grupy ounowców, do których włączono współpracowników „SB” w celu utworzenia lokalnych organizacji OUN i w ten sposób osłabienia wpływu partyzantki sowieckiej.

Kierowana przeze mnie „SB” brała aktywny udział w masowej likwidacji ludności polskiej oraz w niszczeniu i paleniu polskich osiedli. Podczas tej tak zwanej antypolskiej akcji zostało spalonych wiele polskich wsi i w bestialski sposób zamordowano dużą ilość ludności polskiej.

Pytanie: Według czyich wytycznych tak bestialsko rozprawiono się z ludnością polską?

Odpowiedź: Takie wytyczne wychodziły z głównego „Prowidu” OUN i „Prowidu” na „PZUZ-ie”. Jednym z inicjatorów i najaktywniejszym organizatorem rozprawy z ludnością polską był „DUBOWYJ”, który niejednokrotnie chełpił się swoimi „zasługami” w likwidowaniu Polaków.

W rejonie stepańskim obwodu rówieńskiego, gdzie rozprawianiem się z ludnością polską kierował osobiście „DUBOWYJ”, była najwyższa liczba ofiar i spalonych polskich domów.

Pytanie: Jesteście winni owym krwawym [rzeziom] nie mniej od „DUBOWEGO”.

Odpowiedź: Nie będę temu zaprzeczać. Prowadząc walkę przeciwko partyzantce sowieckiej, mordując mieszkańców, którzy pomagali lub sympatyzowali z władzą sowiecką i w końcu likwidując ludność polską, „SB” wykonywała moje polecenia. Na spotkaniach z referentami „SB” rejonowych oraz nadrejonowych „prowidów” OUN osobiście instruowałem ich, jak mają prowadzić antysowiecką działalność.

Szczególnie wymagałem od nich, by tworzyli we wsiach sieć wywiadowców, którzy wysłedziliby pojawienie się partyzantów sowieckich lub

В частности, я требовал от них создавать в селах сеть разведчиков, которые бы следили за появлением советских партизан или отдельных подозрительных лиц, и немедленно сообщали об этом своим руководителям. Поскольку районные референты „СБ” самостоятельно решали вопрос об убийстве лиц, заподозренных в связи с советскими партизанами, я поэтому конкретных фактов их карательной деятельности не помню.

Вопрос: Когда речь идет о конкретных фактах, вы почему-то ссылаетесь на плохую память. Это не поможет, и вам придется говорить обо всем.

Ответ: Скрывать что-либо от следствия я не хочу. Но и назвать конкретные факты убийств советских партизан или лиц, помогающих им, совершенных моими подчиненными, я не смогу. Таких убийств было столь много, что я, естественно, запомнить их не мог. За деятельность „СБ” в северной группе УПА я отвечаю и признаю, что все, что делалось, это было по моим указаниям.

После изгнания немцев из Ровенской области и продвижения передовых частей Советской Армии на запад, я вместе со своей охраной и оуновским активом Степанского района некоторое время укрывался в лесу около с. Зульня, этого же района. Затем, в феврале 1944 года направился в северные районы Ровенской области для восстановления потерянных связей.

В лесу, около с. Витковичи Березновского района, я встретился с „ДУБОВЫМ” и другими оуновцами, которые к тому времени из леса еще не выходили. Побыв с ним около 10 дней, я перебрался в с. Боривку Деражнянского района, где встретился с „ГАЛИНОЙ”, который назначил меня командиром северной группы УПА и руководителем ОУН в северных районах Ровенской области.

Вопрос: Чем вы заслужили такое повышение?

Ответ: „ГАЛИНА” давно был недоволен „ДУБОВЫМ” за то, что тот пренебрежительно относился к проведению воспитательной работы среди участников ОУН-УПА. Кроме того, он имел к нему еще какие-то претензии.

В связи с тем, что в новых условиях, когда Советская Армия успешно била немцев и гнала их на запад, воспитательная работа в ОУН-УПА приобретала большое значение, „ГАЛИНА” решил, что „ДУБОВЫЙ” со своими обязанностями не справится, и он направил „ДУБОВОГО” в районы, расположенные вблизи г. Ровно с заданием собрать имеющееся там оружие и подготовить побольше участников ОУН-УПА для направления в восточные области Украины, а меня назначил на его место.

różnych podejrzanych osób i natychmiast zawiadamiali o tym swoich kierowników. Ponieważ rejonowi referenci „SB” samodzielnie podejmowali decyzje w sprawach likwidacji osób podejrzanych o kontakty z partyzantką sowiecką, nie pamiętam konkretnych faktów ich działalności pacyfikacyjnej.

Pytanie: Gdy chodzi o konkretne fakty, nie wiadomo czemu powołuje się na słabą pamięć. To i tak nie pomoże, będziecie musieli powiedzieć o wszystkim.

Odpowiedź: Nie chcę niczego ukrywać przed śledztwem. Ale nie jestem też w stanie wymienić konkretnych faktów zabójstw dokonanych przez moich podwładnych na partyzantach sowieckich lub pomagających im osobach. Tych morderstw było tak wiele, że nie mogłem ich zapamiętać – to oczywiste. Odpowiadam za działalność „SB” w północnej grupie UPA i uznaję, że wszystko to, co się działo, było zgodne z moimi poleceniami.

Po wyparciu Niemców z obwodu rówieńskiego i przemarszu czołowych jednostek Armii Sowieckiej na zachód, przez pewien czas ukrywałem się wraz z moją ochroną i ounowskim aktywem rejonu stepańskiego w lesie koło w[si] Zulnia tegoż rejonu. Potem, w lutym 1944 roku udałem się do północnych rejonów obwodu rówieńskiego w celu odnowienia utraconej łączności.

W lesie koło w[si] Witkowicze rejonu bereźniańskiego spotkałem się z „DUBOWYM” oraz innymi ounowcami, którzy do tego czasu jeszcze nie wychodzili z lasu. Po spędzeniu z nimi około 10 dni przeniosłem się do w[si] Borówka rejonu derażniańskiego, gdzie spotkałem się z „HAŁYNA”. Mianował mnie on dowódcą północnej grupy UPA oraz kierownikiem OUN w północnych rejonach obwodu rówieńskiego.

Pytanie: Czym zasłużyliście na taki awans?

Odpowiedź: „HAŁYNA” od dawna był niezadowolony z „DUBOWEGO”, gdyż ten lekceważąco odnosił się do pracy wychowawczej wśród członków OUN-UPA. Poza tym miał do niego jeszcze jakieś pretensje.

W związku z tym, że w nowych warunkach, gdy Armia Sowiecka skutecznie biła Niemców i wypierała ich na zachód, praca wychowawcza w OUN-UPA nabierała wielkiego znaczenia. „HAŁYNA” uznał, że „DUBOWYJ” nie poradzi sobie ze swymi obowiązkami, więc skierował go do rejonów położonych w pobliżu m. Równe z zadaniem zbierania znajdującej się tam broni i przygotowania członków OUN-UPA, by skierować ich do wschodnich obwodów Ukrainy, a mnie wyznaczył na jego miejsce.

„HAŁYNA” polecił, bym nasilił działalność bandycko-terrorystyczną i dywersyjną oraz tworzył nowe oddziały UPA w celu skierowania ich do wschodnich obwodów Ukrainy. Nie mieliśmy na tym polu większych

„ГАЛИНА” предложил мне усилить бандитско-террористическую и диверсионную работу и создавать новые отряды УПА для направления в восточные области Украины. В этом мы большого успеха не имели. Украинское население, желая скорейшего разгрома фашистской армии, по призыву советских властей добровольно шло на службу в Советскую Армию и приняло активное участие в борьбе против немцев.

Оуновскому подполью также не удалось безнаказанно действовать в советском тылу. Органы МГБ-МВД и советские войска в 1944–1945 гг. разгромили основные бандформирования ОУН-УПА и нам больше всего приходилось беспокоиться о том, чтобы уберечь себя. Мы вынуждены были уходить из одного леса в другой, надеясь найти себе безопасное убежище.

Вопрос: Несмотря на это, по вашим указаниям, как это установлено, было совершено в тот период времени много диверсионно-террористических актов. Вы это признаете?

Ответ: Да, признаю. Я требовал от подчиненных мне участников ОУН-УПА при любых условиях вести активную борьбу против советской власти, ее представителей и местного населения, которое проявляет себя активными сторонниками советской власти. Однако, понесенные нами в 1944–1945 гг. значительные потери не дали возможности развернуть антисоветскую деятельность в таких размерах, как мы этого хотели.

Вопрос: Но вам ведь никогда не удавалось делать то, что вы хотели?

Ответ: Это, конечно, так. Говоря о наших неудачах, я имею в виду то, что в 1944–1945 гг. мы понесли особенно значительные потери. Если в 1944 году в моем подчинении было до 700 участников УПА и около 300 оуновцев-нелегалов, то к моменту моего ареста у меня оставалось не более 150–180 вооруженных бандитов.

Вопрос: Вы не пускайтесь в общие рассуждения, а говорите, что конкретно вы делали как руководитель т.н. северной группы УПА?

Ответ: Я руководил всей бандитско-террористической деятельностью подчиненных мне участников ОУН-УПА в северных районах Ровенской области. Выполняя мои указания, оуновцы убивали представителей органов советской власти, отдельных военнослужащих Советской Армии, бойцов истребительных батальонов, советских активистов из числа местного населения и совершили ряд диверсионных актов.

Назвать количество советских людей, погибших от оуновских бандитов в 1944 году, я не смогу, ибо такого учета я не вел, но знаю, что этих жертв было много. Я сам принимал участие в боях против советских войск и в апреле 1944 года в одном из боев был ранен.

sukcesów. Ludność ukraińska, pragnąc szybszego rozbitcia armii faszystowskiej, zgodnie z rozkazem władz sowieckich dobrowolnie szła służyć w Armii Sowieckiej i brała aktywny udział w walce przeciwko Niemcom.

Podziemiu ounowskiemu również nie udało się bezkarnie działać na tyłach sowieckich. Organa MGB-MWD i wojska sowieckie w latach 1944–1945 rozbiły główne band[yskie] formacje OUN-UPA i musieliśmy przede wszystkim chronić siebie. Byliśmy zmuszeni do przenoszenia się z jednego lasu do drugiego, licząc na to, że znajdziemy bezpieczne schronienie.

Pytanie: Mimo to, jak zostało ustalone, na wasze polecenie w owym czasie dokonano sporo aktów dywersyjno-terrorystycznych. Czy przyznajecie się do tego?

Odpowiedź: Tak, przyznaję. Żądałem od podlegających mi członków OUN-UPA nasilenia walki przeciwko władzy sowieckiej, jej przedstawicielom i ludziom miejscowym, którzy okazali się gorliwymi zwolennikami władzy sowieckiej. Jednak poniesione przez nas w [atach] 1944–1945 znaczne straty uniemożliwiły rozwinięcie działalności antysowieckiej na taką skalę, jak tego chcieliśmy.

Pytanie: Ależ wam nigdy nie udawało się zrobić tego, co chcieliście.

Odpowiedź: To wygląda tak. Mówiąc o naszych niepowodzeniach, mam na myśli to, że w [atach] 1944–1945 ponieśliśmy bardzo poważne straty. Jeśli w roku 1944 podlegało mi do 700 członków UPA i około 300 ounowców – konspiratorów, to w momencie mojego aresztowania pozostało [pod moim dowództwem] nie więcej niż 150–180 uzbrojonych bandytów.

Pytanie: Nie wdawajcie się w ogólne rozważania, lecz mówcie, co konkretnie robiliście jako dowódca tzw. północnej grupy UPA.

Odpowiedź: Kierowałem całą działalnością bandycko-terrorystyczną podległych mi członków OUN-UPA w północnych rejonach obwodu rówieńskiego. Wykonując moje polecenia, ounowcy mordowali przedstawicieli organów władzy sowieckiej, pojedynczych wojskowych Armii Sowieckiej, żołnierzy *istriebitelnych batalionów*, sowieckich aktywistów spośród ludności miejscowej oraz dokonali wielu aktów dywersji.

Nie potrafię podać liczby obywateli sowieckich, którzy zginęli z rąk ounowskich bandytów w 1944 roku, ponieważ nie prowadziłem takiej ewidencji. Ale wiem, że ofiar tych było dużo. Osobiście brałem udział w walkach przeciwko wojskom sowieckim i w kwietniu 1944 roku w jednej z potyczek zostałem ranny.

W sierpniu 1944 roku na naradzie zespołu kierowniczego OUN Wołynia, z udziałem członków głównego „Prowidu” OUN „ŁEMISZA”, „Kłyma SAWURA”, „HAŁYNY”, a także mnie, „DUBOWEGO”, „ENEJA”, „WERESZCZAKI”² kierującego wówczas działalnością OUN na wschodzie

В августе 1944 года на совещании руководящего состава ОУН Во-лыни с участием членов главного „Провода” ОУН „ЛЕМИША”, „Кли-ма САВУРА”, „ГАЛИНЫ”, а также меня, „ДУБОВОГО”, „ЭНЕЯ”, „ВЕРЕЩАКА”², руководившего тогда оуновской работой на востоке, и других было принято решение о ликвидации „генерального округа” ОУН и создании вместо него двух краевых „Проводов”, зашифрован-ных под названием „Москва” и „Одесса”.

„ДУБОВЫЙ” был назначен руководителем „Провода” ОУН „Мо-сква”, а „ВЕРЕЩАКА” возглавил „Провод” „Одесса”. Оба эти „Про-вода” были подчинены „Проводу” ОУН на ПЗУЗе („пивнично-захид-ных украинских землях”), руководитель которого „Клим САВУР” назначил меня референтом „СБ” краевого „Провода” ОУН „Одесса” и сообщил, что мне присвоено звание поручика УПА.

[...]

Протокол с моих слов записан верно и мною прочитан:

ЯНИШЕВСКИЙ

Допросили:

Зам. министра государственной безопасности УССР
Генерал-майор ДРОЗДОВ³

Зам. нач. 2 отдела следчасти МГБ УССР
Капитан ДУБОК

Верно: (—) КИРПИЧЕНКО

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 16, арк. 167, 182–189, 231.
Завірена копія, машинопис.*

Примітки

¹ Янішевський Степан (1914 р. н.), псевдо „Далекий”, „Богослов”; у 1941–1943 слу-жив в українській допоміжній поліції у Вінниці, одночасно був референтом СБ Ві-нницького округу; в 1943–1944 – референт СБ в півн. частині Рівненської області; з 1944 до 1946 крайовий референт СБ краю „Одеса”; з 1946 діяв поза ОУН; схоплений у 1948, засуджений до смертної кари і страчений.

² Правдоподібно, Воробець Федір (1922–1959), пс. „Верешака”, „Олекса”; у 1941–1942 районний і надрайонний провідник ОУН-Б в Олевську; з 1943 провідник житомирського округу, згодом командир Першої групи УПА на Волині і Поліссі; на рубежі 1943/1944 став командиром східного округу УПА; у 1945 провідник краю „Одеса”; в 1946 схоплений НКВС; засуджений до смертної кари, яку було замінено 25 роками ув’язнення.

³ Можливо, Дроздов Віктор А. (1902–1966), у 1948–1950 заст. міністра держбезпе-ки УРСР – начальник управління 2-Н; у 1950–1953 начальник Бюро № 2 МДБ СРСР; генерал-майор.

i innych, została podjęta decyzja o likwidacji „okręgu generalnego” OUN i utworzeniu w jego miejsce dwóch krajowych „prowidów” o kryptonimach „Moskwa” i „Odessa”.

„DUBOWYJ” został mianowany kierownikiem „Prowidu” OUN „Moskwa”, a „WERESZCZAKA” stanął na czele „prowidu” „Odessa”. Oba te „prowidy” były podporządkowane „Prowidowi” OUN na PZUZ („północno-zachodnich ziemiach ukraińskich”), którego kierownik „Kłym SAWUR” mianował mnie referentem „SB” krajowego „Prowidu” OUN „Odessa” i powiadomił, że nadano mi stopień porucznika UPA.

[...]

Protokół z moich słów spisany został wiernie i przeczytany przeze mnie:

JANISZEWSKYJ

Przesłuchali:

Zast[ępc]a ministra bezpieczeństwa państwowego USRS
Generał-major DROZDOW³

Zast[ępc]a nacz[elnika] 2 Oddziału Jednostki Śled[czej] MGB USRS
Kapitan DUBOK

Za zgodność: (—) KIRPICZENKO

*PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 16, k. 167, 182–189, 231.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

Przypisy

¹ Janiszewskyj Stepan (ur. 1914), ps. „Dalekyj”, „Bohosłow”; w latach 1941–1943 służył w ukraińskiej policji pomocniczej w Winnicy, jednocześnie referent SB obwodu winnickiego; w l. 1943–1944 referent SB w pn. części obw. rówieńskiego; od 1944 do 1946 krajowy referent SB kraju „Odessa”; od 1946 działał poza OUN; schwytyany przez MWD w 1948, został skazany na karę śmierci i stracony.

² Prawdopodobnie Worobeć Fedir (1922–1959), ps. „Wereszczaka”, „Ołeks”; w l. 1941–1942 rejonowy i nadrejonowy prowidnyk OUN-B w Olewsku; od 1943 r. prowidnyk obwodu zytomierskiego, następnie dca Pierwszej Grupy UPA na Wołyniu i Polesiu; od przełomu 1943/1944 dca wschodniego okręgu UPA; w 1945 prowidnyk kraju „Odessa”; w 1946 schwytyany przez NKWD; skazany na karę śmierci zamienioną na 25 lat więzienia.

³ Być może Drozdow W. A. (1902–1966), w l. 1951–1954? naczelnik Biura nr 2 MGB ZSRS.

**Витяг із протоколу допиту Степана Редеші
від 21 серпня 1944 р.**

Протокол допроса
Редеші Степана Іосифовича
от 21 августа 1944 года

Редеша Степан Іосифович, 1916 г. р., урож. с. Гута Заболотского¹ р-на Волынской обл., из крестьян-середняков, украинец, Советского подданства, беспартийный, не судимый, с низшим образованием, женат, последнее место жительства с. Любохины Заболотского р-на Волынской области, кр-ц 196-го АЗСП.

Вопрос: Придя на службу в 196-й АЗСП, Вы зарегистрировались под фамилией Чуйкевич Николай Иванович. Объясните причину скрyтия своей настоящей фамилии.

Ответ: Я совершил перед Советской властью множество преступлений и, желая утаить это, выдавал себя за Чуйкевича Николая Ивановича, хотя моя настоящая фамилия Редеша Степан Іосифович.

[...]

Вопрос: Чем Вы занимались с приходом в ваш район немецких войск?

Ответ: Как только немецкие войска пришли в Волынскую область, я из леса вышел и пришел в свое село.

Придя в село Гута я, имея оружие, распорядился, чтобы жители села снесли розданное им совластью имущество моего отца. Под угрозой оружия большая часть имущества, а также – 5 коров, одну лошадь, свинью, 25 овец, 2 повозки и прочее было возвращено мне. Кроме того, я взял около десяти центнеров муки на пекарне, самочинно поставил продавца, оставшегося со всеми товарами магазина. Одним словом, я начал хозяйничать в селе и население, боясь оружия, мне повиновалось.

Через село проходили разрозненные группы красноармейцев, которых я разоружал. У меня, таким образом, собралось – 2 станковых пулемета, 2 ручных, 3 автомата, 30 винтовок, штук 20 гранат и тысячи

**Fragmenty protokołu przesłuchania Stepana Redeszy
z 21 sierpnia 1944 r.**

Protokół przesłuchania
Redeszy Stepana s. Josypa
z 21 sierpnia 1944 roku

Redesza Stepan s. Josypa, urodz[ony] w 1916 roku we w[si] Huta r[ejo]nu zabłockiego obw[odu] wołyńskiego, z chłopów-średniaków, Ukrainiec, obywatelstwo sowieckie, bezpartyjny, nie karany, wykształcenie podstawowe, żonaty, ostatnie miejsce zamieszkania w[ieś] Lubochiny rejonu zabłockiego obwodu wołyńskiego, cz[erwonoar]mista 196 AZSP.

Pytanie: Wstępując na służbę do 196 AZSP, zarejestrowaliście się pod nazwiskiem Czujkiewicz Nikołaj s. Iwana. Wyjaśnijcie przyczynę zatajenia Waszego prawdziwego nazwiska.

Odpowiedź: Popełniłem mnóstwo zbrodni przeciwko władzy sowieckiej i chcąc to ukryć, podawałem się za Czujkiewicza Nikołaja s. Iwana, chociaż moje prawdziwe nazwisko [brzmi] Redesza Stepan s. Josypa.

[...]

Pytanie: Co robiliście po przybyciu do Waszego rejonu wojsk niemieckich?

Odpowiedź: Jak tylko wojska niemieckie weszły do obwodu wołyńskiego, opuściłem las i wróciłem do mojej wsi.

Po powrocie do wsi Huta, posiadając broń, zarządziłem, żeby mieszkańcy wsi znieśli rozdane im przez władzę sow[iecką] mienie mojego ojca. Pod groźbą broni duża część mienia, jak również 5 krów, jeden koń, świnia, 25 owiec, 2 furmanki i inne [rzeczy] zostały mi zwrócone. Poza tym zabrałem z piekarni około dziesięciu cetnarów mąki i na własną rękę przydzieliłem [do pracy] sprzedawcę, który pozostał ze wszystkimi towarami w sklepie. Jednym słowem, zacząłem gospodarzyć we wsi, a ludzie ze strachu przed bronią byli mi posłuszni.

Przez wieś przechodziły rozproszone grupy czerwonoarmistów, których rozbijałem. W ten sposób zgromadziłem 2 ciężkie karabiny maszynowe, 2 ręczne [karabiny maszynowe], 3 automaty, 30 karabinów, 20 sztuk

патронов. Имея это оружие, я начал сколачивать вокруг себя отряд „украинской самообороны”.

Вопрос: Сколько человек входило в состав этого отряда и, кто им руководил?

Ответ: Я в селе Гута организовал и сам руководил отрядом „украинской самообороны” в количестве 15 человек.

Вопрос: Какие функции выполнял этот отряд?

Ответ: Я со своим отрядом „самообороны” следил за выполнением жителями села распоряжений „украинского комитета” по ликвидации колхозов и возвращению крестьянам их земли и имущества. Лиц, которые не выполняли этих распоряжений, мы избивали палками.

Примерно в начале ноября месяца 1941 года я узнал о том, что бывший председатель сельсовета с. Гута Панасюк Федор Аркадьевич, якобы, подписывал документ на высылку моей семьи в Сибирь. Узнав об этом, я вызвал Панасюка Ф. А. к себе в сельуправу и, несмотря на его отговоры, избил его палкой до полусмерти и отпустил.

Его брата Панасюка Даниила Аркадьевича и Безносюка Ивана по доносу моего брата Николая полиция расстреляла за то, что они были советскими активистами. По моему личному доносу за участие в раскулачивании моего отца и в облавах на меня жандармерия расстреляла Шпака Александра.

Я лично избивал многих своих односельчан, а также выбил некоторым из них окна, как советским активистам. В частности, я избил своего двоюродного брата Головий Дмитрия Федоровича как активного колхозника. Всех подобных фактов вспомнить сейчас не могу.

Вопрос: Когда Вами были совершены убийства?

Ответ: В феврале месяце 1942 года, когда я уже работал в районной полиции, мне стало известно, что на х. Туркова у гр-на Левака Лазаря Аврамовича скрываются советские активисты Ляпчук Егор Фадеевич и „Шарпит” (уличная кличка), фамилии которого я не помню. Проезжая мимо дома, где они проживали, я подошел к дому. Ляпчук, увидев меня, выскочил из дома и хотел убежать, но я его догнал и тремя выстрелами убил его из пистолета. При нем был „наган” и 30 патронов, которые я забрал себе. „Шарапит”, воспользовавшись этим, бежал в лес.

Вопрос: Кем работали указанные лица при Советской власти?

Ответ: Ляпчук Егор Фадеевич работал при Соввласти в команде ПВО, а „Шарапит” заготовителем мяса при районном комитете заготовок.

Вопрос: Кто еще из советских активистов был Вами убит?

granatów oraz tysiące naboí. Posiadając tę broń, zacząłem tworzyć wokół siebie oddział „ukraińskiej samoobrony”.

Pytanie: Ile osób wchodziło w skład tego oddziału i kto nim dowodził?

Odpowiedź: We wsi Huta sam zorganizowałem i osobiście dowodziłem oddziałem „ukraińskiej samoobrony” liczącym 15 osób.

Pytanie: Jakie zadania wykonywał ten oddział?

Odpowiedź: Wraz z moim oddziałem „samoobrony” pilnowałem wykonania przez mieszkańców wsi rozporządzeń „ukraińskiego komitetu” dotyczących likwidacji kolchozów oraz zwrotu chłopom ich ziemi i mienia. Osoby, które nie wykonywały owych rozporządzeń, biliśmy kijami.

Mniej więcej na początku listopada 1941 roku dowiedziałem się, że były przewodniczący *Sielsowietu* w[si] Huta Panasiuk Fedir s. Arkadija podobno podpisał dokument, na [podstawie którego] deportowano moją rodzinę na Syberię. Dowiedziawszy się o tym, wezwałem Panasiuka F. A. do siebie do *Sieluprawy* i mimo jego tłumaczeń pobiłem go kijem prawie na śmierć, po czym wypuściłem.

Jego brata Panasiuka Danyła s. Arkadija i Beznosiuka Iwana, na podstawie donosu mojego brata Mykoły, rozstrzelała policja za to, że byli aktywistami sowieckimi. Na podstawie mojego donosu żandarmeria rozstrzelała Szpaka Ołeksandra za udział w rozkułaczaniu mojego ojca i obławach na mnie.

Osobiście pobiłem wielu mieszkańców mojej wsi, jak również powybi-jałem niektórym z nich – sowieckim aktywistom – okna. Przede wszystkim pobiłem swojego ciotecznego brata Gołowija Dmytra s. Fedira, bo był aktywnym kolchoźnikiem. Wszystkich takich faktów nie mogę teraz sobie przypomnieć.

Pytanie: Kiedy popełniliście morderstwo?

Odpowiedź: W lutym 1942 roku, gdy już pracowałem w rejonowej policji, dowiedziałem się, że w ch[utorze] Turkowa u obywatela Lewaka Łazara s. Abrama ukrywają się aktywiści sowieccy Łapczuk Igor s. Fadija i „Szarapit” (uliczne przezwisko), którego nazwiska nie pamiętam. Przejeżdżając obok domu, w którym oni mieszkali, [zatrzymałem się] i podszedłem do niego. Zobaczywszy mnie, Łapczuk wyskoczył z domu i chciał uciekać, lecz dogoniłem go i zabiłem, oddając trzy strzały z pistoletu. Miał „nagana” i 30 naboí, które zabrałem. „Szarapit” skorzystał z tego i uciekł do lasu.

Pytanie: W jakim charakterze pracowały wymienione osoby za władzy sowieckiej?

Odpowiedź: Łapczuk Igor s. Fadija za władzy sow[ieckiej] pracował w drużynie PWO, a „Szarapit” jako agent skupu mięsa przy rejonowym Komitecie skupu.

Pytanie: Kogo jeszcze z aktywistów sowieckich zabiliście?

Ответ: Мне стало известно, что за доносы в полицию моего брата Николая, избили односельчан Ляпчук Е. Ф. (указанный выше) и Сачанюк Сергей (при Соввласти работал лесным объездчиком).

По доносу моего брата Николая я лично сам арестовал Сачанюка Сергея и привел его в полицию, но он среди бела дня, имея против себя более 30-ти вооруженных полицейских и жандармов, бежал из-под стражи и скрылся в лесу.

Я хорошо понимал, что Сачанюк является весьма опасным моим противником, а поэтому, взяв с собой 3-х полицейских, целые сутки следил за Сачанюком, пока поймал его на х. Псинская, в доме гр. Безносюка Ивана. Хозяин дома хотел убежать, но один из полицейских Белетюк Фома здесь же убил его. Когда из двери выбежал Сачанюк, я выстрелил ему в упор из винтовки, но он продолжал бежать до тех пор, пока я его догнал и застрелил.

Вопрос: В какой должности Вы служили в районной полиции?

Ответ: В Заболотской районной полиции я служил с декабря месяца 1941 года, по окончании месячных полицейских курсов в г. Ковель, по 20 июня 1943 года.

Первоначально я был рядовым полицейским, а с апреля по июнь месяц 1943 года начальником полиции Заболотского района, после чего перешел на службу в УПА.

[...]

Вопрос: Какое участие Вы принимали в еврейских погромах?

Ответ: Я лично участия в еврейских погромах не принимал, так как в то время имел отпуск по болезни, когда евреев сгоняли в „гетто“. В м. Заболотье под нашей охраной работало 80 евреев.

Вопрос: Где делись эти 80 евреев?

Ответ: В марте месяце 1943 года по приказу немцев вся полиция, в том числе и я, собрали всех этих евреев и детей, стариков и женщин, конвоировали их в с. Тур Заболотского района.

У села Тур с правой стороны дороги мы согнали всех евреев в кучу, а сами расположились вокруг.

Я лично, вместе с другими полицейскими, охраняли евреев, чтобы они не разбегались. На месте заблаговременно была вырыта яма.

Комендант жандармерии района Зицлер (происходит из деревни, что в 10-ти километрах от г. Штеттина, жандарм с 12-летним стажем), Каминский Максим (немец, заместитель Зицлера) и жандарм сержант по имени Роберт (фамилии не помню) загоняли по 5 человек евреев и сами лично из пистолетов стреляли их в яме. Мы видели, как все это происходило, и охраняли тех евреев, которые ожидали казни.

Odpowiedź: Dowiedziałem się, że za donosy na policję mój brat Mykoła został pobity przez mieszkańców naszej wsi Łapczuka I. F. (wymieniony wyżej) i Saczaniuka Serhija (za władzy sow[ieckiej] pracował jako strażnik leśny).

Na podstawie donosu mojego brata Mykoły osobiście aresztowałem Saczaniuka Serhija i odstawiłem go na policję, ale on w biały dzień, mając przeciwko sobie ponad 30 uzbrojonych policjantów i żandarmów, uciekł z aresztu i ukrył się w lesie.

Doskonale zdawałem sobie sprawę, że Saczaniuk jest bardzo niebezpiecznym przeciwnikiem, więc zabrawszy ze sobą 3 policjantów, przez całą dobę śledziłem Saczaniuka, dopóki nie złapałem go w ch[utorze] Psinskaja, w domu ob[ywatela] Beznosiuka Iwana. Gospodarz domu próbował uciec, lecz jeden z policjantów Beletiuik Foma zabił go na miejscu. Gdy z drzwi wybiegł Saczaniuk, strzeliłem do niego z karabinu z bliskiej odległości, lecz on biegł nadal dopóty, dopóki nie dogoniłem go i nie zastrzeliłem.

Pytanie: Na jakim stanowisku służyliście w rejonowej policji?

Odpowiedź: W zabłockiej rejonowej policji służyłem po ukończeniu miesięcznego kursu dla policjantów w m. Kowlu, od grudnia 1941 roku do 20 czerwca 1943 roku.

Na początku byłem szeregowym policjantem, a od kwietnia do czerwca 1943 roku naczelnikiem policji rejonu zabłockiego, po czym przeszedłem do UPA.

[...]

Pytanie: Jaki był Wasz udział w pogromach żydowskich?

Odpowiedź: Osobiście nie brałem udziału w pogromach żydowskich, ponieważ w tym czasie, gdy Żydów spędzano do „getta”, byłem na urlopie z powodu choroby. W m[iejscowości] Zabłocie pod ochroną straży pracowało 80 Żydów.

Pytanie: Gdzie podziało się tych 80 Żydów?

Odpowiedź: W marcu 1943 roku na rozkaz Niemców cała policja, w tym także ja, zebraliśmy wszystkich tych Żydów oraz dzieci, starców i kobiety, eskortowaliśmy ich do w[si] Tur rejonu zabłockiego.

Przed wsią Tur z prawej strony od drogi spędziliśmy wszystkich Żydów w jedną gromadę, a sami rozlokowaliśmy się wokół.

Wraz z innymi policjantami pilnowałem Żydów, żeby nie rozbiegli się. Na miejscu zawczasu został wykopany dół.

Komendant żandarmerii rejonu Zicler (pochodzi ze wsi położonej 10 km od m. Szczecina, żandarm z 12-letnim stażem), Kamiński Maksym (Niemiec, zastępca Ziclera) oraz żandarm o imieniu Robert (nazwiska nie pamiętam) zapędzali Żydów po 5 osób i osobiście rozstrzelowali ich w dole.

Таким образом, Зицлер, Каминский Максим и Роберт Вейгнер за два часа расстреляли 80 евреев, а 5 оставили для работы в районе как хороших специалистов.

Вопрос: Как реагировали Вы на этот расстрел?

Ответ: Я лично имею непонятную мне самому злобу против евреев и до определения их в „гетто” часто при встречах с евреями избивал их, но картина убийства их немцами даже меня тронула своим зверским характером.

Вопрос: Какие действия Вы проводили против Советского актива, будучи начальником районной полиции?

Ответ: Начальником Заболотской полиции я работал с апреля м-ца по июнь м-ц 1943 года.

На эту должность немцы поставили меня из тех соображений, что семья моя выслана Советскими властями в Сибирь, что я убил некоторых советских активистов, доносил на них, а также вел активную борьбу против советских партизан.

За период своей работы начальником полиции я особых действий против советских активистов не проводил.

Я должен сказать, что в этот период начала активизироваться ОУН и зародиться УПА, а поэтому, немцы теряли уверенность в целесообразности использования украинцев и ставили упор на поляков.

Многие полицейские гарнизоны других районов 29 марта 1943 года перешли на сторону УПА, а я со своим штатом остался на месте по той причине, что немцы перехватили телефонный разговор, и приказ о переходе к бандеровцам к нам не дошел.

Я вместе со всем штатом в 60 человек примерно 3/IV-43 года был арестован жандармерией и отправлен в тюрьму в г. Ковель. В тюрьме нас продержали трое суток, а затем немцы назначили меня начальником полиции и вместе с 35-тью полицейскими возвратили на работу в Заболотский район. Бывшего нач. полиции и человек 25 полицейских с ним отправили в спецлагерь в Германию.

Остальное время до ухода в УПА я работал начальником полиции, пополнив свой штат до 60-ти человек.

Вопрос: Когда Вы ушли в УПА?

Ответ: 20 июня 1943 года я подговорил 38 полицейских и вместе с ними ушел в лес под с. Яривище² в сотню „Байды” куреня „Лысого”. С собой мы взяли 5 ручных пулеметов („ПД”), 3 автомата („ППД”), 117 винтовок, 400 штук гранат, 53 тыс. патронов, 3 пишущих машинки, полтора центнера масла, три пары лошадей с повозками. Уходя из м. Заболотье, мы подожгли все районные учреждения.

Widzieliśmy wszystko, co się działo i pilnowaliśmy Żydów oczekujących egzekucji.

W ten sposób Zicler, Kamiński Maksym i Robert Weigner w ciągu dwóch godzin rozstrzelali 80 Żydów, a 5, jako dobrych specjalistów, zostawili do pracy w rejonie.

Pytanie: Jak reagowaliście na owe rozstrzeliwanie?

Odpowiedź: Osobiście czuję do Żydów niezrozumiałą dla mnie nienawiść, więc do czasu umieszczenia ich w „getcie” często biłem ich, gdy spotykałem. Ale widok ich bestialskiego wymordowania przez Niemców poruszył nawet mnie.

Pytanie: Jakie działania prowadziliście przeciwko aktywowi sowieckiemu, będąc naczelnikiem rejonowej policji?

Odpowiedź: Jako naczelnik zabłockiej policji rejonowej pracowałem od kwietnia do czerwca 1943 roku.

Niemcy wyznaczili mnie na to stanowisko, biorąc pod uwagę, że moja rodzina została zesłana przez władze sowieckie na Syberię, że zabiłem kilku aktywistów sowieckich, donosiłem na nich oraz że aktywnie walczyłem przeciw sowieckim partyzantom.

W okresie mojej pracy na stanowisku naczelnika policji żadnych szczególnych akcji przeciwko aktywistom sowieckim nie prowadziłem.

Muszę powiedzieć, że w tym czasie zaktywizowała się OUN i powstawała UPA. Wobec tego Niemcy tracili przekonanie o celowości wykorzystywania Ukraińców i zaczęli stawiać na Polaków.

Wiele policyjnych garnizonów innych rejonów 29 marca 1943 roku przeszło na stronę UPA, lecz ja z moim personelem zostałem na miejscu dlatego, że Niemcy przechwycili rozmowę telefoniczną i rozkaz o przejściu do banderowców do nas nie dotarł.

Wraz z całym personelem liczącym 60 osób około 3/IV-43 roku zostałem aresztowany przez żandarmerię i odstawiony do więzienia w m. Kowlu. W więzieniu przetrzymali nas trzy doby, a potem Niemcy mianowali mnie naczelnikiem policji i wraz z 35 policjantami przywrócili do pracy w rejonie zabłockim. Byłego nacz[elnika] policji, a wraz z nim około 25 policjantów odstawili do spec[jalnego] obozu w Niemczech.

Przez resztę czasu, zanim przeszedłem do UPA, pracowałem jako naczelnik policji, uzupełniwszy swój personel do 60 ludzi.

Pytanie: Kiedy przeszliście do UPA?

Odpowiedź: 20 czerwca 1943 roku namówiłem 38 policjantów i pod wsią Jarewiszcze razem z nimi przeszedłem do lasu do sotni „Bajdy” kurenia „Łysego”. Zabraliśmy ze sobą 5 ręcznych karabinów maszynowych („PD”), 3 automaty („PPD”), 117 karabinów, 400 sztuk granatów, 53 tys. naboji, 3 maszyny do pisania, półtora cetnara masła i trzy pary koni

Вопрос: Какую должность Вы занимали в Украинской повстанческой армии?

Ответ: В УПА меня назначили на должность командира четы (взвода) в сотне „Байды” и служил в этой должности до начала 1944 года под псевдонимом „Пидкова”. С января месяца по конец февраля месяца 1944 года проживал на хуторе Залесье Заболотского р-на. Затем проживал до прихода советских войск на хуторе Кривцы.

Вопрос: В каких районах действовала Ваша сотня?

Ответ: Наша сотня действовала на территории Заболотского, Мациевского и Головенского районов Волынской области.

Вопрос: В каких операциях против польского населения Вы принимали непосредственное участие?

Ответ: Я лично принимал непосредственное участие только в одной операции против польского населения, которая имела место в августе месяце 1943 года.

В этой операции принимали участие более двух куреней в составе 500 человек с оружием и более 1000 человек из подполья ОУН, вооруженных топорами.

Мы окружили 5 польских сел и на протяжении ночи и следующего дня сожгли эти села и, все население от мала до велика вырезали – в общей сложности более двух тысяч человек.

Мой взвод принимал участие в сожжении одного большого села и прилегающего к этому селу хутора. Мы вырезали около 1000 поляков.

Вопрос: Каким образом вы убивали поляков?

Ответ: Многих поляков – мужчин, женщин, стариков и детей – мы бросали живыми в колодцы, а затем добивали их выстрелами из огнестрельного оружия. Остальных кололи штыками, убивали топорами и расстреливали.

Все это делалось нами под лозунгом „уничтожай польскую шляхту, которая наплывает на украинские земли”.

Польские селения сжигали с таким расчетом, чтобы не осталось следов их существования и, чтобы поляки никогда не претендовали на украинские земли.

Нам объясняли, что мы этим самым облегчаем осуществление грядущей „украинской революции”. И мы в это слепо верили.

Вопрос: Сколько домов сожгли и убили поляков Вы со своим взводом?

Ответ: Когда началась резня поляков, мой взвод действовал стихийно, я не могу сделать даже приблизительного подсчета совершенных моим взводом убийств и поджогов.

z furmankami. Odchodząc z m[iejscowości] Zabłocie, podpáliliśmy wszystkie rejonowe urzędy.

Pytanie: Jakie stanowisko zajmowaliście w Ukraińskiej Powstańczej Armii?

Odpowiedź: W UPA dano mi stanowisko dowódcy czoty (plutonu) w sotni „Bajdy” i na tym stanowisku służyłem do początku 1944 roku pod pseudonimem „Pidkowa”. Od stycznia do końca lutego 1944 roku mieszkałem w chutorze Zalesie r[ejo]nu zabłockiego. Potem, do nadejścia wojsk sowieckich, mieszkałem w chutorze Kriwcy.

Pytanie: W jakich rejonach działała Wasza sotnia?

Odpowiedź: Nasza sotnia działała na terenie rejonów zabłockiego, maciejowskiego i hołbskiego obwodu wołyńskiego.

Pytanie: W jakich akcjach przeciwko ludności polskiej braliście bezpośredni udział?

Odpowiedź: Osobiście brałem udział tylko w jednej akcji przeciwko ludności polskiej. Miała ona miejsce w sierpniu 1943 roku.

W tej operacji brały udział więcej niż dwa kurenie w składzie 500 ludzi z bronią oraz ponad 1000 osób z konspiracji OUN uzbrojonych w siekiery.

Okrążyliśmy 5 polskich wsi i w ciągu nocy oraz następnego dnia spaliliśmy je, a wszystkich mieszkańców, starych i młodych, wyrzneliśmy – w sumie ponad dwa tysiące osób.

Mój pluton brał udział w spaleniu jednej dużej wsi i znajdującego się przy niej chutoru. Wyrzneliśmy około 1000 Polaków.

Pytanie: W jaki sposób zabijaliście Polaków?

Odpowiedź: Wielu Polaków – mężczyzn, kobiety, starców i dzieci – wrzucaliśmy żywcem do studni, a następnie dobijaliśmy ich strzelając z broni palnej. Pozostałych siekliśmy bagnetami, zabijaliśmy siekierami i rozstrzeliwaliśmy.

W działaniach kierowaliśmy się hasłem „Morduj polską szlachtę napływającą na ukraińskie ziemie”.

Polskie osiedla paliliśmy po to, żeby nie pozostał ślad ich istnienia oraz żeby Polacy nigdy [w przyszłości] nie rościli pretensji do ziem ukraińskich.

Tłumaczono nam, że w ten sposób ułatwiamy realizację przyszłej „ukraińskiej rewolucji”. A my w to ślepo wierzyliśmy.

Pytanie: Ile domów spaliliście i ilu Polaków zabiliście wraz z Waszym plutonem?

Odpowiedź: Gdy rozpoczęła się rzeź Polaków, mój pluton działał żywiołowo, nie mogąc nawet w przybliżeniu obliczyć, ilu morderstw i podpaleń dokonał mój pluton.

Pytanie: Ilu Polaków zabiliście osobiście?

Вопрос: Сколько поляков убили лично Вы?

Ответ: По моим приказам взводом убито много поляков, но я лично не убил ни одного.

[...]

Вопрос: Что Вы делали с приходом в Ваш район советских войск?

Ответ: Красные части вступили в наш район во второй половине июля м-ца сего года, а спустя три дня я добрался в Ковель и, по ранее задуманному плану, явился в НКВД. Там я назвал себя Чуйкевичем Николаем Ивановичем и просил дать мне пропуск как возвратившемуся из немецкой эвакуации. Как я предполагал, меня направили в райвоенкомат. Из военкомата гор. Ковеля меня направили в группе 130-ти человек в местечко Рожище Волынской области на сборный пункт, а оттуда в 196-й АЗСП во второй взвод 6-й роты 1-го батальона, где я и нахожусь в настоящее время.

Допрос прерывается.

Показания с моих слов записаны правильно, мне зачитаны, в чем и расписываюсь:

(—) Редеша

Допросил:

О/уп. 4 отд. ОКР „Смерш” 3 гв. армии гв.

Ст. л-т (—) Чередниченко

21/VIII-44 г.

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 164–176.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Заболоттівський район.

² Так у тексті; правильно: Яревище.

Odpowiedź: Na mój rozkaz dowodzony przeze mnie pluton zamordował wielu Polaków, ale ja osobiście nie zabiłem żadnego.

[...]

Pytanie: Co robiliście po nadejściu do waszego rejonu wojsk sowieckich?

Odpowiedź: Czerwone jednostki wkroczyły do naszego rejonu w drugiej połowie lipca bieżącego roku, a po trzech dniach dostałem się do Kowla oraz, zgodnie z wcześniej ułożonym planem, zgłosiłem się na NKWD. Tam podałem się za Czujkiewicza Nikołaja s. Iwana i poprosiłem, by wydano mi przepustkę jako osobie powracającej z wywózki niemieckiej. Tak jak przewidywałem, skierowano mnie do *rajwojenkomatu*. Z *wojenkomatu* mias[ta] Kowla w 130-osobowej grupie skierowano mnie do miasteczka Rożyszcze obwodu wołyńskiego na punkt zborny, a stamtąd do drugiego plutonu 6 kompanii 1 batalionu 196 AZSP, gdzie też znajduję się w chwili obecnej.

Przesłuchanie zostaje przerwane.

Zeznania z moich słów zostały spisane wiernie i odczytane mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Redesza

Przesłuchał:

O[ficer] op[eracyjny] 4 Wydz[iału] OKR „Smiersz” 3 Armii

Gw[ardyjskiej]

St[arszy] l[ejtenant] gw[ardii] (—) Czeredniczenko

21/VIII-44 r.

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 164–176.

Oryginał, rękopis.

Спогади кс. Юзефа Кучинського про події в Дедеркалах у 1943 р.

Розповідь ксьондза д-ра Юзефа Кучинського – пароха в Дедеркалах (IX 39 – VIII 44), записана восени 1977 р.

Навесні 1943 р. вбивства по селах, а зокрема по хуторах були щораз численнішими. Поляки мешкали переважно у віддалених садибах. Бандерівці, вдаючи радянських партизанів – добре розмовляли по-російськи – приходили в дома, вимагали самогону, хліба, меду, їли й пили, а потім забирали все, що їм подобалося. Приходили протягом кількох вечорів, а коли вже не було чого брати, гвалтували жінок, вбивали мужчин і підпалювали будинки. Наступного дня мені привозили настільки обсмалені, обвуглені трупи, що лише зуби блищали. Часто привозили по кілька осіб нараз, дорослих і дітей – цілу вибиту сім'ю. Бувало так, що майже щоденно я мав похорон. Урочисту похоронну відправу по-латині, перший ноктюрн і жалобну месу невдовзі знав на пам'ять.

Завжди ховали урочисто, але без жодних акцентів, які вказували б на винних. Написи найчастіше були такого змісту, що небіжчик помер трагічно.

Гарний є травень у Крем'янецькому повіті, все розквітає на луках і полях, але того року травень був страшний, бо постійно було чути про вбитих поляків і то саме про тих, що були найкращими. Наприклад, ^аБулкецький у Садках,^а на хуторі. Люди остерігали його: „Пане Булкецький, утікайте”. Він відповідав: „А що я кому зробив? За що до мене можуть мати претензії?”. Однак сам розповідав, що бачив своїх сусідів, які поверталися над ранок з якимись речами на возах. ^аНезабаром його самого вбили сусіди з іншого села,^а страшним, звірячим чином. Його дочку ^атяжко поранили і залишили в полі. Протягом цілого дня помирала в муках і не дочекалася жодної допомоги.^а

Також по-сусідству вбили батька родини (прізвища не пам'ятаю) і кинули в погріб. Сім'я, яка сховалася в костьолі в Дедеркалах, не знала, що з ним відбувається. Врешті ризикнули і поїхали його шукати: знайшли труп у стані розкладу. Тоді прикрили його, облили карболовою кислотою і привезли, щоб я його поховав.

^аУ Викоцях, близько 7 км від Дедеркалів,^а була вбита пані Круцевич. Коли її племінники пішли, щоб її поховати, на них напали хлопці у віці 17–18 років, які десь недалеко пасли корів. Одного з братів

Relacja ks. Józefa Kuczyńskiego dotycząca wydarzeń w Dederkałach w 1943 r.

Relacja ks. dr. Józefa Kuczyńskiego – proboszcza w Dederkałach
(IX 39 – VIII 44) spisana jesienią 1977 r.

Na wiosnę 1943 r. morderstwa po wsiach, a zwłaszcza po chutorach, stały się coraz liczniejsze. Polacy mieszkali przeważnie w oddzielnych zagrodach. Banderowcy, udając radzieckich partyzantów – mówili dobrze po rosyjsku – przychodzili do domów, żądali samogonki, chleba, miodu, jedli i pili, a później zabierali, co tylko im się podobało. Przychodzili przez kilka wieczorów, a kiedy nie było już nic do zabrania, gwałcili kobiety, zabijali mężczyzn i podpalali domy. Następnego dnia przywożono mi takie opalone, zwęglone zwłoki, gdzie tylko zęby błyszcząły. Często przywozili po kilka osób naraz, dorosłych i dzieci – całą wymordowaną rodzinę. Bywało tak, że prawie codziennie miałem pogrzeb. Egzekwie po łacinie, pierwszy nokturn i mszę żałobną wkrótce umiałem na pamięć.

Zawsze grzebaliśmy uroczyście, ale bez żadnych akcentów, które wskazywałyby winnych. Napisy były najczęściej takiej treści, że nieboszczyk zmarł tragicznie.

Piękny maj w krzemienieckim powiecie, wszystko zakwita na łąkach i polach, ale w tym roku maj był straszny, bo ciągle słyszało się o zamordowanych Polakach, i to właśnie o takich, którzy byli najlepsi, jak na przykład ^aBułkiecki w Sadkach^a na chutorze. Ludzie przestrzegali go: „Panie Bułkiecki, proszę uciekać”. On odpowiadał: „A co ja komu zrobiłem? Za co mogą mieć do mnie pretensje?”. Jednak sam opowiadał, że widział swoich sąsiadów wracających nad ranem z jakimiś rzeczami na wozach. ^aWkrótce został zamordowany przez sąsiadów z innej wsi,^a w straszny, bestialski sposób. Córkę jego ^aciężko ranili i zostawili w polu. Przez cały dzień umierała w męczarniach i nie doczekała się żadnej pomocy.^a

Również w sąsiedztwie zabili ojca rodziny (nazwiska nie pamiętam) i wrzucili do lochu. Rodzina, która schroniła się w kościele w Dederkałach, nie wiedziała, co się z nim dzieje. Wreszcie zaryzykowali i pojechali go szukać; znaleźli trupa w stanie rozkładu. Wtedy przykryli go, obleli karbolem i przywieźli, żebym go pochował.

^aW Wykopcach [?], około 7 km od Dederkał,^a zamordowana została pani Kruczewiczowa. Gdy jej bratankowie poszli ją pochować, zostali napadnięci przez chłopców w wieku 17–18 lat, którzy gdzieś niedaleko paśli

було вбито, другого тяжко поранено: мав вогнестрільну рану в околиці ока.

^бЧасом ненависть розділяла кривавим чином польсько-українські сім'ї. Пам'ятаю три такі випадки. Один, коли чоловік-українець показав бандерівцям, де сховалася його дружина; другий – коли брат-православний вбив брата-католика; третій – коли сини вбили батька.^б

На підставі метрик я зробив порівняння, з якого випливало, що протягом 1943 року було вбито понад ^а200^а поляків, в тому числі близько ^а50 дітей^а до 14 років і близько 50 стариків у віці понад 60 років. Мені здається, що це порівняння не включало кількості жертв з поселення Дубина, що на межі шумської парафії. В цьому поселенні серед діброви стояло кільканадцять будинків поляків, яких усіх було вбито, а поселення спалено. Отже, так виглядала трагічна статистика шумбарської і дедеркальської парафій, де всього мешкало 1200 прихожан.

У цій ^аситуації до 6 травня 1943^а року всі поляки з околиці, яких не було вбито, втекли до Крем'янця, до Збаража або сховалися в костьолі у Дедеркалах. Таким чином прибуло близько 100 осіб, які не мали ані помешкання, ані змінного одягу, ані засобів існування. Гніздилися десь у людей, а на ніч приходили до костьола, не маючи ані постелі, ані укривал. Пізніше вже всі мешканці Дедеркалів приходили ночувати до костюлу, бо панувало переконання, що у разі нападу німці захищатимуть тільки себе. В зв'язку з цим виникла проблема, як організувати самооборону. На щастя німці не виділили для оборони Дедеркалів „шуцманів”, так як де-інде. Посилали їх в каральні експедиції проти українців, що ще більше збільшувало їхню ненависть.

^вВірно^в (—)

*ІНП, 27 ВДП АК, XI/9, арк. 41.
Завірена копія, машинопис.*

Примітки

^{а-а} Підкреслено від руки.

^{б-б} Фрагмент тексту зазначений вертикальною рисою на полях.

^{в-в} Вписано від руки.

krowy. Jeden z braci został zabity, drugi ciężko ranny: miał przestrzeloną okolice oka.

^bNienawiść rozdzielała niekiedy w krwawy sposób rodziny polsko-ukraińskie. Pamiętam trzy takie wypadki. Jeden, to gdy mąż Ukrainiec – wskazał banderowcom, gdzie ukryła się jego żona; drugi – gdy brat prawosławny zabił brata katolika; trzeci, gdy synowie zamordowali ojca.^b

Na podstawie metryk zrobiłem zestawienie, z którego wynikało, że w ciągu roku 1943 zostało zamordowanych przeszło ^a200^a Polaków, w tym około ^a50 dzieci^a do lat 14 i około 50 staruszków mających ponad 60 lat. Wydaje mi się, że w tym zestawieniu nie była ujęta liczba ofiar z osiedla Dębina, na granicy szumskiej parafii. W tym osiedlu stało wśród dąbrowy kilkanaście domów Polaków, którzy zostali wszyscy zabici, a osiedle spalone. Tak więc wyglądała tragiczna statystyka parafii szumbarskiej i dederkałskiej, gdzie w sumie mieszkało 1200 wiernych.

W tej ^asytuacji do 6 maja 1943 roku^a wszyscy Polacy z okolicy, którzy nie zostali zamordowani, uciekli do Krzemieńca, do Zbaraża albo schronili się do kościoła w Dederkałach. Przybyło w ten sposób ponad 100 osób, które nie miały ani mieszkania, ani odzieży zapasowej, ani utrzymania. Gnieździli się gdzieś u ludzi, a na noc przychodzili do kościoła, nie mając ani pościeli, ani też niczego do przykrycia się. Później już wszyscy mieszkańcy Dederkał przychodzili nocować do kościoła, bo panowało przekonanie, że w razie napaści Niemcy będą bronić tylko siebie. Wobec tego powstał problem, jak zorganizować samoobronę. Na szczęście Niemcy nie wyznaczyli do obrony Dederkał „Schutzmanów”, tak jak gdzie indziej. Pysyłał ich na ekspedycje karne przeciwko Ukraińcom, co jeszcze bardziej potęgowało ich nienawiść.

^cZa zgodność^c (—)

IPN, 27 WDP AK, XI/9, k. 41.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Przypisy

^a-^a Podkreślono odręcznie.

^b-^b Fragment zaznaczony pionową kreską na marginesie.

^c-^c Wpisano odręcznie.

**Спогади Зенобіуша, Леонарда і Тадеуша Яніцьких
про події в Пшебражі в 1943 р.**

[...]

Як ^аколишній солдат самооборони у Пшебражі,^а яка входила до складу 27 Волинської дивізії АК з березня 1943 р. до лютого 1944 р.¹, хочу в міру моїх можливостей, через стільки років, які минули з того часу, поділитися своїми спогадами, що стосуються вбивств польського населення, здійснених бандами УПА.

Оскільки в самообороні в Пшебражі знайшли сховище від банд українських націоналістів 20–25 тисяч польського населення, отже, я мав контакт з біженцями з ближчих і дальших околиць Пшебража, а також мій особистий досвід оборонних боїв й інших акцій проти банд УПА. Відновив свої спогади з того періоду з ветеранами, які проживають в Немедліні або неподалік Немедліна, які були безпосередніми свідками подій, про які хочу написати.

⁶Наприкінці ^аквітня 1943 р. у селі Клепачів гміни Ківерці Луцького повіту^а Луцької парафії, банда УПА вбила ^в30^в поляків – жінок, мужчин і дітей – мешканців цього села. У Клепачеві понад 80 відсотків мешканців становили українці – розповідає Міхал Домбровський, який мешкав у Клепачеві, а уцілів тому, що сховався з сім'єю у викопаному в землі сховищі.

Це його розповідь: напад стався під вечір, коли люди, після роботи в полі, сіли вечеряти. Саме тоді бандити оточили садиби, вривались до помешкань і жахливим способом вбивали беззахисних, невинних людей сокирами, ножами і спеціально для цього зробленими дрюками. Таким звірячим способом було знищено ^асім'ю^а рідного брата Міхала Домбровського ^аВладислава Домбровського (48 років), яка складалася з 5 осіб.^а Владислав мав 27 ножових ран. Подібною була ^асмерть 3 сімей родини Марковських – всього 15 осіб.^а Адамові Марковському було нанесено 52 колоті рани. Було вбито також ^аукраїнця Петра Трохимчука з дружиною полькою.^а

Важко через стільки років згадати імена й прізвища вбитих у Клепачеві – говорить Міхал Домбровський – хоча власними руками поховав жертви звірячого вбивства на кладовищі в Ківерцях біля Луцька.

[...]

^аУ селі Четвертня гміни Колки Луцького повіту,^а населеному українцями, був сільськогосподарський маєток, яким управляли німці.

**Relacja Zenobiusza, Leonarda i Tadeusza Janickich
dotycząca wypadków w Przebrażu w 1943 r.**

[...]

Jako ^abyły żołnierz Samoobrony w Przebrażu, ^awchodzącej w skład 27 Wołyńskiej Dywizji AK od marca 1943 r. do lutego 1944 r.¹, chciałbym w miarę moich możliwości, po tylu latach, które upłynęły od tego czasu, podzielić się swoimi wspomnieniami dotyczącymi morderstw na ludności polskiej dokonanych przez bandy UPA.

Ponieważ w Samoobronie w Przebrażu znalazło schronienie przed bandami nacjonalistów ukraińskich 20–25 tysięcy ludności polskiej, więc miałem styczność z uciekinierami z bliższych i dalszych okolic Przebraża, jak też moje osobiste doświadczenia z walk obronnych i innych akcji przeciw bandom UPA. Odnowiłem też wspomnienia z tamtego okresu z kombatantami, którzy mieszkają w Niemodlinie lub w pobliżu Niemodlina, a którzy byli bezpośrednimi świadkami wydarzeń, o których chcę napisać.

^bW końcu ^akwietnia 1943 r. we wsi Klepaczów gm. Kiwerce pow. Łuck^a parafia Łuck, banda UPA zamordowała ^c30^c Polaków – kobiet, mężczyzn i dzieci, mieszkańców tej wsi. W Klepaczowie ponad 80 procent mieszkańców stanowili Ukraińcy – jak opowiada Michał Dąbrowski, który mieszkał w Klepaczowie, a ocalał dlatego, że z rodziną ukrył się w wykopanym w ziemi schronie.

A oto jego relacja: Napad nastąpił we wczesnych godzinach wieczornych, kiedy ludzie po pracy w polu zasiedli do kolacji. Wtedy to bandyci otaczali zagrody Polaków, wpadali do mieszkań i mordowali w okrutny sposób bezbronnych, niewinnych ludzi siekierami, nożami i maczugami, które specjalnie do tego były wykonane. W taki to bestialski sposób zamordowano ^a5-osobową rodzinę Władysława Dąbrowskiego^a (lat 48), który był rodzonym bratem Michała Dąbrowskiego. Władysław miał 27 ran zadanych nożem. W podobny sposób zginęły ^a3 rodziny Markowskich – łącznie 15 osób.^a Adamowi Markowskiemu zadano 52 rany kłute. Zamordowany też został ^az żoną Polką Petro Trochimczuk, Ukrainiec.^a

Trudno po tylu latach zapamiętać imiona i nazwiska pomordowanych w Klepaczowie – mówi Michał Dąbrowski – chociaż własnymi rękami ofiary bestialskiego mordu pochował na cmentarzu w Kiwercach k. Łucka.

[...]

Наприкінці квітня 1943 р. з Пшебража на восьми підводах виїхала ^aгрупа поляків у складі 22 осіб^a з самооборони за картоплею-саджанкою, яку німці продавали селянам. На зворотньому шляху, ^aза 2 км від Четвертні^a їх затримала банда УПА. Чеслав Кобилянський розповідає, що тоді як 19-літній хлопець, був разом з батьком Антоні у групі затриманих. Всіх закрили в одній кімнаті хати, що самотньо стояла під лісом. Під дверима і вікнами дому бандити поставили вартових із зброєю. Бачачи таку ситуацію, затримані, зокрема жінки, почали лементувати і просити, щоб їх випустили. Господиня цього дому, українка, яка в цей час пекла хліб, заспокоювала їх, щоб не боялися, що незабаром їх випустять. Молодші мужчини: Францішек Сініцький, Францішек Вуйціцький і Чеслав Кобилянський хотіли кинутися на охоронця, який стояв під дверима, обеззброїти його і дати іншим можливість втекти до поблизького лісу. Здавали собі справу, що будуть обстріляні іншими вартовими, але для багатьох це був би єдиний шанс урятуватися від смерті. Однак старші мужчини – говорить Ч. Кобилянський – не дозволяли їм діяти, тримаючи їх за руки. Вони вірили бандитам, що їх випустять, оскільки нічого поганого їм не зробили і були беззахисні.

Однак так не сталося. Під вечір почули постріли і крізь вікно побачили бричку з німецьким солдатом на ній, яка гнала в напрямку Четвертні. Як виявилось пізніше, бандерівці організували засідку на німців, а тому на бричці вдалося втекти. Побоюючись, що згаданий втікач приведе на підмогу своїм колегам, на яких напало УПА, німців з маєтку в Четвертні, що могло б перешкодити „упоратися” з поляками, бандити у великому поспіху оточили дім і витягнули з хати Адама Бергеля і Домініка Ковальського. Завели їх до стодоли на тік. Двері стодоли були відчинені, отже крізь вікно було видно, що роблять бандити: вони били їх дрюками і сокирами, а потім повісили Д. Ковальського на шнурку на балці в стодолі. Бачачи, що відбувається, ті, що залишилися в хаті, хотіли врятуватися втечею. Францішек Сініцький і Францішек Вуйціцький схопили з ліжка подушки і кинулися з ними у вікно, під яким стояв вартовий, вибили його і вистрибнули на зовні. Францішека Сініцького було застрелено під вікном, а Францішек Вуйціцький добіг до лісу, але куля дістала його там. Коли бандити хотіли витягнути з хати до стодоли наступних, під час боротьби Чеславу Кобилянському непомітно вдалося прослизнути до сіней, а звідти на горище. Там він сховався у солоній стрісі, якою була покрита хата.

Бандерівці відмовилися від витягування людей з хати до стодоли і почали стріляти у свої жертви крізь вікна й двері. Сидячи у схованці на горищі Ч. Кобилянський чув стогони і крики невинних людей, яких вбивали. Серед них був також його батько. Коли бандити

^aWe wsi Czetwertnia gm. Kołki pow. Łuck, ^azamieszkałej przez Ukraińców, był majątek rolny zarządzany przez Niemców. W końcu kwietnia 1943 r. z Przebraża wyjechała na ośmiu furmankach ^a22 osobowa grupa Polaków^a z Samoobrony po ziemniaki sadzeniaki, które Niemcy sprzedawali rolnikom. W drodze powrotnej, ^a2 km od Czetwertni^a zatrzymała ich banda UPA. Jak opowiada Czesław Kobylański, wówczas 19-toletni chłopak, będący wraz z ojcem Antonim w grupie zatrzymanych, wszystkich uwięziono w jedynej izbie chałupy stojącej samotnie pod lasem. Pod drzwiami i oknami domu bandyci postawili wartowników z bronią. Widząc taką sytuację, zatrzymani, a zwłaszcza kobiety, zaczęli lamentować i prosić, żeby ich wypuszczono. Gospodyni tego domu, Ukrainka, która wówczas piekła chleb, uspakajała ich mówiąc, żeby się nie bali, że wkrótce zostaną wypuszczeni. Młodszy mężczyźni: Franciszek Sinicki, Franciszek Wójcicki i Czesław Kobylański chcieli rzucić się na wartownika stojącego pod drzwiami, rozbroić go i dać innym możliwość ucieczki do pobliskiego lasu. Liczyli się z tym, że będą ostrzelani przez pozostałych wartowników, lecz byłaby to dla wielu szansa uratowania się od śmierci. Jednak starsi mężczyźni – jak mówi Cz. Kobylański – nie pozwalali im działać, trzymając ich za ręce. Wierzyli oni bandytom, że ich wypuszczą, bo przecież nic im złego nie zrobili i byli bezbronni.

Jednak tak się nie stało. Pod wieczór usłyszeli strzały i zobaczyli przez okno pędzącą w kierunku Czetwertni bryczkę, na której siedział niemiecki żołnierz. Jak się później okazało, banderowcy zrobili zasadzkę na Niemców, a temu na bryczce udało się zbiec. Obawiając się, że ów uciekinier sprowadzi pomoc Niemców z majątku Czetwertni dla napadniętych przez UPA kolegów, co mogłoby przeszkodzić w „załatwieniu się” z zatrzymanymi Polakami, bandyci w wielkim pośpiechu otoczyli dom i wyciągnęli z izby Adama Bergla i Dominika Kowalskiego. Wprowadzili ich do stodoły na klepisko. Drzwi stodoły były otwarte, więc widać było przez okno, co robią bandyci: oni bili ich drągami i siekierami, a potem D. Kowalskiego na belce w stodole powiesili na sznurze. Pozostali w chałupie, widząc co się dzieje, chcieli się ratować ucieczką. Franciszek Sinicki i Franciszek Wójcicki chwycili poduszkę z łóżka i rzucili się z nią w okno, pod którym stał wartownik, wybili je i wyskoczyli na zewnątrz. Franciszek Sinicki pod oknem został zastrzelony, a Franciszek Wójcicki dobiegł do lasu i tam go kula dosięgła. Kiedy bandyci chcieli następnych wyciągnąć z chałupy do stodoły, podczas szamotaniny udało się Czesławowi Kobylańskiemu niezauważenie wskoczyć do sieni, a stamtąd na strych i ukrył się w słomianej strzesze, którą była pokryta chałupa.

Banderowcy zrezygnowali z wyciągania ludzi z chałupy do stodoły i zaczęli strzelać przez okna i drzwi do swych ofiar. Cz. Kobylański, siedząc

повбивали всіх, хто був у кімнаті, їм здалося, що ще когось не вистачає до повної кількості затриманих. Один з бандитів піднявся по драбині на горище, щоб його обшукати. Оскільки вже почало сутеніти, не зауважив Ч. Кобилянського, який втиснувся у стриху під гребенем. Це врятувало його від смерті.

Коли ввечері, забравши навантажені вози, бандити відійшли, Ч. Кобилянський зістрибнув з горища і, обминаючи українські села, через ліс прийшов до Пшебража, принісши вістку про це звіряче вбивство невинних людей.

Як виявилось пізніше, крім Ч. Кобилянського врятувалися ще дві особи: Домінік Ковальський і ще один мужчина, прізвища якого Ч. Кобилянський не пам'ятає. Він уцілів тому, що в той час, коли бандити стріляли в людей в кімнаті, упав на підлогу, удаючи вбитого. На нього падали інші застрелені, був политий їхньою кров'ю. Коли вже бандити відійшли, вночі, вибрався з-під трупів і через ліс прийшов до Пшебража.

Третім уцілілим під час цього вбивства був Домінік Ковальський.

Пізніше він сам розповідав: коли бандити вийшли зі стодоли, вхопився руками за шнур, на якому був повішений і оскільки той не затягнувся сильно на шиї, звільнився із зашморгу. Впав на солому, яка була на тоці. Оскільки перед тим, як повісити його били дрюком чи сокирою, він мав проламаний череп, був весь у крові і лежачи у соломі стогнав.

Ввечері, коли бандитів вже не було, проїжджав тудою українець з млина.¹ Почувши стогони у стодолі, зайшов туди. Побачивши так страшно поранену людину, забрав її на підводу і привіз до себе до дому у селі Славатичі. Оскільки боявся інших українців, сховав пораненого у стодолі.² На другий або на третій день, поводячись обережно, за допомогою своїх довірених сусідів, той українець ввечері через ліс привіз пораненого поляка до Пшебража.

[...]

¹У Четвертні було вбито 19 осіб із 22.² Наведу деякі прізвища жертв, які запам'ятались: Францішек Сініцький (близько 25 років), Францішек Вуйціцький (24 роки), Адам Бергель (близько 50 років), Маріан Бойковський (38 років), Антоні Кобилянський (55 років), Люціан Зімний (18 років) і його мати (близько 45 років). Решта були біженці, які недавно прибули до Пшебража, отже їх прізвища не закріпилися в пам'яті.

Через кілька днів, що минули після цього вбивства, відділ самооборони з Пшебража (близько 40 озброєних солдатів) вирушив до

ukryty na strychu, słyszał jęki i krzyki mordowanych niewinnych ludzi, wśród których był też jego ojciec. Kiedy bandyci wszystkich w izbie wymordowali, wydało im się, że jeszcze kogoś do liczby zatrzymanych brakuje. Jeden z bandytów wszedł po drabinie na strych, żeby go poszukać. Ponieważ już się zaczęło ściemniać, nie zauważył Cz. Kobyłańskiego, który wcisnął się w strzechę pod kalenicą i to go uratowało od śmierci.

Kiedy wieczorem bandyci odeszli, zabierając załadowane wozy i konie, Cz. Kobyłański zeskoczył ze strychu i omijając ukraińskie wsie, przez las przyszedł do Przebraża przynosząc wiadomość o tym bestialskim mordzie na niewinnych ludziach.

Jak się później okazało, poza Cz. Kobyłańskim uratowały się jeszcze 2 osoby: Dominik Kowalski i jeszcze jeden mężczyzna, którego nazwiska Cz. Kobyłański nie pamięta. Ocalał on dlatego, że podczas gdy bandyci strzelali do ludzi w izbie, padł na podłogę udając zabitego. Na niego padali inni zastrzeleni, obłany był ich krwią. Kiedy już bandyci odeszli, w nocy wy dostał się spod trupów i przez las przyszedł do Przebraża.

Trzecim ocalałym z tego mordu był Dominik Kowalski.

Jak później sam opowiadał, kiedy bandyci wyszli ze stodoły, chwycił się rękoma za sznur, na którym był powieszony, a który nie zaciągnął się mocno na szyi i uwolnił się z pętli. Spadł na słomę, która była na klepisku. Ponieważ przed powieszeniem był bity drągami czy siekierą, miał złamaną czaszkę, był cały okrwawiony, leżąc w słomie jęczał.

Kiedy bandytów już nie było, wieczorem przejeżdżał tamtędy Ukrainiec z młyna. ^dSłyszac jęki w stodole, wszedł tam. Zobaczywszy tak strasznie poranionego człowieka zabrał go na wóz i przywiózł do swojego domu we wsi Sławatycze. Ponieważ bał się innych Ukraińców, ukrył rannego w stodole. ^d Na drugi czy na trzeci dzień, zachowując ostrożność, przy pomocy swoich zaufanych sąsiadów, ów Ukrainiec wieczorem przez las przywiózł rannego Polaka do Przebraża.

[...]

^aW Czetwertni z 22 osób – zamordowanych zostało 19. ^a Chceę podać niektóre zapamiętane nazwiska ofiar: Franciszek Sinicki ok. 25 lat, Franciszek Wójcicki 24 lata, Adam Bergiel ok. 50 lat, Marian Bojkowski 38 lat, Antoni Kobyłański 55 lat, Lucjan Zimny 18 lat i jego matka ok. 45 lat. Pozostali byli to uciekinierzy, którzy niedawno przybyli do Przebraża, więc ich nazwiska nie utrwały się w pamięci.

Po kilku dniach, które upłynęły od tego mordu, oddział z Samoobrony Przebraża (ok. 40 uzbrojonych żołnierzy) wyruszył do Czetwertni, żeby zabrać zwłoki pomordowanych Polaków. Zadanie to nie było łatwe. Do Czetwertni było ok. 25 km, trzeba było jechać przez wsie ukraińskie, gdzie

Четвертні, щоб забрати трупи вбитих поляків. Завдання не було легке. До Четвертні було близько 25 км, треба було їхати через українські села, де були організовані сотні УПА. По дорозі наш відділ обстріляли із засідки в лісі. Коли нарешті прибув до Четвертні, всі молоді українці втекли до лісу. На полі працювали лише старші, які показали місце, де бандити закопали вбитих. Допомогали також відкопувати трупи і вкладати їх на вози, які банда вкрала у вбитих поляків. Кілька старших українців, яких взяли правити кіньми, мали їхати до Пшебража, а отже дуже боялися, що за те, що їх бандити зробили, будуть у Пшебражі застрелені. Коли вози під охороною рушили в зворотню дорогу, банда з поблизького лісу обстрілювала наш відділ, який силою мусив пробивати собі дорогу до Пшебража. Коли привезли трупи і поклали їх в ряд біля школи, люди, які приходили подивитись на жертви вбивства присягали помститися жорстоким бандитам. Старші українці, які привезли вбитих, стояли і плакали, були переконані, що будуть вбиті за звірства їх бандитів. Аж не могли повірити, коли комендант самооборони Людвік Маліновський² сказав їм: „можете повернутись до дому і сказати своїм бандитам, що поляки жінок, дітей і стариків не вбивають, але будуть безпощадні до бандитів”. Селяни стали на коліна і закричали: „Пане, в Вас Бог живе!”.

[...]

^а,^г-⁹-^г квітня 1943 р. у Велику п'ятницю банда УПА вбила кільканадцять осіб із села Добра гм[іни] Піддубці Луцького пов[іту],^а парафія Софіївка. Ці люди йшли на відправу до костьолу в Софіївці. У лісі на них напали бандити і жахливим способом повбивали: вбиті мали повідривані вуха, виколнені очі, розпороті животи, в які було вкладено каміння. Вбитих з Доброї привезли до Пшебража і там поховали.

Були теж випадки окремих вбивств. Наприкінці ^а-березня 1943 р. в колонії Творимір гм[іни] Тростянець^а Луцького повіту бандерівці оточили будинок Шкутів. Коли на їх вимогу не відчинили дверей, стріляли в помешкання крізь двері і вікна, а потім підпалили будинок. З палаючого дому з сім'ї Шкутів урятувалися брати Станіслав і Віктор з матір'ю. В їхнього батька, Яна Шкута, влучила куля і він згорів.

^а-У середині травня 1943 р.^а з млина в населеному українцями селі ^а-Озеро,^а розташованому по-сусідству з Пшебраже, банда УПА забрала, а потім у лісі вбила Яна Давидовича (30 років) з колонії Нива гм[іни] Ківерці Луцького пов[іту].

^а-5 липня 1943 р.^а банди УПА з усіх сторін йшли на самооборону Пшебража, щоб її знищити. По дорозі вони вбивали поляків, які ще не встигли виїхати до Пшебража. Довкола було видно стовпи пожеж.

były zorganizowane sotnie UPA. Po drodze oddział nasz był ostrzeliwany z zasadzki w lesie. Kiedy wreszcie dotarł do Czetwertni, wszyscy młodzi Ukraińcy uciekli do lasu. Na polu pracowali tylko starzy, którzy wskazali miejsce, gdzie bandyci zakopali pomordowanych. Pomagali też przy odkopywaniu zwłok i układaniu ich na furmanki zrabowane przez bandę pomordowanym Polakom. Kilku starszych Ukraińców wzięto do powożenia końmi, mieli jechać do Przebraża, więc bardzo się bali, że za to, co ich bandyci zrobili, zostaną w Przebrażu zastrzeleni. Kiedy furmanki pod eskortą wyruszyły w drogę powrotną, banda z pobliskiego lasu ostrzeliwała nasz oddział, który musiał siłą przebijać sobie drogę do Przebraża. Kiedy przywieziono zwłoki i ułożono je w rzędzie koło szkoły, ludzie, którzy przychodzili patrzeć na ofiary mordu, przysięgali zemstę okrutnym bandytom. Starzy Ukraińcy, którzy przywieźli pomordowanych, stali i płakali, byli pewni, że zostaną zabici za bestialstwa ich bandytów. Wprost nie mogli uwierzyć, kiedy komendant Samoobrony Ludwik Malinowski² powiedział do nich: „możecie wrócić do domu i powiedzieć swoim bandytom, że Polacy kobiet, dzieci i starców nie mordują, ale nie będą mieli miłosierdzia dla bandytów”. Chłopi uklękli na ziemi i zawołali: „Pane, u Was Boh żywe!”.

[...]

^{a, e-9-c} kwietnia 1943 r. w Wielki Piątek banda UPA zamordowała kilkanaście osób ze wsi Dobra gm. Poddębce pow. Łuck^a parafia Zofiówka. Ludzie ci szli na nabożeństwo do kościoła w Zofiówce. W lesie bandyci napadli ich i w okrutny sposób wymordowali: zabici mieli poobrywane uszy, wykłute oczy, rozprute brzuchy, a w nie powkładane kamienie. Pomordowani z Dobrej przywiezieni byli do Przebraża i tam pochowani.

Były też pojedyncze morderstwa. W końcu ^amarca 1943 r. na kolonii Tworzymierz gm. Trościaniec^a pow. Łuck banderowcy otoczyli dom Szkutów. Kiedy na ich żądanie nie otworzono drzwi, strzelali przez drzwi i okna do mieszkania, a potem podpalili dom. Z rodziny Szkutów uratowali się z płonącego domu bracia Stanisław i Wiktor z matką. Ojciec ich, Jan Szkuta, trafiony został kulą i spłonął.

^aW połowie maja 1943 r.^a z młyna we wsi ^aJezioro,^a sąsiadującej z Przebrażem, a zamieszkałej przez Ukraińców, banda UPA zabrała, a potem zamordowała w lesie Jana Dawidowicza (lat 30) z kolonii Niwa gm. Kiwerce pow. Łuck.

^aW dniu 5 lipca 1943 r.^a bandy UPA szły ze wszystkich stron na Samoobronę Przebraża, żeby ją zniszczyć, po drodze mordując Polaków, którzy jeszcze nie zdążyli wyjechać do Przebraża. Dookoła widać było łuny pożarów, spłonęły wtedy wszystkie wsie i kolonie polskie. Wówczas we wsi ^aŁyczki gm. Trościaniec^a pow. Łuck banda zamordowała 5-osobową

Тоді згоріли всі польські села і колонії. Тоді в селі ^аЛички гм[іни] Тростянець^а Луцького пов[іту] банда вбила сім'ю Завадських, яка складалася з 5 осіб, Галензовського (60 років), Ліпчинського (30 років), а також дружину його брата, що була україркою.

В колонії ^аХмелівка^а в тій самій гміні, парафія Софіївка, 5 липня жахливим способом, сокирами і вилами були вбиті мати з 15-річною дочкою на прізвище Машталез.

У ^аГородичині гм[іни] Кілки^а парафії Колки Луцького пов[іту], у палаючому домі були спалені живцем ^аЛозинська і Камінська.^а

Наприкінці березня 1943 р. в ^аколонії Четня гм[іни] Колки^а Луцького пов[іту] банда УПА вбила ^аА. Шпрингеля^а (бл. 50 років). Він був убитий орчиком від возу.

^аНаприкінці березня 1943 р. в Малій Горадниці^а гм[іни] Ярославець ^апо[віту] Дубно^а бандити УПА вбили, а потім кинули в колодязь Б. Габриха (65 років).

У колонії Вигаданка б[іля] Луцька у липні 1943 р. із вибитої бандерівцями ^асім'ї Томашків, яка складалася з 9 осіб,^а залишився лише Я. [?] Томашек (20 років), солдат самооборони у Пшебражі.

^аУ оборонних боях з бандами УПА в самообороні у Пшебражі ^а5 липня 1943 р. загинули: Альбін Камінський (48 років), Кічинський (45 років), Тадеуш Галля (21 рік), Юзеф Ваховський (20 років), Емерик Коженювський (24 роки), Руперт Славиковський (55 років), Станіслав Белецький (30 років), Емерик Герман (30 років), Антоні Борецький (22 роки).^а

Всерпні 1943р. ^аРоман Полев'як, брати Станіслав і Генрик Коженювські та Миколай Бернацький з самооборони в Пшебражі поїхали із зброєю до колонії Творимір, за 3 км від Пшебража, по збіжжя, яке Р. Полев'як посіяв у своєму господарстві, спаленому 5 липня бандою УПА.

Коли були зайняті вантаженням снопів на вози, з лісу вискочила банда УПА у складі кількох десятків осіб, яка стріляючи оточила чотирьох пшебражан. Спочатку влучили в ^еРомана Полев'яка, який помер на місці. Брати Коженювські і М. Бернацький оборонялися,^е але сили бандерівців були щонайменше у десять разів більші. Г. Коженювський і М. Бернацький були поранені. С. Коженювський залишився сам і відстрілюючись намагався відступити.

У Пшебражі було чути стрілянину, тому вислали відділ самооборони, який у критичний момент встиг прийти на допомогу. Банду відігнали. Забрали поранених і вбитого Полев'яка, з якого бандерівці встигли зняти форму і чоботи, які той мав з вересня 1939 р.

На цьому міг би закінчити свої спогади стосовно вбивств поляків, здійснених УПА на Волині, з самооборони в Пшебражі та інших населених пунктах розташованих в радіусі 20–25 км від Пшебража.

rodzinę Zawadzkich, Gałęzowskiego (60 lat), Lipczyńskiego (30 lat) oraz żonę jego brata, Ukrainkę.

Na kolonii ^aChmielówka^a w tej samej gminie, parafia Zofiówka, 5 lipca w okrutny sposób, siekierami i widłami zamordowane zostały matka z 15-letnią córką o nazwisku Masztalerz.

W ^aHorodczynie gm. Kołki^a parafia Kołki pow. Łuck, ^aŁozińska i Kamińska^a zostały spalone żywcem w płonąącym domu.

W końcu marca 1943 r. w ^akolonii Czetnia [wł. Czetyń] gm. Kołki^a pow. Łuck banda UPA zamordowała ^aA. Szpryngla^a (ok. 50 lat). Zabito go orczykiem od wozu.

^aW końcu marca 1943 r. w Horodnicy Małej^a gm. Jarosławiec [wł. Jarosławicze] ^apow. Dubno^a bandyci z UPA zamordowali, a potem wrzucili do studni B. Habrycha (65 lat).

Na kolonii Wygadanka k. Łucka w lipcu 1943 r. z wymordowanej przez banderowców ^a9-cio osobowej rodziny Tomaszków^a pozostał tylko J. Tomaszek (lat 20), żołnierz Samoobrony w Przebrażu.

^fW walkach obronnych przeciw bandom UPA w Samoobronie w Przebrażu ^a5 lipca 1943 r. zginęli: Albin Kamiński (48 lat), Kiczyński (45 lat), Tadeusz Galla (21 lat), Józef Wachowski (20 lat), Emeryk Korzeniowski (24 lata), Rupert Sławikowski (55 lat), Stanisław Bielecki (30 lat), Emeryk Herman (30 lat), Antoni Borecki (22 lata).^f

W sierpniu 1943 r.^a z Samoobrony Przebraża: Roman Polewiak, bracia Stanisław i Henryk Korzeniowscy oraz Mikołaj Biernacki pojechali z bronią do kolonii Tworymierz, 3 km od Przebraża, po zboże zasiane przez R. Polewiaka na [polu przy] jego gospodarstwie, które 5 lipca zostało spalone przez bandę UPA.

Kiedy byli zajęci ładowaniem snopów na wozy, z lasu wyskoczyła kilkudziesięcioosobowa banda UPA, strzelając i otaczając czterech przebrażan. Najpierw został trafiony i poniósł śmierć na miejscu ^gRoman Polewiak. Bracia Korzeniowscy i M. Biernacki bronili się,^g ale siły banderowców były co najmniej dziesięciokrotnie większe. Ranni zostali H. Korzeniowski i M. Biernacki. S. Korzeniowski został sam, ostrzeliwując się próbował się wycofać.

W Przebrażu słyszano strzelaninę, więc wysłano oddział z Samoobrony, który w krytycznej chwili zdążył przyjść z pomocą. Bandę przepędzono, zabrano rannych i zabitego Polewiaka, z którego banderowcy zdążyli zdjąć mundur i buty, które miał z września 1939 r.

Na tym zakończyłbym moje wspomnienia dotyczące morderstw dokonanych przez UPA na ludności polskiej na Wołyniu w Samoobronie w Przebrażu i innych miejscowościach położonych w promieniu 20–25 km od Przebraża.

Якщо йдеться про позитивне ставлення українців до поляків, можна навести кілька його проявів:

^г– Дуже позитивним вчинком було перевезення українцем до Пшебража пораненого Домініка Ковальського. Цей українець заслуговував найвищої поваги за його милосердя і відвагу, адже йому загрожувала смерть від бандерівців.

– З Тростянця до Пшебража приходили два українці, які попереджували, звідки і коли сотні УПА планували напад. Пам'ятаю, що це завжди справджувалося. Для самооборони такі відомості були дуже цінні. Завдяки їм банди розбивали із засідок на дальшій відстані від Пшебража.

– Українець Демчук із села Яромля подібним чином попереджував і приносив відомості до Пшебража. Полегшувало йому це те, що був лісником у пшебражському лісі.^г

Оскільки у величезній більшості українці були вороже настроєні до поляків, тим більша повага належить тим небагатьом, які нам допомагали.

На закінчення хочу додати, що мої брати Леонард і Тадеуш, які були солдатами самооборони у Пшебражі і також отримали повідомлення від Середовища Солдатів 27 Волинської дивізії АК, хочуть підписатися під цим як під нашими спільними спогадами.

(—) Зенобіуш Яніцький
(—) Леонард Яніцький
(—) Тадеуш Яніцький

ІНП, 27 ВДП АК, V/15, арк. 57–62.

Оригінал, машинопис.

Примітки

^{а-а} Підкреслено від руки.

^б Дописано на полях від руки: 6.05.

^{в-в} Закреслено від руки.

^{г-г} Уздовж фрагменту тексту вертикальна риска на полях.

^{г-г} Дописано від руки.

^{д-д} Уздовж фрагменту тексту вертикальна риска на полях і дописано від руки: *Рес[стровано] всіх.*

^{е-е} Біля лінійки на полях напис від руки *Рес[стровані]*.

¹ Формування 27 ДП АК розпочалося на початку 1944.

² Маліновський Людвік, псевдо „Лев”; в 1943 цивільний комендант самооборони у Пшебражі (відтинок Пшебраже округу АК Ківерці).

Jeśli chodzi o stosunek pozytywny Ukraińców do Polaków, mogę podać kilka tego przejawów:

^{d-}– Przywiezienie rannego Dominika Kowalskiego przez Ukraińca do Przebraża było czynem wysoce pozytywnym. Ukraińiec ten zasługiwał na najwyższe uznanie za jego miłosierdzie i odwagę; przecież groziła mu śmierć ze strony banderowców.

– Z Trościańca przychodzili do Przebraża dwaj Ukraińcy, którzy ostrzegali, skąd i kiedy sotnie UPA planują napad. Pamiętam, że zawsze to się sprawdzało. Dla Samoobrony wiadomości takie były bardzo cenne, dzięki nim rozbijano bandy z zasadzek w dalszej odległości od Przebraża.

– Ukraińiec Demczuk ze wsi Jaromla w podobny sposób ostrzegał i przynosił wiadomości do Przebraża. Tym łatwiej mu to przychodziło, że był gajowym w lasach przebrazańskich.^d

Ponieważ w ogromnej większości Ukraińcy byli wrogo nastawieni do Polaków, tym większe uznanie należy się tym niewielu, którzy nam pomagali.

Na zakończenie chciałbym dodać, że moi bracia Leonard i Tadeusz, którzy również otrzymali zawiadomienia ze Środowiska Żołnierzy 27 Wołyńskiej Dywizji AK, a którzy byli żołnierzami Samoobrony w Przebrażu, chcą złożyć swoje podpisy jako pod wspólnymi naszymi wspomnieniami.

(—) Zenobiusz Janicki
(—) Leonard Janicki
(—) Tadeusz Janicki

IPN, 27 WDP AK, V/15, k. 57–62.

Oryginał, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

^b Dopisano odręcznie na marginesie: 6.05.

^{c-c} Zakreślono odręcznie.

^{d-d} Wzdłuż fragmentu, na marginesie pionowa kreska.

^{e-e} Dopisano odręcznie.

^{f-f} Wzdłuż fragmentu na marginesie pionowa kreska z odręcznym dopiskiem: *Rej[estrowani] wszyscy*.

^{g-g} Przy wierszu na marginesie odręczny dopisek: *Rej[estrowani]*.

¹ Formowanie 27 DP AK rozpoczęto na początku 1944.

² Malinowski Ludwik, ps. „Lew”, w 1943 cywilny kmdt samoobrony w Przebrażu (odcinek Przebraże obwodu AK Kiwerce).

**Витяг із протоколу очної ставки Льва Яскевича
зі Степаном Журиком від 17 вересня 1949 р.**

Протокол очной ставки
гор. Тернополь, 17 сентября 1949 года

Я, нач. отд[елени]я следотдела УМГБ по Тернопольской области подполковник Шадчин, произвел очную ставку между обвиняемым Яскевичем Львом Николаевичем и свидетелем Журиком Степаном Владимировичем.

Допрос начат в 00-30.
Допрос окончен в 5 ч.

Свидетель Журик Степан Владимирович об ответственности за дачу ложных показаний по ст. 89 УК УССР предупрежден.

(—) Журик

[...]

Свидетель Журик поясняет, что: [...] В банде УПА Яскевич занимал должность заместителя командира куреня по хозяйственной части. Как хозяйственный референт куреня обеспечивал банду УПА куреня „Крука”¹ продовольствием и обмундированием. Припоминаю один случай в августе месяце 1943 г., [когда] Яскевич в отсутствие командира куреня руководил боем против немцев в районе села Антоловцы² Шумского района.

Кроме того Яскевич, как заместитель командира куреня, вместе с „Крапивой”³ – заместителем командира куреня по военной подготовке, принимал непосредственное участие в убийстве, грабеже и сожжении польского населения на территории Шумского района в таких селах: Забара, где было большое количество убито польского населения, разграблено их имущество, а постройки сожжены, такое положение было и в с.с. Майдан и Куты. Операция по истреблению польского населения под руководством Яскевича и „Крапивы” проводилась в конце апреля 1943 года. В этой операции я тоже принимал участие, был закреплен за лошадьми, на которых доставлял бандитов в указанные села.

Вопрос к обвиняемому Яскевичу: Вы подтверждаете показания свидетеля Журик, который изобличает Вас в том, что Вы, находясь

**Fragmety protokołu konfrontacji Lwa Jaśkewycza
ze Stepanem Żurykiem z 17 września 1949 r.**

Protokół konfrontacji
mia[sto] Tarnopol, 17 września 1949 roku

Ja, nacz[elnik] wydz[iału] w Oddziale Śled[czym] UMGB obwodu tarnopolskiego podpułkownik Szadczin, przeprowadziłem konfrontację oskarżonego Jaśkewycza Lwa s. Mykoły ze świadkiem Żurykiem Stepanem s. Wołodymyra.

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 00-30.
Przesłuchanie zakończono o g[odzinie] 5.

Świadek Żuryk Stepan s. Wołodymyra został uprzedzony o odpowiedzialności za fałszywe zeznania z art. 89 KK USRS.

(—) Żuryk

[...]

Świadek Żuryk wyjaśnia, że: [...] W bandzie UPA Jaśkewycz zajmował stanowisko zastępcy dowódcy kurenia do spraw gospodarczych. Jako referent gospodarczy zaopatrywał bandę UPA kurenia „Kruka”¹ w żywność i umundurowanie. Przypominam sobie jeden wypadek z sierpnia 1943 r., [kiedy to] Jaśkewycz pod nieobecność dowódcy kurenia dowodził walką przeciw Niemcom w okolicy wsi Antonowce rejonu szumskiego.

Poza tym, jako zastępca dowódcy kurenia, razem z „Kropywą”² – zastępcą dowódcy kurenia do spraw wyszkolenia wojskowego, brał bezpośredni udział w mordach, rabunkach i paleniu ludności polskiej na terenie rejonu szumskiego w następujących wsiach: Zabara, gdzie wymordowano wielką ilość ludności polskiej, jej mienie zostało zrabowane, a budynki spalone. Taka sama sytuacja była we w[siach] Majdan i Kutu. Akcja likwidacji ludności polskiej pod kierownictwem Jaśkewycza i „Kropywy” została przeprowadzona w końcu kwietnia 1943 roku. W operacji tej również brałem udział. Zostałem przydzielony do koni, którymi przewoziłem bandytów do wskazanych wsi.

Pytanie do oskarżonego Jaśkewycza: Czy potwierdzacie zeznania świadka Żuryka, który oskarża Was o to, że przebywając w bandzie UPA, zajmowaliście kierownicze stanowisko, dowodziliście akcjami bojowymi

в банде УПА, занимали керівне положення, керували бойовими операціями і приймали участь в знищенні польського населення на території Шумського району?

Ответ: Показання свідателя Журик я підтверджую.

[...]

Как заступитель „Крука” я, вместе с „Крапивою” – заступителем „Крука” по военной подготовке, принимал непосредственное участие в истреблении польского населения в селах Забара, Майдан и Куты Шумского района. Так нами было истреблено польского населения в селе Забары не менее 10–15 семей, и разграблено и сожжено все их хозяйства. Такое положение было в Майданах и Кутах. Припоминаю, село Майданы [нами] было сожжено полностью, т. к. там проживали одни поляки. Операция по истреблению польского населения проводилась по приказанию „Крука” в апреле месяце 1943 года.

[...]

Протокол с наших слов записан верно, нам зачитан и лично нами прочитан:

(—) Яськевич,

(—) Журик

Очну ставку провел:

Нач[альник] отд[еления] следотд[ела]

Подполковник (—) Шадчин

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 209–213.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Климишин Иван, псевдо „Крук”, у 1942–1943 військовий референт ОУН-Б в Крем’янецькому повіті; в 1943–1944 командир сотні, згодом куреня у ВО „Богун”, учасник рейдів УПА на схід.

² Так у тексті; правильно: Антонівці (Антоновці).

³ Процюк Василь (1914–1944), псевдо „Кропива”, член ОУН; в 1943 командир сотні Крем’янецького куреня УПА; в 1943 в ВО „Богун” організував сержантську школу; потім заступник командира УПА-Південь, загинув у бою з НКВС.

oraz braliście udział w likwidacji ludności polskiej na terenie rejonu szumskiego?

Odpowiedź: Zeznania świadka Żuryka potwierdzam.

[...]

Jako zastępca „Kruka”, razem z „Kropywą” – zastępcą „Kruka” do spraw wyszkolenia wojskowego, brałem bezpośredni udział w likwidacji ludności polskiej we wsiach Zabara, Majdan i Kutry rejonu szumskiego. Otóż, we wsi Zabara zlikwidowaliśmy nie mniej niż 10–15 rodzin polskich oraz zrabowaliśmy i spaliliśmy wszystkie ich gospodarstwa. To samo działo się w Majdanie i Kutach. Przypominam sobie, [że] wieś Majdan została [przez nas] całkowicie spalona, ponieważ mieszkali tam sami Polacy. Akcję likwidacyjną ludności polskiej przeprowadziliśmy na rozkaz „Kruka” w kwietniu 1943 roku.

[...]

Protokół na podstawie naszych słów został spisany wiernie, odczytany nam oraz przez nas osobiście przeczytany:

(—) Jaśkewycz
(—) Żuryk

Konfrontację przeprowadził:

Nacz[elnik] wydziału Oddz[iału] Śled[czego]

Podpułkownik (—) Szadczin

PA SBU, F.13, spr. 1020, k. 209–213.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Kłymyszyn Iwan, ps. „Kruk”, w l. 1942–1943 referent wojskowy OUN-B w pow. krzemienieckim; w l. 1943–1944 dca najpierw sotni, potem kurenia w WO „Bohun”, uczestnik rajdów UPA na wschód.

² Prociuk Wasyl (1914–1944), ps. „Kropywa”, członek OUN; w 1943 dca sotni w krzemienieckim kureniu UPA; w 1943 zorganizował w WO „Bohun” szkołę podoficerską; potem zca dcy UPA-Południe, zginął w walce z NKWD.

**Витяг із протоколу допиту Льва Яськевича
від 28 вересня 1949 р.**

Протокол допроса
гор. Тернополь, 28 сентября 1949 года

Я, нач[альник] отд[елени]я следотдела УМГБ по Тернопольской области подполковник Шадчин допросил обвиняемого Яскевича Льва Николаевича.

Допрос начат в 11-10.
Допрос окончен в 16-30.

Вопрос: Расскажите, когда и где банда УПА куреня „Крука” участвовала в истреблении и грабежах польского населения?

Ответ: Банда УПА куреня „Крука” непосредственное участие в истреблении и грабежах польского населения принимала в следующих селах Шумского района: Забара, Мосты и Куты.

Вопрос: А кто проводил истребление и грабеж польского населения в селах Ст. Гуты, Залужье Шумского района и в селе Майданы Мизочского р-на Ровенской области?

Ответ: В селах Майданы, Залужье, Ст. Гуты больше всего действовала банда УПА куреня „Беркута”, эта банда и проводила непосредственное истребление и грабеж населения в указанных селах.

Вопрос: По чьему распоряжению проводилось истребление и грабеж польского населения?

Ответ: Как мне известно, истребление и грабеж польского населения проводилось по приказанию командира куреня „Крука”, а „Крук” непосредственно получал распоряжения от „Энея”.

Вопрос: Когда банда УПА куреня „Крука” проводила истребление и грабеж польского населения?

Ответ: Банда УПА куреня „Крука” истребление и грабеж польского населения проводила в апреле месяце 1943 года.

Вопрос: Занимая должность заместителя командира куреня „Крука”, какое Вы личное участие принимали в истреблении и грабеже польского населения?

Ответ: Истребление и грабеж польского населения в селах Забара, Мосты и Куты проводилось под руководством „Крапивы” – заместителя командира куреня „Крука” по боевой подготовке и под моим

**Fragment protokołu przesłuchania Lwa Jaśkewycza
z 28 września 1949 r.**

Protokół przesłuchania
mias[to] Tarnopol, 28 września 1949 roku

Ja, nacz[elnik] wydz[iału] w Oddziale Śled[czym] UMGB obwodu tarnopolskiego podpułkownik Szadczin przesłuchałem oskarżonego Lwa Jaśkewycza s. Mykoły.

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 11-10.
Przesłuchanie zakończono o [godzinie] 16-30.

Pytanie: Powiedzcie, kiedy i gdzie banda UPA kurenia „Kruka” uczestniczyła w likwidacji i rabowaniu ludności polskiej.

Odpowiedź: Banda UPA kurenia „Kruka” brała bezpośredni udział w likwidacji i rabowaniu ludności polskiej w następujących wsiach rejonu szumskiego: Zabara, Mosty i Kuty.

Pytanie: A kto dokonał likwidacji i rabunku ludności polskiej we wsiach St[ara] Huta i Załuże rejonu szumskiego oraz we wsi Majdan r[ejo]-nu mizoczańskiego obwodu rówieńskiego?

Odpowiedź: We wsiach Majdan, Załuże i St[ara] Huta najaktywniej działała banda UPA kurenia „Berkuta”. Właśnie ta banda zajęła się bezpośrednią likwidacją ludności i rabunkiem w wymienionych wsiach.

Pytanie: Z czyjego polecenia przeprowadzono likwidację i rabowanie ludności polskiej?

Odpowiedź: O ile mi wiadomo, likwidację i rabunek ludności polskiej przeprowadzono na rozkaz dowódcy kurenia „Kruka”, a „Kruk” otrzymywał polecenia bezpośrednio od „Eneja”.

Pytanie: Kiedy banda UPA kurenia „Kruka” dokonała likwidacji i rabunku ludności polskiej?

Odpowiedź: Banda UPA kurenia „Kruka” doprowadziła do zagłady i dokonała rabunku ludności polskiej w kwietniu 1943 roku.

Pytanie: Zajmując stanowisko zastępcy dowódcy kurenia „Kruka”, jaki osobisty wkład mieliście w likwidacji i rabunku ludności polskiej?

Odpowiedź: Likwidacją i rabunkiem ludności polskiej we wsiach Zabara, Mosty i Kuty kierował „Kropywa” – zastępca dowódcy kurenia „Kruka” do spraw wyszkolenia wojskowego oraz ja osobiście, jako zastępca dowódcy kurenia „Kruka” do spraw gospodarczych. Pod naszym dowództwem

личным руководством, как заместителя командира куреня „Крука” по хозяйственной части. Под нашим руководством находилось около 30 бандитов УПА, которые по заданию „Крапивы” и лично моему, в указанных селах было частично уничтожено (путем расстрела) – истреблено польское население, а их имущество разграблено бандой и сожжено полностью. Припоминаю, только в селе Забара Шумского района нами было уничтожено 10 или 15 семейств польского населения. Сколько семейств было уничтожено в других селах, я не помню. Можно сказать и так, что население, которое не успело выехать из села, оно было полностью истреблено, при истреблении населения не обращалось внимания ни на детей, ни на стариков, уничтожали всех до единого – от малого до старого.

Такое положение было и в Старых Гутах, и Майданах. Но я лично там участия не принимал.

Вопрос: На очной ставке со свидетелем Журик Вы показали, что село Майданы было сожжено также Вами. На сегодняшнем допросе Вы этого не показываете. Уточните свои показания.

Ответ: Действительно, село Майданы, где проживали одни поляки, было сожжено полностью бандитами УПА, но в этом участие принимал курень „Беркута”, а курень „Крука” в истреблении и грабежах польского населения в с. Майданы не принимал, следовательно, никакого участия в этом не принимал и я. На очной ставке я также говорил, что село Майданы было уничтожено – сожжено полностью, но только куренем „Беркута”, где я не находился.

[...]

Протокол с моих слов записан верно и мною лично прочитан:

(—) Яскевич

Допросил:

Нач[альник] отд[елени]я следотдела

Подполковник (—) Шадчин

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 214–220.

Оригінал, рукопис.

było około 30 bandytów UPA, którzy na polecenie „Kropywy” i moje w wymienionych wsiach częściowo dokonali (rozstrzeliwując) zagłady ludności polskiej, a jej mienie zrabowali oraz całkowicie spalili. Przypominam sobie, że tylko we wsi Zabara rejonu szumskiego wymordowaliśmy 10 lub 15 polskich rodzin. Ile rodzin zostało zgładzonych w innych wsiach, nie pamiętam. Można powiedzieć tak, że wszyscy ludzie, którzy nie zdążyli wyjechać ze wsi, zostali wymordowani. Przy likwidowaniu ludności nie zwracano uwagi ani na dzieci, ani na starców, zabijano wszystkich co do jednego – od małego do starego.

To samo działo się w Starej Hucie i Majdanie. Ale ja osobiście nie brałem tam udziału.

Pytanie: Podczas konfrontacji ze świadkiem Żurykiem zeznaliście, że wieś Majdan również została przez was spalona. Na dzisiejszym przesłuchaniu tego nie zeznacie. Uściślijcie Wasze zeznania.

Odpowiedź: Rzeczywiście, wieś Majdan, gdzie mieszkali sami Polacy, została całkowicie spalona przez bandytów UPA, lecz dokonał tego kureń „Berkuta”, a kureń „Kruka” w mordowaniu i rabowaniu ludności polskiej we w[si] Majdan nie brał udziału. A więc ja też żadnego udziału w tym nie brałem. Podczas konfrontacji również mówiłem, że wieś Majdan została zniszczona – spalona całkowicie, lecz przez kureń „Berkuta”, gdzie mnie nie było.

[...]

Protokół został spisany z moich słów wiernie i przeze mnie osobiście przeczytany:

(—) Jaśkewycz

Przesłuchał:

Nacz[elnik] wydz[iału] Oddziału Śled[czego]

Podpułkownik (—) Szadczin

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 214–220.

Oryginał, rękopis.

**Витяг із протоколу допиту Юрія Стельмашука
від 28 лютого 1945 р.**

Секретные директивы ОУН, УПА и СБ о повсеместном физическом истреблении всего польского населения.

В июне месяце 1943 года представитель центрального провода ОУН „КЛИМ САВУР” передал мне устно секретную директиву Центрального провода ОУН о поголовном и повсеместном физическом истреблении всего польского населения, проживающего на территории западных областей Украины.

Выполняя эту директиву центрального провода ОУН, в августе месяце 1943 года [я] с соединением бандгрупп УПА вырезал более 15 тысяч польского населения, в Ковельском, Седлещанском, Мациевском и Любомльском районах Волынской области, о чем я подробно сообщил отдельно в своих показаниях от 23 февраля 1945 года.

29 и 30-го августа 1943 года я с отрядом численностью в 700 вооруженных бандитов, по указанию командующего округа „ОЛЕГА”¹, вырезал поголовно все польское население на территории Голобского, Ковельского, Седлещанского, Мациевского и Любомльского районов, разграбив все их движимое и спалив все их недвижимое имущество.

Всего в этих районах я за 29-е и 30-е августа 1943 года вырезал и перестрелял свыше 15 тыс. мирных жителей, среди которых старики, женщины и дети.

Делаем мы это следующим образом: согнав поголовно все польское население в одно место, окружим их и начинаем резню. После того, когда уже не оставалось ни одного живого человека, вырывали большие ямы, сбрасывали туда все трупы, засыпали землей, и дабы скрыть следы этой страшной могилы, зажигали над ней большие костры и уходили дальше.

Так мы переходили из села в село, пока не уничтожили все население – свыше 15 тыс. человек.

Весь скот, ценные вещи, имущество и продукты мы забирали, а постройки и прочее имущество сжигали.

Была еще секретная директива центрального провода ОУН, которую также устно передал нам „КЛИМ САВУР” по линии СБ, о физическом истреблении всех советских военнопленных, находящихся на территории западных областей Украины, как способствующих распространению большевизма.

**Wyciąg z protokołu przesłuchania Jurija Stelmaszczuka
z 28 lutego 1945 r.**

Tajne dyrektywy OUN, UPA i SB o powszechnej fizycznej likwidacji całej ludności polskiej.

W czerwcu 1943 roku przedstawiciel Centralnego Prowidu OUN „KŁYM SAWUR” przekazał mi ustnie tajną dyrektywę Centralnego Prowidu OUN o powszechnej fizycznej likwidacji całej ludności polskiej, zamieszkałej na terytorium zachodnich obwodów Ukrainy.

Wykonując tę dyrektywę Centralnego Prowidu OUN, w sierpniu 1943 roku wraz z formacją grupy band[yskiej] UPA wyróżnałem ponad 15 tysięcy Polaków w rejonach kowelskim, siedliszczańskim, maciejowskim i lubomelskim obwodu wołyńskiego, o czym dokładnie i odrębnie poinformowałem w swoich zeznaniach z 23 lutego 1945 roku.

29 i 30 sierpnia 1943 roku z oddziałem liczącym 700 uzbrojonych bandytów, zgodnie z poleceniem dowodzącego okręgiem „OŁEHA”¹, wyróżnałem całą polską ludność na terytorium rejonów hołobskiego, kowelskiego, siedliszczańskiego, maciejowskiego i lubomelskiego, zrabowawszy cały ich majątek ruchomy i spaliwszy cały ich majątek nieruchomy.

Łącznie w tych rejonach w ciągu 29 i 30 sierpnia 1943 roku wyróżnałem i rozstrzelałem ponad 15 tys. cywilów, wśród nich starców, kobiety i dzieci.

Robiliśmy to w następujący sposób: po spędzeniu całej ludności polskiej w jedno miejsce, okrążaliśmy ją i rozpoczynaliśmy rzeź. Kiedy już nie pozostał ani jeden żywy człowiek, kopaliśmy wielkie doły, zrzucaliśmy tam wszystkie trupy, zasypywaliśmy ziemią oraz, żeby ukryć ślady tego straszego grobu, paliliśmy na nim wielkie ogniska i szliśmy dalej.

Tak przechodziliśmy od wsi do wsi, dopóki nie zgładziliśmy całej ludności – ponad 15 tys. osób.

Całe bydło, wartościowe rzeczy, mienie i żywność zabieraliśmy, a budynki i inne mienie paliliśmy.

Istniała jeszcze tajna dyrektywa Centralnego Prowidu OUN, którą też ustnie przekazał nam „KŁYM SAWUR” po linii SB, o fizycznej likwidacji wszystkich sowieckich jeńców przebywających na terytorium zachodnich obwodów Ukrainy, jako przyczyniających się do rozpowszechniania bolszewizmu.

W UPA była [też] tajna dyrektywa Centralnego Prowidu OUN o fizycznej likwidacji wszystkich członków UPA narodowości rosyjskiej. W dyrek-

По линии УПА была секретная директива центрального провода ОУН о физическом истреблении всех участников УПА русской национальности. В этой директиве предлагалось провести это истребление под видом отправки этих участников УПА в специальные „русские легионы”.

Знаю еще одну секретную директиву центрального провода ОУН по линии СБ, которой предлагалось физически уничтожить всех членов семей лиц, заподозренных в антиоуновских настроениях, не исключая ни грудных детей, ни женщин, ни стариков.

И далее о съездах ОУН:

Второй съезд, проходивший в 1941 г. в Кракове, обсудив поведение мельниковцев, исключил из организации и утвердил БАНДЕРУ руководителем ОУН.

Третий съезд, происходивший в 1943 году во Львове, утвердил организацию УПА на базе УНС (Украинская народная самооборона), одобрил тактику вооруженной борьбы против советской власти и наметил мероприятия по подготовке ОУН и УПА к переходу в подполье в условиях советской деятельности.

(Выписка из показаний арестованного СТЕЛЬМАЩУК Юрия Александровича² от 28.2-45 года).

Верно:

Нач. 1 отделения 1 отдела УББ НКВД УССР
Капитан (—) ВИННИЧЕНКО

*ДА СБУ, Ф. 65, спр. С-9079, т. 1, арк. 168–169.
Копія, машинопис.*

Примітки

¹ Якимчук (Ковтонюк) Микола, псевдо „Олег”, начальник Організаційно-мобілізаційного відділу штабу УПА, згодом заступник військового референта ОУН-Б на Волині.

² Стельмащук Юрій (1920–1945), псевдо „Рудий”, член ОУН; в 1941–1943 військовий референт ОУН у Ковельському повіті; в 1943–1944 командир ВО „Турів” УПА-Північ; заарештований НКВС, страчений.

tywie proponowano, by dokonać tej likwidacji pod pozorem wysłania ich do specjalnych „rosyjskich legionów”.

Znam jeszcze jedną tajną dyrektywę Centralnego Prowidu OUN po linii SB, w której zalecano fizyczną likwidację wszystkich członków rodzin osób podejrzanych o nastroje antyounowskie, nie wyłączając ani niemowląt, ani kobiet, ani starców.

I dalej o zjazdach OUN:

Drugi zjazd, odbywający się w 1941 r. w Krakowie, po omówieniu postępowania melnykowców, wykluczył [ich] z organizacji oraz zatwierdził BANDERĘ jako przywódcę OUN.

Trzeci zjazd, mający miejsce w 1943 roku we Lwowie, zatwierdził organizację UPA na bazie UNS (Ukraińska Narodowa Samoobrona), popierając taktykę zbrojnej walki przeciwko władzy sowieckiej oraz planując przedsięwzięcia dotyczące przygotowania OUN i UPA do zejścia w podziemie w warunkach sowieckich rządów.

(Wyciąg z zeznań aresztowanego STELMASZCZUKA Jurija² s. Ołeksandra z 28.2-45 roku).

Za zgodność:

Nacz[elnik] 1 Wydziału 1 Oddziału UBB NKWD USRS

Kapitan (—) WINNICZENKO

PA SBU, F. 65, spr. S-9079, t. 1. k. 168–169.

Kopia, maszynopis.

Przypisy

¹ Jakymczuk (Kowtoniuk) Mykoła, ps. „Oleh”, szef oddziału organizacyjno-mob. sztabu UPA, potem zca referenta wojskowego na Wołyniu OUN-B.

² Stelmaszczuk Jurij (1920–1945), ps. „Rudyj”, członek OUN; w l. 1941–1943 referent wojskowy OUN w pow. kowelskim; w l. 1943–1944 dca OW „Turiw” UPA-Północ; aresztowany przez NKWD, stracony.

**Витяг із протоколу допиту Олекси Кирилюка
від 27 червня 1944 р.**

Копия

**Протокол допроса
обвиняемого Кирилюк Алексея Саввовича**

КИРИЛЮК А. С., 1924 года рождения, уроженец и житель с. Карпиловка Ровенского района, по национальности украинец, гражданин СССР, образование 7 классов, холост, из крестьян-средняков, со слов не судим. Имеет псевдоним „ГАМАЛИЯ” и „РУБАЧ”.

от 27 июня 1944 года

(Допрос начат в 16-00.)

Вопрос: Где, когда и при каких обстоятельствах Вы вступили в ряды участников так называемой УПА?

Ответ: До начала советско-германской войны я проживал совместно с отцом, помогал ему в сельском хозяйстве. Как только наш район был оккупирован немецко-фашистскими войсками, мой отец КИРИЛЮК Савва Миронович представителями немецкой администрации на общем собрании крестьян был назначен старостой села Карпиловка Ровенского района.

В феврале месяце 1942 года при содействии отца я был назначен начальником пожарной охраны того же села и проработал на этой должности до июня 1942 года.

В конце июня 1942 года в нашем селе остановилась „боевка” Ровенского надрайона ОУН, возглавлявшаяся руководящим работником ОУН под псевдонимом „ХОЛОДНЕЧА”. В состав „боевки” входило 95 человек, в основном молодежь из сел Ровенского района.

Участники этой „боевки” под видом украинских партизан вели террористическую деятельность по заданию руководства надрайона ОУН, направленную против советских партизан и лиц, высказывавших свои симпатии к Советской власти.

[...]

Вопрос: Расскажите о Вашей деятельности как участника СБ.

**Fragmenty protokołu przesłuchania Oleksy Kyryluka
z 27 czerwca 1944 r.**

Kopia

Protokół przesłuchania
oskarżonego Kyryluka Ołeksy s. Sawy

KYRYLUK O. S., urodzony w 1924 roku we w[si] Karpilówka rejonu rówieńskiego i zamieszkały tamże, narodowości ukraińskiej, obywatel ZSRS, wykształcenie 7 klas, kawaler, z chłopów-średniaków, ze słów nie karany. Ma pseudonimy „HAMALIJA” i „RUBACZ”.

z 27 czerwca 1944 roku

(Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 16-00.)

Pytanie: Gdzie, kiedy i w jakich okolicznościach wstąpiliście do szeregów tak zwanej UPA?

Odpowiedź: Przed rozpoczęciem wojny sowiecko-niemieckiej mieszkałem razem z ojcem i pomagałem mu w gospodarstwie. Jak tylko nasz rejon znalazł się pod okupacją wojsk niemiecko-faszystowskich, mój ojciec, KYRYLUK Sawa s. Myrona, na walnym zebraniu chłopów został mianowany przez przedstawicieli administracji niemieckiej sołtysem wsi Karpilówka rejonu rówieńskiego.

W lutym 1942 roku przy poparciu ojca zostałem mianowany szefem straży pożarnej tej samej wsi i pracowałem na tym stanowisku do czerwca 1942 roku.

Pod koniec czerwca 1942 roku w naszej wsi zatrzymała się „bojówka” rówieńskiego nadrejonu OUN pod dowództwem przedstawiciela kierownictwa OUN o pseudonimie „CHOŁODNECZA”. W skład „bojówki” wchodziło 95 ludzi, głównie młodzież ze wsi rejonu rówieńskiego.

Członkowie tej „bojówki”, udając ukraińskich partyzantów, na zlecenie kierownictwa nadrejonu OUN prowadzili działalność terrorystyczną, skierowaną przeciwko partyzantce sowieckiej i osobom sympatyzującym z władzą sowiecką.

[...]

Pytanie: Opowiedzcie o Waszej działalności jako członka SB.

Ответ: „МАКАР”, похвалив меня за мое быстрое согласие, тут же выдал мне автомат, пистолет „ТТ” с боепатронами и две гранаты, объявив при этом, что с сегодняшнего дня я буду являться личным адъютантом „МАКАРА”.

До мая 1943 года я разъезжал вместе с „МАКАРОМ” по селам Ровенского района. В мои обязанности входило выполнение поручений „МАКАРА” и охрана его.

Останавливаясь в селе обычно „МАКАР” через меня вызывал к себе местный оуновский актив и разведчиков СБ, детально выяснял настроение местных жителей, ход поставок в УПА, количество и фамилии советских военнопленных, бежавших из немецких лагерей и проживавших в данном селе.

Вместе со мной сопровождали „МАКАРА” два участника СБ „ОЛЫКО” и „ЧЕПЧИК”.

После отъезда „МАКАРА” в село прибыла „боевка” и по заданию „МАКАРА” уничтожала лиц из местного населения, высказывавших недовольство УПА, и советских военнопленных, бежавших из немецких лагерей.

В мае 1943 года „МАКАР” вызвал меня к себе и заявил, что он очень доволен мной, а поэтому считает, что я вполне справлюсь с обязанностями коменданта „боевки” Ровенского района СБ, причем официально я буду именоваться „начальником полицейского исполнительного отдела”.

На мой вопрос, что конкретно будет входить в мои функции, „МАКАР” заявил мне следующее:

„Для того чтобы ОУН могла вести борьбу за создание «самостоятельной» Украины, необходимо уничтожить всех врагов оуновцев. А для этого нужно иметь всюду глаза и уши. Вот для чего и создана служба безопасности, состоящая из референтуры разведки, которая имеет в каждом селе своих разведчиков и «боевки» в составе 10–12 человек, непосредственно расправляющихся с нашими врагами.

В целом на службу безопасности руководство ОУН возложило следующие обязанности:

1. Уничтожать всех «врагов» УПА и ОУН, которыми являются поляки, чехи, евреи, комсомольцы, коммунисты, офицеры и бойцы Красной Армии, работники милиции и лица из местного населения, высказывающие свои симпатии к Советской власти;

2. Задерживать и расстреливать всех военнопленных офицеров и бойцов Советской Армии, бежавших из немецких лагерей.

3. Уничтожать вместе с семьями всех уклоняющихся от службы в УПА, сжигая их дома и отбирая имущество.

Odpowiedź: „MAKAR” pochwalił mnie za szybką zgodę i natychmiast wydał mi automat, pistolet „TT” z ostrymi nabojami oraz dwa granaty. Oznajmił też wtedy, że od tego dnia będę jego osobistym adiutantem.

Do maja 1943 roku jeździłem razem z „MAKAREM” po wsiach rejonu rówieńskiego. Do moich obowiązków należało wykonywanie zleceń „MAKARA” oraz jego ochrona.

Zatrzymując się we wsi „MAKAR” zazwyczaj wzywał do siebie za moim pośrednictwem miejscowy aktyw ounowski i zwiadowców SB, szczegółowo dowiadywał się o nastroje miejscowej ludności, przebieg dostaw dla UPA oraz liczbę i nazwiska sowieckich jeńców wojennych, którzy uciekli z niemieckich obozów i mieszkali w danej wsi.

Wraz ze mną „MAKAROWI” towarzyszyli dwaj członkowie SB „OŁYKO” i „CZEPczyk”.

Po odjeździe „MAKARA” wkraczała do wsi „bojówka” i na jego zlecenie likwidowała tych mieszkańców, którzy wypowiadali się przeciw UPA oraz sowieckich jeńców wojennych, zbiegłych z obozów niemieckich.

W maju 1943 roku „MAKAR” wezwał mnie do siebie i oznajmił, że jest ze mnie bardzo zadowolony i uważa, iż w zupełności podołam obowiązkowi komendanta „bojówki” SB rejonu rówieńskiego, przy czym oficjalnie będę miał tytuł „naczelnika policyjnego wydziału wykonawczego”.

Na pytanie, co konkretnie będzie należeć do moich zadań, „MAKAR” oznajmił mi, co następuje:

„Aby OUN mogła prowadzić walkę o utworzenie «niepodległej» Ukrainy, trzeba zlikwidować wszystkich jej wrogów. W związku z tym należy wszędzie mieć swoje oczy i uszy. I właśnie dlatego utworzono Służbę Bezpieczeństwa, składającą się z referentury wywiadu, która ma w każdej wsi swoich zwiadowców i «bojówki» liczące [po] 10–12 ludzi rozprawiających się bezpośrednio z naszymi wrogami.

Generalnie kierownictwo OUN nałożyło na Służbę Bezpieczeństwa następujące obowiązki:

1. Likwidowanie wszystkich «wrogów» UPA i OUN – Polaków, Czechów, Żydów, komsomolców, komunistów, oficerów i żołnierzy Armii Czerwonej, pracowników milicji oraz ludzi miejscowych sympatyzujących z władzą sowiecką.

2. Zatrzymywanie i rozstrzeliwanie wszystkich jeńców wojennych – oficerów i żołnierzy Armii Sowieckiej zbiegłych z obozów niemieckich.

3. Likwidowanie wszystkich uchylających się od służby w UPA wraz z rodzinami, palenie ich domów i zabieranie mienia.

4. Pilnowanie mieszkańców naszego rejonu, by na czas dostarczali produkty rol[ne] dla UPA i stosowanie fizycznych represji wobec sabotujących

4. Следить за населением нашего района, чтобы оно своевременно выполняло поставки с[ельско]-х[озяйственных] продуктов для УПА, применяя физические репрессии в отношении саботирующих поставки. Под «физическими репрессиями» подразумевается расстрелы и экзекуция.

5. Выявлять и расправляться с лицами, ожидающими прихода частей Красной Армии.

6. Уничтожать по заданию руководства ОУН всех лиц, не интересуясь степенью их виновности.

7. Наиболее «опасных врагов» – коммунистов и работников НКВД, не допрашивая их лично, передавать «МАКАРУ».

Основа нашей работы – преданность делу ОУН. Пусть у вас не дрогнет рука, когда вы видите мучения своей жертвы. Помните, что чем больше уничтожите врагов, тем ближе час нашей победы”.

Выслушав „МАКАРА” я понял, что на меня возлагается работа, которая меня интересовала и к этому же вполне устраивала, так как я мог жить дома, но боясь быть призванным в УПА, куда идти я не хотел ввиду слабого состояния здоровья.

В тот же день мы с „МАКАРОМ” поехали в с. Зарицк Ровенского района. В этом селе „МАКАР” представил мне участников „боевки”.

[...]

Вопрос: Что Вам известно о деятельности Вашей „боевки” под временным руководством „НАДИЯ”?

Ответ: Мне известно, что во время моей болезни участники моей „боевки” под руководством „НАДИЯ” продолжали свою террористическую деятельность, выполняя мои указания районного коменданта СБ „МАКАРА” по уничтожению неугодных ОУН людей.

Я знаю со слов „МАКАРА”, что всего моей „боевкой” уничтожено свыше 140 человек украинцев, поляков, русских и чехов, среди которых значительное количество было советских военнопленных, бежавших из немецких лагерей.

Вопрос: Когда и где Вы принимали участие в боях против советских войск?

Ответ: В середине марта 1944 года я получил задание от „МАКАРА” срочно прибыть к нему в с. Зарицк Ровенского района. Я сразу явился к нему. „МАКАР” предложил мне вновь принять командование „боевки”. Я отказался, мотивируя свой отказ слабым состоянием здоровья.

Не успев еще побеседовать с „МАКАРОМ” я услышал выстрелы и сигналы тревоги. „МАКАР” всунул мне в руки винтовку и мы

dostawy. Pod [pojęciem] «represje fizyczne» rozumie się rozstrzeliwanie oraz egzekucje.

5. Wykrywanie i rozprawianie się z osobami oczekującymi nadejścia jednostek Armii Czerwonej.

6. Likwidowanie wszystkich osób, bez wnikania w stopień ich winy, na zlecenie kierownictwa OUN.

7. Przekazywanie «MAKAROWI» najbardziej «niebezpiecznych wrogów» – komunistów i funkcjonariuszy NKWD, nie przesłuchując ich osobiście.

Podstawą naszej pracy jest poświęcenie się sprawie OUN. Niech wam nawet nie drgnie ręka, gdy widzicie męki waszej ofiary. Pamiętajcie, że im więcej zniszczycie wrogów, tym bliższy jest czas naszego zwycięstwa”.

Po wysłuchaniu „MAKARA” zrozumiałem, że powierza mi on robotę interesującą mnie i całkiem mi odpowiadającą, ponieważ mogłem mieszkać w domu bez obawy powołania do UPA, do której nie chciałem iść ze względu na słabe zdrowie.

Tego samego dnia pojechaliśmy z „MAKAREM” do w[si] Zarzyck rejonu rówieńskiego. Tam „MAKAR” przedstawił mnie członkom „bojówki”.

[...]

Pytanie: Co Wam wiadomo o działalności waszej „bojówki” pod tymczasowym dowództwem „NADZIEI”?

Odpowiedź: Jest mi wiadomo, że gdy chorowałem, członkowie mojej „bojówki” pod dowództwem „NADZIEI” kontynuowali działalność terrorystyczną, wykonując [jako] moje, polecenia rejonowego komendanta SB „MAKARA”, dotyczące likwidacji niewygodnych dla OUN ludzi.

Ze słów „MAKARA” wiem, że w sumie moja „bojówka” zlikwidowała ponad 140 osób – Ukraińców, Polaków, Rosjan i Czechów. Wśród nich była znaczna liczba sowieckich jeńców wojennych, którzy uciekli z obozów niemieckich.

Pytanie: Kiedy i gdzie braliście udział w walkach przeciwko wojskom sowieckim?

Odpowiedź: W połowie marca 1944 roku otrzymałem od „MAKARA” polecenie niezwłoczno przybycia do niego do w[si] Zarzyck rejonu rówieńskiego. Natychmiast stawilem się u niego. „MAKAR” zaproponował mi, żebym ponownie objął dowództwo „bojówki”. Nie przyjąłem tej propozycji, tłumacząc odmowę złym stanem zdrowia.

Zanim skończyłem rozmowę z „MAKAREM”, usłyszałem strzały i sygnały na alarm. „MAKAR” wsunął mi w ręce karabin i pobieглиśmy do lasu w pobliżu w[si] Zarzyck. Tam dowiedziałem się, że trwa walka

побежали к лесу вблизи с. Зарицк. Там я узнал, что идет бой между куренем под командованием „ГОНТЫ” в составе 350 человек и маленьким подразделением Красной Армии, под натиском которого курень „ГОНТЫ” отступал вглубь леса.

Потеряв несколько десятков человек убитыми и ранеными, курень скрылся в глубине леса, откуда „МАКАР” отпустил меня домой, предупредив, что как только я выздоровею, то обязан немедленно явиться к нему.

Я отправился в с. Карпиловку, где в мае месяце 1944 года был арестован.

Записано с моих слов верно, мне прочитано, в чем и расписываюсь:

КИРИЛЮК

Допросил:

Зам[еститель] нач[альника] отд[ела] ОББ НКВД УССР
Ст[арший] лейтенант госбезопасности
ВАЙСБЕРГ

Справка: Подлинник настоящего протокола допроса находится в архивно-следственном деле № 10012 по обвинению ТРОФИМЧУК С. К. и др., которое хранится в УАО УКГБ при СМ УССР по Ровенской области.

Ст[арший] оперуполномоченный УКГБ
при СМ УССР по Ровенской области
Капитан ИЛЬЯШ

Копия верна: (—) КИРПИЧЕНКО

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 20, арк. 56–63.
Завірена копія, машинопис.*

pomiędzy kureniem pod dowództwem „GONTY” liczącym 350 ludzi a niewielkim pododdziałem Armii Czerwonej, pod którego naporem kureń „GONTY” wycofywał się w głąb lasu.

Straciwszy kilkadziesiąt osób, zabitych i rannych, kureń ukrył się w głębi lasu, skąd „MAKAR” puścił mnie do domu, uprzedziwszy, że jak tylko wyzdrowieję, mam niezwłocznie stawić się u niego.

Udałem się do w[si] Karpilówka, gdzie w maju 1944 roku zostałem aresztowany.

Z moich słów spisano wiernie, odczytano mi, co potwierdzam podpisem:

KYRYLUK

Przesłuchał:

Zas[tępca] nacz[elnika] od[działu] OBB NKWD USRS
St[arszy] lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]
WAJSBERG

Informacja: Oryginał niniejszego protokołu przesłuchania znajduje się w sprawie archiwalno-śledczej nr 10012 z oskarżenia TROFIMCZUK S. K. i in[nych], która jest przechowywana w UAO UKGB przy SM USRS obwodu rówieńskiego.

St[arszy] oficer oper[acyjny] UKGB
przy SM USRS w obwodzie rówieńskim
Kapitan ILJASZ

Za zgodność: (—) KIRPICZENKO

*PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 20, k. 56–63.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

Витяг із протоколу допиту Петра Василенка від 15 травня 1944 р.

Протокол допроса

1944 года, мая, 15 дня. Я, оперуполномоченный Барановского РО НКВД Герасимов, допросил задержанного:

Василенко Петро Ивановича, 1925 года рождения, уроженец с. Новоселки того же сельсовета Ровенского р-на Ровенской области, образование 4 класса, б/партийный, со слов не судим, по национальности украинец, происхождение из крестьян, холост.

Василенко предупрежден по ст. 89 за ложные показания.

(—) Василенко

Вопрос: Василенко, расскажите подробно автобиографию.

Ответ: Я, Василенко Петр Иванович, до начала войны, т. е. до 1941 года занимался хлебопашеством. Отец мой в 1941 году сгорел на спиртзаводе в с. Новоселках во время пожара. Мать Василенко Оксении 48 лет, сестра Анна 10 лет и сестра Татьяна 6 лет находятся в селе Новоселках. Сестра замужняя Варвара тоже в с. Новоселках. Во время оккупации нашей территории немцами через 2 месяца я поступил в полицию в Ровно и через неделю был направлен во Владимирецкий район Ровенской области и там прослужил 4 месяца до января 1942 года, а с января 1942 года я поступил в так называемую тыловую армию украинских националистов и там находился до сего времени. В армию я не призывался, так как находился в бандеровцах во Владимирецком лесу („Казенный лес”). Моя кличка была „Паньков”.

Вопрос: Расскажите подробно задачи и действия вашей банды и в каких местностях вы проходили?

Ответ: Перед нами ставили задачи, чтобы убивать польское население, против немцев идти, а также против Красной Армии. Действовала наша банда все время в Ровенской и Волынской областях. Там наша сотня под командованием Корзюка Федора из Волынской области по кличке „Кора” уничтожила два селения около 300 дворов (сожжено) – селение Галы и селение Паросля Владимирецкого района Ровенской области. Все польское население вплоть до грудных детей

Fragment protokołu przesłuchania Petra Wasylenki z 15 maja 1944 r.

Protokół przesłuchania

Dnia 15 maja 1944 roku. Ja, oficer oper[acyjny] Baranowskiego RO NKWD Gierasimow, przesłuchałem zatrzymanego:

Wasylenkę Petra s. Iwana, urodzonego w 1925 roku we w[si] Nowosiółki tegoż *Sielsowietu* rejonu i obwodu rówieńskiego, wykształcenie 4 klasy, b[ez]-partyjnego, ze słów nie karanego, narodowości ukraińskiej, pochodzenie – z chłopów, kawalera.

Wasylenko został uprzedzony o odpowiedzialności z art. 89 KK USRS za złożenie fałszywych zeznań.

(—) Wasylenko

Pytanie: Wasylenko, podajcie dokładnie swój życiorys.

Odpowiedź: Ja, Wasylenko Petro s. Iwana, przed wybuchem wojny, tj. do 1941 roku zajmowałem się uprawą roli. Mój ojciec w 1941 roku spalił się podczas pożaru w zakładzie spiryt[usowym] we wsi Nowosiółki. Matka Wasylenko Oksenia, lat 48, siostra Anna, lat 10, oraz siostra Tatiana, lat 6, przebywają we wsi Nowosiółki. Zameżna siostra Warwara również [mieszka] we w[si] Nowosiółki. W okresie okupacji naszego terenu przez Niemców, po dwóch miesiącach, wstąpiłem do policji w Równem i po tygodniu zostałem skierowany do rejonu włodzimierzeckiego obwodu rówieńskiego, gdzie służyłem przez 4 miesiące – do stycznia 1942 roku. W styczniu 1942 roku wstąpiłem do tak zwanych odwodów armii ukraińskich nacjonalistów, gdzie znajdowałem się do chwili obecnej. Do wojska nie zostałem powołany, ponieważ byłem u banderowców w lesie włodzimierzeckim (*Kaziennyj les*). Miałem pseudonim „Pańkow”.

Pytanie: Powiedzcie dokładnie o zadaniach i działaniach waszej bandy oraz [wymieńcie] miejscowości, przez które przechodziliście?

Odpowiedź: Przed nami stawiano zadania: mordować ludność polską i prowadzić działania przeciwko Niemcom oraz Armii Czerwonej. Nasza banda przez cały czas działała w obwodach rówieńskim i wołyńskim. Tam nasza sotnia pod dowództwem Korziuka Fedira, pseudonim „Kora”, z obwodu wołyńskiego, zniszczyła dwa osiedla – około 300 gospodarstw (spalono) – osiedle Hały i osiedle Parosla [?] rejonu włodzimierzeckiego obwodu

было уничтожено (вырезано и порубано). Я лично там застрелил 5 поляков, которые убегали в лес. Позже нашим отделом командовал Степаненко Андрей по кличке „Ястреб”, урож. с. Лупинск Дубровецкого района Ровенской области.

[...]

Больше дополнить ничего не могу. Протокол допроса записан с моих слов верно, в чем и расписываюсь:

(—) Василенко

Допросил:

Опер. уполномоченный Барановского РО НКВД

(—) Герасимов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 204–207.

Оригінал, рукопис.

rówieńskiego. Cała polska ludność, z niemowlętami włącznie, została wymordowana (wyrżnięta i zarąbana). Osobiście zastrzeliłem 5 Polaków, którzy uciekali do lasu. Później naszym oddziałem dowodził Stepanenko Andrij o pseudonimie „Jastrub”, urodz[ony] we w[si] Łupinsk rejonu dąbrowickiego obwodu rówieńskiego.

[...]

Więcej niczym uzupełnić nie mogę. Protokół przesłuchania z moich słów spisany wiernie, co poświadczam podpisem:

(—) Wasylenko

Przesłuchał:

Oficer oper[acyjny] Baranowskiego RO NKWD

(—) Gierasimow

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 204–207.

Oryginał, rękopis.

Витяг із протоколу допиту Стефана Пашковського
від 26 лютого 1944 р.

СССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Протокол допроса

К делу № ____

Допрос начат в „ ” час. „ ” минут. Окончен в „ ” час. „ ” минут.

1944 г. февраля мес. 26 дня. Я, Зам. нач. Сарненского РО НКГБ, лейтенант г/б Дубовицкий допросил в качестве свидетеля:

1. Фамилия:	Пашковский
2. Имя и отчество:	Стефан Денисович
3. Дата рождения:	1884 года
4. Место рождения:	с. Долгое Сарненского р-на Ровенской обл.
5. Местожительство:	гор. Сарны, ул. Багнистая, 12
6. Нац. и гражд. (подданство):	поляк, гр-н СССР
- [...]

Вопрос: Кем Лирник П. С. работал при немцах?

Ответ: Лирник при немцах работал тоже на своем сельском хозяйстве, а когда начали оперировать банды украинских националистов, осень 1942 г. и весь 1943 год, то Лирник поступил в бульбовскую банду, лично Лирник мне говорил: „Ты знаешь кто я такой, я – бульбовец”, это было летом 1942 года, я совершенно не знал, что такое бульбовцы, а когда зимой 1942–43 года бульбовцы начали уничтожать польское население, то мне стало ясно, что такое бульбовцы.

Вопрос: Что Вам известно о предательской деятельности со стороны Лирника?

Ответ: Мне известно, что Лирник являлся участником бульбовской банды и принимал участие в сжигании польских населенных пунктов. Например, в мае м-це 1943 года, когда бульбовцы начали сжигать с. Константиновку, я проживал в доме Пляцека с. Константиновки, на рассвете бульбовцы начали сжигать дома, я через окно

**Fragment protokołu przesłuchania Stefana Paszkowskiego
z 26 lutego 1944 r.**

**ZSRS
LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH**

Protokół przesłuchania

Do sprawy nr ____

Przesłuchanie rozpoczęto o godz. „ ” minut „ ”. Zakończono o godz. „ ” minut „ ”

Dnia 26 lutego 1944 r. Ja, zast[ępcą] nacz[elnika] Sarneńskiego RO NKGB, lejtenant b[ezpieczeństwa] p[aństwa] Dubowickij **przesłu-
chałem w charakterze świadka:**

1. Nazwisko:	Paszkowski
2. Imię i imię ojca:	Stefan s. Denisa
3. Data urodzenia:	1884 rok
4. Miejsce urodzenia:	w[ieś] Dołgoje [?] r[ejo]nu sarneńskiego obw[odu] rówieńskiego
5. Miejsce zamieszkania:	mias[to] Sarny, ul. Bagnista 12
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddanie):	Polak, ob[ywatel]l ZSRS

[...]

Pytanie: W jakim charakterze pracował Lirnyk P. S. za Niemców?

Odpowiedź: Za Niemców Lirnyk również pracował w swoim gospodarstwie rolnym, a gdy zaczęły działać bandy nacjonalistów ukraińskich, jesienią 1942 r. i przez cały rok 1943, Lirnyk wstąpił do bandy bulbowców. Lirnyk sam do mnie mówił: „Wiesz kim jestem? Jestem bulbowcem”. To było latem 1942 roku, [wtedy] ja absolutnie nie wiedziałem, co to znaczy „bulbowcy”. Uświadomiłem to sobie dopiero zimą 1942/43 roku, gdy bulbowcy zaczęli mordować ludność polską.

Pytanie: Co Wam wiadomo o zdradzieckiej działalności Lirnyka?

Odpowiedź: Jest mi wiadomo, że Lirnyk był członkiem bandy bulbowców oraz brał udział w paleniu polskich miejscowości. Na przykład, w maju 1943 roku, gdy bulbowcy palili w[ieś] Konstantynówkę, mieszkałem w domu Placka we w[si] Konstantynówce. O świcie bulbowcy zaczęli

выскочил и спрятался во ржи, со ржи я видел очень ясно как Лирник, одетый в немецкую военную форму, стоял возле горящего дома и командовал: „Ищите и рубите поляков, чтоб их следа не было”, с ним еще была целая группа бульбовцев, я увидел, что дело плохо и сбежал в гор. Сарны. В эту ночь бульбовцы зарубили одного старика Гусева, но кто конкретно, сказать не могу. Не помню от кого именно я слышал, что Лирник убил Либеру Витольда, но точно сказать не могу, кроме того, ножами покололи Котылю Франца, отчество его не знаю. Эти все злодеяния сделали Лирник и еще с ним группа бандитов. Сожгли 20 домов, забрали скот и угнали его по направлению Немович, кто еще с ним был сказать не могу, потому что я их не знал.

Вопрос: Лирник участвовал в сжигании других сел, кроме Константиновки?

Ответ: Об этом мне неизвестно.

[...]

Протокол записан с моих слов верно, мне лично прочитан, в чем и расписываюсь:

(—) Пашковский

Допросил

Зам. нач. Сарненского РО НКГБ

Лейтенант госбезопасности

(—) Дубовицкий

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 114–117.

Оригінал, рукопис на бланку.

palić domy. Wskoczyłem przez okno i ukryłem się w życie, skąd bardzo wyraźnie widziałem, jak ubrany w niemiecki mundur wojskowy Lirnyk stał obok płonącego domu i rozkazywał: „Szukajcie i rąbcie Polaków, żeby ślad po nich nie został”. Była z nim cała grupa bulbowców. Zorientowałem się, że jest źle i uciekłem do mias[ta] Sarny. Owej nocy bulbowcy zarabali pewnego starca Gusiewa, lecz nie potrafię powiedzieć, kto konkretnie. Słyszałem też, lecz nie pamiętam od kogo, że Lirnyk zabił Liberę Witolda. Tego jednak nie mogę dokładnie stwierdzić. Poza tym zakłuto nożami Kotylę Franciszka, imienia ojca nie znam. Wszystkie wymienione zbrodnie popełnił Lirnyk wraz z grupą bandytów. Spalili 20 domów, zabrali bydło i uprowadzili je w kierunku Niemowicz. Kto jeszcze był z Lirnykiem, nie potrafię powiedzieć, ponieważ nie znałem tych ludzi.

Pytanie: Czy Lirnyk brał udział w paleniu innych wsi, poza Konstantynówką?

Odpowiedź: Nic o tym nie wiem.

[...]

Protokół z moich słów został spisany wiernie i przeczytany mi, co poświadczam podpisem:

(—) Paszkowski

Przesłuchał:

Zast[ępcą] nacz[elnika] Sarneńskiego RO NKGB

Lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]

(—) Dubowickij

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 114–117.

Oryginał, rękopis na formularzu.

**Витяг із протоколу допиту Миколи Ковальчука
від 15 лютого 1944 р.**

Протокол допроса
1944 года февраля 15 дня, гор. Ровно

Ст. оперуполномоч[енный] ОБХСС УМ НКВД по Ровенской области лейтенант милиции ДАВЫДОВ допросил в качестве свидетеля:

КОВАЛЬЧУК Николая Семеновича, 1917 года рождения, уроженец гор. Киев УССР, еврей, из рабочих, член ВЛКСМ, военнообязанный, женат, не судим, временно не работает, проживает с. Верховск Ровенского района.

Об ответственности за дачу ложных показаний предупрежден по ст. 89 УК УССР.

(КОВАЛЬЧУК)

Допрос начат в 12 ч. 05 мин.

Вопрос: Гр. Ковальчук, что Вам известно о группировке бандеровской банды в селе Кривичи?

Ответ: Я являюсь жителем села Верховск Ровенского района, мне известно, что в селе Кривичи, расположенном в одном км от села Верховск находится группировка бандеровской банды, каковую возглавляет житель этого села, комендант полевой жандармерии бандеровской группировки РАЗУМЕЦ Иван Арсентьевич по кличке „НЕДОЛЯ”, рослый молодой мужчина, в 1941 и 1942 году при немцах работал в полиции, там же в Кривичи проживает его семья и родители, жена РАЗУМЕЦ Ольга Андреевна, двое детей, отец РАЗУМЕЦ Андрей и мать по имени Матрена.

Там же в селе Кривичи проживает бандеровец ГЛУЩУК Гриц Степанович по кличке „ГОРМАТА”, является начальником железной пятаки бандеровцев, есть еще ЖУШМАН Ананий, кличку его не знаю, который работает по мобилизации населения в банду бандеровцев, в начале января 1944 года он проводил мобилизацию в селе Верховск, где мобилизовал в банду бандеровцев до 30 человек, как-то ГЕНБИН Петра, ЯНВАРЬ Николая и других, фамилий их не знаю, указанные лица были неизвестно где около месяца, после вернулись в село

**Fragmenty protokołu przesłuchania Nikołaja Kowalczuka
z 15 lutego 1944 r.**

Protokół przesłuchania
Dnia 15 lutego 1944 roku, mias[to] Równe

St[arszy] ofic[er] oper[acyjny] OBChSS UM NKWD obwodu rówieńskiego lejtenant milicji DAWYDOW przesłuchał w charakterze świadka:

KOWALCZUKA Nikołaja s. Siemiona, urodzonego w 1917 roku w mieś[cie] Kijowie USRS, Żyda, z robotników, członka WLKSM, podlegającego obowiązkowi służby wojskowej, żonatego, nie karanego, chwilowo nie pracującego, zamieszkałego we wsi Wierzchowsk rejonu rówieńskiego.

O odpowiedzialności zeznań z art. 89 KK USRS za złożenie fałszywych zostałem uprzedzony.

(KOWALCZUK)

Przesłuchanie rozpoczęto o g[odzinie] 12 min[ut] 05.

Pytanie: Ob[ywatelu] Kowalczuk, co Wam wiadomo o ugrupowaniu banderowskim we wsi Krzywicze?

Odpowiedź: Jestem mieszkańcem wsi Wierzchowsk rejonu rówieńskiego. Wiadomo mi, że we wsi Krzywicze, położonej w odległości jednego km od wsi Wierzchowsk, znajduje się ugrupowanie banderowskie, na czele którego stoi mieszkaniec tej wsi, komendant żandarmerii polowej ugrupowania banderowskiego RAZUMIEC Iwan s. Arsentija o pseudonimie „NIEDOLA”, postawny młody mężczyzna, [który] w latach 1941 i 1942, za Niemców, pracował w policji; również w Krzywiczach mieszka jego rodzina i rodzice – żona RAZUMIEC Olga c. Andrija, dwoje dzieci, ojciec RAZUMIEC Andrij i matka o imieniu Matriona.

Również we wsi Krzywicze mieszka banderowiec HŁUSZCZUK Hryć s. Stepana o pseudonimie „HARMATA”, który jest naczelnikiem żelaznej piętki banderowców. Jeszcze jest ŻUSZMAN Ananij, pseudonimu nie znam. Na początku stycznia 1944 roku zajmował się werbunkiem we wsi Wierzchowsk, gdzie zmobilizował do bandy banderowców prawie 30 osób, jak HENBINA Petra, JANWARA Mykołę i innych, których nazwisk nie znam. Ludzie ci około miesiąca przebywali w nieznanym

Верховск обратно домой уже с оружием, каковое находится при них припрятанным.

[...]

Мне известно, что участники бандеровской группировки РАЗУМЕЦ Иван по кличке „НЕДОЛЯ”, ГЛУЩУК Гриц по кличке „ГАРМАТА”, КИДУН Есип, клички не знаю, имеет оружие – советский автомат, КОВАЛЬЧУК Александр – имеет оружие – немецкий автомат, его отец КОВАЛЬЧУК Нечипор и друг. в мае 1943 года в селе Кривичи уничтожили всех поляков, как-то Янека ВЫСОЦКОГО и его жену и двое детей, Стасика ЗАЕЦ, его жену и троих детей, Гельку МАРЦИКОВСКУЮ и других, каковые не сумели в этот день бежать из села Кривичи, имущество поляков ценное они разграбили, а остальное спалили. Также в мае 1943 года РАЗУМЕЦ под кличкой „НЕДОЛЯ” и другие члены его бандеровской группировки совершили налет на польскую колонию Ведвиполь¹, расположенную в 2-х км от села Кривичи, где не успевших бежать поляков уничтожили и спалили всю колонию. Осенью 1943 года РАЗУМЕЦ под кличкой „НЕДОЛЯ” разъезжал на легковой автомашине, каковую сейчас он спрятал неизвестно где. Также бандеровская группировка в селе Кривичи под руководством главаря бандитской группы РАЗУМЕЦ Ивана Арсентьевича производила неоднократные налеты на советские отряды партизан и других мирных жителей, не состоящих в их национальной группировке, как, например, в селе Ясениниче на хуторе в ноябре 1943 года они спалили дом и уничтожили всю семью гр-на украинца ПОЛИЙ Макара.

[...]

Показания с моих слов записаны правильно, в чем и подписываюсь:
КОВАЛЬЧУК

Допрос окончен в 14 час. 15 мин.

Допросил:

Ст. оперуполномоченный ОБХСС УМ НКВД Ровенской обл[асти]
Лейтенант милиции ДАВЫДОВ

Верно: (—)

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 110–113.
Завірена копія, машинопис.*

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Ядвипіль.

miejscu, po czym wrócili do wsi Wierzchowsk już z bronią, która jest u nich ukryta.

[...]

Wiadomo mi, że członkowie ugrupowania banderowskiego RAZUMIEC Iwan o pseudonimie „NIEDOLA”, HŁUSZCZUK Hryc o pseudonimie „HARMATA”, KIDUN Josyp, pseudonimu nie znam, posiadają broń – automat sowiecki, KOWALCZUK Ołeksandr posiada broń – automat niemiecki, jego ojciec KOWALCZUK Nieczypor i in[ni] w maju 1943 roku we wsi Krzywicze wymordowali wszystkich Polaków, [m. in.] Janka WYSOCKIEGO oraz jego żonę i dwoje dzieci, Staśka ZAJĄCA, jego żonę i troje dzieci, Helkę MARCYKOWSKĄ i innych, którzy tego dnia nie zdążyli uciec ze wsi Krzywicze. Cenniejsze ich mienie zrabowali, a pozostałe spalili. Również w maju 1943 roku RAZUMIEC o pseudonimie „NIEDOLA” i inni członkowie jego banderowskiego ugrupowania dokonali napadu na położoną w odległości 2 km od wsi Krzywicze polską kolonię Jadwipol, gdzie wymordowali Polaków, którzy nie zdołali uciec oraz spalili całą kolonię. Jesienią 1943 roku RAZUMIEC o pseudonimie „NIEDOLA” jeździł samochodem osobowym, który obecnie ukrył nie wiadomo gdzie. Ugrupowanie banderowskie we wsi Krzywicze pod kierownictwem przywódcy grupy bandyckiej RAZUMCA Iwana s. Arsentija niejednokrotnie dokonywało napadów na sowieckie oddziały partyzanckie oraz mieszkańców cywilnych nie należących do owego ugrupowania narodowego, na przykład w listopadzie 1943 roku w chutorze [koło] wsi Jasieniewicze spalili dom i wymordowali całą rodzinę ob[ywate]la POLIJA Makara – Ukraińca.

[...]

Zeznania spisano z moich słów wiernie, co potwierdzam podpisem:
KOWALCZUK

Przesłuchanie zakończono o godz. 14 min. 15.

Przesłuchał:

St[arszy] oficer oper[acyjny] OBChSS UM NKWD
obw[odu] rówieńskiego
Lejtenant milicji DAWYDOW

Za zgodność: (—)

*PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 110–113.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

**Обвинувальний висновок стосовно Григорія Бортника
від 23 вересня 1944 р.**

К след. делу № 123

„Утверждаю”
^а-зам.^{-а} нач. УНКГБ ровенской обл.
 Подполковник госбезопасности
^б-(—)-^б ЦВЕТУХИН
 в
^а-23-^а” сентября 1944 г.

Обвинительное заключение

По обвинению:
 БОРТНИК Григория Николаевича
 в преступлении, предусмотренном
 ст. 54-1, „б”, 54-8 и 54-11 УК УССР.

За измену Советской Родине, службу немецким оккупантам и принадлежность к антисоветской, так наз. „Украинской повстанческой армии” – 16 июня 1944 года Управлением НКГБ Ровенской области арестован и привлечен к следствию житель с. Селище Клесовского района Ровенской области – БОРТНИК Григорий Николаевич.

Произведенным по делу расследованием установлено, что, будучи в июне 1941 года призванным в Красную Армию и направленным в часть, в скором времени дезертировал и захватил с собой винтовку, прибыл к прежнему своему месту жительства в с. Селище Клесовского района Ровенской области. Вскоре после оккупации немцами Ровенской области добровольно поступил на службу комендантом немецкой сельской полиции с. Селище.

Исполняя обязанности коменданта полиции, в целях издевательства в июле 1941 года обвиняемый БОРТНИК запрягал в повозку комсомольцев НИКАНЧУК Степана Федоровича, КОНДРАТЮК Ивана Яковлевича, НИКАНЧУК Ивана Федоровича и др. и возил на них дрова для немецкой полиции с. Селище.

Прослужив в полиции 3 недели, БОРТНИК перешел на службу старостой сельуправы с. Селище, в должности которого работал до декабря 1941 года.

Будучи старостой сельуправы выполнял все указания и распоряжения немецких властей – отправил в Германию 120 цнт. хлеба,

Wniosek oskarżający Hryhorija Bortnyka z 23 września 1944 r.

Do sprawy śled[czej] nr 123

„Zatwierdzam”

^a-Zast[ępcą]-^a nacz[elnika] UNKGB
obw[odu] rówieńskiego
Podpułkownik bezpieczeństwa państw[owego]

^b-(—)-^b CWIETUCHIN

^c

„^a-23-^a” września 1944 r.

Wniosek oskarżający

Z oskarżenia:

BORTNYKA Hryhorija s. Mykoły
o przestępstwo przewidziane art.
54-1, „b”, 54-8 i 54-11 KK USRS.

Za zdradę Sowieckiej Ojczyzny, służbę okupantom niemieckim oraz przynależność do antysowieckiej tak zw[anej] „Ukraińskiej Powstańczej Armii” – 16 czerwca 1944 roku został aresztowany przez Zarząd NKGB obwodu rówieńskiego i [przeciwko niemu] toczy się śledztwo – mieszkaniec w[si] Sieliszcze rejonu klesowskiego obwodu rówieńskiego – BORTNYK Hryhorij s. Mykoły.

Podczas przeprowadzonego w sprawie śledztwa ustalono, że będąc powołanym do Armii Czerwonej w czerwcu 1941 roku i skierowanym do jednostki, po krótkim czasie zdezerterował i, zabrawszy ze sobą karabin, przybył do swojego miejsca zamieszkania we w[si] Sieliszcze rejonu klesowskiego obwodu rówieńskiego. Wkrótce po [rozpoczęciu] okupacji niemieckiej obwodu rówieńskiego wstąpił ochotniczo na służbę jako komendant niemieckiej policji wiejskiej w[si] Sieliszcze.

Pełniąc obowiązki komendanta policji, oskarżony BORTNYK w lipcu 1941 roku znęcając się nad komsomolcami NIKANCZUKIEM Stepanem s. Fedira, KONDRATIUKIEM Iwanem s. Jakowa, NIKANCZUKIEM Iwanem s. Fedira i in[nymi], zaprzęgał ich do furmanki, którą wożono drewno na opał dla niemieckiej policji w[si] Sieliszcze.

Po 3 tygodniach służby w policji, BORTNYK został przeniesiony na stanowisko starosty *Sieluprawy* w[si] Sieliszcze. Na tym stanowisku pracował do grudnia 1941 roku.

110 голов крупного рогатого скота, 120 цнт. картофеля и передал немцам 6000 рублей денег, собранных с населения в виде налогов. В этот же период времени участвовал в засаде в урочище Гуска против советских партизан.

С декабря 1941 по сентябрь 1942 года БОРТНИК снова работал полицейским в полиции с. Селище, а с сентября 1942 г. по февраль 1943 года – полицейским районной немецкой полиции с. Клесово¹.

В этот период времени БОРТНИК нес охранную службу здания, где помещалась полиция, а также охранял и конвоировал арестованных немцами советских граждан.

В марте 1943 г. БОРТНИК бросил службу в полиции и добровольно вступил в действующую банду „УПА” под кличкой „ПЕНЕК”.

Будучи в банде, в 1943 г. принимал активное участие в операциях против советских партизан в районе села Бовши Владимирецкого района, Карпиловка Ракитновского р-на и Каменное Клесовского района.

¹В мае 1943 г. совместно с бандой принимал участие в бандитском налете по уничтожению польского населения с. Старики Ракитновского района. В результате этого налета бандитами было убито 50–60 человек советских граждан, а имущество их разграблено.¹

19 марта 1943 года под непосредственным руководством обвиняемого БОРТНИК на хут. Вирки Клесовского района было уничтожено 2 семьи советских граждан в количестве 7 человек – ДОМАШЕВСКОГО Михаила и ФУРМАНЕЦ Владимира Исааковича.

Кроме того, обвиняемый БОРТНИК в 1943 году лично сам убил 2-х советских партизан – ДОРГЕР Константина и ПОЧЕК.

Одновременно с этим, находясь в банде, обвиняемый БОРТНИК занимался подготовкой бандитов к военному делу и за время нахождения в банде подготовил до 50 человек бандитов (л.д. 11–16, 19–22, 25–35).

Будучи допрошенным в качестве обвиняемого, БОРТНИК виновным признал себя частично, а именно, только в том, что он работал в немецкой полиции, участвовал в облавах на советских партизан, состоял в банде „УПА” и обучал военному делу бандитов.

Участие в уничтожении 50–60 человек советских граждан польской национальности в с. Старики Клесовского района, а также убийство партизан ДОРГЕР и ПОЧЕК – отрицает (л.д. 18, 18 об., 24, 24 об.), но во всех совершенных преступлениях достаточно изобличается показаниями свидетелей: ВЕЛИЧКО Я. Н., БАГИНСКОГО В. И., КОВАЛЬЧУК Н. Д., НИКАНЧУК О. П., МИХАРЕВИЧ А. М., ВЕЛИЧКО Л. Я., ХРИЩЕВСКОЙ П. И., ГОНЗЮК М. И., БЕЛЕНЬКОГО В. Т., ВЕЛИЧКО Я. Ф. (л.д. 36–55) и очными ставками со свидетелями КОВАЛЬЧУК Н. Д., ВЕЛИЧКО Я. Н., НИКАНЧУК О. П., ХРИЩЕВСКОЙ П. И. и БЕЛЕНЬКИМ В. Т. (л.д. 56–67).

Będąc starostą *Sieluprawy*, wykonywał wszystkie polecenia i rozporządzenia władz niemieckich – wysłał do Niemiec 120 cetn[arów] zboża, 110 sztuk bydła rogatego, 120 cetn[arów] ziemniaków oraz przekazał Niemcom 6000 rubli, zebranych od mieszkańców jako podatki. W tym samym czasie wziął udział w zasadzce na uroczysku Huska przeciwko partyzantom sowieckim.

Od grudnia 1941 do września 1942 roku BORTNYK znowu pracował jako policjant w policji w[si] Sieliszczce, a od września 1942 r. do lutego 1943 roku – jako policjant rejonowej niemieckiej policji w[si] Klesów.

W tym czasie BORTNYK służył w ochronie budynku policji oraz pilnował i konwojował aresztowanych przez Niemców obywateli sowieckich.

W marcu 1943 r. BORTNYK porzucił służbę w policji i pod pseudonimem „PIENIEK” ochotniczo wstąpił do bandy „UPA”.

W bandzie w 1943 r. brał czynny udział w operacjach przeciwko partyzantom sowieckim w rejonie wsi Bowszy [?] rejonu włodzimierzeckiego, Karpilówka rejonu rokitniańskiego i Kamienne rejonu klesowskiego.

^dW maju 1943 r. wspólnie z bandą uczestniczył w bandyckim napadzie i likwidacji ludności polskiej w[si] Stariki [?] rejonu rokitniańskiego. W rezultacie owego napadu bandyci zabili 50–60 osób – obywateli sowieckich, a ich mienie zrabowali.^d

19 marca 1943 roku pod bezpośrednim kierownictwem oskarżonego BORTNYKA w chut[orze] Wirki rejonu klesowskiego zostały wymordowane 2 rodziny obywateli sowieckich liczące 7 osób – DOMASZEWSKIEGO Michaiła i FURMAŃCA Władimira s. Izaaka.

Poza tym, w 1943 roku oskarżony BORTNYK osobiście zabił 2 partyzantów sowieckich – DORGERA Konstantina i POCZKA.

Jednocześnie, będąc w bandzie, oskarżony BORTNYK zajmował się szkoleniem wojskowym bandytów i w okresie, gdy należał do bandy, wyszkolił prawie 50 bandytów (k.s. 11–16, 19–22, 25–35).

Przesłuchiwany w charakterze oskarżonego, BORTNYK przyznał się do winy częściowo, a mianowicie tylko do tego, że pracował w niemieckiej policji, brał udział w obławach na partyzantów sowieckich, był członkiem bandy „UPA” i prowadził szkolenie wojskowe bandytów.

Nie przyznaje się do uczestnictwa w likwidacji 50–60 osób – obywateli sowieckich narodowości polskiej we w[si] Stariki rejonu klesowskiego oraz do zabójstwa partyzantów DORGERA i POCZKA (k.s. 18, 18 odw., 24, 24 odw.), lecz wszystkie popełnione przez niego zbrodnie zostały dostatecznie zdemaskowane dzięki zeznaniom świadków: WELICZKO J. N., BAGINSKIEGO W. I., KOWALCZUK N. D., NIKANCZUK O. P., MICHARIEWICZ A. M., WELICZKO L. J., CHRISZCZEWSKIEJ P. I., GONZIUK M. I., BIELEŃKIEGO W. T., WELICZKO J. F. (k.s. 36–55) oraz konfrontacjom

На основании изложенного, обвиняется:

БОРТНИК Григорий Николаевич, 1914 г. рождения, уроженец и житель с. Селище Клесовского района Ровенской области, украинец, гражд. СССР, беспартийный, не судим, грамотный, женат, из крестьян-середняков, военнообязанный, в Красной Армии не служил, [!] с 1937 года по сентябрь 1938 г. служил в польской армии в качестве капрала.

в том, что:

Изменил Советской Родине в июне 1941 года, будучи призванным в Красную Армию, захватив с собой винтовку дезертировал и прибыл к прежнему месту жительства в с. Селище Клесовского района. По прибытию в с. Селище добровольно поступил на службу к немецким оккупантам на должность коменданта сельской полиции с. Селище.

В целях издевательства в июле 1941 г. запрягал в повозку комсомольцев НИКОНЧУК С. Ф., КОНДРАТЮК И. Я., НИКОНЧУК И. Ф. и возил на них дрова к зданию, где помещалась полиция.

В июле 1941 года перешел работать старостой сельуправы с. Селище, в которой работал до декабря 1941 г. Будучи старостой выполнял все распоряжения немецких властей и отправил в Германию 120 цнт. хлеба, 110 голов крупного рогатого скота, 120 цнт. картофеля и передал немцам 6000 рублей денег, собранных с населения под видом налога. В этот же период участвовал в засаде в урочище Гуска против советских партизан.

С декабря 1941 года по сентябрь 1942 года работал полицейским села Селище, а с сентября 1942 г. по февраль 1943 года полицейским райполиции в с. Клесово, где нес охранную службу помещения, в котором находилась полиция, а также охранял и конвоировал арестованных советских граждан.

В марте 1943 года добровольно вступил в действующую банду „УПА”, в составе которой в марте 1943 г. принимал активное участие в операциях в районе сел Бовши Владимирецкого района, Карпиловка Ракитновского района и Каменное Клесовского района против советских партизан, а в мае 1943 года в составе этой же банды принимал участие в бандитском налете на с. Старики Ракитновского района, в результате чего было убито 50–60 человек советских граждан, а имущество разграблено бандитами.

19 марта 1943 года на хут. Вирки Клесовского района руководил уничтожением 2-х семей советских граждан ДОМАШЕВСКОГО

ze świadkami KOWALCZUK N. D., WELICZKO J. N., NIKANCZUK O. P., CHRISZCZEWSKĄ P. I. i BIELEŃKIM W. T. (k.s. 56–67).

Na podstawie powyższego, oskarża się:

BORTNYKA Hryhorija s. Mykoły, urodzonego w 1914 roku we w[si] Sieliszcze rejonu klesowskiego obwołu rówieńskiego i zamieszkałego tamże, Ukraińca, obyw[atela] ZSRS, bezpartyjnego, nie karanego, piśmiennego, żonatego, z chłopów-średniaków, podlegającego obowiązkowi służby wojskowej, w Armii Czerwonej nie służącego [!], od 1937 roku do września 1938 r. służącego w Wojsku Polskim w stopniu kaprała

o to, że:

Zdradził Sowiecką Ojczyznę w czerwcu 1941 roku, [kiedy to,] będąc powołanym do Armii Czerwonej zdezerterował i zabrawszy ze sobą karabin, przybył do swojego miejsca zamieszkania we w[si] Sieliszcze rejonu klesowskiego. Po przybyciu do w[si] Sieliszcze wstąpił ochotniczo na służbę u okupantów niemieckich na stanowisko komendanta policji wiejskiej w[si] Sieliszcze.

W lipcu 1941 roku w celu znęcania się zaprzęgał do furmanki, którą wożono drewno na opał do budynku policji, komsomolców NIKANCZUKA S. F., KONDRATIUKA I. J., NIKANCZUKA I. F.

W lipcu 1941 roku przeszedł do pracy w charakterze starosty *Siel-uprawy* w[si] Sieliszcze. Na tym stanowisku pracował do grudnia 1941 roku. Będąc starostą wykonywał wszystkie rozporządzenia władz niemieckich i wysłał do Niemiec 120 cetn[arów] zboża, 110 sztuk bydła rogatego, 120 cetn[arów] ziemniaków oraz przekazał Niemcom 6000 rubli, zebranych od mieszkańców jako podatki. W tym samym okresie brał udział w zasadzce na uroczysku Huska przeciwko partyzantom sowieckim.

Od grudnia 1941 roku do września 1942 roku pracował jako policjant we wsi Sieliszcze, a od września 1942 r. do lutego 1943 roku – jako policjant rej[onowej] policji we w[si] Klesów, służył w ochronie budynku policji oraz pilnował i konwojował aresztowanych przez Niemców obywateli sowieckich.

W marcu 1943 roku ochotniczo wstąpił do bandy „UPA”. Należąc do bandy, w marcu 1943 r. brał czynny udział w operacjach przeciwko partyzantom sowieckim w rejonie wsi Bowszy rejonu włodzimierzeckiego, Karpółka rejonu rokitniańskiego i Kamienne rejonu klesowskiego, a w maju

Михаила и ФУРМАНЕЦ Владимира Исааковича, где бандитами было убито 7 человек.

Кроме того, в 1943 году сам лично убил 2-х советских партизан – ДОРГЕР Константина и ПОЧЕК.

Находясь в банде, занимался военной подготовкой бандитов и подготовил их в количестве 50 человек,

т.е. в совершении преступления, предусмотренного ст.ст. 54-1, „б”, 54-8 и 54-11 УК УССР.

Руководствуясь ст. 204 УПК УССР следственное дело № 123 по обвинению БОРТНИК Григория Николаевича направить военному прокурору войск НКВД Ровенской области для утверждения обвинительного заключения и направления дела по подсудности.

Следователь Следотдела УНКГБ
Мл. лейтенант госбезопасности
(—) ГРЕБЕННИКОВ

„Согласен”:

Начальник следотдела УНКГБ
Майор госбезопасности
(—) СОЛОИМСКИЙ

Обвинительное заключение составлено
20 сентября 1944 г. в гор. Ровно.

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 121–123.

Оригінал, машинопис.

На лівому верхньому полі резолюція: Утверждаю. Бортник передать суду В[оенного] Трибунала по ст.ст. 54-1б, 54-8 и 54-11 УК УССР. В/прокурор [...] 30 IX 44 г. Підпис нерозбірливий.

Примітки

^{а-а} Вписано від руки.

^{б-б} Замість Цветухіна розписався його заступник, підпис нерозбірливий.

^в Кругла печатка з написом: *Народный Комиссариат Государствен[ной] Безопасности Укр[аинской] ССР. Управление НКГБ по Ровенской области.*

^{г-г} Текст відзначений зліва на полях двома вертикальними рисками.

¹ Так у тексті; правильно: Клесів.

1943 roku w składzie tej samej bandy wziął udział w bandyckim napadzie na w[ieś] Stariki rejonu rokitniańskiego, w rezultacie którego zabito 50–60 osób – obywateli sowieckich, a ich mienie zrabowano.

19 marca 1943 roku w chut[orze] Wirki rejonu klesowskiego kierował likwidacją 2 rodzin obywateli sowieckich DOMASZEWSKIEGO Michaiła i FURMANCA Władimira s. Izaaka, kiedy bandyci zamordowali 7 osób.

Poza tym, w 1943 roku osobiście zabił 2 partyzantów sowieckich – DORGERA Konstantina i POCZKA.

Będąc w bandzie, zajmował się szkoleniem wojskowym bandytów, których wyszkolił do 50,

tj. o popełnienie zbrodni przewidzianych art. art. 54-1, „b”, 54-8 i 54-11 KK USRS.

Kierując się art. 204 KPK USRS sprawę śledczą nr 123 z oskarżenia BORTNYKA Hryhorija s. Mykoły skierować do prokuratora wojskowego wojsk NKWD obwodu rówieńskiego w celu zatwierdzenia wniosku oskarżającego oraz przekazania sprawy do sądu.

Śledczy Oddziału Śled[czego] UNKGB
Mł[odszy] lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]
(—) GRIEBIENNIKOW

„Wyrażam zgodę”

Naczelnik Oddziału Śled[czego] UNKGB
Major bezpieczeństwa państw[owego]
(—) SOŁOIMSKIJ

Wniosek oskarżający sporządzono
20 września 1944 r. w mieś[cie] Równie.

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 121–123.

Oryginał, maszynopis.

Na lewym marginesie u góry dekretacja: Zatwierdzam. Bortnyka oddać pod sąd Trybunału W[oj- skowego] z art. art. 54-1b, 54-8 oraz 54-11 KK USRS. Prokurator W[oj- skowy] [...] 30 IX 44 r. i nieczytelny podpis.

Przypisy

- a- -a Wpisano odręcznie.
- b- -b Zamiast Cwietuchina podpisał jego zastępcę, podpis nieczytelny.
- c Pieczęć okrągła z napisem w otoku: *Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państw[owe- go] Ukr[aińskiej] SRS. Zarząd NKGB obwodu rówieńskiego.*
- d- -d Na lewym marginesie fragment zaznaczony dwiema pionowymi kreskami.

**Витяг із протоколу про візит митрополита Полікарпа
до генерал-комісара Волині-Поділля Гайнріха Шене
від 8 травня 1943 р.**

Протокол

Дня 8, травня 1943 року, на годину 10-ту, згідно запрошення, Його Високопреосвященство, Високопреосвященіший Полікарп, Митрополит – Адміністратор Святої Православної Автокефальної Церкви, прибув в асисті Протоєрея Миколи Малюжинського до Генерал-Комісаріату Волині-Поділля й був прийнятий Генерал-Комісаром п. Шене в присутності начальника політичного відділу п. Краузе, начальника шкільного і церковного відділу п. Шмідта і перекладача п. Пупігера.

Після взаємних привітань пан Генерал-Комісар, звертаючись до Його Високопреосвященства, Високопреосвященішого Митрополита Полікарпа, освідчив так: „Я запросив вас поговорити про сучасне положення. Зараз уже можна говорити отверто про повстання, що тут відбувається. Воно буде не на користь місцевому населенню. Зразу, коли цивільна влада прийняла управління, був спокій, потім почали траплятися, правда, спочатку досить рідко, випадки обстрілу німецьких авт. У відповідь на обстріли були застосовані репресії до окремих осіб, а навіть і до цілих сіл, коли було встановлено той чи інший зв'язок населення з бандитами. Зразу банди були виключно совітські. Пізніше картина змінилася і почали чим далі частіше появлятися банди виразно національного характеру. Особливо сильною організацією є банда Тараса Боровця, який виступив під іменем Отамана Тараса Бульби й заховується настільки зухвало, що масово роздає свої, до речі мовити, досить добре виконані фотографії. Ад'ютанта його недавно арештовано. Тепер з націоналістичними партизанами діло дійшло до того, що вони копають окопи, прорубують просіки, будують різні укріплення та взагалі господарюють, як їм подобається, в чому я пересвідчився, пролітаючи літаком над теренами Волині, від Любомля до Кременця.

Серед цих національних бандитів є багато людей, що були на службі в німецьких установах, але тому, що за розтрати чи за інші якісь провини мали попасти під суд, втекли й прийняли на себе команду над бандитами. Брат Тучака є командиром 5-го українського полку, а сам Тучак знаходиться при штабі цього полку. Серед

**Fragmety protokołu wizyty metropolity Polikarpa
u komisarza generalnego Wołynia i Podola Heinricha Schöne
z 8 maja 1943 r.**

Protokół

Dnia 8 maja 1943 roku, o godzinie 10, zgodnie z zaproszeniem, Jego Eksceleńcja Przewielebny Polikarp, Metropolita-Administrator Świętej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej, przybył w asyście Protojereja Mykoły Malużynskiego do Komisariatu Generalnego „Wołyń-Podole”, gdzie w obecności naczelnika wydziału politycznego p. Krauze, naczelnika wydziału szkół i cerkwi p. Schmidta oraz tłumacza p. Pupigera został przyjęty przez generalnego komisarza p. Schöne.

Po wzajemnym przywitaniu się pan generalny komisarz, zwracając się do Jego Eksceleńcji Przewielebnego Metropolity Polikarpa oświadczył, co następuje: „Zaprosiłem Was, aby porozmawiać o aktualnej sytuacji. Teraz możemy już powiedzieć sobie otwarcie o toczącym się tu powstaniu. Nie wyjdzie ono na korzyść ludności miejscowej. Zaraz po objęciu rządów przez władze cywilne było spokojnie, potem zdarzały się, początkowo co prawda dosyć rzadko, wypadki ostrzeliwania niemieckich aut. W odpowiedzi na ostrzały zastosowano represje wobec konkretnych osób, a nawet, gdy został udowodniony taki czy inny związek ludności z bandytami, i wobec całych wsi. Najpierw były to wyłącznie sowieckie bandy. Później sytuacja zmieniła się i coraz częściej pojawiały się bandy o charakterze wyraźnie nacjonalistycznym. Szczególnie silną organizacją jest banda Tarasa Borowcia, który występuje pod przybranym imieniem atamana Tarasa Bulby i zachowuje się tak zuchwale, że masowo rozdaje swoje, trzeba przyznać, dość dobrze wykonane zdjęcia. Niedawno został aresztowany jego adiutant. Teraz doszło do tego, że wraz z nacjonalistycznymi partyzantami kopie okopy, wyrąbuje przesieki, buduje różne warownie i w ogóle rządzi się, jak mu się podoba. Przekonałem się o tym, przelatując samolotem nad terenami Wołynia, od Lubomla do Krzemieńca.

Wśród tych nacjonalistycznych bandytów jest wielu ludzi, którzy służyli w niemieckich instytucjach, lecz ponieważ mieli stanąć przed sądem za defraudację lub jakieś inne wykroczenia, uciekli i objęli dowództwo nad bandytami. Brat Tuczaka jest dowódcą 5 ukraińskiego pułku, a sam Tuczak jest w sztabie tego pułku. Wśród duchowieństwa Cerkwi Autokefalicznej również zdarzały się wypadki agitacji za bandytami.

духовенства Автокефальної Церкви також траплялися випадки агітації за бандитами.

Національні бандити діяльність свою виявляють також і тим, що нападають і мордують безборонних поляків. По наших підрахункам, до цього часу вбито около 15 000 поляків. Кольонія Іванова Долина не існує.

Українське населення було зразу пасивне, а тепер ця пасивність ще збільшилася. Поміч населення німцям мінімальна. Німецька жінка працює 10 годин денно, ще й терпить від англійських нальотів. Українці ж під впливом ворожої пропаганди не хочуть їхати на роботи та й у себе дома працюють дуже ліново.

Те, що зроблено досі націоналістами, доводить, що вони зле розуміють свої обов'язки, бо їхня діяльність – це не є спосіб творення нової України...”

[...]

На це Його Високопреосвященство, Високопреосвященіший Митрополит – Адміністратор відповів: „... Що ж до духовенства, то я головою ручу, що духовенство в тому не приймає участі. Правда, в родині не без того урода, але все духовенство, як селянство, далеке від банд, але без сили проти озброєних бандитів. Виходить одне: Ви маєте владу й силу, знищить банди, але нищити населення це не доцільно. Відносно ж того, як Ексселенція говорили про організацію виїзду робітників до Німеччини, то я підкреслюю, що в моєму розпорядженні є тільки слово і ним користаюся і користався до цієї цілі. Я видав цілий ряд відозв до населення. І їх читають і навіть знаходять добрими, але не слухають, бо занадто опанувала людей ворожа пропаганда і терор.

Священики бояться говорити, бо їх убивають і тільки мої відозви відчитують, ховаючись за моїм іменем. Там, де нема лісів, а значить і банд, в селах спокій.

В останніх часах дуже важке і гнетуче враження на духовенство і на все населення зробив виступ польської поліції в Киверцях. Священик там Богу душу винен. Ще за тиждень до відомих киверинських подій, він був у мене і стурбовано оповідав, що поляки пустили чутку про те, що нібито він святий ніж партизанам, щоб різати поляків і німців. Я його заспокоював, що таким пльоткам ніхто не вірить і не придаватиме жодного значення. А потім виявилось, що це стало причиною його смерті. Та ще коли б був тільки розстріляний, а то над ним знущалися, били, повибивали зуби, на очах у нього розстріляли його парохіян і дружину, а його забили останнім. Так мені переказували з Киверець.

Działalność nacjonalistycznych bandytów przejawia się również w tym, że napadają i mordują bezbronnych Polaków. Według naszych obliczeń, dotychczas zabito około 15 000 Polaków. Kolonia Janowa Dolina nie istnieje.

Ludność ukraińska początkowo była bierna. Obecnie bierność ta jeszcze wzrosła. Pomoc ludności Niemcom jest minimalna. Niemiecka kobieta pracuje 10 godzin dziennie i cierpi z powodu angielskich nalotów. Ukraińcy zaś pod wpływem wrogiej propagandy nie chcą jechać na roboty, ale u siebie w domu również pracują bardzo opieszale.

To, czego dopuszczali się ukraińscy nacjonaści do tej pory, dowodzi, że źle pojmują swoje obowiązki, bo ich działalność nie prowadzi do utworzenia nowej Ukrainy...”.

[...]

Na to Jego Ekscelencja, Przewielebny Metropolita-Administrator odpowiedział: „... Jeśli chodzi o duchowieństwo, to ja głową ręką, że nie bierze ono w tym udziału. Co prawda, w każdej trzodzie znajdzie się jakaś parszywa owca, ale całe duchowieństwo, podobnie jak chłopstwo, dalekie jest od band, lecz bezradne wobec uzbrojonych bandytów. Pozostaje jedno: Wy macie władzę i siłę, więc zniszczcie bandy. Lecz niszczenie ludności nie jest wskazane. Odnośnie do tego, co Ekscelencja powiedział o organizowaniu wyjazdu robotników do Niemiec, oświadczam, że do swojej dyspozycji mam tylko słowo. Do niego w tym celu uciekam się i uciekałem. Zwróciłem się z wieloma odezwaniami do ludzi. Czytają je, nawet uznają za dobre, lecz nie słuchają, bo są zanadto opanowani przez wrogą propagandę i sterroryzowani.

Duchowni boją się mówić, bo ich mordują, a więc odczytują tylko moje odezwy, chowając się za moimi plecami. Tam, gdzie nie ma lasów, nie ma też i band, we wsiach [panuje] spokój.

Ostatnio dosyć bolesne i przygnębiające wrażenie na duchowieństwie i na całej ludności wywarł wyczyn polskiej policji w Kiwercach. Duchowny tam był Bogu ducha winien. Na tydzień przed tymi wydarzeniami w Kiwercach odwiedził mnie on i z zaniepokojeniem opowiedział, że Polacy puścili pogłoskę o tym, iż on jakoby poświęcił noże partyzantom, żeby rznąli Polaków i Niemców. Uspokajałem go, że w takie pogłoski nikt nie wierzy i nie będzie przywiązywać do tego wagi. Później okazało się, że z tego powodu został zamordowany. O, gdyby został tylko rozstrzelany, ale pastwili się nad nim, bili, powybijali mu zęby. Na jego oczach rozstrzelali jego parafian i żonę. A jego zamordowali jako ostatniego. Tak mi przekazywali z Kiwerców.

Після цього випадку духовенство боїться не тільки партизанів, але й карних експедицій з поляками. Багато священиків кидають села і утікають до міста. При такій ситуації та при відсутності поштового зв'язку я нічого зробити не в силі, але все-таки, що тільки зможу, робитиму завше, бо твердо вірю, що тільки співпраця з німцями нам приготує краще завтра”.

На це Генерал-Комісар відповів, що всі можливості в зв'язку, які маються в розпорядженні в Генерал-Комісаріяті, стоять до услуг Владичі Митрополитові, якщо справа торкається впливу на населення в цілі припинення повстання. Коли Владика Митрополит знайшов потрібним для справи заспокоєння послати священиків в терен, то завше потрібні перепустки будуть видані. Що ж до подій в Киверцях, Генерал-Комісар заявив, що йому про це нічого не відомо і він справу цю прослідуює. Польську поліцію мусить взяти, коли українська завела. Далі він відповідаючи на мову по пунктам Владичі Митрополита, заявив, що йому не відомо, що обіцялося молоді, яка співпрацювала з військом, одне можна сказати, що їй не обіцялося України ні в 1941 році, ні в 1943.

„Ми не забули досвіду 1918 року і знаємо, що українська самоуправа може для нас дати. Тоді також німецьке військо визволило Україну, а українці не дали нам хліба, хоч наше населення гинуло з голоду. Щоб не повторилося щось подібного, ми все взяли в свої руки. Що ж торкається робітників в Німеччині, то про те засвідчити може мій ад'ютант, перекладач п. Пліщ, що їздив в Німеччину і відвідував робітників з України. Він стверджує, що там робітники мають все потрібне. Що ж до духовної опіки над робітниками, то коли молодь поїде до Німеччини на роботи, то цю справу можна буде полагодити.

Екзекуції ми ніколи не стосуємо, не маючи відповідного матеріалу. Розрізнити населення від бандитів тепер вже не вдасться, бо справа набирає характеру народнього повстання. Не можна говорити про терен бандитів там, де тільки двоє озброєних бандитів б'ють начальника села на очах у цілого села, який пальцем не рухає в обороні від двох бандитів. Те, що відбувається, це вже не бандитизм, це повстання, що охоплює приблизно терени на протязі між Крем'яничиною і Любомлем. Особливо грізне положення на Горохівщині. Там партизани загрожують Горохову і сам гебітскомісар находився в облозі. Ясно, що як справа далі так піде, не зупинимося перед ніякими засобами в цілі здавлення повстання. Безглузді є мрії провідників повстання про те, що коли німецька скривавлена армія відступатиме через Україну, зброя стане легкою добиччю повстанців, і буде звернена проти знесилених большевиків. Вони забувають, що коли б ми відходили,

Po tym wypadku duchowieństwo boi się nie tylko partyzantów, ale i karnych ekspedycji z udziałem Polaków. Wielu duchownych opuszcza wsie i udaje się do miast. W takiej sytuacji oraz z powodu braku łączności drogą pocztową nie jestem w stanie nic zrobić. Lecz mimo to będę zawsze robić wszystko, co w mojej mocy, bo mam niezachwianą pewność, że tylko współpracując z Niemcami doczekamy się lepszego jutra”.

Na to generalny komisarz odpowiedział, że, jeśli chodzi o wpływ na ludność w celu zakończenia powstania, to do usług Władzki Metropolity są wszystkie możliwe środki łączności, będące do dyspozycji w Generalnym Komisariacie. Jeśli Władzka Metropolita uzna za stosowne wysłanie duchownych w teren w celu uspokojenia, to niezbędne przepustki będą zawsze wydane. W sprawie wydarzeń w Kiwercach generalny komisarz oświadczył, że nic o tym nie wie i że zbada tę sprawę. Musi opierać się na polskiej policji, skoro ukraińska zawiodła. Dalej, odpowiadając na mowę Władzki Metropolity punkt po punkcie, oznajmił, że nie jest mu wiadomo, co obiecano współpracującej z wojskiem młodzieży. Jedno można powiedzieć, że nie obiecywano jej Ukrainy ani w 1941 roku, ani w 1943.

„Nie zapomnieliśmy lekcji z 1918 roku i wiemy, co może nam dać ukraiński samorząd. Wtedy wojsko niemieckie również wyzwoliło Ukrainę, a Ukraińcy nie dali nam chleba, choć nasi ludzie umierali z głodu. Żeby nie powtórzyło się nic podobnego, wzięliśmy wszystko w swoje ręce. Co się tyczy robotników w Niemczech, potwierdzić to może mój adiutant, tłumacz p. Pliszczy, który jeździł do Niemiec i odwiedzał robotników z Ukrainy. Twierdzi on, że tam robotnicy mają wszystko, czego im trzeba. Jeśli chodzi o duchową opiekę nad robotnikami, sprawę tę można będzie załatwić, gdy młodzież pojedzie do Niemiec do pracy.

Nigdy nie wykonujemy egzekucji, nie mając odpowiednich materiałów. Teraz nie da się już odróżnić [zwykłych] ludzi od bandytów, ponieważ sprawa przybiera charakter powstania narodowego. Nie sposób mówić o bandyckich terenach tam, gdzie tylko dwóch uzbrojonych bandytów bije naczelnika na oczach całej wsi, której [mieszkańcy] nie kiwną nawet palcem, żeby go bronić przed dwoma bandytami. To, co się dzieje, to już nie jest bandytyzm, to – powstanie, które objęło mniej więcej obszary rozciągnięte między Krzemienieckiem a Lubomlem. Szczególnie groźna sytuacja jest w rejonie Horochowa. Tam partyzanci zagrażają [miastu] Horochów i sam gebitskomisarz był oblegany. Zrozumiałe, że jeśli sprawy dalej się będą tak układać, zastosujemy wszystkie środki w celu zdławienia powstania. Bezsensowne są marzenia przywódców powstania o tym, że gdy skrważona niemiecka armia będzie wycofywać się przez Ukrainę, broń stanie się łatwym łupem powstańców i zostanie obrócona przeciwko osłabionym bolszewikom. Oni zapominają [o tym], że gdybyśmy się wycofali, to tutaj

то тут взагалі нічого не залишилося б. З того часу, як наша партія дійшла до влади, ми крок за кроком досягли всі цілі і тепер я вірю твердо в повний розгром большевиків”.

На це Владика Митрополит відповів: „По вірі Вашій хай буде вам. Ви вірите в перемогу над ворогами, а я вірю в краще майбутнє свого народу. Нехай по вірі нашій буде нам!”.

М. Малюжинський

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 376, т. 84, арк. 45–47.

Копія, машинопис.

Документ опублікований в: W. Poliszczuk, Nacjonalizm ukraiński w dokumentach (część 2), Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu, t. 4, Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od 1920 do grudnia 1943 roku, Toronto 2002, s. 197–200.

w ogóle by nic nie zostało. Od czasu, kiedy nasza partia doszła do władzy, krok po kroku osiągnęliśmy wszystkie cele i teraz jestem niezachwianie pewien pełnej porażki bolszewików”.

Na to Władysław Metropolita odpowiedział: „Niech będzie Wam według Waszej wiary. Wy wierzycie w zwycięstwo nad wrogami, a ja wierzę w lepszą przyszłość mojego narodu. Niech będzie nam według naszej wiary!”.

M. Malużyński

PA SBU, F. 13, spr. 376, t. 84, k. 45–47.

Kopia, maszynopis.

Dokument opublikowany w: W. Poliszczuk, Nacjonalizm ukraiński w dokumentach (część 2), Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu, t. 4, Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od 1920 do grudnia 1943 roku, Toronto 2002, s. 197–200.

**Витяг із протоколу допиту Адама Демчука
від 28 квітня 1950 р.**

Протокол допроса
1950 года, 28 апреля, гор. Костополь

Я, оперуполномоченный Костопольского РО МГБ, ст[арший] л[ейтена]нт Соколов, допросил в качестве арестованного:

Демчук Адама Захаровича, 1909 года рождения, уроженца и жителя с. Иваничи Костопольского р-на Ровенской обл., украинца, б/п, гражд. СССР, образование 3 класса, ранее в 1947 году судимого по ст. 196 УК УССР на 3 года ИТЛ, женатого, из крестьян, без определенного рода занятий.

Вопрос: Когда и при каких обстоятельствах Вы вступили в банду ОУН-УПА?

Ответ: В одну из летних ночей 1943 года ко мне в дом пришло 5 вооруженных бандитов, двое из коих были для меня незнакомы, а троих я узнал – это Матвиенко Иван, уроженец с. Иваничи, Грицук Филимон из с. Песков и из с. Корчевье Михаил. Последние предложили мне следовать за ними, сказав жене, что я скоро вернусь домой. Ночью они меня привели в поселок Янову Долину. Данные бандиты приказали мне взять ведро и лопату.

Когда меня подвели к поселку Яновой Долины, то он уже был полностью окружен бандитами, и у кого из бандитов не было оружия, то ведрами носили с бензохранилища, которое располагалось неподалеку, бензин и керосин и обливали дома. Когда дом, два или три были облиты горючим, то их поджигали. Из горящих домов люди выбегали и их тут же вооруженные бандиты расстреливали. Вооруженными бандитами был оцеплен весь поселок. Я лично сам облил два дома керосином, а потом, когда началась сильная стрельба и страшный пожар, то я убежал оттуда домой. Той ночью вся Янова Долина была сожжена и около 700 человек мирных жителей, польской и немецкой национальности, были убиты. Немцев было человек 30, которые охраняли поселок. В операции участвовало около 1500 бандитов ОУН-УПА.

**Fragmety protokołu przesłuchania Adama Demczuka
z 28 kwietnia 1950 r.**

Protokół przesłuchania
28 kwietnia 1950 roku, mias[to] Kostopol

Ja, oficer oper[acyjny] Kostopolskiego RO MGB, st[arszy] l[ejtena]nt Sokołow, przesłuchałem w charakterze aresztowanego:

Demczuka Adama s. Zachara, urodzonego w 1909 roku we w[si] Iwanicze r[ejo]nu kostopolskiego obw[odu] rówieńskiego i zamieszkałego tamże, Ukraińca, b/p, obyw[atela] ZSRS, wykształcenie 3 klasy, wcześniej zasądzony w 1947 roku z art. 196 KK USRS na 3 lata ITŁ, żonatego, z chłopów, bez stałego zajęcia.

Pytanie: Kiedy i w jakich okolicznościach wstąpiliście do bandy OUN-UPA?

Odpowiedź: Pewnej letniej nocy 1943 roku do mojego mieszkania przyszło 5 uzbrojonych bandytów, dwaj z nich nie byli mi znani, ale trzech poznałem – byli to Matwijenko Iwan, urodzony we w[si] Iwanicze, Hrycuk Fyłymon ze w[si] Piasków oraz Mychajło ze w[si] Korczewie. Ci ostatni zaproponowali, bym poszedł z nimi, uprzedziwszy żonę, że niedługo wrócę do domu. Przeprowadzili mnie oni do osiedla Janowa Dolina. Wymienieni bandyci kazali mi wziąć wiadro i łopatę.

Gdy mnie przyprowadzono do osiedla Janowa Dolina, było już ono całkowicie okrażone przez bandytów. Ci bandyci, którzy nie mieli broni, nosili ze znajdującego się nieopodal magazynu benzynę i naftę, którą oblewali domy. Gdy dom, dwa lub trzy oblane materiałem łatwopalnym, podpalało je. Z palących się domów wybiegali ludzie, których uzbrojeni bandyci z miejsca rozstrzelali. Całe osiedle było otoczone przez bandytów. Osobiście oblałem naftą dwa domy, a później, gdy zaczęła się silna strzelanina i straszny pożar, uciekłem stamtąd do domu. Tamtej nocy cała Janowa Dolina została spalona oraz zabito około 700 osób – cywilów narodowości polskiej i niemieckiej. Niemców ochraniających osiedle było około 30. W operacji uczestniczyło około 1500 bandytów z OUN-UPA.

Po tym, jak uciekłem bandytom z Janowej Doliny, przez jedną noc ukrywałem się w domu, a następnej nocy bandyci znowu mnie zabrali. Po

Прибежав от бандитов с Яновой Долины, я одну ночь ховался дома, и на вторую ночь меня снова ночью забрали бандиты. Второй раз за мной пришли три бандита ОУН-УПА: Матвиенко Иван, брат его Матвиенко Александр, уроженцы с. Иваничи и один бандит из с. Корчевье.

Последние приказали собираться, взять лопату и повели под лес, где на опушке леса меня били шомполами, а потом приказали копать яму. Я раз двадцать копнул лопатой и увидел, что бандиты закуривают, повесив винтовки на руки. Я в этот момент здорово бандита из с. Корчевье ударил по голове лопатой и побежал. По мне было произведено семь выстрелов, но я благополучно убежал лесом в направлении гор. Костополь. Ночь я переночевал под перемежским полем, а утром, с хождением народа, ушел в гор. Костополь на переезд, где дежурили поляки. Один из поляков был мне знакомый по фамилии Якубовский, который стоял на посту у переезда с оружием.

Он мне сказал, что „надоело быть в бандеровцах и идешь к нам”. Я рассказал ему обо всем. Данный поляк Якубовский завел меня в немецкую больницу, где Якубовский рассказал немцам обо мне. Я в больнице лежал сутки. На вторые сутки в больницу ко мне пришел немецкий офицер или какой-то начальник, который хорошо говорил по-русски. Последний приказал идти с ним в СД, в здание, где сейчас находится РО МГБ.

В СД меня допрашивал тот же немец, что приходил за мной в больницу и когда выяснил и убедился, что я действительно бежал от бандитов и не хочу больше к ним идти, предложил мне перебраться в гор. Костополь со своей семьей, для чего пообещал дать лошадь. Через трое суток на четвертые я повел немецкие войска в количестве около 40 человек в село Иваничи на бандитский штаб, который располагался в лесу между Головин – Курганы – Подлужное. При подходе нас бандиты заметили и все разбежались, поэтому операция прошла неудачно.

[...] После неудачной операции я с немцами того же дня пришел домой и увез в Костополь жену Демчук Наталью Ивановну и сына Владимира. [...]

На третьи сутки я погрузился на поезд на ст. гор. Костополь со своей семьей и выехал в гор. Люблин. Это было летом или в начале осени 1943 года. В Люблине я с женой и сыном жил около недели в лагере, откуда переехал в гор. Торп в Польше. В гор. Торпе я пробыл двое суток, откуда по вербовке выехал в гор. Висмар, где находился с 1943 года по май 1945 года и работал в селе Фридрихсдорф у помещика.

raz drugi przyszedli po mnie trzech bandyci z OUN-UPA: Matwijenko Iwan, jego brat Matwijenko Ołeksandr, urodzeni we w[si] Iwanicze, i jeden bandyta ze w[si] Korczewie.

Polecili mi oni zbierać się, wziąć łopatę i poprowadzili pod las, na którego skraju bili mnie wyciorami, po czym kazali mi kopać dół. Uderzyłem łopatą [w ziemię] ze dwadzieścia razy i zauważyłem, że bandyci zapalają papierosy, przewiesiwszy karabiny przez ramię. Wtedy uderzyłem zdrowo bandytę ze w[si] Korczewie łopatą w głowę i rzuciłem się do ucieczki. Oddano do mnie siedem strzałów, lecz szczęśliwie uciekłem przez las w kierunku mias[ta] Kostopola. Przenocowałem pod peremeńskim polem, a rankiem, gdy zaczęli chodzić ludzie, udałem się do mias[ta] Kostopola na przejazd, gdzie dyżurowali Polacy. Wśród tych, którzy stali uzbrojeni na posterunku koło przejazdu, znałem jednego Polaka o nazwisku Jakubowski.

Powiedział on do mnie: „Co, znudziło się być u banderowców i idziesz do nas?”. Opowiedziałem mu o wszystkim. Ten Polak Jakubowski zaprowadził mnie do niemieckiego szpitala i opowiedział o mnie Niemcom. Leżałem w szpitalu dobę. W czasie drugiej doby przyszedł do mnie do szpitala niemiecki oficer czy jakiś naczelnik, który dobrze mówił po rosyjsku. Kazał mi iść ze sobą do SD, do budynku, w którym obecnie mieści się RO MGB.

W SD zostałem przesłuchany przez tego samego Niemca, który przyszedł po mnie do szpitala. Gdy wyjaśnił sprawę i przekonał się, że ja naprawdę uciekłem bandytom i nie chcę do nich wracać, zaproponował, bym przeprowadził się wraz z rodziną do mias[ta] Kostopola. Obiecał, że da mi w tym celu konia. Po trzech dobach, na czwartą poprowadziłem wojsko niemieckie w liczbie około 40 ludzi do wsi Iwanicze, do bandyckiego sztabu, który mieścił się w lesie między [wsiami] Hołowin – Kurhany – Połudźne. Gdy podchodziliśmy, bandyci zauważyli nas i wszyscy rozbiegli się, dlatego operacja zakończyła się fiaskiem.

[...] Po nieudanej operacji, tego samego dnia wróciłem z Niemcami do domu i wywiozłem do Kostopola żonę Demczuk Natalię c. Iwana oraz syna Wołodymyra. [...]

Na trzecią dobę na st[acji] w mieś[cie] Kostopolu załadowałem się wraz z rodziną do pociągu i wyjechałem do mias[ta] Lublina. To było latem lub na początku jesieni 1943 roku. W Lublinie około tygodnia mieszkałem z żoną i synem w obozie, skąd przeniosłem się do mias[ta] Torunia w Polsce. W mieś[cie] Toruniu spędziłem dwie doby. Stamtąd zaciągnąłem się do mias[ta] Wismar, gdzie przebywałem od 1943 roku do maja 1945 roku i pracowałem u bauera we wsi Fridrichsdorf.

[...]

Протокол допроса с моих слов записан верно и мне прочитан вслух, в чем и расписываюсь:

(—) Демчук

Допросил:

О/уполн[омоченный] Костопольского РО МГБ

Ст[арший] л[ейтена]нт (—) Соколов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 15–22.

Оригінал, рукопис.

[...]

Protokół przesłuchania został spisany z moich słów wiernie i odczytany mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Demczuk

Przesłuchał:

O[ficer] oper[acyjny] Kostopolskiego RO MGB

St[arszy] I[ejtenu]nt (—) Sokołow

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 15–22.

Oryginał, rękopis.

Спогади Мечислава Кобилецького про події
в Яновій Долині у 1943 р.

Розповідь

Копія

[...]

Перша неділя червня 1942 р. я – Кобилецький псевдо „Владек” – СЗБ і Павловський поїхали до Костополя. [Назви] вулиці і номеру будинку не пам’ятаю. Там я склав присягу (СЗБ) в присутності поручника Павловського псевдо „Цухай” і капітана Коханського псевдо „^aБомба-а” та 3 панів, прізвищ яких не пам’ятаю. Ми повернулися до Янової Долини і після присяги розпочалася підготовка. Підготовку вів довоєнний поліцейський, який до війни був заступником коменданта [поліції] у Берестівці. В 1938 р. комендантом поліції в Милинську був [чоловік] на прізвище Квічор Францішек, який до приходу німців переховувався від радянців. За німців вийшов з укриття. Добре знав німецьку мову, був родом з Кашуб. Багато допомагав полякам. Працював в управлінні лісового округу і в нього проводилась диверсійна підготовка. Після завершення підготовки, Павловський давав мені, Кобилецькому псевдо „Владек”, накази. На залізничній станції підняти клапан осі вагонів, витягнути кот і всипати туди до змащувальної мисочки гравію, таким чином під час їзди стиралися осі вагону. Це була добра робота, але небезпечна. Мені вдалося кілька разів. Німці посилили пильність. Одного разу мене мало не зловили, але на щастя мені вдалося втекти. Павловський сказав мені – „отримаєш інше завдання. Будеш розвозити підпільну пресу в 4 місця: Борівка, Деражно, Пендики і Михалівка”. Я їздив раз на тиждень. Надходила осінь 1942 р. Українська поліція заарештувала ксьондза Ковальського в Деражному і вчителя Дику в Михалівці. Парафіяни підготували лист з підписами, щоби ксьондза і вчителя випустили й поїхали з ним до Крайсляндвірта. Він мешкав у Палаці Потоцького в Деражному. Німець обіцяв, що випустять, але українці після арешту ксьондза і вчителя одразу ж відвезли їх до Костополя, де ті були розстріляні. [...] в серпні 1942 р. – німці і українські націоналісти виїхали на облогу, бо з табору втекло кілька радянських полонених. Тим самим було послаблено поліцейську дільницю. Наш загін здійснив напад на дільницю німецької поліції. Тоді ми захопили 17 гвинтівок, 5 пістолетів і багато боєприпасів та гранат, що дало нам можливість озброїти

**Relacja Mieczysława Kobyleckiego dotycząca wypadków
w Janowej Dolinie w 1943 r.**

Relacja

Odpis

[...]

Pierwsza niedziela czerwca 1942 r.: ja – Kobylecki ps. „Władek” – ZWZ i Pawłowski pojechaliśmy do Kostopola. Ulicy i domu nie pamiętam. Tam złożyłem przysięgę (ZWZ) w obecności por. Pawłowskiego ps. „Cuchaj” i kpt. „^aBomby^a” Kochańskiego i 3 panów, nazwisk nie pamiętam. Wróciliśmy do Janowej Doliny i po przysiędze zaczęło się szkolenie. Szkolenie prowadził przedwojenny policjant, który był w Berestowcu zastępcą komendanta przed wojną. W 1938 r. był komendantem policji w Małyńsku o nazwisku Kwiczor Franciszek, który ukrywał się przed Sowietami do nadejścia Niemców. Za Niemców wyszedł na wolność. Dobrze znał język niemiecki, pochodził z Kaszub. Dużo pomagał Polakom. Pracował w nadleśnictwie i u niego odbywało się szkolenie dywersyjne. Mnie – Kobyleckiemu ps. „Władek” po przeszkoleniu Pawłowski wydawał rozkazy. Na dworcu kolejowym do osi wagonów podnieść klapę, wyciągnąć kot [?] i tam wsypać do miseczki smarującej żwiru i w ten sposób w czasie jazdy zacierały się osie wagonu. Była to dobra robota, ale niebezpieczna. Udawało mnie się kilka razy. Niemcy wzmocnili większą czujność. Aż jednego razu mało mnie nie złapano, ale szczęśliwie uciekłem. Pawłowski powiedział mnie: „Dostaniesz inne zadanie. Będziesz miał prasę podziemną, 4 miejsca: Borówka, Derażne, Pendency i Michałówka”. Jeździłem raz w tygodniu. Nadchodziła jesień 1942 r. Ukraińska policja aresztowała księdza Kowalskiego w Derażnem i nauczyciela Dykę w Michałówce. Parafianie zrobili listę z podpisami, żeby księdza i nauczyciela wypuścić i udali się do Kreislandwirta. Mieszkał w pałacu Potockiego w Derażnem. Niemiec obiecał, że wypuszczą, ale jak Ukraińcy księdza i nauczyciela aresztowali, od razu odwieźli do Kostopola i tam ich rozstrzelano. [...] w sierpniu 1942 r. – Niemcy i nacjonaści ukraińscy wyjechali na obławę, bo z lagru uciekło kilku jeńców sowieckich, osłabiając posterunek. Nasz oddział dokonał napadu na posterunek policji niemieckiej. Zdobyto wówczas 17 karabinów, 5 pistoletów i wiele amunicji i granatów, co pozwoliło na uzbrojenie oddziału. Rok 1943. Coraz więcej jest na wioskach wypadków. Polacy zaczęli szukać schronienia w miastach i większych środowiskach polskich. Znany mnie był Dąbrowski Stanisław, mieszkał – wieś Czudwy nad rzeką Horyniem

загін. 1943 рік. В селах є щораз більше подій. Поляки почали шукати рятунку в містах і в більших польських середовищах. Я знав Домбровського Станіслава, який проживав у селі Чудави на ріці Горинь, сільська рада Деражно. В тому ж селі було 2 польські сім'ї та близько 90 українських сімей. Вони запевняли Домбровського, що в їхньому селі нікому волосок з голови не впаде. Одного дня Домбровський пішов до млина, також до поляка на прізвище Броцік Францішек, [який мешкав] з дружиною і дочкою Льодзею. Вся сім'я Броцік була вбита бульбівцями. Домбровський приніс з млина муку, бо його дружина хотіла пекти хліб. Коли Домбровська мала місити хліб, віддала дитину Домбровському. Домбровська Марія зауважила групу бульбівців. Увійшли до помешкання і спитали, куди він ходив. Відповів, що ходив до млина, щоб змолоти жито на муку. В цей момент з його рук вивали дитину. Кинули дитиною в стіну. Домбровська почала плакати. Її вдарив українець. Домбровського вивели на подвір'я, зв'язали йому руки дротом. Домбровська, побачивши, що дитина мертва, а чоловіка катують, втекла через вікно. Неподалік від дому було багно, трясовина. В неї почали стріляти. Вона впала. Бульбівці думали, що влучили в неї. Вона півдня пролежала в цій трясовині до сутінок. Коли стемніло, вона пройшла 4 км до своїх батьків на присілок Борівка й розповіла це. Це було в березні. Того дня я також був у Борівці і там про це довідався. З Борівки виїжджав Романюк Антоні з цілою сім'єю. Коли проїхав присілок і під'їжджав до лісу, всю сім'ю розстріляли. Того ж дня я повернувся до Янової Долини. Поляки з присілка просили, щоб я не їхав, бо мене можуть убити. Коли проїхав половину шляху, в українському селі Корчині у мене забрали велосипед, а мені сказали: „що ти за один”. Я відповів, що „свій”. „То втікай пішки”. Я пішов до Янової Долини і розповів Павловському. Наступного дня Павловський розповів про ці випадки Квічорові. Вирішили, що треба вислати кілька хлопців до Борівки. Отже, я – Кобилецький, Мазурек, Подлевський, Косажицький і Павловський як командир, щасливо дійшли лісами, обминаючи села. Відпочили. Цілу ніч не спали, охороняли присілок. Ми зауважили, що бульбівці щось готують. Радимо господарям, щоб звідси утікали, бо тут є невесело і в цей момент з'явився українець. Нас не зауважив. Ми були в кімнаті. Цей українець каже до господаря: „паночку, втікайте і я з вами буду утікати, бо всіх поляків знищать”. Того українця звали Сергій Коперник. Двоє його братів були бульбівцями, а Сергій мав наречену – польку, тому про все розповів: де має бути засідка. Коли будуть їхати, влаштують бійню. Було три дороги для втечі. Зібралось 27 підвод. Ми провели нараду з господарями і вирішили, що поїдемо довшою дорогою, трактом, бо на коротших

gm. Derażne. W tejże wsi były 2 rodziny polskie, a około 90 rodzin ukraińskich. Upewniali Dąbrowskiego, że w ich wsi nikomu włos z głowy nie spadnie. Pewnego dnia Dąbrowski poszedł do młyna, też do Polaka o nazwisku Brocik Franciszek, żona i córka Lodzia. Cała rodzina Brocików wymordowana przez bulbowców. Dąbrowski z młyna przyniósł mąkę, bo jego żona miała piec chleb. Gdy Dąbrowska miała miesić chleb, oddała dziecko mężowi. Dąbrowska Maria zauważyła grupę bulbowców. Wchodzą do mieszkania i pytają, gdzie on chodził. Odpowiedział, że chodził do młyna zemleć żyto na mąkę. Wtem wyrwano jemu dziecko z ręki. Rzucili o ścianę. Dąbrowska zaczęła płakać. Uderzył ją Ukrainiec. Wyprowadzili Dąbrowskiego na podwórko, skrępowali ręce drutem. Dąbrowska zobaczyła, że dziecko nie żyje, męża mordują, ucieka przez okno. Koło domu niedaleko było bagno, trzęsawisko. Zaczęli strzelać za nią. Ona upadła. Bulbowcy myśleli, że ją trafili. Ona pół dnia przeleżała w tym mokradle do zmroku. Podczas ciemności 4 kilometry przysła do swoich rodziców do kol[onii] Borówka, i to opowiedziała. Było to w miesiącu marcu. Byłem i ja w ten dzień w Borówce, jak się o tym dowiedziałem. Z Borówki wyjeżdżał Romaniuk Antoni z całą rodziną. Gdy minął kolonię, dojeżdżając do lasu, całą rodzinę rozstrzelano. W ten dzień wracam do Janowej Doliny. Polacy w tej kolonii prosili, żebym nie jechał, bo mnie mogą zabić. W połowie drogi w wiosce ukraińskiej Korczynie zepchnęli mnie z roweru i go zabrali, a do mnie powiedzieli: „Szo ty za odyn” – ja odpowiedziałem – „Swij” – „To wtikaj piszkom”. Poszedłem do Janowej Doliny i opowiedziałem Pawłowskiemu. Na drugi dzień Pawłowski opowiedział Kwiczorowi o tych zajściach. Uradzili, że trzeba wysłać parę chłopaków do Borówki. Więc ja – Kobyłecki, Mazurek, Podlewski, Kosarzycki i Pawłowski jako dowódca. Doszliśmy szczęśliwie lasami. Wioski omijaliśmy. Odpoczęliśmy. Całą tę noc czuwaliśmy nad całą kolonią i zauważyliśmy, że bulbowcy coś szykują. Radzimy gospodarzom, żeby stąd uciekali, bo jest tu niewesoło i w tej chwili zjawił się Ukrainiec. Nas nie zauważył. Byliśmy w pokoju. Ten Ukrainiec mówi gospodarzowi: „Panoczku wtikajcie i ja z wamy budu wtikaty i tak wsich Polaków wymordujut”. Ten Ukrainiec nazywał się Serhij Kopernyk. Jego dwóch braci było bulbowcami, a Serhij miał Polkę narzeczoną i dlatego opowiedział – gdzie ma być zasadzka. Jak będą jechać, to zrobią masakrę. Było do ucieczki 3 drogi. Zebrało się 27 furmanek. Zrobiliśmy naradę z gospodarzami, że pojedziemy dalszą drogą, traktową, bo na krótszych drogach może być niebezpiecznie. Tak się stało. Drogi krótsze były obstawione przez bulbowców. Wyruszyliśmy w drogę: 8 kilometrów, las 2 km. Pola, wieś Susk sami bulbowcy. Wjechaliśmy do Suska. Ukraińcy wyszli na drogę i na nasz cały konwój przyglądają się, a nas wszystkich strach ogarnął, że nas nie puszcza. Nikt nas nie zatrzymał. Jechaliśmy, ale

шляхах могло бути небезпечно. Так і було. Коротші шляхи були перекриті бульбівцями. Вирушили в дорогу: 8 кілометрів, 2 км лісом. Поля, село Суськ – самі бульбівці. В'їхали до Суська. Українці вийшли на дорогу і придивляються до нашого конвою. Нас всіх зібрав страх, що нас не пропустять. Ніхто нас не затримав. Ми їхали, але перешкодою був міст через річку Горинь. Щоб переїхати через міст: 1 км лугом, знову 11 км лісом і Клевань. В Клевані ми розмістили всіх біженців, відпочили 1 ніч. Вранці прокинулись і побачили напівроздягнутих людей. Це були поляки, які залишились в Борівці і Юзефіні, вони не хотіли їхати з нами. Плакали, що нас не послухали.

Після нашого виїзду їхні сім'ї було знищено і спалено. Було вбито 35-річного Островського Броніслава з усією сім'єю – дружиною і 5 дітьми, Савицького Юзефа – 1918 р. н., бабцю Савицьку Агату, Захоровську Антоніну з родини Савицьких, яка мала чоловіка українця, та багатьох інших, прізвищ яких не пам'ятаю. Це відбувалося в березні 1943 р. Тепер наша п'ятірка: я – Кобилецький, Мазурек, Подлевський, Косажицький повертаємось до Янової Долини через Пендики біля Деражного. По дорозі зустрічаємо біженців з Пендиків. Розповіли, що не маємо там чого йти, бо присілки 1 і 2 Пендиків тієї ночі були знищені і спалені. Живими залишились тільки ті, кому вдалося втекти. Ми обережно підійшли до Пендиків. Бачили повно трупів. Бачили, як бандерівці грабували, але не могли розпочати з бульбівцями бою, бо нас було 5, хоча ми мали на озброєнні автомати. Бій з такою масою в полі не мав сенсу, бо бульбівці були з Деражного, а засідки на них не було де влаштувати, бо були чисті поля. Вночі ми дійшли до Янової Долини. Протягом кількох днів нашої відсутності до Янової Долини прибуло дуже багато польського населення з найближчих околиць, [в надії], що тут будуть у безпеці, що німці їх захистять. Сталося інакше, бо вночі у Великодню п'ятницю бульбівці напали на Янову Долину і нищили польське населення. Німці захищали свої пости. Ми оборонялися в рядах самооборони, бо не могли видати німцям, що поляки мають зброю. Вранці у Великодню п'ятницю бульбівці відступили. Хати горіли, повно трупів польських сімей, щонайменше 1000 осіб. Німці подали вагони і почали евакуацію польського населення. Трохи сімей залишилося в Костополі і Рівному, а решта – на роботи до Німеччини. Наш командир Павловський організував групу в кількості близько 70 осіб. Менша частина була озброєна. Ми, 23 особи через ліси Радзивілла пішли в напрямку Цумані. Частина наших людей, які не могли йти, залишилась в Цумані, решта в дальшу блукачку по лісах. По дорозі ми натрапляли на бульбівців. Їх атаки ми відбивали, але докучав нам голод. Пам'ятаю, що 6 наших людей

przeszkodą był most na Horyniu. Aby przejechać most: 1 km łąki i znowu 11 km las i Klewań. W Klewaniu ulokowaliśmy wszystkich uciekinierów, odpoczęliśmy 1 noc. Rano wstaliśmy i zobaczyliśmy ludzi na wpół nago. Ci ludzie [to] Polacy, co zostali w Borówce i Józefinie, którzy nie chcieli z nami jechać. Płakali, że nas nie posłuchali.

Ich rodziny po naszym wyjeździe wymordowano i spalono. Zamordowany został Ostrowski Bronisław lat 35 z całą rodziną, żona i 5 dzieci, Sawicki Józef – 18 rocznik, Sawicka Agata – babcia, Zachorowska Antonina z rodziny Sawickich – męża miała Ukrainka i wielu innych, których nazwisk nie pamiętam. Było to w miesiącu marcu 1943 r. Teraz nasza piątka, ja – Kobylecki, Mazurek, Podlewski, Kosarzycki wracamy lasami do Janowej Doliny przez Pendyki koło Derażnego. Po drodze spotykamy uciekinierów z Pendyk. Powiedzieli, że nie mamy tam po co iść, bo kolonia 1 i 2 Pendyk tej nocy została wymordowana i spalona. Tylko zostali przy życiu, komu udało się zbiec. Tam ostrożnie podeszliśmy pod Pendyki. Widzieliśmy pełno trupów. Widzieliśmy, jak banderowcy rabowali, ale nie mogliśmy z bulbowcami nawiązać walki, bo nas było 5, chociaż byliśmy uzbrojeni w pistolety maszynowe. Na polu walka z taką masą byłaby bezsensowna, bo bulbowcy byli z Derażnego, a na nich zasadzki nie było gdzie zrobić, bo były czyste pola. Nocą doszliśmy do Janowej Doliny. Za tych parę dni naszej nieobecności przybyło do Janowej Doliny bardzo dużo ludzi z pobliskich okolic polskiej ludności, że tu będzie bezpiecznie, że Niemcy obronią. Stało się inaczej, bo w Wielki Piątek w nocy bulbowcy napadają na Janową Dolinę, mordują polską ludność. Niemcy bronili swoje placówki. Myśmy bronili się w samoobronie, bo nie mogliśmy ujawnić Niemcom, że Polacy mają broń. W Wielki Piątek rano bulbowcy odstąpili. Mieszkania się paliły, pełno trupów polskich rodzin, co najmniej 1000 osób. Niemcy podstawili wagony i zaczęli ewakuować polską ludność. Trochę rodzin zostało w Kostopolu i Równem, a reszta do Niemiec na roboty. Nasz dowódca Pawłowski zorganizował grupę ludzi około 70. Mniejsza połowa była uzbrojona. [W] 23 ludzi udaliśmy się lasami w kierunku Cumania przez lasy Radziwiłła. Część naszych ludzi, którzy nie mogli iść, zostali w Cumanii, reszta na dalszą tułaczkę lasami. Napotykaliliśmy po drodze bulbowców. Ataki szczęśliwie żeśmy odpierali, ale jeszcze dokuczał nam głód. Pamiętam ja, 6 naszych ludzi udało się na nieznaną wieś po jedzenie, a to była ukraińska wieś. Koledzy przynieśli 8 bochenków chleba i kawałek słoniny, a co to było na 25 ludzi takich zgłodniałych. A jeszcze koledzy dowiedzieli się we wsi, że Ukraińcy powiedzieli, że „jak jesteście Polakami, to uciekajcie stąd, bo tu pełno jest bulbowców i was wyrzną”. Wyruszyliśmy w dalszą drogę. W połowie

пішли до невідомого села по їжу, а це було українське село. Колеги принесли 8 буханок хліба і шматок сала, але цього було надто мало на 25 зголоднілих людей. Ще колеги дізналися в селі [таке]: українці сказали, що „якщо ви поляки, то утікайте звідси, бо тут є повно бульбівців і вас повбивають”. Ми рушили в дальшу дорогу. В середині травня дійшли до Рафалівки, де нас затримала самооборона. З'явився комендант Аполінарій Оліва.

В 1942 р. Петрикович Стефан кілька разів їздив велосипедом з Янові Долини до Лунінця в конспіративних справах і розповідав, які труднощі з переїздом. У грудні в Яновій Долині з'явився брат Петриковича, заявляючи, що хоче бачитися зі Стефаном, якого не було вже 3 тижні. Загинув від рук бандерівців, їдучи з Лунінця до Янові Долини.

1943 рік, парафія Хлоновець коло Деражного. Польське населення зігнано до костела, закрито і підпалено. Всі загинули від рук бульбівців. Квітень 1943 р., село Радом'янка, сільська рада і парафія Деражне. Поляки з села виїхали до міста Клевань, але кілька господарів хотіли ще щось забрати. Коли вони повертались назад до Радом'янки, минули село Суськ і на шляху до Радом'янки їх затримали і вбили. Прізвища – Барщ, Приходько Стефан – 1920 р. н. та 6 господарів, прізвищ яких я не пам'ятаю. За тих 8 господарів село Суськ було суворо покаране, бо в польській поліції, яка була в Клевані, служили поляки з Радом'янки. Вони поїхали забрати трупи членів своїх сімей. В Суську на них напали бульбівці. Поляки підпалили село. Бульбівці підпалили міст на річці Горинь, щоб польська поліція не могла відійти. Поліція відступила по палаючому мосту. Серед поліцейських був 1 вбитий і 5 поранених. В травні 1943 року я ходив у розвідку до Клевані: був у своїх знайомих і у відділку польської поліції, щоби [щось] довідатись. І тут мені розповідали про цей Суськ. Сказали, що з Рівного прибули поляки за деревиною. Щоб довідатись більше, я пішов подивитись. Коли я туди прийшов, вони вже були заарештовані українцями, які служили в німців. Квартирували вони у довоєнному санаторії, це були есе-сівці. З числа арештованих випустили Кучинського Діонізія, який мав 73 роки, а зятя Анастасія Косажицького і Недзялка Антоні вивезли до табору в Шубкові поблизу Рівного. Там вони працювали 3 місяці. Тачки були приковані ланцюгами до їхніх рук. 18-річного Подлевського Стефана розстріляли в школі в Клевані. Недзялек тепер проживає в Пшибиславі коло Свідвіна. 1943 р. – травень – присілок Михалівка, в 2 км від шосе Клевань – Рівне. Михалівка знаходилась по-сусідству з бандерівським селом Броники. Напад бульбівців на Михалівку – нищать польське населення. Жертвами були: Кучинський Броніслав

maja dotarliśmy do Rafałówki, gdzie nas samoobrona zatrzymała. Zjawił się komendant Apolinary Oliwa.

W 1942 r. Pietrykowicz Stefan kilka razy jeździł rowerem z Janowej Doliny do Łunińca w sprawach konspiracyjnych w miesiącu listopadzie i opowiadał, jakie są trudności przejazdu i w miesiącu grudniu zjawia się jego brat Pietrykowicz do Janowej Doliny, że chce się widzieć ze Stefanem, a już 3 tygodnie jego nie ma. Zginął z rąk banderowców w czasie jazdy, jadąc z Łunińca do Janowej Doliny.

1943 rok, parafia Chłonowiec koło Derażnego. Ludność polską spędzono do kościoła, zamknięto i podpalono. Wszyscy zginęli przez bulbowców. 1943 r. kwiecień, wieś Radomianka gm. i parafia Derażne. Polacy ze wsi wyjechali do miasta Klewania, ale paru gospodarzy chciało coś więcej zabrać. Jadąc z powrotem do Radomianki minęli wieś Susk i w drodze do Radomianki zostali zatrzymani i wymordowani. Nazwiska – Barszcz, Prychod'ko Stefan – 20 rocznik i 6 gospodarzy, których nazwisk nie pamiętam. Za tych 8 gospodarzy wieś Susk otrzymała surową karę, bo polska policja, która była w Klewaniu, to z Radomianki byli Polacy w policji. Oni pojechali zabrać zwłoki swoich rodzin. W Susku zostali zaatakowani przez bulbowców. Polacy podpalili wieś Susk. Bulbowcy podpalili most na rzece Horyniu, żeby polska policja nie mogła się wycofać. Policja wycofała się przez płonący most. Z policji był 1 zabity i 5 rannych. Byłem w 1943 w maju na wywiadzie – Kobyłecki – w Klewaniu u swoich znajomych i na polskim posterunku, żeby się dowiedzieć i tu opowiadali mnie o tym Susku i powiedzieli, że z Równego przyjechali Polacy po drzewo. Żeby więcej można się dowiedzieć, poszedłem zobaczyć. A gdy tam przyszedłem, to oni byli aresztowani przez Ukraińców, którzy służyli u Niemców i kwatera była w sanatorium przedwojennym, byli to esesmani. Z tych aresztowanych wypuścili Kuczyńskiego Dionizego, lat miał 73, a zięcia Anastazego Kosarzyckiego i Niedziałka Antoniego wywieźli do obozu w Szubkowie koło Równego. Tam pracowali 3 miesiące. Taczki były na łańcuchach przykute do rąk. Podlewskiego Stefana, lat 18, rozstrzelali w szkole w Klewaniu. Niedziałek obecnie mieszka w Przybysławiu koło Świdwina. 1943 r. – maj – kolonia Michałówka, od szosy Klewań – Równe 2 km. Michałówka sąsiadowała z banderowską wsią Broniki. Napad bulbowców na Michałówkę – mordują polską ludność. Ofiarami byli: Kuczyński Bronisław z całą rodziną, żona i 2 córki, brat Bronisława Kuczyński Adolf, lat 67, żona lat 28, synowa z 1 rocznym dzieckiem. Zostali wyrżnięci i spaleni. Z życiem uciekł Stanisław Kuczyński, Aleksander z żoną i dzieckiem. Kuczyńscy uciekli do Równego. 1943 rok, nie pamiętam dokładnie, 27 lipca spotkałem uciekinierów z Huty Stepańskiej w Przebrażu. Zapytali mnie, skąd ja przybyłem, odpowiedziałem, że z Janowej Doliny. Tak dostaliśmy się

з усією сім'єю (дружина і 2 дочки), брат Броніслава – 67-річний Кучинський Адольф, його 28-річна дружина, невістка з 1-річною дитиною, були вирізані і спалені. Залишилися живими Станіслав Кучинський, Александер з дружиною і дитиною. Кучинські втекли до Рівного. 1943 р., не пам'ятаю точно, 27 липня у Пшебражі зустрівся з біженцями з Гути Степанської. Запитали мене, звідки я прибув. Я відповів, що з Янкової Долини. Так ми добралися сюди. В Пшебражі є прекрасна оборона. Я і мої колеги прийшли озброєні, але нам бракує боєприпасів, які ми вичерпали, оскільки по дорозі мали багато сутичок з бульбівцями. По прибутті до Рафалівки в нас відібрали зброю. Після того, як нас допитали, з Луцька приїхав „Чижик”²¹ з Луцького інспекторату АК, який також нас допитував. Сказав, що дізнається, ким ми є. Через кілька днів нам віддали зброю і ми несли оборонну службу там, де було потрібно. Напад бульбівців на Пшебраже, дати не пам'ятаю, якого це було серпня. Вранці бульбівці підійшли до дротяних загороджень і окопалися. Всіх підняли на ноги постріли з гармат. Бульбівці готувалися до атаки на Пшебраже. В Пшебражі також приготувалися до оборони. Після артпідготовки все стихло і було нервово очікування. Розвідка доповіла командуванню, що нас оточили з трьох сторін – зі сходу, з півночі і з заходу. З півдня були непрохідні болота, які були для оборони хорошим заслоном. Ці ділянки обороняли командири: Войницький, Мельник, Житкевич. Атака бульбівців була невдалою, бо з Пшебража повідомили радянський партизанський загін Прокоп'юка. Бульбівців атакували з фронту і з тилу. [Бульбівці] кидали зброю і в паніці втікали, а наша оборона лупила їх, скільки влізе. Пшебраже перемогло. З-під Сарн прибула група партизанів з загону „Бомби” – АК. Були виснажені, було багато хворих. Залишились у Юзефині і Пшебражі. З Олики прибуло троє людей з проханням про допомогу, бо німці наприкінці грудня залишили містечко, а бульбівці зайняли його. Поляки побоювалися нападу. Сховалися в замку Радзивілла, але населення не має що їсти і буде змушене здатися, щоб бути знищеним. В цій ситуації все населення разом з ксьондзом Вороновичем прислали до Пшебража [посланців] з проханням про допомогу. Допомогти в цю пору року було нелегко. Стояли морози і лежав сніг. До того ж треба було переходити через залізничну колію і шосе Луцьк – Рівне. Відстань від Пшебража до Олики понад 35 км, але командування з Пшебража і Рафалівки домовилося з угорцями, що в ці дні проїжджатиме цивільне населення, яке втікає від бандерівців та щоб угорці його пропустили. Було мобілізовано понад 200 підвод і понад 300 партизанів. Загін з Рафалівки під командуванням Аполінарія Оліви вирушив 13 січня увечері. Наступного дня до полудня ми були

tutaj. W Przebrażu jest świetna obrona, ale ja i moi koledzy przyszliśmy uzbrojeni, ale nam brakuje amunicji, bo żeśmy się z zapasu wyczerpali, bo po drodze mieliśmy wiele potyczek z bulbowcami. Gdy przyszliśmy do Rafałówki, broń nam odebrano. Po pewnym przesłuchaniu nas, przyjechał z Łucka z Inspektoratu Łuck AK „Czyżyk”¹, też nas przesłuchał. Powiedział, że dowie się, kim jesteśmy. Po paru dniach broń nam oddano i pełniliśmy służbę obronną, gdzie było potrzeba. Napad bulbowców na Przebraże, nie pamiętam daty, którego było sierpnia. Bulbowcy rano zbliżyli się pod zasieki z drutu i okopali się. Obudziły wszystkich na równe nogi wystrzały armatnie. Bulbowcy szykowali się do ataku na Przebraże. W Przebrażu też się przyszykowali do obrony. Po wystrzałach armatnich ucichło i było denerwujące oczekiwanie. Zwiadowcy donieśli dowódcem, że jesteśmy otoczeni z trzech stron, [od] wschodu, północy i zachodu. Od południa były błota, które były nie do przebycia, a dla obrony były dobrą zaporą. Tych odcinków bronili dowódcy, Wojnicki, Mielnik, Żytkiewicz. Bulbowcom wyprawa się nie powiodła, bo z Przebraża powiadomili partyzantkę radziecką Prokopiuka i bulbowcy zostali zaatakowani z przodu i z tyłu. Rzucali broń i w popłochu uciekali, a nasza obrona prała ile wlezie. Przebraże zwyciężyło. Z okolic Sarn przybyła grupa partyzantów z oddziału „Bomby” – AK. Byli wyczerpani i dużo było chorych. Zostali w Józefinie i Przebrażu. Z Ołyki przybyło trzech ludzi prosząc o pomoc, bo Niemcy opuścili pod koniec grudnia miasteczko, a bulbowcy opanowali całe miasteczko. Polacy obawiali się napadu. Schronili się w zamku Radziwiłła, ale ludność nie ma co jeść i będzie zmuszona poddać się pod masakrę. W tej sytuacji cała ludność wraz z księdzem Woronowiczem przysłali do Przebraża o pomoc. Pomoc nie była łatwa o tej porze roku. Był mróz i śnieg, i do tego trzeba było przekraczać tory kolejowe i szosę, która wiodła Łuck – Równe. Odległość od Przebraża do Ołyki ponad 35 km, ale dowódcy z Przebraża i Rafałówki załatwili z Węgrami, że w tych dniach będzie przejeżdżać cywilna ludność uciekająca przed banderowcami i żeby ich przepuścili. Zmobilizowali ponad 200 furmanek i ponad 300 partyzantów i oddział z Rafałówki pod dowództwem Apolinarego Oliwy wyruszył 13 stycznia wieczorem. Na drugi dzień przed południem byliśmy w Ołyce pod zamkiem Radziwiłła. Nie chcieli otworzyć bram, myśleli, że to podstęp bulbowców, ale ci ludzie, co nas sprowadzili, dogadali się i bramy otworzyły się. Z zamku w Ołyce ponad 1500 ludzi zabraliśmy. Były potyczki z bulbowcami na przedmieściach, ja – Kobyłecki zostałem ranny. Koledzy znaleźli gramofon, płyty i zaczęli grać. Był to polski hymn narodowy. Mężczyźni pozdejmowali czapki, a kobiety płakały, nie wiedząc co się dzieje. Szybko musieli ładować furmanki i ruszać w powrotną drogę. Na czele prowadził Franciszek Malinowski². Niedaleko wioski Kop-

в Олиці під замком Радзивілла. Не хотіли відкривати брам, думали, що це хитрощі бульбівців, але ті люди, які нас привели, домовилися і брама відчинилася. В замку в Олиці ми забрали понад 1500 людей. Були сутички з бульбівцями у передмісті. Мене було поранено. Колеги знайшли грамофон, платівки і почали крутити. Це був польський національний гімн. Чоловіки зняли шапки, а жінки, не знаючи що відбувається, плакали. Швидко мусили вантажити підводи і вирушати в зворотню дорогу. На чолі конвою був Францішек Маліновський². Неподалік села Копча бандерівці обстріляли нас з кулемета. Коли підходили до станції Арматнів, почули стрілянину. Колона зупинилася. Угорці стріляли, бо ми не встигли повернутися згідно домовленості: мали повернутись ввечері, а була північ. Село Арматнів було велике, націоналістів теж вистачало. Ми мусили виставити пости довкола села. Вранці угорці пропустили нас через залізничну колію. Ми, солдати, цілу ніч не заплющували очей. Мешканцям було видано наказ: хто намагатиметься вийти з села, буде розстріляний. Вранці угорці нас пропустили. Близько полудня ми прибули до Пшебража. Мене поклали в лікарню в Пшебражі. Оперував мене лікар-хірург з Ківерців Калужинський. Наприкінці січня, це був 1944 рік, точно не пам'ятаю, прийшов вістовий з Луцька, з Інспекторату АК, який повідомив, що ми повинні залишити Пшебраже і йти в район концентрації – під Ковель. Я ще не був повністю здоровий. Мене відвезли в Ківерці і до Ковеля. В Ковелі Павловський сказав мені, що я ще не можу повернутися в загін, бо ще не загоїлися рани. Я отримав довідку, сховав її в халяву чобота і попрощався з загоном АК з'єднання „Бомби”. З Ковеля залізничники перевезли мене до Радома.

[...]

До побачення
Мечислав Кобилецький

*ІНП, 27 ВДК АК, VI/17, арк. 52–60.
Копія, машинопис.*

Примітки

^{a-a} Вписано від руки.

¹ Александрович Єжи, псевдо „Чижик”, поручник; в 1943 заступник командира районного Інспекторату АК Луцьк; навесні 1944 заарештований НКДБ; 18 жовтня 1944 Військовим трибуналом київського ВО засуджений до 20 років ВТТ.

² Маліновський Францішек, командир взводу самооборони в Пшебражі, згодом командир 1 роти ПЗ „Гаррі”.

cze zaczęli banderowcy ostrzał z karabinu maszynowego. Zbliżając się do stacji w Armatniowie usłyszeliśmy strzelaninę. Kolumna stanęła. Węgrzy strzelali, bo my nie zdążyliśmy na umówiony czas. Myśmy mieli wracać wieczorem, a była północ. Wieś Armatniów była duża, nacjonalistów nie brakowało. Musieliśmy obstawić całą wieś. Rano Węgrzy nas przez tory kolejowe przepuścili. My, żołnierze, przez całą noc nie zmrużyliśmy oka. Rozkaz był wydany dla mieszkańców, że kto by chciał opuścić wieś, będzie rozstrzelany. Rano Węgrzy nas przepuścili. Koło południa byliśmy w Przebrażu. Mnie ulokowali w szpitalu w Przebrażu. Operował mnie doktor chirurg z Kiwerc Kałużyński. Pod koniec stycznia, był to rok 1944, dokładnie nie pamiętam, przyszedł goniec z Łucka z Inspektoratu AK, że mamy opuścić Przebraże i udać się na koncentrację koło Kowla. Ja jeszcze nie byłem dobrze wyleczony. Odstawiono mnie do Kiwerc i do Kowla. W Kowlu Pawłowski mnie powiedział, że ja jeszcze nie nadaję się do oddziału, bo rany nie są wygojone. Dostałem zaświadczenie, w bucie w cholewie schowałem i pożegnałem się z oddziałem AK zgrupowania „Bomba”. Z Kowla kolejarze przewieźli mnie do Radomia.

[...]

Do widzenia
Mieczysław Kobyłecki

*IPN, 27 WDK AK, VI/17, k. 52–60.
Kopia, maszynopis.*

Przypisy

^{a-a} Wpisano odręcznie.

¹ Aleksandrowicz Jerzy, ps. „Czyżyk”, por.; w 1943 zca dcy Inspektoratu Rejonowego AK Łuck; na wiosnę 1944 aresztowany przez NKGB; skazany przez Trybunał Wojskowy Kijowskiego OW 18 października 1944 na 20 lat ITŁ.

² Malinowski Franciszek, dca plutonu samoobrony w Przebrażu, potem dca 1 kompanii OP „Harrego”.

**Звернення Головної команди УПА до українського народу,
датоване червнем 1943 р.**

УКРАЇНЦІ!

Німецька жандармерія, озброївши поляків та одягнувши їх в німецькі однострої, обступила вдосвіта 29 травня цього року Дармань-Залуже на Здолбунівщині. Добре знаючи, що це означає, населення, коли побачило, що німці оточили село, почало втікати до лісу. І хоч жандармерія стріляла по втікаючих, більшість мешканців Залужа втекла з села.

Тоді німецький офіцер, зібравши людей, які залишилися в селі, став закликати, щоб всі мешканці Залужа повернули додому, бо, мовляв, німецька влада переконалася, що в селі нема нікого озброєного, та ще на німців не упав не один стріл – отже нема чого боятися, селянам не станеться нічого злого.

Дехто з селян легкодушно повірив запевненням німецького офіцера і повернув з лісу додому.

Другого дня поляки під проводом німців щільно обступили село, почали мордувати людей, грабувати дорібок, палити хати, чоловіків, які намагалися втікати, стріляли, жінок забивали прикладами та кололи багнетами, дітям розбивали голови або живих кидали в огонь.

З мешканців села залишилися в живих тільки ті, які втікли були до лісу, хати, хліви, клуні – попалені, речі пограбовані, худоба забрана. На місці, де стояло Залуже, залишилися тільки руїни та згарища. Між помордованими розпізнано вже сто трупів.

УКРАЇНЦІ!

Не легковаженням, а злочином, злочином супроти свого народу та майбутньої його держави треба назвати те, що дехто з вас вірив в запевнення німецького офіцера. Так кожне слово німецького загарбника, від найвищого державного достойника до звичайного жандармського посіпаки – це підступ і брехня. А кожний німецький офіцер – це розбійник і злодій.

Чи мало вам ще тих відомих з щоденного життя прикладів присловленого вже німецького крутіїства, ошуканства, злочинного підступу, підлої брехні та звичайного бандитства? Так нехай кров невинних жертв, кров українських селян, замордованих німцями й поляками

**Odezwa Komendy Głównej UPA z czerwca 1943 r.
do narodu ukraińskiego**

UKRAJŃCY!

Żandarmeria niemiecka, uzbroiwszy Polaków oraz ubrawszy ich w niemieckie mundury, okrążyła o świcie 29 maja br. Dermań-Załuże w Zdobunowskiem. Ludność, widząc, że Niemcy okrążyli wieś i dobrze wiedząc, co to znaczy, zaczęła uciekać do lasu. I choć żandarmeria strzelała do uciekających, większość mieszkańców Załuża uciekła ze wsi.

Wtedy niemiecki oficer, zebrawszy ludzi pozostałych we wsi, wezwał, by wszyscy mieszkańcy Załuża wrócili do domów, bo, powiada, władze niemieckie przekonały się, że we wsi nie ma nikogo uzbrojonego oraz że do Niemców nie padł żaden strzał – więc nie ma czego się bać, chłopom nie stanie się nic złego.

Niektórzy z chłopów naiwnie uwierzyli zapewnieniom niemieckiego oficera i wrócili z lasu do domu.

Następnego dnia Polacy pod przywództwem Niemców szczerze okrążyli wieś, zaczęli mordować ludzi, rabować dorobek i palić domy. Mężczyzn usiłujących uciekać, rozstrzeliwali, kobiety zabijali kolbami i kłuli bagnietami, dzieciom rozbijali głowy lub żywcem wrzucali je do ognia.

Z mieszkańców wsi pozostali przy życiu tylko ci, którzy uciekli do lasu. Domy, chlewy, stodoły – spalone, rzeczy zrabowane, bydło zabrane. W miejscu, gdzie było Załuże, zostały tylko gruzy i zgliszcza. Wśród pomordowanych rozpoznano już sto trupów.

UKRAJŃCY!

Nie lekceważeniem, lecz zbrodnią, zbrodnią przeciwko narodowi i jego przyszłemu państwu trzeba nazwać to, że niektórzy z Was uwierzyli zapewnieniom niemieckiego oficera. Każde słowo niemieckiego okupanta, od najwyższych dostojników państwowych do zwykłych żandarmów-siepaczy to podstęp i kłamstwo. A każdy niemiecki oficer – to rozbójnik i złodziej.

Czy mało wam wziętych z codziennego życia przykładów przysłowiowego niemieckiego kręactwa, oszukaństwa, zbrodniczego podstępu, podłego kłamstwa oraz zwykłego bandytyzmu? Niechaj więc krew niewinnych ofiar, krew ukraińskich chłopów zamordowanych przez Niemców i Polaków w Dermaniu-Załużu, stanie się ostrzeżeniem, żebyście nie

в Дармані-Залужі, стане вам тією осторогою, щоби не йняли віри ні одному слову, ніякій обіцянці-переченню німецького загарбника!

Тіж не числені з поміж українців, які ще сьогодні дають своє ім'я, свій підпис під німецьке запевнення, нехай краще вже тепер, як Юда повісяться на сухій гілляці, щоб їхньою смердючою кров'ю не плямили собі рук вірні сини українського народу!

УКРАЇНЦІ!

У мордуванні і катуванні німцями українського населення беруть масову участь поляки.

Не маючи ніяких ворожих замірів супроти польського народу та бажаючи й йому здобути для себе Самостійну Національну Державу на своїй етнографічній території, ми мусимо ствердити, що поляки, які замешкують в незначній меншості українські землі, зокрема, Волинь та Полісся, ведуть злочинну протиукраїнську роботу.

Нехай знають про це всі, що лісові польські села й колонії є осередками й базами большевицької партизанки, яка ще діє на наших землях. Шлях пересування відділів большевицької партизанки з півночі на південь веде, за здобутими нами документами штабу большевицької партизанки, виключно через польські оселі Саренщини¹, Костопільщини, Рівенщини та Здолбунівщини. Поляки по селах України є на службі імперіялізму большевицької Москви, зверненого в першу чергу проти українського народу.

Поляки ж, осілі по містах України, забувши про свою честь і долю свого народу під німецьким чоботом, вислугуються тому ж таки німецькому загарбникові. Вони чи то як так звані фольксдойчи спершу, чи то тепер як добровольці – німецькі жандарми, поліцейсти або й просто як учасники німецьких розбійницько-грабіжницьких виправ по українських селах, пішли на службу імперіялізмові гітлерівської Німеччини і знова у боротьбу проти українського народу.

Тому, якщо на українських землях вибухне нова Гайдамаччина² чи Коліївщина³, то відповідальність за неї спадає цілковито й виключно на ті круги, що завели польську визвольну політику в протиукраїнський табір московського та німецького імперіялізмів і діють сьогодні на українській території як прислужники Москви й Берліну проти українського народу.

Але нехай не забувають прислужники Москви й Берліну, що український народ умеє дати відплату!

І тільки так, [як] осторогу відплати, треба пояснювати собі той факт, що чотири дні після знищення поляками Залужа пішла з димом

wierzyli ani jednemu słowu, w żadne obietnice ani przeczenia niemieckiego najeźdźcy!

A ci nieliczni spośród Ukraińców, którzy jeszcze dzisiaj ręką swoimi nazwiskami, składają swoje podpisy pod niemieckimi zapewnieniami, niech lepiej już teraz, jak Judasz, powieszą się na suchej gałęzi, żeby ich śmierzącą krwią nie plamili sobie rąk wierni synowie narodu ukraińskiego!

UKRAJŃCY!

W niemieckich rzeziach i katowaniu ludności ukraińskiej biorą masowy udział Polacy.

Nie mając żadnych wrogich zamiarów wobec narodu polskiego oraz życząc również jemu zdobycia Niepodległego Państwa Narodowego na własnych terenach etnicznych, musimy stwierdzić, że Polacy, stanowiąc niewielką mniejszość na ukraińskich ziemiach, szczególnie Wołyniu i Polesiu, prowadzą zbrodniczą działalność antyukraińską.

Niech wiedzą o tym wszyscy, że leśne polskie wsie i kolonie są ośrodkami i bazami bolszewickiej partyzantki, która wciąż działa na naszych ziemiach. Szlak translokacji oddziałów partyzantki bolszewickiej z północy na południe wiedzie, według zdobytych przez nas dokumentów sztabu partyzantki bolszewickiej, wyłącznie przez polskie osiedla w Sarneńskim, Kostopolskim, Rówieńskim i Zdołbunowskim. Polacy we wsiach Ukrainy są na służbie imperializmu bolszewickiej Moskwy, skierowanego w pierwszym rzędzie przeciwko narodowi ukraińskiemu.

Polacy, którzy osiedlili się w miastach Ukrainy, zapomniawszy o swoim honorze i losach swojego narodu pod niemieckim butem, wysługują się temuż niemieckiemu najeźdźcy. Początkowo jako tak zwani Volksdeutsche lub teraz jako ochotnicy – niemieccy żandarmi, policjanci lub po prostu jako uczestnicy niemieckich rozbójniczo-rabunkowych wypraw na ukraińskie wsie, służą imperializmowi hitlerowskich Niemiec i znowu walczą przeciwko narodowi ukraińskiemu.

Jeśli więc na ukraińskich ziemiach wybuchnie nowa Hajdamacczyzna¹ lub Koliwszczyzna², odpowiedzialność za to spadnie tylko i wyłącznie na te kręgi, które zaprowadziły polską politykę wyzwolenczą do antyukraińskiego obozu imperializmu moskiewskiego i niemieckiego i działają dziś na ukraińskim terytorium jako sługusy Moskwy i Berlina przeciwko narodowi ukraińskiemu.

Lecz niech nie zapominają sługusy Moskwy i Berlina, że naród ukraiński potrafi zemścić się!

польська колонія Гурби – осідок більшовицької партизанки в місцевих лісах.

УКРАЇНЦІ!

Наше визволення в одностайній боротьбі проти всіх імперіялістів, загарбників та їх наймитів-прислужників, веденій поруч і спільно з усіма поневоленими народами, наше місце в лавах Української Повстанчої Армії!

Хай живе Самостійна Україна!
Хай живе Українська Повстанча Армія!
Смерть прислужникам московсько-німецького імперіялізму!
Геть з імперіялізмом Москви й Берліну!

СЛАВА УКРАЇНІ!

ГЕРОЯМ СЛАВА!

Постій, червень 1943 р.

Головна Команда
Української Повстанчої Армії

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 45–45 зв.

Оригінал, машинопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Сарненщини.

² Гайдамаччина, рух на Правобережній Україні спрямований проти польської шляхти і магнатів, католицького духовенства та євреїв. Слово гайдамака (в перекладі з турецької неспокійна, бунтівна людина) з'явилося на початку XVIII. Гайдамаки підняли кілька повстань православного населення проти Речі Посполитої (1734, 1750 і 1768).

³ Коліївщина, гайдамацьке повстання на Правобережній Україні, що тривало з травня до липня 1768, під проводом Максима Залізняка та Івана Гонти. Було придушене російськими військами.

I tylko tak, [jako] przestrożę i odwet, należy tłumaczyć fakt, że cztery dni po zniszczeniu przez Polaków Załuża poszła z dymem polska kolonia Hurby – siedziba partyzantki bolszewickiej w miejscowych lasach.

UKRAJŃCY!

Osiągniemy wyzwolenie poprzez walkę przeciwko wszystkim imperialistom, najeźdźcom oraz ich najmitom-sługusom, prowadzoną obok i wspólnie ze wszystkimi zniewolonymi narodami, nasze miejsce w szeregach Ukraińskiej Powstańczej Armii!

Niech żyje Niepodległa Ukraina!
Niech żyje Ukraińska Powstańcza Armia!
Śmierć sługusom moskiewsko-niemieckiego imperializmu!
Precz z imperializmem Moskwy i Berlina!

SŁAWA UKRAINIE!

BOHATEROM SŁAWA!

Postój, czerwiec 1943 r.

Główna Komenda
Ukraińskiej Powstańczej Armii

*PA SBU, F. 13, spr. 376, t. 34, k. 45–45 a.
Oryginał, maszynopis.*

Przypisy

¹ Hajdamacczyzna, ruch na Ukrainie Prawobrzeżnej skierowany przeciwko szlachcie i magnaterii polskiej, duchowieństwu katolickiemu i Żydom. Słowo hajdamaka (z tur. niespokojny, buntujący się człowiek) pojawiło się na początku XVIII w. Hajdamacy doprowadzili do kilku powstań prawosławnej ludności przeciwko Rzeczypospolitej (1734, 1750 i 1768).

² Koliwsczyzna, powstanie hajdamackie na Ukrainie Prawobrzeżnej trwające od maja do lipca 1768, dowodzone przez Maksyma Zalizniaka i Iwana Gontę. Zostało stłumione dopiero przez interweniujące wojska rosyjskie.

Протокол допиту Олександра Лівара від 15 квітня 1944 р.

К след[ственныму] делу

Протокол допроса
1944 года апреля 15 дня

Я, оперуполномоченный Отдела Контрразведки НКО „Смерш” 13 армии Мартьянов допросил арестованного Ливар Александра Иунаровича [?].

Допрос начат в 12-00.

Вопрос: Расскажите, сколько Вами было убито поляков и сожжено польских сел?

Ответ: В 1943 году в июне месяце, числа не помню, наша сотня делала налет на польское село, где участие принимал и я. В это время я был в батарее, у орудия и принимал участие как артиллерист. Когда залегла у польского села пехота нашей сотни „Беркут”, то мы перед налетом пехоты открыли из пушки огонь, произвели два выстрела и пушка отказала, стала делать осечки, тогда мы эту пушку повезли в мастерскую [на] хутор Касень¹ села Полче² Вербского³ района Ровенской области на ремонт. Эта же мастерская вырабатывала эти пушки. Когда мы ехали, то с дороги было видно, что польское село уже горело. Сколько во время этого налета было убито поляков, я этого сказать не могу, так как я лично в селе не был. Из разговоров стрельцов сотни УПА „Беркут” я слышал, что поляки убиты были, но сколько – этого сказать трудно, так как налет был на польское село ночью.

Вопрос: Расскажите о налете Вашей сотни „Беркут” на советских партизан и Вашем участии.

Ответ: В мае месяце 1943 года наша сотня делала налет на советских партизан в Сурайских лесах, где с обеих сторон жертв было много. Я лично участия в этом налете не принимал, так как находился на заставе в своей чете в селе Буща Вербиевского района Ровенской области от поляков.

Протокол с моих слов записан правильно и мне вслух прочитан, в чем и расписываюсь:

(—) Ливар

Protokół przesłuchania Oleksandra Liwara z 15 kwietnia 1944 r.

Do sprawy śled[czej]

Protokół przesłuchania
15 kwietnia 1944 roku

Ja, oficer oper[acyjny] Oddziału Kontrwywiadowczego NKO „Smiersz” 13 Armii Martjanow przesłuchałem aresztowanego Liwara Oleksandra, s. Iunara [?].

Przesłuchanie rozpoczęło o [godzinie] 12-00.

Pytanie: Powiedzcie, ilu zabiliście Polaków oraz ile spaliliście polskich wsi?

Odpowiedź: W czerwcu 1943 roku, daty nie pamiętam, nasza sotnia napadła na polską wieś. Ja też brałem w tym udział. W tym czasie byłem w baterii, przy dziale, brałem w tym udział jako artylerzysta. Gdy piechota naszej sotni „Berkut” zaczęła się pod polską wsią, przed jej atakiem otworzyliśmy ogień z działa. Oddaliśmy dwa strzały i działo nawaliło, zaczęło zacinać się. Wtedy odholowaliśmy działo do warsztatu [do] chutoru Kaseń wsi Pełcza rejonu werbskiego w obwodzie rówieńskim do naprawy. Ten sam warsztat także produkował te działa. Gdy jechaliśmy, z drogi było widać, że polska wieś już się paliła. Ilu Polaków zabito w czasie tego napadu, nie potrafię powiedzieć, ponieważ osobiście we wsi nie byłem. Z rozmów pomiędzy strzelcami sotni UPA „Berkut” wynikało, że byli zamordowani Polacy, lecz ilu – trudno powiedzieć, ponieważ napad na polską wieś miał miejsce w nocy.

Pytanie: Powiedzcie o napadzie Waszej sotni „Berkut” na partyzantów sowieckich oraz o Waszym udziale?

Odpowiedź: W maju 1943 roku nasza sotnia urządziła napad na partyzantów sowieckich w lasach surajskich. Straty po obu stronach były wielkie. Osobiście udziału w tym napadzie nie brałem, ponieważ przebywałem na placówce [samoobrony] przed Polakami, w swojej czocie we wsi Buszcza [?] rejonu werbskiego obwodu rówieńskiego.

Protokół spisano z moich słów wiernie i odczytano mi, co poświadczam podpisem:

(—) Liwar

Допросил:

Оперуполномоченный ОКР НКО „Смерш” 13 армии
(—) Мартьянов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 124–125.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Касене.

² Так у тексті; правильно: Повча.

³ Так у тексті; правильно: Вербський район.

Przesłuchał:

Oficer oper[acyjny] OKR NKO „Smiersz” 13 Armii
(—) Martjanow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 124–125.

Oryginał, rękopis.

**Розпорядження Волинського окружного делегата Уряду РП
від 5 червня 1943 р.**

Волинський окружний
делегат Уряду Речі Посполитої

^а-зворот-^а
5 VI 1943 р.

Розпорядження

У зв'язку з трагічним становищем польського населення на Волині, перед лицем величезних втрат, які ми понесли дотепер від українських банд, що нас атакують, передбачаючи дальші атаки на польське населення з боку цих банд, передбачаючи атаки на польське населення і польські державні інтереси з боку прихованих до цього часу, але постійно підтримуваних радянським партизанським рухом комуністичних осередків, з огляду на сатанинські методи підбурювання і поглиблення польсько-українського конфлікту та нищення польського елементу німецьким окупантом перед Волинською делегатурою Уряду і її органами стоять величезні завдання.

Щоби справитися з цими завданнями, постає ^бнеобхідність тіснішої, ніж у інших районах координації всіх організаційних починань польського суспільства і підпорядкування їх єдиному керівництву.^б Це керівництво на підставі повноважень і обов'язків, покладених Урядом Речі Посполитої і Уповноваженим Уряду РП у Польщі, у нашому районі знаходиться в руках Волинського окружного делегата Уряду РП і його органів.

У зв'язку з цим рекомундую керівникам відділів Волинської делегатури Уряду, Підокружним інспекторатам і Повітовим делегатам Уряду, як відповідальним за сукупність інтересів Народу і Польської держави, а також як господарям, які розпоряджаються польськими силами у своїх районах:

^бПитання співпраці з іншими організаціями.

Налагодити,^б якщо це ще дотепер не було зроблене, ^бякомога тіснішу співпрацю з усіма організаційними [структурами] серед польського населення і скоординувати їхню діяльність^б з діяльністю органів Волинської делегатури Уряду. Це стосується усіх без винятку політичних і молодіжних організацій, організацій взаємодопомоги і т. п., які стоять на позиціях боротьби за вільну і незалежну Польщу.

^бПитання організації Корпусу безпеки і самооборони.

Всі зусилля спрямувати^б у першу чергу на ^бзавершення будівництва організаційної сітки Корпусу внутрішньої безпеки і самооборони

**Zarządzenie Wołyńskiego Okręgowego Delegata Rządu RP
z 5 czerwca 1943 r.**

Wołyński Okręgowy
Delegat Rządu Rzeczypospolitej

^a-zwrot^a
5 VI 1943 r.

Zarządzenie

Wobec tragicznej sytuacji ludności polskiej na Wołyniu, w obliczu ogromnych strat, jakie ponieśliśmy dotąd ze strony atakujących nas band ukraińskich, w przewidywaniu dalszych ataków ze strony tych band, w przewidywaniu ataków na ludność polską i polskie interesy państwowe ze strony ukrytych dotąd, a ciągle wspieranych przez partyzantkę sowiecką *jaczejek* komunistycznych, wobec szatańskich metod jątrzenia i pogłębiania konfliktu polsko-ukraińskiego i niszczenia elementu polskiego przez niemieckiego okupanta, przed Wołyńską Delegaturą Rządu i jej organami stoją olbrzymie zadania.

Żeby zadaniom tym podolać, narzuca się ^bkonieczność ściślejszego, niż na innych terenach, skoordynowania wszystkich organizacyjnych poczynań społeczeństwa polskiego i poddania ich jednolitemu kierownictwu.^b Kierownictwo to na podstawie uprawnień i obowiązków, nałożonych przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Pełnomocnika Rządu Rzeczypospolitej na Kraj, spoczywa na naszym terenie w rękach Wołyńskiego Okręgowego Delegata Rządu Rzplitej i jego organów.

W związku z tym polecam Kierownikom Wydziałów Wołyńskiej Delegatury Rządu, Inspektorom Podokręgowym i Powiatowym Delegatom Rządu, jako odpowiedzialnym za całokształt interesów Narodu i Państwa Polskiego oraz jako gospodarzom dysponującym siłami polskimi na swoich terenach:

^bSprawa współpracy z innymi organizacjami.

Nawiązać,^b jeśli to jeszcze dotąd nie zostało zrobione, ^bjak najściślejszą współpracę ze wszystkimi poczynaniami organizacyjnymi wśród społeczeństwa polskiego i skoordynować ich działalność^b z działalnością organów Wołyńskiej Delegatury Rządu. Dotyczy to wszystkich bez wyjątku organizacji politycznych, młodzieżowych, samopomocowych i t.p. stojących na stanowisku walki o wolną i niepodległą Polskę.

^bSprawa organizacji Korpusu Bezpieczeństwa i Samoobrony.

Cały wysiłek skierować^b w pierwszym rzędzie na ^bwykończenie sieci organizacyjnej Korpusu Bezpieczeństwa i Samoobrony ludności polskiej^b oraz na zaopatrzenie tej sieci w konieczne minimum broni.

польського населення,⁶ а також забезпечення цієї сітки необхідним мінімумом зброї.

З метою уникнення хаосу в організації району, наказом коменданта Збройних Сил в Польщі від 31 III 43 р. ⁶у нашому районі відкладено створення СОП-у⁶ (Служби охорони повстання) при ПЗП, ⁶а завдання СОП-у передано Волинському окружному делегатові⁶ Уряду РП. Таким чином вся організація безпеки і самооборони залишається у сфері діяльності і відповідальності Волинського делегата Уряду і його органів.

На території повітів відповідальність за безпеку і самооборону несуть Повітові делегати Уряду.

^вКваліфіковане і організаційне керівництво безпеки і самооборони знаходиться в руках Окружного командування Корпусу безпеки і самооборони, яке діє у строгій домовленості з Начальником відділу безпеки Волинської делегатури Уряду.^в

⁶Питання ставлення і співпраці з ПЗП.⁶

Питання ставлення і співпраці з ПЗП, згідно з надісланими до мого відома наказами Командуючого Збройними Силами в Польщі, повинні виглядати таким чином. ⁶ПЗП в рамках загальнопольського плану повстання має свої спеціальні військові завдання.⁶ Для виконання цих завдань мусить мати відповідну кількість людей з військовою підготовкою. Цих людей мусить черпати з того скромного резервуару поляків, який є у нашому розпорядженні.

⁶Під час організації військових постів на місцях організаторам ПЗП для вербування поляків наказом Командуючого Збройними Силами в Країні рекомендовано використовувати допомогу і поради довірених осіб⁶ Волинської окружної делегатури Уряду, а отже на території окремих повітів – Повітових делегатів Уряду.

Наказ ⁶Командуючого Збройними Силами в Польщі наказує обмежити організаційну сітку ПЗП до необхідного мінімуму.⁶

У зв'язку з цим ⁶рекомендую⁶ Керівникам Відділів, Підокружним інспекторам і Повітовим делегатам Уряду ⁶налагодити якомога тісніші контакти з ПЗП. Слід зробити усе, щоб потреба командування ПЗП в людях для військових відділів була покрита місцевими людьми, однак з таким чітким застереженням, що ні в чому й ніде це не може провалити сітки відділків, постів і загонів безпеки і самооборони.⁶

Коменданти ПЗП мають право вносити свої постулати із сфери безпеки і самооборони.

ВОЛИНСЬКИЙ ОКРУЖНИЙ
ДЕЛЕГАТ УРЯДУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
(—) Ян Ліновський¹

Celem uniknięcia chaosu w organizowaniu terenu, rozkazem Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju z dn. 31 III 43 r. ^bzawieszono na naszym terenie tworzenie SOP-u ^b(Służba Ochrony Powstania) przy P.Z.P., ^ba zadania SOP-u przekazane zostały Wołyńskiemu Okręgowemu Delegatowi ^bRządu Rzplitej. W ten sposób całkowita organizacja Bezpieczeństwa i Samoobrony pozostaje w zakresie prac i odpowiedzialności Wołyńskiego Delegata Rządu i jego organów.

Na terenie powiatów odpowiedzialność za Bezpieczeństwo i Samoobronę ponoszą Powiatowi Delegaci Rządu.

^cFachowe i organizacyjne kierownictwo Bezpieczeństwa i Samoobrony spoczywa w rękach Okręgowej Komendy Korpusu Bezpieczeństwa i Samoobrony, która działa w ścisłym porozumieniu z Naczelnikiem Wydziału Bezpieczeństwa Wołyńskiej Delegatury Rządu.^c

^bSprawa stosunku i współpracy z P.Z.P.^b

Sprawa stosunku i współpracy z P.Z.P., zgodnie z przesłanymi mi do wiadomości rozkazami Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju, winna się układać w sposób następujący. ^bP.Z.P. ma w ramach ogólnopolskiego planu powstania swoje specjalne wojskowe zadania.^b Do wykonania tych zadań musi mieć odpowiednią ilość ludzi z wojskowym przygotowaniem. Ludzi tych musi czerpać z tego skromnego rezerwuaru Polaków, jakimi rozporządzamy.

^bPrzy organizowaniu placówek wojskowych na terenie, organizatorzy P.Z.P. mają polecone rozkazem Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju korzystać w werbowaniu Polaków z pomocy i rady mężów zaufania^b Wołyńskiej Okręgowej Delegatury Rządu, a więc na terenie poszczególnych powiatów Powiatowych Delegatów Rządu.

Rozkaz ^bKomendanta Sił Zbrojnych w Kraju nakazuje ograniczyć sieć organizacyjną P.Z.P. do koniecznego minimum.^b

Wobec tego ^bpolecam^b Kierownikom Wydziałów, Inspektorom Podokręgowym i Powiatowym Delegatom Rządu ^bnawiązać jak najściślejszy kontakt z P.Z.P. Zrobić należy wszystko, żeby zapotrzebowanie komend P.Z.P. na ludzi do oddziałów wojskowych pokryć ludźmi z terenu, z tym jednak wyraźnym zastrzeżeniem, że nie może to w niczym i nigdzie załamać sieci posterunków, placówek i oddziałów Bezpieczeństwa i Samoobrony.^b

Komendanci P.Z.P. mają prawo zgłaszania swoich postulatów z zakresu Bezpieczeństwa i Samoobrony.

WOŁYŃSKI OKRĘGOWY
DELEGAT RZĄDU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
(—) Jan Linowski¹

*ІНП, Польський еміграційний уряд, 413.
Оригінал, машинопис.*

Примітки

- ^{а-а} Дописано від руки.
- ^{б-б} Підкреслено від руки.
- ^{в-в} Уздовж фрагменту тексту на полях – вертикальна риска та зроблений від руки нерозбірливий напис.

¹ Банах Казімеж (1904–1985), псевдо „Ян Ліновський”, діяч СЛ, голова Волинського ССМ; з 1940 у Відділі інформації і пропаганди ГК БХ; у 1942–1944 Окружний делегат Уряду для Волині; з 1945 в ПСЛ, згодом в ЗСЛ; в 1957–1971 член Державної ради.

IPN, Rząd Polski na Emigracji, 413.
Oryginał, maszynopis.

Przypisy

- a- -a Dopisano odręcznie.
- b- -b Podkreślono odręcznie.
- c- -c Wzdłuż fragmentu na marginesie pionowa kreska i odręczny nieczytelny dopisek.

¹ Banach Kazimierz (1904–1985), ps. „Jan Linowski”, działacz SL, prezes Wołyńskiego ZMW; od 1940 Wydz. Informacji i Propagandy KG BCH; w l. 1942–1944 Okręgowy Delegat Rządu na Wołyń; od 1945 w PSL, potem w ZSL; w l. 1957–1971 członek Rady Państwa.

Донесення „Соболя” „Стемові” від 3 серпня 1943 р.

№ 146. Тривожне

Стем¹. У зв'язку з дальшими жахливими вбивствами польського населення Волині, здійснюваними українськими бандами, вважаємо необхідним схилити Англійський уряд звернутися до українців з гострою пересторогою, що це не минеться їм безкарно, а також, щоб негайно припинили цю ганебну акцію. Це може дати якийсь результат, а у польського населення піднесе дух.

3 VIII 43
137 груп.Соболь²

[...]

*ІНП, Польський еміграційний уряд, 413.
Оригінал, машинопис.*

Примітки

¹ Миколайчик Станіслав (1901–1966), політик, діяч селянського руху; в 1930–1935 депутат Сейму РП; в 1940–1943 віце-прем'єр, а в 1943–1944 прем'єр еміграційного уряду РП; повернувся до Польщі, в 1945–1947 віце-прем'єр і міністр сільського господарства ТУНС, одночасно віце-голова, згодом голова НКВ ПСЛ, лідер опозиції; у жовтні 1947 під загрозою арешту таємно виїхав з Польщі.

² Янковський Ян Станіслав (1882–1953), псевдо „Соболь”, „Кльоновський”, хімік, діяч СП; у 1921 і 1926 міністр праці та соціальної політики; у 1928–1935 депутат Сейму РП; в 1943–1945 делегат Уряду для Польщі, одночасно, в 1943–1944, віце-прем'єр уряду РП, учасник Варшавського повстання 1944; у 1945 викрадений НКВС і був одним із підсудних у т. зв. „Процесі 16-и” в Москві; засуджений до 8 років позбавлення волі, помер у в'язниці.

Meldunek „Sobola” do „Stema” z 3 sierpnia 1943 r.

Nr 146. Alarmowe

Stem¹. Wobec dalszych potwornych mordów masowych dokonywanych na ludności polskiej Wołynia przez bandy ukraińskie, uważamy za konieczne skłonienie rządu angielskiego do wystosowania ostrego ostrzeżenia do Ukraińców, że to nie ujdzie im bezkarnie oraz, by natychmiast zaprzestali tej niecznej akcji. Może to wyrzucić pewien skutek, a ludność polską podniesie na duchu.

3 VIII 43
137 grup.

Sobol²

[...]

IPN, Rząd Polski na Emigracji, 413.
Oryginał, maszynopis.

Przypisy

¹ Mikołajczyk Stanisław (1901–1966), polityk, działacz ludowy; w l. 1930–1935 poseł na Sejm RP; w l. 1940–1943 wicepremier, a w l. 1943–1944 premier rządu RP na wychodźstwie; powrócił do kraju, w l. 1945–1947 wicepremier i minister rolnictwa TRJN, jednocześnie wiceprezes, potem prezes NKW PSL, przywódca opozycji; zagrożony aresztowaniem w październiku 1947 potajemnie opuścił kraj.

² Jankowski Jan Stanisław (1882–1953), ps. „Sobol”, „Klonowski”, chemik, działacz SP; w 1921 i 1926 minister pracy i opieki społ.; w l. 1928–1935 poseł na Sejm RP; w l. 1943–1945 Delegat Rządu na Kraj, jednocześnie w l. 1943–1944 wicepremier rządu RP, uczestnik powstania warszawskiego 1944; w 1945 porwany przez NKWD i sądzony w Moskwie w tzw. procesie 16-tu; skazany na 8 lat pozbawienia wolności, zmarł w więzieniu.

Донесення „Соболя” „Орканові” від 31 липня 1943 р.

№ 149, 31 VII 43

Оркан¹

[...]

III. Вбивства польського населення Волині, здійснювані українцями, посилюються. В період з 13 до 18 липня масові вбивства мали місце у: Гурові [?], Гурові Великому [?], Гурові Малому [?], Вигнанці, Здзірах², Заб[о]лотці, Сондовій³, Новинах, Загаях, Пори[ц]ьку, Олені⁴ і Ожеші⁵. У луцькій єпархії з 11 липня цього року вбито 40 ксьондзів. Хвилі біженців прибувають до Малополющі, м. ін. до Сокаля, [де] знайшли притулок 4000 поляків з Волині.

487 груп

(—) Соболя

*ІНП, Польський еміграційний уряд, 413.**Оригінал, машинопис.*

Примітки

¹ Баначик Владислав (1902–1980), псевдо „Оркан”, юрист, діяч селянського руху; до 1939 член РН СЛ; з 1940 член, у 1942–1943 віце-голова Національної ради РП (Лондон); в 1943–1944 міністр внутрішніх справ еміграційного уряду РП; повернувся до Польщі, з 1945 в ПСЛ, згодом в ЗСЛ.

² Так у тексті; правильно: Жджарах.

³ Так у тексті; правдоподібно: Садові.

⁴ Так у тексті; правильно: Олеську.

⁵ Так у тексті; правильно: Ожешині.

Meldunek „Sobola” do „Orkana” z 31 lipca 1943 r.

Nr 149, 31 VII 43

Orkan¹

[...]

III. Mordy dokonywane przez Ukraińców na polskiej ludności Wołynia potęgują się. W okresie od 13 do 18 lipca masowe rzezie miały miejsce w: Górowie [?], Górowie Dużym [?], Górowie Małym [?], Wygnance, Zdzirach², Zab[o]łotce, Sądowej³, Nowinach, Zagajach, Pory[c]ku, Oleniu⁴ i Orzeszu⁵. W diecezji łuckiej od 11 lipca br. zamordowano 40 księży. Fale uciekinierów przybywają do Małopolski, m. in. do Sokala schroniło się 4000 Polaków z Wołynia.

487 grup

(—) Sobol

*IPN, Rząd Polski na Emigracji, 413.**Oryginał, maszynopis.*

Przypisy

¹ Banaczyk Władysław (1902–1980), ps. „Orkan”, prawnik, działacz ludowy; do 1939 członek RN SL; od 1940 członek, w l. 1942–1943 wiceprezes Rady Narodowej RP (Londyn); w l. 1943–1944 minister spraw wewnętrznych rządu RP na wychodźstwie; powrócił do kraju, od 1945 w PSL, potem w ZSL.

² Właśc. Żdzarach.

³ Prawdopodobnie: Sadowie.

⁴ Właśc. Olesku.

⁵ Właśc. Orzeszynie.

**Витяг із протоколу допиту Василя Горбатюка
від 6 січня 1945 р.**

Протокол допроса
6 января 1945 года

Я, ст. следователь ОКР „Смерш” 6 армии Колосов сего числа допросил Горбатюк Василия Ивановича.

Допрос начат в 10-20 час.

Вопрос: Уточните следствию свои показания в отношении названия села, в котором производилась облава и убийство поляков участниками „УПА” весной 1943 года.

Ответ: Весной 1943 года убийство поляков участниками „УПА” производилось в селе Болеслаука Владимиро-Волынского района Волынской области, что рядом с селом Горичи. Болеслаука – это польская и еврейская колония, ее постройки тянутся до самого село Горичи, поэтому ее кто как называет, кто Болеслаука, кто Зофиевка, а кто Горичи.

Вопрос: Расскажите, каким путем производилось убийство польского населения в колонии Болеслаука.

Ответ: Примерно в мае м-це 1943 года, числа не помню, в ночное время ко мне на квартиру пришел войсковой станичный села Горичи Гордюк и сказал, чтобы я оделся и шел с ним. Я быстро оделся, вышел на улицу, где стояла пара лошадей, запряженных в повозку, на повозке сидели Гордюк, Радюк, „Дубовой” и еще трое мужчин, совершенно для меня незнакомых. Я сел к ним в повозку и мы поехали в колонию Болеслаука. Когда мы приехали, то там уже было около 100 человек из разных украинских сел. К нашему приезду уже вокруг колонии было выставлено оцепление. Здесь „Дубовой” вынул из повозки винтовку и дал мне. Часть была вооружена настоящими винтовками, а остальные кто чем, кто лопатами, кто вилами.

„Дубовой”, Гордюк, Радюк и еще кто не помню пошли вглубь колонии. Через несколько минут послышались крики людей. Как только услышали крик, сразу со всех сторон ринулись к домам бандиты и началась битва. Беззащитные поляки не могли оказать сопротивления, их били, чем попало на улице, в квартирах, сарае и т. д. Лично я убил

**Fragmety protokołu przesłuchania Wasyla Horbatiuka
z 6 stycznia 1945 r.**

Protokół przesłuchania
6 stycznia 1945 roku

Ja, st[arszy] śledczy OKR „Smiersz” 6 Armii Kołosow przesłuchałem w dniu dzisiejszym Horbatiuka Wasyla s. Iwana.

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 10-20

Pytanie: Uzupełnijcie Wasze zeznania dotyczące nazwy wsi, w której wiosną 1943 roku członkowie „UPA” przeprowadzili obławę i mordowali Polaków.

Odpowiedź: Wiosną 1943 roku członkowie „UPA” mordowali Polaków we wsi Bolesławówka rejonu włodzimierskiego obwodu wołyńskiego, leżącej obok wsi Horyczów. Bolesławówka – to kolonia polsko-żydowska. Jej zabudowania ciągną się do samej wsi Horyczów. Dlatego każdy nazywa ją po swojemu: jedni Bolesławówka, drudzy Zofiówka, jeszcze inni Horyczów.

Pytanie: Opowiedzcie, w jaki sposób mordowano ludność polską na kolonii Bolesławówka.

Odpowiedź: Mniej więcej w maju 1943 roku, daty dziennej nie pamiętam, przyszedł w nocy do mojego mieszkania wojskowy stanczyzny wsi Horyczów Hordijuk i powiedział, żebym się ubrał i poszedł z nim. Szybko ubrałem się i wyszedłem na ulicę, gdzie stała para koni zaprzęgnięta do furmanki. Na furmance siedzieli Hordijuk, Radiuk, „Dubowyj” oraz trzech nieznanych mi mężczyzn. Dosiadłem się do nich na furmankę i pojechaliśmy do kolonii Bolesławówka. Gdy przyjechaliśmy, było tam już około 100 ludzi z różnych ukraińskich wsi. Kolonia została otoczona jeszcze przed naszym przyjazdem. Tutaj „Dubowyj” wyciągnął z furmanki karabin i dał mnie. Część była uzbrojona w prawdziwe karabiny, a pozostali różnie: jedni w łopaty, inni w widły.

„Dubowyj”, Hordijuk, Radiuk i ktoś jeszcze (nie pamiętam) poszli w głąb kolonii. Po kilku minutach rozległy się krzyki ludzi. Jak tylko usłyszeliśmy krzyk, natychmiast ze wszystkich stron runęli w kierunku domów bandyci i rozpoczęła się walka. Bezbronni Polacy nie mogli stawiać oporu. Bito ich, czym popadło, na ulicy, w mieszkaniach, szopach itd. Osobiście zabiłem dwóch Polaków – mężczyzn w wieku od 25 lat do 30. Walka trwała około czterech godzin, po czym opuściliśmy kolonię i rozeszliśmy się do domów.

двух поляков – мужчин в возрасте от 25 до 30 лет. Битва длилась около четырех часов, а потом ушли из колонии и разошлись по домам.

Вопрос: Сколько человек было убито в этот раз Вашей бандой?

Ответ: В этот раз было убито нашей бандой около 40 человек поляков.

Вопрос: Были ли среди убитых женщины, старики и дети?

Ответ: Я лично не видел среди убитых женщин, стариков и детей, но когда на следующий день ходили закапывать трупы убитых, то мне рассказывали, что среди убитых поляков были женщины, старики и дети.

Вопрос: Сколько раз и где были еще облавы и убийства польского населения?

Ответ: Кроме этой облавы, о которой я показал выше, больше не знаю и ни от кого не слышал.

[...]

Вопрос: Вы принимали непосредственное участие в поджогах домов в колонии Болеслаука, принадлежащих полякам?

Ответ: Да, я принимал участие в поджогах домов в польской колонии Болеслаука, это было так. В мае м-це 1943 года на третий день зверской расправы нашей банды над поляками в колонии Болеслаука, ночью войсковой станичный Гордиук собрал меня, Андрощук Антона, Юхимюк Василя, Стрижачук Якова, Кислюк Анания, Дубчук Анания и Лящук Йосифа, пошли в колонию Болеслаука, где сожгли около 30 домов, лично я сжег три дома.

Допрос прерван в 14-00.

Протокол допроса записан с моих слов правильно и зачитан:
(—) Горбатюк

Допросил:

Ст. следователь ОКР „Смерш” 6 армии

(—) Колосов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 130–133.

Оригінал, рукопис.

Pytanie: Ile osób zostało wtedy zabitych przez Waszą bandę?

Odpowiedź: Tym razem nasza banda zabiła około 40 Polaków.

Pytanie: Czy wśród zabitych były kobiety, starcy i dzieci?

Odpowiedź: Osobiście kobiet, starców i dzieci wśród zabitych nie widziałem, ale ci, którzy nazajutrz poszli zakopywać zwłoki, opowiadali mi, że wśród zamordowanych Polaków były kobiety, starcy i dzieci.

Pytanie: Ile razy i gdzie jeszcze miały miejsce oblawy i mordy ludności polskiej?

Odpowiedź: Poza oblawą, o której zeznałem wyżej, nic więcej nie wiem i od nikogo o niczym nie słyszałem.

[...]

Pytanie: Czy braliście bezpośredni udział w paleniu należących do Polaków domów na kolonii Bolesławówka?

Odpowiedź: Tak, uczestniczyłem w podpalaniu domów w polskiej kolonii Bolesławówka. To było tak. W maju 1943 roku, w trzecim dniu bestialskiego rozprawiania się naszej bandy z Polakami na kolonii Bolesławówka, nocą wojskowy stanczny Hordijuk wezwał mnie, Androszczuka Antona, Juchimiuka Wasyla, Striżaczuka Jakowa, Kisluka Ananija, Dubczuka Ananija i Laszczuka Josypa. Poszliśmy do kolonii Bolesławówka, gdzie spaliliśmy około 30 domów. Osobiście spaliłem trzy domy.

Przesłuchanie przerwano o [godzinie] 14-00.

Protokół przesłuchania został spisany z moich słów wiernie i odczytany [mi]:

(—) Horbatiuk

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy OKR „Smiersz” 6 Armii

(—) Kołosow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 130–133.

Oryginał, rękopis.

**Витяг із протоколу допиту Антона Андрошука
від 6 січня 1945 р.**

Протокол допроса
6 января 1945 года

Я, ст. следователь ОКР „Смерш” 6 армии Колосов сего числа допросил обвиняемого Андрошук Антона Ивановича.

Допрос начат в 19-30 час.

Вопрос: Материалами следствия установлено, что Вы, находясь на службе в „УПА”, занимались истреблением польского населения и поджогами их домов. Расскажите об этом правду по существу дела.

Ответ: По этому вопросу я могу показать следующее. Летом 1943 года, точно месяца и числа не помню, после того, как я пришел из „боевки” домой, однажды вечером Гордиук прислал мне записку, в которой было написано, что я сегодня должен явиться на перекресток дорог в селе Горичи, за неявку буду строго наказан. Я собрался и пришел на указанное место, где уже были Юхимюк, Стрижачук, Кислюк, Андрошук Яков и сам Гордиук. Через несколько минут приехал комендант „боевки” „Дубовой” и еще спустя несколько времени приехал командир куреня „Князь”. Вслед за ним приехал примерно на 30 подводах, личный состав куреня. Все были одеты в немецкую форму, вооружены винтовками. Кроме этого имели: пулеметы, минометы и орудия среднего калибра.

Командир куреня „Князь” поставил перед всеми нами задачу: „Произвести облаву польских колоний Болеслаука, Софиевка и Горичевская, перебить все население и польскую полицию. Захватить вооружение, снаряжение, продукты питания и одежду”. По приказу командира куреня „Князя” весь курень развернулся цепью, прошли все три колонии, но в их ни одного человека не было. Поляки, живущие в этих колониях, ночью уходили из квартир и скрывались, а днем возвращались обратно. Как я понял из разговоров куренного и „Дубового”, что „Дубовой” вел разведку, в результате которой установил о нахождении в колониях поляков и вооруженной полиции, о чем запросил куренного выслать вооруженный отряд для расправы над поляками в указанных колониях, поэтому для выполнения

**Fragmenty protokołu przesłuchania Antona Androszczuka
z 6 stycznia 1945 r.**

Protokół przesłuchania
6 stycznia 1945 roku

Ja, st[arszy] śledczy OKR „Smiersz” 6 Armii Kołosow przesłuchałem w dniu dzisiejszym oskarżonego Androszczuka Antona s. Iwana.

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 19-30

Pytanie: Na podstawie materiałów śledztwa ustalono, że będąc na służbie w „UPA”, mordowaliście ludność polską i podpalaliście jej domy. Mówcie prawdę w tej sprawie.

Odpowiedź: Na ten temat mogę zeznać, co następuje. Latem 1943 roku, nie pamiętam dokładnie miesiąca i dnia, po tym, jak wróciłem z „bojówki” do domu, pewnego wieczoru Hordijuk przysłał mi kartkę, na której było napisane, że tego dnia mam stawić się na rozstaju dróg we wsi Horyczów. Za niestawienie się będę surowo ukarany. Spakowałem się i przyszedłem na wyznaczone miejsce, gdzie już byli Juchimiuk, Striżaczuk, Kisluk, Androszczuk Jakiw oraz sam Hordijuk. Po kilku minutach przyjechał komendant „bojówki” „Dubowyj”, a po upływie jeszcze jakiegoś czasu przybył dowódca kurenia „Kniaź”. W ślad za nim na około 30 podwodach przyjechali ludzie z kurenia. Wszyscy byli ubrani w niemieckie mundury i uzbrojeni w karabiny. Poza tym posiadali karabiny maszynowe, miotacze min oraz działa średniego kalibru.

Dowódca kurenia „Kniaź” dał nam zadanie: „Przeprowadzić obławę w polskich koloniach Bolesławówka, Zofiówka i Horyczów, zlikwidować całą ludność i polską policję oraz zdobyć broń, oporządzenie, żywność i odzież”. Na rozkaz dowódcy kurenia „Kniazia” cały kureń rozwinął się w tyralierę. Przeszliśmy przez wszystkie trzy kolonie, lecz nikogo tam nie było. Zamieszkujący te kolonie Polacy nocą opuszczali mieszkania i ukrywali się, a w dzień wracali z powrotem. Z rozmów kurenego z „Dubowym” wywnioskowałem, że „Dubowyj” prowadził zwiad i ustalił, iż na koloniach są Polacy i uzbrojona policja, po czym zwrócił się do kurenego z prośbą o wysłanie uzbrojonego oddziału w celu rozprawienia się z Polakami w wymienionych koloniach. Dowódca kurenia „Kniaź” przyjechał ze swoim kureniem osobiście, żeby wykonać to zadanie. Ponieważ podczas obławy nikogo nie znaleziono, kurenni pobili „Dubowego” za mylną informację.

этой задачи командир куреня „Князь” сам со своим куренем приехал. И так как при облове никого не оказалось, куренной избил „Дубового” за ложную информацию.

Через одну неделю „Дубовой” установил, что в этих польских колониях появилось польское население и вооруженная польская полиция. „Дубовой” поставил в известность куренного „Князя”. Куренной со своим куренем приехал к нам в село, где я, Юхимюк, Стрижачук, Кислюк, Андрощук Яков и Гордиюк присоединились к ним. Производя вторично облаву, которая также ничего не дала, ни одного человека мы не нашли.

Примерно дня через четыре после второй облавы обратно „Дубовой” установил о нахождении в колониях Болеслаука, Софиевка и Горичевская польского населения и полиции. В составе этого же куреня я, Юхимюк, Стрижачук, Кислюк, Андрощук Яков, Горбатюк Василий, Гордиюк Иван ходили производить облаву в указанные колонии. В этот раз весь курень был развернут цепью и шел из колонии в колонию. Во время третьей облавы было убито: в Софиевке – 15 человек, в Болеслауке – 15 человек и Горичевской – 10 человек. Все убитые были советские граждане польской национальности. В числе убитых были женщины, старики и дети до 8 лет. Лично я ни одного человека не убил, т. к. оружия не имел, а в одном из домов в колонии Болеслаука бил старуху и старика палкой, а потом их отдал одному из вооруженных бандитов, фамилии его не знаю, он их из пистолета убил в комнате.

Юхимюк, Стрижачук, Кислюк, Андрощук и Гордиюк также принимали участие в убийстве поляков, хотя я лично не видел, но после этой битвы друг другу рассказывали, кто сколько убил человек. Андрощук сказал, что он убил 3 человека, Юхимюк, Стрижачук по одному, а Горбатюк сказал, что он убил из винтовки двух человек. Кроме Горбатюка оружия из указанных лиц никто не имел, а били, чем приходилось.

На следующий день по приказанию Гордиюк, я, Горбатюк, Юхимюк, Стрижачук и Кислюк ходили закапывать трупы убитых поляков, направляли хоронить убитых только тех, кто участвовал в их убийстве. Все это делалось скрыто от других.

Спустя неделю после третьей облавы была произведена четвертая облава, в которой принимали участие те же самые лица, что были и в первый, второй и третий раз. Во время этой облавы никого не убили, т. к. никого людей не нашли, а занимались уничтожением домов, т. е. жгли. Вся колония Болеслаука была сожжена нами. Лично я сжег три дома. Сколько сожгли Юхимюк, Стрижачук, Горбатюк, Кислюк и другие я не знаю, но они жгли. Через два дня были сожжены две остальные колонии, но кем, я не знаю.

Po tygodniu „Dubowyj” ustalił, że w tych polskich koloniach pojawiła się ludność polska i uzbrojona polska policja, następnie zawiadomił [o tym] kurenego „Kniazia”. Kurenni wraz ze swoim kureniem przyjechał do naszej wsi, gdzie ja, Juchimiuk, Striżaczuk, Kisluk, Androszczuk Jakiw i Hordijuk dołączyliśmy do nich. Podczas oblawy po raz drugi także nie znaleźliśmy żadnego człowieka.

Mniej więcej cztery dni po drugiej oblawie „Dubowyj” ponownie ustalił na koloniach Bolesławówka, Zofiówka i Horyczów obecność ludności polskiej i policji. W składzie tego samego kurenia ja, Juchimiuk, Striżaczuk, Kisluk, Androszczuk Jakiw, Horbatiuk Wasyl i Hordijuk Iwan szliśmy przez wymienione kolonie w celu urządzenia oblawy. Tym razem cały kureń został rozwinięty w tyralierę i przechodził od kolonii do kolonii. Podczas trzeciej oblawy zabito: w Zofiówce – 15 osób, w Bolesławówce – 15 osób oraz w Horyczowie – 10 osób. Wszyscy zamordowani byli sowieckimi obywatelami narodowości polskiej. Wśród zabitych były kobiety, starcy i dzieci do 8 lat. Osobiście nikogo nie zabiłem, bo nie miałem broni, ale w jednym z domów na kolonii Bolesławówka pobitem kijem starca i staruszkę, po czym przekazałem ich jednemu z uzbrojonych bandytów (jego nazwiska nie znam), który zabił ich z pistoletu w pokoju.

Juchimiuk, Striżaczuk, Kisluk, Androszczuk i Hordijuk również brali udział w mordowaniu Polaków i chociaż osobiście tego nie widziałem, po tej walce opowiadali jeden drugiemu, kto ile osób zabił. Androszczuk powiedział, że zabił 3 osoby, Juchimiuk i Striżaczuk – po jednej, a Horbatiuk powiedział, że zabił z karabinu dwie osoby. Z wymienionych osób nikt, poza Horbatiukiem, nie posiadał broni, a zabijano, czym popadło.

Nazajutrz, na rozkaz Hordijuka – ja, Horbatiuk, Juchimiuk, Striżaczuk i Kisluk poszliśmy zakopywać zwłoki zabitych Polaków. Do chowania zabitych kierowano tylko tych, którzy uczestniczyli w mordzie. Wszystko to działo się w tajemnicy przed innymi.

Po tygodniu od trzeciej oblawy została przeprowadzona czwarta, w której brały udział te same osoby, co za pierwszym, drugim i trzecim razem. Podczas tej oblawy nikogo nie zabito, ponieważ nie znaleziono żadnego mieszkańca. Zajęto się więc niszczeniem domów, tj. paleniem ich. Cała kolonia Bolesławówka została przez nas spalona. Osobiście spaliłem trzy domy. Nie wiem, ile spalili Juchimiuk, Striżaczuk, Horbatiuk, Kisluk i inni, ale oni palili. Po dwóch dniach zostały spalone dwie pozostałe kolonie, lecz nie wiem, przez kogo.

Pytanie: Śledztwo dysponuje informacją, że podczas oblawy Wy sami zabiliście dwie osoby – mężczyznę i kobietę, dlaczego ukrywacie to?

Odpowiedź: Nie, niczego nie ukrywam przed śledztwem. Zeznaję prawdę, że nie zabiłem żadnej osoby, biłem tylko kijem staruszka i kobietę

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы во время облавы убили лично двух человек, мужчину и женщину, почему Вы об этом скрываете?

Ответ: Нет, я не скрываю от следствия, а показываю правду, что я ни одного человека не убил, а только избил палкой старика и женщину в комнате в колонии Болеслауке, после чего их отдал одному вооруженному бандиту, который их тут же из пистолета убил.

[...]

Вопрос: Следствием установлено, что Вы, находясь на службе в „УПА”, во время охоты на зайцев убили 7 человек поляков. Расскажите об этом правду.

Ответ: Зимой 1943 года ко мне пришел комендант „боевки” „Дубовой” и предложил мне идти в лес бить зайцев. Я согласился. Взяли десятизарядную винтовку у Чубак Анания Семеновича и пошли. Винтовку носил я. Сколько мы не ходили, но ни одного зайца не убили. Выйдя на опушку леса мы увидели ехавших по дороге на трех повозках поляков. „Дубовой” мне приказал стрелять по ним и я открыл по ним из десятизарядной винтовки огонь, поляки дали в свою очередь ответный огонь. После этого „Дубовой” взял у меня винтовку и начал сам стрелять. Сколько я убил поляков я не знаю, т.к. стрелял „Дубовой” и я. Когда мы подошли к дороге, то оказалось убитых 7 человек. Произведя обыск, мы обнаружили и изъяли две десятизарядных винтовки, три русские пятизарядные винтовки и два девятизарядных пистолета. Это все оружие мы взяли. Из этого оружия „Дубовой” мне дал один пистолет, который у меня отобрал через три дня Чубак.

За проведенную операцию „Дубовой” мне обещал дать разрешение гулять в других селах и когда я доставал для него водку, пить сколько угодно. Кроме этого он сказал, что мы за это получим благодарность, но от кого не сказал.

Допрос прерван в 2-00 час[а] 7/1.

Протокол допроса записано с моих слов верно и мною прочитано:
(—) Андрощук А. И.

Допросил:

Ст. следователь ОКР „Смерш” 6 армии

(—) Колосов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 134–140.
Оригінал, рукопис.

w pokoju na kolonii Bolesławówka, po czym przekazałem jednemu z uzbrojonych bandytów, który zabił ich natychmiast z pistoletu.

[...]

Pytanie: W śledztwie ustalono, że służąc w „UPA”, podczas polowania na zające, zabiliście 7 Polaków. Opowiedzcie o tym zgodnie z prawdą.

Odpowiedź: Zimą 1943 roku przyszedł do mnie komendant „bojówki” „Dubowyj” i zaproponował, bym poszedł [z nim] do lasu na zające. Zgodziłem się. Pożyczyliśmy od Czubaka Ananija s. Semena dziesięciopistołowy karabin i ruszyliśmy. Karabin ja niosłem. Nachodziliśmy się, ale nie zabiliśmy ani jednego zająca. Gdy wyszliśmy na skraj lasu, zobaczyliśmy Polaków jadących drogą na trzech furmankach. „Dubowyj” kazał mi strzelać do nich, więc otworzyłem ogień z dziesięciopistołowego karabinu, Polacy odpowiedzieli ogniem. Następnie „Dubowyj” wziął ode mnie karabin i sam zaczął strzelać. Ilu Polaków ja zabiłem, nie wiem, ponieważ strzelaliśmy obaj. Gdy podeszliśmy do drogi, znaleźliśmy tam 7 zabitych osób. Podczas rewizji znaleźliśmy i skonfiskowaliśmy dwa dziesięciopistołowe karabiny, trzy rosyjskie karabiny pięciopistołowe i dwa dziewięciopistołowe pistolety. Całą tę broń zabraliśmy. Z tej broni „Dubowyj” dał mi jeden pistolet, odebrany mi po trzech dniach przez Czubaka.

Za przeprowadzoną operację „Dubowyj” obiecał, że wyda mi zezwolenie na zabawę w innych wsiach, a gdy dostawałem dla niego wódkę, mogłem pić do woli. Poza tym powiedział, że otrzymamy za to podziękowanie, ale nie sprecyzował, od kogo.

Przesłuchanie przerwano 7/I o [godzinie] 2-00.

Protokół przesłuchania został spisany z moich słów wiernie i przeze mnie przeczytany:

(—) Androszczuk A. I.

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy OKR „Smiersz” 6 Armii

(—) Kołosow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 134–140.

Oryginał, rękopis.

Протокол допиту Антона Бенеша від 6 липня 1944 р.

Протокол допроса
Действующая армия. 1944 год, июль 6 дня.

Я, ст. уполн. ОКР „Смерш” 58 с.д. капитан Степанов допросил в качестве свидетеля:

Бенеш Антона Ивановича, 1891 года рожд[е-
ния], житель села Сергеевка Шенкивчевского
р-на Ровенской обл.¹, из крестьян, крестьянин,
б/п, малограмотный, женат, несудим.

За дачу заведомо ложных показаний предупрежден по ст. 89 УК
УССР.

(—) Бенеш

Вопрос: Знаете ли Вы Колодынского Петра Владимировича, Мазуркевича Степана Сафроновича, Петрова Григория Ивановича и какие у Вас были с ними взаимоотношения?

Ответ: Колодынского П. В., жителя села Боремщизна, я знаю, также знаю жителей села Смыковская Дубрава Мазуркевича С. С. и Петрова Г. И. Мои взаимоотношения с ними были всегда нормальные. Личных счетов с ними никогда не имел и не имею.

Вопрос: Расскажите, что Вам известно о причастности Колодынского П. В., Мазуркевича С. С., Петрова Г. И. к бандам бандеровцев и в чем конкретно заключалась их работа как бандеровцев?

Ответ: Мне известно, я сам лично видел, что в доме Колодынского часто собирались бандеровцы, но что они там делали, для меня неизвестно, и о его конкретной деятельности как бандеровца я показать не могу. Примерно в июле 1943 года ко мне в дом пришел староста села Сергеевка и приказал мне запрячь лошадей и выехать в село Мыхлино. Я, приехав на лошадях, увидел, что там собралось много подвод до 35 шт. На эти подводы сели по 7–8 бандеровцев. Среди этих бандеровцев был Петров Г. И. и, мне кажется, Мазуркевич С. С., но точно не помню. Все эти подводы доехали до села Мыхлин и остановились, все бандеровцы слезли с подвод и пошли в польскую кол. Маруся, с ними пошел и Петров Г. И. Эту колонию они сожгли, а поляки, которые не успели убежать, были ими убиты. В сожжении колонии Маруся и в убийстве поляков этой колонии принимал

Protokół przesłuchania Antona Benesza z 6 lipca 1944 r.

Protokół przesłuchania
Armia czynna, 6 lipca 1944 roku

Ja, st[arszy] ofic[er operacyjny] OKR „Smiersz” 58 DS kapitan Stiepanow przesłuchałem w charakterze świadka:

Benesza Antona s. Iwana, urodz[onego] w 1891 roku, mieszkańca wsi Siergiejówka r[ejo]nu sienkiewiczowskiego obw[odu] rówieńskiego¹, z chłopów, chłop, b/p, półanalfabety, żonatego, nie karanego.

O odpowiedzialności z art. 89 KK USRS za umyślne złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony.

(—) Benesz

Pytanie: Czy znacie Kołodynskiego Petra s. Wołodymyra, Mazurkewycza Stepana s. Safrona i Petrowa Hryhorija s. Iwana oraz w jakich byliście z nimi stosunkach?

Odpowiedź: Znam Kołodynskiego P. W., mieszkańca wsi Boremszczyzna, znam również mieszkańców wsi Smykowska Dubrawa Mazurkewycza S. S. i Petrowa H. I. Moje stosunki z nimi zawsze były normalne. Porachunków osobistych nigdy z nimi nie miałem i nie mam.

Pytanie: Powiedzcie, co Wam wiadomo o przynależności Kołodynskiego P. W., Mazurkewycza S. S. i Petrowa H. I. do band banderowców oraz na czym konkretnie polegała ich działalność jako banderowców?

Odpowiedź: Jest mi wiadomo, osobiście widziałem, że w domu Kołodynskiego często zbierali się banderowcy, lecz co oni tam robili – nie wiem i na temat jego konkretnej działalności jako banderowca nie mogę zeznawać. Mniej więcej w lipcu 1943 roku do mojego domu przyszedł starosta wsi Siergiejówka, który kazał mi zaprząć konie i wyjechać do wsi Mychlin. Po przyjeździe zobaczyłem, że zgromadzono tam dużo podwód – do 35 szt[uk]. Na te podwozy wsiadło po 7–8 banderowców. Byli wśród nich Petrow H. I. i, zdaje mi się, Mazurkewycz S. S., ale nie pamiętam dokładnie. Wszystkie te podwozy dojechały do wsi Mychlin i zatrzymały się. Banderowcy zleźli z podwód i poszli do polskiej kol[onii] Marysia. Wraz z nimi poszedł też Petrow H. I. Wymieniona kolonia została przez nich spalona, a Polacy, którzy nie zdążyli uciec – zabici. W paleniu kolonii Marysia oraz w mordowaniu Polaków z tej kolonii brał udział Petrow H. I.

участие Петров Г. И. Когда кол. Маруся горела, бандеровцы приказали двигаться дальше. И в эту ночь были сожжены польские кол. Янувка, Оленевка, Загая, а те поляки, которые не успели убежать, были убиты бандеровцами. Я, как возивший бандеровцев на эту операцию, сам лично видел, что Петров Г. И. принимал личное участие в сожжении и убийствах польского населения кол. Маруся, Янувка, Оленевка, Загая. Затем весь обоз подвезли к школе в кол. Янувка. Бандеровцы подожгли эту школу. Когда горела школа, были слышны человеческие вопли людей, которые находились внутри этой школы. Как только сгорела школа, весь обоз двинулся вместе с бандеровцами в село Чаруново, где остановился у церкви. Отсюда обоз отправился по своим домам. Я также поехал домой. Все бандеровцы, в т. ч. и Петров Г. И., остался около этой церкви, что они делали дальше для меня неизвестно. Больше к своим показаниям дополнить ничего не могу.

Протокол с моих слов записан верно и мне прочитан:

(—) Бенеш

Допросил:

Ст. уполн. ОКР „Смерш” 58 СД

Капитан (—) Степанов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 146–147.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Сенкевичівський район Волинської області.

Gdy kol[onia] Marysia płonęła, banderowcy kazali ruszać dalej. Tej nocy zostały również spalone polskie kol[onie] Janówka, Oleniewka [?] i Zahaje, a ci Polacy, którzy nie zdążyli uciec, zostali zabici przez banderowców. Jako osoba, która wozila banderowców na tę akcję, sam widziałem, że Petrow H. I. osobiście palił i mordował ludność polską kol[onii] Marysia, Janówka, Oleniewka i Zahaje. Następnie cały tabor podwieźliśmy do szkoły w kol[onii] Janówka. Banderowcy podpalili tę szkołę. Gdy płonęła szkoła, słyhać było krzyki ludzi, znajdujących się w środku. Jak tylko szkoła spłonęła, cały tabor ruszył wraz z banderowcami do wsi Czarunowo [?] i zatrzymał się koło cerkwi. Stąd tabor rozjechał się do domów. Wszyscy banderowcy, w tym też Petrow H. I., pozostali koło tej cerkwi. Co robili potem, nie jest mi wiadomo. Więcej do swoich zeznań nic dodać nie mogę.

Protokół został spisany z moich słów wiernie i odczytany mi:

(—) Benesz

Przesłuchał:

St[arszy] ofic[er operacyjny] OKR „Smiersz” 58 DS

Kapitan (—) Stiepanow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 146–147.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Powinno być: obwodu wołyńskiego.

**Витяг із протоколу допиту Григорія Петрова
від 8 липня 1944 р.**

Протокол допроса
Петрова Григорія Івановича.
Действующая армия. 1944 год, июль 8 дня

Допрос начат в 11-00

Вопрос: На допросе 7 июля 1944 года Вы неправдоподобно указали свой год рождения. Скажите правдиво свой год рождения.

Ответ: Да, на допросе 7 июля 1944 года я неправдоподобно указал свой год рождения. Сегодня я решил сказать правду, что я родился в 1903 году. Проживая в селе Smykovskaya Dubrava, я, с целью уклонения от призыва в Красную Армию, намеренно завышал свои лета, указывая, что я родился в 1893 году.

Вопрос: Расскажите правдиво [о] своей преступной деятельности и о своем участии в бандах бандеровцев.

Ответ: [...] В апреле месяце 1943 года немецкие власти стали разгонять районную полицию. Все участники этой полиции, украинцы, стали образовывать бандеровские банды. [...] 25 июня 1943 года я зашел на квартиру к Цыбульскому, последний мне сказал, что ты должен идти на помощь к бандеровцам, вести борьбу за „Самостийную Украину“. Я дал свое согласие. Вечером 25 июня 1943 года я вместе с Бурковским Василием отправился в село Сергеевку, где было большое количество бандеровцев. Отсюда все бандеровцы, в количестве примерно 500 чел., на подводах отправились в село Вигуричи. В селе Вигуричи около церкви взвод бандеровцев, в котором я был и Бурковский Василий, во главе с командиром взвода под псевдо „Туполя“ остались для охранения бандеровцев, которые пошли в кол. Маруся для ее сожжения и уничтожения польского населения. В эту ночь были сожжены польские кол. Маруся, Янувка, Оленевка, Загая. После сожжения и уничтожения польского населения этих колоний все бандеровцы собрались около церкви Городыще. В селе Городыще все 500 чел. бандеровцев, в т.ч. и я, устроили отдых. 27 июня 1943 г. все эти бандеровцы и я двинулись в село Золочивка. В этом селе мы, бандеровцы, были двое суток. В ночь с 29 на 30 июня 1943 года все бандеровцы, в т.ч. и я, стали жечь польскую колонию Андреевку. Меня вместе с „Козак“ поставили с пулеметом около школы. Я с „Козак“ начал

**Fragment protokołu przesłuchania Hryhorija Petrowa
z 8 lipca 1944 r.**

Protokół przesłuchania
Petrowa Hryhorija s. Iwana
Armia czynna. Dnia 8 lipca 1944 roku

Przesłuchanie rozpoczęło o [godzinie] 11-00

Pytanie: Podczas przesłuchania 7 lipca 1944 roku skłamaliście, podając Wasz rok urodzenia. Podajcie prawdziwy rok urodzenia.

Odpowiedź: Tak, podczas przesłuchania 7 lipca 1944 roku podałem nieprawdziwy rok urodzenia. Dzisiaj postanowiłem powiedzieć prawdę, że urodziłem się w 1903 roku. Mieszkając we wsi Smykowska Dubrawa, w celu uchylenia się od poboru do Armii Czerwonej, umyślnie zawyżałem swój wiek, podając, że urodziłem się w 1893 roku.

Pytanie: Powiedzcie prawdę [o] Waszej zbrodniczej działalności oraz o Waszej przynależności do banderowskich band.

Odpowiedź: [...] W kwietniu 1943 roku władze niemieckie zaczęły rozpędzać policję rejonową. Wszyscy członkowie tej policji, Ukraińcy, zaczęli tworzyć bandy banderowskie. [...] 25 czerwca 1943 roku wstąpiłem do mieszkania Cybulskiego. Powiedział mi on, że powinienem iść i wspomagać banderowców w walce o „Niepodległą Ukrainę”. Wyraziłem zgodę i wieczorem 25 czerwca 1943 roku razem z Burkowskim Wasylem udałem się do wsi Siergiejówka, gdzie [zebrało się] wielu banderowców. Stąd wszyscy banderowcy w liczbie mniej więcej 500 os[ób] ruszyli na podwodach do wsi Wigurzycze. W tej wsi koło cerkwi pluton banderowców, w którym byłem ja i Burkowskyj Wasyl, z dowódcą plutonu o pseudonimie „Tupola” na czele, pozostał w celu ubezpieczenia banderowców [wyznaczonych do akcji] spalania kol[onii] Marysia i likwidacji ludności polskiej. Tej nocy zostały spalone polskie kol[onie] Marysia, Janówka, Oleniewka [?] i Zahaje. Po spaleniu i likwidacji ludności polskiej wymienionych kolonii banderowcy zebrali się koło cerkwi we wsi Horodyszczce, gdzie [cała grupa licząca] 500 banderowców, w tym także i ja, urządziła odpoczynek. 27 czerwca 1943 r. wszyscy wspomnieni banderowcy i ja ruszyliśmy do wsi Złoczówka. W tej wsi my, banderowcy, spędziliśmy dwie doby. W nocy z 29 na 30 czerwca 1943 roku wszyscy banderowcy, w tym też ja, zaczęli palić polską kolonię Andrzejówka. Mnie i „Kozaka” postawili z karabinem maszynowym koło szkoły. Razem z „Kozakiem” zaczęliśmy z niego strzelać, lecz

стрелять из пулемета, но пулемет был неисправный и он отказал нам в стрельбе. Кол. Андреевку мы сожгли не всю. После этого все бандеровцы возвратились в село Золочивка. Мой ком. взвода „Туполя” по моей просьбе отпустил меня домой из села Золочивка.

[...]

Допрос прерван в 14-50.

Допросил:

Ст[арший] уполн[омоченный] ОКР „Смерш” 58 СД
Капитан (—) Степанов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 148–152.

Оригінал, рукопис.

był on uszkodzony i zaciął się. Kol[onię] Andrzejówkę częściowo spalili-
śmy. Po powrocie wszystkich banderowców do wsi Złoczówka, dowódca
plutonu „Tupola” na moją prośbę puścił mnie z tej wsi do domu.

[...]

Przesłuchanie przerwano o [godzinie] 14-50.

Przesłuchał:

St[arszy] ofic[er operacyjny] OKR „Smiersz” 58 DS
Kapitan (—) Stiepanow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 148–152.

Oryginał, rękopis.

Витяг із протоколу допиту Степана Тарасюка
від 8 травня 1944 р.

УССР
Народный Комиссариат Государственной Безопасности

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

К делу № ____

1944 г. мая мес. 8 дня. Я, следователь УНКГБ Ров[енской] обл[ас-ти] мл[адший] лейт[енант] г/безопасн[ости] Копочкин допросил в качестве арестованного:

1. Фамилия:	Тарасюк
2. Имя и отчество:	Степан Васильевич
3. Дата рождения:	1921 года
4. Место рождения:	с. Тараканово ¹ Дубновского р-на Ровенской обл.
5. Местожительство:	Дубновского р-на, с. Тараканово
6. Нац. и гражд. (подданство):	украинец, СССР
7. Паспорт:	не имеет
8. Род занятий:	б/определенного занятия
9. Социальное происхождение:	из крестьян, отец имел 2 гектара пахотной земли и одну корову
10. Социальное положение:	крестьянин
11. Состав семьи:	холостой, отец Василий Семенович, 1890 г. рожд., мать Елизавета Прокопьевна, 1903 г. рожд., прожив. в с. Тараканово Дубновского р-на. [...]

Вопрос: В каких селах Демидовского района проживало польское население?

Ответ: В Демидовском районе в селах Демидовка, Адамовка и Барамли² проживало польское население.

Вопрос: Расскажите подробно как сотня „Ватры”, в которой были Вы производила ограбление и уничтожение польского населения в выше указанных селах?

**Fragment protokołu przesłuchania Stepana Tarasiuka
z 8 maja 1944 r.**

USRS

Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr ___

Dnia 8 maja 1944 r. Ja, śledczy UNKGB obw[odu] rów[ieńskiego], mł[odszy] lejtnant] bezp[ieczeństwa] p[aństwowego] Kopoczkin **przesłuchałem w charakterze aresztowanego:**

1. Nazwisko:	Tarasiuk
2. Imię i imię ojca:	Stepan s. Wasyla
3. Data urodzenia:	1921 rok
4. Miejsce urodzenia:	w[ieś] Tarakanów r[ejo]nu dubieńskiego obw[odu] rówieńskiego
5. Miejsce zamieszkania:	r[ejo]n dubieński, w[ieś] Tarakanów
6. Nar[odowość] i obyw[atelstwo] (poddanie):	Ukrainiec, ZSRS
7. Paszport:	nie posiada
8. Rodzaj zajęcia:	b[ez] określonego zajęcia
9. Pochodzenie społeczne:	z chłopów, ojciec posiadał 2 hektary ziemi ornej oraz jedną krowę
10. Stanowisko społeczne:	chłop
11. Stan rodziny:	kawaler, ojciec Wasyl s. Semena, urodz[ony] w 1890 r., matka Jełyzaweta c. Prokopa, urodz[ona] w 1903 roku, mieszk[ają] we w[si] Tarakanów r[ejo]nu dubieńskiego. [...]

Pytanie: Jakie wsie rejonu demidowskiego zamieszkiwała ludność polska?

Odpowiedź: W rejonie demidowskim ludność polska zamieszkiwała wsie Demidówka, Adamówka i Boremel.

Pytanie: Opowiedzcie dokładnie, w jaki sposób sotnia „Watry”, w której byliście, rabowała i mordowała ludność polską w wymienionych wyżej wsiach?

Ответ: В июле м-це 1943 года, какого числа не помню, вечером командир сотни „Ватры” собрал весь личный состав сотни и сказал, [что] мы имеем задание от высшего командования в селах Адамовка, Бурамель, Демидовка сжечь все дома польского населения, а само население уничтожить, и далее сказал, что проведение такой операции является необходимой задачей, так как мы, повстанцы, воюем за самостоятельную Украину и на „нашей земле не должно быть ни одного поляка”.

После проведения подготовительного собрания „Ватра” сотню разбил на три группы, из которых первая группа для проведения такой операции должна будет пойти в с. Адамовку, вторая группа – в с. Бурамель, и третья группа – в село Демидовку, в каждой группе по 30–32 человека. Я попал в первую группу под командованием командира взвода „Сокол”, фамилию не знаю, вторая группа под командованием „Корень”, фамилию не знаю, и третья группа под командованием „Граб”, фамилию не знаю.

Вопрос: Как проводилась операция и какое участие принимали Вы в ней?

Ответ: Операция проводилась по всему району одновременно, т. е. после собрания вечером из с. Малыв³, где стояла сотня, все три группы пошли по местам, группа „Сокол”, в которой я был, пошла в с. Адамовку⁴. Командир „Сокол” из одного дома с. Адамовки вызвал украинца по фамилии Метельский, имя и отчества не знаю, примерно лет тридцати, который нашей группе показал дома, где живут поляки, и так мы насчитали примерно 20–25 домов. После этого начали поджигать дома, вместе с другими я сам лично поджигал дома, находившийся скот в загонах мы выпускали, из населения в селе никого не было, так как они знали о причиняемых зверствах участниками „УПА”, на ночь из села заблаговременно уходили прятаться в леса. Скот был разобран местными жителями-украинцами, мы только взяли две коровы на мясо.

Такие же действия произведены нашими участниками в селах Бурамель – сожжено 25–30 домов и Демидовке – сожжено 15–20 домов. Сколько из населения убито в с.с. Бурамель и Демидовка я не знаю.

После этого мы возвратились в с. Малыв.

[...]

Дополнить свои показания я ничем не могу, записано с моих слов верно и мне зачитано на понятном мне русском языке:

(—) Тарасюк

Odpowiedź: W lipcu 1943 roku, daty dziennej nie pamiętam, wieczorem dowódca sotni „Watry” zebrał wszystkich członków sotni i oznajmił, [że] wyższe dowództwo powierzyło nam zadanie spalenia wszystkich domów należących do ludności polskiej we wsiach Adamówka, Boremel i Demidówka oraz wymordowania samej ludności. Następnie powiedział, że przeprowadzenie takiej operacji jest niezbędne, ponieważ my, powstańcy, walczymy o niepodległą Ukrainę i na „naszej ziemi nie powinien pozostać ani jeden Polak”.

Po odbyciu zebrania przygotowawczego „Watra” podzielił sotnię na trzy grupy, z których pierwsza miała pójść i przeprowadzić taką operację we w[si] Adamówka, druga grupa – we w[si] Boremel, a trzecia grupa – we wsi Demidówka. W każdej grupie było po 30–32 osoby. Trafiłem do pierwszej grupy z dowódcą plutonu „Sokiłem” (nazwiska nie znam) na czele. Drugą grupą dowodził „Koriń”, nazwiska nie znam, trzecią grupą – „Hrab”, nazwiska także nie znam.

Pytanie: Jak przeprowadzano operację i jaki był Wasz w niej udział?

Odpowiedź: Operacja była przeprowadzona na całym terenie jednocześnie, tj. po zebraniu wieczorem ze w[si] Malin, gdzie stacjonowała nasza sotnia, wszystkie trzy grupy wyruszyły do wyznaczonych im miejsc. Grupa „Sokiła”, w której byłem, poszła do w[si] Adamówka. Dowódca „Sokił” wywołał z jakiegoś domu we w[si] Adamówka Ukrainkę o nazwisku Metelśkyj, imienia oraz imienia ojca nie znam, w wieku około trzydziestu lat, który wskazał naszej grupie domy zamieszkałe przez Polaków. Naliczyliśmy mniej więcej 20–25 domów. Potem zaczęliśmy je podpalać. Podpalałem domy wraz z innymi. Znajdujące się w zagrodach bydło wypuszczaliśmy. Ludzi we wsi nie było. Ponieważ wiedzieli oni o bestialstwach członków „UPA”, na noc zawczasu opuszczali wieś, by ukryć się w lesie. Bydło rozdzielili między siebie miejscowi Ukraińcy, a my zabraliśmy tylko dwie krowy na zarżnięcie.

Takie same działania przeprowadzili nasi ludzie we wsiach Boremel – spalono 25–30 domów oraz w Demidówce – spalono 15–20 domów. Ilu zabito mieszkańców we wsiach Boremel i Demidówka, nie jest mi wiadomo.

Potem wróciliśmy do w[si] Malin.

[...]

Uzupełnić zeznań niczym już nie mogę, [protokół] z moich słów został spisany wiernie i odczytany w zrozumiałym dla mnie języku rosyjskim:

(—) Tarasiuk

Допросил:

Следов[атель] УНКГБ Р/О

Мл[адший] лейт[енант] г/безоп[асности]

(—) Копочкин

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 257–262.

Оригінал, рукопис на бланку.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Тараканів.

² С. Баремель Млинівського району не існує у зв'язку з переселенням жителів.

³ Так у тексті; правильно: Малеве.

⁴ Так у тексті; правильно: Адамівка.

Przesłuchał:

Śled[czy] UNKGB R/O

Mł[odszy] lej[t[enant] bezp[iecieństwa] p[łaństwowego]

(—) Kopoczkin

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 257–262.

Oryginał, rękopis na formularzu.

**Звернення штабу загону УПА „Січ” від 17 липня 1943 р.
до польського населення**

ДО ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

В останніх днях деякі польські громади звертаються до Української Повстанчої Армії з заявами про свою лояльність і готовість співпрацювати з українським населенням у його боротьбі проти німецьких окупантів і польських провокаторів, які разом із німцями нападають на українське населення та нищать його.

Не маючи змоги полагоджувати окремо поодиноких заяв, цією дорогою даємо відповідь тим, що внесли такі заяви, або думають їх складати:

1) Українська Повстанча Армія, внаслідок зради групи польських політиків (що стояли нібито на ґрунті співпраці з УПА), як також виступів деяких поляків, що з німецькою зброєю в руках нищили українське населення й палили села, була змушена покарати винних із суворістю воєнно-революційних вимог.

2) Міри, що були примінені до поляків деяких громад, були засобом забезпечення українського населення перед плянованою зрадою, і не будуть вони поширюватися на тих громадян-поляків, що стоять на ґрунті співпраці з нами.

3) Гварантуємо повну безпеку тій частині польського населення, яке буде помагати нам у боротьбі проти німців і польських провокаторів. Український нарід не має на меті винищувати своїх національних меншин, а навпаки – забезпечує за ними рівні з собою права, домагаючись від них лояльності й співпраці.

4) Закликаємо лояльне польське населення не піддаватися ворожій агітації і не покидати своїх осель, а спокійно працювати на своїх господарствах.

Поляки! Пам’ятайте, що всякого роду Ваша допомога німцям проти українців скріпить ворога і дасть йому змогу винищувати польське населення на польських етнографічних землях. Ви тим самим самі закріплюватимете на собі кайдани.

Впливайте на тих поляків, що мають зброю, щоб вживали її не проти українців, які бажають бути господарями тільки на власній землі, а проти нашого спільного ворога – німецького наїздника, що

**Odezwa sztabu pułku (zagonu) UPA „Sicz” z 17 lipca 1943 r.
skierowana do Polaków**

DO LUDNOŚCI POLSKIEJ

W ostatnich dniach niektóre polskie gminy zwracają się do Ukraińskiej Powstańczej Armii z deklaracjami lojalności i gotowości współpracy z ludnością ukraińską w jej walce przeciwko okupantom niemieckim i prowokatorom polskim, którzy razem z Niemcami napadają na ludność ukraińską i mordują ją.

Nie mając możliwości załatwienia z osobna pojedynczych deklaracji, tą drogą dajemy odpowiedź tym, którzy złożyli takie deklaracje lub mają zamiar je złożyć:

1) Ukraińska Powstańcza Armia, w wyniku zdrady grupy polityków polskich (którzy rzekomo stali na gruncie współpracy z UPA), jak również wystąpień niektórych Polaków, którzy z niemiecką bronią w ręku niszczyli ludność ukraińską i palili wsie, była zmuszona ukarać winnych z całą surowością wymogów wojenno-rewolucyjnych.

2) Zastosowane wobec Polaków niektórych gmin środki były środkami zabezpieczenia ludności ukraińskiej przed planowaną zdradą. Nie będą one rozciągnięte na stojących na gruncie współpracy z nami obywateli – Polaków.

3) Gwarantujemy pełne bezpieczeństwo tej części ludności polskiej, która będzie nam pomagać w walce przeciwko Niemcom i prowokatorom polskim. Naród ukraiński nie ma na celu wytepienia swoich mniejszości narodowych, lecz przeciwnie – zapewnia im równe ze sobą prawa, domagając się od nich lojalności i współpracy.

4) Wzywamy lojalną ludność polską, by nie ulegała wrogiej agitacji i nie opuszczała swoich osiedli, lecz spokojnie pracowała na swoich gospodarstwach.

Polacy! Pamiętajcie, że wszelkiego rodzaju Wasza pomoc Niemcom przeciwko Ukraińcom wzmocni wroga i umożliwi mu wytepienie ludności polskiej na ziemiach etnicznie polskich. W ten sposób sami nałożycie sobie kajdany.

Oddziałujcie na posiadających broń Polaków, żeby używali jej nie przeciwko Ukraińcom, którzy chcą być gospodarzami, tylko na własnej ziemi, lecz przeciwko naszemu wspólnemu wrogowi – niemieckiemu najeźdźcy,

хоче захопити наші (польські й українські) землі, а нас усіх вини-
щити.

Ваша доля – у ваших руках!

Постій, 17 липня 1943 р.

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ
Штаб загону „Січ”

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 89.
Оригінал, машинопис.*

który chce zagarnąć nasze (polskie i ukraińskie) ziemie, a nas wszystkich
wytępić.

Wasz los – w waszych rękach!

Postój, 17 lipca 1943 r.

UKRAIŃSKA POWSTAŃCZA ARMIA
Sztab pułku „Sicz”

*PA SBU, F. 13, spr. 376, t. 34, k. 89.
Oryginał, maszynopis.*

**Витяг із протоколу першого допиту Івана Гриня
від 1 березня 1951 р.**

Протокол допроса к делу № ____
от 1-го марта 1951 года, с. Иваничи

Я, ст. о/у Иван[и]чевского РО МГБ капитан Ульянов, допросил в качестве арестованного:

Гринь Ивана Дмитриевича, 1922 года рождения, уроженца и жителя с. Павловка¹ Иван[и]чевского р[айо]на Волынской обл[асти].

Вопрос: Расскажите свою практическую деятельность, будучи Вас в бандбоекке в селе Павловка в бандгруппе коменданта Оранского С. У.

Ответ: Будучи меня в бандбоекке „ОУН” бандгруппы коменданта Оранского С. У., я выполнял все приказания и распоряжения коменданта как непосредственного своего начальника, а именно: по заданию коменданта бандгруппы Оранского я участвовал с оружием в руках против мирного населения польской национальности. Начиная летом, примерно в начале июля м[еся]ца 1943 года, я участвовал в массовом расстреле польского населения. Было так, что в село Павловку приехала бандгруппа из леса Иван[и]чевского р-на примерно до 40 человек, и местной боевки было до 12 человек, которой тогда командовал Оранский С. У., и соединились вместе. Имел[и] тогда станковый пулемет (русский) и два миномета малого калибра. Ночью подготовились, и на другой день вся бандгруппа, в том числе и я, в дневное время напали на польский костел, а в то время шло в костеле богослужение, где находилось граждан польской национальности до 200 – двести человек старых и малолетних детей, то костел был окружен и началось уничтожение граждан, был открыт огонь из пулемета в центральные двери и в окна, после чего было много уничтожено тогда граждан и детей, а которым уда[ва]лось убежать, то их догоняли и убивали на ходу. Потом, после расстрелов в костеле граждан польской национальности, начался погром по селу Павловке отдельных семей бандбоеккой коменданта Оранского, где я также находился в данной бандбоекке и вместе выполнял все указания своего непосредственного начальника. Это все длилось с лета 1943 года и до

**Fragment protokołu pierwszego przesłuchania Iwana Hrynia
z 1 marca 1951 r.**

Protokół przesłuchania do sprawy nr ___
z 1 marca 1951 roku, w[ieś] Iwanicze

Ja, st[arszy] o[ficer] o[peracyjny] Iwanickiego RO MGB kapitan Uljanow, przesłuchałem w charakterze aresztowanego:

Hrynia Iwana s. Dmytra, urodzonego w 1922 roku we wsi Pawłówka¹ r[ejo]nu iwanickiego obw[odu] wołyńskiego i zamieszkałego tamże.

Pytanie: Opowiedzcie o waszej faktycznej działalności w okresie, gdy byliście członkiem band[yckiej] bojówki wchodzącej w skład band[yckiej] grupy komendanta Oranśkiego S. U. we wsi Pawłówka.

Odpowiedź: Będąc w band[yckiej] bojówce „OUN” band[yckiej] grupy komendanta Oranśkiego S. U., wykonywałem rozkazy i polecenia komendanta jako swojego bezpośredniego zwierzchnika, a mianowicie: z polecenia komendanta band[yckiej] grupy Oranśkiego brałem udział z bronią w ręku [w akcjach] przeciwko cywilnej ludności narodowości polskiej. Mniej więcej od początku lipca 1943 roku brałem udział w masowych rozstrzeliwaniach ludności polskiej. Było tak: do wsi Pawłówka przyjechała z lasu r[ejo]nu iwanickiego band[ycka] grupa licząca około 40 osób. Miejscowa bojówka, którą wtedy dowodził Oranśkyj S. U., liczyła do 12 osób. [Grupy te] zostały połączone. Mielśmy wtedy ciężki karabin maszynowy (rosyjski) oraz dwa miotacze min małego kalibru. W nocy przygotowaliśmy się, a nazajutrz cała band[ycka] grupa, w tym również i ja, dokonaliśmy napadu na polski kościół. W tym czasie w kościele było odprawiane nabożeństwo, w którym uczestniczyło do 200 obywateli narodowości polskiej – dwieście osób – starców oraz nieletnich. Kościół został okrążony i rozpoczęło się mordowanie obywateli. Z karabinu maszynowego strzelano w kierunku głównego wejścia i okien, w wyniku czego zginęło wielu dorosłych i dzieci. Tych, którym udało wydostać się [z kościoła], doganiano i zabijano w biegu. Potem, po rozstrzeliwaniach w kościele obywateli narodowości polskiej, band[ycka] bojówka komendanta Oranśkiego rozpoczęła pogrom poszczególnych rodzin we wsi Pawłówka. Ja również byłem w tej bojówce i razem [z innymi] wykonywałem wszystkie polecenia swojego bezpośredniego zwierzchnika. Trwało to

осени 1943 года, [когда была] закончена операция по уничтожению польских гр[ажд]н.

Вопрос: Назовите фамилию, имя, отчество, где участвовала бандбоекка коменданта Оранского, в том числе и Вас, по уничтожению польского населения по селу Павловка.

Ответ: В которой бандбоекке я находился под руководством Оранского, при совместных действиях были лично, как мною, [так] и бандбоеккой, уничтожены следующие семьи, каждая в отдельности.

1) Семья польская по фамилии Стажинские, всего их было до 7–8 душ, все были расстреляны.

2) Семья польская была уничтожена, фамилию, имя, отчество я не помню, но она состояла [и]з 2-х человек, старик и старуха, проживали по-соседски с семьей Стажинских в селе Павловка, хутор Галендерня².

3) В селе Павловка на хуторе Михайловка Бурчак Антонину уничтожили;

4) Убита была Кулаковская и Рысь, инициал[ы] их я не помню, расстреляны были в центре села во дворе Штыбеля Ивана, отчества его не знаю, и ряд других были расстреляны граждане с. Павловка польской национальности.

[...]

Протокол допроса прерван в 12⁰⁰ 1/III-1951 г.

Протокол записан с моих слов верно, мне вслух прочтен, в чем и распис[ыва]юсь:

(—) Гринь

Допросил:

Ст. о/у Иван[и]чевского РО МГБ
Капитан (—) Ульянов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 153–157.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Раніше: Порицьк.

² Тут і далі різночитання назви хутора подаються за документами.

wszystko od lata 1943 roku do jesieni 1943 roku, [kiedy to] akcja likwidacyjna ludności polskiej została zakończona.

Pytanie: Wymieńcie nazwiska, imiona i imiona ojców [osób, w których zabójstwie] brała udział band[ycka] bojówka komendanta Oranśkiego, w tym także i Wy, [podczas] akcji likwidacyjnej ludności polskiej we wsi Pawłówka.

Odpowiedź: W rezultacie wspólnych działań zarówno moich, jak i band[yckiej] bojówki, w której podlegałem Oranśkiemu, zostały zamordowane następujące poszczególne rodziny:

1) Polska rodzina o nazwisku Starzyńscy, razem było ich 7–8 osób, wszyscy zostali rozstrzelani.

2) Wymordowano polską rodzinę, składającą się z 2 osób, starca i starszki, mieszkających po sąsiedzku z rodziną Starzyńskich we wsi Pawłówka, chutor Holendernia. Ich nazwisk, imion oraz imion ojców nie pamiętam.

3) Zamordowaliśmy Burczak Antoninę w Michajłowce – chutor wsi Pawłówka.

4) Zostały zabite Kułakowska i Ryś, które pamiętam tylko z nazwisk. Rozstrzelano je wraz z wieloma innymi mieszkańcami wsi Pawłówka narodowości polskiej, w centrum wsi, na podwórzu Sztybla Iwana, imienia ojca nie znam.

[...]

Protokołowanie przesłuchania przerwano 1/III-1951 r. o [godzinie] 12⁰⁰.

Protokół z moich słów spisany został wiernie, odczytany mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Hryń

Przesłuchał:

St[arszy] o[ficer] o[peracyjny] Iwanickiego RO MGB
Kapitan (—) Uljanow

*PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 153–157.
Oryginał, rękopis.*

Przypisy

¹ Wcześniej: Poryck.

**Спогади Зигмунта Станського про події
в Порицьку/Павлівці в 1943 р.**

[...]

Під час війни я працював у сільському господарстві в різних населених пунктах Волинського воєводства. Нарешті, після нападу на мене українських націоналістів, виїхав до Володимир[-Волинського]. Тут отримав роботу у повітовому відділі сільського господарства, керівником якого тоді був пан Юрченкович, чоловік моєї товаришки по гімназії – Пауліни Пшибиловної. Обох Юрченковичів я добре знав. У Володимирі, вже в період гітлерівської окупації, до мене – як до офіцера запасу ВП – звернувся колишній професійний сержант 23 піхотного полку з Володимир[-Волинського], якого я знав, але тепер не пам'ятаю його прізвища, з пропозицією співпрацювати з підпільними відділами. Після того, як я висловив згоду – ми домовились зустрітися в командира на прізвище „Двораковський” – це був його псевдонім, але цим прізвищем він користувався під час переговорів. „Двораковський”, здається, був родом з Луцька. Перед ним і на його ім'я я склав конспіративну присягу. „Двораковський” призначив мене командиром оборони східної частини міста Володимир[-Волинського]. Я мав відділ, який складався з 32 добровольців і я, як їх командир, був тридцять третім.

Завданням відділу була оборона міста, а саме поляків, у випадку нападу на Володимир[-Волинський] українських націоналістів. Це був Відділ самооборони. Знаю, що влітку 1943 р. мав бути напад загону УПА на Володимир[-Волинський], ніби то з південно-східної сторони, більш менш від Зимного, Заріччя і Білобжегів, де була гребля. Однак, загоны УПА не відважилися здійснити напад на місто, хоч підходили до мосту на Луді, з боку Заріччя і Зимного, звідки вночі було чути викрики і гамір юрми українців.

Мабуть розвідка УПА була поінформована про готову оборону міста. Через якийсь час з Ковеля надійшов поїзд, яким прибув відділ німецької артилерії. На світанку він обстріляв православний монастир у Зимному під Володимир[-Волинським], де були сконцентровані значні сили УПА, які мали намір напасти на поляків у Володимир[-Волинському]. Однак, цей план було змінено і загоны українських націоналістів рушили на^a Порицьк. 11 липня 1943 р.,^a в неділю, об 11 годині під час відправи в костьолі в Порицьку здійснили збройний

Relacja Zygmunta Stańskiego dotycząca wypadków w Porycku/Pawłówce w 1943 r.

[...]

W czasie wojny zajmowałem się pracą w rolnictwie w różnych miejscowościach województwa wołyńskiego. Wreszcie po napadzie na mnie nacjonalistów ukraińskich wyjechałem do Włodzimierza [Wołyńskiego], gdzie zostałem zatrudniony w powiatowym wydziale rolnym, którego kierownikiem był wówczas p. Jurczenkowicz, mąż mojej koleżanki z gimnazjum – Pauliny Przybyłówniej. Oboje Jurczenkowiczowie byli mi dobrze znani. We Włodzimierzu, już w okresie okupacji hitlerowskiej, zgłosił się do mnie – jako do oficera rezerwy W.P. – były podoficer zawodowy z 23 pułku piechoty z Włodzimierza, którego znałem – ale nazwiska obecnie nie pamiętam, z propozycją współpracy z oddziałami konspiracyjnymi. Gdy wyraziłem zgodę – umówiliśmy się na spotkanie u dowódcy o nazwisku „Dworakowski” – to był jego pseudonim, ale tym nazwiskiem posługiwał się w czasie rozmów. „Dworakowski” podobno pochodził z Łucka. Przed nim i na jego ręce złożyłem przysięgę konspiracyjną. „Dworakowski” mianował mnie dowódcą obrony wschodniej części m. Włodzimierza. Miałem oddział składający się z 32 ochotników i ja jako trzydziesty trzeci – ich dowódca.

Oddział ten miał za zadanie bronić miasta, a w szczególności Polaków, na wypadek napadu ukraińskich nacjonalistów na Włodzimierz, był to oddział Samoobrony. Wiem, że latem 1943 r. miał być napad oddziału UPA na Włodzimierz, rzekomo od południowo-wschodniej strony, mniej więcej od Zimna, Zarzecza i Białobrzegów, gdzie była grobla. Oddziały UPA nie odważyły się jednak dokonać napadu na miasto, choć zbliżyły się do mostu na Łudze, od strony Zarzecza i Zimna, skąd słychać było w nocy okrzyki i gwar tłumu Ukraińców.

Przypuszczam, że wywiad UPA był powiadomiony o gotowej obronie miasta. Za jakiś czas nadjechał z Kowla pociąg, w którym przybył oddział artylerii niemieckiej i o świcie ostrzeliwał klasztor prawosławny w Zimnym, pod Włodzimierzem, gdzie koncentrowały się znaczne siły UPA, które zamierzały napaść na Polaków we Włodzimierzu. Jednak plan ten został zmieniony i oddziały nacjonalistów ukraińskich skierowały się na ^aPoryck i tam dnia 11 lipca 1943 r.,^a w niedzielę o godzinie 11, w czasie nabożeństwa w kościele w Porycku dokonali zbrojnego napadu na kościół, w którym wyjątkowo licznie zgromadzona była ludność na Mszy Św. Tam,

напад на костюол, у якому зібралася винятково велика кількість населення на Службу Божу. У юрмі прихожан була вся моя сім'я, за винятком мами – Анни Станської, яка залишилась дома на Холендерні, так називалася частина Порицька, де знаходився наш родинний дім. Відділи УПА розпочали напад на костюол у Порицьку з обстрілу з кулеметів вхідних дверей костюолу, поранивши і вбивши багатьох людей із винятково заповненого до краю костюолу. Тоді був поранений парафіяльний ксьондз ^aБолеслав Шавловський,^a який відправляв Службу Божу, а також поранено і вбито багато людей. Мій тато – ^aЯн Станський,^a будучи пораненим в голову, доповз до сходів віттаря, щоб рятувати тяжко пораненого ксьондза. В цей час націоналісти добивали поранених. Ксьондз Шавловський хотів перед смертю висповідатися і тому попросив нападників привести православного священика з поблизької церкви.

Піп прибув одягнутий в літургічні шати, висповідав і дав причастя ксьондзові Шавловському, який лежав на сходах віттаря. Після цього вийшов, не закликавши як своїх прихожан, які були серед тих, що вбивали, так і інших українських злочинців, схаменутися. Частина людей, з близько ^a500 осіб, які були в костюолі, загинула жорстокою смертю,^a частина померла від ран і втрати крові. Були там діти, молодь, жінки, чоловіки, старики й хворі. Частина втекла, інша вдала вбитих. Вціліла мала група осіб, зокрема ті, що були на хорах і на сходах, які вели на хори, звідки пробралися на горище і переховувалися протягом всього часу різні і вбивств. Ця кривава неділя, яку має на совісті частина засліпленого фанатизмом українського населення, підмовленого гітлерівцями, увійшла в історію як ганьба Слов'янщини.

Всі біженці з Порицька і околиць масово з сім'ями і майном но-чачи пробиралися до Володимир[-Волинського], де серед своїх земляків знаходили безпеку, допомогу й розраду. Внесли до міста свій розпач, лемент і плач, а крім цього розповіді про долю своїх нещасних вбитих близьких, родичів і сусідів. Потім ці розповіді підтвердилися у всьому їх трагічному образі. Тоді, а отже зразу після 11 липня 1943 р., я дізнався про жахливу долю моєї сім'ї.

1) В костюолі в Порицьку на недільній відправі був мій батько, блаженної пам'яті п[ан] ^aЯн Станський,^a у віці близько 60 років, що мешкав на Холендерні коло Порицька Володимирського повіту, Порицької парафії. Поранений в кістки, ледво доповз до ксьондза Болеслава Шавловського, який був тяжко поранений і лежав на сходах віттаря. Отже, підтримував його, коли той просив про сповідь перед смертю.

pomiędzy tłumem wiernych, znajdowała się moja rodzina z wyjątkiem matki mojej – Anny Stańskiej, która pozostała w domu na Holenderni – tak nazywała się część Porycka, w której był nasz dom rodzinny. Oddziały UPA rozpoczęły napad na kościół w Porycku od ostrzelania z karabinów maszynowych drzwi wejściowych do kościoła, raniąc i zabijając wielu wyjątkowo nagromadzonych ludzi, po brzegi kościoła. Został wówczas ranny ksiądz proboszcz ^aBolesław Szawłowski,^a który odprawiał Mszę Świętą, a także wielu ludzi zabitych i rannych. Ojciec mój ^aJan Stański^a ranny w głowę doczołgał się do stopni ołtarza, by ratować księdza, który był ciężko ranny. W tym czasie nacjonałiści dobijali rannych. Ksiądz Szawłowski chciał odbyć spowiedź przed śmiercią i dlatego prosił napastników o sprowadzenie księdza prawosławnego z pobliskiej cerkwi.

Pop przybył ubrany w szaty liturgiczne i leżącego na stopniach ołtarza księdza Szawłowskiego wypowiadał, udzielając sakramentu świętego i odszedł bez żadnego słowa opamiętania skierowanego do mordujących jego parafian i innych zbrodniarzy ukraińskich. Część ludzi, z około ^a500 osób – zebranych w kościele zginęła okrutną śmiercią,^a część zmarła z ran i wykrwawienia, były tam dzieci, młodzież, kobiety, mężczyźni, starcy i chorzy. Część uciekała, część inna pozorowała śmierć. Ocalała mała grupa osób, szczególnie ci, co byli na chórze i na schodach wiodących na chór, skąd dostawali się na strych i ukrywali się przez czas rzezi i zabójstw. Tak krwawa niedziela, którą ma na sumieniu część sfanatyzowanej ludności ukraińskiej, namówionej przez hitlerowców – przeszła do historii jako hańba słowiańszczyzny.

Wszyscy uciekinierzy z Porycka i okolic masowo z rodzinami i dobytkiem nocami przedostawali się do Włodzimierza, gdzie znajdowali wśród swoich rodaków bezpieczeństwo, pomoc i pociechę. Wnieśli do miasta swoją rozpacz, lament i płacz, a ponadto opowiadania o losach swoich i nieszczęsnych zamordowanych bliskich, krewnych i sąsiadów. Potem te opowieści potwierdzały się w całym swoim tragicznym obrazie. Wówczas, a więc natychmiast po 11 lipca 1943 r., dowiedziałem się o okrutnym losie mojej rodziny.

1) W kościele w Porycku był obecny na niedzielnym nabożeństwie mój ojciec ś.p. p. ^aJan Stański,^a lat około 60, zamieszkały w Holenderni k. Porycka powiatu włodzimierskiego, parafii Poryck. Ranny w kościele doczołgał się do księdza Bolesława Szawłowskiego, ciężko rannego i leżącego na stopniach ołtarza, chciał go ratować, więc podtrzymywał go, gdy prosił o spowiedź przed śmiercią.

2) W tym czasie w kościele zostali zabici – mój młodszy brat ^aBolesław Stański,^a lat 20, też mieszkaniec Holenderni w Porycku, oraz

3) Mały synek mojej siostry Marii – ^aZbigniew Sekuła, lat 9.^a

2) В цей час у костьолі були вбиті мій молодший брат ^aБолеслав Станський, ^a20 років, також мешканець Холендерні в Порицьку, а також

3) Малий син моєї сестри Марії – ^aЗбігнев Секула, 9 років.^a

4) Його мати, а моя сестра ^aМарія, уроджена Станська, Секула, близько 31 рік,^a була поранена. Мого батька Яна і сестру Марію забрали додому, де моя мама Анна Станська рятувала їх і перев'язувала до пізньої ночі.

З настанням дня 12 липня 1943 р. ненаситні крові злочинці напали на доми своїх побратимів і добили поранених ^aбатька й сестру Марію, а також вбили мою маму Анну, яка рятувала жертви бійні у костелі.^a

Нападали також на інші доми і родини в Порицьку.

Таким чином була знищена ціла моя сім'я:

1) батько – Ян

2) мама – Анна

3) брат – Болеслав

4) сестра – Марія

5) племінник – Збігнев

– Станські з Порицька.

Я більше ніколи не був у Порицьку. Мені відомо, що після вбивства кількох сотень осіб (говорили, що близько 500) загін УПА зігнав під дулами гвинтівок населення навколишніх сіл, щоб у загальних могилах закопати – не поховати по-християнськи – всіх вбитих. Оскільки німецькі війська не інтервенювали, то наступні дні, тижні і місяці, зухвалі від безкарності збройні загони УПА нападали й знищували навколишні села, наприклад, ^aКалусів, Хринів, Конюхи, Киселин^a і т. п., де теж вбивали поляків у костьолах і домах.

Мені відомо, що костьол в Порицьку не існує. Могили фундаторів Чацьких, які знаходились під костьолом були збезчещені, витягнуті і знищені. У цьому місці слід згадати історичний факт перенесення з Риму до костьолу в Порицьку праху кардинала Влодзімежа Чацького, який був похований у катакомбах Ватикану для заслужених духовних. Його прах перевезла до Порицька сім'я Чацьких ще за царя в Росії. Костьол у Порицьку був зведений у 1759–1774 роках. Будівничим цього костьолу був Анджей Агорн – єзуїт, який був автором фресок у Порицькому костьолі. Заслуговує на увагу знаменний і важливий факт, що Міхал і Констанція (уроджена Вельгорська) Чацькі – батьки Тадеуша Чацького, фундатора відомого Крем'янецького лицю і добродія Колегії Василіан у Володимирі[-Волинському], засновуючи костьол, ^aзбудували в Порицьку на власні кошти православну церкву і єврейську синагогу.^a

4) Jego matka, a moja siostra ^aMaria ze Stańskich Sekuła lat około 31,^a została ranna. Ojciec mój Jan i siostra Maria zostali zabrani do domu, gdzie matka moja Anna Stańska ratowała ich i opatrywała do późnej nocy.

Z nastaniem dnia 12 lipca 1943 r. złoczyńcy nie syci krwi napadali na domy swoich pobratymców i dobili rannych, ^aojca i siostrę Marię oraz zabili moją matkę Annę, ratującą ofiary mordów w kościele.^a

Napadli również na inne domy i rodziny w Porycku.

W ten sposób została zgładzona cała moja rodzina.

1) ojciec – Jan

2) matka – Anna

3) brat – Bolesław

4) siostra – Maria

5) siostrzeniec – Zbigniew

– Stańscy z Porycka.

Do Porycka już nigdy nie wróciłem. Wiadomo mi, że po morderstwach kilkuset osób (mówiono, że około 500) oddział UPA spędził pod karabinami ludność okolicznych wsi, aby we wspólnych grobach zakopać – nie pochować po chrześcijańsku – wszystkich zabitych. Wobec braku ingerencji wojsk niemieckich [przez] następne dni, tygodnie i miesiące, rozzuchwalone bezkarnością oddziały zbrojne UPA napadały i mordowały okoliczne wsie, jak na przykład ^aKałużów, Chrynów [?], Koniuchy, Kisielin^a itp., gdzie również mordowali Polaków w kościołach i domach.

Wiadomo mi, że kościół w Porycku nie istnieje. Groby fundatorów Czackich w podziemiach kościoła zostały zbeszczeszczone, wywleczone i zniszczone. W tym miejscu należy wspomnieć historyczny fakt przeniesienia z Rzymu do kościoła w Porycku prochów kardynała Włodzimierza Czackiego, który został pochowany w katakumbach watykańskich dla zasłużonych duchownych. Jego prochy sprowadziła do Porycka rodzina Czackich jeszcze za caratu w Rosji. Kościół w Porycku został wzniesiony w latach 1759–1774. Budowniczym tego kościoła był Andrzej Ahorn, jezuita, który był autorem fresków w kościele poryckim. Na uwagę zasługuje fakt znamieny i ważny, że Czaccy Michał i Konstancja z Wielhorskich – rodzice Tadeusza Czackiego, założyciela słynnego Liceum Krzemienieckiego i dobrodzieja Kolegium Bazylianów we Włodzimierzu, fundując kościół, wybudowali ^az własnych funduszków w Porycku cerkiew prawosławną i Bożnicę Żydowską.^a

Rok 1943 był dla Porycka zagładą, a dla ludności polskiej groźny i tragiczny. Poryck na Wołyniu w czasie wojny nie był zniszczony, gdyż leżał na uboczu. Wiadomo mi, że mordy działy się na całym Wołyniu, bo ze wszystkich stron dochodziły dramatyczne wieści o morderstwach i rzezi ludności polskiej przez organizacje nacjonalistyczne i faszystujące jak UPA,

1943 рік був для Порицька роком знищення, а для польського населення грізним і трагічним. Порицьк на Волині у період війни не був знищений, оскільки лежав у віддаленому місці. Мені відомо, що вбивства відбувалися по всій Волині, бо з усіх сторін доходили драматичні звістки про вбивства і різню польського населення націоналістичними і фашизуючими організаціями такими, як УПА, бандерівці, бульбівці, мельниківці, Галицькі відділи і інші, яких підтримувало засліплена фанатизмом місцеве українське населення. Це було небезпечним також для мішаних сімей, адже так часто створювались польсько-українські сім'ї, ^аякі до цього спокійно мешкали у своїх селах.^{-а} Наведу один з таких випадків. ^бУ Володимирському повіті, точно місця злочину не пам'ятаю, мати була полькою, а батько українцем і мали п'ятеро дітей. Дорослий син прийшов з лісу до своїх батьків з наказом – вбити матір-польку. Повідомив про це таємно батька. Заскочений і приголомшений цим, батько намагався відговорити сина від його наміру вбити матір, яка була потрібна молодшим дітям. Однак не переконав сина, який вже випровадив матір до лісу. Батько, який стояв за спиною сина, вдарив його сокирою по голові і вбив, а дружину з дітьми вивіз до міста, здається до Сокаля.^{-б}

Але були також випадки оборони поляків українцями. В одному сільськогосподарському маєтку гміни Грибовичі Володимирського повіту, управляючим був поляк. Мешкав з дружиною і двома малими дітьми. Одного дня до канцелярії увірвалися троє озброєних українців у цивільному одязі. В канцелярії був бухгалтер, дружина якого була українкою, і управитель маєтку. Чоловіків обшукали і наказали їм іти з ними до лісу, де ніби то знаходився штаб. Коли обоє чоловіків-поляків боронилися, пояснюючи, що немає потреби нікуди іти, оскільки вони є працівниками німецького управління і мусять працювати – пролунав постріл з рушниці – куля застрягла в підлозі. Вбігла дружина бухгалтера – українка, яка хоробро заступилася за обох мужчин. У цьому маєтку працював також старший лейтенант Радянської армії, українець з-під Києва, який переховувався від німців. Це він врятував обох мужчин, на яких було вчинено напад, і їхні сім'ї від тих українських бандитів у цивільному вбранні. Негайно вивіз управителя з сім'єю до розташованого за 20 км Володимир[-Волинського], незважаючи на те, що сам ризикував попастися німецькій жандармерії. По дорозі до Володимира[-Волинського], ^аукраїнська сім'я з Калусова^{-а} сердечно запросила польську сім'ю, яка утікала від нападу, і прийняла її, гарантуючи безпеку: переночували у своїй хаті, хоча й могли сподіватися помсти націоналістів з УПА за надану полякам допомогу.

banderowcy, bulbowcy, melnykowcy, oddziały galicyjskie i inne, których wspomagała sfanatyzowana ukraińska ludność miejscowa. Groźne to było również dla rodzin mieszanych, tak często przecież zawierano małżeństwa polsko-ukraińskie, ^adotąd spokojnie żyjące w swoich wsiach.^a Jedno z takich wydarzeń przytoczę. ^bW powiecie włodzimierskim, dokładnie miejsca zbrodni nie pamiętam, matka była Polką, a ojciec Ukraińcem i mieli pięcioro dzieci. Dorosły syn przybył z lasu do swoich rodziców z nakazem zabicia matki – Polki. Zakomunikował o tym dyskretnie swemu ojcu. Zaskoczony i wstrząśnięty tym ojciec starał się odwieść syna od tego zamiaru zabójstwa matki, która jest potrzebna małemu rodzeństwu. Jednakże nie przekonał syna, który już matkę wyprowadził do lasu. Ojciec stojąc za plecami syna, uderzył go siekierą w głowę i zabił, a żonę z dziećmi wywiózł do miasta, podobno do Sokala.^b

Ale były też przypadki obrony Polaków przez Ukraińców. W jednym majątku rolnym, gmina Grzybowica powiat włodzimierski, rządcą był Polak. Mieszkał z żoną i dwojgiem małych dzieci. Do kancelarii pewnego dnia wpadło trzech uzbrojonych Ukraińców w ubraniach cywilnych. W kancelarii był księgowy, którego żona była Ukrainką, i rządcą majątku. Mężczyźni zostali zrewidowani i kazano im iść z nimi do lasu, gdzie rzekomo znajdował się sztab. Gdy obaj mężczyźni – Polacy bronili się tłumacząc, że nie ma potrzeby nigdzie iść, bo przecież są pracownikami zarządu niemieckiego i muszą pracować – padł strzał z karabinu – pocisk ugrzązł w podłodze. Wbiegła żona księgowego – Ukrainka, przyczyniając się dzielnie do obrony obu mężczyzn. W majątku tym pracował też st[arszy] lejtenant armii radzieckiej, ukrywający się przed Niemcami, Ukrainiec spod Kijowa. On to uratował obu napadniętych mężczyzn i ich rodziny od tych bandytów ukraińskich w cywilnych ubraniach. Natychmiast wywiózł rządcę z rodziną do odległego o 20 km Włodzimierza pomimo, że sam mógł się narazić żandarmerii niemieckiej. W drodze do Włodzimierza, ^aukraińska rodzina z Kałusowa^a serdecznie zaprosiła do domu polską rodzinę, uciekającą przed napadem, gdzie ich goszczono gwarantując bezpieczeństwo. Dali nocleg w swojej chacie – chociaż mogli oczekiwać zemsty nacjonalistów z UPA za pomoc okazaną Polakom.

Byłem ppor. rezerwy ckm od 1932 roku – widocznie zostałem poznany, gdyż w trakcie, kiedy przechodziłem ulicą Łucką podjechał do mnie młody rowerzysta, zatrzymał się i zapytał: „czy pan jest «Gończyk?»”. Kiedy w obawie przed dekonspiracją podałem tylko swoje prawdziwe nazwisko (a nie pseudo) polecił mi stawić się w oznaczonym miejscu i godzinie, które zapamiętałem. Kiedy zgłosiłem się pod wskazany adres przy ul. Łuckiej, o oznaczonej godzinie, przyjeły mnie dwie starsze panie, kierując do właściwego pomieszczenia, gdzie zastałem czterech mężczyzn w średnim

Я був підпоручником запасу ЦКМ з 1932 року – мабуть мене впізнали, оскільки, коли проходив вулицею Луцькою до мене під'їхав молодий велосипедист, зупинився і запитав: „Чи пан є «Гоньчик»”? Коли, побоюючись викриття, я назвав лише своє справжнє прізвище (а не псевдо), рекомендував мені з'явитися у визначеному місці і у визначений час, які я запам'ятав. Коли прийшов за вказаною адресою, на вул. Луцькій, у призначений час, мене прийняли дві старші пані, які відвели мене до відповідного приміщення. Там я застав чотирьох мужчин середнього віку. Ми потиснули один одному руки. Головуючий на зустрічі (якого я не знав), повідомив нам, що має пістолет з сімома патронами. Якщо увірвуться німці – буде змушений застосувати зброю. Запевнив, що у безвихідній ситуації, з метою уникнення мученицької смерті від рук ворога, застрелить всіх і себе. Потім представив ситуацію на східному фронті і необхідність боротьби з УПА та іншими українськими фашистами. Крім цього, говорив про озброєння, тобто про здобуття зброї і боеприпасів для своїх відділів під час боїв. Також рекомендував вивчити ввірений кожному з командирів район Самооборони. Тоді я повідомив, що місцем збору моїх 32 підвладних мужчин я визначив місце біля каплички – тобто фігурки Матері Божої неподалік вул. Луцької. Головуючий на цій зустрічі наказав тримати в абсолютній таємниці як зустріч, так і підняті на ній теми.

[...]

(—) Зигмунт Станський¹

ІНП, 27 ВДП АК, IV/43, арк. 140–146.

Оригінал, машинопис.

Примітки

^{а-а} Підкреслено від руки.

^{б-б} Фрагмент тексту відзначений вертикальною рискою на полях.

¹ Станський Зигмунт (1906 р. н.), псевдо „Гоньчик”, інженер; підпоручник запасу 23 пп, до 1939 державний службовець.

wieku, z którymi serdecznie uściskałem dłonie. Przewodniczący spotkania (którego nie znałem) poinformował nas, że posiada nabity pistolet z siedmioma nabojami. Gdyby Niemcy wtargnęli – będzie musiał użyć broni zapewniając, że w sytuacji bez wyjścia, dla uniknięcia męczeńskiej śmierci z rąk wroga, zastrzeli wszystkich i siebie. Potem omówił sytuację na froncie wschodnim oraz konieczność walki z UPA i innymi faszystami ukraińskimi. Ponadto mówił o uzbrojeniu, to znaczy o zdobywaniu w czasie walk broni, amunicji dla swoich oddziałów. Poleciał też zbadać powierzony każdemu z dowódców teren Samoobrony. A ja wówczas zgłosiłem, że punktem zbiórki moich 32 podwładnych mężczyzn, wyznaczyłem miejsce przy kapliczce – czyli figurce Matki Boskiej w pobliżu ul. Łuckiej. Przewodniczący tego spotkania nakazał bezwzględną konspirację zarówno zebrania, jak i poruszanych tematów.

[...]

Zygmunt Stański¹

IPN, 27 WDP AK, IV/43, k. 140–146.

Oryginał, maszynopis.

Przypisy

^{a--a} Podkreślono odręcznie.

^{b--b} Wzdłuż fragmentu na marginesie pionowa kreska.

¹ Stański Zygmunt (ur. 1906), ps. „Gończyk”, inż.; ppor. rez. 23 pp, do 1939 urzędnik państwowy.

Протокол другого допиту Івана Гриня від 1 березня 1951 р.

Протокол допроса к делу № ____
От 1-го марта 1951 года.

Начат [в] 15⁰⁰ часов
Окончен в 17⁰⁰ часов

Я, ст. о/у Иван[и]чевского РО МГБ капитан Ульянов, допросил арестованного:

Гринь Ивана Дмитриевича, 1922 года [рождения], уроженца и жителя села Павловка Иван[и]чевского р[айо]на Волынской обл[асти].

Вопрос: Где трупы закопаны гр-н польской национальности, которых Вы принимали непосредственное участие в расстрелах?

Ответ: Где я участвовал в расстреле польского населения, например, до 200 человек похоронили в селе Павловка Иван[и]чевского р-на возле польского костела. На это мобилизовали местных жителей, выкопали большую яму с западной стороны костела и туда сносили с костела трупы. Их там закапывали всего на расстоянии от костела до 25–30 метрах. Также я участвовал в расстреле семьи Стажинских на хуторе Голяндерня с. Павловки, то когда их расстреляли, то было также местным жителям приказано, чтобы трупы их закопали, но я сразу после расстрела оттуда ушел, места, где похоронена семья Стажинских, я не могу сказать, а также там же расстреляли старика и старуху, то я после расстрела ушел оттуда, после этого оставался Оранский Спиридон и Гринь Михаил, Гошко Иван, а я ушел домой. После мы с группой банды порасстреливали, в том числе и я принимал участие в расстреле, Бурчак Антонину и ее мать-старуху, были убиты на хуторе Миха[й]ловка с. Павловки под их домом днем, похоронили их в их огороде, в саду, недалеко от их дома.

(—) Гринь

Протокол прерван в 17-00 часов.

Записано с моих слов верно, мне вслух прочтен, в чем и расписуюсь:

(—) Гринь

Protokół drugiego przesłuchania Iwana Hrynia z 1 marca 1951 r.

Protokół przesłuchania do sprawy nr ____
z dnia 1 marca 1951 roku.

Rozpoczęto [o] godzinie 15⁰⁰
Zakończono o godzinie 17⁰⁰

Ja, st[arszy] o[ficer] o[peracyjny] Iwanickiego RO MGB kapitan Uljanow, przesłuchałem aresztowanego:

Hrynia Iwana s. Dmytra, urodzonego w 1922 roku we wsi Pawłówka r[ejo]nu iwanickiego obw[odu] wołyńskiego i zamieszkałego tamże.

Pytanie: Gdzie zostały zakopane zwłoki ob[ywate]li narodowości polskiej, w rozstrzeliwaniu których braliście bezpośredni udział?

Odpowiedź: Tam, gdzie brałem udział w rozstrzeliwaniu ludności polskiej, na przykład we wsi Pawłówka r[ejo]nu iwanickiego, prawie 200 osób pochowano obok polskiego kościoła. Do tego zmobilizowano ludzi miejscowych, [którzy] wykopali wielki dół od zachodniej strony kościoła i tam poznosili zwłoki z kościoła. Zwłoki zostały zakopane w odległości zaledwie 25–30 metrów od kościoła. Brałem także udział w rozstrzelaniu rodziny Starzyńskich, [mieszkającej] w Holenderni – chutorze wsi Pawłówka. Gdy oni zostali również rozstrzelani, miejscowym kazano pogrzebać ich zwłoki. Nie mogę wskazać miejsca, gdzie została pochowana rodzina Starzyńskich, ponieważ od razu po rozstrzelaniu odszedłem stamtąd. Zostali tam również rozstrzelani staruszka i staruszek. Ja po dokonaniu rozstrzelania także oddaliłem się z tamtego miejsca. Pozostali tam Oranśkyj Spyrydon, Hryń Mychajło i Hoszko Iwan, ja zaś poszedłem do domu. Później wraz z bandą brałem udział w rozstrzelaniu Burczak Antoniny i jej starej matki. Zostały one zabite w Michajłowce – chutorze wsi Pawłówka przed ich domem za dnia i pochowane w ogrodzie, w pobliżu domu.

(—) Hryń

Protokołowanie zostało przerwane o godzinie 17-00.

Spisano z moich słów wiernie i przeczytano mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Hryń

Допросил:

Ст. о/у Иван[и]чевского РО МГБ
Капитан (—) Ульянов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 158–159.

Оригінал, рукопис.

Przesłuchał:

St[arszy] o[ficer] o[peracyjny] Iwanickiego RO MGB
Kapitan (—) Uljanow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 158–159.

Oryginał, rękopis.

Довідка Павлівської сільської ради про події 1943 р.

СПРАВКА

Выдана Павловским с/советом Иваничевского р[айо]на Волынской области следственному отделу УМГБ Волынской обл[асти] в том, что в период временной оккупации немецкими войсками территории Волынской обл[асти] в селе Павловка (именуемое ранее Порицк) Иваничевского р[айо]на бандитами „ОУН” летом 1943 года в дневное время был совершен вооруженный налет на помещение польского костела, в котором зверски были расстреляны находящиеся в нем во время исполнения религиозных обрядов граждане польской национальности села Павловка: Бобровская Юзефа, польский ксендз и другие, свыше 100 человек, среди которых были женщины и мужчины разных возрастов.

Трупы расстрелянных были зарыты в беспорядочном положении вблизи польского костела. Имущество расстрелянных поляков разграблено бандитами „ОУН”. Списков граждан польской национальности, проживавших ранее до 1943 года в селе Павловка, в с/совете не имеется.

а

Председатель Павловского с/совета (—) Куликовский
21 июня 1951 года

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 162.
Оригінал, рукопис.*

Примітки

- ^а Кругла печатка з гербом УРСР в центрі і написом: *Павлівська Сільська Рада Депутатів Трудящих УРСР Іваничевського району Волинської області.*

**Notatka sporządzona przez Radę Wiejską w Pawłówce
dotycząca wydarzeń 1943 r.**

NOTATKA

Sporządzona przez *S[iel]sowiet* w Pawłówce r[ejo]nu iwanickiego obwodu wołyńskiego dla Oddziału Śledczego UMGB obw[odu] wołyńskiego o tym, że w okresie tymczasowej okupacji terytorium obw[odu] wołyńskiego przez wojska niemieckie we wsi Pawłówka (zwanej dawniej Poryck) r[ejo]nu iwanickiego latem 1943 roku bandyci „OUN” dokonali za dnia zbrojnego napadu na budynek polskiego kościoła i w bestialski sposób rozstrzelali znajdujących się tam i uczestniczących w obrzędach religijnych obywateli narodowości polskiej ze wsi Pawłówka: Bobrowską Józefę, polskiego księdza oraz innych, ponad 100 osób – mężczyzn i kobiet w różnym wieku.

Zwłoki rozstrzelanych zostały bez żadnego uporządkowania zakopane w ziemi nieopodal polskiego kościoła. Mienie rozstrzelanych Polaków zostało rozgrabione przez bandytów „OUN”. *S[iel]sowiet* nie dysponuje spisami obywateli narodowości polskiej, zamieszkującymi wieś Pawłówkę przed rokiem 1943.

a

Przewodniczący *S[iel]sowietu* w Pawłówce (—) Kulikowski
21 czerwca 1951 roku

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 162.
Oryginał, rękopis.

Przypisy

- ^a Pieczęć okrągła z godłem USRS w środku oraz napisem w otoku: *Pawłowska Rada Delegatów Pracujących USRS rejonu iwanickiego obwodu wołyńskiego.*

Протокол допиту Марії Козловської від 10 квітня 1944 р.

Протокол допроса по делу № __

1944 года, апреля, 10 дня, с. Новины. Я, Учуполномоч[енный] оп/гр мл[адший] лейт[енан]т милиции Черепанов, допросил гр[аждан]ку Козловскую в качестве свидетеля, предупредив об ответственности за ложное показание по ст. 89 УК УССР.

(—) Козловска Маря

Козловская Мария Войтеховна, 1895 года рож-д[ения], урожд[енная] м. Людвиполь, из крес-тьян-бедняков, замужняя, муж убит, полячка, в семье на ижд[ивении] 5 человек, грамотная, б/п, не в/обязанная, несудимая, проживает в с. Новины Людвипольского р[айо]на.

По делу Ковальского могу пояснить следующее:

Вопрос: Козловская, расскажите, что вы знаете про Ковальского Иосифа?

Ответ: Ковальского я знаю как соседа, он жил в Людвиполе недалеко от нас.

Вопрос: Расскажите, когда Ковальский вступил в банду?

Ответ: После отступления немцев из Людвиполя, т. е. после разгрома его, через месяц Ковальский вступил в бандеровскую банду в 1943 году.

Вопрос: Чем был вооружен Ковальский и с кем он ходил?

Ответ: Ковальский был вооружен винтовкой и имел гранаты. Кот Владимир был его друг.

Вопрос: Расскажите, какие Вам известны преступления Ковальского как бандита?

Ответ: Мы жили на Заставье в колонии. Ковальский приехал со своей бандой в апреле месяце 1943 года и днем они вырезали 30 человек поляков и других, после чего я выехала в Быстричи, а мои муж и сын были в Коловерте¹, и после чего, через месяц, [банда] приехала обратно в Заставье, где и участвовал Ковальский², то они вырезали целую колонию, человек 300 взрослых и детей³.

Вопрос: Вы знаете командира банды, в которой участвовал Ковальский? Как его фамилия и кличка?

Protokół przesłuchania Marii Kozłowskiej z 10 kwietnia 1944 r.

Protokół przesłuchania w sprawie nr __

Dnia 10 kwietnia 1944 roku, w[ieś] Nowiny. Ja, ofic[er operacyjny] gr[upy] op[eracyjnej] mł[odszy] lejtenant milicji Czeriepanow, przesłuchałem w charakterze świadka ob[ywatel]kę Kozłowską, uprzedziwszy o odpowiedzialności za fałszywe zeznania przewidzianej w art. 89 KK USRS

(—) Kozłowska Maria

Kozłowska Maria c. Wojciecha, urodz[ona] w 1895 roku w m. Ludwipol, z chłopów-biedniaków, zamężna, mąż zabity, Polka, w rodzinie na utrzym[aniu] 5 osób, piśmienna, b/p, nie podlega obowiązkowi służby w[ojskowej], nie karana, zamieszkała we w[si] Nowiny rejonu ludwipolskiego.

W sprawie Kowalskiego mogę wyjaśnić, co następuje:

Pytanie: Powiedzcie, Kozłowska, co wam wiadomo o Kowalskim Jossypie.

Odpowiedź: Znam Kowalskiego jako sąsiada, mieszkał w Ludwipolu niedaleko nas.

Pytanie: Powiedzcie, kiedy Kowalskyj wstąpił do bandy?

Odpowiedź: Kowalskyj wstąpił do banderowskiej bandy w 1943 roku, miesiąc po wycofaniu się Niemców z Ludwipola, tj. po jego zniszczeniu.

Pytanie: W co był uzbrojony Kowalskyj oraz z kim chodził?

Odpowiedź: Kowalskyj był uzbrojony w karabin i miał granaty. Jego kolegą był Kot Wołodymyr.

Pytanie: Powiedzcie, jakie są wam znane przestępstwa Kowalskiego jako bandyty.

Odpowiedź: Mieszkaliśmy na kolonii Zastawie. Kowalskyj przyjechał ze swoją bandą w kwietniu 1943 roku. W ciągu dnia wyrznęli oni 30 osób – Polaków i innych, po czym ja wyjechałam do Bystrzyc, a mój mąż i syn byli w Kołowercie. Miesiąc później [banda] wraz z Kowalskim¹ przyjechała do Zastawia ponownie i wymordowała wtedy całą kolonię, 300 osób – dorosłych i dzieci².

Pytanie: Czy znacie dowódcę bandy, do której należał Kowalskyj? Jak on się nazywa i jaki jest jego pseudonim?

Ответ: В которой банде участвовал Ковальский, то командир у них был Комеец Гриц. Кличку его я не знаю, уроженец Людвиполя.

Вопрос: Где живет семья командира банды Комеец Грица?

Ответ: Семья Комеец Грица состоит: сестра Комеец Вера, жена Комеец, звать – не знаю, проживали все время в Хмелевке, а сейчас не знаю.

Вопрос: Расскажите, какие еще делал убийства Ковальский со своей бандой?

Ответ: Мой муж был в Коловерте и сделал для банды Комеец воз, за что они его привезли в Людвиполь, а из Людвиполя моему мужу нужно было пробраться в с. Новины, но они его не отпустили, а послали на охрану к реке с Ковальским Йосифом, Кот Владимиром и Лещинским Николаем и около реки они его убили и раздели.

Вопрос: Что Вам еще известно по делу Ковальского?

Ответ: Ковальский бросал гранаты в приезжающих поляков в Людвиполь за картошкой, занимался грабежами польских семей и стрелял в убегающего Коломеец Олега.

По делу пояснить больше ничего не могу, с моих слов записано правильно, протокол мне зачитан:

(—) Козловска⁴

Допросил:

Учуполномоч[енный]

Мл[адший] лейт[енан]т милиции (—) Черепанов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 91–92.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: в Коловертах (Коловерти).

² За свідченнями двох інших свідків, яких викликали на судові засідання у справі Й. Ковальського 21 серпня 1945, він не брав участі у зазначених масових вбивствах людей, оскільки знаходився у той час у с. Паром Людвипольського району Рівненської області.

³ За свідченнями іншого свідка, які він дав під час судового засідання у справі Й. Ковальського, у с. Застав'я тоді було вбито близько 40 осіб.

⁴ Під час судового розгляду справи Й. Ковальського (21 серпня 1945) свідок М. Козловська була відсутня, оскільки виїхала до Польщі, а обвинувачений Й. Ковальський її свідчення не підтвердив.

Odpowiedź: Dowódcą bandy, do której należał Kowalski, był Komiejec Hryć. Jego pseudonimu nie znam, pochodzi z Ludwipola.

Pytanie: Gdzie mieszka rodzina dowódcy bandy Komiejca Hrycia?

Odpowiedź: Rodzina Komiejca Hrycia składa się z: siostry Komiejec Wiery, żony Komiejec, jak ma na imię – nie wiem. Przez cały czas mieszkali w Chmielówce, a [gdzie mieszkają] teraz, nie wiem.

Pytanie: Powiedzcie, jakich jeszcze morderstw dokonał Kowalski wraz ze swoją bandą?

Odpowiedź: Mój mąż był w Kołowercie i zrobił dla bandy Komiejca wóz, za co oni przywieźli go do Ludwipola. Stąd miał on przedostać się do w[si] Nowiny, lecz nie puścili go, tylko wysłali na posterunek przy rzece wraz z Kowalskim Josypem, Kotem Wołodymyrem oraz Leszczynskim Mykołą. Nad rzeką oni zabili go i rozebrali.

Pytanie: Co Wam jeszcze wiadomo w sprawie Kowalskiego?

Odpowiedź: Kowalski obrzucał granatami Polaków przyjeżdżających do Ludwipola po ziemniaki, rabował polskie rodziny oraz strzelał do uciekającego Kołomiejca Ołeha.

W sprawie nic więcej wyjaśnić nie mogę, z moich słów spisano wiernie, protokół został mi odczytany:

(—) Kozłowska³

Przesłuchał:

Ofic[er operacyjny]

Mł[odszy] lejtn[ant] milicji (—) Czeriepanow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 91–92.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Według zeznań dwóch świadków, złożonych podczas rozprawy sądowej w sprawie J. Kowalskiego 21 sierpnia 1945 r., nie brał on udziału w wymienionych masowych zabójstwach, ponieważ przebywał w tym czasie we wsi Parom rejonu ludwipolskiego obwodu rówieńskiego.

² Według zeznań innego świadka, które złożył podczas posiedzenia sądu w sprawie J. Kowalskiego, we wsi Zastawie zabito wtedy około 40 osób.

³ Podczas rozprawy sądowej w sprawie J. Kowalskiego (21 sierpnia 1945) M. Kozłowska była nieobecna, ponieważ wyjechała do Polski. Oskarżony Kowalski jej zeznań nie podtrzymał.

**Витяг із протоколу допиту Кароля Калетинського
від 11 квітня 1944 р.**

Протокол допроса
1944 года, апреля месяца, 11 дня, с. Старая Гута

Я, пом/оперуполномоч[енного] Людвипольского РО НКГБ мл. лейтенант гос. безопасности Воробьев сего числа допросил в качестве свидетеля:

Калетинский Карл Рафалович, уроженец с. Малая Клецкая¹ Межереч[ен]ского р[айо]на Ров[енской] области, поляк, из крестьян, гр[аждани]н СССР, б/партийный, семейный, грамотный, не судим. В настоящее время живет в с. Старая Гута Людвипольского р[айо]на Ров[енской] области, работает в местном отряде самообороны.

Об ответственности за дачу ложных показаний по ст. 89 УК УССР предупрежден:

(—) Калетинский

Вопрос: Вы знаете гр[аждани]на Ковальского Иосифа, и каковы у вас с ним взаимоотношения, нет ли между вами личных счет[ов]?

Ответ: Да, гр[аждани]на Ковальского Иосифа я хорошо знаю, приблизительно с 1935 года. Он жил [в] указанное время в м. Людвиполь Ровенской области. Взаимоотношения мои с Ковальским были и есть нормальные, никаких личных счет[ов] между нами не было и нет.

Вопрос: Расскажите подробно, что Вы знаете о преступной деятельности гр[аждани]на Ковальского Иосифа?

Ответ: До 1939 года я Ковальского знал, но близких отношений между нами не было. В период Советской власти, т. е. 1939–1941 год[ов], я его несколько раз видел в м. Людвиполь, так как я приезжал очень часто туда, и, в частности, видел его несколько раз на базаре, но, где он работал, чем занимался в указанный период, для меня неизвестно...

**Fragment protokołu przesłuchania Karola Kaletyńskiego
z 11 kwietnia 1944 r.**

Protokół przesłuchania
Dnia 11 kwietnia 1944 roku, w[ieś] Huta Stara

Ja, pom[ocnik] ofic[era] oper[acyjnego] Ludwipolskiego RO NKGB mł[odszy] lejtenant bezpieczeństwa państw[owego] Worobjow, w dniu dzisiejszym przesłuchałem w charakterze świadka:

Kaletyńskiego Karola s. Rafała, urodzonego we w[si] Klecka Mała rejonu międzyrzeckiego obwo-
du rów[ieńskiego], Polaka, z chłopów, ob[ywate]ła
ZSRS, b[ez]partyjnego, posiadającego rodzinę,
piśmiennego, nie karanego. Obecnie mieszka we
w[si] Huta Stara r[ejo]nu ludwipolskiego obwo-
du rów[ieńskiego], pracuje w miejscowej placówce sa-
moobrony.

O odpowiedzialności za złożenie fałszywych zeznań przewidzianej art.
89 KK USRS zostałem uprzedzony:

(—) Kaletyński

Pytanie: Czy znacie ob[ywate]ła Kowalskiego Josypa oraz jakie są wa-
sze wzajemne stosunki. Czy nie macie z nim porach[unków] osobistych?

Odpowiedź: Tak, ob[ywate]ła Kowalskiego Josypa znam dobrze, mniej
więcej od 1935 roku. Wówczas mieszkał on w m. Ludwipol obwo-
du rówieńskiego. Moje stosunki z Kowalskim były i są normalne, żadnych pora-
ch[unków] osobistych nie miałem z nim i nie mam.

Pytanie: Powiedzcie dokładnie, co Wam wiadomo o zbrodniczej dzia-
łalności ob[ywate]ła Kowalskiego Josypa?

Odpowiedź: Znałem Kowalskiego przed 1939 rokiem, ale nie byłem
z nim w bliskich stosunkach. Za władzy sowieckiej, tj. w lat[ach] 1939–
–1941, widziałem go kilka razy w m. Ludwipol, ponieważ jeździłem tam
dość często. Przede wszystkim widziałem go kilka razy na bazarze, lecz
gdzie on pracował i co robił w tym okresie, nie jest mi wiadomo...

W okresie okupacji niemieckiej zobaczyłem Kowalskiego J. po raz
pierwszy w czerwcu 1943 roku, tj. wówczas, gdy w rejonie ludwipolskim
rozpoczęło się organizowanie band banderowskich. Szedłem do ojca, do

В период немецкой оккупации я Ковальского И. увидел первый раз в июне месяце 1943 года, т. е. тогда, когда в Людвипольском районе стали организовываться бандеровские² банды. Я шел к отцу в с. Малую Клецкую и по дороге увидел, что он – Ковальский ехал на подводе по направлению села Топча Межереч[ен]ского р[айо]на, кроме Ковальского на подводе ехали еще 4 бандеровца, но их я не знаю. Ковальский Иосиф, а также и остальные бандеровцы ехали вооруженные винтовками.

В августе месяце 1943 года, 2[-го] дня, в колонии Позарело с/совета Хараух³ Межереч[ен]ского р[айо]на бандеровский отряд окружил колонию Позарело, где жили одни поляки, с целью их уничтожения, в этот момент я вышел в огород соседа и стал рвать вишню. Когда я находился в огороде соседа, то к огороду подошел Ковальский Иосиф, но он меня в лицо не узнал. Ковальский И. был вооружен полуавтоматической винтовкой „СВТ”, револьвером и одной гранатой. Ковальский, обращаясь ко мне, спросил: „Ком, панове, идите сюда”. Когда я подошел к нему, Ковальский спросил: „Как ваша фамилия?”, я свою настоящую фамилию не сказал, так как он меня убил бы, а сказал фамилию соседа – переселенца, украинца – Банцанский. В это время бандеровцы окружили мою хату и там слышались голоса „Стой, стой, не удирай”. Тогда Ковальский И. посмотрел на мою хату и, обращаясь ко мне, спросил, как меня звать, я ответил, что меня зовут Леон (имя соседа, которого назвал фамилию). После этого Ковальский отошел к моей хате, а я, используя момент, бежал в кусты, которые были близко от моей хаты. В хате моей бандеровцы были минут 15–20, потом вышли, сели на повозки и поехали по направлению с. Хмелевка. Бандеровцев во главе с Ковальским было около 10 человек, все они были вооружены винтовками. После того, как бандеровцы уехали из деревни, я вернулся в хату, то мне жена и теща (моей жены мать) рассказали мне, что когда бандеровцы вошли в хату, то спросили у тещи, где находятся я и моя жена, она ответила, что ушли в костел. Обращаясь к теще, командир бандеровцев спросил о том, кто это (показывая на мою жену), теща ответила, что это беженка из села Адамовка, сказала также, что она украинка. После этого бандеровцы, бандеровский командир, обращаясь к теще, говорил, что они убивают только тех, которые против „Самостийной Украины”, не нужно прятаться вашему зятю. Моя теща и жена Ковальского не знали, когда они мне рассказали, в чем был одет и чем был вооружен начальник бандеровцев, то я уверен, что их обо всем расспрашивал Ковальский.

На следующий день, т. е. 3 августа 1944⁴ года к нам в колонию приехали две повозки с бандеровцами в количестве 7 человек, одна

wsi Klecka Mała i po drodze zauważyłem, że on – Kowalski jechał na podwodzie w kierunku wsi Topcza r[ejo]nu międzyrzeckiego. Poza Kowalskim podwodą jechało jeszcze 4 banderowców, których nie znam. Kowalski Josyp oraz pozostali banderowcy byli uzbrojeni w karabiny.

2 sierpnia 1943 roku na kolonii Pozareło [?] *Sielsowietu* Charołuch r[ejo]nu międzyrzeckiego oddział banderowców okrążył tę kolonię, zamieszkałą przez samych Polaków, w celu ich likwidacji. W tym momencie wyszedłem do ogrodu sąsiada i zacząłem zrywać wiśnie. Gdy znajdowałem się tam, do ogrodu podszedł Kowalski Josyp, ale mnie nie rozpoznał. Kowalski J. był uzbrojony w półautomatyczny karabin „SWT”, rewolwer i jeden granat. Zwrócił się on do mnie: „Kom, panie, chodź tutaj”. Gdy podszedłem do niego, Kowalski spytał: „Jak się nazywasz?”. Nie zdradziłem mu swojego prawdziwego nazwiska, ponieważ zabiłby mnie. Podałem nazwisko sąsiada – przesiedleńca, Ukraińca: „Bancanski”. W tym czasie banderowcy okrążyli moją chałupę i tam rozległy się głosy: „Stój, stój, nie uciekaj!”. Wtedy Kowalski J. spojrział w kierunku mojej chałupy i, zwracając się do mnie spytał, jak mam na imię. Odpowiedziałem, że mam na imię Leon (imię sąsiada, którego nazwisko podałem). Potem Kowalski poszedł w kierunku mojej chałupy, a ja, korzystając z tego, ukryłem się w krzakach, które rosły nieopodal. W moim domu banderowcy zatrzymali się na 15–20 minut, potem wyszli, wsiedli na furmanki i pojechali w kierunku wsi Chmielówka. Banderowców z Kowalskim na czele było około 10, wszyscy uzbrojeni w karabiny. Po opuszczeniu przez banderowców wsi wróciłem do domu. Moja żona i teściowa (matka mojej żony) opowiedziały mi, że gdy banderowcy weszli do chałupy, spytali teściową, gdzie ja jestem wraz z żoną. Ona odpowiedziała, że poszliśmy do kościoła. Zwracając się do teściowej, dowódca banderowców wskazał na moją żonę i spytał: „A kto to jest?”. Teściowa odpowiedziała, że jest to uciekinierka ze wsi Adamówka. Dodała, że jest ona Ukrainką. Następnie banderowski dowódca zwracając się do teściowej powiedział, że banderowcy zabijają tylko tych, którzy występują przeciwko „Niepodległej Ukrainie” – „Wasz zięć nie musi się ukrywać”. Moja teściowa i żona nie znały Kowalskiego, ale gdy opowiedziały mi, w co był ubrany dowódca banderowców i jakie miał uzbrojenie, utwierdziłem się w przekonaniu, że wypytywał je o wszystko Kowalski.

Następnego dnia, tj. 3 sierpnia 1944¹ roku przyjechały do nas do kolonii dwie furmanki z [grupą] banderowców liczącą 7 ludzi. Jedna furmanka zatrzymała się u mojego sąsiada, a druga podjechała do mojej chałupy. Wtedy ja wyszedłem z domu do ogrodu i stanąłem za ścianą, [a] moja żona wyszła na podwórko. Do żony podszedł Kowalski i zapytał, gdzie znajduje się Karol i jego żona. Ona odpowiedziała, że poszli w pole. Tę rozmowę

повозка остановилась у моего соседа, а вторая подъехала к моей хате. Я в этот момент вышел из хаты в огород и встал за стеной, жена моя вышла во двор. К жене подошел Ковальский и спросил о том, где находится Карл и его жена, она ответила, что они ушли в поле. Этот разговор Ковальского с женой я хорошо слышал, т. к. я от них находился на близком расстоянии. Ковальский зашел в хату, осмотрел ее и пошел к повозке, и поехали в поле. Когда они уехали, я вошел в хату и сказал жене, чтобы она шла за тещей, у которой был мой ребенок, теща была у соседа. Когда жена пришла за тещей, то бандеровец, который был у соседа, не дал идти теще домой, а жену он знал как беженку из Адамовки, т. к. он был с Ковальским 2 августа.

Через 15–20 минут повозка с Ковальским, которые поехали меня искать в поле, вернулась и подъехала обратно к моей хате, я обратно вышел из хаты и спрятался в огороде. Ковальский обратно зашел в хату, видимо искал меня и жену, заходил в сарай, но никого не нашел, сел на повозку и подъехал к хате моего соседа. Как заходил в мою хату и подъехал к хате соседа, я видел сам, видел также как Ковальский со своей бандой сажал на повозки граждан польской национальности, которых собрали в хату моего соседа Колосинского Петра, из нашей деревни и, в частности: Колосинского Петра, 45–48 лет, и его жену – Колосинскую Зофельку, и мальчика 9 лет, звать Стасик, который жил у Колосинского, Колосинского Феликса, 1909 года рождения, Бочковскую Францишку, 40–42 лет, и ее ребенка, приблизительно 2-х-летнего возраста, мою тещу Брновицкую Марью и моего ребенка Калетинскую Данусю, 2-х лет, и отвезли в хату жителя нашей деревни Климашевского Ивана. В хату Климашевского Ивана бандеровцы собрали поляков Климашевскую Антонину, 45 лет, Вешневскую Брониславу, 20-летнего возраста, Климашевского Степана, 1912 года рождения, Климашевскую Филипину, 50 лет, Климашевского Владимира, 1918–19 года рождения, Климашевскую Анельку, 1920 года рождения и их ребенка 2-х-летнего возраста, Климашевского Ивана, 55–60 лет. Всех вышеуказанных граждан в хате Климашевского разделили на две партии и зарезали. Когда бандеровцы уничтожали собранных поляков, то из хаты раздавались крики и стоны, кроме того, я слышал три выстрела, которые произвели бандеровцы в хате Климашевского, когда резали собранных людей. После того, как люди в хате Климашевского были уничтожены, бандеровцы начали грабеж и сожгли хаты убитых ими поляков, таким образом было спалено (сожжено) шесть хат и все постройки. После этого банда забрала скот (7 шт. коров) и одежду, сели на повозки и поехали по направлению дер. Щекичин.

Kowalskiego z żoną dobrze słyszałem, ponieważ znajdowałem się blisko nich. Kowalski wszedł do chałupy, obejrzał ją i odszedł do furmanki, [po czym banderowcy] pojechali w pole. Gdy odjechali, wszedłem do chałupy i powiedziałem żonie, żeby poszła po teściową, u której było moje dziecko. Teściowa była u sąsiada. Gdy żona poszła po teściową, banderowiec, który był u sąsiada, nie pozwolił teściowej wrócić do domu. Natomiast żonę znał jako uciekinierkę z Adamówki, ponieważ był z Kowalskim 2 sierpnia.

Po 15–20 minutach wróciła furmanka z Kowalskim [i bandytami], którzy pojechali szukać mnie w polu. Znowu podjechała do mojej chałupy, a ja ponownie wyszedłem i ukryłem się w ogródku. Kowalski znow wszedł do chałupy, widocznie szukał mnie i żony, zajrzał do szopy, lecz nikogo nie znalazłszy, wsiadł na furmankę i podjechał do chaty sąsiada. To, jak on wchodził do mojego domu i podjechał do domu sąsiada, widziałem na własne oczy. Widziałem również, jak Kowalski i jego banda kazali wsiąść na furmanki obywatelom narodowości polskiej z naszej wsi, których zebrali w chałupie sąsiada Piotra Kołosińskiego; byli to: Piotr Kołosiński, lat 45–48, jego żona – Kołosińska Zofelka oraz 9-letni chłopiec, który mieszkał u Kołosińskiego i miał na imię Stasik; Feliks Kołosiński, urodzony w 1909 roku, Franciszka Boczkowska, lat 40–42, i jej dziecko w wieku około 2 lat; moja teściowa Maria Bronowicka i moje dziecko Danusia Kaletyńska, lat 2. Zawieźli ich do chałupy mieszkańca naszej wsi Jana Klimaszewskiego. U Jana Klimaszewskiego banderowcy zebrali Polaków – Antoninę Klimaszewską, lat 45, Bronisławę Wieszniewską w wieku lat 20, Stefana Klimaszewskiego urodzonego w 1912 roku, Filipinę Klimaszewską, lat 50, Włodzimierza Klimaszewskiego, urodzonego w 1918–19 roku, Anielkę Klimaszewską urodzoną w 1920 roku i ich 2-letnie dziecko oraz Jana Klimaszewskiego, lat 55–60. Wszystkich wyżej wymienionych obywateli w chałupie Klimaszewskiego podzielili na dwie grupy i wyróżnili. Gdy banderowcy mordowali zgromadzonych Polaków, z chałupy dochodziły krzyki i jęki. Poza tym, kiedy zabijali ludzi, usłyszałem trzy strzały oddane przez banderowców w chałupie Klimaszewskiego. Po wymordowaniu ludzi w chałupie Klimaszewskiego banderowcy zrabowali i spalili domy zabitych Polaków. W ten sposób zostało spalonych sześć chałup i wszystkie zabudowania. Następnie bandyci zabrali bydło (7 krów) i odzież, wsiadli na furmanki i pojechali w kierunku [wsi] Szczekiczyn.

[...]

Protokół spisano z moich słów wiernie i odczytano mi:

(—) Kaletyński²

[...]

Протокол записан с моих слов правильно, мне прочитан:

(—) Калетинский⁵

Допросил:

Пом[ощник] оперуполн[омоченного] Людвипольского РО НКГБ

Мл. лейтенант гос. безопасности

(—) Воробьев

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 93–99.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Мале Клецьке (*укр.*), нині Мала Клецька.

² Тут і далі у документі помилково: *бендеровские, бендеровцы.*

³ Так у тексті; правильно: Харалух.

⁴ Так у тексті; повинно бути: 1943.

⁵ Під час судового розгляду справи Й. Ковальського (21 серпня 1945) свідок К. Калетинський був відсутній з невідомої причини, а обвинувачений Й. Ковальський його свідчення не підтвердив.

Przesłuchał:

Pom[ocnik] ofic[era] oper[acyjnego] Ludwipolskiego RO NKGB

Mł[odszy] lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]

(—) Worobjow

PA SBU, F.13, spr. 985, k. 93–99.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Tak w tekście. Powinno być: 1943.

² Podczas rozprawy sądowej J. Kowalskiego (21 sierpnia 1945) świadek K. Kaleyński był nieobecny z przyczyn nieznanych, a oskarżony J. Kowalski jego zeznań nie podtrzymał.

Витяг із протоколу допиту Юхима Орлюка від 26 липня 1944 р.

Протокол допроса

26 июля 1944 г. я, сотрудник Отдела Контрразведки „Смерш” 6 Гв. ШАЗД Трифонова допросила:

Орлюк Ефима Прохоровича, 1907 года рождения, урож. с. Могильное Вербского района Волынской области, украинец, из крестьян-бедняков, образование 3 кл., б/п, женат, не судим, проживает в с. Могильно Вербского р-на Волынской области, работает председателем сельсовета с. Могильное.

Об ответственности за дачу ложных показаний предупрежден по ст. 89 УК УССР:

(—) Орлюк

Вопрос: Где Вы проживали и чем занимались в период оккупации с. Могильное немецкими войсками?

Ответ: В период оккупации с. Могильное немецкими войсками я вместе со своею семьей до ноября месяца 1943 г. проживал в с. Могильное, где до июля м-ца 1943 г. работал старостой села. В ноябре месяце 1943 г. я вместе со своей семьей выехал в село Гнойне Вербского р-на Волынской области, где проживал на квартире у Пилипнюк Василия до марта месяца 1944 г. В это время я ничем не занимался.

Вопрос: Перечислите все национальности, которые проживали в период оккупации в с. Могильное.

Ответ: До весны 1942 г. в селе Могильное проживали лица национальностей польской, украинской и еврейской. Весной 1942 г. все лица еврейской национальности немцами и полицией были выселены в гор. Владимир-Волыньск, где, по разговорам жителей села Могильное, они были истреблены немцами. С весны 1942 г. в с. Могильное проживали лица только польской и украинской национальностей.

Вопрос: Происходило ли какое-либо гонение на какую-либо из этих двух национальностей (польскую и украинскую), в чем оно выразилось и, с чьей стороны происходило это гонение?

Fragment protokołu przesłuchania Juchyma Orluka z 26 lipca 1944 r.

Protokół przesłuchania

26 lipca 1944 r. ja, pracownik Oddziału Kontrwywiadu „Smiersz” 6 SzAZD Gw[ardii] Trifonowa przesłuchałam:

Orluka Juchyma s. Prochora, urodz[onego] w 1907 roku we w[si] Mohilno rejonu werbskiego obwodu wołyńskiego, Ukraińca, z chłopów-biedniaków, wykształcenie 3 kl[asy], b/p, żonatego, nie karanego, mieszkającego we w[si] Mohilno r[ejo]nu werbskiego obwodu wołyńskiego, pracującego jako przewodniczący *Sielsowietu* we w[si] Mohilno.

O odpowiedzialności z art. 89 KK USRS za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony:

(—) Orluk

Pytanie: Gdzie mieszkaliście i co robiliście w okresie, gdy w[ieś] Mohilno była okupowana przez wojska niemieckie?

Odpowiedź: W okresie okupowania w[si] Mohilno przez wojska niemieckie, do listopada 1943 roku mieszkałem z rodziną we w[si] Mohilno, w której do lipca 1943 roku byłem starostą. W listopadzie 1943 r. wraz z rodziną wyjechałem do wsi Gnojno r[ejo]nu werbskiego obwodu wołyńskiego, gdzie do marca 1944 roku wynajmowałem mieszkanie u Pilipniuka Wasyla. W tym czasie nic nie robiłem.

Pytanie: Wymieńcie wszystkie narodowości, [przedstawiciele] których zamieszkiwali w[ieś] Mohilno w okresie okupacji.

Odpowiedź: Do wiosny 1942 r. we wsi Mohilno mieszkały osoby narodowości polskiej, ukraińskiej i żydowskiej. Na wiosnę 1942 r. wszystkie osoby narodowości żydowskiej zostały przez Niemców i policję wysiedlone do mias[ta] Włodzimierza Wołyńskiego, gdzie, jak mówili mieszkańcy wsi Mohilno, zostały zlikwidowane przez Niemców. Od wiosny 1942 r. we w[si] Mohilno mieszkały tylko osoby narodowości polskiej i ukraińskiej.

Pytanie: Czy miało miejsce jakiegokolwiek prześladowanie którejs z tych dwóch narodowości (polskiej i ukraińskiej), w czym się ono przejawiało oraz która ze stron dokonywała prześladowań?

Ответ: В селе Могильное в период немецкой оккупации происходило гонение на польскую национальность со стороны бандеровцев. Это гонение выражалось в следующем. Примерно в мае или июне месяце 1943 г. в село Могильное приехали два человека, одного из них жители села называли „Железный”, из село Островок, расположенного примерно в 1 км от гор. Владимир-Волынский. Другого человека я не знаю. Они собрали в школе с. Могильное всех жителей-украинцев села Могильное и заявили, что они присланы из украинской повстанческой армии. Далее „Железный” спросил у присутствовавших, хотят ли, будут ли они воевать против врага (против кого конкретно не сказал). Присутствовавшие ответили, что против врага они воевать будут. Далее он говорил, что немцы войну проиграют, что в Германии вспыхнет революция, что Красная Армия дойдет только до старой границы, и, что в это время Украинская повстанческая армия, которая насчитывает в себе много народа, восстанет и будет создавать самостоятельное украинское государство. На этом собрании я сам лично присутствовал, кроме того, присутствовали Прогнюк Василий, Прогнюк Кирилл, Морозюк Иосиф, Саганюк Василий, которые в настоящее время проживают в селе Могильное, и другие.

Примерно через неделю после этого собрания в село Могильное приехали из УПА Луцюк Владимир Васильевич, жит. с. Марцелевка Вербского р-на, Недбайло Николай, из с. Старый Осередок, Фищук Антон Иванович, из с. Марцелевка Вербского района, и другие, фамилий которых я не знаю, всего их было, примерно, 10–15 человек. Они собрали в лес (Овадненский) всех мужчин села Могильное (только украинцев) от 20 до 30, примерно, лет, где занимались строевой подготовкой. Это мне известно от присутствовавшего там Солонюк Николая (убит от разрыва снаряда).

После этого, примерно, через полторы–две недели Луцюк, Недбайло, Фищук и другие собрали всех мужчин-украинцев в Овадненский лес, потом вечером привели всех в с. Могильное, выстроили всех и Луцюк сказал: „Вы с сегодняшнего дня правительством Украинской повстанческой армии мобилизованы и являетесь военными, а поэтому вы должны выполнять то, что вам прикажем, за невыполнение будем расстреливать. Сейчас мы пойдем убивать всех поляков (проживающих в с. Могильное), т.к. от правительства УПА пришел приказ уничтожить всех поляков, т.к. они напали на наш штаб в лесу и убили некоторых наших друзей. Мы будем убивать их, а вы должны убирать их трупы”.

Потом все присутствовавшие (более 100 чел.) были разбиты на группы, сколько всего было групп, мне неизвестно. В составе этой

Odpowiedź: W okresie okupacji niemieckiej we wsi Mohilno miały miejsce prześladowania narodowości polskiej przez banderowców. Odbywało się to w następujący sposób. Mniej więcej w maju lub czerwcu 1943 r. do wsi Mohilno przyjechało dwóch ludzi. Jednego z nich, ze wsi Ostrówek [leżącej] w odległości około 1 km od miasta Włodzimierza Wołyńskiego, mieszkańcy wsi nazywali „Zaliznyj”. Drugiego człowieka nie znam. Obaj zebrali w szkole w[si] Mohilno wszystkich mieszkańców – Ukraińców ze wsi Mohilno i oznajmili, że zostali przysłani z Ukraińskiej Powstańczej Armii. Następnie „Zaliznyj” spytał obecnych, czy chcą oni i czy będą walczyć z wrogiem (z kim konkretnie, nie powiedział). Zebrani odpowiedzieli, że będą walczyć z wrogiem. Dalej mówił on, że Niemcy przegrają wojnę, że w Niemczech wybuchnie rewolucja, że Armia Czerwona dojdzie tylko do starej granicy oraz że w tym czasie Ukraińska Powstańcza Armia, w skład której wchodzi wielu ludzi, powstanie i rozpocznie tworzenie niepodległego państwa ukraińskiego. Na tym zebraniu byłem osobiście. Ponadto byli tam obecni Progniuk Wasyl, Progniuk Kyryło, Moroziuk Josyp i Saganjuk Wasyl, którzy obecnie mieszkają we wsi Mohilno, oraz inni.

Mniej więcej tydzień po tym zebraniu do wsi Mohilno przyjechali z UPA Łuciuk Wołodymyr s. Wasyla, mieszk[aniec] w[si] Marcelówka r[e-jo]nu werbskiego, Nedbajło Mykoła ze w[si] Oseredek Stary, Fiszczuk Anton s. Iwana ze wsi Marcelówka rejonu werbskiego i inni, których nazwisk nie znam. W sumie było ich mniej więcej 10–15 osób. Zebrali oni w lesie (owadnieńskim) wszystkich mężczyzn wsi Mohilno (tylko Ukraińców) w wieku mniej więcej od 20 do 30 lat, i zajmowali się musztrą. Wiem o tym od obecnego tam Sołoniuka Mykoły (zginął od wybuchu pocisku).

Potem, mniej więcej po półtora–dwóch tygodniach Łuciuk, Nedbajło, Fiszczuk i inni zgromadzili wszystkich mężczyzn – Ukraińców w lesie owadnieńskim, wieczorem przyprowadzili ich do w[si] Mohilno, ustawili w szeregach i Łuciuk powiedział: „Od dnia dzisiejszego jesteście zmobilizowani przez władze Ukraińskiej Powstańczej Armii i stajecie się żołnierzami, macie więc wykonywać to, co wam rozkażemy. Za niewykonanie [rozkazu] będziecie rozstrzelani. Teraz pójdziemy likwidować wszystkich Polaków (zamieszkałych we w[si] Mohilno), ponieważ władze UPA wydały rozkaz zlikwidowania wszystkich Polaków, gdyż napadli oni na nasz sztab w lesie i zabili kilku naszych towarzyszy. Będziemy ich zabijać, a wy macie usuwać zwłoki”.

Potem wszyscy obecni (ponad 100 l[udzi]) zostali podzieleni na grupy, ile w ogóle było grup, nie wiem. W składzie tej grupy, do której wchodziłem, byli Łuciuk Wołodymyr, Nedbajło Mykoła, Fiszczuk Anton oraz mężczyźni ze wsi Mohilno – Artesiuk Mykoła, Artesiuk Jakiw, Kremniuk Jakiw, Artesiuk Kyryło, Fiszczuk Mychajło, Gorbań Mychajło, Kosteleckyj

группы, в которую входил я, были Луцюк Владимир, Недбайло Николай, Фищук Антон и мужчины из с. Могильное Артесюк Николай, Артесюк Яков, Кремнюк Яков, Артесюк Кирилл, Фищук Михаил, Горбань Михаил, Костелецкий Алексей, Кремнюк Кузьма, Бондарь Федор, других я не помню, всего 13–14 чел. Все эти лица в настоящее время проживают в селе Могильное. Нашей группе было отведено два дома, где проживали люди польской национальности, т. е. семья Тачинского¹ Иосифа Ивановича (или Иосифовича) примерно из трех человек, и семья Щуровского Антония из четырех человек. Первыми в дома входили Луцюк, Недбайло и Фищук Антон, они убили всех этих семь человек, видимо, путем расстреливания, т. к. были слышны выстрелы. Я и другие остальные выкопали перед их домами примерно за 50 м в поле три ямы и зарыли их – в двух ямах по три человека и в одной одного человека.

Выше я показал, что семья Тачинских состояла из трех человек, а семья Щуровских – из четырех человек, делаю поправку: семья Тачинских состояла из четырех человек, а было убито из семьи три человека; семья Щуровских из скольких человек состояла – я не знаю, но примерно из 7 или 8 человек, убито из их семьи было четыре человека. Поляки никакого сопротивления не оказывали, некоторым из них удалось спастись бегством, в частности, Тачинскому Иосифу, и, со слов Панасевич Александра, из семьи Щуровских спаслись бегством сын Иосиф, жена Щуровского Иосифа Антония и дочь или сестра.

Вопрос: Известно ли Вам, сколько человек поляков было истреблено в эту ночь?

Ответ: В эту ночь было истреблено 11 польских семей, но отдельным лицам из этих семей удалось спастись бегством. Сколько всего человек было истреблено, мне неизвестно.

Вопрос: Что из себя представляет возрастной состав убитых поляков?

Ответ: В эту ночь убивались поголовно все поляки, которые находились в селе, т. е. взрослые, старики, дети и даже грудные дети.

Вопрос: Кто персонально был убит вашей группой?

Ответ: Из семьи Тачинских была убита жена Тачинского Иосифа, сын лет 8–10 и грудной ребенок. Из семьи Щуровских был убит Щуровский Антоний, две взрослых дочери 18–20 лет, имен не знаю, и жена Щуровского Антония, лет примерно 50.

Вопрос: Известно ли Вам, где похоронены другие, убитые в эту ночь?

Ответ: Где похоронены другие убитые, мне неизвестно.

Вопрос: Сколько поляков осталось в селе Могильное после истребления их?

Ołeksza, Kremniuk Kuźma i Bondar Fedir; innych nie pamiętam, razem 13–14 os[ób]. Wszyscy oni mieszkają obecnie we wsi Mohilno. Naszej grupie zostały przydzielone dwa domy, w których mieszkały osoby narodowości polskiej, tj. rodzina Taczyńskiego¹ Józefa s. Jana (lub Józefa) [składająca się] w przybliżeniu z trzech osób oraz rodzina Szczurowskiego Antoniego [składająca się] z czterech osób. Jako pierwsi do domów wchodzili Łuciuk, Nedbajło i Fiszczyk Anton. To oni zamordowali wszystkie te siedem osób, prawdopodobnie strzelając, ponieważ było słychać strzały. Ja wraz z innymi wykopaliliśmy przed ich domami, mniej więcej w odległości 50 m w polu, trzy doły i zakopaliśmy – w dwóch dołach po trzy osoby, a w jednym [dole] – jedną.

Wyżej zeznałem, że rodzina Taczyńskich składała się z trzech osób, a rodzina Szczurowskich – z czterech, wnoszę poprawkę: rodzina Taczyńskich składała się z czterech osób, lecz zostały zabite 3 osoby z rodziny; nie wiem, z ilu osób składała się rodzina Szczurowskich, ale chyba z 7 lub 8 osób, z tej rodziny zostały zabite cztery osoby. Polacy nie stawiali żadnego oporu, niektórym z nich udało się uciec i uratować się, [na przykład] Taczyńskiemu Józefowi, a także, z tego, co mówił Panasiewicz Ołeksandr, z rodziny Szczurowskich uratowali się ucieczką syn Józef, żona Szczurowskiego Józefa – Antonina oraz córka lub siostra.

Pytanie: Czy wiadomo wam, ilu Polaków zostało zamordowanych tamtej nocy?

Odpowiedź: Tamtej nocy wymordowano 11 polskich rodzin, lecz niektóre osoby z tych rodzin uratowały się ucieczką. Ile osób w sumie zostało zamordowanych, nie wiem.

Pytanie: Jak przedstawiał się przekrój grupy zabitych Polaków pod względem wiekowym?

Odpowiedź: Tamtej nocy zamordowano wszystkich, co do jednego, znajdujących we wsi Polaków, tj. dorosłych, starców, dzieci, a nawet niemowlęta.

Pytanie: Kogo konkretnie zamordowali [ludzie z] waszej grupy?

Odpowiedź: Z rodziny Taczyńskich została zamordowana żona Taczyńskiego Józefa, syn lat 8–10 i niemowlę. Z rodziny Szczurowskich został zamordowany Szczurowski Antoni, dwie dorosłe córki w wieku 18–20 lat, imion nie znam, oraz żona Szczurowskiego Antoniego, lat około 50.

Pytanie: Czy wiadomo Wam, gdzie jest pochowana reszta zabitych tamtej nocy?

Odpowiedź: Gdzie są pochowani pozostali zabici, nie jest mi wiadomo.

Pytanie: Ilu Polaków pozostało we wsi Mohilno po tamtej rzezi?

Odpowiedź: Po tamtej nocy, kiedy miał miejsce mord na Polakach, we wsi Mohilno pozostała tylko jedna rodzina narodowości polskiej – rodzina

Ответ: После этой ночи, когда происходило истребление поляков, в селе Могильное осталась только одна семья польской национальности – семья Луцюк Марии, родственницы Луцюк Владимира Васильевича. Все остальные были частью истреблены, а часть бежала из села. Семья Луцюк Марии проживает в настоящее время в селе Могильное.

Вопрос: Производились ли еще налеты на семьи поляков со стороны бандеровцев?

Ответ: В селе Могильное налетов на польские семьи больше не было. Из разговоров населения мне известно, что истребление поляков также происходило и в селе Гнойне Вербского р-на, о налетах в других селах мне неизвестно.

Вопрос: Куда девалось имущество истребленных и бежавших поляков?

Ответ: Мне известно, что имущество и скот поляков часть разбиралась населением, а самая лучшая часть – лошади, штук 10 коров, около 10 свиней и лучшее имущество сразу же забиралось бандеровцами. На второй или на третий день после истребления поляков я сам лично видел, как Луцюк Владимир, Недбайло Николай, Фишук и другие забрали лучших лошадей, часть свиней (со слов Бойко Александра, штук 7–8) для УПА. Из личного скота поляков (я видел сам) Морозюк убил свинью, Мищук Клим взял корову. Я видел, как Яниц Петро одел кожух. Хлеб убитых поляков был обмолочен и, в основном, весь закопан. Обмолотом и закапыванием хлеба руководили Бойко Александр и Морозюк Ефим, последний проживает в селе Могильное, а Бойко в данное время проживает в с. Бескубичи или Бубечи, в км 20 от села Могильное. Я, будучи уже старостой, сам выделял рабочих для обмолота хлеба и закапывания его. Всех жителей села, которые работали на закапывании хлеба я не помню, но помню, что работал Ящук Иван, Артесюк Николай, Дацюк Михаил. Я сам лично присутствовал, когда копалась одна яма для ссыпки в нее хлеба, примерно на 50–60 центнеров, рылась эта яма в поле на юге от села в 2 км по прямой от хаты Панасевича Александра. Где рылись другие ямы и сколько закопано в них хлеба мне неизвестно. Для кого предназначался этот закопанный хлеб мне также неизвестно.

Вопрос: Куда девались хаты и другие постройки истребленных поляков?

Ответ: Часть построек была растащена населением, а те хаты и постройки, которые оставались, были сожжены бандеровцами.

[...]

Łuciuk Marii, krewnej Łuciuka Wołodymyra s. Wasyla. Reszta albo została wymordowana, albo uciekła ze wsi. Rodzina Łuciuk Marii mieszka obecnie we wsi Mohilno.

Pytanie: Czy miały jeszcze miejsce napady banderowców na rodziny Polaków?

Odpowiedź: We wsi Mohilno napadów na polskie rodziny więcej nie było. Z rozmów ludzi wiadomo mi, że likwidacja Polaków miała również miejsce we wsi Gnojno r[ejo]nu werbskiego. O napadach na inne wsie nie wiem.

Pytanie: Co się stało z mieniem zamordowanych i zbiegłych Polaków?

Odpowiedź: Wiadomo mi, że część mienia i bydła Polaków wzięła ludność, a najlepsza część – konie, 10 sztuk krów, około 10 świń oraz lepsze rzeczy były od razu zabrane przez banderowców. Na drugi lub na trzeci dzień po wymordowaniu Polaków osobiście widziałem, jak Łuciuk Wołodymyr, Nedbajło Mykoła, Fiszczuk i inni zabierali lepsze konie, część świń (według słów Bojki Ołeksandra, 7–8 sztuk) dla UPA. Ze zwierząt gospodarskich Polaków (sam widziałem) Moroziuk zabił świnie, a Miszczuk Kłym zabrał krowę. Widziałem też, jak Janic Petro ubrał się w kozuch. Zboże zabitych Polaków zostało wymłócone i właściwie całe zakopane. Młóceniem i zakopywaniem zboża kierował Bojko Ołeksandr i Moroziuk Juchym. Ten ostatni mieszka we wsi Mohilno, a Bojko we w[si] Beskubiczi [?] lub Bubeczi [?], 20 km od wsi Mohilno. Będąc już starostą, sam przydzielalem robotników do młócenia zboża i zakopywania go. Wszystkich mieszkańców wsi pracujących przy zakopywaniu zboża nie pamiętam; pamiętam tylko, że pracował Jaszczuk Iwan, Artesiuk Mykoła i Daciuk Mychajło. Sam byłem obecny przy kopaniu jednego dołu do zsypania do niego zboża, mniej więcej 50–60 cetnarów. Ten dół został wykopany w polu na południe od wsi, w odległości 2 km w linii prostej od chałupy Panasiewycza Ołeksandra. Gdzie zostały wykopane pozostałe doły oraz ile do nich zsypano zboża, nie wiem. Dla kogo było przeznaczone to zakopane zboże, również nie jest mi wiadomo.

Pytanie: Gdzie są chałupy oraz inne budynki wymordowanych Polaków?

Odpowiedź: Część budynków została rozebrana przez ludzi, a te domy i zabudowania, które pozostały, spalili banderowcy.

[...]

Protokół z moich słów został spisany wiernie i odczytany mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Orluk

Протокол с моих слов записан правильно, мне прочитан, в чем и расписываюсь:

(—) Орлюк

Допросила:

Сотрудник ОКР „Смерш” 6 Гв. ШАЗД

(—) Трифонова

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 136–143.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ В документах № 63, 64: *Гачинський*.

Przesłuchała:

Pracownik OKR „Smiersz” 6 SzAZD Gw.
(—) Trifonowa

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 136–143.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ W dokumentach nr 63 i 64: *Gaczyński*.

**Витяг із протоколу допиту Юзефа Гачинського
від 26 липня 1944 р.**

Протокол допроса

26 июля 1944 года, я, ст. оперуполномоченный отдела контрразведки „Смерш” в/части 44347 гвардии капитан Гуриненко, сего числа допросил в качестве свидетеля:

Гачинский Иосиф Иванович, 1895 года рождения, уроженец с. Могильное Вербского района Волынской области, по национальности поляк, гр-н СССР, беспартийный, неграмотный, из крестьян-середняков, крестьянин-бедняк, вдов, не судим, проживает на хут. Стасин Вербского района Волынской области. Может расписываться по-польски.

Об ответственности за дачу ложных показаний предупрежден по ст. 89 УК УССР.

(—) Гачинский

Вопрос: Что Вам известно о массовом убийстве советских граждан в с. Могильное Вербского района 27 августа 1943 года?

Ответ: В 1943 году начались массовые убийства населения в Вербском и других районах Волынской области, особенно убивали население польской национальности. 27 августа 1943 года я лег спать на дворе около своей хаты под плотом. Как только начало темнеть в с. Могильном Вербского района поднялся шум. Через некоторое время как в селе поднялся шум, примерно в 21–22 часа вечера к моей хате подбежало 3 человека. Я начал прислушиваться. Когда эти три человека подбежали к моей хате, то я услышал, как начали стучать они в дверь, а потом послышался голос, в котором я узнал жителя села Могильное Орлюк Ефима Прохоровича, который кричал: „Юзик, открой, Юзик, открой”, а после этого Орлюк одному из прибывших сказал: „Михайло, побегии к окну, а то он через окно убежит”. Этот Михаил пробежал около меня и стал у окна.

Вопрос: Вы узнали, кто это был Михаил?

**Fragmenty protokołu przesłuchania Józefa Gaczyńskiego
z 26 lipca 1944 r.**

Protokół przesłuchania

26 lipca 1944 r., ja, st[arszy] oficer oper[acyjny] Oddziału Kontrwywiadu „Smiersz” Jednostki W[ojskowej] 44347 kapitan gwardii Gurinienko, w dniu dzisiejszym przesłuchałem w charakterze świadka:

Gaczyńskiego Józefa s. Jana, urodzonego w 1895 roku we w[si] Mohilno rejonu werbskiego obwodu wołyńskiego, narodowości polskiej, ob[ywate]la ZSRS, bezpartyjnego, analfabetę, z chłopów-średniaków, chłopą-biedniaka, wdowca, nie karanego, zamieszkałego w chut[orze] Stasin r[ejo]nu werbskiego obwodu wołyńskiego. Może podpisać się po polsku.

O odpowiedzialności z art. 89 KK USRS za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony:

(—) Gaczyński

Pytanie: Co jest Wam wiadomo o masowym mordzie obywateli sowieckich we w[si] Mohilno rejonu werbskiego 27 sierpnia 1943 roku?

Odpowiedź: W 1943 roku rozpoczęły się masowe mordy ludności w rejonie werbskim i innych rejonach obwodu wołyńskiego, głównie mordowano ludność narodowości polskiej. 27 sierpnia 1943 roku położyłem się spać na podwórku koło swojej chałupy pod płotem. Jak tylko zaczęło się ściemniać, we w[si] Mohilno rejonu werbskiego rozległ się hałas. Po pewnym czasie od momentu pojawienia się hałasu, mniej więcej o godzinie 21–22 wieczorem do mojej chałupy podbiegło 3 ludzi. Zacząłem nasłuchiwać. Gdy ci trzej ludzie znaleźli się przy moim domu, usłyszałem, jak zaczęli pukać do drzwi, a następnie rozległ się głos, po którym rozpoznałem mieszkańca wsi Mohilno Orluka Juchyma s. Prochora, który krzyczał: „Józku, otwórz! Józku otwórz!”. Potem Orluk powiedział do jednego z przybyłych: „Mychajło, biegnij do okna, bo on tamtędy ucieknie”. Ten Mychajło przebiegł koło mnie i stanął pod oknem.

Pytanie: Czy rozpoznaliście, kim był ten Mychajło?

Ответ: 27 августа 1943 года была темная ночь и я не узнал точно, кто это был Михаил, но это был как будто житель с. Могильное Фищук Михаил Архипович.

Вопрос: Продолжайте свои показания.

Ответ: После того, как Орлюк стучался в дверь, через некоторое время моя жена Гачинская Марцелина открыла дверь, то Орлюк Ефим спросил: „А где Юзик?“. На это жена ответила, что она не знает, где я был, и просила, чтобы ее не убивали, она говорила: „Не убивайте меня, не убивайте“. Орлюк ей ничего на это не ответил, а сказал: „Ну, тогда пойдем искать его“. Жена моя сказала Орлюку, что она пойдет, возьмет грудного ребенка, и зашла в хату, а оттуда вышла с грудным ребенком, а за ней шла моя шестилетняя дочь Тереза и плакала. Только жена вышла с хаты, сразу послышался удар, и в это время моя жена крикнула: „Ай“ и слышно было, как она свалилась на землю, после этого послышался второй удар, и в это время крикнула дочь Тереза. Когда жена упала на землю, то сразу кричал грудной ребенок, а потом перестал.

Я увидел, что это был налет с целью уничтожения моей семьи и решил бежать. В эту ночь я в одном нательном белье из с. Могильное убежал в гор. Владимир-Волынский к своему дяде Гачинскому Петру, семья которого угнана немцами, а потом перешел жить к своей сестре Мировской Адели Ивановне, которая в настоящее время проживает в хут. Стасин Вербского р-на. Что делалось еще в эту ночь в с. Могильном я не знаю.

Вопрос: Сколько месяцев было Вашему грудному ребенку?

Ответ: Моему ребенку было только шесть дней.

[...]

Вопрос: Известно ли Вам, кто еще был убит в ночь 27 августа 1943 года из жителей с. Могильное?

Ответ: От Бучик Зофьи мне известно, что 27 августа были убиты семьи Морозюк Адама в количестве пять человек, Морозюк Петро с женой, Морозюк Франц с женой и дочерью, Морозюк Адольф с женой, сыном, дочерью и братом, Шевчук Вицент с женой и четырьмя детьми, и другие, всего в ту ночь было убито около 80 человек. Кроме того, она рассказывала, что трупы убитых закапывали в усадьбах, где убивали жителей, а ее мать и сестру закапывал житель с. Могильное Шелешук.

Вопрос: Виделись ли Вы с Орлюк после 27 августа 1943 года?

Ответ: Да, с Орлюк Ефимом я виделся в июне месяце 1944 года на окопах. Когда я увиделся с ним, то я сказал ему: „Вот видишь,

Odpowiedź: 27 sierpnia 1943 roku była bardzo ciemna noc i nie rozpoznałem dokładnie, kto to był ten Mychajło, ale zdaje mi się, że był to mieszkaniec w[si] Mohilno, Fiszczyk Mychajło s. Archypa.

Pytanie: Kontynuujcie swoje zeznania.

Odpowiedź: Kiedy Orluk zapukał do drzwi, po pewnym czasie moja żona Gaczyńska Marcelina otworzyła je i Orluk Juchym zapytał: „A gdzie jest Józek?”. Żona odpowiedziała mu, że nie wie, gdzie jestem, oraz prosiła, by jej nie zabijali. Mówiła: „Nie zabijajcie mnie, nie zabijajcie”. Orluk nic na to nie odrzekł, tylko powiedział: „To pójdziemy go szukać”. Moja żona powiedziała Orlukowi, że pójdzie po niemowlę i weszła do chałupy. Stamtąd wyszła z niemowlęciem, a za nią szła moja sześciolatka córka Teresa i płakała. Jak tylko żona wyszła z chałupy, rozległ się odgłos uderzenia i w tym samym momencie moja żona krzyknęła: „Aj!”. Słychać było, jak runęła na ziemię. Następnie rozległ się odgłos drugiego uderzenia i zaczęła krzyczeć moja córka Teresa. Gdy żona upadła na ziemię, to przez jakiś czas krzyczało niemowlę, a potem ucichło.

Zrozumiałem, iż był to napad w celu wymordowania całej mojej rodziny i postanowiłem uciekać. Tej nocy w samej tylko bieliźnie uciekłem ze wsi Mohilno do mias[ta] Włodzimierza Wołyńskiego, do mojego stryja Gaczyńskiego Piotra, którego rodzina została wywieziona przez Niemców. Następnie zamieszkałem u mojej siostry Mirowskiej Adeli c. Jana, która obecnie mieszka w chut[orze] Stasin r[ejo]nu werbskiego. Co się jeszcze działo tej nocy we wsi Mogilno, nie wiem.

Pytanie: Ile miesięcy miało Wasze niemowlę?

Odpowiedź: Moje dziecko miało dopiero sześć dni.

[...]

Pytanie: Czy Wam wiadomo, kto jeszcze z mieszkańców w[si] Mohilno został zabity w nocy 27 sierpnia 1943 roku?

Odpowiedź: Od Buczyk Zofii dowiedziałem się, że 27 sierpnia została wymordowana rodzina Moroziuka Adama w liczbie pięciu osób, Moroziuk Piotr z żoną, Moroziuk Franciszek z żoną i córką, Moroziuk Adolf z żoną, synem, córką i bratem, Szewczuk Wincenty z żoną i czwórką dzieci oraz inni. W sumie tej nocy zabitych zostało około 80 osób. Poza tym opowiadała, że zwłoki zamordowanych zakopywano w zagrodach, w których zabijano mieszkańców, a jej matkę i siostrę zakopał mieszkaniec wsi Mohilno Szeleszuk.

Pytanie: Czy widzieliście się z Orlukiem po 27 sierpnia 1943 roku?

Odpowiedź: Tak, z Orlukiem Juchymem widziałem się w czerwcu 1944 roku [podczas kopania] okopów. Gdy spotkałem się z nim, powiedziałem mu: „Widzisz, Juchymie, wypadło nam się zejść, a coś ty narobił?”. Na to

Ефим, нам пришлось с тобой сойтись, а ты что наделал”. На это Орлюк мне ответил: „Дураков не хватало” и больше ничего не сказал. Здесь же присутствовал Фищук (имя и отчества его я не знаю), который сказал: „А Вы убили 80 человек украинцев в колонии Людмерполь”. Других разговоров не было.

Вопрос: А Вы не обознались, что в убийстве Вашей семьи участвовал Орлюк Ефим?

Ответ: Нет, я не обознался. 27 августа 1943 года убивал мою семью Орлюк Ефим Прохорович.

[...]

Протокол с моих слов записан правильно, мне прочитан, в чем и расписываюсь:

(—) Гачинский

Допросил:

Ст. оперуполномоченный ОКР „Смерш”

В/части 44347

Гвардии капитан (—) Гуриненко

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 144–148.

Оригінал, рукопис.

Orluk odpowiedział mi: „Durniów nie brakowało” i więcej się nie odezwał. Był tam też obecny Fiszczyk (imienia ani imienia ojca nie znam), który powiedział: „A wy zabiliście 80 Ukraińców na kolonii Ludmilpol”. Innych rozmów nie było.

Pytanie: Czy nie pomyliliście się, że w zamordowaniu Waszej rodziny brał udział Orluk Juchym?

Odpowiedź: Nie, nie pomyliłem się. 27 sierpnia 1943 roku moją rodzinę wymordował Orluk Juchym s. Prochora.

[...]

Protokół z moich słów został spisany wiernie i odczytany mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Gaczyński

Przesłuchał:

St[arszy] oficer oper[acyjny] OKR „Smiersz”
Jednostki W[ojskowej] 44347
Kapitan gwardii (—) Gurinienko

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 144–148.

Oryginał, rękopis.

Протокол допиту Михайла Фіщука від 28 липня 1944 р.

Протокол допроса

28 июля 1944 года, Я, ст. оперуполномоченный отдела контрразведки „Смерш” в/части 44347 гвардии капитан Гуриненко, сего числа допросил:

Фищук Михаила Архиповича, 1907 года рождения, уроженец с. Могильное Вербского района Волынской области, украинец, гр-н СССР, беспартийный, неграмотный, из крестьян-бедняков, женат, не судим, проживает в с. Могильное Вербского района Волынской области.

Об ответственности за дачу ложных показаний предупрежден по ст. 89 УК УССР:

(—) Фищук

Вопрос: Что Вам известно о массовом истреблении советских граждан в с. Могильное Вербского района в августе месяце 1943 года в период временной оккупации немецко-фашистскими войсками Волынской области?

Ответ: В период временной оккупации немецкими войсками Вербского района, летом 1943 года, в каком месяце точно не помню, в с. Могильное приехал представитель Украинской повстанческой армии, фамилии его не знаю, но от жителей села мне известно, что этот представитель был каким-то старшим в УПА, кто мне об этом говорил, я сейчас не помню. Этот представитель УПА собрал население в школу только украинцев. На этом собрании представитель УПА говорил о том, чтобы изгнать чужих наездников из украинской земли и спрашивал, согласен ли на это народ. Присутствующие жители села Могильное на собрании заявили, что они согласны, чтобы изгнать чужих наездников. На этом собрании присутствовали я, Орлюк Ефим, Прогнюк Кирилл, Артесюк Селивестр и другие, всего было человек 40–50.

Дней через 7–10 после этого собрания в село Могильное прибыл Луцук Владимир Васильевич, житель села Марцелевка, Соловенок Николай Корнеевич (убит весной 1944 года разрывом снаряда) и другие,

Protokół przesłuchania Mychajła Fiszczuka z 28 lipca 1944 r.

Protokół przesłuchania

28 lipca 1944 r. Ja, st[arszy] oficer operac[yjny] Oddziału Kontrwywiadu „Smiersz” Jednostki W[ojskowej] 44347 kapitan gwardii Gurinienko, w dniu dzisiejszym przesłuchałem:

Fiszczuka Mychajła s. Archypa, urodzonego w 1907 roku we w[si] Mohilno rejonu werbskiego obwodu wołyńskiego, Ukraińca, ob[ywate]la ZSRS, bezpartyjnego, analfabetę, z chłopów-biedniaków, żonatego, nie karanego, mieszkającego we w[si] Mohilno rejonu werbskiego obwodu wołyńskiego.

O odpowiedzialności z art. 89 KK USRS za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony:

(—) Fiszczuk

Pytanie: Co Wam wiadomo o masowym mordzie obywateli sowieckich we w[si] Mohilno rejonu werbskiego w sierpniu 1943 roku, w okresie tymczasowej okupacji obwodu wołyńskiego przez wojska niemiecko-faszystowskie?

Odpowiedź: W okresie tymczasowej okupacji przez wojska niemieckie rejonu werbskiego, latem 1943 roku, nie pamiętam dokładnie miesiąca, do wsi Mohilno przyjechał przedstawiciel Ukraińskiej Powstańczej Armii. Nie znam jego nazwiska, ale od mieszkańców wsi dowiedziałem się, że ten przedstawiciel miał jakąś funkcję w UPA. Teraz już nie pamiętam, kto mi to powiedział. Przedstawiciel UPA zebrał mieszkańców, tylko Ukraińców, w budynku szkoły. Na tym zebraniu mówił on, że trzeba wypędzić obcych najeźdźców z ukraińskiej ziemi i pytał, czy ludzie zgadzają się na to. Obecni na zebraniu mieszkańcy wsi Mohilno oświadczyli, że chcą wypędzenia obcych najeźdźców. Na tym zebraniu byłem obecny ja, Orluk Juchym, Progniuk Kyryło, Artesiuk Sylwestr i inni, razem około 40–50 osób.

Po 7–10 dniach od tego zebrania do wsi Mohilno przybył Łuciuk Wołodymyr s. Wasyla, mieszkaniec wsi Marcelówka, Sołowniuk Mykoła s. Kornyła (zginął od wybuchu pocisku na wiosnę 1944 roku) i inni, których nazwisk nie pamiętam. Ilu ich było w sumie, nie wiem. Ci przedstawiciele

фамилий которых я не помню, всего сколько было, я не знаю. Эти представители собрали мужское население – около 90 человек – из с. Могильное, среди которых были я, Артесюк Кирилл, Артесюк Апон, Кремнюк Яков, Артесюк Николай, Кремнюк Кузьма, Горбань Михаил, Орлюк Ефим, Костелецкий Алексей и другие.

Когда все были собраны, то Луцюк Владимир собравшимся сказал: „С сегодняшнего дня Вы являетесь военными, как каждый из нас, представителей. Не только нам одним строить Украину, и вы должны помогать. Все мы должны строить самостоятельную Украину и на Украине не должно быть никаких чужеземцев. Вы теперь должны выполнять все то, что мы прикажем. Сегодня мы будем уничтожать поляков. Сейчас вы должны вооружиться чем кто сможет и прийти на край села на шоссе/шоссейную дорогу”. После этого он нас всех распустил по домам. Я пошел домой и взял кий (палку) и прибыл в указанное место, другие взяли топоры, вилы и т.д. Когда все собрались на шоссе в стороне Овадненского леса, то меня, Орлюка Ефима, Артесюк Кирилла, Артесюк Афона, Кремнюк Якова, Артесюк Николая, Кремнюк Кузьму, Горбань Михаила, Костелецкого Алексея, направили к Гачинскому Иосифу и Щуровскому.

Луцюк Владимир сказал нам: „Идите к Гачинскому и Щуровскому, ищите где они спят и убивайте”. А другие группы пошли к другим жителям-полякам с. Могильное. Это было примерно часов в 10 вечера, числа и месяца я не помню. Я, когда мы все пришли к семьям Гачинского и Щуровскому, был поставлен в засаду, чтобы из членов этих семей никто не ушел. Когда наша группа пришла к Гачинскому, то Орлюк Ефим и Горбань Михаил стучали в дверь хаты, а мне Орлюк сказал, чтобы я побежал и стал у окна, чтобы через окно никто не убежал. Кто убивал людей у Гачинского и Щуровского я не знаю, потому что я был в засаде.

Вопрос: Кто из членов семьи был убит у Гачинского и Щуровского?

Ответ: У Гачинского была убита жена его с грудным ребенком, мальчик лет 8–10, а кто еще не знаю. У Щуровского было убито несколько человек, но сколько и кто не знаю.

Вопрос: Искали ли Вы тех членов семьи, которых не оказывалось дома?

Ответ: Да, искали.

Вопрос: Продолжайте показания.

Ответ: После того, как были убиты члены семей у Гачинского и Щуровского, трупы их мы закопали в усадьбах каждого пострадавшего. Когда все было закончено, нас распустили по домам.

zebrali miejscowych mężczyzn – około 90 osób ze w[si] Mohilno, wśród których byłem ja, Artesiuk Kyryło, Artesiuk Apon, Klemniuk Jakiw, Artesiuk Mykoła, Kremniuk Kuźma, Gorbań Mychajło, Orluk Juchym, Kosteleckyj Ołeksia i inni.

Gdy wszyscy się zgromadzili, Łuciuł Wołodymyr powiedział do zebranych: „Od dnia dzisiejszego jesteście żołnierzami, jak każdy z nas – przedstawiciele. Nie tylko my sami będziemy budować Ukrainę, wy macie pomagać. Wszyscy powinniśmy budować niepodległą Ukrainę i na Ukrainie nie powinno być nikogo obcego. Teraz macie robić wszystko, co każemy. Dzisiaj będziemy likwidować Polaków. Musicie uzbroić się, kto w co może, i przyjść na kraniec wsi na drogę”. Następnie puścił nas wszystkich do domu. Poszedłem do domu, zabrałem kij (pałkę) i przybyłem na wyznaczone miejsce; inni wzięli ze sobą siekiery, widły itp. Gdy wszyscy zebrali się na szosie od strony lasu owadnieńskiego, mnie, Orluka Juchyma, Artesiuka Kyryła, Artesiuka Apona, Klemniuka Jakowa, Artesiuka Mykołę, Kremniuka Kuźmę, Gorbania Mychajła i Kosteleckiego Ołeksę skierowano do Gaczyńskiego Józefa i Szczurowskiego.

Łuciuł Wołodymyr powiedział nam: „Idźcie do Gaczyńskiego i Szczurowskiego, szukajcie, gdzie śpią i zabijcie”. Pozostałe grupy poszły do innych Polaków – mieszkańców w[si] Mohilno. Było to mniej więcej o 10 wieczorem, dnia i miesiąca nie pamiętam. Gdy przyszliśmy do rodzin Gaczyńskiego i Szczurowskiego, ja miałem pilnować, żeby nikt z członków tych rodzin nie uciekł. Gdy nasza grupa przyszła do Gaczyńskiego, to Orluk Juchym i Gorbań Mychajło pukali do drzwi chałupy, a mnie Orluk kazał pobiec i stanąć pod oknem, żeby nikt tamtędy nie uciekł. Kto mordował ludzi u Gaczyńskiego i Szczurowskiego – nie wiem, dlatego, że stałem na czatach.

Pytanie: Kto z członków rodziny Gaczyńskiego i Szczurowskiego został zabity?

Odpowiedź: W rodzinie Gaczyńskiego została zabita jego żona z niemowlęciem, chłopak w wieku 8–10 lat, a kto jeszcze – nie wiem. U Szczurowskiego zabito kilka osób, lecz nie wiem, ile i kogo.

Pytanie: Czy szukaliście tych członków rodziny, których nie było w domu?

Odpowiedź: Tak, szukaliśmy.

Pytanie: Kontynuujcie zeznania.

Odpowiedź: Po wymordowaniu rodzin Gaczyńskiego i Szczurowskiego, zakopaliśmy zwłoki w ich własnych zagrodach. Gdy skończyliśmy, puścili nas do domu.

Pytanie: Ilu obywateli sowieckich zostało zabitych tej nocy we w[si] Mohilno?

Вопрос: Сколько человек советских граждан было убито в эту ночь в с. Могильное?

Ответ: Об этом мне неизвестно.

Вопрос: Оставляли ли в живых кого-либо из польского населения?

Ответ: Во время погрома убивали всех поголовно: детей, женщин, стариков и мужчин, кого только находили в домах.

Вопрос: Куда девали имущество уничтоженных граждан?

Ответ: Имущество убитых граждан, как-то: коров, свиней, лошадей, одежду, зерно и др. забирали бандеровцы и уводили в лес, а дома их сжигали. Всем имуществом распорядился представитель-хозяйственник УПА Бойко Александр, который проживал в с. Могильном, а где он сейчас я не знаю.

Протокол допроса с моих слов записан правильно, мне прочитан, в чем и расписываюсь:

(—) Фищук

Допросил:

Ст. оперуполномоченный ОКР „Смерш” 6 Гв. ШАЗД

Гв. капитан (—) Гуриненко

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 149–152.

Оригінал, рукопис.

Odpowiedź: Tego nie wiem.

Pytanie: Czy kogokolwiek z ludności polskiej zostawiano przy życiu?

Odpowiedź: Podczas pogromu mordowano wszystkich co do jednego: dzieci, kobiety, starców i mężczyzn – każdego, kogo tylko znaleziono w domu.

Pytanie: Co zrobiono z mieniem pomordowanych obywateli?

Odpowiedź: Mienie zamordowanych obywateli, jak: krowy, świnie, konie, odzież, zboże i in. zabrali banderowcy do lasu, a domy palili. Całym mieniem zajmował się przedstawiciel gospodarczy UPA Bojko Ołeksandr, który mieszkał we wsi Mohilno. Gdzie on jest teraz, nie wiem.

Protokół z moich słów został spisany wiernie i odczytany mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Fiszczyk

Przesłuchał:

St[arszy] oficer oper[acyjny] OKR „Smiersz” 6 SzAZD Gw.

Kapitan gw[ardii] (—) Gurinienko

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 149–152.

Oryginał, rękopis.

**Витяг із протоколу допиту Миколи Недбали
від 1–2 серпня 1944 р.**

Протокол допроса
1 августа 1944 года

Допрос начат в 13⁰⁰

Недбало¹ Николая Михайловича, 1923 года рождения, уроженец кол. Ст. Осередок Вербского р-на Волынской обл., из крестьян-середняков, по национальности украинец, гр-н СССР, б/п, с октября 1940 г. по 1941 г. являлся членом ВЛКСМ, образование 7 классов, холост, не судим, последнее время проживал в кол. Ст. Осередок.

Об ответственности за дачу ложных показаний предупрежден в соответствии со ст. 89 УК УССР.

(—) Недбало

Вопрос: Где Вы проживали и чем занимались в период временной оккупации Вербского района немецкими войсками?

Ответ: В период оккупации, с 1-го сентября 1941 года по январь месяц 1942 года я учился в гимназии гор. Владимир-Волынский, после этого до июля месяца 1942 года я нигде не работал.

Вопрос: Укажите конкретно, когда, где и вместе с кем вы принимали участие в убийствах и арестах лиц польской национальности?

Ответ: По указанным вопросам мною проводилась следующая работа: в конце июля месяца 1943 года, числа точно не помню, я, Недбало Николай, вместе с Луцюк Владимиром, отчества не знаю, Фищук Антоном Ивановичем и еще одним, фамилию которого не знаю, арестовали в селе Марцелевка двух поляков, по имени оба Митик, и одного еврея, фамилии не знаю. Указанных лиц мы сдали в сотню, что с ними сделали дальше, не знаю.

В августе месяце 1943 года в группе в 8 чел., в которую входили: Луцюк Владимир, Луцюк Трифон, „Муравка” – псевдоним, фамилии и имя не знаю, и я, Недбало, других фамилий не знаю, мы делали ночное нападение на польские села, в колонии Николаевка, во время которого нами была выбита одна семья в 5 человек женщин. В данном убийстве

**Fragment protokołu przesłuchania Mykoły Nedbały
z 1–2 sierpnia 1944 r.**

Protokół przesłuchania
1 sierpnia 1944 roku

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 13⁰⁰

Nedbało¹ Mykoła s. Mychajła, urodzony w 1923 roku w kol[onii] Oseredek St[ary] r[ejo]nu werbskiego obw[odu] wołyńskiego, z chłopów-średniaków, narodowości ukraińskiej, ob[ywate]l ZSRS, b/p, od października 1940 do 1941 roku członek WLKSM, wykształcenie 7 klas, kawaler, nie karany, ostatnio zamieszkały w kol[onii] Oseredek St[ary].

O odpowiedzialności z art. 89 KK USRS za złożenie fałszywych zeznań zostałem uprzedzony:

(—) Nedbało

Pytanie: Gdzie mieszkaliście i co robiliście w okresie tymczasowej okupacji rejonu werbskiego przez Niemców?

Odpowiedź: W okresie okupacji, od 1 września 1941 roku do stycznia 1942 roku uczyłem się w gimnazjum mias[ta] Włodzimierza Wołyńskiego, następnie do lipca 1942 roku nigdzie nie pracowałem.

Pytanie: Podajcie dokładnie, kiedy, gdzie i z kim braliście udział w mordowaniu i aresztowaniach osób narodowości polskiej?

Odpowiedź: [Odpowiadając] na zadane pytania – prowadziłem następującą pracę: pod koniec lipca 1943 roku, dokładnej daty nie pamiętam, ja – Nedbało Mykoła razem z Łuciukiem Wołodymyrem, imienia ojca nie znam, Fiszczukiem Antonem s. Iwana oraz jeszcze jednym, którego nazwiska nie znam, aresztowaliśmy we wsi Marcelówka dwóch Polaków, obydwaj o imieniu Mietek, oraz jednego Żyda, którego nazwiska nie znam. Wymienione osoby przekazaliśmy do sotni. Co z nimi zrobiono potem, nie wiem.

W sierpniu 1943 roku w 8-osob[owej] grupie, do której wchodził: Łuciuk Wołodymyr, Łuciuk Tryfon, [człowiek] o pseudonimie „Murawka”, nazwiska i imienia nie znam, oraz ja – Nedbało, nazwisk pozostałych nie znam, dokonaliśmy nocnego napadu na polskie wsie. Na kolonii Mikołajówka podczas tego napadu zlikwidowaliśmy jedną rodzinę liczącą 5 kobiet. W tym zabójstwie nie brałem bezpośredniego udziału, bo pilnowałem

я непосредственно участия не принимал, а находился на посту во дворе, чтобы не допускать к дому посторонних. После убийств мы сели на свои подводы и уехали в лес около Ст. Осередка, где помешалась застава.

В конце августа м-ца 1943 года или в первых числах сентября того же года, в сотне Марценюк по псевдониму „Забережный”, имя и отчество его не знаю, в Гноинском лесу проводилось совещание уповцев, на котором Марценюк мне поручил с группой в 15 человек произвести нападение на жителей села Елизавето-Поль² польской национальности.

На второй день я подготовил всю группу, в которую входили я, Недбало Николай Михайлович, Панасюк Николай по псевдониму „Травенко”, двое по псевдонимам „Мурава” и „Дубенко”, остальных фамилий не помню, и ночью, объединившись с группой гражданских лиц примерно в 100 чел., мы сделали нападение на дерев[ню] Елизавето-Поль. В это нападение было перебито 5–6 семей польской национальности, примерно 30–35 человек, мужчин, женщин и детей, которых сразу же после убийства во дворах зарывали в землю.

Во время нападений я был вооружен винтовкой. Остальные уповцы также были вооружены винтовками, гражданские лица, участвовавшие в налете, некоторые были вооружены винтовками, а некоторые ножами, топорами и лопатами. При убийствах мало применяли огнестрельное оружие, большинство убивали без выстрелов, прикладами, ножами и топорами.

Вопрос: Каковы ставились цели и задачи УПА?

Ответ: Основной целью УПА была борьба за самостоятельную Украину без немцев, поляков и большевиков.

[...]

Допрос прерван в 3⁰⁰ 2/VIII-44 г.

Записано с моих слов верно и мне прочитано на понятном языке:

(—) Недбало

Допросил:

Ст. след. ОКР „Смерш” в/ч 49547

Гв. капитан (—)

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 153–159.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ У документі № 62: *Недбайло*.

² С. Єлизаветпіль приєднане до с. Красностав Володимир-Волинського району.

podwórka, żeby nie dopuścić do domu nikogo obcego. Po zabójstwie wsiedliśmy na podwozy i pojechaliśmy do lasu koło Oseredka St[arego], gdzie mieściła się placówka.

Pod koniec sierpnia 1943 roku lub w pierwszych dniach września tego roku, w sotni Marceniuka o pseudonimie „Zabareżnyj”, imienia oraz imienia ojca nie znam, w lesie gnojneńskim upowcy odbyli naradę, na której Marceniuk zlecił mi wraz z grupą liczącą 15 osób przeprowadzenie napadu na mieszkańców narodowości polskiej wsi Elizabetpol.

Na drugi dzień przygotowałem całą grupę, w skład której wchodziłem ja – Nedbało Mykoła s. Mychajła, Panasiuk Mykoła o pseudonimie „Trawenko”, dwaj [ludzie] o pseudonimach „Murawa” i „Dubenko”, nazwisk pozostałych nie pamiętam. W nocy, połączywszy się z grupą cywilów liczącą mniej więcej 100 os[ób], dokonaliśmy napadu na w[ieś] Elizabetpol. Wymordowano wówczas 5–6 polskich rodzin, [tj.] mniej więcej 30–35 osób – mężczyzn, kobiet i dzieci, których [zwłoki] natychmiast po zamordowaniu zakopywaliśmy w ziemi na podwórkach.

Podczas napadów byłem uzbrojony w karabin. Pozostali upowcy także mieli karabiny. Niektóre uczestniczące w napadzie osoby cywilne były uzbrojone w karabiny, a inne w noże, siekiery i łopaty. Podczas zabijania używano mało broni palnej, większość mordowała bez strzelania, kolbami, nożami i siekierami.

Pytanie: Jakie cele i zadania były stawiane przed UPA?

Odpowiedź: Głównym celem UPA była walka o niepodległą Ukrainę bez Niemców, Polaków i bolszewików.

[...]

Przesłuchanie przerwano 2/VIII-44 r. o godzinie 3⁰⁰.

Z moich słów spisano wiernie oraz odczytano mi w zrozumiałym języku:
(—) Nedbało

Przesłuchał:

St[arszy] śled[czy] OKR „Smiersz” J[ednostki] W[ojskowej] 49547
Kapitan gw[ardii] (—)

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 153–159.
Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ W dokumencie nr 62: *Nedbajło*.

Протокол допиту Володимира Дубинчука від 6 серпня 1951 р.

Протокол допроса
6 августа 1951 г., г. Луцк

Я, следователь следотдела УМГБ В/О лейтенант Матвиенко, сего числа допросил обвиняемого Дубинчук Владимира Ивановича, 1923 года рождения.

Допрос начат в 21-15.
Допрос окончен в 24-00.

Вопрос: Вам предъявляется обвинение в совершенных Вами преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР. Признаете себя виновным в предъявленном Вам обвинении?

Ответ: Да, в предъявленном мне обвинении по ст.ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР я виновным себя признаю полностью и по существу дела показываю, что, проживая в оккупированном немцами с. Свичев¹ Овадновского района Волынской области, я действительно в июне 1943 года станичным по с. Свичев Цибуля Дмитрием был вовлечен в ОУН в качестве связного и по его заданию, примерно в течение четырех месяцев доставлял оуновскую переписку к Гуд Андрею и в с. Владиславка к Лупинка Иосифу.

Летом 1943 года я действительно, будучи вооруженным винтовкой в с. Свичев Овадновского района вместе с бандитами ОУН участвовал в массовом убийстве советских граждан польской национальности. Это было при следующих обстоятельствах: летом 1943 года, точно даты не помню, утром меня вызвал в сельуправу староста Цибуля Дмитрий и дал задание идти на дорогу недалеко от церкви и дожидаться подводы с бандитами ОУН, которые будут ехать из Владимир-Волынского района, а когда они приедут, то садиться к ним на повозку и указывать дома, где проживают поляки, в том числе, дал задание указать бандитам и усадьбу Ильяшук Дмитрия.

Во исполнение распоряжения Цибуля Дмитрия я взял с собой винтовку и пошел к указанному месту ожидать бандитов. Примерно в 11 часов дня в с. Свичев приехала подвода, на которой было пять или шесть участников банды ОУН, которые были вооружены винтовками. Я лично среди бандитов узнал Лупинка Иосифа из с. Владиславка Владимир-Волынского района и Василия из с. Хоболитова², остальные

Protokół przesłuchania Wołodymyra Dubynczuka z 6 sierpnia 1951 r.

Protokół przesłuchania
6 sierpnia 1951 r., m. Łuck

Ja, śledczy Oddziału Śled[czego] UMGB W/O lejtenant Matwijenko, przesłuchałem w dniu dzisiejszym oskarżonego Dubynczuka Wołodymyra s. Iwana, urodzonego w 1923 roku.

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 21-15.
Przesłuchanie zakończono o [godzinie] 24-00.

Pytanie: Zostaliście oskarżeni o popełnienie zbrodni, przewidzianych art. art. 54-1,,a” i 54-11 KK USRS. Czy przyznajecie się do stawianych Wam zarzutów?

Odpowiedź: Tak, do stawianych mi zarzutów z art. art. 54-1,,a” i 54-11 KK USRS przyznaję się całkowicie oraz w związku ze sprawą zeznając, że mieszkając w okupowanej przez Niemców w[si] Swojczów rejonu owadnieńskiego obwodu wołyńskiego, rzeczywiście w czerwcu 1943 roku zostałem wciągnięty do OUN w charakterze łącznika przez stanicznego w[si] Swojczów Cybulę Dmytra oraz na jego zlecenie mniej więcej przez cztery miesiące dostarczałem ounowską korespondencję Hudowi Andrijowi oraz do w[si] Władysławówka Łupynce Josypowi.

Rzeczywiście, latem 1943 roku, będąc uzbrojony w karabin, we w[si] Swojczów rejonu owadnieńskiego razem z bandytami OUN uczestniczyłem w masowym wymordowaniu obywateli sowieckich narodowości polskiej. Stało się to w następujących okolicznościach: latem 1943 roku, daty dokładnie nie pamiętam, zostałem rano wezwany do *Sieluprawy* przez starostę Cybulę Dmytra, który zlecił mi, bym wyszedł na drogę nieopodal cerkwi i czekał na przyjazd z rejonu włodzimierskiego podwoda z bandytami OUN. Po ich pojawieniu się miałem dosiąść się do nich na podwodę i wskazywać domy, w których mieszkają Polacy. Poleciał mi również, bym wskazał bandytom obejście Iljaszuka Dmytra.

Wykonując rozporządzenie Cybuli Dmytra, zabrałem ze sobą karabin i poszedłem na wskazane miejsce, by czekać na bandytów. Około godziny 11 w dzień do w[si] Swojczów przyjechała podwoda, na której było pięciu lub sześciu uzbrojonych w karabiny członków bandy OUN. Osobiście rozpoznałem wśród bandytów Łupynkę Josypa ze w[si] Władysławówka rejonu włodzimierskiego i Wasyla ze w[si] Chobułtów; pozostałych bandytów nie

бандиты были для меня незнакомые. При встрече с бандитами я сел к ним на подводу и повел их на усадьбу жителя с. Свичев – Ильяшук Дмитрия.

Когда мы прибыли во двор Ильяшук, то там уже были вооруженный винтовкой Корчик Иван и второй, фамилии его я не знаю, проживавший в то время в с. Свичев, вооружен обрезом от винтовки.

По прибытию во двор бандиты на усадьбе Ильяшук обнаружили поляков Русецкого и Крыштова, которых завели в недостроенный дом Ильяшук и там расстреляли. Я лично не видел, как их расстреливали, так как находился во дворе возле подводы, а когда они были убиты, то я ходил на них смотреть. Тогда же я от бандитов узнал, что Корчик Иван расстрелял Русецкого, а бандит Василий – Крыштова. После расстрела этих двух поляков, домой пришли Ильяшук Дмитрий, который всех участников погрома, в том числе и меня, пригласил в квартиру, где угостил водкой и обедом. После обеда все погромщики, в том числе и я, пошли на усадьбу Савицкого Олеська, который проживал по соседству с Ильяшук. Не помню, кто из бандитов из квартиры во двор вывел Савицкого Олеська, его мать и сестру Брониславу, которых я по распоряжению бандита Лупинка во дворе расстрелял.

После расстрела семьи Савицких все вышеуказанные погромщики, в том числе и я, сели на подводу и поехали убивать поляков на колонию Ядвигов Свичевского сельсовета.

По приезде на колонию, мы подъехали к усадьбе поляка Кишко, где во дворе находился сам старик Кишко, причем он был слепой. Все бандиты сидели на повозке, а я вошел во двор и из имевшейся у меня винтовки расстрелял этого старика, после чего труп, оставив на месте, мы все поехали к дому Сошинского Антона.

В доме Сошинского мы произвели обыск, однако никого не обнаружили. После этого мы поехали к дому поляка Пняка, который проживал в конце колонии. Когда мы стали ехать к данной усадьбе, то заметили, что от дома Пняка в направлении леса побежали несколько человек поляков, мы все соскочили из подводы и начали преследовать убегающих, причем открыли по ним стрельбу. Однако, нам тогда никого из поляков догнать и убить не удалось, так как они скрылись в лесу. После этого нами на усадьбе Пняка был произведен обыск.

Когда мы обратно возвращались в с. Свичев, то не помню, кто-то нам сообщил, что в доме Сошинского Антона укрываются его дети. Бандит Лупинка дал мне распоряжение убить этих детей. Когда соучастники находились возле подводы, я вбежал в дом Сошинского Антона и расстрелял ребенка примерно пяти лет. В комнате было еще два ребенка, но у меня оставшийся один патрон дал осечку.

znałem. Spotkawszy się z bandytami, wsiałem do nich na podwoję i poprowadziłem do obejścia mieszkańca w[si] Swojczów – Iljaszuka Dmytra.

Gdy przyjechaliśmy na podwórze Iljaszuka, był tam już Korczyk Iwan z karabinem i jakiś drugi, jego nazwiska nie znam, zamieszkały wówczas we w[si] Swojczów, uzbrojony w obrzyn.

Po przybyciu na podwórze bandyci znaleźli w obejściu Iljaszuka Polaków Rusieckiego i Krysztowa, zaprowadzili do niedokończonego domu Iljaszuka i tam rozstrzelali. Sam nie widziałem ich rozstrzelania, ponieważ byłem na podwórzu koło podwojy, ale gdy zostali zabici, poszedłem popatrzeć na nich. Wtedy właśnie dowiedziałem się od bandytów, że Rusieckiego rozstrzelał Korczyk Iwan, a Krysztowa – bandyta Wasyl. Po rozstrzelaniu tych dwóch Polaków do domu wrócił Iljaszuk Dmytro i zaprosił wszystkich uczestników pogromu, także i mnie, do mieszkania, gdzie ugościł wódką i obiadem. Po obiedzie wszyscy biorący udział w pogromie oraz ja udaliśmy się do obejścia Sawickiego Oleśka mieszkającego po sąsiedzku z Iljaszukiem. Nie pamiętam, który z bandytów wyprowadził z mieszkania na podwórze Sawickiego Oleśka, jego matkę i siostrę Bronisławę, których rozstrzelałem na dworze na polecenie bandyty Łupynki.

Po rozstrzelaniu rodziny Sawickich wszyscy wyżej wymienieni uczestnicy pogromu, w tym także ja, wsiedliśmy na podwoję i pojechaliśmy zabijając Polaków do kolonii Jadwigów swojczowskiego *Sielsowietu*.

Po dotarciu do kolonii, pojechaliśmy do obejścia Polaka Kiszki, gdzie na podwórzu był sam starzec Kiszko. Był on niewidomy. Wszyscy bandyci zostali na podwojzie, a ja wszedłem na podwórze i zastrzeliłem starca z karabinu. Zostawiwszy zwłoki na miejscu, pojechaliśmy wszyscy do domu Soszyńskiego Antoniego.

Obszukaliśmy dom Soszyńskiego, jednak nikogo nie znaleźliśmy. Następnie pojechaliśmy do domu Polaka Pniaka mieszkającego na końcu kolonii. Gdy ruszyliśmy do owego obejścia, zauważyliśmy biegnących od domu Pniaka w kierunku lasu kilku ludzi – Polaków. Zeskoczyliśmy wszyscy z podwojy i zaczęliśmy ścigać uciekających, strzelając do nich. Jednak nikogo z Polaków nie zdołaliśmy dogonić i zabić, ponieważ ukryli się oni w lesie. Potem przeprowadziliśmy rewizję w gospodarstwie Pniaka.

Gdy wracaliśmy z powrotem do w[si] Swojczów, ktoś, nie pamiętam kto, zawiadomił nas, że w domu Soszyńskiego Antoniego ukrywają się jego dzieci. Bandyta Łupynka kazał mi je zabić. Gdy współuczestnicy [akcji] znajdowali się koło podwojy, wpadłem do domu Soszyńskiego Antoniego i zastrzeliłem dziecko w wieku około pięciu lat. W pokoju było jeszcze dwoje dzieci, lecz została mi tylko jedna kula i karabin zaciął się. Wtedy wyszedłem z mieszkania i zameldowałem o tym Łupynce Josypowi, który dał mi dwie kule i rozkazał zabić te dzieci. Po raz drugi wszedłem do

После этого я вышел из квартиры и доложил об этом Лупинка Иосифу, который дал мне два патрона и распоряжение убить этих детей. Я вторично зашел в комнату и расстрелял второго ребенка возрастом примерно два года. В это время зашел в квартиру Лупинка Иосиф и в моем присутствии расстрелял третьего ребенка, который был возрастом примерно 6–7 лет.

После расстрела детей Сошинского Антона я вместе с бандитами возвратился в с. Свичев и сразу же поехали до усадьбы гражданки Ярмолинской Маевской. Я с Лупинка Иосифом Маевскую обнаружили в соседнем доме, после чего привели на ее усадьбу, где я лично и расстрелял ее. Этот труп также мы оставили на месте и поехали к зданию сельской управы. Бандиты Лупинка Иосиф, Василий Торчило, Голумбицкий, я и одного фамилии не знаю, пошли на польское кладбище. Там Лупинка и Торчило убили гражданку Добровольскую, труп которой также оставили на месте. Возвращаясь обратно, Лупинка зашел в дом священника, взял домработницу, после чего завел на соседнюю усадьбу и там же во дворе расстрелял ее. После данного убийства все бандиты из Вл.-Волынского района сели на подводу и уехали в направлении колонии Божья Воля. На этом был и закончен погром поляков в с. Свичев.

Протокол допроса записан с моих слов правильно и мне прочитан:
(—) Дубинчук

Допросил:

Следов[ователь] сл/о УМГБ

Лейтенант (—) Матвиенко

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 26–34.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Свйчів.

² Так у тексті; правильно: Хобултова.

pokoju i zastrzeliłem drugie dziecko w wieku mniej więcej dwóch lat. W tym czasie do mieszkania wszedł Łupynka Josyp i w mojej obecności zastrzelił trzecie dziecko, które miało około 6–7 lat.

Po zastrzeleniu dzieci Soszyńskiego Antoniego, razem z bandytami wróciłem do w[si] Swojczów i natychmiast pojechaliśmy do obejścia obywatelki Jarmolińskiej-Majewskiej. Wraz z Łupynką Josypem znaleźliśmy Majewską w sąsiednim domu, po czym przyprowadziliśmy ją do jej obejścia, gdzie osobiście ją zastrzeliłem. Jej zwłoki również zostawiliśmy na miejscu i pojechaliśmy do budynku *Sieluprawy*. Bandyci Łupynka Josyp, Wasyl Torczyło, Gołumbiickij, ja i jeszcze jeden, którego nazwiska nie znam, poszliśmy na polski cmentarz. Tam Łupynka i Torczyło zamordowali obywatelkę Dobrowolską, której zwłoki również zostawili na miejscu. Wracając z powrotem, Łupynka wstąpił do domu duchownego, zabrał służącą, zaprowadził ją do sąsiedniego obejścia i zastrzelił ją tam na podwórzu. Po popełnieniu tego morderstwa wszyscy bandyci z rejonu wł[odzi-mierskiego] wsiedli na podwodę i pojechali w kierunku kolonii Boża Wola. Na tym też został zakończony pogrom Polaków we w[si] Swojczów.

Protokół przesłuchania z moich słów został spisany wiernie i odczytany mi:
(—) Dubynczuk

Przesłuchał:

Śled[czy] O[ddziału] Śl[edczego] UMGB
Lejtenant (—) Matwijenko

*PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 26–34.
Oryginał, rękopis.*

**Витяг із протоколу судового засідання ВТ Прикарпатського ВО
в справі Василя Огородніщука та інших
від 27–28 вересня 1951 р.**

Сов. секретно
Дело № 00375

**ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ
„27–28” дня, сентября 1951 года**

**Военный Трибунал Прикарпатского Воен[ного] Округа в закры-
том судебном заседании в гор. Луцке в составе:**

Председательствующего: майора юстиции Хоптяного
Народных заседателей: майора Конева
лейтенанта Коробко
При секретаре: старшем лейтенанте юстиции Гайдук
с участием сторон: пом. Военного Прокурора ПрикВО
полковника юстиции Шварц и адвоката
Березинского

рассматривает дело по обвинению:

Огороднищук Василя Михайловича
Хвиль Тараса Федоровича
Корчик Ивана Исааковича
Шуба Василя Антоновича
Янчук Филиппа Степановича
Пузовец Мирона Ивановича
Дубинчук Владимира Ивановича
Борис Филиппа Андреевича

всех по ст. ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР.

**В 10 час. 00 мин. Председательствующий открывает судебное
заседание, объявляет, какое дело будет рассматриваться и удостове-
ряется в самоличности подсудимых.**

[...]

Судебное следствие

***Пред[седательствую]щий* оглашает обвинительное заключение**

**Fragmety protokołu posiedzenia sądowego WT Przykarpackiego
OW w sprawie Wasyla Ohorodniszczuka i innych
z 27–28 września 1951 r.**

Ścis[le] tajne
Sprawa nr 00375

**PROTOKÓŁ
POSIEDZENIA SĄDOWEGO
Dnia „27–28” września 1951 roku**

**Wojskowy Trybunał Przykarpackiego Okręgu Wojsk[owego] na zam-
kniętym posiedzeniu sądowym w mieś[cie] Łucku w składzie:**

Przewodniczący: major sądownictwa Choptianyj
Ławnicy ludowi: major Koniew
lejtendant Korobko
Z udziałem sekretarza: starszego lejtenanta sądownictwa Hajduka
Z udziałem stron: pom[ocnika] prokuratora wojskowego
Przyk[arpackiego] OW pułkownika
sądownictwa Szwarca i adwokata
Bieriezinskiego

rozpatruje sprawę z oskarżenia:

Ohorodniszczuka Wasyla s. Mychajła
Chwyla Tarasa s. Fedira
Korczyka Iwana s. Izaaka
Szuby Wasyla s. Antona
Janczuka Pyłypa s. Stepana
Puzowca Myrona s. Iwana
Dubynczuka Wołodymyra s. Iwana
Borysa Pyłypa s. Andrija

wszystkich z art. art. 54-1, „a” i 54-11 KK USRS.

O godz. 10 min. 00 Przewodniczący otwiera posiedzenie sądowe,
ogłasza, jaka sprawa będzie rozpatrywana oraz upewnia się co do tożsa-
mości oskarżonych.

[...]

и определение Военного Трибунала, разъясняет подсудимым сущность предъявленного им обвинения и спрашивает их: понятно ли оно им, признают ли они себя виновными и желают ли давать суду показания?

Подсудимый Огороднищук: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания суду давать желаю.

Подсудимый Хвиль: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания давать желаю.

Подсудимый Борис: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания давать желаю.

Подсудимый Корчик: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания давать желаю.

Подсудимый Шуба: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания давать желаю.

Подсудимый Янчук: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания давать желаю.

Подсудимый Пузовец: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания давать желаю.

Подсудимый Дубинчук: Обвинение мне понятно, виновным себя признаю, показания давать желаю.

Пред[седательствующий] спрашивает мнение сторон о порядке исследования дела.

Прокурор: Исследование дела прошу начать с допроса подсудимых, а затем свидетелей.

Адвокат: Я согласен с мнением прокурора.

Совещаясь на месте, суд определил: Судебное следствие начать с допроса подсудимых, а затем допросить свидетелей.

Подсудимый Огороднищук по существу дела показал: [...] Летом 1943 года приехал ко мне бандглаварь „Сорока”, приказал собрать всех обучавшихся в моей сотне на с. Бегетах, чтобы идти дальше разрушать железную дорогу. Я взял винтовку и пошел на с. Бегету. Там собрано было много людей. „Сорока” по секрету сказал мне, что будет акция на поляков. Всех людей переписали, потом мы переночевали, разбились на три группы по селам. Я попал в группу Волошина. Там были еще Борис, Янчук и Пузовец. Волошин выделил мне группу в 8 человек. В числе их были Борис, Янчук и Пузовец. Мы должны были ловить убегающих поляков. Мы рассыпались цепью и пошли к польскому хутору. За хутором Владиславовка я встретил старика Яницкого и из своей винтовки убил его. Труп остался на месте. Далее мы пошли к х. Ева и там встретили Волошина с группой. Волошин уже погромил поляков в х. Ева. Мы пошли на х. Божья Воля, там обыскали хаты и нашли одну женщину. С нею остался Волошин

Dochodzenie sądowe

Prze[wodniczą]cy odczytuje wniosek oskarżający i orzeczenie Trybunału Wojskowego, wyjaśnia oskarżonym treść wniesionego przeciwko nim oskarżenia oraz pyta, czy jest ono dla nich zrozumiałe, czy przyznają się do przedstawionych im zarzutów i czy chcą składać zeznania przed sądem?

Oskarżony Ohorodniszczuk: oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania przed sądem.

Oskarżony Chwyl: Oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania.

Oskarżony Borys: Oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania.

Oskarżony Korczyk: Oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania.

Oskarżony Szuba: Oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania.

Oskarżony Janczuk: Oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania.

Oskarżony Puzowiec: Oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania.

Oskarżony Dubynczuk: Oskarżenie jest dla mnie zrozumiałe, przyznaję się do winy, chcę składać zeznania.

Prze[wodniczą]cy zapytuje strony o opinie w kwestii trybu badania sprawy.

Prokurator: Proszę rozpocząć badanie sprawy od przesłuchania oskarżonych, a następnie świadków.

Adwokat: Zgadzam się ze zdaniem prokuratora.

Naradzając się na miejscu, sąd orzekł: Dochodzenie sądowe rozpocząć od przesłuchania oskarżonych, a następnie przesłuchać świadków.

Oskarżony Ohorodniszczuk zeznał w sprawie: [...] Latem 1943 roku przyjechał do mnie przywódca band[y] „Soroka”, kazał mi zebrać wszystkich, którzy przechodzili szkolenie w mojej sotni, we w[si] Beheta, a następnie wyruszyć w celu wysadzenia linii kolejowej. Zabrałem karabin i poszedłem do w[si] Beheta. Zebrało się tam sporo ludzi. „Soroka” powiedział mi w sekrecie, że będzie akcja przeciwko Polakom. Wszystkich ludzi spisano, potem przenocowaliśmy i podzieliliśmy się na trzy grupy według wsi. Trafiłem do grupy Wołoszyna, w której byli też Borys, Janczuk i Puzowiec. Wołoszyn przydzielił mi grupę liczącą 8 osób. Wśród nich byli Borys, Janczuk i Puzowiec. Mieliśmy wyłapywać uciekających Polaków. Rozsypaliśmy się w tyralierę i ruszyliśmy do polskiego chutoru. Za chutorem Władysławówka spotkałem starca Janickiego i zabiłem go z karabinu.

и я не знаю, что он с нею сделал. Далее мы встретили одну полячку и я убил ее из винтовки. Потом мы нашли еще двух полячек и я убил одну из них.

После этого Волошин велел ехать в с. Свичев, в пути встретили Дубинчука и он поехал с нами. В с. Свичеве мы в соломе нашли двух поляков. Одного из них убил я, а второго убил Корчик Иван. После этого мы вышли и пообедали, а потом поехали на х. Ядвига на подводе Струка. По дороге с нами поехали Корчик и Дубинчук. В х. Ядвига мы нашли детей, но не стали их убивать. Около леса мы увидели убегающих, постреляли им вслед, но никого не убили. Когда мы возвращались назад, то Дубинчук убил оставленных ранее детей и еще одного старика.

После этого я, Борис и Волошин поехали на Владиславовку, по пути встретили поляка, стреляли ему вслед, но он убежал.

[...]

На вопросы прокурора *подсудимый Огороднищук* ответил: [...] Я был одним из руководителей погрома поляков. В мою группу входило 8 человек – я, подсудимые – Борис с винтовкой, Янчук, Пузовец, их оружия я не помню, затем Струк, Решетюк Петр. Поляков убивали в хуторах Владиславовка, Божья Воля, Ева и в с. Свичев. Во Владиславовке я убил поляка Яницкого. В Божьей Воле убили двух полячек – женщин, обоих убил я. Там же Куляк Павел убил еще третью женщину. В с. Свичев при мне убили двух мужчин, как я узнал позже, по фамилии Криштов и Русецкий. Одного из них убил я, а второго подсудимый Корчик. Всего я убил 4-х человек – Яницкого, Криштова и двух женщин, фамилий их не знаю. В двух местах я стрелял по убегающим полякам. Двух солдат на подводе увезли в соседнее село. Их я не видел больше. В моем присутствии Корчик убил одного поляка. Пузовец был в оцеплении с Янчуком и Борисом. Они никого не убили. Дубинчук убил трех детей. Я этого не видел, но слышал выстрелы и он сам сказал мне, что убил их. Затем он убил на моих глазах одного поляка.

На вопросы адвоката Березинского *подсудимый Огороднищук* ответил: Я убил двух мужчин и двух женщин.

[...]

Подсудимый Дубинчук по существу дела показал: Я жил в с. Свичев Овадновского района. Я был посыльным при сельуправе при немцах. Летом 1943 года меня вызвал из дома староста в сельуправу. Он мне дал записку и велел отнести во Владиславовку для Лупинки Юзика. [...] После этого, примерно через месяц, староста вызвал меня

Zwłoki pozostały na miejscu. Następnie poszliśmy do ch[utoru] Ewa i tam spotkaliśmy Wołoszyna z grupą. Wołoszyn już dokonał pogromu Polaków w ch[utorze] Ewa. Poszliśmy do ch[utoru] Boża Wola. Tam obszukaliśmy chałupy i znaleźliśmy kobietę, z którą został Wołoszyn. Nie wiem, co on z nią zrobił. Potem spotkaliśmy jedną Polkę i zabiłem ją z karabinu, po czym znaleźliśmy jeszcze dwie Polki i zabiłem jedną z nich.

Następnie Wołoszyn kazał jechać do w[si] Swojczów. Po drodze spotkaliśmy Dubynczuka, który pojechał z nami. We w[si] Swojczów znaleźliśmy w słomie dwóch Polaków. Jednego z nich zabiłem ja, a drugiego – Korczyk Iwan, po czym wyszliśmy, zjedliśmy obiad i na podwoznie Struka pojechaliśmy do ch[utoru] Jadwigów. Po drodze zabraliśmy Korczyka i Dubynczuka. W ch[utorze] Jadwigów znaleźliśmy dzieci, lecz nie zabiliśmy ich. Koło lasu zauważyliśmy uciekających, strzelaliśmy do nich, ale nikogo nie zabiliśmy. Gdy wracaliśmy z powrotem, Dubynczuk zabił pozostawione przedtem dzieci i jeszcze jednego starca.

Potem ja, Borys i Wołoszyn pojechaliśmy do Władysławówki, po drodze spotkaliśmy Polaka i strzelaliśmy do niego, lecz on uciekł.

[...]

Na pytania prokuratora *oskarżony Ohorodniszczuk* odpowiedział: [...] Byłem jednym z przywódców pogromu Polaków. W skład mojej grupy wchodziło 8 osób – ja, oskarżeni – Borys z karabinem, Janczuk, Puzowiec – jaką posiadali broń, nie pamiętam, następnie Struk i Reszetiuk Petro. Zabijaliśmy Polaków w chutorach Władysławówka, Boża Wola, Ewa i we w[si] Swojczów. We Władysławówce zabiłem Polaka Janickiego. W Bożej Woli zabiliśmy dwie Polki – kobiety, obie ja zabiłem. W tym samym chutorze Kulak Pawło zabił jeszcze trzecią kobietę. We w[si] Swojczów przy mnie zabito dwóch mężczyzn. Jak dowiedziałem się później, mieli nazwiska Krysztow i Rusiecki. Jednego z nich zabiłem ja, drugiego oskarżony Korczyk. Łącznie zabiłem 4 osoby – Janickiego, Krysztowa i dwie kobiety, których nazwisk nie znam. W dwóch miejscach strzelałem do uciekających Polaków. Dwóch żołnierzy odstawiono na podwoznie do sąsiedniej wsi. Nie widziałem ich więcej. W mojej obecności Korczyk zabił jednego Polaka. Puzowiec z Janczukiem i Borysem stali na czatach. Oni nikogo nie zabili. Dubynczuk zabił troje dzieci. Nie widziałem tego, ale słyszałem strzały i on sam powiedział mi, że je zabił. Następnie na moich oczach zabił jednego Polaka.

Na pytania adwokata Bieriezinskiego *oskarżony Ohorodniszczuk* odpowiedział: Zabiłem dwóch mężczyzn i dwie kobiety.

[...]

и сказал явиться утром на другой день к церкви и ожидать там подводу. Я имел тогда винтовку, которую нашел сам. Я взял винтовку и утром пошел к церкви. Вскоре показалась подвода. На ней ехал бандит Лупинка, Огороднишук и другие. Я сел на подводу и показал им, куда ехать к полякам. Это было в с. Свичеве. Мы приехали к дворам поляков. Там нашли двух поляков – Криштова и Русецкого. Огороднишук расстрелял Криштова, а Корчик расстрелял Русецкого. После этого мы выпили и покушали. Затем пошли к поляку Савицкому, тоже жившему в с. Свичеве. Лупинка приказал мне стрелять в поляков. Я против своей воли убил из винтовки трех поляков Савицких. Далее мы поехали на х. Ядвига, по пути я убил старика Кишку. В х. Ядвиге мы нашли трех польских детей, но не тронули их. Когда мы поехали дальше, то встретили поляков. Они бросились бежать и мы стреляли им вслед. После этого Лупинка приказал мне убить оставшихся детей. У меня были два патрона и я убил двоих детей, а на третьего не было патрона и его убил Лупинка. Мы вернулись в село Свичев. Там узнали, что найдена одна полячка. Лупинка нашел ее, вывел во двор и заставил меня убить ее, дав один патрон. Я убил полячку. После этого мы поехали к старосте. От него пошли на кладбище искать поляков. Одного мы нашли. Это была женщина. Турчило, бывший с нами, ранил ее, а Лупинка добил. С кладбища мы вернулись в село. Там нашли полячку, прятавшуюся у священника. Мы ее взяли и повели, а по дороге Турчило убил. После этого я пошел домой.

На вопросы прокурора *подсудимый Дубинчук* ответил: Лично я убил из винтовки в с. Свичев трех Савицких, старика Кишка, двоих детей 5 и 7 лет, женщину Ярмолицкую¹. Я их убивал из винтовки. Она была без выбрасывателя и я гильзы выбивал шомполом. Всего я убил лично семь человек. [...] Огороднишук убил поляка Криштова. Он сам говорил это во время выпивки и обеда. Корчик убил Русецкого. Это он говорил тоже за выпивкой.

[...]

Подсудимый Хвиль по существу дела показал: Я жил в с. Хворостово. Один раз мне объявили, чтобы я шел на Бегеты. Это было летом 1943 года. Я пошел на Бегеты с Огородником². Там было много людей. Мы переночевали, а утром нам объяснили, что мы идем убивать поляков. Я был в группе Волошина. Он убил одного поляка, а потом на Владиславовке убил женщину. Там мы нашли трех детей и Волошин заставлял меня убить их. Я ударил одного лопатой, но дальше не стал бить. Волошин тогда сам пострелял трех этих детей. Затем он убил еще двух женщин. Я один раз проходил обучение

Oskarżony Dubynczuk zeznał w sprawie: Mieszkałem we w[si] Swojczów rejonu owadnieńskiego. Za Niemców byłem gońcem urzędu wiejskiego. Latem 1943 roku zostałem wezwany z domu przez starostę do urzędu wiejskiego. Dał mi on kartkę i kazał zanieść do Władysławówki dla Łupynki Józika. [...] Potem, mniej więcej po miesiącu, starosta wezwał mnie oraz kazał stawić się nazajutrz rano przed cerkwią i czekać tam na podwodę. Miałem wtedy karabin, który sam znalazłem. Zabrałem karabin i rano poszedłem do cerkwi. Wkrótce pojawiła się podwoda. Jechali na niej bandyci Łupynka, Ohorodniszczuk i inni. Wsiadłem na podwodę i pokazałem im, któredy jechać do Polaków. To było we w[si] Swojczów. Przyjechaliśmy do obejść Polaków. Znaleźliśmy tam dwóch Polaków – Krysztowa i Rusieckiego. Ohorodniszczuk zastrzelił Krysztowa, a Korczyk Rusieckiego. Potem wypiliśmy i coś przegryźliśmy. Następnie poszliśmy do Polaka Sawickiego, również mieszkańca w[si] Swojczów. Łupynka kazał mi strzelać do Polaków. Wbrew własnej woli zabiłem z karabinu trzech Polaków – Sawickich. Dalej pojechaliśmy do ch[utoru] Jadwigów. Po drodze zabiłem starca Kiszkę. W ch[utorze] Jadwigów znaleźliśmy troje polskich dzieci, lecz nie ruszyliśmy ich. Gdy pojechaliśmy dalej, spotkaliśmy Polaków. Oni zaczęli uciekać, a my strzelaliśmy do nich. Potem Łupynka kazał mi zabić pozostawione dzieci. Miałem dwa naboje i zabiłem dwójkę dzieci, a na trzecie nie miałem naboju, więc zabił je Łupynka. Wróciliśmy do wsi Swojczów. Dowiedzieliśmy się tam, że znaleziono jedną Polkę. Łupynka znalazł ją, wyprowadził na podwórze i zmusił mnie, bym ją zabił, dając mi nabój. Zabiłem Polkę, po czym pojechaliśmy do starosty. Od niego udaliśmy się na cmentarz, by szukać Polaków. Znaleźliśmy jednego. To była kobieta. Turczyło, który był z nami, zranił ją, a Łupynka dobił. Z cmentarza wróciliśmy do wsi. Tam znaleźliśmy Polkę, która ukrywała się u księdza. Zabraliśmy ją i poprowadziliśmy, a po drodze Turczyło ją zabił. Następnie poszedłem do domu.

Na pytania prokuratora **pod sądny Dubynczuk** odpowiedział: Osobiście we w[si] Swojczów zabiłem z karabinu trzech Sawickich, starca Kiszkę, dwoje dzieci w wieku 5 i 7 lat i kobietę [o nazwisku] Jarmolicka¹. Zabiłem ich z karabinu. Był on bez wyrzutnika i wybijałem łuski wyciorem. W sumie zabiłem własnoręcznie siedem osób. [...] Ohorodniszczuk zabił Polaka Krysztowa. On sam mówił o tym podczas popijawy i obiadu. Korczyk zabił Rusieckiego. On również opowiadał o tym, kiedy piliśmy.

[...]

Oskarżony Chwyl zeznał w sprawie: Mieszkałem we w[si] Chorostów. Pewnego razu kazali mi iść do Behety. To było latem 1943 roku. Poszedłem do Behety z Ohorodnikiem². Było tam dużo ludzi. Przenocowaliśmy,

в резервной сотне „УПА”. Это было весной 1943 года. Я признаю свою вину. О ней я сознался еще в 1944 году одному советскому работнику. Фамилии его я не помню.

На вопросы прокурора *подсудимый Хвиль* ответил: Детей я не убивал. Их убил Волошин. Я из них только одного ударил лопатой, но не насмерть, а только прибил. Нашей группой руководил бандит Волошин. В ней были я, Петрушка и другие. Волошин был с винтовкой. Я и Петрушка были с лопатами. Нас было всего 5 человек. Из подсудимых с нами никто не был. С повинной я не являлся.

Адвокат и подсудимые вопросов не имеют.

Подсудимый Хвиль на вопросы суда ответил: Я был в Хворостовском лесу. Там нам дали задание оцепить х. Владиславовку. Поляка Нехваталова убил Волошин. Янчук при убийстве детей проходил мимо.

Подсудимый Янчук: Я проходил и видел, как Хвиль ударил лопатой одного ребенка. Я не видел, убил ли он его и убивал ли других.

[...]

Подсудимый Корчик по существу дела показал: При немцах, в 1943 году, в воскресенье, летом, я шел по селу и увидел Лящука³. Он сказал, что к нему пришли прятаться поляки Криштов и Русецкий. Я пошел к старосте села. Там мне сказали, что будут ночью бить поляков, и я должен участвовать в этом, т. к. они спалили мою клуню. Я согласился участвовать в погроме, и мне дали для этого винтовку. Со мною пошел вместе Шуба. Мы пришли к дому Лящука и ждали там хозяина. В это время показалась подвода с Огороднищук и Волошиным и др. Мы вместе с ними нашли поляков, и я убил Русецкого, который поджигал мою клуню, а Огороднищук убил Криштова. Далее мы покушали, выпили и поехали на польские хутора. Там убили несколько поляков, а когда ехали назад, то Дубинчук убил трех детей. Я этого не видел, слышал вблизи выстрелы. Потом Дубинчук застрелил еще Ярмолецкого⁴.

[...]

На вопросы прокурора *подсудимый Корчик* ответил: Я убил одного поляка Русецкого. Я убил его по указанию бандитов и, кроме того, лично был озлоблен на него за поджог клуни. Он ли поджог мою клуню, я не знаю, но я подозревал его в этом. После этого мы покушали и поехали дальше. В дороге мы встретили сына Пняк. Он убежал, и мы стреляли ему вслед. Там были Огороднищук, Дубинчук, Лупинка, Шуба, Борис. Огороднищук убил Криштова при мне, Дубинчук

a rano wytłumaczyli nam, że idziemy zabijać Polaków. Byłem w grupie Wołoszyna. On zabił jednego Polaka, a potem we Władysławówce – kobietę. Znaleźliśmy tam troje dzieci i Wołoszyn zmusił mnie, bym je zabił. Uderzyłem jedno łopata, lecz dalej nie biłem. Wobec tego Wołoszyn sam zastrzelił tę trójkę dzieci. Następnie zabił jeszcze dwie kobiety. Szkolenie w rezerwowej sotni „UPA” odbyłem jeden raz. To było na wiosnę 1943 roku. Przyznaję się do winy. Przyznałem się do niej jeszcze w 1944 roku jednemu pracownikowi aparatu sowieckiego. Jego nazwiska nie pamiętam.

Na pytania prokuratora *oskarżony Chwyl* odpowiedział: Dzieci nie zabijałem. Zabił je Wołoszyn. Tylko jedno z nich uderzyłem łopata, lecz [cios] nie był śmiertelny, jedynie ogłuszyłem. Dowodził naszą grupą bandydyta Wołoszyn. W bandzie tej byliśmy ja, Pietruszka i inni. Wołoszyn miał karabin, a ja i Pietruszka – łopaty. W sumie było nas 5 osób. Spośród pod sądnych nikt z nami nie był. Do winy się nie przyznawałem.

Adwokat i oskarżeni pytań nie mają.

Na pytania sądu *oskarżony Chwyl* odpowiedział: Byłem w lesie choroostowskim. Tam nam dali zadanie otoczenia ch[utoru] Władysławówka. Polaka Niechwatałowa zabił Wołoszyn. W czasie, gdy mordowano dzieci, obok przechodził Janczuk.

Oskarżony Janczuk: Przechodziłem i widziałem, jak Chwyl uderzył łopata jedno dziecko. Nie widziałem, czy on je zabił oraz czy zabijał inne.

[...]

Oskarżony Korczyk zeznał w sprawie: Za Niemców, w 1943 roku, pewnej niedzieli latem szedłem przez wieś i spotkałem Laszczuka³. Powiedział mi on, że u niego ukrywają się Polacy Krysztow i Rusiecki. Poszedłem do starosty wsi. Tam mi powiedzieli, że w nocy będą bić Polaków i że ja powinienem wziąć w tym udział, ponieważ oni spalili moją stodołę. Zgodziłem się na udział w pogromie i dlatego dali mi karabin. Razem ze mną poszedł Szuba. Przyszliśmy do domu Laszczuka i czekaliśmy tam na gospodarza. W tym czasie pojawiła się podwoda z Ohorodniszczukiem, Wołoszynem i in[nymi]. Razem znaleźliśmy Polaków i ja zabiłem Rusieckiego, który podpalił moją stodołę, a Ohorodniszczuk zabił Krysztowa. Potem przekąśliśmy coś, wypiliśmy i pojechaliśmy do polskich chutorów. Tam zabiliśmy kilku Polaków, a gdy jechaliśmy z powrotem, Dubynczuk zabił troje dzieci. Nie widziałem tego, słyszałem tylko w pobliżu strzały. Potem Dubynczuk zastrzelił jeszcze Jarmoleckiego⁴.

[...]

Na pytania prokuratora *oskarżony Korczyk* odpowiedział: Zabiłem jednego Polaka Rusieckiego. Zabiłem go na polecenie bandytów, a poza

убил трех Савицких – всю семью, и еще убил Кишка. Всех этих людей он убил на моих глазах. Шуба стрелял вслед убежавшему Пняк.

[...]

Подсудимый Борис по существу дела показал: Это было в августе 1943 года. Нас собрали под селом Бегета с лопатами и топорами. Я был с топором. Нас всех переписали, затем мы переночевали, а утром поехали бить поляков. Собирали и вели нас бандиты „ОУН”. Мы поехали на х. Владиславовку. Мы построились цепью и вошли в хутор. Мне Волошин дал винтовку. Там мы никого не нашли и пошли в х. Божья Воля. Там тоже никого не нашли. Потом на подводе Струка поехали в с. Свичев. Там встретили у церкви Дубинчука. Ехали – я, Волошин, Огороднищук и Струк. Дубинчук повел нас к Лящуку. Там мы начали делать обыск. Кто-то нашел в клуне двух поляков. Я стоял в стороне, видел, как увели поляков и слышал там два выстрела. Но кто их убил, я не видел. Корчик и Шуба сидели у дома Лящук, когда мы туда подъехали. У Савицких я не был. Когда мы ехали дальше, то стреляли по убежавшему поляку. Я не стрелял. Когда ехали назад, Дубинчук и Волошин сошли с подводы и я слышал выстрелы. Они убили трех детей. Кто из них убивал, я не видел, но Волошин тут же вернулся на подводу, а с детьми был Дубинчук. В ноябре 1943 года я участвовал в обучении резервной сотни „УПА”. Я был четовым. Занимался я два дня. Когда пришла Советская власть, я ничего не делал преступного. С повинной я не являлся.

[...]

Подсудимый Пузовец по существу дела показал: Летом 1943 года ко мне пришел бандит Волошин и велел идти на Бегеты с лопатой. Я взял лопату и пошел с Янчуком. В Бегетах мы ночевали, а утром Огороднищук взял нас под свое руководство, и мы пошли во Владиславовку бить поляков. Там встретили старика, пасшего корову. Огороднищук убил его. В хуторе мы никого не нашли, потом пошли к х. Божья Воля, там тоже не нашли никого. Потом на подводе Струка все уехали, а я с Янчуком ушел. Я видел как Волошин убил одного мужчину, но фамилии его не знаю.

На вопросы прокурора **подсудимый Пузовец** ответил: Я посещал занятия резервной сотни „УПА” осенью 1943 года. Я был на них один раз. Проводил их Огороднищук. О том, что мы идем убивать поляков, нам объявил Волошин. Я был в группе Огороднищука. В ней были я и Янчук, а остальных я не знал. Я видел, как Огороднищук убил старика Яницкого, пасшего корову около х. Владиславовка. Затем

tym sam byłem na niego zły za podpalenie mojej stodoły. Nie wiem [na pewno], czy to on ją podpalił, lecz podejrzewam go o to. Potem zjedliśmy i pojechaliśmy dalej. Po drodze spotkaliśmy syna Pniaka. On uciekał, a my strzelaliśmy do niego. Byli tam Ohorodniszczuk, Dubynczuk, Łupynka, Szuba i Borys. Ohorodniszczuk w mojej obecności zabił Krysztowa, Dubynczuk zabił trzech Sawickich – całą rodzinę. Poza tym zabił jeszcze Kiszkę. Wszystkich tych ludzi zabijał on na moich oczach. Szuba strzelał za uciekającym Pniakiem.

[...]

Oskarżony Borys zeznał w sprawie: To było w sierpniu 1943 roku. Zebrano nas z łopatami i siekierami pod wsią Beheta. Ja miałem siekiere. Wszystkich spisano, potem przenocowaliśmy, a rano pojechaliśmy bić Polaków. Zebrali nas i prowadzili bandyci „OUN”. Pojechaliśmy do ch[utoru] Władysławówka. Ustawiliśmy się w tyralierę i wkroczyliśmy do chutoru. Wołoszyn dał mi karabin. Nikogo tam nie znaleźliśmy i poszliśmy do ch[utoru] Boża Wola. Tam również nikogo nie znaleźliśmy. Potem na podwodzie Struka pojechaliśmy do w[si] Swojczów. Koło cerkwi spotkaliśmy Dubynczuka. Jechaliśmy – ja, Wołoszyn, Ohorodniszczuk i Struk. Dubynczuk zaprowadził nas do Laszczuka, gdzie przeprowadziliśmy rewizję. Ktoś znalazł w stodole dwóch Polaków. Stałem na boku, widziałem, jak ich prowadzili i usłyszałem dwa strzały, lecz nie widziałem, kto ich zabił. Korczyk i Szuba siedzieli przed domem Laszczuka, gdy my tam podjechaliśmy. U Sawickich nie byłem. Gdy jechaliśmy dalej, strzelaliśmy do uciekającego Polaka. Ja nie strzelałem. Podczas powrotu Dubynczuk i Wołoszyn zsiadli z podwoły i usłyszałem strzały. Oni zabili troje dzieci. Który z nich zabił, nie widziałem, lecz Wołoszyn zaraz wrócił do podwoły, a z dziećmi został Dubynczuk. W listopadzie 1943 roku uczestniczyłem w szkoleniu sotni rezerwowej „UPA”. Byłem czotowym. Szkoliłem przez dwa dni. Gdy nadeszła władza sowiecka, niczego złego nie zrobiłem. Do winy nie przyznawałem się.

[...]

Oskarżony Puzowiec zeznał w sprawie: Latem 1943 roku przyszedł do mnie bandyta Wołoszyn i kazał mi iść do Behety z łopatą. Zabrałem łopatę i poszedłem z Jancukiem. W Behecie przenocowaliśmy, a rano pod dowództwem Ohorodniszczuka poszliśmy do Władysławówki bić Polaków. Tam spotkaliśmy starca, który pasł krowę. Ohorodniszczuk go zabił. W tym chutorze nikogo nie znaleźliśmy, więc poszliśmy do ch[utoru] Boża Wola, gdzie również nikogo nie było. Potem na podwodzie Struka wszyscy

Волошин убил старика около х. Божья Воля. В х. Божья Воля Огороднишук убил еще одну женщину. К х. Владиславовка мы шли цепью, чтобы задержать убегающих. В х. Божья Воля я делал обыск в трех хатах, ища в них поляков. С повинной я не являлся.

На вопросы адвоката Березинского *подсудимый Пузовец* ответил: Нам объявил Волошин, что мы идем убивать поляков в с. Бегете, перед рассветом.

Подсудимые вопросов не имеют.

На вопросы суда *подсудимый Пузовец* ответил: Я участвовал в оцеплении Владиславовки и Божьей Воли, и в обоих хуторах искал поляков по хатам. Я не был при расстреле троих детей. Я и Янчук тогда ушли уже домой.

Подсудимые показания подсудимого Пузовец не отрицают.

Подсудимый Янчук по существу дела показал: При немцах, летом 1943 года, в августе, я встретил на подводе Лупинка и других. Он послал меня в Бегету. Там меня внесли в список. Там было много людей и нас разделили по группам. Мы переночевали, а утром бандит Волошин объявил, что мы пойдем убивать поляков. Я пошел в группе Огороднишука. Мы шли цепью на х. Владиславовку. По пути я забежал домой. Жена сказала, что к нам пришла женщина – полька с двумя детьми, и сказала, чтобы я уходил, т. к. за это могли убить и меня, и семью. Волошин в это время уже звал меня занять место в цепи, и я ушел из дому. Я не заявил, что у меня прячется полька. Войдя во Владиславовку, мы во дворе у сарая увидели женщину и трех детей. Волошин велел Хвylie бить их лопатой. Я видел, как Хвylie ударил одного ребенка лопатой. Потом я слышал четыре выстрела. Кто стрелял в детей, я не видел, но они все были убиты. Далее был убит один старик Яницкий.

На вопросы прокурора *подсудимый Янчук* ответил: Я видел, как убили Яницкого, и видел, как Хвylie ударил лопатой. Я видел еще на х. Божья Воля, как Волошин убил одного старика. Я участвовал в оцеплении хуторов Владиславовка и Божья Воля.

[...]

Пред[седательствую]щий объявляет судебное следствие оконченным, и суд переходит к прениям сторон.

Пред[седательствую]щий предоставляет слово представителю гособвинения.

Прокурор: Преступления подсудимых Огороднишук, Хвylie, Корчик, Шуба, Янчук, Пузовец, Дубинчук и Борис по ст. ст. 54-1,а” и 54-11 УК УССР нашли полное подтверждение в суде

odjechali, a my z Janczukiem odeszliśmy. Widziałem, jak Wołoszyn zabił jednego mężczyznę, lecz nie znam jego nazwiska.

Na pytania prokuratora **oskarżony Puzowiec** odpowiedział: Jesienią 1943 roku uczestniczyłem w szkoleniach rezerwowej sotni „UPA”. Byłem na nich raz. Prowadził je Ohorodniszczuk. O tym, że idziemy zabijać Polaków, oznajmił nam Wołoszyn. Byłem w grupie Ohorodniszczuka. W grupie tej byłem ja, Janczuk, a pozostałych nie znałem. Widziałem, jak Ohorodniszczuk zabił starca Janickiego, który pasł krowę koło ch[utoru] Władysławówka. Następnie Wołoszyn zabił starca koło ch[utoru] Boża Wola. W ch[utorze] tym Ohorodniszczuk zabił jeszcze jedną kobietę. Do ch[utoru] Władysławówka szliśmy tyralierą, żeby zatrzymać uciekających. Chcąc znaleźć Polaków w ch[utorze] Boża Wola, przeszukałem trzy domy. Do winy nie przyznawałem się.

Na pytania adwokata Bieriezinskiego **oskarżony Puzowiec** odpowiedział: Wołoszyn oznajmił nam, że idziemy zabijać Polaków we w[si] Beheta o świcie.

Oskarżeni pytań nie mają.

Na pytania sądu **oskarżony Puzowiec** odpowiedział: Brałem udział w okrażeniu Władysławówki i Bożej Woli. W obu chutorach szukałem w domach Polaków. Nie byłem przy zastrzeleniu trojga dzieci. Wtedy już poszedłem z Janczukiem do domu.

Oskarżeni nie zaprzeczają zeznaniom Puzowca.

Oskarżony Janczuk zeznał w sprawie: Za Niemców, latem 1943 roku, w sierpniu, spotkałem jadącego podwodą Łupynkę i innych. Wysłał mnie on do Behety, gdzie zostałem wciągnięty na listę. Było tam wielu ludzi i podzielono nas na grupy. Przenocowaliśmy, a rano bandyta Wołoszyn oznajmił, że pójdziemy zabijać Polaków. Byłem w grupie Ohorodniszczuka. Szliśmy tyralierą na ch[utor] Władysławówkę. Po drodze wpadłem do domu. Żona mi powiedziała, że przyszła do nas kobieta – Polka z dwójką dzieci, i kazała mi uciekać, ponieważ za to mogli zabić i mnie, i rodzinę. Wołoszyn już wołał mnie, [kaząc] zająć miejsce w tyralierze, więc wyszedłem z domu. Nie zgłosiłem, że u mnie ukrywa się Polka. Gdy wkroczyliśmy do Władysławówki, zauważyłem na podwórku koło stodoły kobietę z trójką dzieci. Wołoszyn kazał Chwylowi bić je łopatą. Widziałem, jak Chwyl uderzył jedno dziecko łopatą. Potem usłyszałem cztery strzały. Kto strzelał do dzieci, nie widziałem, lecz wszystkie zostały zabite. Potem został zabity pewien starzec Janicki.

Na pytania prokuratora **oskarżony Janczuk** odpowiedział: Widziałem, jak zabili Janickiego oraz widziałem, jak Chwyl uderzył łopatą. Widziałem też w ch[utorze] Boża Wola, jak Wołoszyn zabił pewnego starca. Brałem udział w okrażaniu chutorów Władysławówka i Boża Wola.

и квалифицированы правильно. Учитывая тяжесть совершенных преступлений, прошу вынести высшую меру наказания – расстрел – в отношении подсудимых Огороднищук, Дубинчук, Хвиль и Корчик, с конфискацией всего их имущества. В отношении подсудимых Шуба, Янчук, Пузовец и Борис определить каждому 25 лет заключения в ИТЛ, с конфискацией всего их имущества с поражением прав. Лишить Корчик, Шуба и Дубинчук медалей „За победу над Германией”.

Пред[седательствующий] предоставляет слово представителю защиты.

Адвокат Березинский: Прошу суд учесть, что подсудимые были орудием преступлений в руках врагов народа – украинско-немецких националистов. Прошу суд учесть чистосердечное признание Огороднищук, его честную трудовую жизнь с приходом Советской власти, и не выносить ему высшую меру наказания – расстрел.

Подсудимый Хвиль попал в общую стихию. Его можно перевоспитать длительным заключением и я прошу сохранить ему жизнь.

Прошу, учитывая преклонный возраст подсудимого Борис, уменьшить ему срок наказания.

Подсудимый Корчик убил поляка Русецкого больше из личной мести, чем из бандитских побуждений. Прошу сохранить ему жизнь.

В отношении подсудимого Шуба прошу учесть его преклонный возраст и уменьшить ему срок наказания.

Подсудимый Янчук не сообщил бандитам об известном ему случае, когда у него пряталась от погрома одна гражданка с детьми. Прошу ему и Пузовец вынести более мягкое наказание.

Подсудимый Дубинчук совершил тяжкое преступление, убив 7 советских граждан. Прошу учесть его молодость в то время и сохранить ему жизнь.

Стороны репликами не обменялись.

Пред[седательствующий] объявляет прения сторон оконченными и предоставляет подсудимым последнее слово.

Подсудимый Огороднищук: Бандиты заставили меня участвовать в их преступлениях. Я признаю свою вину, но она произошла из-за темноты и обмана. Я прекратил все преступления с приходом Советской власти. Прошу суд сохранить мне жизнь.

Подсудимый Дубинчук: Меня бандиты принудили и я пошел на преступления. Я был на фронте, тяжело ранен в боях с немцами. Я честно отбуду данное судом наказание. Прошу учесть мою молодость.

[...]

Prze[wodniczą]cy ogłasza dochodzenie sądowe za zakończone i sąd przechodzi do wysłuchania stron.

Przewodniczący udziela głosu przedstawicielowi oskarżenia.

Prokurator: Zbrodnie oskarżonych Ohorodniszczuka, Chwyla, Korczyka, Szuby, Janczuka, Puzowca, Dubynczuka i Borysa z art. art. 54-1, „a” i 54-11 KK USRS znalazły całkowite potwierdzenie w rozprawie sądowej i zostały poprawnie zakwalifikowane. Biorąc pod uwagę ciężar popełnionych zbrodni, proszę skazać oskarżonych Ohorodniszczuka, Dubynczuka, Chwyla i Korczyka na najwyższy wymiar kary – rozstrzelanie – z konfiskatą całego mienia. Oskarżonych Szubę, Janczuka, Puzowca i Borysa skazać na 25 lat pozbawienia wolności w ITŁ z konfiskatą całego mienia i pozbawieniem praw. Odebrać Korczykowi, Szubie i Dubynczukowi medale „Za Zwycięstwo nad Niemcami”.

Prz[ewodniczą]cy udziela głosu przedstawicielowi obrony.

Adwokat Bierieziński: Proszę sąd o uwzględnienie, że oskarżeni byli narzędziem w rękach wrogów ludu – ukraińsko-niemieckich nacjonalistów. Proszę sąd, by uwzględnił szczere przyznanie się Ohorodniszczuka, jego uczciwe i pracowite życie po nastaniu władzy sowieckiej, i nie skazywał go na najwyższy wymiar kary – rozstrzelanie.

Oskarżony Chwyl dał się ponieść powszechnie panującym emocjom. Można go reedukować poprzez długotrwałe pozbawienie wolności. Proszę nie pozbawiać go życia.

Proszę, uwzględniając podeszły wiek oskarżonego Borysa, o skrócenie mu terminu kary więzienia.

Oskarżony Korczyk zabił Polaka Rusieckiego bardziej z zemsty osobistej, niż z bandyckich pobudek. Proszę darować mu życie.

W stosunku do oskarżonego Szuby proszę uwzględnić jego podeszły wiek i skrócić mu termin kary więzienia.

Oskarżony Janczuk nie doniósł bandytom o znanym mu fakcie ukrywania się w jego [domu] przed pogromem pewnej obywatelki z dziećmi. Proszę o wymierzenie jemu i Puzowcowi łagodniejszej kary.

Oskarżony Dubynczuk dopuścił się ciężkiej zbrodni, zabijając 7 obywateli sowieckich. Proszę uwzględnić jego młody wówczas wiek i darować mu życie.

Strony nie wymieniły ze sobą replik.

Prz[ewodniczą]cy ogłasza wystąpienia stron za zakończone i udziela podsądnym ostatniego słowa.

Oskarżony Ohorodniszczuk: Bandyci zmusili mnie, bym wziął udział w ich zbrodniach. Przyznaję się do winy, lecz [dopuściłem się zbrodni]

Подсудимый Корчик: Я сын бедняка. Если бы я не пошел с бандитами на погром поляков, они убили бы меня. Я убил только одного человека. Я был после этого на фронте и имею два ранения. Я хорошо работал в колхозе. Я оставляю свою судьбу на усмотрение трибунала.

Подсудимый Хвиль: Бандиты заставили меня идти на убийства. Я не хотел убивать, но на меня наставили пистолет и заставили убивать. С 1944 года я честно работал в своем хозяйстве, а потом в колхозе, прошу суд учесть это.

Подсудимый Борис: Я старый человек и не хотел идти на погром, но меня заставили. Я не проводил обучений в учебной сотне. Оставляю свою судьбу на усмотрение суда.

Подсудимый Шуба: Я в то время жил в чужом селе. Мне некуда было деться и вынужден был идти по приказанию старосты с Корчиком. Я был на фронте, честно работал в колхозе. Прошу суд учесть это.

Подсудимый Пузовец: Я проживал в своем селе и всю жизнь трудился. Я был председателем колхоза в 1940 году, при немцах за это мне ежечасно грозила смерть. Я не мог поэтому отказаться от участия в погроме. Я признаю свою вину. Я честно работал с 1944 года, был депутатом сельсовета и агитатором. В колхозе я был бригадиром. Прошу уменьшить мне наказание.

Подсудимый Янчук: Я не виноват. Меня бандиты заставили участвовать в преступлениях. Я никого не убивал. Оставляю свою судьбу на усмотрение суда.

В 15 ч. 25 мин. суд удаляется на совещание.

В 23 ч. 20 мин. суд возвращается из совещательной комнаты, председательствующий оглашает приговор и разъясняет всем осужденным порядок обжалования приговора, а осужденным Огороднищук, Дубинчук, Корчик и Хвиль, кроме того, порядок подачи прошения о помиловании на имя Президиума Верховного Совета СССР.

В 23 ч. 35 мин. судебное заседание объявлено закрытым.

[...]

Председательствующий
Майор юстиции (—) Хоптяный

Секретарь
Ст. лейтенант юстиции (—) Гайдук

przez ciemnotę i ogłupienie. Zaprzestałem swej zbrodniczej działalności po nastaniu władzy sowieckiej. Proszę, by sąd darował mi życie.

Oskarżony Dubynczuk: Bandyty zmusili mnie i popełniłem zbrodnię. Byłem na froncie, ciężko ranny w bitwach z Niemcami. Uczciwie odbędę wymierzoną przez sąd karę. Proszę wziąć pod uwagę mój młody wiek.

Oskarżony Korczyk: Jestem synem biedniaka. Gdybym nie poszedł z bandytami na pogrom Polaków, zabiliby mnie. Zamordowałem tylko jedną osobę. Potem byłem na froncie i odniosłem dwie rany. Dobrze pracowałem w kołchozie. Składałem swój los w ręce trybunału.

Oskarżony Chwyl: Bandyty zmusili mnie do mordowania. Nie chciałem zabijać, lecz wymierzono do mnie z pistoletu i zmuszono do zabijania. Od 1944 roku uczciwie pracowałem w moim gospodarstwie, a potem w kołchozie. Proszę, by sąd to uwzględnił.

Oskarżony Borys: Jestem starym człowiekiem i nie chciałem iść na pogrom, lecz zmuszono mnie. Nie prowadziłem szkoleń w sotni szkolnej. O moim losie niech zadecyduje sąd.

Oskarżony Szuba: Mieszkałem wówczas w obcej wsi. Nie miałem gdzie się podziać i na rozkaz starosty musiałem iść z Korczykiem. Byłem na froncie, uczciwie pracowałem w kołchozie. Proszę, by sąd wziął to pod uwagę.

Oskarżony Puzowiec: Mieszkałem na wsi i przez całe życie pracowałem. Byłem przewodniczącym kołchozu w roku 1940 i z tego powodu za Niemców stale groziła mi śmierć. Dlatego nie mogłem wymówić się od udziału w pogromie. Przyznaję się do winy. Od 1944 roku uczciwie pracowałem, byłem delegatem do *Sielsowietu* i agitator. W kołchozie pracowałem jako brygadzysta. Proszę o złagodzenie mojego wyroku.

Oskarżony Janczuk: Nie jestem winny. Bandyty zmusili mnie do udziału w zbrodniach. Nikogo nie zabijałem. Składałem swój los w ręce sądu.

O g[odzinie] 15 min[ut] 25 sąd udaje się na naradę.

O g[odzinie] 23 min[ut] 20 sąd wychodzi z pokoju narad, prz[ewodniczą]cy ogłasza wyrok i wyjaśnia skazanym termin i sposób jego zaskarżenia, a ponadto skazanym Ohorodniszczukowi, Dubynczukowi, Korczykowi i Chwylowi tryb złożenia prośby o ułaskawienie do Prezydium Rady Najwyższej ZSRS.

O g[odzinie] 23 min[ut] 35 ogłasza się posiedzenie sądowe za zamkniętą.

[...]

Przewodniczący
Major sądownictwa (—) Choptiany

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 37–100.
Оригінал, рукопис на бланку.

Примітки

- ¹ У документі № 66 та 68: *Ярмолинская*.
- ² Так у тексті; повинно бути: *Огороднищук*.
- ³ В документах № 66 та 68: *Ілляшук*.
- ⁴ Вище: *Ярмолицька*.

Sekretarz
St[arszy] lejtenant sądownictwa (—) Hajduk

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 37–100.
Oryginał, rękopis na formularzu.

Przypisy

- ¹ W dokumencie nr 66 i 68: *Jarmolińska*.
- ² Tak w tekście. Powinno być: *Ohorodniszczuk*.
- ³ W dokumentach nr 66 i 68: *Iljaszuk*.
- ⁴ Wyżej: *Jarmolicka*.

**Вирок ВТ Прикарпатського ВО в справі
Василя Огородніщука та інших від 27–28 вересня 1951 р.**

Копия
Дело № 00375
Сов. секретно

Приговор
Именем Союза Советских Социалистических Республик

1951 года, сентября месяца, 27–28 дня, Военный Трибунал Прикарпатского Военного Округа, в закрытом судебном заседании в г. Луцке, в составе:

Председательствующего	майора юстиции ХОПТЯНОГО
Народных заседателей	майора КОНЕВА и лейтенанта КОРОБКО
При секретаре	ст. лейтенанте юстиции ГАЙДУК
С участием сторон:	Государственного обвинителя – пом. Военного Прокурора ПрикВО полковника юстиции ШВАРЦ и защиты – адвоката БЕРЕЗИНСКОГО

рассмотрел дело по обвинению:

1. ОГОРОДНИЩУКА Василия Михайловича, 1903 года рождения, уроженца и жителя села Хоболтова Владимир-Волынского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, имеющего образование в объеме 4-х классов начальной школы, женатого, несудимого, крестьянина-колхозника;

2. ДУБИНЧУКА Владимира Ивановича, 1923 года рождения, уроженца села Свичев Овадновского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, малограмотного, холостого, 10 октября 1947 года народным судом Овадновского района Волынской области по ст. 70 ч. II УК УССР осужденного на пять лет лишения свободы, на день ареста его отбывал меру наказания в исправительно-трудовом лагере, служившего в Советской Армии с лета 1944 года по май месяц 1945 г.;

3. КОРЧИК Ивана Исааковича, 1911 года рождения, уроженца и жителя села Свичев Овадновского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, имеющего образование

**Wyrok WT Przykarpackiego OW
w sprawie Wasyla Ohorodniszczuka i innych z 27–28 września 1951 r.**

Kopia
Sprawa nr 00375
Ściś[le] tajne

Wyrok

W imieniu Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich

W dniach 27–28 września 1951 roku Wojskowy Trybunał Przykarpackiego Okręgu Wojskowego na zamkniętym posiedzeniu sądowym w m. Łucku w składzie:

Przewodniczący	major sądownictwa CHOPTIANYJ
Ławnicy ludowi	major KONIEW i lejtenant KOROBKO
Z udziałem sekretarza:	st[arszy] lejtenant sądownictwa HAJDUK
Z udziałem stron:	oskarżyciel publiczny – pom[ocnik] prokuratora wojskowego Przyk[arpackiego] OW pułkownik sądownictwa SZWARC i obrona – adwokat BIERIEZINSKIJ

rozpatrzył sprawę z oskarżenia:

1. OHORODNISZCZUKA Wasyla s. Mychajła, urodzonego w 1903 roku we wsi Chobułów rejonu włodzimierskiego obwodu wołyńskiego i zamieszkałego tamże, Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, z wykształceniem 4 klas szkoły podstawowej, żonatego, nie karanego, chłopca kołchoźnika;

2. DUBYNCZUKA Wołodymyra s. Iwana, urodzonego w 1923 roku we wsi Swojczów rejonu owadnieńskiego obwodu wołyńskiego, Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, półanalfabety, kawalera, skazanego przez Sąd Ludowy rejonu owadnieńskiego obwodu wołyńskiego w dniu 10 października 1947 roku na pięć lat pozbawienia wolności z art. 70 cz. II KK USRS; w dniu aresztowania odbywał karę w poprawczym obozie pracy, pełniące służbę w Armii Sowieckiej od lata 1944 roku do maja 1945 r.;

3. KORCZYKA Iwana s. Izaaka, urodzonego w 1911 roku we wsi Swojczów rejonu owadnieńskiego obwodu wołyńskiego i zamieszkałego tamże,

в объеме 2-х классов начальной школы, женатого, несудимого, служившего в Советской Армии с лета 1944 года по ноябрь 1945 года, крестьянина-колхозника;

4. ХВЫЛЬ Тараса Федоровича, 1906 года рождения, уроженца и жителя села Хворостово Владимир-Волынского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, малограмотного, женатого, несудимого, крестьянина-колхозника;

5. БОРИС Филиппа Андреевича, 1891 года рождения, уроженца села Стрижов Грубешовского района Польши, жителя села Хоболтова Владимир-Волынского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, имеющего образование в объеме 2-х классов, женатого, несудимого, крестьянина-колхозника;

6. ШУБА Василия Антоновича, 1894 года рождения, уроженца села Отроч Яновского района Польши, жителя села Могильно Овадновского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, имеющего образование в объеме 2-х классов начальной школы, женатого, несудимого, служившего в Советской Армии с лета 1944 года до 1945 г., крестьянина-колхозника;

7. ЯНЧУКА Филиппа Степановича, 1904 года рождения, уроженца и жителя села Хоболтова Владимир-Волынского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, имеющего образование в объеме 2-х классов начальной школы, женатого, несудимого, служившего в Советской Армии с ноября месяца 1944 года по январь 1946 года, крестьянина-колхозника;

8. ПУЗОВЕЦ Мирона Ивановича, 1902 года рождения, уроженца и жителя села Хоболтова Владимир-Волынского района Волынской области, украинца, гражданина СССР, беспартийного, имеющего образование в объеме 4 классов начальной школы, женатого, несудимого, крестьянина-колхозника

– всех в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР.

Материалами предварительного и судебного следствия –

установлено:

Подсудимые – ОГОРОДНИЩУК, ЯНЧУК, ПУЗОВЕЦ, БОРИС, КОРЧИК, ХВЫЛЬ, ДУБИНЧУК и ШУБА в 1943 году установили преступную связь с бандой „ОУН” и совместно с другими бандитами „ОУН”, летом 1943 года участвовали в массовом истреблении советских граждан польской национальности во Владимир-Волынском и Овадновском районах.

Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, z wykształceniem 2 klas szkoły podstawowej, żonatego, nie karanego, pełniącego służbę w Armii Sowieckiej od lata 1944 roku do listopada 1945 roku, chłopą kołchoźnika;

4. CHWYLA Tarasa s. Fedira, urodzonego w 1906 roku we wsi Chorostów rejonu włodzimierskiego obwodu wołyńskiego i zamieszkałego tamże, Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, półanalfabety, żonatego, nie karanego, chłopą kołchoźnika;

5. BORYSA Pyłypa s. Andrija, urodzonego w 1891 roku we wsi Strzyżów rejonu hrubieszowskiego w Polsce, mieszkańca wsi Chobułtów rejonu włodzimierskiego obwodu wołyńskiego, Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, z wykształceniem 2 klas, żonatego, nie karanego, chłopą kołchoźnika;

6. SZUBY Wasyla s. Antona, urodzonego w 1894 roku we wsi Otrocz rejonu janowskiego w Polsce, mieszkańca wsi Mohilno rejonu owadnieńskiego obwodu wołyńskiego, Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, z wykształceniem 2 klas szkoły podstawowej, żonatego, nie karanego, pełniącego służbę w Armii Sowieckiej od lata 1944 roku do 1945 r., chłopą kołchoźnika;

7. JANCZUKA Pyłypa s. Stepana, urodzonego w 1904 roku we wsi Chobułtów rejonu włodzimierskiego obwodu wołyńskiego i zamieszkałego tamże, Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, z wykształceniem 2 klas szkoły podstawowej, żonatego, nie karanego, pełniącego służbę w Armii Sowieckiej od listopada 1944 roku do stycznia 1946 roku, chłopą kołchoźnika;

8. PUZOWCA Myrona s. Iwana, urodzonego w 1902 roku we wsi Chobułtów rejonu włodzimierskiego obwodu wołyńskiego, Ukraińca, obywatela ZSRS, bezpartyjnego, z wykształceniem 4 klas szkoły podstawowej, żonatego, nie karanego, chłopą kołchoźnika

– wszystkich o popełnienie przestępstw, przewidzianych art. art. 54-1, „a” i 54-11 KK USRS.

Na podstawie materiałów śledztwa wstępnego i dochodzenia sądowego –

stwierdził:

Oskarżeni – OHORODNISZCZUK, JANCZUK, PUZOWIEC, BORYS, KORCZYK, CHWYL, DUBYNCZUK I SZUBA w 1943 roku nawiązali przestępcze stosunki z bandą „OUN” i wspólnie z innymi bandytami „OUN” latem 1943 roku uczestniczyli w masowym mordzie obywateli sowieckich narodowości polskiej w rejonach włodzimierskim i owadnieńskim.

Przestępcza działalność każdego z oskarżonych polegała na:

Преступная деятельность каждого в отдельности из подсудимых заключается в следующем:

1. ОГОРОДНИЦУК В. М., проживая в с. Хоболтова Владимир-Волынского района, весной 1943 года вступил в банду „УПА-ОУН” и под кличкой „Акула” до весны 194[.] года был сотенным резервной сотни „УПА”, на вооружении имел винтовку. Являясь сотенным резервной сотни „УПА” ОГОРОДНИЦУК, совместно с подчиненными ему „четовыми” готовил кадры для „УПА-ОУН”, обучал мужчин военному делу – строевой подготовке, правилам стрельбы из оружия.

Летом 1943 года ОГОРОДНИЦУК, совместно с бандглаварем ВОЛОШИНЫМ („Сорока”) и другими руководил массовым истреблением советских граждан польской национальности. При этом он руководил группой убийц в числе 6 человек, и, из имевшейся у него винтовки, лично сам убил четырех человек.

Так, им были убиты: на хуторе Владиславовка Владимир-Волынского района Волынской области – гр. ЯНИЦКИЙ; на хуторе Божья Воля Овадновского района Волынской области – расстрелял двух граждан (фамилии не установлены), а в селе Свичев Овадновского района – расстрелял гражданина КРЫШТОВА.

Являясь одним из руководителей истребления советских граждан польской национальности, ОГОРОДНИЦУК руководил оцеплением хуторов, где проживали граждане польской национальности, с целью задержания убегающих от расправы; разыскивал скрывавшихся граждан в домах и сараях, обстреливал убегающих и присутствовал при том, как другие бандиты „ОУН” убивали советских граждан польской национальности, в том числе и при убийстве детей.

Он же, весной 1944 года, узнав о том, что в дом к гражданину села Хоболтова Владимир-Волынского района КОЗАЧУКУ П. И. зашли два неизвестных солдата Советской Армии и, убедившись, что таковые находятся в упомянутом доме, сообщил бандглаварю „ОУН” ВОЛОШИНУ (осужден) и другим бандитам, которые с участием ОГОРОДНИЦУКА задержали этих солдат. Судьба, задержанных бандитами „ОУН”, солдат неизвестна.

2. ДУБИНЧУК в 1943 году установил преступную связь с бандой „ОУН” и являлся связным в банде.

Летом 1943 года ДУБИНЧУК, совместно с другими бандитами „ОУН” принимал участие в истреблении советских граждан польской национальности и из имевшейся у него винтовки лично убил семь человек.

Так, им лично были убиты: в селе Свичев Овадновского района семья – три человека САВИЦКИХ и гр. ЯРМОЛИНСКАЯ-МАЕВ-

1. OHORODNISZCZUK W. M., mieszkając we w[si] Chobułów rejonu włodzimierskiego, na wiosnę 1943 roku wstąpił do bandy „UPA-OUN” i pod pseudonimem „Akuła” do wiosny 194[.] roku był sotennym rezerwowej sotni „UPA”, ponadto był uzbrojony w karabin. Będąc sotennym rezerwowej sotni „UPA” OHORODNISZCZUK razem z podwładnymi mu „czotowymi” szkolił kadre dla „UPA-OUN”, uczył mężczyzn przysposobienia wojskowego – musztry i zasad strzelania z broni.

Latem 1943 roku OHORODNISZCZUK, razem z przywódcą bandy WOŁOSZYNEM („Soroką”) i innymi kierował masowym mordem obywateli sowieckich narodowości polskiej. Jednocześnie kierował grupą morderców liczącą 6 ludzi oraz z posiadanego przezeń karabinu osobiście zabił cztery osoby.

Zabici przez niego zostali: w chutorze Władysławówka rejonu włodzimierskiego – ob[ywate]l JANICKI; w ch[utorze] Boża Wola rejonu owadnieńskiego obwodu wołyńskiego – dwaj obywatele (nazwiska nie zostały ustalone), a we wsi Swojczów rejonu owadnieńskiego – obywatel KRYSZTOW.

Będąc jednym z prowodyrów mordu obywateli sowieckich narodowości polskiej, OHORODNISZCZUK kierował okrażeniem zamieszkałych przez obywateli narodowości polskiej chutorów w celu zatrzymania uciekających przed pogromem; szukał ukrywających się w domach i stodołach, ostrzeliwał uciekających oraz był obecny przy tym, jak inni bandyci „OUN” zabijali obywateli sowieckich narodowości polskiej, w tym też przy zamordowaniu dzieci.

Tenże na wiosnę 1944 roku, dowiedziawszy się, że do domu obywatela wsi Chobułów rejonu włodzimierskiego KOZACZUKA P. I. wstąpiło dwóch nieznanymi żołnierzy Armii Sowieckiej i upewniwszy się, że znajdują się oni we wspomnianym domu, poinformował przywódcę ban[dy] „OUN” WOŁOSZYNA (skazany) oraz innych bandytów, którzy przy udziale OHORODNISZCZUKA zatrzymali tych żołnierzy. Losy zatrzymanych przez bandytów „OUN” żołnierzy nie są znane.

2. DUBYNCZUK w 1943 roku nawiązał przestępcze stosunki z bandą „OUN” i był w niej łącznikiem.

Latem 1943 roku DUBYNCZUK razem z innymi bandytami „OUN” brał udział w likwidacji obywateli sowieckich narodowości polskiej oraz z posiadanego przezeń karabinu osobiście zabił siedem osób.

Tak więc osobiście wymordował: we wsi Swojczów rejonu owadnieńskiego – trzysobową rodzinę SAWICKICH i ob[ywate]lkę JARMOLIŃSKĄ-MAJEWSKĄ, a w chutorze Jadwigów rejonu owadnieńskiego – dwoje nieletnich dzieci z rodziny SOSZYŃSKIEGO i starca KISZKĘ.

СКАЯ, а на хуторе Ядвигов Овадновского района – двое малолетних детей из семьи СОШИНСКОГО Антона и старик КИШКА.

Тогда же, ДУБИНЧУК лично участвовал в розысках советских граждан польской национальности, укрывшихся от расправы в домах и сараях жителей хуторов и сел, где они проживали, указывал другим бандитам „ОУН” дома, где проживали граждане польской национальности, и лично участвовал в обстрелах и преследовании убегающих от расправы граждан.

3. КОРЧИК, летом 1943 года установил преступную связь с бандой „ОУН” и совместно с другими бандитами „ОУН” тогда же участвовал в истреблении советских граждан польской национальности.

Будучи вооруженным винтовкой, КОРЧИК, совместно с бандитами ОГОРОДНИЩУКОМ, ДУБИНЧУКОМ и другими участниками убийств советских граждан польской национальности, в селе Свичев Овадновского района, участвовал в оцеплении домов, где прятались граждане от расправы, и разыскивал скрывавшихся. Узнав о том, что в сарае гражданина ИЛЛЯШУКА Д. Л. укрылись от расправы граждане РУСЕЦКИЙ и КРЫШТОВ, лично участвовал в розыске их. После того, как РУСЕЦКИЙ и КРЫШТОВ были обнаружены и выведены из сарая во двор, КОРЧИК лично застрелил гражданина РУСЕЦКОГО.

Он же, в тот же день, присутствовал при убийствах граждан польской национальности другими участниками банды, а также преследовал и обстреливал граждан польской национальности, убежавших от бандитов „ОУН”.

Кроме того, КОРЧИК с сентября 1943 года по февраль 1944 года являлся господарчим банды „ОУН”. Будучи господарчим, КОРЧИК собирал у населения и заготавливал для банды „ОУН” продукты питания, одежду и другие вещи. Им лично заготовлено и передано в банду 20 цн. зерна, 100 кг растительного масла, 19 кг сала и другие продукты.

4. ХВЫЛЬ, весной 1943 года вступил в резервную сотню „УПА-ОУН”, где изучал военное дело для последующего ведения вооруженной борьбы против Советской Армии.

Летом 1943 года, ХВЫЛЬ, совместно с другими бандитами „ОУН”, участвовал в убийствах советских граждан польской национальности на хуторе Владиславовка и Хворостовском лесу Владимир-Волынского района, участвовал в оцеплении хуторов, где проживали граждане польской национальности, с целью задержания убегающих граждан.

Тогда же ХВЫЛЬ на хуторе Владиславовка Владимир-Волынского района лично железной лопатой убил одного ребенка и присутство-

Wtedy też DUBYN CZUK osobiście uczestniczył w poszukiwaniach obywateli sowieckich narodowości polskiej, ukrywających się przed pogromem w tych chutorach i wsiach, gdzie mieszkali – w domach i stodołach [innych] mieszkańców. Wskazywał ponadto innym bandytom „OUN” domy, w których mieszkali obywatele narodowości polskiej oraz osobiście uczestniczył w ostrzeliwaniu i ściganiu obywateli uciekających przed pogromem.

3. KORCZYK latem 1943 roku nawiązał przestępcze stosunki z bandą „OUN” i wspólnie z innymi bandytami „OUN” brał udział w likwidacji obywateli sowieckich narodowości polskiej.

Będąc uzbrojony w karabin, KORCZYK wspólnie z bandytami OHO-RODNISZCZUKIEM, DUBYN CZUKIEM i innymi sprawcami mordów obywateli sowieckich narodowości polskiej we wsi Swojczów rejonu owadnieńskiego brał udział w okrażeniu domów, w których obywatele ukrywali się przed pogromem oraz szukał ukrywających się. Dowiedziawszy się, że w stodole obywatela ILJASZUKA D. L. schronili się przed masakrą obywatele RUSIECKI i KRYSZTOW, osobiście uczestniczył w ich poszukiwaniu. Po znalezieniu RUSIECKIEGO i KRYSZTOWA oraz wyprowadzeniu ich ze stodoły na podwórze, KORCZYK własnoręcznie zastrzelił obywatela RUSIECKIEGO.

Tego samego dnia był obecny przy zamordowaniu obywateli narodowości polskiej przez innych członków bandy oraz ścigał i ostrzeliwał Polaków uciekających przed bandytami „OUN”.

Poza tym KORCZYK od września 1943 roku do lutego 1944 roku był zaopatrzeniowcem bandy „OUN”. Pełniąc tę funkcję, KORCZYK zbierał wśród ludności i gromadził dla bandy „OUN” żywność, odzież i inne rzeczy. Zgromadził i przekazał bandzie 20 c[etnarów] zboża, 100 kg oleju roślinnego, 19 kg słoniny oraz inne artykuły.

4. CHWYL wiosną 1943 roku wstąpił do rezerwowej sotni „UPA-OUN”, w której uczył się rzemiosła wojennego, by potem prowadzić walkę zbrojną przeciwko Armii Sowieckiej.

Latem 1943 roku CHWYL współdziałał z innymi bandytami „OUN” przy mordowaniu obywateli sowieckich narodowości polskiej w chutorze Władysławówka i lesie chorostowskim rejonu włodzimierskiego. W celu schwytania uciekających obywateli uczestniczył w okrażaniu chutorów zamieszkałych przez obywateli narodowości polskiej.

Właśnie wtedy w chutorze Władysławówka rejonu włodzimierskiego CHWYL osobiście zabił żelazną łopatą dziecko oraz był obecny przy zabójstwie dwójga dzieci dokonanych przez bandytę WOŁOSZYNA i innych, popełnianych przez bandytów morderstwach.

вал при убийстве двоих детей бандитом ВОЛОШИНЫМ, а также при других, совершаемых бандитами, убийствах.

5. БОРИС, летом 1943 года вступил в резервную сотню „УПА-ОУН”, где занимал положение „четового” (комвзвода) и готовил резервы для банды „УПА”.

Летом 1943 года совместно с другими бандитами „ОУН”, будучи вооруженным винтовкой, участвовал в массовом истреблении советских граждан польской национальности.

При этом, БОРИС находился в оцеплении хутора Владиславовка Владимир-Волынського района с целью задержания убегающих от расправы граждан, а также из винтовки обстреливал убегающих от расправы граждан польской национальности.

Кроме того, присутствовал при убийстве бандитом ДУБИНЧУКОМ 2-х детей и при убийстве одного старика.

6. ШУБА, летом 1943 года, совместно с другими бандитами „ОУН” участвовал в истреблении советских граждан польской национальности.

Будучи вооруженным обрезом винтовки, совместно с другими участниками банды „ОУН” разыскивал в сарае гражданина с. Свищев ИЛЬЯШУКА Д. Л. укрывавшихся там граждан польской национальности РУСЕЦКОГО и КРЫШТОВА. Последние бандитами с участием ШУБА были обнаружены и бандитами ОГОРОДНИЩУКОМ и КОРЧИК убиты.

Кроме того, участвовал в преследовании убегающих от расправы граждан и убийствах граждан польской национальности, совершенных участниками банды.

7. ПУЗОВЕЦ, летом 1943 года вступил в резервную сотню „УПА-ОУН”, где проходил военное обучение с целью поступления в „УПА” для ведения вооруженной борьбы с Советской Армией.

В один из дней лета 1943 года ПУЗОВЕЦ, совместно с бандитами „ОУН”, с железной лопатой в руках участвовал в истреблении советских граждан польской национальности на хуторах Владиславовка и Божья Воля Владимир-Волынського района.

При этом, ПУЗОВЕЦ находился в оцеплении хутора Владиславовка с целью задержания убегающих от расправы граждан, а на хуторе Божья Воля участвовал в розысках граждан польской национальности, укрывшихся от расправы.

Он же присутствовал при совершенных бандитами „ОУН” убийствах граждан – ЯНИЦКОГО, одного старика и одной женщины.

8. ЯНЧУК, летом 1943 года поступил в резервную сотню „УПА”, где проходил военное обучение с целью поступления в „УПА” для ведения вооруженной борьбы с Советской Армией.

5. BORYS latem 1943 roku wstąpił do sotni rezerwowej „UPA-OUN”, w której zajmował stanowisko „czotowego” (dow[ódca] plutonu) i szkolił rezerwę dla bandy „UPA”.

Latem 1943 roku razem z innymi bandytami „OUN”, będąc uzbrojony w karabin, brał udział w masowym mordzie obywateli sowieckich narodowości polskiej.

Poza tym BORYS był jednym z ludzi otaczających chutor Władysławówkę rejonu włodzimierskiego w celu zatrzymania uciekających przed pogromem obywateli narodowości polskiej i ostrzeliwał ich z karabinu.

Był także obecny przy zamordowaniu przez bandytę DUBYNCHUKA 2 dzieci i starca.

6. SZUBA latem 1943 roku razem z innymi bandytami „OUN” mordował obywateli sowieckich narodowości polskiej.

Będąc uzbrojony w obrzyn, wspólnie z innymi członkami bandy „OUN” szukał w stodole [należącej do] mieszkańca w[si] Swojczów ILJASZUKA D. L. ukrywających się tam obywateli narodowości polskiej RUSIECKIEGO i KRYSZTOWA. Zostali oni, przy udziale SZUBY, odnalezieni i zabici przez bandytów OHORODNISZCHUKA i KORCZYKA.

Brał również udział w pościgu za uciekającymi przed pogromem obywatelami i w dokonanych przez członków bandy zabójstwach obywateli narodowości polskiej.

7. PUZOWIEC latem 1943 roku wstąpił do sotni rezerwowej „UPA-OUN”, w której odbył szkolenie wojskowe po to, żeby zostać członkiem „UPA” i prowadzić walkę zbrojną z Armią Sowiecką.

Pewnego dnia, latem 1943 roku, PUZOWIEC wspólnie z bandytami „OUN”, posiadając żelazną łopatę, brał udział w mordzie obywateli sowieckich narodowości polskiej w chutorach Władysławówka i Boża Wola rejonu włodzimierskiego.

Jednocześnie PUZOWIEC znajdował się wśród ludzi otaczających chutor Władysławówkę w celu schwytania uciekających przed pogromem obywateli, a w chutorze Boża Wola brał udział w poszukiwaniach ukrywających się obywateli narodowości polskiej.

Tenże był obecny przy dokonanych przez bandytów „OUN” zabójstwach obywateli – JANICKIEGO, pewnego starca i pewnej kobiety.

8. JANCZUK latem 1943 roku wstąpił do sotni rezerwowej „UPA”, w której odbył szkolenie wojskowe, żeby zostać członkiem „UPA” i prowadzić walkę zbrojną z Armią Sowiecką.

Pewnego dnia, latem 1943 roku JANCZUK, uzbroiwszy się w siekiere, wspólnie z bandytami „OUN” wziął udział w masowej likwidacji obywateli sowieckich narodowości polskiej w chutorach Władysławówka i Boża Wola rejonu włodzimierskiego.

В один из дней лета 1943 года ЯНЧУК, вооружившись топором, совместно с бандитами „ОУН” участвовал в массовом истреблении советских граждан польской национальности на хуторах Владиславовка и Божья Воля Владимир-Волынского района.

При этом, ЯНЧУК участвовал в оцеплении хутора Владиславовка с целью задержания убегающих от расправы граждан присутствовал при убийстве троих детей, двух мужчин и одной женщины, которых убили бандиты „ОУН”, с которыми ЯНЧУК участвовал в истреблении граждан польской национальности.

Подсудимые: ОГОРОДНИЦУК, ДУБИНЧУК, КОРЧИК, ХВЫЛЬ, БОРИС, ШУБА, ПУЗОВЕЦ и ЯНЧУК, виновными себя в вышеизложенном, в отношении каждого в отдельности, в суде признали. Виновность их, каждого в отдельности, подтверждается также показаниями других подсудимых по данному делу и показаниями допрошенных в суде свидетелей – СТРУК Г. И., ВАНАХ А. В., ГРИЩУКА М. И., КУЗНЕЦОВА Д. П., ЛУПНИКА А. М., ПЕТРУШКОН. И., ИЛЬЯШУКА А. К., КУЧЕРУКА Г. А., ДЬЯЧУКА П. А. и ДУБИНЧУК Т. И.

Судом в судебном следствии установлено, что подсудимый ХВЫЛЬ убил на хуторе Владиславовка не троих детей, как это ему вменено в вину предварительным следствием, а одного ребенка. Также подсудимым ДУБИНЧУКОМ убито двое детей из семьи СОШИНСКОГО Антона, а не трое, как это ему вменено в вину предварительным следствием.

На основании изложенного выше, Военный Трибунал признал виновными – ОГОРОДНИЦУКА Василия Михайловича, ДУБИНЧУКА Владимира Ивановича, ХВЫЛЬ Тараса федоровича, КОРЧИК Ивана Исааковича, БОРИС Филиппа Андреевича, ШУБА Василия Антоновича, ПУЗОВЕЦ Мирона Ивановича и ЯНЧУКА Филиппа Степановича, – всех в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 54-1, а” и 54-11 УК УССР.

При определении меры наказания подсудимым – ОГОРОДНИЦУКУ В. М., ДУБИНЧУКУ В. И., КОРЧИК И. И. и ХВЫЛЬ Т. Ф., суд учитывает особую социальную опасность подсудимых и тяжесть совершенных ими злодеяний, выразившихся в зверском истреблении советских граждан, в том числе малолетних детей и стариков.

Руководствуясь ст. ст. 296 и 297 УПК УССР, Военный Трибунал –

Приговорил:

ОГОРОДНИЦУКА Василия Михайловича, ДУБИНЧУКА Владимира Ивановича, КОРЧИК Ивана Исааковича и ХВЫЛЬ Тараса

JANCZUK uczestniczył także w okrażeniu chutoru Władysławówka, mając na celu zatrzymanie uciekających przed pogromem obywateli. Był również obecny przy zabiciu trojga dzieci, dwóch mężczyzn i jednej kobiety, którzy zostali zamordowani przez bandytów „OUN”, uczestniczących wraz z JANCZUKIEM w likwidacji obywateli narodowości polskiej.

Oskarżeni: OHORODNISZCZUK, DUBYNCZUK, KORCZYK, CHWYL, BORYS, SZUBA, PUZOWIEC i JANCZUK przyznali się, każdy z osobna, przed sądem do popełnienia wyżej wymienionych przestępstw. Winę każdego z nich potwierdzają również zeznania innych oskarżonych w tej sprawie oraz zeznania przesłuchiowanych w sądzie świadków – STRUK G. I., WANACHA W., GRISZCZUKA M. I., KUZNIECOWA D. P., ŁUPNIKA A. M., PIETRUSZKO N. I., ILJASZUKA A. K., KUCZERUKA G. A., DJACZUKA P. A. i DUBYNCZUK T. I.

W trakcie dochodzenia sądowego ustalono, że oskarżony CHWYL zabił w chutorze Władysławówka nie troje, co mu zarzucano podczas śledztwa wstępnego, a jedno dziecko. Także oskarżony DUBYNCZUK zabił nie troje, co mu zarzucano podczas śledztwa wstępnego, a dwoje dzieci z rodziny Antoniego SOSZYŃSKIEGO.

Na podstawie powyższego Trybunał Wojskowy uznaje za winnych – OHORODNISZCZUKA Wasyla s. Mychajła, DUBYNCZUKA Wołodymyry s. Iwana, CHWYLA Tarasa s. Fedira, KORCZYKA Iwana s. Izaaka, BORYSA Pyłypa s. Andrija, SZUBĘ Wasyla s. Antona, PUZOWCA Myrona s. Iwana i JANCZUKA Pyłypa s. Stepana – wszystkich popełnienia przestępstw, przewidzianych art. art. 54-1, „a” i 54-11 KK USRS.

Przy określeniu wysokości kary oskarżonych OHORODNISZCZUKA W. M., DUBYNCZUKA W. I., KORCZYKA I. I. i CHWYLA T. F., sąd bierze pod uwagę szczególne zagrożenie społeczne, jakie stanowią oskarżeni i ciężar popełnionych przez nich zbrodni, polegających na bestialskim mordowaniu obywateli sowieckich, w tym nieletnich dzieci i starców.

Kierując się art. art. 296 i 297 KPK USRS, Trybunał Wojskowy –

Orzekł:

OHORODNISZCZUKA Wasyla s. Mychajła, DUBYNCZUKA Wołodymyry s. Iwana, KORCZYKA Iwana s. Izaaka i CHWYLA Tarasa s. Fedira, na podstawie art. 54-1, „a” KK USRS – skazać wszystkich na najwyższy wymiar kary – rozstrzelanie oraz wszystkich czterech na konfiskatę całego mienia.

BORYSA Pyłypa s. Andrija, SZUBĘ Wasyla s. Antona, PUZOWCA Myrona s. Iwana i JANCZUKA Pyłypa s. Stepana, na podstawie art. 54-1, „a” KK USRS skazać na pozbawienie wolności w poprawczych obozach

Федоровича, на основании ст. 54-1, „а” УК УССР, подвергнуть высшей мере наказания – расстрелу, каждого; всех четверых с конфискацией всего их имущества.

БОРИС Филиппа Андреевича, ШУБА Василия Антоновича, ПУЗОВЕЦ Мирона Ивановича и ЯНЧУКА Филиппа Степановича, на основании ст. 54-1, „а” УК УССР подвергнуть заключению в исправительно-трудовых лагерях сроком на двадцать пять (25) лет каждого, с конфискацией всего их имущества и с поражением в правах, предусмотренных п.п. „а”, „б”, „в” ст. 29 УК УССР, сроком на пять лет каждого.

Неотбытый срок наказания осужденному ДУБИНЧУКУ Владимиру Ивановичу по приговору народного суда Овадновского района Волынской области от 10 октября 1947 года считать поглощенным настоящим приговором.

Лишить осужденных – ДУБИНЧУКА Владимира Ивановича, ШУБА Василия Антоновича и КОРЧИК Ивана Исааковича, всех троих медалей „За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 г.г.”.

Срок отбытия наказания осужденным с зачетом предварительного заключения исчислять: БОРИС Филиппу Андреевичу – с 27 февраля 1951 года, ШУБА Василию Антоновичу – с 29 марта 1951 года, ЯНЧУКУ Филиппу Степановичу – с 25 июля 1951 года, а ПУЗОВЕЦ Мирону Ивановичу – с 27 июля 1951 года.

До вступления приговора в законную силу меру пресечения осужденным: ОГОРОДНИЦУКУ Василию Михайловичу, БОРИС Филиппу Андреевичу, КОРЧИК Ивану Исааковичу, ШУБА Василию Антоновичу, ЯНЧУКУ Филиппу Степановичу, ПУЗОВЕЦ Мирону Ивановичу и ДУБИНЧУКУ Владимиру Ивановичу – оставить прежнюю, т.е. содержание под стражей.

Вещественное доказательство по делу – золотое кольцо с инициалами „УР 18.V.1930 г.”, ввиду отсутствия владельца такового, обратить в доход государства.

В силу примечания к ст. 85 УПК УССР, взыскать в пользу юридической консультации г. Луцка за осуществление защиты адвокатом БЕРЕЗИНСКИМ с осужденных: ОГОРОДНИЦУКА В. М., ХВЫЛЬ Т. Ф., БОРИС Ф. А., КОРЧИК И. И., ШУБА В. А., ЯНЧУКА Ф. С., ПУЗОВЕЦ М. И. и ДУБИНЧУК В. И. – по сто руб. с каждого.

Приговор в отношении всех подсудимых может быть обжалован в Военную Коллегию Верховного Суда СССР через Военный Трибунал ПрикВО в течение пяти дней с момента вручения копий приговора осужденным.

pracy, każdego na okres dwudziestu pięciu (25) lat, z konfiskatą całego mienia oraz z pozbawieniem praw zgodnie z p. p. „a”, „b”, „w” art. 29 KK USRS, każdego na okres pięciu lat.

Karę, której skazany DUBYNCZUK Wołodymyr s. Iwana nie odbył, a zastosowaną na podstawie orzeczenia Sądu Ludowego rejonu owadnień-
skiego obwodu wołyńskiego z dnia 10 października 1947 roku uznać za włączoną do wyroku [wydanego na podstawie] niniejszego orzeczenia.

Skazanym DUBYNCZUKOWI Wołodymyrowi s. Iwana, SZUBIE Wasylowi s. Antona i KORCZYKOWI Iwanowi s. Izaaka – wszystkim trzem odebrać medale „Za Zwycięstwo nad Niemcami w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej lat 1941–1945”.

Okres pozbawienia wolności skazanych, z uwzględnieniem poprzedzającego sąd aresztu, zaliczyć: BORYSOWI Pyłypowi s. Andrija – od 27 lutego 1951 roku, SZUBIE Wasylowi s. Antona – od 29 marca 1951 roku, JANCZUKOWI Pyłypowi s. Stepana – od 25 lipca 1951 roku, a PUZOWCOWI Myronowi s. Iwana – od 27 lipca 1951 roku.

Środek prewencyjny do czasu, aż wyrok nabierze mocy prawnej w stosunku do skazanych: OHORODNISZCZUKA Wasyla s. Mychajła, BORYSA Pyłypa s. Andrija, KORCZYKA Iwana s. Izaaka, SZUBY Wasyla s. Antona, JANCZUKA Pyłypa s. Stepana, PUZOWCA Myrona s. Iwana oraz DUBYNCZUKA Wołodymyra s. Iwana – pozostawić ten sam, tj. pobyt w więzieniu.

Dowody rzeczowe w sprawie – złoty pierścień z inicjałami „UR 18 V 1930 r.”, w związku z brakiem jego właściciela, przekazać na skarb państwa.

Na podstawie uwagi do art. 85 KPK USRS, za prowadzenie przez adwokata BIERIEZINSKIEGO obrony ściągnąć z oskarżonych OHORODNISZCZUKA W. M., CHWYLA T. F., BORYSA P. A., KORCZYKA I. I., SZUBY W. A., JANCZUKA P. S., PUZOWCA M. I. oraz DUBYNCZUKA W. I. na rzecz poradni prawnej m. Łucka po sto rub[li] od każdego.

Wyrok wszystkich skazanych może być zaskarżony do Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRS za pośrednictwem Wojskowego Trybunału Przyk[arpackiego] OW w terminie pięciu dni od chwili doręczenia skazanym kopii wyroku.

Oryginał z właściwymi podpisami.

Za zgodność:

Przewodniczący w sprawie

Major sądownictwa (—) CHOPTIANYJ

a

Подлинный за надлежащими подписями.

Верно:

Председательствующий по делу
Майор юстиции (—) ХОПТЯНЬИЙ^а

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 101–106.
Завірена копія, машинопис.*

Примітки

^а Кругла печатка з написом: *Военный Трибунал Прикарпатского Военного Округа.*

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 101–106.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Przypisy

- ^a Pieczęć okrągła z napisem: *Trybunał Wojskowy Przykarpackiego Okręgu Wojskowego.*

Витяг із протоколу допиту Кароля Гольби від 9 червня 1944 р.

УССР
Народный Комиссариат Государственной Безопасности

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

К делу № 87

1944 г., июня мес[яца], ___ дня. Я, следователь следотдела УНКГБ лейтенант Шипов допросил в качестве обвиняемого:

1. Фамилия	Гольба
2. Имя и отчество	Кароль Станиславович
3. Дата рождения	1917 года
4. Место рождения	с. Черми Мелецкого р[айо]на Краковской обл[асти]
5. Местожительство	кол. Колышанка Киверецкого р[айо]на Волынской обл[асти]
6. Нац. и гражд. (подданство)	поляк, гражданин СССР [...]

Вопрос: Вам предъявлено обвинение по ст. ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР, суть которого изложена в постановлении и только что Вам зачитано. Признаете себя виновным в предъявленном Вам обвинении?

Ответ: В предъявленном мне обвинении по ст. ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР признаю себя виновным частично, а именно в том, что в августе месяце 1943 года в колонии Колышанка Киверецкого района немцами был создан из жителей колонии польской национальности вооруженный отряд в количестве 30 человек, возглавляемый фольсдойчем Рокош Антоном, в составе этого отряда находился и я, т. е. я являлся заместителем Рокош и имел на вооружении одну винтовку, одну гранату и 80 штук патронов. В нашу задачу входила охрана села в ночное время, задерживать всех подозрительных лиц.

В октябре месяце 1943 года по указанию немецкой жандармерии наш отряд, возглавляемый Рокош, выехал в село Сапогово Киверецкого района с целью грабежа. Когда мы прибыли в с. Сапогово, то немцы уже подожгли один дом и было убито примерно 6 человек мирных жителей, где были дети и старики, после всего этого мы забрали 3 коровы, 2 лошади с упряжью и брычку, по возвращении

Fragmety protokołu przesłuchania Karola Holby z 9 czerwca 1944 r.

USRS

Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Do sprawy nr 87

Dnia ___ czerwca 1944 r[oku]. Ja, śledczy Oddziału Śled[czego] UNKGB lejtenant Szypow, **przesłuchałem w charakterze oskarżonego:**

1. Nazwisko	Holba
2. Imię i imię ojca	Karol s. Stanisława
3. Data urodzenia	1917 roku
4. Miejsce urodzenia	w[ieś] Czermin powiatu mieleckiego województwa krakowskiego
5. Miejsce zamieszkania	kol[onia] Kołyszanka r[ejo]nu kiwerskiego obw[odu] wołyńskiego
6. Nar[odowość] i ob[ywatelstwo] (poddanieństwo)	Polak, obywatel ZSRS

[...]

Pytanie: Przedstawiono Wam oskarżenie z art. art. 54-1, „a” i 54-11 KK USRS, treść którego znajduje się w odczytanym Wam postanowieniu. Czy przyznajecie się do przedstawionych Wam zarzutów?

Odpowiedź: Do przedstawionych mi zarzutów z art. art. 54-1, „a” i 54-11 KK USRS przyznaję się częściowo, a mianowicie do tego, że w sierpniu 1943 roku na kolonii Kołyszanka rejonu kiwerskiego Niemcy utworzyli z mieszkańców kolonii narodowości polskiej oddział zbrojny liczący 30 osób, na czele z Volksdeutschem Rokoszem Antonim. W skład tego oddziału wchodziłem też i ja, tzn. byłem zastępcą Rokosza i posiadałem jako uzbrojenie jeden karabin, jeden granat i 80 sztuk naboju. Naszym zadaniem była osłona wsi nocą, [mieliśmy] zatrzymywać wszystkie podejrzane osoby.

W październiku 1943 roku na polecenie niemieckiej żandarmerii nasz oddział, pod dowództwem Rokosza, wyjechał do wsi Sapohów rejonu kiwerskiego w celach rabunkowych. Gdy przyjechaliśmy do w[si] Sapohów, Niemcy już podpaliли jeden dom i zamordowano mniej więcej 6 osób [spośród] ludności cywilnej, w tym dzieci i starców. Po tym wszystkim zabraliśmy 3 krowy oraz 2 konie z uprzężą i bryczką. Wróciwszy do kolonii

в колонию Колышанку, то две коровы мы сдали на немецкую базу, одну корову зарезали и разделили между собой, лошадей и упряжь взяли для нужд отряда.

В декабре месяце 1943 года Рокош Антон выехал по неизвестной для меня причине в Германию и я был назначен комендантом колонии Колышанки, перед отъездом Рокош сдал мне 30 винтовок, 1 станковый пулемет „Максим”, 2 револьвера „Наган” и одну ракетницу, возглавляя отряд в количестве 30 человек, я никуда не выезжал и не участвовал в налетах на села.

В декабре месяце примерно в последних числах я был вызван в немецкую жандармерию станции Киверцы, где меня вызвал офицер гестапо, фамилию его я не знаю, стал меня расспрашивать об известных мне коммунистах, комсомольцах. Когда я ему ответил, что таких лиц я не знаю, то он предложил мне сотрудничать с немецкой разведкой и поддерживать связь с ним лично, на что я дал свое согласие, после чего он дал мне задание выявлять коммунистов, комсомольцев, евреев и лиц, настроенных против немцев, и сообщать о них на очередных явках, таких явок у меня с ним было три, при которых мною никаких материалов не давалось, верно, при одной явке он на меня сильно кричал за то, что я никаких материалов не даю, я же, в свою очередь, пообещал на следующей явке дать материал, но после мне с ним не пришлось встретиться, так как он выехал ввиду приближения фронта.

[...]

Вопрос: Расскажите об аресте Вами совместно с отрядом жителей села Борохов – граждан Стеланюк Акима и Стеланюк Степана.

Ответ: В последних числах декабря месяца участники моего отряда Котыза Антон, Парфенюк Адам, Парфенюк Юрий и Парфенюк Яков без моего ведома пошли в село Борохов, где арестовали двоих граждан, фамилию их я не знал, за то, что у них были найдены обрезы после их ареста привели их к Котызе Антону и пришли и сказали мне об этом, я не стал с ними заниматься и сказал, что пусть с ними занимается власть: „Раз нашли у них оружие, то ведите их в жандармерию”, что ими было и сделано. О судьбе мне их неизвестно, но со слов жителей села они немцами были вывезены на работу в Германию.

Допрос прерван.

Протокол с моих слов записан верно и мне прочитан, в чем и подписываюсь:

(—) Гольба

Kołykszanka, dwie krowy przekazaliśmy na niemiecką bazę, jedną zarżnęliśmy i podzieliliśmy między siebie, zaś konie i uprzęż zostawiliśmy na potrzeby oddziału.

W grudniu 1943 roku Rokosz Antoni z przyczyn mi nie znanych wyjechał do Niemiec i ja zostałem mianowany komendantem kolonii Kołykszanka. Przed wyjazdem Rokosz przekazał mi 30 karabinów, 1 ciężki karabin maszynowy „Maksim”, 2 rewolwery „Nagan” oraz jedną raketnicę. Będąc na czele oddziału liczącego 30 osób, nigdzie nie wyjeżdżałem i w napadach na wsie oddziału nie brałem.

Mniej więcej w ostatnich dniach grudnia zostałem wezwany na [posterunek] niemieckiej żandarmerii stacji Kiwerce. Wezwał mnie tam oficer Gestapo, nazwiska którego nie znam, i zaczął wypytywać o znanych mi komunistów i komsomolców. Gdy odpowiedziałem mu, że takich nie znam, zaproponował mi współpracę z niemieckim wywiadem i utrzymywanie z nim osobistego kontaktu. Wyraziłem na to zgodę, po czym wydał mi on polecenie ujawniania komunistów, komsomolców, Żydów i osób nastawionych antyniemiecko. Miałem informować o nich w czasie kolejnych tajnych spotkań. Odbyłem z nim trzy takie spotkania. Żadnych materiałów mu nie dawałem. Podczas jednego ze spotkań strasznie krzyczał na mnie za to, że nie przynoszę żadnych materiałów. Obiecałem mu dostarczyć takie materiały na kolejne spotkanie, lecz później nie udało nam się spotkać, ponieważ on wyjechał w związku z nadejściem frontu.

[...]

Pytanie: Opowiedzcie o aresztowaniu przez Was i przez oddział mieszkańców wsi Boruchów – obywateli Stełaniuka Akima i Stełaniuka Stepana.

Odpowiedź: W ostatnich dniach grudnia członkowie mojego oddziału Kotyza Antoni, Parfieniuk Adam, Parfieniuk Jerzy i Parfieniuk Jakub bez mojej wiedzy poszli do wsi Boruchów, gdzie aresztowali dwóch obywateli za to, że znaleziono u nich obrzynki. Nie znałem ich nazwisk. Po aresztowaniu przyprowadzili ich do Kotyzy Antoniego i dopiero wtedy poinformowali mnie o tym. Nie zająłem się nimi, lecz powiedziałem, że powinna zająć się nimi władza: „Skoro znaleźliście u nich broń, zaprowadźcie ich do żandarmerii”. Oni wykonali moje polecenie. Losy [aresztowanych] nie są mi znane. We wsi mówiono, że Niemcy wywieźli ich na roboty do Niemiec.

Przesłuchanie zostało przerwane.

Protokół z moich słów został spisany wiernie i odczytany mi, co potwierdzam podpisem:

(—) Holba

Допросил:

Оперуполномоч[енный] Волыньск[ого] ГО НКГБ

Лейтенант ГБ

(—) Шипов

Прокурор по спец. делам (—)

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 200–203.

Оригінал, рукопис на бланку.

Przesłuchał:

Of[icer] oper[acyjny] Wołyńsk[iego] GO NKGB

Lejtenant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego]

(—) Szypow

Prokurator do spraw spec[jalnych] (—)

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 200–203.

Oryginał, rękopis na formularzu.

**Агентурне донесення „Лиса” від 10 квітня 1956 р.
на тему діяльності Шуцманшафтсбатальйону 202**

Цілком таємне

Джерело „Лис” Реєстраційний №
Прийняв Бяли Юліан
Ряшів, 10.4.1956 р.

Агентурне повідомлення

Відповідно до отриманого мною завдання нижче повідомляю:

202 батальйон¹ було створено в Коханові поблизу Дембіци в 1942 році. У січні 1943 р. після відходу інструкторів гранатової поліції весь батальйон був вивезений на територію СРСР до Борисова. Після короткотермінового перебування в Борисові, батальйон був поділений на окремі роти. Тоді я був прикомандирований до містечка Кропка біля Борисова. Натомість там ми працювали на будівництві сховищ, а також як охорона на корчужанні лісу вздовж залізничної колії. На початку березня 1943 р. нас перекинули до Борисова, звідки нас всіх вивезли в поле коло поліко нове [?] Березина для охорони лісу, де мав відбуватися пошук партизанів. Під час чотириденної операції наш батальйон не зробив жодного пострілу. Ми самі не знали, чи це була якась перевірка, чи мав бути бій.

Потім після чотириденної операції нас всіх знову перекинули на попередні позиції. Я знову перебував у Кропці. Наприкінці квітня 1943 р. нас зосередили в Борисові, весь батальйон. Звідси нас вивезли до Луцька, а потім поділили на роти. Мені випало вперше прибути до Рожищ в складі 2-ї роти. У Рожищах чекала нас несподіванка: ми застали похорони польських людей, вбитих українськими бандами. Побачивши це, наша рота негайно приступила до операції і зробила вилазку на ті села, через які поляки не могли прорватися до містечка, оскільки українці систематично били і вбивали їх жахливим чином. Приблизно через 2 місяці перебування в Рожищах і приборкання банд та стягнення людей з віддалених околиць, весь батальйон було зосереджено і вивезено до Костополя, звідки перша рота була відправлена до Янової Долини з метою вивезення людей, які мешкали у лісових бараках і відомих каменоломнях. Натомість я з цілою ротою був

**Doniesienie agenturalne „Lisa” z 10 kwietnia 1956 r.
na temat działań Schutzmannschaftsbatallion 202**

Ścisłe tajne

Źródło „Lis” Nr rej.
Przyjął Biały Julian
Rzeszów dnia 10.4.1956 r.

Doniesienie agenturalne

Za podanym mi zadaniem poniżej podaję:

Batalion 202¹ został zorganizowany w Kochanowie koło Dębicy w 1942 r. W 1943 r., w styczniu, po odejściu instruktorów policji granatowej został cały Batalion wywieziony na tereny ZSRR do Borysowa, po krótkim pobycie w Borysowie został rozdzielony na poszczególne plutony, gdzie ja zostałem przydzielony do miasteczka Kropka koło Borysowa. Tam natomiast zostaliśmy zatrudnieni przy budowie bunkrów oraz jako ochrona przy karczowaniu lasów wzdłuż toru kolejowego, gdzie z początkiem marca zostaliśmy wszyscy wciągnięci do Borysowa, stamtąd zostaliśmy wywiezieni koło poliko nowe [?] Berezyna jako obstawa lasu, gdzie miało się odbyć poszukiwanie partyzantów. Podczas czterodniowej akcji z naszego batalionu nie padł ani jeden strzał i samiśmy nie wiedzieli, czy to była jakaś próba, czy to miała być walka.

Następnie po czterodniowej akcji zostaliśmy z powrotem ściągnięci wszyscy na swoje stanowiska, gdzie nadal przebywałem w Kropce. W końcu kwietnia 1943 r. zostaliśmy ściągnięci do Borysowa (cały batalion), stamtąd zostaliśmy wywiezieni do Łucka, a następnie porozdzielani na kompanie, gdzie mnie przypadło pierwsze przybycie do Rożyszcza jako 2-ga kom[pania]. W Rożyszczach zaskoczyło coś niespodziewanego, gdzie zastaliśmy pogrzeby polskich ludzi wymordowanych przez bandy ukraińskie. Na widok ten kompania nasza przystąpiła od razu do akcji i wypadu na takie wioski, gdzie Polacy nie mogli się przedrzeć do miasteczka, że Ukraińcy systematycznie bili i mordowali w sposób okrutny. Gdzieś po 2-ch miesiącach pobytu w Rożyszczach i po uspokojeniu się band i ściągnięciu ludzi z dalszych okolic, zostaliśmy ściągnięci (cały Batalion) i wywiezieni do Kostopola, gdzie 1-sza kompania została skierowana do Janowej Doliny do wywiezienia ludzi zamieszkałych w blokach leśnych

прикомандирований до Березна, де нас поділили на три взводи: до Бистриць та до одного якогось горілчаного заводу. Звідти ми щоденно виїжджали на операції: так як раніше ми евакуйовували цивільне населення до Березна, звідти до Костополя і в центральну Польщу. Якщо йдеться про акції, про їх опис, то: на зворотньому шляху нас завжди атакували українські банди, зав'язувалася перестрілка, під час якої завжди було кілька вбитих як серед наших, так і серед цивільного населення. Нині не можу сказати, скільки гинуло під час кожної акції, у всякому разі завжди було щонайменши по дві жертви, а найбільше, як я запам'ятав – 14 наших. Втрати серед цивільних не можу описати конкретно. Натомість [про втрати] партизанів не можу сказати, бо ми завжди старалися систематично відступити, бо завжди перевага була на їхньому боці. Одного разу, під час перевезення людей з Бистриці до Березна відбувся сильний бій. Нас оточили так, що вже не можна було врятуватися втечею. Ми подали сигнал ракетами, що терпимо поразку. На допомогу з-за Случа, тобто річкою, прийшли червоні, як ми їх у той час називали, і дали нам можливість вийти з оточення. Втрат, як наших, так і цивільного населення не можу подати тому, що ми від'їхали, а червоні продовжували з ними бій далі, правдоподібно аж до знищення української банди. Під час цієї операції до лісу втекло дві пари коней із зброєю і боєприпасами. Через три дні червоні їх нам повернули. Під час однієї операції коло Березна було схоплено 7 живих українців. Їхні злочинні дії були доведені місцевим населенням. Вони були одразу розстріляні Рибкою і Гавронським, точно не пам'ятаю, чи не стріляв також Збровський. Я не спостерігав за вищезгаданим розстрілом, оскільки не мав до цього бажання. Підкреслюю, що езекуції у нас не виконували примусово, а тільки добровільно. Зокрема, виконувало їх місцеве населення: не стрілянням. Такого ми віддавали в руки місцевих поляків, а що вони з ним робили, того я не знаю. Звертаю увагу, що з околиць Бистриць і Березна ми евакуювали лише жінок з дітьми і стариків, оскільки доросла молодь залишалася у тамтешніх лісах. Так ми протрималися до 1954² року, до моменту підходу фронту. Одного разу десь уночі стався переполюх і втеча, оскільки було чути фронтові постріли. У якомусь населеному пункті нас частково затримали, не пам'ятаю [його назви]. При сильному наступі фронтових військ одного разу вночі біля Рівного стався випадок: велика група наших заблукала в Рівному, коли місто зайняли Ради. Наші добре вмiли розмовляти по-російськи, прорвалися через лінію [фронту] і ще дійшли до нас. Вибравшись з Рівного, ми не мали вже жодної зустрічі з лінією фронту. Ми пробралися до Львова, звідки нас вивезли до Франції на

w słynnych kamieniołomach, natomiast ja zostałem przydzielony wraz z całą kompanią do Bereźna, gdzie stamtąd zostaliśmy rozbici na trzy plutony, a to do Bystrzyc oraz do jednej gorzelni. Tam zaś co dnia wyjeżdżaliśmy na akcje, jak i poprzednio, ewakuowaliśmy ludzi cywilnych do Bereźna, stamtąd do Kos[to]pola i do centralnej Polski; jeżeli chodzi o akcje, opisanie ich, to przy ewakuacji ludzi cywilnych i w dodatku Polaków, zawsze drogą powrotną zostaliśmy atakowani przez bandy ukraińskie, gdzie podczas wywiązanej strzelaniny zawsze padło kilka ofiar, tak z naszych, jak i z ludności cywilnej, gdzie dziś nie mogę określić, ile padło podczas której akcji, w każdym bądź razie zawsze najmniej po dwie ofiary, a najwięcej, jak zapamiętałem, było 14 z naszych, z cywili nie mogę konkretnie opisać, natomiast od strony partyzantów nie mogę określić, bo zawsze staraliśmy się systematycznie wycofać, ponieważ zawsze była ich przewaga. Pewnego razu, przy przewożeniu ludzi z Bystrzyc do Bereźna została wytoczona walka tak silna, żeśmy zostali okrążeni, gdzie nie można było już robić ucieczki. Na znak ostrzeliwania się rakietami, że przepadamy, przystąpili z pomocą ze Słuczy (to jest rzeka) czerwoni, jak my ich wtenczas nazywali, przerwali okrążenie i umożliwili nam wyjście stąd. Tak nas i z ludności cywilnej ofiar nie mogę zapodać, ponieważ myśmy odjechali, a czerwoni toczyli z nimi walkę nadal, prawdopodobnie aż do wykończenia bandy ukraińskiej. Podczas tej akcji dwie pary koni z amunicją i bronią uciekło do lasu, gdzie w 3 dni później zostały nam zwrócone przez czerwonych. Podczas jednej akcji koło Bereźna zostało schwytan[ych] 7 Ukraińców żywych, zbrodnicze ich postępowanie udowodniliśmy przez ludność tamtejszą. Zostali natychmiast rozstrzelani przez Rybkę i Gawrońskiego, a dobrze nie pamiętam, czy też nie strzelał i Zbrowski, gdzie powyższego nie obserwowałem, ponieważ nie posiadałem do tego natury. Zaznaczam, że egzekucje u nas nie były wykonywane przymusowo, tylko ochotniczo, a szczególnie wykonywała je tamtejsza ludność nie strzelaniem, takiego oddawało się w ręce tamtejszych Polaków, a co oni zrobili, to ja nie wiem. Zaznaczam, że z okolicy Bystrzyc i Bereźna ewakuowaliśmy tylko kobiety z dziećmi i starców, ponieważ młodzież dorosła pozostawała w lasach tamtejszych. Tak przetrwaliśmy tam do roku 1954², do czasu podsunęcia się frontu, gdzie pewnego razu gdzieś w nocy powstał alarm i ucieczka, ponieważ było słyhać strzały frontowe, gdzie częściowo zostaliśmy wstrzymywani, w jakiej miejscowości, to nie pamiętam, a przy silniejszym natarciu wojsk frontowych – razu pewnego nocą koło Równego zaszedł wypadek, że większa grupa naszych zabłąkała się w Równem, gdzie już miasto zajęli sowietci, a nasi znali dobrze po sowiecku mówić, przedarli się przez linię i jeszcze dotarli do nas. Po wydostaniu się z Równ[ego] już nie mieliśmy żadnych spotkań z linią frontową. Przedostaliśmy się do

повторну перепідготовку. Тут з батальйону, який виїхав з Дембіци залишилось вже дуже мало: частина втекла, найбільше було вбито і поранено, а поповнювався непідготовленими людьми, зокрема з території Волині й зі Львова.

Наприкінці травня 1944 р. нас привезли до Ченстохови, де нас, правдоподібно, мали використати під час ліквідації банд. Але після короткотермінового перебування у Ченстохові ми виїхали до Львова. Потім були поділені на роти і мені випало бути у Бориславі – охороняли нафтопереробні заводи. Після короткотермінового перебування тут нас знову заскочив фронт. Я захворів і мене відвезли до лікарні у Талінгу [?]. Після одужання я приїхав до Кракова, де перебував протягом досить довгого часу, потім до Тарнова, а потім до Пшисухи разом з цілим батальйоном. З наближенням фронту нас звідти організовано відвели в околиці Каліша на заході. Тут я змовив десятницю і вирішив втекти до лісу. Після зайняття території Радянською армією, я з'явився в органи і після отримання перепусток, повернувся додому. З колег, які повернулися зі мною, пам'ятаю лише трьох на прізвище Ковальчик. Розійшовся з ними у Білгораї коло Лежайська, натомість прізвищ решти не пригадую.

Пункт 2. З 1-ї роти пам'ятаю Стаховича Станіслава і Релец Юзефа. Крім них не знав нікого. У 2-й роті були Рибка, Гавронський, Лядохи: Тадеуш, Северин, Антоні з Кракова, Рилко Станіслав з Кракова, Ожех Юзеф з Кракова, Ковальчики, які походили з Волині, а мали родичів у Білгораї, там я з ними розійшовся і до нині не маю про них жодної інформації. Зборовський з Бохні, Кандзинський імені не пам'ятаю родом з Томашова коло Лодзі. Знаю, що Хандзинський залишився у Томашові. А також Косіба Еугеніуш з Кракова, який також залишився у Кракові, що впливало з точки зору і того, що повідомляли мені мої колеги Ляховича і Северина – Гондзинський.

„Лис”

Завдання:

Пригадати собі, які роти брали участь у боях під Житомиром, Ківерцями і Яблонною, скільки осіб загинуло з обох сторін і яким чином загинули, хто їх вбив, а також поіменно тих, хто з ваших знайомих був у цих ротах.

Наступна зустріч 24.4.1956 р. год. 12.30.

Інформація:

Lwowa, stamtąd zostaliśmy wywiezieni do Francji na ponowne doszkolenie, gdzie z Batalionu, który wyjechał z Dębicy, już bardzo mało się znajdowało, część uciekła, najwięcej zostało zabitych i rannych, a uzupełnienia przychodziły z ludzi niewyszkolonych, szczególnie z terenów Wołynia i Lwowa.

W maju z końcem 1944 r. zostaliśmy przewiezieni do Częstochowy, gdzie prawdopodobnie mieliśmy być użyci na likwidowanie band, ale po krótkim pobycie w Częstochowie wyjechaliśmy do Lwowa, a następnie [zostaliśmy] podzieleni na kompanie i mnie przypadło być w Boryslawiu jako ochrona przy rafineriach nafty. Po krótkim pobycie ponownie nas zaskoczył front, gdzie ja zachorowałem i zostałem odwieziony do szpitala w Talinghu [?]. Po wyleczeniu się przyjechałem do Krakowa, gdzie przebywałem dłuższy czas, następnie do Tarnowa, z kolei do Przysuchy wraz z całym Batalionem, gdzie przy zbliżeniu się frontu zostaliśmy systematycznie wycofani do okolicy Kalisza na zachodzie, gdzie tam zmówiłem 10-ciu i postanowiłem uciekać do lasu; a po zajęciu terenu przez Armię Radziecką, po zameldowaniu się u Władz i otrzymaniu przepustek powróciłem do domu, koledzy, którzy ze mną wrócili tylko pamiętam 3 nazwiska, a nazywali się Kowalczyki, gdzie rozszedłem się z nimi w Biłgoraju koło Leżajska, natomiast reszty nie przypominam sobie z nazwisk.

Pkt 2. W kompanii 1-szej pamiętam Stachowicza Stanisława i Relec Józefa, poza tym nie znałem nikogo. W kompanii 2-giej byli Rybka, Gawroński, Ladochowi[e] Tadeusz, Seweryn, Antoni z Krakowa, Ryłko Stanisław z Krakowa, Orzech Józef z Krakowa, Kowalczyki, którzy pochodzili z Wołynia, a mieli familie w Biłgoraju, i tam z nimi się rozszedłem i do dziś nie mam żadnej o nich wiadomości. Zborowski z Bochni, Kardzyński, imienia nie pamiętam, pochodził z Tomaszowa koło Łodzi; wiem, że Chandzyński pozostał w Tomaszowie oraz Kosiba Eugeniusz z Krakowa, gdzie też pozostał w Krakowie. Jak wynikało z punktu widzenia oraz donoszenia do mnie moich kolegów Lachowicza i Seweryna – Hondzyński

„Lis”

Zadanie:

Przypomnieć sobie, jakie kompanie brały udział w walkach pod Żytomierzem, Kiwercami i Jabłonką, ile osób zginęło po obu stronach i czy zginęły, w jaki sposób zginęły, kto ich zabił oraz imiennie, kto był w tych kompaniach z waszych znajomych.

Kolejne spotkanie dnia 24.4.1956 r. godz. 12.30.

Зустріч провів у Ряшеві о 12.30. Конспірації дотримано. Поводився боязливо. Завдання виконав частково. Повідомлення стосується 202 Шуц-батальйону. Повідомлення неперевірене.

Наміри:

Повідомлення переписати у двох екземплярах, а копію повідомлення надіслати в II Відділ Воєводського управління у Ряшеві з метою оперативного використання, оскільки співробітник цього Відділу тов. Белец займається виявленням колишніх членів 202 Батальйону.

Опрац[ював] Бяли Юліан

Напечатано в 2-х екземплярах

1 екз[емпляр] робоча папка інф[орматора]

2 екз[емпляр] II Відділ ВУ у/с ДБ

ІНП, Рз-055/48, т. 24, арк. 205–207.

Копія, машинопис.

Примітки

¹ 202 Шуцманшафтсбатальйон був створений німцями 27 березня 1942 на полігоні у Дембіці. В липні розпочалася організація і розбудова батальйону. Після підготовки підрозділ було відправлено у Білорусь, а потім на Волинь, де він діяв до початку 1944 – проводив пацифікаційні і антипартизанські акції. Німці використовували батальйон головним чином для боротьби з українським підпіллям та проведення репресивних заходів щодо сіл з переважаючим українським населенням. Згодом підрозділ було перекинуто до Франції, а потім у район Ченстохови, де він був розформований у червні 1944. Спочатку командиром батальйону був майор поліції Ігнаці Ковальський, якого невдовзі змінив капітан поліції Ян (Юзеф) Занерман (Заверман, Зауерман). 202 батальйон був єдиним польським батальйоном Шуцманшафту, створеним в ГГ. Крім нього у 1942–1944 в ГГ було організовано три козацькі батальйони (209–211), три українські батальйони (201, 205 – переформований в 1944 у Вахкоманду, 206) та кілька батальйонів з невстановленим національним складом (203, 204, 207, 208).

² Так у тексті; повинно бути: 1944.

Informacja:

Spotkanie odbyłem w Rzeszowie o godz. 12.30, konspiracja zapewniona, zachowywał się bojaźliwie, zadanie wykonał częściowo. Doniesienie dot: działalności Szus[...] Batalionu 202. Doniesienie nie sprawdzone.

Przedsięwzięcia:

Doniesienie przepisać w 2-ch egz[emplarzach], a kopie doniesienia przesłać do Wydz[iału] II. Wojewódzkiego Urzędu w Rzeszowie, celem operacyjnego wykorzystania, gdyż pracownik tegoż Wydziału tow. Bielec prowadzi rozpracowanie byłych członków Batalionu 202.

Oprac[ował] Biały Julian

Odb. w 2-ch egz.

1 egz.teczka robocza inf[ormatora]

2 egz. Wydz. II. WUd/sBP.

IPN, Rz-055/48, t. 24, k. 205–207.

Kopia, maszynopis.

Przypisy

¹ 202 batalion Schutzmannschaft został utworzony przez Niemców 27 marca 1942 na poligonie w Dębicy. W lipcu rozpoczęto organizację i rozbudowę batalionu. Po przeszkoleniu pododdział został skierowany na Białoruś, a następnie na Wołyń, gdzie działał do początku 1944, przeprowadzając akcje pacyfikacyjne i przeciwpartyzanckie. Batalion był głównie kierowany przez Niemców do zwalczania podziemia ukraińskiego i stosowania represji wobec wsi o przewadze ludności ukraińskiej. Następnie pododdział przerzucono do Francji, potem w rejon Częstochowy, gdzie został rozwiązany w czerwcu 1944. Początkowo dcą batalionu był mjr policji Ignacy Kowalski, wkrótce zastąpiony przez kpt. policji Jana (Józefa) Zanermana (Zawerman, Zauerman). 202 batalion był jedynym polskim batalionem Schutzmannschaft utworzonym w GG. Oprócz niego w l. 1942–1944 w GG zorganizowano trzy bataliony kozackie (209–211), trzy ukraińskie (201, 205 – przeformowane w 1944 w Wachkommando, 206) oraz kilka o nieustalonym składzie narodowościowym (203, 204, 207, 208).

² Tak w tekście. Powinno być: 1944.

Протокол допиту Броніслава Стемпняка від 22 березня 1946 р.

ПРОТОКОЛ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО

Вроцлав, 22 березня 1946 р. о год. 10⁰⁰

Я Моленда Владислав співробітник Залізничного поста – Слідча ком. у Вроцлаві, [...] допитав нижчезазначеного підозрілого. Отримавши роз'яснення, який злочин йому інкримінується і які докази зібрано проти нього, підозрюваний заявив:

Мене звати	Стемпняк Броніслав
Прізвисько	---
Вік (день, місяць і рік народження)	1 VI 1910 р.
Ім'я та прізвище батька і матері	Станіслав Стемпняк і Катажина (уроджена Грондковська)
Місце і повіт народження	Сітанець, повіт Замость
Громадянство	польське
Національність	поляк
Стан (одружений, розлучений, живе окремо від дружини, неодружений)	одружений
Сімейні відносини (кількість дітей, їх вік)	1 донька, 6 місяців
Місце проживання	Пацина повіт Дембіца
Освіта	4 кл[аси] початкової школи
Віросповідання	римо-католик
Робота (робота батьків у малолітніх)	швець
Майновий стан	---
Військова служба і приналежність до РВК	Дембіца
Ордени і відзнаки	---
Звіт про опіку і опікунство	---
Судимість	не судимий

Щодо інкримінованого злочину роз'яснює:

За німецької окупації я працював шевцем у своїй майстерні у Пацині повіт Дембіца. Раніше мене зловили німці і вивезли до табору

Protokół przesłuchania Bronisława Stępnika z 22 marca 1946 r.

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA PODEJRZANEGO

Wrocław, dnia 22 marca 1946 r. o godz. 10⁰⁰

Ja, Molenda Władysław, funk[cjonariusz] Komisariatu Kolejowego – Kom. Śledcza we Wrocławiu, [...] przesłuchałem niżej wymienionego w charakterze podejrzanego. Otrzymał wyjaśnienie, jakie przestępstwo mu się zarzuca i jakie dowody przeciw niemu zebrano, podejrzany oświadczył:

Nazywam się	Stępnik Bronisław
Przezwiśko	---
Wiek (dzień, miesiąc i rok urodzenia)	1 VI 1910 r.
Imię i nazwiśko ojca i matki	Stanisław Stępnik i Katarzyna z Grądkowskich
Miejsce i powiat urodzenia	Sitaniec pow. Zamość
Przynależność państwowa	polska
Narodowość	polska
Stan (żonaty, rozwodnik, separacja, wolny)	żonaty
Stosunki rodzinne (liczba dzieci, ich wiek)	1 córka, 6 miesięcy
Miejsce zamieszkania	Paszczyna pow. Dębica
Wykształcenie	4 oddz[iały] szkoły powszechnej
Wyznanie	rzym[sko]kat[olickie]
Zawód (zawód rodziców u małoletnich)	szewc
Stan majątkowy	---
Służba wojskowa i przynależność do R.K.U.	Dębica
Ordery i odznaczenia	---
Sprawozdanie z opieki i kurateli	---
Poniesione kary	nie karany

Co do zarzucanego przestępstwa wyjaśnia:

Za okupacji niemieckiej robiłem w Paszczynie pow. Dębica jako szewc w swoim warsztacie. Przedtem złapali mnie Niemcy i wywieźli do obozu pracy w Lagenburg koło Berlina. Po trzech miesiącach udało mi się uciec.

праці в Лягенбурзі коло Берліна. Через три місяці мені вдалося втекти. Оскільки мене розшукували, не міг перебувати вдома і переховувався по лісах. Кінець кінців був змушений вступити до т. зв. батальйону „202”, який мав на меті посилення постів гранатової поліції у районах населених українцями. У боях з українцями, які нападали на польське населення я був ^aдвічі поранений: в груди і у голову.^a З польським населенням жодних справ не мав і йому на шкоду нічого не вчинив. Оскільки нас постійно використовували для боротьби з українськими бандами, які нападали на населення і ^aу цій боротьбі отримав два поранення, я втік з цієї служби.^a Через якийсь час мене зловили і посадили в табір праці у Перемишлі. При спробі втечі мене зловили і мали розстріляти. Однак, мені далі залишили життя в таборі. Під час вивезення нас до Німеччини, до кримінального табору, я втік з поїзда і переховувався аж до приходу росіян. Пізніше протягом півроку служив у Громадянській міліції в Дембіці, де можуть про мене посвідчити. У ніякій жандармерії я не служив. Тепер працюю працівником залізничної охорони у Гдині. Обвинувачення Колібського спричинене помстою особистого характеру.

Допитав:
(—) Вл. Моленда

Дав показання:
(—) Стемпяк

*ІНП, ТСО, 90, арк. 3–3 зв.
Оригінал, рукопис на бланку.*

Примітки

^{a-a} Підкреслено від руки.

Ponieważ byłem poszukiwany, musiałem nie przebywać w domu i kryć się po lasach. W końcu zmuszony byłem wstąpić do t. zw. batalionu „202” który miał za cel wzmocnienie posterunków policji granatowej na terenach zamieszkałych przez Ukraińców. W walkach z Ukraińcami, którzy napadali na ludność polską, byłem ^{a-}dwa razy ranny w pierś i w głowę.^{-a} Do czynienia z ludnością polską nie miałem i na jej szkodę nic nie przedsięwziąłem. Ponieważ byliśmy stale używani do walki z bandami ukraińskimi napadającymi na ludność i odniosłem już ^{a-}w tej walce dwie rany, uciekłem z tej służby.^{-a} Po pewnym czasie złapano mnie i osadzono w obozie pracy w Przemyślu. Przy próbie ucieczki [znowu] złapano mnie i miałem być rozstrzelany. Jednak zatrzymali mnie przy życiu w obozie. Przy wywożeniu nas do Niemiec do obozu karnego uciekłem z pociągu i ukrywałem się aż do przyjscia Rosjan. Służyłem później przez pół roku w Milicji Obywatelskiej w Dębicy, gdzie mogą wystawić o mnie świadectwo. W żadnej żandarmerii niemieckiej nie służyłem. Obecnie pracuję jako strażnik kolejowy w Gdyni. Oskarżenie Kolibskiego jest powodowane z zemsty natury osobistej.

Przesłuchał:
(—) Wł. Molenda

Zeznał:
(—) Stępiak

IPN, TSO, 90, k. 3–3 a.
Oryginał, wypełniony odręcznie formularz.

Przypisy

^{a- -a} Podkreślono odręcznie.

**Спеціальне повідомлення Тимофія Строкача
народному комісарові держбезпеки УРСР Сергієві Савченкові
від 6 листопада 1943 р. про польське підпілля**

Украинский Штаб Партизанского Движения
Народному комиссару государственной безопасности УССР
Комиссару государственной безопасности
Тов. САВЧЕНКО С. Р.

Спецсообщение
о польских военных организациях

Командир польского партизанского отряда т. САТАНОВСКИЙ¹ со-общил, что на территории Западной Украины и в частности в районе Сарны, Ровенской области поляки активизируют свою деятельность и ведут организационную работу по сколачиванию своих организаций военного типа.

В 1941 г. большинство польских организаций, [таких] как „стрел-leckи ПВ” и другие, влились в ряды организации СИКОРСКОГО „Жолнеже вальки подземный”. Последняя связалась с организацией поляков, находящихся за р. Буг.

Структура построения организации следующая:

В каждом населенном пункте участники организации были све-дены в отделения численностью 18 человек. В отделении имелись: командир отделения, его помощник, 2 связных и 14 бойцов. В состав взвода входят: командир взвода, его помощник, 2 чел. связных, 4 связ-ных от отделений. Во взводе 4 отделения.

Бывший Сарненский уезд разделен на два округа – восточный и западный, а округа в свою очередь разбились на волости.

Комендантом западного округа был назначен ^аБЖОЗОВСКИЙ Марцель, кличка „Лех”:^а Организаторским офицером – ^аБАЧИН-СКИЙ Чеслав, кличка „Гуцул”:^а Офицер разведки – ^аБУЯКЕВИЧ Иосиф, кличка „Север”:^а Офицер боеприпасов – ^аБРОНЕВЕЦКИЙ, кличка „Борис”:^а – учитель с. Переспа.

В волостях также были назначены коменданты.

Округа подчинены Ковельскому инспекторату.

При пересылке распоряжений и приказов, пользовались специаль-ными курьерами, которые корреспонденцию передавали строго опре-деленным лицам. Так, в м. Рафаловке приемным пунктом служил дом

**Meldunek specjalny Timofieja Strokacza dla ludowego komisarza
bezpieczeństwa państwowego USRS Siergieja Sawczenki
z 6 listopada 1943 r. dotyczący polskiego podziemia**

Ukraiński Sztab Ruchu Partyzanckiego
Ludowy komisarz bezpieczeństwa państwowego USRS
Komisarz bezpieczeństwa państwowego
Tow. SAWCZENKO S. R.

Meldunek spec[jalny]
w sprawie polskich organizacji wojskowych

Dowódca polskiego oddziału partyzanckiego t. SATANOWSKI¹ donosi, że na terenie Zachodniej Ukrainy, a szczególnie w rejonie sarneńskim obwodu rówieńskiego, Polacy aktywizują swoją działalność oraz przygotowują się do tworzenia organizacji o charakterze wojskowym.

W 1941 r. większość polskich organizacji takich, jak „Strzeleckie PW” i inne, weszły w skład organizacji SIKORSKIEGO „Żołnierze Walki Podziemnej”. Nawiązała ona łączność z organizacją Polaków znajdującą się za Bugiem.

Struktura organizacji jest następująca:

W każdej miejscowości członkowie organizacji zostali podzieleni na drużyny liczące po 18 osób. W drużynie byli: dowódca drużyny, jego pomocnik, 2 łączników i 14 żołnierzy. W skład plutonu wchodzi: dowódca plutonu, jego pomocnik, 2 łączników, 4 łączników z drużynami. W plutonie są 4 drużyny.

Były powiat sarneński został podzielony na dwa obwody – wschodni i zachodni, a obwody z kolei – na gminy.

Komendantem obwodu zachodniego został mianowany ^aBRZOZOWSKI Marcel, pseudonim „Lech”.^a Oficerem ds. organizacyjnych jest ^aBACZYŃSKI Czesław, pseudonim „Hucuł”.^a Oficerem ds. wywiadu jest ^aBUJAKIEWICZ Józef, pseudonim „Seweryn”.^a Oficerem ds. amunicji jest ^aBRONIEWIECKI, pseudonim „Borys”.^a – nauczyciel ze w[si] Perespa.

W gminach również zostali mianowani komendanci.

Obwody podlegają Inspektoratowi Kowelskiemu.

Podczas przesyłania rozporządzeń i rozkazów wykorzystywano specjalnych kurierów, którzy przekazywali korespondencję ściśle określonym osobom. Np. w m[iejscowości] Rafałówka punktem odbioru korespondencji

ксендзов, в м. Антоновке – дом председателя местной кооперации ^а„ЛЫЖВЫ, по кличке „Буря”^а и др. Секретная документация шифровалась специальным шифром. (Шифр прилагается²).

Руководство организации в отношении немецких оккупантов заняло выжидательную позицию, будучи уверено, что немцы будут побиты Красной Армией.

^бВ отношении СССР – позиция резко враждебная. СССР рассматривается как враг, с которым им придется бороться.^б

С украинскими националистами – придерживаться тактики ненападения, одновременно вести агитационную работу среди них с целью умерить враждебные настроения к полякам.

^бВ ^амарте – апреле месяцах с. г., ^а когда украинские националисты начали производить убийства поляков по селам, поляки обратились к оккупационным властям за разрешением организовать отряды самозащиты, что им и было разрешено. Под маркой отрядов самозащиты стала проводить свою работу польская организация. Ковельским руководством был прислан из д. Вырка ^аофицер польской армии, носящий клички „Бомба” и „Булла”.^а На месте он отрекомендовался как парашютист, выброшенный из Англии.^б

В районе Гута-Степаньской „Бомба” организовал боевой отряд в 100 человек, который бандеровцами³ был разгромлен и „Бомба” с остатками отряда передислоцировался в район Антоновка – Владимирец.

Бандеровцы уничтожение поляков продолжали.

Ковельский инспекторат, видя, что оккупационные власти не принимают мер в защиту поляков, издал приказ об организации польских партизанских отрядов, которые должны быть готовы к одновременному выступлению против украинских националистов.

На создание таких отрядов инспекторат пошел еще и потому, что поляки, видя беспомощность польской организации в деле борьбы с бандеровцами, стали переходить в советский польский партизанский отряд им. Костюшко под командованием САТАНОВСКОГО.

В целях прекращения ухода людей из его отряда, „Бомба” увел свой отряд в леса в районе Сарны – Моквин, где сформировал мощный отряд в 800 чел., вооруженных станковыми и ручными пулеметами, автоматами и винтовками, и ушел в направлении Цуманских лесов, уничтожая на своем пути украинские села и отряды бандеровцев.

В сентябре м-це Ковельский инспекторат во главе с ^аполковником польской армии под кличкой „Порай”, он же „Вирита” [?] ожидал прибытия^а десантников из штаба армии СИКОРСКОГО в одну из оккупированных областей Польши за р. Буг.

był dom księży, w m[iejscowości] Antonówka – dom przewodniczącego miejscowej spółdzielni ^aŁYŻWY, pseudonim „Burza”^a i in. Dokumentacja tajna była zapisywana specjalnym szyfrem (szyfr w załączeniu²).

W stosunku do niemieckich okupantów kierownictwo organizacji, przekonane, że Niemcy zostaną rozbici przez Armię Czerwoną, zajęło stanowisko wyczekujące.

^bW stosunku do ZSRS – skrajnie wrogie stanowisko. ZSRS jest postrzegany jako wróg, z którym przyjdzie walczyć.^b

Jesli chodzi o ukraińskich nacjonalistów – trzymać się taktyki nieagresji. Jednocześnie prowadzić wśród nich działalność agitacyjną w celu złagodzenia ich wrogiego stosunku do Polaków.

^bW ^amarcu – kwietniu b. r.,^a gdy ukraińscy nacjonałiści zaczęli mordować Polaków we wsiach, Polacy zwrócili się do władz okupacyjnych z prośbą o zezwolenie na organizowanie oddziałów samoobrony, na co otrzymali zgodę. Pod przykrywką oddziałów samoobrony zaczęła prowadzić działalność polska organizacja. Kowelskie kierownictwo przysłało ze w[si] Wyrka ^aoficera Wojska Polskiego, pseudonimy „Bomba” i „Bulla”.^a Na miejscu podawał się za przybyłego z Anglii spadochroniarza.^b

W rejonie Huty Stepańskiej „Bomba” zorganizował oddział bojowy liczący 100 ludzi, który został rozbity przez banderowców, a „Bomba” z niedobitkami oddziału przegrupował się w rejon Antonówka – Włodzimierzec.

Banderowcy w dalszym ciągu mordowali Polaków.

Inspektorat Kowelski widząc, że władze okupacyjne nie podejmują kroków w celu ochrony Polaków, wydał rozkaz o tworzeniu polskich oddziałów partyzanckich, które miały przygotować się do jednoczesnego wystąpienia przeciwko ukraińskim nacjonalistom.

Inspektorat zdecydował się na tworzenie tych oddziałów również dlatego, że Polacy, widząc niezaradność polskiej organizacji w walce z banderowcami, zaczęli przechodzić do sowieckiego polskiego oddziału partyzanckiego im. Kościuszki pod dowództwem SATANOWSKIEGO.

W celu powstrzymania ludzi od odchodzenia z jego oddziału, „Bomba” przeniósł swój oddział do lasów w rejonie Sarny – Mokwin, gdzie sformował potężny oddział w sile 800 l[udzi], wyposażony w ciężkie i ręczne karabiny maszynowe, automaty i karabiny, po czym udał się w kierunku lasów cumańskich, niszcząc na swej drodze ukraińskie wsie i oddziały banderowców.

We wrześniu Inspektorat Kowelski na czele z ^apułkownikiem Wojska Polskiego pseudonim „Poraj” lub „Wirita” [?], oczekiwał na przybycie^a spadochroniarzy ze sztabu armii SIKORSKIEGO do jednego z okupowanych obwodów Polski za Bugiem.

Наблюдение за деятельностью поляков продолжаем.

Начальник Украинского штаба партизанского движения
Комиссар государственной безопасности
(—) Т. СТРОКАЧ

„^{в-б}6-в^в” ноября 1943 года
№ ^вВ-001439/х^в
гор. Харьков

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 9–11.

Оригінал, машинопис.

На лівому полі зверху зроблено напис: № 9566. 9/ХІ-43 г. На документі резолюція: Т. Ворона. В лит[ерное] дело „поль[ская] к[онтр]-р[еволюция]” ч. III-я. Исполнить по резолюции. Нач. отдела. 10.ХІ.43 г. Підпис нерозбірливий. Дві резолюції лише з частково розбірливим текстом.

Примітки

^{а-а} Підкреслено від руки.

^{б-б} Текст позначений на лівому полі двома вертикальними рисками.

^{в-в} Вписано від руки.

¹ Сатановський Роберт (1918 р. н.), диригент; у 1943–1944 командир партизанського з'єднання „Ще не вмерла Польща” на Волині; у 1944–1947 служив у ВП, м. ін., в АВМФ (генерал бригади).

² Додатку не публікуємо.

³ Тут і далі у документі: *бендеровцы*.

Obserwację działalności Polaków kontynuujemy.

Naczelnik Ukraińskiego Sztabu Ruchu Partyzanckiego
Komisarz bezpieczeństwa państwowego
(—) T. STROKACZ

„^{c-6-c}” listopada 1943 roku
Nr ^c001439/ch^c
mias[to] Charków

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 9–11.

Oryginał, maszynopis.

Na lewym marginesie u góry napis: Nr 9566. 9/XI-43 r. Na dokumencie dekretacja: t. Worona. Do sprawy specjalnej] „k[ontr]r[ewolucja] pol[ska]” cz. III. Wykonać zgodnie z rezolucją. Nacz[elnik] wydziału, 10.XI.43 r. i nieczytelny podpis. Ponadto dwie dekretacje z częściowo czytelnym tekstem.

Przypisy

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

^{b-b} Na lewym marginesie fragment tekstu zakreślono dwiema pionowymi kreskami.

^{c-c} Wpisano odręcznie.

¹ Satanowski Robert (ur. 1918), dyrygent; w l. 1943–1944 dca zgrupowania partyzanckiego „Jeszcze Polska nie zginęła” na Wołyniu; w l. 1944–1947 służył w WP, m. in. w AMW (gen. bryg.).

² Załącznika nie publikuje się.

**Витяг із протоколу допиту Григорія Пришляка
від 12 лютого 1945 р.**

Копия

Протокол допроса

ПРИШЛЯК Григорий Васильевич, 1913 года рождения, уроженец села Новосилки Ново-Миятинского района Львовской области, украинец, беспартийный, гр-н СССР, военнообязанный, холост. В 1938 году был осужден польским судом за националистическую деятельность на 5 лет тюремного заключения. Образование: 3 класса гимназии и 3-х годичная вечерняя техническая школа. По специальности электрик и водопроводчик. До ареста работал в Военномонтажном участке гор. Львова в должности водопроводчика. Проживал по ул. Жулинского, № 12, кв. 10.

12 февраля 1945 года

[...]

Летом 1942 года и особенно осенью в лесах начали концентрироваться нелегалы ОУН и неорганизованная украинская молодежь, а в селах возникли так называемые команды самообороны. Поводом к переходу на нелегальное положение и к возникновению команд „самообороны” послужили следующие факты:

В середине 1942 года, немцы начали мобилизо[вы]вать украинскую молодежь на работу в Германию, а также призывать на службу в немецкую армию. Поскольку шла речь о сохранении украинских кадров на месте и особенно молодежи призывных возрастов, то была дана установка уклоняться от выезда в Германию и от призыва в армию путем ухода на нелегальное положение в леса. Кроме того, в связи с репрессиями по отношению к членам ОУН, ряд лиц, оказавшихся в гестапо на учете, вынуждены были перейти на нелегальное положение, влиться в стихийно возникшие группы из нелегалов и под защитой этих групп продолжать работу по воспитанию украинской молодежи в националистическом духе.

**Fragmenty protokołu przesłuchania Hryhorija Pryszłaka
z 12 lutego 1945 r.**

Kopia

Protokół przesłuchania

PRYSZLAK Hryhorij s. Wasyla, urodzony w 1913 roku we wsi Nowosiółki rejonu Milatyn Nowy obwodu lwowskiego, Ukrainiec, bezpartyjny, ob[y-wate]l ZSRS, podlegający obowiązkowi służby wojskowej, kawaler. W 1938 roku został skazany przez polski sąd za działalność nacjonalistyczną na 5 lat więzienia. Wykształcenie: 3 klasy gimnazjum oraz trzyletnia techniczna szkoła wieczorowa. Z zawodu elektryk i hydraulik. Przed aresztowaniem pracował w branży wojenno-montażowej mias[ta] Lwowa jako hydraulik. Mieszkał przy ul. Żulińskiego nr 12, m. 10.

12 lutego 1945 roku

[...]

Latem 1942 roku i przede wszystkim jesienią zaczęli koncentrować się w lasach nielegalni działacze OUN oraz niezorganizowana młodzież ukraińska, a we wsiach powstały tak zwane grupy samoobrony. Powodem przejścia do konspiracji oraz powstania grup „samoobrony” stały się następujące czynniki:

W połowie 1942 roku Niemcy zaczęli mobilizować młodzież ukraińską do pracy w Niemczech oraz powoływać ją do służby w niemieckim wojsku. Ponieważ chodziło o zachowanie ukraińskiej kadry, a w szczególności młodzieży w wieku poborowym na miejscu, wydano wytyczne, by uchylać się od wyjazdu do Niemiec i od wstępowania do wojska poprzez przejście do konspiracji i [ucieczkę] do lasów. Poza tym, w związku z represjami wobec członków OUN, wiele osób, które znalazły się w ewidencji Gestapo, były zmuszone do przejścia do podziemia i przyłączenia się do spontanicznie powstałych, nielegalnych grup. Następnie pod osłoną tych grup kontynuowały pracę nad wychowaniem młodzieży ukraińskiej w duchu nacjonalizmu.

Для предания группам нелегалов более организованных единиц, они проходили военные обучения, собирали оружие, однако до некоторого периода времени никаких боевых операций не проводили.

В конце 1942 года на Холмщине (Польша) польские боевики предприняли ряд репрессивных мер по отношению к украинцам, обвиняя их в сотрудничестве с немцами, причем репрессии применялись не только к участникам ОУН, но и к неорганизованному украинскому населению.

В ответ на польские репрессии к украинскому населению, на Волыни группы нелегалов, скрывавшихся в лесах, начали проводить ответные репрессии по отношению к польскому населению, причем вначале это были единичные случаи, а позже вооруженное выступление превратилось в систематические нападения на польские села, и с Волыни перебросились на другие области Западной Украины. В качестве обвинений против поляков выдвигалось также сотрудничество с немцами и выдача ими участников ОУН.

Полякам предлагалось выезжать с Западно-украинских земель в Польшу, а когда они отказывались это делать, то их дома сжигали, хозяйство грабили, а самих поляков убивали.

Немцы использовали борьбу между поляками и украинцами в своих интересах, так как это отвлекало внимание населения от общих задач борьбы с немцами и давало возможность предпринимать репрессии к украинцам за нападение на поляков, а в общем – уничтожать народ на оккупированной территории.

Для защиты польских сел от нападения оуновцев поляками были созданы боевки, которые оказывали вооруженное сопротивление при нападении на села и сами предпринимали бандитские налеты на украинские села, что вызвало создание в украинских селах так называемых команд „самообороны”.

Осенью 1942 года начался рейд в Карпаты партизанского соединения под командованием КОВПАКА¹. Немцы, напуганные этим рейдом, благосклонно отнеслись к наличию команд „самообороны” из украинцев и польских боевок, так как все эти формирования под воздействием немецкой и националистической агитации были враждебно настроены к советским партизанам и под видом защиты сел от нападений „ковпаковцев”, вели с партизанами вооруженную борьбу, что было на пользу немцев.

По линии центрального провода ОУН было дано указание начать концентрацию военных подразделений, передвинуть их организованным порядком в Карпаты для того, чтобы не дать возможности советским партизанам захватить в свои руки Карпаты, представляющие

W celu nadania grupom działaczy nielegalnych [charakteru] bardziej zorganizowanych jednostek, przechodziły one szkolenia wojskowe, gromadziły broń, jednak przez jakiś czas żadnych operacji bojowych nie przeprowadzały.

Pod koniec 1942 roku na Chełmszczyźnie (Polska) polskie bojówki przedsięwzięły szereg środków represyjnych w stosunku do Ukraińców, oskarżając ich o współpracę z Niemcami, przy czym represje były stosowane nie tylko wobec członków OUN, ale również wobec niezorganizowanej ludności ukraińskiej.

W odpowiedzi na polskie represje wobec ludności ukraińskiej, na Wołyniu grupy nielegalnych działaczy ukrywających się w lasach zaczęły prowadzić akcje odwetowe na ludności polskiej, przy czym najpierw były to pojedyncze wypadki, a później zbrojne wystąpienia przekształciły się w systematyczne napady na polskie wsie i z Wołynia rozprzestrzeniły się na inne obwody Zachodniej Ukrainy. Oskarżano Polaków również o współpracę z Niemcami oraz wydawanie [Niemcom] członków OUN.

Polakom proponowano, by wyjeżdżali z zachodnich ziem ukraińskich do Polski, a gdy ci odmawiali wyjazdu, palono ich domy, rabowano gospodarstwa, a samych Polaków zabijano.

Niemcy wykorzystywali walkę między Polakami a Ukraińcami do własnych celów, ponieważ odwracała ona uwagę ludności od wspólnych zadań walki z Niemcami i umożliwiała podejmowanie represji wobec Ukraińców za napady na Polaków, a w gruncie rzeczy – likwidowanie ludności na okupowanym terytorium.

W celu obrony polskich wsi przed napadami ounowców, Polacy utworzyli bojówki, które stawiały zbrojny opór podczas napadów na wsie oraz same dopuszczały się bandyckich napadów na wsie ukraińskie, co [z kolei] spowodowało tworzenie w ukraińskich wsiach tak zwanych grup „samoobrony”.

Jesienią 1942 roku rozpoczął się wypad w Karpaty zgrupowania partyzanckiego pod dowództwem KOWPAKA¹. Zaniepokojeni tym wypadem Niemcy przychylnie odnieśli się do istnienia grup „samoobrony” Ukraińców i do polskich bojówek, ponieważ formacje te pod wpływem niemieckiej i nacjonalistycznej propagandy były wrogo nastawione do sowieckiej partyzantki oraz, pod pozorem ochrony wsi przed napadami „kowpakowców”, prowadziły zbrojną walkę z partyzantami, co wychodziło na korzyść Niemcom.

Centralny Prowid OUN wydał dyrektywę, by rozpocząć koncentrację pododdziałów wojskowych i translokować je w sposób zorganizowany w Karpaty po to, żeby nie dać sowieckim partyzantom możliwości zagarnięcia Karpat, stanowiących bardzo korzystną taktycznie pozycję do walki

собой очень выгодную тактическую позицию для партизанской борьбы, и местом, где с меньшим риском на провал, подразделения, формируемые ОУН, могли проходить военные обучения.

[...]

В октябре 1943 года, я снова выезжал в Бережанский повит на конференцию краевого провода ОУН, на которой присутствовали: „ПЫЛЬП” – проводник; „РЕН” – заместитель проводника и организационный референт; „СТЕПОВОЙ” – военный референт и я – „МИКУШКА” – референт „СБ”, а также референт по юнацтву, хозяйственный референт и референт по пропаганде. Последние три человека для меня – новые лица и их фамилии я не знаю.

Встреча состоялась на хуторе близ села Ценив Бережанского района.

На конференции обсуждались следующие вопросы:

1. Об усилении антисоветской пропаганды среди населения в связи с приближением фронта.

2. О взаимоотношениях с поляками. Были высказаны мнения о [не]целесообразности борьбы с польскими боевиками, так как это открывает лишний фронт для УПА и ведет к истощению сил, тогда как польские боевики настроены против Советской власти и по сути имеют общие задачи с ОУН.

[...]

Прибыв в с. Закомарье и разыскав нужную мне связную, я встретился с „ГРИГОРОМ”, который интересовался, передал ли я связь областных референтов „СБ” новому человеку, на что я ему ответил, что пока поддерживаю контакт с областными референтами „СБ”, хотя знаю об отстранении меня от должности краевого референта „СБ”.

„ГРИГОР” говорил, что отстранение меня от должности краевого референта „СБ” связано с переформированием провода, введением в его состав новых лиц, так как в результате краевого провода ОУН известны немцам и могут быть арестованы. Кроме того, в связи с приближением советских войск, новое руководство проводом надо законспирировать даже от членов ОУН, а так как меня за время работы многие знали, то я должен был от этой работы отойти.

„ГРИГОР” поручил мне заниматься разведывательной и информационной работой и заявил, что вскоре мне будет передана агентура, разрабатывающая польское подполье.

Организовывая дальнейшую работу в сентябре 1944 года, мною было установлено два главных направления контрразведки: с одной

partyzanckiej oraz miejsce, gdzie oddziały formowane przez OUN mogły z mniejszym ryzykiem wpadki odbywać szkolenia wojskowe.

[...]

W październiku 1943 roku znowu wyjechałem do powiatu brzeżańskiego na konferencję krajowego prowidu OUN, na której byli obecni: „PYŁYP” – prowidnyk, „REN” – zastępca prowidnyka i referent organizacyjny; „STEPOWYJ” – referent wojskowy oraz ja – „MIKUSZKA” – referent „SB”, jak również referent ds. młodzieży, referent gospodarczy i referent ds. propagandy. Ci trzej ostatni byli dla mnie ludźmi nowymi i nie znam ich nazwisk.

Spotkanie odbyło się w chutorze w pobliżu wsi Ceniów rejonu brzeżańskiego.

Na konferencji były omawiane następujące kwestie:

1. O nasileniu propagandy antysowieckiej wśród ludności w związku ze zbliżaniem się frontu.

2. O stosunkach z Polakami. Były wypowiedziane zdania o [nie]celowości walki z członkami polskich bojówek, ponieważ stwarza to [dodatkowy], niepotrzebny front dla UPA oraz prowadzi do osłabienia sił, podczas gdy polscy bojówkarze mają wrogie nastawienie do władzy sowieckiej i w istocie posiadają wspólne cele z OUN.

[...]

Po przybyciu do w[si] Zakomarze i znalezieniu potrzebnej mi łączniczki, spotkałem się z „HRYHOREM”, który chciał wiedzieć, czy przekazałem łączność z referentami obwodowymi „SB” nowemu człowiekowi. Odpowiedziałem, że na razie sam utrzymuję kontakt z referentami obwodowymi „SB”, choć wiem o usunięciu mnie ze stanowiska krajowego referenta „SB”.

„HRYHOR” powiedział, iż usunięto mnie ze stanowiska krajowego referenta „SB” w związku z przekształceniem krajowego prowidu i wprowadzeniem do niego nowych ludzi, gdyż w wyniku [działalności członkowie] krajowego prowidu OUN są znani Niemcom i mogą zostać aresztowani. Poza tym, w związku ze zbliżaniem się wojsk sowieckich, nowe kierownictwo prowidu trzeba będzie zakonspirować nawet przed członkami OUN. Ponieważ w czasie mojej pracy poznało mnie wiele osób, powinienem z tego stanowiska odejść.

„HRYHOR” polecił mi zająć się pracą wywiadowczą i informacyjną oraz oświadczył, że niebawem zostanie mi przekazana agentura, która pracowuje polskie podziemie.

стороны – по линии сбора данных о сотрудниках НКВД-НКГБ и милиции, выявления их агентуры, окружения, образа жизни, места жительства, время ухода и прихода на работу, характер выполняемой работы и личные качества. Сбор данных в отношении работников других советских и партийных органов, и с другой стороны – по линии внедрения в польское подполье для изучения планов их деятельности и выявления руководящих работников польского подполья. В этой плоскости вновь была проинструктирована вся агентура и озадачена на сбор выше указанных данных.

Поскольку большинство агентов работали в советских учреждениях или являлись студентами учебных заведений и специально свободного времени для сбора интересующих данных не имели, то мною была дана установка – получать эти данные в процессе разговоров со знакомыми и гражданами гор. Львова, а также путем личного наблюдения в свободное время.

[...]

Протокол с моих слов записан верно, мною прочитан, в чем и расписываюсь:

Допросили:

Начальник УНКГБ Львовской области
Комиссар госбезопасности 3 ранга
ВОРОНИН²

Зам. нач. след. отдела УНКГБ Львовск[ой] обл.
Капитан госбезопасности
РЕЦЬ

Верно: [...]

^а-Подполковник (—) Кирпиченко^{-а}

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 372, т. 38, арк. 199–229.
Завірена копія, машинопис.*

Примітки

^а- ^{-а} Вписано від руки.

Organizując dalsze prace we wrześniu 1944 roku, ustaliłem dwa główne kierunki [działalności] kontrwywiadu: z jednej strony – zbieranie danych o funkcjonariuszach NKWD-NKGB i milicji, zdobywanie wiadomości na temat ich agentury, środowiska, trybu życia, miejsca zamieszkania, czasu wychodzenia i przychodzenia do pracy, rodzaju wykonywanej pracy i cech osobistych; [także] zbieranie danych o pracownikach innych organów administracyjnych i partyjnych, oraz z drugiej strony – penetracja polskiego podziemia w celu poznania jego planów oraz wykrycia jego kierownictwa. W związku z tym ponownie poinstruowano całą agenturę i polecono jej zbieranie wyżej wymienionych danych.

Ponieważ większość agentów pracowała w instytucjach sowieckich i nie miała zbyt wiele wolnego czasu na zbieranie interesujących [nas] danych, udzieliłem im wytycznych, by dane te uzyskiwali w trakcie rozmów ze znajomymi i mieszkańcami mias[ta] Lwowa oraz w drodze własnych obserwacji w wolnym czasie.

[...]

Protokół z moich słów został spisany wiernie i przeczytany przeze mnie, co potwierdzam podpisem:

Przesłuchali:

Naczelnik UNKGB Obwodu Lwowskiego
Komisarz bezpieczeństwa państw[owego] 3 rangi
WORONIN²

Zast[ępc]a nacz[elnika] Oddziału Śled[czego]
UNKGB obw[odu] lwow[skiego]
Kapitan bezpieczeństwa państw[owego]
REĆ

Za zgodność: [...]

^a-Podpułkownik (—) Kirpiczenko^a

*PA SBU, F. 13, spr. 372, t. 38, k. 199–229.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

Przypisy

^{a-a} Wpisano odręcznie.

¹ Ковпак Сидір Артемович (1887–1967), генерал; в 1942–1944 командир радянського партизанського з'єднання; двічі Герой Радянського Союзу; з 1947 заступник голови Президії ВР УРСР.

² Воронін Олександр Іванович (1908–1990), в 1938–1944 начальник УНКВС-УНКДБ Сталінградської області; в 1944–1948 начальник УНКВС-УНКДБ Львівської області, згодом заступник міністра геології СРСР (генерал-майор – 1945).

¹ Kowpak Sidor Artemowicz (1887–1967), gen.; w l. 1942–1944 dca sowieckiego zgrupowania partyzanckiego; dwukrotny Bohater Zw. Sowieckiego; od 1947 zca przewodniczącego Prezydium RN USRS.

² Woronin Aleksandr Iwanowicz (1908–1990), w l. 1938–1944 naczelnik UNKWD-UNKGB obwodu stalingradzkiego; w l. 1944–1948 naczelnik UNKGB-UMGB obwodu lwowskiego, następnie wiceminister geologii ZSRS (gen. mjr – 1945).

Протокол допиту Луціана Шота від 15 лютого 1945 р.

Протокол допроса
1945 г., февраля „15” дня, м. Рожище

Я, пом[ощник] опер[ативного] уполномоченного Рожищенского РО НКГБ, мл[адший] лейтенант госбезопасности Зеленов, сего числа допросил в качестве обвиняемого:

Шот Люцияна Игнатьевича, 1928 года рождения, поляка, уроженца кол[онии] Ретовка Рожищенского района Волынской области. По социальному происхождению из крестьян-середняков, образование 4 класса, беспартийного, гр[аждани]на СССР, холостого, со слов несудимого. Жителя кол. Ретовка Рожищенского р[айо]на Волынской области. Работал в единоличном сельском хозяйстве своего отца и являлся бойцом истребительного батальона при сельсовете Елизаветин.

Вопрос: Расскажите Вашу автобиографию.

Ответ: Я, Шот Люциян Игнатьевич, родился 27 июня 1928 года в колонии Ретовка Рожищенского района Волынской области в семье крестьянина-середняка. Отец – Шот Игнатий Михайлович имел 9 га земли, работал в единоличном сельском хозяйстве. С семилетнего возраста пошел учиться в школу, находившуюся в селе Елизаветин Рожищенского района Волынской области, где проучился 3 года. С приходом частей Красной Армии в Рожищенский район в 1939 году я продолжал ходить в школу.

В период немецкой оккупации с 1941–1944 гг. я проживал в колонии Ретовка Рожищенского района Волынской области, работал в единоличном сельском хозяйстве своего отца. Являюсь бойцом истребительного батальона. Отец и мать мои в настоящее время проживают в колонии Ретовка Рожищенского района Волынской области, работают в единоличном сельском хозяйстве. За границей, в Польше, проживают родственники по матери и отцу: в колонии Мазки Люблинской области, фамилии, имени и отчества их я не знаю, так как я их никого не видел.

Protokół przesłuchania Lucjana Szota z 15 lutego 1945 r.

Protokół przesłuchania
dnia „15” lutego 1945 roku, m[iasteczko] Rożyszcze

Ja, pom[ocnik] oficera oper[acyjnego] Rożyszczańskiego RO NKGB mł[odszy] lejtenant bezpieczeństwa państw[owego] Zielenow, w dniu dzisiejszym przesłuchałem w charakterze oskarżonego:

Szota Lucjana s. Ignacego, urodzonego w 1928 roku w kol[onii] Retówka rejonu rożyszczańskiego obwodu wołyńskiego, Polaka, pochodzenie społeczne – z chłopów-średniaków, wykształcenie 4 klasy, bezpartyjnego, ob[ywate]l]a ZSRS, kawalera, ze słów nie karanego. Mieszkańca kol[onii] Retówka r[ejo]nu rożyszczańskiego obwodu wołyńskiego. Pracował w indywidualnym gospodarstwie swego ojca oraz był żołnierzem *istriebitielnego batalionu* przy *Sielsowiecie* w Elźbiecinie.

Pytanie: Opowiedzcie Wasz życiorys.

Odpowiedź: Ja, Szot Lucjan s. Ignacego, urodziłem się 27 czerwca 1928 roku na kolonii Retówka rejonu rożyszczańskiego obwodu wołyńskiego w rodzinie chłopca-średniaka. Ojciec – Szot Ignacy s. Michała posiadał 9 ha ziemi, pracował w indywidualnym gospodarstwie rolnym. W wieku siedmiu lat poszedłem do szkoły znajdującej się we wsi Elźbiecin rejonu rożyszczańskiego obwodu wołyńskiego, gdzie uczyłem się przez trzy lata. Po przybyciu oddziałów Armii Czerwonej do rejonu rożyszczańskiego w 1939 roku kontynuowałem naukę w szkole.

W okresie okupacji niemieckiej w latach 1941–1944 mieszkałem na kolonii Retówka rejonu rożyszczańskiego obwodu wołyńskiego i pracowałem w indywidualnym gospodarstwie rolnym mojego ojca. Jestem żołnierzem *istriebitielnego batalionu*. Ojciec i matka obecnie mieszkają na kolonii Retówka rejonu rożyszczańskiego obwodu wołyńskiego, pracują w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Zagranicą, w Polsce, mieszkają krewni ze strony matki i ojca na kolonii Maszki województwa lubelskiego; ich nazwiska, imiona i imiona ojców nie są mi znane, ponieważ nigdy ich nie widziałem.

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы в период немецкой оккупации в 1943 г. являлись участником польской пляцувки, так это?

Ответ: Да, в период немецкой оккупации в 1943 году я являлся участником пляцувки.

Вопрос: Когда и кем Вы были привлечены в польскую пляцувку?

Ответ: Весной 1943 года я вступил в пляцувку, в которую меня вовлек комендант пляцувки Цихус Станислав Федорович¹, последний в настоящее время осужден советскими органами как изменник Родины.

Вопрос: Что такое пляцувка и ее задачи?

Ответ: Польская пляцувка состояла из мужчин польского населения, которые все были вооружены, подчинялись все участники пляцувки своему коменданту. А в целом пляцувки находились в подчинении немецкого карательного органа „СД”. Из „СД” комендант получал все оружие и боеприпасы. Польские пляцувки, совместно с немецко-польской полицией и гестапо, под видом уничтожения бандеровцев ездили на вооруженные бандитские напады с целью уничтожения украинского населения, а также с целью грабежа последнего.

Вопрос: Расскажите о Вашей практической деятельности в польской пляцувке.

Ответ: Под предлогом борьбы с бандеровцами я, в числе других участников пляцувки, имея ненависть к украинскому населению, ездил на выходы с целью убийства и грабежа украинского населения. На выходы я ездил в следующие украинские села: Словатичи, Хопнив, Суск, Свозы, Кульчин Киверцовского района Волынской области. В село Словатичи нас ехало на подводах человек 70–80, это было летом 1943 года. Подъехав к селу, мы начали стрелять по домам для того, чтобы население бросало свое хозяйство и бежало, а мы тем временем забирали их имущество, хлеб и одежду, а затем зажигали дома и уезжали из села. В этом бандитском нападении мы забрали с собой большое количество скота, хлеба и имущества. В этом нападении принимали участие и полицейские из немецко-польской полиции. Неделю спустя комендант пляцувки Цихус Станислав Федорович собрал до 100 человек и поехали на выходы в с. Хопнив Киверцовского района, где также производили грабеж и сожжение украинских домов.

Кроме того, летом 1943 г., не помню в каком месяце, мы, участники пляцувки, совместно с немецко-польской полицией ездили на вооруженный бандитский нападении в село Свозы Киверцовского района Волынской области. Во время этого нападения я лично с другими поляками, в числе которых был и мой брат – Шот Вацлав Игнатьевич, поймали одну украинку – Иванюк Надежду Сергеевну, и доставили ее для расправы. По дороге, когда ее вели, она сказала мне: „Ледек,

Pytanie: Śledztwo posiada informację, że w okresie niemieckiej okupacji w 1943 r. byliście członkiem polskiej placówki. Czy tak?

Odpowiedź: Tak, w okresie okupacji niemieckiej w 1943 roku byłem członkiem placówki.

Pytanie: Kiedy i przez kogo zostaliście wciągnięci do polskiej placówki?

Odpowiedź: Na wiosnę 1943 roku wstąpiłem do placówki, do której mnie wciągnął jej komendant Cichus Stanisław¹ s. Teodora. Teraz został on skazany przez organa sowieckie jako zdrajca ojczyzny.

Pytanie: Co to jest placówka i jakie są jej zadania?

Odpowiedź: Polska placówka składała się z mężczyzn narodowości polskiej i wszyscy byli uzbrojeni. Członkowie placówki podporządkowani byli swojemu komendantowi. A w ogóle placówki podlegały niemieckiemu organowi porządkowemu „SD”, od którego komendant otrzymywał całą broń i amunicję. Polskie placówki wspólnie z niemiecko-polską policją i Gestapo pod pozorem likwidowania banderowców, jeździli na zbrojne akcje bandyckie w celu mordowania ludności ukraińskiej i jej rabunku.

Pytanie: Opowiedzcie o Waszej działalności w placówce.

Odpowiedź: Pod pozorem walki z banderowcami, razem z innymi członkami placówki, żywiąc nienawiść do narodu ukraińskiego, jeździłem na wypadki w celu mordowania i rabowania ludności ukraińskiej. Wyjeżdżałem na akcje do następujących wsi ukraińskich: Sławatycze, Chopniów, Susk, Swoz i Kulczyn rejonu kiwerskiego obwodu wołyńskiego. Do wsi Sławatycze pojechaliśmy na podwodach w około 70–80 osób. To miało miejsce latem 1943 roku. Podjechawszy pod wieś, zaczęliśmy ostrzeliwać domy po to, żeby ludzie porzucili swoje gospodarstwa i uciekali. W międzyczasie zabraliśmy ich mienie, zboże i odzież, a następnie podpaliśmy domy i opuściliśmy wieś. W wyniku wspomnianego bandyckiego napadu zabraliśmy dużą ilość bydła, zboża i mienia. W akcji tej brali udział również policjanci z niemiecko-polskiej policji. Tydzień później komendant placówki Cichus Stanisław s. Teodora zebrał do 100 ludzi i pojechaliśmy dokonać napadu na wieś Chopniów rejonu kiwerskiego, gdzie również rabowaliśmy i paliliśmy ukraińskie domy.

Poza tym latem 1943 r., nie pamiętam w którym miesiącu, my – członkowie placówki razem z niemiecko-polską policją pojechaliśmy na zbrojną akcję bandycką do wsi Swoz rejonu kiwerskiego obwodu wołyńskiego. Podczas tego napadu ja wraz z innymi Polakami, wśród których był również mój brat – Szot Waclaw s. Ignacego, złapaliśmy pewną Ukrainkę – Iwaniuk Nadiję c. Serhija, żeby się z nią rozprawić. Po drodze, gdy ją prowadziliśmy, powiedziała ona do mnie: „Ledek, po co ty mnie prowadzisz, przecież ty mnie znasz?”. Odpowiedziałem jej na to, że jest banderówką i prowadziliśmy ją dalej. Przywiedliśmy Iwaniuk N. S. do grupy Polaków. Ci zaczęli

зачем ты меня ведешь, ведь ты же меня знаешь?”. На это я ответил, что она бандеровка, и ее продолжали вести. Приведя Иванюк Н. С. в круг поляков, последние стали у нее спрашивать полька она или украинка. Девушка знала польский язык и, спасая свою жизнь, ответила: „Я полька”. Но я знал ее как украинку и, имея к ней ненависть, сказал всем, что она не полька, а украинка и притом сильно ударил ее вилами по голове, но Иванюк была освобождена по просьбе одного из поляков, жителя сельсовета Елизаветин Сечка Ивана, последний сказал, чтобы ее отпустили, так как он ее хорошо знает и что эта девушка не имела ничего общего с бандеровцами.

В результате бандитского нападения на с. Свезы, в котором принимал участие и я, было сожжено почти все село Свезы, заграблено очень много скота и убито несколько совсем невинных украинцев. Я лично способствовал грабежу у мирных жителей, так, я выпустил из хлева одного хозяина свиней, которые были пойманы полицейскими. После нападения я лично доставлял награбленный скот в м. Рожище в немецко-польскую полицию.

Вопрос: Следствие располагает данными, что в селе Свезы Киверцовского района Вы лично убили одну женщину-украинку во время нападения на село 29 июля 1943 года?

Ответ: Во время нападения на с. Свезы я никакой женщины не убивал.

Допрос окончен в 15 часов.

Протокол мне прочитан вслух на понятном русском языке и с моих слов записан верно:

(—) Шот

Допросил:

Пом[ощник] оп[еративного] уполномоченного
Рожищенского РО НКГБ
Мл[адший] л[ейтенант]т госбезопасности
(—) Зеленев

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 1–4.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Ціхус Станіслав, псевдо „Домб”, був заступником командира підвідтинку Ельжбетин – Ретівка – Василівка у складі відтинка АК Рожищі; командиром був Юзеф Ціхус, псевдо „Ожел”.

ją pytać, czy jest Polką, czy Ukrainką. Dziewczyna знаła język polski i, ratując swoje życie, odpowiedziała: „Jestem Polką”. Ale ja wiedziałem, że jest Ukrainką i, nienawidząc ją, powiedziałem wszystkim, że ona nie jest Polką, lecz Ukrainką i uderzyłem ją mocno widłami w głowę. Iwaniuk została zwolniona na prośbę jednego z Polaków, mieszkańca gminy Elźbiecin Sieczka Jana. Powiedział on, żeby ją puścili, ponieważ dobrze ją zna i wie, że ta dziewczyna nie ma nic wspólnego z banderowcami.

W rezultacie bandyckiego napadu na w[ieś] Swoz, w którym również brałem udział, została spalona prawie cała wieś Swoz, zrabowano bardzo dużo bydła i zabito kilku zupełnie niewinnych Ukraińców. Osobiście pomagałem w rabowaniu ludności cywilnej, ponieważ wypuściłem z chlewu pewnego gospodarza świnie, które zostały złapane przez policjantów. Po napadzie osobiście odstawiłem zrabowane bydło do m[iejscówka] Rożyszczce dla niemiecko-polskiej policji.

Pytanie: Śledztwo posiada informację, że podczas napadu na wieś Swoz rejonu kiwerskiego 29 lipca 1943 roku pewna kobieta – Ukrainka została osobiście przez Was zamordowana.

Odpowiedź: W czasie napadu na w[ieś] Swoz żadnej kobiety nie zabiłem.

Przesłuchanie zakończono o godzinie 15.

Protokół został mi odczytany w zrozumiałym dla mnie języku rosyjskim i z moich słów zapisany wiernie:

(—) Szot

Przesłuchał:

Pom[ocnik] oficera op[eracyjnego] Rożyszczkańskiego RO NKGB
Mł[odszy] l[ejtnant] bezpieczeństwa państw[owego]
(—) Zielenow

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 1–4.
Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Cichus Stanisław, ps. „Dąb” był zastępcą dcy pododdziału Elźbiecin – Retówka – Wasylówka należącego do oddziału AK Rożyszczce; dowódcą był Józef Cichus, ps. „Orzeł”.

Витяг із протоколу допиту Мечислава Мацьонжека
від 15 квітня 1944 р.

Протокол
дополнительного допроса обвиняемого
Мачёнжек Мечислава Игнатъевича¹
„15” апреля 1944 года

Допрос начат в 11 часов

Вопрос: На предыдущем допросе по ряду моментов Вы дали показания, не отражающие действительного положения. Намерены ли Вы рассказать органам государственной безопасности правду о своих преступлениях перед советской властью?

Ответ: Да, я буду говорить правду, скажу все то, что мне известно, скрывать ничего не намерен.

Вопрос: Предупреждаю, что Вы должны говорить только то, что было в действительности. Скажите, Вам известен Цихус Станислав Федорович?

Ответ: Цихуса Станислава я знаю с 1932 года как своего односельчанина, жителя с. Эльзбетин.

Происходит он из крупных кулаков, жил вместе с отцом, хозяйство которого состояло: земли пахотной больше 14 га, коров до 10 штук, лошадей 2, овец 3–4 шт., много свиней, дом, хлев, клуня, амбар и т. д. Во время сезонных полевых работ постоянно пользовался наемным трудом 2–3 рабочих.

При польском правительстве Цихус в селе являлся комендантом по допризывной подготовке молодежи.

При советской власти часть земли у Цихуса была отчуждена и передана бедняцким хозяйствам.

Во время немецкой оккупации Цихус у нас в селе являлся комендантом польской пляцувки, созданной оккупационными властями.

Вопрос: С какого времени Цихус стал комендантом пляцувки?

Ответ: Пляцувка у нас в селе была организована в июне 1943 года. И комендантом ее, до дня прихода частей Красной Армии, постоянно был Цихус Станислав.

Вопрос: Какие населенные пункты входили в состав пляцувки, комендантом которой являлся Цихус?

Ответ: В подчинении Цихуса по линии пляцувки входили такие

**Fragmety protokołu przesłuchania Mieczysława Maciążka
z 15 kwietnia 1944 r.**

Protokół
uzupełniającego przesłuchania oskarżonego
Maciążka Mieczysława¹ s. Ignacego
„15” kwietnia 1944 roku

Przesłuchanie rozpoczęło o godzinie 11

Pytanie: Wasze zeznania z poprzedniego przesłuchania w wielu punktach nie odpowiadają rzeczywistości. Czy macie zamiar opowiedzieć organom bezpieczeństwa państwowego prawdę o Waszych zbrodniach przeciwko władzy sowieckiej?

Odpowiedź: Tak, będę mówić prawdę, opowiem wszystko, co jest mi wiadomo, nie mam zamiaru niczego ukrywać.

Pytanie: Uprzedzam, że macie mówić tylko to, co działo się naprawdę. Powiedzcie, czy znacie Cichusa Stanisława s. Teodora.

Odpowiedź: Cichusa Stanisława znam od 1932 roku. Pochodzi on z tej samej wsi co ja. Jest mieszkańcem w[si] Elźbiecin.

Pochodzi on z bogatych kułaków. Mieszkał razem z ojcem, którego gospodarstwo składało się z ziemi ornej – ponad 14 hektarów, krów do 10 sztuk, 2 konie, 3–4 owce, sporo świń, dom, chlew, stodoła, spichlerz itd. Podczas sezonowych prac polowych zawsze korzystał z pracy najmniej 2–3 robotników.

Za rządów polskich Cichus był komendantem Przysposobienia Wojskowego młodzieży we wsi.

Za sowieckiej władzy część ziemi Cichusa została wywłaszczona i przekazana gospodarstwom biedniackim.

W czasie niemieckiej okupacji Cichus był w naszej wsi komendantem utworzonej przez władze okupacyjne polskiej placówki.

Pytanie: Kiedy Cichus został komendantem placówki?

Odpowiedź: Placówka została zorganizowana w naszej wsi w czerwcu 1943 roku. Jej komendantem, do czasu nadejścia oddziałów Armii Czerwonej, stale był Cichus Stanisław.

Pytanie: Jakie miejscowości wchodziły w skład placówki, której komendantem był Cichus?

Odpowiedź: Jego placówce podlegały następujące wsie: Elźbiecin, Zielone Bagno [?], Retówka, Retowo [?] i Wasylówka [Nowa] – wszystkie miejscowości z przewagą ludności polskiej.

села: Эльзбетин², Зелене Багно, Ретовка, Ретово и Василевка – все населенные пункты с преобладающим количеством польского населения.

В каждом таком селе были свои коменданты пляцувок, а Цихус являлся уже старшим над ними, он же держал связь с районным комендантом пляцувок Соболевским, затем Холостовским³, а те, в свою очередь, все указания получали от шефа районной жандармерии.

Вопрос: По чьей инициативе и по каким причинам были организованы пляцувки?

Ответ: Я знаю, что пляцувки были организованы при непосредственном участии немецкой жандармерии и что районный комендант Соболевский сам из фольксдойче, с районной жандармерией поддерживал тесную связь.

В марте 1943 года у нас в районе, как и по другим, украинская полиция свое существование прекратила, ее совсем не стало: несколько человек было арестовано немцами, часть ушла в гор. Луцк на службу к немцам и там носили нарукавные гитлеровские повязки. Большая же часть украинцев-полицейских бежала.

Стало слышно, что сторонники бандеровского течения среди украинских националистов не помирились с немцами, которые отказали им в „самостийности”, начали проявлять против них недовольство, а кое-где и выступать открыто.

Тогда немцы стали заигрывать с польским населением и под предлогом охраны его от нападений бандеровских банд сначала организовали районную полицию, а через некоторое время и в сельских пунктах пляцувки, разрешали свободно пользоваться оружием – винтовками, даже отпускали „амуницию” – патроны. Кто из жителей самостоятельно где-либо приобретал винтовки, находил ли или покупал у мадьярских солдат, то немцы этому не противодействовали, а только требовали обязательной регистрации этого оружия.

Вопрос: Какие задачи немцы ставили перед участниками пляцувки?

Ответ: Создавая пляцувки, немцы этим самым старались доказать, что они, мол, защищают польское население, предоставляют ему возможность и самому защищаться от бандитских налетов бандеровцев.

И за это требовали от участников пляцувки: выявлять антинемецкие элементы в данном населенном пункте и, в первую очередь, советских партизан, коммунистов, парашютистов, комсомольцев, скрывающихся советских военнопленных, задерживать их и направлять в райцентр Рожище в распоряжение жандармерии.

Wszystkie wsie miały własnych komendantów placówek, a Cichus był ich zwierzchnikiem. On również utrzymywał łączność z rejonowym komendantem placówek Sobolewskim, potem Chołostowskim², a ci z kolei wszystkie polecenia otrzymywali od szefa rejonowej żandarmerii.

Pytanie: Z czyjej inicjatywy i w jakim celu zostały zorganizowane placówki?

Odpowiedź: Wiem, że placówki zostały zorganizowane przy bezpośrednim udziale niemieckiej żandarmerii i że komendant rejonowy Sobolewski, który sam był Volksdeutschem, utrzymywał ścisły kontakt z żandarmerią rejonową.

W marcu 1943 roku w naszym rejonie, jak też i w innych, przestała istnieć ukraińska policja, nie było jej wcale. Niemcy aresztowali kilka osób, część przeszła do mias[ta] Łucka na niemiecką służbę i tam nosiła hitlerowskie opaski na rękawie. Jednak większość ukraińskich policjantów uciekła.

Wiadomo było, że zwolennicy kierunku banderowskiego wśród ukraińskich nacjonalistów nie zgadzali się z Niemcami, którzy odmówili im „niepodległości”, i zaczęli okazywać swe niezadowolenie, a gdzieś tam występować [przeciwko nim] otwarcie.

Wtedy Niemcy zaczęli ubiegać się o względy ludności polskiej. Pod pretekstem jej ochrony przed napadami banderowskich band najpierw zorganizowali rejonową policję, a po jakimś czasie także placówki w wiejskich miejscowościach. Zezwalali na swobodne używanie broni – karabinów, nawet wydawali „amunicję” – naboje. Jeśli ktoś z mieszkańców gdziekolwiek samodzielnie zdobył karabin – znalazł lub kupił od węgierskich żołnierzy, Niemcy nie sprzeciwiali się temu, żądali tylko obowiązkowej rejestracji tej broni.

Pytanie: Jakie zadania stawiali Niemcy przed członkami placówki?

Odpowiedź: Tworząc placówki, Niemcy chcieli udowodnić, że rzekomo bronią polską ludność i dają jej także możliwość samodzielnej obrony przed bandyckimi napadami banderowców.

W zamian za to domagali się od członków placówki, by ci wykrywali antyniemieckie elementy w danej miejscowości; przede wszystkim – sowieckich partyzantów, komunistów, spadochroniarzy, komsomolców, ukrywających się sowieckich jeńców wojennych, [następnie] zatrzymywali ich i przyprowadzali do centrum rej[onowego] – Rożyszcz i [oddawali] do dyspozycji żandarmerii.

Znalazłem potwierdzenie informacji o tego rodzaju żądaniach niemieckich władz okupacyjnych w bezpośredniej rozmowie z szefem „SB” w centrum rej[onowym] – Rożyszczach pod koniec grudnia 1943 roku, kiedy już byłem członkiem placówki.

Такие требования немецких оккупационных властей мне достоверно стали известны и впоследствии, когда я уже состоял участником пляцувки, в конце декабря 1943 года, когда мне лично пришлось беседовать с шефом „СБ” райцентра Рожище.

[...]

Вопрос: Имеете ли Вы намерения рассказать о том, какое участие в убийстве советских граждан, разграблении и уничтожении их имущества, принимали лично Вы, Цихус Станислав и Кшевеля?

Ответ: Да. Я расскажу правдиво все, что я лично сделал, что сделали Цихус и Кшевеля.

Вопрос: Рассказывайте.

Ответ: Во второй половине августа 1943 года бандеровские бандиты напали на с. Ретово, подожгли там несколько хат, убили одну женщину, 15-летнего подростка.

Из Ретово прибежал за помощью гонец, который нам рассказал о нападении, мы двинулись туда и помогли им отбиться от нападавших.

Одновременно пришла также помощь из других соседних пляцувок: Ситоровка, Ольгановка, Сободарка⁴, Чебень⁵, человек 50 полицейских из районной полиции. А всего собралось человек 200–250.

Из района прибыл также и районный комендант пляцувок Соболевский, который дал распоряжение выступить на село Свозы⁶ и наказать нападавших – т. е. перебить их, а постройки и имущество уничтожить.

Вопрос: Почему именно решили выступить на село Свозы, а не другой какой-либо населенный пункт?

Ответ: Так среди нас пошли разговоры о том, что, якобы, из числа нападавших на село Ретово двое были опознаны как жители с. Свозы. Поэтому сразу и решили направиться туда, чтобы наказать нападавших. Количества нападавших и личности их мы не знали, но подсчитывали примерно человек 60–70 на 15 подводах.

Вопрос: Что же получилось?

Ответ: Цихус Станислав получил распоряжение взять свою пляцувку и двинуться на с. Свозы со стороны с. Олешкевичи с тем, чтобы встретить огнем тех, кто будет пытаться убежать из села Свозы в близлежащий лес.

Цихус собрал нашу пляцувку. Оказались: я – Мачёнжек, братья Парчевские: Алексей и Станислав, два полицейских из районной полиции и Кшевеля Станислав.

Вопрос: Таким образом, Кшевеля направлялся с Вами для нападения на с. Свозы?

[...]

Pytanie: Czy zamierzacie powiedzieć, jaki udział w mordowaniu obywateli sowieckich oraz rabowaniu i niszczeniu ich mienia braliście Wy osobiście, Cichus Stanisław i Kszewania?

Odpowiedź: Tak. Powiem szczerze o wszystkim, co zrobiłem ja osobiście oraz Cichus i Kszewania.

Pytanie: Mówcie.

Odpowiedź: W drugiej połowie sierpnia 1943 roku bandyci banderowscy napadli na w[ieś] Retowo [?], podpalili tam kilka chałup, zabili jedną kobietę i 15-letniego chłopaka.

Z Retowa przybiegł po pomoc goniec, który powiadomił nas o najściu. Udaliśmy się tam i pomogliśmy im obronić się przed napadem.

Jednocześnie nadeszły posiłki z innych placówek: Sitorówki [?], Olhanówki, Słobodarki, Czebeni i około 50 policjantów z policji rejonowej. Razem zebrało się 200–250 ludzi.

Z rejonu przybył również rejonowy komendant placówek Sobolewski, który dał rozkaz wyruszenia na wieś Swoz i ukarania napastników – tzn. pozabijania ich oraz zniszczenia budynków i mienia.

Pytanie: Czemu postanowiliście ruszyć właśnie na wieś Swoz, a nie na jakąś inną miejscowość?

Odpowiedź: Ponieważ chodziły między nami słuchy, że wśród napastników na wieś Retowo rozpoznano ponoć dwóch mieszkańców w[si] Swoz. Dlatego natychmiast zdecydowaliśmy udać się tam, żeby ukarać napastników. Liczby napastników oraz ich tożsamości nie znaleźliśmy, lecz doliczyliśmy się w przybliżeniu 60–70 ludzi na 15 podwodach.

Pytanie: Cóż się okazało?

Odpowiedź: Cichus Stanisław otrzymał polecenie, by ruszyć wraz ze swoją placówką na w[ieś] Swoz od strony w[si] Oleszkowicze, żeby „przywitać” ogniem tych, którzy będą próbowali uciekać ze wsi Swoz do pobliskiego lasu.

Cichus zwołał naszą placówkę. Zgłosili się: ja – Maciążek, bracia Parczewscy: Aleksy i Stanisław, dwóch policjantów z policji rejonowej oraz Kszewania Stanisław.

Pytanie: A więc Kszewania udał się z Wami, by dokonać napadu na w[ieś] Swoz?

Odpowiedź: Tak. Przyszedł on ze w[si] Elźbiecin do w[si] Retowo już wtedy, gdy tam panował spokój i my przygotowaliśmy się do pójścia na Swoz. Otrzymawszy polecenie Cichusa, Kszewania dołączył do naszej grupy i ruszyliśmy.

Pytanie: Czy Kszewania miał przy sobie broń?

Ответ: Да. Из с. Эльзбетин он пришел в с. Ретово, правда уже тогда, когда там было тихо, и мы уже собирались идти на Свозы. Получив распоряжение Цихуса, Кшевеля присоединился к нашей группе и мы пошли.

Вопрос: Имел ли Кшевеля при себе оружие?

Ответ: Когда Кшевеля сказал, что он тоже идет с нами, я обратил внимание на то, что у него нет оружия, т. е. винтовки у него не было.

Кшевеля ответил, что хотя оружия у него и нет, все же он идет с нами.

У меня было две советских гранаты и винтовка, а к ней шт. 25 патронов. Тогда одну гранату я отдал Кшевеля.

Вопрос: Кто видел, что гранату Вы дали Кшевеля?

Ответ: Я сейчас не могу сказать, кто мог видеть, как я передавал гранату Кшевеля, т. к. в этот момент вокруг нас было много людей, а Цихус находился возле Соболевского. Вместе с гранатой я передал Кшевеля и запальник-детонатор и Кшевеля шел – в одной руке держал гранату, а в другой запальник.

Вопрос: Продолжайте показания.

Ответ: Пока мы подошли к с. Олешкевичи с тем, чтобы обойти с. Свозы и таким образом отрезать дорогу в лес тем, кто оттуда будет убегать, то в Свозы уже шла стрельба и горели хаты.

Я шел по дороге, Цихус Станислав – полем, а Кшевеля, братья Парчевские и два полицейские – понад речкой.

Я увидел, как один из жителей с. Свозы лет 40–45 выбежал и направился к с. Суск. Никакого оружия у него не было. Я произвел два выстрела и убил его.

Вопрос: Кто видел, что Вы убили этого гражданина, спасавшегося бегством от Вашего нападения?

Ответ: Цихус шел от меня примерно метров 100–120, Кшевеля и другие – немного дальше. Пожалуй, они видели, как я стрелял и убил безоружного гражданина, т.к. местность просматривалась.

Вопрос: Продолжайте показания.

Ответ: Я видел, как из с. Свозы выбежала женщина и направилась на поле, чтобы там спрятаться в копнах скошенного хлеба. То, что это бежала именно женщина и, что никакого оружия она при себе не имела, было ясно видно, однако Цихус ее застрелил, хотя это убийство ничем не вызывалось.

Вопрос: А то, что Вы убили безоружного гражданина? Такое убийство вызывалось какими-либо соображениями?

Ответ: Этого человека я, конечно, мог задержать, но я этого не сделал, а взял да и убил его.

Odpowiedź: Gdy Kszewania powiedział, że też idzie z nami, zwróciłem uwagę, że nie posiada broni, tzn. nie ma karabinu.

Kszewania odpowiedział, że choć nie posiada broni, pójdzie z nami.

Miałem dwa sowieckie granaty i karabin, a do niego 25 szt[uk] naboju. Wtedy oddałem Kszewani jeden granat.

Pytanie: Kto widział, że oddaliście granat Kszewani?

Odpowiedź: Teraz nie mogę powiedzieć, kto mógł widzieć, jak przekazywałem granat Kszewani, ponieważ w tym czasie koło nas było sporo ludzi, a Cichus stał obok Sobolewskiego. Wraz z granatem przekazałem Kszewani również zapalnik-detonator. Kszewania szedł – w jednym ręku trzymał granat, a w drugim – zapalnik.

Pytanie: Zeznawajcie dalej.

Odpowiedź: Zanim podeszliśmy pod w[ieś] Oleszkowicze, żeby obejść w[ieś] Swoz i w ten sposób odciąć drogę tym, którzy będą uciekać stamtąd do lasu, w Swozie była już strzelanina i płonęły chałupy.

Szedłem drogą, Cichus Stanisław – przez pole, a Kszewania, bracia Parczewscy i dwóch policjantów – wzdłuż rzeki.

Zauważyłem, jak jeden z mieszkańców w[si] Swoz, lat 40–45, wybiegł i skierował się w stronę w[si] Susk. Nie miał żadnej broni. Oddałem dwa strzały i zabiłem go.

Pytanie: Kto widział, że zabiliście tego obywatela, który ratował się przed waszym napadem ucieczką?

Odpowiedź: Cichus szedł w odległości ze 100–120 metrów ode mnie, Kszewania i inni – trochę dalej. Możliwe, że oni widzieli, jak strzelałem i zabiłem nieuzbrojonego obywatela, ponieważ teren był odkryty.

Pytanie: Kontynuujcie zeznania.

Odpowiedź: Widziałem, jak ze w[si] Swoz wybiegła kobieta i skierowała się w pole, żeby ukryć się w snopach skoszonego zboża. To, że to biegła akurat kobieta i że nie miała broni, było wyraźnie widać. Jednak Cichus zastrzelił ją, choć nie było żadnego powodu, [żeby dokonać] tego zabójstwa.

Pytanie: A to, że Wy zabiliście nieuzbrojonego obywatela? Czy to zabójstwo było [dokonane] z rozmysłem?

Odpowiedź: Mogłem oczywiście tego człowieka zatrzymać [i sprawdzić], lecz nie uczyniłem tego, tylko go zabiłem.

Pytanie: Czy Cichus zabił kobietę wtedy, gdy biegła przez pole czy już jak ukryła się w snopie?

Odpowiedź: Stwierdzam, że Cichus zastrzelił kobietę w tym czasie, gdy biegła przez pole. Wyraźnie to widziałem.

Pytanie: A Cichus na przesłuchaniu zeznał, że zabił kobietę przez przypadek już wtedy, gdy była w snopie, wzięwszy ją za banderowca.

Вопрос: Таким образом, Цихус убил женщину в то время, когда она бежала по полю или уже спряталась под копной?

Ответ: Утверждаю, что Цихус застрелил женщину в тот момент, когда она бежала по полю. Это я ясно видел.

Вопрос: А Цихус при допросе показал, что женщину он убил случайно уже в то время, когда она находилась в копне, приняв ее за бандеровца.

Ответ: Это Цихус дал ложные показания. Женщину он убил в то время, когда она спасалась бегством по полю недалеко от Цихуса, примерно в 50–80 метрах.

Вопрос: Сколько было убито жителей с. Сwoзы в это нападение Вашей пляцувки?

Ответ: Тогда нами было убито 26 человек женщин и мужчин. А при убитых нашли только 8 или 9 винтовок, все остальные убитые были безоружные.

Вопрос: За что же Вами был убит безоружный гражданин, когда можно было его задержать и удостовериться, бандеровец он или мирный житель села?

Ответ: Я, как и все остальные, не разбирались в то время кто перед нами – женщины или мужчины, видели, что из с. Сwoзы и расстреливали не раздумывая. Мы мстили.

Вопрос: За что были убиты остальные безоружные жители с. Сwoзы?

Ответ: Я уже ответил, а иначе сказать не могу.

[...]

Вопрос: Каковы были результаты Вашего налета на с. Сwoзы?

Ответ: Кроме 26 человек женщин и мужчин, убитых нами при налете на с. Сwoзы, нами, нападавшими, было сожжено около 60 хат, а всего их было в этом селе может быть 100 хат в среднем. Забрали все хозяйство и имущество из подоженных хат – коров, лошадей, свиней, зерно и т.д. И все это пошло немецкой жандармерии в м. Рожище.

Вопрос: А Вы себе лично что взяли?

Ответ: Я взял себе велосипед, некоторое время он у меня находился на вартовне (в караульном помещении), а потом его кто-то забрал, где он находится сейчас, я не знаю.

Вопрос: Таким образом, следствие устанавливает, что Ваша пляцувка, созданная немецкими оккупантами, по указаниям жандармерии осуществляла мероприятия по истреблению мирного советского населения, грабеже и уничтожении их имущества?

Ответ: Да, я это понимаю и признаю.

[...]

Odpowiedź: Wobec tego Cichus złożył fałszywe zeznanie. Kobiętę zabił w tym momencie, gdy ratowała się ucieczką przez pole niedaleko od Cichusa, w odległości około 50–80 metrów.

Pytanie: Ilu zabito mieszkańców w[si] Swoz podczas napadu waszej placówki?

Odpowiedź: Zabiliśmy wtedy 26 osób – kobiet i mężczyzn. Przy zabitych znaleźliśmy tylko 8 lub 9 karabinów, reszta ofiar była nieuzbrojona.

Pytanie: Dlaczego zabiliście nieuzbrojonego obywatela, jeśli można było zatrzymać go i przekonać się, czy jest on banderowcem, czy spokojnym mieszkańcem wsi?

Odpowiedź: Zarówno ja, jak i pozostali, nie ustalaliśmy wtedy, kto był przed nami – kobiety czy mężczyźni. Wiedzieliśmy, że [byli] ze w[si] Swoz i strzelaliśmy nie zastanawiając się. Mściliśmy się.

Pytanie: Za co zostali zabici pozostali nieuzbrojeni mieszkańcy w[si] Swoz?

Odpowiedź: Odpowiedziałem już, a inaczej wytłumaczyć nie potrafię.
[...]

Pytanie: Jakie były wyniki waszego napadu na w[ieś] Swoz?

Odpowiedź: Poza tym, że podczas napadu na w[ieś] Swoz zabiliśmy 26 osób – kobiet i mężczyzn, spaliliśmy około 60 chałup. Ogółem w tej wsi było chyba ze 100 chałup. Zabraliśmy cały [inwentarz] gospodarski i mienie z podpalonych domów – krowy, konie, świnie, zboże itd. Wszystko to poszło dla niemieckiej żandarmerii w m[iasteczku] Rożyszcze.

Pytanie: A co sobie wzięliście?

Odpowiedź: Wziąłem sobie rower, przez pewien czas znajdował się on u mnie na wartowni (w pomieszczeniu wartowniczym), a później ktoś go zabrał. Gdzie jest teraz, nie wiem.

Pytanie: Tak więc śledztwo ustaliło, że Wasza placówka, utworzona przez okupantów niemieckich, podejmowała z polecenia żandarmerii przedsięwzięcia mające na celu eksterminację spokojnej ludności sowieckiej, [dokonywała] rabunków i niszczyła ich mienie.

Odpowiedź: Tak, rozumiem i przyznaję się do tego.
[...]

Przesłuchanie skończono 16/4 o g[odzinie] 01.

Protokół został mi odczytany, jest spisany wiernie z moich słów, co poświadczam podpisem:

(—) Maciążek

Допрос окончен 16/4 в 01 ч.

Протокол мне зачитан, с моих слов записан верно, в чем и распи-
сываюсь:

(—) Мачёнжек

Допросил:

Зам[еститель] нач[альника] отдела НКГБ УССР
Капитан госбезопасн[ости]
(—) Мазин⁷

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 270–279.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ У 1943 Мацьонжек був заарештований німцями за надання допомоги радянсько-
му партизанському загоні Коваленка.

² Так у тексті; правильно: Елисаветин (*рос.*).

³ Можливо, Халостовський Владислав, у 1943 командир підвідтинку Кірилуха
(відтинок АК Рожище).

⁴ Так у тексті; правильно: Слободарка.

⁵ Так у тексті; правильно: Чебені.

⁶ Так у тексті; правильно: Звози.

⁷ Мазін Костянтин (1903 р. н.), в 1943–1944 заступник начальника 1 Відділу
2 Управління НКДБ УРСР, в 1944–1947 в. о. начальника, начальник 6 Відділу 2 Управ-
ління НКДБ-МДБ УРСР, в 1947–1949 начальник 3 Відділу 2 Управління МДБ УРСР
(полковник держбезпеки).

Przesłuchał:

Zast[ępcą] nacz[elnika] oddziału NKGB USRS
Kapitan bezpieczeństwa państw[owego]
(—) Mazin³

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 270–279.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Maciążek w 1943 został aresztowany przez Niemców za pomoc okazywaną sowieckiemu oddziałowi partyzanckiemu Kowalenki.

² Być może Chałostowski Władysław, w 1943 dca pododdziału Kiryłucha (odcinek AK Rożyszcze).

³ Mazin Konstantin (ur. 1903), w l. 1943–1944 zca naczelnika 1 Oddz. 2 Zarządu NKGB USRS, w l. 1944–1947 p. o. naczelnika, naczelnik 6 Oddz. 2 Zarządu NKGB-MGB USRS, w l. 1947–1949 naczelnik 3 Oddz. 2 Zarządu MGB USRS (płk bezp. państw.).

Спогади Владислава Коханського „Бомби” від жовтня 1970 р.

Копія з копії
Колобжег, 6–12 X 1970 р.

Вельмишановний пане полковнику!

Вас напевно здивує моє теперішнє місце перебування і лист з далекого Колобжегу. Отож, мої старання щодо санаторного лікування (ноги) в Колобжегу увінчалися отриманням ще наприкінці III кварталу скерування з Варшави. Не міг від нього відмовитись і таким чином намагаюсь тепер тут лікувати свої недуги.

[...]

Тепер, користаючи з тимчасового відпочинку, повідомляю Вам інформацію, якої бракує:

1. Дата прибуття з загonom кількістю близько 300 осіб у район Старої Гути – 15 VIII 1943 р.

2. Кількісний склад загону пізньої осені 1943 р. перевищував 600 членів, серед яких було близько 90 дуже слабо або взагалі неозброєних дівчат і жінок. Решта членів загону були озброєні (краще або гірше). Мали дуже мало гранат.

Таке поповнення загону відбулося за рахунок:

а) прийому незначної частини добровольців, що зголошувалися, як місцевих, так і з околиць. Ситуація в районі таборища Стара Гута в останні місяці 1943 р. була досить симптоматична. Щоденно перед вартою табору з'являлися кілька десятків молодих людей з околиці з бажанням вступити до загону, але, на жаль, у більшості без зброї. Це змусило мене поставити умовою прийому наявність зброї або вказання місця дотеперішнього переховування від 1939 або 1941 рр. Здобута загonom до цього часу зброя у переважній більшості була роздана тим, що зголосилися першими. Кільканадцять гвинтівок я мусив мати в резерві для викритих в цілому обширному районі підпільників, які все більше і більше шукали підтримки в лісі й приходили в загін через заставу загону у Левовій Рудні під Рокитним,

б) викритих підпільників з конспіративної сітки у Рівному, Сарнах, Клесові і Рокитному,

в) переходу до загону поліцейських з постів, як наприклад з Рокитного, Клесова, Сарн і кількох десятків інших німецьких адміністративних пунктів.

Relacja Władysława Kochańskiego „Bomby” z października 1970 r.

Odpis z odpisu
Kołobrzeg, dnia 6–12 X 1970 r.

Wielce Szanowny Panie Pułkowniku!

Zdziwi Pana zapewne moje obecne m. p. i list z odległego Kołobrzegu. Otóż starania moje o sanatoryjne leczenie (nogi) w Kołobrzegu zostały uwieńczone uzyskaniem z Warszawy skierowania jeszcze przy końcu III kw[artału], nie mogłem z tego zrezygnować i w ten sposób usiłuję obecnie tutaj leczyć swoje dolegliwości.

[...]

Obecnie korzystając z chwili wytchnienia, podaję Szanownemu Panu brakujące informacje:

1. Data przybycia z oddziałem w rejon Starej Huty – 15 VIII 1943 r. w około 300 osób.

2. Stan liczebny oddziału późną jesienią 1943 r. przekraczał poważnie liczbę 600 członków, wśród których znajdowało się około 90 dziewcząt i kobiet b[ardzo] słabo lub w ogóle nieuzbrojonych. Pozostali członkowie oddziału wszyscy posiadali uzbrojenie (lepsze lub gorsze). Bardzo mały był stan posiadania granatów.

Uzupełnienie takie nastąpiło na skutek:

a) wchłonięcia znikomej części zgłaszających się miejscowych i z okolicy ochotników. Sytuacja w rejonie obozowiska Stara Huta była w ostatnich miesiącach 1943 r. dość symptomatyczna. Codzienne zjawianie się przed wartą obozową kilku dziesiątków młodych ludzi z okolicy z chęcią wstąpienia do oddziału, ale niestety w większości bez broni. Zmusiło mnie do postawienia warunku przyjęcia posiadanie takowej lub wskazanie miejsca dotychczasowego ukrycia od 1939 r. lub 1941 r. Zdobyta dotychczas przez oddział broń w przytłaczającej większości została rozdana pierwszym zgłaszającym się, a kilkanaście kb musiałem rezerwować dla „spalonych” w konspiracji na całym tym rozległym terenie, którzy w coraz większej ilości szukali oparcia w lesie i dostali się do oddziału przez placówkę oddziału w Lwiej Rudni pod Rokitnem,

b) „spalonych” z siatki konspiracyjnej w Równem, Sarnach, Klesowie i Rokitnie.

c) przejścia do oddziałów policjantów z posterunków, jak np. z Rokitna, Klesowa, Sarn i innych kilkudziesięciu punktów administracji niemieckiej.

З відтворенням всієї діяльності загону, з точними датами і місяцями всіх акцій, а також анкетними даними учасників маю багато труднощів технічного характеру...

3. Організація загону в грудні 1943 р.:

а) кулеметна рота (станкові й ручні кулемети, супровідна зброя, протитанкові гармати) близько 150 людей,

б) 2 стрілкові роти по близько 150 людей по 3 взводи, по 3 відділи,

в) кінна розвідка (6 секцій по 8–10 людей),

г) взвод жінок (санітарки, швачки, кухарки і т. п.),

г) адміністративно-штабний взвод (близько 70 людей), охорона командування, обози і відділ жандармерії, необхідний для підтримання порядку у такому великому людському колективі і наставлений на безпощадну ліквідацію у всьому обширному районі великої кількості самогонних апаратів та недопущення діяльності різного роду спекулянтів і живодерів, які хотіли нажитися на чужому нещасті. Практика показала, що цей відділ мусив негайно інтервенювати у багатьох випадках спроб грабежу і звичайних пограбувань з використанням зброї,

д) санітарна секція 4 особи.

прим. а) підпорядковувалася безпосередньо моїм наказам

прим. б) командир 1 роти – одночасно мій перший заступник, псевдонім поручник „Стшем’є”, Зенон Бляховський¹, тепер майор запасу; командир 2 роти – одночасно мій другий заступник „Щепцьо”, Фелікс Щепаняк²,

прим. в) командир старший вахмістр „Чарни” – Юзеф Вайдик³,

прим. г) капрал „Дрваль” – Гелена Савицька, померла 19 VIII 1968 р.,

прим. г) старший вахмістр „Опур”⁴, помер,

прим. д) рядовий „Стася” – Станіслава Сулінська⁵, померла у 1964 р.

Капелан загону, колишній ксьондз „Обозник” Леон Спевак⁶, тепер майор запасу, моїм ад’ютантом був підпрапорщик „Немчик” – Збігнев Клімовський.

В акції „за хлібом” у селі Вілія Костопільського повіту (спільно з радянським партизанським загonom Сітайла⁷) в другій половині серпня 1943 року загинув підпоручник артилерії, який приєднався до загону в м. Карчунек, біля залізничної лінії Сарни – Рівне. Ані його псевдоніму, ані прізвища я не пам’ятаю і не вдалося його пригадати.

Дата, про яку Ви, Шановний, питаєте – 20.12.1943 р., близько 18 години, село Заволоче, близько 6 км на північ від Старої Гути.

4. В результаті виявлення місцевим населенням зброї під час триденних боїв у Гуті Степанській, а також здобуття у цих боях з бандерівцями 5 штук „дегтярів” і близько 50 штук рушниць, я не міг допустити розсіяння цієї зброї в районі. Це було ядро загону з невеликою

W odtworzeniu całości działalności oddziału, z dokładnymi datami i miejscami wszystkich akcji oraz personaliami uczestników natrafiam na duże trudności z przyczyn technicznych...

3. Organizacja oddziału w grudniu 1943 r.:

a) kompania maszynowa (broń maszynowa ciężka i lekka, broń towarzysząca, działka p. panc.) około 150 ludzi,

b) 2 kompanie strzeleckie à circa 150 ludzi à 3 plutony, à 3 drużyny,

c) zwiad konny (6 sekcji à 8–10 ludzi),

d) pluton kobiet (sanitariuszki, szwaczki, kucharki itp.),

e) pluton administracyjno-sztabowy (circa 70 ludzi), ochrona dowództwa, tabory i drużyna żandarmerii, niezbędna do utrzymania porządku w tak dużej zbiorowości ludzkiej i nastawiona przede wszystkim na likwidację bezwzględną b[ardzo] licznych bimbrowni na całym tym rozległym terenie oraz nie dopuszczająca do działalności różnego rodzaju szabrowników i hien, usiłujących żerować na cudzym nieszczęściu. Praktyka wykazała, że drużyna ta musiała natychmiast interweniować w wielu wypadkach usiłowania grabieży i pospolitego rabunku przy wykorzystywaniu broni,

f) Sekcja sanitarna – 4 osoby,

ad a) podległa bezpośrednio moim rozkazom,

ad b) d-ca 1 kompanii – równocześnie mój I zastępca ps. por. „Strzebień” – Zenon Blachowski¹, obecnie mjr rezerwy, d-ca 2 komp. – równocześnie mój II zastępca „Szczepcio” – Feliks Szczepaniak²,

ad c) d-ca st. wachmistrz „Czarny” – Józef Wajdyk³,

ad d) kpr. „Drwal” – Helena Sawicka, zmarła 19 VIII 1968 r.,

ad e) st. wachmistrz „Opór”⁴, zmarł,

ad f) szer. „Stasia” – Stanisława Sulińska⁵, zmarła w 1964 r.

Kapelanem oddziału był ks. „Oboźnik” – Leon Śpiewak⁶, obecnie mjr rezerwy, adiutantem moim był pchr. „Niemczyk” – Zbigniew Klimowski.

W akcji „po chleb” na wsi Wilia pow. Kostopol (akcja wspólna z oddziałem partyzantki radzieckiej Sitajły⁷) w II połowie sierpnia 1943 r. zginął ppor. artylerii, który dołączył do oddziału w m[iejscowości] Karczunek, przy linii kolejowej Sarny – Równe, którego pseudonimu ani nazwiska nie pamiętam i nie udało mi się go odtworzyć.

Data wydarzenia, o które Szanowny Pan zapytuje to 20.12.1943 r. godzina około 18.00 wioska Zawołocze [?] około 6 km na północ od Starej Huty.

4. Na skutek ujawnienia w czasie 3-dobowej walki w Hucie Stepańskiej broni przez miejscową ludność oraz zdobycia w tych walkach z banderowcami 5 szt. „Diegtariewów” i około 30 szt. kb, nie mogłem dopuścić do rozproszenia tej broni w terenie. Jest to załączek oddziału ze znikomą ilością amunicji do posiadanej broni, od 10 do 50 szt. na broń maszynową. Moment ten określał niejako sposób działania. W założeniu każda akcja powinna przysporzyć przynajmniej dwukrotną ilość zużytej amunicji.

кількістю боєприпасів до наявної зброї, від 10 до 50 шт[ук] до автоматичної зброї. Цей момент в якійсь мірі визначив спосіб діяльності. Передбачалося, що кожна акція повинна давати принаймні вдвічі більше боєприпасів, ніж було використано.

Принциповим завданням, після падіння Гути Степанської, була охорона життя польського населення в зборищах Антонівка, колоніях Видимер та Паросль шляхом оборони його від нападів бандерівських ватаг. У Парослі все польське населення було вибите наприкінці січня 1943 р. бандерівцями, які видавали себе за радянських партизанів. Потім, коли під психологічним тиском (впливом) падіння Гути Степанської, не вірячи в можливість оборони на своїй території, населення цих сіл тайкома почало масово втікати до Сарн, – оборона зборищ у ще вцілілих польських селах навколо Старої Гути (на Заслuchчі): Бельск, Новини, Бельчаковска колонія, Глужково, Мочулянка, Мокра, Рудня Стрий, Гута Бистрицька, Броніславка, Подралівка, Перильчик, Переритка, Мишаківка.

Ситуація, яка склалася на Волині в 1943 році вказувала на застосування німцями споконвічної перевіреної доктрини „поділяй і володарюй”. Через Волинь проходила одна із семи залізничних ліній, що годували східний фронт, який розпадався під щораз сильнішими і влучнішими ударами Червоної Армії. А якраз Волинь з топографічної точки зору була просто майже ідеальною територією для діяльності диверсійних і партизанських загонів. Людські втрати німців на фронтах робили фізично неможливим оволодіння цією територією настільки, щоб забезпечити регулярні поставки на фронт.

Надання німцями відповідного напрямку вміло розв'язаному і розпалюваному (ідеологічно і матеріально – зброєю) ними шовінізмові українських націоналістів проти всього, що не українське і всіх, хто не українець спричинило збільшення кількості жертв Другої с[вітової] в[ійни] на жертви вбивств і братовбивчої боротьби. Це дозволило гітлерівцям на деякий час утруднити „рейкову війну”: бо зміна тактики діяльності радянських диверсійних патрулів і організація самооборони населенням польських сіл і колоній Волині зруйнували надії фашистів на перепочинок, на відвернення відомого вже близького кінця.

Головний удар бандерівців був спрямований проти польського населення Волині, проти своїх сусідів, з якими жили в сусідстві десятки років. Звідси найбільші втрати на першому етапі цієї братовбивчої боротьби серед цього ж населення. Спорадичні спочатку вбивства окремих польських сімей дуже швидко перетворилися у масові напади цілих ватаг бандерівців на польські колонії, селища і села та спричинили у цього населення природню реакцію самооборони.

Zasadniczym zadaniem, po upadku Huty Stepańskiej, było zapewnienie życia ludności polskiej poprzez obronę przed napadami banderowskich watah w skupiskach Antonówka, kol. Wydymer, Parośle kolonia, w której cała ludność została wymordowana z końcem stycznia 1943 r. przez banderowców podszywających się pod radzieckich partyzantów, a następnie, gdy cała ludność tych wsi pod psychicznym naciskiem (wpływem) upadku Huty Stepańskiej, nie wierząc w możliwości obronienia się na swoim terytorium, zaczęła po kryjomu masowo uciekać do Sarn, [obrona] skupiska ocalałych jeszcze wsi polskich dookoła Starej Huty (na Zasłuczu) jak Bielsk, Nowiny, Bielczakowska kolonia, Hłużkowo, Moczulanka, Mokre, Rudnia Stryj, Huta Bystrzycka, Bronisławka, Podrałówka, Perylczyk [?], Pererytka, Myszakówka.

Sytuacja zaistniała w 1943 roku na Wołyniu wskazywała jak najwyraźniej na stosowanie przez Niemców odwiecznej, wypróbowanej doktryny „divide et impera”. Jedną z siedmiu linii kolejowych, karmiących kruszący się coraz to silniejszymi i celniejszymi uderzeniami Armii Czerwonej front wschodni, przebiegała właśnie przez Wołyń – teren stanowiący ze względu na swoją topografię idealny wprost niemal obszar działalności oddziałów dywersyjnych i partyzanckich. Straty niemieckie na frontach w ludziach uniemożliwiały im fizyczne opanowanie tego terenu w stopniu zabezpieczającym regularne karmienie frontu.

Ukierunkowanie przez Niemców rozpetanego i podsycanego umiętnienie (ideologicznie i materialnie bronią) szowinizmu nacjonalistów ukraińskich przeciwko wszystkiemu i wszystkim, co i kto nie ukraińskie, nie Ukrainiec, spowodowało zwiększenie ilości ofiar II w[o]jny ś[wiatowej] o ofiary mordów i walk bratobójczych. I pozwoliło na pewien czas hitlerowcom utrudnić uderzenie na szyny: przestawienie bowiem taktyki działania radzieckich patroli dywersyjnych, jak i organizowanie samoobrony przez ludność wsi i kolonii polskich Wołynia zniweczyły nadzieje faszystów na swobodny oddech, na odwrócenie wiadomego już bliskiego końca.

Główne uderzenie banderowców zostało skierowane przeciwko ludności polskiej Wołynia, przeciwko sąsiadom o miedzę od dziesiątków lat, stąd największe straty w pierwszym etapie tych bratobójczych walk wśród tejże ludności. Sporadyczne początkowo mordy poszczególnych rodzin polskich bardzo szybko przerodziły się w masowe napady całych watah banderowców na kolonie, osady i wsie polskie i spowodowały naturalny odruch samoobrony tej ludności, a kierownictwo ruchu oporu gwałtownie zaczęło szukać skutecznego antidotum na te szowinistyczne rzezie.

Gdy jednak zawiodły rozmowy z Ukraińcami trzeźwo patrzącymi na te niespotykane dotąd zjawiska (naskutek ich bezsilności) pozostała jedynie walka zbrojna z bandami nacjonalistycznymi. W tej sytuacji dewizą i zadaniem

Керівництво ж руху опору почало спішно шукати результативного антидоту на цю шовіністичну різанину.

Однак, коли не допомогли переговори з українцями, які тверезо дивилися на небачені до цього часу явища (через їх безсилля), залишилася тільки збройна боротьба з націоналістичними бандами. У цій ситуації девізом і першоплановим завданням зборищ самооборони і польських партизанських загонів, що залишилися, було збереження життя якомога більшої кількості поляків, людського існування польського народу, який вже від 1939 року страшно стікав кров'ю у нерівній боротьбі з німецьким фашизмом у підпіллі та на всіх фронтах Другої світової війни.

Обґрунтованість таких дій поглиблювало повне усвідомлення (спираючись на дотеперішній досвід стосовно методів діяльності гітлерівців) і переконаність, що у момент проходження нашою територією фронтового валу, німецькі фашисти напевно „не поглядять нас” по голові, що із залізною послідовністю будуть застосовувати принцип залишення після себе пустині у повному розумінні цього слова. Акція виселення з Замойщини⁸ була до певної міри передчуттям долі, яку приготувала нам „панівна нація”.

Отже, збереження максимальних сил до цього моменту, а також для пізнішої відбудови знищеної країни було головним завданням моменту.

Акція винищення поляків, яку на цій території вели трохи інакше, ніж в ГГ – за посередництвом бандерівців – зустрілася із збройним опором, з розмахом і можливостями польського населення. Логічне розумування, що посилення ударів по гітлерівцях і прискорення їх кінця ліквідує загрозу втрати життя від рук їхніх колаборантів – бандерівців, було загальним явищем. Однак, лінія фронту була на відстані майже 200 км на схід від Волині. З важкими боями Радянська армія трощила і розтרוщувала гітлерівську воєнну махину і цей вал неминуче і систематично наближався до території Волині. Натомість смерть від вил, сокири, ножа, ціпа, кулі колишнього сусіда загрожувала життю поляків кожної хвилини, кожної секунди... Вибір першопланової форми діяльності в тій ситуації не викликав сумнівів ні в кого: завжди сорочка є ближча до тіла...

Переважає більшість радянських партизанських загонів на цій території діяла диверсійними патрулями, групами мінерів, виконуючи тактичні і оперативні завдання в тилу ворога й не втручалася у „внутрішню боротьбу”.

Великі з'єднання радянських партизанів також не втручалися в цю боротьбу. Приклад: у вересні 1943 року з'єднання двічі героя Радянського Союзу генерала Колпака⁹ поверталася, після виконання

pierwszoplanowym pozostających skupisk samoobrony i polskich oddziałów partyzanckich było zachowanie przy życiu jak największej ilości Polaków, istnień ludzkich krwawiącego potwornie już od 1939 roku narodu polskiego w nierównej walce z faszyzmem niemieckim w podziemiu oraz na wszystkich frontach II wojny światowej.

Zasadność takiego postępowania była pogłębiona pełną świadomością (w oparciu o dotychczasowe doświadczenie z metod działania hitlerowców) i przeświadczenie, że w momencie przetaczania się przez nasz kraj walca frontowego niemieccy faszyci z pewnością „nie pogłaszczą nas” po głowie, że będą stosować z żelazną konsekwencją zasadę pozostawienia po sobie pustyni w pełnym tego słowa znaczeniu. Akcja wysiedlania z Zamajszczyzny⁸ była niejako przedsmakiem losu przygotowanego nam przez „naród panów”.

Zachowanie zatem maksymalnych sił do tego momentu, jak i później do odbudowy zniszczonego kraju, stawało się zadaniem chwili.

Akcja eksterminacji Polaków, prowadzona na tych terenach trochę inaczej niż w GG – za pośrednictwem banderowców – spotkała się ze zbrojnym oporem na skalę i możliwości ludności polskiej. Logiczne rozumowanie, że wzmoczenie uderzenia na hitlerowców i przyspieszenie ich końca zlikwiduje groźbę utraty życia z rąk ich kolaborantów – banderowców było nagminnym zjawiskiem, jednak linia frontu była w odległości około 200 km na wschód od Wołynia, w ciężkich walkach Armia Radziecka kruszyła i miażdżyła hitlerowską maszynę wojenną i walec ten nieuchronnie i systematycznie przybliżał się do terenu Wołynia, natomiast śmierć od wideł, siekiery, noża, cepa, kuli byłego sąsiada zagrażały życiu Polaków każdej minuty, każdej sekundy... Wybór pierwszoplanowej formy działania w tej sytuacji nie pozostawał wątpliwym dla nikogo: zawsze koszula jest bliższa ciału...

Znakomita większość radzieckich oddziałów partyzanckich działała na tym terenie patrolami dywersyjnymi, grupami minerskimi, wykonując zadania taktyczne i operacyjne na tyłach wroga i nie angażowała się w „walki wewnętrzne”.

Duże zgrupowania radzieckiej partyzantki również nie angażowały się w te walki. Przykład: zgrupowanie podwójnego bohatera ZSRR gen. Kołpaka⁹ powracało po wykonaniu zadania zniszczenia „Trójkąta naftowego Drohobycz – Stryj – Borysław” we wrześniu 1943 roku w grupach po 40–50 partyzantów z rejonu Brzuchowic i Zimnej Wody k. Lwowa, aż na teren tzw. „Zasłucza” pod znakiem trójzęba na czapkach. Dopiero będąc w gościnie przez trzy doby w oddziale dowodzonym przeze mnie, gen. Kołpak zdjął ten trójząb!!!

72-godzinna walka obróćców skomasowanej na terenie Huty Stepańskiej ok. 18 tys. liczby Polaków z przeważającymi liczebnie watahami

завдання знищення „нафтового трикутника Дрогобич – Стрий – Борислав”, з району Брюхович і Зимної Води коло Львова групами по 40–50 партизанів із тризубами на шапках аж в район т. зв. „Заслуччя”. Щойно на третю добу перебування в гостях у моєму загоні, генерал Колпак зняв цього тризуба!!!

Сімдесятидвогодичний бій оборонців об'єднаної на території Гуті Степанської близько 18 тисяч кількості поляків з кількісно переважаючими ватагами бандерівців, незважаючи на величезний героїзм, самопожертвування, непоступливість і зятість горстки озброєних оборонців показав, що не такий страшний чорт. Адже бандерівці тричі проривалися в сам центр села і були відкинуті з мінімальними втратами оборонців, причому під час тих контратак було здобуто аж 5 „дягтерів” і близько 30 шт[ук] гвинтівков, які одразу ж були використані проти їх дотеперішніх власників.

Прикрій однак доказ самоти у цей трагічний момент боротьби за життя, екзистенцію, за фізичне існування найбільш наочно показав єдинослушний тепер принцип: розраховувати на себе, на свою гвинтівку, автомат, гранату, на свою заповзятливість, ініціативу, досвід, відвагу, самовідданість.

Слушність такого підходу підтвердило життя як у Пшебражі, так і в Старій Гуті (до моменту ліквідації місця постою партизанського загону під моїм командуванням). Збіг обставин доказав, що бандерівці мають в описуваному районі добре організовану і справну інформаційну службу. Бо тільки цим, правдоподібно, можна пояснити спробу негайно приступити – після виходу з нього партизанських загонів – до реалізації задуманого у великому масштабі зігнання т. зв. 1 ПА УПА у кількості близько 1200 людей 16 XI 1943 року польського населення з цього району за річку Случ і там остаточно вирізати всіх до одного.

Для інформації: на цьому відтинку ріка Случ дуже глибока, а броди тільки два – в місті Уйстя (на самому державному кордоні 1939 року) і приблизно за 16 км на захід в м. Людвіполь.

Лише несподіване повернення в таборище всього загону під моїм командуванням із запланованого наступу на м. Рокитно, а також несподіване повернення у цей район цілого радянського партизанського з'єднання генерала Шитова дозволили у спільному бою запобігти загальній різні польського населення цього району та повністю розбити цю армію. Бандерівці залишили на полі бою близько 700 вбитих, багато зброї і озброєння (наприклад, лише дві німецькі протитанкові гармати, які взяв генерал Шитов, 81 мм мортири, 50 мм гранатомети і цілий обоз з амуніцією і документами здобув загін „Вуйка”).

banderowców, w rezultacie olbrzymiego bohaterstwa, poświęcenia, nieustępliwości i zaciętości garstki uzbrojonych obrońców wykazała, że nie taki diabeł straszny. Trzykrotne przecież wdarcie się banderowców do samego środka wsi było odrzucane z minimalnymi stratami obrońców, przy czym zdobyto w tych przeciwuderzeniach aż 5 „Diegtariewów” i około 30 szt. kb, które natychmiast użyto przeciw ich dotychczasowym posiadaczom.

Przykry jednak fakt osamotnienia w tej tragicznej chwili walk o życie, egzystencję, o fizyczne istnienie najbardziej namacalnie unaoczniał wszystkim Polakom jedyne obecnie słuszne założenie: liczyć na siebie samego, na swój karabin, automat, granat, na swoją przedsiębiorczość, inicjatywę, doświadczenie, odwagę, ofiarność.

Słuszność takiego podejścia potwierdziło życie tak w Przebrażu, jak i w Starej Hucie (do momentu likwidacji m. p. dowodzonego przeze mnie oddziału partyzanckiego). Zbieg okoliczności udowodnił posiadanie przez banderowców na omawianym terenie dobrze działającej i sprawnej służby informacyjnej, bo tym tylko prawdopodobnie można uzasadnić próbę natychmiastowego przystąpienia – po wyjściu zeń oddziałów partyzanckich – do realizacji zakrojonego na szeroką skalę zamiaru spędzenia przez tzw. 1 AP UPA w sile około 1200 ludzi w dniu 16 XI 1943 roku całej ludności polskiej z tego terenu za rzekę Słucz i tam definitywne jej wycięcie w pień.

Dla informacji – na tym odcinku rz[eka] Słucz [jest] b[ardzo] głęboka, a brody tylko dwa: w m. Ujście (na samej granicy państwowej 1939 r.) i o circa 16 km na zachód w m. Ludwipol.

Tylko niespodziewany powrót do obozowiska całego dowodzonego przeze mnie oddziału z zamierzonej akcji na m. Rokitno, jak też niespodziewany powrót na te tereny całego zgrupowania radzieckiej partyzantki gen. Szytowa pozwoliły we wspólnej walce zapobiec ogólnej rzezi ludności polskiej tego rejonu i rozbić całkowicie tę armię. Banderowcy pozostawili na placu boju około 700 zabitych, wiele broni i uzbrojenia (np. tylko dwa działka p.panc. niemieckie, które wziął gen. Szytow, moździerz 81 mm, granatniki 50 mm i cały tabor z amunicją i dokumentami zdobyte przez oddział „Wujka”).

Pijani bimbrem i pewni bezbronności „Lachiw” banderowcy jakby nie zauważyli morderczego ognia ckm, z coraz to nowymi okrzykami „hurra” kładli się pokotem pod ogniem rozgrzanych do czerwoności luf ckm. Stąd tak duże straty w zabitych, a likwidacja rozbitków, ich wylapywanie w okolicznych lasach trwała do 19 XI 1943 r. włącznie.

Równocześnie broniony przez oddział ośrodek kolonii, wsi polskich dookoła Starej Huty, dzięki prowadzonej systematycznie akcji gospodarczej przez mój oddział, nie odczuwał pobytu na tym terenie dodatkowych do

Сп'янілі від самогону і впевнені в беззахисності „ляхів” бандерівці немов би не звертали уваги на нищівний вогонь станкових кулеметів, а кожного разу з новим криком „ура” падали покотом під вогнем розігрітих до червоного стволів станкових кулеметів. Звідси такі великі втрати вбитими. Ліквідація ж недобитків, їх виловлювання в навколишніх лісах, тривала до 19 XI 1943 р. включно.

Одночасно осередок польських колоній та сіл навколо Старої Гути, який обороняв мій загін, завдяки веденій ним систематично господарській акції, не відчував перебування в цьому районі додаткових людей (так званих біженців та партизанських загонів), яких треба було годувати. Від моменту вступу загону на цю територію на довколишніх „безхазяйних” полях систематично організовувалося збирання збіжжя, сіна, картоплі мешканцями під охороною загону. Поділ між учасниками акції був 50:50.

Загін мав своє стадо корів (близько 300 шт[ук] з господарських акцій на довколишні німецькі маєтки і близько 100 шт[ук] баранів), з якого користувалося місцеве населення, оскільки у нього, після реєстрації, приміщалося цих корів і лише у згідно визначеної черги ці люди доставляли в загін (для хворих) молоко і масло. Відходи зарізу також забирало населення, шкіра призначалася на вичинку, перш за все для виготовлення сідел.

Приведено в рух водяний млин, пекарню. На таке організоване суспільство спиралися численні групи, загони і навіть радянські партизанські з'єднання, співпраця з якими укладалася дуже добре. Згадаю тут про з'єднання генерала героя Колпака, Шитова, Наумова¹⁰, Андрєєва¹¹ та полковника Сатановського (місце постою X–XI 1943 р. в Городниці).

Доказом того, що робота з організації такої господарської системи з метою зменшення навантаження на і без того небагате місцеве населення була непростою, нелегкою і не без людських втрат, свідчить спільна могила 16 похованих у селі Мочулянка партизанів з керованого мною партизанського загону і радянських – з загону Сітайла, які полягли у селі Вілія у бою за хліб з бандерівцями¹².

Нарівні з тим загін вів безпосередню збройну боротьбу з гітлерівськими загарбниками таким чином, щоб не викликати ретельної пацифікації цілого району. Наприклад, ліквідація у населеному пункті Константи́нівка-Янівка під Сарнами шефа СД сарненського повіту з 12 людьми охорони (здобули ручний кулемет системи „Браунінг” і гвинтівки з боєприпасами, гранати), ліквідація патрулів Вермахту на залізничній колії між Рокитним і Клесовим (здобули чеський ручний кулемет системи „Брен”, гвинтівки, автомат з боєприпасами, гранати,

karmienia ludzi (tak zwanych uciekinierów, jak i oddziałów partyzanckich), gdyż od samego wkroczenia na ten teren były systematycznie organizowane na okolicznych „bezpańskich” polach zbiory zboża, siana, ziemniaków przez mieszkańców pod ochroną oddziału z podziałem 50:50 pomiędzy uczestników akcji.

Oddział posiadał swoje stado krów (około 300 szt. z akcji gospodarczych na okoliczne majątki niemieckie i około 100 szt. baranów), z którego korzystała ludność miejscowa, u nich bowiem umieszczono po zarejestrowaniu te krowy i tylko w określonej kolejności ludzie ci dostarczali do oddziału (dla chorych) mleko i masło. Odpady uboju zabierała również ludność, skórę przeznaczano do wyprawy, przede wszystkim wyrobu siodeł.

Uruchomiono młyn wodny, piekarnię. W tak zorganizowanej społeczności znajdowały oparcie liczne grupy, oddziały, a nawet zgrupowania radzieckiej partyzantki, z którymi współpraca układała się jak najpomyślniej. Wspomnę tu o zgrupowaniach gen. boh[atera] Kołpaka, Szytowa, Naumowa¹⁰, Andrejewa¹¹ czy płk. Satanowskiego (z m. p. X–XI 1943 r. w Horodnicy).

Że praca w zorganizowaniu takiego systemu gospodarczego dla odciążenia i tak niebogatej miejscowej ludności nie była prosta, lekka i bez ofiar w ludziach – to dowód w postaci wspólnej mogiły poległych w walce o chleb z banderowcami we wsi Wilia – partyzantów z dowodzonego przeze mnie oddziału i radzieckich z oddziału Sitajły – w ilości 16 pogrzebanych we wsi Moczulanka¹².

Na równi z tym oddział prowadził bezpośrednią walkę zbrojną z hitlerowskimi najeźdźcami w sposób, który by nie pociągnął za sobą dokładnej pacyfikacji całego terenu. Np. zlikwidowanie w miejscowości Konstanyńówka-Janówka pod Sarnami szefa SD powiatu sarneńskiego z ochroną 12 ludzi (zdobyto rk[m] systemu „Browning” i kb z amunicją i granatami), likwidacja patroli Wehrmachtu na torze kolejowym pomiędzy Rokitnem a Klesowem (zdobyto rkm systemu „Bren” czeski, kb, pistolet maszynowy z amunicją, granaty, mundury), osłabienie siły niemieckiej poprzez ściągnięcie kilkudziesięciu policjantów z pełnym uzbrojeniem z otaczających posterunków.

Największą z tego zakresu akcją było przygotowanie do przejścia i pójścia w las całego 202 batalionu „zielonych” (650 ludzi w pełnym uzbrojeniu) i 750 ludzi tzw. „granatowych” – policji, skoncentrowanych w m. Kostopolu i Bereźnie. Garnizon Kostopola liczył łącznie w tym czasie 2000 ludzi, w tym 200 SS, 400 Kozaków, 650 „zielonych” i 750 „granatowych”. Uzbrojenie tego Stützpunktu – 2 czołgi „Renault” 18 ton¹³ oraz 2 działka 76 mm. Moment do opanowania miasteczka wybrałem psychologicznie

мундири), ослаблення сил німців шляхом перетягнення на свій бік кількох десятків поліцейських з навколишніх постів у повному озброєнні.

Найбільшою акцією у цій сфері була підготовка переходу і перехід до лісу цілого 202 батальйону „зелених” (650 людей у повному озброєнні) і 750 людей т. зв. „гранатової” поліції, зосереджених в м. Костополи і Бережні. Гарнізон Костополя нараховував у той час всього 2000 людей, у тому числі 200 СС, 400 козаків, 650 „зелених” і 750 „гранатових”. Озброєння цього Штуцпункту: 2 танки „Рено” 18 тонн¹³ і 2 76 мм гармати. Момент для захоплення міста психологічно я, на мою думку, вибрав д[уже] добре: переддень Різдва 24 грудня. Всі контакти були дуже ретельно перевірені, передбачалося...

На жаль мені не вдалося пожати плодів кількомісячних заходів і праці... Частково, згідно з отриманою інформацією, дві роти цих зелених перейшли до лісу в районі Ківерців...

Цей супер телеграфічний конспект не може претендувати на характеристику сукупності діяльності керованого мною польського партизанського загону „Вуек”, подальшої долі якого слід шукати в рамках зосереджених загонів 27 Волинської Див[ізії] Піхоти АК і в боях цього формування з фашистськими пацифікаційними загонами генерала Райнефарта¹⁴.

Про долю цього загону – дорога до місця зосередження – фрагментарно згадує Цибульський¹⁵ у „Червоних ночах”, а також командир 27 Вол[инської] Див[ізії] Піх[оти] АК майор „Жегота” – Тадеуш Штумберк-Рихтер¹⁶.

Але детальна діяльність 27 Вол[инської] Див[ізії] Піх[оти] АК, першим загonom якої був загін „Вуек”, яким командував я – це окрема проблема для історичного дослідження.

(—) Коханський

Копія вірна:
27 квітня 1981 р.

*ІНП, 27 ВДП АК, VI/32, арк. 92–100.
Копія, машинопис.*

Примітки

¹ Бляховський Зенон, псевдо „Стшем’є”, поручник; до листопада 1943 командир ПЗ АК „Стшем’є” на Волині (Сарненський повіт); 20 грудня 1943 разом з „Бомбою” був підступно викрадений радянськими партизанами і перевезений до Москви.

² Щепаняк Фелікс, псевдо „Слуцький”; після викрадення „Бомби” командир решток його загону, з березня 1944 командир 1 роти I/45 пп 27 ДП АК.

wydaje mi się b[ardzo] dobry: Wigilia 24 grudnia. Wszystkie kontakty były jak najdokładniej sprawdzone, oczekiwane...

Niestety nie udało mi się zebrać owoców kilkumiesięcznych zabiegów i prac... Częściowo wg posiadanych informacji dwie kompanie tych „zielonych” przeszły w rejonie Kiwerc w las...

Ten super telegraficzny skrót nie może pretendować do scharakteryzowania ogółu działalności dowodzonego przeze mnie polskiego oddziału partyzanckiego „Wujek”, którego dalszych losów należy szukać w ramach skoncentrowanych oddziałów 27 Wołyńskiej Dyw[izji] Piechoty AK i w walkach tej jednostki z faszystowskimi oddziałami pacyfikacyjnymi gen. Reinefahrta¹⁴.

O losach tego oddziału – w drodze na koncentrację – wspomina fragmentarycznie Cybulski¹⁵ w „Czerwonych nocach”, jako też d-ca 27 Wołyńskiej Dyw[izji] Piech[oty] AK mjr „Żegota” Tadeusz Sztumberk-Rychter¹⁶.

Ale szczegółowa działalność 27 Wołyńskiej Dyw[izji] Piech[oty] AK, której pierwszym oddziałem dowodziłem (był to oddział „Wujek”) – to specjalne zagadnienie do opracowania historycznego.

(—) Kochański

Za zgodność:
27 kwietnia 1981 r.

IPN, 27 WDP AK, VI/32, k. 92–100.
Kopia, maszynopis.

Przypisy

¹ Błachowski Zenon, ps. „Strzemię”, por.; do listopada 1943 dca OP AK „Strzemię” na Wołyniu (pow. sarneński); 20 grudnia 1943 wraz z „Bombą” podstępnie porwany przez partyzantów sowieckich i przewieziony drogą lotniczą do Moskwy.

² Szczepaniak Feliks, ps. „Słucki”; po porwaniu „Bomby” dca resztek jego oddziału, od marca 1944 dca 1 komp. I/45 pp z 27 DP AK.

³ „Czarny” w 1944 był dcą plutonu zwiadu I/45 pp z 27 DP AK.

⁴ Pawełczak Franciszek, ps. „Opór”; w 1944 dca plutonu gosp. I/45 pp z 27 DP AK.

⁵ W literaturze: *Sulimska*.

⁶ „Oboźnik” został 20 grudnia 1943 podstępnie porwany wraz z „Bombą” przez partyzantów sowieckich i przewieziony do Moskwy.

⁷ Sitajło, w 1943 dca sowieckiego oddziału partyzanckiego im. Dzierżyńskiego (złożonego z Polaków) ze zgrupowania Begmy, wcześniej w oddziale partyzanckim im. Kirowa.

⁸ Chodzi o niemiecką akcję wysiedleńczo-osadniczą przeprowadzoną w okresie 28 listopada 1942 – 2 sierpnia 1943 w powiatach zamojskim, tomaszowskim, lubelskim, hrubieszowskim i biłgorajskim. Akcją wysiedleń Niemcy objęli ok. trzysta wsi i ponad sto tysięcy polskich chłopów. Celem tych działań było przekształcenie wspomnianych terenów w czy-

³ У 1944 „Чарни” був командиром взводу розвідки І/45 пп 27 ДП АК.

⁴ Павелчак Францішек, псевдо „Опур”; в 1944 командир госп. взводу І/45 пп 27 ДП АК.

⁵ В літературі: *Сулімська*.

⁶ 20 грудня 1943 „Обозник” разом з „Бомбою” був підступно викрадений радянськими партизанами і перевезений до Москви.

⁷ Сітайло, в 1943 командир радянського партизанського загону ім. Дзержинського (складався з поляків) у з’єднанні Бегми, до того у партизанському загоні ім. Кірова.

⁸ Йдеться про німецьку виселенсько-колонізаційну акцію, проведена в період 28 листопада 1942 – 2 серпня 1943 у Замоївському, Томашівському, Люблінському, Грубешицькому та Білгорайському повітах. Переселенська акція німців охопила близько трьохсот сіл та понад сто тисяч польських селян. Її метою було перетворення вищезгаданих земель на чисто німецькі колонізаційні території. Виселення було поділено на фази. Депортованих розміщували у перехідних таборах – Замостя, Звіринець та ув’язнювали в концтаборах – в Майданеку і Освенцимі. Близько чотирьох тисяч дітей було вивезено до Німеччини з метою германізації. Замість виселених поляків прибували німецькі колоністи, м. ін. з Бесарабії, але також й з інших регіонів Європи. Заходи німців (реалізацією виселення займався групенфюрер СС О. Глобонік) викликали відплатні та превентивні збройні акції БХ і АК.

⁹ Правильно: Ковпака. Так само далі.

¹⁰ Наумов Михайло Іванович (1908 р. н.), ген. майор; з 1930 у прикордонних військах ОДПУ-НКВС; в 1942–1943 в Українському штабі партизанського руху; в 1943–1944 командир радянського партизанського з’єднання на Волині; в 1945–1960 у внутрішніх військах НКВС-МВС.

¹¹ Андреев, полк.; командир радянського партизанського загону, який входив до складу з’єднання ген. Шитова.

¹² Неточність. ПЗ „Бомби” 5–6 вересня 1943 у селі Вілія мав сутичку не з бандерівцями, а з загоном УНРА Тараса Бульби-Боровця.

¹³ Напевно йдеться про Рено Рт 1917.

¹⁴ Інформація незрозуміла. Напевно Коханський мав на увазі Е. фон дем Баха-Зелевського. В описуваний період Райнефарт був (з січня до грудня 1944) Вищим командувачем СС і Поліції в Країні Варти. Гейнз Фрідріх Райнефарт (1903–1979), групенфюрер СС, ген.-пор. поліції, адвокат; під час французької кампанії 1940 сержант 337 німецького пп; в 1942–1943 у цивільній адміністрації Протекторату Чехії і Моравії; з червня 1943 в Гол. управлінні поліції охорони громадського порядку – м. ін., з вересня до грудня 1943 керівник Юридичного бюро; під час Варшавського повстання 1944 – командир бойової групи; в 1944–1945 командир XIV АК СС, потім комендант фортеці Костринь і командир XVIII АК СС; після війни не був засуджений за злочини, з 1951 бургомістр у Вестерлянді (ФРН), до 1962 депутат Ландтагу в Шлезвіку-Гольштині.

¹⁵ Цибульський Генрик, псевдо „Гарри”, підпор.; в 1943 командир самооборони у Пшебражі.

¹⁶ Штумберк-Рихтер Тадеуш (1907–1972), майор арт.; під час вересневої кампанії 1939 штабний офіцер 6 ДП; з кінця 1939 в СЗБ; в 1943 командир Варшавської роти на Замойщині і заст. командира 9 пп АК; з лютого до липня 1944 начальник штабу 27 ДП АК, одночасно, у травні, в. о. командира дивізії; заарештований радянськими органами безпеки, звільнений у 1948.

sto niemiecki obszar osadniczy. Wysiedlenia podzielono na fazy. Deportowanych osadzano w obozach przejściowych – Zamościu, Zwierzyńcu i więziono w obozach koncentracyjnych – na Majdanku i w Oświęcimiu. Około czterech tys. dzieci wywieziono do Niemiec w celu germanizacji. Na miejsce wysiedlonych Polaków przybywali koloniści niemieccy m. in. z Besarabii, ale i innych rejonów Europy. Niemieckie działania (realizacją wysiedleń zajmował się SS Gruppenführer O. Globocnik) wywołały odwetowe i prewencyjne akcje zbrojne BCh i AK.

⁹ Właśc. Kowpaka. Podobnie dalej.

¹⁰ Naumow Michaił Iwanowicz (ur. 1908), gen. mjr; od 1930 w wojskach pogranicznych OGPU-NKWD; w l. 1942–1943 w Ukraińskim Sztapie Ruchu Partyzanckiego; w l. 1943–1944 dca sowieckiego zgrupowania partyzanckiego na Wołyniu; w l. 1945–1960 w wojskach wewnętrznych NKWD-MWD.

¹¹ Andrejew, płk; dca sowieckiego oddziału partyzanckiego wchodzącego w skład zgrupowania gen. Szytowa.

¹² Informacja nieścisła. OP „Bomby” 5–6 września 1943 stoczył potyczkę we wsi Wilia nie z banderowcami, a z oddziałem UNRA Tarasa Bulby-Borowcia.

¹³ Zapewne chodzi o Renault Rt 1917.

¹⁴ Informacja niejasna. Zapewne Kochańskiemu chodziło o E. von dem Bacha-Zelewskiego. W omawianym okresie Reinefarth był (od stycznia do grudnia 1944) Wyższym Dowódcą SS i Policji w Kraju Warty. Reinefarth Heinz Friedrich (1903–1979), SS Gruppenführer, gen. por. policji, adwokat; w kampanii francuskiej 1940 podoficer w niemieckim 337 pp; w l. 1942–1943 w administracji cywilnej Protektoratu Czech i Moraw; od czerwca 1943 w Gł. Urzędzie Policji Porządkowej – m. in. od września do grudnia 1943 szef Biura Prawnego; w powstaniu warszawskim 1944 dca grupy bojowej; w l. 1944–1945 dca XIV KA SS, potem kmdt twierdzy Kostrzyń i dca XVIII KA SS; po wojnie nie sądzony za zbrodnie, od 1951 burmistrz w Westerland (RFN), do 1962 poseł do Landtagu w Szlezwiku-Holsztynie.

¹⁵ Cybulski Henryk, ps. „Harry”, ppor., w 1943 dca samoobrony w Przebrażu.

¹⁶ Sztumberk-Rychter Tadeusz (1907–1972), mjr art.; w kampanii wrześniowej 1939 of. sztabu 6 DP; w ZWZ od końca 1939; w 1943 dca kompanii warszawskiej na Zamojszczyźnie i zca dcy 9 pp AK; od lutego do lipca 1944 szef sztabu 27 DP AK, jednocześnie w maju p. o. dcy dywizji; aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa, zwolniony w 1948.

Протокол допиту Євтуха Лозовицького від 28 листопада 1979 р.

**КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УССР**

**ПРОТОКОЛ
допроса свидетеля**

село Грушевка

„28” ноября 1979 г.

**Допрос начат в 12 час. 50 мин.
— « — окончен в 15 час. 25 мин.**

Я, Следователь следственного отделения УКГБ УССР по Волынской области старший лейтенант Приступа с соблюдением требований ст. ст. 167 и 170 УПК УССР допросил в качестве свидетеля:

Фамилия	Лозовицкий
Имя и отчество	Евтух Харитонович
Дата рождения	1906
Место рождения	село Грушевка Ковельского района Волынской области
Гражданство	СССР
Национальность	украинец
Образование	5 классов
Партийность	член КПСС
Род занятий	пенсионер
Местожительство	село Грушевка Ковельского района Волынской области
Другие установочные данные	со слов не судим, женат

Обязанности свидетеля, предусмотренные ст. 70 ^а-УПК^а УССР, мне разъяснены. Об ответственности за отказ или уклонение от дачи показаний и за дачу заведомо ложных показаний по п. 2 ст. 178 и ст. 179 УК УССР я предупрежден.

(—) Лозовицкий

По существу заданных мне устных вопросов могу показать следующее: русским языком я владею хорошо, показания желаю давать на русском языке, в переводчике не нуждаюсь.

Protokół przesłuchania Jewtucha Łozowyckiego z 28 listopada 1979 r.

**KOMITET BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO
PRZY RADZIE MINISTRÓW USRS**

**PROTOKÓŁ
przesłuchania świadka**

wieś Gruszówka

„28” listopada 1979 r.

Przesłuchanie rozpoczęło o godz. 12 min. 50.

— || — **zakończono o godz. 15 min. 25.**

Ja, śledczy Wydziału Śledczego UKGB USRS obwodu wołyńskiego starszy lejtnant Pristupa zgodnie z wymogami art. art. 167 i 170 KPK USRS przesłuchałem w charakterze świadka:

Nazwisko	Łozowyckij
Imię oraz imię ojca	Jewtuch s. Charytona
Data urodzenia	1906
Miejsce urodzenia	wieś Gruszówka rejonu kowelskiego obwodu wołyńskiego
Obywatelstwo	ZSRS
Narodowość	Ukrainiec
Wykształcenie	5 klas
Przynależność partyjna	członek KPZS
Rodzaj zajęcia	emeryt
Miejsce zamieszkania	wieś Gruszówka rejonu kowelskiego obwodu wołyńskiego
Inne dane podstawowe	ze słów nie karany, żonaty

Obowiązki świadka, przewidziane art. 70^a-KPK^a USRS zostały mi wyjaśnione. O odpowiedzialności za odmowę lub uchylanie się od składania zeznań oraz za świadome złożenie fałszywych zeznań na podstawie art. 178 p. 2 i art. 179 KK USRS zostałem uprzedzony.

(—) Łozowyckij

Jeśli chodzi o zadane mi ustnie pytania, mogę zeznać, co następuje: językiem rosyjskim władam dobrze, zeznawać chcę w języku rosyjskim, tłumacza nie potrzebuję.

Я в период Великой Отечественной войны 1941–1945 годов до августа 1943 года проживал в селе Грушевка Ковельского района Волынской области.

Летом 1943 года банды ОУН постоянно нападали на села, в которых жили лица польской национальности, жителей убивали, скот и вещи забирали, а строения жгли.

В ответ на эти акции в селах, в которых жили лица польской национальности, начали также создаваться вооруженные банды, так называемые отряды самообороны, которые в свою очередь начали нападать на украинские села, где людей убивали, а имущество грабили.

Не более чем в километре от села Грушевка расположилась польская колония Засмыки, в которой жили лица польской национальности. До конца лета 1943 года жители Грушевки и Засмык жили мирно, но к концу августа 1943 года в Засмыках из числа местных жителей, а также лиц польской национальности, которым удалось спастись при разгроме сел бандами ОУН-УПА, был также создан отряд самообороны, который начал предпринимать отдельные бандитские акции и угрожать расправой украинцам, жителям соседнего села Грушевки.

Спасаясь от расправы, все жители села Грушевки в один из дней конца августа 1943 года выехали из Грушевки и разъехались по различным селам Волыни, где жили лица украинской национальности.

Наша семья выехала из Грушевки, и к концу 1943 года мы проживали в селе Осекров¹ ныне Турийского района Волынской области. Возвратились в свое село весной 1944 года.

От кого-то из людей, но от кого именно за давностью времени не помню, я слышал, что в конце декабря 1943 года немцы и полицейские из города Ковеля предприняли попытку захватить Засмыки, но после боя, продолжавшегося целый день, отступили в город Ковель так и не сумев взять Засмыки. В этом бою со стороны немцев участвовало даже несколько танкеток или бронетранспортеров.

Какие потери были в этом бою с обеих сторон, я не знаю, но знаю, что во время боя сгорело много домов в Засмыках.

Кто из полицейских принимал участие в этом бою, кто руководил действиями полиции в бою, и принимало ли участие в этом бою лицо по фамилии Дуфанец, я не знаю, и от других слышать не приходилось.

Из лиц польской национальности, проживавших на территории села Засмыки в военное время, в настоящее время в СССР никто не проживает. Все лица польской национальности выехали в 1945–1946 годах из села Засмыки в Польскую Народную Республику².

W okresie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej w latach 1941–1945, do sierpnia 1943 mieszkałem we wsi Gruszówka rejonu kowelskiego obwodu wołyńskiego.

Latem 1943 roku bandy OUN stale napadały na wsie, w których mieszkaly osoby narodowości polskiej. Mieszkańców zabijali, bydło i rzeczy zabierali, a budynki palili.

W odpowiedzi na te akcje we wsiach zamieszkałych przez ludność polską zaczęto również tworzyć zbrojne bandy, tak zwane oddziały samoobrony. Napadały one z kolei na wsie ukraińskie, gdzie zabijały ludzi i rabowały mienie.

Mniej więcej kilometr od wsi Gruszówka istniała polska kolonia Zasmyki, w której mieszkaly osoby narodowości polskiej. Do końca lata 1943 roku mieszkańcy Gruszówki i Zasmyk żyli w pokoju. Ale pod koniec sierpnia 1943 roku w Zasmykach również utworzono z ludzi miejscowych i Polaków, którym udało się uratować w czasie niszczenia wiosek przez bandy OUN-UPA, oddział samoobrony. Zaczęto podejmować różne bandyckie akcje oraz grozić rozprawieniem się z Ukraińcami – mieszkańcami sąsiedniej wsi Gruszówka.

Chcąc uniknąć zemsty, wszyscy mieszkańcy wsi Gruszówka w ciągu jednego dnia, pod koniec sierpnia 1943 roku, opuścili Gruszówkę i rozjechali się po różnych wsiach Wołynia zamieszkałych przez osoby narodowości ukraińskiej.

Nasza rodzina wyjechała z Gruszówki i pod koniec 1943 roku zamieszkaliśmy we wsi Osiekrów obecnie rejonu turzyskiego obwodu wołyńskiego. Wróciliśmy do naszej wsi na wiosnę 1944 roku.

Od kogoś z ludzi, ale od kogo – dokładnie nie pamiętam z powodu upływu czasu, dowiedziałem się, że pod koniec grudnia 1943 roku Niemcy i policjanci z miasta Kowla podjęli próbę zdobycia Zasmyk, ale po trwającym cały dzień boju wycofali się do miasta Kowla, nie zdoławszy ich zdobyć. W walce tej po stronie niemieckiej brało udział nawet kilka tankietek lub transporterów opancerzonych.

Nie wiem, jakie były straty w tej walce po obu stronach, ale wiadomo mi, że podczas walki spłonęło wiele domów w Zasmykach.

Kto z policjantów brał udział w tym boju, kto dowodził policją oraz czy brała w walce udział osoba o nazwisku Dufaniec, nie wiem i nie trafiło się, żebym usłyszał coś od innych.

Z osób narodowości polskiej, mieszkających na terenie wsi Zasmyki w czasie wojny, w chwili obecnej w ZSRS nikt nie mieszka. Wszyscy Polacy w latach 1945–1946 wyjechali ze wsi Zasmyki do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹.

Как я уже говорил выше, в селе Грушевка с конца августа 1943 года и до апреля 1944 года, т. е. до освобождения нашей местности Советской Армией, никого из лиц украинской национальности не проживало.

Протокол по моей просьбе прочитан мне следователем.

Показания с моих слов записаны верно.

Дополнений и поправок к протоколу не имею.

(—) Лозовицкий

Допросил:

Следователь следотделения УКГБ УССР по Волынской области

Старший лейтенант (—) В. Приступа

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 160–163.

Оригінал, рукопис на бланку.

Примітки

^{a-a} Дописано від руки.

¹ Правильно: Осекрив.

² Повинно бути: Республіка Польща. Назву „Польська Народна Республіка” було введено в 1952.

Jak już wspomniałem wyżej, we wsi Gruszówka od końca sierpnia 1943 roku do kwietnia 1944 roku, tzn. do chwili uwolnienia naszej miejscowości przez Armię Sowiecką, nikt z osób narodowości ukraińskiej nie mieszkał.

Na moją prośbę protokół został mi odczytany przez śledczego.
Zeznania na podstawie moich słów spisano wiernie.
Uzupełnień i poprawek do protokołu nie mam.

(—) Łozowycyjkj

Przesłuchał:

Śledczy Wydziału Śled[czego] UKGB USRS obwodu wołyńskiego
Starszy lejtenant (—) W. Pristupa

*PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 160–163.
Oryginał, rękopis na formularzu.*

Przypisy

^{a- a} Dopisano odręcznie.

¹ Powinno być: Rzeczypospolitej Polskiej. Nazwa „Polska Rzeczpospolita Ludowa” zaczęła obowiązywać w 1952.

**Спогади Івана Мучака про події на Волині в жовтні 1943 р.,
записані у 1996 та 2002 рр.**

В жовтні 1943 р. поляки зранку оточили село, схватили старосту церкви Кондратюка Андрія і шукали священника Соколовського, але не знайшли. Тоді замучили старосту, спалили церкву. Вбивали людей коло будинків, в будинках, рубали сокирами. Спалили центр села. Вбили біля 30 чоловіків.

Житель с. Полапи Склянчук Василь Петрович був підрайонним провідником ОУН, мав псевдо „Данило”.

Записано в 1996 р. зі слів жителя м. Ковеля
Мучака Івана Івановича, 1922 р. н., уродженця
с. Полапи.

В жовтні 1943 р. вдосвіта на с. Полапи налетіли мазури із Ягодина і сусідніх польських сіл. За 2 години вони спалили значну частину села і повбивали і замордували багато українців. В селі своєї самооборони не було. За польською бандою йшли польські жінки, які грабували село. Вбивали тільки чоловіків і одну жінку. В основному стріляли. Вбили з села слідуючих людей:

1. Ярмолук, закололи	приблизно – 90 р.
2. Сільчук Нестор, зарубали	приблизно – 70 р.
3. Пронь, жінка	приблизно – 30 р.
4. Кондратюк Андрій	приблизно – 70 р.
5. Маляс	приблизно – 70 р.
6. Козачук Самуїл, віруючий	приблизно – 50 р.
7. Дубина Іван	1922 р. н.
8. Дубина, його жінка	приблизно – 20 р.
9. Дубина, його батько	приблизно – 70 р.
10. Мучак Іван Стахович	приблизно – 23 р.
11. Мучак Ілля	приблизно – 60 р.
12. Максимук Григорій	приблизно – 70 р.
13. Панас	приблизно – 40 р.
14. Максимук Григорій	приблизно – 80 р.
15. Гайдик Панас	приблизно – 60 р.
16. Хавхун	приблизно – 50 р.
17. Гуга Назар, віруючий	приблизно – 60 р.

**Relacje Iwana Muczaka dotyczące wydarzeń na Wołyniu
w październiku 1943 r., spisane w latach 1996 i 2002**

W październiku 1943 r. Polacy okrążyli rano wieś, schwytali starostę cerkiewnego Kondratiuka Andrija i poszukiwali duchownego Sokołowskiego, lecz nie znaleźli go. Wtedy zamordowali starostę i spalili cerkiew. Mordowali ludzi koło budynków, w budynkach, rąbali ich siekierami. Spalili środkową część wsi. Zabili około 30 mężczyzn.

Mieszkaniec wsi Połapy Sklanczuk Wasyl s. Petra był podrejonowym prowidnykiem OUN o pseudonimie „Danyło”.

Spisano w 1996 r. ze słów mieszkańca m. Kowła Muczaka Iwana s. Iwana ur. w 1922 r. we w[si] Połapy.

W październiku 1943 r. o świcie na w[ieś] Połapy napadli Mazurzy z Jagodzina i sąsiednich wsi polskich. W ciągu 2 godzin spalili znaczną część wsi oraz zamordowali wielu Ukraińców. Wieś nie miała własnej samoobrony. Za polską bandą szły polskie kobiety, które rabowały wieś. Mordowali tylko mężczyzn, [zabili] też jedną kobietę. Głównie rozstrzelali. Zabili następujące osoby ze wsi:

1. Jarmoluk, zakłuty	około 90 lat
2. Silczuk Nestor, zarąbany	około 70 lat
3. Proń, kobieta	około 30 lat
4. Kondratiuk Andrij	około 70 lat
5. Malas	około 70 lat
6. Kozaczuk Samujił, wierzący	około 50 lat
7. Dubyna Iwan	ur. w 1922
8. Dubyna, jego żona	około 20 lat
9. Dubyna, jego ojciec	około 70 lat
10. Muczak Iwan s. Stacha	około 23 lat
11. Muczak Illia	około 60 lat
12. Maksymuk Hryhorij	około 70 lat
13. Panas	około 40 lat
14. Maksymuk Hryhorij	około 80 lat
15. Hajdyk Panas	około 60 lat
16. Chawchun	około 50 lat
17. Huha Nazar, wierzący	około 60 lat

18. Гаджала Василь	приблизно – 50 р.
19. Зінчук Антон	приблизно – 55 р.
20. Зінчук Олександр	приблизно – 25 р.
21. Склянчук	приблизно – 70 р.
22. Пронь Кіндрат	приблизно – 60 р.
23. Федонюк Максим	приблизно – 40 р.
24. Федонюк Ісак	приблизно – 50 р.
25. Пастернак Іван Трохимович	приблизно – 40 р.
26. Пастернак Трохим, батько його	приблизно – 60 р.
27. Стоянович Гнат	приблизно – 70 р.
28. Стоянович Олексій	приблизно – 60 р.
29. Максимук Кузьма Кузьмич	приблизно – 70 р.
30. Самолюк Омелян	приблизно – 60 р.

В той же день, що і в Полапах побили поляки українців в с. Сокіл.

1. Демчик Антон, згорів в хаті	приблизно – 80 р.
2. Охманюк Іван	приблизно – 12 р.
3. Схибук	приблизно – 15 р.
4. Мед, замордований на початку верес[ня]	приблизно – 50 р.
5. Шафран Пилип, замордований на початку вересня	приблизно – 70 р.
6. Демчик Клим, замордований на початку вересня	приблизно – 50 р.

Приблизно в січні 1944 р. поляки напали на с. Перекірку.

(жінка) [?]

Романюк, закололи в вересні 1943 р., приблизно – 90 р. [?]

Записано 12. 03. 2002 р. зі слів жителя м. Ковеля, уродженця с. Полапи Мучака Івана Івановича, 1922 р. н.

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 210–211.
Копія, машинопис.*

18. Hadżała Wasyl	około 50 lat
19. Zinczuk Anton	około 55 lat
20. Zinczuk Ołeksandr	około 25 lat
21. Sklanczuk	około 70 lat
22. Proń Kindrat	około 60 lat
23. Fedoniuk Maksym	około 40 lat
24. Fedoniuk Isak	około 50 lat
25. Pasternak Iwan s. Trochyma	około 40 lat
26. Pasternak Trochym, jego ojciec	około 60 lat
27. Stojanowycz Hnat	około 70 lat
28. Stojanowycz Ołeksij	około 60 lat
29. Maksymuk Kuźma s. Kuźmy	około 70 lat
30. Samoluk Omelan	około 60 lat

W tym samym dniu, co w Połapach, Polacy wymordowali Ukraińców we w[si] Sokół.

1. Demczuk Anton, spłonął w chacie	około 80 lat
2. Ochmaniuk Iwan	około 12 lat
3. Schybuk	około 15 lat
4. Med, zamordowany na początku wrześ[nia]	około 50 lat
5. Szafran Pyłyp, zamordowany na początku września	około 70 lat
6. Demczuk Kłym, zamordowany na początku września	około 50 lat

Mniej więcej w styczniu 1944 r. Polacy dokonali napadu na wieś Przekurki.

(kobieta) [?]

Romaniuk, zakłuty we wrześniu 1943 r., około 90 lat [?]

Spisano 12. 03. 2002 r. ze słów mieszkańca m. Kowła Muczaka Iwana s. Iwana ur. w 1922 r. we wsi Połapy.

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 210–211.
Kopia, maszynopis.

Донесення „Донського”, коменданта запілля УПА любомльського району від 24 листопада 1943 р. про ситуацію в районі

Повідомлення про положення в терені Любомльщини

В терені знаходилося до 6 тисяч польського населення. В часі проведення акції було знищено тільки одну кольонію, решта польського населення зісталася нерушена. Деякий час поляки організувались. Зорганізовано було самооборону в с. Римачах. Ця самооборона (польська) поширювала свою діяльність.

Оперуючи в тому часі в терені сотня „Ворона”, після „Чумака”¹ була розбита поляками коло с. Бовтуни², це дуже підірвало дух населення. Загроза для українського населення в терені зросла. Незадовго сотня „Чумака”, яка була організована в Любомльському районі відійшла. Терен зістався без оборони, поляки свобідно поширювали свою діяльність.

Поляками спалено с. Висоцьк, опановано терен с. Біндюги, с. Висоцьк, Бовтуни, Тереків³. Полякам крім слабої самооборони ніхто не ставив спротиву. Українське населення з цих сіл повтікало, залишивши весь свій добуток. Поляки палили, вбивали і грабували. Серед українського населення почало ширитись невдоволення з цього, що зачата була протипольська акція. Поляки збігались з різних теренів, навіть з Рожищ, поляки по південній стороні залізниці опанували район с. Біндюги, Висоцьк, Тереків, Бовтунів, Раковця, Бережець, Замліня, Теребенді і підсунулись під с. Штунь, Вишнів і Коцури. Останньо спалено поляками і ограблено хутори цих сіл.

Сили поляків тепер зменшились в висліді конфлікту з німцями. Однак поляки і досі оперують. Наші відділи почали акції, але вони не були вдалі. Перший раз з причини браку добрих провідників акція війська не вдалась. Після наші відділи напали на село Ромоводь і частину спалили, але поляків не розбито. Тепер поляки нападають щораз дальше, в міру цього, як висилюється наше населення. Акції проводять сталими частинами по 15–30 людей, найменшими випадками виходять по 5–10 чоловік, вбивають, грабують, а з нашої сторони не проводиться жодних акцій. Все брак вдалих наших акцій, загроза поляків дуже підриває моральний стан нашого населення. Люди зневірюються, кажуть: „Що ж ми варті (повстанці), коли не робимо спротиву навіть кільком полякам”. Такі настрої поширюють і піддержують наші вороги. Наші вороги кажуть, що наше військо ховається,

Meldunek „Donśkiego”, komendanta odwodów rejonu lubomelskiego UPA, z 24 listopada 1943 r. o sytuacji w terenie

Meldunek o sytuacji w Lubomelskiem

W terenie znajdowało się do 6 tysięcy ludności polskiej. Podczas akcji zlikwidowana została tylko jedna kolonia, pozostałej ludności polskiej nie ruszano. Przez pewien czas Polacy organizowali się. Została zorganizowana samoobrona we w[si] Rymacze. Działalność samoobrony (polskiej) rozszerzała się.

Sotnia „Worona”, operująca wówczas na tym terenie po „Czumaku”¹, została rozbita przez Polaków koło w[si] Bołtuny². Spowodowało to, że ludzie upadli na duchu. Wzrosło zagrożenie ludności ukraińskiej w terenie. Na krótko przed tym wycofała się zorganizowana w Lubomelskiem sotnia „Czumaka”. Rejon pozostał bez osłony i Polacy swobodnie rozszerzali swoją działalność.

Polacy spalili wieś Wysock, opanowali tereny w[si] Binduha, Wysock, Bołtuny i Terechy. Poza słabą samoobroną nikt im nie stawiał oporu. Ludność ukraińska z tych wsi uciekła, zostawiając cały swój dobytek. Polacy palili, zabijali i rabowali. Wśród ludności ukraińskiej zaczęło się szerzyć niezadowolenie z powodu rozpoczęcia akcji antypolskiej. Polacy przybywali z różnych terenów, nawet z Rożyszcz. Od południowej strony [linii] kolejowej Polacy opanowali okolice w[si] Binduha, Wysock, Terechy, Bołtuny, Rakowiec, Bereżce, Zamłynie i Terebejki oraz doszli pod w[si]e Sztuń, Wyszniów i Kocury. Ostatnio zostały przez nich spalone i zrabowane chutory wymienionych wsi.

Obecnie siły Polaków zmniejszyły się w wyniku konfliktu z Niemcami, jednak w dalszym ciągu działają. Nasze oddziały rozpoczęły akcje, lecz były one nieudane. Za pierwszym razem akcja wojskowa nie powiodła się z powodu braku dobrych dowódców. Potem nasze oddziały napadły na wieś Romowod' [?] i spaliły jej część, ale Polaków nie rozbito. Teraz dokonują oni napadów coraz częściej, w miarę osłabiania się naszej ludności. Akcje przeprowadzają siłami stałych jednostek liczących po 15–30 osób. Drobniejszych napadów dokonują w 5–10 osób. Zabijają, rabują, a z naszej strony nie przeprowadza się żadnych akcji. Wciąż brakuje nam udanych operacji. Polskie zagrożenie bardzo obniża morale naszej ludności. Ludzie tracą wiarę. Mówią: „Cóż my (powstańcy) jesteśmy warci, skoro nie stawiamy oporu nawet kilku Polakom”. Takie nastroje rozpowszechniają i podtrzymują nasi wrogowie. Mówią oni, że nasze wojsko ukrywa

не думає населення боронити, а тільки стягає все для себе. В такому ж стані працювати дуже тяжко, а ще коли ширяться такі слухи, що з Володимирщини не будуть боронити Полісся, але може треба підтримки. При такому настрої поляки стараються винищити нам актив, роз'єднати наші маси. В терені вбито поляками багато з нашого активу, забито 2-х станичних, одного з агітаторів, ранено кущового і 2-ох зв'язківців і багато знищених інших людей. Крім цього, поляки обіцяють за те, що населення видасть актив, залишити його в спокою. В терені є тисяча утікачів, українці тепер дуже бідують. В кожній хаті майже по 2 сімейства і все це дрожить перед поляками, не маючи від нікого захисту. Поляки стараються в цю масу внести розлад. Обіцяють zostавляти людей в спокою, коли вернуться до них і все їм розкажуть, або коли стануть сексотами. Подібно є випадки, що українці знаходяться вже в польських партизанах (несправджено).

Багато біженців, які надіялися, що поляків знищить УПА, тепер вертаються до своїх сіл і стають слугами поляків. Конечно треба, щоб хоч мати частини війська в терені, це по-перше припинило б акції поляцтва, по-друге, підтримали б морально населення.

Слава Україні!
Постій, дня 24 XI 43 р.

Комендант запілля:
(—) „Донський”
р[ай]он Любомльський

Згідно з оригіналом:
(—) Аркадій

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 52.
Завірена копія, машинопис.*

Примітки

¹ Напевно, Хавчун Федір, псевдо „Чумак”.

² Сутичка мала місце 7 вересня 1943 в густому тумані; сотню „Ворона” розбив ПЗ АК „Корда”, що повертався з операції в українському селі Висоцьк; під час сутички „Ворон” (правдоподібно, походив з ГГ) був вбитий, разом з ним загинуло кільканадцять його людей; партизани „Корда” здобули міномет, ручний кулемет, кільканадцять рушниць, обози з амуніцією, обмундируванням, одягом і продовольством, а також документи і карти із зазначенням дислокації УПА в районі.

³ Так у тексті; правильно: Терехи.

się, nie ma zamiaru bronić ludności, a tylko zgarnia wszystko dla siebie. W takiej sytuacji pracować jest bardzo trudno, tym bardziej, że rozsiewane są pogłoski, iż z Włodzimierskiego nie będą bronić Polesia, a może potrzebne [będzie] wsparcie. [Korzystając z] takich nastrojów, Polacy próbują zlikwidować nasz aktyw i rozproszyć masy. W terenie Polacy zabili wiele [osób] z naszego aktywu – dwóch stanicznych i jednego z agitatorów, ponadto ranili kuszczowego i dwóch łączników oraz zabili wielu innych ludzi. Poza tym Polacy obiecują, że zostawią ludzi w spokoju, jeśli wydadzą oni aktyw. W okolicach jest tysiąc uciekinierów, a Ukraińcy teraz cierpią biedę. W każdej prawie chałupie [mieszka] po 2 rodziny i wszyscy drżą przed Polakami, nie mając żadnej ochrony. Polacy usiłują siać wśród tej masy niezgodę. Obiecują zostawić ludzi w spokoju, jeśli ci wrócą do nich i wszystko im opowiedzą lub zostaną kapusiami. Podobno zdarzają się wypadki, że Ukraińcy już są w polskiej partyzantce (nie jest to sprawdzone).

Liczni uciekinierzy, którzy spodziewali się zniszczenia Polaków przez UPA, obecnie wracają do swych wsi i zaczynają służyć Polakom. Konieczna jest obecność chociażby części wojska w terenie. Po pierwsze spowodowałoby to zaprzestanie polskich akcji, po drugie podniosłoby morale ludności.

Sława Ukrainie!
Postój, dnia 24 XI 43 r.

Komendant odwodów
(—) „Donśkyj”
R[ej]on Lubomelski

Za zgodność z oryginałem:
(—) Arkadij

*PA SBU, F. 13, spr. 376, t. 34, k. 52.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.*

Przypisy

¹ Zapewne Chawczun Fedir, ps. „Czumak”.

² Potyczka miała miejsce 7 września 1943 podczas gęstej mgły; sotnię „Worona” rozbił OP AK „Korda” powracający z akcji na ukraiński Wysock; podczas starcia „Woron” (prawdopodobnie pochodził z GG) został zabity, wraz z nim zginęło kilkunastu jego ludzi; partyzanci „Korda” zdobyli moździerz, rkm, kilkanaście kb, tabory z amunicją, umundurowaniem, odzieżą i żywnością, a także dokumenty i mapy dotyczące dyslokacji UPA w terenie.

**Довідка 4 Управління НКДБ УРСР від 25 листопада 1943 р.
про польську акцію проти українців**

Совершенно секретно

Справка

На имя „ВАЛЕРИЯ”, за подписью „ПЕТРОВА” через корреспондента 1011 от 24.11.43 г. (вх. № 138) получена шифртелеграмма, в которой сообщается, что на основании агентурных данных в районе Рафаловке, Ровенской области находится польский отряд „Пилсудчиков”, который 13 ноября с.г. устроил „крававую субботу”, вырезав украинское население в селах Колодьяк и Собыщене¹, Рафальского района. Подобные отряды имеются в других районах Ровенской области, дислокация которых не установлена.

Верно:

Оперуполномоченный 4 Управления НКГБ УССР
Ст. лейтенант госбезопасности
(—) ЗЫКОВ

[...].11.43 г.

кз./вт

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 8.

Завірена копія, машинопис.

На документі резолюції: т. Макаров, сообщите в Киев Наркому, 26. 11. 43 г. (Сидоров); та т. Кравец, снять справку для дела по польской к[онтр]-р[еволюции] и дать телеграмму в Киев Наркому. 26.11.43 г. (Макаров).

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Собіщиці.

**Informacja 4 Zarządu NKGB USRS z 25 listopada 1943 r.
dotycząca akcji polskiej przeciwko Ukraińcom**

Ścisłe tajne

Informacja

Do „WALERIJA”, przez korespondenta 1011, przyszedł szyfrogram z dnia 24.11.43 r. (przych. nr 138) z podpisem „PIETROWA”, w którym informuje się, że według agenturalnych danych, w rejonie Rafałówki obwodu rówieńskiego znajduje się polski oddział „Piłsudczyków”, który 13 listopada br. urządził „krwawą sobotę”, wyróżnawszy ludność ukraińską we wsiach Kołodja i Sobieszczyce rejonu rafałowskiego. Podobne oddziały, których dyslokacji nie ustalono, są też w innych rejonach obwodu rówieńskiego.

Za zgodność:

Oficer oper[acyjny] 4 Zarządu NKGB USRS
St[arszy] lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]
(—) ZYKOW

[...].11.1943 r.

kz./wt

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 8.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Na dokumencie dekretacje: t. Makarow, zameldujcie do Kijowa narkomowi, 26.11.43 r. Sidorow oraz: t. Krawiec, sporządzić informację do sprawy polskiej k[ontr]r[ewolucji] oraz nadać telegram do Kijowa dla narkoma. 26.11.43 r. (Makarow).

**Протокол головного судового засідання в справі
Пйотра Кучинського від 26 квітня 1963 р.**

№ справи IV К 816/61

26 квітня 1963 р.

Протокол головного судового розгляду

Воєводський/^а-Повітовий^{-а} суд у Вроцлаві
Справа Пйотра Кучинського¹
Обвинуваченого за ст. 1 § 1 Декрету від 31.8.1944 р.

Присутні:

Голова:	Суддя Воєводського суду Ян Шиманський
^а -Судді:^{-а}	Антоні Опаєхал
Засідателі:	Маріан Гебуртовський
Прокурор:	Леонард Борейша
Протоколіст:	Ядвіга Яскульська

Оголошено справу о __ год __ хв.

Розгляд відбувся відкрито

[...]

Обвинувачений Пйотр Кучинський особисто доставлений з в'язниці № 2 у Вроцлаві разом із оборонц. адв. Гроновським, адв. Кучинським і адв. Гжебеняком, анкетні дані в матеріалах справи.

З викликаних сторін на розгляд з'явився: присяжний перекладач Антоні Серакевич.

[...]

^б**-Зачитано обвинувальний висновок.^{-б}**

Обвинувачений, запитаний Головою, чи зізнається в інкримінованому йому діянні та які пояснення хоче дати судові, повідомив: Пйотр Кучинський, винним себе не визнає і пояснює: у селі Соломка Рівненського пов[іту] проживав не пам'ятаю відколи до березня 1943 року. Проживав там разом з сім'єю. До 1939 р. займався господарством. Мав трьох братів: Броніслава Кучинського, Станіслава Кучинського, Антоні Грембовського, а також сестри Антоніну Кучинську і Філомену Грембовську. Під час війни працював на добуванні торфу. Це було у Соломці. В лютому і на початку березня 1943 р. українці

**Protokół rozprawy głównej w sprawie Piotra Kuczyńskiego
z 26 kwietnia 1963 r.**

Sygn. akt IV K 816/61

Dnia 26 kwietnia 1963 r.

Protokół rozprawy głównej

Sąd Wojewódzki/^aPowiatowy^a we Wrocławiu
Sprawa Piotra Kuczyńskiego¹
Oskarżonego z art. 1 § 1 Dekretu z 31.8.1944 r.

Obecni:

Przewodniczący:	SSW Jan Szymański
^aSędziowie:^a	Antoni Opajechał
Ławnicy:	Marian Giebertowski
Prokurator:	Leonard Borejsza
Protokółant:	Jadwiga Jaskólska

Wywołano sprawę o godz. ___ min. ___
Rozprawa odbyła się jawnie.

[...]

Oskarżony Piotr Kuczyński osobiście doprow[adzony] z więzienia nr 2 we Wrocławiu wraz z obr[ońcami] – adw[okatem] Gronowskim, adw[okatem] Kuczyńskim i adw[okatem] Grzebieniakiem; pełn[omocnictwo] w aktach.

Ze stron wezwanych na rozprawę stawił się tłumacz przysięgły Antoni Sierakiewicz.

[...]

^bOdczytano akt oskarżenia.^b

Oskarżony zapytany przez Przewodniczącego, czy przyznaje się do zarzucanego mu czynu i jakie wyjaśnienie chce złożyć sądowi, podał: Piotr Kuczyński do winy się nie przyznaje i wyjaśnia: We wsi Sołomka pow. Równe mieszkałem nie pamiętam odkąd do roku 1943, [do] marca. Mieszkałem tam razem z rodziną. Zajmowałem się gospodarstwem do 1939 r. Posiadałem rodzeństwo składające się z trzech braci: Bronisław Kuczyński, Stanisław Kuczyński, Antoni Grębowski oraz sióstr: Antonina Kuczyńska i Filomena Grębowska. W czasie wojny pracowałem przy

почали вбивства. Ми називали їх бандерівцями. Нападали в Янівці, Боровці, Любомирці. Ми знали, що це не жарти, а отже звернулися до німців у Александрії з проханням, щоб дали згоду на нашу втечу до міста. Німці дали згоду, але мали нам дати зброю для оборони, оскільки їх було мало. До жодної „Schutzmacht”² ми не належали, зголосилися до жандармерії³. Ми не були ніяким загonom. Мали мешкати у будинках по євреях. Коли німці наказали нам їхати по зброю, я не поїхав, а втік до Янівки. Потім поїхав до Семенова (4 км від Рівного, 14 км від Александрії). Одного разу до мене приїхав Коломинський та інші. Сказали мені, що я маю з’явитися у пост, бо якщо не погоджуся, то німці вивезуть мене на роботи до Німеччини. Тоді я вирішив, що якщо маю їхати до Німеччини, то краще зголошуся і буду допомагати полякам. Я поїхав до Александрії, став перекладачем. Мені дали російську п’ятизарядну гвинтівку. Вночі я ніс варту коло посту, коло бункера, на Горині на мосту. На мосту варта складалася з 4–5 мужчин. Вночі ми пильнували, щоб на нас не напали українці. Ми мали окремих будинок біля жандармерії, нас було 18–19 хлопців, всі поляки за національністю. Комендантом цієї допоміжної поліції був Мацкройш. Ми завжди були у цьому будинку, а наші сім’ї мешкали поряд у домах по євреях. Ті з нас, хто не мав домівок, мешкали у прилеглому до жандармерії будинку. Якщо йдеться про вартування, то ми сторожували вночі, бо вдень не нападали. Банди рекрутувалися з місцевих мешканців. До банди належали Заблоцький, Бончук, Боль, Сак, Тарасюк. То були організатори банди у моєму селі. Якщо йдеться про банду в Лажовій, то їх я знав лише з вигляду. Ольгу Колковець знав, бо була моєю сусідкою. Остаповича також знав. Мій брат Броніслав також був у тій поліції і знав німецьку мову. Брат вступив до поліції раніше за мене. У моєму селі мешкало лише 2 поляків, решта були німці, звідси знання німецької мови. Через 2–3 місяці ми отримали від німців одяг, бо власного вже не мали. Це вбрання було гранатове. Ми також мали плащі і круглі шапки. Самі ми не могли розправлятися з бандерівцями. Я не брав участі в жодних арештах українців, врятував дві сім’ї, справді не знаю, чому мене обвинувачують. У вересні 1942 р. прийшла українська поліція, забрала мого брата та інших. Відвезли їх до Александрії. Та поліція підпорядковувалася німцям. Потім всіх цих полонених перевезли до Рівного й там розстріляли. Я не відчував жодної образи до українців. До того часу я ще не вбив жодної людини й не про те мені йшлося. Українці вбивали всіх, дорослих і дітей. Були такі випадки, що чоловік убив дружину, бо була полькою або навпаки. Партизанів у нас не було. Під кінець я довідався, що є радянські партизани. Було їх багато у 1943 р. Якщо йдеться про

wydobyciu torfu. To było w Sołomce. W lutym i na początku marca 1943 r. rozpoczęły się morderstwa [popelniane] przez Ukraińców. Myśmy ich nazywali banderowcami. Napadali w Janówce, Borówce, Lubomirce. Widzieliśmy, że to nie żarty, więc udaliśmy się do Niemców do Aleksandrii z prośbą, żeby wyrazili zgodę, żebyśmy mogli uciec do miasta. Niemcy wyrazili zgodę, z tym że mieli nam dać broń do obrony, ponieważ ich było mało. Nie należeliśmy do żadnego Schutzmachtu², zgłosiliśmy się do żandarmerii³. My nie stanowiliśmy żadnego oddziału. Mieliśmy mieszkać w domach żydowskich. Kiedy Niemcy kazali nam jechać po broń, ja nie pojechałem, tylko uciekłem do Janówki. Potem pojechałem do Symonowa (4 km od Równego, 14 km od Aleksandrii), tam do mnie przyjechał kiedyś Kołomyński i inni. Powiedzieli mi, że mam się zgłosić na posterunek, bo jeśli się nie zgłoszę, to Niemcy wywiozą mnie na roboty do Niemiec. Postanowiłem wtedy, że jak mam jechać do Niemiec, to lepiej zgłoszę się i będę pomagać Polakom. Pojechałem do Aleksandrii, zostałem tłumaczem. Dano mi karabin ruski 5-cio strzałowy. W nocy pełniłem wartę koło posterunku, koło bunkru, na Horyniu na moście. Na moście warta składała się z 4–5 mężczyzn. W nocy pilnowaliśmy, żeby nas Ukraińcy nie napadli. Mieliśmy osobny budynek koło żandarmerii, było nas 18–19 chłopaków, wszyscy narodowości polskiej. Komendantem tej policji pomocniczej był Mackrojsz. Zawsze byliśmy w tym budynku, a rodziny nasze mieszkaly obok w domach żydowskich. Ci z nas, którzy nie mieli domów, mieszkali w budynku przylegającym do żandarmerii. Jeśli chodzi o warty, to pilnowaliśmy w nocy, bo w dzień nie napadano. Bandy rekrutowały się z mieszkańców miejscowych. Do bandy należeli Zabłocki, Bończuk, Bol, Sak, Tarasiuk. To byli organizatorzy bandy w mojej wsi. Jeśli chodzi o bandę z Łażowej [?], to znałem ich tylko z widzenia. Olgę Kołkowiec znałem, bo była moją sąsiadką. Ostapowicza też znałem. Brat mój Bronisław też był w tej policji i znał język niemiecki. Brat wstąpił do policji wcześniej ode mnie. W naszej wiosce mieszkało tylko 2 Polaków, reszta to Niemcy i stąd znam język niemiecki. Po 2–3 miesiącach dostaliśmy ubranie od Niemców, bo własnych już nie mieliśmy. Ubrania te były granatowe. Mieliśmy też płaszcz i okrągłe czapki. Myśmy nie mogli sami rozprawić się z banderowcami. Ja nie uczestniczyłem w żadnych aresztowaniach Ukraińców, wyratowałem dwie rodziny, naprawdę nie wiem, dlaczego mnie oskarżają. We wrześniu 1942 r. przyszła ukraińska policja, zabrała mojego brata i innych. Zawieźli ich do Aleksandrii. Ta policja podlegała Niemcom. Potem tych wszystkich jeńców przewieziono do Równego i tam ich rozstrzelali. Ja nie miałem żadnej urazy do Ukraińców. Ja do tej pory jeszcze nie zabiłem żadnego człowieka i o to mi nie chodziło. Ukraińcy mordowali wszystkich, dorosłych i dzieci. Były takie wypadki, że mąż zamordował żonę, bo była

вбивство близько 70 осіб, то це було в листопаді. Вже порошив сніг. До нас приїхав німецький офіцер, якого я не знав. Комендант закликав мене і сказав, що четверо з Соломки повинні йти з ним та ще четверо з іншою групою. Мій брат пішов з однією групою, а я з іншою. У моїй групі були я, Ловінський, Мазурек і ще один. Комендант сказав, що ми маємо йти як провідники, оскільки мали йти загони, які ми мали провадити. Загін розділився на дві роти по 180 людей кожна. Ми точно не знали, чого ми туди йдемо. Нам лише сказали, що йдемо на ліквідацію банд. Ми йшли через Черепашник, дійшли до садиби старшого лісничого, там нікого не було, отже німці спалили будівлі. Дорога вела через ліс. Обидва загони ще йшли разом. Потім один загін пішов полями, а ми на Лажову. Ми йшли в напрямку Соломки, а вони – до Гончерихи. Дорога вела коло лісової сторожки. Називали її Василейка. Я вирушив з загonom, який ішов через Василейку в напрямку Середньої Соломки. На відстані 300–400 м була лісова сторожка, яку німці оточили. Не було можливості втекти. Я з офіцером увійшов на подвір'я. Ольга Радчук зауважила мене через вікно і вискочила на подвір'я. Більше на подвір'ї не було нікого. Я був тоді у гранатовому мундирі і мав польову сумку та гвинтівку. Плаща не мав, пелерини не мав також. Гвинтівка була п'ятизарядна, російська. Пістолету під час цієї операції я не мав. Місяцем раніше я мав револьвер, але в мене закінчилися патрони і я віддав його. Мав 30 патронів. Не пам'ятаю, на скільки зарядів був цей пістолет. Мав його протягом майже двох тижнів. Гвинтівку тоді мав також. Ніхто не мав пістолетів ані німецьких автоматів. Зброя була лише російська. Після того, як ми увійшли на подвір'я, з вікна вискочила Ольга Радчук, своячениця Остаповича Михайла. Німець питався, що вона хоче, я сказав йому, що це дружина лісника. ⁶З нами було четверо гестапівців.⁶ Офіцер сказав їм, що всі є бандитами і треба їх розстріляти. Я хотів їх захистити. Говорив офіцерові, що вона не є бандерівкою. Отже, офіцер наказав їй зібрати ⁶манатки і втікати.⁶ Я запитав її, де її чоловік, казала, що не знає, сказала, що у лісовій сторожці є Остапович. До сторожки було два входи. Другим входом увійшли німці, ⁶втягли Остаповича і били його.⁶ Я говорив, що тут ще є гайовий, отже офіцер наказав мені його покликати. ⁶Я пішов і підняв побитого з землі.⁶ Не обзивався до нього, щоб не видатися перед німцями, що я хочу їх врятувати. Вони упаковали свої речі і мали втікати, але не знаю, як це було, бо я відійшов далі. Ольга Радчук ⁶була лише моєю сусідкою,⁶ я мешкав за 100 метрів від неї. Моя дружина була хресною мамою її дитини. Це було вже під час війни. Ольга Радчук зверталася до мене на ім'я. Не знаю, чи просила мене про допомогу. Я сам хотів ⁶їх врятувати, з власної

Polką, albo odwrotnie. U nas partyzantki nie było. Pod koniec dowiedziałem się, że jest rosyjska partyzantka. Było ich dużo gdzieś w 1943 r. Jeśli chodzi o zamordowanie około 70 osób, to było to w listopadzie. Już prószył śnieg. Przyszedł do nas oficer niemiecki, którego nie znałem. Komendant zawołał mnie i powiedział, że czterech z Sołomki ma iść z nim i jeszcze czterech z drugą grupą. Brat mój poszedł z jedną grupą, a ja z drugą. W mojej grupie byłem ja, Łowiński, Mazurek i jeszcze jeden. Komendant powiedział, że mamy iść jako przewodnicy, ponieważ miały iść oddziały, które mieliśmy prowadzić. Oddział podzielił się na dwie kompanie po 180-ciu ludzi jedna. Dokładnie nie wiedzieliśmy, po co tam idziemy, powiedziano nam tylko, że na likwidację band. Szliśmy przez Czerepasznik, doszliśmy do nadleśniczówki, tam nikogo nie było, więc Niemcy spalili zabudowania. Droga prowadziła przez las. Obydwa oddziały szły jeszcze razem. Potem jeden oddział poszedł przez pola, a my na Łażową. Myśmy szli na Sołomkę, a oni na Honczerichę [?]. Droga prowadziła koło leśniczówki. Nazywaliśmy ją Wasilejką. Ja udałem się z oddziałem, który szedł przez Wasilejkę w kierunku Sołomki Średniej. W odległości 300–400 m była gajówka, którą Niemcy okrążyli. Nie było możliwości ucieczki. Ja wszedłem z oficerem na podwórko. Olga Radczuk zauważyła mnie przez okno i wyskoczyła na podwórko. Poza tym na podwórzu nie było nikogo. Byłem wtedy w mundurze granatowym i miałem chlebak i karabin. Płaszcz nie miałem, peleryny też nie. Karabin był 5-cio strzałowy rosyjski. Krótkiej broni w czasie tej akcji nie miałem. Miesiąc przedtem miałem krótki bębenkowiec, ale skończyła mi się amunicja, więc oddałem go. Amunicji miałem 30 sztuk. Nie pamiętam ilostrzałowy był ten pistolet. Posiadałem go przez około 2 tygodnie. Karabin też wtedy posiadałem. Nikt nie posiadał krótkiej broni, ani maszynowych automatów niemieckich. Broń była tylko ruska. Po wejściu na podwórze gajówki, z okna wyskoczyła Olga Radczuk, szwagierka Ostapowicza Michała. Niemiec pytał, co ona chce, powiedziałem mu, że to żona gajowego. ^bZ nami było czterech gestapowców.^b Oficer powiedział im, że wszyscy są bandy[tami] i trzeba ich rozstrzelać. Chciałem ich bronić. Mówiłem oficerowi, że ona nie jest banderowcem, więc oficer kazał jej spakować ^bmanatki i uciekać.^b Pytałem ją, gdzie jest jej mąż. Mówiła że nie wie, mówiła że w gajówce jest Ostapowicz. Do gajówki były dwa wejścia. Drugim wejściem weszli Niemcy, ^bwyciągnęli Ostapowicza i bili go.^b Mówiłem, że jeszcze tu jest gajowy, więc oficer kazał mi go zawołać. ^bPoszedłem i podniosłem go z ziemi pobitego.^b Nie odzywałem się do niego, żeby się nie zdradzić przed Niemcami, że chciałem ich ratować. Oni się spakowali i mieli uciekać, ale nie wiem jak to było, bo odszedłem dalej. Olga Radczuk ^bbyła tylko moją sąsiadką,^b mieszkałem około 100 m dalej od niej. Moja żona chrzczyła jej dziecko. To

ініціативи.⁶ Потім я бачив, що Остапович ⁶зібрав речі та їхав⁶ возом, а властиво йшов біля возу. Я не бачив у сторожці ніяких людей. Бачив через вікно якийсь рух, але не розпізнав нікого. Сторожку було оточено ⁶приблизно близько 9⁰⁰ години ранку.⁶ Відпровадивши Остаповича, я пішов спати. Приблизно через годину було підпалено стодола. Через приблизно 30 хвилин після того, як я відійшов назад, я почув постріли. Були ⁶серійні і одиночні.⁶ В момент оточення не було зроблено жодного пострілу. Постріли означали те, що розстрілюють людей, бо німець ще на початку дав наказ розстрілювати. Мені офіцер ⁶не казав залишитися.⁶ Я не бачив як і куди німці зганяли людей. Пострілів було багато. Переважали одиночні постріли. Постріли ⁶згідно слухового сприйняття були⁶ з пістолетів. Перерва між пострілами була різна. Наказ розстрілювати всіх ⁶офіцер дав чотирьом гестапівцям.⁶ Не знаю, чи той загін (180 людей) брав участь у вбивстві. Потім ⁶підпалили стодола⁶ і вирушили на Соломку. Соломка була розташована ⁶за 4–5 км.⁶ Ми прибули туди близько 11 години. Зі сторожки пішли всі, ніхто не залишився. Остапович і ⁶Радчук разом з нами поїхали на Соломку.⁶ З Александрії йшли пішки, зі сторожки нічого не брали. Звідти пішли до ⁶Середньої Соломки,⁶ тому що якихось два тижні тому ⁶банди вкрали там худобу – корів⁶ і коней. Той другий загін знайшов цю худобу. У Соломці від початку села німці забирали всіх людей: ⁶мужчин, жінок і дітей і гнали попереду.⁶ Я не пішов з німцями далі в Соломку. Залишився коло дому Захара – українця. При мені лише гнали цих людей. Здається потім їх розстріляли, ⁶але я цього не бачив,⁶ а отже не знаю, скільки осіб загинуло. Той загін до Накотів не дійшов. Німці забрали худобу до Александрії, а Соломку і ⁶Гончариху підпалили й повернулися⁶ до ⁶Александрії⁶. В Соломці ми були 3–4 години. Інший загін ми зустріли в Гончарисі. Поверталися через сторожку. Стодола була спалена, але я не підходив близько. Потім оглянувся й побачив, що німці підпалили сторожку. Дорога була піщана. Інших доріг не було, лише стежки, але ми йшли дорогою. Дороги там були завалені деревами, тому потрібен був провідник. До ⁶Александрії повернулися присмерком.⁶ Я приїхав до Александрії перший. Не знаю, чи Радчук і Остапович доїхали та як доїхали. Потім я іноді заходив до нього, щоб запитати, як він себе почуває. Нічого мене з ним не зв'язувало, жодні стосунки. Я в лісі не працював, тільки мій ⁶брат Ірембовський. Раніше Остапович був мільйонером. Остапович мусив мати щось спільного з бандерівцями, бо навіщо б утік⁶ з міста ⁶до сторожки?⁶ Жодної зарплатні ⁶від поліції я не отримував, лише інколи ми отримували трохи харчів.⁶ Лише раз я поїхав до Накотів, бо думав ще туди повернутися, але українці розібрали

było już w czasie wojny. Olga Radczuk mówiła mi po imieniu. Nie wiem, czy prosiła mnie o pomoc. Chciałem ^bich ratować sam, z własnej inicjatywy.^b Widziałem potem, że Ostapowicz ^bspakował się i jechał^b wozem, a właściwie szedł przy wozie. Ja nie widziałem żadnych ludzi w leśniczówce. Widziałem przez okno jakiś ruch, ale nie rozpoznałem nikogo. Okrążenie nastąpiło ^bgdzieś około godziny 9⁰⁰ rano.^b Po odprowadzeniu Ostapowicza ja odszedłem do tyłu. Po upływie około godziny czasu nastąpiło podpalenie stodoły. Po upływie około 30 minut, jak odszedłem usłyszałem strzały. Były ^bseryjne i pojedyncze.^b W momencie okrążania żaden strzał nie padł. Strzały wskazywały na to, że rozstrzelują ludzi, bo Niemiec dał już na początku rozkaz rozstrzelać. Mnie oficer ^bnie mówił, żebym został.^b Nie widziałem, jak i gdzie Niemcy sprowadzali ludzi. Strzałów było dużo. Przeważały strzały pojedyncze. Strzały ^bwg rozeznania słuchowego pochodziły^b z broni krótkiej. Odległości między strzałami były różne. Rozkaz rozstrzeliwania wszystkich ^boficer dał czterem gestapowcom.^b Nie wiem, czy ten oddział (180 ludzi) brał udział w mordzie. Potem ^bpodpalili stodołę^b i poszliśmy na Sołomkę. Sołomka była oddalona o ^bjakiś 4–5 km.^b Byliśmy tam około godz. 11-tej. Z gajówki poszliśmy wszyscy, nikt nie został. Ostapowicz i ^bRadczuk razem z nami pojechali na Sołomkę.^b Z Aleksandrii szliśmy pieszo. Z gajówki nic nie braliśmy. Poszliśmy stamtąd do ^bSołomki Średniej^b dlatego, że jakieś dwa tygodnie temu ^bbandy ukradły tam bydło, krowy^b i konie. Ten drugi oddział znalazł to bydło. W Sołomce od początku wsi Niemcy zabierali wszystkich ludzi: ^bmężczyzn, kobiety i dzieci i zaczęli pędzić naprzód.^b Ja nie szedłem z Niemcami dalej do Sołomki. Zostałem koło domu Zachara – Ukrainca. Przy mnie tylko pędzono tych ludzi. Podobno ich potem rozstrzelano, ^bale nie widziałem tego,^b więc nie wiem, ile osób zginęło. Ten oddział do Nakotów nie doszedł. Niemcy bydło zabrali do Aleksandrii, a Sołomkę i ^bHonczerichę podpalili i wróciliśmy^b do ^cAleksandrii^c. W Sołomce byliśmy 3–4 godzin[y]. Drugi oddział spotkaliśmy w Honczerisze. Jechaliśmy z powrotem przez gajówkę. Stodoła była spalona, ale nie podchodziłem bliżej. Potem obejrzałem się i widziałem, że Niemcy podpalili gajówkę. Droga była piaskowa. Innych dróg nie było, tylko ścieżki, ale myśmy szli drogą. Drogi tam były pozawalane drzewem i trzeba było przewodnika. Do ^bAleksandrii wróciliśmy o zmroku.^b Ja przyjechałem pierwszy do Aleksandrii. Nie wiem, czy Radczuk i Ostapowicz dojechali i jak dojechali. Potem chodziłem do niego czasem pytać się, jak się czuje. Nic mnie z nim nie łączyło, żadne stosunki. Ja w lesie nie pracowałem, tylko mój ^bbrat Grębowski. Ostapowicz przedtem był milicjantem. Ostapowicz musiał mieć coś wspólnego z banderowcami, bo po co by uciekał do gajówki^b z miasta? Żadnego wynagrodzenia ^bz policji nie otrzymywałem, tylko czasem dostawaliśmy

наш дім. ⁶Марії Волошин я не знав.⁶ Ольга Радчук говорила мені пізніше, що з Середньої Соломки ніхто не втік. Я не вірю, щоб так було. Не визнаю себе винним у тому, що стріляв у Марію Волошин, ані у тому, що вбив її дітей. Я не брав участі в арештах українців. Раз був з німцями як перекладач, ми їхали через Соломку й повернулися до Александрії. Литвинців не знаю і не знав. Кілька осіб знав з вигляду, але не на прізвище. ⁶Мене викликали лише як перекладача.⁶ Знаю, що ⁶у 1943 році з Лажової привезли чотирьох⁶ українців (їх прізвищ я не знаю). Німці взяли мене, щоб я переклав їм смертний вирок. Я хотів урятувати брата Ольги Радчук, ⁶але це мені не вдалося.⁶ Арешт тих чотирьох українців був результатом ⁶вбивства Багінського,⁶ який був агентом гестапо. Не знаю прізвищ осіб, ⁶заарештованих у Лажовій.⁶ Їх було розстріляно на єврейському кладовищі в Александрії. Ніхто з сімей страчених не звернувся до мене з проханням інтервеніювати. ⁶Веремчук Лідії я не знав.⁶ Другого січня 1944 р. за наказом німців ми виїхали з Александрії до Рівного. Потім поїхали до Кросна. Тоді я був з дружиною і дочкою. Мама і сестра були у Львові. До Війська ⁶Польського я вступив у серпні 1944 р.⁶ До Рівного не повертався. Тут зустрів сусідів звідти. Одного разу, коли бандерівці ⁶напали на село⁶ Пухава, вбили жінку і дитину. Тоді нас вісьмох поїхало туди і сестра цієї жінки померла при нас. Це було у листопаді або в грудні 1943 р. З нами був тоді один німець. Бандерівці втекли. Там мешкали лише поляки. Після цього факту всі втекли з того села. В сусідніх постах також були загони допоміжної поліції. В сторожці я бачив лише якийсь рух, але людей не бачив. Коней і возів я також не бачив. Німці, здається, були задоволені моїми перекладами. З нас ⁶18 лише я і брат знали німецьку мову.⁶

На питання прокурора: В Александрії було лише п'ять німців. ⁶Може через місяць приїхало кільканадцять гестапівців.⁶ Серед німців було двоє таких, які знали українську м[ову]. Я лише ⁶два рази був у походах на банди бандерівців.⁶ Одного разу на початку я з одним мужчиною був у українців. Ми були одягнуті в цивільне, але мали зброю. Наші будинки розібрали вже після нашого виїзду до Александрії. Не знаю, хто їх розібрав. Коли входив з офіцером на подвір'я сторожки, ⁶не було ніяких криків, пострілів.⁶ За нами йшло ⁶четверо гестапівців.⁶ У той час німці вже входили до помешкання. Коли я стояв на подвір'ї з дому нікого не виганяли. Увесь час було тихо. Щойно після того, коли я відійшов на якихось ⁶400 м від сторожки, почув постріли.⁶ Ольга Радчук і Михайло Остапович весь час були коло мене і можуть посвідчити, що я не брав участі у вбивстві. Не

trochę żywności.^b Raz pojechałem tylko do Nakotów, bo myślałem, że jeszcze tam wrócę, ale Ukraińcy rozebrali nasz dom.^b Marii Wołoszyn nie znałem.^b Olga Radczuk mówiła mi potem, że nikt nie uciekł z Sołomki Średniej. Ja nie wierzę, żeby tak było. Nie przyznaję się do tego, że strzelałem do Marii Wołoszyn ani że zabiłem jej dzieci. Ja nie brałem udziału w aresztowaniach Ukraińców. Jako tłumacz byłem raz z Niemcami, jechaliśmy przez Sołomkę i wróciliśmy do Aleksandrii. Litwińców nie znam i nie znałem. Kilka osób znałem z widzenia, ale nie po nazwisku.^b Mnie wzywano tylko jako tłumacza.^b Wiem, że^b w 1943 r. w Łażowej przywieźli czterech^b Ukraińców (nazwisk ich nie znam), Niemcy mnie wzięli, że-bym [prze]tłumaczył im wyrok śmierci. Chciałem wyratować brata Olgi Radczuk,^b ale nie udało mi się.^b Aresztowanie tych czterech Ukraińców było wynikiem^b zabicia Bagińskiego,^b który był takim szperaczem w Gestapo. Nie znam nazwisk osób^b aresztowanych w Łażowej.^b Zostali rozstrzelani na żydowskim cmentarzu w Aleksandrii. Nikt z rodzin skazanych nie zgłaszał się do mnie z prośbą o interwencję.^b Wieremczuk Lidii nie znałem.^b Drugiego stycznia 1944 r. na polecenie Niemców wyjechaliśmy z Aleksandrii do Równego. Potem pojechaliśmy do Krosna. Wtedy byłem z żoną i córką. Matka i siostra były we Lwowie. Do Wojska^b Polskiego wstąpiłem w sierpniu 1944 r.^b Do Równego nie wracałem. Spotykałem tu sąsiadów stamtąd. Raz jak banderowcy^b napadli na wioskę^b Puchawa, zabili kobietę i dziecko. Ośmiu nas wtedy pojechało tam i siostra tej kobiety dopiero przy nas umarła. To było w listopadzie lub grudniu 1943 r. Jeden Niemiec był wtedy z nami. Banderowcy uciekli. Tam mieszkali sami Polacy. Po tym fakcie wszyscy uciekli z tej wsi. Na sąsiednich posterunkach były też oddziały policji pomocniczej. W gajówce widziałem tylko jakiś ruch, ale ludzi nie widziałem. Koni, wozów też nie widziałem. Niemcy byli chyba zadowoleni z mojego tłumaczenia. Z nas^b 18-tu tylko ja i brat znaleźliśmy język niemiecki.^b

Na pytanie Prokuratora: W Aleksandrii było tylko 5-ciu Niemców.^b Może w miesiąc potem przyjechało kilkunastu gestapowców.^b Wśród Niemców było dwóch takich, którzy znali j[ęzyk] ukraiński. Byłem tylko^b dwa razy na wyprawach na bandy banderowców.^b Raz z początku byłem z jednym mężczyzną u Ukraińców. Byliśmy po cywilnemu, ale mieliśmy broń. Nasze zabudowania rozebrali już po naszym wyjeździe do Aleksandrii. Nie wiem, kto je rozebrał. Jak wchodziłem z oficerem na podwórze gajówki^b nie było żadnych krzyków, strzałów.^b Za nami szło^b czterech gestapowców.^b W tym czasie Niemcy wchodzili już do mieszkania. Kiedy ja stałem na podwórzu, nikogo nie wyganiano z domu. Cały czas było cicho. Dopiero gdy odszedłem jakieś^b 400 m od gajówki, usłyszałem strzały.^b Olga Radczuk i Michał Ostapowicz byli cały czas koło mnie

знаю, чи дружина Остаповича була тоді у сторожці. На возі її не було. Німці знали, ^бщо я родом з Накотів.^б Всі німці мали світлосірі мундири. Літаків тоді над Соломкою, здається, не було. Лісничого Глянця я знав. Був доброю людиною, але не знаю, чи він робив щось для того, щоб когось врятувати.

На питання оборонця: брав участь у вересневій кампанії в околицях Пйотркова, Томашова до листопада 1939 р. Потім весь час мешкав у Накотах і Александрії. З 1946 р. я мешкав коло Клодзька, а з [19]58 р. у Дембні. Коло Дембна була лише одна жінка звідтіля. Гестапівці були одягнуті в пелерини, а двоє було лише в мундирах. Гестапівці ходили у чоботах. Стодола біля сторожки могла мати розмір 10 x 15 м і була дерев'яна. Висота її була 4 м до піддашшя. Я був у тій стодолі. Не була оштукатурена. Не можна було піднятися угору по стіні. Була крита гонтом. Від стодолі до лісу було близько 40 м, з другого боку 30 м, а від Лажової 10–15 [!] м. Одразу після того, як припинилися постріли, я побачив вогонь. Стодола і сторожка були оточені. Протягом якихось 20–30 хвилин після підпалу ми звідтіля вийшли. На мою думку ніхто звідти не міг вибратися, бо все горіло дуже швидко. Німці мали автомати і пістолети. За 400–500 м від сторожки затрималися Михайло Остапович і Ольга Колковець. Я стояв на відстані близько 30 м від них. Перші постріли я почув вже тоді, коли стояв біля Остаповича. Канонада тривала 15–20 хвилин. Увесь час німці стояли навколо сторожки. На тему вбивства я не розмовляв ні з ким. Не знаю в яких позах лежали ці трупи. Ольга Колковець є україркою. Під час окупації я був у Лажовій. Марії Волошин не знаю. Німці не завжди брали нас на операції. Не довіряли нам. Ніхто не стріляв, коли я з офіцером входив на подвір'я ^г[...] ^г. Я не міг відмовити німцям піти з ними як провідник.

Св[ідки] Михайло Остапович і Ольга Колковець були заслухані з участю присяжного перекладача магістра Серакевича.

Св[ідок] Михайло Остапович, 60 років, тесля-пенсіонер, чужий
Св[ідок] Ольга Колковець, 45 років, колгоспниця, чужа

За згодою обох сторін свідків звільнено від присяги.

Св[ідок] Михайло Остапович: Я приступив до роботи в сторожці Александрійського пов[іту] в серпні 1940 р. Почав знайомитися з роботою в лісі і з робітниками в управлінні лісового господарства. Тоді познайомився з Кучинським. Я знав лише Пйотра Кучинського. Показаний мені при нормальному світлі, є тим самим, якого я знав

i mogą zaświadczyć, że nie brałem udziału w mordowaniu. Nie wiem, czy żona Ostapowicza była wtedy w gajówce. Na wozie ich nie było. Niemcy wiedzieli, ^bże ja pochodzę z Nakotów.^b Wszyscy Niemcy mieli jasnoszare mundury. Samolotów chyba wtedy nie było nad Sołomką. Leśniczego Glanca znałem. Był dobrym człowiekiem, ale nie wiem, czy on robił coś, żeby kogoś ratować.

Na pyt[anie] Obrońcy: Brałem udział w kampanii wrześniowej w okolicach Piotrków, Tomaszów do listopada 1939 r. Potem cały czas mieszkałem w Nakotach i Aleksandrii. Od 1946 r. mieszkałem koło Kłodzka, a od [19]58 r. w Dębnie. Koło Dębna była tylko jedna kobieta stamtąd. Gestapowcy byli ubrani w peleryny, a dwóch tylko w mundurach. Gestapowcy chodzili w długich butach. Stodoła koło gajówki mogła mieć wymiary 10x15 m i była z drzewa. Wysoka na 4 m do poddasza. Byłem w tej stodole. Nie była otynkowana. Nie można było wejść do góry po ścianie. Była kryta gontem. Od stodoły do lasu było około 40 m, z drugiej strony 30 m, a od Łażowej 10–15 [!] m. Zaraz po ustaniu strzałów zobaczyłem ogień. Stodoła i gajówka były okrażone. W jakieś 20–30 minut po podpaleniu odeszliśmy stamtąd. Moim zdaniem nikt nie mógł się stamtąd wydostać, bo wszystko się bardzo szybko paliło. Niemcy mieli automaty i pistolety. 400–500 m od gajówki zatrzymali się Michał Ostapowicz i Olga Kołkowiec. Ja stałem około 30 m od nich. Pierwsze strzały usłyszałem już stojąc koło Ostapowicza. Kanonada trwała 15–20 minut. Cały czas Niemcy stali wokół gajówki. Z nikim nie rozmawiałem na temat morderstwa w gajówce. Nie wiem, w jakiej pozycji leżały te trupy. Olga Kołkowiec jest Ukrainką. W czasie okupacji byłem w Łażowej. Marii Wołoszyn nie znam. Niemcy nie zawsze brali nas na akcje. Nie mieli do nas zaufania. Nikt nie strzelał, jak wchodziłem z oficerem na podwórze ^d[...] ^d. Ja nie mogłem odmówić pójścia z Niemcami jako przewodnik.

Św[iadek] Michał Ostapowicz i Olga Kołkowiec [prze]słuchiwani są przy udziale tłumacza przysięgłego mgr. Sierakiewicza.

Św[iadkowie] Michał Ostapowicz, l[at] 60, cieśla, rencista, obcy.
Św[iadek] Olga Kołkowiec, l[at]45, kołchoźnica, obca.

Za zgodą stron świadkowie zostali zwolnieni od przyrzeczenia.

Św[iadek] Michał Ostapowicz: Ja wstąpiłem do pracy do leśniczówki pow. aleksandryjskiego w 1940 r. w sierpniu. Zacząłem zapoznawać się z pracą w lesie i z robotnikami w nadleśnictwie. W tym czasie poznałem Kuczyńskiego. Znałem tylko Piotra Kuczyńskiego. Okazany przy normalnym świetle jest ten sam, którego znałem w leśniczówce. Dokładnie roz-

у сторожці. Добре розпізнаю його. Є дуже подібний, але з часу, коли я його бачив минуло 20 років. Він проживав у Накотах на відстані близько 4 км від сторожки. Його брата Броніслава я не знав. Жодних непорозумінь між мною і Кучинським не було. Наприкінці серпня 1943 р. я був вдома, виходжу на подвір'я, щоб набрати води, дивлюся, а з боку хліва біжать німці, оточують сторожку. Тоді я повернувся назад до помешкання і сказав вдома, що нас оточують німці. У моєму помешканні була моя сім'я: я, дружина, троє дітей, тесті – Радчук Тетяна, її невістка і Ольга Колковець з дітьми. Крім мене, інших мужчин не було. Мені не відомо, чи хтось був у господарських будівлях. Я не встиг закінчити, як німці почали стріляти у вікно. Тоді до помешкання увійшов німець і вигнав всіх на подвір'я. Сторожка мала два входи. Німці наказали виходити задніми дверима. Тоді поставили нас в шеренгу і запитали, чи я є бандитом. Я сказав їм, що не є бандитом і показав документи лісової служби. Тоді моя дружина показала їм документи, які підтверджували, що я є працівником лісової служби. Німець порвав ці документи, взяв мене за шиворіт, відвів за сторожку і мене почали бити палицями, поки я не впав на землю. Тоді хтось підійшов до мене, підняв мене, бо сам я встати не міг, відвів мене на подвір'я і посадив на воза. Я втратив свідомість, всі плечі були чорні від побоїв. Не можу виключити, що піднімав мене Кучинський. Я бачив його тоді, коли німці наказали вийти з помешкання, коли оточили сторожку. Тоді коли виходив по воду і бачив німців, які оточували, Кучинського не бачив. Німці були у пелеринах. Кучинський також був у мундирі і весь час мав на собі пелерину. Мундир був гранатового кольору, такий як носила німецька поліція. Яке мав взуття не пам'ятаю. Шапку мав німецьку, поліцейську. Шапка була кругла. Мав при собі зброю. Це був автомат. Гвинтівку тримав напоготові, одним кінцем під пелериною. Я не розмовляв з ним. По-моєму Кучинський міг бачити мене, коли я виходив по воду. Тоді, коли мене посадили на підводу, від'їхали углиб лісу близько 2 км. Крім мене на підводі була дружина і троє дітей. Колковець при цьому не було. Я не знав, куди вона ділася. Була така ситуація, що на відстані 400–500 м від сторожки протягом близько 15 хвилин ми стояли на місці. Під час цієї стоянки я не бачив Кучинського. Підводою до Соломки ми не доїхали, але на зворотньому шляху, коли минула майже година часу, я зауважив, що стодола догоряла. Дім тоді ще стояв, не горів. Ми затримались там близько 5 хвилин, а коли рушили звідти, то запалили також і дім. На зворотньому шляху я знаходився на відстані близько 25 м від палаючої стодоли. Жодних трупів я не бачив. Жодних пострілів тоді, коли мене висаджували на підводу, я не

poznaję go. Jest bardzo podobny, ale od czasu, gdy go widziałem, minęło 20 lat. On mieszkał w Nakotach w odległości około 4 km od leśniczówki. Jego brata Bronisława nie znałem. Żadnych nieporozumień między mną a Kuczyńskim nie było. W końcu sierpnia 1943 r. byłem w domu, wychodzę na podwórze, żeby nabrać wody i patrzę, a od strony chlewa biegną Niemcy i okrążają leśniczówkę. Wtedy zawróciłem z powrotem do mieszkania i mówiłem w domu, że Niemcy nas okrążają. W moim mieszkaniu była moja rodzina, ja, żona, 3-je dzieci, teściowa – Radczuk Tatiana, jej synowa i Olga Kołkowiec z dziećmi. Poza mną żadnych mężczyzn nie było. Nie jest mi wiadomym, czy ktoś był w zabudowaniach gospodarczych. Nie zdążyłem skończyć, gdy Niemcy zaczęli strzelać w okno. Wtedy wszedł Niemiec do mieszkania i wypędził wszystkich na podwórze. Leśniczówka miała dwa wejścia. Niemcy kazali wychodzić tylnym wejściem. Wtedy postawili nas w szereg i zapytali, czy jestem bandytą. Powiedziałem im, że nie jestem bandytą i pokazałem dokumenty służby leśnej. Wtedy żona moja pokazała im dokumenty stwierdzające, że jestem pracownikiem służby leśnej. Niemiec podarł te dokumenty, mnie wziął za kołnierz, zaprowadził za leśniczówkę i zaczęli mnie bić kijami, aż upadłem na ziemię. Wtedy ^b-ktoś podszedł do mnie, podniósł mnie, bo sam^b wstać nie mogłem, zaprowadził mnie ^bna podwórze i wsadził na wóz. Ja straciłem^b przytomność, plecy miałem całe czarne od bicia. Nie mogę wykluczyć, że nie podnosił ^bmnie Kuczyński.^b Widziałem go wtedy, kiedy Niemcy zarządzili opuszczenie mieszkania, kiedy okrążyli leśniczówkę. Wtedy kiedy wychodziłem po wodę i widziałem okrążających ^bNiemców, Kuczyńskiego nie widziałem.^b Niemcy byli w pelerynach. Kuczyński był też w mundurze i cały czas miał na sobie pelerynę. Mundur był koloru granatowego, jaki nosiła niemiecka policja. Jakie miał obuwie, nie pamiętam. Czapkę miał niemiecką policyjną. Czapka była okrągła. ^bMiał przy sobie broń, był to automat. Karabin trzymał w pogotowiu,^b jednym końcem pod peleryną. Nie rozmawiałem z nim. Według mnie Kuczyński mógł mnie widzieć, jak wychodziłem po wodę. Wtedy gdy mnie wsadzili na furmankę, odjechali w głąb lasu około 2 km. ^bOprócz mnie była na furmance żona i troje dzieci.^b Kołkowiec przy tym nie było. Ja nie wiedziałem, gdzie ona się podziała. Była taka sytuacja, że w odległości ^b400–500 m od leśniczówki przez około 15 minut staliśmy w miejscu.^b W czasie tego postoju Kuczyńskiego nie widziałem. Furmanką do Sołomki nie dojechaliśmy, ale w drodze powrotnej po upływie około godziny zauważyłem, że stodoła dopalała się. Dom jeszcze wtedy stał, nie palił się. Tam zatrzymaliśmy się około 5 minut i jak ruszyliśmy stamtąd, to zapalili również dom. W drodze powrotnej byłem około ^b25 m od palącej się^b stodoły. Żadnych trupów nie widziałem. Żadnych strzałów wtedy, kiedy wsadzono mnie na furmankę, nie słyszałem, bo zagłuszał wszystko

чув, бо все заглушив літак, який кружляв над Соломкою. Я не бачив, щоб цей літак приземлявся. У вікно випустили одну чергу. Коли ми від'їжджали вглиб лісу стодола ще не горіла. У стодолі з одного боку було жито. Частина була обмолочена, а частина лежала в снопах. Ця стодола належала до сторожки і я користовався нею. Мала близько 15 м довжини, близько 4–5 м ширини і 2–3 м висоти. Стіни були з дощок, а крита була соломкою. Стодола була зроблена виключно з дощок. Між дошками не було щілин, тісно прилягали. Між стінами угорі і дахом не було вільного місця і людина не могла тудою пройти. Коли ми доїхали до Александрії, була погана погода, падав дощ зі снігом, було близько 22 за московським часом. Коли ми приїхали туди, дружина скерувала підводу на подвір'я ⁶моєї матері, яка мешкала на відстані близько 30 м від дороги.⁶ Тоді дружина залишила мене на возі на подвір'ї матері й пішла до лісничого Глянця, повідомити йому, що німці привезли нас на розстріл. Тоді Глянц встав, одягнувся і поїхав у комендатуру повідомити, що німці спалили сторожку й побили працівника. Німець сказав прийти наступного дня. Глянц ⁶пішов на другий день і приніс мені якийсь документ⁶ й німці мене більше не чіпали. Я вже весь час проживав у Александрії. Кучинський до нас не приходив, про здоров'я не питав. Марії Волошин я не знав. У мене тієї ночі ніхто не ночував. Через два або три дні після цього інциденту виявилось, що у сусідній сторожці було вбито людей, між іншим родичів моєї дружини. У тій сторожці також була стодола, яка також потім була спалена. Я дізнався, що людей розстрілювали у стодолі, яка належала до сторожки, бо там люди збирали кістки. Я нічого не знав, що там переховувалося населення українського походження. Та стодола була порожня. Мала близько 10 м довжини, 4 м ширини, 2,5 м висоти. Стіни були з дощок, крита була соломкою. Та стодола була стара і було можливо пройти на зовні щілиною між стіною і дахом. Там були дірки, якими можна було пройти. На цю тему з Ольгою Колковець не розмовляв, оскільки не бачив її. Зустрівся з нею після вивольнення тих земель Червоною армією. Кучинський напевно знав про те, що я українець за національністю. ⁶Важко сказати, чи обвинувачений мав привід до залишення Накотів. [†]Не знаю, чи загинув хтось з родини обв[инуваченого]. Якщо б Кучинський мав якісь претензії до мене, то міг використати ту ситуацію, щоб помститися, щоб мене вбити.[†] До 1940 р. я працював міліціонером.⁶ Всі про це знали. Ніхто не старався про проживання у незайнятій сторожці, бо там близько був фронт. Савелія Ковадорова я не знав.

На пит[ання] прокурора: Самостійно я не міг піднятися, після того, як мене німці побили. Літак кружляв цілий час. Пострілів я не чув.

samolot latający nad Sołomką. Nie widziałem, by samolot ten lądował. Do okna była jedna seria strzałów. Kiedy odjeżdżaliśmy w głąb lasu, stodoła nie paliła się jeszcze. W stodole z jednej strony było żyto. Część była wymłócona, a część leżała w snopach. Stodoła ta należała do leśniczówki i była użytkowana przeze mnie. Miała około 15 m długości, około 4–5 m szerokości i 2–3 m wysokości. Ściany były z desek, a kryta była słomą. Wyłącznie z desek była zrobiona. Między deskami nie było szpar, ściśle przylegały. Między ścianami na górze a dachem nie było wolnego miejsca i człowiek nie mógł tamtędy przejść. Kiedy dojechaliśmy do Aleksandrii, była zła pogoda, padał deszcz ze śniegiem, [godzina] około 22 czasu moskiewskiego. Kiedyśmy przyjechali tam, żona skierowała furmankę w podwórze ^bdo mojej matki, która mieszkała około 30 m od drogi.^b Wtedy żona zostawiła mnie na wozie na podwórzu matki i poszła do leśniczego Glanca powiedzieć mu, że Niemcy tu nas przywieźli na rozstrzelanie. Wtedy Glanc wstał, ubrał się i poszedł do komendantury zawiadomić, że Niemcy spalili leśniczówkę i zbili pracownika. Niemiec kazał przyjść na drugi dzień. Glanc ^bposzedł na drugi dzień i przyniósł mi jakiś dokument^b i Niemcy już nas nie ruszali. Już mieszkałem cały czas w Aleksandrii. Kuczyński do nas nie przychodził, o zdrowie nie pytał. Marii Wołoszyn nie znałem. U mnie w tę noc nikt nie nocował. Dwa dni albo trzy po tym zajściu okazało się, że w sąsiedniej leśniczówce byli pobici ludzie, między innymi krewni mojej żony. W tamtej gajówce też była stodoła i też potem została spalona. Dowiedziałem się, że ludzi rozstrzeliwano w stodole należącej do gajówki, bo tam ludzie zbierali kości. Nic nie wiedziałem, że tam ukrywała się ludność pochodzenia ukraińskiego. Tamta stodoła była pusta. Miała około 10 m długości, 4 m szerokości, 2,5 m wysokości. Ściany były z desek, kryta była słomą. Ta stodoła była stara i było możliwe przejście na zewnątrz szparą między ścianą a dachem. Tam były dziury, którymi było można przejść. Na ten temat z Olgą Kołkowiec nie rozmawiałem, gdyż jej nie widziałem. Spotkałem się z nią po wyzwoleniu tych terenów przez Armię Czerwoną. Na pewno Kuczyński wiedział o tym, że należę do narodowości ukraińskiej. ^bTrudno sądzić, czy osk[arżony] miał powody do opuszczenia Nakotów. ^cNie wiem, czy zginął ktoś z rodziny osk[arżonego]. Gdyby Kuczyński miał jakieś pretensje w stosunku do mnie, to mógł wykorzystać tę sytuację, żeby się zemścić, żeby mnie zamordować.^e Pracowałem jako milicjant do 1940 r.^b Wszyscy o tym wiedzieli. Nikt nie starał się, żeby objąć nie zajętą gajówkę, bo tam był blisko front. Sawiel[i]ja Kowadorowa nie znałem.

Na pyt[anie] Prokuratora: Sam nie mogłem się podnieść, jak mnie Niemcy zbili. Samolot latał cały czas. Strzałów nie słyszałem. ^bKoło mnie stali Niemcy, ale Kuczyńskiego wśród nich nie było.^b Niemców było dużo.

⁶Коло мене стояли німці, але Кучинського серед них не було.⁶ Німців було багато. Палаючу стодолу я побачив тоді, коли ми поверталися назад. Пострілів я не міг чути, оскільки кружляв літак. ⁶Стодоли біля сторожки не видно, бо стоїть⁶ у лісі й ліс заслоняє її. Коли ми були в лісі, ми бачили, що в околиці Соломки щось горить. Пострілів з боку Соломки не було чути. Німці били мене по нирках. ⁶Кіньми керував син.⁶ Я спокійно лежав на возі. Коли українці довідувалися про наближення німців, то втікали до лісу. Федюри ні Веремчука я не знав. Я не чув, ⁶що було вбито якогось поляка,⁶ який був на службі у німців. Теща говорила мені, що заарештовано чотирьох українців. Можливо, що Кучинський говорив щось моїй дружині, але я не чув. Мені відомо, ⁶що німець питав Кучинського, чи я є бандитом, чи ні. Кучинський відповів, що це порядна сім'я, говорив це німцеві в присутності моєї дружини.⁶ На Кучинському був мундир і пелерина. ⁶Броніслава Кучинського я не знав. ^дПерекладач зачитав нотатку з арк. 2 російською мовою. Св[ідок] посвідчив, що не давав показань, що нібито знав Броніслава Кучинського.^д ⁶З огляду на період часу не пам'ятаю цих обставин. Я особисто стодоли при сторожці не оглядав. ⁶Перед тим, як прийняти посаду у Василейці, я проживав у Александрії.⁶ Подав такі розміри тієї стодоли, незважаючи на те, що її не бачив, тому, що всі стодоли будувалося більш-менш таких самих розмірів і посилаюся на подібність. Коли там був гайовий, я був у цій стодолі, а отже знав її. Попереднє висловлювання стосується того, що я не був у цій стодолі під час вбивства.

В цьому місці до залу входить св[ідок] Ловінський Тадеуш: повідомляє, що ⁶Александра Пашковська, сестра Остаповича, який дає в цей момент показання, входить до залу, слухає показання, а потім виходить в коридор і спілкується з іншими свідками, між іншим, зі свідком Ольгою Колковець.⁶

Продовження свідчень *св[ідка] Остаповича:*

Цю стодолу я оглядав у 1940 р. Пізніше вже не оглядав. Сторожка і стодола були дуже старі, але ще трималися. Стодола була порожня. Ніяке зерно там не зберігалось. Стодола мала звичайний дах, критий соломкою. Дах щільно прилягав до верхньої частини стіни. ⁶, ^дБроніслава Кучинського я не розпізнав, тільки Пйотра. Під час слідства я не розпізнав Броніслава, незважаючи на те, що написано, що розпізнав.^д ⁶Св[ідкові] показано фотографії на стор. 29, на яких св[ідок] розпізнав ⁶під номером 3 Пйотра Кучинського, а Броніслава ні, тому що св[ідок] його не знає.⁶ Не пам'ятаю, чи Кучинський допомагав

Pałacą się stodołę zobaczyłem, kiedy wracaliśmy z powrotem. Strzałów nie mogłem słyszeć, bo latał samolot. ^bStodoły koło gajówki nie widać, bo stoi ^b w lesie i las zasłania ją. Kiedy byliśmy w lesie, widzieliśmy, że w okolicy Sołomki coś płonie. Strzałów od strony Sołomki nie było słychać. Niemcy bili mnie po nerkach. ^bKoźmi powoził syn. ^b Ja leżałem spokojnie na wozie. Kiedy Ukraińcy dowiadawali się, że zbliżają się Niemcy, to uciekali do lasu. Fiediury ani Wieremczuka nie znałem. Nie słyszałem, ^b że zabito jakiegoś Polaka ^b będącego na usługach Niemców. Teściowa mi mówiła, że aresztowano czterech Ukraińców. Możliwe, że Kuczyński coś mówił do mojej żony, ale ja nie słyszałem. Wiadomym mi jest, ^b że Niemiec pytał Kuczyńskiego, czy ja jestem bandytą, czy nie. Kuczyński powiedział, że to porządna rodzina, mówił to do Niemca w obecności mojej żony. ^b Kuczyński miał na sobie mundur i pelerynę. ^b Bronisława Kuczyńskiego nie znałem. ^f Odczytano notatkę na k. 2 po rosyjsku przez tłumacza, św[iadek] zeznaje, że nie składał zeznania jakoby znał Bronisława Kuczyńskiego. ^{f, -b} Z uwagi na [odległy] okres czasu okoliczności tej nie pamiętam. Ja osobiście stodoły przy gajówce nie oglądałem. ^b Przed objęciem posady w Wasilejce mieszkałem w Aleksandrii. ^b Dlatego podałem takie wymiary tej stodoły, mimo że jej nie widziałem, iż wszystkie stodoły były budowane mniej więcej w tych samych wymiarach i powołuję się na podobieństwo. Kiedy był tam gajowy, to byłem w tej stodole, więc znałem ją. Poprzednią wypowiedź nawiązuję do tego, że nie byłem w tej stodole w czasie mordu.

W tym miejscu wchodzi na salę św[iadek] Łowiński Tadeusz, podaje, że ^b Aleksandra Paszkowska, siostra zeznającego w tej chwili Ostapowicza, wchodzi na salę, słucha zeznań, a następnie wychodzi na korytarz i kontaktuje się z innymi św[iadkami], między innymi ze św[iadkiem] Olgą Kółkowiec. ^b

D[alszy] c[iąg zeznań] *św[iadka] Ostapowicza:*

Stodołę tę oglądałem w 1940 r. Później już jej nie oglądałem. Gajówka i stodoła były bardzo stare, ale jeszcze się trzymały. Stodoła była pusta. Żadne zboże nie było tam składowane. Stodoła miała zwykły dach, kryty słomą. Dach ściśle przylegał do górnych części ściany. ^{b, f} Bronisława Kuczyńskiego nie rozpoznałem, tylko Piotra. W śledztwie nie rozpoznałem Bronisława, mimo że napisano, że rozpoznałem. ^{f, -b} Okazano św[iadkowi] fotografię w aktach na str. 29, na których św[iadek] rozpoznał ^b pod numerem 3 Piotra Kuczyńskiego, a Bronisława nie, albowiem św[iadek] go nie zna. ^b Nie pamiętam, czy Kuczyński pomagał żonie i ^b dzieciom wsiąść na wóz, ponieważ wtedy nic nie docierało do mojej świadomości ^b po tym biciu. Do pełnej świadomości po pobiciu doszedłem ^b po upływie 3–4 ty-

дружині і дітям сісти на віз, оскільки тоді ніщо не доходило до моєї свідомості після того побиття. До повної свідомості після побиття я дійшов через 3–4 тижні. Після того побиття я був напівглухий і можливо тому я не звернув уваги на постріли. Я був столяром і теслею в Александрії, але оскільки не було роботи, а я не мав на що жити, прийняв посаду лісника у сторожці. В сторожці я поселився 12 VIII 1940 р. Весь час проживав там. Під час окупації до Александрії переїжджали всі поляки і українці. Більше було українців. Польські колонії були окремо. Не можу сказати, кого було більше в Соломці, поляків чи українців. Спочатку в поліцію приймали українців, а потім, коли німці почали вбивати людей, палити села, українська поліція втекла, а німці вербували поляків. Александрія нараховувала близько 2 тис. людей, по-моєму. Зачитано на арк. 30–37 показання свідка Остаповича, який заявляє, що знає лише Пйотра, а не Броніслава й такі показання давав завжди. Також на арк. 257–259 свідок підтверджує показання, що знав лише Пйотра Кучинського, а про Броніслава нічого не знав. Мені зачитано протокол, але про Броніслава я ані нічого не говорив, ані мені не читали, що я знаю Броніслава. Зачитано російською мовою фрагмент свідчень на арк. 258 і свідок показав, що таких свідчень не давав. Наші слідчі органи не питали в мене, яку характеристику дав мені Кучинський під час цього інциденту. Свідок показує, що не говорив про це, оскільки бачив протокол дружини, яка дала про це показання, отже не бачив потреби. Мене викликали на допит у Росії, я сам не зголошувався. Тоді мені не говорили, які матеріали мали органи стосовно вини Кучинського.

Свідок/ Ольга Колковець: Моє прізвище по першому чоловікові було Радчук, а тепер Колковець. Про події в Соломці нічого не знаю. Українці спалили населений пункт Береставіце, на відстані 4 км від Лажової й тоді населення почало утікати. Я мала двох дітей (у віці) півтора і півроку. Втекла з ними до Остаповича в сторожку. Остапович не був моїм родичем. Дружина Остаповича була моєю братовою [!]. Чоловік підвіз мене до лісничівки, а сам з майном сховався глибоко у лісі. У Остаповича я була тільки одну ніч. Вранці Остапович вийшов на подвір'я і потім сказав нам, що нас оточили німці. Ми лягли на підлогу. Була я, мої діти, Остапович, його дружина з трьома дітьми і теща. Німці почали стріляти по вікнах. Потім наказали вийти на подвір'я. Серед них я впізнала Пйотра Кучинського і звернулася до нього: „Куме рятуй!“ Кучинський був одягнутий в пелерину, але докладно я не бачила, бо плакали мої діти і я була налякана. Я не зауважила, чи він мав зброю. Кучинський наказав мені втікати

godni.^b Po tym pobiciu byłem ^bna wpół głuchy i dlatego być może strzały uszły mojej uwadze.^b Byłem stolarzem i cieślą w Aleksandrii, ^bale ponieważ nie było roboty, a nie miałem z czego żyć, przyjąłem posadę leśnika w leśniczówce. W leśniczówce zamieszkałem 12 VIII 1940 r.^b Cały czas tam mieszkałem. W czasie okupacji do Aleksandrii ściągali wszyscy Polacy i Ukraińcy. Więcej było Ukraińców. ^bKolonie polskie były osobno.^b Nie mogę powiedzieć, czy w Sołomce było więcej Polaków, czy Ukraińców. ^bNajpierw do policji brano Ukraińców, a później, kiedy Niemcy zaczęli mordować ludzi, palić wioski,^b to policja ukraińska uciekła, a ^bNiemcy werbowali Polaków.^b Aleksandria liczyła około 2 tys. ludzi wg mnie. Odczytano na k. 30–37 zeznania świadka Ostapowicza, który oświadcza że ^bznał tylko Piotra, a nie Bronisława^b i tak też zawsze zeznawał. Również na k. 257–259 świadek ^bpodtrzymuje zeznania, że znał tylko Piotra Kuczyńskiego, a o Bronisławie nic^b nie wiedział. Odczytano mi protokół, ale ja nic nie mówiłem o ^bBronisławie, oni mi nie czytali, że znam Bronisława.^b Odczytano w języku rosyjskim fragment zeznania na ^bk. 258 i św[iadek] zeznał, że takiego zeznania nie złożył.^b Nasze władze przesłuchujące nie pytały, jaką opinię wydał mi Kuczyński w czasie tego zajścia. ^bŚw[iadek] zeznaje, że nie mówił o tym, ponieważ widział protokół żony, która zeznała^b o tym, więc nie widział potrzeby. Mnie wezwano na przesłuchanie w Rosji, sam się nie zgłaszałem. Wtedy nie mówili mi, jakie materiały posiadały władze odnośnie winy Kuczyńskiego.

Św[iadek] Olga Kołkowiec: Nazwisko moje ^bpo pierwszym mężu było Radczuk,^b a teraz jest Kołkowiec. O wydarzeniach w Sołomce nic nie wiem. Ukraińcy spalili miejscowość Berestowiec odległą 4 km od Łażowej i wtedy ludność zaczęła uciekać. Ja miałam ^bdwoje dzieci [w wieku] 1½ i ½ roku. Uciekałam z nimi do Ostapowicza do leśniczówki.^b Ostapowicz nie był moim krewnym. Żona Ostapowicza ^bbyła moją bratową [!].^b Mąż podwiózł mnie pod leśniczówkę, a sam ^bschował się z dobytkiem^b w lesie. U Ostapowicza byłam tylko jedną noc. Rano Ostapowicz ^bwyszedł na podwórze i potem mówił, że Niemcy nas okrążyli.^b Myśmy się pokładli na podłogę. Ja byłam, moje dzieci, Ostapowicz, jego żona z trojgiem dzieci i teściowa. Niemcy ^bzaczęli strzelać w okna.^b Potem kazali wyjść na podwórze. Wśród nich ^bpoznałam Piotra Kuczyńskiego^b i zwróciłam się ^bdo niego: „Kumie ratuj!”^b Kuczyński był ubrany w pelerynę, ale dokładnie nie widziałam, bo dzieci mi płakały i byłam wystraszona. Nie zauważyłam, czy miał broń. ^bKuczyński kazał mi uciekać i wskazał drogę, którą miałam uciekać.^b Uciekałam sama z dziećmi. ^fNie pamiętam, czy osk[arżony] rozmawiał z Niemcami. ^bWydaje mi się, że osk[arżony] prosił Niemców, żeby mnie puścili.^b Osk[arżony] nie pytał się, gdzie jest mój mąż. Kuczyńskiego znałam od 1940 r., bo byłam jego sąsiadką, kiedy mój mąż był gajowym.

і показав дорогу, якою я мала утікати.^б Я втікала сама з дітьми. ^аНе пам'ятаю, чи обв[инувачений] розмовляв з німцями. ^бЗдається мені, що обв[инувачений] просив німців, щоб мене відпустили.^б Обв[инувачений] не питався, де є мій чоловік. Кучинського я знала з 1940 р., бо була його сусідкою, коли мій чоловік був гайовим. Мого першого чоловіка звали Дем'ян Радчук. Я не мала з ніким жодних суперечок. ^бКучинський знав, що я є україркою.^б Без допомоги обв[инуваченого] втеча ^бзі сторожки була неможлива, бо ми були оточені.^{б, -д} Дружина обв[инуваченого] була хресною моєї дитини, ще як був спокій. Я втікала з дітьми близько 2 км. Мій чоловік ^бприїхав ввечері з іншого боку.^б Я не бачила жодного поляка, крім Пйотра Кучинського. Броніслава Кучинського знаю. Під час втечі Остаповичі залишилися на місці. ^бСторожка була на відстані^б 200 м від дому лісника, але я там не була. Одну ніч переночувала у ^бОстаповича,^б але ніяких людей там не бачила. ^бВолошин Марію знаю,^б проживала тоді ^бу Лажовій.^б Лажова знаходиться на відстані близько 5 км ^бвід хати лісника.^б Я знала чоловіка Марії Волошин. Вони не проживали постійно, а я проживала на колонії і близько їх не знала. Скільки дітей і якого віку мала Марія Волошин я не знаю. Коли утікала з дітьми, чула постріли, але, де стріляли не знаю, бо кружляли літаки. Моя братова також загинула в цій stodolі. ^аМарія ^бВолошин розповідала мені про цей інцидент, але я не могла зрозуміти – вона втратила розум. Бувало, почне говорити і не закінчить, а вже говорить про щось інше.^б Марія Волошин говорила по-польськи, по-російськи і по-українськи. Була глуха. Нічого не говорила мені, ^бщо Пйотр Кучинський^б був тоді в тій stodolі.^а Потім обв[инуваченого] я вже не бачила. Після того випадку я була дуже хвора, бо простудилася.

На питання прокурора: На другий день після випадку я не була у сторожці. Про те, що там було так багато трупів говорили люди. М. Волошин говорила мені про цей інцидент через тиждень. Я не могла її зрозуміти, того, що вона говорила. М. Волошин мала трохи обдерту скроню, чи мала слід на чолі, не знаю, бо не приглядалася до неї. Говорила, що там загинули її діти і чоловік.

Розгляд закінчено о годині 17.20⁴.

(—) Голова

(—) Протоколіст

ІНП, СВВр 79, арк. 138–149.
Оригінал, рукопис на бланку.

Mój pierwszy mąż nazywał się Demian Radczuk. Z nikim nie miałam żadnych sprzeczek. ^bKuczyński wiedział, że jestem Ukrainką. ^bBez pomocy osk[arżonego] ucieczka ^bz leśniczówki była niemożliwa, bo byliśmy okrażeni. ^{b, f}Żona osk[arżonego] chrzcila moje dziecko, jak był jeszcze spokoj. Z dziećmi uciekałam około 2 km. Mąż mój ^bprzyjechał wieczorem z innej strony. ^bNie widziałam żadnego Polaka oprócz Piotra Kuczyńskiego. Bronisława Kuczyńskiego znam. W czasie ucieczki Ostapowicze zostali na miejscu. ^bGajówka była odległa od leśniczówki ^bo około 200 m, ale ja tam nie byłam. Jedną noc nocowałam u ^bOstapowicza, ^bale żadnych ludzi tam nie widziałam. ^bWołoszyn Marię znam, ^bmieszkała wtedy ^bw Łażowej. ^bŁażowa jest odległa o około 5 km ^bod leśniczówki. ^bZnałam męża Marii Wołoszyn. Oni nie mieszkali stale, a ja mieszkałam na kolonii i bliżej ich nie znałam. Ile dzieci i w jakim wieku miała Maria Wołoszyn, nie wiem. Kiedy uciekałam z dziećmi, słyszałam strzały, ale skąd padały, nie wiem, bo latały samoloty. Moja bratowa również zginęła w tej stodole. ^fMaria ^bWołoszyn opowiadała mi o tym zajściu, ale nie mogłam zrozumieć, bo ona postradała rozum. Bywało – zacznie mówić i nie skończy i już o czym innym mówi. ^bMaria Wołoszyn mówiła po polsku, po rusku i po ukraińsku. Była głucha. Nic mi nie mówiła, ^bże Piotr Kuczyński ^bbył wtedy w tej stodole. ^fPotem osk[arżonego] już nie widziałam. Byłam bardzo chora po tym wypadku, bo się przeziębiłam.

Na pytanie Prokuratora: Na drugi dzień po wypadku nie byłam w gajówce. O tym, że tam było tak dużo trupów, mówili ludzie. M. Wołoszyn mówiła mi o tym zdarzeniu po tygodniu. Ja jej nie mogłam zrozumieć, tego co ona mówiła. M. Wołoszyn miała troszkę odartą skroń, czy miała na czole znak, nie wiem, bo nie przyglądałam się jej. Mówiła że zginęły tam jej dzieci i mąż.

Rozprawę zakończono o godz. 17.20⁴.

(—) Przewodniczący

(—) Protokółant

IPN, SWWr 79, k. 138–149.

Oryginał, rękopis na formularzu.

Przypisy

- a- a Skreślono odręcznie.
- b- b Podkreślono odręcznie.
- c- c Poprawiono z: *Sołomki*.
- d- d Słowo nieczytelne.
- e- e Wzdłuż fragmentu na marginesie pionowa kreska.

Примітки

- а-а Закреслено від руки.
- б-б Підкреслено від руки.
- в-в Виправлено з: *Соломки*.
- г-г Нерозбірливе слово.
- г-г Уздовж фрагменту тексту вертикальна риска на полях.
- д-д Текст зазначений рисою по діагоналі.

¹ Кучинський Пйотр (1916 р. н.), заарештований ГМ 17 червня 1961, 16 грудня звинувачений в участі у вбивстві 70 мешканців села Лажова восени 1943, в т. ч. чотирьох дітей Марії Волошин та спробі вбивства її самої.

² Так у тексті; повинно бути: Шуцманшафт. Йдеться про підрозділи допоміжної поліції, створювані німцями з листопада 1941 з числа колишніх військових і поліцейських східних окупованих земель; частина цих підрозділів виконувала завдання охоронної поліції в містах, частина (регулярні батальйони) вела боротьбу з партизанським рухом; всього в ГТ та генеральних комісаріатах було створено майже 240 батальйонів Шуцманшафту.

³ Правдоподібно, йдеться про Жандармерію (Gendarmerie), частину Орднунгсполіції (Ordnungspolizei) – німецької поліції громадського порядку, що була призначена для виконання завдань з охорони порядку в селах і містечках.

⁴ Вироком ВС у Вроцлаві від 27 квітня 1963 П. Кучинський був визнаний невинним, але вирок одразу ж був оскаржений прокуратурою. 6 квітня 1964 на засіданні ВС розглянув скаргу прокурора і підтвердив вирок ВС у Вроцлаві. В обґрунтуванні було звернуто увагу м. ін. на той факт, що свідок М. Волошин під час допиту співробітниками КДБ в грудні 1960 показала, що обвинувачений застрелив чотирьох її дітей, натомість у листопаді 1962, даючи свідчення в Суді м. Дубно, заявила, що трьох. Незважаючи на повторні виклики до суду у Вроцлаві, М. Волошин жодного разу не з'явилася на судові засідання в справі Кучинського.

^{f-f} Fragment zaznaczony ukośną kreską.

¹ Kuczyński Piotr (ur. 1916), aresztowany przez MO 17 czerwca 1961, 16 grudnia został oskarżony o udział w zabójstwie 70 mieszkańców wsi Łażowa jesienią 1943, w tym czworga dzieci Marii Wołoszyn i próbę zabójstwa jej samej.

² Tak w tekście. Winno być: Schutzmannschaft. Chodzi o jednostki policji pomocniczej, tworzone przez Niemców od listopada 1941 z byłych wojskowych i policjantów wschodnich terytoriów okupowanych; część z tych jednostek wykonywała zadania policji ochronnej w miastach, część (regularne bataliony) zwalczała partyzantkę; w sumie w GG oraz komisarzariatach generalnych utworzono prawie 240 batalionów Schutzmannschaften.

³ Prawdopodobnie chodzi o Gendarmerie, część Ordnungspolizei – niemieckiej policji porządkowej, która była przeznaczona do wykonywania zadań ochrony porządku we wsiach i miasteczkach.

⁴ Wyrokiem SW we Wrocławiu z dn. 27 kwietnia 1963 P. Kuczyński został uniewinniony, ale wyrok został natychmiast zaskarżony przez prokuraturę. 6 kwietnia 1964 SN na posiedzeniu rozpatrzył skargę prokuratora i podtrzymał wyrok SW we Wrocławiu. W uzasadnieniu zwrócono m. in. uwagę na fakt, że świadek M. Wołoszyn podczas przesłuchania przez funkcjonariuszy KGB w grudniu 1960 zeznała, że oskarżony zastrzelił czworo jej dzieci, natomiast w listopadzie 1962 składając zeznania przez Sądem w Dubnie stwierdziła, iż troje. Mimo ponawianych wezwań do sądu we Wrocławiu M. Wołoszyn nigdy nie pojawiła się na rozprawie w sprawie Kuczyńskiego.

**Спогади Олександра Скіпальського про події на Волині
в 1943 р., записані в 2004 р.**

1 червня 2004 р.

У 1943 році у с. Вижгові Любомльського району Волинської області, в якому я проживав на той час, було 45 хат (дворів), поряд розташовувались хутори. На півночі від с. Вижгова у с. Чмикос проживали поляки-осадники, близько 60 хат. На півдні – відповідно с. Землиця, де також проживали поляки.

У самому с. Вижгові мешкали 5 польських сімей та декілька змішаних сімей (поляків з українцями). Жили мирно, ніяких проблем не виникало.

Під час окупації гітлерівці вербували поляків у шуцмани (поліцію), де давали їм зброю для підтримування належного окупантам порядку. Найбільша концентрація вороже налаштованих поляків по сусідству була у с. Стенжаричах Володимир-Волинського району. Там вони утворювали т. зв. пляцувки і звідти нападали на українські села, в т. ч. і на Любомльщину (Любомльського повіту).

Так, у 1943 році, саме в час релігійного свята „Введення у храм” (глибокою осінню) на сусідні села Штунь та Замлиння нападали поляки, грабували, палили хати, забрали звідти близько 30 чоловік, вивели до лісу і там мордували. Потім помордованих їздили кіннями, і хто ще рухався, того добивали.

Коли звістка про цю акцію дійшла до с. Вижгова, люди почали тікати з села, залишаючи худобу та майно.

В той час священник с. Штунь Покровський переховувався у с. Вижгові. Його син був в УПА. Напередодні Покровський навернув польку до православ'я.

Коли поляки увійшли до с. Вижгова, то перше зайшли до дядька моєї дружини – Середи Ларіона Михайловича і змусили його вести їх до старости села, що він і зробив. Далі вже старості було велено привести їх до священника. Сільський староста змушений був завести до сім'ї Савчука Івана Йосиповича, де переховувався Покровський. Дочка священника Леся, яка обурювалася, зразу була вбита поляками, а вони самі повели її батька до сільського клубу і там його замордували. Крім того, знищили сім'ю, яка мешкала у клубі. Поховав св. Покровського житель с. Чмикос Іван Семчук.

**Relacja Oleksandra Skipal'skiego dotycząca wydarzeń na Wołyniu
w 1943 r., sporządzona w 2004 r.**

1 czerwca 2004 r.

W 1943 roku we wsi Wydźgów rejonu lubomelskiego obwodu wołyńskiego, w której wówczas mieszkałem, było 45 chałup (gospodarstw). W pobliżu znajdowały się chutory. Na północ od wsi Wydźgów, we wsi Czmykos mieszkali polscy osadnicy – około 60 chałup. Na południe – odpowiednio wieś Ziemlica, gdzie również mieszkali Polacy.

W samej wsi Wydźgów mieszkało 5 polskich rodzin oraz kilka rodzin mieszanych (polsko-ukraińskich). Żyli w zgodzie, nie było żadnych problemów.

W okresie okupacji hitlerowcy werbowali Polaków do Schutzmann[schaft] (policja), gdzie dawali im broń w celu utrzymania niezbędego dla okupantów porządku. Największa koncentracja wrogo nastawionych Polaków w sąsiedztwie była we w[si] Stężarycze rejonu włodzimierskiego. Tworzyli oni tzw. placówki i stamtąd dokonywali napadów na ukraińskie wsie, także na Lubomelskie (powiat lubomelski).

W 1943 roku, właśnie w czasie święta kościelnego „Wprowadzenia [Najświętszej Bogurodzicy] do świątyni” (późną jesienią) na sąsiednie wsie Sztuń i Zamłynie napadli Polacy, rabowali, palili chałupy, uprowadzili stamtąd około 30 osób, zaprowadzili do lasu i tam zamordowali. Następnie jeździli na koniach po zabitych dobijając tych, którzy jeszcze ruszali się.

Gdy wiadomość o tej akcji dotarła do wsi Wydźgów, ludzie zaczęli z niej uciekać, zostawiając bydło i mienie.

W tym czasie proboszcz wsi Sztuń Pokrowskyj ukrywał się we w[si] Wydźgów. Jego syn był w UPA. Poprzedniego dnia Pokrowskyj nawrócił Polkę na prawosławie.

Gdy Polacy wkroczyli do wsi Wydźgów, najpierw weszli do wujka mojej żony – Serey Łariona s. Mychajła oraz zmusili go, by zaprowadził ich do starosty wsi, co też uczynił. Następnie starosta dostał rozkaz zaprowadzenia ich do proboszcza. Starosta został zmuszony do zaprowadzenia ich do rodziny Sawczuka Iwana s. Josypa, gdzie ukrywał się Pokrowskyj. Córka proboszcza Łesia, która zareagowała oburzeniem, została przez Polaków od razu zabita, a jej ojciec zaprowadzony do wiejskiego klubu i tam zamordowany. Poza tym zlikwidowano rodzinę, która mieszkała w klubie. Proboszcza Pokrowskiego pochował mieszkaniec wsi Czmykos, Iwan Semczuk.

Після розправи над священиком поляки (всього близько 50 осіб) почали палити хати, а людей, які залишились у с. Вижгові, вбивати.

Я, Скіпальський О. П., разом з дружиною, відпустивши худобу зі стайні, втікали до села Олеськ. А батьки переховувались окремо. Потім, коли поляки пішли за р. Західний Буг, батьки повернулися, але хата разом з майном були спалені. Мені з дружиною повертатися було нікуди і тому ми залишилися в с. Олеськ, де я проживаю й зараз.

Залишилося у с. Вижгові лише 5 хат із 45.

Записано 1 червня 2004 р. зі слів Скіпальського
Олександра Прокоповича, 1920 р. н., мешканця
с. Олеськ.

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 212–213.
Завірена копія, машинопис.*

Po rozprawieniu się z proboszczem Polacy (w sumie około 50 osób) zaczęli palić chałupy, a ludzi, którzy zostali we wsi Wydźgów, zabijali.

Ja, Skipalskyj O. P. wraz z żoną, po wypuszczeniu bydła ze stajni, uciekliśmy do wsi Olesk. Rodzice zaś ukryli się osobno. Następnie, gdy Polacy wycofali się za rz[ekę] Bug Zachodni, rodzice wrócili, lecz chałupy były spalone. Nie mieliśmy z żoną dokąd wracać, więc zostaliśmy we w[si] Olesk, gdzie mieszkam do dziś.

We wsi Wydźgów zostało tylko 5 chałup z 45.

Spisano 1 czerwca 2004 roku ze słów Skipalskiego
Ołeksandra s. Prokopa, ur. w 1920 r., mieszkańca
wsi Olesk.

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 212–213
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Протокол допиту Павла Глезмана від 6 березня 1944 р.

Протокол допроса
арестованного Глезман Павла Михайловича
от 6 марта 1944 года, гор. Ровно

Допрос начат в 10 ч. 00 м.
окончен в 13 ч. 00 м.

Вопрос: Где Вы проживали в период немецкой оккупации Западной Украины?

Ответ: Сначала я проживал в селе Рудня Рожищенского р[айо]на Вольнской области, а примерно в мае или июне месяце 1943 года перешел на жительство в село Волнянка¹ этого же района, ввиду того, что польские колонии, которые были расположены около села Рудня, были кем-то вырезаны и все поляки села Рудня, боясь этой же участи, переселились в Волнянку.

Вопрос: При каких обстоятельствах Вы были задержаны?

Ответ: 2 февраля 1944 года утром в с. Рожище пришла Красная Армия, я увидел бойцов и спросил, куда сдать можно имевшееся у меня оружие: винтовку русскую, 59 патронов к ней, немецкую гранату и револьвер испорченный. Бойцы меня направили к командиру взвода, последний начал меня спрашивать, кто из жителей еще имеет оружие. Я ему об этом подробно рассказал, тогда он направил меня в штаб дивизии с тем, чтобы и там об этом рассказать. В штабе дивизии меня стали допрашивать о лицах, кто имеет оружие в нашем селе, а потом начали задавать вопросы о моей службе у немцев, чем я занимался, я об этом все рассказал, после чего меня направили в г. Луцк, как задержанного.

Вопрос: Выше Вы показали, что с приходом Красной Армии в ваше село Вы пришли сдать имевшееся оружие в штаб одной из дивизий. Откуда было получено Вами это оружие?

Ответ: Вышеуказанное оружие мною было получено от немцев. Примерно летом 1943 года мне немецкое командование воинской части, охранявшей железнодорожный мост в Рожище, поручило мне собирать продукты для них с близлежащих селений: села Звозы, Дубище, Ольгановка, и для охраны лично меня дали мне винтовку и боеприпасы. Кроме этого, давали мне повозку и извозчика. За три раза я для немцев собрал около 150 яиц и 2 килограмма сала.

Вопрос: Разве оружие немцы Вам выдавали для личной охраны?

Protokół przesłuchania Pawła Hlezmana z 6 marca 1944 r.

Protokół przesłuchania
aresztowanego Hlezmana Pawła s. Michała
z 6 marca 1944 roku, mias[to] Równe

Przesłuchanie rozpoczęto o g[odzinie] 10 m[inut] 00.
zakończono o g[odzinie] 13 m[inut] 00.

Pytanie: Gdzie mieszkaliście w okresie niemieckiej okupacji Zachodniej Ukrainy?

Odpowiedź: Najpierw mieszkałem we wsi Rudnia r[ejo]nu rożyszczańskiego obwodu wołyńskiego, a mniej więcej w maju lub czerwcu 1943 roku przenieśliśmy się do wsi Wołnianka tego samego rejonu. Spowodowane było to tym, że polskie kolonie, położone w pobliżu wsi Rudnia, zostały przez kogoś wyrżnięte i wszyscy Polacy ze wsi Rudnia, w obawie przed tym, że spotka ich ten sam los, przenieśli się do Wołnianki.

Pytanie: W jakich okolicznościach zostaliście zatrzymani?

Odpowiedź: Rano 2 lutego 1944 roku do w[si] Rożyszcze wkroczyła Armia Czerwona. Zobaczyłem żołnierzy i spytałem, gdzie można oddać posiadaną przez mnie broń: rosyjski karabin, 59 nabojów do niego, niemiecki granat oraz zepsuty rewolwer. Żołnierze skierowali mnie do dowódcy plutonu. Ten zaczął dopytywać się, kto jeszcze z mieszkańców wsi ma broń. Odpowiedziałem mu szczegółowo. Wtedy skierował mnie do sztabu dywizji, żebym również tam opowiedział o tym. W sztabie dywizji poddali mnie przesłuchaniu: rozpytywali o osoby z naszej wsi, które posiadały broń. Następnie zaczęli zadawać pytania dotyczące mojej służby u Niemców: co robiłem. Opowiedziałem o tym wszystko, po czym zostałem skierowany do m. Łucka w charakterze zatrzymanego.

Pytanie: Wyżej zeznaliście, że z nadejściem do waszej wsi Armii Czerwonej przysłaliście oddać posiadaną broń do sztabu jednej z dywizji. Skąd otrzymaliście tę broń?

Odpowiedź: Broń, o której wyżej wspominałem, otrzymałem od Niemców. Mniej więcej latem 1943 roku dowództwo niemieckiej jednostki wojskowej, która ochraniała most kolejowy w Rożyszczach, zleciło mi zbieranie dla nich artykułów żywnościowych z pobliskich osad: wsie Swoz, Dubiszczce i Olhanówka. W celu ochrony osobistej dali mi karabin i amunicję. Poza tym dostałem podwodę i woźnicę. Podczas trzech [objazdów] zebrałem dla Niemców około 150 jajek i 2 kilogramy słoniny.

Ответ: Нет, не только для личной охраны. Немцы в селах создали так называемые штурмовые группы, по-польски [!] „Зелпшуц”, якобы, для самообороны села, а на самом деле эти группы использовались немцами для ограбления населения и борьбы с бандеровцами. В частности, в селе Волнянка, где я проживал, была создана такая группа в апреле м[еся]це 1943 года, в состав которой входил и я, Глезман.

Всего было членов в нашей организации до 30 человек. Штурмовая группа² подчинялась немецкому коменданту, в нашем селе комендантом был Росковинский Антон, а помощником Вуйцик Константин.

Со стороны немцев эти группы поощрялись, снабжались оружием и получали то или иное задание. Всего членов таких групп в Рожищском районе было до 300 человек, из них 200 человек были вооружены. Руководили группами в районе поляки Холостоцкий и Соболецкий, а по линии „СД” руководил Ярошевский. Имя и отчество этих людей я не знаю.

Вопрос: Расскажите о своей практической деятельности как члена группы „СД”?

Ответ: Я уже выше показал, что для немцев собирал продукты с населения. Кроме этого, я лично участвовал в боевых операциях с немецкими войсковыми частями и полицией три раза, а именно: в августе месяце 1943 года местное украинское население деревни Сокуль³ сожгло немецкое хозяйство, находящееся в этом селе, угнало скот. Тогда были посланы польские вооруженные группы „СД” во главе с немцами. За этот налет было сожжено до 50 домов с надворными постройками, были убитые и раненые с местного населения, но сколько, я не знаю.

В начале декабря месяца 1943 года наша группа, да и другие группы, были направлены в с. Башево⁴ с задачей похоронить поляков, убитых там украинцами. Недалеко от села завязался бой, тогда руководитель этой операции, кто конкретно не знаю, сообщил в Луцк немцам, последние быстро приехали в это село и там произошли бои с украинцами, село нами было сожжено, были также и убитые, и раненые.

Также в декабре месяце 1943 года выезжали в деревню Вишенка, но боев там не было. Во всех трех налетах я активного участия не принимал, а находился при обозе, охранял последний. В селах Сокуль и Башево был изъят скот у населения, но сколько, я не знаю. Весь скот был направлен в Германию.

Другой какой-либо деятельностью я не занимался.

Вопрос: В этих налетах члены Вашей штурмовой группы все принимали участие?

Ответ: Да, участие принимали все, которые мною перечислены на допросе в штабе дивизии, но наиболее активными из них были три брата Росковинских, Слатковский, Ольшевский Францишек и Вуйцик Константин, последние двое мною на предыдущем допросе были

Pytanie: Czyżby Niemcy wydali Wam broń w celu ochrony osobistej?

Odpowiedź: Nie, nie tylko w celu ochrony osobistej. Niemcy utworzyli we wsiach tzw. grupy szturmowe, po polsku [!] „Selbstschutz”, jakoby w celu samoobrony wsi, a w rzeczywistości grupy te były wykorzystywane przez Niemców do rabowania ludności i walki z banderowcami. Istotnie, we wsi Wołnianka, gdzie mieszkałem, taka grupa została utworzona w kwietniu 1943 roku. W skład tej grupy wchodziłem również ja – Hlezman.

Członków naszej organizacji było w sumie do 30 osób. Grupa szturmowa¹ podlegała niemieckiemu komendantowi. W naszej wsi komendantem był Roskowiński Antoni, a [jego] zastępcą Wójcik Konstantyn.

Niemcy popierali te grupy, zaopatrywali [je] w broń oraz zlecali różne zadania. W sumie członków takich grup w rejonie rożyszczańskim było prawie 300 osób, w tym 200 osób posiadających broń. Grupami w rejonie dowodzili Polacy Chołostowski i Sobolewski, a z ramienia „SD” dowodził Jaroszewski. Imion ani imion ojców wymienionych osób nie znam.

Pytanie: Opowiedzcie o Waszej działalności jako członka grupy „SD”.

Odpowiedź: Wyżej zeznałem już, że zbierałem dla Niemców artykuły żywnościowe wśród ludności. Poza tym osobiście brałem udział trzy razy w operacjach bojowych razem z niemieckimi jednostkami wojskowymi i policją, a mianowicie: w sierpniu 1943 roku miejscowa ludność ukraińska wsi Sokul spaliła znajdujące się w tej wsi niemieckie gospodarstwo i uprowadziła bydło. Wtedy zostały wysłane polskie grupy zbrojne „SD” pod dowództwem Niemców. Podczas tego napadu spalono prawie 50 domów wraz z zabudowaniami gospodarskimi, wśród miejscowych byli zabici i ranni, ale nie wiem, ilu.

Na początku grudnia 1943 roku nasza grupa wraz z innymi została skierowana do w[si] Baszowa z zadaniem pogrzebienia Polaków zabitych tam przez Ukraińców. Niedaleko od wsi wywiązała się walka. Wtedy dowódca tej akcji, kto konkretnie nie wiem, powiadomił Niemców w Łucku. Ci szybko przyjechali do tej wsi, gdzie doszło do walk z Ukraińcami. Wieś została przez nas spalona, byli również zabici i ranni.

Również w grudniu 1943 roku pojechaliśmy do wsi Wiszenki, lecz walk tam nie było. W żadnym z trzech napadów czynnego udziału nie brałem. Byłem przy taborze, ochraniałem go. We wsiach Sokul i Baszowa mieszkańcom zabrano bydło, lecz nie wiem, ile. Całe bydło zostało wysłane do Niemiec.

Żadnej innej działalności nie prowadziłem.

Pytanie: Czy wszyscy członkowie Waszej grupy szturmowej brali udział w tych napadach?

Odpowiedź: Tak, udział brali wszyscy wymienieni przeze mnie podczas przesłuchania w sztabie dywizji, lecz najbardziej aktywnymi wśród nich byli trzej bracia Roskowińscy, Słatkowski, Olszewski Franciszek i Wójcik

не показаны, т. к. я их забыл. Я же все время охранял обоз, участия в боевых операциях не принимал ввиду болезни.

Вопрос: Следствие располагает данными о том, что группа „СД”, в том числе и группа Вашего села Волнянка, осенью 1943 года два раза нападали на село Звозы, сожгли и разграбили последнее. Расскажите об этом подробно.

Ответ: Нападения на село Звозы были действительно, в которых участвовала и наша группа села Волнянка, но подробно рассказать я об этом не могу, т. к. участия в этих нападениях я не принимал. Нужно, правда, оговориться, что нападение на село Звозы было только один раз, о котором я слышал. Я же участия не принимал потому, что в этот период не был дома, а находился в селе Рудня у Герасемчук Степана.

Вопрос: Врете Вы. В нападении на село Звозы Вы принимали участие. Вам зачитываются свидетельские показания жителя села Звозы Сардачук Данила Никифоровича (показания зачитаны), который изобличает Вас в том, что Вы принимали активное участие в налете на село Звозы. Вы и сейчас будете отрицать это?

Ответ: Да, я и сейчас это отрицаю, что в налете на село Звозы участия не принимал.

Вопрос: Вы Сардачук Данила Никифоровича знаете?

Ответ: Нет, такого я не знаю, никогда и нигде не видел.

Вопрос: А откуда же он Вас знает?

Ответ: Он меня мог знать потому, что в с. Звозах я собирал яйца для немцев и он мог меня там видеть.

Мои показания в протоколе допроса с моих слов записаны правильно, мне вслух прочитаны на понятном мне русском языке:

(—) Глезман

Допросил:

Сотрудник УНКГБ по Вол[ынской] обл[асти]

Ст[арший] лейт[енант] госбезопасн[ости]

(—) Солопов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 186–191.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Волнянка.

² Йдеться про групу самооборони.

³ Так у тексті; ймовірно: Сокіл.

⁴ Так у тексті; правильно: Башова.

Konstantyn. O dwóch ostatnich nie powiedziałem na poprzednim przesłuchaniu, ponieważ zapomniałem. Natomiast ja przez cały czas ochraniałem tabor, w akcjach bojowych nie uczestniczyłem z powodów zdrowotnych.

Pytanie: Śledztwo dysponuje danymi, że jesienią 1943 roku grupa „SD”, między innymi również grupa [z] waszej wsi Wołnianka, dwa razy napadła na wieś Swoz, spaliła i zrabowała ją. Opowiedzcie o tym szczegółowo.

Odpowiedź: Napady na wieś Swoz, z udziałem naszej grupy ze wsi Wołnianka, rzeczywiście miały miejsce. Ale opowiedzieć o tym szczegółowo nie mogę, ponieważ nie brałem w nich udziału. Muszę jednakże zastrzec się, że napad na wieś Swoz, o którym słyszałem, miał miejsce tylko raz. Natomiast ja nie brałem [w nim] udziału dlatego, że wtedy nie było mnie w domu. Przebywałem wówczas we wsi Rudnia u Herasemczuka Stefana.

Pytanie: Kłamiecie! Braliście udział w napadzie na wieś Swoz. Została Wam odczytane zeznania świadka, mieszkańca wsi Swoz Sardaczuka Danyła s. Nykyfora (zeznania odczytano), które demaskują Was jako czynnego uczestnika napadu na wieś Swoz. Czy teraz też będziecie zaprzeczać temu?

Odpowiedź: Tak, teraz też zaprzeczam temu. W napadzie na wieś Swoz udziału nie brałem.

Pytanie: Czy znacie Sardaczuka Danyła s. Nykyfora?

Odpowiedź: Nie, nie znam takiego, nigdy i nigdzie [go] nie widziałem.

Pytanie: To skąd on zna Was?

Odpowiedź: On mógł mnie znać dlatego, że we w[si] Swoz zbierałem jajka dla Niemców i on mógł mnie tam widzieć.

Zeznania w protokole przesłuchania zapisano z moich słów wiernie i przeczytano mi w zrozumiałym dla mnie języku rosyjskim:

(—) Hlezman

Przesłuchał:

Funkcjonariusz UNKGB obw[odu] woł[yńskiego]
St[arszy] lejtenant bezpiecz[eństwa] państw[owego]
(—) Sołopow

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 186–191.
Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Chodzi o grupę samoobrony.

**Витяг із протоколу допиту Івана Юркевича
від 16 квітня 1944 р.**

Протокол
дополнительного допроса обвиняемого
Юркевича Ивана Михайловича
16 апреля 1944 года

Допрос начат в 11 часов.

Вопрос: Когда именно Вы пошли на службу к немецким оккупантам?

Ответ: На службу в так называемую польскую районную полицию Рожищенского района, организованную немецкими оккупантами, я добровольно поступил в конце апреля 1943 года.

Вопрос: Как долго и в каких должностях Вы служили в этой полиции?

Ответ: С апреля и до конца сентября 1943 года я служил инструктором по военно-строевой подготовке полицейского состава Рожищенской полиции, затем с октября 1943 г. до 10 января 1944 года был заместителем коменданта (заместителем начальника) районной полиции, и с 10 января по 2 февраля 1944 года – т. е. по день изгнания немцев из нашего района, я служил комендантом (начальником) Рожищенской районной польской полиции.

Вопрос: Известно, что немецкие оккупанты, вероломно напав на Советский Союз, свою власть в Западных областях Советской Украины закрепляли с помощью предателей – украинских националистов и через них свои репрессии распространяли и на польское население.

Чем объяснить, что немецкие оккупанты создали специально так называемую польскую полицию?

Ответ: Название „польская полиция” пошло оттого, что состав этой полиции, начиная от рядового полицейского и до начальника полиции включительно, состоял только из поляков. Такую полицию немцы создали для того, чтобы руками поляков продолжать удерживать свою власть на оккупированной территории.

В 1941 году, захватив территорию Западных областей Советской Украины, немцы пообещали украинским националистам самостоятельность, потребовав, однако, от них за это истребить советских граждан, которые в силу военной обстановки не могли эвакуироваться в совет-

**Fragmenty protokołu przesłuchania Jana Jurkiewicza
z 16 kwietnia 1944 r.**

Protokół
uzupełniającego przesłuchania oskarżonego
Jurkiewicza Jana s. Michała
16 kwietnia 1944 roku

Przesłuchanie rozpoczęło o godzinie 11.

Pytanie: Kiedy dokładnie wstąpiliście na służbę do okupantów niemieckich?

Odpowiedź: Na służbę do tak zwanej polskiej policji rejonowej rejonu różyszczkańskiego, zorganizowanej przez okupantów niemieckich, wstąpiłem ochotniczo w końcu kwietnia 1943 roku.

Pytanie: Jak długo oraz na jakich stanowiskach służyliście w tej policji?

Odpowiedź: Od kwietnia do końca września 1943 roku służyłem jako instruktor ds. przeszkolenia wojskowego i musztry członków policji różyszczkańskiej, następnie od października 1943 r. do 10 stycznia 1944 roku byłem zastępcą komendanta (zastępcą naczelnika) policji rejonowej, zaś od 10 stycznia do 2 lutego 1944 roku – tj. do dnia wyparcia Niemców z naszego rejonu – służyłem [na stanowisku] komendanta (naczelnika) różyszczkańskiej policji rejonowej.

Pytanie: Wiadomo, że okupanci niemieccy po podstępnej napaści na Związek Sowiecki utrwalali swoją władzę w zachodnich obwodach Ukrainy sowieckiej przy pomocy zdrajców – ukraińskich nacjonalistów oraz za ich pośrednictwem represjonowali ludność polską.

Jak wyjaśnić to, że okupanci niemieccy specjalnie utworzyli tak zwaną polską policję?

Odpowiedź: Nazwa „polska policja” pochodzi stąd, że w składzie jej, począwszy od szeregowego policjanta aż do naczelnika policji byli tylko Polacy. Taką policję Niemcy utworzyli po to, żeby przy pomocy Polaków w dalszym ciągu utrzymywać swoją władzę na okupowanym terytorium.

W 1941 roku, po zagarnięciu terytorium zachodnich obwodów Ukrainy Sowieckiej, Niemcy obiecywali ukraińskim nacjonalistom niepodległość, jednak postawili im w zamian za to żądania likwidowania obywateli sowieckich, którzy z powodu sytuacji wojennej nie mogli ewakuować się na sowieckie terytoria i byli zmuszeni do pozostania na okupowanym terytorium, likwidowa-

ский тыл и потому вынуждены были оставаться на оккупированной территории, истребить военнотружущих Красной Армии, попавших в окружение и не сумевших выйти в расположение частей Красной Армии, истребить советских партизан, действовавших в немецком тылу.

Это немецкое дело украинские националисты делали своими руками: вместе с немцами они уничтожили большое количество советских граждан, было убито много советских активистов, военнопленных и других лиц. Одних только евреев в 1942 году летом в 2-х км от м. Рожище немцами и украинской полицией было расстреляно до 4000 человек.

Руководящие должности в гражданских учреждениях были заняты украинскими националистами. Полиция называлась украинской (помимо чисто немецких карательных органов), т. к. состав ее был исключительно из украинцев.

Весной 1943 года, когда уже стало ясно, что немцы обманули украинских националистов и в самостоятельности отказали, националисты стали проявлять недовольство и, в то же время, опасаясь возможных репрессий, стали убегать. Так было и в Рожищенском районе, когда скрылись некоторые руководители учреждений, почти в полном составе бежала и украинская полиция.

Тогда, чтобы удержать свою власть на территории Западных областей Советской Украины, немцы стали привлекать на свою сторону поляков. И под предлогом заинтересованности создать благополучие для оккупированного польского населения и защиты его от каких бы то ни было происшествий, немцы стали организовывать, в первую очередь, так называемые польские полиции, а на селах с преобладающим количеством польского населения – так называемые польские пляцувки. Так было в Рожищенском районе.

Вопрос: Конкретизируйте, для чего в таком случае немцами была создана польская полиция?

Ответ: Официально, под предлогом защиты поляков от бандитских налетов украинских националистов-бандеровцев. А на самом деле основная задача польской полиции заключалась в истреблении советских людей, проявлявших недовольство оккупантами, в борьбе с советским партизанским движением.

Вопрос: Таким образом, что же получилось?

Ответ: Получилось то, что немецкие оккупанты продолжали терроризировать население Западных областей Советской Украины, используя для этого уже не украинскую полицию, а польскую.

Вопрос: От кого исходили такие указания для польской полиции?

nia żołnierzy Armii Czerwonej znajdujących się w okrążeniu i nie mogących przedostać się w rejony dyslokacji jednostek Armii Czerwonej oraz likwidowania działających na niemieckich tyłach partyzantów sowieckich.

Tę robotę w niemieckim [interesie] ukraińscy nacjonałiści wykonywali własnymi rękoma: wspólnie z Niemcami wymordowali oni wielką liczbę obywateli sowieckich, zabili wielu sowieckich aktywistów, jeńców wojennych oraz innych osób. Latem 1942 roku w odległości 2 km od m[iejsczeczka] Rożyszczce Niemcy wraz z ukraińską policją rozstrzelali prawie 4000 osób – samych tylko Żydów.

Kierownicze stanowiska w instytucjach cywilnych były zajęte przez ukraińskich nacjonalistów. Policja nosiła miano ukraińskiej (bez względu na czysto niemieckie organa ścigania), ponieważ składała się wyłącznie z Ukraińców.

Na wiosnę 1943 roku, kiedy już stało się jasne, że Niemcy oszukali ukraińskich nacjonalistów i odmówili im niepodległości, nacjonałiści zaczęli okazywać niezadowolenie i jednocześnie, w obawie przed ewentualnymi represjami, uciekali. Tak było również w rejonie rożyszczkańskim, gdy ukryli się niektórzy kierownicy instytucji; prawie w pełnym składzie uciekła też policja ukraińska.

Wtedy, żeby utrzymać swoją władzę na terytorium zachodnich obwodów Sowieckiej Ukrainy, Niemcy zaczęli przeciągać na swoją stronę Polaków. Udając zainteresowanie stworzeniem dobrobytu dla będącej pod okupacją ludności polskiej oraz rzekomo w celu chronienia jej przed wszelkimi wypadkami, Niemcy zaczęli organizować w pierwszej kolejności tak zwaną polską policję, a we wsiach z przewagą ludności polskiej – tak zwane polskie placówki. Tak było w rejonie rożyszczkańskim.

Pytanie: Wytłumaczcie dokładnie, dlaczego w takim razie Niemcy utworzyli polską policję.

Odpowiedź: Oficjalnie, pod pretekstem ochrony Polaków przed bandyckimi napadami ukraińskich nacjonalistów – banderowców. W rzeczywistości zaś główne zadanie polskiej policji polegało na zlikwidowaniu ludzi sowieckich okazujących niezadowolenie z okupantów oraz na walce z sowieckim ruchem partyzanckim.

Pytanie: W takim razie co [z tego] wynikało?

Odpowiedź: Wynikało to, że okupanci niemieccy nadal terroryzowali ludność zachodnich obwodów Ukrainy Sowieckiej, wykorzystując w tym celu już nie ukraińską, tylko polską policję.

Pytanie: Kto dawał takie wytyczne polskiej policji?

Odpowiedź: Szef żandarmerii rejonu rożyszczkańskiego Meister¹ (to stopień) Schreud.

Ответ: От шефа жандармерии Рожищенского района майстра¹ (это звание) Шройда.

Вопрос: К этому вопросу мы еще вернемся. Сейчас скажите, чем объясняется Ваше столь быстрое продвижение по службе от инструктора до коменданта районной полиции?

Ответ: Будучи инструктором по военно-строевой подготовке полицейского состава районной полиции я был очень требовательным, свои обязанности выполнял хорошо и аккуратно. Поэтому, когда должность замкоменданта стала свободной, комендант Матиевский меня назначил своим заместителем. Когда же Матиевский в чем-то провинился перед немцами и был снят, шефом жандармерии Шройда я был назначен комендантом районной полиции.

[...]

Вопрос: В каких целях немцами были созданы так называемые польские пляцувки?

Ответ: Если полиция была призвана бороться с советскими партизанами, должна была арестовывать всех, кто, как говорил Шройда, нарушает установленный немцами порядок на оккупированной ими территории, то пляцувки были созданы для самообороны польского населения от бандеровских банд украинских националистов.

Вопрос: И только? Если это Вы сказали все, тогда Ваши показания далеко не правдоподобны. Скажите подробно, каковы были задачи польских пляцувок в условиях немецкой оккупации территории Западных областей Советской Украины?

Ответ: Должен сказать, что помимо самообороны от бандеровцев, пляцувки выполняли также и задачи полицейского режима, а именно: борьба с советскими партизанами, выявление коммунистов, военнопленных, партийно-советского актива, евреев. Всех этих лиц пляцувки должны были задерживать и передавать в немецкую полицию „СД”².

Вопрос: Почему именно в „СД”, а не другой какой-либо карательный орган немецких оккупантов?

Ответ: Потому, что пляцувки создавались именно полицией „СД”.

Вопрос: Какими данными Вы обосновываете свое такое утверждение?

Ответ: То, что пляцувки создавались именно „СД” мне достаточно хорошо известно. Деятельностью пляцувок в Рожищенском районе руководил фольксдойче Соболевский, официально работавший зав. фольварком, т. е. немецким хозяйством в с.с. Сокуль³ и Пожарти⁴ Рожищенского района.

Pytanie: Do tej kwestii jeszcze wrócimy. Teraz powiedzcie, czym był spowodowany Wasz tak szybki awans w pracy od instruktora do komendanta policji rejonowej?

Odpowiedź: Będąc instruktorem ds. przeszkolenia wojskowego i musztry członków policji rejonowej, byłem bardzo wymagający, wypełniałem swoje obowiązki dobrze i starannie. Dlatego, gdy wakowało stanowisko zast[ępcy] komendanta, komendant Matijewski mianował mnie swoim zastępcą. Kiedy Matijewski czymś naraził się Niemcom i został usunięty, szef żandarmerii Schreud mianował mnie komendantem policji rejonowej.

[...]

Pytanie: W jakim celu zostały utworzone przez Niemców tak zwane polskie placówki?

Odpowiedź: O ile zadaniem policji była walka z partyzantką sowiecką i aresztowanie każdego, kto według Schreuda zakłócał zaprowadzony przez Niemców na okupowanym terytorium porządek, to placówki zostały utworzone w celu samoobrony ludności polskiej przed banderowskimi bandami ukraińskich nacjonalistów.

Pytanie: I tylko tyle? Jeżeli to, co powiedzieliście – to ma być wszystko, to Wasze zeznania nie mają nic wspólnego z prawdą. Mówcie dokładnie, jakie były zadania polskich placówek na terytorium zachodnich obwodów Ukrainy Sowieckiej w warunkach niemieckiej okupacji?

Odpowiedź: Należy powiedzieć, że poza samoobroną przed banderowcami, placówki wykonywały również zadania policji takie jak: walka z partyzantką sowiecką, wykrywanie komunistów, jeńców wojennych, aktywu partyjnego i administracyjnego oraz Żydów. Wszystkie wymienione osoby placówki miały zatrzymywać i przekazywać niemieckiej policji „SD”².

Pytanie: Dlaczego właśnie „SD”, a nie jakimkolwiek innemu organowi porządkowemu okupantów niemieckich?

Odpowiedź: Dlatego, że placówki były tworzone właśnie przez policję „SD”.

Pytanie: Czym możecie uzasadnić to Wasze twierdzenie?

Odpowiedź: Fakt, że placówki były tworzone właśnie przez „SD”, jest mi doskonale znany. Działalnością placówek w rejonie rożyszczańskim kierował Volksdeutsch Sobolewski, który oficjalnie pracował jako zarz[ądca] folwarku, tj. niemieckiego gospodarstwa we w[siach] Sokul i Pożarki rejonu rożyszczańskiego.

Sobolewski był ściśle związany z „SD”, stamtąd dostawał wytyczne i rozporządzenia dotyczące kierunku pracy placówek i za pośrednictwem mieszkańca m[iasteczka] Rożyszcze Chołostowskiego, którego uważano

Соболевский был тесно связан с „СД”, оттуда он получал указания и распоряжения о направлении в работе пляцувок и для непосредственного исполнения передавал в пляцувки через жителя м. Рожище Холостовского, который считался районным комендантом польских пляцувок.

Если Соболевский в Рожище имел свою канцелярию (бюро), то Холостовский этого не имел и считался обычным жителем м. Рожище, занимался сельским хозяйством.

Кто именно назначил Холостовского районным комендантом пляцувок мне не известно. Знаю, что все распоряжения „СД” через Соболевского он передавал комендантам пляцувок на селах.

Вопрос: Еще какие данные у Вас имеются по этому моменту?

Ответ: Пляцувки от немцев через „СД” получали оружие: винтовки, патроны, гранаты. Об этом мне тоже хорошо известно.

Вопрос: Кем назначались коменданты пляцувок?

Ответ: Мне известно, что коменданты пляцувок не назначались, а выбирались на общем собрании жителей данного населенного пункта. Как именно проходило это собрание, какая предварительно этому проводилась подготовительная работа – мне не известно.

[...]

Протокол с моих слов записан верно, мне прочитан на понятном мне русском языке, в чем и расписываюсь:

(—) Юркевич

Допрос окончен 17.4. в 2 часа
с перерывом на обед и отдых.

Допросил:

Зам[еститель] нач[альника] отдела НКГБ УССР
Капитан госуд[арственной] безопасности
(—) Мазин

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 280–285.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Це було сержантське звання в Шуцполіції і Жандармерії (Gendarmerie). Було відповідником сержанта ВП.

² Неточна інформація. СД було Службою безпеки СС і становило частину департаментів Головного управління безпеки Рейху (РСХА).

³ Так у тексті; правильно: Сокил.

⁴ Так у тексті; правильно: Пожарки.

za rejonowego komendanta polskich placówek, przekazywał je placówkom do wykonania.

O ile Sobolewski posiadał w Rożyszczach swoją kancelarię (biuro), biuro, to Chołostowski nie miał takiego i uchodził za zwykłego mieszkańca m[iasteczka] Rożyszcz, uprawiającego ziemię.

Kto konkretnie mianował Chołostowskiego rejonowym komendantem placówek, nie jest mi wiadomo. Wiem tylko, że wszystkie rozporządzenia „SD” on przekazywał przez Sobolewskiego komendantom placówek we wsiach.

Pytanie: Jakie jeszcze macie informacje na ten temat?

Odpowiedź: Za pośrednictwem „SD” placówki otrzymywały od Niemców broń: karabiny, naboje i granaty. O tym też jest mi doskonale wiadomo.

Pytanie: Kto mianował komendantów placówek?

Odpowiedź: Wiem, że komendantów placówek nie mianowano, a wybierano na walnym zebraniu mieszkańców danej miejscowości. Ale jak konkretnie odbywało się takie zebranie i jaką pracą przygotowawczą było ono poprzedzone – nie jest mi wiadomo.

[...]

Protokół z moich słów został spisany wiernie i odczytany mi w zrozumiałym dla mnie języku rosyjskim, co potwierdzam podpisem:

(—) Jurkiewicz

Przesłuchanie zakończono 17.4 o godzinie 2
z przerwą na obiad i odpoczynek

Przesłuchał:

Zast[ępcą] nacz[elnika] oddziału NKGB USRS

Kapitan bezpieczeństwa państw[owego]

(—) Mazin

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 280–285.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Był to stopień podoficerski w Schutzpolizei i żandarmerii (Gendarmerie). Odpowiadał mniej więcej sierżantowi w WP.

² Informacja nieścisła. SD była Służbą Bezpieczeństwa SS i tworzyła część departamentów Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA).

Спогади Марії Бласяк про події кінця 1943 р. в Луцьку

Луцьк. Передмістя Гнідава. Навечір'я Різдва Христового 1943 р.

Сім'я наших добрих знайомих Чеслава і Вітольд Звіж з мамою Ляурою і сином Ришардом (3 роки), братом Вітольда Бенедиктом, невісткою-вдовою, а також кузина Данута з дітьми Мечиславом і Стефанією сіли до різдвяної вечері. Встигли тільки поділитися облаткою, стався напад. Бандити вдерлися через недобудовану частину дому. Брат Вітольда Бенедикт міцно впершись тримав залізну штабу, якою були забезпечені двері. Нападники кілька разів вистрелили. Одна з куль влучила в руку Бенедикта. У цій ситуації всі втекли на горище і забрали драбину. Виламавши двері бандерівці вдерлися в середину і почали стріляти в напрямку горища. Однак ні в кого не влучили, оскільки всі розбіглися по кутках горища. У цей час чоловіки палили солому і кидали її на атакуючих, кличучи на допомогу.

В цей час сусід з протилежного боку вулиці, Шафранський городами швидко побіг на німецьку радіостанцію, яку охороняли німці й поляки. В результаті піднятої тривоги німці відкрили вогонь з автоматичної зброї. Бандерівці втекли.

Тієї ж ночі у передмісті Гнідави було вбито 27 осіб. В одному з домів видовище було жахливе. На столі лежав надкроений разовий бухан хліба, на ньому облатка. Це все збризане кров'ю. Майже всі були почвертовані. Наступного дня сам Гебїтскомісар, побачивши це був „схвильований” і ніби то сказав: „Mein Gott, das ist Bestialitat”.

Тієї ночі з протилежної сторони Луцька – у передмісті Вулька – таким самим чином було вбито 27 осіб.

[...]

Марія Бласяк

Опрацював
(—) М. Сobotко

*ІНП, 27 ВДП АК, V/42, арк. 132.
Оригінал, машинопис.*

**Relacja Marii Błasiak dotycząca wydarzeń
pod koniec 1943 r. w Łucku**

Łuck. Przedmieście Gnidawa. Dzień wigilijny 1943 r.

Rodzina naszych dobrych znajomych Czesława i Witold Zwierzowie z matką Laurą, synkiem Ryszardem lat 3, bratem Witolda Benedyktem, wdową bratową oraz kuzynką Danutą z dziećmi Mieczysławem i Stefanią zasiedli do kolacji wigilijnej. Zaledwie zdążyli podzielić się opłatkiem, gdy nastąpił napad. Bandyci wdarli się przez część niewykończonego domu. Brat Witolda Benedykt, zaparłszy się mocno, trzymał zabezpieczającą drzwi żelazną sztabę. Napastnicy oddali kilka strzałów. Jeden z nich trafił w rękę Benedykta. W tej sytuacji wszyscy uciekli na strych, zabierając ze sobą drabinę. Po wyłamaniu drzwi i wdarciu się do środka, banderowcy zaczęli strzelać w kierunku strychu. Nikogo jednak nie trafili, gdyż wszyscy rozbiegli się po kątach strychu. W tym czasie mężczyźni palili słomę i, rzucając ją na atakujących, wzywali pomocy.

W tym czasie sąsiad po drugiej stronie ulicy Szafranski szybko pobiegł ogrodem do niemieckiej radiostacji, której pilnowali Niemcy i Polacy. Na skutek alarmu Niemcy otworzyli ogień z broni maszynowej. Banderowcy uciekli.

Tej samej nocy na przedmieściu Gnidawa wymordowano 27 osób. W jednym z domów widok był makabryczny. Na stole leżał rozpoczęty bochen razowego chleba, a na nim opłatek. Wszystko to zbryzgane krwią. Prawie wszyscy byli poćwiartowani. Na drugi dzień sam Gebietskomisarz, widząc to, był „wzburzony” i miał powiedzieć „Mein Gott, das ist Bestialität”.

Tejże nocy, po drugiej stronie Łucka na przedmieściu Wólka, w ten sam sposób wymordowano 27 osób.

[...]

Maria Błasiak

Opracował
(—) M. Sobotko

*IPN, 27 WDP AK, V/42 k. 132.
Oryginał, maszynopis.*

Тасмний наказ № 4 коменданта ПКБ „Нового” від грудня 1943 р.

ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТ П.К.Б.¹
(Польского Комитета Безопасности)

Перевод с польского –
ТУПИЦЫНА

МП 14а XII.1943 г.
а-1/XII-1943 г.^а

Секретный приказ номер 4

1. Ситуация [на] Воляни. Сообщаю (мнение) решение В.О.Д.П. (Волинского Отделения Делегатуры Правительства) от 9/XII-43 года по вопросу ситуации [на] Воляни и занятой позиции официальными органами в данном вопросе.

В связи с поступающими частыми вопросами по отношении позиции польского общества (населенных) в делах Воляни и тяжелых моментов, какие в настоящее [время] Волянь переживает, разъясняю нижеследующее:

1. Позиция правительства Польской Республики и всех правящих органов в стране по отношению к Воляни является ясной и понятной: Волянь есть польская – граница с 1939 г. является твердой (нетронутой) и если бы кто-нибудь хотел оторвать Волянь от Польской Республики – Польша со всеми имеющими в своем распоряжении силами независимо от жертв будет бороться с врагом.

Позиция эта была публично подана к сведению польского общества (населения) Волинского в официальном обращении В.О.Д.П. от июля с.г. под наименованием „К населению ВОЛЯНИ” (Польскому).

2. Из этой позиции вытекают серьезные последствия:

а) Волянь охвачена такой же борьбой и работой, как остальные земли (области) Республики Польской.

б) Поляки на Воляни являются авангардной (передней охраной) польского народа, охраной постов, доверенных им (полякам) Республикой Польской, защищают всеми силами и до последнего вздоха.

3. Борьбу следует вести умно и с ответственностью. Никакая сила, ничего польское, как физическое, так и моральное, не должны быть брошены в борьбу (неразумно) без плана, не может подвергаться бессмысленно опасности смерти или уничтожения, а поэтому:

Tajny rozkaz nr 4 komendanta PKB „Nowego” z grudnia 1943 r.

KOMENDA OKRĘGOWA PKB¹
(Państwowego Korpusu
Bezpieczeństwa)

Tłumaczenie z [języka] polskiego –
TUPICYNA

MP 14a XII.1943 r.
a-1/XII-1943 r.^a

Tajny rozkaz numer 4

1. Sytuacja na
Wołyniu

Komunikuję postanowienie ODRW (Okręgowej Delegatury Rządu Wołyn) z dnia 9/XII-43 roku dotyczące sytuacji na Wołyniu oraz stanowiska władz oficjalnych w tej sprawie.

W związku z napływającymi często pytaniami dotyczącymi stanowiska społeczeństwa polskiego (ludności) w sprawach Wołynia oraz ciężkich chwil, jakie przeżywa Wołyn w chwili obecnej, wyjaśniam co następuje:

1. Stanowisko rządu Rzeczypospolitej Polskiej i wszystkich władz w kraju w sprawie Wołynia jest jasne i zrozumiałe: Wołyn jest polski – granica z 1939 r. pozostaje niezmienną i jeżeli ktokolwiek chciałby oderwać Wołyn od Rzeczypospolitej Polskiej – Polska wszelkimi siłami, jakie ma do swojej dyspozycji, będzie walczyć z wrogiem, nie zważając na straty.

Stanowisko to zostało publicznie podane do wiadomości społeczeństwa polskiego na Wołyniu w oficjalnej odezwie ODRW z lipca b.r. pod tytułem „Do ludności (polskiej) WOŁYNIA”.

2. Z tego stanowiska wynikają poważne następstwa:

a) Wołyn objęto taką samą walką i pracą, jak pozostałe obszary Rzeczypospolitej Polskiej.

b) Polacy na Wołyniu są awangardą (przednią strażą) narodu polskiego, ostoją powierzonych im (Polakom) przez Rzeczpospolitą Polską posterunków, [których] bronią wszystkimi siłami i do ostatniego tchnienia.

3. Walkę należy prowadzić w sposób rozważny i odpowiedzialny. Nie wolno wykorzystywać do walki żadnych polskich sił, tak fizycznych jak i duchowych w sposób nierozsądny i bez planu, nie wolno bezmyślnie narażać ich na niebezpieczeństwo, śmierć lub zniszczenie, i dlatego:

a) Podstawowym naszym celem jest samoobrona; nieprzemysłane uderzenie jest z poważnych powodów, nie mówiąc już o stanie naszych sił, krótkowzroczną działalnością na szkodę państwa.

а) Главной нашей целью есть самооборона, непродуманный удар по главным причинам, не говоря уже по состоянию наших сил, является обыкновенным краткосрочным вредительством.

б) Ни под каким видом не может иметь место организация (принятие) и с под оккупанта или украинского дурака, как коллективная (общая) ответственность, убийство детей и женщин, глупое сжигание населенных пунктов и т. д.

в) Невзирая на трагичное положение, а может потом еще более, мы обязаны хранить хорошее имя Польши морального и идейного состояния (пошло) на этой территории.

г) Обязывает нас осторожное и продуманное хозяйство польским элементом и ответственное использование его в борьбе. Короче говоря, там где население находится в опасности и ситуации нельзя охватить, следует временно население эвакуировать в большие центры менее опасные. В случае эвакуации в ГГ (Генеральное Губернаторство) следует задержать в рядах самообороны весь человеческий элемент (все людские ресурсы) способные (годные) к борьбе.

На Волыни следует держаться, защищаться, бороться, но каждая наша жертва должна иметь цель – защиту польского физического и морального состояния. С содержанием настоящего приказа ознакомить всех солдат П.К.Б. (Польского Комитета Безопасности).

2. Приготовление к эвакуации на переходящий период

В связи с тем, что мы должны считаться с возможностью эвакуации населения на случай приближающегося советского фронта, поэтому уже теперь следует произвести некоторые приготовления. Вопрос касается в данном случае организации новых баз, в которые население польское из городов, хотя бы частично, могло бы сохраниться на период вынужденной эвакуации и военных действий. Коменданты районные П.К.Б. (Польских Комитетов) по согласованности с С.Д.П. (Районными делегатами Правительства) при помощи командиров П.О.П. (Польской Организации Повстанческой)² должны немедленно приступить до организации баз на сельской территории. Базы должны отвечать по возможности следующим условиям:

1. Базы должны быть положены на лесной территории, недалеко от городов, но в стороне от главных дорог и железнодорожных магистралей.

2. Для баз выбирать те районы, где еще имеется польское население или где побольше строений, безопасных от огня.

3. Обратит специальное внимание на степень опасности данных районов от банд украинских.

b) W żadnym wypadku nie może mieć miejsca stosowanie metod przejętych od okupanta lub ukraińskiego głupca, takich jak odpowiedzialność zbiorowa, zabijanie dzieci i kobiet, bezmyślne palenie osiedli itd.

c) Bez względu na tragiczną sytuację, która może się jeszcze pogorszyć, jesteśmy obowiązani zachować dobre imię Polski oraz wartości moralne i ideowe na tej ziemi.

d) Obowiązuje nas ostrożne i przemyślane gospodarowanie siłami polskimi oraz odpowiedzialne wykorzystanie ich w walce. Krótko mówiąc, tam gdzie ludność jest zagrożona i sytuacji nie da się opanować, należy tymczasowo ewakuować ludność do większych, bardziej bezpiecznych ośrodków. W razie ewakuacji do GG (Generalnego Gubernatorstwa) należy zatrzymać w szeregach samoobrony wszystkich ludzi zdolnych do walki.

Na Wołyniu trzeba trzymać się, bronić się, walczyć, ale każda nasza ofiara powinna mieć cel – jest to zachowanie polskości na płaszczyźnie fizycznej i moralnej. Z treścią niniejszego rozkazu zapoznać wszystkich żołnierzy PKB (Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa).

2. Przygotowania do ewakuacji w okresie przejściowym Ponieważ musimy liczyć się z możliwością ewakuacji ludności na wypadek nadejścia frontu sowieckiego, już dziś należy poczynić pewne przygotowania. W tym wypadku chodzi o organizowanie nowych baz, w których ludność polska z miast mogłaby, chociaż częściowo, schronić się na okres wymuszonej ewakuacji i działań wojennych. Terenowi komendanci PKB (Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa) w porozumieniu z SDP [?] (Delegatami Rządu w inspektoratach i obwodach), przy pomocy dowódców POP (Polskiej Organizacji Powstańczej)² powinni niezwłocznie przystąpić do organizowania baz we wsiach. Bazy w miarę możliwości mają odpowiadać następującym wymaganiom:

1. Bazy mają być położone na terenach leśnych, niedaleko od miast, ale z dala od głównych dróg i magistrali kolejowych.

2. Do zakładania baz wybierać takie tereny, na których pozostała jeszcze ludność polska lub gdzie jest więcej [murowanych] budynków odpornych na ogień.

3. Zwrócić szczególną uwagę na stopień zagrożenia tych terenów przez bandy ukraińskie.

4. Przygotować broń w celu ochrony znajdującej się w bazie ludności oraz w czasie jej ewakuacji z miast do bazy.

5. Stosować ogólne zasady, zawarte w obowiązującej instrukcji w sprawie organizowania baz.

Zwracam uwagę terenowych komendantów PKB (Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa), że organizacja baz jest dla ludności polskiej sprawą

4. Предусмотреть вооружение с целью охраны населения, находящегося на базе и охраны во время эвакуации населения из городов на базу.

5. Применять общие принципы, охваченные действующей инструкции по организации баз.

Обращаю внимание районных комендантов П.К.Б. (Польского Комитета Безопасности), что организация баз является для польского населения вопросом первостепенного значения, отсюда вопрос этот следует проработать исключительно четко, ибо вопрос касается жизни целой массы наших земляков.

В течение недели с момента получения настоящего приказа прошу комендантов рапортовать (сообщить) мне как этот вопрос проектируется осуществить в соответствующих районах.

3. Неисполнение сроков
В прежнем моем приказе я потребовал прислать мне до 1/XI-1943 г. цифровые данные о персональном количестве и состоянию вооружения П.К.Б. приказ этот не выполнен многими районными комендантами. Прошу немедленно прислать эти данные, а в будущем придерживаться сроков.

Областной комендант (—) НОВЫ
Согласно за В.Д.П.
(Волынской Делегатуры Правительства)
„Ц”

Верно:

Ст. оперуполномоченный 4 отдела УНКГБ БР/О

Ст. лейтенант госбезопасности

(—) ХВОСТОВ

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 12–13.

Завірена копія, машинопис.

Примітки

^{a- a} Дописано від руки.

¹ Державний корпус безпеки (ПКБ), професійний орган безпеки органів загальної адміністрації (ДР), створений у 1943; на чолі стояв Головний інспекторат, на місцях було створено воеводські, окружні, повітові і районні відділення ПКБ; завданням ПКБ було виконання поліцейських функцій під час повстання і після визволення Польщі; розформований у січні 1945.

² Умовна назва Армії Крайової.

pierwszorzędnej wagi, a więc kwestię tę należy przestudiować ze szczególną uwagą, ponieważ sprawa dotyczy życia ogromnej liczby naszych krajan.

W ciągu tygodnia od momentu otrzymania niniejszego rozkazu proszę komendantów o zameldowanie mi o planach realizacji tej sprawy w poszczególnych rejonach.

3. Niedotrzymanie terminów

W swoim poprzednim rozkazie zarządziłem przysłanie mi do 1/XI-1943 r. danych o liczebności składu osobowego i stanie uzbrojenia PKB. Rozkazu tego nie wykonało wielu komendantów terenowych. Proszę o niezwłoczne przysłanie mi tych danych i o dotrzymanie terminów w przyszłości.

Komendant obwodowy (—) NOWY
W uzgodnieniu z ODRW
(Okręgową Delegaturą Rządu Wołyń)
„C”

Za zgodność:

St[arszy] oficer oper[acyjny] 4 Oddziału UNKGB BR/O
St[arszy] lejtnant bezpieczeństwa państw[owego]
(—) CHWOSTOW

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 12–13.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Przypisy

^{a-a} Dopisano odręcznie.

¹ Państwowy Korpus Bezpieczeństwa (PKB), zawodowy organ bezpieczeństwa władz administracji ogólnej (DR) powołany w 1943; na czele był Główny Inspektorat, w terenie tworzone wojewódzkie, obwodowe, powiatowe i rejonowe komendy PKB; zadaniem PKB było objęcie funkcji policyjnych podczas powstania i po wyzwoleniu kraju; rozwiązany w styczniu 1945.

² Kryptonim Armii Krajowej.

Звернення Корпусу оборони Волині до поляків від 1943 р.

Не уничтожай. Прочти и передай
своим товарищам и друзьям

ПОЛЯКИ!

Из Волини поступают вести, от которых кровь стынет в жилах. По всей территории Волини уже несколько недель идет массовое уничтожение проживающего там польского населения. Вооруженные банды украинцев, организованные Тарасом БУЛЬБОЙ и бандеровцами, бродят по стране, убивают, жгут польские деревни и села. Это не стихия, а объединенная организованная деятельность, за которой скрывается скорее всего советская рука. Украинцы, которые показали себя, как самые верные „янычары” гитлеризма, теперь становятся орудием в руках советского империализма в его политике, для удовлетворения своих низменных инстинктов.

В настоящий момент на Волини сжигаются одна за другой польские деревни. Население уничтожается также безжалостно, как и во времена ХМЕЛЬНИЦКОГО. Полякам выкалывают глаза, отрезают носы и уши, у беременных женщин распарывают животы и сажают заживо на кол, живыми прибывают к стенке детей, сжигают живыми целые польские семьи – факты каждого дня.

Больше всех истек кровью Кременецкий уезд, где почти все польское население либо уничтожено, либо сбежало за границу в т. н. „Генерал-Губернаторство”. Резня поляков сейчас распространилась и на другие уезды. Сжигаются польские костелы. Физически уничтожено сорок ксендзов.

Украинские банды хорошо вооружены, нападают не только на поляков, но и на небольшие немецкие гарнизоны, которые вынуждены были отступить в большие города. Целые районы страны остались без всякой охраны и обороны, безнаказанно неистовствуют банды.

Все польское на Волини гибнет. Пока польское государство предпримет меры против преступников – уже убито десятки тысяч лиц, а другие десятки тысяч сбежали во Львов, Краков и Люблинскую область. Этим лицам надо оказать помощь, а потому мы призываем всю польскую общественность к значительному финансированию РГО¹, которое собирает средства в помощь беженцам с Волини.

Но прежде всего надо помочь тем полякам, которые еще остались на Волини и, находясь на своих постах, надальше берегут все польское. Призываем все польские организации, независимо от их поли-

Odezwa Korpusu Obrony Wołynia z 1943 r. skierowana do Polaków

Nie niszczy. Przeczytaj i przekaz
swoim kolegom i przyjaciółom

POLACY!

Z Wołynia nadchodzą wiadomości mrozące krew w żyłach. Na całym obszarze Wołynia już od kilku tygodni trwa masowa likwidacja zamieszkałej tam ludności polskiej. Zbrojne bandy Ukraińców, zorganizowane przez Tarasa BULBĘ i banderowców, włóczą się po kraju, mordują, palą polskie wsie. To nie jest żywioł, a skoordynowane zorganizowane działania, za którymi najprawdopodobniej ukrywa się sowiecka ręka. Ukraińcy, którzy dali się poznać jako najbardziej wierni „janczarzy” hitleryzmu, teraz stają się narzędziem w rękach imperializmu sowieckiego [realizującym] jego politykę w celu zaspokojenia swoich niskich instynktów.

W chwili obecnej na Wołyniu są palone jedna po drugiej polskie wsie. Ludność jest mordowana równie bezlitośnie, jak za czasów CHMIELNICKIEGO. Polakom wykluwają oczy, obcinają nosy i uszy, ciężarnym kobietom rozpruwają brzuchy, żywcem wbijają na pale, żywcem przybijają dzieci do ścian, żywcem palą całe polskie rodziny – to są codzienne fakty.

Najbardziej spłynął krwią powiat krzemieniecki, w którym prawie cała ludność polska albo została wymordowana, albo uciekła za granicę do tzw. „Generalnego Gubernatorstwa”. Obecnie rzezie Polaków rozprzestrzeniły się również na inne powiaty. Palone są polskie kościoły. Zamordowano czterdziestu księży.

Ukraińskie bandy są dobrze uzbrojone, napadają nie tylko na Polaków, ale też na mniejsze garnizony niemieckie, które zostały zmuszone do wycofania się do dużych miast. Całe rejony kraju pozostają bez jakiegokolwiek ochrony i obrony, a bandy bezkarnie popełniają bestialstwa.

Na Wołyniu ginie wszystko, co polskie. Zanim państwo polskie zdoła podjąć środki przeciwko złoczyńcom – już zginęły dziesiątki tysięcy ludzi, a inne dziesiątki tysięcy uciekły do Lwowa, Krakowa i w Lubelskie. Ludziom tym trzeba udzielić pomocy, a więc wzywamy całe polskie społeczeństwo do znaczącego finansowego wspomagania RGO¹, które zbiera środki na pomoc uciekinierom z Wołynia.

Przede wszystkim jednakże trzeba pomóc tym Polakom, którzy jeszcze pozostali na Wołyniu i, trwając na swoich posterunkach, nadal strzegą tam polskości. Wzywamy wszystkie polskie organizacje, niezależnie od ich

тических течений, приступить к немедленной организации защиты Волынской земли. Высылая вооруженные отряды, необходимо ставить перед ними задачи по обороне наших земель и пресечению советско-украинской антипольской деятельности.

Советы, которые, как известно, предъявляют претензии на наши восточные земли, хотят руками банд истребить все польское население и добиться таким путем полной украинизации Волыни.

Украинцы, которые никогда не были способны политически мыслить, и у которых всякое политическое действие сводится к проявлению своих прошлых гайдамацких инстинктов, в силу чего, не задумываясь, слепо выполняют роль советского оружия, подготавливая этим самым присоединение Волыни к Советской „Украине”.

В связи с тем, что немцы либо стоят в стороне, либо просто не хотят навести порядок в горящей стране и пресечь „гайдамаччину”, уничтожающую польское население, мы должны сами взяться за это дело. Впервые наши долголетние приготовления имеют возможность проявить всю свою жизнеспособность, а организации доказать свое могущество и опыт. Сотни тысяч поляков Волыни стоят перед угрозой страшной и мучительной смерти. Не только общая солидарность, а прежде всего польский государственный интерес требуют от нас действий. Ибо только оказывая необходимую защиту волыньским полякам, мы сохраним волыньскую землю для будущей Польши.

Поляки. Все в ряды!

Корпус отпора Волыни (КОВ)

Верно:

Оперуполном[оченный] 3 отд[ела] 2 Управления НКГБ УССР
Младший лейтенант госбезопасности
(—) МАРЦИШЕВСКИЙ

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 6–7.

Завірена копія, машинопис.

Примітки

¹ Головна опікунська рада (РГО) – польська організація громадської опіки з місцеперебуванням у Кракові, створена за згодою німців у лютому 1940. Своєю добродійною діяльністю охоплювала поляків; їй були підпорядковані опікунські ради та їх представництва в дистриктах, повітах і містах. РГО мала, м. ін. їдальні і опікунські установи, проводила спеціальні акції для переселених осіб, виселених осіб, біженців з Волині і людей, виселених з Варшави після повстання. Її діяльність була фінансована окупаційними властями, РГО отримувала також фінансову допомогу з-за кордону, в т. ч. від еміграційного уряду РП. Завершила свою діяльність у січні 1945. Голови – Я. Радзивілл, А. Ронікер і К. Тхужницький.

zabarwienia politycznego, by przystąpiły do natychmiastowej organizacji obrony Ziemi Wołyńskiej. Wysyłając zbrojne oddziały, trzeba postawić im zadanie obrony naszych ziem oraz położenia kresu sowiecko-ukraińskiej działalności antypolskiej.

Sowiety, które, jak wiadomo, roszczą pretensje do naszych ziem wschodnich, chcą rękoma band wymordować całą polską ludność i w ten sposób osiągnąć całkowitą ukrainizację Wołynia.

Ukraińcy nigdy nie byli zdolni do myślenia politycznego i każde ich polityczne działanie sprowadza się do ujawnienia dawnych instynktów hajdamackich. Dlatego, nie zastanawiając się, stają się ślepym narzędziem sowieckim, przygotowując w ten sposób przyłączenie Wołynia do Sowieckiej „Ukrainy”.

W związku z tym, że Niemcy albo stoją z boku, albo po prostu nie chcą zaprowadzić porządku w płonąjącym kraju i położyć kresu wyniszczającej ludność polską „hajdamacczyźnie”, powinniśmy sami się tym zająć. Po raz pierwszy, dzięki naszemu długoletniemu przygotowaniu, mamy możliwość przejawić całą swoją zdolność do działania, a organizacją – udowodnić swoją potęgę i doświadczenie. Setkom tysięcy Polaków Wołynia grozi straszliwa i męczeńska śmierć. Nie tylko powszechna solidarność, ale przede wszystkim polska racja stanu wymaga od nas działania. Albowiem tylko zapewniając niezbędną ochronę wołyńskim Polakom, zachowamy Ziemię Wołyńską dla przyszłej Polski.

Polacy. Wszyscy w szeregi!

Korpus Obrony Wołynia (KOW)

Za zgodność:

Ofic[er] oper[acyjny] 3 Oddz[iału] 2 Zarządu NKGB USRS

Młodszy lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]

(—) MARCISZEWSKI

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 6–7.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Przypisy

¹ Rada Główna Opiekuńcza (RGO) – polska organizacja opieki społecznej utworzona w lutym 1940 za zgodą okupacyjnych władz niemieckich z siedzibą w Krakowie. Swą działalnością charytatywną obejmowała Polaków; podlegały jej rady opiekuńcze i ich delegatury w dystryktach, powiatach i miastach. RGO prowadziła m. in. stołówki i zakłady opiekuńcze, przeprowadzała specjalne akcje dla osób przesiedlonych, wysiedlonych, uciekinierów z Wołynia i wypędzonych z Warszawy po powstaniu. Środki na działalność uzyskiwała od władz okupacyjnych, z pomocy zagranicznej, w tym Rządu RP na wychodźstwie. Działalność zakończyła w styczniu 1945. Prezesi – J. Radziwiłł, A. Ronikier i K. Tchórznicki.

**Витяг із протоколу допиту Катерини Валюх
від 2 січня 1945 р.**

**СССР
Народный Комиссариат Государственной Безопасности**

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1945 г., января мес. 2 дня. Я, о/уполномоченный Любомльского РО НКГБ лейтенант г/б Кобелев допросил в качестве свидетеля:

1. Фамилия	Валюх
2. Имя и отчество	Екатерина Петровна
3. Дата рождения	1922 года
4. Место рождения	с. Янковцы Любомльского района В/О
5. Местожительство	с. Янковцы Любомльского района
6. Нац. гражд. (подданство)	полька, СССР [...]

Показания свидетеля Валюх Екатерины Петровны „2” января 1945 г.

Об ответственности предупреждена по ст. 89 УК УССР.

(—) Валюх

Вопрос: Где Вы проживали и чем Вы занимались в период немецкой оккупации?

Ответ: С первых дней немецкой оккупации, т. е. с 1941 по 1943 год, я работала в хозяйстве своего отца в с. Янковцы Любомльского района. А в конце лета 1943 года я по предложению командира одной из польских национальных групп стала работать в его отряде, т. е. в мои обязанности входило сбор среди населения продуктов питания и переправка в леса к месту дислокации вооруженной группы Ружинского¹.

Вопрос: Расскажите, кто такой Ружинский и какую группу он возглавлял?

Ответ: Ружинский, имя и отчества не знаю, по национальности поляк, поручик старой польской армии, лет 40, происходит из крестьян-зажиточников, уроженец гор. Львова или Львовской области.

Ружинский возглавлял группу человек 50 поляков, преимущественно молодежь, имевшие на вооружении автоматы, винтовки. Сам

**Fragmety protokołu przesłuchania Katarzyny Waluch
z 2 stycznia 1945 r.**

ZSRS

Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

Dnia 2 mies[iąca] stycznia 1945 r. Ja, oficer o[peracyjny] Lubomelskiego RO NKGB lejtenant b[ezpieczeństwa] p[aństwowego] Kobielow, przesłuchałem w charakterze świadka:

1. Nazwisko	Waluch
2. Imię oraz imię ojca	Katarzyna c. Piotra
3. Rok urodzenia	1922 roku
4. Miejsce urodzenia	w[ieś] Jankowce rejonu lubomelskiego o[bwodu] w[ołyńskiego]
5. Miejsce zamieszkania	w[ieś] Jankowce rejonu lubomelskiego
6. Nar[odowość], ob[ywatelstwo] (poddanie)	Polka, ZSRS

[...]

Zeznania świadka Waluch Katarzyny c. Piotra „2” stycznia 1945 r.

O odpowiedzialności [za fałszywe zeznania] z art. 89 KK USRS zostałam uprzedzona.

(—) Waluch

Pytanie: Gdzie mieszkaliście oraz co robiliście w okresie okupacji niemieckiej?

Odpowiedź: Od pierwszych dni okupacji niemieckiej, czyli od 1941 do 1943 roku, pracowałam w gospodarstwie mojego ojca we w[si] Jankowce rejonu lubomelskiego. A pod koniec lata 1943 roku na propozycję dowódcy jednej z polskich grup narodowych zaczęłam pracować w jego oddziale, tzn. do moich obowiązków należało zbieranie artykułów żywnościowych wśród ludzi i przynoszenie ich do lasu do miejsca dyslokacji zbrojnej grupy Różyńskiego!

Pytanie: Powiedźcie, kto to jest Różyński i jaką grupą dowodził?

Ружинский был в подчинении Филипповича², а последний возглавлял отряд численностью до 300 человек³.

Вопрос: Охарактеризуйте Филипповича.

Ответ: Филиппович, имя и отчества не знаю, лет 40–42, места рождения не знаю, работал учителем школы в Новом Ягодине, поляк, националист. В 1943 году, летом, начал организовывать польский национальный отряд, который был сформирован и доходил до 300 человек. Отряд Филипповича оперировал на территории Любомльского района против мирного украинского народа и даже регулярных партизанских отрядов, в результате чего отряд Филипповича весной 1944 года в Замлынских лесах был разбит, а остатки – часть пошла домой, а другие под руководством Филипповича ушли за реку Буг. Я лично Филипповича видела в ноябре месяце 1944 г. в гор. Люблине.

Вопрос: Кого Вы знаете из участников польского национального отряда?

Ответ: Из руководителей и участников польского национального отряда мне известны следующие лица:

1. Филиппович, имя и отчества не знаю, псевдоним „Корт”	руководитель всего отряда, за Бугом; имел звание капитан	
2. Ружинский	руководитель группы, поручик	убит;
3. Псевдоним „Пика” ⁴	комендант, из с. Рымачи, имя Кароль	
4. Псевдоним „Янык”	подхорунжий	умер;
5. Иванчук Томаш	был при штабе Филипповича	в армии;
6. Рудский Томаш	из с. Янковцы, рядовой	в армии;
7. Гробовский Михаил „Яскулка”	рядовой	в армии;
8. Петрук Петро „Кожух”	рядовой	в армии;
9. Гробовский Станислав „Ольха”	рядовой	в армии;
10. Грицюк Иван	рядовой	скрывается;
11. Струсь Томаш	рядовой	скрывается;
12. Прончук Михаил „Ящум”	был ранен партизанами	в армии;
13. Грицюк Станислав „Хмура”	рядовой	в армии;
14. Колтун Томаш „Довмб”	рядовой	скрывается;

Odpowiedź: Różyński, imienia oraz imienia ojca nie znam, narodowości polskiej, porucznik byłego Wojska Polskiego, lat około 40, pochodzi z zamożnych chłopów, urodzony w mie[ście] Lwowie lub w obwodzie lwowskim.

Różyński dowodził około 50-osobową grupą Polaków, przeważnie młodzieżą. Byli uzbrojeni w automaty i karabiny. Sam Różyński podlegał Filipowiczowi², a ten dowodził oddziałem liczącym prawie 300 ludzi³.

Pytanie: Scharakteryzujcie Filipowicza.

Odpowiedź: Filipowicz, imienia oraz imienia ojca nie znam, lat około 40–42, miejsca urodzenia nie znam, pracował jako nauczyciel szkolny w Nowym Jagodzinie, Polak, nacjonalista. Latem w 1943 roku zaczął organizować polski oddział narodowy, który po sformowaniu liczył prawie 300 osób. Oddział Filipowicza działał na terenie rejonu lubomelskiego przeciwko cywilnej ludności ukraińskiej, a nawet regularnym oddziałom partyzanckim i na koniec, wiosną 1944 roku w lasach zamłyńskich, oddział Filipowicza został rozbity, a jego niedobitki – część rozeszła się do domów, a pozostali, pod dowództwem Filipowicza, wycofali się za rzekę Bug. W listopadzie 1944 r. w mie[ście] Lublinie widziałam Filipowicza osobiście.

Pytanie: Kogo znacie z członków polskiego oddziału narodowego?

Odpowiedź: Z kierownictwa oraz członków polskiego oddziału narodowego znam następujące osoby:

1. Filipowicz, imienia oraz imienia ojca nie znam, pseudonim „Kord”	Dowódca całego oddziału, miał stopień kapitana	za Bugiem;
2. Różyński	dowódca grupy, porucznik	zabity;
3. Pseudonim „Pika” ²⁴	komendant ze w[si] Rymacze, imię Karol	
4. Pseudonim „Janyk”	podchorąży	zmarł;
5. Iwańczuk Tomasz	był w sztabie Filipowicza	w wojsku;
6. Rudzki Tomasz	ze w[si] Jankowce, szeregowy	w wojsku;
7. Grobowski Michał, „Jaskółka”	szeregowy	w wojsku;
8. Petruk Piotr, „Kozuch”	szeregowy	w wojsku;
9. Grobowski Stanisław, „Olcha”	szeregowy	w wojsku;
10. Hryciuk Jan	szeregowy	ukrywa się;
11. Struś Tomasz	szeregowy	ukrywa się;
12. Prończuk Michał, „Jaszczum”	został raniony przez partyzantów	w wojsku;

15. Вавжицкий Станислав „Ящум” или „Сокол”	рядовой	дома;
16. Хаинский Иван Николаевич	рядовой	дома;
17. Сушко Павел	рядовой	скрывается;
18. Псевдоним „Рыбак” ⁵	лет 30, из с. Теребейки	скрывается;
19. Псевдоним „Меч”	лет 31, из с. Теребейки	где он не знаю;
20. Валюх Франц	из с. Н. Ягодин, рядовой	убит;
21. Веремко Андрей	с. Рымачи, рядовой	в армии;
22. Газало Антон	с. Ст. Ягодин, рядовой	где он не знаю;
23. Газало Иосиф Матвеевич	с. Ст. Ягодин, рядовой	арестован;
24. Прончук Франц	с. Янковцы, рядовой	арестован;
25. Гринюк Иван Францевич	с. Рымачи, рядовой	в армии;
26. Кутасюк Владимир	с. Рымачи, рядовой	скрывается;
27. Костецкий Иван	с. Рымачи, рядовой	скрывается;
28. Рудский Каспер ⁶	с. Рымачи, снабжал продуктами	где он не знаю;
29. Дычко Иван ⁷ Петрович	с. Рымачи, фельдшер, оказывал мед. помощь раненым участникам национального отряда Филипповича	
30. Рудский Бронислав	с. Рымачи, рядовой	скрывается;
31. Круликовская Хилина	с. Рымачи, санитарка в отряде	дома;
32. Круликовская Ира	с. Рымачи, санитарка	дома;
33. Гуркалова Нюнька	с. Рымачи, снабжала продуктами	за Бугом

Было еще в национальном отряде Филипповича много других, которых я знала в личность, но фамилии не помню.

Вопрос: Чем занимался польский национальный отряд Филипповича?

Ответ: В частности, что делал каждый участник отряда, я не могу сказать, так как я не знаю и вместе с отрядом на операции не ездила, но в целом и вообще отряд Филипповича был национальной военной организацией и оперировали на территории Любомльского района – жи-

13. Hryciuk Stanisław, „Chmura”	szeregowy	w wojsku;
14. Kołtun Tomasz, „Dąb”	szeregowy	ukrywa się;
15. Wawrzycki Stanisław, „Jaszczum” lub „Sokół”	szeregowy	w domu;
16. Chaiński Jan s. Mikołaja	szeregowy	w domu;
17. Suszko Paweł	szeregowy	ukrywa się;
18. Pseudonim „Rybak” ⁵	lat 30, ze w[si] Terebejki	ukrywa się;
19. Pseudonim „Miecz”	lat 31, ze w[si] Terebejki	nie wiem, gdzie jest;
20. Waluch Franciszek	ze w[si] N[owy] Jagodzin, szeregowy	zabity;
21. Weremko Andrzej	w[ieś] Rymacze, szeregowy	w wojsku;
22. Hazało Antoni	w[ieś] St[ary] Jagodzin, szeregowy	nie wiem, gdzie jest;
23. Hazało Józef s. Macieja	w[ieś] St[ary] Jagodzin, szeregowy	aresztowany;
24. Prończuk Franciszek	w[ieś] Jankowce, szeregowy	aresztowany;
25. Hryniuk Jan s. Franciszka	w[ieś] Rymacze, szeregowy	w wojsku;
26. Kutasiuk Włodzimierz	w[ieś] Rymacze, szeregowy	ukrywa się;
27. Kostecki Jan	w[ieś] Rymacze, szeregowy	ukrywa się;
28. Rudzki Kasper ⁶	w[ieś] Rymacze, zaopatrywał w artykuły żywnościowe	nie wiem, gdzie jest;
29. Dyczko Jan ⁷ s. Piotra	w[ieś] Rymacze, felczer, udzielał pomocy lek[arskiej] rannym członkom oddziału narodowego Filipowicza	
30. Rudzki Bronisław	w[ieś] Rymacze, szeregowy	ukrywa się;
31. Królikowska Halina	w[ieś] Rymacze, sanitariuszka w oddziale	w domu;
32. Królikowska Ir[en]a	w[ieś] Rymacze, sanitariuszka	w domu;
33. Hurkałowa Niuńka	w[ieś] Rymacze, zaopatrywa- ła w żywność	za Bugiem;

W narodowym oddziale Filipowicza było wielu innych, których znałam z widzenia, lecz nazwisk nie pamiętam.

Pytanie: Co robił polski oddział narodowy Filipowicza?

Odpowiedź: Co robili poszczególni członkowie oddziału, nie potrafię powiedzieć, ponieważ nie wiem i nie jeździłam razem z oddziałem na ak-

гали украинские села и били людей, я лично знаю, что организацией Филипповича были сожжены села – Ровно⁸, Перекирка, Заполье и др.

Вопрос: Какую лично Вы оказывали помощь польской национальной военной организации Филипповича?

Ответ: Я лично, будучи привлечена к работе Ружинским, должна была и отвозила продукты к месту дислокации отряда Филипповича в Замлынский лес раз десять. Каждый раз от 2 до 3 центнеров, данные продукты собирала среди населения.

[...]

Вопрос: Расскажите практическую деятельность за период нахождения в польской национальной организации Вавжицкого Станислава, Хаинского Ивана и Дычко Ивана Петровича.

Ответ: Персонально, что делали Вавжицкий Станислав и Хаинский Иван я не знаю, но видела сама лично весной, месяца не помню, 1944 года Вавжицкий и Хаинский вместе с другими участниками, в количестве до 80 человек ехали по дороге на Ровно или Перекирку палить украинские села. Дычко Иван Петрович был в организации фельдшером, снабжал медикаментами и перевязочным материалом.

Вопрос: Принимала ли организация Филипповича бои с советскими партизанами?

Ответ: Сама лично я не видела и не знаю, но слышала от разбежавшихся участников, что весной 1944 года организация Филипповича была разбита в Замлынском лесу и остатки организации ушли за р. Буг, после чего я видела только отдельных участников и Филипповича.

[...]

Допросил:

О/уполномоченный РО НКГБ

Лейтенант госбезопасности

(—) Кобелев

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 109–114.

Оригінал, рукопис на бланку.

Примітки

¹ Ружинський Чеслав, псевдо „Огоньчик”, підпоручник; в 1943 координатор місцевих постів, які входили до складу бази самооборони в Римачах; з лютого до березня 1944 командир 2 роти І/43 пп 27 ДП АК.

cje. Ale ogólnie rzecz biorąc, oddział Filipowicza był narodową organizacją wojskową i operował na terenie rejonu lubomelskiego – [ludzie z jego oddziału] palili ukraińskie wsie i bili ludzi. Sama wiem osobiście, że organizacja Filipowicza spaliła wsie Równo, Przekurki, Zapole i in[ne].

Pytanie: Jakiej pomocy udzielaliście polskiej narodowej organizacji wojskowej Filipowicza?

Odpowiedź: Będąc wciągniętą do pracy przez Różyńskiego, miałam za zadanie [zbierać] i z dziesięć razy zawiozłam żywność do rejonu dyslokacji oddziału Filipowicza w lesie zamłyńskim. Za każdym razem od 2 do 3 cetnarów. Produkty te zbierałam wśród ludzi.

[...]

Pytanie: Opowiedzcie o działalności z okresu przynależności do polskiej organizacji narodowej Wawrzyckiego Stanisława, Chaińskiego Jana i Dyczki Jana s. Piotra.

Odpowiedź: Co robili Wawrzycki Stanisław i Chaiński Jan, właściwie nie wiem. Ale widziałam osobiście wiosną 1944 roku, miesiąca nie pamiętam, jak Wawrzycki i Chaiński razem z innymi członkami, w liczbie około 80 osób, jechali drogą na Równo lub Przekurki palić ukraińskie wsie. Dyczko Jan s. Piotra był w organizacji felczerem, zaopatrywał [organizację] w medykamenty i materiały opatrunkowe.

Pytanie: Czy organizacja Filipowicza walczyła z partyzantką sowiecką?

Odpowiedź: Osobiście nie widziałam i nie wiem, ale słyszałam od uczestników, którzy poszli w rozsypkę, że na wiosnę 1944 roku organizacja Filipowicza została rozbita w zamłyńskim lesie oraz że jej niedobitki wycofały się za rz. Bug, po czym widziałam tylko pojedynczych członków i Filipowicza.

[...]

Przesłuchał:

Oficer o[peracyjny] RO NKGB

Lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]

(—) Kobielew

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 109–114.

Oryginał, rękopis na formularzu.

Przypisy

¹ Różyński Czesław, ps. „Ogończyk”, ppor.; w 1943 koordynator placówek terenowych wchodzących w skład bazy samoobrony w Rymaczach; od lutego do marca 1944 dca 2 komp. 1/43 pp z 27 DP AK.

² Філіпович Казимир, псевдо „Корд”, поручник; в 1943 комендант Округу АК Любомль, командир ПЗ АК „Корда”; в 1944 командир I/43 пп 27 ДП АК.

³ Загін спеціального призначення поручника Казимира Філіповича „Корда” повстав у серпні 1943 в Любомльському повіті для утримання зв'язку з Головним командуванням АК. Спочатку він нараховував близько 80 осіб, щоб потім збільшити свій особовий склад до близько 300 партизанів. У другій половині 1943 партизанські загони АК на Волині, як пише Владислав Філяр: „здійснювали превентивні заходи проти баз УПА. Метою цих заходів було випередження атаки на польські села і відведення загрози. Відплатні акції на Волині проти українців були рідкістю” (W. Filar, *Wołyń 1939–1944. Eksterminacja czy walki polsko-ukraińskie*, Toruń 2003, s. 173). На початку 1944 загін „Корда” увійшов до складу 27 ВДП АК як I батальйон 43 пп і в складі цього підрозділу брав участь у боях з УПА за розширення оперативної бази.

⁴ Дичко Кароль, псевдо „Піка”, взводний; в 1943 командир II взводу в ПЗ АК „Корда”; з березня 1944 командир III взводу 2 роти I/43 пп.

⁵ Матищук Стефан, псевдо „Рибак”, взводний; в 1943 командир поста АК в Купрачах; в 1944 командир I взводу 2 роти I/43 пп.

⁶ Рудський Каспер, псевдо „Явор”; командир IV взводу (Римачі) 2 роти I/43 пп.

⁷ Дичко Ян, фельдшер; в 1943–1944 начальник санітарної служби бази самооборони в Римачах, потім санітарного відділення I/43 пп.

⁸ Так у тексті; правильно: Рівне.

² Filipowicz Kazimierz, ps. „Kord”, por.; w 1943 kmtd Obwodu AK Luboml, dca OP AK „Korda”; w 1944 dca I/43 pp z 27 DP AK.

³ Oddział specjalnego przeznaczenia por. Kazimierza Filipowicza „Korda” powstał w sierpniu 1943 w pow. lubomelskim dla utrzymywania łączności z Komendą Główną AK. Liczył początkowo ok. 80 osób, by potem zwiększyć swój stan posiadania do ok. 300 partyzantów. W drugiej połowie 1943 oddziały partyzanckie AK na Wołyniu, jak pisze Władysław Filar: „prowadziły działania prewencyjne przeciwko bazom UPA mające na celu uprzedzenie ataku na wsie polskie i odsunięcie zagrożenia. Akcje odwetowe na Wołyniu przeciwko Ukraińcom należały do rzadkości” (W. Filar, *Wołyń 1939–1944. Eksterminacja czy walki polsko-ukraińskie*, Toruń 2003, s. 173). Na początku 1944 oddział „Korda” wszedł w skład 27 WDP AK jako I batalion 43 pp i w składzie tej jednostki brał udział w walkach z UPA o poszerzenie bazy operacyjnej.

⁴ Dyczko Karol, ps. „Pika”, plut.; w 1943 dca II plutonu w OP AK „Korda”; od marca 1944 dca III plutonu 2 komp. I/43 pp.

⁵ Matyszczuk Stefan, ps. „Rybak”, plut.; w 1943 dca placówki AK w Kupraczach; w 1944 dca I plutonu 2 komp. I/43 pp.

⁶ Rudzki Kacper, ps. „Jawor”; dca IV plutonu (Rymacze) 2 komp. I/43 pp

⁷ Dyczko Jan, felczer; w l. 1943–1944 dca służby sanitarnej w bazie samoobrony w Rymaczach, potem drużyny sanitarnej w I/43 pp.

Протокол допиту Івана Хайнського від 13 січня 1945 р.

Протокол допроса
гор. Любомль, от 13 января 1945 г.

Я, оперуполномоченный Любомльского РО НКГБ лейтенант госбезопасности Кобелев, допросил в качестве обвиняемого – Хайнского Ивана Николаевича.

Вопрос: Вам предъявлено обвинение по ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР, текст которого Вам вслух прочитан. Признаете ли Вы себя в предъявленном обвинении виновным?

Ответ: В предъявленном мне обвинении по ст. 54-1, „а” и 54-11 УК УССР виновным себя признаю полностью и повторяю, что, проживая на оккупированной немцами территории Любомльского района, я, в феврале 1944 года действительно добровольно поступил в к-р националистическую группу – „Армии Краевой”, руководителем которой был Филиппович – учитель с. Новый Ягодин Любомльского района.

Поступая в группу Филипповича, я принял присягу на верность службы эмиграционному польскому правительству, текст которой не помню. Получил от Филипповича псевдоним „Коло” и оружие – мадьярскую винтовку, получил соответствующее обучение и вместе со всей группой участвовал в операциях, проводимых группой. Мне лично, как участнику известно, что группой Филипповича были уничтожены украинские села – Высоцк, Терехи, Ровно, Заполье, Перекирка и ряд других, но, сколько там было уничтожено населения, мне неизвестно¹.

Вопрос: Где Вы лично участвовали в боях против советских партизан?

Ответ: Я лично участия против советских партизан нигде и никогда не принимал, а участвовал в боях с немцами.

Вопрос: Немецкая жандармерия из Мациевского района и группа власовцев тоже принимали бои с Вашей группой против немцев? [!]

Ответ: На этот вопрос я не могу дать ответа, так как в этот период жандармов и русских не видел.

Вопрос: Какие Вы получали распоряжения Филипповича с приближением линии фронта?

Ответ: С приближением линии фронта в результате наступления Красной Армии Филиппович всем участникам группы приказал

Protokół przesłuchania Jana Chaińskiego z 13 stycznia 1945 r.

Protokół przesłuchania
mias[to] Luboml, 13 stycznia 1945 r.

Ja, oficer oper[acyjny] Lubomelskiego RO NKGB lejtenant bezpieczeństwa państw[owego] Kobielew, przesłuchałem w charakterze oskarżonego – Chaińskiego Jana s. Mikołaja.

Pytanie: Przedstawiono Wam oskarżenie z art. 54-1,,a” i 54-11 KK USRS, tekst którego został Wam odczytany. Czy przyznajecie się do przedstawionych Wam zarzutów?

Odpowiedź: Do przedstawionych mi zarzutów z art. 54-1,,a” i 54-11 KK USRS przyznaję się całkowicie oraz powtarzam, że mieszkając na okupowanym przez Niemców obszarze rejonu lubomelskiego, w lutym 1944 roku rzeczywiście wstąpiłem ochotniczo do k-r grupy – „Armii Krajowej”, której dowódcą był Filipowicz – nauczyciel ze w[si] Nowy Jagodzin rejonu lubomelskiego.

Wstępując do grupy Filipowicza złożyłem przysięgę na wierność polskiemu rządowi emigracyjnemu. Jej tekstu nie pamiętam. Od Filipowicza otrzymałem pseudonim „Koło” i broń – węgierski karabin; odbyłem odpowiednie szkolenie i razem z całą grupą brałem udział w prowadzonych przez nią operacjach. Osobiście, jako jej członkowi, jest mi wiadomo, że grupa Filipowicza zniszczyła ukraińskie wsie – Wysock, Terechy, Równy, Zapole, Przekurki oraz szereg innych, lecz jaka jest liczba zamordowanej tam ludności, nie jest mi wiadomo!

Pytanie: Gdzie osobiście braliście udział w walkach z partyzantką sowiecką?

Odpowiedź: Osobiście w [walkach] z partyzantką sowiecką nigdy i nigdzie nie uczestniczyłem. Brałem udział w bitwach z Niemcami.

Pytanie: Czy niemiecka żandarmeria z rejonu maciejowskiego i grupa własowców [razem] z waszą grupą również brały udział w bitwach z Niemcami? [!]

Odpowiedź: Nie mogę udzielić odpowiedzi na to pytanie, ponieważ w tym czasie żandarmów i Rosjan nie widziałem.

Pytanie: Jakie polecenia otrzymywaliście od Filipowicza, gdy zbliżała się linia frontu?

Odpowiedź: Kiedy linia frontu w wyniku natarcia Armii Czerwonej zbliżała się, Filipowicz wydał wszystkim członkom grupy rozkaz przejścia

переходить за р. Буг на соединение с частями „Армии Краевой”, что и было нами выполнено. Я вместе с группой летом, месяца не помню, 1944 года также перешел реку Буг и, встретившись с отрядами „Армии Краевой”, мы продолжали движение на запад в сторону Варшавы, но за рекой Вепш нас опередили, т.е. отрезали части Красной Армии и за гор. Каменка в 4 км, в бывшем немецком лагере нас разоружили, а затем распустили из лагеря и я пришел домой.

Вопрос: Какое распоряжение дал Филиппович после разоружения группы частями Красной Армии?

Ответ: После разоружения группы частями Красной Армии Филиппович, собрав нас, сказал, чтобы сразу же шли в армию и через две недели встретиться, но где и как встретиться и для чего я не слышал, а ушел домой и от призыва в армию уклонился.

(—) Хаинский

Дополнить ничего больше не имею. С моих слов записано верно, мне вслух прочитано, правильность изложенного подтверждаю:

(—) Хаинский

Допросил:

О/уполномоченный РО НКГБ

Лейтенант госбезопасности

(—) Кобелев

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 122–123.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Див.: W. Filar, *Wołyń...*, s. 212–234.

za rz. Bug w celu połączenia się z jednostkami „Armii Krajowej”. Rozkaz ten wykonaliśmy. Latem 1944 roku, miesiąca nie pamiętam, razem z grupą również przeszedłem rzekę Bug i po spotkaniu się z oddziałami „Armii Krajowej”, kontynuowaliśmy marsz na zachód w kierunku Warszawy, lecz za rzeką Wieprz wyprzedziły nas, tzn. odcięły, jednostki Armii Czerwonej. 4 km za miast[em] Kamionką, w byłym obozie niemieckim, zostaliśmy rozbrojeni. Potem nas wypuścili z obozu i wróciłem do domu.

Pytanie: Jaki rozkaz wydał Filipowicz po rozbrojeniu grupy przez jednostki Armii Czerwonej?

Odpowiedź: Po rozbrojeniu grupy przez jednostki Armii Czerwonej Filipowicz zebrał nas i powiedział, żebyśmy od razu szli do wojska i spotkali się za dwa tygodnie. Lecz gdzie, jak i w jakim celu mieliśmy się spotkać, nie słyszałem. Wróciłem do domu i uchyliłem się od poboru do wojska.

(—) Chaiński

Nie mam więcej nic do uzupełnienia. Z moich słów zapisano wiernie i przeczytano mi, co potwierdzam:

(—) Chaiński

Przesłuchał:

Oficer o[peracyjny] RO NKGB

Lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]

(—) Kobilew

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 122–123.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Por. W. Filar, *Wołyń...*, s. 212–234.

Витяг із протоколу допиту Станіслава Вавжицького
від 6–7 січня 1945 р.

Протокол допроса

гор. Любомль

6 января 1945 года

Допрос начат в 23⁰⁰.

Я, оперуполномоч[енный] Любомльського РО НКГБ лейтенант госбезопасности Кобелев, допросил арестованного Вавжицького Станіслава Івановича

[...]

Вопрос: Расскажите, по чьей рекомендации, и каким образом Вы поступили в вооруженную группу Филипповича?

Ответ: В польскую националистическую группу Филипповича я поступил в сентябре 1943 года, в начале ее формирования. Для поступления в данную группу никакие рекомендации не требовались.

[...]

Вопрос: Немецкие карательные органы и войска делали нападения на расположение Вашей группы?

Ответ: Таких случаев, чтобы немцы нападали на нас, не было, а, наоборот, были случаи, что наше расположение на квартирах и до немецких квартир было не более 200 метров и последние хорошо знали, что здесь находится польская вооруженная группа и никогда не нападали.

Вопрос: Сколько налетов было произведено на украинские села, сколько уничтожено населения и при чьей помощи произведено уничтожение населения?

Ответ: Нападения на села производились нерегулярно и по несколько раз, участниками группы Филипповича были уничтожены полностью села Ровно, Перетирки¹, Полапы, Сокил, Заполье, Штунь, Высоцк, Ставки, Ставочки и ряд других украинских сел, сколько там в этих селах уничтожено населения я не знаю. Реальную помощь нашей группе по уничтожению украинских сел и населения, не успевшего скрыться при налете, оказывали в начале 1944 года русская вооруженная группа, численностью более, чем наша, а впоследствии вместе с нами ходила и немецкая жандармерия из Мациевского района.

**Fragmenty protokołu przesłuchania Stanisława Wawrzyckiego
z 6–7 stycznia 1945 r.**

Protokół przesłuchania

mias[to] Luboml

6 stycznia 1945 roku

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 23⁰⁰.

Ja, ofic[er] oper[acyjny] Lubomelskiego RO NKGB lejtenant bezpieczeństwa państw[owego] Kobilew, przesłuchałem aresztowanego Wawrzyckiego Stanisława s. Jana.

[...]

Pytanie: Opowiedzcie, z czyjej rekomendacji i w jaki sposób wstąpiliście do zbrojnej grupy Filipowicza?

Odpowiedź: Do polskiej grupy nacjonalistycznej Filipowicza wstąpiłem we wrześniu 1943 roku, kiedy ona dopiero powstawała. Niczyja rekomendacja nie była potrzebna, żeby do niej wstąpić.

[...]

Pytanie: Czy niemieckie organa ścigania oraz wojsko dokonywały napadów na miejsce postoju Waszej grupy?

Odpowiedź: Niemcy na nas nie napadali. Przeciwnie, były przypadki, że nasze kwatery znajdowały się nie więcej niż ze 200 metrów od niemieckich. Niemcy dobrze wiedzieli, że stacjonuje tu polska grupa zbrojna, lecz nigdy nie dokonali napadu.

Pytanie: Ile przeprowadzono napadów na ukraińskie wsie, ilu wymordowano ludzi oraz z czyją pomocą dokonywano mordów na ludności?

Odpowiedź: Napadów na wsie dokonywano nieregularnie i po kilka razy. Członkowie grupy Filipowicza całkowicie zniszczyli wsie Równo, Przekurki, Połapy, Sokół, Zapole, Sztuń, Wysock, Stawki, Staweczki oraz szereg innych ukraińskich wsi. Ilu ludzi zamordowano w tych wsiach – nie wiem. Realnej pomocy w niszczeniu ukraińskich wsi i likwidowaniu ludności, której nie udało się ukryć w czasie napadu, udzielała nam na początku 1944 roku większa od naszej liczebnie rosyjska grupa zbrojna. W późniejszym czasie razem z nami chodziła też żandarmeria niemiecka z rejonu maciejowskiego.

Pytanie: Jaką bronią dysponowała grupa Filipowicza i jakie miała umundurowanie?

Вопрос: Что было на вооружении в группе Филипповича и в чем обмундированы?

Ответ: На вооружении в нашей группе Филипповича были пулеметы разных систем, автоматы, винтовки и гранаты, имелась конная группа до 60 сабель. Обмундирование было у всех немецкое исключительно, только польская фуражка с орлом у каждого участника.

Вопрос: Кому конкретно оказывала помощь группа Филипповича, Красной Армии или немцам?

Ответ: Я понимаю так, что реальную помощь оказать Красной Армии в борьбе с немцами, то необходимо было участвовать как настоящим партизанам, подрывая немецкий тыл, а наша группа не была партизанским отрядом и более походила на бандитскую националистическую группу, имевшей своей целью уничтожение на территории Польши украинского и еврейского населения и, по мере возможности, создание польского государства, а поэтому немцы помогали Филипповичу, а группа последнего помогала немцам в борьбе с советскими партизанами.

Вопрос: Почему же Вы, понимая национальную вражду, принимали участие в бандитской группе Филипповича?

Ответ: Поступив в группу Филипповича, я думал, что это создается для обороны села и борьбы с украинскими повстанцами, нападающими на наши села, а впоследствии, видя все похождения группы и бандитские налеты на мирные украинские села, я уже не мог уйти из группы, боясь быть расстрелянным своими же товарищами.

Вопрос: Был ли в националистической группе Филипповича карательный орган и кто им руководил?

Ответ: Да, карательный орган в группе Филипповича был, который назывался жандармерией. Всей работой жандармерии руководил Филиппович, сюда же входило пять человек участников группы – Адам Жур, Кравчук Станислав, „Кшемиль” по имени Альбин, один из Луцка, фамилии и псевдонима не знаю, и Филиппович.

Вопрос: Чем занималась жандармерия при группе Филипповича?

Ответ: Жандармерия занималась разбором дел дезертиров, не желающих быть в группе, и разведывательной деятельностью всей группы².

[...]

Допрос прерван в 5 час. 15 мин.

Записано с моих слов верно, мне вслух прочитано, правильность изложенного подтверждаю:

(—) Вавжицкий

Odpowiedź: Jeśli chodzi o uzbrojenie, grupa Filipowicza posiadała karabiny maszynowe różnych systemów, automaty, karabiny i granaty. Istniała też licząca do 60 szabel grupa konna. Umundurowanie wszyscy mieli wyłącznie niemieckie. Każdy członek posiadał polski kaszkiet z orłem.

Pytanie: A właściwie komu grupa Filipowicza okazywała pomoc – Armii Czerwonej czy Niemcom?

Odpowiedź: Uważam tak: żeby okazać realną pomoc Armii Czerwonej w walce z Niemcami, musielibyśmy, jak prawdziwi partyzanci, prowadzić działalność wywrotową na niemieckich tyłach. Nasza grupa zaś nie była oddziałem partyzanckim i miała raczej charakter bandyckiej grupy nacjonalistycznej, której celem była likwidacja na terytorium Polski ludności ukraińskiej i żydowskiej oraz, w miarę możliwości, utworzenie państwa polskiego. Dlatego Niemcy pomagali Filipowiczowi, a jego grupa wspomagała Niemców w walce z partyzantką sowiecką.

Pytanie: To dlaczego, zdając sobie sprawę z nienawiści narodowej, należeliście do bandyckiej grupy Filipowicza?

Odpowiedź: Wstępując do grupy Filipowicza myślałem, że tworzy się ją w celu obrony wsi oraz walki z napadającymi na nasze wsie ukraińskimi powstańcami. Później zaś, widząc wszystko to, co działo się z grupą, i bandyckie napady na spokojne wsie ukraińskie, już nie mogłem opuścić grupy. Obawiałem się, że zostanę rozstrzelany przez moich towarzyszy.

Pytanie: Czy był w nacjonalistycznej grupie Filipowicza organ porządkowy i kto nim dowodził?

Odpowiedź: Tak, w grupie Filipowicza był organ porządkowy, zwany żandarmerią. Całą pracą żandarmerii dowodził Filipowicz. W składzie tego organu było pięć osób spośród członków grupy – Adam Żur, Krawczuk Stanisław, „Kszemil” o imieniu Albin, ktoś z Łucka, kogo nazwiska i pseudonimu nie znam oraz Filipowicz.

Pytanie: Czym zajmowała się żandarmeria w grupie Filipowicza?

Odpowiedź: Żandarmeria rozpatrywała sprawy dezertorów, którzy chcieli zrezygnować z członkostwa w grupie, oraz zajmowała się działalnością zwiadowczą całej grupy¹.

[...]

Przesłuchanie przerwano o godz. 5 min[ut] 15.

Z moich słów spisano wiernie, odczytano mi, prawdziwość powyższego potwierdzam:

(—) Wawrzycki

7 I 1945 r.

7 I 1945 г.

Допросил:

О/уполномоч[енный] РО НКГБ
Лейтенант госбезоп[асности]
(—) Кобелев

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 1020, арк. 117–121.
Оригінал, рукопис.*

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: Перекірка.

² Див. W. Filar, *Wołyni...*, s. 212–234.

Przesłuchał:

Ofic[er] o[peracyjny] RO NKGB
Lejtenant bezpieczeństwa państw[owego]
(—) Kobilew

PA SBU, F. 13, spr. 1020, k. 117–121.

Oryginał, rękopis.

Przypisy

¹ Por. W. Filar, *Wołyń...*, s. 212–234.

**Спеціальне повідомлення Якова Серебрянського
народному комісарові держбезпеки УРСР Сергієві Савченкові
від 20 січня 1944 р.**

Сов. секретно

НКГБ СССР

„4” УПРАВЛЕНИЕ
„а-20-а” января 1944 г.

Спецсообщение

Народному комиссару
государственной безопасности
Украинской ССР
Тов. САВЧЕНКО

Разослать:

- т. Меркулову
- » Кобулову¹
- » Федотову²
- » Савченко

Нач. „4” Управления
НКГБ СССР
(—) СУДОПЛАТОВ

Из района Ровно. УССР.

„Поляки, проживающие в мест. Рафаловке, Пшеброжах³, Рожищах, в последнее время ^брезко изменили свое отношение к советским партизанам и перешли полностью на службу к немцам.^б В Луцке и Рожищах создана польская полиция, которая усердно выполняет приказы немцев по истреблению русского и украинского населения [западных] областей УССР. Поляки разъезжают по украинским селам, сжигают их, убивают население и совершают грабежи. За последнее время поляками сожжены с. Тростянец, Омелено⁴ и разграблены с.с. Хапнево⁵ и Климентовка.

В Пшеброжах немцами создан отряд поляков численностью ^бдо 1200,^б имеющий на вооружении две 45-мм пушки, станковые и ручные пулеметы и винтовки.

Поляки распространяют среди населения провокационные слухи о якобы совершаемых советскими партизанами убийствах польского населения.

Организаторами репрессий над украинцами являются в Пшеброжах староста ЖИДКЕВИЧ⁶ и комендант РАЛИНОВСКИЙ, а также поляки ЦИБУЛЬСКИЙ, ВАСИЛЕВСКИЙ⁷, ВРАЦАЛОВ и КЕСЛИВАПОЛЬКО.
ПАНАС”.

**Meldunek specjalny Jakowa Sieriebrianskiego dla ludowego
komisarza bezpieczeństwa państwowego USRS Siergieja Sawczenki
z 20 stycznia 1944 r.**

Ścis[le] tajne

NKGB ZSRS

„4” ZARZĄD

„^a20-^a” stycznia

1944 r.

Rozesłać:

t. Mierkułow

|| Kobułow¹

|| Fiedotow²

|| Sawczenko

Meldunek spec[jalny]

Ludowy komisarz
bezpieczeństwa państwowego
Ukraińskiej SRS
tow. SAWCZENKO

Nacz[elnik] „4” Zarządu

NKGB ZSRR

(—) SUDOPLATOW

Z rejonu Równie. USRS.

„Polacy mieszkający w miejsc[owościach]: Rafałowce, Przebrażu i Rożyszczach ostatnio ^bbardzo zmienili swój stosunek do partyzantki sowieckiej i całkowicie przeszli na służbę do Niemców.^b W Łucku i Rożyszczach utworzono polską policję, która pilnie wykonuje rozkazy Niemców dotyczące eksterminacji ludności rosyjskiej i ukraińskiej [zachodnich] obwodów USRS. Polacy jeżdżą po ukraińskich wsiach, palą je, mordują ludność i dokonują grabieży. Ostatnimi czasy Polacy spalili w[sie] Trościaniec i Omelno oraz obrabowali w[sie] Chopniewo i Klimentówkę.

W Przebrażu Niemcy utworzyli oddział Polaków liczący ^bdo 1200^b [ludzi] wyposażony w dwa działa 45 mm, ciężkie i ręczne karabiny maszynowe oraz karabiny.

Polacy rozsiewają wśród ludności prowokacyjne pogłoski o rzekomo dokonywanych przez miejscową partyzantkę sowiecką mordach na ludności polskiej.

Organizatorami represji przeciwko Ukraińcom w Przebrażu są starosta ŻYDKIEWICZ³ i komendant RALINOWSKI oraz Polacy CYBULSKI, WASILEWSKI⁴, WRASZCZAŁOW I KESLIWAPOLKO.

PANAS”

Начальник группы 4 Управления НКГБ СССР
(—) СЕРЕБРЯНСКИЙ⁸

ДА СБУ, ф. 13, спр. [...], арк. 22.

Оригінал, машинопис.

На документі резолюції: т. Макарову. Для исполнення. Сидоров. З.П.44.; т. Радзивилл. По резолюції наркома. Макаров. З.П.44 г.; Исполнено. Радзивилл. Резолюція лише з частково розбірливим текстом.

Примітки

^{a- a} Вписано від руки.

^{b- b} Підкреслено від руки.

¹ Кобулов Богдан Захарович (1904 р. н.), в 1938–1941 начальник ГЕУ НКВС СРСР, член Спеціальної колегії; потім заст. Народного комісара внутрішніх справ СРСР; в 1943–1945 І заст. Народного комісара державної безпеки СРСР; розстріляний разом з Берією в грудні 1953.

² Федотов Петро Васильович (1900–1963); у 1939–1946 послідовно: начальник 2 Відділу ГУДБ НКВС СРСР, 2 Управління НКВС-НКДБ-МДБ СРСР, згодом заст. міністра державної безпеки СРСР і начальник 1 Головного управління МДБ СРСР.

³ Так у тексті; правильно: Пшебраже.

⁴ Так у тексті; правильно: Омельне.

⁵ Так у тексті; правильно: Хопнів.

⁶ Можливо, Францішек Житкевич.

⁷ Василевський Альберт, псевдо „Ожех”, ад’ютант командира самооборони в Пшебражі.

⁸ Серебрянський Яків Ісакович, прав. Бергман (1892–1956), ст. майор державної безпеки; в 1919–1921 і 1923–1938 в органах ВЧК-ОДПУ-НКВС (підпільник „Яша”, зокрема в Палестині, Бельгії, Франції та США); заарештований наприкінці 1938 і засуджений, в липні 1941, до смертної кари; звільнений в серпні 1941 й реабілітований; з жовтня 1941 знову в НКВС СРСР; в 1942–1945 послідовно: начальник групи 4 Управління НКВС-НКДБ СРСР і співробітник 4 Управління НКДБ СРСР; в 1953 знову заарештований, помер в Бутирках (полковник держбезпеки – 1945).

Naczelnik grupy 4 Zarządu NKGB ZSRS
(—) SIERIEBRIANSKIJ⁵

PA SBU, F. 13, spr. [...], k. 22.

Oryginał, maszynopis.

Na dokumencie dekretacji: t. Makarow. Do wykonania. Sidorow. 3.II.44.; t. Radziwiłł. Zgodnie z dekreacją narkoma. Makarow. 3.II.44 r.; Wykonano. Radziwiłł oraz dekreacją z częściowo czytelnym tekstem.

Przypisy

a- -a Wpisano odręcznie.

b- -b Podkreślono odręcznie.

¹ Kobałow Bogdan Zacharowicz (ur. 1904), w l. 1938–1941 szef GEU NKWD ZSRS, członek Kolegium Specjalnego; potem zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS; w l. 1943–1945 I zca ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego ZSRS; rozstrzelany wraz z Berią w grudniu 1953.

² Fiedotow Piotr Wasiljewicz (1900–1963); w l. 1939–1946 kolejno naczelnik 2 Oddziału GUGB NKWD ZSRS, 2 Zarządu NKWD-NKGB-MGB ZSRS, następnie wiceminister bezpieczeństwa państwowego ZSRS i naczelnik 1 Głównego Zarządu MGB ZSRS.

³ Być może Franciszek Żytkiewicz.

⁴ Wasilewski Albert, ps. „Orzech”, adiutant dcy samoobrony w Przebrażu.

⁵ Sieriebrianskij Jakow Isaakowicz, wł. Bergman (1892–1956), st. mjr bezp. państw.; w l. 1919–1921 i 1923–1938 w organach WCzK-OGPU-NKWD (*nielegal* „Jasza” m. in. w Palestynie, Belgii, Francji i USA); aresztowany pod koniec 1938 i skazany w lipcu 1941 na karę śmierci; zwolniony w sierpniu 1941 i zrehabilitowany; od października 1941 ponownie w NKWD ZSRS; w l. 1942–1945 kolejno naczelnik grupy 4 Zarządu NKWD-NKGB ZSRS i funkcjonariusz 4 Zarządu NKGB ZSRS; w 1953 ponownie aresztowany, zmarł w Butyrkach (płk bezp. państw. – 1945).

**Повідомлення народного комісара внутрішніх справ УРСР
Василя Рясного Микиті Хрущову від 25 лютого 1944 р.**

Совершенно секретно

Секретарю ЦК КП(б)У
Тов. ХРУЩЕВУ Н. С.

Сообщение

о сдаче оружия польским населением в Волынской области

Во время немецкой оккупации Волынской области польское население подвергалось частым нападениям со стороны ОУНовских банд. В каждом таком случае уничтожалось большое количество поляков, сжигались целые населенные пункты.

В связи с этим, поляками при содействии со стороны немецких властей, отдельные польские населенные пункты были превращены в пункты самообороны, т.н. „плацувки”. В эти населенные пункты переселялись поляки, проживавшие в других местах.

Коменданты „плацувок” назначались немецкими властями, причем, как нами сейчас установлено, все они были немецкими агентами.

Вооружение полякам, осуществлявшим самооборону, выдавалось немцами, но значительная его часть нелегально приобреталась самими поляками преимущественно у мадьяр, часть которых дислоцировалась в Волынской области. В результате этого у польского населения сконцентрировалось большое количество вооружения.

Нами получены данные о том, что в гор. Луцке и прилегающих к нему польских населенных пунктах имеется подпольная польская организация „Польская организация Войскова”, которая связана с польским эмигрантским правительством и готовится к активным действиям против советской власти.

Все эти обстоятельства вызывают необходимость проведения мероприятий по разоружению поляков.

17 февраля с.г. УНКВД по Волынской области представился удобный случай разговора с польским ксендзом ТАРНОВСКИМ Владиславом. В процессе этого разговора был ^азадан^а вопрос о необходимости сдачи поляками имеющегося у них оружия. ТАРНОВСКИЙ заявил, что он готов предпринять в этом отношении меры со своей стороны. После этого заявления ТАРНОВСКИЙ призвал население к добровольной сдаче оружия, результат чего быстро сказался.

**Informacja ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS
Wasilija Riasnoja dla Nikity Chruszczowa z 25 lutego 1944 r.**

Ścisłe tajne

Sekretarz KC KP(b)U
Tow. CHRUSZCZOW N. S.

Meldunek

o zdaniu broni przez ludność polską w obwodzie wołyńskim

W okresie okupacji niemieckiej ludność polska obwodu wołyńskiego była wystawiona na częste napady ze strony band OUN-owskich. W każdym takim wypadku ginęła wielka liczba Polaków i palono całe osiedla.

W związku z tym Polacy, przy pomocy władz niemieckich, niektóre polskie miejscowości przekształcili w punkty samoobrony, tzw. „placówki”. Do tych osiedli przenosili się Polacy zamieszkali w innych miejscowościach.

Komendantów „placówek” mianowały władze niemieckie, przy czym, jak teraz ustaliliśmy, byli oni wszyscy niemieckimi agentami.

Polakom uczestniczącym w samoobronie broń wydawali Niemcy, jednak znaczna część uzbrojenia była nielegalnie nabywana przez samych Polaków, przeważnie od Węgrów, których część była rozlokowana w obwodzie wołyńskim. W wyniku tego ludność polska zgromadziła dużą ilość broni.

Uzyskaliśmy informację, że w mieś[cie] Łucku i pobliskich polskich osiedlach istnieje podziemna polska organizacja „Polska Organizacja Wojskowa”, związana z polskim rządem emigracyjnym, która przygotowuje się do czynnych wystąpień przeciwko władzy sowieckiej.

Wszystkie te okoliczności powodują konieczność przedsięwzięcia odpowiednich kroków w celu rozbrojenia Polaków.

17 lutego br. UNKWD obwodu wołyńskiego miał sprzyjającą okazję do rozmowy z polskim księdzem TARNOWSKIM Władysławem. W jej toku został ^apostawiony^a problem dotyczący konieczności zdania przez Polaków posiadanej broni. TARNOWSKI oświadczył, że ze swej strony gotów jest podjąć działania w tej sprawie. Po tym oświadczeniu TARNOWSKI wezwał ludność do dobrowolnego zdania broni, czego efekt szybko stał się widoczny.

На 23 февраля с.г. поляками сдано: винтовок – 255, ручных пулеметов – 6, станковых пулеметов – 3, пушек – 3, наганов – 6, гранат – 24 и 3000 патронов к винтовкам.

Сдача оружия продолжается.

Народный Комиссар Внутренних Дел УССР
(—) РЯСНОЙ

„^{б-25-б}25-^б” февраля 1944 г.

№ ^{б-255/сн-б}255/сн-^б

г. Киев

ДА СБУ, Ф. 2, оп. 87, спр. 19, арк. 48–49 зв.

Копія, машинопис.

На документі резолюція: тов. Арутюнову. Материал использовать в докладной за февраль. 26/II. Підпис нерозбірливий.

Примітки

^{а-а} Слово закреслене і від руки зверху написано *затронут*.

^{б-б} Вписано від руки.

Według stanu na 23 lutego br. Polacy zdali: karabinów – 255, ręcznych karabinów maszynowych – 6, ciężkich karabinów maszynowych – 3, dział – 3, naganów – 6, granatów – 24 oraz 3000 nabojów do karabinów.

Zdawanie broni trwa.

Ludowy komisarz spraw wewnętrznych USRS
(—) RIASNOJ

„^{b-25-b}25^b” lutego 1944 r.

Nr 2 ^{b-255/sn-b}

m. Kijów

PA SBU, F. 2, op. 87, spr. 19, k. 48–49 a

Kopia, maszynopis.

Na dokumencie dekretacja: tow. Arutiunow. Materiał wykorzystać w raporcie za luty. 26/II, i nieczytelny podpis.

Przypisy

^{a--a} Słowo skreślone. Nad skreślonym napisano odręcznie: *poruszono*.

^{b--b} Wpisano odręcznie.

**Витяг із повідомлення народного комісара внутрішніх справ
УРСР Василя Рясного заступникові народного комісара
внутрішніх справ СРСР Василеві Чернишову
від 2 березня 1944 р. про структуру УПА**

Совершенно секретно

Зам. Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР
Комиссару Государственной Безопасности 2 ранга
Тов. ЧЕРНЫШЕВУ¹

Сообщение
о структуре и составе так называемой „УПА”

По имеющимся в НКВД УССР данным оуновские бандитские формирования, составляющие т. н. УПА (Украинская повстанческая армия) представляется в следующем виде.

УПА делится на три группы или три округа: Северная, Южная и Западная.

Северная группа базируется в северных районах Ровенской и Волынской областей, вокруг географического центра Домбровица – Сарны; Южная – в южных районах Ровенской и Волынской областей, а также Тарнопольской области, вокруг географического центра гор. Кременец Тарнопольской области; Западная – в западных районах Волынской области, вокруг г.г. Ковель, Владимир-Волыnsk.

УПА имеет формирования двух родов: кадровый состав которых находится постоянно в отрядах в отрыве от дома, и территориальные, состав которых находится по месту своего постоянного жительства.

[...]

Перечисленные банды оружием обеспечиваются немцами.

По данным Украинского партизанского штаба, банда „ЯРЕМЫ”² через представителя УПА Логвиновича Владимира получила от немцев 13 повозок с оружием и боеприпасами.

За последнее время отмечены активные проявления банд.

5 февраля с.г. на разъезд Стрельск (12 км севернее Сарны) бандитами произведено нападение, убит один сержант из бригады железнодорожных войск и уведено 9 девушек.

**Fragmenty pisma ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS
Wasilija Riasnoja do zastępcy ludowego komisarza spraw
wewnętrznych ZSRS Wasilija Czernyszowa
z 2 marca 1944 r. dotyczące struktury UPA**

Ścisłe tajne

Zast[ępc]a komisarza ludowego spraw wewnętrznych Związku SRS
Komisarz bezpieczeństwa państwowego 2 rangi
Tow. CZERNYSZOW¹

Meldunek
o strukturze i składzie tak zwanej „UPA”

Według posiadanych przez NKWD USRS danych, ounowskie formacje bandyckie tworzące tzw. UPA (Ukraińska Powstańcza Armia) przedstawiają się następująco.

UPA dzieli się na trzy grupy lub trzy okręgi: Północną, Południową i Zachodnią.

Grupa Północna stacjonuje w północnych rejonach obwodów rówieńskiego i wołyńskiego, wokół centrum geograficznego [?] Dąbrowica – Sarny; Południowa – w południowych rejonach obwodów rówieńskiego i wołyńskiego oraz obwodu tarnopolskiego, wokół centrum geograficznego – mias[ta] Krzemieniec obwodu tarnopolskiego; Zachodnia – w zachodnich rejonach obwodu wołyńskiego, wokół m[iast] Kowel i Włodzimierz Wołyński.

UPA dysponuje dwoma rodzajami formacji: kadrowe (ich członkowie stale znajdują się w oddziałach, poza domem) oraz terytorialne (ich członkowie stale znajdują się w miejscach stałego zamieszkania).

[...]

Wymienione bandy są zaopatrywane w broń przez Niemców.

Według danych Ukraińskiego Sztabu Partyzanckiego, banda „JAREMY”² otrzymała od Niemców za pośrednictwem przedstawiciela UPA Wołodymyra Łohwinowycza 13 furmanek z bronią i amunicją.

Ostatnio odnotowano aktywne wystąpienia band.

5 lutego br. bandyci dokonali napadu na rozjazd Strzelsk (12 km na północ od Sarn), zabito jednego sierżanta z brygady wojsk kolejowych oraz uprowadzono 9 dziewczyn.

13 февраля с.г. в с. Чудень³ разведывательная группа 218 батальона 24 бригады войск НКВД встретила банду. В результате перестрелки один бандит убит, два бандита задержаны, захвачены ручной пулемет и 4 винтовки.

Бандотряд „ВОРОНА” систематически совершает террористические налеты на польские деревни, истребляя население, поджигая дома, разграбляя имущество поляков и угоняя скот.

В ноябре 1943 г. указанная банда в деревнях Старики, Вязовка⁴ и Углы вырезала 1500 поляков всех возрастов и обоих полов.

По имеющимся данным, все мужское население с.с. Взносичи, Бовши, Тыжечи, Виктовичи, Княсово, Холопы, Витричи, Яневка, Белка, Дрохово и Ядвиполь способное носить оружие, состоит в банде „ВОРОНА”.

[...]

Народный Комиссар Внутренних Дел СССР
Комиссар государственной безопасности 3 ранга
РЯСНОЙ

2 марта 1944 г.
№ 293/сн
г. Киев

*ДА СБУ, Ф. 2, оп. 87, спр. 19, арк. 106–123.
Копія, машинопис.*

Примітки

¹ Чернишов Василь Васильович (1896–1952), в 1937–1952 заступник Народного комісара (з 1946 – міністра) внутрішніх справ СРСР; одночасно, у 1939–1941, начальник ГУЛАГ НКВС СРСР (генерал-полковник – 1945).

² Можливо, Семенюк Никон (1919 р. н.), псевдо „Ярема”, в 1942 заступник начальника української міліції в Сарнах, організатор перших партизанських загонів УПА; в 1943–1945 послідовно: командир сотні, куреня, бригади „Дорош”; загинув під час рейду на схід.

³ Так у тексті; правильно: Чудель.

⁴ Так у тексті; правильно: В’язівне.

13 lutego br. we w[si] Czudel grupa zwiadowcza 218 batalionu 24 Brygady wojsk NKWD napotkała bandę. W rezultacie strzelaniny jeden bandyta został zabity, dwóch zatrzymano oraz zdobyto karabin maszynowy i 4 karabiny.

Oddział band[ycki] „WORONA” systematycznie dokonuje napadów terrorystycznych na polskie wsie, w których morduje ludność, podpala domy, rabuje mienie Polaków i uprowadza bydło.

W listopadzie 1943 r. wymieniona banda wyróżnęła 1500 Polaków w różnym wieku i obu płci we wsiach Starzyki, Wiazowka [?] i Uhły.

Według posiadanych informacji, wszyscy zdolni do noszenia broni mężczyźni ze w[si] Wznosiczi [?], Bowszi [?], Tyszyca, Witkowicze, Książ-Sioło, Chołopy, Witriczi [?], Janówka, Białka, Druchowa i Jadwipol należą do bandy „WORONA”.

[...]

Ludowy komisarz spraw wewnętrznych USRS
Komisarz bezpieczeństwa państwowego 3 rangi
RIASNOJ

2 marca 1944 r.
Nr 293/sn
m. Kijów

*PA SBU, F. 2, op. 87, spr. 19, k. 106–123.
Kopia, maszynopis.*

Przypisy

¹ Czernyszow Wasilij Wasiljewicz (1896–1952), w l. 1937–1952 zca ludowego komisarza (od 1946 ministra) spraw wewnętrznych ZSRS; jednocześnie w l. 1939–1941 naczelnik GUŁAG NKWD ZSRS (gen. płk – 1945).

² Być może Semeniuk Nykon (ur. 1919), ps. „Jarema”, w 1942 z-ca kmdta milicji ukraińskiej w Sarnach, organizator pierwszych oddziałów partyzanckich UPA; w l. 1943–1945 kolejno dca sotni, kurenia, brygady „Dorosz”; zginął w trakcie rajdu na wschód.

**Довідка 4 Управління НКДБ УРСР від 25 березня 1944 р.
про польське підпілля**

Справка

за период с 19.3.1944 г. по 25.3.44 г. от „ЮХНО” на имя „ФЕДОРА”
через корреспондента 1004 получено сообщение
за № 3/4 следующего содержания:

^a[По] вполне проверенным агентурным и официальным данным нами установлено, что по заданию польского правительства генерала СОСНКОВСКОГО¹ в Западных областях Украины и Белоруссии в 1943 году созданы вооруженные отряды, готовящие кадры для войны с СССР за создание Великой Польши.^{-a}

Война начнется по указанию Англии и Америки после разгрома Россией немцев. Отряды сведены в воинские соединения, носят названия и номера старых польских частей. Дислоцируются в тех районах, где они были до 1939 года.

Все они носят общие названия „ПЗП” – „польски звензек повстанчи”².

Все офицеры и солдаты имеют клички.

^бКомандует войсками генерал – кличка „БУР”^{3, б}, присланный правительством из Англии. Гражданские подпольные наццентры подчинены военному командованию.

Военный центр Волынской области находится [в] местечке Купичев, Турийского района. ^бКомандует вооруженными силами Волыни – майор кличка „ОЛИВА”^{4, б} – прислан из Англии.

После занятия Ровно Красной Армией [в] его подчинение прибыл 24 пехотный ровенский полк, [под] командованием поручика – кличка ^б„БОМБА”^{5, б}, дислоцируется [в] с. Ревушки. Нач. штаба работает майор – кличка ^б„ПОГРОМ”^{6, б}, пом. нач. штаба поручик – кличка ^б„КОРСАК”^{7, б}, оба выброшены десантом из Англии [!].

^a[На] территории Ковельского, Луцкого, Турийского, В[ладимир]-Волынского районов дислоцируется ^б55 польский пехотный полк⁶.

Командует полком майор „КОВАЛЬ”^{7, б}, среднего роста, блондин, лицо круглое, в разговоре заикается. Нач. штаба поручик ^б„СЕМЕНЧУК”^{8, б}, высокого роста, лицо продолговатое, нос длинный, говорит чисто по-русски, родом [из] Киверцы под Луцком.^{-a}

Первым батальоном командует поручик ^б„СОКОЛ”^{9, б}, небольшого роста, блондин, носит очки. Личный состав батальона состоит

**Informacja 4 Zarządu NKGB USRS z 25 marca 1944 r.
dotycząca polskiego podziemia**

Informacja

za okres od 19.3.1944 r. do 25.3.44 r. od „JUCHNO” do „FIODORA”
przez korespondenta 1004 otrzymano meldunek
nr 3/4 o następującej treści:

^a[Według] całkowicie sprawdzonych danych agenturalnych i oficjalnych, stwierdziliśmy, że z polecenia polskiego rządu generała SOSNKOW-SKIEGO¹ w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi w 1943 roku utworzono zbrojne oddziały, które szkolą kadry dla wojny z ZSRS o utworzenie Wielkiej Polski.^a

Wojna rozpocznie się zgodnie z dyrektywą Anglii i Ameryki po rozbiściu Niemców przez Rosję. Oddziały są połączone w zgrupowania wojskowe, noszą nazwy i mają numery dawnych jednostek polskich. Dyslokują się w rejonach ich rozmieszczenia przed 1939 rokiem.

Wszystkie te oddziały noszą wspólną nazwę „PZP” – „Polski Związek Powstańczy”².

Wszyscy oficerowie i żołnierze mają pseudonimy.

^bWojskami dowodzi generał – pseudonim „BÓR”^{2-b}, wysłannik rządu w Anglii. Cywilne nar[odowe] władze konspiracyjne są podporządkowane dowództwu wojskowemu.

Władze wojskowe obwodu wołyńskiego znajdują się [w] miasteczku Kupiczków rejonu turzyskiego. ^bSiłami zbrojnymi Wołynia dowodzi major, pseudonim „OLIWA”^{2-b} – przysłany z Anglii.

Po opanowaniu Równego przez Armię Czerwoną [do] jego dyspozycji oddał się 24 rówieński pułk piechoty pod dowództwem porucznika – pseudonim ^b„BOMBA”^{23, -b}, stacjonuje we wsi Rewucze. Sz[efem] sztabu jest major – pseudonim ^b„POGROM”^{24, -b}, pom[ocnikiem] sz[efa] sztabu jest porucznik – pseudonim ^b„KORSAK”^{25, -b}, obaj desantowani z Anglii [!].

^a[Na] terenie rejonów kowelskiego, łuckiego, turzyskiego i w[łodzimierskiego] rozmieścił się ^b55 polski pułk piechoty⁶.

Pułkiem dowodzi major „KOWAL”^{27, -b}, średniego wzrostu, blondyn, z okrągłą twarzą, w rozmowie jąka się. Sz[ef] sztabu porucznik ^b„SIE-MIĘNCZUK”^{28, -b}, wysokiego wzrostu, o pociągłej twarzy, nos długi, mówi poprawnie po rosyjsku, rodem [z] Kiwerc pod Łuckiem.^a

Pierwszym batalionem dowodzi porucznik ^b„SOKÓŁ”^{29, -b}, niskiego wzrostu, blondyn, nosi okulary. Batalion składa się z polskich policjantów,

[из] польских полицейских, служивших [у] немцев¹⁰, дислоцируется [в] селе Свинарин, Турийского района.

Командир второго батальона поручик ⁶⁻ „ЯСТРЕБ”¹¹, ⁻⁶ – настоящая фамилия ⁶⁻ЧЕРВИНСКИЙ⁻⁶, родом [из] Варшавы, [при] совласти работал учителем колонии [в] Турийском районе, антисоветчик.

Третий батальон носит название ⁶⁻ „КРОВАВАЯ ЛУНА”¹², ⁻⁶, носят не конфедератки, а фуражки русского образца и кубанки, они занимаются разгромом украинских сел и уничтожением мирного населения. При налетах на украинские села они, согласно приказа, одеты в партизанскую, красноармейскую форму и выдают себя за красных, с целью обострения отношения украинского населения к красным и затруднения продвижения партизан. Такие погромы устраивают там, где по их данным будут проходить наши партизаны. Этим батальоном командует поручик, кличка ⁶⁻ „ОЛЬГЕРТ”¹³.⁻⁶

Четвертым батальоном командует поручик, кличка „ПРАВДЕЧ”¹⁴, штаб дислоцируется [в] колонии Засмы¹⁵, Ковельского района, сейчас он находится [в] стадии формирования.

Для помощи формирования четвертого батальона, „ОЛИВА” направил поручику ⁶⁻ „ПРАВДЕЧУ”⁻⁶ поручика ⁶⁻ „В[ОН]СОВИЧА”¹⁶, ⁻⁶, присланного [в] феврале из Лондона.

^aГражданские подпольные центры носят названия ⁶⁻ „ПЗП”⁻⁶ и „ПОВ”, в зависимости от соцпрослойки населения. [В] Волынской области такие центры были [в] Луцке и Ковеле, где у них были свои типографии. О составе этих центров хорошо осведомлен ксендз колонии Зосмы, Ковельского района ⁶⁻БУЖИНСКИЙ⁻⁶, он имеет связь с руководством, находящимся в Варшаве, и к нему часто приходят курьеры.^a В районах дислокации польских войск создана жандармерия и полиция. В марте м-це из Лондона по радию от правительства СОСНКОВСКОГО и Варшавского центра, поступили следующие указания:

Любыми способами выводить войска за Буг. Для этого командному составу дано право заключать договора с РККА и партизанами [о] боевых действиях [х] против немцев.

Это буду[т] делать [с] целью, чтобы легальным путем уйти за Буг и иметь меньше потерь.

Наряду [с] этим, начать вывод войск за Буг немедленно, т. к. с приходом РККА, НКВД может многих арестовать.

Для вывода войск из Волынской области в помощь майору „ОЛИВЕ” – [из] Варшавы прислано 60 офицеров.

Также даны указания о том, чтобы РККА и партизанам за Бугом не чинили никакого препятствия.

którzy służyli u Niemców¹⁰, rozkwaterowany we wsi Świniary rejonu turzyskiego.

Dowódca drugiego batalionu porucznik ^{b-} „JASTRZĄB”¹¹, ^{-b} – prawdziwe nazwisko ^{b-} „CZERMIŃSKI”¹¹, ^{-b} rodem [z] Warszawy, [za] władzy sow[ieckiej] pracował jako nauczyciel [w] kolonii w rejonie turzyskim, człowiek o nastawieniu antysowieckim.

Trzeci batalion nosi nazwę ^{b-} „KRWAWA ŁUNA”¹², ^{-b}. [Jego członkowie] nie noszą rogatywek, lecz czapki z daszkiem rosyjskiego wzoru i kubanki. Niszczą oni ukraińskie wsie i mordują ludność cywilną. Podczas napadów na ukraińskie wsie są, zgodnie z rozkazem, ubrani w mundury partyzantów czerwoarmistów oraz podają się za czerwonych, żeby wrogo nastawić ludność ukraińską do czerwonych i utrudnić partyzantom przemarsz. Pogromy urządzą tam, gdzie według ich danych będzie przechodzić nasza partyzantka. Dowodzi tym batalionem porucznik, pseudonim ^{b-} „OLGIERD”¹³, ^{-b}.

Czwartym batalionem dowodzi porucznik, pseudonim „PRAWDZIC”¹⁴, sztab kwateruje [w] kolonii Zasmyki rejonu kowelskiego, obecnie znajduje się [w] stadium formowania.

Do pomocy porucznikowi ^{b-} „PRAWDZICOWI”¹⁴, ^{-b} [w] formowaniu czwartego batalionu, „OLIWA” skierował porucznika ^{b-} „W[A]SOWICZA”¹⁵, ^{-b}, który przybył z Londynu [w] lutym.

^{a-}Cywilne ośrodki konspiracyjne noszą nazwy ^{b-} „PZP”¹⁶, ^{-b} i „POW”, w zależności od warstwy społ[ecznej] ludności. [W] obwodzie wołyńskim takie ośrodki znajdowały się [w] Lucku i Kowlu, gdzie miały swoje drukarnie. O składzie tych ośrodków dobrze poinformowany jest ksiądz z kolonii Zasmyki rejonu kowelskiego ^{b-} „BUŻYŃSKI”¹⁷, ^{-b}. Ma on kontakt ze znajdującym się w Warszawie kierownictwem i przychodzą do niego często kurierzy.^a W rejonach dyslokacji polskich wojsk została utworzona żandarmeria i policja. W marcu z Londynu wpłynęły następujące wytyczne przez przenośną radiostację od rządu SOSNKOWSKIEGO i od warszawskiego kierownictwa:

Za wszelką cenę wyprowadzać wojsko za Bug. W tym celu dowództwo otrzymało uprawnienia do zawierania układów z RKKa i partyzantami o działaniach bojowych przeciwko Niemcom.

Będą to czynić w celu legalnego przejścia za Bug z mniejszymi stratami.

Jednocześnie niezwłocznie rozpocząć wyprowadzanie wojsk za Bug, ponieważ z nadejściem RKKa, NKWD może wielu zaaresztować.

W celu wyprowadzenia wojsk z obwodu wołyńskiego przysłano do pomocy majorowi „OLIWIE” [z] Warszawy 60 oficerów.

Wydano również polecenie, by nie stwarzać żadnych przeszkód RKKa i partyzantom za Bugiem.

Пусть большевики очищают нам Польшу от немцев, а потом мы с ними расправимся.

Из числа участников военных формирований те, что менее скомпрометированы, будут оставлены на нашей территории в местной самообороне.

Из числа гражданского населения жандармерия в настоящее время активно насаждает свою агентуру.

Материал подтвержден заявлением гражданина ^вЗАКРЖНИЦ-КОГО^в, жителя села Вертенц, Турийского района и аг[ентурным] донесением.

„ЮХНО”

Верно:

Оперуполномоч[енный] 4 Упр[авления] НКГБ УССР
Капитан госбезопасности
(—) ЗЫКОВ

[...] 1944 г.

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 1–3.

Завірена копія, машинопис.

У документі резолюції: тов. Сидорову. Уточнить конкретные источники получения этих сведений, 21.3.44 г., Савченко; тов. Макарову. Срочно запросить источники, после чего подготовить сообщение в НКГБ СССР, 21.3.44 г. Сидоров; тов. Эйдук. Исполните по резолюции нач[альника] Управления. „Бомба” у нас проходит по материалам. При составлении спецсообщения в Москву учесть это. 21.3.44 г. Макаров; Сообщение в НКГБ СССР 25.3.44 г. Савченко.

Примітки

^{а-а} Текст відзначений на лівому полі вертикальною рискою.

^{б-б} Підкреслено від руки.

^{в-в} Прізвище закреслене і зверху від руки виправлено на: *Подкрчиницький (?)*.

¹ Сосновський Казімеж (1885–1969), ген. броні, діяч національно-визвольного руху, співорганізатор ВП; під час польсько-більшовицької війни, м. ін. член Державної ради оборони, в 1921–1924 військовий міністр; делегат Польщі у справах роззброєння в Лізі Націй; під час вересневої кампанії 1939 командувач Південного фронту, згодом, через Угорщину, перебрався до Парижа, де виконував функції заст. Президента РП та голови Комітету у справах Польщі та Політичного комітету в уряді Сікорського; з листопада 1939 до червня 1940 Головний комендант СЗБ; на знак протесту проти поступок у справі польського східного кордону в договорі Сікорський – Майський у липні 1941 подав у відставку; в 1943–1944 ВГ, після війни на еміграції в Канаді.

² ПЗП, підпільна назва АК.

Niech bolszewicy oczyszczają nam Polskę od Niemców, a potem my się z nimi rozprawimy.

Z uczestników formacji wojskowych na naszym terytorium w miejscowej samoobronie pozostaną ci, którzy są mniej skompromitowani.

Obecnie żandarmeria aktywnie uruchamia swoją agenturę składającą się z ludności cywilnej.

Materiał potwierdza oświadczenie obywatela ^c „ZAKRZNICKIEGO”^c, mieszkańca wsi Wertenc [?] rejonu turzyskiego oraz meldunek ag[enturalny].
„JUCHNO”

Za zgodność:

Oficer oper[acyjny] 4 Zarządu NKGB USRS

Kapitan bezpieczeństwa państw[owego]

(—) ZYKOW

[...] 1944 r.

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 1–3.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Na dokumencie dekretacje: tow. Sidorow. Sprecyzować konkretne źródła otrzymania tych wiadomości. 21.3.44 r. Sawczenko; tow. Makarow. Pilnie zasięgnąć informacji od źródła, po czym sporządzić meldunek dla NKGB ZSRS, 21.3.44 r., Sidorow; tow. Ejduk. Wykonać zgodnie z rezolucją nacz[elnika] Zarządu. „Bomba” występuje w naszych materiałach. Wziąć to pod uwagę przy sporządzeniu meldunku specjalnego dla Moskwy, 21.3.44 r., Makarow; Meldunek dla NKGB ZSRS, 25.3.44 r. Sawczenko.

Przypisy

^{a-a} Na lewym marginesie fragment tekstu zakreślono pionową kreską.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

^{c-c} Nazwisko przekreślono, nad przekreślonym odręcznie napisano: *Podkrczynicki (?)*.

¹ Sosnkowski Kazimierz (1885–1969), gen. broni, działacz niepodległościowy, współorganizator WP; w czasie wojny polsko-bolszewickiej m. in. członek Rady Obrony Państwa, w l. 1921–1924 minister spraw wojsk., delegat Polski ds. rozbrojenia w Lidze Narodów; w kampanii wrześniowej 1939 dca Frontu Południowego, następnie przedostał się przez Węgry do Paryża, gdzie pełnił funkcję zcy Prezydenta RP oraz przewodniczącego Komitetu dla Spraw Kraju i Komitetu Politycznego w rządzie Sikorskiego; od listopada 1939 do czerwca 1940 Komendant Główny ZWZ; na znak protestu przeciwko ustępstwom w sprawie polskiej granicy wschodniej w układzie Sikorski – Majski w lipcu 1941 złożył dymisję; w l. 1943–1944 NW, po wojnie na emigracji w Kanadzie.

² PZP, konspiracyjna nazwa AK.

³ „Bomba” od końca grudnia 1943 znajdował się w rękach NKGB ZSRS.

³ З кінця грудня 1943 „Бомба” перебував у руках НКДБ СРСР.

⁴ Пящинський Станіслав (1901 р. н.), псевдо „Погром”, майор арт.; під час вересневої кампанії 1939 ад’ютант 17 дац; в 1943 в. о. начальника штабу Округу АК Волинь; з лютого 1944 комендант Ставки 27 ДП АК, з липня 1944 командир дивізійної артилерії.

⁵ Бухман Анджей, псевдо „Корсак”, підпоручник, інформаційний офіцер 27 ДП АК; загинув у квітні 1944.

⁶ Напевно помилка. У цьому районі був сформований 50 пп АК.

⁷ Шатовський Ян (1907–1988), псевдо „Коваль”, майор піхоти; під час вересневої кампанії 1939 командир розвідувальної роти 5 ппЛег.; до 1942 у німецькому полоні; після втечі, з 1943, районний інспектор АК Ковель; з 1944 командир 50 пп і з’єднання „Громада”; в 1945–1952 в ув’язненні.

⁸ Правильно „Стшеменчик”, тобто Самотія-Ленчевський Казімеж (1904 р. н.), інж., пор. зап. арт.; старший лісничий в Туриську; з вересня 1943 організаційний офіцер Районного інспекторату АК Ковель; з лютого до травня 1944 ад’ютант командира 50 пп, згодом командир 2 роти П/43 пп, згодом командир роти І/50 пп.

⁹ Фіялка Міхал (1915–1983), псевдо „Сокул”; під час вересневої кампанії 1939 в 5 псп, потім через Угорщину перебрався до Франції, служив у ДСП (ПСЗ), згодом у Великобританії; закинтий на парашуті в Польщу 1/2 вересня 1942; з 1943 заступник районного інспектора АК в Ковелі, потім командир ПЗ АК „Сокола”; з лютого 1944 командир І/50 пп 27 ДП АК.

¹⁰ Тут, напевно, йдеться про людей із 107 батальйону Шуцманшафту (створений у Рейхскомісаріаті „Україна”) з Мацейова, які у ніч з 20 на 21 січня 1944 дезертирували з німецької служби. Одна з рот 107 батальйону увійшла до складу батальйону „Сокола” (І/50 пп).

¹¹ Чермінський Владислав (1910 р. н.), псевдо „Ястшомб”, капітан запасу; в 1943 командир ПЗ АК „Яструба”, з лютого 1944 командир П/50 пп 27 ДП АК; після війни на еміграції.

¹² Йдеться про І батальйон 24 пп „Луна”.

¹³ Кульчицький Зигмунт, псевдо „Ольгерд”, поручник; з 1941 організаційний офіцер Обводу СЗБ Ковель, потім Районного інспекторату АК Луцьк; з кінця 1943 командир ПЗ АК „Луна”, згодом, з лютого 1944, І/24 пп „Луна”; загинув у квітні 1944 під час боїв за Ковель.

¹⁴ Славомірський Мстислав, псевдо „Правдзіц”, підпоручник; в 1943 командир відтинку Обводу АК Ковель; з лютого 1944 командир 2 роти П/43 пп; з травня 1944 ад’ютант командира 50 пп.

¹⁵ Так у тексті; правильно: Засмики.

¹⁶ Можливо, Фелікс Шварц, псевдо „Вонсович”, взводний/серж.; в 1943 командир ІІІ взводу в роті поручника „Кані” з ПЗ АК „Яструба”; до квітня 1944 командир ІІІ взводу 1 роти І/50 пп.

⁴ Piaszczyński Stanisław (ur. 1901), ps. „Pogrom”, mjr art.; w kampanii wrześniowej 1939 adiutant 17 dac; w 1943 p. o. szefa sztabu Okręgu AK Wołyń; od lutego 1944 kmndt Kwatery Głównej 27 DP AK, od lipca 1944 dca artylerii dywizyjnej.

⁵ Buchman Andrzej, ps. „Korsak”, ppor., of. informacyjny 27 DP AK; poległ w kwietniu 1944.

⁶ Zapewne pomyłka. W tym rejonie został sformowany 50 pp AK.

⁷ Szatowski Jan (1907–1988), ps. „Kowal”, mjr piech.; w kampanii wrześniowej 1939 dca komp. zwiadowczej 5 ppLeg; do 1942 w niemieckiej niewoli; po ucieczce od 1943 inspektor rejonowy AK Kowel; od 1944 dca 50 pp i zgrupowania „Gromada”; w l. 1945–1952 więziony.

⁸ Właśc. „Strzemińczyk”, czyli Samotyja-Lenczewski Kazimierz (ur. 1904), inż., por. rez. art.; nadleśniczy w Turzysku; od września 1943 of. organizacyjny Inspektoratu Rejonowego AK Kowel; od lutego do maja 1944 adiutant dcy 50 pp, następnie dca 2 komp. II/43 pp, potem dca komp. w I/50 pp.

⁹ Fijałka Michał (1915–1983), ps. „Sokół”; w kampanii wrześniowej 1939 w 5 psp, potem przedostał się przez Węgry do Francji, służył w 2 DSP (PSZ), następnie w W. Brytanii; skok na spadochronie do kraju 1/2 września 1942; od 1943 zca inspektora rejonowego AK w Kowlu, potem dca OP AK „Sokoła”; od lutego 1944 dca I/50 pp z 27 DP AK.

¹⁰ Chodzi tu zapewne o ludzi ze 107 batalionu Schutzmannschaft (utworzony w Komisariacie Rzeszy „Ukraine”) z Maciejowa, którzy w nocy z 20 na 21 stycznia 1944 zdezerterowali ze służby niemieckiej. Jedna z kompanii 107 batalionu weszła w skład batalionu „Sokoła” (I/50 pp).

¹¹ Czermiński Władysław (ur. 1910), ps. „Jastrząb”; kpt. rez.; w 1943 dca OP AK „Jastrzębia”, od lutego 1944 dca II/50 pp z 27 DP AK; po wojnie na emigracji.

¹² Chodzi o I batalion 24 pp „Łuna”.

¹³ Kulczycki Zygmunt, ps. „Olgierd”, por.; od 1941 of. organizacyjny Obwodu ZWZ Kowel, potem Inspektoratu Rejonowego AK Łuck; od końca 1943 dca OP AK „Łuna”, następnie od lutego 1944 I/24 pp „Łuna”; zaginął w kwietniu 1944 w czasie walk o Kowel.

¹⁴ Sławomirski Mścisław, ps. „Prawdzic”, ppor.; w 1943 dca odcinka w Obwodzie AK Kowel; od lutego 1944 dca 2 komp. II/43 pp; od maja 1944 adiutant dcy 50 pp.

¹⁵ Być może Feliks Szwarec, ps. „Wąsowicz”, plut./sierż., w 1943 dca III plutonu w kompanii por. „Kani” z OP AK „Jastrzębia”; do kwietnia 1944 dca III plutonu 1 kompanii I/50 pp.

Витяг із доповідної записки начальника УНКДБ Рівненської області Федора Цвєтухіна народному комісарові держбезпеки УРСР Сергієві Савченкові від 9 квітня 1944 р. про польське підпілля

Совершенно секретно

Народному комиссару государственной безопасности УССР
комиссару государственной безопасности 3 ранга
Тов. САВЧЕНКО

г. Киев

Докладная записка

„О деятельности польских националистических формирований”

По данным агентуры и других источников устанавливается, что на территории Ровенской области, начиная с с[е]редины 1943 года, польские националистические круги развернули широкую деятельность по созданию польских вооруженных отрядов и восстановлению активной деятельности некоторых организаций и формирований, существовавших в довоенной Польше.

Одной из таких организаций, которая имеет наибольшее влияние на территории Западной Украины, является „ТАП” – (Тайна армия польска)¹.

Руководит „ТАП” польское эмиграционное правительство, находящееся в Лондоне.

На территории б/Польши и Западной Украины, руководство осуществляет т. н. „Краевая делегатура” (данные о „Краевой делегатуре” поступают впервые), центр которой находится в г. Варшаве.

Эта „делегатура” направляет своих представителей для организации и руководства „ТАП”овским движением во все города и крупные польские колонии. Известно, что руководителем „ТАП” в Ковеле является ксендз ^а-ДОМБРОВСКИЙ^{2, -а}.

„ТАП” издает свои польские подпольные газеты, брошюры и др. периодическую литературу. Из печатных изданий известны следующие: брошюра „Обыватели польски на Волини”, издание „Краевой делегатуры” польского правительства в Варшаве. В указанной брошюре основным мотивом является: чтобы поляки, проживающие на территории Западной Украины, не создавали конфликтов с украинским

**Fragment raportu naczelnika UNKGB obwodu rówieńskiego
Fiodora Cwietuchina dla ludowego komisarza bezpieczeństwa
państwowego USRS Siergieja Sawczenki z 9 kwietnia 1944 r.
w sprawie polskiego podziemia**

Ścisłe tajne

Ludowy komisarz bezpieczeństwa państwowego USRS
Komisarz bezpieczeństwa państwowego 3 rangi
Tow. SAWCZENKO

m. Kijów

Raport

„O działalności polskich formacji nacjonalistycznych”

Według danych agentury oraz innych źródeł ustalono, że na terytorium obwodu rówieńskiego począwszy od połowy 1943 roku, polskie koła nacjonalistyczne rozwinęły energiczne działania w kierunku utworzenia polskich oddziałów zbrojnych i wznowienia aktywnej działalności niektórych organizacji i formacji istniejących w Polsce przedwojennej.

Jedną z takich organizacji, która ma największe wpływy na terytorium Zachodniej Ukrainy, jest „TAP” – (Tajna Armia Polska)¹.

„TAP[-em]” kieruje polski rząd emigracyjny, znajdujący się w Londynie.

Na terytorium b[yłej] Polski i Zachodniej Ukrainy dowództwo sprawuje tzw. „Delegatura Krajowa” (dane o „Delegaturze Krajowej” pojawiają się po raz pierwszy), której ośrodek znajduje się w m. Warszawie.

„Delegatura” ta wysyła swoich przedstawicieli do wszystkich miast i większych polskich kolonii, by organizowali i sprawowali dowództwo ruchem „TAP-owskim”. Wiadomo, że dowódcą „TAP” w Kowlu jest ksiądz ^a-DĄBROWSKI², ^{-a}.

„TAP” wydaje polskie gazety konspiracyjne, broszury oraz in[ne] periodyki. Z wydawnictw drukowanych znane są następujące: broszura „Obywatele polscy na Wołyniu” – wydawnictwo „Delegatury Krajowej” rządu polskiego w Warszawie. We wspomnianej broszurze myślą przewodnią jest to, żeby Polacy zamieszkujący terytorium Zachodniej Ukrainy nie wywoływali konfliktów z ludnością ukraińską oraz że głównymi wrogami narodu polskiego i Polski są nie Ukraińcy, a Niemcy i ZSRS.

Gazeta „Polska Zwycięży”, również wydawnictwo „Delegatury Krajowej” – „TAP”, wzywa Polaków do przeszkolenia wojskowego i przygo-

населением, что главными врагами польского народа и Польши являются не украинцы, а Германия и СССР.

Газета „Польска звыцвенжы” („Польша победит”), также издание „Краевой делегатуры”, „ТАП”, призывает поляков к военному обучению и подготовке к активным действиям в будущем. Предлагается полякам выжидать, ждать указаний от правительства, находящегося в Лондоне.

В период оккупации в Ровенской области продолжительное время действовал вооруженный отряд „ТАП” – под командованием капитана быв[шего] польской армии БУЛАТ³.

БУЛАТ, в начале своих действий, руководил польской самообороной в селе Вырка, что в 4 км в ост. Гута Степанская Ровенской области, но вследствие разгрома украинскими националистами указанной самообороны ушел со своими оставшимися вооруженными частями в район Сарны – Костополь.

Оперируя в этих районах, Булат прежде всего устранил (путем ликвидации) двух своих приближенных поляков, в частности зятя КОНВЕРСКОГО, последний был в партизанском соединении БЕГ-МЫ⁴, и стал во главе отряда.

С августа 1943 г. отряд БУЛАТА начал более активно проявлять вражеское отношение к советским партизанам. Были случаи убийства и разоружения последних.

БУЛАТ после того, как стал во главе отряда, присвоил себе псевдоним „ВУЙКО”, что означает „ДЯДЬКО”. С приближением частей Красной Армии отряд БУЛАТА передислоцировался в район южнее Дубно.

Наряду с активной деятельностью „ТАП”, возобновили деятельность и некоторые организации, существовавшие в бывшей Польше.

В период оккупации на Волыни, как и в Ровенской области, были созданы повсеместно польские вооруженные отряды.

Организация последних проходила под видом создания „отрядов самообороны”, с целью, якобы, защиты от нападения на польское население украинских националистических банд.

Используя в своих интересах антагонизм, существующий между поляками и украинскими националистами, немецкие оккупанты не препятствовали созданию польских отрядов самообороны и даже, больше того, снабжали их оружием и боеприпасами, за что требовали от них компенсации, т. е. открытой борьбы против советских партизан и вооруженных банд украинских националистов.

Организуя центром таких отрядов самообороны на территории Ровенской и Волынской областей являлась самооборона в м. Пшебрады⁵ Киверецкого района Волынской области.

towania się do aktywnej działalności w przyszłości. Polakom zaleca się wyczekiwanie na wytyczne rządu znajdującego się w Londynie.

Podczas okupacji w obwodzie rówieńskim przez dłuższy czas działał zbrojny oddział „TAP” – pod dowództwem kapitana był[ego] Wojska Polskiego BUŁATA³.

BUŁAT na początku swojej działalności dowodził polską samoobroną we wsi Wyrki, położonej 4 km na wschód od Huty Stepańskiej obwodu rówieńskiego, lecz po rozbięciu przez ukraińskich nacjonalistów wspomnianej samoobrony przeniósł się z resztą swoich jednostek zbrojnych w rejon Sarny – Kostopol.

Operując w tych rejonach, BUŁAT przede wszystkim usunął (w drodze likwidacji) dwóch swoich zaufanych Polaków, mianowicie zięcia KONWERSKIEGO, który był w formacji partyzanckiej BEGMY⁴ i stał na czele oddziału.

Od sierpnia 1943 r. oddział BUŁATA zaczął coraz bardziej wykazywać wrogi stosunek do partyzantów sowieckich. Były wypadki zabijania ich i rozbrajania.

Stanąwszy na czele oddziału, BUŁAT przybrał sobie pseudonim „WUJKO”. W chwili zbliżania się jednostek Armii Czerwonej oddział BUŁATA dyslokował się w rejon na południe od Dubna.

Wraz ze wzrostem aktywności „TAP” wznowiły działalność również niektóre organizacje istniejące w byłej Polsce.

Podczas okupacji na Wołyniu, jak też w obwodzie rówieńskim, wszędzie tworzone polskie oddziały zbrojne.

Organizowanie ich odbywało się pod pretekstem tworzenia „oddziałów samoobrony” w celu jakoby obrony przed napadami ukraińskich band nacjonalistycznych na ludność polską.

Wykorzystując w swoim interesie antagonizm istniejący między Polakami i ukraińskimi nacjonalistami, okupanci niemieccy nie przeszkadzali w tworzeniu polskich oddziałów samoobrony, co więcej, wyposażali je w broń i amunicję, za co domagali się od nich rekompensaty, to znaczy otwartej walki przeciwko sowieckim partyzantom i uzbrojonym bandom ukraińskich nacjonalistów.

Centrum organizacyjnym takich oddziałów samoobrony na terenie obwodów rówieńskiego i wołyńskiego była samoobrona w m[iejscowości] Przebraże rejonu kiwerskiego obwodu wołyńskiego.

Według danych, które należy jeszcze zweryfikować, w Przebrażu przebywał przedstawiciel warszawskiego centrum „TAP”, był[y] major Wojska Polskiego (nazwisko nie zostało ustalone), który miał wielki wpływ na samoobronę oraz faktycznie był jej dowódcą.

По сведениям, требующим проверки, в Пшебрадах находился представитель Варшавского центра „ТАП”, быв. майор польской армии (фамилия не установлена), который оказывал большое влияние на самооборону и являлся фактически ее руководителем.

Разрозненные отряды т. н. самообороны руководились подпольной организацией, носящей название „Самооборона Волыни”.

[...]

О ходе разработки по указанным формированиям будем регулярно информировать.

Начальник Управления НКГБ по Р.О.
Подполковник государственной безоп[асности]
ЦВЕТУХИН

„2-б” апреля 1944 г.

б-№ РВ/72-б

г. Ровно

ДА СБУ, Рівне, спр. С-6, т. 1, арк. 298–300.

Копія, машинопис.

Примітки

^{а-а} Підкреслено.

^{б-б} Вписано від руки.

¹ Так у тексті. Тут, напевно, йдеться про таємну цивільну адміністрацію – Делегатуру Уряду. ТАП, насправді підпільна організація, створена наприкінці 1939 капітаном Влодаркевичем і ротмістром Пілецьким. У 1942 була об’єднана з СЗБ-АК. Тут маємо справу з поєднанням інформації.

² Домбровський Антоні, псевдо „Аттар”, „Рафал”, ксьондз римо-католицької парафії в Ковелі, капітан; один із організаторів СЗБ в цьому районі; в 1943 заступник окружного Делегата Уряду для Волині і керівник Бюро Окружної ДУ; в 1942–1944 капелан Округу АК Волинь; в 1944 капелан з’єднання АК „Громада”, згодом 27 ДП АК.

³ „Булат”, напевно йдеться про капітана В. Коханського, псевдо „Бомба”, „Вуек”.

⁴ Бегма Василь Андрійович (1905 або 1906 р. н.), генерал; в 1939–1941 секретар Рівненського міського комітету КП (б)У; з 1941 до 1942 член Військової ради 12 Армії; в 1943–1944 командир радянського партизанського з’єднання на Волині, згодом секретар Рівненського та Хмельницького обласних комітетів КП(б)У/КПУ.

⁵ Так у тексті; правильно: Пшебраже.

Rozproszonymi oddziałami tzw. samoobrony dowodziła konspiracyjna organizacja, która nosiła nazwę „Samoobrona Wołyń”.

[...]

O przebiegu rozpracowania wymienionych formacji będziemy regularnie informować.

Naczelnik Zarządu NKGB RO
Podpułkownik bezp[iecieństwa] państwowego
CWIETUCHIN

^{b-2-b} kwietnia 1944 r.

^{b-Nr} RW/72-^b

m. Równe

PA SBU, Równe, spr. S-6, t. 1, k. 298–300.

Kopia, maszynopis.

Przypisy

^{a--a} Podkreślono.

^{b--b} Wpisano odręcznie.

¹ Tak w tekście. Zapewne chodzi tu o tajną administrację cywilną – Delegaturę Rządu. TAP, w rzeczywistości organizacja konspiracyjna założona w końcu 1939 przez kpt. Włodarkiewicza i rtm. Pileckiego. W 1942 została połączona z ZWZ-AK. Tu mamy do czynienia ze zbitką informacji.

² Dąbrowski Antoni, ps. „Attar”, „Rafał”, ks. parafii rzymsko-kat. w Kowlu, kpt.; jeden z organizatorów ZWZ na tym terenie; w 1943 zca okręgowego Delegata Rządu na Wołyń i kierownik Biura Okręgowej DR; w l. 1942–1944 kapelan Okręgu AK Wołyń; w 1944 kapelan zgrupowania AK „Gromada”, potem 27 DP AK.

³ „Bułat”, być może chodzi o kpt. W. Kochańskiego, ps. „Bomba”, „Wujek”.

⁴ Bęma Wasilij Andriejewicz (ur. 1905 lub 1906), gen.; w l. 1939–1941 sekretarz miejskiego komitetu KP(b)U w Równem; od 1941 do 1942 członek Rady Wojennej 12 Armii; w l. 1943–1944 dca sowieckiego zgrupowania partyzanckiego na Wołyniu, następnie sekretarz obwodowego komitetu KP(b)U/KPU w Równem i Chmielnickim.

**Спогади Віри Алексеевої про події в селі Запілля
у березні 1944 р., записані в 1996 р.**

Село Запілля:

До 1939 року в селі були різні підпільні організації. Це УНАКОР (гетьманці), КПЗУ та ОУН. Поляки постійно проводили проти них репресії. Більшість членів КПЗУ були засуджені, серед них і поет Влас Мизинець. Був судовий процес і над членами УНАКОР.

З приходом німців в 1941 році в Любомлі була організована „Просвіта”. Мене, як здібну хористку церковного хору в с. Запілля було зобов'язано виїхати в Любомль і два місяці я жила в Любомлі в будинку „Просвіти” (вул. Колійова, єврейський двохповерховий будинок), де ми постійно проводили репетиції хору і виступали перед населенням.

В війну багато жителів села пішло в УПА. Вони на початку 1944 р. замордували і повісили в лісі трьох місцевих жителів, які співчували радянській владі. 15.03.1944 р. в село прийшли червоні партизани, [які] шукали членів УПА, але їх тоді в селі не було. Забирали по хатах одяг, харчі, речі. В мого батька, який був в 1941 р. обраний першим головою колгоспу, забрали годинника, з мене почали знімати пальто, але якийсь партизан заступився. В той же день червоні пішли.

18 березня 1944 р. в неділю вранці, коли тільки почало світати, наскочили верхом на конях поляки. Їх було більше двох сотень. Село було все оточене. Почали виганяти із хат на „вигон”, спочатку чоловіків, потім жінок. Чоловікам попускали штани, щоб вони не втікали. Старих і дітей не зачіпали. З самого початку вони підпалили церкву, потім почали мордувати чоловіків. Мучили в хатах і в клуні, куди всіх зганяли. Поляками керував якийсь поручник. Вбивали і палили цілий день. Мої односельчани впізнали декого з поляків із сусідніх сіл. Поляки цілий день під час знущань грали свої марші. Всіх замордованих зносили до клуні, де потім їх і спалили. Всіх, хто пробував втікати, розстрілювали. Всього було замордовано 70 чоловік. Рубали сокирами, кололи багнетами, зривали нігті. Я стояла на „вигоні”, як в тумані.

З моєї родини забили 5 чоловік: мого батька, Левонюка Степана Пархомовича, який пробував втікати, здогнали вже біля лісу і вбили. Пізніше, вже в спаленій клуні я знайшла замордоване і обгоріле тіло свого чоловіка, Селіжука Єгора Трохимовича і свого брата Левонюка Павла Степановича, якого страшно мордували, він весь був поколений

**Relacja Wiry Aleksiejewej dotycząca wydarzeń we wsi Zapole
w marcu 1944 r., spisana w 1996 r.**

Wieś Zapole:

Przed rokiem 1939 były we wsi różne organizacje konspiracyjne: UNAKOR (hetmańcy), KPZU i OUN. Polacy stale stosowali wobec nich represje. Większość członków KPZU została skazana, wśród nich również poeta Włas Myzyneć. Rozprawa sądowa toczyła się również przeciwko członkom UNAKOR.

Z nadejściem Niemców w 1941 roku w Lubomlu zorganizowana została „Proswita”. Mnie, jako zdolną chórzystkę chóru cerkiewnego w[si] Zapole zobowiązano, bym wyjechała do Lubomla. Przez dwa miesiące mieszkałam w Lubomlu w gmachu „Proswity” (ul. Kolejowa, żydowski dwupiętrowy dom), gdzie stale prowadziliśmy próby chóru i dawaliśmy występy przed ludnością.

W czasie wojny wielu mieszkańców wsi wstąpiło do UPA. Na początku 1944 r. zamordowali oni i powiesili w lesie trzech miejscowych ludzi sympatyzujących z władzą sowiecką. 15. 03. 1944 r. do wsi weszli czerwoni partyzanci, [którzy] szukali członków UPA, lecz wtedy nie było ich we wsi. Zabierali po domach odzież, żywność i [inne] rzeczy. Mojemu ojcu, który w 1941 roku został wybrany na pierwszego przewodniczącego kołchozu, zabrali zegarek. Ze mnie zaczęli zdejmować palto, ale któryś z partyzantów wstawił się za mną. Tego samego dnia czerwoni odeszli.

18 marca 1944 r., w niedzielę rano, gdy tylko zaczynało świtać, na wieś napadło ponad dwustu Polaków na koniach. Okrążyli oni całą wieś i zaczęli wypędzać z chałup na wygon najpierw mężczyzn, następnie kobiety. Mężczyznom pospuszczali spodnie, żeby nie uciekali. Starców i dzieci nie ruszali. Najpierw podpalili cerkiew, następnie zaczęli zabijać mężczyzn. Mordowali ich w chałupach i w stodole, do której wszystkich spędzili. Dowodził Polakami jakiś porucznik. Zabijali i palili przez cały dzień. Ludzie z mojej wsi rozpoznali niektórych Polaków z sąsiednich wiosek. Przez cały dzień, w trakcie znęcania się [nad nami], Polacy grali swoje marsze. Wszystkich zamordowanych znieśli do stodoły i tam spalili. Tych, którzy próbowali uciekać, rozstrzeliwali. Ogółem zostało zamordowanych 70 osób. Rąbali siekierami, kłuli bagnetami, zrywali paznokcie. Stałam na wygonie jak we mgle.

Z mojej rodziny zamordowali 5 osób. Mego ojca Łewoniuka Stepana s. Parchoma, który próbował uciekać, dogonili koło lasu i zabili. Później, już w spalonej stodole, znalazłam skatowane i na wpół spalone zwłoki

штиками, зірвані нігті, розрубана сокирою голова. Коли ми розтулили його обгорілий кулак, то там лежав його мозок. В жителя села Левонюка Костянтина Пархомовича був розпорений живіт.

Село майже все було спалене. Вдень підійшло до 20 чоловік вояків УПА. Розпочався бій, але вони нічого не змогли зробити полякам і відступили.

Через декілька неділь після цього наскочили гестапівці. Спалили церковну дзвіницю. (Дзвони перед тим сховали вояки УПА). Почали підпалювати вцілілі будинки. Людей не вбивали.

Записано в 1996 році зі слів жительки м. Любомль [...], Алексєєвої Віри Степанівни (діво-че прізвище Левонюк, по першому чоловікові – Селіжук), 1924 р. н.

Вбиті жителі с. Запілля (Поляками):

1. Стара Устима.
2. Селіжук Катерина Григорівна – 1921 р. н. Вбита при втечі.
3. Селіжук Єгор Трохимович – 1923 р. н. Замордований, спалений в клуні.
4. Левонюк Павло Степанович – 1926 р. н. Замордований, спалений.
5. Левонюк Костянтин Пархомович – 1907 р. н. Поляки розпороли живіт.
6. Левонюк Степан Пархомович – 1904 р. н. Вбитий при втечі.

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 208–209.

Копія, машинопис.

mojego męża, Selizuka Jehora s. Trochyma oraz mego brata Lewoniuka Pawła s. Stepana, którego strasznie katowali: cały był pokłuty bagnetami, miał zerwane paznokcie i głowę rozciętą siekierą. Gdy odchylił się mu opaloną pięść, leżał tam jego mózg. Mieszkaniec wsi Lewoniuk Kostantyn s. Parchoma miał rozpruty brzuch.

Prawie cała wieś została spalona. W dzień nadeszło około 20 żołnierzy UPA. Rozpoczęła się walka, lecz [nasi] nic nie mogli zrobić Polakom i wycofali się.

Po kilku tygodniach od tego wydarzenia miał miejsce napad gestapowców. Spalili oni cerkiewną dzwonnice. (Dzwony wcześniej zostały schowane przez żołnierzy UPA). Podpalili ocalałe domy, ale ludzi nie zabijali.

Spisano w 1996 roku ze słów mieszkanki Lubomla [...], Aleksiejewej Wiry c. Stepana (panieńskie nazwisko Lewoniuk, po pierwszym mężu – Selizuk), ur. w 1924 r.

Zabici (przez Polaków) mieszkańcy wsi Zapole:

1. Stara Ustyma.
2. Selizuk Kateryna c. Hryhorija, ur. w 1921 r., zabita podczas próby uciezki.
3. Selizuk Jehor s. Trochyma, ur. w 1923 r., zamordowany, spalony w stodole.
4. Lewoniuk Pawło s. Stepana, ur. w 1926 r., zamordowany, spalony.
5. Lewoniuk Kostantyn s. Parchoma, ur. w 1907 r., Polacy rozpruli mu brzuch.
6. Lewoniuk Stepan s. Parchoma, ur. w 1904 r., zabity podczas próby uciezki.

*PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 208–209.
Kopia, maszynopis.*

Протокол допиту Федота Десятничука від 12 січня 1959 р.

Протокол допроса

12 января 1959 года

г. Луцк

Следователь следотдела УКГБ при СМ УССР по Волынской области лейтенант Черноморд допросил обвиняемого Десятничук Федота Васильевича, 1913 года рождения.

Допрос начат в 10 часов 40 минут.
Допрос прерван с 14 часов до 15 часов 30 минут.
Допрос окончен в 19 часов.

Вопрос: На допросе 31 декабря 1958 года Вы показали о том, что в июле 1943 года принимали участие в уничтожении советских граждан польской национальности. Расскажите об этом подробно.

Ответ: Да, в июле месяце 1943 года в день религиозного праздника „Петра” я принимал участие в уничтожении советских граждан польской национальности. Это было при следующих обстоятельствах:

Помню в воскресенье, за день до религиозного праздника „Петра” ко мне пришел десятник и участник ОУН Королюк Кузьма Александрович (убит в феврале 1945 года), который передал мне указание станичного ОУН села Луковичи Галан Ефрема, чтобы я вечером прибыл к дому Мухи Демьяна с топором, так как предстоит ехать на работу по заданию ОУН, но какая предстояла работа я не знал, и об этом мне Королюк ничего не сказал.

Вечером этого же дня я прибыл с топором к дому Мухи Демьяна, где к этому времени собрались многие участники ОУН села Луковичи. [...]

Муха Демьян Михайлович или Кужель Семен дали указание всем собравшимся участникам ОУН садиться на подводы и выезжать. Перед выездом Муха Демьян имел на вооружении винтовку русского образца, а все остальные участники этого сборища, в том числе и я, имели при себе топоры.

Ночью все вышеперечисленные лица, собравшиеся у дома Мухи Демьяна, подводами выехали в село Лысово¹. Из подводчиков я помню Кужель Петра Даниловича (погиб на фронте) и Евтух Елифана (умер в селе).

Protokół przesłuchania Fedota Desiatnyczuka z 12 stycznia 1959 r.

Protokół przesłuchania

12 stycznia 1959 roku.

m. Łuck

Śledczy Oddziału Śled[czego] UKGB przy SM USRS obwodu wołyńskiego lejtenant Czernomord przesłuchiwał oskarżonego Desiatnyczuka Fedota s. Wasyla urodzonego w 1913 roku.

Przesłuchanie rozpoczęto o godzinie 10 minut 40.
Przesłuchanie przerwano o godzinie 14 [i wznowiono]
o godzinie 15 minut 30.
Przesłuchanie zakończono o godzinie 19.

Pytanie: Podczas przesłuchania 31 grudnia 1958 roku zeznaliście, że w lipcu 1943 roku braliście udział w likwidacji obywateli sowieckich narodowości polskiej. Opowiedzcie o tym szczegółowo.

Odpowiedź: Tak, w lipcu 1943 roku w dniu św. Piotra brałem udział w likwidacji obywateli sowieckich narodowości polskiej. To było w następujących okolicznościach:

Pamiętam, że w niedzielę, na dzień przed dniem św. Piotra, przyszedł do mnie dziesiątnik i członek OUN Koroluk Kużma s. Ołeksandra (zabity w lutym 1945 roku), który przekazał mi polecenie stanicznego OUN wsi Łukowicze Hałana Jefrema, żebym wieczorem stawił się przed dom Muchy Demiana z siekierą. Mieliśmy wyjechać i wypełnić zadanie postawione przez OUN, lecz o jaką robotę chodziło, nie wiedziałem i Koroluk nic mi o tym nie powiedział.

Wieczorem tego samego dnia stawiłem się z siekierą przed domem Muchy Demiana, gdzie wówczas zebrało się wielu członków OUN wsi Łukowicze. [...].

Mucha Demian s. Mychajła lub Kużel Semen dał polecenie zebranim członkom OUN, by wsiedli na podwozy i pojechali. Przed wyjazdem Mucha Demian był uzbrojony w karabin rosyjskiego typu, a wszyscy pozostali uczestnicy zgromadzenia, w tym także i ja, mieliśmy przy sobie siekiery.

Nocą wszystkie wymienione wyżej osoby, które zebrały się przed domem Muchy Demiana, udały się na podwodach do wsi Łysów. Spośród woźniców pamiętam Kużela Petra s. Danyła (zginął na froncie) i Jewtucha Jepifana (zmarł we wsi).

В селе Лысово к нашей группе присоединились группы участников ОУН из сел Лысово, Бужковичи и Орыще, также имевших при себе топоры.

Из села Лысово поехали через села Бермышев² и Колону в Загоровский лес, куда также посъезжались несколько групп из окружающих сел.

Из Загоровского леса я в числе других участников ОУН был направлен в село Старый Загоров, куда нас привезли подводами (из села Новый Загоров), но этих подводчиков я не знаю.

В селе Старый Загоров возле церкви всех приехавших из сел Лукевичи, Орыще, Лысово, Бужковичи и Бермышева построили и разбили на группы. Я попал в группу Ковальчук Николая Калистратовича (уроженца села Орыще, убит в 1944 году, в ОУН был заместителем коменданта „СБ” Локачинского района), а затем был включен в подгруппу участника ОУН по имени Захар (проживал в селе Орыще, якобы, убит на фронте). [...]

Перед разделением участников ОУН на группы Пасось Петр Яковлевич (убит в 1944 году) мне сказал, что нас сюда собрали уничтожать поляков.

Затем Ковальчук Николай посадил свою группу на подводы, и мы поехали на окраину села Старый Загоров. Остановившись недалеко от ветряка, Ковальчук указал Захару дом, после чего мы встали с подводы, и Захар объяснил мне, Андрею и Григорию, что сейчас будем уничтожать поляков.

Под руководством Захара мы пошли к указанному Ковальчуком дому, осмотрели его, затем зашли вовнутрь дома, но ни одного поляка мы не обнаружили – вся семья где-то скрылась. Потом мы вышли во двор и в это время нас позвали к другому дому, расположенному в ста метрах от дома, в который мы заходили. Мы подошли ко второму дому, где в это время был Михаил, уроженец из Галиции, проживал в селе Лысово (его жена уроженка села Орыще, дочь Ополона, ее первый муж Лящ Тихон убит поляками в 1939 году) и Дмитрий из села Лысово (его отец Сидор в селе Лысово имел ветряк), и еще один мужчина из села Загоров. Кто-то из них нам сказал, что в этом доме есть поляки. Захар нам приказал окружить дом и не допустить, чтобы поляки убежали, а сам пошел в комнату и скомандовал всем находившимся в комнате лечь на землю. Затем он у женщин спросил, где находятся их мужья. Женщины ответили, что их мужья находятся в сарае, после этого Захар вышел из комнаты и сказал нам, чтобы мы били окна и убивали поляков. В это время к нам подошел мужчина, проживавший в этом доме, и сказал, что он украинец и просил не

We wsi Łysów dołączyły do nas grupy członków OUN ze wsi Łysów, Buszkowicze i Oryszcze, również uzbrojonych w siekiery.

Ze wsi Łysów pojechaliśmy przez wsie Bermieszów i Kołoneę do lasu zahorowskiego, gdzie zjechało się także kilka grup z okolicznych wsi.

Z lasu zahorowskiego wraz z innymi członkami OUN zostałem skierowany do wsi Stary Zahorów, dokąd przewieziono nas podwodami (ze wsi Nowy Zahorów), lecz woźniców nie znam.

We wsi Stary Zahorów koło cerkwi wszystkich, którzy przyjechali ze wsi Łukowicze, Oryszcze, Łysów, Buszkowicze i Bermieszów, ustawili w szeregu i podzielili na grupy. Trafiłem do grupy Kowalczuka Mykoły s. Kalistrata (urodzonego we wsi Oryszcze, zabity w 1944 roku, w OUN był zastępcą komendanta „SB” rejonu łockackiego), a następnie zostałem włączony do podgrupy członka OUN o imieniu Zachar (mieszkał we wsi Oryszcze, podobno zabity na froncie). [...]

Przed podziałem członków OUN na grupy Pasoś Petro s. Jakiwa (zabity w 1944 roku) powiedział mi, że zebrali nas tu w celu likwidacji Polaków.

Następnie [na polecenie] Kowalczuka Mykoły wsiedliśmy całą grupą na podwozy i pojechaliśmy na kraniec wsi Stary Zahorów. Gdy zatrzymaliśmy się niedaleko wiatraka, Kowalczuk wskazał Zacharowi dom, po czym zsiadliśmy z podwozy i Zachar wytłumaczył mnie, Andrijowi i Hryhorijowi, że zaraz będziemy mordować Polaków.

Pod kierownictwem Zachara poszliśmy do wskazanego przez Kowalczuka domu, obejrzelśmy go, następnie weszliśmy do środka, lecz nie znaleźliśmy ani jednego Polaka – cała rodzina gdzieś się ukryła. Następnie wyszliśmy na podwórze i wtedy zawołano nas do innego domu znajdującego się w odległości stu metrów od tego, do którego wstąpiliśmy wcześniej. Podeszliśmy do drugiego domu. Byli tam już Mychajło, urodzony w Galicji, mieszkaniec wsi Łysów (jego żona, urodzona we wsi Oryszcze, córka Opołona, jej pierwszy mąż Laszcz Tychon został zabity przez Polaków w 1939 roku) i Dmytro ze wsi Łysów (jego ojciec Sydir miał wiatrak we wsi Łysów) oraz jeszcze jeden mężczyzna ze wsi Zahorów. Któryś z nich powiedział, że w tym domu są Polacy. Zachar kazał nam okrążyć dom, by udaremnić Polakom ucieczkę, sam zaś wszedł do pokoju i dał komendę wszystkim znajdującym się tam, by położyli się na ziemię. Następnie zapytał kobiet, gdzie są ich mężowie. Kobiety odpowiedziały, że są oni w stodole. Wtedy Zachar wyszedł z pokoju i powiedział, żebyśmy wybili okna i wymordowali Polaków. W tym czasie podszedł do nas mężczyzna mieszkający w tym domu, powiedział, że jest Ukraińcem i poprosił, byśmy nie wybijali okien (ów mężczyzna albo wynajmował mieszkanie u Polaków, albo oni wynajmowali u niego). Wydawszy polecenie mordowania Polaków, Zachar pobiegł do stodoły, krzyknął, żeby mężczyźni schodzili

бить окна (этот мужчина или проживал у поляков на квартире или последние проживали у него на квартире). Дав распоряжение убивать поляков, Захар побежал в сарай, закричал, чтобы мужчины опускались с чердака на землю, и выстрелил один раз из имевшейся у него винтовки. Я подошел к сараю и увидел, как с чердака спустился один поляк, которому Захар приказал лечь на землю, а стоявший здесь Михаил (из Галиции) ударил обухом топора по голове этого поляка. После двух ударов Михаила поляк был еще живой, но, несмотря на это, Михаил стянул сапоги с этого поляка. Я не стал бить поляков, а ушел за сарай, но в это время меня заметил Захар, который закричал, чтобы я шел и убивал полек в комнате. Я забежал в комнату и увидел, что на полу лежали несколько женщин и детей, среди которых были еще живые. Имевшимся у меня топором я ударил женщину один или два раза и снова выбежал из дома, после меня в дом забежал Григорий и штыком колот полек. Захар поймал одну женщину в саду, привел ее во двор и здесь не помню, кто убил ее, двум женщинам, находившимся в этом доме, удалось убежать. Всего в этом доме нами было убито около 8–10 человек (точно не помню). После уничтожения поляков Захар сказал мужчине-украинцу, проживавшему в этом доме, чтобы последний закопал убитых в подвале. При мне мужчина-украинец освободил подвал от бочек, весов и другого имущества, затем в подвал вбросили трупы женщины, двух мужчин и одного подростка лет 15–16. Здесь, я помню, что этого юношу подтянули к подвалу еще живым, поэтому Захар сказал мне, чтобы я этого юношу добил топором, но я отказался. Тогда Захар поручил добить юношу Михаилу (из Галиции), последним ударом топора убил юношу возле подвала. Затем Захар взял меня с собой, и мы пошли на дорогу, где должны были бы быть трупы двух женщин, по которым стрелял из винтовки Захар, но трупов этих женщин не нашли, и все мы ушли к тому дому, где находился Ковальчук Николай. Захар доложил Ковальчуку об уничтожении поляков, здесь же Ковальчук сделал нам замечание, что нужно было поляков побить, трупы сложить в сарай, а затем поджечь сарай и спалить трупы. Убийство поляков нами было совершено на религиозный праздник „Петра” утром по восходу Солнца.

Ковальчук Николай собрал свою группу, сказал нам, что надо идти в колонию Гороховку и оказать помощь другой группе участников ОУН в уничтожении поляков. Мы пошли в колонию Гороховку, но в это время здесь осталась одна женщина, а все остальные жители колонии Гороховка скрылись от нас, поэтому в этой колонии нами никто не был убит. Из колонии Гороховка мы разошлись по своим селам.

z poddasza na ziemię i oddał jeden strzał z karabinu. Podeszedłem do stodoły i zobaczyłem, jak z poddasza zszedł jeden Polak, któremu Zachar kazał położyć się na ziemi, a stojący obok Mychajło (z Galicji) uderzył tego Polaka obuchem siekiery w głowę. Po dwóch uderzeniach Mychajła Polak jeszcze żył, lecz mimo to Mychajło ściągnął z niego buty. Nie chciałem zabijać Polaków i odszedłem za stodołę, lecz zauważył mnie wtedy Zachar i zaczął krzyczeć, żebym poszedł do pokoju i zabił Polki. Wpadłem do pokoju i zobaczyłem, że na podłodze leżało kilka kobiet i dzieci; niektóre jeszcze żyły. Siekierą, którą miałem przy sobie, uderzyłem kobietę raz lub dwa razy i znowu wybiegłem z domu. Po mnie do domu wpadł Hryhorij, który dźgał Polki bagnetem. Zachar złapał jedną kobietę w sadzie, przyprowadził ją na podwórze, gdzie ktoś, nie pamiętam kto, zabił ją. Dwie znajdujące się w tym domu kobiety zdołały uciec. W sumie zabiliśmy tam około 8–10 osób (dokładnie nie pamiętam). Po wymordowaniu Polaków Zachar polecił mężczyźnie – Ukraincowi mieszkającemu w tym domu, żeby zakopał zwłoki zabitych w piwnicy. Przy mnie mężczyzna – Ukrainiec opróżnił piwnicę z beczek, wag i innych rzeczy, następnie wrzucono do piwnicy zwłoki kobiety, dwóch mężczyzn i jednego wyrostka w wieku 15–16 lat. Pamiętam, że tego chłopaka podciągnęli do piwnicy jeszcze żywego, dlatego Zachar kazał mi go dobić siekierą, ale odmówiłem. Wtedy Zachar zlecił dobiecie chłopaka Mychajle (z Galicji). Ten ostatni zabił go koło piwnicy uderzeniem siekiery. Następnie Zachar zabrał mnie ze sobą i poszliśmy na drogę, gdzie powinny leżeć zwłoki dwóch kobiet, do których strzelał on z karabinu. Zwłok tych kobiet nie znaleźliśmy, więc udaliśmy się do domu, w którym był Kowalczuk Mykoła. Zachar zameldował o likwidacji Polaków Kowalczukowi, który natychmiast zwrócił nam uwagę, że trzeba było zabić Polaków, zwłoki złożyć w stodole, po czym podłożyć ogień i wraz ze stodołą je spalić. Polaków wymordowaliśmy w dniu św. Piotra rano, po wschodzie słońca.

Kowalczuk Mykoła zebrał swoją grupę. Powiedział nam, że trzeba iść do kolonii Horochówka i pomóc w likwidacji Polaków innej grupie członków OUN. Poszliśmy tam, ale zastaliśmy tylko jedną kobietę, zaś wszyscy pozostali mieszkańcy kolonii Horochówka ukryli się przed nami. Dlatego w tej kolonii nie zabiliśmy nikogo. Z kolonii Horochówka rozeszliśmy się do swoich wsi.

Pytanie: A inne grupy członków OUN brały udział w likwidacji obywateli sowieckich?

Odpowiedź: Tak, inne grupy członków OUN również brały udział w likwidacji obywateli sowieckich.

Pytanie: Opowiedzcie o tym dokładnie.

Odpowiedź: We wsi Stary Zahorów działało kilka grup likwidujących obywateli sowieckich narodowości polskiej. Znam członków grupy, którą

Вопрос: А другие группы участников ОУН принимали участие в уничтожении советских граждан?

Ответ: Да, другие группы участников ОУН также принимали участие в уничтожении советских граждан.

Вопрос: Расскажите об этом подробно.

Ответ: В селе Старый Загоров действовало несколько групп по уничтожению советских граждан польской национальности. Мне известны участники группы, которую возглавлял Ковальчук Николай. В эту группу входили: Королюк Кузьма, имел при себе топор и говорил мне, что лично он сам убил одного поляка; Евтух Иван Епифанович (убит на фронте), в моем присутствии он убил из имевшегося у него обреза одну женщину; Мазурок Яков (житель села Орыще, убит в 1945 году как бандит), с имевшегося оружия – винтовки, якобы, убил одного мужчину; Пятоха Прокоп Тарасович (осужден органами Советской власти), мне говорил он, что убил топором поляка; Жила Михаил Иосифович (проживает в селе Луковичи). Этой группой всего было уничтожено в этот день несколько человек – две семьи, и сожжен один дом. Жила Михаил в ветряке взял себе мундир убитого поляка (о чем мне говорил Королюк Кузьма), в этом мундире я видел Жилу в селе Луковичи часто. При себе Жила Михаил имел мой топор, который он взял на подводе в Загоровском лесу, а я уничтожал поляков топором, принадлежавшем Пятохе Прокопу.

Группа, в которую входили Люблюк Прокоп Петрович (проживает в селе Луковичи) и Ковальчук Калистрат (проживал в селе Луковичи, убит в 1947 или 1948 году), уничтожила одного поляка или целую семью поляков в селе Заширов³. Когда эта группа подошла к дому, то хозяин дома выстрелил один раз из нагана. В связи с этим, участники группы уничтожения поляков побоялись заходить в дом и подождали его с наружной стороны. В доме сторел стрелявший поляк и, возможно, его семья. Об этом мне рассказывал Люблюк Прокоп.

Группой, в которую входили Пятоха Николай Никитович (проживает в селе Луковичи), Пасось Петр Яковлевич (убит в 1944 году) и Шипель, имя и отчество не знаю, из села Старый или Новый Загоров, в селе Земличы⁴ было убито несколько семей советских граждан и сожжено до 8 домов. Кто из них какое участие принимал, я не знаю.

Михаил (из Галиции) с нами не ушел из села Загоров, а остался пьянствовать, нас догнал в селе Колоне подводой, которую он отобрал у кого-то из поляков (в каком селе не знаю). После к нему ходили участники ОУН и хотели забрать лошадь и подводу, но он не отдал, при этом говорил: „Я побил поляков, поэтому подводу и лошадь себе завоевал”.

dowodził Kowalczyk Mykoła. W jej skład wchodził Koroluk Kuźma, miał przy sobie siekiere i mówił mi, że własnoręcznie zabił jednego Polaka; Jewtuch Iwan s. Jepifana (zabity na froncie), w mojej obecności zabił jedną kobietę z obrzyna; Mazurok Jakiw (mieszkaniec wsi Oryszcze, zabity w 1945 roku jako bandyta), z posiadanej broni – karabinu podobno zabił jednego mężczyznę; Piatocha Prokop s. Tarasa (skazany przez organa władzy sowieckiej), mówił mi, że zabił siekiere Polaka; Żyła Mychajło s. Josypa (mieszka we wsi Łukowicze). Grupa ta w tym dniu zlikwidowała w sumie kilka osób – dwie rodziny – oraz spaliła jeden dom. W wiatraku Żyła Mychajło wziął sobie mundur zabitego Polaka (mówił mi o tym Koroluk Kuźma). Często widziałem Żyłę w tym mundurze we wsi Łukowicze. Żyła Mychajło miał przy sobie moją siekiere, który wziął z podwoły w lesie zahorowskim, ja zaś zabijałem Polaków siekiere, należąca do Piatochy Prokopa.

Grupa, w skład której wchodził Lubluk Prokop s. Petra (mieszka we wsi Łukowicze) i Kowalczyk Kalistrat (mieszkał we wsi Łukowicze, został zabity w 1947 lub 1948 roku), [jest odpowiedzialna] za zamordowanie jednego Polaka lub całej rodziny Polaków we wsi Zaszczytów. Gdy grupa ta podeszła do domu, gospodarz oddał jeden strzał z nagana. W związku z tym członkowie grupy likwidującej Polaków nie odważyli się wchodzić do domu, tylko podpalił go od zewnątrz. W domu spalił się Polak, który strzelał i być może jego rodzina. Opowiadał mi o tym Lubluk Prokop.

We wsi Zamlicze grupę, w skład której wchodził Piatocha Mykoła s. Mykyty (mieszka we wsi Łukowicze), Pasoś Petro s. Jakiwa (zabity w 1944 roku) i Szypel, imienia ani imienia ojca nie znam, ze wsi Stary lub Nowy Zahorów, zlikwidowała kilka rodzin obywateli sowieckich oraz spaliła do 8 domów. Kto z nich brał w tym udział i jaki, nie wiem.

Mychajło (z Galicji) nie opuścił razem z nami wsi Zahorów, lecz został tam na pijaństwo. Dogonił nas we wsi Kołona podwołą, którą zabrał jakimś Polakowi (w jakiej wsi, nie wiem). Później członkowie OUN przychodzili do niego, chcąc zabrać mu konia i podwołę, lecz on nie oddał, mówiąc przy tym: „Pozabijałem Polaków, to podwołę i konia dla siebie zdobyłem”.

Gdzie w tym dniu działali pochodzący z mojej wsi Pasoś Iwan s. Sawy (skazany przez organa władzy sowieckiej), Nedbajło Stepan s. Serhija (mieszka we wsi Łukowicze), Patoka Petro s. Iwana (mieszka we wsi Łukowicze) oraz Michalczyk Jewstachij s. Mykoły (skazany przez organa władzy sowieckiej, podobno zmarł) – nie wiem.

Z tego, co mówił Hałan Jefrem, jest mi wiadomo, że Lubluk Iwan s. Andrija oraz Michalczyk [Jewstachij] s. Mykoły uciekli gdzieś po drodze do wsi Stary Zahorów.

Где действовали мои односельчане в этот день – Пасось Иван Саввич (осужден органами Советской власти), Недбайло Степан Сергеевич (проживает в селе Луковичи), Патока Петр Иванович (проживает в селе Луковичи) и Михальчук Евстафий Николаевич (осужден органами Советской власти, якобы, умер), я не знаю.

Со слов Галан Ефрема мне известно, что Люблюк Иван Андреевич и Михальчук [Евстафий] Николаевич по дороге к селу Старый Загоров куда-то сбежали.

Вопрос: Происходило ли уничтожение советских граждан в этот день в селе Луковичи?

Ответ: В селе Луковичи в этот день были убиты Людвикович Петр Антонович и его пастух лет 10. Кто принимал участие в этом убийстве, я не знаю. Со слов Королюк Кузьмы мне известно, что имущество Людвиковича разобрали Галан Ефрем, Пасось Петр и Жила Михаил.

Протокол мне прочитан, записан с моих слов верно:

(неграмотный)

Допросил:

Следователь следотдела УКГБ при СМ УССР
по Волынской области
Лейтенант (—) Черноморд

Принимал участие в допросе:

Зам. прокурора Волынской области
(—) Красноокий

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 210–218.

Оригінал, рукопис.

Примітки

¹ Так у тексті; правильно: хутір Лисів.

² Так у тексті; правильно: Бермешів.

³ Так у тексті; правильно: Защитів.

⁴ Так у тексті; правильно: Замличі.

Pytanie: Czy w tym dniu mordowano też obywateli sowieckich we wsi Łukowicze?

Odpowiedź: We wsi Łukowicze tego dnia zostali zabici Ludwikowicz Piotr s. Antoniego oraz jego 10-letni pastuch. Nie wiem, kto brał udział w tym zabójstwie. Ze słów Koroluka Kuźmy jest mi wiadomo, że mienie Ludwikowicza zabrali Hałan Jefrem, Pasoś Petro i Żyła Mychajło.

Protokół mi odczytano, spisany z moich słów wiernie.

(analfabeta)

Przesłuchał:

Śledczy Oddziału Śled[czego] UKGB przy SM USRS
obwodu wołyńskiego
Lejtenant (—) Czernomord

W przesłuchaniu brał udział:

Zast[ępcą] prokuratora obwodu wołyńskiego
(—) Krasnookij

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 210–218.

Oryginał, rękopis.

**Довідка Старозагорівської сільської ради від 24 січня 1959 р.
в справі поляків з Горохівки**

УРСР
СТАРОЗАГОРІВСЬКА
СІЛЬСЬКА РАДА ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ
Локачинського району Волинської області
„24-а” а-січня-а 195-а-9-а р.
№ ____

ДОВІДКА

Видана Старозагорівською сільрадою про те, що на хуторі Горохівка Старозагорівської сільради Локачинського р-ну до липня м-ця 1943 року проживали громадяни польської національності, а саме, такі сім'ї:

1. Зінчик Людвиг Юзефович, його дружина Зінчик Кароліна, син Зінчик Адам Людвигович, син Зінчик Янек Людвигович, дочка Зінчик Вацька Людвиговна, дочка, ім'я якої не встановлено;
2. Голіш Казімир Янович, його дружина Голіш Анелія, дочка Голіш Янка Казімирівна, дочка, ім'я якої не встановлено, син Голіш Янек Казімирович, син Голіш Болек Казімирович;
3. Голіш Броніслав Янович, його дружина Голіш Казімира, дочка Голіш Броня Броніславівна, син Голіш Ясік Броніславович;
4. Бернат Стефан, його дружина, ім'я якої не встановлено, син Бернат Ромек Стефанович, дочка Бернат Анелія Стефанівна;
5. П'ятковський Кароль, його дружина, ім'я якої не встановлено, дочка П'ятковська Кастуня Каролівна;
6. П'ятковський Адам, його дружина П'ятковська Анелія;
7. Хмельницький Мар'ян, його дружина, ім'я якої не встановлено, його дочка, ім'я якої не встановлено.

Як встановлено через старожилів с. Ст. Загорів, вищеуказані громадяни СРСР в липні 1943 року були убиті бандитами організації українських націоналістів.

Довідка видана для пред'явлення в Локачевський КДБ.

Голова сільради
(—) Дацюк

**Notatka Rady Wiejskiej w Zahorowie Starym z 24 stycznia 1959 r.
w sprawie Polaków z Horochówki**

USRS
STAROZAHOROWSKA
RADA WIEJSKA DELEGATÓW PRACUJĄCYCH
rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego
„24^a” a-stycznia^a 195^a-9^a r.

nr ____

ZAŚWIADCZENIE

Wydane przez Starozahorowską Radę Wiejską o tym, że do lipca 1943 roku w chutorze Horochówka Starozahorowskiej Rady Wiejskiej rejonu łokackiego mieszkali obywatele narodowości polskiej, a mianowicie następujące rodziny:

1. Zinczyk Ludwik s. Józefa, jego żona Zinczyk Karolina, syn Zinczyk Adam s. Ludwika, syn Zinczyk Janek s. Ludwika, córka Zinczyk Wacka c. Ludwika oraz córka, której imienia nie ustalono;

2. Holisz Kazimierz s. Jana, jego żona Holisz Aniela, córka Holisz Janka c. Kazimierza, córka, której imienia nie ustalono, syn Holisz Janek s. Kazimierza, syn Holisz Bolek s. Kazimierza;

3. Holisz Bronisław s. Jana, jego żona Holisz Kazimiera, córka Holisz Bronia c. Bronisława, syn Holisz Jasiak s. Bronisława;

4. Bernat Stefan, jego żona, której imienia nie ustalono, syn Bernat Romek s. Stefana, córka Bernat Aniela c. Stefana;

5. Pjatkowski Karol, jego żona, której imienia nie ustalono, córka Pjatkowska Kostunia c. Karola.

6. Pjatkowski Adam, jego żona Pjatkowska Aniela;

7. Chmielnicki Marian, jego żona, której imienia nie ustalono, jego córka, której imienia nie ustalono.

Dzięki starszym mieszkańcom w[si] St[ary] Zahorów ustalono, że wymienieni wyżej obywatele ZSRS w lipcu 1943 roku zostali wymordowani przez bandytów Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów.

Zaświadczenie wydane w celu przedłożenia w Łokackim KGB.

Przewodniczący Rady Wiejs[kiej]

(—) Daciuk

Секретар сільради
(—) Баран
б

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 219.
Оригінал, рукопис на бланку.*

Примітки

- ^{а-а} Вписано від руки.
- ^б Кругла печатка з написом: *Старозагорівська сільська рада депутатів і трудящих УРСР Локачинського району Волинської області.*

Sekretarz Rady Wiejs[kiej]
(—) Baran
b

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 219.
Oryginał, rękopis na formularzu.

Przypisy

- a- -a Wpisano odręcznie.
- b Pieczęć okrągła z napisem w otoku: *Starozahorowska Rada Wiejska Delegatów i Pracujących USRS rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego.*

Протокол допиту Ростислава Закревського від 2 лютого 1959 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

„2” февраля 1959 г.

г/с. Новый Загоров

Допрос начат в 14 ч. окончен в 16 часов.

Я, оперуполномоченный Управления КГБ при СМ УССР по Волынской области лейтенант Тимофеев **допросил в качестве** свидетеля:

Фамилия:	Закревского
Имя и отчество:	Ростислава Александровича
Год рождения:	1931
Место рождения:	с. Новый Загоров Локачинского района Волынской области
Адрес:	с. Новый Загоров Локачинского района Волынской области
Национальность:	украинец
Гражд.:	СССР
Паспорт или др. документы:	при себе не имеет
Партийность:	член КПСС
Образование:	6 классов
Соц. происхождение:	из крестьян-бедняков
Род занятий:	колхозник-бригадир
Другие установочные данные:	женат

Об ответственности за дачу ложных показаний и отказ от дачи показаний предупрежден по ст. ст. 87 и 89 УК УССР

(—) Закревский

Вопрос: Понимаете ли Вы русский язык?

Ответ: Русский язык мне понятен, переводчик мне не требуется.

Вопрос: Известны ли Вам факты убийства советских граждан польской национальности бандитами ОУН в с. Новый Загоров Локачинского района Волынской области?

Ответ: На поставленный мне вопрос я хочу сообщить хорошо мне известные следующие факты:

Protokół przesłuchania Rostysława Zakrewskiego z 2 lutego 1959 r.

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

„2” lutego 1959 r.

m./w. Nowy Zahorów

Przesłuchanie rozpoczęto o g[odzinie] 14. Zakończono o godzinie 16.

Ja, oficer operacyjny Zarządu KGB przy SM USRS obwodu wołyńskiego lejtenant Timofiejew przesłuchałem w charakterze świadka:

Nazwisko:	Zakrewskiego
Imię oraz imię ojca:	Rostysława s. Ołeksandra
Data urodzenia:	1931
Miejsce urodzenia:	w[ieś] Nowy Zahorów rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego
Adres:	w[ieś] Nowy Zahorów rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego
Narodowość:	Ukrainiec
Obyw[atelstwo]:	ZSRS
Paszport lub in[ne] dokumenty:	nie ma przy sobie
Przynależność do partii:	członek KPZS
Wykształcenie:	6 klas
Pochodzenie społ[eczne]:	z chłopów-biedniaków
Rodzaj zajęć:	kołchoźnik brygadzysta
Inne podstawowe dane:	żonaty

O odpowiedzialności z art. art. 87 i 89 KK USRS za złożenie fałszywych zeznań oraz za odmowę zeznań zostałem uprzedzony.

(—) Zakrewskyj

Pytanie: Czy rozumiecie język rosyjski?

Odpowiedź: Język rosyjski rozumiem, tłumacza nie potrzebuję.

Pytanie: Czy są wam znane fakty zabójstwa sowieckich obywateli narodowości polskiej przez bandytów OUN we w[si] Nowy Zahorów rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego?

Odpowiedź: Na postawione mi pytanie chcę poinformować o następujących znanych mi faktach:

W lipcu 1943 roku w dniu św. Piotra w nocy, mniej więcej o godzinie 2 lub 3, do naszego domu zapukali nieznani bandyci OUN. W domu byli

В 1943 году в июле месяце на праздник „Петра” к нам в дом ночью, примерно в 2 или 3 часа, постучали неизвестные бандиты ОУН. Дома тогда были мой отец (умер), сестра Мария (убита бандитами ОУН), брат Александр, мать и я.

Наша семья тогда проживала у советского гражданина польской национальности Жолковского Николая. Бандиты сначала топорами выбили окна в нашей квартире и, узнав, что мы украинцы, пошли во вторую половину дома, откуда насильно вывели семью Жолковского и во дворе топорами всех зарубили. Этот факт видела вся наша семья. Трупы убитых бандиты побросали в подвал. Через день после праздника „Петра” перед вечером неизвестные бандиты ОУН в наш двор привели гражданина Слюсарского, его дочь лет 6–7 и сына лет 7–8. Когда их вели, то мальчик просился у бандитов, чтобы их не убивали, но бандиты, не обращая внимания на просьбы, постреляли последних и также побросали в подвал. Как мне помнится, мальчика ранили только, а потом раненого уже бросили в подвал. Расстреливали советских граждан бандиты в то время с пулемета с дисковым магазином¹. Этот факт тоже наблюдала наша семья. Место погребения поляков мне хорошо известно и в случае необходимости я его могу показать советским органам.

На третий день после праздника „Петра” в 1943 году к нам в дом пришли Остапчук Андрей Корнеевич, в настоящее время он работает шофером в гор. Ново-Волынский Волынской области на шахте № 1 или Шахтострое, Голянд Николай Иванович, ранее судим, в настоящее время проживает где-то в Караганде, и Дацюк Дмитрий Кириллович – бывший житель с. Новый Загоров, в 1945 году убит как бандит ОУН. Когда названные мною выше бандиты зашли к нам в дом, сразу запрягли в повозку лошадей убитого Жолковского и мне приказали везти их на хутор Гороховку с. Старый Загоров Локачинского района, что мною и было сделано. Под угрозой оружия я повез бандитов на хутор Гороховку. Не доезжая примерно метров 500 до хутора Гороховки, это было часов в 15–16 дня, в посеве едущие бандиты заметили прятавшегося от бандитов ОУН советского гражданина польской национальности Кузьмич Яныка, которого взяли к себе на подводу и повезли на хутор Гороховку к дому жителя Мартынюк Михаила, во дворе которого было примерно человек 35–40 бандитов ОУН, но мне они были неизвестны. Примерно через полчаса как мы приехали, Кузьмич Яныка бандиты повели к саду Хмельницкого – советского гражданина польской национальности, где Остапчук Андрей Корнеевич зверски зарезал косой Кузьмич Яныка, этот факт я видел сам лично, там было тогда много бандитов, но они мне неизвестны. После

wtedy mój ojciec (zmarł), siostra Maria (została zabita przez bandytów z OUN), brat Ołeksandr, mama i ja.

Wówczas nasza rodzina wynajmowała mieszkanie u obywatela sowieckiego narodowości polskiej Mikołaja Żółkowskiego. Najpierw bandyci wybili siekierami okna w naszym mieszkaniu, a gdy dowiedzieli się, że jesteśmy Ukraińcami, przeszli do drugiej części domu, skąd przemocą wyprowadzili rodzinę Żółkowskiego i na podwórzu wszystkich zarabali siekierami. Widziała to cała nasza rodzina. Zwłoki zabitych bandyci porzucali do piwnicy. Nazajutrz po dniu św. Piotra, pod wieczór nieznani bandyci OUN przyprowadzili na nasze podwórze obywatela Ślusarskiego, jego córkę w wieku 6–7 lat i syna w wieku 7–8 lat. Gdy ich prowadzono, chłopczyk prosił bandytów, żeby ich nie zabijali, lecz bandyci, nie zwracając uwagi na prośby, rozstrzelali ich i wrzucili do piwnicy. O ile pamiętam, chłopczyk został tylko raniony i rannego też wrzucili do piwnicy. Wtedy bandyci rozstrzeliwali obywateli sowieckich z karabinu maszynowego z magazynkiem talerzowym¹. To również widziała nasza rodzina. Miejsce pogrzebienia Polaków jest mi dobrze znane i w razie potrzeby mogę pokazać je organom sowieckim.

Na trzeci dzień po dniu św. Piotra w 1943 roku do naszego domu przyszli Ostapczuk Andrij s. Kornija, obecnie pracuje jako kierowca w mieście Nowowołyńsk obwodu wołyńskiego w kopalni nr 1 lub *Szachtstroju*, Holand Mykoła s. Iwana, dawniej karany, w chwili obecnej mieszka gdzieś w Karagandzie, oraz Daciuk Dmytro s. Kyryła – były mieszkaniec w[si] Nowy Zahorów, w 1945 roku został zabity jako bandyta OUN. Gdy wyżej wymienieni przeze mnie bandyci wstąpili do naszego domu, od razu zaprzęgli do furmanki konie zabitego Żółkowskiego i kazali mi wieźć się do chutoru Horochówka w[si] Stary Zahorów rejonu łokackiego, co też zrobiłem. Ponieważ grożono mi bronią, zawiozłem bandytów do chutoru Horochówka. Nie dojeżdżając do chutoru Horochówka, mniej więcej 500 metrów przed nim, jadący bandyci zauważyli w rosnącym zbożu ukrywającego się przed nimi obywatela sowieckiego narodowości polskiej Kuźmicza Janka, którego zabrali na podwodę i powieźli do chutoru Horochówka, do domu mieszkańca Martyniuka Mychajła. Było to około godziny 15–16. Na podwórzu znajdowało się jakieś 35–40 bandytów OUN, ale ja ich nie znałem. Mniej więcej pół godziny po naszym przyjeździe bandyci zaprowadzili Kuźmicza Janka do sadu Chmielnickiego, obywatela sowieckiego narodowości polskiej, gdzie Ostapczuk Andrij s. Kornija w bestialski sposób zarżnął go kosą. Widziałem to na własne oczy. Było tam wtedy wielu bandytów, lecz oni nie są mi znani. Po dokonaniu mordu na podwodę wsiadło około 12 nieznanych mi bandytów, którzy wzięli mnie jako woźnicę, i pojechalśmy, lecz jak długo i którędy jechaliśmy, nie pamiętam z powodu

совершенного убийства на подводу село человек 12 неизвестных мне бандитов, а также взяли и меня за подводчика, и поехали, но сколько мы ехали и как за давностью времени я не помню. Я знаю, что мы приехали в село Луковичи Локачинского района, выехали в какую-то ложину. Там, как я помню, было кладбище. Когда мы выехали в ложину, нас встретил бывший бандит Ребрук Кирилл Никифорович из села Новый Загоров Локачинского р-на, в прошлом судим как бандит ОУН, где он в настоящее время мне неизвестно. Как я вспоминаю, он был в белом плаще, борты плаща были в крови, имел ли он оружие при себе, я не помню. Бандиты, что-то посоветовавшись между собой, куда-то ушли, а меня с лошадьми отправили назад. Лошади меня привезли домой сами.

Вопрос: Известны ли Вам другие подводчики, которые возили бандитов ОУН совершать убийства советских граждан?

Ответ: Такие люди мне неизвестны.

Вопрос: Что Вы еще желаете дополнить к своим показаниям?

Ответ: Дополнить к своим показаниям я больше ничего не имею.

Протокол с моих слов записан правильно и мной лично прочитан:

(—) Закревский

Допросил:

Оперуполномоченный Управления КГБ при СМ УССР

по Волынской области

Лейтенант (—) Тимофеев

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 220–223.

Оригінал, рукопис на бланку.

Примітки

¹ Можливо, йдеться про радянський ручний кулемет 7,62 мм Дегтярева, який мав диск у вигляді тарілки.

długiego upływu czasu. Wiem, że przyjechaliśmy do wsi Łukowicze rejonu łokackiego i wjechaliśmy w jakiś parów. Był tam, o ile pamiętam, cmentarz. Gdy wjechaliśmy w parów, spotkał nas były bandyta Rebruk Kyryło s. Nykyfora ze wsi Nowy Zahorów r[ejo]nu łokackiego, sądzony w zeszłym roku jako bandyta OUN (gdzie on teraz przebywa, nie wiem). Przypominam sobie, że miał on na sobie biały płaszcz, którego brzegi były we krwi. Czy miał on broń, nie pamiętam. Naradziwszy się pomiędzy sobą, bandyci gdzieś poszli, a mnie z końmi wysłali z powrotem. Konie same przywiozły mnie do domu.

Pytanie: Czy znacie innych woźniców, którzy wozili bandytów OUN w celu dokonania mordów na obywatelach sowieckich?

Odpowiedź: Nie znam takich ludzi

Pytanie: Co jeszcze chcecie dodać do swoich zeznań?

Odpowiedź: Nie mam więcej nic do dodania do moich zeznań.

Protokół z moich słów został spisany wiernie i przeze mnie osobiście przeczytany:

(—) Zakrewskýj

Przesłuchał:

Oficer oper[acyjny] Zarządu KGB przy SM USRS obwodu wołyńskiego
Lejtenant (—) Timofiejew

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 220–223.

Oryginał, rękopis na formularzu.

Przypisy

¹ Być może chodzi o sowiecki rkm 7,62 mm „Diegtariew”, który posiadał magazynek w kształcie talerza.

**Витяг із протоколу допиту Степана Недбайла
від 10 березня 1959 р.**

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

„10” марта 1959 г.

г./^а-с.^{-а} Луцк

Допрос начат в 9-15, окончен в 13-50 часов.

Я, ст. следователь след. отд. УКГБ при СМ УССР по Волынской обл. капитан Шибалов **допросил в качестве свидетеля:**

Фамилия:	Недбайло
Имя и отчество:	Степан Сергеевич
Год рождения:	1906
Место рожд.:	с. Луковичи Локачинского района Волынской области
Адрес:	тот же
Национальность:	украинец
Гражд.:	СССР
Паспорт или др. документы:	не имеет
	[...]

Вопрос: Расскажите подробно, что Вам известно об обстоятельствах убийства советских граждан?

Ответ: Об обстоятельствах убийства советских граждан польской национальности в селе Новый Загоров мне лично известно следующее: однажды летом 1943 года на религиозный праздник „Петра” в ночное время ко мне пришел Кужель Петр Данилович и велел сейчас же явиться к дому Муха Ивана. Через некоторое время я пришел к дому Муха Ивана, где уже находилось много подвод, незнакомых людей и некоторые жители села Луковичи, а именно, я видел там Кужель Петра, Михальчук Стаха Николаевича, работавшего ранее старостой сельской управы села, Пасось Ивана Саввовича, Грабарчук Федота Марковича, Десятничук Федота, отчества его не помню.

Обращаясь к нам, жителям села Луковичи, Кужель Петр сказал, что поедет в лес и, кто не взял пилу, топор, пусть идет домой за пилой и топором. Помню, что Пасось Иван и Михальчук Стах пошли домой и через непродолжительное время вернулись, но что они принесли, я уже не помню. Я же домой ни за пилой, ни за топором не ходил, ибо

**Fragmenty protokołu przesłuchania Stepana Nedbajły
z 10 marca 1959 r.**

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

„10” marca 1959 r.

m./^aw.^{-a} Łuck

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 9-15, zakończono o godzinie 13-50.

Ja, st[arszy] śledczy Oddz[iału] Śled[czego] UKGB przy SM USRS obw[odu] wołyńskiego kapitan Szybałow **przesłuchałem w charakterze świadka:**

Nazwisko:	Nedbajło
Imię oraz imię ojca:	Stepan s. Serhija
Rok urodzenia:	1906
Miejsce urodz[enia]:	w[ieś] Łukowicze rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego
Adres:	ten sam
Narodowość:	Ukrainiec
Obyw[atelstwo]:	ZSRS
Paszport lub in[ne] dokumenty:	nie posiada
	[...]

Pytanie: Opowiedzcie dokładnie, co Wam wiadomo o okolicznościach zabójstwa obywateli sowieckich?

Odpowiedź: O okolicznościach zabójstwa obywateli sowieckich narodowości polskiej we wsi Nowy Zahorów jest mi wiadomo, co następuje: pewnego razu w lecie 1943 roku w dniu św. Piotra w nocy przyszedł do mnie Kužel Petro s. Danyła i kazał natychmiast stawić się przed domem Muchy Iwana [?]. Po jakimś czasie przyszedłem pod dom Muchy Iwana, gdzie już znajdowało się wiele podwód i nieznajomych ludzi oraz byli niektórzy mieszkańcy wsi Łukowicze, a mianowicie widziałem tam Kużela Petra, Michalczuka Stacha s. Mykoły, który był wcześniej starostą zarządu wiejskiego, Pasosia Iwana s. Sawy, Grabarczuka Fedota s. Marka, Desiatnyczuka Fedota, imienia ojca nie pamiętam.

Zwracając się do nas, mieszkańców wsi Łukowicze, Kužel Petro powiedział, że pojedziemy do lasu oraz żeby ci, którzy nie zabrali ze sobą piły ani siekiery, poszli po nie do domu. Pamiętam, że Pasoś Iwan i Michalczuk Stach poszli do domu i po krótkim czasie wrócili, lecz co oni przynieśli,

было далеко идти. Вскоре все собравшиеся сели на подводы и поехали через село Лысово, Бермышев и приехали в Загоровский лес. Помню, что на подводе я ехал вместе с Грабарчук Федотом, Михальчук Стахом, Кужель Петром и Пасось Иваном, повозочным у нас был незнакомый мне мужчина. В Загоровском лесу я не мог видеть всех собравшихся людей, но по голосам было заметно, что собралось много народу. Еще в ночное время в Загоровском лесу незнакомым бандитом были созданы группы по 8–10 человек. Я вошел в группу вместе с Кужель Петром и 6–7 других незнакомых мне бандитов, у двух из них была винтовка и револьвер, остальные имели топоры. Что имел при себе Кужель Петр, я не помню, у меня ни топора, ни оружия не было.

Когда меня определили в группу, то нашей группе бандит объяснил, что сейчас пойдем убивать поляков в селе Новый Загоров, где нужно обойти все дома, в которых проживают поляки, и всех поляков уничтожить, кто не будет выполнять этого задания, тому будет то же, что и полякам.

Когда начало рассветать, наша группа прибыла в село Новый Загоров и бандиты вместе с Кужель Петром стали заходить в дома, где проживали поляки, оттуда раздавались выстрелы и крики людей. Меня бандиты оставляли на улице возле тех домов, куда они заходили, с задачей убивать поляков, которые сумеют бежать из дома.

Таким образом, в селе Новый Загоров мы обошли примерно 6–7 домов, в которых бандитами были убиты советские граждане польской национальности, но в каком доме сколько было убито людей, я не знаю, в дома я не заходил. Правда, в центре села Загоров Кужель сказал мне, чтобы я зашел в дом и посмотрел, что делается. Когда же я зашел в указанный дом, то видел трупы старика и старухи.

Убийство советских граждан нашей группой в селе Новый Загоров происходило до половины дня, то есть часов до 10–11 в праздник „Петра“, после чего мы разошлись по домам. В село Луковичи я шел пешком вместе с Кужель Петром. Незнакомые мне бандиты вернулись к подводам, то есть в Загоровский лес, и в какие они поехали села, я не знаю.

Вопрос: Сколько человек советских граждан польской национальности было убито в селе Новый Загоров вашей группой?

Ответ: Я помню, что выстрелы и крики людей раздавались почти в каждом доме, куда заходили бандиты, но, сколько было ими убито людей, я не знаю. Видел только два трупа. Семей убитых бандитами людей в селе Новый Загоров, я не знаю.

Припоминаю, что в то время, когда наша группа убивала людей в селе Новый Загоров, то другие группы убивали людей в селе Старый Загоров. Над Старым Загоровом стояло тогда зарево пожара.

już nie pamiętam. Ja zaś do domu po piłę ani po siekiere nie poszedłem, ponieważ było za daleko. Wkrótce wszyscy zebrani wsiedli na podwozy i pojechali przez wieś Łysów i Bermieszów do lasu zahorowskiego. Pamiętam, że jechałem na podwozcie razem z Grabarczukiem Fedotem, Michalczukiem Stachem, Kużelem Petrem i Pasosiem Iwanem. Naszym woźnicą był nieznany mi mężczyzna. W lesie zahorowskim nie mogłem zobaczyć wszystkich zebranych, lecz po głosach można było poznać, że było tam dużo ludzi. Jeszcze w nocy w lesie zahorowskim nieznany mi bandyta utworzył grupy po 8–10 ludzi. Znalazłem się w grupie razem z Kużelem Petrem oraz 6–7 innymi nieznanymi mi bandytami. Dwaj z nich posiadali karabin i rewolwer, pozostali mieli siekiery. Co miał ze sobą Kužel Petro, nie pamiętam. Ja nie miałem ani siekiery, ani broni.

Gdy przydzielono mnie do grupy, bandyta wytłumaczył naszej grupie, że zaraz pójdziemy zabijać Polaków we wsi Nowy Zahorów. Mieliśmy obejść wszystkie domy, w których mieszkają Polacy, i zlikwidować ich. [Dodał, że] tego, kto nie wykona zadania, czeka to samo, co Polaków.

Gdy zaczęło rozwidniać się, nasza grupa przybyła do wsi Nowy Zahorów, gdzie bandyci razem z Kużelem Petrem wchodzili do zamieszkałych przez Polaków domów, skąd rozlegały się strzały i krzyki ludzi. Mnie bandyci zostawiali na ulicy koło domów, do których wchodzili, każąc zabijać tych Polaków, którym uda się uciec z domu.

W ten sposób we wsi Nowy Zahorów obeszlśmy mniej więcej 6–7 domów, w których bandyci zabijali obywateli sowieckich narodowości polskiej, lecz ilu ludzi w którym domu zabito, nie wiem, [bo] do domów nie wchodziłem. Co prawda, w centrum wsi Zahorów Kužel powiedział mi, żebym wszedł do domu i zobaczył, co tam się dzieje. Gdy wszedłem do wskazanego domu, zobaczyłem zwłoki starca i staruszki.

Mordowanie przez naszą grupę obywateli sowieckich trwało [prawie] do południa, tj. do godziny 10–11 w dniu św. Piotra, po czym rozeszlśmy się do [swoich] domów. Do wsi Łukowicze szedłem na piechotę razem z Kużelem Petrem. Nieznani mi bandyci wrócili do podwód, to jest do lasu zahorowskiego, a więc nie wiem, do jakich wsi oni pojechali.

Pytanie: Ilu obywateli sowieckich narodowości polskiej zostało zabitych przez waszą grupę we wsi Nowy Zahorów?

Odpowiedź: Pamiętam, że strzały i krzyki ludzi rozlegały się prawie w każdym domu, do którego wchodzili bandyci, lecz ilu ludzi oni zabili, nie wiem. Widziałem tylko dwa trupy. Nazwiska zabitych przez bandytów we wsi Nowy Zahorów ludzi nie są mi znane.

Przypominam sobie, że wówczas, gdy nasza grupa zabijała ludzi we wsi Nowy Zahorów, inne grupy mordowały ludzi we wsi Stary Zahorów, nad którym unosiła się wtedy łuna pożaru.

Припоминаю также, что и нашей группой после убийства одной семьи в маленьком кирпичном доме был совершен поджог этого дома. Кто именно поджог дом, я не знаю. Другие дома убитых поляков в селе Новый Загоров нами не уничтожались.

Вопрос: Встречались ли Вы еще с Десятничук Федотом после встречи в селе Луковичи во время убийства поляков?

Ответ: Я помню, что ночью я встречал еще Десятничук Федота в Загоровском лесу. Но что он делал дальше и где находился мне не известно. В Загоровском лесу я видел Десятничука с каким-то оружием, но не помню точно, был ли у него топор или обрез винтовки.

[...]

Протокол с моих слов записан верно и мне прочитан:

(—) Недбайло

Допросил:

Ст. следователь след отд. УКГБ

Капитан (—) Шибалов

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 229–236.

Оригінал, рукопис на бланку.

Примітки

^{а-а} Закреслено.

Przypominam sobie również, że po wymordowaniu jednej rodziny w małym ceglany domu, nasza grupa też go podpałała. Kto konkretnie dokonał podpalenia, nie wiem. Innych domów zamordowanych Polaków we wsi Nowy Zahorów nie niszczyliśmy.

Pytanie: Czy widzieliście się jeszcze z Desiatniczukiem Fedotem po spotkaniu we wsi Łukowicze podczas zabójstwa Polaków?

Odpowiedź: Pamiętam, że w nocy spotkałem Desiatniczuka Fedota jeszcze w lesie zahorowskim. Ale co on robił później i gdzie przebywał, nie jest mi wiadomo. W lesie zahorowskim widziałem Desiatniczuka z jakąś bronią, lecz nie pamiętam dokładnie, co to było – siekiera czy obrzyn.

[...]

Protokół z moich słów został spisany wiernie oraz odczytany mi:

(—) Nedbajło

Przesłuchał:

St[arszy] śledczy Oddz[iału] Śled[czego] UKGB

Kapitan (—) Szybałow

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 229–236.

Oryginał, rękopis na formularzu.

Przypisy

^{a-a} Skreślono.

**Витяг із протоколу допиту Прокопа Люблюка
від 18 березня 1959 р.**

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

„18” марта 1959 г.

с. Локачи

Допрос начат в 12⁰⁰ окончен в 15³⁰.

Я, Следователь следотдела Управления КГБ при СМ УССР по Во-
лынской области лейтенант Черноморд **допросил в качестве** свиде-
теля:

Фамилия:	Люблюк
Имя и отчество:	Прокопа Петровича
Год рождения:	1920
Место рожд.:	с. Луковичи Локачинского района Волинской области
Адрес:	с. Луковичи Локачинского района Волинской области
Национальность:	украинец
Гражд.:	СССР
Паспорт или др. документы:	—

[...]

В отношении участия Десятничук Федота в убийстве советских граждан могу рассказать следующее:

Летом 1943 года, в ночь на религиозный праздник „Петра”, из села Луковичи выезжало много моих односельчан на уничтожение советских граждан польской национальности, в числе которых был лично я, Десятничук Федот Васильевич.

[...]

Перед заходом солнца на нескольких подводах мы уехали из села Луковичи, имея при себе, кто топор, кто пилу или лопату. Лично я имел топор, что с собой имел Десятничук, я за давностью времени не помню.

Всем было сказано, что едем копать окопы и землянки. Подводами мы приехали к лесу, который находился возле села Загоров, где всех нас построили, и бандиты нам рассказали, что будем уничтожать

**Fragmenty protokołu przesłuchania Prokopa Lubluka
z 18 marca 1959 r.**

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA

„18” marca 1959 r.

w[ieś] Łokacze

Przesłuchanie rozpoczęto o [godzinie] 12⁰⁰, zakończono o [godzinie] 15³⁰.

Ja, śledczy Oddziału Śled[czego] Zarządu KGB przy SM USRS obwodu wołyńskiego lejtenant Czernomord przesłuchałem w charakterze świadka:

Nazwisko:	Lubluk
Imię oraz imię ojca:	Prokop s. Petra
Rok urodzenia:	1920
Miejsce urodz[enia]:	w[ieś] Łukowicze rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego
Adres:	w[ieś] Łukowicze rejonu łokackiego obwodu wołyńskiego
Narodowość:	Ukrainiec
Obyw[atelstwo]:	ZSRS
Paszport lub in[ne] dokumenty:	— [...]

W sprawie udziału Desiatniczuka Fedota w zabójstwie obywateli sowieckich mogę powiedzieć, co następuje:

Latem 1943 roku, w nocy poprzedzającej dzień św. Piotra, ze wsi Łukowicze wielu jej mieszkańców, wśród których byłem też ja oraz Desiatniczuk Fedot s. Wasyla, wyjechało na akcję likwidacyjną obywateli sowieckich narodowości polskiej.

[...]

Przed zachodem słońca na kilku podwodach wyjechaliśmy ze wsi Łukowicze, mając przy sobie – jedni siekiery, inni piły lub łopaty. Ja miałem siekiere, a co wziął Desiatniczuk, nie pamiętam z powodu długiego upływu czasu.

Wszystkim powiedziano, że jedziemy kopać okopy i ziemianki. Na podwodach przyjechaliśmy do lasu, położonego koło wsi Zahorów. Tam nas ustawiono w szeregu i bandyci powiedzieli nam, że będziemy likwido-

поляков. Затем собравшихся (а их было примерно около двухсот человек) разбили на группы по уничтожению поляков. После группу, в которую я был включен, повели в село Загоров (не знаю какой, Старый или Новый), где мы возле церкви отдохнули, а на рассвете повели по селу к домам, где жили поляки.

[...]

Мы подошли к дому, и нам неизвестный мне бандит сказал, что в этом доме живет одна женщина-украинка, поэтому ее надо отпустить. Григорий зашел в дом, сказал этой женщине-украинке, чтобы она уходила, а сам начал с оружия убивать поляков в комнате, но они, якобы, отняли у него винтовку. Тогда Григорий не знаю, каким образом забрал винтовку у поляков и выбежал на улицу, при этом нам сказал, что в него стрелял поляк, поэтому дал мне указание поджечь дом. Я поджог дом, после чего мы ушли в село Загоров. Григорий говорил, что в доме остался один мужчина и женщины, но, сколько всего человек было убито в этот раз в этом доме, я не знаю. Я видел, что из дому убежало двое детей.

Из села Загоров мы ушли домой в село Луковичи.

В какой группе и где именно действовал Десятничук Федот Васильевич и все остальные указанные выше мною участники по уничтожению поляков, я не знаю.

Больше мне по данному вопросу ничего не известно.

[...]

Протокол мне прочитан, записан с моих слов верно:

(—) Люблюк

Допросил:

Следователь следотдела УКГБ при СМ УССР по Волынской обл.

Л[ейтенант] (—) Черноморд

ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 237–242.

Оригінал, рукопис на бланку.

wać Polaków. Następnie zebranych (było ich około dwustu ludzi) podzielono na grupy do likwidacji Polaków. Później grupę, do której zostałem przydzielony, poprowadzono do wsi Zahorów (nie wiem który – Stary czy Nowy), gdzie odpoczęliśmy koło cerkwi. O świcie przeszliśmy przez wieś do domów, w których mieszkali Polacy.

[...]

Podeszliśmy do domu, gdzie nieznanymi mi bandyta powiedział nam, że w tym domu mieszka jedna kobieta – Ukrainka i należy ją puścić. Hryhorij wszedł do domu, powiedział owej kobiecie – Ukraince, żeby wyszła z pokoju, sam zaś zaczął tam strzelać do Polaków z broni, lecz oni podobno odebrali mu karabin. Wtedy Hryhorij, nie wiem w jaki sposób, odebrał swój karabin Polakom i wybiegł na ulicę. Powiedział nam, że do niego strzelał Polak i dlatego zlecił mi podpalenie domu. Podłożyłem ogień, po czym poszliśmy do wsi Zahorów. Hryhorij powiedział, że w domu został jeden mężczyzna i kobiety, lecz ile osób zostało wówczas zabitych w tym domu, nie wiem. Zobaczyłem też, że z domu uciekło dwoje dzieci.

Ze wsi Zahorów poszliśmy do domu do wsi Łukowicze.

W której grupie i gdzie dokładnie działał Desiatnyczuk Fedot s. Wasyla oraz reszta wymienionych przeze mnie uczestników akcji likwidacyjnej Polaków, nie wiem.

Nic więcej w danej sprawie mi nie wiadomo.

[...]

Protokół został mi odczytany, z moich słów spisany wiernie:

(—) Lubluk

Przesłuchał:

Śledczy Oddziału Śled[czego] UKGB przy SM USRS
obw[odu] wołyńskiego
L[ejtenan]t (—) Czernomord

PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 237–242.

Oryginał, rękopis na formularzu.

**Протокол огляду місцевості в Новому Загорві
від 20 квітня 1959 р.**

Протокол осмотра местности

20 апреля 1959 года

с. Новый Загоров

Старший следователь следотдела УКГБ при СМ УССР по Волынской области капитан Шибалов, следователь следотдела лейтенант Черноморд и оперуполномоченный аппарата КГБ в Локачинском районе лейтенант Божко в присутствии понятых: Костючко Якова Корнеевича и Лещук Ивана Лукьяновича, с участием обвиняемого ^аДесятничук^а Федота Васильевича, с целью проверки показаний последнего, данных им на допросе 12 января 1959 года о фактах убийств советских граждан польской национальности в июле 1943 года, в соответствии со ст. ст. 76 и 189 УПК УССР, произвели осмотр местности в селе Новый Загоров Локачинского района Волынской области.

Все участники осмотра машиной выехали на возвышенность возле костела села Новый Загоров, откуда Десятничук сориентировался на местности и рассказал следующее: в июле 1943 года в ночь на религиозный праздник „Петра”, он, в составе бандгруппы из леса, находившегося между селами Новый Загоров и Колона, выехали в село Старый Загоров на уничтожение советских граждан польской национальности. В селе Старый Загоров остановились ночью возле церкви, подождали до утра, а затем направились уничтожить поляков. С этой целью возвратились обратно к селу Новый Загоров, где возле костела (где находятся участники осмотра) повернули в южную сторону и подошли к отдельно стоявшему дому, где нужно было уничтожить советских граждан. Этого дома, как сказал Десятничук, в это время на поле не видно. В доме никого из жителей тогда не обнаружили. Другая бандгруппа ОУН, находившаяся во дворе недалеко стоявшего дома, позвала бандитов, среди которых был Десятничук, к себе с целью уничтожения советских граждан в этом старом доме. Здесь в северной части дома проживала семья украинцев, а в южной проживали поляки. Двумя бандгруппами в этом доме было убито топорами 8–10 человек, лично Десятничук в комнате ударил один или два раза имевшимся у него топором женщину. Трупы убитых были брошены в подвал, находившийся здесь же во дворе.

Дом, в котором Десятничук принимал участие в убийстве советских граждан, им был указан – в настоящее время отдельно стоящий в поле, в восточном направлении на расстоянии 600–700 метров.

**Protokół wizji lokalnej w Nowym Zahorowie
z 20 kwietnia 1959 r.**

Protokół oględzin terenu

20 kwietnia 1959 roku

w[ieś] Nowy Zahorów

Starszy śledczy Oddziału Śled[czego] UKGB przy SM USRS obwo-
du wołyńskiego kapitan Szybałow, śledczy Oddziału Śled[czego] lejtenant
Czernomord oraz oficer oper[acyjny] aparatu KGB w rejonie łockackim lej-
tenant Bożko w obecności świadków: Kostiučki Jakiwa s. Kornija i Lesz-
czuka Iwana s. Łukiana, z udziałem oskarżonego ^aDesiatnyczuka^a Fedo-
ta s. Wasyla, w celu weryfikacji jego zeznań, złożonych przezeń podczas
przesłuchania 12 stycznia 1959 roku o faktach morderstw dokonanych na
obywatelach sowieckich narodowości polskiej w lipcu 1943 roku, zgodnie
z art. art. 76 i 189 KPK USRS, przeprowadzili oględziny terenu we wsi
Nowy Zahorów rejonu łockackiego obwo-
du wołyńskiego.

Wszyscy uczestnicy oględzin wyjechali samochodem na wzniesienie
koło kościoła we wsi Stary Zahorów, skąd Desiatnyczuk zorientował się
w terenie i oświadczył, co następuje: w lipcu 1943 roku w nocy poprzedza-
jącej dzień św. Piotra, on, będąc w składzie grupy band[yckiej] wyjechał
z lasu, znajdującego się między wsiami Nowy Zahorów i Kołona, do wsi
Stary Zahorów na likwidację obywateli sowieckich narodowości polskiej.
We wsi Stary Zahorów zatrzymali się w nocy koło cerkwi, zaczęli do
rana, a następnie poszli zabijać Polaków. W tym celu wrócili do wsi Nowy
Zahorów; tam koło cerkwi (gdzie znajdują się [teraz] uczestnicy oględzin)
skęcili w kierunku południowym i podeszli do osobno stojącego domu,
w którym mieli zabić obywateli sowieckich. Jak powiedział Desiatnyczuk,
w tej chwili nie widać tego domu w polu. Wówczas w domu nikogo z miesz-
kańców nie znaleziono. Znajdująca się na podwórzu nieopodal domu inna
band[ycka] grupa OUN przywołała bandytów, wśród których był Desiat-
nyczuk, w celu likwidacji obywateli sowieckich w tym starym domu. Tu-
taj, w północnej części domu mieszkała rodzina Ukraińców, a południową
zajmowali Polacy. W tym domu obie grupy band[yckie] zlikwidowały 8–10
osób. Desiatnyczuk uderzył siekierą, którą miał ze sobą, [znajdującą się]
w pokoju kobietę. Zwłoki zabitych zostały wrzucone do piwnicy znajdują-
cej się na tym samym podwórzu.

Desiatnyczuk wskazał dom, w którym dokonał mordu na obywatelach
sowieckich. W chwili obecnej dom ten stoi w szczerym polu, w kierunku
wschodnim, w odległości 600–700 metrów.

Участники осмотра подъехали к указанному Десятничуком дому, в котором в настоящее время проживают Закревский Ростислав Александрович и его мать Закревская Емилия Викентьевна.

Во дворе Закревских обвиняемый Десятничук подтвердил, что действительно в этом доме он на религиозный праздник „Петра” в июле 1943 года принимал участие в убийствах советских граждан.

Закревская Емилия участникам осмотра пояснила, что в этом доме она проживает давно, в южной части дома до 1943 года проживала семья поляка Жолковского Николая. На религиозный праздник „Петра” в июле 1943 года семья Жолковского вместе с недалеко проживавшим Кузьмичем и другими советскими гражданами были убиты неизвестными бандитами, а трупы убитых были вброшены в подвал, находившийся западнее сарая.

Дом, в котором Десятничук принимал участие в убийствах поляков и место, где находился подвал, в который были вброшены трупы, указанные обвиняемым Десятничуком, при осмотре сфотографированы. Осмотр производился при пасмурной погоде с 17 часов 30 мин. до 20 часов.

Протокол нам прочитан, записано верно:

Ст[арший] следователь следотдела УКГБ Волынской обл[асти]
К[апита]н (—) Шибалов

Следователь следотдела УКГБ Волынской обл[асти]
Л[ейтенан]т (—) Черноморд

Оперуполномоч[енный] аппарата КГБ Локачинск[ого] р[айо]на
Л[ейтенан]т (—) Божко

Понятые: жители с. Старый Загоров (—) Костючко
(—) Лещук

Обвиняемый (неграмотный)
Десятничук

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 243–245.
Оригінал, рукопис.*

Примітки

^{a-a} Підкреслено.

Uczestnicy oględzin podjechali do wskazanego przez Desiatniczuka domu, w którym obecnie mieszkają Zakrewskij Rostysław s. Ołeksandra oraz jego matka Zakrewska Emilija c. Wikentija.

Na podwórzu Zakrewskich oskarżony Desiatniczuk potwierdził, iż rzeczywiście w tym domu w lipcu 1943 roku, w dniu św. Piotra, brał udział w zabiciu obywateli sowieckich.

Zakrewska Emilija wyjaśniła uczestnikom oględzin, że mieszka w tym domu od dawna. Do 1943 roku w południowej części domu mieszkała rodzina Polaka Żołkowskiego Mikołaja. W dniu św. Piotra, w lipcu 1943 roku, rodzina Żołkowskiego razem z mieszkającym niedaleko Kuźmiczem i innymi obywatelami sowieckimi została wymordowana przez nieznaną bandytów, a zwłoki zabitych zostały wrzucone do piwnicy, znajdującej się na zachód od stodoły.

Wskazany przez oskarżonego Desiatniczuka dom, w którym uczestniczył on w zabójstwie Polaków oraz miejsce po dawnej piwnicy, do której wrzucono zwłoki, zostały podczas oględzin sfotografowane. Oględziny zostały przeprowadzane przy pochmurnej pogodzie, między godziną 17 min[ut] 30 a godziną 20.

Protokół został nam odczytany, spisany wiernie:

St[arszy] śledczy Oddziału Śled[czego] UKGB obw[odu] wołyńskiego
K[apita]n (—) Szybałow

Śledczy Oddziału Śled[czego] UKGB obw[odu] wołyńskiego
L[ejtenan]t (—) Czernomord

Oficer oper[acyjny] aparatu KGB r[ejo]nu łokac[kiego]
L[ejtenan]t (—) Bożko

Świadkowie: mieszkańcy w[si] Stary Zahorów (—) Kostiučko
(—) Leszczuk

Oskarżony (analfabeta)
Desiatniczuk

*PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 243–245.
Oryginał, rękopis.*

Przypisy

^{a-a} Podkreślono.

**Постанова про пред'явлення обвинувачення
Федотові Десятникуку від 22 квітня 1959 р.**

„Утверждаю”

Начальник Следственного Отдела Управления
КГБ при СМ УССР по Волынской области –
Подполковник (—) ЧЕРВЯКОВ
„^{а-22-а}” апреля 1959 года

Постановление
(о предъявлении обвинения)

„^{а-22-а}” апреля 1959 года

гор. Луцк

Следователь Следственного Отдела Управления КГБ при Совете Министров УССР по Волынской области – лейтенант ЧЕРНОМОРД, рассмотрев материалы следственного дела № 6363 и приняв во внимание, что ДЕСЯТНИЧУК Федот Васильевич, 1913 года рождения, достаточно изобличается в том, что, проживая на временно оккупированной немцами территории в селе Луковичи Локачинского района Волынской области и будучи враждебно настроен к Советской власти, в июне 1941 года поступил на службу в украинско-немецкую полицию, в которой служил полицейским на протяжении 5–6 недель.

Будучи полицейским, он имел на вооружении карабин русского образца, нес патрульную и караульную службу по селу и у помещения полиции, проводил в отношении советских активистов карательную деятельность, а именно: принимал участие в арестах ПЯТОХИ Нины Ивановны, ВОВК Ивана, УЛЬЯНИЦКОГО Петра и ВЕРБИЦКОГО Гурия, избивал в помещении полиции комсомольцев МАЗУР (ныне СТОВБА) Ольгу Сергеевну и КУЖЕЛЬ Антона Ульяновича, выезжал на облаву в село Бужковичи с целью поимки советских активистов, где принял участие в обысках на усадьбах САДОВСКОГО Аксентия, УЛЬЯНИЦКОГО Петра и СУПРУН Анастасии, а также выезжал на облаву с целью поимки военнослужащих Советской Армии в лесу „Хмарная долина”.

Весной 1942 года примкнул к организации украинских националистов, посещал занятия, проводимые оуновцами, нес по заданию оуновцев охрану села, собирал продукты питания среди населения для

**Postanowienie o przedłożeniu zarzutów
Fedotowi Desiatnyczukowi z 22 kwietnia 1959 r.**

„Zatwierdzam”

Naczelnik Oddziału Śledczego Zarządu KGB
przy SM USRS obwodu wołyńskiego –
Podpułkownik (—) CZERWIAKOW
„^{a-22-a}” kwietnia 1959 roku

Postanowienie
(o wniesieniu oskarżenia)

„^{a-22-a}” kwietnia 1959 roku

mias[to] Łuck

Śledczy Oddziału Śledczego Zarządu KGB przy Radzie Ministrów USRS dla obwodu wołyńskiego – lejtenant CZERNOMORD, po rozpatrzeniu akt sprawy śledczej nr 6363 oraz biorąc pod uwagę, że DESIATNYCZUKOWI Fedotowi s. Wasyla, urodzonemu w 1913 roku, zostało wystarczająco udowodnione, że mieszkając na tymczasowo okupowanym przez Niemców terytorium we wsi Łukowicze rejonu łuckiego obwodu wołyńskiego oraz będąc wrogo nastawionym wobec władzy sowieckiej, w czerwcu 1941 roku wstąpił do ukraińsko-niemieckiej policji, w której służył jako policjant przez 5–6 tygodni.

Będąc policjantem, był uzbrojony w karabin typu rosyjskiego, pełnił służbę patrolową i wartowniczą we wsi i przy budynku policji, przeprowadzał pacyfikacje aktywistów sowieckich, a mianowicie: brał udział w aresztowaniach PIATOCHY Niny c. Iwana, WOWKA Iwana, ULJANICKIEGO Petra oraz WIERBICKIEGO Gurija, w budynku policji bił komсомolców MAZUR (obecnie STOWBA) Olę c. Serhija i KUŻELA Antona s. Uljana, wyjechał na obławę do wsi Buszkowicze w celu schwytania aktywistów sowieckich, gdzie przeszukiwał gospodarstwa SADOWSKIEGO Aksientija, ULJANICKIEGO Petra i SUPRUN Anastazji, oraz wyjechał na obławę w celu złapania żołnierzy Armii Sowieckiej do lasu *Chmarnaja Dolina*.

Na wiosnę 1942 roku przystał do organizacji ukraińskich nacjonalistów, uczęszczał na prowadzone przez ounowców zajęcia, na zlecenie ounowców pełnił służbę wartowniczą we wsi, zbierał wśród mieszkańców artykuły żywnościowe dla członków OUN, wykonywał szczegółowe polecenia związane z dostarczaniem poczty od stanicznego OUN HAŁANA Jefrema i urządzał kryjówki dla bandytów OUN.

участников ОУН, выполнял отдельные поручения по доставке почты от станичного ОУН ГАЛАН Ефрема, принимал участие в оборудовании схронов для укрытия бандитов ОУН.

В июле 1943 года (на религиозный праздник „Петра“) совместно с другими участниками банд ОУН принимал участие в массовых убийствах советских граждан польской национальности в селе Новый Загоров, где в доме ЖОЛКОВСКОГО Николая ими было убито до 18 человек; лично ДЕСЯТНИЧУК убил топором одну женщину. Трупы убитых были брошены в подвал на этой же усадьбе.

В марте 1944 года ДЕСЯТНИЧУК принимал активное участие в проводимом комендантом „СБ“ Локачинского района „ЧУМАКОМ“ сборище, на котором обсуждались списки советских активистов, подлежащих физическому уничтожению, затем в составе бандгруппы ОУН под руководством бандитов „СБ“ „ТАРАС“ и „ДУЛЬКО“ принимал участие в совершении террористических актов путем расстрелов и удушения закрутками в селах:

Луковичи: над членом КПЗУ НЕДБАЙЛО Федором Марковичем, депутатом сельсовета МИХАЛЮК Никандром¹ Теодоровичем и советскими активистами НЕДБАЙЛО Иваном Сергеевичем и его женой НЕДБАЙЛО Анастасией Яковлевной, ПОДГАЙНЫМ Иваном Семеновичем;

Бужковичи: над активистом села ЧЕРВИНСКИМ Данилом Петровичем и его женой ЧЕРВИНСКОЙ Анастасией Сидоровной;

Бермышев: над активистами ГРИЦЮК Григорием Яковлевичем и ШЕВЧУК Семеном Алексеевичем;

Дорогиничи: над членами семьи комсомольца ЯРМОЛЮК Прасковьей, ЯРМОЛЮК Анной Ивановной и ее 3-х летним сыном Ростиславом, и СИРОТЮК Теклей Ивановной и ее 7-ми летней дочерью Афанасией.

С апреля 1944 года до марта 1945 года находился в действовавших бандах ОУН бандглаварей „ГАМАЛИЯ“, „ШУМА“, „ВИЛЬНОГО“, „ШПАКА“ и „МАКСИМА“, был вооружен и имел псевдоним „ОСТАП“.

В составе банды „ШУМА“ принимал участие в августе 1944 года в боестолкновении с частями Советской Армии в Моссурском лесу Любомльского района.

10 декабря 1944 года в составе банды „ВИЛЬНОГО“ принимал участие в захвате в селе Старый Порицк Нововольнского района участкового уполномоченного бывшего Порицкого РО НКВД КОСТАРЕВА Леонида Романовича, который затем был убит бандитами ОУН.

В ночь на 21 декабря 1944 года в составе этой же банды принимал участие в нападении на районный центр Овадно.

W lipcu 1943 roku (w dniu św. Piotra) razem z innymi członkami band OUN brał udział w masowych zabójstwach obywateli sowieckich narodowości polskiej we wsi Nowy Zahorów, [np.] w domu ŻOŁKOWSKIEGO Miłkołaja zabito do 18 osób; DESIATNYCZUK osobiście zabił siekierą jedną kobietę. Zwłoki zabitych zostały wrzucone do piwnicy tego gospodarstwa.

W marcu 1944 roku DESIATNYCZUK brał czynny udział w przeprowadzonym przez komendanta „SB” rejonu łokackiego „CZUMAKA” spotkaniu, na którym omawiano spisy podlegających likwidacji aktywistów sowieckich, następnie w składzie band[yskiej] grupy OUN pod kierownictwem bandytów „SB” „TARASA” i „DULKI” dopuszczał się aktów terroru poprzez rozstrzeliwanie i duszenie we wsiach:

Łukowicze: w stosunku do członka KPZU NEDBAJŁY Fedira s. Marka, delegata *Sielsowietu* MICHALUKA Nikandra¹ s. Fedira oraz aktywistów sowieckich NEDBAJŁO Iwana s. Serhija i jego żony NEDBAJŁO Anastazji c. Jakiwa, PODHAJNEGO Iwana s. Semena;

Buszkowicze: wobec aktywistów wiejskich CZERWINŚKIEGO Danyła s. Petra oraz jego żony CZERWINSKIEJ Anastazji c. Sydira;

Bermieszów: w stosunku do aktywistów HRYCIUKA Hryhorija s. Jakiwa i SZEWCZUKA Semena s. Ołeksy;

Dorohonicze: wobec członków rodziny komsomolca JARMOLUK Praskowii, JARMOLUK Anny c. Iwana i jej 3-letniego syna Rostysława oraz SIROTIUK Tekli c. Iwana i jej 7-letniej córki Afanasji.

Od kwietnia 1944 roku do marca 1945 roku był i działał w bandach OUN takich band[yskich] przywódców jak „HAMALIJA”, „SZUM”, „WILNYJ”, „SZPAK” i „MAKSYM”, ponadto był uzbrojony i miał pseudonim „OSTAP”.

W składzie bandy „SZUMA” w sierpniu 1944 roku brał udział w starciu zbrojnym z jednostkami Armii Sowieckiej w lesie mosurskim rejonu lubomelskiego

10 grudnia 1944 roku w składzie bandy „WILNEGO” we wsi Stary Poryck rejonu nowowołyńskiego brał udział w porwaniu dzielnicowego pełnomocnika byłego Poryckiego RO NKWD KOSTARIEWA Leonida s. Romana, który następnie został zabity przez bandytów OUN.

W nocy na 21 grudnia 1944 roku w składzie tej samej bandy brał udział w napadzie na ośrodek rejonowy w Owadnie.

Od marca 1945 roku do jesieni tegoż roku ukrywał się przed organami władzy sowieckiej w stodole ŻYŁY Nadii, następnie do lata 1957 roku – w kryjówce w gospodarstwie swej siostry DYŃKI Afanasji c. Wasyla, a od jesieni 1957 roku do 23 grudnia 1958 roku w jej domu.

Broń – karabin, z którym powrócił z bandy OUN, dał na przechowanie swojej siostrze DYŃCE A. W.

С марта 1945 года до осени этого же года скрывался от органов Советской власти в клуне ЖИЛЫ Надежды, затем скрывался до лета 1957 года в схроне на усадьбе своей сестры ДЫНЬКА Афанасии Васильевны, а с осени 1957 года до 23 декабря 1958 года в доме последней.

Оружие – винтовку, с которой возвратился из банды ОУН, он передал на хранение своей сестре ДЫНЬКА А. В.

На основании изложенного, руководствуясь статьями 126 и 127 УПК УССР и статьи 21 Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик, –

Постановил:

Ранее предъявленное обвинение ДЕСЯТНИЧУКУ Федоту Васильевичу по статьям 54-1, „а” и 54-11 УК УССР изменить и привлечь его в качестве обвиняемого по статьям 1, 3 и 9 Закона об уголовной ответственности за государственные преступления, а также разъяснить ему права обвиняемого, изложенные в статье 21 Основ Уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик.

Копии постановления направить прокурору, в учетное отделение и следственный изолятор.

Следователь Следотдела УКГБ Волынской обл[асти]
Лейтенант (—) ЧЕРНОМОРД

Настоящее постановление объявлено ^{а-22-а} апреля 1959 года.

Подпись обвиняемого
^{а-неграмотный-а}

*ДА СБУ, Ф. 13, спр. 985, арк. 246–249.
Оригінал, машинопис.*

Примітки

^{а-а} Вписано від руки.

¹ Було: *Лікандром*.

Na podstawie powyższego, kierując się artykułami 126 i 127 KPK USRS oraz artykułem 21 zasad sądownictwa karnego Związku SRS i republik związkowych –

Postanowiłem:

Zmienić wniesione wcześniej przeciwko DESIATNYCZUKOWI Fedotowi s. Wasyla oskarżenie z art. art. 54-1, „a”, 54-11 KK USRS i pociągnąć go jako oskarżonego z artykułów 1, 3 i 9 ustawy o odpowiedzialności karnej za zbrodnie przeciwko państwu oraz wytłumaczyć mu prawa oskarżonego, przedstawione w artykule 21 zasad sądownictwa karnego Związku SRS i republik związkowych.

Kopie postanowienia skierować do prokuratora, do oddziału ewidencji oraz do aresztu śledczego.

Śledczy Oddziału Śled[czego] UKGB obw[odu] wołyńskiego
Lejtenant (—) CZERNOMORD

Niniejsze postanowienie zostało ogłoszone ^{a-22-a} kwietnia 1959 roku.

Podpis oskarżonego
^{a-analfabeta}

*PA SBU, F. 13, spr. 985, k. 246–249.
Oryginał, maszynopis.*

Przypisy

^{a-a} Wpisano odręcznie.

¹ Było: *Likandra*.

